E-ISSN: 2147-1185

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF THE HUMAN AND SOCIAL SCIENCE RESEARCHES

itobiad

YIL- YEAR: 2025

Cilt-Volume : 14

Sayı- Issue : 2

Nisan – Mayıs – Haziran

April - May– June

İSTANBUL / TÜRKİYE

Since 2012 -14 th Years

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi

Journal of the Human and Social Science Researches

itobiad

Cilt/Volume: 14 Sayı/ Issue: 2

Nisan-Mayıs-Haziran / April-May-June 2025

e-ISSN: 2147-1185

www.itobiad.com & https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad

Yayıncı / Publisher

Mustafa Süleyman ÖZCAN- publisher@itobiad.com

itobiadmuhasebe@gmail.com

0000-0003-1091-6314

Eyüp-İstanbul

www.itobiad.com

Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor

Assoc. Prof. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU itobiad@itobiad.com

mustafayigitoglu@ibu.edu.tr-www.mustafayigitoglu.com

0000-0001-6308-1475

Bolu Abant Izzet Baysal University, Faculty of Theology, Bolu-TURKIYE

Baş Editör/ Editor in Chief

Assoc. Prof. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU - itobiad@itobiad.com , mustafayigitoglu@ibu.edu.tr

0000-0001-6308-1475

Address: Bolu Abant Izzet Baysal University, Faculty of Theology, Bolu-TURKIYE

Address: Bolu Abant Izzet Baysal University, Prof. Dr. Fuat Sezgin Library, Scientific Publications and Journals Coordinatorship / **Coordinator**

3rd Floor, Room 220

Golkoy, 4030, Bolu / TURKIYE

Editör Yardımcısı/Editorial Assistant

Prof. Dr. Serkan DİLEK- serkand1975@yandex.com,

0000-0002-0393-4509

Kastamonu University, Economics and Administrative Sciences Faculty, Bolu-TURKIYE

Editör Yardımcısı/Editorial Assistant

Prof. Dr. Erhan TECİM – erhantecim@gmail.com

0000-0001-6578-5150

Selcuk University, Sociology, Konya- TURKIYE

Veri Girişi/Data Entry

Assist. Prof. Dr. Eyüp AKBULUT- eyupakbulut@ibu.edu.tr

0000-0003-4314-8462

Bolu Abant Izzet Baysal University, Bolu- TURKIYE

E-Yayın/Electronic Publication

30.06.2025

https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad

Yönetim Yer /Executive Office

Yesilpınar Mah. Ruzgarlı Sokak. No:8/10 Eyup Sultan -ISTANBUL

publisher@itobiad.com ; itobiad@itobiad.com

www.itobiad.com

Dizinlenme Bilgileri / Abstracting And Indexing Services

[itobiad] Tubitak-Ulakbim **TR Dizin,** Ebsco (Sociology Source Ultimate) , Index Islamicus, **Modern Language Association (MLA)**, Education Full Text (**H. W. Wilson**) Database Coverage List**, ,** IPSA, **CNKI**: China National Knowledge Infrastructure, **Erih Plus**, The Belt and Road Initiative Reference Source (Ebsco), **RILM Abstracts of Music Literature (EBSCO),** EBSCO - SocINDEX For detailed information, please click here: https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad

Digital Platforms

ULRICH'S (Proquest), JGate, Academic Journal Database, Asos, SJournals, Academic Journals Datebase, Türk Eğitim İndeksi (TEİ), EuroPub, İlahiyat Atıf Dizi (Davet), Sobiad **For detailed information, please click here:** https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad

Alan Editörleri/Section Editors

İktisadi İdari Bilimler Editörleri / Economic Administrative Sciences Editors

Prof. Dr. Serkan DİLEK- serkand1975@yandex.com,

0000-0002-0393-4509

Kastamonu University, Economics and Administrative Sciences Faculty, Bolu-TURKIYE

Prof. Dr. Saim KAYADİBİ- saim.kayabidi@marmara.edu.tr

0000-0002-4753-4216

Marmara University. Institute of Islamic Economics and Finance Faculty of Business Administration, Istanbul-TURKIYE

Prof. Dr. Ieva MEIDUTė-KAVALIAUSKIENė ieva.meidute@gmail.com

0000-0003-0435-7632

Vilnius Gediminas Technical University (Vılnıus Tech)

LITHUANIA

Assist. Prof. Dr. Samet YÜCE- syuce@kastamonu.edu.tr

0000-0002-9975-4739

Kastamonu University School of Foreign Languages, Kastamonu-TURKIYE

Prof. Dr. Norma Md SAAD -norma@iium.edu.my

International Islamic University Malaysia, Kulliyyah of Economics and Management Sciences

0000-0002-2455-904X

Islamic Economy, Kuala Lumpur / Malasia

Assoc. Prof. Dr. Dzuljastri Abdul RAZAK- dzuljastri@iium.edu.my

International Islamic University Malaysia, Kulliyyah of Economics andManagement Sciences

0000-0002-2455-904X

Islamic Economy, Kuala Lumpur / Malasia

Dr. Khoirul UMAM- khoirulumam@unida.gontor.ac.id

University Darussalam Gontor (unıda),

0000-0002-5530-8884

Indonesia

Doç. Dr. Ihor HURAK- ihorhurak@gmail.com

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk- UKRAINE

0000-0003-1739-2509

Dr. Oğuz ÖZCAN- oguz_ozcan@yahoo.com

Teknopark İstanbul

0000-0003-4031-615X

Eğitim Editörleri / Educaciton Editors

Assoc. Prof. Dr. Cennet GÖLOĞLU DEMİR – gologlu.cennet@gmail.com, Balıkesir- TURKIYE

0000-0002-8770-6107

Bandırma Onyedi Eylül University

Assoc. Prof. Dr. Sıtı Zubaıdah ISMAIL- szubaida@um.edu.my

University of Malaya- Malaysia

0000-0003-3381-4943

Felsefe ve Dini Araştırmalar Editörleri / Philosophy and Religious Studies Editors

Prof. Dr. Erhan TECİM – erhantecim@gmail.com

0000-0001-6578-5150

Selcuk University, Sociology, Konya- TURKIYE

Assist. Prof. Dr. Merve YİĞİTOĞLU- merve.yigitoglu@ibu.edu.tr

0009-0006-7833-7131

Bolu Abant İzzet Baysal University Theology Faculty- Bolu-TURKIYE

Assoc. Prof. Dr. Ali YILDIRIM – oklubali@hotmail.com

0000-0003-1687-993X

Tokat Gaziosmanpasa University, Faculty of Theology, Tokat-TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Şükrü MADEN – sukrumaden@karabuk.edu.tr

0000-0002-7165-6299

Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk- TURKIYE

Nelofar ARA- nelofarara2017@gmail.com

0000-0003-1366-1505

Lovely Professional University, Pencap-INDIA

Dr. Mohamed Amine Hocini- mhocini@qu.edu.qa

0000-0002-7822-7622

Qatar University-Qatar

Tarih Kültür Sanat Editörleri / History, Culture and Arts Editors

Prof. Dr. Gülçin YAHYA KAÇAR-gulcin.yahya@hbv.edu.tr>

0000-0001-6056-2564

Ankara Hacı Bayram Veli University State Conservatory of Turkish Music Instrument Education Department

Ankara-TURKIYE

Doç. Dr. Aşkın ÇELİK- a_celik36@hotmail.com

0000-0003-4056-0371

Manisa Celal Bayar University, Faculty of Education, Manisa-TURKIYE

Assist. Prof. Dr. Mahmut Sami KANBAŞ-sami.kanbas@marmara.edu.tr

0000-0001-6970-3669

Marmara University, Faculty of Theology, İstanbul- TURKIYE

Assoc. Prof. Dr. Badri ZUBIR - badri@iium.edu.my

International Islamic University Malaysia, Kulliyyah of Economics andManagement Sciences

0000-0003-3301-9448

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor

Prof. Dr. Saim KAYADİBİ- saim.kayabidi@marmara.edu.tr

0000-0002-4753-4216

Marmara University. Institute of Islamic Economics And Finance Faculty of Business Administration, Istanbul-TURKIYE

Assoc. Prof. Dr. Fatma DEMİRAY AKBULUT-demiray_f@ibu.edu.tr

0000-0003-0689-8483

Bolu Abant İzzet Baysal University, School of Foreign Languages, Bolu- TURKIYE

Assist. Prof. Dr. Samet YÜCE- syuce@kastamonu.edu.tr

0000-0002-9975-4739

Kastamonu University School of Foreign Languages, Kastamonu-TURKIYE

Fransızca Dil Editörü / French Language Editor

Assist Prof. Dr. Zeynep BÜYÜKSARAÇ-zeynepbuyuksarac@ibu.edu.tr

0000-0001-7683-0965

Bolu Abant İzzet Baysal University, School of Foreign Languages, Bolu- TURKIYE

Rusça Dil Editörü / Russian Language Editor

Dr. Gulzira ZHAXYGULOVA- gulzirazhaxy@gmail.com

0000-0002-3797-6803

Kazakhstan

Almanca Dil Editörü / German Language Editor

Assist Prof. Dr. Muhammet Ali CAN
muhammetalican@gmail.com

0000-0001-8781-0812

Çanakkale Onsekiz Mart University, Theology Faculty, Çanakkale- TURKIYE

Mizanpaj Editörü/ Layout Editor

Assist. Prof. Dr. Eyüp AKBULUT-
eyupakbulut@ibu.edu.tr

0000-0003-4314-8462

Bolu Abant Izzet Baysal University, Bolu- TURKIYE

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Serkan DİLEK- serkand1975@yandex.com,

0000-0002-0393-4509

Kastamonu University, Economics and Administrative Sciences Faculty, Bolu-TURKIYE

Prof. Dr. Saim KAYADİBİ- saim.kayabidi@marmara.edu.tr

0000-0002-4753-4216

Marmara University. Institute of Islamic Economics and Finance Faculty of Business Administration, Istanbul-TURKIYE

Assoc. Prof. Dr. Şükrü MADEN – sukrumaden@karabuk.edu.tr

0000-0002-7165-6299

Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk- TURKIYE

Doç. Dr. Ihor HURAK- ihorhurak@gmail.com

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk- UKRAINE

0000-0003-1739-2509

Prof. Dr. Esmaiel ABOUNOORİ- esmaiel.abounoori@semnan.ac.ir

0000-0003-4168-7163

Semran University-IRAN

Assist. Prof. Dr. Muhammad Manzoor MALIK- philomalik@gmail.com

0000-0003-4168-7163

Assumption University-Thailand

Assoc. Prof. Dr. Badri ZUBIR- badri@iium.edu.my

International Islamic University Malaysia, Kulliyyah of Economics andManagement Sciences

0000-0003-3301-9448

Prof. Dr. Ieva MEIDUTė-KAVALIAUSKIENė ieva.meidute@gmail.com

0000-0003-0435-7632

Vilnius Gediminas Technical University (Vılnıus Tech)

LITHUANIA

Assist. Prof. Dr. Merve YİĞİTOĞLU- merve.yigitoglu@ibu.edu.tr

0009-0006-7833-7131

Bolu Abant İzzet Baysal University Theology Faculty- Bolu-TURKIYE

Assoc. Prof. Dr. Ali YILDIRIM – oklubali@hotmail.com

0000-0003-1687-993X

Tokat Gaziosmanpasa University, Faculty of Theology, Tokat-TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Cennet GÖLOĞLU DEMİR – gologlu.cennet@gmail.com, Balıkesir- TURKIYE

0000-0002-8770-6107

Bandırma Onyedi Eylül University

Prof. Dr. Erhan TECİM – erhantecim@gmail.com

0000-0001-6578-5150

Selcuk University, Sociology Konya-TURKEY

Prof. Dr. Norma Md SAAD -norma@iium.edu.my

International Islamic University Malaysia, Kulliyyah of Economics andManagement Sciences

0000-0002-2455-904X

Islamic Economy

Kuala Lumpur / Malasia

İndeks Editörü & Index Editor

Assoc. Prof. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU mustafayigitoglu@ibu.edu.tr

0000-0001-6308-1475

Bolu Abant Izzet Baysal University, Faculty of Theology, Bolu-TURKIYE

Hakem Kurulu / Referee Board

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi [itobiad], en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır. / **Bu konuda genel bilgi için** www.itobiad.com **Journal of the Human and Social Science Researches [itobiad]** uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers. Referee names are kept strictly confidential. **For detailed information, please click here:** https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad

Telif Hakları/Copyrights

Dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakları yazarlara aittir ve çalışmaları Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) kapsamında lisanslanmıştır.

Authors own the copyright to their work published in the journal and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

İçindekiler/Contents

i/x | Jenerik/Generic

Araştırma Makaleleri/ Research Articles

603/635 | Ayberk CAYMAZ & Agah Sinan ÜNSAR

Dijital Dünyada Metaverse ve Yapay Zekâ Teknolojilerinin İşletmeler Üzerindeki Etkisi

The Impact of Metaverse and Artificial Intelligence Technologies on Businesses in the Digital World

636/656 | Burcu ARISOY

Çalışma Hayatı Kalitesinin Çalışanlar Açısından Değerlendirilmesi

Evalation of the Quality of Working Life for Employess

657/681 | Muhammet Mustafa BAYRAKTAR

Evaluation of Books on the Nature of Religious Education Science in Türkiye

Türkiye'de Din Eğitimi Biliminin Mahiyetini Konu Alan Kitapların Değerlendirilmesi

682/706 | Merve ERDOĞAN

Sosyal Medya Tükenmişliği Üzerine Bir Çalışma

A Research on Social Media Burnout

707/724 | Fatih YILMAZ & Mevlüt UYGUR

An Evaluation of Tertiary Education Perceptions of Palestinian Students Studying in Konya

Konya'da Eğitim Gören Filistinli Öğrencilerin Yükseköğrenim Algılarının Değerlendirilmesi

725/744 | Eray Ekin SEZGİN

Does Social Climate in the Hospital Affect Nurses' Loneliness?

Hastanedeki Sosyal İklim Hemşirelerin Yalnızlığını Etkiler Mi?

745/767 | Havagül AKÇE & Ayşe ŞENTEPE LOKMANOĞLU

Beliren Yetişkinlik Döneminde Bilinçli Farkındalık ve Dua Tutumları Arasındaki İlişki

The Relationship Between Mindfulness and Prayer Attitudes in Emerging Adulthood

768/788 Selin BOZKURT & Muhammet ERTOY

Kişisel Gelişim Kitaplarında Dini ve Spiritüel Söylemler: Türkçe Literatür Üzerine Sosyolojik Bir İçerik Analizi

Religious and Spiritual Discourses in Personal Development Books: A Sociological Content Analysis on Turkish Literature

789/806 Recep ŞEHİTOĞLU & Hüseyin AVCI

Diplomasiye Nebevî Merceğinden Bakmak: Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Diplomasi Pratikleri

Looking at Diplomacy through the Prophetic Lens: Prophet Muhammad's (PBUH) Diplomatic Practices

807/824 Faruk DAYI & Issa MOUSA

Financial Sustainability of Football Clubs: An Evaluation of Debts of Four Major Clubs in Türkiye

Futbol Kulüplerinin Finansal Sürdürülebilirliği: Türkiye'deki Dört Büyük Kulübün Borçlarının Değerlendirilmesi

825/851 Duygu YILDIZ & İsmail KİNAY

Investigation of the Relationship Between the Secondary School Teachers' Instructional Planning Proficiency and Curriculum Literacy Levels

Ortaokul Öğretmenlerinin Öğretimi Planlama Yeterlik Algıları ve Program Okuryazarlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

852/868 Emine Hatun DİKEN & Seyda OZDEMİR

Madde ve Isı Ünitesinin Bilimsel Öykülerle Desteklenen Eğitsel Oyunlarla Öğretimine Yönelik Öğrencilerin Görüşleri

Students' Opinions on Teaching the Unit of Matter and Heat with Educational Games Supported by Scientific Stories

869/886 Gülferah ERTÜRKMEN & Ali ÖTER

Makina Öğrenmesi Yoluyla İşsizlik Oranlarının Tahmini: Türkiye İçin Bir Uygulama

Estimation of Unemployment Rates through Machine Learning: An Application for Türkiye

887/910 Halil İbrahim GÜL

Osmanlı İmparatorluğu'nda Su Arzı ve Çeşitliliğinin Sağlanmasında Bir Yöntem: Artezyen Kuyuları

A Method For Ensuring Water Supply And Diversity in the Ottoman Empire: Artesian Wells

911/933 Celalettin GÜNGÖR & Gülistan ALPASLAN

Sahra-altı Afrika'da Toplumsal Değişim ve Direnişin İzleri: Chinua Achebe'nin Parçalanma Romanı Üzerine

Traces of Social Change and Resistance in Sub-Saharan Africa: Analyzing Chinua Achebe's Things Fall Apart

934/952 Özge GÜNCAN

Müzikal Gelenek Çerçevesinde Kültürel Kimlik ve Toplumsal Etkileşim: Filistin Örneği

Cultural Identity and Social Interaction in the Framework of Musical Tradition: The Case of Palestine

953/969 Ümit BAYKARA & Emine Ceylan ÜNAL AKBULUT

Bağlamanın Organolojik Özellikleri: Gelişim Normlarının Belirlenmesi

The Physical Structural Characteristics of the Baglama Instrument From an Organological Perspective: Establishing Development Norms

970/985 Aslı EFE & Mustafa Yüksel ERDOĞDU

Ergenlerde Öz Şefkat ile Sosyal Bağlılık Arasındaki İlişkide Duygusal Başa Çıkmanın Aracılık Rolü

The Mediating Role of Emotional Coping in the Relationship Between Self-Compassion and Social Commitment in Adolescents

986/1006 Abdülkadir AKTURAN

Z Kuşağının Şüphecilik Düzeyleri ve İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Odağı Algıları: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma

Gen Z's Skepticism Levels and Perceptions of Corporate Social Responsibility Focus of Corporations: A Study on University Students

1007/1027 H. Mehmet KAYSERİLİ

Enneagram Kişilik Tiplerinin Akılcı ve Sezgisel Karar Verme Stilleri Üzerindeki Etkisi

The Effect of Enneagram Personality Types on Rational and Intuitive Decision-Making Styles

1028/1047 Mehmet Barış YILMAZ & Gufran DÜNDAR

Türkiye'de Dijital Bağımlılık Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz

A Bibliometric Analysis of Graduate Theses on Digital Addiction in Turkey

1048/1068 Bahar KARATAŞ

Deconstructing a Discourse: A Western Critique of the Orientalist Stereotype of the "Soulless Muslim Woman"

Bir Söylemi Yıkmak: "Ruhsuz Müslüman Kadın" Oryantalist Stereotipine Batı'dan Bir Eleştiri

1069/1090 Tunç YILDIRIM

"A Century in the Cinema" or the Centenary of Turkish Cinema: Some Pretexts for not Approaching the History of Early Turkish Cinema From the Perspective of the New Film History

"Sinemada bir Yüzyıl" ya da Türk Sinemasının Yüzüncü Yılı: Erken Dönem Türk Sinemasının Tarihine Yeni Sinema Tarihi Açısından Yaklaşmamanın Bazı Bahaneleri

1091/1119 Bayram YOGURTCU & Mehmet NUHOGLU

Türk Nesta'lik Üslubunda Noktanın Ritim ve Denge İlkeleri Açısından Analizi

An Analysis of the Point in Turkish Nasta'liq Style in Terms of Rhythm and Balance Principles

1120/1139 Özgür YAKINLAR & Yasin BOL

Muhammes Usulündeki Murabba Bestelerin Form ve Güfte-Biçim Analizi

Form and Lyric-Composition Analysis of Murabba Bestes Composed in Muhammes Usul

1140/1163 Nalan Ova

Haber Üretimindeki Farklılıklar Bağlamında Kadın Cinayetlerinin Haber Medyasında Sunumu

Representaion of Femicide in the News Media With in the Contex of Diffrences in News Production

1164/1189 Ahmet Yağmur ERSOY & Metin SAYGILI & Tolga YALÇINTEKİN

Sürdürülebilir Pazarlama Alanında Gelecek Araştırma Perspektiflerine Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz

A Bibliometric Analysis of Future Research Perspectives in Sustainable Marketing

1190/1210 Süleyman Barış DEMİRDİREK

Tanburi Cemil Bey'in İcra Tahlili ve Keman Eğitim Alıştırmalarının Oluşturulması

Performance Analysis of Tanburi Cemîl Bey and the Creation of Violin Training Exercises

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 603-635 | Araştırma Makalesi

Dijital Dünyada Metaverse ve Yapay Zekâ Teknolojilerinin İşletmeler Üzerindeki Etkisi

Ayberk CAYMAZ [1] **Agah Sinan ÜNSAR** [2]

Öz

İnsanlığın doğuşundan beri teknolojik gelişim hızlı bir şekilde sürmektedir. Dijitalleşmenin neredeyse her alana yayılması ile hem iş dünyasında hem de bireyin olağan yaşamında dijital evrenler odak noktası olmaya başlamıştır. Son zamanlarda ise hayatımıza dahil olmuş ve gittikçe çeşitli alanlarda kullanılmaya başlanan iki kavramdan söz etmek gerekir. Bunlar yapay zekâ ve metaverse'dir. Metaverse, fiziki olmayan yani sanal bir ortamda fiziki ortama benzer biçimde iletişim olanaklarının mevcut olduğu ve bunu etkinleştiren blok zinciri, sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik, genişletilmiş gerçeklik ve yapay zekâ gibi teknolojiler ile avatar adı verilen dijital varlıklar sayesinde dijital bir dünyaya kapı açan evrendir. İşletmeler için yeni bir pazarın kapıları açılmakla beraber bu teknolojilerin kullanımı sayesinde daha fazla müşteriye erişim kolaylaşmaktadır. Birçok işletme metaverse dünyasında mağazalar açmakta, arsalar almakta, giysi, ayakkabı, gıda ürünleri üretmekte, konserler, etkinlikler ve oyunlar düzenlemektedir. Bu durum rekabet üstünlüğü ve verimlilik elde edilmesine de olanak sağlamaktadır. Başta Amerika, Çin, Japonya, Güney Kore gibi ülkeler ve işletmeleri metaverse ve yapay zekâ kullanımında ön sıralarda yer almakta olup ülkemizde de hem devlet tarafından hem de işletmeler tarafından çeşitli adımlar atılmıştır. Bu çalışmada, dijital dünyada çok popüler kavramlar haline gelen metaverse ve yapay zekânın çeşitli işletme örnekleri ile beraber önemi gösterilmeye çalışılmış gelecekte yapılacak araştırmalar için literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır. Yapay zekâ ve metaverse kullanımının artması ile beraber hem dünyada hem de ülkemizde bu teknolojilerin işletmeler üzerinde ne derecede etkisi olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Her alana yayılmaya başlayan bu iki kavramın literatürde kendine daha fazla yer edinmesiyle işletmelerin sürdürülebilirliği açısından ciddi katkıları olacağı düşünülmektedir. Ayrıca metaverse ve yapay zekâya dayalı teknolojilere uygun altyapı ve veri gizliliği politikalarının uygulanmasının, bu teknolojileri yaşamımıza entegre etme konusunda son derece önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metaverse, Metaverse Teknolojileri, Yapay Zekâ, Üretken Yapay Zekâ, Metaverse Kullanan İşletme Örnekleri

Caymaz, A., & Ünsar, A. S. (2025). Dijital Dünyada Metaverse ve Yapay Zekâ Teknolojilerinin İşletmeler Üzerindeki Etkisi. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 603-635. https://doi.org/10.15869/itobiad.1603086

Geliş Tarihi	17.12.2024
Kabul Tarihi	24.05.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.

[1] İktisat Bölümü Lisans Mezunu, Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kocaeli, Türkiye, caymazayberk@gmail.com, ORCID: 0009-0002-4708-3483

[2] Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon Ana Bilim Dalı, Edirne, Türkiye, sinanunsar@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2719-8689

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 603-635 | Research Article

The Impact of Metaverse and Artificial Intelligence Technologies on Businesses in the Digital World

Ayberk CAYMAZ [1] **Agah Sinan ÜNSAR** [2]

Abstract

Technological development has been rapidly ongoing since the dawn of humanity. With the spread of digitalization to almost every field, digital universes have become the focal point in both the business world and the individual's ordinary life. Recently, it is necessary to mention two concepts that have become a part of our lives and are increasingly being used in various fields. These are artificial intelligence and metaverse. Metaverse is the universe that opens the door to a digital world thanks to technologies such as blockchain, virtual reality, augmented reality, extended reality and artificial intelligence, and digital assets called avatars, where communication opportunities similar to the physical environment are available in a non-physical, that is, virtual environment. While the doors of a new market are opened for businesses, access to more customers becomes easier thanks to the use of these technologies. Many businesses open stores in the metaverse world, buy land, produce clothes, shoes, food products, organize concerts, events and games. This also allows for competitive advantage and efficiency. Countries and businesses such as America, China, Japan, South Korea are at the forefront in the use of metaverse and artificial intelligence, and various steps have been taken by both the state and businesses in our country. In this study, it is aimed to show the importance of metaverse and artificial intelligence, which have become very popular concepts in the digital world, with various business examples, and to contribute to the literature for future research. With the increase in the use of artificial intelligence and metaverse, it is tried to reveal the extent to which these technologies have an impact on businesses both in the world and in our country. It is thought that these two concepts, which have started to spread to every field, will make serious contributions to the sustainability of businesses as they gain more space in the literature. In addition, it has been concluded that the implementation of appropriate infrastructure and data privacy policies for metaverse and artificial intelligence-based technologies is extremely important in integrating these technologies into our lives.

Keywords: Metaverse, Metaverse Technologies, Artificial Intelligence, Generative Artificial Intelligence, Business Examples Using Metaverse

Caymaz, A., & Ünsar, A. S. (2025). The Impact of Metaverse and Artificial Intelligence Technologies on Businesses in the Digital World. *Journal of the Human and Social Sciene Researches*, 14(2), 603-635. https://doi.org/10.15869/itobiad.1603086

Date of Submission	17.12.2024
Date of Acceptance	24.05.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.

[1] Bachelor of Science in Economics, Kocaeli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Kocaeli, Türkiye, caymazayberk@gmail.com, ORCID: 0009-0002-4708-3483

[2] Prof. Dr., Trakya University, Department of Management and Organization, Edirne, Türkiye, sinanunsar@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2719-8689

Giriş

John McCarthy, Marvin Minsky, Nathaniel Rochester ve Claude Shannon yapay zekâ üzerine yaptıkları araştırma projesi için 1955 yılında bir öneri sunmuşlardır. 1956 yılında, seçilmiş bir grup bilim insanının aşağıdaki konular üzerinde çalıştığı belirtilmektedir (Marburger, 2024, s. 2):

1. Otomatik bilgisayarlar

2. Bir bilgisayar bir dili kullanacak şekilde nasıl programlanabilir,

3. Nöron ağları,

4. Bir hesaplamanın büyüklüğü teorisi,

5. Kendini geliştirme,

6. Soyutlamalar,

7. Rastgelelik ve yaratıcılık.

Önerinin girişinde yazarlar, çalışmanın, öğrenmenin her yönünün veya zekânın herhangi bir başka özelliğinin prensipte o kadar kesin bir şekilde tanımlanabileceği ve bir makinenin bunu simüle edebileceği varsayımına dayanarak ilerlemesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bir makine bir işi yapabiliyorsa, o zaman otomatik bir hesap makinesi makineyi simüle edecek şekilde programlanabilir. Mevcut bilgisayarların hızları ve bellek kapasiteleri, insan beyninin daha yüksek işlevlerinin çoğunu simüle etmek için yetersiz olabilir ancak en büyük engel makine kapasitesinin eksikliği değil, sahip olduklarımızdan tam olarak yararlanan programları yazma beceriksizliğimiz olduğunu ifade etmektedirler. Marburger (2024, s. 2), çalışmasında, şu anda var olan bilgi işlem gücü ve programlardan ötürü her iki sorunun da 70 yıl sonra çözüldüğünü ve beklentileri aştığını ifade etmektedir.

Yapay zekâ kısaca bilgisayar sistemleri tarafından insan zekâsının simülasyonu anlamına gelir. Ancak, bu kavram genellikle verilerin analizini ve yorumlanmasını, desen tanımayı ve otomatik karar vermeyi içeren geniş bir teknoloji yelpazesi için kullanılmaktadır (Biesheuvel vd., 2024, s. 3).

Şekil 1, son beş yılda yapay zekâ ve metaverse anahtar kelimelerini kullanan Web of Science'ın yayınlarını ve alıntılarını açıklamaktadır. Metaverse içindeki yapay zekâ yayınlarının 2021 yılında aktif olmaya başladığı belirtilmektedir. Önceki yıllarda (2019, 2020) bu iki araştırma alanını birleştiren hiçbir yayın yoktur. Sonraki, son 3 yılda metaverse'de yapay zekâ kullanımına ilişkin 217 yayının dağılımının özeti ve analizi yer almaktadır. Tablo 1'de ise metaverse içinde yapay zekâyı içeren çeşitli araştırma alanları için (2021–2023) yayın sayılarının kısa bir incelemesi sunulmaktadır. Bu istatistiklere dayanarak, yayınların çoğunun mühendislik, elektrik, elektronik ve bilgisayar bilimi yapay zekâ alanlarından geldiğini görebiliyoruz; bu da bu alanların metaverse'de yapay zekâ uygulamalarını keşfetmede önemini göstermektedir. Bilgisayar bilimi bilgi sistemleri, telekomünikasyon ve bilgisayar bilimi sibernetik de önemli sayıda yayına katkıda bulunmaktadır (Soliman, 2024, s. 2).

Şekil 1: Yapay zekâ ve metaverse anahtar kelimelerini kullanarak Web of Science tarafından son üç yılda yapılan yayınlar ve atıflar (2021'den 2023'e)

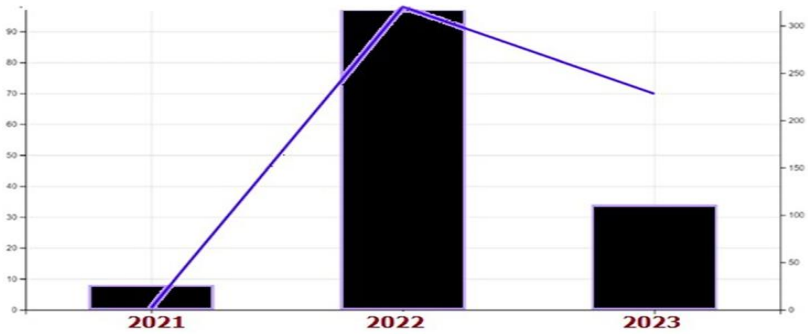

Kaynak: (Soliman, 2024, s. 3)

Metaverse ve avatar kelimeleri ilk olarak Neal Stephenson tarafından 1992'de yazılan bilimkurgu romanı "Snow Crash"te ortaya çıkmıştır; eser, insanların 3D bir ortamda birbirleriyle nasıl etkileşime girebileceğini ve iletişim kurabileceğini açıklamaktadır. Metaverse, son 30 yılda birçok yönden gelişme kaydetti ve AR, VR ve MR teknolojilerinin giderek olgunlaşmasıyla birlikte dijital sanal dünyalara olan talep arttı (Lu vd., 2024, s. 3).

Bu kavram zamanla genişletilmiş ve Ekim 2021'de Mark Zuckerberg, Facebook'un metaverse'ü inşa etme yönündeki değişimini belirtmek için Meta olarak yeniden markalanacağını duyurmuştur. Bu duyuru ile hem akademi hem de endüstride ilgi gören sürdürülebilir kalkınma hedefleri için metaverse kavramına dikkat çekildiği görülmektedir. Metaverse, insanların dijital alanlarda etkileşime girebileceği ve daha sürükleyici bir deneyim yaratabileceği sanal bir ortamdır. Bu, sonunda çoğu çevrimiçi deneyime açılan kapı görevi görecek ve fiziksel dünyayı da önemli ölçüde etkileyecek kalıcı bir 3D sanal dünyalar ağıdır. Daha önce bilimkurgu ve video oyunlarıyla sınırlı olan bu fikirler, finans, sağlık, eğitim ve tüketici ürünleri gibi çeşitli endüstrilerde devrim yaratmaya hazır duruma gelmiştir. Metaverse ve yapay zekâ (AI), yaşam, çalışma ve birbirimizle etkileşim kurma biçimimizde devrim yaratmaya hazırlanan ve hızla gelişen iki teknolojidir. Metaverse, fiziksel ve dijital dünyaların birleştirilmesiyle oluşturulan sanal bir dünyadır ve sürükleyici deneyimler ve sosyal etkileşim için yeni bir platform sağlaması beklenmektedir. Yapay zekâ ise makinelerin konuşmayı ayırt etme, görüntüleri inceleme ve karar verme gibi tipik olarak insan zekâsını gerektiren görevleri yürütme yeteneğini ifade etmektedir (Soliman vd., 2024, s. 3).

Tablo 1: Son üç yılda metaverse'de yapay zekâ kullanımına ilişkin yayın sayıları (2021–2023)

Yayın Araştırma Alanı	Yayın Sayısı
Mühendislik elektrik elektronik	54
Bilgisayar Bilimi Yapay Zekâ	39
Bilgisayar Bilimi Teori Yöntemleri	18
Enstrümanlar	16
Bilgisayar Bilimi Bilgi Sistemleri	40

Telekomünikasyon	28
Multidisipliner Malzeme Bilimi	16
Uygulamalı Fizik	14
Bilgisayar Bilimi Sibernetik	22
Bilgisayar Bilimi Disiplinlerarası Uygulamalar	15

Kaynak: (Soliman vd., 2024, s. 3).

Durum çalışması, kısıtlı bir sistemin nasıl çalıştığı hakkında yöntemli bir şekilde bilgi toplanarak derinlemesine inceleme yapılan metodolojik bir yaklaşımdır (Subaşı ve Okumuş, 2017, s. 420). Bu çalışmada bir araştırma yöntemi olarak kabul gören durum çalışması tercih edilerek mevcut durum tanımlamalar, tarihsel süreçler ve örnekler üzerinden betimlenmeye çalışılmıştır.

Yapılan bu çalışma ile ulusal ve uluslararası işletmelerin yapay zekâ ve metaverse gibi dijital teknolojileri nerelerde ve nasıl kullandıkları, gelecekte bu teknolojilerin işletmelere neler getireceğinin anlaşılabilmesi bakımından literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır. Yöntem olarak belirli anahtar sözcüklerle erişilebilen ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış makaleler incelenmiş ve elde edilen veriler derlenmiştir. Henüz literatürde sınırlı çalışmanın olduğu metaverse ve yapay zekâ teknolojilerinin işletmeler üzerindeki potansiyel etkilerini anlayabilme ve geleceğe yönelik etkileri bakımından çıkarımlar yapabilme bu makalenin diğer çalışmalardan ayrılması konusunda en önemli amaçlarındandır.

Bu amaç doğrultusunda ilk başta metaverse kavramı ve tarihsel süreci anlatılmıştır. Daha sonra, metaverse'yi etkinleştiren teknolojilerin detaylı bir şekilde üzerinde durulmuş, metaverse kullanan işletme örneklerine yer verilmiş, işletmelerin metaverse ve yapay zekâ destekli pazarlama yetenekleri anlatılmış, avatar kavramına değinilmiş, metaverse ve yapay zekâ arasında nasıl bir ilişki olduğu üzerinde durularak metaverse için üretken yapay zekâ açıklanmaya çalışılmıştır. Son aşamada ise gelecekte bu teknolojiler için iş ve yönetim alanlarında araştırma yapılabilecek konularda önerilere yer verilmiştir.

1. Metaverse Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Metaverse kelimesi iki kelimenin birleşimidir, "meta" ön eki "ötesine" atıfta bulunur ve "verse" son eki ise "evren" ile ilişkilidir. Bugüne kadar, iş araştırmaları bağlamında kullanıldığında metaverse için genel kabul görmüş bir tanım yoktur. Bunun nedeni, teknolojinin hala erken bir aşamada olmasıdır. Öncü araştırmacılar, metaverse'in fiziksel dünyanın ötesinde bir evren olduğunu ve bunun sanal olarak zenginleştirilmiş fiziksel gerçeklik ile fiziksel olarak kalıcı sanal alanın bir araya gelmesini ima ettiğini iddia etmektedir (Sze vd., 2024, s. 2).

Metaverse, etkileşimlerin sanal olarak gerçekleştirildiği ve ekosistemin kullanıcıların paylaşılan değerleri, normları ve hedefleri tarafından şekillendirildiği dijital platformlar tarafından etkinleştirilen sosyo-ekonomik, sürükleyici bir siber-fiziksel ekosistemdir. Ayrıca, metaverseler kullanıcıların birbirleriyle ve yazılım aracılarıyla avatarlar olarak etkileşime girdiği, doğal dünyanın metaforunu kullanan ancak onun fiziksel sınırlamaları olmayan sürükleyici üç boyutlu sanal dünyalardır (Gandhi vd., 2024, s. 2).

Tanımı gereği metaverse, internetin bir sonraki aşamasıdır; dijital ve fiziksel dünyaları birbirine bağlayan sürekli genişleyen ve dinamik bir ortamdır. Kullanıcıların avatarlarıyla dolu kalıcı ve sürükleyici üç boyutlu (3D) bir dünya yaratarak hayatlarımızı devrim niteliğinde değiştirme potansiyeline sahiptir (Senadheera vd., 2024, s. 1).

Şekil 2: 1938'den itibaren Metaverse'in Evrimi

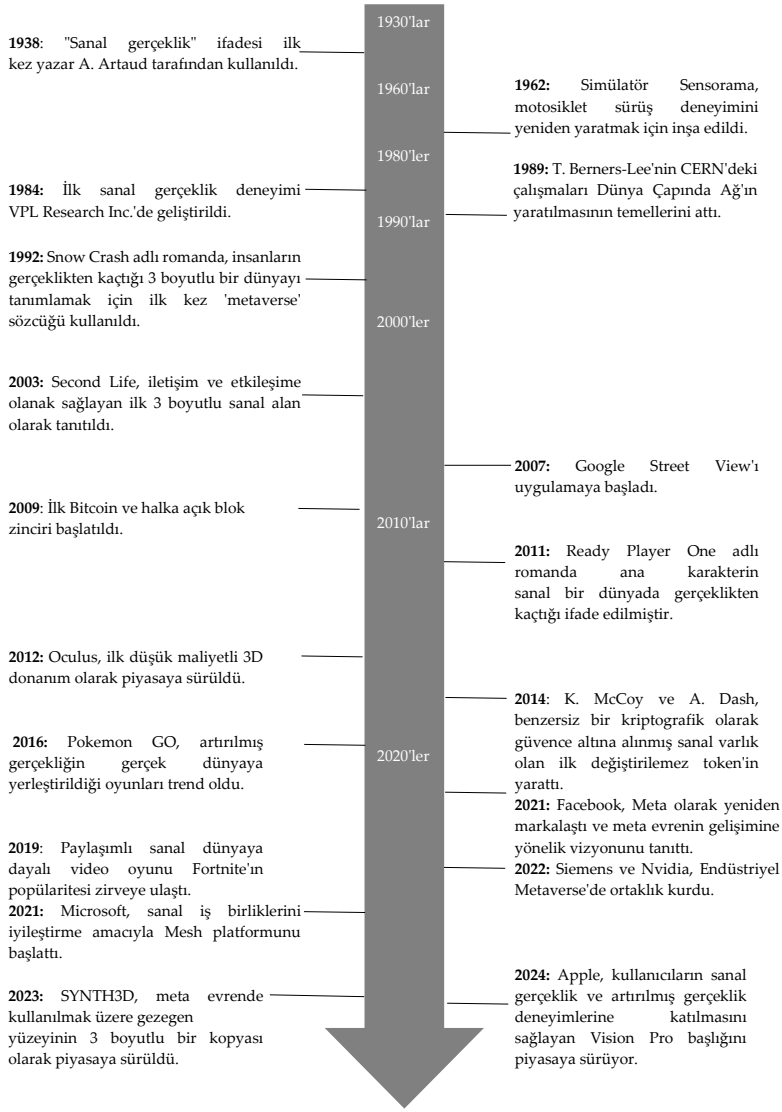

Kaynak: (Checcucci vd., 2024, s.3)

Metaverse terimi ilk olarak Neal Stephenson'ın 1992'de "Snow Crash" adlı kitabında tanıtılmıştır; ancak araştırmacılar ve politika yapıcılar arasında nispeten yabancı kalmaya devam etmektedir. Zaman geçtikçe metaverse terimi bireylerin günlük aktivitelerde

avatarlar veya takma adlar olarak göründükleri hayali bir alanı ifade etmeye başlamıştır. Mark Zuckerberg'in yeni metaverse konseptine göre, insanlar sürükleyici bir ortamda gerçek ve sanal dünyalar arasında sorunsuz bir şekilde etkileşim kurabilecek, iş birliği yapabilecek ve sosyalleşebileceklerdir (Shahzad vd., 2024, s. 2).

Yoo vd. (2023, s. 174-177) yaptıkları kavramsallaştırma analizine dayanarak metaverse kavramını, yüksek tüketici dalma tekniklerini kullanarak teknolojik aracılık algısını azaltan, aktarılabilir ve benzersiz dijital varlıklarla birlikte, kullanıcı tarafından oluşturulan dijital kişiliklerin birbirleriyle etkileşime girmesine izin veren 3 boyutlu ortamlardan oluşan çevrimiçi paylaşımlı alan olarak tanımlamaktadır.

Metaverse kavramı, bilimkurgu romanı "Snow Crash"in yazarı Neal Stephenson tarafından ortaya atıldığından beri yaklaşık otuz yıl geçmiştir. Roman, metaverse'i kullanıcıların avatarlar aracılığıyla etkileşime girdiği, internetin VR tabanlı bir halefi olarak tanımlamaktadır. Mark Zuckerberg, o zamanki Facebook'a yeni bir tür internet (metaverse) yaratmak için önemli yatırımlar yaptığını ve ardından Meta olarak yeniden markalaştığını duyurduğundan beri metaverse'in potansiyel etkisi ve metaverse'ye ne zaman girileceği akademisyenler ve uygulayıcılar arasında yaygın olarak tartışılmaktadır (Büchel & Spinler, 2024, s. 2). Şekil 2'de Metaverse'in geçmişten bugüne evrimi gösterilmiştir.

Pew Araştırma Merkezi ve Elon Üniversitesi tarafından yapılan bir çalışmada teknoloji uzmanları, iş insanları, politikacılar, araştırmacılar ve aktivistlerden oluşan 624 kişiye metaverse'in yönü hakkında düşünceleri sorulmuş ve elde edilen veriler ile "2040'ta Metaverse" adlı bir rapor düzenlenmiştir. Bu raporda, katılımcıların %54'ünün 2040 yılına kadar metaverse'in yarım milyar veya daha fazla kullanıcıya sahip olacağına ve yaşamlarının büyük bir bölümünde yer alacağı görüşünde oldukları tespit edilmiştir. Bu nedenle metaverse'in önümüzdeki yıllar için büyük bir potansiyeli olduğu söylenebilir (Ergüney & Tepe, 2023, s. 1181-1182).

Kamuoyunda ve çeşitli yatırım kuruluşlarında giderek artan coşku, Google Trends verilerinin incelenmesiyle desteklenebilir; metaverse kelimesinin sorgulanması, Şekil 3'de gösterildiği gibi aşağıdaki örüntüyü ortaya koymaktadır (Aysan vd., 2024, s. 2).

Şekil 3: Temmuz 2020'den Temmuz 2023'e kadar Google Trends'de "metaverse" kelimesinin popülaritesi

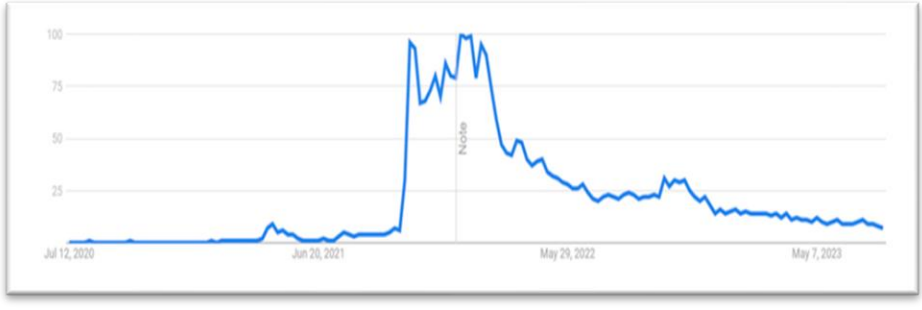

Kaynak: (Aysan vd., 2024, s. 2).

2. Metaverse'ü Etkinleştiren Teknolojiler

Bu bölümde sürükleyici dijital ortamlar yaratmak için bir araya gelen bir dizi yeniliği kapsayan metaverse'yi etkinleştiren teknolojiler incelenmiştir. Bu teknolojiler artırılmış gerçeklik (AR), sanal gerçeklik (VR), genişletilmiş gerçeklik (XR), karma gerçeklik (MR), blok zinciri, değiştirilemez jetonlar (NFT'ler), dijital varlıklar ve kripto paralar, web3 ve merkeziyetsizlik, dijital ikizler, 3D modelleme ve simülasyon, sis-kenar-bulut (edge-fog-cloud) ve mekansal bilişim, nesnelerin interneti (IoT), 5G ağları ve yapay zekâ (AI)'yı içerir ancak bunlarla sınırlı değildir. Bu teknolojilerin hepsi birlikte metaverse'in temelini oluşturur, evrimini yönlendirir ve endüstriler genelinde sınırsız olasılıklarını şekillendirir. Şekil 4'de metaverse'in etkinleştirilmesini kolaylaştıran teknolojiler gösterilmektedir (Iqbal vd., 2024, s. 2-3).

Şekil 4: Meteverse'ü Etkinleştiren Teknolojiler

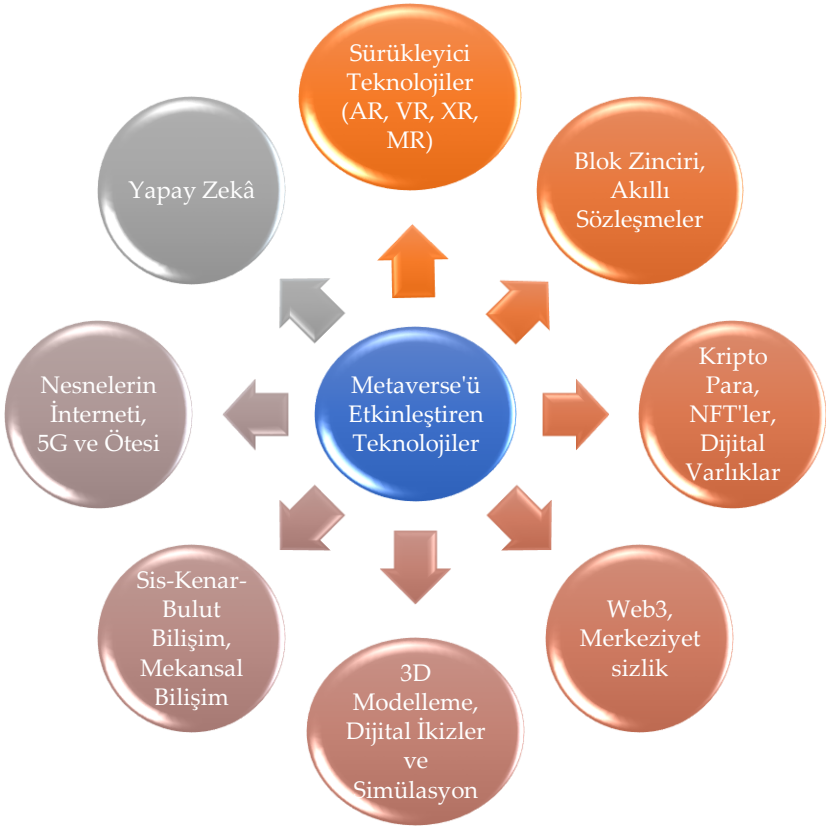

Kaynak: (Iqbal vd., 2024, s. 3).

2.1. Artırılmış Gerçeklik (Augmented Reality-AR)

Artırılmış gerçeklik, sanal unsurları gerçek dünyayla birleştiren, üç boyutlu olarak kaydedilen ve gerçek zamanlı olarak etkileşimli olan gelişen bir alandır. Artırılmış gerçeklik, teknolojik gelişmelerin öncülüğünde son yıllarda önemli ilgi görmüş bir kavramdır. Oyun, eğitim, sağlık, mimari ve üretim gibi sektörleri kapsayan geniş bir

uygulama yelpazesine sahiptir. Baş üstü cihazlar, artırılmış gerçeklik deneyimlerini etkinleştirmede önemli bir rol oynamaktadır. Gözlük veya kask biçimindeki bu cihazlar, kullanıcının başına takılmak üzere tasarlanmıştır ve artırılmış gerçeklik için giyilebilir bir arayüz sağlamaktadır (Cauz vd., 2024, s. 1).

2.2. Sanal Gerçeklik (Virtual Reality-VR)

Sanal gerçeklik, en yaygın şekliyle, son zamanlarda genişletilmiş gerçeklik (XR) olarak adlandırılan fiziki ortamlardan sanal ortamlara kadar uzanan çeşitli teknolojilerin ortaya çıktığı bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Paulsen vd., 2024, s. 1). Sanal gerçeklik, genellikle davranışı (örneğin keşfetmeyi) motive eden ve kullanıcıyı gerçek dünya çevresinden neredeyse habersiz kılan yapay duyusal deneyimlerin sağlanması olarak tanımlanabilmektedir (Nuojua vd., 2024, s. 2).

Sanal gerçeklik, kullanıcıların simüle edilmiş, üç boyutlu bir dünyada etkileşime girmelerine ve varlık duygusunu deneyimlemelerine olanak tanıyan bilgisayar tarafından oluşturulmuş bir simülasyon ortamıdır. Bu teknoloji genellikle görsel, işitsel ve bazen dokunsal geri bildirim sağlayan baş üstü ekranlar veya özel projeksiyon sistemleri aracılığıyla elde edilmektedir (Ng vd., 2024, s. 2).

2.3. Genişletilmiş Gerçeklik (Extended Reality-XR)

Genişletilmiş gerçeklik, sanal ve fiziksel deneyimi birleştiren sürükleyici teknolojileri ifade eden genel bir terimdir (Lareyre vd., 2024, s. 321). Genişletilmiş gerçeklik, sanal ve gerçek dünya ortamlarını birbirine bağlayan ve artırılmış gerçeklik ile sanal gerçekliği içeren bir dizi teknolojiyi kapsayan bir şemsiye terimdir ve insanların gerçekliğin fiziksel sınırlarının ötesindeki dünyayı deneyimlemelerine ve onunla etkileşime girmelerine yardımcı olmak için yeni olanaklar sunmaktadır (Pan vd., 2024, s. 2).

2.4. Karma Gerçeklik (Mixed Reality-MR)

Karma gerçeklik son zamanlarda hem endüstri hem de akademi için büyük bir ilgi konusu olmuştur. Karma gerçeklik, bilgisayar grafiklerine dayalı etkileşimin bir katmanıyla gerçek dünyanın geliştirilmesi sayesinde kişinin dünyayı görme biçimini değiştirebilmektedir. Kullanıcı, çevreye çizimler yerleştirerek karma gerçeklik dünyasını elde taşınabilir veya başa takılabilir bir cihazla görüntüleyebilmektedir. Microsoft HoloLens, karma gerçeklik cihazına bir örnektir. Karma gerçeklik ilk olarak 1990'larda havayolu ve hava kuvvetleri pilotları için bir eğitim aracı olarak tanıtılmıştır. Karma gerçeklik ve ilgili teknolojiler, eğitim ortamlarında kullanıldığında birçok avantaj sunmaktadır. Bu avantajlardan ilki, karmaşık ve soyut kavramların otantik bir ortamda görselleştirmesi ve bunlarla etkileşime girilmesi, diğer avantajı ise karma gerçekliğin sorunsuz etkileşimi ve iş birliğini teşvik etmesidir. Karma gerçeklik cihazlarının COVID-19 hastane ortamlarında uzaktan bakım sağlanmasına yardımcı olduğu sonucunu ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (John vd., 2022, s. 511).

2.5. Blok Zinciri (Blockchain)

Dördüncü teknolojik devrimin en tipik teknolojisi olan blockchain önemli derecede ilgi görmüş bir kavramdır. Blockchain'in tedarik zincirlerindeki en önemli rolünün bilgi şeffaflığı ve izlenebilirliğini sağlamak olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca blockchain, yeşil tedarik zincirlerinde bilginin doğruluğunun güvence altına alınması, karbon ayak izinin

azaltılması ve ürün sürdürülebilirliğinin doğrulanması gibi önemli avantajlara sahiptir (T. Yang vd., 2024, s. 3).

Son yıllarda blockchain teknolojilerinin kabulünün artmasıyla birlikte, ilgili literatürde blockchain teknolojilerinin uygulanmasının şeffaflık, veri yönetimi ve veri koruması açısından toplumun kurumlara olan güvenini artırdığı ve yolsuzlukla mücadele çabalarında oyunun kurallarını değiştirme potansiyeline sahip olduğu ileri sürülmektedir (Tahir vd., 2024, s. 7).

Sarker vd. (2021, s. 338) tarafından küresel deniz taşımacılığı üzerine yapılan bir çalışmada ise blockchain'in süreç ve belgeyle ilgili yolsuzluğu azalttığı sonucuna ulaşılmış ve blockchain teknolojisi yolsuzlukla mücadelede oyunun kurallarını değiştiren bir araç olarak tanımlanmıştır.

2.6. Değiştirilemez Jetonlar (Non-Fungible Tokens-NFT)

Blockchain tabanlı NFT'ler (değiştirilemez jetonlar), fiziksel veya dijital öğelerin benzersiz şekilde tanımlanabilir dijital temsilleridir. Genellikle, tokenlar (jetonlar) daha küçük birimlere bölünemez. NFT'ler, fiziksel veya dijital nesnelere atıfta bulunan yapılandırılmış meta verileri temsil etmektedir. Token'lar ayrı bir tanımlayıcı görevi görür ve genellikle nesnelere bağlı değildir. Bunları savunanlar, dijital veya fiziksel ürünlerin birlikte çalışabilir ticarileştirilmesini ilerlettiklerini iddia etmektedir (Idelberger & Mezei, 2022, s. 2).

Kripto paraların başarısı son birkaç yılda çeşitli dijital varlıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan değiştirilemez jetonlar (NFT'ler) popüler bir dijital varlık sınıfı haline gelmiştir. NFT'ler, dijital bir mülkün (videolar, resimler ve ses dosyalarının yanı sıra) sahipliğini beyan eden dijital tokenlardır. Kripto paralara benzer şekilde, NFT'ler bir blok zinciri (çoğunlukla ethereum) üzerine inşa edilmiştir. Ancak, belirli bir kripto para diğerlerinden ayırt edilemezken, bir NFT'nin her tokenı benzersizdir. Bir NFT'nin benzersizliği ve nadirliği onu yatırımcılar için çekici hale getirir ve değerinde artışlara neden olabilir. Yatırımcıların NFT'lere olan ilgisi arttıkça, araştırmacıların da ilgisinin arttığı görülmektedir. Literatürde, NFT'ler ile diğer varlıklar arasındaki bağlantıya odaklanıldığı görülmüştür (Panagiotidis & Papapanagiotou, 2024, s. 1).

Ethereum ağına dayalı bir oyun olan CryptoKitties, 2017'nin sonlarında NFT ürünlerine dikkat çekmiş olsa da iş dünyasında tam anlamıyla hızlı genişlemesi COVID-19'un doğuşuyla yakından bağlantılıdır. Dünya Sağlık Örgütü küresel bir salgın tespit ettikten sonra mevcut araştırmalara göre bitcoin piyasasının likiditesi önemli ölçüde artmıştır. Aynı zamanda, yatırımcılar küresel piyasa faiz oranlarındaki keskin düşüş sonucunda NFT de dahil olmak üzere çok sayıda kripto para pazarına akın etmiştir. Önemli bir şekilde, pandemide yaşanılan kapanma önlemleri internet etkileşimini ve NFT'nin genişlemesini daha da arttırmıştır (Taherdoost, 2024, s. 1).

2.7. Kripto Para

Bir kripto para sistemi, genel veya sınırlı amaçlı bir değişim aracı olarak kullanılması amaçlanan ve kurumlara olan güveni çeşitli derecelerde değiştirmek için kriptografi kullanan, genellikle toplu olarak tutulan bir dijital defter kullanılarak muhasebeleştirilen tokenların çıkarılması için tasarlanmış bir sistem olarak ifade edilebilir. Böyle bir arka plana karşı, tekil kripto para terimi, bir kripto para sistemi aracılığıyla çıkarılan, genel

veya sınırlı amaçlı bir değişim aracı olarak kullanılması amaçlanan bir token anlamına gelmektedir (Pernice & Scott, 2021, s. 2).

Kripto para kavramı diğer para birimlerine göre bir seçenek olarak görülebilir ve bu değer sayesinde dijital ortamda e-ticaret yapılabilmektedir. Kripto paraların en önemli özelliği dijital ve sanal yapılarından kaynaklı olarak merkez bankalarının kurallarına, sınırlamalarına, denetimlerine ve garantilerine bağlı hareket etmemeleridir. Teknolojinin hızlı bir şekilde değişmesi sonucunda global düzeyde kripto paraların kullanımı da artmaktadır (Eren, Erek & Buyruk Akbaba, 2020, s. 1348).

Kripto para, merkezi olmayan yapısı, yüksek oynaklığı, sınırsız işlemleri, gizliliği ve evrensel düzeyde tanınması nedeniyle benzersiz bir varlık sınıfıdır. Kripto paraların getirilerini varlık fiyatlandırma modelleri kullanarak tahmin etmek için araştırmalar yapılmış ve yapılan son çalışmalar, kripto para piyasasında piyasa riski primi, boyut etkisi ve momentum etkisinin mevcut olduğunu göstermiştir. Kripto paraların, tamamen dijital olmaları ve algoritmik sistemler kullanılarak oluşturulmaları bakımından geleneksel varlıklardan sapma durumları bulunmaktadır. Kripto paraların özelliklerindeki bu farklılık, onların özel risk faktörleriyle ilgili endişelere yol açmıştır. Bu durum kripto para piyasasının henüz incelenmemiş başka riskler oluşturup oluşturmadığı konusunda endişeleri gündeme getirmiştir (Bui vd., 2024, s. 3).

Kripto paralar son on yılda ciddi derecede ilgi görmüştür. Bitcoin'in piyasa değeri 2008'deki ortaya çıkışından bu yana önemli bir artış yaşamıştır. Kripto paraların merkezi olmayan özellikleri, finansal aracı kurumlara (örneğin bankalar) bağımlı olmadan çevrimiçi işlemlerin gerçekleştirilmesini sağladı ve böylece daha fazla eşler arası etkileşim yarattı. Geleneksel temel değerlere güvenmek yerine, kripto paraların değeri, altta yatan blok zinciri ağları içindeki işlemleri kaydeden belirli algoritmalar aracılığıyla belirlenmektedir. Ancak, kripto paraların merkezi olmaması, düzenleyiciler ve yatırımcılar için özellikle finansal inovasyonun potansiyel faydaları ile yenilikçi yaklaşımların oluşturduğu ilişkili riskler arasında bir denge sağlama konusunda zorluklar ortaya koymaktadır. Bu nedenle, kripto paralar giderek daha değişken yatırım varlıkları haline gelerek bireysel ve kurumsal yatırımcıları cezbetmektedir. Yatırımcıların duygularını ve inançlarını yansıtan tüketici güveni, kripto para piyasası eğilimlerini ve varlık fiyatlarını yönlendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Bu, son derece değişken kripto para fiyatları ve getirileriyle sonuçlanarak yatırımcılara benzeri görülmemiş spekülatif fırsatlar sunmaktadır. Son zamanlarda, sosyal medya kripto para getirilerini önemli ölçüde etkilemiştir ve bu da bireysel yatırımcıların kripto para varlıkları hakkındaki algılarını ve güvenlerini etkileyebileceğini göstermektedir. Örneğin, dünyanın en zengin kişilerinden biri olan ve sosyal medya ile kripto para piyasasında önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülen Elon Musk, kripto paralar hakkında X sosyal medya hesabında sık sık paylaşımlarda bulunmaktadır. Bu davranış, piyasada kısa vadeli gürültü olarak yorumlanabilir. Başka bir deyişle, Musk'ın X üzerindeki faaliyetinin, yatırımcıların kısa vadeli kripto para getirileri ve işlem hacmiyle ilgili duygularını etkilediği gözlemlenmiştir (Peng vd., 2024, s. 1).

2.8. Web 3.0

Web, internet üzerinden erişilebilen bir hiper metin belge yönetim sistemidir. İnsanlar web sunucularında mevcut olan web sayfalarına erişmek için bir web tarayıcısı kullanmaktadır. Mart 1989'da Sir Tim Berners-Lee, ilerde web ismini alacak olan bilgi

yönetimi için bir sistem önermiştir. Bu sistem bilgisayarların içerik, bağlantılar ve kullanıcılar ile bilgisayarlar arasındaki işlemler de dahil olmak üzere tüm ağ verilerini analiz edebileceği akıllı, bağlantılı ve veri odaklı bir sistemdir. Nisan 1993'te Avrupa Nükleer Araştırma Konseyi'nin temel kodu ücretsiz olarak sağlamasını savundu. Bu karar, günümüz web'inin ortaya çıkmasını sağladı. Statik Web olarak da adlandırılan Web 1.0, birbirine bağlı bilgilerin web'i olarak tanımlanmaktadır. Tim Berners-Lee, katılımcıların büyük çoğunluğu içerik tüketicisi olduğundan buna "salt okunur" web adını verdi. İçerik oluşturucuları temelde muhabirler, yazarlar ve geliştiricilerdi. Web 1.0, web'de gezinmek için özellikler sağlamadığı için etkileşimli değildi, bu da içerik kullanıcılarının ihtiyaç duydukları bilgileri bulmasını son derece zorlaştırıyordu. Web sayfaları da özeldi; birçok web tarayıcısı, özel içerik sağlayarak kullanıcıları çekmeye ve öne çıkmaya çalışıyordu. Bu, web sayfaları ve web tarayıcıları arasında bir dizi uyumsuzluk sorununa yol açtı. Sosyal Web olarak da adlandırılan Web 2.0, günümüzde en bilinen ve en yaygın kullanılan Web'dir. "Web 2.0" terimi ilk olarak 1999 yılında Darcy Dinucci tarafından önerildi ve daha sonra 2004 sonlarında Tim O'Reilly ve Dale Dougherty tarafından "okuma-yazma" web olarak tanıtıldı. Web 2.0'ın odak noktası kullanıcıların web içeriğiyle etkileşime girmesini sağlamaktır (Zhu vd., 2024, s. 5).

Web 3.0 kavramı ise ilk olarak 2014 yılında Ethereum'un kurucu ortağı Gavin Wood tarafından ortaya atılmıştır. Web 3.0'ın blok zinciri tabanlı internet olduğuna ve Web 3.0'ın amacının merkezi kurumlara olan bağımlılığı azaltmak olduğuna inanılmaktadır. Web 3.0'ın geliştirilmesiyle, çağdaş interneti iki açıdan yeniden inşa edilebileceği söylenebilmektedir. Veri sahipliği açısından, Web 3.0 yalnızca okunabilir ve yazılabilir bir ağ olmakla kalmaz, aynı zamanda kullanıcıların kendi verilerine ve varlıklarına sahip olmalarını da sağlar. Veri yönetimi açısından Web 3.0, kullanıcılar ve oluşturucular tarafından ortaklaşa inşa edilen ve paylaşılan yeni bir ekonomik sistemdir (Shen vd., 2023, s. 2).

Web 3.0'ın ortaya çıkışı, özellikle enerji tüketimi, donanım/e-atık ve karbon ayak izi açısından kullanımıyla ilgili sürdürülebilirlik endişelerini gündeme getirmiştir. Bu nedenle, Web 3.0'ın sürdürülebilirlik etkilerini göz önünde bulundurmak ve çevre ile sürdürülebilir kalkınma hedefleri üzerindeki olumsuz etkisini azaltmak için stratejiler geliştirmek önemlidir. İşletmeler blok zinciri teknolojilerine daha fazla odaklandıkça, enerji tüketimi gibi ilişkili sorunları ele almaları gerekmektedir (Rathor vd., 2023, s. 1).

2.9. Dijital İkizler

Dijital ikizler kavramı ilk olarak 2002 yılında Michigan Üniversitesi'nden Profesör Graves tarafından bir ürün yaşam döngüsü yönetim merkezi kurmak amacıyla tanıtılmıştır. Ancak, bu terim 2011 yılında Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA) Teknik Raporu'nda "en iyi mevcut fiziksel modelleri, sensör güncellemelerini, filo geçmişini vb. kullanarak uçan ikizinin yaşamını yansıtan bir araç veya sistemin entegre, çok fizikli, çok ölçekli, olasılıklı simülasyonu'" olarak tanımlanana kadar resmi olarak tanımlanmadı. İlk tanımından bu yana, dijital ikizler kavramı evrim geçirerek basit bir modelden kapsamlı bir sisteme dönüştü ve daha sonraki araştırmacılar dijital ikizler teriminin daha kapsamlı bir tanımını sundular. Örneğin, bir dijital ikiz, sistem simülasyonu, entegrasyon, test etme, izleme, bakım ve karar alma gibi pratik amaçlar için ayırt edilemez dijital bir karşılık görevi gören gerçek dünyadaki fiziksel bir sistemin veya sürecin (fiziksel bir ikiz) gerçek zamanlı sanal bir temsilidir veya bir dijital ikiz, sanal bir bilgi koleksiyonudur ve

bu sanal bilgiye dayanarak belirli, planlanmış veya halihazırda var olan bir ürün, atomik bir mikro düzeyden genel bir makro düzeye kadar tanımlanmaktadır (Talaghat vd., 2024, s. 3).

2.10. Sis-Kenar-Bulut Bilişim (Edge-Fog-Cloud)

Bulut bilişim, son zamanlarda araştırmaların odak noktası haline gelmiştir. Kaynak havuzlaması, dinamik kaynak sağlama, hızlı esneklik, anında kaynak erişimi vb. gibi bulut bilişimin kusursuz faydaları, onu bilişim için ideal bir seçim haline getirmiştir. Farklı hizmet modelleri farklı uygulamaların ihtiyaçlarına uygundur ve anında erişim bu hizmetlerin kullanımını çok basit hale getirmektedir. Bu nedenle, bulut tabanlı bilişim çeşitli teknoloji alanlarında birden fazla hizmet için popüler bir seçim ve platformdur. Ancak çok sayıda faydasına ek olarak, bulut bilişimin bazı ciddi veri gizliliği, hizmet seviyesi anlaşmaları uyumluluğu, kaynak kullanılabilirliği ve en önemlisi daha yüksek gecikme sorunları bulunmaktadır. Gecikme sorunu dışında tüm bu sorunlar muhtemel endişelerdir. Gecikme, iletişim ağlarının gerçek zamanlı bir özelliğidir ve uygulamaların performansını doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle, bu soruna karşı koymak zorunlu hale gelmektedir. Sis bilişim ise bulut bilişimin bir uzantısıdır ve temel olarak düşük gecikmeye dayalı bulut hizmeti platformları kavramından etkilenmektedir. Mevcut iletişim ağına yakın bulut hizmetleri sunmaktadır. Bulut, doğası gereği, kullanıcılarına uzak konumlardan hizmet sağlayan veri merkezleri biçiminde merkezi bir mimaridir. Ancak sis, buluttan gerçek kullanıcılara daha yakın olan birden fazla sis düğümünden oluşan dağıtılmış bir mimaridir. Sis, yerel düzeyde işleme ve depolama avantajları sunar ve önemli gecikme iyileştirmeleriyle sonuçlanır. Ek olarak, sis bilişiminin dağıtılmış yapısı nedeniyle kaynakların kullanılabilirliği de iyileşir. Benzer şekilde, yerel bilgi depolaması nedeniyle güvenlik avantajları da artar. Ancak, dağıtılmış mimarisi nedeniyle sis bilişiminde ölçeklenebilirlik kolaylığına ulaşmak zordur. Ek olarak, tutarlılık bakımı ve altyapının ek maliyeti de bazı önemli endişeler arasındadır (Kumar & Agrawal, 2023, s. 1).

Sis/kenar bilişim, geleneksel bulut bilişimin sınırlamalarını ele almak için etkili bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Hesaplama kaynaklarını veri kaynağına yaklaştırarak, karmaşık veri yönetimiyle ilişkili zorlukları hafifletme avantajı sunmaktadır. Verileri üreten IoT (Nesnelerin İnterneti) cihazlarına yakın hesaplama yeteneklerine sahip olarak sis/kenar bilişim hızlandırılmış veri analizi, azaltılmış gecikme, azaltılmış bant genişliği kullanımı ve genel gider maliyetleri ve geliştirilmiş kullanıcı deneyimi dahil olmak üzere çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Sis/kenar bilişimin benimsenmesi akıllı şehirlerin, akıllı ağların ve akıllı ulaşım sistemlerinin başarılı bir şekilde uygulanması için özellikle önemlidir. Ancak potansiyeline rağmen sis/kenar bilişim hala erken aşamalarındadır ve kaynak sağlama ve hizmet planlaması konusunda devam eden araştırma endişeleri vardır. Çok sayıda IoT (Nesnelerin İnterneti) cihazını ve web uygulamasını gerçek zamanlı olarak destekleyebilen ve kalite, verimlilik ve optimum kaynak kullanımını garanti eden sağlam bir altyapının kurulması önemli bir zorluk olmaya devam etmektedir (Dogani vd., 2023, s. 143).

2.11. Nesnelerin İnterneti (IoT)

Nesnelerin interneti (IoT), genellikle veri toplama, uzaktan izleme ve kontrol için sensörler ve aktüatörlerle donatılmış, internet üzerinden iletişim kuran, birbirine bağlı

cihazlardan oluşan hızla genişleyen bir ağdır. IoT teknolojisi, veri analizi yoluyla verimliliği, üretkenliği ve karar vermeyi artırmak için sağlık, tarım, otomotiv üretimi, ev otomasyonu ve akıllı şehirler dahil olmak üzere çeşitli endüstrilerde yaygın olarak uygulanmaktadır. En son IoT analitik raporuna göre, 2024'te küresel olarak 19,2 milyar bağlı IoT cihazı vardı ve bu sayının 2027'ye kadar 29,7 milyara ulaşması beklenmektedir (Verma vd., 2024, s. 2).

2.12. 5G Ağları

Hücresel pazarda 5G sistemlerine geçiş, önemli ölçüde iyileştirilmiş veri aktarım hızı ve kablosuz erişim arayüzünde azaltılmış gecikmeler ile istek üzerine yazılım destekli dinamik yeniden yapılandırmanın esnekliğinin bir araya geldiği umut verici bir dönemi müjdelemektedir. 5G dağıtımları çeşitli uygulamaların artan taleplerini karşılamaya hazır olduğu ileri sürülmektedir. 2025 yılı sonuna kadar en az 2,8 milyar 5G aboneliği olması ve akıllı cihazların bu bağlantıların potansiyel olarak %80'ini oluşturması beklenmektedir. Bu gelişen ihtiyaçlar, esas olarak 2025 yılı sonuna kadar toplam ağ trafiğinin yaklaşık %75'ini oluşturması beklenen video tabanlı tekliflerin artan yaygınlığı tarafından yönlendirilmektedir. Dahası, yenilikçi uygulamaların yükselişi, farklı "aşırı" sanal gerçeklik türlerini, drone internetini vb. içermektedir (Kovtun vd., 2024, s. 1-3).

2.13. Yapay Zekâ

Yapay zekâ, ilk olarak yapay nöron modelinde sunulan önemli bir teknolojidir ve hesaplama makineleri ve zekâ üzerine odaklanan 1950 tarihli akademik makalede, makinelerin topladığı verilere dayanarak öğrenme, çıkarım yapma ve uyum sağlama için bilişsel yeteneklere sahip olmasını sağladığı ifade edilmektedir. Yapay zekâ, bilgileri akıllı bir şekilde analiz edebilen ve işleyebilen, genellikle insanların benzer görevleri gerçekleştirme biçimine benzer otonom bir makineyi ifade etmektedir. Yapay zekâ ayrıca rutin olarak birkaç sorunu tanımlama, öğrenme ve çözme gibi farklı işlemleri yürütmek üzere programlanmış makineler olarak da ifade edilebilmektedir. Yapay zekâ, metinden konuşmaya, sürücüsüz ve otonom araçlara kadar geniş bir makine zekâsı sürekliliğini kapsar. Yapay zekâ, bilgisayar sistemlerinin daha önce yalnızca insanlar tarafından verilen kararları alma yeteneğini sunar. Yapay zekâ ayrıca karmaşık veya belirsiz ortamlardan gelen büyük hacimli verilerden kararlar alabilir. Yapay zekâ alanı 1950'lerin ortalarında başladı ve son zamanlarda dijitalleşme ve toplumdaki artan veri miktarları nedeniyle, insan zekâsını simüle edebilen bilgisayar sistemleri oluşturmak için çok ilgi görmüş bir kavramdır. Araştırmacılar, yapay zekânın çoğunlukla insanlar için zor olan kritik kararlar almak için kalıpları belirleme yeteneğine sahip olduğunu belirtmektedirler (Jnr, 2024, s. 3).

Yapay zekâ, onlarca yıldır kamuoyunun söyleminin bir parçası olan bir kavramdır; genellikle bilim kurgu filmlerinde veya akıllı makinelerin dünyayı nasıl ele geçireceği ve insan ırkını yeni yapay zekâ düzenini destekleyerek sıradan bir köle varoluşuna nasıl indireceğiyle ilgili tartışmalarda tasvir edilir. Bu, yapay zekânın biraz karikatürize edilmiş bir tasviri olsa da gerçek şu ki yapay zekâ günümüze geldi ve çoğumuz günlük hayatımızda bu teknolojiyle düzenli olarak etkileşime giriyoruz. Yapay zekâ teknolojisi artık gelecek bilimcilerin alanı değil, birçok kuruluşun iş modelinin ayrılmaz bir bileşeni ve küresel ölçekte birçok iş, tıp ve hükümet sektörünün planlarında önemli bir stratejik unsurdur. Yapay zekânın bu dönüşümsel etkisi, son zamanlarda yapay zekânın

performans etkilerinden ziyade teknolojinin etkileri ve sonuçlarını araştıran çalışmalarla önemli bir akademik ilgiye yol açmıştır; bu da yıllardır temel araştırma alanı gibi görünmektedir (Dwivedi vd., 2021, s. 2).

Yeni teknolojik devrim ve endüstriyel değişim turunda önemli bir itici güç olarak yapay zekâ ekonomik büyümeyi yönlendirmek için önemli bir potansiyele sahiptir ve ekonominin sınırlı bir süre içinde önemli bir büyüme elde etmesine yardımcı olabilir. Tahmini bir teknoloji olarak yapay zekâ, kuruluşların büyük miktardaki verilerden daha iyi ve daha hızlı öğrenmesini sağlar ve iş kararlarını önemli ölçüde iyileştirme potansiyeline sahiptir. Sonuç olarak, genel amaçlı bir teknoloji olarak yapay zekânın yardımıyla sektörler genelinde ekonomik büyüme gerçekleştirilebilir. Yapay zekâ ayrıca büyük şirketlerin yüksek ürün geliştirme maliyetlerini azaltabilir ve bu şirketlerin ölçeklenmesini kolaylaştırabilir. Yapay zekâya yüksek düzeyde yatırım yapan şirketler piyasa değerlemesinde daha yüksek büyüme yaşama eğilimindedir. İşletmelerin ileri teknolojilerin ve inovasyonun sürekli benimsenmesi ve entegrasyonu yoluyla üretkenliklerini önemli ölçüde artırabilecekleri ve rekabet avantajı elde edebilecekleri ileri sürülmektedir (Chen vd., 2024, s. 1082).

3. Metaverse Kullanan İşletme Örnekleri

Teknolojideki son gelişmelerle birlikte, şirketlerin günümüz iş ortamında rekabet avantajını korumak için stratejik teknolojik kararlar alması hayati önem kazanmıştır. İnternetin ve sosyal medyanın yaygın kullanımı sayesinde bireyler hayatlarını sanal dünyalara taşımışlardır. Bu sürükleyici ortamlarda, kullanıcılar yalnızca sosyalleşip etkileşimde bulunmakla kalmaz aynı zamanda avatar olarak bilinen belirli sanal temsilleri kullanırken birlikte oyun oynayabilirler. Metaverse'in potansiyelinden tam olarak yararlanmak için onu diğer son teknoloji sürükleyici teknolojilerle sorunsuz bir şekilde entegre etmek hayati önem taşımaktadır. Bunlara artırılmış gerçeklik (AR), sanal gerçeklik (VR), karma gerçeklik (MR), vizörler, blok zinciri, değiştirilemez tokenler (NFT'ler), dijital ikizler ve oyunlaştırma unsurları dahildir. Bu teknolojilerin bir araya gelmesine Web 3.0 adı verilmektedir (Varriale vd., 2024, s. 1).

Metaverse işletmeler için yeni ufuklar açmaktadır. İşletmeler kendi sanal dünyalarını yaratabilir veya ürünlerini ve hizmetlerini yenilikçi ve heyecan verici yollarla tanıtmak için mevcut platformlarla ortaklık kurabilirler. Gerçek alanın sonlu kısıtlamalarının aksine, metaverse'in yer aldığı alan sınırsızdır ve sonsuz olasılıklar sunar. Metaverse'in temel özellikleri arasında, kaynaklara kısıtlanmamış ve zahmetsiz erişimi ve kullanıcıların yüksek düzeyde gerçekçilikle karakterize edilen sürükleyici sanal deneyimlere kendilerini kaptırma potansiyeli yer almaktadır. Kavramın kökleri teknoloji ve bilimkurgu alanlarında olmasına rağmen yenilikçi işletmeler için etkileri giderek daha belirgin ve umut verici hale gelmektedir. Metaverse'in önemli kar marjlarına sahip karlı yatırımları çekebilecek yeni ekonomik ufuklar açması beklenmektedir (Christache vd., 2024, s.2).

Siemens tarafından 2024 yılında yayınlanan raporda şu temel bulgulara yer verilmiştir (Siemens, 2024, s. 7):

• **Endüstriyel meta evren, dijital ve gerçek dünyaları bir araya getirecektir.** Sürekli bir bilgi, veri ve karar alışverişini mümkün kılacak ve endüstrilerin olağanüstü karmaşık

gerçek dünya sorunlarını dijital olarak çözmesini sağlayacak, kuruluşların çalışma biçimini değiştirecek ve önemli toplumsal faydaların kilidini açacaktır.

• **Dijital ikiz, temel bir metaverse yapı taşıdır.** Bu sanal modeller gerçek dünya nesnelerini ayrıntılı olarak simüle eder. Dijital ikizlerin bir sonraki nesli fotogerçekçi, fizik tabanlı, yapay zekâ destekli ve metaverse ekosistemlerine bağlı olacaktır.

• **Endüstriyel metaverse her endüstriyi dönüştürecektir.** Şu anda var olan dijital ikizler, endüstriyel metaverse'nin tasarım ve mühendisliği, test etmeyi, operasyonları ve eğitimi devrim niteliğinde değiştirme gücünü ve potansiyelini göstermektedir.

• **Günlük yaşam kökten değişecektir.** Endüstriyel meta evreni, fiziksel çevreyi, çalışma, yaşama, mal üretme ve seyahat etme biçimimizi nasıl deneyimleyebileceğimizi değiştirecektir. Gerçek sorunları çözmemize ve dünyamızı daha sürdürülebilir hale getirmemize yardımcı olacaktır.

• **Metaverse'ü etkinleştirecek temel yetenekler ve ekosistemler ortaya çıkmaya devam etmektedir.** Bunlara bağlantı, hesaplama gücü, dijital ikiz sadakati, birlikte çalışabilirlik ve gizlilik ve güvenlik dahildir. Pazar yerleri, ödeme sistemleri ve metaverse araçları ve uygulamaları için düzenleyici çerçeveler tasarlanmalı ve oluşturulmalıdır.

• **Ortaklıklar elzem olacaktır.** Endüstriyel metaverse'yi hayata geçirmek, standartlar ve altyapı konusunda önemli sektörler arası iş birlikleri gerektirecektir. Kuruluşlar, metaverse katılımını destekleyen karmaşık teknoloji yığınlarını bir araya getirmek için tedarikçiler, rakipler veya müşterilerle ortaklık kurabilir. Kuruluşlardan yeni başlayanlara ve hükümetlerden bireysel meraklılara kadar uzanan metaverse oyuncuları, endüstriyel metaverse'ye yeni fikirler ve sesler getirecektir.

Önümüzdeki yıllarda metaverse'in işletmeden tüketiciye ve işletmeden işletmeye yeni iş modelleri, ürünler ve hizmetler sunarak çeşitli endüstriler için ödüllendirici fırsatların önünü açacağı öngörülmektedir. Metaverse'yi benimseyen sektörler, dijital yatırım bütçelerinin önemli bir kısmını metaverse'ye ayırmayı planlamaktadır. Bunlara enerji (%18), yüksek teknoloji (%17), otomotiv, makine ve montaj (%17), medya ve eğlence (%15) ve turizm (%15) dahildir. Dünyanın en büyük teknoloji şirketlerinin birçoğunun metaverse'ye uygulanabilir bir seçenek olarak büyük miktarda para yatırmasına rağmen, değer potansiyeli üzerine araştırmalar hala sınırlıdır. Bu sektörler içinde, eğitim, öğretim, e-ticaret, turizm, sosyal hizmet, veri analitiği, sağlık, müzik, eğlence ve sosyal ağlar dahil olmak üzere çeşitli alanlar metaverse'in tanıtımından etkilenmiştir. Bu alanlarda, pazarlamacılar sürekli olarak pazarlama karışımının 4P'si olan ürün, yer, fiyat ve promosyon üzerinde çalışmaktadırlar. Yenilikçi pazarlama uygulamaları ürün yerleştirmeleri, NFT'ler gibi sanal ürünler, ürün testi, NPD, sanal mağaza düzenleri, mağaza atmosferleri, mağaza çekiciliği markalaması ve reklamcılık için kullanılmaktadır. Gartner Inc. tarafından yayınlanan 2022 tarihli bir rapora göre 2026 yılına kadar insanların %25'i eğitim, iş, alışveriş, sosyal ve eğlence amaçlı olarak günde en az bir saatini metaverse dünyasında geçireceği ifade edilmektedir. Ayrıca aynı raporda 2026 yılına kadar dünyadaki kuruluşların %30'unun ürün ve hizmetlerinin metaverse için hazır olacağı belirtilmektedir. Fırsatların bolluğu ile birlikte pazarlamacıların metaverse'de pazarlama yaparken karşılaşacakları potansiyel zorluklar da ortaya çıkmaktadır (Kumar, 2024, s. 1).

Metaverse pazarlaması, yeni bir pazarlama alanı olarak yüksek potansiyel göstermektedir. Z kuşağı kullanıcıları şu anda Zepeto, Roblox ve Fortnite gibi temsili metaverse'in birincil kullanıcıları olarak gözükmektedir. Örneğin, Zepeto

kullanıcılarının %80'i gençlerden oluşmaktadır. ABD'de 9 ile 12 yaş arasındaki tüm çocukların üçte ikisi oyunlarda uzmanlaşmış bir metaverse platformu olan Roblox'u kullanmaktadır. Avatarlarını kimliklerinin bir temsili olarak değerlendirmektedirler ve metaverse dünyasını gerçek dünya kadar önemli görmektedirler. Çeşitli moda ve eğlence şirketleri de artık bu genç nesille etkileşim kurmak için metaverse etkinliklerine katılmaktadır. Mağazalar ve sergiler gibi sanal alanlar inşa etmekte, markalarıyla dekore etmekte veya metaverse'de lüks sanal ürünleri yeniden yaratmaktadırlar. Örneğin, Vans kullanıcıların yeni tecrübeler edinebileceği ve sanal mağazada kullanmak üzere puan kazanabileceği Roblox'ta sanal bir kaykay parkı oluşturdu. Gucci ise Roblox'ta sanal bir Gucci bahçesi açtı ve dijital Gucci ürünleri sattı. Dijital bir Gucci çantası olan "Gucci Dionysus", fiziksel versiyonundan daha yüksek bir fiyata satılmaktadır. Şirketler, metaverse pazarlama faaliyetleri sayesinde tüketiciler arasında marka bilinirliğini artırabilir ve fikri mülkiyetlerine dayalı dijital içerik satarak ek gelir elde edebilirler. Metaverse platform operatörleri ise kullanıcılar ve satıcılar arasında aracı olarak bu şirketlerden giriş ve pazarlama ücretleri kazanmaktadır (H. Yang vd., 2024, s. 2). Aşağıdaki tabloda çeşitli ülke işletmelerinin metaverse alanındaki faaliyetleri gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 2: Farklı ülkelerdeki temsilci şirketler ve tipik ürün/hizmetleri

Amerika	**Amazon**	Bu şirket, 2018 yılından itibaren Sanal gerçeklikle alışveriş üzerinde çalışmaktadır ve metaverse dünyasında kendilerine ait bir alışveriş merkezi oluşturmuşlardır. Böylece pazarda kendilerine yer edinmeyi hedeflemektedirler.
	Roblox	Bu platformda oyuncular hayal dünyalarına göre kendi sanal ortamlarını yaratmaktadırlar. Roblox, katılımı artırmak için sanal gerçeklik cihazlarını kullanmaktadır. Roblox, iOS, Android, PC, Mac ve diğer platformları destekleyerek dünyanın en büyük oyun dünyası haline gelmiştir. Bu platform, metaverse'ye en yakın olma özelliğine sahiptir.
	Facebook	Facebook, 2019 yılında önemli atılımlar yaparak sanal gerçeklikle ilişkin sosyal platformu Facebook Horizon'u yayınladı ve 2020 yılına gelince ise herkese açık bir beta başlattı. Ayrıca Facebook 2021'de beş yıl içinde bir metaverse şirketine dönüşeceğini ve Reality Labs projesine en az 10 milyar dolar yatırım yapacağını duyurmuştur. 2021 yılında Facebook, şirketin adını Meta olarak değiştirdiğini duyurmuştur.
	Epic Games	Epic Games, metaverse dünyasında pazar payını arttırmak için üç boyutlu modellere ilişkin en büyük şirketlerden biri olan Skethfab'ı satın almıştır.

Amerika	**Disney**	Disney'in teknoloji sorumlusu meta evreninde tema parkı oluşturulacağını ileri sürmektedir.
	Snapchat	Snapchat, özel avatarlardan yararlanarak kullanıcılarının fiziksel anlık görüntülerde poz vermelerine olanak tanıyan Bitmoji hizmetini başlatmıştır.
	Microsoft	Microsof şirketi metaverse alanına girmeye biraz temkinli yaklaşmaktadır. Microsoft yetkilileri tarafından metaverse'nin fiziksel pratiğe dönüştüğünde bir değer yaratabileceği ileri sürülmektedir.
	Decentraland	Decentraland, Etheryum tabanlı merkeziyetsiz bir sanal dünyadır. Decentraland'ın içeriği sanat eseridir ve dijital sanat eserlerinin sergilenmesine ayrılmış bir yer bulunmaktadır.
	Tencent	Tencent şirketi Spotify, Avanklife gibi çeşitli artırılmış gerçeklik platformlarına birtakım yatırımlar yapmış ve 2021 yılında "Kings Metaverse" ve "TiMi Metaverse" ticari markalarının tescili için başvuruda bulunmuştur.
Çin	**Alibaba**	Alibaba şirketi, "Ali Metaverse" ve "Taobao Metaverse" gibi markaların tescili için gerekli işlemleri başlatmıştır.
	ByteDance	ByteDance, Douyin gibi fazla talep gören platformlara sahip olmakla beraber görsel hesaplama ve yapay zekâ hesaplama platformu Moore Thread'e de yatırım yapmıştır. Şirket, "Restart the World" oyununu yayınlamış ve Çinli bir VR ekipman şirketi olan Pico'yu satın almıştır.
	NetEase	NetEase, metaverse dünyasında oyun sektöründe faaliyetlerini sürdürmektedir. Şirket, üçüncü tarafların sanal dünyalar inşa etmesini sağlamak için Improbable'ın meta-hesaplama platformuna ve IMVU sanal karakter platformuna yatırım yapmıştır.
	Shenzhen Zqgame	Zqgame şirketi popüler bir Çin oyun geliştiricisidir. Zqgame, 6 2021 yılında BrewMaster isimli oyununun tanıtımını yaptı. Bu oyun, oyuncuların simüle edilmiş bir ortamda iş kurmalarına ve gerçek hayattaki etkiyi yaşamalarına imkân tanımaktadır.

	Wondershare Technology Group	Wondershare Technology, artıtılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik alanında iş sistemini geliştirmek amacıyla Realibox'a yatırım yapmıştır.
	Sony	Sony şirketi tarafından geliştirilen mechaverse ilk Japon metaverse platformu olma özelliğine sahiptir. Bu platformda şirketler hızlı bir şekilde ürün tanıtımlarını gerçekleştirmekte ve katılımcılar için video tanıtımları ile üç boyutlu modeller sunabilmektedirler.
Japonya	**Gree**	Gree, metaverse alanındaki faaliyetlerini sahip olduğu kuruluşu Reality aracılığıyla yürütmektedir. Dünya çapında 100 milyondan fazla kullanıcı için 2024 yılına kadar 10 milyar yen yatırım yapılacağı tahmin edilmektedir.
	Avex Business Development, Digital Motion	Avex İş Geliştirme ve Dijital Hareket, sanal ortamda sanat etkinlikleri düzenlemeye ve gerçek sanatçıların konserlerini yapmayı planlayan faaliyetlerde bulunmaktadır.
	Samsung	Samsung şirketi metaverse evreninde kendine yer edinme amacıyla Global Metaverse Fonu'nu kurmuştur.
Güney Kore	**SK Telecom**	SK Telecom, Temmuz 2021'de kullanıcıların çizgi film karakterleri aracılığıyla toplantılara ev sahipliği yapıp katılabilecekleri "ifland" adlı sanal bir dünya tanıttı.
	Urbanbase	Bu şirket, gayrimenkul ve iç tasarım alanlarında üç boyutlu çalışmalar yapan bir şirkettir. Şirket, B+ finansman turunda 13 milyar won (yaklaşık 450 milyon yuan) toplamıştır. Toplanan fonların metaverse'ye girmek için ihtiyaç duyulan sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik ile üç boyutlu teknolojileri geliştirmek için kullanılması planlanmaktadır.
	Metaverse Alliance	Kore Bilgi ve İletişim Endüstrisi Tanıtım Ajansı, özel sektörün liderliğinde, hükümet ve iş dünyası iş birliğiyle metaverse ekosistemini kurmak ve fiziki dünya ve sanallığın farklı alanlarında metaverse platformu oluşturmak amacıyla 25 kuruluş ve şirketi "Metaverse İttifakı"nda birleştirdi.
		İngiliz müzayede evi Sotheby's, "Sotheby's Metaverse" bölümünü başlattı ve "Natively Digital

İngiltere	**Sotheby's**	1.2: The Collectors" başlıklı özel bir müzayede düzenledi; bu müzayedede aynı anda NFT art koleksiyonlarından 53 parça sergilendi.
	Maze Theory	Tanınmış bir İngiliz sanal gerçeklik stüdyosu olan Maze Theory, bilinen IP'ler ve tanınmış fan ortamları etrafında bir "fan metaverse" yaratmayı planlamaktadır.
Birleşik Arap Emirlikleri	**MetaDubai**	Dubai'de blockchain, NFT, yapay zekâ ve merkezi olmayan veri depolama tabanlı bir metaverse şehri inşa etmektedir. Bu şirket sanal dünya görüntüsünü, ekonomik sistemi ve uygulamaları geliştirmektedir.
	Ripple	Ripple bir blockchain ödeme şirketidir. Şirket Dubai Uluslararası Finans Merkezi'nde (DIFC) bölgesel bir merkez kuracağını duyurmuştur.
Fransa	**Stage11**	Fransız metaverse müzik platformu Stage11, metaverse ortamında müzik yapmak için Avrupa girişim sermayesi fonu Otium Capital liderliğinde 5 milyon avroluk bir finansman ayırmıştır.
Almanya	**Rimowa**	Alman lüks bavul markası Rimowa, Instagram'da Nuova tasarım stüdyosuyla iş birliği yaparak "Metaverse'den Mavi Baskılar" adlı 4 NFT sanat eserini piyasaya sunacağını duyurmuştur.
İtalya	**Gucci**	İtalya'nın ünlü markası olan Gucci, sanal spor ayakkabılarını piyasaya sürmüştür. Ayakkabıları satın aldıktan sonra tüketiciler bunları Gucci APP ve sanal gerçeklik platformu VR CHAT'te kullanabilmekte veya oyun platformu Roblox'ta deneyebilmektedirler.

Kaynak: (Ning vd., 2021, s. 6-9).

Ülkemizde de metaverse alanında birtakım girişimler yapılmaya başlanmıştır. Bunlardan biri de 2022 yılında Ankara'da "Forum Metaverse" etkinliğinin organize edilmesi ile bir "Dijital seferberlik" oluşturulmuştur (Cellat, 2023, s. 35).

Aselsan'ın Bites Savunma şirketi genişletilmiş gerçeklik (XR) alanında gerçekleştirdiği proje ile askeri ve sivil boyutta birtakım adımlar atmıştır. Şirket yaptığı çalışmalar ile yerli ve milli metaverse platformu XperVerse'yi kurmuştur. Ayrıca bu platform, turizm, sigortacılık ve kurumsal alandaki faaliyetler için de denemeler yapmaktadır. XperExpo fuar ve etkinlikler, MiliVerse ise askeri alanda yürütülen faaliyetleri, CityVerse şehir, EduVerse eğitim, CorpVerse kurumsal, MediVerse sağlık, HRVerse insan kaynakları ve KamuVerse ise kamu daireleri için oluşturulan XperVerse'nin en son geliştirdiği projelerden sayılmaktadır. BİTES şirketinin ileriye dönük olarak gerçekleştirmeyi planladığı blockchain teknolojisi ve ödeme yöntemleri, "motion tracker" ile daha reel bir

deneyim ve yapay zekâya dayanan kullanıcı dostu bir metaverse platformu bulunmaktadır (Anadolu Ajansı, 2022).

Aşağıda ülkemizde özel sektörde faaliyet gösteren bazı işletme örneklerine yer verilmektedir.

Sagra: Tadelle gibi ürünleriyle tanınan Türkiye'nin köklü çikolata markalarından olan Sagra, metaverse dünyasına girmiş bulunmaktadır. Metaverse evreninde bir çikolata fabrikası açmayı planlayan işletme satış odaklı projelerini de bu evrende gerçekleştirmeyi düşünmektedir (Sagra, t.y.).

Qua Granite: Türkiye'nin önde gelen granit markalarından Qua Granite sandbox'ta villa tarzı yapılar tasarlayarak sektöründe metaverse dünyasında yatırım yapan ilk işletme olmuştur. Şirket ayrıca dijital lüks tecrübesine sahip Exclusible ile ortaklaşa Sandbox Metaverse'de satın alınan arazide müşterilerine Qua granite ürünleriyle özel etkinlikler düzenlemeyi, partilere katılım sağlayabilmeyi ve adalarını Qua Granite ürün ve markasına göre en ince ayrıntılara kadar özelleştirmeyi hedeflemektedir (QUA Granite, t. y.).

Turkcell: Çalışanlarına metaverse dünyasının kapılarını açan şirket Dünyada ve Türkiye'de insan kaynaklarına yönelik, VR teknolojisi gözlüklerle en yüksek sayıda

gerçekleştirilen ilk metaverse buluşması olan etkinlikte geleceğe yönelik metaverse alanında geliştireceği projeler için ilk adımı attı (Anadolu Ajansı, 2022).

Vestel: Şirket yatırım alanlarına IoT, artırılmış gerçeklik ve yapay zekâyı da dahil ederek dijital faaliyetlerini devam ettirmektedir. Karanlık fabrika uygulamalarından 3D Printing'e, kendinden sürüşlü araçlardan robot destekli iş birliklerine geniş bir alanda uygulamaları devam etmektedir (Anadolu Ajansı, 2022).

Orka Group: Damat Tween ve D'S damat markalarıyla da bilinen holding GoArt Metaverse platformu ile iş birliği gerçekleştirerek müşterilerin mağazaya gitmeden, istedikleri konumlardan artırılmış gerçeklik (AR) ve sanal gerçeklik (VR) teknolojileriyle sanal gezinti yaparak ürünleri inceleyebilecekleri ifade edilmektedir. Ayrıca müşteriler avatarları ile beğendikleri ürünleri deneyip satın alabileceklerdir (Inbusiness, 2022).

4. İşletmelerin Metaverse ve Yapay Zekâ Destekli Pazarlama Yetenekleri

Yapay zekâ ve metaverse, işletmelerin müşteri ihtiyaçlarını ve tercihlerini daha iyi anlamalarına yardımcı olabilecek veri odaklı öngörüler ve analizler yaparak dijital pazarlama stratejilerinin daha etkili bir şekilde uygulamasına yardımcı olabilirler. Öngörücü pazarlama analitiği, şirketlerin pazarlama kampanyalarını tasarlamalarına ve optimize etmelerine ve en karlı müşteri segmentlerini belirlemelerine yardımcı olabilir. Ek olarak, yapay zekâ destekli müşteri segmentasyonu ve hedefleme algoritmaları, şirketlerin bütçe ve kaynakları daha verimli bir şekilde tahsis etmelerine yardımcı olabilir. Bunlara ilaveten, yapay zekâ ve metaverse otomasyon yetenekleri, işletmelerin kişiselleştirme, müşteri segmentasyonu, ödüller ve iyileştirilmiş müşteri deneyimi için promosyonlar gibi pazarlama faaliyetlerini otomatikleştirmesini sağlar. Ayrıca metaverse, kapsamlı yapay zekâ platformundan yararlanarak dijital pazarların nasıl çalıştığına ilişkin kapsamlı öngörüler sağlayabilir. Yapay zekâ odaklı pazar araştırması ve analizi, işletmelerin dijital alandaki tüketici tercihlerini, pazar eğilimlerini ve rekabeti daha iyi anlamalarına yardımcı olabilir. Yapay zekâ ve metaverse öngörücü analizler, işletmelerin tüketici davranışları hakkında daha derin bir anlayış kazanmalarına ve doğru tüketici profilleri oluşturmalarına yardımcı olabilir. Son olarak, yapay zekâ ve metaverse işletmelerin tüketici duygusunu belirlemek ve müşteri katılımını iyileştirmek için doğal dil işleme ve makine öğrenimini kullanmalarına yardımcı olabilir (Rathore, 2023, s. 44).

Metaverse, gelecek beklentisi olan işletmeler için avantaj yaratabilecek bir pazar alanı olarak düşünülebilir. İşletmeler, yenilikçiliklerini yüksek seviyelere çıkarmak ve müşterilerine ilgi uyandıracak bir şekilde ulaşmak için metaverse pazarlamadan yararlanabilmektedirler. Bundan dolayı işletmeler dijital pazarlama alanında metaverse'yi tercih edebilmektedirler (Durukal & Armağan, 2022, s. 1898).

5. Metaverse Dünyasında Avatar Oluşturma

Her ne kadar henüz yeni olsa da metaverse'in, işyerinde birçok yüz yüze etkileşim ipucunu sürükleyici teknolojiler aracılığıyla sanal olarak taklit ederek meslektaşlarla birlikte olma hissini oluşturması beklenmektedir. Metaverse'in bu vizyonu, bu tür platformlardaki iletişimin doğası gereği bir avatar tarafından aracılık edileceğini öne sürmektedir. Avatar, senkron etkileşimler sırasında akıllı bir kullanıcının kontrol ettiği aracılıklı bir öz temsil olarak tanımlanabilir. İnsanların olumlu izlenimler uyandırmak için öz imajlarını (yani avatarlarını) geliştirme arzusu metaverse'de kendini gösterebilir. Son zamanlardaki çalışmalar, bireylerin avatar özelleştirmesi yoluyla öz imajlarını kontrol etmelerine izin verildiğinde sanal bir ortamda sosyal etkileşimlerden keyif alma olasılıklarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Lim vd., 2024, s. 2).

Avatar, insan veya bilgisayar tarafından çalıştırılabilen ve sosyal olarak etkileşime girebilen antropomorfik (insan biçimcilik) tasarıma sahip dijital bir varlıktır. Avatar pazarlaması, pazarlama literatüründe ivme kazanmaktadır. Mevcut pazarlama literatürü, avatarları genel olarak biçimlerine ve davranışsal gerçekçiliklerine göre dört kategoriye ayırmaktadır; basit, yüzeysel, zeki, gerçekçi olmayan ve dijital insan avatarları. Her ne kadar avatar pazarlama literatürü henüz yeni olsa da araştırmalar avatarların kullanımının duygusal tepkiyi, müşteri deneyimini, öz kavramı ve kullanıcı algısını önemli ölçüde etkileyebileceğini öne sürmektedir. Özellikle, meta evrenin XR, birlikte çalışabilirlik ve kalıcılık yoluyla avatarla çok fazla gerçekçilik ve bağlantı sunduğunu ifade edebiliriz. Bu nedenle, avatar pazarlamasının büyük olasılıkla yeni kullanılmış durumların bulunması ve teorik gelişmeler yoluyla evrimleşeceği muhtemeldir (Kumar, 2024, s. 5).

6. Metaverse ve Yapay Zekâ İlişkisi

Şekil 5: Bir Meta Evrenin Çerçevesi

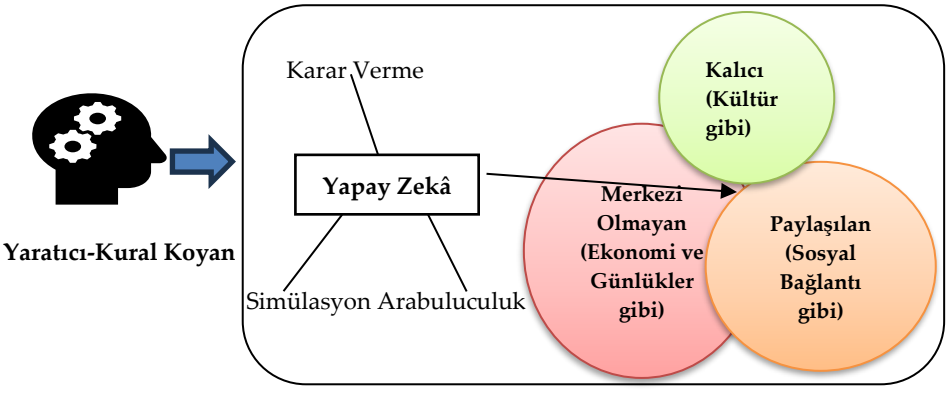

Kaynak: (Hwang ve Chien, 2022, s. 2).

Bazı kişilerin metaverse'yi yalnızca AR veya VR için yeni bir terim olarak düşünmesinin aksine AR veya VR'den çok daha fazlası olduğunu belirtmek mümkündür. Şekil 5, bir metaverse'nin çerçevesini göstermektedir. Metaverse'yi geleneksel VR veya AR'den oldukça farklı kılan üç özellik vardır; paylaşımlı, kalıcı ve merkezi olmayan. Dahası, yapay zekâ (AI), metaverse dünyasının yaratıcısı tarafından tanımlanan kurallara göre çalışmasını sağlamak için gerekli bir teknolojidir. Bu çerçeveden, bir AR veya VR sisteminin sanal içeriği sunmak için metaverse'nin bir parçası olabileceği görülebilir; diğer yandan, metaverse AR veya VR öğelerine ek olarak diğer gerekli öğeleri içerebilir. "Paylaşımlı" özelliğiyle ilgili olarak, yalnızca bir VR eğitim sistemiyle öğrenen bir öğrenci, eğitimde metaverse'nin bir örneği olarak kabul edilemez. Second Life gibi çok kullanıcılı bir VR sisteminde, insanlar yeni bir kimlik kullanarak başkalarıyla etkileşime girebilir ancak sistem kullanıcıların "yaşamasına" olanak tanıyan kalıcı bir dünya sağlayamıyorsa, çalışma, sahip olma, öğrenme, etkileşim kurma, yaratma ve eğlenme gibi, "kalıcı" bakış açısından bir meta evren değildir. Ayrıca, ekonomik faaliyetlerin güvenli bir şekilde yürütülebilmesini ve meta evrendeki kişisel mülk ve kayıtların başkaları tarafından değiştirilmemesini sağlamak için merkezi olmayan teknolojilere (örneğin, blok zincirleri) ihtiyaç duyulmaktadır (Hwang ve Chien, 2022, s. 1).

Yapay zekâ'nın, metaverse'deki katkılarını şu şekilde özetlemek mümkündür (Fadhel vd., 2024, s. 6):

1. Yapay zekâ'yı metaverse'ye dahil etmek, büyüleyici ve gerçekçi sanal ortamlar oluşturulmasına daha yüksek düzeyde olanak sağlar. Dinamik ortamlar, akıllı NPC'ler ve etkileşimli nesneler gibi yapay zekâ tabanlı unsurları entegre etmek, genel kullanıcı deneyimini ve etkileşim kalitesini önemli ölçüde artırır.

2. Yapay zekâ, metaverse'de önemli bir konuma sahiptir ve gerçekçi davranışlara ve karar alma yeteneklerine sahip karmaşık NPC'lerin ilerlemesini sağlar. Sonuç olarak, bu fenomen artırılmış etkileşim ve ilgi çekicilik sergileyen sanal ortamların geliştirilmesine yol açar ve genel kullanıcı deneyimini artırır.

3. Metaverse'de kullanılan yapay zekâ algoritmaları, kişisel ilgi alanlarına göre özelleştirilmiş içerik üretmek için kullanıcı tercihlerini ve davranışlarını incelemek üzere tasarlanmıştır. Bu süreç, sanal deneyimlerin kullanıcılar için ilgisini ve keyfini artırır.

4. Metaverse'de yapay zekâ destekli sohbet robotları ve sanal asistanlar kullanmak önemlidir çünkü kullanıcılar arasında kusursuz ve gerçek sosyal etkileşimleri kolaylaştırırlar. Bunlar topluluk duygusunu besler ve kullanıcı etkileşim seviyelerini yükseltir.

5. Yapay zekâ, metaverse içindeki kaynak tahsisini ve kullanımını optimize etmede, hesaplama gücünün, depolama ve ağ kaynaklarının verimli bir şekilde dağıtılmasını sağlamada ve genel performansı ve ölçeklenebilirliği artırmada kritik öneme sahiptir.

6. Metaverse tarafından kullanılan yapay zekâ algoritmaları, büyük miktardaki verileri gerçek zamanlı olarak etkin bir şekilde analiz ederek, kullanıcı etkileşimlerine, geri bildirimlere ve ortamda meydana gelen değişikliklere göre sanal ortamlara uyum sağlama yeteneği sağlamaktadır. Yapay zekâ teknolojilerinin metaverse'ye dahil edilmesi, güvenlik protokollerinin korunması ve etik standartlara uyulması üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

7. Yapay zekâ destekli içerik denetimi, zararlı faaliyetlerin tespiti ve önlenmesi ve kullanıcıların gizliliğinin ve kişisel bilgilerinin korunması, sosyal medya platformları tarafından yerine getirilen temel rollerdir.

Dijital avatarlar, yapay zekânın metaverse ile iş birliği yapmasının bir başka yoludur. Örneğin, kullanıcılara kendilerini temsil edecek gerçekçi avatarlar sağlamak için yapay zekâ, NLP, sanal gerçeklik ve bilgisayar görüşü kullanarak ortamlar, diyaloglar ve görüntüler oluşturmaya yardımcı olabilmektedir. Özetle yapay zekâ, dijital avatarlar, sohbet robotları, arayüzler ve daha fazlası dahil olmak üzere çeşitli şekillerde metaverse ile etkileşime girebilir (Thakur vd., 2023, s. 175).

7. Metaverse için Üretken Yapay Zekâ

Metaverse, önceden eğitilmiş üretken yapay zekâ (GenAI) modellerini ve geniş metin verileri üzerinde çalışılmış kapsamlı dil modellerini kullanabilir. Bu modellerde metin sınıflandırması, soru cevaplama veya duygu analizi gibi belirli görevler iyi şekilde ayarlanabilir. Popüler temel modeller arasında transformatörlerden çift yönlü kodlayıcı gösterimleri (BERT), üretken önceden eğitilmiş transformatör 3 (GPT-3), sağlam şekilde optimize edilmiş BERT ön eğitim yaklaşımı (RoBERTa) ve hafif BERT (ALBERT) bulunur. Bu modelleri entegre ederken, hassas bilgileri korumak için uygun önlemlerin uygulanmasının yanı sıra olası risklerin ve faydaların dikkatli bir şekilde değerlendirilmesi önemlidir (Alkaeed vd., 2024, s. 6).

7.1. ChatGPT AI-XR Destekli Metaverse

Yapay zekâ, kuruluşların ve bireylerin dijital çağda daha verimli bir şekilde çalışmasına olanak sağlayarak inovasyonu önemli ölçüde etkilemiştir. OpenAI, GPT (üretilmiş önceden eğitilmiş dönüştürücü) olarak bilinen bir tür yapay zekâ dil modeli tasarlamıştır. OpenAI, Kasım 2022'de ChatGPT'yi başlatmıştır ve bu yapay zekâ tabanlı uygulama insanların günümüz dünyasında düşünme, davranma ve yaşama biçimlerini kökten değiştirmiştir. ChatGPT'nin piyasada bulunan tipik botları ve sesli asistanları birkaç şekilde geride bıraktığı kaydedildi. Hızla popülerlik kazanan bu yapay zekâ uygulaması birçok profesyonel için vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir. İnsanlar yaygın olarak kullanmaya başlasa da tüketiciler bazen yapay zekâ modellerinin güvenilirliği konusunda tereddüt etmektedir (Garg vd., 2024, s. 1).

ChatGPT, kullanıcı deneyimlerini geliştirmek için AI-XR (yapay zekâ ve genişletilmiş gerçeklik) etkin metaverse ortamlarına entegre edilebilen çok yönlü bir yapay zekâ aracıdır. Örneğin, sanal asistan, diyalog oluşturucu, tahmini metin aracı ve kişiselleştirme motoru olarak kullanılabilmektedir. ChatGPT'yi sanal ortamlara entegre ederek kullanıcılara gerçek zamanlı yardım, bilgi ve destek sağlanabilmektedir. Buna ilaveten ChatGPT, VR (sanal gerçeklik) ve metaverse'deki kullanıcılar ve sanal karakterler arasında ilgi çekici ve doğal bir diyalog oluşturabilir. Dahası, ChatGPT kullanıcılara gerçek zamanlı olarak metin ve yanıtlar sunabilir ve sanal ortamlarda diğer kullanıcılarla iletişim kurmayı ve etkileşimde bulunmayı daha kolay hale getirebilir. Kullanıcılar ChatGPT'nin yeteneklerinden yararlanarak VR (sanal gerçeklik) ve metaverse içinde daha doğal, sezgisel ve kişiselleştirilmiş deneyimler yaşayabilir (Alkaeed vd., 2024, s. 6).

7.2. BERT AI-XR Destekli Metaverse

Google yapay zekâ dil ekibi, akademi ve endüstride popüler hale gelen birçok farklı alanda çift yönlü kodlama gösterim dönüştürücüsü (BERT) olarak bilinen önceden eğitilmiş bir modeli kamuoyuna açıklayarak doğal dil işlemede önemli bir atılım gerçekleştirmiştir (Shi vd., 2023, s. 2).

Geniş bir metin verisi gövdesi üzerinde eğitilen BERT, kelime bağlamını dikkate alarak cümle anlamını anlama becerisini geliştirmektedir. BERT, ifade edilen duyguyu belirlemek için sohbet mesajları, sosyal medya gönderileri veya incelemeler gibi kullanıcı tarafından oluşturulan içeriği işleyebilir. Bu, kullanıcı geri bildirimlerini anlamak, sanal deneyimlerin etkisini değerlendirmek veya hatta metaverse içindeki siber zorbalık gibi potansiyel sorunları belirlemek için önemlidir. BERT'in metaverse'deki uygulaması doğal dil anlayışını geliştirirken, hassas bilgilere erişebileceği için gizlilik endişeleri de doğurur. BERT'i metaverse verilerinde hassas bir şekilde ayarlamak, sanal deneyimler, ürünler ve sosyal bağlantılar için kişiselleştirilmiş önerilere olanak tanır ve doğru öneriler için bağlamsal anlayışını kullanır. Ancak, BERT'i metaverse'de kullanmak aynı zamanda potansiyel kötüye kullanım, kamuoyu manipülasyonu, karar etkisi ve gizlilik hakları ihlali hakkında etik kaygıları da gündeme getirmektedir (Alkaeed vd., 2024, s. 7).

7.3. RoBERTa AI-XR Destekli Metaverse

İki adımlı çok katmanlı çift yönlü bir dönüştürücü ile ön eğitim ve hassas şekilde ayarlamaya dayalı bir dil modelidir. İlk olarak, BERT, BooksCorpus ve İngilizce Wikipedia kullanılarak maskeli dil modelleme ve sonraki cümle tahmini olmak üzere iki görevde önceden eğitilmektedir. Daha sonra ise BERT 11 doğal dil işleme (NLP) görevinde hassas ayarlamalar yaparak her birinde en son teknoloji performansına ulaşmaktadır (Wang vd, 2023, s. 932).

7.4. ALBERT AI-XR Destekli Metaverse

BERT modeline benzer şekilde, ALBERT, metindeki çok anlamlılık sorununu çözmek için cümle düzeyinde bağlamın semantik özelliklerini dinamik olarak temsil etmek için bir dönüştürücü ve çok başlı öz dikkat mekanizması (MSA) kullanmaktadır. Örneğin, "Henan'" için "Henan neşelen" ve "Henan yağmur fırtınası"' gibi farklı sözcük vektörleri atanmaktadır (Zhang ve Ma, 2023, s. 2).

Sonuç

Metaverse, kullanıcılarına kişiselleştirilmiş ve sürükleyici hizmetler sunmak için yapay zekâ (AI), genişletilmiş gerçeklik (XR) ve karma gerçeklik (MR) gibi çeşitli teknolojilerden yararlanmakta olan bir teknolojidir. Bu çalışmada, metaverse kavramının anlamı, özellikleri ve tarihsel süreci ile yapay zekâ ile kullanımı üzerinde durulmuş aynı zamanda işletme örnekleri ile kıyaslamalar yapılmaya çalışılmıştır.

Son zamanlarda metaverse kavramı hem iş dünyasında hem de akademik dünyada giderek daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Gölgeli (2025) tarafından reklam sektöründeki çalışanların yapay zekâ teknolojisine yönelik tutumları, algıları ve kullanım durumları üzerinde yapılan çalışmada elde edilen bulgular neticesinde bu teknolojinin giderek benimsenmeye başlandığı fakat bunun yanında birtakım kaygıların olduğu sonucu ortaya çıkmıştır ve iş kayıpları, etik sorunlar ve yaratıcılığın makinelere geçmesi gibi durumlar çalışanlar tarafından kaygı duyulan konulardan olduğu ifade

edilmektedir. Benzer kaygılara çalışmamızda da yer verilmiştir. Shin ve Park (2025) çalışmalarında metaverse dünyasında ne tür riskler olduğu ve kullanıcıların bu riskleri nasıl algıladıkları konusunda literatüre katkıda bulunmuşlar ve metaverse dünyasında bireysellikten toplumsal düzeye kadar toplam 21 adet farklı riskin mevcut olduğu sonucuna varmışlardır. Tanımlanan bu 21 risk faktörüne ilişkin kullanıcı algılarının karşılaştırmalı bir analizi yapılarak kullanıcı algılarının demografik faktörlere, platform özelliklerine ve deneyim seviyelerine bağlı olarak değiştiğini ortaya koymuşlardır. Metaverse kullanıcıları tarafından algılanan en ciddi ilk beş risk siber zorbalık ve taciz, dil tahribatı, yasadışı ve zararlı bilgiler, internet trolleri ve bilgisayar korsanlığı olarak öne çıkmıştır. Bunlar arasında siber zorbalık ve taciz, 50 yaş ve üzeri olanlar hariç çoğu kullanıcı grubunda tutarlı bir şekilde yüksek risk faktörü olarak ortaya çıkmıştır. Shin ve Park (2025) tarafından yapılan bu çalışmada elde edilen sonuçlar yaptığımız çalışmada dile getirilen risk faktörlerini desteklemektedir.

Nalbant ve Aydın (2024) çalışmalarında dijitalleşmenin pazarlama alanındaki etkisini, yapay zekâ ve metaverse teknolojilerinin gelişimleri ile pazarlama alanında kullanımlarının işletmelere getirdiği avantajları ve dezavantajları inceleyerek literatüre katkıda bulunmuşlar ve yapay zekâ ile metaverse'in dijital pazarlama alanında etkilerinin pozitif yönde olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Fakat bu tarz çalışmalarda dijital teknolojilerin getirebileceği etik sorunlar, gizlilik ve güvenlik ihlallerinin de üzerinde durulması gerekmektedir. Çalışmamızda bu konunun önemi vurgulanmıştır.

Jung vd. (2024) yaptıkları çalışmada çeşitli hizmet sektörlerini metaverse teknolojisi bağlamında incelemişler ve metaverse'in yeni deneyimler geliştirme, dijital dünya ile etkileşimlerin tanıtılması ve yeni iş-tüketici gibi fırsatları ile mevcut teknolojik sınırlar, sağlık sorunları, veri gizliliği, güvenlik ve yasal sorunları gibi zorlukları ele alarak literatüre katkıda bulunmuşlardır. Bulunan sonuçlar çalışmamızda yer alan konuları desteklemektedir ayrıca enerji tüketiminin fazlalığına da çalışmamızda yer verilmiştir.

İşletmeler daha çok müşterilerin ilgisi çekebilmek ve önemli derecede rekabet avantajı elde edebilmek için dijital teknolojileri kullanmaya başlamışlardır. Aynı zamanda globalleşen dünyada maliyetlerin gittikçe artması ve daha uzak yerlere bile erişebilme olanağı sayesinde maliyetlerin azaltılabilmesi sebebiyle metaverse dünyasında gerçekleştirilen etkinlikler işletmeler tarafından benimsenmeye başlanmıştır.

Dijital ortamda oluşturacağınız ve sizin kimliğinizi yansıtacak avatarlar ile sanal evrende konserlere, toplantılara, eğlence yerlerine, çeşitli organizasyonlara konum fark etmeksizin erişim sağlanabilmekte ve seyahat edilebilmektedir. Meta evrende arsa alınıp satılabilmekte, mağazalar açılmakta yani fiziksel evrenin yansıması şeklinde sanal gerçeklik ve arttırılmış gerçeklikle beraber bulunulduğu yerden inanılmaz deneyimler yaşanabilmektedir. İşletmeler buralara yatırımlar yapmakta ve müşterilerine yeni olanaklar sunmaktadırlar.

Literatür incelendiğinde, yapay zekâ destekli metaverse kullanımı hem dünyada hem de ülkemizde giderek artmakla beraber sınırlı sayıda çalışma bulunduğu düşünülmektedir. Bu teknolojinin yaygınlaşabilmesi için teknik olarak daha güçlü bir altyapı ve veri gizliliği bakımından daha güvenli teknolojik gelişmelere de ihtiyaç duyulmaktadır. Sze, Salo ve Tan (2024), metaverse'de sürdürülebilirlik konusunda yaptıkları çalışmada metaverse teknolojisinin toplumsal yönlerine yani merkezi olmayan güvene dikkat etmenin gerekliliğinin sürdürülebilirlik açısından önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Sonuç olarak, yapay zekâ metaverse'deki kullanıcı deneyimini ciddi ölçüde geliştirme ve sanal operasyonların verimliliğini iyileştirme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle, bu teknolojileri keşfetmeye ve geliştirmeye devam etmek ve bunları olumlu etki potansiyellerini en üst düzeye çıkaracak şekilde entegre etmek önemlidir. Büchel ve Spinler (2024), metaverse'in e-ticaret iş modelleri üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmada işletmelerin ürünlerini konumlandırmak için metaverse kullanıcılarını hedef almaya başladıkları ve metaverse'in önemli bir dağıtım kanalı olmaya başladığı sonucuna ulaşmışlardır. Büchel ve Spinler (2024) tarafından yapılan çalışmada bulunan sonuçlar çalışmamızı destekler niteliktedir.

Gelecekte yapılacak araştırmalar, metaverse ve üretken yapay zekânın daha fazla iyileştirilmesi ve teknik entegrasyonu, kullanıcı verilerinin gizliliğinin korunması, etik sorunlar, enerji tüketimi fazlalığı gibi yönlere odaklanabilir.

Metaverse'ye ilişkin iş ve yönetim alanındaki gelecekte araştırma yapılabilecek konu önerileri şöyle sıralanabilir: Gerçek dünyada uygulama çalışmaları, metaverse'in uzun vadeli etkisinin araştırılması, sanal çözümlerle karbon ayak izini azaltmada yenilikler, metaverse'ye işgücü adaptasyonu için eğitim ve öğretim, dijital etkileşimler için yasal ve düzenleyici çerçeveler, siber güvenlik önlemleri ve veri korumasına odaklanma, yeni iş modelleri, pazar fırsatları ve gelir akışlarının yaratılması, metaverse için teknoloji entegrasyonunun keşfi (Varriale vd., 2024, s.11).

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	* Bu makale etik kurul kararı gerektirmemektedir ve daha önce herhangi bir yerde sözlü bildiri olarak sunulmamış ve bir tez çalışmasından üretilmemiştir. * Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	**itobiad@itobiad.com**
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları (Makale Çift veya Üç Yazarlı olduğu taktirde)	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40), Veri Toplanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Veri Analizi: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* This article does not require an ethics committee decision and has not been presented as an oral presentation anywhere before or has not been produced from a thesis study. * It is hereby declared that scientific and ethical principles have been followed during the preparation of this study and that all studies utilized have been indicated in the references.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions (If the article is written by two or three authors)	Design of Study: 1. Author (%60), 2. Author (%40), Data Acquisition: 1. Author (%60), 2. Author (%40), Data Analysis: 1. Author (%60), 2. Author (%40), Writing up: 1. Author (%60), 2. Author (%40), Submission and Revision: 1. Author (%60), 2. Author (%40),

Kaynakça / References

Alkaeed, M., Qayyum, A., & Qadir, J. (2024). Privacy preservation in Artificial Intelligence and Extended Reality (AI-XR) metaverses: A survey. *Journal of Network and Computer Applications, 231*, 1-31.

Anadolu Ajansı. (2022). Turkcell çalışanlarına "metaverse" dünyasının kapıları açıldı. Erişim adresi : https://www.aa.com.tr/tr/isdunyasi/bilisim/turkcell-calisanlarina-metaverse-dunyasinin-kapilari-acildi/675650

Anadolu Ajansı. (2022). Vestel, Metaverse evreninde yerini alıyor. Erişim adresi : https://www.aa.com.tr/tr/isdunyasi/teknoloji/vestel-metaverse-evreninde-yerini-aliyor/670835

Anadolu Ajansı. (2022). Yerli ve milli metaverse platformu gözünü dünyaya dikti. Yerli ve milli metaverse platformu gözünü dünyaya dikti: Erişim adresi: https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/yerli-ve-milli-metaverse-platformu-gozunu-dunyaya-dikti/2713503

Aysan A. F., Batten, J., Gozgor, G., Khalfaoui, R., & Nanaeva, Z. (2024). Metaverse and financial markets: A quantile-time-frequency connectedness analysis. *Research in International Business and Finance, 72*, 1-24.

Biesheuvel, A. L., Dongelmans, D. A., & Elbers, P. W. G. (2024). Artificial intelligence to advance acute and intensive care medicine. *Current Opinion in Critical Care, 30(3)*, 246-250.

Bui, M., Pham, H., Thanh, B. N., & Tiwari, A. K. (2024). Revisiting the determinants of cryptocurrency excess return: Does scarcity matter? *International Review of Economics and Finance, 96*, 1-28.

Büchel, H., & Spinler, S. (2024). The impact of the metaverse on e-commerce business models – A delphi-based scenario study . *Technology in Society , 76*, 1-27.

Cauz, M., Clarinval, A., & Dumas, B. (2024). Text readability in augmented reality: a multivocal literature review. *Virtual Reality , 28(59)*, 1-19.

Cellat, M. (2023). Yerel Yönetimlerde Metaverse Denemeleri: Türkiye Ve Güney Kore Örneği. *Kamu Yönetimi Ve Teknoloji Dergisi, 5(1)*, 26-50.

Checcucci, E., Veccia, A., Puliatti, S., De Backer, P., Piazza, P., Kowalewski, K. F., Rodler, S., Taratkin, M., Belenchon, I. R., Baekelandt, L., De Cillis, S., Piana, A., Eissa , A., Rivas, J., Cacciamani, G., & Porpiglia, F. (2024). Metaverse in surgery — origins and future potential. *Nature Reviews Urology*. doi:https://doi.org/10.1038/s41585-024-00941-4

Chen, J., Wang, N., Lin, T., Liu, B., & Hu, J. (2024). Shock or empowerment? Artificial intelligence technology and corporate ESG performance. *Economic Analysis and Policy, 83*, 1080-1096.

Cristache, N., Pricopoaia, O., Năstase, M., Șișu, J. A., Tîrnovanu, A. C., & Matiș, C. (2024). The metaverse, a new frontier for innovative business models. *Technological Forecasting & Social Change, 209*, 1-22.

Dogani, J., Namvar, R. & Khunjush, F. (2023). Auto-scaling techniques in container-based cloud and edge/fog computing: Taxonomy and survey. *Computer Communications, 209*,

120-150.

Durukal, E. & Armağan, E. (2022). Metaverse ve Pazarlamaya Etkileri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *11(3)*, 1890-1909.

Dwivedi, Y. K., Hughes, L., Ismagilova, E., Aarts, G., Coombs, C., Crick, T., Duan, Y., Dwivedi, R., Edwards, J., Eirug, A., Galanos, V., Ilavarasan, P. V., Janssen, M., Jones, P., Kar, A. K., Kizgin, H., Kronemann, B., Lal, B., Lucini, B., Medaglia, R., Le Meunier-FitzHugh, K.,Le Meunier-FitzHugh, L. C., Misra, S., Mogaji, E., Sharma, S. K., Singh, J. B., Raghavan, V., Raman, R., Rana, N. P., Samothrakis, S., Spencer, J., Tamilmani, K., Tubadji, A., Walton , P., & Williams, M. D. (2021). Artificial Intelligence (AI): Multidisciplinary perspectives on emerging challenges, opportunities, and agenda for research, practice and policy. *International Journal of Information Management , 57*, 1-47.

Eren, B. S., Erek, M. S. & Buyruk Akbaba, A. N. (2020). Kripto Para Kavramı ve Muhasebeleştirilmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *9(2)*, 1340-1367.

Ergüney, M. & Tepe, N. (2023). Metaverse: Bir Metafor Çalışması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *12(2)*, 1178-1195.

Fadhel, M. A., Duhaim, A. M., Albahri, A. S., Al-Qaysi, Z. T., Aktham, M. A., Chyad, M. A., Abd-Alaziz, W., Albahri, A. S., Alamoodi, A. H., Alzubaidi, L., Gupta, A. & Gu, Y. (2024). Navigating the metaverse: unraveling the impact of artificial intelligence—a comprehensive review and gap analysis. *Artificial Intelligence Review, 57(264)*, 1-58.

Gandhi, M., Gaur, A., Kar, A. K., & Dwivedi, Y. K. (2024). Crafting user experiences in the metaverse: A design science study. *Technological Forecasting & Social Change, 209*, 1-14.

Garg, S., Ahmad, A., & Madsen, D. Ø. (2024). Academic writing in the age of AI: Comparing the reliability of ChatGPT and Bard with Scopus and Web of Science. *Journal of Innovation & Knowledge, 9(4)*, 1-20.

Gölgeli, K. (2025). Yapay Zekâ ile Reklam Tasarımı: Reklamcılara Yönelik Bir Araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(1)*, 319-336.

Hwang, G. J., & Chien, S. Y. (2024). Definition, roles, and potential research issues of the metaverse in education: An artificial intelligence perspective . *Computers and Education: Artificial Intelligence , 3*, 1-6.

Inbusiness. (2022). Orka, Metaverse evrenine iddialı giriyor. Erişim adresi : https://www.inbusiness.com.tr/sektorler/tarim-gida perakende/2022/01/03/orka-metaverse-evrenine-iddiali-giriyor

Idelberger, F., & Mezei, P. (2022). Non-fungible tokens. *Internet Policy Review, 11(2)*, 1-9.

Iqbal, M., Suhail, S., Milani, F., & Halas, Y. (2024). Metaverseinfinancial industry: Use cases, value, and challenges. *International Journal of Information Management Data Insights, 4(2)*, 1-17.

Jnr, B. A. (2024). Artificial intelligence of things and distributed technologies as enablers for intelligent mobility services in smart cities-A survey. *Internet of Things, 28*, 1-22.

John, B., Kurian, J. C., Fitzgerald, R., & Goh, D. H. L. (2022). Students' Learning Experience in a Mixed Reality Environment: Drivers and Barriers. *Communications of the*

Association for Information Systems, 50, 510-535.

Jung, T., Cho, J., Han, D. D., Ahn (Grace), S. J., Gupta, M., Das, G., Heo, C. Y., Loureiro, S. M. C., Sigala, M., Trunfio, M., Taylor, A., & Dieck, M. C. T. (2024). Metaverse for service industries: Future applications, opportunities, challenges and research directions. *Computers in Human Behavior, 151*, 1-18.

Kovtun, V., Grochla, K., Zaitseva, E., & Levashenko, V. (2024). The concept of effective coverage radius use of the unlicensed high-frequency range in the operation of the 5G network. *Heliyon, 10*, 1-19.

Kumar, R., & Agrawal, N. (2023). Analysis of multi-dimensional Industrial IoT (IIoT) data in Edge–Fog–Cloud based architectural frameworks : A survey on current state and research challenges. *Journal of Industrial Information Integration, 35*, 1-26.

Kumar, H. (2024). Virtual worlds, real opportunities: A review of marketing in the metaverse. *Acta Psychologica. 250*, 1-13.

Lareyre, F., Mialhe, C., Nasr, B., Poggi, E., Di Lorenzo, G., Rajhi, K., Chaudhuri, A., & Raffort, J. (2024). Extended and augmented reality in vascular surgery: Opportunities and challenges. *Seminars in Vascular Surgery, 37*, 321-325.

Lim, C., Ratan, R., Foxman, M., Meshi, D., Liu, H., Hales, G. E., & Lei, Y. S. (2024). An Avatar's worth in the metaverse workplace: Assessing predictors of avatar customization valuation . *Computers in Human Behavior , 158*, 1-11.

Lu, H. P., Chang Y. C., & Chen, C. S. (2024). How to trigger user's willingness to participate in the metaverse? An exploration of the significant factors of the metaverse. *Virtual Reality, 28(83)*, 1-16.

Marburger, A. (2024). Artistic intelligence vs. artificial intelligence. *Artnodes(34)*, 1-7.

Nalbant, K. G., & Aydın, S. (2024). Geçmişten Günümüze Geleneksel Pazarlamadan Dijitalleşen Pazarlamaya Evrilen Süreçte Yapay Zekâ ve Metaverse Faktörleri. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 17(2)*, 231-258.

Ng, Y. X., Chang, C., Tan, C. Y., & He, H. G. (2024). Women's perceptions of the use of virtual reality during childbirth: A qualitative systematic review and meta-synthesis. *Midwifery, 139*, 1-15.

Ning, H., Wang, H., Lin, Y., Wang, W., Dhelim, S., Farha, F., Ding, J., & Daneshmand, M. (2021). A Survey on Metaverse: the State-of-the-art, Technologies, Applications, and Challenges. *Arxiv*, 1-34. doi:https://doi.org/10.48550/arXiv.2111.09673

Nuojua, S., Pahl, S., Wyles, K. J., & Thompson, R. C. (2024). The impact of virtual reality exposure on ocean connectedness and consumer responses to single-use packaging. *Journal of Environmental Psychology, 99*, 1-15.

Pan, M., Wong, M. O., Lam, C. C., & Pan, W. (2024). Integrating extended reality and robotics in construction: A critical review. *Advanced Engineering Informatics, 62*, 1-17.

Panagiotidis, T., & Papapanagiotou, G. (2024). A note on the determinants of non-fungible tokens returns. *International Journal of Finance & Economics*, 1-11. doi:10.1002/ijfe.3008

Paulsen, L., Dau, S., & Davidsen, J. (2024). Designing for collaborative learning in immersive virtual reality: a systematic literature review. *Virtual Reality, 28(63)*, 1-17.

Peng, S., Shams, S., Prentice, C. & Sarker, T. (2024). Consumer confidence and cryptocurrency excess returns: A three-factor model. *Global Finance Journal, 62*, 1-22.

Pernice, I. G. A., & Scott, B. (2021). Cryptocurrency. *Internet Policy Review, 10(2)*, 1-10.

QUA Granite. (t.y.). QUA Granite, sektöründe Metaverse evrenine yatırım yapan ilk şirket oldu. Erişim adresi : https://surdurulebilirlik.qua.com.tr/haber/qua-granite-sektorunde-metaverse-evrenine-yatirim-yapan-ilk-sirket-oldu

Rathor, S., Zhang, M., & Im, T. (2023). Web 3.0 and Sustainability: Challenges and Research Opportunities. *Sustainability, 15(20)*, 1-17.

Rathore, B. (2023). Digital Transformation 4.0: Integration of Artificial Intelligence & Metaverse in Marketing . *International Peer Reviewed/Refereed Multidisciplinary Journal (EIPRMJ), 12(1)*, 42-48.

Sagra. (t.y.). Erişim adresi : https://www.sagra.com.tr/sagra-metaverse-de.html

Sarker, S., Henningsson, S., Jensen, T., & Hedman, J. (2021). The Use Of Blockchain As A Resource For Combating Corruption In Global Shipping: An Interpretive Case Study. *Journal of Management Information Systems, 38(2)*, 338-373.

Senadheera, S., Yigitcanlar, T., Desouza, K. C., Lİ, R. Y. M., Corchado, J., Mehmood, R., Mossberger, K., & Cheong, P. H. (2024). Metaverse as local government communication platform: A systematic review through the lens of publicness theory. *Cities, 155*, 1-21.

Shahzad, K., Ashfaq, M., Zafar, A. U., & Basahel, S. (2024). Is the future of the metaverse bleak or bright? Role of realism, facilitators, and inhibitors in metaverse adoption. *Technological Forecasting & Social Change, 209*, 1-11.

Shen, M., Tan, Z., Niyato, D., Liu, Y., Kang, J., Xiong, Z., Zhu, L., Wang, W., & (Sherman) Shen, X. (2023). Artificial Intelligence for Web 3.0: A Comprehensive Survey. *J. ACM, 37(4)*, 1-35. doi:10.48550/arXiv.2309.09972.

Shi, Z., Luktarhan, N., Song, Y., & Tian, G. (2023). BFCN: A Novel Classification Method of Encrypted Traffic Based on BERT and CNN. *Electronics, 12(516)*, 1-16.

Shin, S., & Park, J. (2025). A study on Metaverse risk factors and user risk perception in South Korea. *Telecommunications Policy, 49*, 1-17.

Siemens. (2024). The emergent industrial metaverse. *MIT Technology Review Insights*, 1-28.

Soliman, M. M., Ahmed, E., Darwish, A., & Hassanien, A. E. (2024). Artificial intelligence powered Metaverse: analysis, challenges and future perspectives. *Artificial Intelligence Review, 57*, 1-46.

Subaşı, M., & Okumuş, K. (2017). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması . *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(2)*, 419-426.

Sze, L. B., Salo, J.,& Tan, T. M. (2024). Sustainable innovation in the metaverse: Blockchain's role in new business models. *Digital Business, 4(2)*, 1-13.

Taherdoost, H. (2023). Non-Fungible Tokens (NFT): A Systematic Review. *Information,*

14(1), 1-12. doi:10.3390/info14010026

Tahir, I., Shahzad, K., & Ensari, M. S. (2024). Utilising blockchain technology for managing natural resources: A case study of Reko Diq copper-gold project, Pakistan. *Resources Policy, 98*, 1-11.

Talaghat, M. A., Golroo, A., Kharbouch, A., Rasti, M., Heikkilä, R., & Jurva, R. (2024). Digital twin technology for road pavement. *Automation in Construction, 168*, 1-27.

Thakur, S. S., Bandyopadhyay, S., & Datta, D. (2023). Artificial Intelligence and the Metaverse: Present and Future Aspects. *The Future of Metaverse in the Virtual Era and Physical World, 123*, 169-184.

Varriale, V., Cammarano, A., Michelino, F., & Caputo, M. (2024). Exploring the environmental, economic, and social implications of metaverse adoption in business and management. *European Management Journal*, 1-13. doi:https://doi.org/10.1016/j.emj.2024.09.007

Verma, L. P., Kumar, G., Khalaf, O. I., Wong, W. K., Hamad, A. A., & Rawat, S. S. (2024). Adaptive congestion control in IoT networks: Leveraging one-way delay for enhanced performance. *Heliyon*, *10*, 1-21.

Wang, Q., Lai, K. H, & Tang, C. (2023). Solving combinatorial optimization problems over graphs with BERT-Based Deep Reinforcement Learning. *Information Sciences, 619*, 930-946.

Yang, H., Cho, Y., & Han, S. Y. (2024). Understanding user perceptions toward marketing in the metaverse. *Kybernetes*, 1-29. doi:https://doi.org/10.1108/K-08-2023-1524

Yang, T., Ma, C., & Mi, X. (2024). The transformative potential of blockchain technology in developing green supply chain: An evolutionary perspective on complex networks. *Computers & Industrial Engineering, 197*, 1-12.

Yoo, K., Welden, R., Hewett, K., & Haenlein, M. (2023). The merchants of meta: A research agenda to understand the future of retailing in the metaverse. *Journal of Retailing*, *99*, 173-192.

Zhang, X., & Ma, Y. (2023). An ALBERT-based TextCNN-Hatt hybrid model enhanced with topic knowledge for sentiment analysis of sudden-onset disasters. *Engineering Applications of Artificial Intelligence, 123*, 1-13.

Zhu, J., Li, F., & Chen, J. (2024). A Survey of Blockchain, Artificial Intelligence, and Edge Computing for Web 3.0. *Computer Science Review, 54*, 1-28.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 636-656 | Araştırma Makalesi

Çalışma Hayatı Kalitesinin Çalışanlar Açısından Değerlendirilmesi

Burcu Arısoy [1]

Öz

Örgütler rekabet üstünlüğünü elde etmek için çalışma hayatında değişen koşullara uyum sağlamak durumundadır. Bu bağlamda örgütsel performans kavramı öne çıkmaktadır. Çalışanların etkin, verimli ve tatminli çalışmaları örgütsel performansı arttırmaktadır. Mutlu ve değer gören çalışanlar elbette örgütlerin rekabet üstünlüğünü elde etmelerinde önemli bir etkendir. Her ne kadar çalışanların mutlu çalışmaları göreceli bir kavram olsa da firmalardaki uygulamalara da bağlı olarak şekillenmektedir. Çalışma hayatı kalitesi her ne kadar yeni bir kavram olmasa da üzerinde yeterince önem verilmeyen bir kavramdır. Çalışma yaşamı kalitesi göstergeleri çalışanların öznel durumlarına algılarına göre değişmekle birlikte, örgüt tarafından sunulan pek çok etkene de bağlıdır. Bu çalışma Türkiye'de özel sektörde yer alan firmaların çalışma hayatının kalitesinin mevcut durumunu, bu durumdan yola çıkarak Türkiye emek piyasalarının mevcut koşullarının iyileştirilmesine yönelik öngörüleri ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Çalışma da katılımcıların görüşlerinden yola çıkarak derinlemesine gerçekçi inceleme imkanı veren nitel yöntem kullanılmıştır. Araştırma verileri araştırmacı tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmış olup, örneklem yönetici ve uzman olarak çalışan 20 özel sektör çalışanıdır. Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma hayatı kalitesinin en temel göstergelerinden olan ücretin enflasyonist ortama karşı korunmasının gerektiği tespit edilmiştir. Benzer şekilde çalışma hayatının kalitesinin insan kaynakları politikalarına ve yönetici davranışlarına da bağlı olduğu ortaya konulmuştur. Çalışanların eğitim seviyelerine, pozisyonlarına, tecrübelerine ve algılarına bağlı olarak çalışma hayatı kalitesinin değiştiği söylenebilir. Adil, objektif kriterlere bağlı uygulamaların yaygınlaştırılması önerilebilir. İş yaşam dengesinin ev ve işyerleri yakın olan veya uzaktan hybrid çalışanlar açısından genel olarak kurulduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışma hayatının kalitesinin iyileştirilmesi bağlamında işin niteliği uygunsa hybrid çalışma modeli önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Çalışma Hayatı, Çalışma Hayatı Kalitesi, Emek Piyasaları, İşçi, İşveren.

Arısoy, B. (2025). Çalışma Hayatı Kalitesinin Çalışanlar Açısından Değerlendirilmesi. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 636-656. https://doi.org/10.15869/itobiad.1604436

Geliş Tarihi	19.12.2024
Kabul Tarihi	08.05.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.

[1] Dr, Balıkesir, Türkiye, burarisoy@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7452-2950

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 636-656 | Research Article

Evalation of the Quality of Working Life for Employess

Burcu Arısoy [1]

Abstract

Organizations have to adapt to changing conditions in the workforce to achieve competitive advantage. In this context, the concept of organizational performance becomes prominent. Employees' effective, efficient, and satisfying work contributes to increased organizational performance. Happy and valued employees are undoubtedly a significant factor in organizations achieving competitive advantage. Although employees' satisfaction with their work is a relative concept, it is shaped by the practices within firms. Although quality of work life is not a new concept, it is one that has not received sufficient attention. While the indicators of quality of work life vary depending on employees' subjective perceptions and circumstances, they are also influenced by many factors provided by the organization. The research acknowledges that while individual perceptions and subjective experiences influence these indicators, they are also heavily affected by various factors within the organization itself. To achieve a deep and realistic understanding, the study employs a qualitative method, conducting in-depth interviews with a sample of 20 private sector employees holding managerial and specialist positions. A semi-structured interview form, developed by the researcher, guided the data collection process. Analysis of the collected data utilized content analysis techniques. The findings reveal that work-life quality is not a one-size-fits-all concept, but rather varies based on factors like an employee's education level, position, experience, and individual perceptions. However, a critical finding highlights the importance of wages keeping pace with inflation as a fundamental element of work-life quality. The study further emphasizes the significant influence of human resources policies and managerial behaviors on employee well-being. Quality of working life is an important indicator to increase employees' commitment to the organization, satisfaction levels and organizational performance, based on the current working conditions in organizations. Although these indicators vary according to the employees' subjective situations and perceptions, they also depend on many factors presented by the organization.. In this regard, the research recommends the widespread adoption of practices based on fair and objective criteria within organizations. It has been determined that work-life balance is generally established for hybrid workers whose homes and workplaces are close or remote from each other. Therefore, in the context of improving the quality of working life, if the nature of the work permits, a hybrid working model can be recommended.

Keywords: Working Life, Quality of Work Life, Labor Market, Employee, Employer.

Arısoy, B. (2025). Evalation of the Quality of Working Life for Employess. Journal of the Human and Social Science Researches, 14(2), 636-656. https://doi.org/10.15869/itobiad.1604436

Date of Submission	19.12.2024
Date of Acceptance	08.05.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.

1 Phd, Balıkesir, Türkiye, burarisoy@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7452-2950

1. Giriş

Örgütlerin değişen koşullara uyum sağlamalarında, rekabet üstünlüğünü elde tutmalarında önemli bir kavram örgütsel performanstır. Örgütsel performansı arttırmak isteyen örgütler çalışanlarının iş tatminlerini, etkinliklerini ve verimliklerini dikkate almak durumundadır. Mutlu ve değer gören çalışanlar elbette ki örgütlerin karlılıklarını arttırmada veya değişen iş koşullarına uyum sağlamalarında bir etkendir (Adikoeswanto, vd., 2020, s.450). Bu amacı gerçekleştirmek isteyen örgütler çalışma hayatının iyileştirmesine yönelik tedbirleri almak durumundadır. Çalışma hayatı kalitesi kavramı çalışma hayatında önemli bir role sahip olmasına ve otuz yılı aşkın süre öncesinde keşfedilmesine rağmen, yeterince rağbet görmemektedir (Sinha, 2012, s.32).

Öte yandan çalışma yaşamı kalitesi ile çalışanların performansları, motivasyonları ve refahları arasında ilişki mevcuttur (Razika,vd., 2023, s.5259). Çalışanların en iyi performansı gösterebilmeleri de memnun olmalarına, çalışma yaşamının yüksek kaliteli olmasına bağlıdır (Hamad, 2018, s.81). Çalışma hayatı kalitesi kavramı örgütlerde iş ve çalışma koşulları ile gerçek durumu incelemesi, ortaya koyması bakımından önemlidir. Çalışanların örgütte çalışmaktan keyif alma durumları ile tatmin olmaları ve bağlılıkları arasında ilişki mevcuttur. Nitekim çalışma yaşamının kalitesinin artması, çalışanların refahını ve memnuniyetini arttırmaktadır (Waghmare ve Dhole, 2017, s.1328). Aynı zamanda mutlu çalışanlar toplumu da olumlu duygu durumları ile etkileyecektir (Benhassine ve Boukhemkhem, 2015, s.91). Çalışma yaşamı kalitesi örgütlerde çalışanlar açısından çalışma ortamının olumlu veya olumsuz olmasını ifade etmektedir. Dahası daha insancıl bir çalışma ortamını mümkün kılmaktadır (Kumar ve Jyoti, 2018, s.443). Çalışma hayatı kalitesinin örgütsel bağlılığı etkilediği de tespit etmiştir (Mehra, 2023, s.500).

Çalışma yaşamı kalitesi kavramı üzerinde fikir birliği olmamasına rağmen, ortak vurgulardan söz edilebilir. Genel olarak çalışma yaşamı kalitesi; iş tatmini, büyüme fırsatları, çalışanın psikolojik sorunları, iş güvenliği, işçi-işveren ilişkileri, kadrolama, işe alım süreçleri, düşük seviyedeki kazalar, görevler, iş tasarımı, güvenli çalışma koşulları, organizasyonel değişim planı ile ilişkilidir (Mamaghaniyeh vd., 2019, s.214). Yine çalışma ortamı çalışanların refahını, iş yaşam dengesini, işin özelliklerini, ücret yan hakları çalışma yaşamını etkilemektedir (Nuevo, 2023, s.33). Maddi tazminat, iyi çalışma koşulları, sosyal güvenlik ve gelişme ve kendini gerçekleştirme fırsatları da etkilidir (Riabokon ve Shandar, 2023, s.15). Çalışma yaşamı kalitesi; fiili çalışma koşullarının tamamı ile kişilik arasındaki ilişkiye bağlı olan işyerindeki refah düzeyini ifade etmektedir. Öznel tatmin, mutluluk durumunu da göstermektedir (Monkevičius, 2014, s.1). Bununla birlikte çalışma yaşamı kalitesi; kişinin aldığı ekonomik ödülleri ve sağladığı faydaları, güvenliğini, çalışma koşullarını, organizasyonel ve kişilerarası ilişkilerini de kapsayan, çalışanın yaptığı işin her boyutuna ilişkin duygularını ve hayatındaki asıl anlamını içeren genel bir ifadedir (Fonceca vd.,2023, s.56).

Literatüre bakıldığında Türkiye emek piyasalarının çalışma hayatının kalitesinin ölçülmesine dair doğrudan ilişki yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Kara (2022) öğretmen ve okul yöneticilerinin iş yaşam düzeylerine dair anket yöntemi ile yaptığı çalışmada öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin okullarındaki iş yaşam kalitesi düzeylerinin ortanın üzerinde olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde Yıldırım vd. (2023) okul yöneticilerinin iş yaşam kalitesi algılarının iş doyumları üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla yaptıkları çalışmada okul yöneticilerinin yüksek düzeyde iş yaşam

kalitesi algısına sahip olduklarını ortaya koymuşlardır. Erdoğan ve Durmuşkaya (2017) çalışma hayatı kalitesinin Türkiye'ye özgü bileşenlerini ortaya koymak amacıyla literatür taraması yapmışlardır. Demir (2011) ulaştırma, seyahat ve yer hizmetleri işletmelerinde çalışanların çalışma yaşamı kalitesi algılamaları işte kalma niyeti ile işe devamsızlık ilişkisini incelediği araştırmasında çalışma yaşamı kalitesi ile işte kalma niyeti faktörleri arasında pozitif yönlü, işe devamsızlık faktörü ile negatif yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Alan ve Yıldırım (2016) hemşirelerin iş yaşam kalitesine dair yaptıkları çalışma da iş yaşam kalitesinin ortalamanın üstünde olduğunu tespit emişlerdir.

Görüldüğü üzere literatürde Türkiye'deki özel sektör çalışanlarının çalışma hayatının kalitesine dair yapılmış çalışma tespit edilememiştir. Bu çalışma literatürde yer alan boşluğu giderebilmek, Türkiye'de özel sektörde yer alan firmaların çalışma hayatının kalitesinin mevcut durumunu, bu durumdan yola çıkarak Türkiye emek piyasalarının mevcut koşullarının iyileştirilmesine yönelik öngörüleri ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır; - firmalar çalışanlarına ücret ve yan haklar bağlamında hangi imkanları sunmaktadır? - firmalardaki çalışma koşulları nasıldır? – firmalar da iş güvencesi ve işten çıkış uygulamaları nasıldır? – firmaların eğitim geliştirme motivasyon uygulamaları nasıldır? – firmaların sosyal güvenlik hukuku bağlamında sundukları hakları nelerdir?

Bu çalışmanın teorik katkısı Türkiye emek piyasalarının çalışma hayatının kalitesine dair nitel öncü çalışmalardan olmasıdır. Uygulama da ise firmalara çalışma hayatının kalitesinin arttırılmasına yönelik öneriler sunmaktır. Bu çalışmada öncelikli olarak literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması sonrasında çalışma hayatı kalitesine dair görüşme soruları hazırlanmıştır. Örneklem grubu ile telefonda yaklaşık 30 dakika süren yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır. Mülakat sonrası elde edilen veriler içerik analiz yöntemiyle analiz edilmiştir.

2. Literatür

1900'lerden önce çalışma yaşamı kalitesi kavramı sık kullanılan bir kavram değildi. 20. yüzyıla gelindiğinde çalışanların tutumları ve işyeri davranışları ile örgütsel verimlilik arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmalarda çalışma yaşamı kalitesini belirleyen unsurlardan iş tatminine odaklanılmıştır (Sikindar ve Sikindar, 2023, s.14). 1960'larda ve 1970'lerde önemli kavram haline gelen çalışma yaşamı kalitesi, 1980'lerden bu yanan araştırılan bir konu haline gelmiş olup, önceki yapılan araştırmaların geçerliliği olmadığı görülmüştür (Grote ve Guest, 2016, s.2). Günümüz dünyasında ise çalışma yaşamı kalitesi çalışanların hayatında önemli bir kavram olarak yer almaktadır (Mary ve Ammu, 2023, s.55). Öte yandan yaşanılan teknolojik değişikliklerin işlerin ve mesleklerin geleceğini, dolaylı olarak da çalışanların refahı ve istihdam yaratma konusunu etkileyeceği öngörülmektedir. Bu bağlamda örgütlerin çalışma hayatının kalitesini arttırmaya yönelik uygulamaları değişim sürecine uyum sağlanmasında önem arz etmektedir (Behende, vd., 2020, s.8). Çalışma hayatı kalitesi; anlamlı kaynaklar olarak çalışanların önemini, onlara onurlu ve saygılı davranılması gerektiğini vurgulayan ilkelere dayanmaktadır. Meslektaşlarla ilişkiler, refah, mutluluk, üretkenlik ve fiziksel çalışma alanı tasarımı gibi faktörleri birleştiren bir kavramdır (Mohezar vd., 2021, s.128). Aynı zamanda iş tatmini, yeterli ücret, çalışma ortamı ve organizasyon kültürünü kapsamakta, çalışan performansını, üretkenliği ve bağlılığı önemli ölçüde etkilemektedir (Gautam vd., 2013, s.82).

Çalışma yaşamının kalitesinin tanımlarına bakıldığında kavramın ağırlıklı olarak öznel olmasına vurgu yapıldığı görülmektedir. Literatürde çalışma yaşamı kalitesinin farklı tanımları vardır. Boisvert çalışma yaşamının bireyler, toplum, örgütler açısından faydalı sonuçları olarak açıklamıştır. Carslon'a göre; işin iyileştirilmesine dair örgütlerin verdikleri herhangi tahahhütlerdir. Nadler ve Lawler'e göre; insanlar iş ve organizasyonlar hakkında düşünmenin yoludur. Kiernan ve Knutson; bireyin işyerindeki rolünü yorumlaması ve bu rolün başkalarının beklentileriyle etkileşimi olarak tanımlamıştır. Kerce ve Boot-Kewley'e göre insanlar, iş ve organizasyon hakkında düşünmenin bir yoludur. Sirgy, Efraty, Siegel ve Lee' e göre kaynaklar, faaliyetler ve işyerine katılımdan kaynaklanan sonuçlar aracılığıyla çalışanların çeşitli ihtiyaçlardan memnun olmasıdır (Martel ve Dupuis, 2006, 18). Hackman and Oldham'a göre çalışma ortamı ile ücret, terfi, tanınma ve gelişim gibi kuruluştan gelen ödüller beklentileri karşıladığında elde edilen kişisel ihtiyaçlarla arasındaki etkileşim olarak tanımlamaktadır (Afşar, 2014, s.6). Rohidas'a göre daha iyi işler ve çalışma yaşamının özel yaşamla birleştirmenin daha dengeli yollarıdır (Rohidas, 2022, s.96).

Avrupa Birliği'nin kabul ettiği tanıma göre çalışma hayatı kalitesi; işin nesnel özelliklerine, çalışanların öznel değerlendirilmesine, çalışanların özelliklerine ve işçi ile iş arasındaki uyuma bağlı olan çok boyutlu bir kavramdır (Sojka, 2014, s.285). Öte yandan çalışma yaşamının kalitesinin ortaya konulmasında pek çok değişken dikkate alınabilmektedir. OECD'ye göre; - çalışanların işlerinde elde ettikleri kazançların ne ölçüde katkıda bulunduğunu ifade eden kazanç kalitesi, - ekonomik güvenliğin olasılığa ilişkin yönlerini kapsayan iş gücü piyasası güvenliği, - iş kalitesinin ekonomik olmayan yönlerini kapsayan yapılan işin niteliği ve içeriği, çalışma süresi düzenlemeleri ve işyeri ilişkilerini içeren unsurlardan oluşur (OECD, 2015, s.1).

Diğer yandan ILO'ya göre çalışma hayatının kalitesini oluşturan 7 boyut olduğu tespit edilmiştir.

1. İş güvenliği ve etik; fiziksel ve çalışma koşullarının güvenliği, iş sağlığı, çalışanın haklarını, çalışana karşı davranışları, çocuk işçi çalıştırma, angarya çalışma, ayrımcılık konularını içermektedir.

2. Gelir ve yan haklar; çalışana veya serbest çalışana ödenen tazminat, ücret, maaş, ikramiye, prim, vergi indirimleri gibi konuları içermektedir.

3. Çalışma saatleri ve iş yaşam dengesi

4. İstihdam güvencesi ve sosyal koruma; kişinin işini kaybetme olasılığıdır istihdam güvencesi. Sosyal koruma ise kişinin sosyal güvenlik haklarına sahip olmasıdır.

5.Sosyal dialog örgütlenme ve toplu pazarlık özgürlüğü, çalışanın işverenlerle sosyal dialoga girebilmesidir.

6. Beceri geliştirme ve eğitim; işçilerin ne düzeyde eğitim aldığı, işlerin çalışanın yetkinliğinin altında veya üstünde olup olmadığını ifade eder.

7. İş ilişkileri ve iş motivasyonudur (ILO, 2013, s.12-15).

Belirtilenlerin dışında Walton'a göre ise çalışma hayatının kalitesini ölçmede 8 unsur vardır. Bunlar; yeterli ve adil ücretlendirme, sağlık ve güvenlik koşulları, insan kapasitesini kullanma ve geliştirmek için sunulan fırsat, büyüme ve güvenlik (istihdam-gelir) için gelecekte sunulan fırsat, çalışma organizasyonlarının sosyal entegrasyonu,

işyerinde yasalara uygunluk, çalışma alanı ile ilişkili işlerin olması, toplumla daha geniş bağlantı kurulmasıdır (Terry, 1974, s.302). Yeterli adil ücret, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları, insan kapasitesini kullanma ve geliştirme fırsatları, kariyer gelişimi fırsatı, çalışma ortamında sosyal entegrasyon yine çalışma hayatının kalitesini belirleyen faktörler arasında tespit edilmiştir (Pushpalatha ve Suganthi, 2021, s.227).

3. Araştırmanın Metodolojisi

3.1. Yöntem

Bu araştırma da belirli bir durumdaki anlamları ve içgörüleri araştırmaya, çalışanların görüşlerinden, deneyimlerinden yola çıkarak ilişkilerin, etkinliklerin, durumların veya materyallerin kalitesini keşfetmeye veya araştırmaya olanak sağlayan nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir (Islam ve Aldaihani, 2022, s.2). Nitel araştırma; özellikle belirli bir evrenin kitlenin değerleri, görüşleri, davranışları ve sosyal bağlamları hakkında kültürel olarak spesifik bilgilerin elde edilmesinde etkili olan bir yöntemdir (Northeastern University, 2016, s.1).

3.2. Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları çeşitli özel sektörlerde yönetici ve uzman pozisyonlarında çalışan 20 kişiden oluşmaktadır. Katılımcılar yönetici ve uzman olarak iki kategoriye ayrılmışlardır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Veri toplama süreci; örneklemlerin, kişilerin çalışmanın sınırlarının belirlenmesini; yapılandırılmamış veya yarı yapılandırılmış gözlem ve görüşmeler, belgeler ve görsel materyaller yoluyla bilgi toplamayı; bilgilerin kaydedilmesini kapsamaktadır (Cresswell ve Creswell, 2018, s.302). Bu araştırmada nitel verilerin toplanması amacıyla, araştırmanın amacına ve alt amaçlarına uygun olarak araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formundaki sorular Aslım vd. (2021) Türkçeye çevrilen çalışma yaşamı kalitesi tutum ölçeğindeki sorulardan yararlanılarak oluşturulmuştur.

3.4. Veri Toplama Süreci

Konuya ilişkin olarak oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu uzman görüşüne sunulmuş sonrasında katılımcılarla telefon ile ortalama 30 dakika görüşme yapılmıştır. Soru formunda 13 soru vardır. Görüşme özel sektör de uzman ve yönetici pozisyonlarında çalışan kişilerle yapılmıştır. Görüşme Mart 2024 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

3.5. Veri Toplama Analizi

İçerik analizi; ham verileri geçerli çıkarımlara ve yorumlara dayalı olarak elde edilen verilerden kategorilere veya temalara ayırma, kodlama sistemine dayanır. Nitel içerik analizine yönelik veriler derinlemesine, yüz yüze görüşmeler yoluyla toplanır ve veriler bir dereceye kadar yorumlanarak analiz edilir (Shava vd.,2021, s.554). Kodlama, benzer kategorideki olayların benzer ve farklı gruplar arasında karşılaştırıldığı görüşmelerden toplanan bilgilerin kategorize edilmesidir (Glaser ve diğerleri, 1987, s.106).

4. Bulgular

Bu bölümde araştırma katılımcılarının yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorulara verdikleri yanıtlar yer almaktadır.

Tablo1'de katılımcıların demografik yapıları yer almaktadır. Buna göre katılımcıların % 65'i yönetici pozisyonunda % 35'i ise uzman pozisyonunda çalışmaktadır. Katılımcıların % 50'si 16 yıl ve üstünde çalışma hayatında deneyime sahipken, % 25'i 11- 15 yıl arası deneyime, % 20'si ise 6-10 yıl arası deneyime, % 5'i 1-5 yıl arası deneyime sahiptir.

Tablo 1. Katılımcıların Özellikleri

Katılımcılar	Demografik özellik	Kişi sayısı	%
Ünvanı	Yönetici	13	65
	Uzman	7	35
	Toplam	20	100
Deneyim süresi	16 yıl ve üstü	10	50
	11-15 yıl	4	20
	6-10 yıl	4	20
	1-5 yıl	2	10
	Toplam	20	100

Tablo 2'de katılımcıların aldıkları ücrete dair görüşleri ifade edilmiştir. Gerek yöneticiler gerekse uzmanlar eşit ücret var veya yok, performans sistemine ilişkin ödüllendirme var veya yok, ücretin satınalma gücü düşük, fazla mesai yok, sigorta primleri yasal olarak gösteriliyor şeklinde ifade etmişlerdir. Ayrıca yöneticiler ücretten memnunum, fazla mesai var, sigorta primleri yasal olarak gösterilmiyor şeklinde ifade etmişlerdir.

Tablo 2. Ücret – Yan Haklar

Kategori	Tema	Kişi sayısı	%
Yöneticiler açısından	Eşit ücret politikası var	11	65
	Eşit ücret politikası yok	2	
	Performans dayalı ödüllendirme var	11	
	Performans dayalı ödüllendirme yok	2	
	Ücretin satınalma gücü az	11	
	Ücretten memnunum	2	
	Fazla mesai yok	10	
	Fazla mesai var	3	
	Sigorta primleri yasal olarak gösteriliyor	12	
	Sigorta primleri yasal olarak gösterilmiyor	1	
Uzmanlar açısından	Eşit ücret politikası yok	4	35
	Eşit ücret politikası var	3	
	Performans dayalı ödüllendirme var	4	
	Performans dayalı ödüllendirme yok	3	
	Ücretin satınalma gücü az	7	
	Fazla mesai yok	7	
	Sigorta primleri yasal olarak gösteriliyor	7	

Katılımcıların soruya verdikleri örnek ifadeler şu şekildedir;

K4; Çalıştığım şirkette son zamanlarda karlılıkta düşüş olduğu için ücretlerde güncelleme yapılmadı. Bu nedenle son iki yıldır zorlanıyoruz.

K10; Enflasyonist ortamda her gün koşullar zorlaşıyor.

K11; Global yapıda şirkette çalıştığım için eşit ücret politikası mevcut.

Tablo 3'de katılımcıların ikinci bir iş arayışı olup olmadığına dair görüşleri yer almaktadır. Gerek yönetici gerekse uzmanların ikinci bir iş arayışında olmadıkları görülmüştür.

Tablo 3. İkinci İş Arayışı

Kategori	Tema	Kişi sayısı	%
Yöneticiler açısından	İkinci iş arayışım yok	13	65
Uzmanlar açısından	İkinci iş arayışım yok	7	35

Katılımcıların soruya verdikleri örnek ifadeler şu şekildedir;

K1; İkinci bir iş arayışından ziyade iş değiştirmeyi düşünüyorum. Bu nedenle iş arıyorum.

K2; Aldığım ücreti yetersiz buluyorum. İş aramaya yeterli zaman bulamıyorum.

K3; Şu an mevcut çalıştığım koşullarda ikinci bir iş arayışım olmadı. Sadece mesleğim gereği bazı durumlarda kısa süreli iş yapabiliyorum.

Tablo 4'te katılımcıların haftalık çalışma sürelerine dair verdikleri bilgiler yer almaktadır. Hem yönetici hem uzman kategorisinde yer alanlar haftalık 45 saat çalıştıklarını ifade ederken, yöneticilerden bazıları 42.5 saat ve 40 saat çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 4. Haftalık Çalışma Süresi

Kategori	Tema	Kişi sayısı	%
Yöneticiler açısından	Haftalık 45 saat	11	65
	Haftalık 42,5 saat	1	
	Haftalık 40 saat	1	
Uzmanlar açısından	Haftalık 45 saat	7	35

Katılımcıların soruya verdikleri örnek ifadeler şu şekildedir;

K11; Haftalık 45 saat çalışıyoruz. Sabah 8-akşam 6.

K12; Haftalık 42.5 saat çalışıyoruz. Sabah 8-akşam 17.30

K13; Haftalık 40 saat çalıyoruz.

Tablo 5'te katılımcıların iş yaşam dengesine dair görüşleri yer almaktadır. İş yaşam dengesini kurabilen yönetici ve uzmanlar olduğu gibi, iş yaşam dengesini kuramayan yönetici ve uzmanlar da olmuştur.

Tablo 5. İş Yaşam Dengesi

Kategori	Tema	Kişi sayısı	%
Yöneticiler açısından	İş yaşam dengesini kurabiliyorum	11	65
	İş yaşam dengesini kuramıyorum	2	
Uzmanlar açısından	İş yaşam dengesini kurabiliyorum	4	35
	İş yaşam dengesini kuramıyorum	3	

Katılımcıların soruya verdikleri örnek ifadeler şu şekildedir;

K3; Bazı zamanlar fazla çalışmalar olsa da denge kuruluyor.

K20; Çalışma dışında yol süresi uzun olduğu için kalan zaman yetersiz oluyor.

K19; İş yaşam dengesini kurabiliyorum. Bunun sebebi işyerimin evime yakın olması, bazı durumlarda evden çalışabilmem.

Tablo 6'da katılımcıların işyerinde iş sağlığı ve güvenliği önlemlerine dair görüşler yer almaktadır. Her iki kategoride yer alanlar iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin yeterli olduğunu söylemişlerdir.

Tablo 6. İş Sağlığı ve Güvenliği Önlemleri

Kategori	Tema	Kişi sayısı	%
Yöneticiler açısından	İş sağlığı ve güvenliği yeterli	13	65
Uzmanlar açısından	İş sağlığı ve güvenliği yeterli	7	35

Katılımcıların soruya verdikleri örnek ifadeler şu şekildedir;

K1; Kanuna uygun.

K2; Gerekli standartlara uyulmaya çalışılıyor yine de eksiklikler mevcut.

K4; İş sağlığı ve güvenliği önlemleri yeterli.

Tablo 7'de katılımcıların kurumlarındaki iş güvencesine dair verdikleri yanıtlar yer almaktadır. İş güvencesi hakkına sahip olduğunu düşünen yönetici ve uzmanlar olduğu gibi, iş güvencesi hakkının olmadığını düşünen yönetici ve uzmanlarda olmuştur.

Tablo 7. İş Güvencesi

Kategori	Tema	Kişi sayısı	%
Yöneticiler açısından	İş güvenceine sahibim	12	65
	İŞ güvencesine sahip değilim	1	
Uzmanlar açısından	İş güvenceine sahibim	4	35
	İŞ güvencesine sahip değilim	3	

Katılımcıların soruya verdikleri örnek ifadeler şu şekildedir;

K18; Ofiste haksızlıklara şahit olduğum için iş güvencenim olmadığını düşünüyorum.

K17; İş güvencemin olduğunu düşünmüyorum.

K16; İş güvencem var. Şirkette işten çıkış çok yapılmıyor.

Tablo 8'de katılımcıların işini kaybetme korkusu ile ilgili görüşleri yer almaktadır. Hem yönetici hem uzmanlar işini kaybetme korkusu yaşamazken, uzmanlardan işini kaybetme korkusu yaşayanların olduğu görülmektedir.

Tablo 8. İşini Kaybetme Korkusu

Kategori	Tema	Kişi sayısı	%
Yöneticiler açısından	İşimi kaybetme korkum yok	13	65
Uzmanlar açısından	İşimi kaybetme korkum yok	5	35
	İşimi kaybetme korkusu yaşıyorum	2	

Katılımcıların soruya verdikleri örnek ifadeler şu şekildedir;

K11; İşimi kaybetme korkusu yaşamama rağmen, işten ayrıldığında boşluğa düşme korkusu var.

K12; İşimi kaybetme korkusunu ekonomik koşullara bağlı olarak yaşıyorum.

K14; Sahip olduğum tecrübe dolayısıyla işimi kaybetme korkusu yaşamıyorum.

Tablo 9'da katılımcıların işyerlerindeki işten çıkış sürecine dair verdikleri yanıtlar yer almaktadır. Hem yöneticiler hem uzmanlar karşılıklı anlaşma ile, kanuna uygun olarak, işveren fesih ile haklarını vererek, uyarı ihtar sonrasında işten çıkış, haklı nedenle işten çıkış yapıldığını ifade etmişlerdir. Yöneticiler ayrıca feshin son çare ilkesi uyarınca yapıldığını, uzmanlar ise kişiye göre işten çıkış sürecinin değiştiğini ifade etmişlerdir.

Tablo 9. İşten Çıkış

Kategori	Tema	Kişi sayısı	%
Yöneticiler açısından	Karşılıklı anlaşma ile	5	65
	Son çare olarak işten çıkış	4	
	İşveren feshi durumunda haklarını vererek	3	
	Uyarı ihtar sonra işten çıkış	1	
	Kanuna uygun	1	
	Haklı neden olması durumunda	1	
Uzmanlar açısından	Kanuna uygun	2	35
	Karşılıklı anlaşma ille	1	
	İşveren feshi durumunda haklarını vererek	1	
	Uyarı ihtar sonrası işten çıkış	1	
	Çıkış süreci kişiye göre değişiyor	1	
	Haklı neden olması durumunda	1	

Katılımcıların soruya verdikleri örnek ifadeler şu şekildedir;

K12; Hukuksal olarak sebebine göre yol izlenir.

K16; Haklı neden olduğunda ancak işten çıkış yapılıyor.

K15; Uyarı ve ihtar verildikten sonra yasaya göre çıkış yapılıyor.

Tablo 10'da katılımcıların çalışma motivasyonlarına dair verdikleri yanıtlar yer almaktadır. Yönetici ve uzmanlardan motivasyonları olanlar olduğu gibi, motivasyonu olmayanlarda tespit edilmiştir.

Tablo 10. Çalışma Motivasyonu

Kategori	Tema	Kişi sayısı	%
Yöneticiler açısından	Motivasyonum var	8	65
	Motivasyonum yok	5	
Uzmanlar açısından	Motivasyonum var	4	35
	Motivasyonum yok	3	

Katılımcıların soruya verdikleri örnek ifadeler şu şekildedir;

K6; İçsel motivasyona sahibim. Şirketin motivasyon katması söz konusu değil.

K7; İş tatmini ve çalışma şartlarından memnum olduğum için motivasyonda sorun yaşanmıyor.

K8; Çok kötü çalışma motivasyonum bulunmamaktadır.

Tablo 11'de katılımcıların işyerindeki yeteneklerini geliştirmeye yönelik sunulan eğitim imkanlarına dair görüşleri yer almaktadır. Her iki kategoride de işyerinin yeteneklerini geliştirmeye yönelik eğitim imkanlarının olduğunu ifade edenler olduğu gibi, olmadığını ifade edenler de tespit edilmiştir.

Tablo 11. Geliştirme Eğitim İmkanları

Kategori	Tema	Kişi sayısı	%
Yöneticiler açısından	Yeteneklerimi geliştirme imkanı var	11	65
	Yeteneklerimi geliştirme imkanı yok	2	
Uzmanlar açısından	Yeteneklerimi geliştirme imkanı var	4	35
	Yeteneklerimi geliştirme imkanı yok	3	

Katılımcıların soruya verdikleri örnek ifadeler şu şekildedir;

K14; Koçluk, stres yönetimi, çalışma yönetimi eğitimleri aldık. Talep edildiğinde şirket destekliyor.

K11; Şirket ihtiyacına göre eğitimler oluyor.

K3; Bu konuda çok fazla imkan olmuyor.

Tablo 12'de katılımcıların sosyal güvenlik haklarına dair görüşleri yer almaktadır. Hem yöneticiler hem uzmanlar özel sağlık sigortası var, özel sağlık sigortası yok, sigortasız işçi yok, çocuk işçi yok şeklinde ifadeler kullanmışlardır.

Tablo 12. Sosyal Güvenlik Hakları

Kategori	Tema	Kişi sayısı	%
Yöneticiler açısından	Özel sağlık sigortası var	7	65
	Özel sağlık sigortası yok	6	
	Sigortasız işçi yok	13	
	Çocuk işçi çalıştırma yok	13	
Uzmanlar açısından	Özel sağlık sigortası var	5	35
	Özel sağlık sigortası yok	2	
	Sigortasız işçi yok	7	
	Çocuk işçi çalıştırma yok	7	

Katılımcıların soruya verdikleri örnek ifadeler şu şekildedir;

K12; Yöneticilere özel sağlık sigortası diğerlerine tamamlayıcı sağlık sigortası yapılıyor.

K19; Devletin çalışanlarına verdiği haklar mevcuttur.

K20; Tamamlayıcı sağlık sigortası yapılıyor benim için yeterli.

Tablo 13'te katılımcıların yıllık izin haklarına dair görüşleri yer almaktadır. Hem yöneticiler hem uzmanlar İş Kanunda yer aldığı şekli ile yıllık izin uygulamalarının olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 13. Yıllık İzin

Kategori	Tema	Kişi sayısı	%
Yöneticiler açısından	İŞ kanununda yer aldığı şekilde	13	65
Uzmanlar açısından	İŞ kanununda yer aldığı şekilde	7	35

5. Tartışma - Sonuç ve Öneriler

Araştırmaya katılan özel sektör çalışanlarının aldıkları ücret ve yan hakların değerlendirmesine ilişkin görüşleri yöneticiler ve uzmanlar açısından değerlendirilmiştir. Yöneticilerin %85'i, uzmanların %57'si eşit ücret politikasının olduğunu ifade etmişlerdir. Genel olarak her iki kategoride çalıştıkları kurumda eşit ücret politikası olduğu gibi, eşit ücret politikalarının olmadığı da tespit edilmiştir. Yöneticilerin %85'i, uzmanların %57'si performansa dayalı ödüllendirme olduğunu söylemişlerdir. Performansa dayalı ödüllendirme olduğu gibi, olmayan kurumlar da yine tespit edilmiştir. Ücretin satınalma gücünü yöneticilerin %85'i az bulurken, %15'i yeterli bulmaktadır. Öte yandan uzmanların hepsi ücretin yetersiz olduğunu düşünmektedir. Yöneticilerin %77'si, uzmanların ise hepsi fazla mesai uygulaması olmadığını ifade etmişlerdir. Fazla mesai uygulayan kurumlar olduğu gibi, fazla mesai uygulamayan kurumların olduğu da tespit edilmiştir. Performans sistemine dayalı ödüllendirme uygulamasının genel olarak yöneticilerde olduğu görülmüştür. Uzmanların hepsi sigorta primlerinin yasaya uygun olarak yatırıldığını ifade ederken, yöneticilerin %92'si aynı ifadeyi kullanmıştır. Benzer şekilde literatürde çalışma hayatı kalitesi ile ücretler arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir (Kim, 2023, s.38).

Araştırmaya katılanların hiçbiri ikinci bir arayışında bulunmadığını belirtmişlerdir. Serbest çalışanlarla ofis çalışanlara yönelik yapılan araştırma da serbest çalışanların daha çok ek işler yapma eğiliminde oldukları, fazla mesaiyi daha sık yaptıkları, iş nedeniyle aile hayatları, boş zamanları, eğlenceleri ve hobileri, ofis çalışanlarının yaşamın ilgili yönlerinden daha fazla zarar gördükleri ortaya konmuştur (Ruževičius, 2014, s.332). Dolayısıyla ikinci işte çalışmanın çalışma hayatı kalitesini olumsuz etkilediği söylenebilir.

Araştırmaya katılanların genel olarak çalışma saatlerinin haftalık 45 saat olduğu tespit edilmiştir. Yöneticilerin %85'i haftalık 45 saat çalıştıklarını ifade ederken, %7.5'i 42.5 saat çalıştıklarını, %7.5'i ise 40 saat çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Uzmanların ise hepsi haftalık 45 saat çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Öte yandan çalışma saatleri ile çalışma hayatı kalitesi üzerine Doğu Avrupa ülkelerindeki kadınlara ilişkin yapılan çalışma da ise uzun saatlerle çalışmanın ile işin kalitesini olumsuz etkilediği tespit edilmiştir (Artazcoz vd., 2018, s.12).

Araştırmaya katılan yönetici ve uzmanlardan iş yaşam dengesini kurabilenler olduğu gibi kuramayanların da olduğu tespit edilmiştir. Yöneticilerin % 85'i, uzmanların %57'si iş yaşam dengesini kurabilmektedir. Yöneticilerin Çalışma hayatı kalitesinin iyileştirilmesinde çalışma saatleri kuşkusuz önem arz etmektedir. Nitekim iş yaşam dengesinin çalışanların iş kalitesini arttırmaya yönelik yapılan bir araştırmada esnek çalışma modelleri ile çalışanların iş kalitesinin arttığı tespit edilmiştir (Solihu vd., 2023, s.59).

Araştırmaya katılan yönetici ve uzmanlar iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin çalıştıkları kurumda kanuna uygun olduğunu ifade etmişlerdir. Nitekim İş Güvenliği ve Sağlığının (İSG), çalışanlara işle ilgili zarar vermesini önlemeyi, dolayısıyla fiziksel ve ruhsal emek kapasitesini güvence altına alarak sağlık ve üretkenliği sürdürmeyi amaçlaması nedeniyle iş kalitesinin temel unsuru olduğu tespit edilmiştir (Albin vd., 2022, s.220).

Araştırmaya katılan yönetici ve uzmanlar genel olarak iş güvencesi olduğunu ifade ederken, her iki kategoride iş güvencesinin olmadığını ifade edenler de olmuştur. Yöneticilerin %92'si, uzmanların ise %57'si iş güvencesine sahip olduklarını ifade etmişlerdir. İş güvencesi ile çalışma hayatı kalitesi arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırma da iş güvencesi düşük olan çalışanların, çalışma hayatı kalitesi unsurlarından iş-aile dengesi, iş tatmini, iş ve mesleki gelişim, iş yerinde motivasyon çalışma refahı, çalışma koşulları ve çevre ile iş sağlığı ve güvenliği konularında çalışanlara göre daha yüksek puanlar aldığını tespit etmiştir (Castro-Castañeda vd., 2023, s.4).

Araştırmaya katılanların her iki kategoride genel olarak işini kaybetme korkusu yaşamadıkları tespit edilmiştir. Yöneticilerin hepsi, uzmanların ise %71'i işlerini kaybetme korkusu yaşamamaktadır. İşten çıkarılma korkusu pek çok faktöre bağlı olarak değişse de bir kuruluşun sermayesinde devletin mülkiyetinin ağırlıklı olması, yüksek gelir, iş tatmini, iyi nitelikler ve kişinin sağlık durumunun olumlu değerlendirilmesi işten çıkarılma kaygısını azalttığı görülmüştür (Mustafin vd., 2023, s.1).

Araştırmaya katılan yönetici ve uzmanların çalıştıkları kurumdaki işiten çıkış süreçlerinin karşılıklı anlaşmaya dayalı, kanuna uygun, hakların verilmesi suretiyle olduğu tespit edilmiştir. Yöneticilerin %38'i uzmanların ise %11.8'i karşılıklı anlaşma ile işten çıkış yapıldığını ifade etmişlerdir. Yöneticilerin % 23'ü, uzmanların ise %11.8'i işveren feshi ile haklar verilerek işten çıkış yapıldığını belirtmişlerdir. Yöneticilerin % 8'i, uzmanların ise %11.8'i uyarı ihtar sonrası işten çıkış yapıldığını ifade etmişlerdir. Haklı neden olması durumunda işten çıkış yapıldığını yöneticilerin %8'i uzmanların % 11.8'i söylemişlerdir. Kanuna uygun işten çıkış yapıldığını ise yöneticilerin %'8i, uzmanların % 29'u belirtmişlerdir. Dünya emek piyasalarında işten çıkış sürecine dair farklı yasal zorunlulukların ve uygulamaların olduğu görülmektedir. Nitekim Avusturya'da bildirimli işten çıkışlarda işverenin yasal süresine uyması durumunda herhangi gerekçe aranmazken, bildirimden önce yapılan çıkışlarda önemli gerekçe sunmalı, tazminat ödemesi yapmalıdır. Almanya'da ise bildirimli olağan işten çıkarma ve haklı nedenle bildirim süresi bitmeden yapılan işten çıkarmadır. Her iki durum da işten çıkış için gerekçe olmalıdır (European Commission, 2006, s.41).

Araştırmaya katılan yöneticilerin ve uzmanların genel olarak çalışma motivasyonuna sahip oldukları tespit edilmiştir. Yöneticilerin %62'si, uzmanların %57'si motivasyona

sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Yapılan araştırma da çalışma hayatı ile motivasyon arasında anlamlı pozitif ilişki bulunmuştur (Fatoni, 2018, s.5).

Araştırmaya katılan yönetici ve uzmanlar genel olarak kurumun kendilerine yeteneklerini geliştirmek için eğitim imkanı sunduğunu ifade etmişlerdir. Yöneticilerin %85'i, uzmanların ise %57'si yeteneklerini geliştirme eğitim imkanlarına sahip olduklarını söylemişlerdir. Sağlık sektörü çalışanlarının çalışma yaşam kalitesi, çalışma yaşam kalitesine katkıda bulunan faktörler ve karşılaştıkları sorunlar üzerine yapılan bir araştırmada eğitim programlarından memnun oldukları tespit edilmiştir (Subrahmanya, 2018, s.79).

Araştırmaya katılan yönetici ve uzmanların çalıştıkları kurumda sigortasız işçi ve çocuk işçi çalıştırmadıkları tespit edilmiştir. Genel olarak sigorta dışında özel sağlık sigortasına sahip oldukları tespit edilmiştir. Yöneticilerin %54'ü, uzmanların ise %71'i özel sağlık sigortasına sahiptirler. Bu sonuçlar çalışma hayatının kalitesinin geliştirilmesinde ödüller yan haklar boyutunda değerlendirilebilir. Sinha'nın çalışma hayatı kalitesini etkileyen faktörlere ilişkin çalışmasında çalışanlara sağlanan yan hakların çalışma yaşamı kalitesini arttığı tespit edilmiştir (Sinha, 2012, s.36).

Araştırmaya katılan yönetici ve uzmanların hepsinin yıllık izin sürelerinin İş Kanunda yer aldığı şekli ile olduğu tespit edilmiştir. Çalışma hayatının kalitesinin dört boyutlu göstergelerinden biri olarak tespit edilen fiili çalışma koşulları arasında olan ücretli ücretsiz izin süreleri de yer almaktadır. Dolayısıyla yıllık izin süreleri ile çalışma hayatı kalitesi arasında ilişki olduğun söylenebilir (Monkevičius, 2014, s.19).

Yöneticilerin ücretleri performansa dayalı ücretlendirmeye dayalı iken, uzmanların ücretlerinin performansa dayalı ücretlendirmeye dayalı olmadığı tespit edilmiştir. Performansa dayalı adil, objektif kriterlere bağlı yapılan ücretlendirme politikaları elbette ki çalışanların firmaya olan bağlılıklarını, olumlu tutumlarını, tatminlerini arttıracaktır. Bu noktada çalışma hayatının kalitesini arttırmak isteyen firmalara performansa dayalı ücretlendirme önerilebilir.

Öte yandan gerek yöneticiler gerekse uzmanlar aldıkları ücretlerin satınalma gücünü yetersiz olarak değerlendirmişlerdir. Türkiye'de ki enflasyonist ortam göz önüne alındığında ücretlerin enflasyona karşı korunması gerek firmaların gerekse devletin öncelikli politikası olması önerilebilir. Ücretin satınalma gücünün yetersiz bulmalarına rağmen katılımcıların yoğun çalışma saatlerine sahip olmalarından dolayı ikinci bir iş arayışında olmadıkları görülmektedir. Haftalık çalışma saatleri İş Kanun'da yer aldığı şekli ile 45 saat olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte işin tamamlanması adına 45 saati aşan çalışmalarda olduğu belirlenmiştir. Fazla çalışma sürelerinin ise daha çok mavi yaka çalışanları ile özdeşleştirildiği söylenebilir.

İş yaşam dengesinin ev ve işyerleri yakın olan veya uzaktan hybrid çalışanlar açısından genel olarak kurulduğu, İstanbul'da yaşayıp ev – işyeri arasında mesafe olan çalışanlar için kurulamadığı sonucuna varılmıştır. Bu noktada çalışma hayatının kalitesinin iyileştirilmesi bağlamında işin niteliği uygunsa hybrid çalışma modeli önerilebilir.

İş güvencesinin kişilerin eğitim ve tecrübe durumları göz önüne aldığında var olduğu söylenebilir. Ancak firmalarda kişisel keyfi olarak işten çıkış uygulamalarının ise iş güvencesi algısının olmadığına yol açtığı görülmüştür. Bu nedenle firmalarda ki gerek insan kaynakları politikalarının gerekse yönetici davranışlarının etik ve kanuna uygun şekilde objektif olması önem taşımaktadır. İş güvencesi algısı ile bağlantılı olan işini

kaybetme korkusunun ise kişilerin yetkinliklerine bağlı olarak olmadığı görülmüştür. İşten çıkış sürecinin ise firmalarda İş Kanun'da yer aldığı şekline uygun yapıldığı ortaya konulmuştur.

Çalışma yaşamının kalitesinin bir diğer göstergesi olan motivasyonun kişilerin içsel motivasyonlarına bağlı olarak olduğu görülmüştür. İnsan kaynaklarının var olan motivasyonu devam ettirmek ve arttırmak adına kurum içi motivasyon etkinliklerini gerçekleştirmesi, çalışanlara yönelik adil politikaları geliştirmesi, uygulaması önerilebilir. Firmalarda çalışanların yeteneklerini geliştirmelerine yönelik sağladıkları eğitim imkanlarını çalışma hayatının kalitesini iyileştirmek, mutlu, bağlı çalışanlar için arttırmaları önerilebilir. Sosyal güvenlik mevzuatına firmaların uygun davrandığı öte yandan özel sağlık sigortası gibi yan hakların sunulması da çalışma hayatının kalitesini iyileştirecektir.

Bu çalışmada sınırlı sayıda kişi ile görüşülmüş olması araştırma sonuçlarının genelleştirilmesinde sınırlılık teşkil etmektedir. Katılımcıların öznel algılarına dayalı bu araştırma farklı özel sektörlerde çalışanlarla tekrarlandığı farklı sonuçlar elde edilebilir. Elde edilen bulgular Türkiye emek piyasalarında çalışan 20 kişi ile sınırlıdır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *İstanbul Beykent Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler İçin Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 04.03.24 Tarih , 2024/02 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. * Istanbul Beykent University Rectorate,Scientific Research and Publication Ethics For Social And Human Sciences Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 04.03.2024, 2024/02 numbered x of the Presidency of the Publication Ethics Committee.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

Adikoeswanto, D., Eliyana, A., Hamidah, Sariwulan, T., Buchdadi,A.D., & Firda, F. (2020). Quality of Work Life's Factors and Their Impacts on Organizational Commitments, *Sys Rev Pharm* 2020;11(7):450-461.

Afşar,S.T.(2014), What Affects the Quality of Work Life Most?: Turkey Example, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 17 Sayı: 2.

Alan, H.,& Yıldırım,A. (2016). Hemşirelerin İş Yaşam Kalitesi ve Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi, *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, Sayı / Number: 2 Cilt / Volume: 3.

Albin,M., Mathieu,C.,Takala, E-P., & Theorell, T. (2022). *The Oxford Handbook of Job Quality,* Chris Warhurst (ed.) et al. The Cornerstone of Job Quality: Occupational safety and health, https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198749790.013.11.

Artazcoz, L., Cortès-Franch, I., Escribà-Agüir, V., López,M., & Benavides, F.G.(2018). Long Working Hours and Job Quality in Europe: Gender and Welfare State Differences, *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 15, 2592.

Aslım, G., Tekindal, M. A.,Yaşar, A. (2021). Determination of quality of working life of private veterinarians: validity and reliability study, *Turkish Journal of Veterinary and Animal Sciences*, 45: 346-353.

Behende, P. , Mekoth, N., Ingalhalli, V.,& Reddy, Y. V.(2021). Quality of Work Life and Work–Life Balance, *Journal of Human Values*, 1–10, DOI: 10.1177/0971685820939380.

Benhassine, N., & Boukhemkhem, D. (2015). Quality of work life: Theoretical concepts and evaluation Case study of employees of Jijel University, https://www.univ-constantine2.dz/laboratoires/labgmes/index_htm_files/Nadji%20BENHASSINE_Djanet%20BOUKHEMKHEM.pdf.

Castro-Castañeda, R., Vargas-Jiménez, E., Menéndez-Espina, S., & Medina-Centeno, R. (2023). Job Insecurity and Company Behavior: Influence of Fear of Job Loss on Individual and Work Environment Factors, *International Journal of Environmental Research and Public Health (IJERPH),* 20, 3586. https://doi.org/10.3390/ ijerph20043586.

Creswell, J. W, & Creswell J. D. (2018). Research Design Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches, Fifth Edition, Sage.

Demir, M. (2011). İşgörenlerin Çalışma Yaşamı Kalitesi Algılamalarının İşte Kalma Niyeti ve İşe Devamsızlık ile İlişkisi, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 11 • Sayı: 3 • Temmuz 2011 ss. 453-464.

Erdoğan, E., & Durmuşkaya, C. (2017). Çalışma Hayatı Kalitesinin Tanımlanmasına İlişkin Sorunlar: Türkiye İçin Bir Tanım Önerisi, Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Aralık 2017, Cilt:3, Sayı:4 e-ISSN: 2149-8377 p-ISSN: 2528-9942.

European Commission. (2006), Termination of employment relationships Legal situation in the Member States of the European Union.

Fatoni, M. (2018). Quality Quality of Work Life, Motivation, and Employee Performance on PT. Bank BCA Branch Jember, *International Journal of Scientific Research and Managemen,t* Vol 6 No 06 (2018).

Fonceca, C. M., & Francis, S. J. (2023). Quality of Work Life among Employees: A Descriptive Study, *Journal of Academia and Industrial Research (JAIR*), Volume 11, Issue 3, Pages 56-59.

Gautam K.C., Yam B. S, Sudarshan K.C., Saroj,P., Madhu K. S.,& Sushil N., (2023). Impact of Quality of Work Life on Employees' Commitment to Private Commercial Banks of Hetauda, *NJMR*, Vol 6:4 ,doi: 10.3126/njmr.v6i4.62010

Grote,G.,Guest, D.(2016). The case for reinvigorating quality of working life, *Human Relations*, *70*(2), 149-167. https://doi.org/10.1177/0018726716654746.

Hamad, L. H. (2018). *The Impact of Quality of Work Life on Employess Job Performance*, Master of Arts (MA) in Business Management, https://eprints.koyauniversity.org/171/1/Lanja%20Hoshang%20Hamad-PG%20II%20201809016.pdf.

ILO. (2013). Draft Statistical Framework for Measuring Quality of Employment, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/meetingdocument/wcms_221642.pdf(17.01.2024).

Islam, M. A., & Aldaihani, F. M. F. (2022). Justification for Adopting Qualitative Research Method, Research Approaches, Sampling Strategy, Sample Size, Interview Method, Saturation, and Data Analysis, *Journal of International Business and Managemen*,*t* 5(1): 01-11(2022).

Kara, B. (2022). Farklı Okul Türlerinde Görev Yapan Öğretmen Ve Okul Yöneticilerinin İş Yaşam Kalitesi Düzeylerinin İncelenmesi, *Subject Area Educational Sciences* , Year: 2022 Vol: 8 Issue: 99 PP: 2065-2077.

Kim, K. (2023). The Effects of Job Quality on the Health of Wage Workers: Congruence between the Hard and Soft Job Quality, *Safety and Health at Work*, 14 (2023) 31 - 42.

Kumar, A., & Jyoti.(2018). Quality of Work Life : an analysis, *International Research Journal of Management and Commerce*, ISSN: (2348-9766) Impact Factor 5.564 Volume 5, Issue 4.

Mamaghaniyeh, M., Sadeghi, M., & Amani, S. (2019). The Quality of Working Life Among Employees, *Int. J. Hum. Capital Urban Manage*., 4(3): 213-222.

Martel, J. P., & Dupuis, G. (2006). Quality of Work life : Theoretical and Methodological Problems, and Metodological Problems, and Presentation of a New Model and Mesuring Instrument, *Social Indicators Research* (2006), DOI 10.1007/s11205-004-5368-4.

Mary, J., Ammu, S. (2023). A study on quality of work life of employees in appasamy ocular device private limited Pondicherry, *Louis Savein Dupuis Journal of Multi disciplinary research*, 2: 55-57 Doi.: 10.21839/lsdjmr.2023.v2.71.

Mehra, R. (2023). A Study of Impact of Quality of Work Life on Organizational Commitment in Manufacturing Sector, *International Journal of Research and Analytical Reviews (IJRAR),* Volume 10, Issue 1.

Mohezar, S., Jaafar, N.I., Akbar,W. (2021). Achieving Quality of Life at Work Transforming Spaces to Improve Well-Being, ISBN 978-981-16-4264-7.

Monkevičius, A. (2014). Quality of Working Life Concept and Empirical Indicators, *Intellectual Economics*, 8(1):8-24

Mustafin, A. N., Tuguskina, G. N., Tuguskina, I. K., & Kotuli˘c, R. (2023). Factors Affecting Job-Loss Anxiety: The Influence of Decent Work Policies and Corporate Sustainability in a Case Study of Economic Crises, *Social Sciences*, 12: 639. https://doi.org/10.3390/socsci 12110639.

Nuevo, A. (2023). Quality of Work Life and Organizational Commitment of Employees, *Journal of Social Responsibility Tourism and Hospitality*, Vol : 03, No. 03, April-May 2023, DOI: https://doi.org/10.55529/jsrth.33.33.44.

Northeastern University. (2016). Qualitative Research Methods: A Data Collector's Field Guide, https://course.ccs.neu.edu/is4800sp12/resources/qualmethods.pdf.

OECD. (2015). How Good is Your Job? Measuring and Assessing Job Quality, https://www.oecd.org/sdd/labour-stats/Job-quality-OECD.pdf.

Pushpalatha,C., & Suganthi,G.(2021). Quality of Work Life – A Study, *International Journal of Innovative Research in Technology, IJIRT*, Volume 8 Issue 2, SSN: 2349-6002.

Razika, A., Djamel,N., , Rachid,C.(2023). Contribution to the Evaluation of the Life Quality at Work in the University Establishment: Study of the Sciences Techniques Faculty, Constantine University, Algeria, *Pol. J. Environ*. Stud. Vol. 32, No. 5 (2023), 4257-4265, DOI: 10.15244/pjoes/166163.

Riabokon, I., & Shandar,A.(2023). Quality of Work Life of Employees in Nitta Gelatin India Limited with Special Reference to Kerala, *Social and Labour Relations: Theory and Practice,* Volume 12, Issue 2, 2022.

Rohidas,B.(2022). A study on quality of work life of SBI employees, *International Journal of Research in Human Resource Management,* 2022; 4(1): 96-98.

Ruževičius, J. (2014). Quality of Life and of Working Life: Conceptions and Research, *17th Toulon-Verona International Conference*, Liverpool John Moores University Excellence in Services 317 Liverpool (England) Conference Proceedings ISBN 9788890432743.

Shava, G. N., Hleza, S., Tlou, F., Shonhiwa S., & Mathonsi E.(2021). Qualitative Content Analysis, Utility, Usability and Processes in Educational Research, *International Journal of Research and Innovation in Social Science* (IJRISS) |Volume V, Issue VII, July 2021|ISSN 2454-6186.

Sikindar,A.,& Sikindar, M.A.(2023). Assessing the Quality of Work Life for Women Officers in Higher Education Institutions, *Journal of Computers Mechancal and Management*, Volume 2 Issue 1, DOI: 10.57159/gadl.jcmm.2.1.23035.

Sinha, C. (2012). Factors Affecting Quality of Work Life: Empirical Evidence From Indian Organizations, *Australian Journal of Business and Management Research*, 1(11): 31-40.

Solihu, A. A., Iyobhebhe, I., & Kilimvi, A. S.(2023). The Impact of Work-Life Balance on Employee Work Quality Improvement in Nigeria, *European Journal of Human Resource*, ISSN 2520-4697 (Online) Vol.7, Issue 1, pp 46 – 65.

Sojka, L. (2014). Specification of the Quality of Work Life Characteristics in the Slovak Economic Environment, *Sociológia*, 46, 2014, No. 3.

Subrahmanya, B. K. M. (2018). A Study Quality of Work Life Among the Employees of the Health Care Industry ,*International Journal of Human Resource Management and Research (IJHRMR),* ISSN (P): 2249-6874; ISSN (E): 2249-7986 Vol. 8, Issue 5, Oct 2018, 73-80.

Terry, P. (1974). The quality of working life, *Industrial and Commercial Training*, Vol. 6 Iss 7 pp. 301 – 303.

Yıldırım, M. İ., Çalışkan, C., Bostan, L., & Açan, F. (2023). Okul Yöneticilerinde İş Yaşam Kalitesi Algısının İş Doyumu Üzerine Etkisi, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*.

Waghmare , S., & Dhole, V. (2017). Quality of Work Life and Influencing Factors, *International Journal of Advanced Research (IJAR)*, 5(5), 1328-1332.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 657-681 | Research Article

Evaluation of Books on the Nature of Religious Education Science in Türkiye

Muhammet Mustafa Bayraktar [1]

Abstract

The science of religious education is defined as the search for a meaningful way for the scientific and pedagogical teaching of religion. In other words, the science of religious education is also defined as the process of individuals learning/teaching their religion. The science of religious education is related to both religion and education, but it is an independent branch of science. The Department of Religious Education was established in Türkiye in 1980. Since its establishment, some studies have been conducted in the department of religious education. Some of these studies are related to the nature of the science of religious education. In this context, the aim of our study is to evaluate the books that address the nature of the science of religious education in Türkiye. The books in question are important in terms of revealing the nature of the science of religious education, which is a young discipline. Because one of the most important tasks of a young branch of science is to reveal its own nature. In this context, the main question of our research is related to the science of religious education in Türkiye reaching the scientific foundations that will make it unique. In line with the said purpose, a content analysis of the books published in Türkiye on the nature of the science of religious education was conducted. In this way, the historical course of the scientificization of religious education was tried to be determined. In addition, the tendency of books addressing the nature of religious education science was also tried to be determined. In our study, the qualitative research method was adopted. Accordingly, data were collected using the document analysis technique and analyzed using the content analysis technique.. A literature review was conducted regarding the nature of religious education science in Türkiye. In line with the method determined in the research, books addressing the nature of religious education science from the establishment of the Department of Religious Education in Türkiye to the present were determined. The books in question were read systematically.

Keywords: Religious Education, Department of Religious Education, Nature of Religious Education Science, History of Religious Education Science, Scientific Process of Religious Education.

Bayraktar, M. M. (2025). Evaluation of Books on the Nature of Religious Education Sciences in Türkiye. *Journal of the Human and Social Sciene Researches*, 14(2), 657-681. https://doi.org/10.15869/itobiad.1629256

Date of Submission	29.01.2025
Date of Acceptance	31.03.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.	

[1] Assoc. Prof. Dr., Kirsehir Ahi Evran University, Faculty of Theology, Department of Religious Education, Kirsehir, Türkiye, mmustafabayraktar@gmail.com, 0000-0002-1288-1517

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 657-681 | Araştırma Makalesi

Türkiye'de Din Eğitimi Biliminin Mahiyetini Konu Alan Kitapların Değerlendirilmesi

Muhammet Mustafa Bayraktar [1]

Öz

Din eğitimi bilimi, dinin bilimsel ve pedagojik öğretimi için anlamlı bir yol arayışı olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle din eğitimi bilimi, bireylerin dinlerini öğrenme/öğretme süreci olarak da tanımlanmaktadır. Din eğitimi bilimi hem din hem de eğitimle ilgili ancak müstakil bir bilim dalıdır. Türkiye'de Din Eğitimi Kürsüsü, 1980 yılında kurulmuştur. Kuruluşundan itibaren din eğitimi anabilim dalında bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bir kısmı din eğitimi biliminin mahiyetiyle ilgilidir. Bu bağlamda çalışmamızın amacı Türkiye'de din eğitimi biliminin mahiyetini ele alan kitapların değerlendirilmesidir. Söz konusu kitaplar genç bir disiplin olan din eğitimi biliminin mahiyetini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Zira genç bir bilim dalının en önemli görevlerinden biri kendi mahiyetini ortaya koymasıdır. Bu çerçevede araştırmamızın temel sorusu, Türkiye'de din eğitimi biliminin, kendisini özgün kılacak bilimsel temellere ulaşmasıyla ilgilidir. Söz konusu amaç doğrultusunda, din eğitimi biliminin mahiyetine yönelik Türkiye'de yayınlanan kitapların içerik analizi yapılmıştır. Böylelikle din eğitiminin bilimselleşmesinin tarihi seyri belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca din eğitimi biliminin mahiyetini ele alan kitapların eğilimleri de tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda nitel araştırma yöntemi benimsenmiş bu doğrultuda veriler döküman analizi tekniği ile toplanmış; içerik analizi tekniği ile değerlendirilmiştir. Türkiye'de din eğitimi biliminin mahiyetine ilişkin literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada belirlenen yöntem doğrultusunda, Türkiye'de Din Eğitimi Anabilim Dalı'nın kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte din eğitimi biliminin mahiyetini ele alan kitaplar tespit edilmiştir. Söz konusu kitaplar sistematik bir şekilde okunmuştur. Bu okumalar neticesinde din eğitimi biliminin mahiyetine ilişkin dört ana tema belirlenmiştir. Bu temalar tanım, amaç ve yöntem şeklinde kategorize edilmiştir. Belirlenen temalar çerçevesinde din eğitimi biliminin mahiyetini ele alan kitaplar yeniden okunmuş ve belirlenen kategorilere göre analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Din Eğitimi Biliminin Mahiyeti, Din Eğitimi Biliminin Tarihi, Din Eğitiminin Bilimselleşme Süreci

Bayraktar, M. M. (2025). Türkiye'de Din Eğitimi Biliminin Mahiyetini Konu Alan Kitapların Değerlendirilmesi. *Journal of the Human and Social Sciene Researches*, 14(2), 657-681. https://doi.org/10.15869/itobiad.1629256

Geliş Tarihi	29.01.2025
Kabul Tarihi	31.03.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

[1] Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Kırşehir, Türkiye, mmustafabayraktar@gmail.com, 0000-0002-1288-1517.

Introduction

There are some concepts within the science of religious education that will help us make sense of it. While these concepts enrich the fields of study of the science of religious education, they also make it difficult to define the branch of science. In this respect, to say that the science of religious education is formed by the combination of the concepts of 'religion', 'education' and 'science' (Keyifli, 2013, 117) is, in a sense, to narrow down the science of religious education.

The process of the science of religious education emerging as an independent discipline in Türkiye is quite new in terms of the history of science (Aşıkoğlu, 1994, 85-86). Accordingly, it took time for an understanding to develop in Türkiye that religious education should be conducted based on scientific research. With the development of this understanding, the way was paved for the establishment of the department of religious education at Ankara University's Faculty of Theology for the first time. However, the science of religious education has not developed in our country. The reason for this is that the relationship between educational sciences and the science of religious education has not been easily established (Tosun, 2009, 293-303; Kızılabdullah, 2009, 305-314; Tosun, 2019, 109-128).

There are many other reasons that have affected the late establishment of religious education science in our country (Tosun, 2017, 37-43; Aydın, 2017, 196-289). These reasons have also delayed the study of the nature of religious education science (Akyürek, 2010, 117-135). In this sense, it can be said that doing studies on the nature of religious education science is a duty.

Essentially, the science of religious education has many duties. The first of these duties is to determine the definition, subject, duties, method, basic principles on which it is based, and the principles in its relationship with other fields. Therefore, the second duty of the science of religious education is to conduct studies on its own nature (Tosun, 2017, 72-75; Aydın, 2017, 290-292). After the establishment of the science of religious education as a discipline, many studies have been conducted in our country for this purpose. The increase in studies addressing the theoretical and conceptual framework of the science of religious education has made it necessary to conduct evaluation studies on these studies. Indeed, according to Kızılabdullah and Bayrakdar, the inadequacy of research on the nature of the science of religious education causes the studies on the science of religious education to lack unity, integrity, and philosophy (Kızılabdullah, 2009, 306; Bayrakdar, 2020, 436).

1. Subject and Problem

The fact that the science of religious education is quite new compared to the branches of science in theology faculties increases the discussions on the scientific efforts and nature of religious education. In this context, one of the duties of the science of religious education is to evaluate and develop the studies carried out towards the scientification of the field. In line with this purpose, our study aims to analyze the contents of the books that deal with the scientific nature of religious education. In this context, the problem of our research is what the content characteristics of the books related to the nature of the science of religious education are.

The sub-problems of the study can be listed as follows: How is the science of religious education defined in books that deal with the nature of the science of religious education

in Türkiye? How is the purpose of the science of religious education explained in books that deal with the nature of the science of religious education in Türkiye? How is the method of the science of religious education explained in books that deal with the nature of the science of religious education in Türkiye? What topics are covered in books that deal with the nature of the science of religious education in Türkiye?

2. Related Studies

When the literature on religious education is examined, it is understood that the nature or development process of religious education in Türkiye is addressed in different dimensions. For example, Aşıkoğlu (Aşıkoğlu, 1994, 85-92) focused on the emergence and development of religious education as an independent scientific discipline in Türkiye. He also provided information about the meetings that provided scientific contributions to religious education throughout the historical process.

Göçeri examined whether there is a difference between the concepts of religious education and religious education in his study (Göçeri, 2002, 49-79). Tosun, on the other hand, examined the establishment of the Department of Religious Education in Türkiye, its development, and the theoretical and practical contributions to its field as a scientific discipline in his study (Tosun, 2009, 293-303). In addition, the information sources, methodology, and terminology of religious education science were emphasized. In addition, the master's and doctoral studies in the field of religious education were categorized according to their subject areas. Thus, inferences were made regarding the study areas of religious education science.

In her study (Kızılabdullah, 2009, 305-314), She generally evaluated the studies conducted in the field of religious education from the establishment of theology faculties to 2009. He particularly examined the postgraduate and doctoral studies conducted in the field of religious education in theology faculties after 1980. In his study (Osmanoğlu, 2016, 157-205), Osmanoğlu made an assessment of the use of the concepts of 'religious education', 'religious instruction', and 'religious teaching' in the education literature of the Republican period. In this context, he examined the relevant concepts in the works of Ziya Gökalp, Osman Ergin, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Nurettin Topçu, A. Fuad Başgil, Erol Güngör, Osman Turhan and Semiha Ayverdi.

Gündüz's study (Gündüz, 2020, 155-181) focused on the definitions of the concept of religious education used in country. He made evaluations on how religious education can be understood. In this direction, the concepts of Islamic education, religious education and religious teaching, which are related to the concept of religious education, were discussed. According to the author, the three concepts here obscure the meaning of the concept of religious education and cause confusion in the field. In this direction, the author sought to answer the question of what religious education is. Bayrakdar analyzed the definitions made for religious education in his study (Bayrakdar, 2020, 433-456) and proposed a new definition. Bayraktar's study (Bayraktar, 2022, 23-30) examined the subjects of doctoral theses prepared in the field of religious education and made evaluations on the study areas of religious education science.

Although some studies in the literature have discussed the definitions and scope of the science of religious education, there is still a need for more systematic and integrative analyses that address its theoretical framework. For instance, Gümüş's work titled *A Critique of Religious Pedagogy and the Possibility of Religious Education as a Practical*

Metaphysics proposes redefining religious education through the lens of subjectivity and metaphysical inquiry, offering an ontological foundation beyond pedagogical limitations. Similarly, in *On the Subject, Purpose, and Method of Religious Education as a Practical Metaphysics*, Gümüş presents a theoretical construction that reconsiders the foundational categories of religious education by integrating Foucault's concept of subjectification and Platonic metaphysics. These contributions, although philosophically grounded, support the need for further comprehensive studies, such as the present research, that aim to analyze the science of religious education within a broader conceptual and disciplinary framework.

In light of these discussions, it becomes evident that while valuable theoretical contributions exist, a holistic and systematic examination of the science of religious education in terms of its definition, purpose, method, and areas of study remains limited. Accordingly, this study aims to fill this gap by conducting a content analysis of selected foundational works in the field. The methodological framework adopted for this purpose is presented below.

3. Method

In study, the qualitative research method was adopted; accordingly, data were collected using the document analysis technique and evaluated using the content analysis technique (Bilgin, 2014, 1-14; Miles & Hubeman, 2016, 1). Before starting to collect data, 'categorical analysis' was conducted. Categorical analysis refers to first dividing the message into units and then grouping these units into categories according to certain criteria (Bilgin, 2014, 19). In order to classify the data meaningfully, a 'code list' was created. Thematic weight classification was applied to define the science of religious education, including its purpose, methodology, and subject of study. While creating the code list, attention was paid to ensure that the categories were homogeneous, holistic, distinctive, appropriate for the purpose, meaningful and objective. After this stage, the 'categorization' stage was passed, which allowed the message elements to be distinguished one by one, defined according to codes and themes and then distributed to certain groups. Thus, both a 'closed' and 'open' approach was adopted in terms of content analysis.

The reliability of content analysis techniques largely depends on the coding process. This is related to the reliability of the coders and the coding categories (Bilgin, 2014, 19). In order to ensure the reliability of the coder, the relevant texts were examined separately by two researchers who are experts in the field. The codes were then compared and re-evaluated. In order to ensure the reliability of the categories, care was taken to ensure that they were as clear and distinct as possible. This evaluation provided the opportunity to determine the codes at an adequate level and to review the coding accuracy.

In our research, books that address the nature of religious education in Türkiye were subjected to content analysis. For this purpose, a search was conducted in the 'ULAKBİM' Social Sciences Database, the Higher Education Institution National Thesis Center Database, the Islamic Research Center Theology Articles Database, and the Religious Education Science literature in November and December 2023. In this context, nine scientific books in Turkish written by religious education scholars on the nature of religious education were included in the research. The books analyzed in this article are independent scholarly works that directly examine the nature of the discipline of

religious education in Türkiye and contribute to the construction of its fundamental conceptual and epistemological framework. Particular attention has been given to selecting works that play a central role in defining religious education as an independent academic discipline, establishing its methodological foundations, and delineating its epistemological boundaries.

Works that do not explicitly focus on the nature of religious education as a discipline were excluded from the study. This includes resources that primarily function as textbooks or teaching materials without offering a conceptual or methodological discussion on the scientific foundations of the field. Edited volumes and multi-authored compilations were also omitted due to their instructional structure and lack of a coherent, author-driven theoretical perspective. While it is acknowledged that the selected works also serve as introductory literature to some extent, they were included on the basis that they explicitly aim to define, systematize, and critically reflect on the discipline of religious education through theoretical and methodological lenses. This distinction was essential to ensure that the study focuses on works that contribute to the disciplinary identity of religious education rather than solely offering practical or curriculum-oriented content.

Publication types other than books, such as articles, book chapters, and notifications, were excluded from the scope of the research since they would exceed the quantitative limits of this article. With the created 'publication classification form', the studies were examined and listed in terms of various features such as types, authors, publication names, publishing houses, publication places, publication years and publication languages, page numbers, and section titles. At this point, the consistency of the coding was re-checked to ensure validity and reliability. In addition, frequency analysis, one of the quantitative analysis techniques, was also conducted in the research and the findings were interpreted with descriptive analysis.

In our research, the 'contingency analysis' technique was used to examine the relationships between the elements in the messages. This analysis aims to determine not how many times something is seen, but what is seen together with what, and in what relationship structure various message elements are found together (Bilgin, 2014, 22).

4. Findings and Interpretation

Under this heading, factual information regarding the books discussed in the research and findings based on the obtained data are included.

4.1. Factual Information

Factual information and research codes regarding the books included in the study are presented in Table 1.

Table 1: Factual Information and Codes of Publications

No	Analysis Code	Author Name	Publication Name
1	A	H. Mahmut Çamdibi	Din Eğitimine Giriş
2	B	Bayraktar Bayraklı	İslâm'da Eğitim Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli
3	C	Selahattin Parladır	Din Eğitimi Bilimine Giriş
4	D	Suat Cebeci	Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi
5	E	Beyza Bilgin	Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi
6	F	Cemal Tosun	Din Eğitimi Bilimine Giriş

7	G	Abbas Çelik	Din Eğitimi
8	H	M. Şevki Aydın	Din Eğitimi Bilimi
9	I	Nurullah Altaş	Din Eğitimi

Table 1 presents 9 books focusing on the nature of the discipline of religious education in Turkey, along with the names of the authors and titles of the works.

When the factual status of the publications is examined, it is seen that the Table presents some remarkable findings. When the authors are examined, it is understood that especially the first-generation academics have written books on the nature of the science of religious education. Because the science of religious education is a young discipline, it encountered two fundamental problems at the beginning of its establishment." The first is the interdisciplinary position of the science of religious education (Akyürek, 2010, 117-135; Okumuşlar & Genç, 2012, 53-79; Oruç & Yıldız, 2019, 235-246) and the second is whether the science of religious education has legitimacy (Tosun, 2009, 300). In this sense, the basic problem of the science of religious education since its establishment has been to reveal the nature of this branch of science. In this context, it can be said that the first generation of religious education scholars took it as their duty to write books that reveal the nature of the field.

Among the authors in Table 1 are important figures who shaped the science of religious education in Türkiye. The academic backgrounds of these authors and the themes they address in their works are indicators of efforts to establish the foundation of the science of religious education as a young discipline.

The titles of the books provide strong clues about how the authors define the discipline of religious education and the key issues they address. In this context, some of the selected works can be characterized as "general introductory studies." For instance, *Introduction to Religious Education* by H. Mahmut Çamdibi and *Introduction to the Science of Religious Education* by Selahattin Parladır are primarily designed to introduce the field to readers—particularly undergraduate students—by outlining its basic concepts and historical development. While the primary purpose of such introductory books is not to conduct an in-depth theoretical analysis, these works were included in the study because they attempt to conceptualize the discipline to a certain extent and present essential foundational discussions. However, it is acknowledged that their theoretical contributions remain relatively limited due to their instructional nature.

In contrast, some of the other works in Table 1 may be classified as "theoretical and comparative studies." For example, *Eğitimde İslam: Batı Eğitim Sistemleriyle Karşılaştırma* (*Education in Islam: Comparison with Western Educational Systems*) by Bayraktar Bayraklı analyzes both the Islamic and modern pedagogical foundations of the discipline from a comparative perspective. Additionally, some books exhibit distinct "scientific and pedagogical approaches." Works such as *Science of Religious Education and Religious Education in Türkiye* by Suat Cebeci (Cebeci, 1998, 25) and *Science of Education and Religious Education* by Beyza Bilgin (1998, 28) offer critical contributions to establishing a theoretical framework for the field and advancing scientific methodology within religious education.

Table 1 also indirectly reflects the themes on which the books focus on the nature of religious education. It is seen that the first generation of works generally focus on basic definitions, purposes and methods. This situation is compatible with the identity search of the discipline during its founding phase. While some works treat religious education only as a means of conveying religious knowledge, others also include the pedagogical

and social aspects of this branch of science. The works of Suat Cebeci (Cebeci, 1998, 28) and Cemal Tosun in particular emphasize methodological searches aimed at establishing religious education on scientific foundations. When the factual information in Table 1 is analyzed beyond its descriptive content, some critical patterns regarding the development of the discipline emerge. The fact that most of the authors belong to the first generation of scholars in the field suggests a strong foundational phase in which the discipline was shaped by pioneering academics. This initial phase was marked by efforts to legitimize religious education as an independent scientific discipline and to establish its basic conceptual framework. However, the concentration of authors from this specific generational cohort also highlights a potential limitation in terms of intellectual diversity and generational renewal within the field. The absence of second- or third-generation scholars in shaping the foundational literature signals a gap in the continuity of academic contributions, which might have led to the partial stagnation of theoretical discussions in recent years.

Another significant observation is that the book titles largely reflect the search for disciplinary identity and a tendency to frame religious education science either in an introductory or comparative manner. This duality points to a broader epistemological tension between traditional theological perspectives and modern pedagogical approaches. For instance, while works such as "Introduction to Religious Education" or "Islamic Education Compared with Western Systems" emphasize foundational and comparative frameworks, they also reflect differing ideological orientations. Some works present religious education predominantly as a religious or spiritual activity aligned with Islamic values, while others attempt to establish it as a scientific and pedagogical field by employing modern educational concepts and methodologies.

This divergence in the foundational texts mirrors the ongoing struggle of the discipline to balance its theological roots with academic and scientific rigor. The existence of these two paradigms—value-centered and pedagogy-centered—reveals the epistemological fragmentation of religious education science in Türkiye. While this fragmentation can be viewed as a sign of intellectual richness and multidimensionality, it also complicates the process of standardizing the discipline's theoretical and methodological core. The fact that several authors emphasized pedagogical terminology while others leaned on theological narratives indicates that the discipline has yet to fully reconcile these two approaches. This unresolved tension has implications for the methodological consistency, curricular design, and academic legitimacy of religious education science in Türkiye today. Additionally, it calls for a more integrative approach in future studies to bridge the divide between the theological and scientific domains of the discipline. The distribution of publications addressing the nature of religious education by year is presented in the table below.

Table 2: Distribution of Publications by Year

No	Years	F	%
1	1989	2	20
2	1996	2	20
3	1998	1	12
4	2001	1	12
5	2013	1	12
6	2017	1	12
7	2022	1	12
Total		9	100

When looking at Table 2, the distribution of publications by year is seen. Here, it is striking that the subject was included in independent studies long after the establishment of religious education science as a department. This shows that independent studies on the nature of the science of religious education as an academic discipline could not be conducted in a timely manner." It is seen that the books in question are listed according to the years 1989, 1996, 1998, 2001, 2013, 2017 and 2022. Can the decreases in publications seen towards the present day be interpreted as the subject reaching a certain saturation? When the studies addressing the problems of the science of religious education in Türkiye (Cebeci, 2002, 99-144; Köylü, 2018, 15-48) are taken into consideration, it is understood that it is unfortunately difficult to say this.

This period can be considered as a time when the science of religious education was searching for an identity. However, this identity formation raises a deeper question: Did the science of religious education emerge out of an intrinsic scientific necessity, or was it primarily a disciplinary reflection of its institutionalization within the university system? If the latter is true, then the scientific legitimacy of the field might be seen as deriving more from administrative structures than from epistemological foundations. This tension highlights the importance of critically examining whether the institutional recognition of the discipline was accompanied by a parallel theoretical development. Academicians made efforts to position the discipline as an independent branch of science. One publication was made in 1998 and 2001. These years represent a period when the science of religious education was recognized as a discipline and academic production evolved in different directions. Interdisciplinary approaches and methodological diversity came to the fore in the works of this period. In particular, the relationship between the science of religious education and fields such as pedagogy, psychology and sociology was addressed in more depth. There was one publication in 2013, 2017 and 2022. This period gives the impression that the science of religious education has reached a saturation point in the literature. However, the decrease in publications does not indicate that the literature is exhausted, but that research in the field is focused on certain themes. Despite the thematic maturation of the discipline, the fundamental problems of religious education science (such as definition, method and field unity) have not been solved.

Table 2 shows that the scientific production process of the science of religious education has an intermittent structure. The reasons for this situation can be summarized as follows: Since the science of religious education is an interdisciplinary field located between educational sciences and theology, it faces both epistemological and methodological uncertainties. The academic development of religious education science has been slowed down due to lack of institutional support and the small number of academics specialized in this field.

The table shows that studies on religious education have decreased in recent years. This trend reveals several fundamental issues. Although the literature frequently addresses core themes such as the definition, purpose, and method of the discipline, the epistemological boundaries and conceptual coherence of the field remain ambiguous. The development of religious education science should not be confined to theoretical inquiry alone; it must also be supported by applied and comparative studies. However, in a context where basic concepts and disciplinary definitions are still under debate, applied research may face significant methodological and interpretive challenges—particularly in ensuring conceptual clarity, research validity, and consistency in the use of

terminology. Therefore, strengthening the theoretical infrastructure of the discipline is a necessary prerequisite for conducting meaningful field research.

In this regard, thematic expansion, international engagement, and the development of interdisciplinary perspectives are essential. For instance, examining how religious education can address current social issues—such as value erosion, generational alienation, and ethical indifference—would not only enhance the relevance of the field but also help position it as a socially responsive discipline. Such inquiries can contribute to methodological diversification by encouraging research that is both contextually grounded and theoretically informed. Moreover, ensuring methodological unity and fostering dialogue with international literature are indispensable steps toward consolidating the academic identity of religious education science in Türkiye.*

When the data presented in Table 2 is examined beyond its descriptive framework, certain critical trends become apparent regarding the temporal development of religious education science in Türkiye. The distribution of publications over time reveals that a significant concentration of works emerged during the late 1980s and 1990s, which coincides with the early decades following the formal establishment of the Department of Religious Education. This surge in publications can be interpreted as a foundational response to the urgent need for legitimizing and structuring the discipline within the academic and theological landscape of Türkiye. The early publications focus on constructing the identity and justifying the existence of religious education as an independent field of inquiry, reflecting the formative concerns of first-generation scholars.

However, the sharp decline in the number of publications in the subsequent decades suggests a noticeable interruption in the systematic production of foundational literature. The intermittent nature of these publications points to a structural issue within the field: despite its early momentum, religious education science appears to have encountered stagnation or a shift of focus away from addressing its own disciplinary identity. While this could be partially attributed to an impression of "conceptual saturation," closer analysis suggests that the decline might stem from unresolved epistemological debates and the absence of an interdisciplinary consensus regarding the discipline's theoretical and methodological frameworks.

Furthermore, the relatively low output in the 2010s and 2020s underscores a broader issue regarding generational transitions in scholarship. It seems that subsequent generations of scholars have increasingly focused on specialized or applied research areas, potentially overlooking the need for critical meta-analyses or theoretical reconstructions of the field's foundations. This situation is also symptomatic of an academic culture in which the reproduction of foundational literature has not been prioritized or institutionally encouraged. Consequently, the discipline risks losing coherence and missing the opportunity to integrate evolving educational paradigms and global academic discussions into its framework.

The non-linear pattern of publication suggests that religious education science in Türkiye has yet to establish a sustained tradition of systematically re-examining its disciplinary boundaries and methodologies across successive generations. This irregularity in scholarly production highlights the necessity for renewed academic attention to the discipline's conceptual and methodological self-definition, especially in light of global

trends that increasingly emphasize interdisciplinary and applied research in the social sciences.

4.2. Evaluation of Books

The data obtained under this heading are presented in a tabular form. First of all, information regarding the definition of religious education science is evaluated.

Table 3: Definition of Religious Education Science

Theme / Books	Definition
A	-
B	Islamic education is to draw the path that a person should follow in his life theoretically, apply it to life, and show how to act.
C	It is a branch of science that examines the scientific principles of religious education.
D	Religious education is a discipline that seeks answers to the questions of "who should we teach what to, how and why?" and tries to develop goals, principles, methods and theories on this subject (…) Islamic education is the solid foundation on which the Muslim personality is formed, who is devoted to the principles of religion and who is capable of presenting the true religion to the service of all humanity, always and everywhere, in order to lead humanity from deviation to guidance and from darkness to light.
E	It is a field of study that identifies, evaluates and educates about problems related to human existence.
F	It is a scientific discipline that attempts to describe, explain and control the process of an individual's attempts to bring about a desired change in their religious behavior through their own experiences, using scientific methods in the past, present and future.
G	It is a branch of science that seeks answers to questions such as where, by whom, for whom, on what subjects, and how religious education activities will be conducted.
H	It is a discipline that studies the reality of religious education. It is a discipline that tries to identify, explain, and produce information on controlling and managing the process of intentionally creating desired behavioral changes in an individual regarding religion through their own experiences with a scientific approach.
I	It is a scientific discipline that tries to describe, explain and manage the past, present and future of religious education using scientific methods.

Table 3 lists the definitions of religious education in books on the nature of religious education in Türkiye. Each book provides important information about the definition, content and function of this branch of science. These definitions reveal the differences in the epistemological foundations and methodological approaches of religious education. When Table 3 is examined, it is seen that there are remarkable situations regarding the definition of religious education. It is understood that especially in the first books written after the establishment of the department (B, C, D, E, G), religious education activities are expressed as the definition of religious education. In this context, it is understood that there is a general uncertainty and disagreement in the definitions. As we approach the present day, it is understood that the definitions made in the books (F, H, I) are adapted to Ertürk's definition of education (Ertürk, 1979). It can be thought that these definitions were made with the concern that religious education science would be accepted as an independent discipline in the historical context.

In the definitions in the books dealing with the nature of the science of religious education, it is seen that religious education activities are described, their aims are stated, their methods are explained and research topics are pointed out. On the other hand, it is understood that in the definitions made, the concepts of Islamic education, Islamic education, religious education or religious teaching are sometimes used interchangeably. It is possible to see this in the first studies conducted in the field (B, C, E).

In the definitions in the books dealing with the nature of the science of religious education, it has been determined that there are two approaches to religious education activities. One is the definitions that attribute value to religious education activities (B, D, E, G) and the other is the definitions that only describe the reality of religious education without attaching value to it (C, F, H, I). When looked at from another perspective, it is seen that the definition of the science of religious education is explained with the concepts of Islamic education or Islamic education according to the transfer-centered and traditionalist approaches in our country (B, D). It is also understood that a connection with the sacred is established in these definitions.

The definitions in Table 3 indicate that there is a lack of full consensus regarding the nature of the science of religious education, with varying emphases placed on theological, pedagogical, and interdisciplinary dimensions. Most definitions state that the science of religious education is related to the religious development of individuals. Definitions that emphasize scientific methods and pedagogical principles are noteworthy. While some definitions adopt a more theological perspective, others have a pedagogical or scientific perspective. It is seen that the concepts of Islamic education, religious education and religious teaching are sometimes used interchangeably. The theoretical framework of the discipline has not been fully clarified. There is an epistemological and methodological ambiguity in the definitions. It is possible to make the most ideal definition by looking at the definitions in Table 3 as follows: "The science of religious education is an interdisciplinary branch of science that enables individuals and societies to understand, develop and apply their religious knowledge, values and attitudes through individual experiences and pedagogical processes; and that develops theories, methods and principles to describe, explain and manage these processes with scientific methods."

The data presented in Table 3 not only reflects how various scholars have defined the science of religious education but also uncovers significant conceptual divergences that shape the epistemological structure of the discipline. A closer examination reveals two dominant paradigms: a theological-value-oriented approach and a pedagogical-scientific approach. Definitions adhering to the former tend to frame religious education science as an extension of Islamic education, often emphasizing religious, moral, and spiritual aims aligned with Islamic theology. For example, several works equate religious education science with Islamic education itself or embed it within a framework of fostering religiosity, piety, and moral behavior. This theological framing suggests that the science of religious education is perceived not merely as an academic field but also as a tool for reinforcing religious identity and values.

On the other hand, definitions aligned with the pedagogical-scientific paradigm depict religious education science as a discipline that focuses on developing theoretical models, empirical studies, and educational methodologies. These definitions emphasize scientific methods, behavioral change processes, and educational practices grounded in broader pedagogical theories. The presence of these two divergent definitional trends reveals an epistemological duality at the core of religious education science in Türkiye: one that oscillates between its theological heritage and the requirements of modern scientific inquiry.

The implications of this divergence are profound. The lack of a unified definition complicates the development of a common research language and hinders the formation of a coherent curriculum in higher education institutions. While the theological approach

reinforces the discipline's normative and faith-based dimensions, it may limit its integration with international academic standards and interdisciplinary collaborations. Conversely, the pedagogical-scientific approach aligns more closely with contemporary social science methodologies but risks being perceived as disconnected from the theological essence that many scholars deem indispensable for the field.

The coexistence of these paradigms demonstrates that the science of religious education in Türkiye is still in a state of conceptual negotiation, struggling to reconcile its religious identity with academic expectations. This fragmentation suggests that the discipline has not yet fully achieved the epistemological and methodological cohesion necessary to position itself firmly within either the social sciences or theological studies. Therefore, future scholarship must address this definitional ambiguity and aim to synthesize these approaches, potentially through an interdisciplinary framework that respects the theological roots of the field while adopting pedagogical rigor and scientific methodologies. So how is the purpose of the science of religious education expressed in the books in question, as emphasized in the definitions?

Table 4: The Purpose of Religious Education Science

Theme / Books	Purpose
A	-
B	Islam prepares people to be servants worthy of Allah. His education also aims at this. Therefore, Islamic education means preparation and training. It is to keep a person on the right path from birth to death and to enable him to walk on that path without being influenced by anyone.
C	One of the duties of the Science of Religious Education is to identify the educational material found scattered in many branches of science in Islamic literature, and to evaluate this material by organizing it in terms of the plan, curriculum and results of today's pedagogy.
D	The science of religious education combines the information from religion with the data from the science of education and conducts studies that will contribute to the development of people as individuals in accordance with the will of Allah. It investigates and examines the theoretical and practical problems related to religious understanding and life that they may encounter throughout their lives, and tries to produce solutions and develop theories for the future. It is to help children to be raised in accordance with the Divine Will and to help people develop behaviors in accordance with the Divine Will within the integrity of life. The aims of Islamic education: 1. Revealing the hidden powers in man 2. Meeting daily needs 3. Raising good people 4. Keeping people on the right track 5. Leading from darkness to light 6. Eliminating imitation 7. Combining words and actions 8. Universal morality.
E	To call for the meaning of life. To call for the person to think about himself. To call for the idea of God. To systematize religions, sects and interpretations and make them suitable for teaching. To determine the principles and methods of religious education. To use other sciences and techniques. To work on religious education activities in schools. To ensure the integrity of theory and practice in religious education. To cooperate between sciences.
F	To study the nature of the Science of Religious Education. To establish the foundation of widespread and formal religious education. To establish a theoretical basis for the entire process starting from program development in religious education. To think about the elements of the process of religious education. To determine the process that religious education has gone through from its beginning to the present day. To investigate the subjects and contents in order to reach the goals determined by the Department of Religious Education. To investigate the possibilities and problems of widespread religious education.
G	Its individual purpose: To teach the principles and principles of a religion to a person, to make

	them feel it within themselves and to act accordingly and to make them a religious person. Its social purpose: 1. To help the individual socialize. 2. To protect religion from all kinds of superstitions. 3. To train the personnel needed to perform religious services.
H	To guide those who carry out religious education/teaching activities in making religion available for teaching at all levels. The aim is to clearly introduce the process of religious education activities with all its dimensions through scientific research, to access laws on this subject, to present systematic and consistent interpretations by making analyses, and to guide religious educators in the management/control of this process by developing scientific theses and theoretical frameworks. To establish its own existence as a scientific discipline. To establish the language and terminology of Religious Education Science. Producing information and theories regarding religious education activities. To establish the basis of religious education. To establish the status of religious education in public schools. To determine new trends in religious education. Developing models of religious education. Developing religious education programs. To train religious education teachers.
I	The Science of Religious Education is closely interested in religion itself, its principles and teachings. In addition to the theoretical knowledge of religion, it deals with its education and training, the past and present situations of the practices and experiences related to these, and the relationship between religious belief and education. The Science of Religious Education also interprets current sciences and technical developments from a religious perspective and makes suggestions regarding application. The Science of Religious Education develops examples for those who will take religious education and teaching as a profession, on how revelations can be effectively taught from a social perspective. Another task is to mediate the integration of theory and practice, that is, professional practices. The aim of religious education is to enable students to develop an understanding of the essence of religion as a method of explaining individual experiences. The purpose of religious education is to provide students with a foundation that will enable them to think about religion and develop understanding.

When the books that deal with the nature of religious education are examined in terms of the purpose of religious education, remarkable results are reached. It is understood that the explanations in the books are made around terms such as purpose, aim, task and goal. It is seen that the explanations differ in terms of approach as much as the terminology difference regarding the purpose of religious education science.

It is possible to say that the difference regarding the purpose of religious education science in the works stems from the differences in approaches to religious education science. It can be stated that these are value-based/theological and description-based/pedagogical approaches.

In the works that explain the purpose of religious education science in terms of value (B, D, E, G), it is understood that the purpose of Islam is explained as the purpose of religious education science. For example, it is seen that the purpose of religious education science in the works in question is explained as preparing people to be servants worthy of Allah (B), keeping people on the right path (direction) and making people servants in accordance with Allah's will (D), inviting people to think about the idea of Allah (E) and ensuring that the person becomes a religious person (G). This situation shows that the purpose of religious education is sometimes confused with the purpose of religious education in books. Because it is understood that approaches that explain the purpose of religious education science based on values mostly try to create religiosity.

In works that explain the purpose of religious education science based on description (C, F, H, I), it is seen that the purpose in question is explained as determining and organizing educational materials within the framework of pedagogical planning and curriculum design. In the same vein, other studies (F, H, I) state that the purpose of religious education science is to conduct studies on the nature of religious education science.

Table 4 includes the approaches presented by books on the nature of religious education science in Türkiye regarding the purpose of religious education science. The table lists the different emphases of each book regarding the purpose of religious education science. This information is very important for understanding the epistemological, methodological and pedagogical orientations of discipline.

Table 4 shows that there is no consensus on the purpose of religious education science. In light of this divergence, it is important to propose a purpose definition that is both comprehensive and methodologically grounded. One such definition could be articulated as follows: "Religious education science is an interdisciplinary academic field that aims to guide individuals in understanding, interpreting, and developing their religious knowledge, values, and behaviors through scientific methods; and to produce theoretical and practical suggestions by analyzing these processes within individual and social contexts." This definition seeks to integrate both pedagogical and theological dimensions of the field, and to establish a framework that supports both research and practice in religious education.

The findings presented in Table 4 demonstrate that the purpose of religious education science has been articulated through two distinct and sometimes conflicting paradigms: a value-centered (theological) approach and a descriptive (pedagogical-scientific) approach. In works reflecting the value-centered perspective, the purpose of religious education science is predominantly equated with the overarching goals of Islamic education itself, such as guiding individuals to become servants worthy of Allah, ensuring adherence to religious principles, and cultivating religiosity. This alignment with religious doctrines suggests that religious education science is often framed as an extension of the spiritual and moral objectives of Islam, rather than as an autonomous field of scientific inquiry. Such an approach tends to blur the lines between theology and education, merging normative religious goals with the academic study of religious education.

In contrast, works adopting a descriptive and pedagogical-scientific approach focus on more academically grounded objectives, such as developing a theoretical framework for religious education, identifying and systematizing educational content, and designing scientifically valid teaching methods and models. These definitions emphasize research, theory-building, and the systematic development of educational practices, distancing the discipline from its purely theological underpinnings.

This duality in the articulation of purpose reflects a deeper epistemological tension within the field. The theological approach prioritizes the moral-spiritual formation of individuals, potentially limiting the discipline's capacity to engage in critical, interdisciplinary research that is standard in the broader social sciences. Meanwhile, the pedagogical-scientific perspective encourages the institutionalization of religious education science as a branch of applied educational sciences, promoting empirical research and methodological rigor but risking alienation from its foundational religious context.

The coexistence of these paradigms raises questions about the discipline's identity and direction. Does religious education science primarily serve the internal religious community, aiming to sustain faith-based values and practices? Or is it positioned as an academic field contributing to the study and improvement of religious teaching practices

in a secular educational context? The data reveals that the field has not yet fully resolved this dilemma. This lack of consensus on purpose limits the formation of a unified research agenda and makes it difficult to design curricula that balance theological content with pedagogical methodology. Ultimately, the variation in how purpose is defined suggests that religious education science in Türkiye remains in an ongoing process of negotiating its dual identity. Addressing this ambiguity is critical for establishing both national and international academic credibility and for enhancing the discipline's capacity to contribute to contemporary educational and social challenges. So, what kind of conclusions are reached regarding the method of religious education science in studies on the nature of religious education science?

Table 5: Method of Religious Education Science

Theme / Books	Method
A	-
B	Islamic education methods are suitable for human personality as a whole. In other words, methods are imposed according to human structure, the measure is the human structure. As a method, it does not deal with unnecessary and superficial things. It puts the principles of its method according to the centers that manage human behavior. When the centers that manage human behavior are taken into consideration, it is possible to divide Islamic education methods into three: Method of educating the mind Method of educating the heart Method of educating the soul
C	-
D	Revelation-Centered Approach Child-Centered Approach Traditional Approach
E	The results of all experimental research are open to discussion.
F	The science of religious education needs to develop a methodology, a scientific research tool that allows for multi-faceted research. This tool should include empirical understanding as well as the spiritual scientific method. Spiritual scientific methods group (Method of understanding, historical method, dialectical method and phenomenological method) Empirical methods group (Survey, interview, statistics, etc.)
G	It benefits from all social sciences and uses the methods of historical science and experimental research.
H	He uses the research methods of all human sciences in general and theology and educational sciences in particular, adapting them to his own field.
I	The scientification of religious education methods refers to the process of obtaining information on the methods used and newly produced in religious education and teaching from history to the present day, at what levels, to achieve what kind of goals, in the teaching of which subjects, with what kind of techniques and materials, and how they can be used, using scientific research methods and techniques. Another meaning of the scientification of religious education methods is to pave the way for the development of special teaching methods required by religious education activities. Today, this field has taken its place in scientific literature as a sub-branch of religious education science. …Religious education is applied in different areas, to different target groups, and with different qualities. For this reason, religious education in different categories should be carried out with special methods for each. Which method will be used in which field of religious education, and how which methods will be applied in each of the vocational courses taught in vocational religious education should be determined through scientific studies to be conducted using experimental methods.

One of the conditions of being a science is to have its own scientific methods. Does religious education, which is a young branch of science, have its own scientific methods? In other words, what are the methods used in the research of religious education science? Is it possible for a branch of science whose fields of study encompass the past, present and future to use a single method or group of methods?

It is understood that one of the most frequently discussed points in books dealing with the nature of religious education science is the method of religious education science. Here, it seems possible to talk about two approaches. One is the value-oriented/theological/spiritual approach and the other is the pedagogy-based/ descriptive/ scientific approach.

It is understood that religious education or Islamic education methods are used instead of the method of religious education science in books explaining the method of religious education science with a value-oriented/theological/spiritual approach (B, D). In this direction, the method of educating the mind, heart and soul (B) and also the revelation, child and traditional-centered approach (D) are emphasized for the method of religious education science.

In books explaining the method of religious education science with a pedagogical/descriptive/scientific approach (F, G, H, I), it is seen that the method of religious education science is expressed as spiritual scientific and empirical method (F), methods of social sciences (G) and methods of Theology and Education sciences (H).

In books about the nature of religious education science, it is understood that there is no unity in the method of religious education science. One of the reasons that reveals the problem of method is that religious education science is a relatively new branch of science. Another reason is that the fields of study of religious education science cover all time periods. On the other hand, is it possible to talk about each science having its own methods? Could it be that the issue that needs to be emphasized here is the necessity of using scientific research methods in order to be a science? Is it necessary for religious education science to develop a methodology that allows for multi-faceted research methods as an interdisciplinary field of study?

Table 5 details the approaches offered by books on religious education science in Türkiye regarding the method of this branch of science. The table shows the variety of methods and the differences in the methodological framework of religious education science.

Table 5 shows that religious education science demonstrates a variety of methodological approaches; however, it has not yet developed a distinct methodological framework unique to its own disciplinary identity. While qualitative and quantitative methods borrowed from other disciplines—such as surveys, statistical analysis, and experimental research—are frequently employed, the field also incorporates interpretive and philosophical approaches such as hermeneutics and phenomenology. It is important to critically question whether the discipline possesses methods that are uniquely its own, or whether it functions by adapting methods from theology, pedagogy, and social sciences. This methodological dependence raises an essential issue: can a scientific discipline achieve epistemological maturity without generating or clearly defining its own methodologies? In this regard, a comprehensive methodological definition might be as follows: "Religious education science is a discipline that employs both empirical methods (e.g., surveys, statistics, experiments) and interpretive-philosophical approaches (e.g., hermeneutics, phenomenology) to understand, explain, and enhance individuals' religious knowledge and behavior. These processes are studied through an interdisciplinary lens that draws on pedagogical, sociological, and theological frameworks.

The findings in Table 5 highlight the methodological ambiguity that characterizes the science of religious education in Türkiye. Similar to the definitional and purposive divergences identified in earlier tables, there is a marked bifurcation between value-oriented/theological approaches and pedagogy-based/scientific approaches when it comes to methodology. In the former, methodologies are predominantly derived from religious doctrines, where spiritual and value-laden frameworks such as the education of the mind, heart, and soul (B), or revelation-centered and traditionalist methods (D), are prioritized. These approaches conceptualize methodology not as a set of empirical or research-based tools, but as a spiritually meaningful process embedded within religious practice. This theological orientation reinforces the view of religious education science as an extension of Islamic moral and spiritual development rather than an autonomous research discipline.

Conversely, works adopting a scientific approach (F, G, H, I) emphasize empirical methods, social science research techniques, and interdisciplinary models. These studies highlight the importance of using both spiritual-scientific methods (such as phenomenology, hermeneutics, and historical analysis) and empirical techniques (such as surveys, interviews, and statistical analyses). This dual-method approach suggests a move toward aligning religious education science with contemporary research standards in educational and social sciences. However, the integration of these methods across the literature appears inconsistent and fragmented.

This methodological divergence has significant implications for the discipline's scientific legitimacy and operational scope. The theological approaches risk isolating religious education science from broader academic dialogues, limiting its potential for interdisciplinary engagement and its capacity to address modern educational challenges. On the other hand, while the scientific approaches align the discipline with contemporary research paradigms, they may be perceived as insufficiently grounded in the theological values that many stakeholders in Türkiye expect from the field.

The tension between these paradigms indicates that religious education science has yet to establish a standardized methodological core that is both academically rigorous and contextually relevant to its religious foundations. Additionally, the discipline faces the challenge of developing methods that can adequately address the unique intersection between religious instruction, educational theory, and social sciences. Without resolving this tension, the field risks perpetuating a fragmented identity, limiting its ability to produce research that is both empirically valid and theologically meaningful.

Ultimately, the findings suggest that the science of religious education must pursue a methodological synthesis that acknowledges its interdisciplinary nature. It needs to develop research models that integrate theological insights with empirically grounded educational practices to navigate both academic expectations and the religious-cultural context of Türkiye. This synthesis will be crucial for advancing the discipline toward a more coherent and globally competitive academic framework.

Table 6: Contingency Table

Themes / Books	Definition	Purpose	Method	Section	(-) N / %	(+) N / %
A	-	-	-	+	3 / %75	1 / %25
B	+	+	+	+	0	4 / %100
C	+	+	-	+	1 / %25	1 / %25
D	+	+	+	+	0	4 / %100
E	+	+	+	+	0	4 / %100
F	+	+	+	+	0	4 / %100
G	+	+	+	+	0	4 / %100
H	+	+	+	+	0	4 / %100
I	+	+	+	+	0	4 / %100
(-) N / %						
(+) N / %						

Table 6 addresses the contingent factors that affect and shape various aspects of the discipline in works on religious education in Türkiye. This table provides very important data for understanding the dynamic structure of religious education, its evolution in a historical context, and its scientific foundations. The probabilities of co-occurrence, i.e. the real contingency values, determined at the level of definition, purpose, method, and section headings in books that address the nature of religious education are shown on the matrix in Table 6. According to the table in question, it is understood that the definition of religious education science is made in all but one of the books addressing the nature of religious education science. Again, it is understood that the purpose of religious education science is explained in all but one of the books addressing the nature of religious education science. Again, it is understood that the methods of religious education science are explained in all but two books addressing the nature of religious education science. It is understood that all of the books have sections related to the fields of study of religious education science.

Table 6 systematically presents the rates at which the basic elements of the nature of religious education science, namely definition, purpose, method and chapter titles, are addressed in books. The table allows us to analyze the comprehensiveness and consistency of the academic literature of religious education science by evaluating the possibility of these themes to be seen together (contingency). According to the table, all but one of the books define religious education science. This shows that the basic conceptual framework of the discipline is generally accepted and emphasized. However, works lacking definitions (e.g. Book A) create a weakness in the process of constructing the identity of the discipline. It has been stated in the previous tables that there are epistemological uncertainties among the definitions, and that some definitions are theologically focused while others are pedagogically focused.

The purpose of the science of religious education is explained in all but one of the books. This shows that the functional dimension of the discipline is widely discussed. However, the differences between the value-based (theological) and pedagogical (scientific) approaches among the purposes reveal that the discipline cannot reach a consensus within the framework of a common purpose. While this diversity shows the multidimensional structure of the discipline, it also implies a conceptual disorganization. The methods of the science of religious education are discussed in all but two of the books.

This ratio reveals that discussions of methodology generally have an important place in the discipline, but methodological uncertainties still exist.

The data in Table 6 offers a systematic view of how core components—definition, purpose, method, and section topics—are addressed in books focusing on the nature of religious education science. Beyond the descriptive overview, this table reveals important insights into the structural patterns and epistemological tendencies within the field. One of the most striking findings is the inconsistency in the comprehensive treatment of all four dimensions across the analyzed works. While most books provide definitions, articulate purposes, and touch on methodological issues, a minority neglects one or more of these elements, resulting in an uneven disciplinary foundation.

The near-universal inclusion of the "definition" and "purpose" categories in most works suggests that scholars agree on the necessity of framing religious education science conceptually and functionally. However, the variation in how these categories are addressed—whether through theological or pedagogical lenses, as shown in previous tables—indicates that this consensus is superficial. It reflects a discipline where agreement on "what must be discussed" exists, but "how it should be discussed" remains unresolved. This situation illustrates an epistemological fragmentation in the foundational literature.

The methodology category, which is absent or underdeveloped in a notable portion of the works, highlights a critical gap in the discipline's scholarly maturity. The lack of sustained methodological discussions in certain texts points to a broader problem: the difficulty of balancing theological commitments with the expectations of modern scientific inquiry. This methodological inconsistency not only hinders the discipline's scientific standardization but also weakens its potential to contribute effectively to the broader educational sciences.

Moreover, the fact that all works include discussions related to the "fields of study" category—such as areas of application or institutional relevance—suggests a pragmatic orientation in the literature. However, this practical focus, in the absence of clear methodological frameworks in some texts, risks reducing the discipline to a loosely defined applied field, lacking the robust theoretical and methodological underpinnings required for long-term academic development.

The contingency analysis ultimately demonstrates that while there is a shared awareness of key themes, the simultaneous occurrence of definition, purpose, method, and section headings in a single, integrated framework is relatively rare. This uneven distribution indicates a lack of cohesion across foundational texts, which affects the discipline's ability to present itself as a unified academic field. The pattern uncovered by the contingency analysis also implies that religious education science in Türkiye may still be navigating its early developmental stages, where disciplinary identity, methodological clarity, and epistemological coherence have yet to be fully established.

This diagnosis points to the necessity of more integrative research efforts that address these elements in tandem. Without such efforts, the discipline risks remaining fragmented and vulnerable to criticism regarding its scientific legitimacy and relevance in contemporary educational discourse.

Conclusion And Recommendations

This study aimed to evaluate the books that address the nature of the science of religious education in Türkiye and to reveal the conceptual, methodological, and epistemological patterns embedded within them. While the descriptive content analysis provided essential information regarding the definitions, purposes, methods, and focus areas found across the selected works, a deeper examination has highlighted several structural and interpretive patterns that require further reflection.

The findings reveal a persistent duality within the discipline, with two dominant paradigms shaping the foundational literature: a value-centered/theological approach and a descriptive/pedagogical-scientific approach. This dichotomy is evident in how the definitions of religious education science oscillate between theological formulations—emphasizing faith-based goals and moral-spiritual objectives—and scientifically oriented frameworks that foreground educational principles and empirical methodologies. While this diversity reflects the interdisciplinary nature of the field, it also reveals a lack of consensus on how the discipline should position itself within academic discourse.

Similarly, the divergence in how the purpose of religious education science is articulated indicates that the field has yet to fully resolve its epistemological tension. Some works align the purpose with the doctrinal goals of Islam, while others frame it within a modern pedagogical paradigm, aiming to systematize educational practices through scientific inquiry. This inconsistency has prevented the formation of a unified research agenda and has fragmented the discipline's intellectual development.

The analysis of methodological approaches further underscores this fragmentation. While some works prioritize traditional, theology-based methods rooted in religious doctrine, others advocate for empirical and interdisciplinary techniques drawn from the social sciences. However, even among works that emphasize scientific methods, there is no common methodological framework that could serve as a standard for future research. This divergence limits the capacity of religious education science to engage with global academic debates and integrate into broader educational sciences.

The contingency analysis strengthens these findings by illustrating how inconsistently the four key dimensions—definition, purpose, method, and scope—are addressed together within individual texts. This lack of comprehensive integration reflects a disciplinary immaturity, suggesting that religious education science in Türkiye is still undergoing a formative phase where foundational elements remain under negotiation.

In light of these findings, several recommendations emerge. First, there is a pressing need for scholars in the field to develop a shared epistemological and methodological framework that bridges the gap between theological and scientific approaches. An interdisciplinary synthesis that respects the religious foundations of the field while embracing contemporary educational research standards would greatly benefit the discipline’s academic legitimacy.

Second, future research should prioritize studies that address the observed fragmentation by focusing on integrative analyses. Comparative and meta-analytical studies examining the evolution of the field across different generations of scholars could offer valuable insights into how the discipline can achieve greater cohesion.

Finally, there is a need for applied research that demonstrates how religious education science can respond to contemporary educational and societal challenges, both in Türkiye and in broader global contexts. By focusing on how the field can contribute to resolving modern issues—such as identity crises, social cohesion, and values education—religious education science can enhance its relevance and reinforce its position as a dynamic academic discipline.

The results of our research, which aims to evaluate books on the nature of religious education, can be listed as follows:

1. It is understood that the writing of independent books on the nature of this discipline was delayed immediately after the establishment of the department of religious education. The books written until recently after the establishment of religious education can be considered as a natural result of the identity search of a newly established branch of science. These works prepared by the first generation of religious education scholars reflect the effort to establish the basic concepts of religious education and to ensure its legitimacy as discipline.

2. The interdisciplinary structure of religious education and the debates on whether it is accepted as an independent branch of science constitute one of the main focal points of books. In this context, the works attempt to prove its legitimacy as an independent branch of science by discussing the epistemological foundations of religious education.

3. The publication years of the books allow us to follow the evolutionary development of religious education. The works, which started in 1989 and were published in different years, reflect how the discipline has developed in a historical context. However, although the decreasing trend in publications over the years gives the impression of saturation in the field, it is difficult to explain this decrease when the gaps in the existing literature are taken into account. This situation reveals that religious education science needs to be constantly re-evaluated from a scientific perspective.

4. It is also understood that there is a general ambiguity and disagreement in the definition of the science of religious education in books that deal with the nature of the science of religious education. In addition, it is understood that while definitions with a value-oriented / theological approach were made in books written after the establishment of the department of religious education, descriptive-oriented / pedagogical approaches have been adopted towards the present day. In works explaining the purpose of the science of religious education based on values, it is understood that the purpose of the religion of Islam is explained as the purpose of the science of religious education. Similarly, it is seen that the purpose of the science of religious education and the purpose of religious education is sometimes confused in books dealing with the nature of the science of religious education.

The main problem of the article was to examine whether the theoretical and practical dimensions of the science of religious education were addressed clearly and consistently enough in the literature. The results obtained from the seven tables in the analyzed books revealed the following findings regarding this problem:

Although the definition of the science of religious education largely attempts to reveal the identity of the discipline, it was seen that a common epistemological and

methodological framework was missing in the definitions. There are differences between theological, pedagogical and scientific approaches among the definitions.

Although the approaches regarding the purposes reveal the multidimensional structure of the discipline, the theological and scientific balance of these dimensions has not been achieved. In particular, it has been observed that the purposes are more value-based in some works and that scientific methods and practices are not sufficiently emphasized.

Although the discussions on methods generally point to an interdisciplinary perspective, it is noteworthy that there are serious deficiencies regarding the methods in some works. In addition, it has been concluded that the science of religious education needs to develop an original methodology. Although the fields of study of the science of religious education cover a wide range, there is a lack of consistency in the classification of these fields and the determination of their focal points. The contingency table has provided important data in understanding the relationship of discipline with social, historical and cultural contexts. However, it has become clear that the contingency factors need to be addressed in a more systematic framework.

In this direction, a balance should be established between the definition, purpose and methods of the science of religious education and the epistemological foundations of the discipline should be strengthened within this framework. The methodological and theoretical structure of religious education should be enriched by establishing stronger connections with fields such as educational sciences, sociology, psychology and theology. Religious education should focus on applied research as well as theoretical discussions, and the discipline should be an area that produces solutions to social problems. The historical, social and global contexts of the discipline should be analyzed more deeply through contingency factors. The science of religious education continues to develop as a distinct discipline within the social sciences. Although achieving full standardization may not be entirely feasible in theological disciplines, the science of religious education needs to attain a more systematic structure in terms of its definition, objectives, methods, and fields of study. In this context, greater academic discussion on the methodological aspects of the field is required. For the field to evolve as an independent scientific discipline, a more coherent epistemological and methodological framework must be established.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	*It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.*
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	*Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.*
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

References / Kaynakça

Akyürek, S. (2010). Din eğitimi gerçekliği ve din eğitimi bilimlerine ilişkin bir analiz. *Bilimname, 19*, 117–135.

Altaş, N. (2022). *Din eğitimi.* Ankara: Nobel Akademik Yayınları.

Aşıkoğlu, N. Y. (1994). Din eğitimi biliminin Türkiye'de bağımsız bir bilimsel disiplin olarak doğuşu ve gelişimi. *Diyanet İlmi Dergi, 30*(3), 85–92.

Aydın, M. Ş. (2017). *Din eğitimi bilimi.* Kayseri: Kimlik Yayınları.

Bayraklı, B. (1997). *İslâm'da eğitim: Batı eğitim sistemleriyle mukayeseli* (5. basım). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Bayrakdar, N. (2020). Din eğitimi olgusunu tanımlama problemi. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi, 54*, 433–456.

Bayraktar, M. M. (2022). *Research areas of religious education science in Turkey.* İstanbul: Lisans Publishing.

Bilgin, Beyza. *Eğitim bilimi ve din eğitimi*, Ankara: Gün Yayıncılık, 1998.

Bilgin, N. (2014). *Sosyal bilimlerde içerik analizi: Teknikleri ve örnek çalışmalar* (3. baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Cebeci, S. (1996). *Din eğitimi bilimi ve Türkiye'de din eğitimi.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Cebeci, S. (Ed.). (2002). *Avrupa Birliğine giriş sürecinde Türkiye'de din eğitimi ve sorunları.* İstanbul: Değişim Yayınları.

Çamdibi, H. M. (1989). *Din eğitimine giriş.* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Çelik, A. (2017). *Din eğitimi.* İstanbul: Arı Sanat.

Göçeri, N. (2002). Dini eğitim ile din eğitimi kavramları üzerine bir analiz denemesi. *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2*(1), 49–79.

Gümüş, S. (2024). *On the subject, purpose and method of religious education as a practical metaphysics*. Rize Theology Journal, 27, 1–14. https://doi.org/10.32950/rid.1487856

Gümüş, S. (2024). *Din pedagojisinin eleştirisi ve pratik bir metafizik olarak din eğitiminin mümkünlüğü*. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 109, 219-246. https://doi.org/10.26650/iuitfd.2024.109.1434719

Gündüz, M. M. (2020). Üç gerilim ekseninde din eğitiminin ne'liği problemi. *Ağrı İslâmi İlimler Dergisi (AGİİD), 7*, 155-181.

Keyifli, Ş. (2013). Eğitim ve din eğitimi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13*(2), 103–126.

Kızılabdullah, Y. (2009). İlahiyat fakültelerinin kuruluşundan bugüne din eğitimi bilimi alanında yapılan çalışmalar üzerine bir değerlendirme. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi, 2*(1), 305–314.

Köylü, M. (Ed.). (2018). *Türkiye'de din eğitimi ve sorunları.* İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (2016). *Nitel veri analizi* (S. A. Akbaba Altun & A. Ersoy, Çev.; 2. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Parladır, S. (1996). *Din eğitimi bilimine giriş*. İzmir: Anadolu Matbaacılık.

Okumuşlar, M., & Genç, M. F. (2012). Din eğitimi'nin bilimselleşmesi/neliği. In R. Doğan & R. Eğe (Eds.), *Din eğitimi el kitabı* (pp. 53–79). Ankara: Grafiker Yayınları.

Oruç, C., & Yıldız, Y. (2019). Din-bilim ve eğitim tartışmalarının din eğitimi bilimi açısından değerlendirilmesi. In *Uluslararası yüksek din öğretimi sempozyumu bildiriler kitabı* (1, pp. 235–246). Ankara: İnönü Üniversitesi Yayınları.

Osmanoğlu, C. (2016). Cumhuriyet dönemi eğitim literatüründe din eğitimine ilişkin temel kavramların kullanılışı üzerine bir araştırma. *Bilimname, XXX*, 157–205.

Tosun, C. (2009). Bir ana bilim dalı olarak Türkiye'de din eğitiminin doğuşu, gelişmesi ve alanına katkıları. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi, 2*(1), 293–303.

Tosun, C. (2017). *Din eğitimi bilimine giriş* (9. baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Tosun, C. (2019). Din eğitiminin bilimselleşmesi ve Prof. Dr. Beyza Bilgin. In M. Selçuk et al. (Eds.), *Prof. Dr. Beyza Bilgin'e armağan Beyza Bilgin'de din eğitimi, din eğitiminde Beyza Bilgin* (pp. 109–128). Ankara: Grafiker Yayınları.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 682-706 | Araştırma Makalesi

Sosyal Medya Tükenmişliği Üzerine Bir Çalışma

Merve Erdoğan [1]

Öz

Günümüzde dijital çağın getirdiği yorgunluk ve tükenmişlik durumu sosyal medya tükenmişliği olarak adlandırılmaktadır. Sosyal medya kullanımının artmasıyla birlikte insanlar sürekli olarak sosyal medya platformlarını kullanmaktadırlar. Özellikle çevrimiçi etkileşimlerin yoğunluğu ve hiç durmadan devam eden bilgi akışı insanlarda sosyal medya kullanımından kaynaklı duygusal tükenmeyi ve duyarsızlaşmayı tetiklemektedir. Ayrıca bu sebeplerden dolayı kişilerde çeşitli fiziksel ve psikolojik sorunun meydana geldiği görülmektedir. Sosyal ilişkilerin de sağlıklı bir şekilde yürütülmesine engel olan sosyal medya tükenmişliği, genel yaşam kalitesini düşürmektedir. Bunların yanı sıra insanlar kendilerini işe yaramaz gibi hissetmekte ve bu durum onları yaşamdan zevk alamama noktasına kadar getirmektedir. İnsanların sosyal medyayı aşırı kullanmaları gerçek hayatla sanal hayatı ayırt edememelerine sebep olmaktadır. Özellikle bireyler inandıkları gerçek dışı hayatları şu an yaşadıkları hayatla kıyaslamaktadır. Tüm bu durumlar insanlarda yalnızlık, kaygı, depresyon, uyku bozukluğu, dikkat eksikliği, düşük özgüven gibi olumsuzlukları ortaya çıkarmaktadır. Yaşanılan bu duygular insanların sosyal ilişkilerinin azalmasına, çalışma motivasyonlarının düşmesine, psikolojik rahatsızlıkların ortaya çıkmasına ve artmasına, yaşam kalitesinin düşmesine yol açmaktadır. Bu sebeple bu çalışmada Çanakkale Halkının sosyal medya tükenmişlik durumları farklı değişkenlere göre incelenmiştir. Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veriler betimsel istatistik analiz yoluyla işlenmiştir. Rastlantısal örneklem alma tekniği çerçevesinde 426 kişiye ulaşılmış ve çevrimiçi anket uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda katılımcıların cinsiyetlerine göre sosyal medyada tükenmişlik düzeylerinin anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir. Fakat katılımcıların sosyal medyada tükenmişlik düzeylerinin yaş, medeni, gelir, öğrenim durumu ve mesleklerine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca katılımcıların sosyal medyada çok fazla zaman harcadıklarının farkında oldukları ve sosyal medyadan uzak durmak istedikleri, sosyal medya kullanmalarının zaman ayırmaya değip değmediğinin bilincinde olmadıkları çalışma sonucunda ortaya çıkan önemli bulgulardır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Çağ, Sosyal Medya Kullanımı, Sosyal Medya Tükenmişliği, Sosyal Ağ Yorgunluğu, Çanakkale Halkı

Erdoğan, M. (2025). Sosyal Medya Tükenmişliği Üzerine Bir Çalışma. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 682-706. https://doi.org/10.15869/itobiad.1564243

Geliş Tarihi	09.10.2024
Kabul Tarihi	19.05.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.

[1] Dr. Öğretim Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, Çanakkale, Türkiye, merveerdogan@comu.edu.tr, ORCID:0000-0002-2866-9633

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 682-706 | ResearchArticle

A Research on Social Media Burnout

Merve Erdoğan [1]

Abstract

Today the state of fatigue and burnout brought on by the digital age is called social media burnout. People are constantly using social media platforms, with the increase in social media use. Especially the intensity of online interactions and the never-ending flow of information trigger emotional exhaustion and desensitization in people due to social media use. In addition, it is seen that various physical and psychological problems occur in people due to these reasons. Social media burnout, which prevents healthy social relationships, reduces the general quality of life. In addition, people feel useless, and this situation brings them to the point of not being able to enjoy life. Excessive use of social media causes people to be unable to distinguish real life from virtual life. In particular, individuals compare the unreal lives they believe in with the life they live now. All these situations reveal negativities such as loneliness, anxiety, depression, sleep disorders, attention deficit, and low self-confidence in people. These feelings lead to a decrease in people's social relationships, a decrease in their work motivation, the emergence and increase of psychological disorders, and a decrease in the quality of life. For this reason, in this research, the social media burnout status of the people of Çanakkale was examined according to different variables. Quantitative research method was used in the study. Data was processed through descriptive statistical analysis. 426 people were reached within the framework of a random sampling technique, and an online survey was applied. As a result of the research, it was seen that the burnout levels of the participants on social media did not differ significantly according to their gender. However, it was revealed that the burnout levels of the participants on social media differed significantly according to their age, marital status, income, educational status, and profession. In addition, the important findings of the research were that the participants were aware that they spent too much time on social media and wanted to stay away from social media, and they were not aware of whether their use of social media was worth their time.

Keywords: Digital Age, Social Media Usage, Social Media Burnout, Social Network Fatigue, Çanakkale People

Erdoğan, M. (2025). A Research on Social Media Burnout. Journal of the Human and Social Science Researches, 14(2), 682-706. https://doi.org/10.15869/itobiad.1564243

Date of Submission	09.10.2024
Date of Acceptance	19.05.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.

[1] Assistant Professor, Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Communication, Radio, Television and Cinema Department, Çanakkale, Türkiye, merveerdogan@comu.edu.tr, ORCID:0000-0002-2866-9633

Giriş

Günümüzde sosyal medya mecraları hayatımızın ve modern yaşantının vazgeçilmez bir parçası durumundadır. Özellikle bu mecraları insanlar genellikle bilgiye erişmek ve sosyalleşmek için kullanmaktadırlar. Eğlenme, bilgi ve dosya aktarımı sunma, anında haberleşme, psikolojik olarak rahatlatma gibi özellikler sunan bu platformlar insanların hayatlarını renklendirmiş ve işlerini kolaylaştırmıştır. Fakat her ne kadar olumlu özellikleri olsa da sosyal medya platformlarının olumsuz özellikleri de bulunmaktadır. Bu görkemli dünyanın yarattığı güzellikler aynı zamanda insanlar için ciddi sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. İnsanlar sosyal medya platformlarında zamanın nasıl geçtiğini fark edememektedirler. Ayrıca kişilerin odak ve dikkat sorunu yaşamasına yol açan bu ortamlar insanların tükenmişlik yaşamalarına sebep olmaktadır. Farkında olmadan saatlerce sosyal medya platformlarında zaman geçiren insanlar aynı zamanda gerçek hayatla olan bağlarını da koparmaktadırlar. Gerçek yaşamla olan ilişkileri de zayıflayan insanlar sanal dünya ortamlarına alışmakta hatta sanal dünya ortamlarında kendilerine sahte ortamlar kurmaktadırlar. Dolayısıyla sanal ortamlarda arkadaşlıklar kuran ve sosyalleşen insanlar yine bu ortamlarda başkalarıyla kendilerini kıyaslamakta ve sosyal onay ihtiyacı duymaktadır. Bu noktada insanlar sosyal medyanın olumsuzluklarına maruz kalmaktadır. Özellikle insanların ruh sağlığı üzerinde olumsuzluklara yol açan sanal ortamlar onları kaygı, depresyon, yalnızlık ve psikolojik problemlere sürüklemektedir (Griffiths, 2013, s. 1; Diker & Taşdelen, 2017, s. 190).

İletişim ve etkileşim çağının en önemli unsuru olan sosyal medyaya ulaşmak internet ve mobil cihazların kullanımının artmasıyla daha da kolaylaşmıştır. Nitekim insanların bu mecraları kullanma oranını artırmıştır. Bu durum insanların sürekli olarak sosyal medya platformlarından gözünü, kulağını ayırmamasına yol açmıştır. İletişim kurma isteği, devamlı olarak farklı kanallardan gelen bilgi ve haber akışları, sanal hayatta yaşama alışkanlığı gibi faktörler bireylerde sosyal ağ tükenmişliği durumuna sebep olmaktadır. Sosyal medya kullanıcıları hem psikolojik hem de fiziksel anlamda tükenebilmektedir (Tuğtekin, 2022, s. 127).

Küresel çapta sosyal medya kullanıcı sayısı beş milyarı aşmaktadır (We are Social, 2024). Bu durum dünya nüfusunun önemli bir kesiminin sosyal medya platformlarını düzenli olarak kullandığını göstermektedir. Sosyal medya kullanımı yıllık %5,6 oranında artış göstermektedir. Söz konusu artış bu alandaki büyümenin ne kadar hızlı gerçekleştiğini gözler önüne sermektedir. Özellikle sosyal medya platformlarına ulaşım kitlesi mobil cihazların kullanımının çoğalmasıyla beraber büyük oranda artış göstermektedir. Ayrıca bu artış sonucunda insanların günlük olarak sosyal medyayı kullanma süreleri de her geçen yıl bir öncekine göre artarak değişim göstermektedir. Türkiye'de ise nüfusun büyük bir kısmının internete ve mobil cihazlara erişim sağladığı, sosyal medya kullanımının ise son yıllarda önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Genç nüfusun sosyal medyaya karşı ilgi ve alaka durumlarının yüksek ölçüde olduğu ortaya çıkmaktadır (We are Social, 2024).

Sosyal medyanın çok fazla kullanılması olumsuzluklara yol açarken bilinçli kullanımı ise olumlu sonuçları yaratabilmektedir. Belirli amaçlar için sınırlı süreler belirleyerek, gerçek hayatla bağları kopartmadan sosyal medyayı kullanmak doğabilecek zararlı durumları en aza indirebilmektedir. Sosyal medya kullanımında denge ve farkındalık gibi kavramlar bu sebeple önem taşımaktadır (Tuğtekin, 2022, s. 127).

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu makalenin temel amacı Çanakkale halkının sosyal medya tükenmişliği durumlarını çeşitli değişkenlere göre incelemektir. Bu çalışma Çanakkale ili özelinde ve bu bölgeye özgü demografik özelliklere göre ilişkilendirildiği ve sosyal medya tükenmişliği konusunda bölgesel olarak farklılıkları ortaya koymayı amaçladığı için önem taşımaktadır. Bu bağlamda bu çalışma özgün sonuçlar ortaya koymaktadır. Ayrıca araştırmanın hipotezleri de aşağıda verilmiştir.

1- Katılımcılar sosyal medyada az zaman harcamaktadır

2- Katılımcılar sosyal medyadan uzak durmak istemektedir.

3- Katılımcıların sosyal medyada tükenmişlik düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

4- Katılımcıların sosyal medyada tükenmişlik düzeyleri eğitim durumlarına göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır.

5- Katılımcıların sosyal medyada tükenmişlik düzeyleri mesleklerine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

2. Sosyal Medya ve Tanımı

Hayatımızın bir parçası hâline gelen sosyal medyanın, kullanılmaya başlandığı günden bugüne aktif bir şekilde ilerleyişini sürdürdüğü görülmektedir. Kullanıcıların bilgi paylaşımı yaptığı, hayatlarıyla ilgili olup bitenleri bu ortamlarda arkadaşlarıyla ya da çevreleriyle paylaştığı çevrimiçi platformlardır. Bilgi edinmeye, haberleşmeye ve sosyalleşmeye olanak sunan, dosya ve fotoğraf paylaşımının kolaylıkla yapılabildiği ve insanların birçok ihtiyacını karşılayan önemli bir iletişim aracıdır. Bu özelliklerinden dolayı sosyal medya popülerliğini gün geçtikçe artırmaktadır. Birçok tanımı bulunan sosyal medya, kullanıcılarının birbirleriyle çevrimiçi olarak etkileşim sağlamalarına imkân sunan sosyal ağ siteleri şeklinde açıklanmaktadır (Güzel, 2020, ss. 95-96). Sosyal medyanın farklı bir tanımında ise insanların düşüncelerini ve bilgileri paylaşmasına olanak tanıyan çevrimiçi araçlar olduğu belirtilmektedir (Özdemir vd., 2014, s. 59). Sosyal medyanın temel amacı insanlar arasında karşılıklı olarak iletişimi sağlamaktır. İnsanların düşüncelerinin ve fikirlerinin, birikimlerinin başkalarına aktarılmasına imkân tanımaktır. Bunların yanı sıra eğlendirmeye ve çeşitli aktiviteler yapmaya, arkadaş ortamı kurmaya, sosyalleşmeye de katkı sunmaktadır. Bazen ise insanların kendi başına kaldığı ve toplumdan kaçtığı bu mecralarda kendilerine bir dünya yarattığı ortamlar olmaktadır. Fakat amacı dışında ve uzun sürelerce kullanılan sosyal medya olumsuz durumlara yol açmaktadır (Hazar, 2011, ss. 153-154; Safko & Brake, 2009, s. 6).

2000'li yıllarda bilgisayar kullanımının artması internet kullanımını da fazlalaştırmış, dolayısıyla gelişen teknoloji ile daha sonraları internet tabanlı sosyal medya uygulamalarının kurulmasına olanak sağlamıştır. Sosyal medya uygulamaları insanların büyük oranda iletişimini ve dünyayla etkileşimini sağlamıştır. İnsanların memnun kaldığı ve sıklıkla kullandığı video, ses, dosya, fotoğraf gibi medyayla ilişkilendirilmiş uygulamalar insanların hayatını kolaylaştırmıştır. Ayrıca sosyal medya üzerinden tanışılmakta ve arkadaşlıklar kurulmaktadır. Bu durumlar ise insanları soysal medyaya bağlamaktadır (Laughey, 2010, s. 110; Vural & Bat, 2010, s. 3349). İş dünyasından eğitime ve iletişimden eğlenceye kadar sosyal medyanın çoğu alanda kullanıldığı görülmektedir. Kendilerine yeni bir kimlik oluşturan ve yeni profiller açan insanlar sanal bir dünyada yeni

kimlikleriyle varlığını kanıtlamaktadırlar. Bu dünyada kendilerini olduğundan daha farklı ve daha iyi şartlara sahip olarak göstermektedirler. Bu ortamlarda kendilerine prestij yaratmakta ve mutsuz olsalar bile mutlu gibi görünmeye çalışmaktadırlar. Bu denli hayatımızın bir parçası haline gelmiş olan sosyal medya fazla kullanılmasından dolayı bağımlılık oluşturmaya yol açmaktadır (Birinci & Terkan, 2023, s. 188).

3. Sosyal Medyanın Avantajları ve Dezavantajları

Günümüzde kullanımı oldukça fazlalaşan sosyal medya insanlara sosyal ve akademik ortamlara katılım imkânı sunmaktadır. Bu sayede insanlar sosyal medya platformlarına giriş yapmaktadırlar. Bilginin yeniden üretilmesinin ve bilgiye ulaşmanın kolay olduğu sosyal medya platformları aynı zamanda güncel olan olayların da anında öğrenilmesini sağlamaktadır. Güncelliğini koruyan bilgiler ve olaylar insanların bu mecralara ilgisini daha çok çekmektedir. Arkadaşlarıyla ve çevreleriyle etkileşim kuran, duygu ve düşüncelerini, görüşlerini aktaran insanlar zaman ve mekân kısıtlaması olmaksızın paylaşımda bulunabilmektedir (Gönenli & Hürmeriç, 2012, s. 214). Bilgiye hızlı bir şekilde ulaşabilen insanlar bu platformlarda aynı zamanda takip ettikleri marka ve ürünlerin promosyon ve indirimlerinden de yararlanabilmektedirler. Dolayısıyla sosyal medyanın üretici ve tüketici arasında sıkı bir bağ oluşturduğu görülmektedir (Demir & Kozak, 2013, s. 127).

Sosyal medya sunduğu imkanlar sayesinde insanların kendi kimliklerini ve profillerini oluşturarak bu platformlarda bulunabilmelerini sağlamaktadır. İnsanlar bu özellikler sayesinde açık bir şekilde duygu, düşünce ve fikirlerini başka insanlarla paylaşabilmekte ve geri dönüş de alabilmektedirler. Çünkü sosyal medya karşılıklı olarak etkileşim ve mesajlaşma sağlayarak iki ya da daha fazla insan arasında iletişim kurulmasına imkân tanımaktadır (Aydoğan, 2011, s. 55).

Sosyal medyanın olumlu tarafları olduğu gibi olumsuz yönleri de bulunmaktadır. İnsanlar bu platformlarda çok fazla zaman geçirebilmektedir. Bu da onların zamanı iyi değerlendirmemelerine yol açmaktadır. Bu ortamlarda zaman geçirmeye alışan insanlar sosyal medyaya herhangi bir sebepten dolayı giremezlerse sinir ve öfke problemiyle karşılaşmaktadırlar. Çünkü aslında fark etmeden sosyal medyaya bağımlı hale gelmişlerdir. Bu durum onların fiziksel ve psikolojik olarak zarar görmesine sebep olmaktadır. Sanal dünyada olmaya alışan bir kişi ailesinden, arkadaşlarından ve çevresinden uzaklaşmaktadır. Hatta akademik, iş, evlilik vb. hayatlarında gerilemeler olabilmektedir. Dolayısıyla bu durumdan insanların aile, okul, iş hayatı olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Çevresinden uzaklaşan sosyal medya bağımlıları yalnızlaşmaktadır. Yalnızlaşma duygusu da beraberinde insanların ruhsal olarak çöküntüler yaşamasına yol açmaktadır (Erkuran, 2022, ss. 18-19; Oral & Çakır, 2023, s. 41).

Sosyal medya insanları fikirsel ayrılıklara da sürükleyebilmektedir. Örneğin bir insan bir fikrini sosyal medya ortamında paylaştığında onun görüşüne uymayan, eleştiren farklı insanlar da olacaktır. Bu durum aynı zamanda toplumsal hareketleri de etkilemektedir. Ya da sosyal medyada ortaya atılan yalan bir haber anında yayılacak ve çoğu insan bu habere inanacaktır. Dolayısıyla sosyal medya dezenformasyonların yayılması için insanların ilk başvurduğu mecralardır (Çalışkan ve Mencik, 2015, ss. 264-265; Laughey, 2010, s. 112).

Sosyal medyanın mahremiyet alanını da yok ettiği görülmektedir. Özellikle kendi

hayatlarından bilgiler paylaşan insanlar kendilerini farkında olarak ya da olmadan başkaları tarafından gözetlenmek durumunda bırakmışlardır. Özel hayatlarını

gizlemekten ziyade insanlar sosyal medyanın magazin kültürüne kendilerini kaptırıp en özel anlarını bile bu ortamlarda paylaşmaktadırlar. Gözetim altında olan insanlar bir süre sonra gözetlenmekten rahatsızlık duyabilmektedirler. Yine bu durum onların huzursuz olmalarına ruhsal olarak rahatsız hissetmelerine sebep olmaktadır (Binark & Bayraktutan, 2013, ss. 57-58; Dolgun, 2005, s. 195). Sosyal medyanın dezavantajlarından biri olan etik ve özel hayatın ihlâli konusu da önem taşımaktadır. İnsanlar bir ya da birden çok sahte hesap açarak sosyal medyada gezinmektedir. Farklı kimlikle açılan bu sahte hesaplar başka insanları kandırıp dolandırabilmektedir. Aynı zamanda gerçek kimlik gizlenerek paylaşım ve yorum yapılabilmekte ve böylelikle sosyal medyada oluşturulan topluluklar olumsuz yönde etkilenmektedir (Tunçbilek & Uz, 2019, ss. 1339-1341). Topluluk oluşturarak saldıracak hedef belirleyen bazı çevrimiçi gruplar belirledikleri insanlara ya da farklı gruplara siber zorbalık yoluyla saldırabilmektedirler. Olumsuz söylemlerle veya davranışlarla yabancı uyruklulara, kendi inançlarının dışındaki insanlara, farklı düşünce yapısını benimseyenlere, farklı kültüre sahip olanlara karşı siber zorbalık olarak sayılabilecek durumlar gösterebilmektedirler (Akyıl & Yıldırım, 2020, s. 386; Terzi, 2020, ss. 44-46).

4. Sosyal Medya Tükenmişliği

Dijital teknolojilerin kullanımının artması çeşitli ihtiyaçların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sadece bilgi kaynağı olarak görünmekten ziyade sosyal medya iletişim kurma, eğlenme, rahatlama, zaman geçirme, oyun oynama gibi insanların isteklerine yanıt veren çok yönlü mecralar olarak değişim ve dönüşüme uğramaktadır. Bu ihtiyaçlarına yanıt alan insanlar ise sosyal medya kullanımlarını artırmıştır (Singh & Barmola, 2015, ss. 98-99).

"We are Social'ın" 2024 sosyal medya kullanım sonuçlarına göre, sosyal medya kimliği bulunan 5 milyardan fazla insanının olduğu ortaya çıkmıştır. 2023 yılına oranla sosyal medyayı kullanan insan sayısının yüzde 5,6 arttığı yönünde bilgilere erişilmiştir. 2023 yılında 266 milyon kişinin sosyal medyayı kullandığı sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan incelemeler ise geçen sene insanların dünyada saniyede ortalama yüzde 8,4' ünün yeni sosyal medya kimliği oluşturduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca yine bu raporun sonuçlarına göre sosyal medya platformlarını kullanan insanların zamanlarının günde 2 saat 23 dakikasını sosyal medyada geçirdikleri meydana çıkmıştır. Rapor incelendiğinde Türkiye'de sosyal medya kullanım süresinin 2 saat 44 dakika ile dünyada 14. sırada yer aldığı görülmektedir (We are Social, 2024).

İnsanların yoksunluk duyma durumlarını sosyal medya ile gidermeye çalışmaları onları sosyal medya bağımlısı yapabilmektedir. Sosyal medyada özgürce vakit geçiren, ruhsal olarak ve zihinsel olarak rahatlama hisseden kişiler için sosyal medya vazgeçilmezliğini korumaktadır. Bu mecralara bağımlı hale gelen insanlar kendi kişisel profilleriyle gezindikleri sosyal medya platformlarında duygusal olarak da tatmin sağladıkları için olumlu duygularla birlikte kendilerini sanal dünyalarında mutlu hissetmektedirler. Bu sebeplerle de sosyal medya platformlarında çok fazla zaman geçirmektedirler. Fakat bireylerin sosyal medyaya girişleri herhangi bir nedenle kısıtlandığında ve bu platformlara tekrar giriş yaptıklarında eskiye oranla bu mecraları kullanım sürelerinin daha da arttığı belirtilmektedir. Böylelikle sosyal medyaya girememe durumu kişilerde bağımlılık boyutunun artmasına sebep olmaktadır (Afşar, 2024, s. 18). Dijitalleşmeyle birlikte artan hayat temposu sosyal medyanın çalışma hayatının da bir parçası haline gelmesine neden olmuştur. Önceleri boş zamanlarını geçirme ve rahatlamak için kullanılan sosyal medyanın günümüzde çalışmak için bir ortam oluşturması insanları psikolojik olarak olumsuz yönde

etkilemektedir. Tükenmişliğe yol açan bu durum, insanların sosyal medyada geçirdikleri zamanı stresli hâle dönüştürmüştür (Chu, 2020, s. 1).

Sosyal medya tükenmişliğe yol açtığı gibi aynı zamanda yorgunluğa da sebep olmaktadır. Gerçek dünyayla sahte dünyanın karıştığı dijital çağda insanlar her an internet ortamına bağlantı durumundadır. Bu bağlantıda kalma ve sosyal ağlarda aktif olma durumu bireylerde sosyal ağ yorgunluğuna ve tükenmişliğine yol açmaktadır (Tuncer ve Levendeli, 2023, s. 486). Ravindran, Kuan ve Lian, sosyal ağ yorgunluğunu Facebook ortamında belirledikleri kullanıcılarla çalışarak bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. 201 kişiyle gerçekleştirdikleri çalışmada öncelikle 164 kişinin 100 gün boyunca Facebook'taki faaliyetlerini incelemişlerdir. Daha sonrasında ise 34 kullanıcıyla yorgunluk üzerine konuşmuşlardır. Derinlemesine görüşme şeklinde devam eden çalışmada katılımcıların özellikle kızgınlık, bunalma, hayal kırıklığı gibi duygular yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda katılımcılarda bıkkınlık ve yorgunluk hâli ve çeşitli olumsuz duygular olduğu belirtilmiştir. Aşağıda görülen tabloda ise sosyal ağ yorgunluğuna yol açan öncüllerin ve etkilerin neler olduğu açıklanmıştır (2014, s. 2316). Ayrıca Acar ve Gülnar sosyal ağ yorgunluğunu ilk defa Türkçe literatürde ele almış ve sosyal ağ yorgunluğunun öncüllerinin belirlenmesine yönelik kullanılan modelleri incelemişlerdir (2023, s. 131).

Kaynak: Sosyal ağ yorgunluğunun öncülleri ve etkileri (Ravindran vd., 2014, s. 2316 (Akt., Tuncer ve Levendeli, 2023, s. 487; Acar ve Gülnar, 2023, s. 515).

İnsanların sosyal medya platformlarındaki sürekli etkileşimi ve bilgi akışını takip etmeleri sonucu çeşitli duygusal, zihinsel, fiziksel yorgunluklar yaşamalarına sosyal medya tükenmişliği adı verilmektedir (Maslach & Leiter, 1997, 14-17). Fiziksel yorgunluk, tükenmişlik, odaklanamama, bunalma gibi durumlar sosyal ağ yorgunluğunun belirtileri olarak görülmektedir (Han, 2018, s. 122; Acar ve Gülnar, 2023, ss. 518-519). Düzensiz ve aşırı sosyal medya kullanımı insanlarda unutkanlık ve kararsızlık, hafıza kaybı, can sıkıntısı gibi fizyolojik ve ruhsal sıkıntılara yol açmaktadır. Ayrıca uyku düzeninin bozulmasına ve uyku kalitesinin azalmasına, kaygıya ve depresyona da sebep olmaktadır. Dolayısıyla insanlar kendilerini mutsuz hissetmektedir. Sosyal medyanın aşırı ve bilinçsizce kullanımı sosyal medya tükenmişliğine ve yalnızlığa neden olmaktadır (Liu & Ma, 2020, ss. 1883-1884; Omay & G.Omay, 2022, ss. 15-16; Zhang vd., 2021, s. 2). Sosyal

medya platformları insanlarda sosyal karşılaştırma olgusu oluşturmaktadır. Bu durum ise bireylerde tükenmişlik hissini artırmaktadır (Festinger, 1954, ss. 117-140).

5. Sosyal Medya Tükenmişliği Üzerine Bir Çalışma: Çanakkale Örneği

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Bilimsel Araştırma Etik Kuruluna 2023-YÖNP-0902 başvuru protokol numarası ile başvuru yapılmıştır. Çalışmanın etik kurul ilkelerine uygunluğu 07.12.2023 tarih ve 15/23 sayılı karar ile ilgili kurul tarafından onaylandıktan sonra çalışma yürütülmüştür.

6. Araştırma Yöntemi, Uygulanması ve Örneklemi

Çanakkale halkının sosyal medya tükenmişliğinin incelendiği bu araştırmaya ait bulgular sunulurken öncelikle katılımcıların demografik ve öğrenim özelliklerine göre dağılımları incelenmiştir. Çanakkale halkının sosyal medya tükenmişliğinin çeşitli değişkenlerle incelenmesi amaçlanan bu araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Genel tarama modeli uygulanmış ve rastlantısal örneklem alma tekniği ile katılımcılara ulaşılmıştır. Genel tarama modelinde geniş bir evrenden örneklem seçilmektedir. Seçilen örneklem evrenin genel özelliklerini belirtmektedir. Rastlantısal örneklem alma tekniğindeki amaç ise seçilen örneklemin evreni temsil etmesine imkân tanımaktadır. Yani ulaşılan verilerin evrenin tamamı için geçerli olmasını sağlamaktır (Creswell & Creswell, 2018). Bu çalışmanın modeli ise geniş bir katılımcı kitlesinin belirli özelliklerini ve düşüncelerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Modelin hedefi ise ulaşılan sonuçların daha geniş bir topluluğa genellenebilirliğini sağlamaktır. Nitekim çalışmada katılımcılara çevrimiçi anket uygulanmış böylelikle veriler toplanmıştır. Betimsel istatistik tekniği ile veriler işlenmiştir.

Nüfusu 540.662 olan Çanakkale halkı evreninden örneklem büyüklüğü seçilirken, bir milyon ve üzeri evren büyüklüğünde yüzde 95 oranında güven için 384 kişiye ulaşmanın yeterli olduğu sonucuna uyulmuştur (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2004, s. 50). Bu sebeple bu araştırmada en az 400 kişiye ulaşılması planlanmıştır. Sonuç itibariyle 18-45 yaş arası 426 kişiye ulaşılmıştır.

6.1. Katılımcı Grup

Katılımcıların demografik özelliklerine göre dağılımları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

		N	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	216	50,7
	Erkek	210	49,3
	Toplam	426	100,0
Yaş	18-25	352	82,6
	26-35	44	10,3
	36-45	30	7,0
	Toplam	426	100,0
Medeni Durum	Bekâr	381	89,4
	Evli	45	10,6
	Toplam	426	100,0
Eğitim Durumu	Lise	309	72,5

	Ön Lisans	33	7,7
	Lisans	84	19,7
	Toplam	426	100,0
Meslek	Öğrenci	230	54,0
	Kamu	42	9,9
	Özel Sektör	44	10,3
	Serbest Meslek	54	12,7
	Çalışmıyor	56	13,1
	Toplam	426	100,0
Gelir Durumu	O TL-4000TL	222	52,1
	4001TL-8000TL	102	23,9
	8001TL-12000TL	36	8,5
	12001TL-20000 TL	27	6,3
	20001TL ve üzeri	39	9,2
	Toplam	426	100,0

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların %50,7'si (N=216 kişi) kadın iken %49,3'ü (N=210 kişi) erkektir. Yaş aralıkları bakımından katılımcıların %82,6'sı (N=352 kişi) 18-25 yaş aralığında iken %10,3'ü (N=44 kişi) 26-35 yaş ve %7'ü (N=30 kişi) 36-45 yaş aralığındadır. Katılımcıların %89,4'ü (N=381 kişi) bekârken, geri kalan %10,6'sı (N=45 kişi) evlidir. Katılımcıların mevcut öğrenim durumları ise %72,5 (N=309 kişi) ile lise, %7,7 (N=33 kişi) ile ön lisans ve %19,7(N=84 kişi) ile lisanstır. Katılımcıların mesleklere göre dağılımları sırasıyla; %54'ü (N=230 kişi) öğrenci, %13,1'i (N=56 kişi) çalışmıyor, %12,7'si (N=54 kişi) serbest meslek, %10,3'ü (N=44 kişi) özel sektör, %9,9'ü (N=42 kişi) kamu sektörü çalışanıdır. Katılımcıların gelir durumlarına göre dağılımı ise %52,1'i (N=222 kişi) ile 0 TL-4000TL, %23,9'u (N=102 kişi) 4001TL-8000TL, %9,2'si (N=39 kişi) 20001TLve üzeri, %8,5'i (N=36 kişi) 8001TL-12000TL, %6,3'ü (N=27 kişi) 12001TL-20000 TL aralığındadır.

7. Ölçüm Araçları ve Kullanılan Testler

Katılımcılara uygulanan anketin ilk bölümünde demografik özelliklerine dair sorular sorulmuştur. Anket formunun ikinci kısmında ise katılımcılara Han (2018) tarafından geliştirilen ve Gündoğan (2022) tarafından uyarlanan "Sosyal Medya Tükenmişliği Ölçeği'ne" ait 11 maddeden oluşan sorular yönlendirilmiştir. Ölçek ise "kararsızlık, duygusal tükenme, duyarsızlaşma" şeklinde 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin yapı geçerliliğinin sağlanması için ise Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. Ölçeğin orijinalinde üç faktörlü yapı (kararsızlık, duygusal tükenme, duyarsızlaşma) bulunmaktadır. Bu ölçek Türk örnekleminde de büyük ölçüde doğrulanmıştır. Ölçekte yer alan uyum iyiliği indeksleri kabul edilebilir ya da iyi düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Ölçeğin üç faktörlü yapısının Ki-kare/serbestlik derecesi ($\chi 2/df$), Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI), Ortalama Karekök Yaklaşık Hata (RMSEA) değerleri ve İyilik Uyum İndeksi (GFI) ile uygunluğu sonucuna varılmıştır. (Cronbach's Alpha) ile ölçeğin güvenirliği kontrol edilmiştir. Gündoğan (2022) çalışmasında, genel anlamda ölçeğin ve ölçek alt boyutlarının Cronbach's Alpha değerlerini incelemiştir. İnceleme sonucunda bu değerlerin kabul edilebilir düzeyde olduğunu kanıtlamıştır. Yeterli iç tutarlılığı ise 0.70 ve üzeri değerler temsil etmektedir. İstatistik yazılım programıyla analiz edilen veriler frekans, yüzde, minimum, maksimum,

ortalama ve standart sapma değerler ile özetlenmiştir. Ölçek güvenilirliği ise Cronbach's Alpha ile değerlendirilmiştir. Verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığının kontrolünden sonra gruplar arasındaki farklılıklara bakılmıştır (Tabachnick & Fidell, 2013). Bu hesaplama sonrasında ise gruplar arasındaki farklılıklar t testi ve ANOVA testleri kullanılarak analiz edilmiştir. T testi iki bağımsız grubun ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca ikiden fazla bağımsız grupların da ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığı ANOVA testi ile belirlenmektedir. Post-hoc testi ise gruplar arasında anlamlı bir farklılık tespit edildiğinde, bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu ortaya çıkarmayı sağlamaktadır. Anlamlı şekilde farklılıklar tespit edildiğinde ise post-hoc, LSD ve Tamhane testlerinden faydalanılmıştır. LSD testi tüm olası ikili grup karşılaştırmalarını belirlemek için kullanılır. Tamhane testi ise varyansların eşit olmadığı durumlarda veya grup büyüklükleri farklı olduğunda kullanılmaktadır. Yapılan tüm analizlerde de 0.05 anlamlılık düzeyi kullanılmıştır. (Field, 2018; Pallant, 2020).

8. Bulgular ve Yorum

Araştırmanın temel değişkenlerinin yapısını anlamak amacıyla araştırma değişkenlerinin özet istatistikleri ile değişkenlerin normal dağılım incelemelerine ait basıklık ve çarpıklık değerleri sunulmuştur. Son olarak katılımcıların demografik özelliklerine göre sosyal medya tükenmişlik durumlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular sunulmuştur.

Tablo 1. Ölçek ve Alt Boyutlarına Ait Güvenilirlik Katsayıları

	N	Cronbach's Alpha
Kararsızlık	4	,724
Duygusal Tükenme	3	,530
Duyarsızlaşma	4	,740
Sosyal Medyada Tükenmişlik	11	,809

Araştırma değişkenlerine ait minimum, maksimum, ortalama ve standart sapma değerleri ile çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Araştırma Değişkenlerine Ait Betimsel İstatistikler

	N	Min.	Maks.	Ort.	Std. Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Kararsızlık	426	4,0	14,0	7.91	2.71	,157	-,822
Duygusal Tükenme	426	3,0	12,0	6.63	2.06	,281	-,031
Duyarsızlaşma	426	4,0	16,0	9.12	3.07	,068	-,593
Sosyal Medyada Tükenmişlik	426	11,0	39,0	23.66	6.25	-,055	-,458

Tablo 2 incelendiğinde sosyal medyada tükenmişlik boyutundan alınan puanlar minimum 11 maksimum 39 puanken, alınan ortalama puan 23.66±6.25'tir. Kararsızlık boyutundan alınan puanlar minimum 4 maksimum 14 puanken, alınan ortalama puan 7.91±2.71'dir. Duygusal tükenme boyutundan alınan puanlar minimum 3 maksimum 12 puanken, alınan ortalama puan 6.63±2.06'dır. Duyarsızlaşma boyutundan alınan puanlar minimum 4 maksimum 16 puanken, alınan ortalama puan 9.12±3.07'dir.

Normal dağılım sınamasının yapılması amacıyla hesaplanan çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde tüm değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin ±1.5 değerleri aralığında yer alması sonucunda değişkenlerin normal dağılıma uygunluk gösterdiği kabul edilmiştir.

Katılımcıların Sosyal Medya Tükenmişliği Ölçek sorularına verdikleri yanıtların minimum, maksimum, ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların Sosyal Medya Tükenmişliği Ölçek Sorularına Verdikleri Yanıtlara Dair Özet İstatistikler

	Min.	Maks.	Ort.±Std. Sapma
Kararsızlık			
1. Sosyal medyayı neden kullandığımı bilmiyorum.	1	4	1.92±0.89
2. Sosyal medya kullanmanın ne gibi yararları olacağını bilmiyorum.	1	4	1.87±0.92
3. Sosyal medya kullanmanın zaman ayırmaya değip değmediğini bilmiyorum.	1	4	2.07±0.92
4. Sosyal medyayı kullanmanın çabalarıma değip değmediğini bilmiyorum.	1	4	2.06±0.93
Duygusal Tükenme			
5. Sosyal medyayı kullanırken kendimi yorgun hissediyorum.	1	4	2.09±1
6. Sosyal medyada çok fazla zaman harcıyorum.	1	4	2.65±0.96
7. Sosyal medya kullanmak üzerimde çok fazla strese yol açıyor.	1	4	1.89±0.91
Duyarsızlaşma			
8. Sosyal medyada ne olduğunu gerçekten önemsemiyorum.	1	4	2.2±0.96
9. Sosyal medyadan uzaklaşmak istiyorum.	1	4	2.29±1.03
10. Sosyal medya benim için önemli değil.	1	4	2.25±1
11. Yapabilseydim sosyal medyadan uzak dururdum.	1	4	2.38±1.11

Tablo 3 incelendiğinde sosyal medya tükenmişliğine ait kararsızlık boyutuna katılımcıların 2.07 ortalama ile verdikleri en yüksek puan *"3. Sosyal medya kullanmanın zaman ayırmaya değip değmediğini bilmiyorum."* maddesine aittir. Bu boyuta 1.87 ortalama ile verilen en düşük puan *"2. Sosyal medya kullanmanın ne gibi yararları olacağını bilmiyorum."* maddesine aittir.

Sosyal medya tükenmişliğine ait duygusal tükenme boyutuna 2.65 ortalama ile verdikleri en yüksek puan *"6. Sosyal medyada çok fazla zaman harcıyorum."* maddesine aittir. Bu sonuç ise çalışmanın birinci hipotezini doğrulamamaktadır. Bu duygusal tükenme boyutuna 1.89 ortalama ile verilen en düşük puan *"7. Sosyal medya kullanmak üzerimde çok fazla strese yol açıyor."* maddesine aittir.

Sosyal medya tükenmişliğine ait duyarsızlaşma boyutuna katılımcıların 2.38 ortalama ile verdikleri en yüksek puan *"11. Yapabilseydim sosyal medyadan uzak dururdum."* maddesine aittir. Bu sonuç ise ikinci hipotezin doğrulandığını göstermektedir. Duyarsızlaşma boyutuna 2.2 ortalama ile verilen en düşük *puan ise "8. Sosyal medyada ne olduğunu gerçekten önemsemiyorum."* maddesine aittir.

Katılımcıların sosyal medyada tükenmişlik düzeylerinin cinsiyetlerine göre karşılaştırılması amacıyla uygulanan Student T-test sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Sosyal Medya Tükenmişlik Düzeylerinin Karşılaştırılmasına İlişkin t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Ort.	Std. Sapma	t	P
Kararsızlık	Kadın	216	7.90	2.62	-0.044	0.965
	Erkek	210	7.91	2.80		
Duygusal Tükenme	Kadın	216	6.71	2.04	0.756	0.450
	Erkek	210	6.56	2.09		
Duyarsızlaşma	Kadın	216	9.00	2.87	-0.813	0.416
	Erkek	210	9.24	3.27		
Sosyal Medyada Tükenmişlik	Kadın	216	23.61	5.80	-0.170	0.865
	Erkek	210	23.71	6.68		

Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların cinsiyetlerine göre sosyal medyada tükenmişlik ve alt boyutlarından kararsızlık, duygusal tükenme ve duyarsızlaşma düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0.05$). Bu sonuç ise çalışmanın üçüncü hipotezini desteklememektedir.

Katılımcıların sosyal medyada tükenmişlik düzeylerinin yaşlarına göre karşılaştırılması amacıyla uygulanan ANOVA sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Katılımcıların Yaşlarına Göre Sosyal Medya Tükenmişlik Düzeylerinin Karşılaştırılmasına İlişkin ANOVA test Sonuçları

	Yaş	N	Ort.	Std. Sapma	F	P	Anlamlı Fark
Kararsızlık	18-25[1]	352	7.76	2.82	10.054	0.000*	1-3
	26-35[2]	44	7.70	2.00			2-3
	36-45[3]	30	10.00	0.79			
	Toplam	426	7.91	2.71			
Duygusal Tükenme	18-25[1]	352	6.75	2.18	5.152	0.006*	1-2
	26-35[2]	44	5.70	1.36			2-3
	36-45[3]	30	6.60	0.93			
	Toplam	426	6.63	2.06			
Duyarsızlaşma	18-25	352	9.14	3.26	0.209	0.812	
	26-35	44	8.86	2.48			
	36-45	30	9.30	0.79			
	Toplam	426	9.12	3.07			
Sosyal Medyada Tükenmişlik	18-25[1]	352	23.64	6.57	3.045	0.049*	1-3
	26-35[2]	44	22.27	5.10			2-3
	36-45[3]	30	25.90	1.67			
	Toplam	426	23.66	6.25			

*$p<0,05$

Tablo 5 incelendiğinde sosyal medyada tükenmişlik düzeyi katılımcıların yaşlarına göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır *(F=3.045, p<0.05).* Sonuç olarak 36-45 yaş aralığındaki katılımcıların *(X̄=25.9)* sosyal medyada tükenmişlik düzeyi 18-25 yaş *(X̄=23.64)* ve 26-35 yaş arasındaki kişilere *(X̄=22.27)* göre daha yüksek çıkmıştır.

Sosyal medyada tükenmişlik alt boyutlarından kararsızlık düzeyi katılımcıların yaşlarına göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır *(F=10.054, p<0.05).* Sonuç olarak 36-45 yaş arasındaki insanların *(X̄=10)* kararsızlık düzeyi 18-25 yaş *(X̄=7.76)* ve 26-35 yaş arasındaki kişilere *(X̄=7.70)* göre daha yüksektir.

Duygusal tükenme düzeyi katılımcıların yaşlarına göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır *(F=5.152, p<0.05).* Sonuç olarak 26-35 yaş aralığındaki katılımcıların duygusal tükenme düzeyi *(X̄=5.7),* 18-25 yaş *(X̄=6.75)* ve 36-45 yaş aralığındaki kişilere *(X̄=6.6)* göre daha düşüktür. Fakat duyarsızlaşma düzeyi katılımcıların yaşlarına göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır *(p>0.05).*

Katılımcıların sosyal medyada tükenmişlik düzeylerinin medeni durumlarına göre karşılaştırılması amacıyla uygulanan t testi sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Katılımcıların Medeni Durumlarına Sosyal Medya Tükenmişlik Düzeylerinin Karşılaştırılmasına İlişkin t Testi Sonuçları

	Medeni Durum	N	Ort.	Std. Sapma	t	p
Kararsızlık	Bekâr	381	7.98	2.70	1.686	0.093
	Evli	45	7.27	2.73		
Duygusal Tükenme	Bekâr	381	6.81	2.04	5.322	0.000*
	Evli	45	5.13	1.60		
Duyarsızlaşma	Bekâr	381	9.25	3.09	2.601	0.010*
	Evli	45	8.00	2.74		
Sosyal Medyada Tükenmişlik	Bekâr	381	24.05	6.15	3.762	0.000*
	Evli	45	20.40	6.12		

**p<0,05*

Tablo 6 incelendiğinde sosyal medyada tükenmişlik düzeyi katılımcıların medeni durumlarına göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır *(t=3.762, p<0.05).* Sonuç olarak bekâr kişilerin sosyal medyada tükenmişlik düzeyi *(X̄=24.05)* evli kişilere *(X̄=20.4)* göre daha yüksektir.

Duygusal tükenme düzeyi katılımcıların medeni durumlarına göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır *(t=5.322, p<0.05).* Sonuç olarak bekâr kişilerin duygusal tükenme durumları *(X̄=6.81)* evli kişilere *(X̄=5.13)* göre daha yüksektir.

Duyarsızlaşma düzeyi katılımcıların medeni durumlarına göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır *(t=2.601, p<0.05).* Sonuç olarak bekâr kişilerin duyarsızlaşma durumları *(X̄=9.25)* evli kişilere *(X̄=8)* göre daha yüksektir. Fakat katılımcıların kararsızlık düzeyi medeni durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir *(p>0.05).*

Katılımcıların sosyal medyada tükenmişlik düzeylerinin eğitim durumlarına göre karşılaştırılması amacıyla uygulanan ANOVA sonuçları Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7. Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Sosyal Medya Tükenmişlik Düzeylerinin Karşılaştırılmasına İlişkin ANOVA test Sonuçları

	Eğitim Durumu	N	Ort.	Std. Sapma	F	p	Anlamlı Fark
Kararsızlık	Lise[1]	309	7.92	2.65	15.423	0.000*	1-2
	Ön Lisans[2]	33	5.73	1.74			2-3
	Lisans[3]	84	8.71	2.78			
	Toplam	426	7.91	2.71			
Duygusal Tükenme	Lise[1]	309	6.74	2.12	4.317	0.014*	1-2
	Ön Lisans[2]	33	5.64	1.45			2-3
	Lisans[3]	84	6.64	1.96			
	Toplam	426	6.63	2.06			
Duyarsızlaşma	Lise[1]	309	9.20	3.08	3.289	0.038*	1-2
	Ön Lisans[2]	33	7.82	1.36			2-3
	Lisans[3]	84	9.32	3.43			
	Toplam	426	9.12	3.07			
Sosyal Medyada Tükenmişlik	Lise[1]	309	23.86	6.26	10.188	0.000*	1-2
	Ön Lisans[2]	33	19.18	1.93			2-3
	Lisans[3]	84	24.68	6.61			
	Toplam	426	23.66	6.25			

*$p<0,05$

Tablo 7 incelendiğinde katılımcıların sosyal medyada tükenmişlik düzeyi eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmaktadır *($F=10.188$, $p<0.05$).* Sonuç olarak ön lisans okuyan kişilerin sosyal medyada tükenmişlik düzeyi *($\bar{X}=19.18$)* lise *($\bar{X}=23.86$)* ve lisans okuyan kişilere *($\bar{X}=24.68$)* göre daha düşüktür. Dolayısıyla bu sonucun dördüncü hipotezi desteklemediği görülmektedir.

Katılımcıların kararsızlık düzeyi eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmaktadır *($F=15.423$, $p<0.05$).* Sonuç olarak ön lisans okuyan kişilerin kararsızlık düzeyleri *($\bar{X}=5.73$)* lise *($\bar{X}=7.92$)* ve lisans okuyan kişilere *($\bar{X}=8.71$)* göre daha düşüktür.

Katılımcıların duygusal tükenme düzeyi eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmaktadır *($F=4.317$, $p<0.05$).* Sonuç olarak ön lisans okuyan kişilerin duygusal tükenme düzeyi *($\bar{X}=5.64$)* lise *($\bar{X}=6.74$)* lisans okuyan kişilere *($\bar{X}=6.64$)* göre daha düşüktür.

Katılımcıların duyarsızlaşma düzeyi eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmaktadır *($F=3.289$, $p<0.05$).* Sonuç olarak ön lisans okuyan kişilerin duyarsızlaşma düzeyi *($\bar{X}=7.82$)* lise *($\bar{X}=9.2$)* ve lisans okuyan kişilere *($\bar{X}=9.32$)* göre daha düşüktür.

Katılımcıların sosyal medyada tükenmişlik düzeylerinin mesleklerine göre karşılaştırılması amacıyla uygulanan ANOVA sonuçları Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8. Katılımcıların Mesleklerine Göre Sosyal Medya Tükenmişlik Düzeylerinin Karşılaştırılmasına İlişkin ANOVA test Sonuçları

	Meslek	N	Ort.	Std. Sapma	F	p	Anlamlı Fark
Kararsızlık	Öğrenci[1]	230	8.29	3.23	6.584	0.000*	1-4
	Kamu[2]	42	8.33	1.60			2-4
	Özel Sektör[3]	44	7.82	2.34			3-4
	Serbest Meslek[4]	54	6.31	1.45			5-4
	Çalışmıyor[5]	56	7.63	1.30			
	Toplam	426	7.91	2.71			
Duygusal Tükenme	Öğrenci[1]	230	7.08	2.25	9.434	0.000*	1-2
	Kamu[2]	42	6.24	1.39			1-3
	Özel Sektör[3]	44	5.64	1.04			1-4
	Serbest Meslek[4]	54	5.67	1.77			3-5
	Çalışmıyor[5]	56	6.80	1.95			4-5
	Toplam	426	6.63	2.06			
Duyarsızlaşma	Öğrenci[1]	230	9.79	3.33	18.647	0.000*	1-2
	Kamu[2]	42	8.55	1.95			1-4
	Özel Sektör[3]	44	9.30	2.79			2-4
	Serbest Meslek[4]	54	6.15	1.53			3-4
	Çalışmıyor[5]	56	9.52	2.18			
	Toplam	426	9.12	3.07			
Sosyal Medyada Tükenmişlik	Öğrenci[1]	230	25.17	7.16	16.325	0.000*	1-3
	Kamu[2]	42	23.12	4.46			1-4
	Özel Sektör[3]	44	22.75	3.40			2-4
	Serbest Meslek[4]	54	18.13	3.44			3-4
	Çalışmıyor[5]	56	23.95	3.45			
	Toplam	426	23.66	6.25			

*$p<0,05$

Tablo 8 incelendiğinde katılımcıların sosyal medyada tükenmişlik düzeyi mesleklerine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmaktadır *($F=16.325$, $p<0.05$).* Sonuç olarak serbest meslek şeklinde çalışan kişilerin sosyal medyada tükenmişlik düzeyleri *($\bar{X}=18.13$)* öğrenci *($\bar{X}=25.17$),* kamu çalışanı *($\bar{X}=23.12$)* ve özel sektör çalışanlarına *($\bar{X}=22.75$)* göre daha düşüktür. Ek olarak özel sektör şeklinde çalışan kişilerin *($\bar{X}=22.75$)* sosyal medyada tükenmişlik düzeyleri mesleği yalnızca öğrenci olanlara *($\bar{X}=25.17$)* kıyasla daha düşüktür. Dolayısıyla çalışmanın beşinci hipotezi doğrulanmıştır.

Katılımcıların kararsızlık düzeyleri mesleklerine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmaktadır *($F=6.584$, $p<0.05$).* Sonuç olarak mesleği serbest meslek olan kişilerin kararsızlık düzeyleri *($\bar{X}=6.31$)* öğrenci *($\bar{X}=8.29$),* kamu çalışanı *($\bar{X}=8,33$),* özel sektör çalışanı *($\bar{X}=7.82$)* ve çalışmayanlara *($\bar{X}=7.63$)* kıyasla daha düşüktür.

Katılımcıların duygusal tükenme durumları mesleklerine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmaktadır *(F=9.434, p<0.05).* Sonuç olarak mesleği yalnızca öğrenci olanların duygusal tükenme düzeyi *(X̄=7.08)* kamu çalışanı (X̄=6.24), özel sektör çalışanı *(X̄=5.64)* ve serbest meslek çalışanlarına *(X̄=5.67)* göre yüksek düzeydedir. Bunun yanında çalışmayan kişilerin duygusal tükenme düzeyleri *(X̄=6.80)* özel sektör çalışanı *(X̄=5.64)* ve serbest meslek şeklinde çalışanlara *(X̄=5.67)* kıyasla daha yüksektir.

Katılımcıların duyarsızlaşma düzeyi mesleklerine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmaktadır *(F=18.647, p<0.05).* Sonuç olarak serbest meslek şeklinde çalışanların *(X̄=6.15)* duyarsızlaşma düzeyi öğrenci *(X̄=9.79),* kamu çalışanı *(X̄=8.55)* ve özel sektör çalışanlarına *(X̄=9.3)* kıyasla daha düşüktür. Ayrıca öğrencilerin duyarsızlaşma düzeyi *(X̄=9.79)* kamu çalışanlarına *(X̄=8.55)* kıyasla daha yüksektir.

Katılımcıların sosyal medyada tükenmişlik düzeylerinin gelir durumlarına göre karşılaştırılması amacıyla uygulanan ANOVA sonuçları Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9. Katılımcıların Gelir Durumlarına Göre Sosyal Medya Tükenmişlik Düzeylerinin Karşılaştırılmasına İlişkin ANOVA test Sonuçları

	Gelir Düzeyi	N	Ort.	Std. Sapma	F	p	Anlamlı Fark
Kararsızlık	0 TL-4000 TL	222	7.77	2.76	1.968	0.099	
	4001TL-8000 TL	102	7.71	2.56			
	8001TL-12000 TL	36	8.58	2.60			
	12001TL-20000 TL	27	9.00	3.04			
	20001TL ve üzeri	39	7.85	2.48			
	Toplam	426	7.91	2.71			
Duygusal Tükenme	0 TL-4000 TL[1]	222	6.77	2.10	3.691	0.006*	2-4
	4001TL-8000 TL[2]	102	6.41	1.87			4-5
	8001TL-12000 TL[3]	36	6.67	2.00			
	12001TL-20000 TL[4]	27	7.56	1.37			
	20001TL ve üzeri[5]	39	5.77	2.45			
	Toplam	426	6.63	2.06			
Duyarsızlaşma	0 TL-4000 TL	222	9.00	3.02	2.312	0.057	
	4001TL-8000 TL	102	9.44	2.94			
	8001TL-12000 TL	36	9.58	3.43			
	12001TL-20000 TL	27	9.89	2.94			
	20001TL ve üzeri	39	8.00	3.25			
	Toplam	426	9.12	3.07			
Sosyal Medyada Tükenmişlik	0 TL-4000TL[1]	222	23.54	6.07	2.777	0.027*	1-4
	4001TL-8000TL[2]	102	23.56	5.73			2-4
	8001TL-12000 TL[3]	36	24.83	7.09			3-5
	12001TL-20000 TL[4]	27	26.44	6.23			4-5
	20001TL ve üzeri[5]	39	21.62	7.10			
	Toplam	426	23.66	6.25			

**p<0,05*

Tablo 9 incelendiğinde katılımcıların sosyal medyada tükenmişlik düzeylerinin gelir düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir *(F=2.777, p<0.05).* Sonuç olarak gelir düzeyi 12001TL-20000TL olan kişilerin sosyal medyada tükenmişlik düzeyleri *(X̄=26.44)* gelir düzeyi 0 TL-4000TL olan *(X̄=23.54)* ve 4001TL-8000TL olan kişilere *(X̄=23.56)* kıyasla daha yüksektir. Gelir düzeyi 20001TL ve üzeri *(X̄=21.62)* olanların sosyal medyada tükenmişlik düzeyi ise 8001TL-12000TLolan *(X̄=24.83)* ve 12001TL-20000TL olan kişilere *(X̄=26.44)* kıyasla daha düşüktür.

Katılımcıların duygusal tükenme düzeyleri gelir düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmaktadır *(F=3.691, p<0.05).* Sonuç olarak gelir düzeyi 12001 TL-20000 TL olan kişilerin duygusal tükenme düzeyleri *(X̄=7.56)* gelir düzeyi 4001 TL-8000 TL olan *(X̄=6.41)* ve 20001TL ve üzeri *(X̄=5.77)* olanlara kıyasla daha yüksektir. Fakat sosyal medyada tükenmişlik alt boyutlarından kararsızlık ve duyarsızlaşma düzeyleri kişilerin gelir durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır *(p>0.05).*

9. Sonuç ve Tartışma

Mevcut araştırmada, Çanakkale Halkının sosyal medya tükenmişlik durumları farklı değişkenlere göre incelenmiş ve çalışmanın sonucunda katılımcıların sosyal medyada çok fazla zaman harcadıklarının farkında oldukları, sosyal medya kullanmalarının zaman ayırmaya değip değmediğinin bilincinde olmadıkları, sosyal medyadan uzak durmak istedikleri, cinsiyetlerine göre sosyal medyada tükenmişlik düzeylerinin anlamlı düzeyde farklılaşmadığı, katılımcıların sosyal medyada tükenmişlik düzeylerinin yaş, medeni, gelir, öğrenim durumu ve mesleklerine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığı çalışmadan elde edilen diğer bulgulardır. Araştırmaya benzerlik gösteren ilgili literatür incelendiğinde; Han, sosyal medya tükenmişliğinin sosyal medya devamlılığını etkileyip etkilemediğini incelediği araştırmasında; sosyal medya tükenmişliğinin alt boyutlarından duygusal tükenmişlik, kararsızlık ve duyarsızlaşma yaşayan katılımcıların sosyal medyayı kullanma devamlılığının daha düşük olduğunu, ayrıca sosyal medya tükenmişliği yaşayan katılımcıların sosyal medyayı kullanmayı sürdürmeye olumsuz baktıkları sonucuna varmıştır (2018, s. 122). Bu bulgu ise çalışmada ortaya çıkan katılımcıların sosyal medyada çok fazla zaman harcadıklarının farkında oldukları ve sosyal medyadan uzak durmak istedikleri sonucuyla benzerlik göstermektedir. Ayrıca sosyal medya tükenmişliğinin kullanıcıların memnuniyetini azalttığını ve kullanıcıların hem fiziksel hem de düşünsel anlamda sağlık durumlarını olumsuz yönde etkilediğine dair çeşitli araştırma sonuçları mevcuttur. Luqman vd. sosyal medyayı çok fazla kullanmanın sosyal medya tükenmişliğine yol açtığı sonucuna varmışlardır (2017, s. 544). Aydin vd., hastane çalışanlarının sosyal medya bağımlılık ve tükenmişlik düzeylerini inceledikleri çalışmalarında; hastane çalışanlarının sosyal medya kullanımının Türkiye ortalamasından daha yüksek olduğunu, sosyal medya bağımlılıkları ile sosyal medya tükenmişlikleri arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu bildirmişlerdir (2021, s. 34). Sheng vd. ise çalışmalarında sosyal medyayla ilgili gizlilik ihlali, siber zorbalık, bilginin aşırı yüklenmesi gibi çeşitli faktörlerin duygusal tükenmeyi ve duygusal tükenmenin sonucunda ise insanlarda bu durumun sosyal medya tükenmişliğine yol açtığını gözlemlemişlerdir (2023, s. 107500). Marder vd. ise sosyal medya kullanmanın bir sorumluluğa dönüştüğünden bahsetmektedirler. Sosyal medyayı kullanmayan insanların günlük hayatta sosyal medya kullanan arkadaşlarıyla iletişimlerinde kopukluk olduğunu belirtmektedirler (2016, ss. 583-584).

Araştırmada katılımcıların cinsiyetlerine göre sosyal medyada tükenmişlik ve alt

boyutlarından kararsızlık, duygusal tükenme ve duyarsızlaşma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Araştırmanın verilerine bakıldığında bu sonucun cinsiyet grupları arasında sosyal medya tükenmişliği deneyiminde belirgin bir fark olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Diğer bir ifadeyle Çanakkale'deki kadınlar ve erkeklerin sosyal medyaya karşı tükenmişliğinin istatistiksel olarak benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Literatürde araştırmaya benzerlik gösteren Gökalp vd. çalışmalarında, sosyal medya tükenmişliği ve alt boyutlarının katılımcıların cinsiyetlerine göre gruplar arasında anlamlı bir farklılık göstermediğini bildirmişlerdir (2024, s. 43). Araştırmanın verilerine bakıldığında bu sonucun cinsiyet grupları arasında sosyal medya tükenmişliği deneyiminde belirgin bir fark olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Benzer şekilde Al-Shatti vd. sosyal medya tükenmişliğinin cinsiyetle pozitif ilişkili olduğunu saptamışlardır (2022, s. 9). Kadınların sosyal medyaya aşırı yüklenmesi nedeniyle duygusal olarak tükenme olasılığının erkeklerden daha fazla olduğu ve erkeklerin duygusal tükenme durumunda kadınlardan daha fazla bilgi saklama davranışında bulunduğu çalışmalarda gösterilmiştir (Wu & Zheng, 2023, s. 24). Araştırma sonuçlarından farklı olarak Sabih vd., öğrenciler üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmada, kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre sosyal medya tükenmişlik seviyelerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır (2021, s.1). Kazaz ve Acar ise aşırı sosyal ağ kullanımının depresyon, anksiyete ve stresi önemli derecede tetiklediği sonucuna ulaşmışlardır (2024, s. 262). WeChat odağında son yapılan bir araştırmaya göre, sosyal medya tükenmişliğinin kullanımı bırakma niyetini pozitif etkilediği ve bunun da özellikle kadın kullanıcılar arasında daha güçlü olduğu bulunmuştur. Kadın kullanıcıların duygusal davranma eğilimleri daha yüksek olması nedeniyle, daha fazla yorgunluk algıladıklarında, bu tür olumsuz duygulardan kaçınmak için sosyal medyayı kullanıma devam etmeme niyeti geliştirme olasılıkları daha yüksek olabilmektedir (Gan vd., 2023, s. 1200). ABD Pew araştırma merkezi, sosyal medya sitelerinin kullanımını demografik değişkenler (yaş, eğitim seviyesi gibi) ve cinsiyetler arasında değerlendirmek üzere ulusal bir anket gerçekleştirmiştir. Kadınlar erkeklere kıyasla sosyal sitelere daha yüksek düzeyde katılım göstermektedir. Mevcut çalışma, gelecekteki araştırmacılara sosyal medya tükenmişliğini diğer psikolojik değişkenlerle birlikte incelemeleri için kapı açmaktadır (Han, 2018, ss. 125-126; Ellison vd., 2007, ss. 1149-1150; Jaremka vd., 2012, s. 1317).

Araştırmada sosyal medyada tükenmişlik düzeyi katılımcıların yaşlarına göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Sonuç olarak 36-45 yaş aralığındaki katılımcıların sosyal medyada tükenmişlik düzeyi 18-25 yaş ve 26-35 yaş arasındaki kişilere göre daha yüksek çıkmıştır. Elde edilen bu bulgu ile çalışmadaki önemli demografik değişkenlere göre farklılıkların ortaya konduğu görülmektedir. Literatürde sosyal medya tükenmişliğinin yaştan etkilendiğini belirten çalışmalara rastlamak mümkündür. Sosyal medya tükenmişliğinin alt boyutları incelendiğinde de yaşa göre farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kararsızlık düzeyinin katılımcıların yaşlarına göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir. 36-45 yaş arasındaki insanların kararsızlık düzeyinin 18-25 yaş ve 26-35 yaş arasındaki kişilere göre daha yüksek olduğu elde edilmiştir. Duygusal tükenme düzeyinin de yaşa göre anlamlı şekilde farklılaştığı, ancak burada farklı bir örüntü olduğu görülmektedir. 26-35 yaş aralığındaki katılımcıların duygusal tükenme düzeyinin 18-25 yaş ve 36-45 yaş aralığındaki kişilere göre daha düşük olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, duyarsızlaşma düzeyinin katılımcıların yaşlarına göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı elde edilen sonuçlardandır. Harren vd. yaşın sosyal

medya tükenmişliğini olumsuz yönde yordadığını ve genç bireylerin tükenmişliğe daha yatkın olabileceği sonucuna ulaşmışlardır (2021, s. 7). Çünkü gençler sosyal medya ortamlarında daha fazla zaman geçirme eğilimindedirler. Dolayısıyla bu durum onları bağımlılık ve tükenmişlik gibi rahatsızlıklara karşı daha savunmasız hale getirmektedir (Grau vd., 2019, s. 212). Araştırmadan elde edilen diğer bir sonuç ise katılımcıların sosyal medyada tükenmişlik düzeylerinin mesleklerine göre anlamlı şekilde farklılaştığıdır. Özellikle serbest meslek şeklinde çalışan kişilerin sosyal medyada tükenmişlik düzeylerinin, öğrenci, kamu çalışanı ve özel sektör çalışanlarına göre daha düşük olduğu gözlenmiştir. Elde edilen bu sonuca göre serbest meslek sahiplerinin sosyal medyada daha düşük tükenmişlik düzeyine sahip olmaları işlerinin doğası gereği sosyal medyayı daha esnek ve serbest bir şekilde kullanıp yönetebildiklerinden kaynaklı olabilir. Araştırma sonuçlarımıza benzerlik gösteren Charoensukmongkol, iş yerinde sosyal medya kullanım durumu ile sosyal medya tükenmişliği üzerine gerçekleştirdiği araştırmada, sosyal medyanın bilinçli kullanımına karşı farkındalığı düşük çalışanların sosyal medya tükenmişlik durumlarının artma eğiliminde olduğuna dair bir sonuç elde etmiştir (2016, s. 1966). Araştırmada yer alan katılımcıların sosyal medyada tükenmişlik düzeylerinin gelir düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüştür. Gelir düzeyi arttıkça sosyal medya tükenmişlik düzeyi azalmaktadır. Bu sonuca göre daha yüksek gelire sahip insanların sosyal medyayı iş amacıyla veya daha kontrollü bir şekilde kullanma eğiliminde olabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla daha düşük gelirli bireylere kıyasla sosyal medya tükenmişliklerinin daha az görülebileceği yorumu yapılabilir. Literatür incelendiğinde bazı çalışmalar sonuçlarımızı desteklemektedir. Araştırmadan elde edilen diğer bir bulgu ise katılımcıların sosyal medyada çok fazla zaman harcadıklarının farkında oldukları ve sosyal medyadan uzak durmak istedikleri, sosyal medya kullanmalarının zaman ayırmaya değip değmediğinin bilincinde olmadıklarıdır. Sosyal medya tükenmişliği bireylerin sosyal medyayı aralıklı olarak kullanmasına yol açmaktadır (Fu vd., 2020, s. 2). Birçok çalışma, sosyal medya tükenmişliğinin kullanıcı memnuniyetini azalttığını ve kullanıcıların fiziksel ve zihinsel sağlığını etkilediğini göstermiştir. Bu nedenle, kullanıcıların bir kısmı sosyal medya kullanımını azaltma, durdurma, erteleme veya bırakma gibi davranışsal eğilimler göstermektedir (Gan vd., 2023, s. 1185; Yang & Zhang, 2022, ss. 102142). Literatürde Luqman vd. araştırmalarında yer alan kullanıcıların sosyal medyayı aşırı sosyal, hedonik ve bilişsel kullanmalarının sosyal medya tükenmişliğine neden olduğu ve bunun da sosyal medyayı bırakma veya azaltma niyetine yol açtığını gözlemlemişlerdir (2017, s. 551). Araştırmalar, sosyal medya tükenmişliği ile aşırı sosyal medya kullanımı arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir (Lian vd., 2018, ss. 10-11; Zhang vd., 2020, s. 99). Literatür, sosyal medya tükenmişliği ile ilişkili faktörlerin çok yönlü olduğunu; çevresel (medya özellikleri ve mesaj özellikleri) ve bireysel ((kişisel özellikler, psikolojik stresörler, tutum ve davranışlar) düzeydeki faktörler sosyal medya tükenmişliğin yönlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Zheng & Ling, 2021, ss. 6-7). Sheng vd. araştırmalarında hem sosyal medyayla ilgili faktörlerin (bilgi aşırı yüklenmesi ve sistem özellikleri) hem de kullanıcıyla ilgili faktörlerin (gizlilik ihlali ve siber zorbalık) duygusal tükenmeyi önemli ölçüde etkilediğini, bunun sonucunda da bireylerde sosyal medya tükenmişliğine neden olduğunu belirtmişlerdir (2023, s. 1075001). Sosyal medya tükenmişliğini deneyimleyen bireylerde daha yüksek düzeyde depresyon ve kaygı gözlemlenmektedir. Araştırmacılar, psikolojik iyi oluş ile sosyal medya tükenmişliğinin ilişkili olduğunu öne sürmektedir (Dhir vd., 2019, ss. 200-201). Zhang vd., sosyal medya

tükenmişliği ve tatminsizliğinin sistem özelliğini aşırı yüklenmesi, sosyal aşırı yüklenme ve bilgi aşırı yüklenmesinden kaynaklandığını iddia etmektedir (2016, s. 905). Liu ve Ma, tükenmişliğe farklı bir perspektiften bakmışlardır. Giderek daha rekabetçi bir ortamda aşırı büyümeyi hedefleyen bir sosyal medya şirketinin tükenmişlik semptomlarını hafifletmek için inisiyatif alması durumunda organizasyona fayda sağlayacağını belirtmişlerdir (2020, s. 1885). Bright vd. göre ise, sosyal medya platformlarının kullanıcıları uzun süre meşgul tutması gerekmektedir. Çünkü tükenmişlik sorununu ve bilgi tüketicileri üzerindeki etkilerini ele almaları gerekmektedir (2015, s. 150).

Sonuç itibarıyla gerçekleşen bu çalışma Çanakkale halkının demografik özelliklerine göre sosyal medya tükenmişlik düzeylerinin incelenmesini sağlamıştır. Bu noktada elde edilen bulgular sosyal medya tükenmişliği bağlamında değişkenlerin anlamlı ilişkiler gösterdiği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Nitekim elde edilen bulguların literatürdeki farklı bölgelerde ve farklı örneklemlerde yapılacak çalışmalarla karşılaştırılması önerilmektedir. Çünkü sosyal medyayı bilinçsiz ve amaçsız kullanımın verdiği zararlı sonuçların incelenmesi, gelecekte insanlara verilebilecek derslerin, eğitimlerin, farkındalık çalışmalarının yapılması toplum açısından önem taşımaktadır. Özellikle sosyal medya okuryazarlığı eğitimleri ve sosyal medyayı bilinçli kullanım seminerleri düzenlenmesi, toplumun sosyal medyanın riskleri konusunda bilinçlenmesine ve daha sağlıklı kullanım alışkanlıkları geliştirmesine katkı sağlayabileceği öngörülmektedir. Çocukların ve gençlerin sosyal medya kullanımına dair ebeveynlere yönelik rehberlik eğitimleri düzenlenmesi, ebeveynlerin çocuklarının dijital dünyasında daha bilinçli ve destekleyici bir rol oynamalarını sağlayacağı düşünülmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift TaraflıKörleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Etik Kurulundan 07.12.2023 tarih ve 15/23 sayılı karar ile etik kurul onayı alınmıştır.)
BenzerlikTaraması	Yapıldı – Ithenticate
EtikBildirim	itobiad@itobiad.com
ÇıkarÇatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. *(Ethics committee approval was received from Çanakkale Onsekiz Mart University Graduate Education Institute Ethics Committee with the decision dated 07.12.2023 and numbered 15/23..)
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Complaints	itobiad@itobiad.com
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research..

Kaynakça | References

Acar, N., & Gülnar, B. (2023). İletişim bilimlerinde yeni bir kavram: "Sosyal ağ yorgunluğu". *Etkileşim,* (12), 506-524. https://doi.org/10.32739/etkilesim.2023.6.12.231

Acar, N., & Gülnar, B. (2023). Sosyal ağ yorgunluğunun öncüllerinin belirlenmesinde kullanılan modellerin betimsel içerik analizi ile incelenmesi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi,* (63), 131-151. https://doi.org/10.47998/ikad.1251158

Afşar, F. (2024) *Meslek lisesi öğrencilerinin siber aylaklıkları ile sosyal medya bağımlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi,* (Yayın No. 850379) [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Akyıl, L., & Yıldırım, O. (2020). Kültürlerarası duyarlılık, etnikmerkezcilik ve sosyal medya kullanımı etkileşimi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi (Özel Sayı), 384-395*. DOI: 10.21733/ibad.795539

Al-Shatti, E., Ohana, M., Odou, P., & Zaitouni, M. (2022). Impression management on instagram and unethical behavior: The role of gender and social media fatigue. *International journal of environmental research and public health*, *19*(16), 9808. https://doi.org/10.3390/ijerph19169808

Aydin, K. Y., Aydin, N. & Özçirpici, B., (2021). Social media use, addiction and burnout levels of hospital employees, effective factors: A crosssectional study. *International Neuropsychiatric Disease Journal*, *15*(3), 34-41.

Aydoğan, F. (2011). *Küresel medya*. Beta Yayınları.

Baş, G. (2015). *Eleştirel sosyal medya okuryazarlığı bağlamında yeni medyada imaj, görüntü ve beden sunumu,* (Yayın No. 423446) [Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Binark, M. & Bayraktutan, G. (2013). *Ayın karanlık yüzü: Yeni medya ve etik*. Kalkedon Yayınları.

Birinci, C. M. & Terkan, R., (2023). İletişim aracı olan sosyal medyanın sosyal değişime kazandırdığı boyut. *Journal of Management Theory and Practices Research, 4*(2), 180-195.

Bright, L. F., Klieser, S. B., & Grau, S. L. (2015). Too much Facebook? An exploratory examination of social media fatigue. Computers in Human Behavior, (44), 148-155.

Charoensukmongkol, P. (2016). Mindful Facebooking: The moderating role of mindfulness on the relationship between social media use intensity at work and burnout. *Journal of Health Psychology*, *21*(9), 1966-1980. https://doi.org/10.1177/1359105315569096

Chu, T. H. (2020), "A meta-analytic review of the relationship between social media use and employee outcomes", *Telematics and Informatics*, 50, 101379. https://doi.org/10.1016/j.tele.2020.101379

Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (5th ed.).* SAGE Publications.

Çalışkan, M., & Mencik, Y. (2015). Değişen dünyanin yeni yüzü: Sosyal medya. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (50), 254-277. https://dergipark.org.tr/en/pub/abuhsbd/issue/32944/366052

Demir, Ş.Ş. & Kozak, M. (2013). *Tüketici davranışları*. Detay Yayıncılık.

Dhir, A., Yassotorn, Y., Kaur, P., Chen, S. & Pallesen S. (2019). Antecedents and consequences of social media fatigue. International Journal of Information Management, (48), 193-202.

Diker, E., & Taşdelen. B. (2017) Sosyal medya olmasaydı ne olurdu? Sosyal medya bağımlısı gençlerin görüşlerine ilişkin nitel bir araştırma. *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 17, 189-206.

Dolgun, U. (2005). *Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna*. Ekin Kitabevi.

Ellison NB, Steninfield C. & Lampe C. (2007) The benefits of facebook friend's socialcapital and college student's use of online social network sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*,12, 1143–1168.

Erkuran, H. (2022) *Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı, kişilik özellikleri ve aile yaşam doyumu*. (Yayın No. 731931) [Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. Human Relations, 7(2), 117-140. https://doi.org/10.1177/001872675400700202

Field, A. P. (2018). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (5th ed.). SAGE Publications.

Fu, S., Li, H., Liu, Y., Pirkkalainen, H., & Salo, M. (2020). Social media overload, exhaustion, and use discontinuance: examining the effects of ınformation overload, system feature overload, and social overload. *Information Processing and Management*, *57*(6), Article 102307, 1-15. https://doi.org/10.1016/j.ipm.2020.102307

Gan, C., Li, H., & Liu, Y. (2023). Understanding social media discontinuance behavior in china: a perspective of social cognitive theory. *Information Technology & People.* https://doi.org/10.1108/ITP-05-2022-0403

Gökalp, A., Fan, C-W., İnel, Y. & Chen, I-H. (2024). Sosyal medya yorgunluk ölçeği: türk kültürüne uyum,geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Sosyal Medya Araştırmaları Dergisi*, *1*(1), 38-46.

Gönenli, G., & Hürmeriç, P. (2012). Sosyal medya: Bir alan çalışması olarak Facebook kullanımı, *Sosyal Medya/Akademi:* Beta Yayınları.

Grau S, Kleiser S. & Bright L (2019) Exploring social media addiction among student millennials. *Qualitative Market Research: An International Journal 22*(2): 200–216. https://doi.org/10.1108/QMR-02-2017-0058

Griffiths, M. D. (2013). Social networking addiction: Emerging themes and issues. *Journal of Addiction Research & Therapy*, *4*(5). Doi:10.4172/2155-6105.1000e118

Gündoğan, S. (2022). Sosyal medya tükenmişliği ölçeğinin uyarlanması: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Bağımlılık Dergisi*, *23*(4), 402-409. https://doi.org/10.51982/bagimli.1053234

Güzel, C. (2020) Sosyal medyanın neliği, gelişimi ve kullanım alanları üzerine kuramsal bir inceleme. *Sosyolojik Düşün*, 5(2), 93-112. https://doi.org/10.37991/sosdus.834698

Han, B. (2018). Social media burnout: definition, measurement ınstrument, and why we care. *Journal of Computer Information Systems*, *58*(2), 122-130. https://doi.org/10.1080/08874417.2016.1208064

Harren N, Walburg V. & Chabrol H. (2021) Studying social media burnout and problematic social media use: The implication of perfectionism and metacognitions. Computers in Human Behavior Reports 4: 100117. https://doi.org/10.1016/j.chbr.2021.100117

Hazar, M. (2011). Sosyal medya bağımlılığı-bir alan çalışması, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 32, 151-175.

Jaremka, L. M., Fagundes, C. P., Glaser, R., Bennett, J. M., Malarkey, W. B., & Kiecolt-Glaser, J. K. (2012). Loneliness predicts pain, depression, and fatigue: understanding the role of immune dysregulation. *Psychoneuroendocrinology*, *38*(8), 1310-1317. https://doi.org/10.1016/j.psyneuen.2012.11.016

Kaya, Z. (2023). Sosyal medya anneliği ile değer sahibi çocuk yetiştirmek. *Mecmua*, (15), 124-137. https://doi.org/10.32579/mecmua.1245382

Kazaz, M. & Acar, N. (2024). The new environmental factor of depression, anxiety and stress: Excessive social network loading. *Cyprus Turkish Journal of Psychiatry & Psychology*, 6(3): 262-268. https://doi.org/10.35365/ctjpp.24.3.08

Laughey, D., & Toprak, A. (2010). *Medya çalışmaları: Teoriler ve yaklaşımlar*. Kalkedon.

Lian, S. L., Sun, X. J., Zhou, Z. K., Fan, C. Y., Niu, G. F., & Liu, Q. Q. (2018). Social networking site addiction and undergraduate students' irrational procrastination: The mediating role of social networking site fatigue and the moderating role of effortful control. *PloS one*, *13*(12), e0208162, pp. 1-20. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0208162

Lin, Y.-H., & Huang, C.-C. (2017). Developing and validating a social media burnout scale. Computers in Human Behavior, 69, 207-214. https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.12.003

Liu, C., & Ma, J. (2020). Social media addiction and burnout: The mediating roles of envy and social media use anxiety. *Current Psychology*, *39*(6), 1883-1891.

Luqman, A., Cao, X., Ali, A., Masood, A., & Yu, L. (2017). Empirical investigation of Facebook discontinues usage intentions based on SOR paradigm. *Computers in Human Behavior*, *70*, 544-555. https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.01.020

Marder, B., Joinson, A., Shankar, A., & Houghton, D. (2016). The extended 'chilling'effect of Facebook: The cold reality of ubiquitous social networking. *Computers in Human Behavior*, 60, 582-592. https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.02.097

Maslach, C., & Leiter, M. P. (1997). *The truth about burnout: How organizations cause personal stress and what to do about it*. John Wiley & Sons.

Omay, U. & Gür Omay, E. G. (2022). Tükenmişlik ve Sosyal Medya Bağımlılığı, *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 24(1), 1-19.

Oral, R. & Çakır V. (2023). Sosyal medya bağımlılığı ile obezite farkındalığı ilişkisi: Konya örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Nobel Bilimsel Eserler.

Özdemir, S. S., Özdemir, M., Polat, E., & Aksoy, R. (2014). Sosyal medya kavramı ve sosyal ağ sitelerinde yer alan online reklam uygulamalarının incelenmesi. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, *4*(4), 58-64. https://doi.org/10.17339/ejovoc.96993

Pallant, J. (2020). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using IBM SPSS*. Routledge.

Ravindran, T., Yeow Kuan, A., & Hoe Lian, D. (2014). Antecedents and effects of social network fatigue. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, *65*(11), 2306-2320. https://doi.org/10.1002/asi.23122

Sabih, F., Jameel, M., Hassan, A., Mushtaq, A., & Shamama-tus-Sabah, S. (2021). An empirical exploration of social media burnout, lonelinessand body dissatisfaction among university students in Pakistan. *ASEAN Journal of Psychiatry*, *22*(4) 1-10.

Safko, L., & Brake, D. K. (2009). *The social media bible: tactics, tools, and strategies for business success*. John Wiley & Sons.

Sheng, N., Yang, C., Han, L., & Jou, M. (2023). Too much overload and concerns: Antecedents of social media fatigue and the mediating role of emotional exhaustion. *Computers in Human Behavior*, *139*, 107500. https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107500

Singh, N., & Barmola, K. C. (2015). Internet addiction, mental health and academic performance of school students/adolescents. *Int J Indian Psychol*, *2*(3), 98-108.
Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). Using multivariate statistics, 6th edn Boston. *Ma: Pearson*.

Terzi, A. Ö. (2020). Yeni medyanın farklı kullanım pratikleri açısından değerlendirilmesi: Bir literatür taraması. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, *10*(2), 33-50. https://doi.org/10.20493/birtop.763238

Tuğtekin, U. (2022). Üniversite Öğrencilerinin Bilgi ve İletişim Teknolojileri Aşırı Yükleme ve Sosyal Ağ Tükenmişlik Durumlarının İncelenmesi. *Yaşadıkça Eğitim*, *36*(1), 126-145. https://doi.org/10.33308/26674874.2022361350

Tuncer, R. Z. & Levendeli, Ş. T. (2023) Bağ (ım) lı bireyden yorgun bireye: Dijital iletişim çağında sosyal ağ yorgunluğu. *Selçuk İletişim*, *16*(2), 479-507. https://doi.org/10.18094/josc.1296833

Tunçbilek, M. M. & Abdussamet, U. Z. (2019). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya paylaşımlarının etik açıdan incelenmesi. *Business & Management Studies: An International Journal*, *7*(4), 1334-1360. https://doi.org/10.15295/bmij.v7i4.1178

Vural, A. Z. B. & Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege üniversitesi iletişim fakültesine yönelik bir araştırma. *Journal of Yasar University*, *20*(5), 3348-3382.

Wu, D., & Zheng, J. (2023). Social media overload, gender differences and knowledge withholding. *Kybernetes*, *52*(1), 24-43. https://doi.org/10.1108/K-06-2021-0482

Yang, H., & Zhang, S. (2022). Social media affordances and fatigue: The role of privacy concerns, impression management concerns, and self-esteem. *Technology in Society*, *71*, 102142. https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2022.102142

Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Detay Yayıncılık.

Zhang, S., Shen, Y., Xin, T., Sun, H., Wang, Y., Zhang, X., & Ren, S. (2021). The development and validation of a social media fatigue scale: From a cognitive-behavioral-emotional perspective. *PloS one*, *16*(1), e0245464. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0245464

Zhang, S., Zhao, L., Lu, Yaobin & Yang, J. (2016). Do you get tired of socializing? An empirical explanation of discontinuous usage behaviour in social network services. Information & Management, (53), 904-914

Zhang, Y., Liu, Y., Li, W., Peng, L., & Yuan, C. (2020). A study of the influencing factors of mobile social media fatigue behavior based on the grounded theory. *Information Discovery and Delivery*, *48*(2), 91-102. https://doi.org/10.1108/IDD-11-2019-0084

Zheng, H., & Ling, R. (2021). Drivers of social media fatigue: A systematic review. *Telematics and informatics*, *64*, 101696, pp. 1-13. https://doi.org/10.1016/j.tele.2021.101696

We are Social. (2024, 4 Temmuz). https://recrodigital.com/weare-social-2024-turkiye-sosyal-medya-kullanimi-verileri/ adresinden erişilmiştir.

We are Social. (2024, 4 Temmuz). https://wearesocial.com/uk/blog/2024/01/digital-2024-5-billion-social-media-users/ adresinden erişilmiştir.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 707-724 | Research Article

An Evaluation of Tertiary Education Perceptions of Palestinian Students Studying in Konya

Fatih Yılmaz [1] **Mevlüt Uygur** [2]

Abstract

Statistics indicate that the number of international students in Türkiye is increasing each year. These students both contribute to the country's economy and cultural richness. On the other hand, international students have some problems during their education. The researchers think that for a quality and practical education, it is important to identify the problems international students face and offer solutions to them. Accordingly, this paper aims to identify the problems faced by Palestinian students attending tertiary education in Türkiye and offer suggestions for solutions. Phenomenological design, one of the qualitative research methods, was adopted in the paper. The participants are 20 Palestinian students studying at different universities in Konya in the 2024-2025 academic year. The researchers employed the convenience sampling method. The data were obtained using a semi-structured interview form prepared by the researchers, who used content analysis to analyze the data. According to the findings, the most common problems faced by Palestinian students in tertiary education are language problems, economic problems, integration problems, and discrimination problems. Moreover, it emerged that the most common disappointments of Palestinian students in tertiary education were related to the education system and economic, social, and language issues. The participants also offered solutions to their problems related to education, social integration processes, economy, and language issues. Additionally, the expectations of Palestinian students at the end of tertiary education are employment, experience, returning home, quality education, and career opportunities. Considering the research findings, it is recommended that Palestinian students receive Turkish language education through universities and/or the Ministry of National Education before starting their majors.

Keywords: Economic Problems, International Students, Language Problems, Palestinian Students, Tertiary Education

Yılmaz, F., & Uygur, M. (2025). An evaluation of tertiary education perceptions of Palestinian students studying in Konya, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 14(2), 707-724. https://doi.org/10.15869/itobiad.1608569

Date of Submission	09.01.2025
Date of Acceptance	26.03.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.	

[1] Dr., Ministry of National Education, Konya, Türkiye, yilmazoglu@gmail.com, ORCID:0000-0001-7852-6756

[2] Dr., Ministry of National Education, Konya, Türkiye, muygur1978@gmail.com, ORCID:0000-0002-3880-5731

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 707-724 | Araştırma Makalesi

Konya'da Eğitim Gören Filistinli Öğrencilerin Yükseköğrenim Algılarının Değerlendirilmesi

Fatih Yılmaz [1] **Mevlüt Uygur** [2]

Öz

Ülkemizde her yıl uluslararası öğrenci sayısı giderek artmaktadır. Bu öğrenciler hem ülke ekonomisine hem de ülkenin kültürel zenginliğine katkı sağlamaktadır. Diğer yandan uluslararası öğrencilerin öğrenim süreçleri boyunca yaşadıkları sorunlar bulunmaktadır. Buradan hareketle uluslararası öğrencilerin öğrenim hayatları boyunca yaşadıkları sorunlarının ortaya çıkarılması ve bunlara yönelik çözüm önerilerinin getirilmesi kaliteli ve etkili bir eğitim için önemli olduğu değerlendirilebilir. Bu bağlamda bu araştırmanın amacı, ülkemizde yükseköğrenime devam eden Filistinli öğrencilerin yükseköğrenim sürecinde yaşadıkları sorunları belirlemek ve çözüm önerileri geliştirmektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Bu araştırmanın çalışma grubunu 2024-2025 eğitim ve öğretim yılında Konya'daki farklı üniversitelerde öğrenim gören 20 Filistinli öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Veriler araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış bir görüşme formu ile elde edilmiştir. Verilerin analizinde içerik analiz tekniği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre Filistinli öğrencilerin yükseköğrenim sürecinde en sık yaşadıkları sorunların ekonomik problemler, dil, uyum ve ayrımcılık problemleri olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan Filistinli öğrencilerin yükseköğrenim sürecinde en sık yaşadıkları hayal kırıklıklarının ise eğitim sistemi, ekonomik, toplumsal ve dil sorunları olduğu bulunmuştur. Araştırmadan elde edilen diğer bir bulgu ise Filistinli öğrencilerin yükseköğrenim sürecinde yaşadıkları sorunlara ilişkin çözüm önerilerinin, eğitime, toplumsal entegrasyon süreçlerine, ekonomiye ve dil öğretimine yönelik olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Filistinli öğrencilerin yükseköğrenim sürecinin sonundaki beklentilerinin ise istihdam, deneyim, ülkesine dönmek, kaliteli eğitim ve kariyer olduğu belirlenmiştir. Araştırma bulgularına göre Filistinli öğrenciler ülkemizde yükseköğrenime başlamadan önce üniversiteler ve Millî Eğitim Bakanlığı aracılığıyla Türkçe eğitimi almaları sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Dil Sorunları, Ekonomik Sorunlar, Filistinli Öğrenciler, Uluslararası Öğrenciler, Yükseköğrenim

Yılmaz, F., & Uygur, M. (2025). Konya'da eğitim gören Filistinli öğrencilerin yükseköğrenim algılarının değerlendirilmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 707-724. https://doi.org/10.15869/itobiad.1608569

Geliş Tarihi	09.01.2025
Kabul Tarihi	26.03.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.

[1] Dr, Millî Eğitim Bakanlığı, Konya, Türkiye, yilmazoglu@gmail.com , ORCID:0000-0001-7852-6756

[2] Dr, Millî Eğitim Bakanlığı, Konya, Türkiye, muygur1978@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3880-5731

Introduction

Due to globalization, several changes are taking place in education, especially in tertiary education, as in many sectors worldwide. One of them is the internationalization of universities, opening their doors to international students from various countries (Taylan, 2019, p. 1). International students leave their homeland and go to other countries for a better education. In turn, they offer opportunities for developed countries regarding economic and human resources. That is why, countries with developed tertiary education systems compete to benefit more from the abovementioned opportunities. Considering countries such as the United States, Australia, the United Kingdom, and Canada, which have a significant number of international students, it is clear how outstanding the contribution of international students is to the economies of the countries (Özer, 2012, p. 10). To illustrate, in 2023, in the US, international students contributed 40.1 billion dollars and provided 368,333 jobs to the national economy (NAFSA, 2023; as cited in Okai & Mandayam, 2024, p. 306). Moreover, it can be concluded that international students are important for any country's tertiary education in terms of academic prestige and financial advantage (Baklashova & Kazakov, 2016, p. 1822).

Additionally, student circulation between countries is regarded to be an advantage for the economies of the countries as well as the recognition of the countries in the world, finding job opportunities in different countries thanks to international diplomas, and increasing the quality and quantity indicators of the universities (Yıldıran, Özkan, & Büyükyılmaz, 2016, p. 21). Moreover, internationally qualified graduate students make significant contributions to the scientific research capacities of higher education institutions and enhance their global competitiveness. The issue of international education is not only important in terms of its economic benefits and the training of professionals in certain fields. The presence of international students and faculty members on a campus directly influences the structure and quality of the education provided and also enables the development of intercultural dialogue (Özer, 2012, p. 10). In general, international students can also be considered an important source of revenue for countries worldwide.

In this context, students from several countries come to Türkiye every year for a better education and future. The arrival of international students in Türkiye first started in 1981 with the Exam for Foreign Students (YÖS) organized for those who wanted to receive higher education in Türkiye through their means. Later on, with the disintegration of the Soviet Union in 1989, the Turkish and Related Communities Exam (TCS) was started to be held in 1992 in cooperation with the Turkish Republics, which declared their independence with the disintegration of the Soviet Union to receive education in Türkiye (Kıroğlu, Kesten, & Elma, 2011, p. 26).

Moreover, international students in Türkiye consist of students passing exams such as YÖS, TCS (students from Turkish Republics, Turkish and Related Communities), YÖK-scholarship students, Islamic Development Bank Supported students (bilateral agreements, YÖK), students coming within the framework of the Socrates/Erasmus Program (mutual agreement students) (Şahin & Demirtaş, 2014, p. 89). Although findings suggest that most students coming to Türkiye for higher education are from Turkic republics and related communities, student diversity has been increasing in recent years. The issue of international students can no longer be considered solely within the scope of Turkish and related communities. Recent global developments, migration movements,

and Turkey's growing influence on the international stage have contributed to this increasing diversity of international students. Notably, in recent years, alongside linguistically close countries such as Azerbaijan and Turkmenistan, Syrian students have ranked first both in new enrollments and in the total number of students. Additionally, the number of students coming to Turkey from distant countries such as Nigeria, Somalia, Libya, Egypt, Pakistan, Yemen, and China has also increased (Demirhan, 2017, p. 551).

In this regard, 301454 international students studied in 200 universities in Türkiye in the 2022-2023 academic year (Council of Higher Education, 2024, p. 127). Consequently, considering both its geopolitical location and the opportunities and facilities provided for international students, it can be stated that our country is a center of attraction in education.

Although international students in our country contribute to the country's economy and cultural richness they have some problems during their education. It is for sure that leaving home to attend a university is a significant milestone for students. However, leaving home for university can be particularly challenging, especially for those studying abroad. International tertiary students are likely to experience adaptation difficulties when they begin their studies. Many factors contribute to the academic, social, cultural, and psychological adjustment of international students. While some international students find it easy to adapt to or cope with the stressors associated with living and studying in a foreign country, others may experience psychological distress (Mesidor & Sly, 2015, p. 262-263). While even students from the same country going to different cities for higher education experience problems, students from different countries inevitably face some problems. Because every society has its cultural structure, and someone who moves from one culture to another may easily encounter problems (Çelik, 2013, p. 2-3).

In particular, they may have problems due to a different food culture, unfamiliar living conditions, financial problems, finding a balance between study and work, etc. They must adapt to the curriculum, learning styles, language, culture, personal barriers, and other possible difficulties (Baklashova & Kazakov, 2016, p. 1823). Research indicates that international students face various challenges, including academic difficulties, language-related problems, financial issues, housing, transportation, and healthcare concerns, as well as social, psychological, and administrative difficulties. However, findings vary regarding which of these challenges have the most significant impact (Demirhan, 2017, p. 554). From this regard, it is possible to state that it is important for a quality and practical education to reveal the problems experienced by international students throughout their education and to propose solutions for them.

The literature has several research on international students (Akkaya, Çilingir & Levent, 2018; Alavi & Mansor, 2011; Altunbaş, 2020; Baklashova & Kazakov, 2016; Çelik, 2013; Çöllü & Öztürk, 2009; Derman, 2010; Huntley, 1993; Kalaycı & Göç, 2023; Kurtça, 2020; Taylan, 2019; Topal & Tauscher, 2020; Usta, Sayın, & Güzelipek, 2017; Wu, Garza, & Guzman, 2015; Yıldıran et al., 2016; Zhai, 2002). However, this paper emphasizes the perceptions of Palestinian students attending tertiary education and the problems they experience during their education and offers solutions for those problems.

This paper aims to study the perceptions of Palestinian students attending tertiary education in Konya. This research is significant due to the limited number of studies about Palestinian students in the literature. Therefore, it is thought to constitute a reference for future studies and contribute to the literature.

Method

This part has the research model, participants, data collection tools and analysis methods.

The Research Model

In this paper, phenomenology, one of the qualitative research methods, was adopted. In short, phenomenology can be defined as the study of phenomena that we are aware of but do not have an in-depth and detailed understanding of (Yıldırım & Şimşek, 2018, p. 69). It is a type of qualitative research with its own focus and methodological strategies. Therefore, phenomenological research concerns a phenomenon's reality or underlying structure (Merriam, 2013, p. 36).

The Participants

In research, it is best to reach as many participants as possible. However, most of the time, this is neither a cheap way of data collection nor quick enough. In the case of this research, it is really tough to reach the participants. Since the participants of this research are Palestinians, it is tough for the researchers to collect data because we do not exactly know how many Palestinian students study in Konya and which universities they attend. In other words, we do not know the exact population size. Therefore, there is no option for the researchers but to adopt the convenience sampling method, which can be defined as collecting data from participants who are easily accessible (Golzar, Noor, & Tajik, 2022, p. 74).

Accordingly, the research participants consist of 20 Palestinian students studying at different universities in Konya in the 2024-2025 academic year. The participant students were coded as S.1, S.2.... and S.20.

At the very beginning of the data collection, the participants were informed that they could leave the research at any time. The participants were tertiary students, 19 males and 1 female. It is possible to infer that the participants stay in the same or nearby dormitories. It is also possible to conclude that males mostly prefer to study abroad. The participants mostly studied at Selcuk University (n=16; %80), Necmettin Erbakan University (n=3; %15) and Konya Technical University (n=1; %5) respectively. The fact that most of the students attended Selcuk University might be due to the fact that the participants stayed in the same dormitory near Selcuk University or Selcuk University had more quota for foreign students than the other universities in the city. They studied at the departments of agriculture (n=4; %20), radio television and cinema (n=3; %15), medicine (n=2; %10), mechanical engineering (n=2; %10), electrical and electronical engineering (n=2; %10), chemistry (n=1; %5), veterinary (n=1; %5), administration and organization (n=1; %5), dentistry (n=1; %5), faculty of divinity (n=2; %10) and one of the participants did not answer the question related to the department. In other words, we have one missing data (n=1; %5) regarding the participants' department. The average for their age was 24.45 (SD: 4.47; range 20-34); they are mostly in their twenties. The majority of the participants were undergraduate students (n=12; %60) followed by doctoral students (n=4; %20) and master's students (n=4; %20). Our universities are preferred by Palestinian students for both undergraduate and graduate education.

Data Collection Tools

This paper used a semi-structured interview form prepared by the researchers themselves to collect research data. While preparing the interview form, first, the researchers reviewed the literature thoroughly. Then, they wrote down the questions suitable for the research. In addition, two educational experts from the Department of Education reviewed the interview form. Apart from the demographic information, the data collection tool has the questions below:

1- What are the problems you face during tertiary education in Türkiye?

2- What are the disappointments you face during tertiary education in Türkiye?

3- What are your recommendations for solutions to the problems you have faced during tertiary education in Türkiye?

4- What are your expectations at the end of education in Türkiye?

Data Collection and Analysis

Covid-19 pandemic led the researchers to find alternative ways of data collection. In qualitative studies collecting data through Google Forms or other online data collection methods, an alternative to the traditional methods, became a common practice especially during the Covid-19 pandemic due to frequent quarantines, social distancing or travel restrictions (Saarijärvi & Bratt, 2021, p. 392). In fact, depending on the conditions, in qualitative researches, in addition to the traditional data collection methods, the researcher has options like face to face, phone or e-mail (Uslu & Demir, 2023, p. 292). The researchers think that as far as the research questions are meticulously formulated, collecting data using Google Forms or other forms of online surveys in qualitative research is no different from collecting data via e-mail, a sort of text based qualitative data.

In this research, the data were collected through Google Forms using semi-structured interview forms prepared by the researchers for the students participating in the study. The participants, voluntarily, were asked to fill in the data collection tools. At the beginning of the forms, the purpose and method of the research were explained to the participants. Moreover, the students' opinions were detailed in the paper, and direct quotations were included.

The researchers utilized content analysis to analyze the data. Content analysis is an analysis method that allows the data to be examined closely and to reach categories and themes (Yıldırım & Şimşek, 2018, p. 242-243). Content analysis, in other words, is a systematic way of categorizing texts, drawings, videotaped studies, or other material into categories or themes, which allows the researchers and readers to quickly grasp large volumes of data (Stemler, 2001, p. 1).

With this aim in mind, the data obtained were first coded using MAXQDA 2020 (VERBI Software, 2020). The research questions are the themes of the analysis, and the researchers have formed categories considering the related answers.

Reliability is a significant problem in qualitative research. The researchers did a reliability analysis and reported direct quotations from the opinions of the students participating in

the research. There are a couple of ways to ensure reliability in this type of research. One is Miles and Huberman's interrater agreement technique, which is consistency between different coders (Miles & Huberman, 1994, p. 64-66). In this method, to calculate reliability, the researchers divide the number of agreements by the number of agreements plus disagreements (McAlister et al., 2017, p. 3). Although the acceptable percentage may vary, it is expected to be around %90 (Miles & Huberman, 1994, p. 64). The percentage of agreement around the coders was around %95.

Findings

This section contains the participants' findings and interpretations of the data analysis. As a result of the content analysis, six categories were identified under the theme of challenges faced, six under the theme of disappointments, four under the theme of recommendations for solutions to the problems encountered, and five under the theme of expectations.

The categories and frequency distributions of the theme "challenges faced" are shown in Figure 1 below.

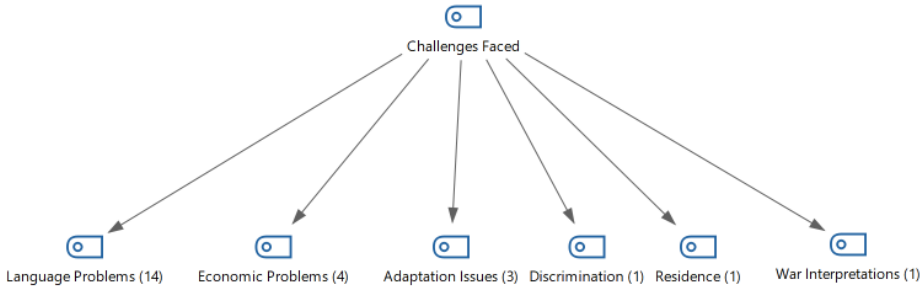

Figure 1. Challenges Faced by Palestinian Students

Figure 1 indicates that the most common challenge Palestinian students face is language problems. Some of the participant views in this category are as follows;

> *"All courses are in Turkish, and very few people speak English."* (S. 3)
>
> "*Language and Economic situation*" (S. 4)
>
> "*Turkish language and social adaptation*" (S. 5)
>
> "*At first, I could not understand the lecturers.*" (S. 7)
>
> "*Language, not using too much English*" (S. 8).
>
> *"When I first arrived, there were very few people who spoke English. It was a bit difficult to learn Turkish using only Turkish.*" (S. 8)
>
> "*I had a hard time using Turkish. The lecturers spoke fast."* (S. 16)

Another category of the most frequently faced challenges is economic challenges. Some of the participant views in this category are as follows;

> "*Financial problems*" (S. 19)

"*Lack of money*" (S. 20).

In the theme of challenges faced, the participants' views on the categories of "Discrimination" and "War interpretations," which are the least faced challenges by Palestinian students, are as follows;

"*Most of the dialogues are about Palestine and Jerusalem.*" (S. 17)

"*Discrimination*" (S. 2)

Categories and frequencies for the theme of disappointments experienced by Palestinian students are shown in Figure 2 below.

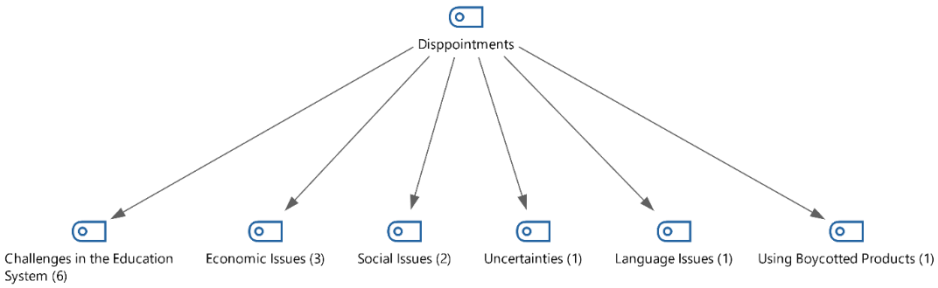

Figure 2. Disappointments Experienced by Palestinian Students

Figure 2 shows that the most common disappointment participants face is difficulties in the education system. Some of the participant views in this category are as follows;

"School and the laboratories are old." (S. 4)

"We have the same time as Turkish students in exams even though we are foreigners." (S. 3)

"It is a bit hard to go to school every day." (S. 8)

"I expected to be at a better level of education." (S. 10)

In the theme of disappointments experienced, some of the categories with the least number of codes were "Uncertainties" and "Using boycotted products." Participant views in these categories are as follows.

"I want to return to Gaza after graduating school, but the situation is not clear at the moment." (S.17)

"People consume the products on the boycotted list." (S. 12)

Categories and frequencies for the theme of recommendations for solutions to the problems faced are available in Figure 3 below.

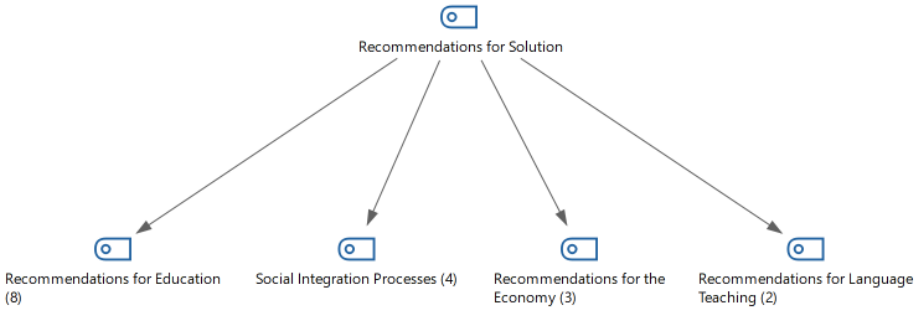

Figure 3. Recommendations for Solutions to the Problems

Figure 3 indicates that in the theme of recommendations for solutions to the problems faced, the most frequent recommendation is in the category of recommendations for education. Some of the participant views in this category are as follows;

"*The Quality of Education should be improved.*" (S. 12)

"*The education system for foreign students should be improved.*" (S. 11)

"*Design an instruction method for foreign students*" (S. 13)

"*Tertiary education system should be easier for foreign students.*" (S. 5)

"*School is better when it is three days a week.*" (S. 8)

Another category of the recommendations for solutions is the social integration processes. Some of the participant views in this category are as follows;

"*It is necessary to inform the Turkish students a little bit that the Palestinians did not sell their land; some students have no idea about it, and they think they sold it.*" (S. 17)

"*To organize a meeting event with foreign students and Turkish students*" (S. 7)

In the theme of recommendations for solutions to the problems experienced by Palestinian students, the least number of recommendations was in the category of suggestions for language teaching. Participant views in this category are as follows;

"*Academic language should be given intensively when taking a Turkish course.*" (S. 9)

"*To learn Turkish well*" (S. 6).

Categories and frequency distributions for the theme of expectations are shown in Figure 4 below.

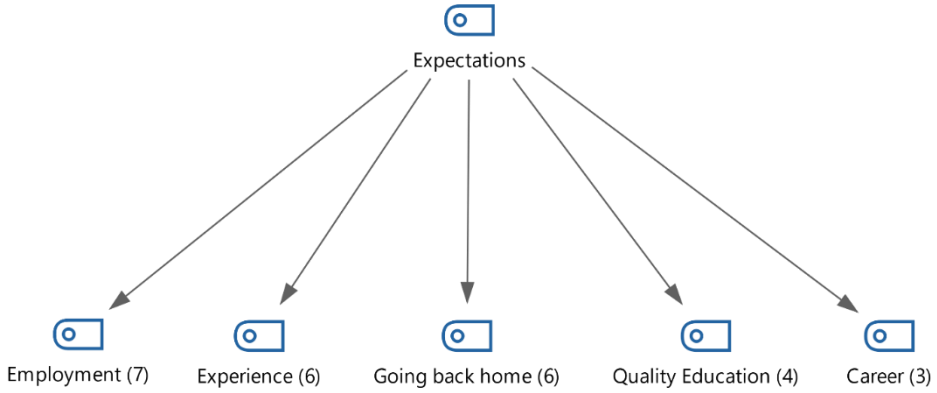

Figure 4. Expectations of Participants

Figure 4 indicates that the most frequent expectation in the theme of Palestinian students' expectations is in the "Employment" category. Some of the participant views in this category are as follows;

"*Employment opportunities*" (S. 19)

"*To find a suitable job*" (S. 18)

"*To work in the field, I studied*" (S. 10)

"*I mean, I cannot work here anyway.*" (S. 3)

Another category of expectations is "Going back home." Some of the participant views in this category are as follows;

"*So, I cannot work here anyway... I will go back to my country, take the equivalency exam, and practice my profession there.*" (S. 3)

"*To have the right to work in any country. To be able to develop the health sector in my country upon graduation.*" (S. 7)

"*Receiving a diploma and returning home*" (S. 6)

Regarding expectations, the least common expectation is in the career category. Student views in these categories are as follows;

"*Becoming an assistant in the university*" (S. 20)

"*Having a master's degree*" (S. 1)

The word cloud created using the themes and categories is available in Figure 5 below.

Figure 5. Word Cloud of Themes and Categories

Conclusion, Discussion, and Recommendations

In this paper, the researchers studied the perceptions of higher education of Palestinian students attending tertiary education in Konya. In this regard, they found that the most common problems encountered by Palestinian students participating in the research were language problems, followed by economic problems, adaptation problems, discrimination problems, residence problems, and war comments, respectively. However, the most common problem faced by Palestinian students is the language problem since they come to Türkiye from a foreign country and cannot speak Turkish fluently. The literature also has some research supporting the findings of this paper. To illustrate, Taylan (2019) states that the most important problems experienced by international students from Asia, Africa, Turkic Republics, and Balkan countries in Sakarya, Türkiye, are language problems, educational and academic problems, cultural problems, discrimination, and economic problems. Çelik (2013) also states that international students studying higher education in Türkiye face adaptation, economic, accommodation, and transportation problems. Şahin and Demirtaş (2014) found that the leading problems of international students are primarily economic, and they concentrated on issues such as school fees, nutrition, transportation, language, and accommodation. According to the findings of Kalaycı and Göç (2023), the problems faced by international students are language problems, educational problems, cultural problems, and adaptation problems. However, the most important problem is the language. In addition, findings of some research (Akkaya et al., 2018; Alavi & Mansor, 2011; Altunbaş, 2020; Baklashova & Kazakov, 2016; Çöllü & Öztürk, 2009; Kurtça, 2020; Topal & Tauscher, 2020; Usta et al., 2017; Wu et al., 2015; Zhai, 2002) overlap with the findings of this paper. In this context, it can be concluded that the problems faced by international students coming to Türkiye are similar. In particular, several papers indicate that the most common problems international students encounter in tertiary education are language, economic, adaptation, and discrimination problems.

Another finding in the research is that the most common disappointments of Palestinian students are the difficulties in the education system, followed by economic difficulties, social problems, uncertainties, language issues, and consumption of boycotted products.

However, the most common disappointment of Palestinian students is the difficulties in the education system since they cannot speak Turkish sufficiently. As a result, they cannot adapt to the education system. Additionally, it can be stated that the most common challenges faced by Palestinian students in their tertiary education journey—financial difficulties and language barriers—yield similar results to some of the disappointments they experience, which are also economic hardships and language-related issues. Some research in the literature supports the findings of this paper as well. Enterieva and Sezgin (2016) state that students from Turkic Republics faced some problems related to academic, social, and educational support services. As a result of the research done by İnce and Koçak (2018), international students stated that they had difficulties in terms of differences in education and educational methods. Kurtça (2020) found that the problems faced by international students had two dimensions: social and economic. The inability to understand some courses in the social dimension was especially an important problem. It is considered that the inability of students to understand some courses is due to the inadequacy of their Turkish. When economic problems are considered, it was found that students had more problems with scholarships and accommodation. It was found that more than half of the students stayed in private dormitories and houses and spent much of their income on accommodation. Şahin and Demirtaş (2014) determined that international students had problems arising from both the system and the lecturing styles of the teaching staff. In addition, international students mostly experience economic problems. Yardımcıoğlu, Beşel, and Savaşan (2017) state that international students have socio-economic problems such as friendship, health, cultural, economic, psychological, academic, and social problems. They also offered solutions to these problems. In this context, it can be concluded that the disappointments and problems experienced by international students coming to Türkiye are similar. Especially considering the most common disappointments and problems of international students attending tertiary education, it is possible to infer that they face educational, economic, social, and language difficulties.

Other findings in the research are the recommendations for solutions to the problems faced by Palestinian students during tertiary education, followed by recommendations for education, social integration, the economy, and language teaching, respectively. The fact that Palestinian students have some recommendations related to education may be because they come to Türkiye from a foreign country, cannot speak Turkish sufficiently, and cannot adapt to the education system. However, they desire to get a good education. Findings from research in the literature support this inference. For instance, Enterieva and Sezgin (2016) list the suggestions of the students from Turkic Republics on education as up-to-date education and educational content, as well as student-centered education. Moreover, some students also suggest academically and personally qualified lecturers, working on projects with the lecturers, practical education, using English in education, and reducing bureaucracy in education. According to the results of research done by Cevher (2016), to determine the satisfaction levels of foreign university students, the participants recommend that the signs and announcements should be in English on the campus, online support or communication via e-mail at the end of the course should be available, academician-foreign student communication should be developed, professors or lecturers should frequently meet with international students. Before registration, more detailed information about the city and the university should be provided. Similarly, the results of the research done by Gönültaş, Kul, and Al-Khatib (2023) to study the adaptation problems faced by international students during the Covid-19 pandemic and

their coping strategies with those problems indicate that they preferred going to a Turkish course or improving their language on their own. Coping strategies for socio-cultural problems included meeting new people, participating in various activities, accepting differences, and trying to get to know Turkish culture. Some coping strategies for academic problems included studying and attending training. Some coping strategies for emotional problems were making phone calls, participating in sports, art, etc., and spending time with friends. According to the results of the research done by Kocabıyık, Bacıoğlu, and Güvendir (2019) to determine the problems of international students studying at Trakya University and the reasons for those problems, the suggestions regarding the language problems of international students were determined as going to a course, reading books, participating in social environments, making the language exam more difficult, speaking Turkish and enough preparation. Suggestions for some university services were determined as activities, orientation, conferences, language courses, and establishing a community. Suggestions for academic failure were determined as additional courses, reading books, and peer education. In this regard, it can be concluded that the solutions and recommendations regarding the common problems faced by international students in tertiary education are similar. Notably, it has been determined that the solution recommendations of international students studying tertiary education contain recommendations for education, social integration processes, economy, and language teaching.

Finally, it came out in the research that the expectations of Palestinian students at the end of tertiary education are mostly employment, followed by experience, going back to their country, quality education, and career. The fact that Palestinian students want to find a job at the end of their education and pursue their academic expectations may be the reason. Some findings in the literature support the findings of this paper as well. According to the research results by Yılmaz (2022), international students dreamed of a better life in the future, which is why they studied in Türkiye. International students were found to plan to migrate to European countries after getting a good education. According to the results of the research by Musaoğlu (2016), most international students' expectations and dreams before coming to Türkiye were grouped into three. The most frequently used one of those groups are the participants' careers, future, and dreams. Moreover, the data showed that they also expected a quick adaptation. Another expectation is to trade between Türkiye and their own country. In this regard, it can be concluded that the expectations of international students at the end of tertiary education studying in Türkiye are similar. In conclusion, it is possible to state that the expectations of tertiary students are employment, experience, going back to their country, quality education, and career.

Considering the findings of this research, the researchers made the following recommendations.

- For some time, international students can study Turkish in courses offered by universities or the Ministry of National Education to learn the Turkish language before starting their majors. At the end of those courses, an exam can also be held.
- The rise of inflation is a significant problem in many countries. Palestinian students, like everyone else, were also affected by the situation. They need economic support. The amount of scholarships given to students can be revised.

- Through social integration activities or orientation days organized by communities, universities can take measures to solve the adaptation problems of students.
- This is qualitative research; quantitative research on the same subject can be done with a larger sample.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. * (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmalar Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 29.11.2024 Tarih, 2024/885 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. * (Necmettin Erbakan University, Social and Human Sciences Scientific Research Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 29.11.2024, numbered 2024/885 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50)

References / Kaynakça

Akkaya, A. Y., Çilingir, G. A. ve Levent, G. T. (2018). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesindeki Suriyeli öğrencilerin akademik sorunları üzerine bir çalışma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 40*(2), 413-448. https://doi.org/10.21560/spcd.vi.447969

Alavi, M., & Mansor, S. M. S. (2011). Categories of problems among international students in Universiti Teknologi Malaysia. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 30*, 1581-1587. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.10.307

Altunbaş, A. (2020). Türkiye'de yaşayan göçmenlerin üniversite eğitiminden memnuniyetlerinin Konya'daki Suriyeli öğrenciler örneği üzerinden değerlendirilmesi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi, 3*(2), 64–74. https://doi.org/10.32329/uad.772646

Baklashova, T. A., & Kazakov, A. V. (2016). Challenges of international students' adjustment to a higher education institution. *International Journal of Environmental and Science Education, 11*(8), 1821–1832.

Cevher, E. (2016). Yükseköğretimde uluslararasí öğrenci hareketliliği ve memnuniyeti. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(22), 337-349.

Council of Higher Education. (2024). *Üniversite izleme ve değerlendirme genel raporu 2024 [University monitoring and evaluation general report 2024].* Retrieved from https://www.yok.gov.tr/Documents/2024/universite-izleme-ve-degerlendirme-genel-raporu-2024.pdf on 15.11.2024.

Çelik, İ. (2013). *Türkiye'de yükseköğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin sorunları [The problems of international student having higher education in Turkey]* (Master's Thesis). Trakya University, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Çöllü, E. F., & Öztürk, Y. E. (2009). Türk Cumhuriyetleri, türk ve akraba topluluklarından Türkiye'ye yükseköğrenim görmek amacıyla gelen öğrencilerin uyum ve iletişim sorunları (Konya Selçuk Üniversitesi örneği). *Journal of Azerbaijani Studies, 12*(1–2), 223–239.

Demirhan, K. (2017). Ulusal alanyazında uluslararası öğrenciler ve uluslararası öğrencileri siyasal açıdan düşünmek. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 13*(13), 547-562.

Derman, S. (2010). Yabancı uyruklu öğrencilerin Türkiye Türkçesi öğreniminde karşılaştıkları sorunlar. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 29*, 227–247.

Enterieva, M., & Sezgin, F. (2016). Türki Cumhuriyetlerden Türkiye'ye gelen yükseköğretim öğrencilerinin akademik ve sosyal beklentilerinin karşılanma düzeyi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 6*(1), 102–115.

Golzar, J., Noor, S., & Tajik, O. (2022). Convenience sampling. *International Journal of Education & Language Studies, 1*(2), 72–77. https://doi.org/10.22034/ijels.2022.162981

Gönültaş, M., Kul, A., & Al-Khatib, A. (2023). Uluslararası öğrencilerin uyum problemleri ve bu problemlerle baş etme stratejileri: Bir durum çalışması. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *10*(1), 60–69. https://doi.org/10.21666/muefd.1096957

Huntley, H. S. (1993). *Adult international students: problems of adjustment.* Retrieved from https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED355886.pdf on 08.12.2024.

İnce, M., & Koçak, M. C. (2018). Türkiye'de yüksek öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin sosyal ve kültürel problemleri. *Journal of Turkish Studies, 13*(10), 371–385. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.13598

Kalaycı, H., & Göç, E. (2023). Yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin sorunlarına sosyolojik bir bakış: Çankırı örneği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (34), 69–94. https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.1245705

Kıroğlu, K., Kesten, A., & Elma, C. (2011). Türkiye'de öğrenim gören yabancı uyruklu lisans öğrencilerinin sosyo- kültürel ve ekonomik sorunları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6*(2), 26–39.

Kocabıyık, O. O., Bacıoğlu, S. D., & Güvendir, M. A. (2019). Yükseköğretimde öğrenim gören uluslararası öğrencilerin sorunları. *Journal of Human Sciences, 16*(2), 561-581.

Kurtça, B. (2020). Bartın üniversitesi'nde eğitim gören yabancı uyruklu öğrencilerin sosyo-ekonomik sorunları ve çözüm önerileri. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 5*(1), 113–126.

McAlister, A. M., & Lee, D. M., & Ehlert, K. M., & Kajfez, R. L., & Faber, C. J., & Kennedy, M. S. (2017, June). Qualitative Coding: An Approach to Assess Inter-Rater Reliability Paper presented at 2017 *ASEE Annual Conference & Exposition,* Columbus, Ohio. https://doi.org/10.18260/1-2--28777

Mesidor, J. K., & Sly, K. F. (2015). Factors that contribute to the adjustment of international students. *Journal of international students*, *6*(1), 262-282. https://doi.org/10.32674/jis.v6i1.569

Merriam, S.B. (2013). *Nitel araştırma* (3. Basımdan Çeviri). (S. Turan, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). California: SAGE Publications.

Musaoğlu, B. N. (2016). Türkiye'de öğrenim gören uluslararası öğrencilerin entegrasyon süreci. *Türk Dünyası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 12-24.

Okai, L. B., & Mandayam, G. (2024). The importance of international students in the United States. *International Journal of Studies in Education and Science, 5*(3), 304–326. https://doi.org/10.46328/ijses.108

Özer, M. (2012). Türkiye'de uluslararası öğrenciler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi,* (1), 10-13.

Saarijärvi, M., & Bratt, E. L. (2021). When face-to-face interviews are not possible: tips and tricks for video, telephone, online chat, and email interviews in qualitative research. *European Journal of Cardiovascular Nursing*, *20*(4), 392–396. https://doi.org/10.1093/eurjcn/zvab038

Stemler, S. (2001). An overview of content analysis. *Practical Assessment, Research, and Evaluation, 7*(17), 1–6. https://doi.org/10.7275/z6fm-2e34

Şahin, M., & Demirtaş, H. (2014). Üniversitelerde yabanci uyruklu öğrencilerin akademik başari düzeyleri, yaşadiklari sorunlar ve çözüm önerileri. *Milli Eğitim Dergisi*, *44*(204), 88–113.

Taylan, Ş. (2019). *Sakarya Üniversitesindeki uluslararası öğrencilerin sorunları [Problems of international students in Sakarya University]* (Master's Thesis). Sakarya University, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Topal, F., & Tauscher, S. (2020). Uluslararası öğrencilerin akademik ve sosyal yaşamlarında karşılaştıkları sorunlar üzerine inceleme. *Akademik İncelemeler Dergisi*, *15*(1), 309–344. https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.624380

Uslu, F., & Demir, E. (2023). Nitel bir veri toplama tekniği: Derinlemesine görüşme. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *40*(1), 289-299. https://doi.org/10.32600/huefd.1184085

Usta, S., Sayın, Y., & Güzelipek, Y. A. (2017). Yabancı uyruklu öğrencilerin kente ve üniversiteye uyumu: Karaman ili örneği. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 3*, 565–577.

VERBI Software. (2020). *MAXQDA 2020 [computer software].* Berlin, Germany: VERBI Software.

Wu, H.P., Garza, E. & Guzman, N. (2015). International student's challenge and adjustment to college. *Education Research International,* 1-9. http://dx.doi.org/10.1155/2015/202753

Yardımcıoğlu, F., Beşel, F., & Savaşan, F. (2017). Uluslararası öğrencilerin sosyo-ekonomik problemleri ve çözüm önerileri (Sakarya üniversitesi örneği). *Akademik İncelemeler Dergisi, 12*(1), 203–254. https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.308940

Yıldıran, C., Özkan, D., & Büyükyılmaz, O. (2016). Yabancı uyruklu lisans öğrencilerinin durum analizi: *Karabük Üniversitesi. Journal of International Scientific Researches, 1*(1), 20–20.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11th ed.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, E. (2022). İstanbul'daki uluslararası öğrencilerin göç deneyimleri ve kente entegrasyonu araştırması. *Sosyoloji Dergisi,* (43), 51-93.

Zhai, L. (2002). *Studying international students: Adjustment issues and social support.* Retrieved from https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED474481.pdf on 08.12.2024.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 725-744 | Research Article

Does Social Climate in the Hospital Affect Nurses' Loneliness?

Eray Ekin Sezgin [1]

Abstract

Loneliness is a widespread emotion across the world and is something that many people experience at some point in their lives. Loneliness in the workplace is often caused by employees' inability to form strong bonds with their coworkers or managers. Loneliness can both reduce individual performance and negatively affect the overall workplace atmosphere. In particular, an important element of understanding employees' workplace loneliness is to consider the interaction between employees and their environment, especially the social systems in which these employees are embedded. In recent years, it has been increasingly studied by researchers and practitioners as it has serious negative effects at both individual and organizational levels. This study is based on a comprehensive framework that includes the social exchange approach, the human relations approach and the need to belong approach in order to comprehend the phenomenon of workplace loneliness and the factors affecting this phenomenon. This descriptive and cross-sectional study was conducted on 194 nurses selected through convenience sampling. Data were collected using a structured questionnaire and data analysis was carried out using the original SPSS-26 package program. Multiple regression analyses were conducted to test the hypotheses. The research data were collected with the "Social Climate Scale" and "Workplace Loneliness Scale". As a result of the study, it was found that nurses' perception of social climate was above average and workplace loneliness level was below average. In addition, in the current study, it was determined that social climate has a significant negative effect on workplace loneliness. As a result of the correlation analysis, it was determined that there was a negative and significant relationship between nurses' perceptions of in-group communication and professional cooperation and their workplace loneliness levels. This study makes a unique and significant contribution to the organizational behavior literature by revealing the link between interpersonal harmony, organizational support, in-group communication, work ethics, professional cooperation and non-work relationships and workplace loneliness.

Keywords: Social Climate, Workplace Loneliness, Social Exchange Approach, Human Relations Approach, Need to Belong

Sezgin, E. E. (2025). Does Social Climate in the Hospital Affect Nurses' Loneliness?. Journal of the Human and Social Science Researches, 14(2), 725-744. https://doi.org/10.15869/itobiad.1655479

Date of Submission	11.03.2025
Date of Acceptance	14.05.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.

[1] Asst. Prof. Dr., Munzur University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Health Management, Tunceli, Türkiye, eraysezgin@munzur.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8565-0269

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 725-744 | Araştırma Makalesi

Hastanedeki Sosyal İklim Hemşirelerin Yalnızlığını Etkiler Mi?

Eray Ekin Sezgin [1]

Öz

Yalnızlık, dünya genelinde yaygın bir duygu olup, birçok insanın yaşamının bir noktasında deneyimlediği bir durumdur. İşyerinde yalnızlık ise genellikle çalışanların iş arkadaşlarıyla ya da yöneticileriyle güçlü bağlar kuramaması nedeniyle meydana gelir. Yalnızlık, hem bireysel performansı düşürebilir hem de genel işyeri atmosferini olumsuz etkileyebilir. Özellikle çalışanların işyeri yalnızlıklarını anlamanın önemli bir unsuru, çalışanlar ile çevreleri arasındaki etkileşimi, özellikle bu çalışanların yer aldığı sosyal sistemleri göz önünde bulundurmaktır. Son yıllarda, hem bireysel hem de örgütsel düzeyde ciddi olumsuz etkileri olduğu için araştırmacılar ve uygulayıcılar tarafından giderek daha fazla incelenmektedir. Bu çalışma, işyeri yalnızlığı olgusunu ve bu olguyu etkileyen faktörleri kavrayabilmek maksadıyla sosyal mübadele yaklaşımı, insan ilişkileri yaklaşımı ve ait olma ihtiyacı yaklaşımını içeren kapsamlı bir çerçeveye dayanmaktadır. Tanımlayıcı ve kesitsel tipteki bu çalışma, kolayda örnekleme yoluyla seçilen 194 hemşire üzerinde yürütülmüştür. Veriler, yapılandırılmış bir anket kullanılarak toplanmış ve veri analizi orijinal SPSS-26 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Hipotezleri test etmek için çoklu regresyon analizleri yapılmıştır. Araştırma verileri, "Sosyal İklim Ölçeği" ve "İşyeri Yalnızlığı Ölçeği" ile toplanmıştır. Çalışma sonucunda, hemşirelerin sosyal iklim algısı ortalamanın üzerinde ve işyeri yalnızlık düzeyi ortalamanın altında olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca çalışmada, sosyal iklimin işyeri yalnızlığı üzerinde negatif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Yapılan korelasyon analizinin neticesinde, hemşirelerin grup içi iletişim ve mesleki işbirliği algıları ile işyeri yalnızlık düzeyleri arasında negatif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu çalışma, kişiler arası uyum, örgütsel destek, grup içi iletişim, iş etiği, mesleki işbirliği ve iş dışı ilişkiler ile işyeri yalnızlığı arasındaki bağlantıyı ortaya çıkararak örgütsel davranış literatürüne özgün ve kayda değer bir katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal İklim, İşyeri Yalnızlığı, Sosyal Mübadele Yaklaşımı, İnsan İlişkileri Yaklaşımı, Ait Olma İhtiyacı

Sezgin, E. E. (2025). Hastanedeki Sosyal İklim Hemşirelerin Yalnızlığını Etkiler Mi?. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 725-744. https://doi.org/10.15869/itobiad.1655479

Geliş Tarihi	11.03.2025
Kabul Tarihi	14.05.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
* Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi, Tunceli, Türkiye, eraysezgin@munzur.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8565-0269

Introduction

Loneliness is a universal emotion that is commonly experienced all over the world (Amarat et al., 2019, p. 554). Loneliness has been conceptualized as a distressing experience resulting from insufficient satisfaction of personal and social needs (Icekson et al., 2021, p. 2). In recent years, loneliness has attracted increasing attention of researchers and experts due to its high prevalence (Bryan et al., 2023, p. 557) and the negative effects it creates at individual and organizational levels (Chen et al., 2022, p. 1463; Firoz & Chaudhary, 2022, p. 1221; Mohapatra et al., 2023, p. 3).

Loneliness in the workplace is often caused by employees' inability to form strong bonds with coworkers or managers (Alper Ay, 2015, p. 1119), and in competitive business environments, employees may experience a negative sense of loneliness when deprived of real social ties (Firoz & Chaudhary, 2022, p. 1221). Workplace loneliness is felt in many different sectors such as education (Einav et al., 2024; Orhan, 2023; Ugurlu & Kaplan, 2021), hospitality (Jung et al., 2022; Özel & İnak, 2021) and manufacturing (Firoz & Chaudhary, 2022). The health sector is no exception; on the contrary, it is an important issue that employees in this sector, especially nurses, do not experience loneliness at work (Arslan et al., 2020; Peplau, 1955; Wood et al., 2022). Because the longer an employee is in a negative social environment and exposed to destructive interpersonal relationships, the greater the feeling of loneliness (Ernst & Cacioppo, 1998, p. 6). Loneliness in the workplace can negatively affect employees' work performance and reduce their productivity (Azeem et al., 2024, p. 863; Uslu, 2021, p. 19). In addition, it is known that individuals who experience loneliness for a long time have an increased risk of developing chronic health problems such as heart diseases and hypertension (Petitte et al., 2015, p. 113). Therefore, the mental and physical health of nurses is of great importance not only for their own well-being but also for the effective functioning of the health system and quality patient care (Wood et al., 2022, p. 1). A supportive working environment for nurses not only improves their general health but also contributes to more efficient patient care.

Although research on loneliness in the workplace has begun to make progress, it is usually addressed at the individual level. However, loneliness is not only limited to an employee's feelings and behaviors towards others (Jones & Hebb, 2003, p. 46); it is also shaped by the feelings and attitudes of other employees towards him/her (Heinrich & Gullone, 2006, p. 702). Therefore, it should be kept in mind that the perception of loneliness in the workplace is evaluated within a social climate beyond being an individual experience. Strong and healthy workplace relationships can help nurses add meaning to their work and help them lead a more emotionally satisfying life and energize their lives (Kocak & Yener, 2019, p. 938).

Although loneliness is a universal phenomenon, research on workplace loneliness is limited and scientists have called for more studies in this field (Anand & Mishra, 2021, p. 2143; Firoz & Chaudhary, 2022, p. 1222). As stated by Erdil and Ertosun (2011, p. 505), studies on workplace loneliness have generally emphasized personal characteristics, while the impact of the workplace on loneliness has been largely neglected. Therefore, to gain a comprehensive understanding of the underlying causes of loneliness, it is essential for organizations to consider not only individual characteristics but also the social and organizational environment that contributes to the emergence or persistence of

loneliness. In the light of this information, this study, based on the social exchange approach, human relations approach and the need to belong approach, aims to investigate the effect of social climate on nurses' loneliness The current study makes important contributions to the literature. First of all, we offer a new perspective on individual workplace loneliness (Ozcelik & Barsade, 2018; Peng et al., 2017) from a social climate perspective. Similarly, this study responds to recent calls to examine the effects of social systems on loneliness (Erdil & Ertosun, 2011, p. 521). Second, we enrich the research by grounding it in the overarching framework of the social exchange approach, the human relations approach and the need to belong approach in order to understand the phenomenon of workplace loneliness and the factors affecting this phenomenon. Finally, there is no study that examines the effect of interpersonal harmony, organizational support, in-group communication, work ethics, professional cooperation and non-work relationships, which are sub-dimensions of social climate, on workplace loneliness in the health sector. The findings of this study may provide important information for assessing the quality of relationships among employees and may be a useful tool for hospital managers to develop practical solutions.

1. Theoretical Foundations and Hypotheses Development

An important element of understanding employees' workplace loneliness is to consider the interaction between employees and their environment, especially the social systems in which these employees participate (Wright, 2005, p. 2). This study draws on a comprehensive framework including the social exchange approach (Blau, 1975), the need to belong approach (Baumeister & Leary, 1995) and the human relations approach (Cook & Whitmeyer, 1992) to understand the phenomenon of workplace loneliness and the factors that influence it. The following discussion outlines the process by which practices in organizations shape the development of social climate, which in turn can influence employee loneliness.

Blau (1975) stated that group formation, adaptation, integration, opposition, conflict and dissolution are part of the social exchange processes. According to social exchange theorists, in human relations, individuals exchange information, material or symbolic elements in the social environment that they form personally or in cooperation. In this environment shaped by social relations, people often exhibit behaviors to achieve results or to restrict their relationships (Cook & Whitmeyer, 1992, p. 110). Social climate in organizations can be defined as a structure shaped by the processes within the organization and the interactions between employees. This concept encompasses an understanding that includes the level of cohesion, grouping, solidarity and the effects of work outside of work (Eren-Bana & Bekaroglu, 2017, p.486). Lewin et al. (1939) discussed employees' perceptions of climate in the context of predicting individual and organizational level outcomes and emphasized the importance of taking into account the factors in the social environment in order to accurately interpret employees' behaviors and perceptions. Social climate is characterized by interpersonal harmony within an organization, organizational support, in-group communication, work ethics, professional cooperation, and non-work relationships (Eren-Bana & Bekaroglu, 2017, p. 490). Baumeister and Leary (1995, p. 497) stated that individuals tend to establish and maintain permanent, positive and important interpersonal relationships at least at a certain level. The need to belong is a comprehensive concept and can manifest itself in all areas of human life. This basic need is considered as an important factor that directs human

motivation and behavior (Firoz & Chaudhary, 2022, p. 1224). The need to belong and the effort to meet this need assume a protective role to prevent the individual's feeling of loneliness (Yaşar, 2007, p. 249). Employees who are lonely in the workplace as a result of inadequate social interactions lack a sense of belonging. However, instead of seeking social connections, lonely individuals often remain passive, feeling shy and anxious about establishing and developing new relationships due to their poor social skills (Firoz & Chaudhary, 2021, p. 1225). In a social climate where the need to belong is strong, behaviors performed with strong social skills are generally expected to lead to relational satisfaction. On the other hand, in a climate where the need to belong is weak, it is argued in this study that unsatisfying, change-based relationships may emerge and lead to loneliness depending on the individual's assessment of the situation.

1.1. Interpersonal Harmony and Workplace Loneliness

Loneliness occurs as a result of maladaptive interpersonal relationships. The development of healthy social relationships is critical for the effective functioning of an organizational climate. In many cases, interpersonal harmony within the organization offers friendships that may not be found outside (Wright, 2009, p. 24). Experiencing loneliness in the workplace can cause employees to perceive themselves in a negative way (Lam & Lau, 2012, p. 4266). According to Peplau and Perlman (1982, p. 3-4), loneliness is a disturbing feeling that arises due to deficiencies in an individual's social relationships. The feeling of loneliness manifests itself in situations where interpersonal harmony does not meet social needs, is insufficient to satisfy personal needs, and social rewards are reduced (Schmitt & Kurdek, 1985, p. 485). Hamamci and Duy's (2007, p. 121) study reveals that loneliness is associated with scientific distortions in interpersonal relationships, social expressiveness related to social skills and perfectionist attitudes. The experience of lack of cohesion and fear in the workplace leads to a negative social climate. It is also suggested that working without a sense of community contributes to feelings of loneliness by inhibiting the development of quality relationships (Wright, 2009, p.25). Based on these findings, it is suggested that social climate has a negative impact on interpersonal harmony.

H_{1a}: Interpersonal harmony has a negative effect on workplace loneliness.

1.2. Organizational Support and Workplace Loneliness

Perceived support in an organizational context is defined as the assistance provided by an organization that helps employees cope with their emotional well-being and negative emotions at work (Ahsan & ul Haq, 2021, p. 149). When employees feel a lack of support, they have negative feelings towards their organization and this may increase the feeling of loneliness (Aselage & Eisenberger, 2003, p. 505). According to Wright (2005, p. 17-18), lack of adequate support from managers in organizations may lead to increased feelings of loneliness in employees. In this study, an inverse relationship was observed between coworker and manager support and workplace loneliness. Stoica et al. (2014), in their study on healthcare workers, found that employees who do not receive support from managers experience higher levels of loneliness. Similarly, Tian et al. (2023) reported a negative relationship between organizational support and workplace loneliness. Apparently, it has been observed that the well-established role of managers in the workplace can affect employees' feelings of loneliness. Intensive search for support in the workplace is considered as one of the important reasons for feeling lonely (Tutar &

Erdem, 2021, p. 105; Zhou, 2018, p. 1011). In this context, low perceived support by employees in the organization is associated with feelings of loneliness and it is argued that this relationship involves more complex dynamics beyond a simple linear relationship.

H_{1b}: Organizational support has a negative effect on workplace loneliness.

1.3. In-Group Communication and Workplace Loneliness

One of the factors shaping social climate is the strength of relationships between groups and the interactions around these relationships. Mirkin and Middleton (2014, p. 232) state that this dynamic plays an important role in social climate. Lack of healthy communication in the workplace leads to a feeling of loneliness among employees (Uslu, 2021, p. 38). Çobanoğlu (2019, p. 110) states that loneliness mainly arises from communication inadequacies.

In the disciplines of communication and psychology, it has been suggested that the problem of loneliness may be partly related to communication (Zakahi & Duran, 1985, p. 50). In Zakahi and Duran's (1985, p. 50) study, loneliness was associated with communication anxiety and communicative competence, while Segrin's (1993) findings show that although loneliness is linked to interpersonal inadequacies, it exhibits a positive relationship with social sensitivity, which is the ability to understand and interpret the verbal communication of others. Reinking and Bell (1991), in a study conducted in a public service organization, aimed to examine how individuals' loneliness levels, career status and communication competencies interacted. In the study, it was hypothesized that individuals at the bottom of the organizational hierarchy were more likely to experience loneliness. The study also examined whether the observed negative relationship between organizational level and loneliness could be attributed to the higher communication skills typically found among individuals in upper-level positions. However, the findings revealed that even after controlling for communication competence, loneliness remained more prevalent among participants occupying lower hierarchical positions within the organization. The authors explained this with the fact that achieving organizational success may be a higher priority for some individuals than being close to others. This finding suggests that the relationships between loneliness and career status are shaped not only by individuals' communication skills, but also by professional goals and position within the organization. Amarat et al.'s (2019) study showed that strong communication and managerial support between nurses and other healthcare professionals are effective in reducing nurses' negative feelings such as loneliness. Accordingly, loneliness can be considered as a reflection of the deterioration in the quality of communication within the group. Therefore, studies on loneliness can shed light on communication problems in the organization and at the same time indicate the existence of a negative social climate.

H_{1c}: In-group communication has a negative effect on workplace loneliness.

1.4. Work Ethics and Workplace Loneliness

Work ethics is a concept that encompasses the right behaviors exhibited in business processes, rules of conduct to be followed in special situations, standards and working principles to guide employees (Appelbaum et al., 2005, p. 43). Although ethical values are generally seen as an abstract and soft subject, deficiencies in the perception of these values

in business life can lead to undesirable results (Bektaş & Köseoğlu, 2008, p.155). Kayıkci and Ozyildirim (2019, p. 1510), in their research examining the reasons for the feeling of loneliness felt by provincial education inspectors working in Antalya Provincial Directorate of National Education in their individual and organizational activities, showed that ignoring ethical values is one of these reasons. In addition, another study in the literature reveals that the feeling of loneliness is related to unethical behaviors (as cited in Gentina et al., 2018, p. 104). Unethical behaviors of organizational employees can often be associated with negative emotions. In this context, workplace loneliness is likely to be negatively affected when work ethics are weak. That is, neglecting ethical values may cause employees to experience loneliness.

H_{1d}: Work ethics has a negative effect on workplace loneliness.

1.5. Professional Cooperation and Workplace Loneliness

The social exchange approach enables the development of trusting and productive relationships between employees (Babin et al., 2021, p. 3). Cooperation between employees, interactions with other departments and the functioning within these units constitute the main components of the social climate (Dietz, 2000, p. 146). Loneliness can weaken employees' sense of obligation to their employers and colleagues, leading to turnover and lower relationships with coworkers (Babin et al., 2021, p. 2). In addition, instead of maintaining their social awareness, lonely individuals tend to pay more attention to negative cues rather than focusing on positive social cues (Babin et al., 2021, p. 3). In their study, Tezer and Arkar (2013) observed that when loneliness increases, the tendency to cooperate is also low. Patel et al. (2019, p. 476) emphasized the importance of cooperation to combat loneliness. These theoretical considerations and related empirical research point to the existence of a potential relationship between workplace loneliness and professional collaboration.

H_{1e}: Professional cooperation has a negative effect on workplace loneliness.

1.6. Non-work Relationships and Workplace Loneliness

There are multiple variables that affect the level of loneliness of the individual, and one of them is non-work relationships. Loneliness emerges as a result of the interaction between the individual and the systems around him/her (Danış et al., 2017, p. 10). This interaction can lead to a feeling of loneliness in relationships outside of work due to negative conditions in the workplace (Çobanoğlu, 2019, p. 109). Workplace loneliness in organizations is defined as a state of loneliness arising from the individual's interactions with his/her social environment (Cindiloğlu et al., 2017). Kaplan (2011, p. 32) considered workplace loneliness as a situation affected by environmental and personal characteristics and stated that experimental research should be conducted to understand whether loneliness in the workplace is caused by environmental or personal factors. However, he also emphasizes that such a determination is not psychologically and ethically appropriate. In the existing literature, it is seen that workplace loneliness is accepted as a situation affected by both individual and organizational factors (Bryan et al., 2023, p. 557; Ernst & Cacioppo, 1998, p. 3). Weiss (1973), on the other hand, considered loneliness as a normal state and argued that non-work relationships play a more important role in the formation of loneliness than other factors. Therefore, it is estimated

that non-work relationships are an important source for hypothesizing and dealing with the negative consequences of workplace loneliness.

H_{1f}: Non-work relationships have a negative effect on workplace loneliness.

Based on the theoretical understanding of the hypotheses mentioned above, the conceptual model presented in Figure 1 was developed.

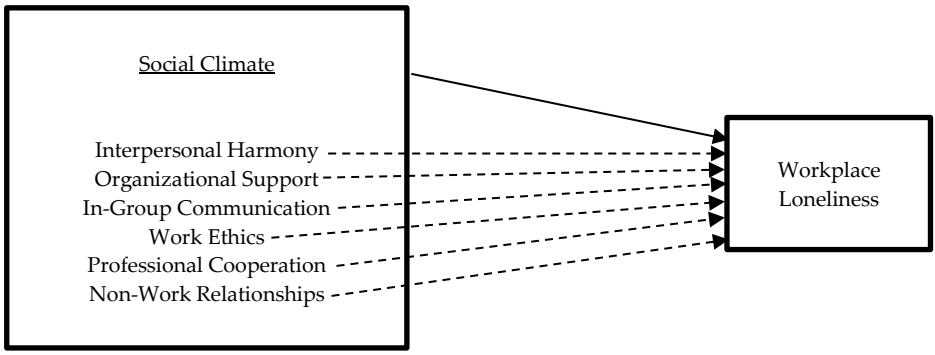

Figure 1. Conceptual Model

2. Methods

2.1. Design and Sampling

The aim of this study is to make inferences based on the relationships between variables determined by statistical analysis. Accordingly, a correlational-causal research design was used. In addition, this study is a cross-sectional design as the data collection process is carried out through questionnaires over a certain period of time.

Nurses were selected as the sampling unit in the study. The study was conducted in a university hospital with a capacity of 1100 beds in Elazığ province of Turkey where 784 nurses work. The data obtained through face-to-face interviews were collected from units selected by convenience sampling technique. The inclusion criterion was that all participants had to have worked in their current department for at least six months. A total of 264 questionnaires were distributed to nurses, of which 194 were retrieved and used for analysis. The response rate was 0.73. Accordingly, 194 nurses constituted the research population. Tabachnick and Fidell (2007) emphasized that in order to obtain high loadings, a large sample is not necessary and a sample size of around 150 is sufficient. In addition, Preacher and MacCallum (2002, p. 153) suggested that a sample size between 100 and 250 may be sufficient. It is seen that the sample size reached in the study is within this range and in this case, it has the power to represent the universe.

2.2. Data Collection Tools

The survey included demographic questions regarding the participant's age, gender, marital status, level of education, length of service in the current hospital, and professional experience, and two measurement tools.

The Social Climate Scale developed by Eren-Bana and Bekaroğlu (2017) consists of 26 items and is 7-point Likert-type. The scale has a total of six sub-dimensions including "Interpersonal Harmony", "Organizational Support", "In-Group Communication", "Work Ethics", "Professional Cooperation" and "Non-work Relations". High scores indicate that nurses have high levels of social climate.

The Workplace Loneliness Scale, originally developed by Wright et al. (2006), comprises 16 items and is structured as a 5-point Likert-type scale. The Turkish adaptation of the scale was conducted by Doğan et al. (2009). While the original scale includes two sub-dimensions—"Emotional Deprivation" and "Social Companionship"—a unidimensional structure emerged in the current study. Higher scores on the scale indicate greater levels of workplace loneliness experienced by nurses.

2.3. Data Analysis

In this study, participants' demographic characteristics were summarized using frequency and percentage distributions, while the mean and standard deviation values of the scales and their sub-dimensions were calculated. To assess the relationship between social climate and workplace loneliness, Pearson correlation analysis was employed, and multiple regression analysis was conducted to examine the predictive effects of the social climate sub-dimensions on workplace loneliness. The construct validity of the measurement instruments was tested through factor analysis, and their internal consistency was evaluated using Cronbach's Alpha coefficients. All statistical analyses were carried out using the licensed version of SPSS 26.0 software.

3. Results

3.1. Demographic Characteristics

According to the results regarding the demographic characteristics of the nurses, 93.8% of the nurses were female (182 females) and 6.2% were male (12 males). When the distributions according to age groups were analyzed, it was seen that employees between the ages of 26-35 had the highest share with 70 people and 36.1%, while 23 people between the ages of 18-25 had the lowest share with 11.8%. 42.8% of the nurses were single and 57.2% were married. When education levels were evaluated; 66 university graduates ranked first with a share of 34%. The proportion of those who have been working in the same hospital for 4 years or less has the highest share with 44.3% (86 people). Those who have been working for 10 years or more have the highest share with 40.7% (79 people) (see Table 1).

Tablo 1. Demographic Characteristics of Participants

Variables	Groups	n	%
Gender	Male	12	6.2
	Woman	182	93.8
Marital Status	Married	111	57.2
	Single	83	42.8
Age	18-25 years	23	11.8
	26-35 years	70	36.1
	36-45 years	64	33.0
	46 and above	37	19.1
	High Scholl	29	14.9

Education Level	Associate Degree	65	33.5
	License	66	34.0
	Postgraduate	34	17.6
Professional Experience	4 years and below	49	25.3
	5-9 years	66	34.0
	10 years and above	79	40.7
Length of Service in the Current Hospital	4 years and below	86	44.3
	5-9 years	71	36.6
	10 years and above	37	19.1
Total		194	100

3.2. Explanatory Factor Analysis and Reliability Analysis

The following table shows the factor analyses, Cronbach's Alpha coefficients and some descriptive statistics of the variables used in the research. Bartlett's test and KMO values revealed that factor analysis was appropriate for both scales and the sample size was sufficient (KMO>0.50; Bartlett's Test; p<0.001). According to the factor analysis results, the social climate scale consists of 6 factors and explains 60.199% of the total variance, while the workplace loneliness scale consists of a single factor and explains 51.133% of the total variance. Cronbach's Alpha coefficients of the social climate and workplace loneliness scales were calculated as 0.770 and 0.933, respectively. Kilic (2016) states that Cronbach's Alpha value above 0.70 is the lower limit for the reliability of the scales, and it is understood that the Cronbach's Alpha values obtained for the variables are within acceptable limits. When the arithmetic mean values were analyzed, a medium value was found for the general social climate on a Likert-type scale (Mean =4.08). "In-group communication" was determined as the sub-dimension with the highest mean (mean =4.58), while the 'professional cooperation' sub-dimension had the lowest mean (mean =3.49). The mean value of the nurses' perception of workplace loneliness was found to be at a low level with a mean value of 1.71.

Tablo 2. . Explanatory Factor Analysis and Reliability

Dimensions/Scales	Number of Items	Core Values	Explained Variance %	Cronbach's Alpha	Mean	S.D.
Interpersonal Harmony (IH)	7	4.340	16.692	0.750	4.56	0.53
Organizational Support (OS)	7	2.880	11.076	0.802	3.83	0.70
In-Group Communication (IGC)	4	2.570	9.883	0.688	4.58	0.46
Work Ethics (WE)	4	2.210	8.499	0.689	3.73	0.54
Professional Cooperation (PC)	2	1.921	7.390	0.673	3.49	0.66
Non-Work Relationships (NWR)	2	1.731	6.659	0.731	3.62	0.70
Social Climate (SC)	26	-	60.199	0.770	4.08	0.33
Workplace Loneliness (WL)	16	-	51.133	0.933	1.71	0.60

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) = 0.645; Bartlett's Test: $\chi 2$= 2535.91; p<0,001 (Social Climate)
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) = 0.933; Bartlett's Test: $\chi 2$= 1893.24; p<0,001 (Workplace Loneliness)

3.3. Confirmatory Factor Analysis

Table 3 presents the findings of the confirmatory factor analysis conducted for the Social Climate Scale and Workplace Loneliness Scale using AMOS software. The analysis was conducted to test the construct validity of both scales and the fit of the model to the data was evaluated through various goodness of fit indices.

Tablo 3. Validity Analysis

Indexes	Excellent Value Ranges	Acceptable Value Ranges	Social Climate	Workplace Loneliness
χ2/df	0 ≤ χ2/df ≤3	3 < χ2/df ≤ 5	1.267	1.921
CFI	0.97≤CFI≤1.00	0.95≤CFI≤0.97	.974	.965
GFI	0.95 ≤ GFI ≤ 1.00	0.90 ≤ GFI < 0.95	.914	.917
AGFI	0.90 ≤ AGFI ≤ 1.00	0.85 ≤ AGFI < 0.90	.881	.865
TLI	0.95≤TLI≤1.00	0.90≤TLI≤0.95	.967	.952
IFI	0.95≤NFI≤1.00	0.90≤ NFI≤0.95	.975	.966
RMSEA	0.00≤RMSEA≤0.05	0.05≤RMSEA≤0.08	.037	.069

Kaynak: Hooper et al., 2008; Schermelleh-Engel et al., 2003

According to Table 3, the goodness-of-fit indices for both variables fall within the range of excellent and acceptable fit levels. The results of the confirmatory factor analysis indicate that the data satisfy the required assumptions and validity criteria, demonstrating that the measurement models are statistically appropriate for further analysis.

3.4. Correlation Analysis

Correlation analysis was applied to reveal the relationship between nurses' perceptions of social climate and workplace loneliness. According to the values in Table 4, it was found that there was a significant, negative and low (r=-.145, p<0.05) relationship between social climate and workplace loneliness, a negative and significant (r=-.411, p<0.05) relationship between in-group communication and workplace loneliness, and a negative and significant (r=-.164, p<0.05) relationship between professional cooperation and workplace loneliness.

Tablo 4. Correlation Coefficients for Relationships between Variables

Ölçek	1	2	3	4	5	6	7	8
1. IH	**-**							
2. OS	.333*	-						
3. IGC	.56	.038*	-					
4. WE	.043	.144*	.015	-				
5. PC	.068	.208*	.013	.097	-			
6. NWR	.030	.154*	.076	.093	.505*	-		
7. SC	.642*	.808*	.206*	.346*	.415*	.338*	-	
8. WL	.095	-.047	-.411*	-.131	-.164*	-.070	-.145*	-

*p<0,01

3.5. Hypothesis Testing

Simple and multiple regression analyses were performed to examine the effect of social climate and its sub-dimensions on workplace loneliness. The results of the simple linear regression analysis indicated that the overall model was statistically significant (p= .000, p<.05). Specifically, social climate was found to have a significant negative effect on workplace loneliness (β= –.145, p<.05, F= 4.121), suggesting that more positive perceptions of the social climate are associated with lower levels of loneliness in the workplace. Accordingly, nurses' perceptions of workplace loneliness can only explain their perceptions of social climate, which is the independent variable in the model, by 2.1% (see Table 5).

Tablo 5. The Effect of Social Climate on Workplace Loneliness

Dependent Variable	Independent Variable	B	Std. Error	β	t	p
Workplace Loneliness	**Social Climate**	-.267	.131	-.145	-2.030	.044
F=4.121 R^2= .021 Adjusted R^2= .016 Std. Error of the Estimate= .060						

The results of the multiple regression analysis revealed that the overall model was statistically significant, with a p-value of .000, indicating significance at the p < .05 level. According to the results of the analysis, organizational support (β = -.066, p>0.05), work ethics (β = -.107, p>0.05), professional cooperation (β = -.139, p>0.05) and extra-work relationships (β = -.011, p>0.05) have no significant effect on workplace loneliness. According to these results, hypotheses H_2, H_4, H_5 and H_6 are rejected. Interpersonal cohesion has a significant and positive effect on workplace loneliness (β = ,146, p<0.05) and intragroup communication has a significant and negative effect on workplace loneliness (β = -,422, p<0.05). According to the results obtained, it can be said that hypotheses H_1 and H_3 are accepted. R^2 value shows how much of the changes in the dependent variable are explained by the independent variables. In this context, it is concluded that 20% of the change in the workplace loneliness variable depends on the independent variables. This shows that the independent variables explain a significant portion of the effect on workplace loneliness (see Table 6).

Tablo 6. The Effect of Social Climate Sub-Dimensions on Workplace Loneliness

Dependent Variable	Independent Variable	B	Std. Error	β	t	p
Workplace Loneliness	IH	.165	.078	.146	2.124	.035
	OS	-.057	.061	-.066	-.939	.349
	IGC	-.550	.084	-.422	-6.526	.000
	WE	-.119	.073	-.107	-1.633	.104
	PC	-.127	.069	-.139	-1.835	.068
	NWR	-.010	.064	-.011	-.151	.880

F= 49.212 R^2= .228 Adjusted R^2= .203 Std. Error of the Estimate= .054 p =.000

Discussion and Conclusion

The nursing profession can bring psychological challenges as well as physical risks (Gómez-Salgado et al., 2019, p. 1). In order to sustain this profession, not only superficial rewards such as financial gain or job security are not enough, but a more in-depth support system is needed (Malloy et al., 2015, p.7). Socializing in a healthy communication environment is a basic need for employees. Factors such as interpersonal harmony, organizational support, in-group communication, work ethics, professional cooperation and non-work relations play a decisive role in the formation of social climate. However, when these factors are not provided at the expected level, individuals may perceive loneliness. This study builds on the social exchange approach, human relations approach and the overarching framework of the need to belong to improve our understanding of the effects of social climate on nurses' loneliness.

The data obtained proves the accuracy of some of my hypotheses and these findings strongly support our hypotheses. First, our results revealed that interpersonal harmony has a negative effect on workplace loneliness (H_{1a}). This finding extends research investigating the antecedents of workplace loneliness, which found that loneliness is negatively related to social skills and perfectionist attitudes (Hamamci & Duy, 2007, p. 129; Wright, 2009). The current study contributes to this area of research by emphasizing the important but often overlooked impact of interpersonal adjustment on workplace loneliness. Second, our results revealed that in-group communication has a negative effect on workplace loneliness (H_{1c}). It can be said that nurses with strong in-group communication have lower levels of loneliness. This result is consistent with the evidence presented by Uslu (2021) and Amarat et al. (2019) showing that establishing good communication between groups can help reduce negative emotions such as loneliness. In this context, given that increased workplace loneliness is an indicator of deteriorating in-group communication, our study contributes to this research area by examining how strengthened intergroup communication can reduce workplace loneliness levels.

Our findings offer several implications from both theoretical and practical perspectives. Firstly, loneliness research has primarily concentrated on individuals' personal experiences, often overlooking the reality that many individuals report greater feelings of loneliness in the workplace than in their private lives (Lam & Lau, 2012, p. 4265). Although recent studies have begun to explore the antecedents of workplace loneliness (Chen et al., 2022; Wright & Silard, 2021), the majority of this research has remained narrowly focused on the characteristics of targeted individuals. By shifting the focus to the organizational context and conceptualizing loneliness within the framework of social climate, the present study offers a valuable contribution to the evolving literature on workplace loneliness. Second, this study integrates the social exchange approach, the human relations approach, and the need to belong theory into a single framework in useful and novel ways to meaningfully enhance understanding of the expression of loneliness in the workplace. Third, managers should create a culture of friendship,

especially targeting young and single employees who do not have a circle of friends. Fourth, identifying the causes of loneliness in hospitals enables measures to address the challenges nurses face. Also, educating nurses on coping with loneliness and developing strategies can be an important step. Finally, good communication and managerial support can be effective in reducing nurses' negative feelings such as loneliness.

The findings of this study provide valuable insights for both researchers and practitioners; however, several recommendations should be considered to enable a more comprehensive interpretation of the results within a broader context. Firstly, the fact that the study was conducted in a single university hospital limits the generalizability of the findings to other healthcare institutions. Therefore, future studies should be expanded to include various types of hospitals in different regions, taking into account socio-cultural differences, which would contribute to producing more comprehensive results. In particular, comparative studies in public and private healthcare settings may reveal how perceptions of workplace loneliness and social climate vary across organizational cultures.

Moreover, the cross-sectional design of this study limits the ability to draw causal inferences between variables. Future research should consider utilizing longitudinal, quasi-experimental, or experimental designs to better investigate causal relationships and to examine theoretical constructs more comprehensively. Such designs would also play a critical role in tracking changes in variables over time and assessing the effectiveness of intervention programs.

Another important limitation is the use of convenience sampling, which reduces the representativeness of the sample. For this reason, future research should adopt probabilistic sampling methods to increase the scientific validity and reliability of the findings. Furthermore, since concepts such as loneliness and social climate are inherently subjective, integrating qualitative methods into the research process would offer a deeper understanding of these phenomena. In particular, semi-structured interviews or focus group discussions can provide rich contextual insights to complement quantitative findings and guide practitioners in developing more effective strategies.

This study not only presents the current situation but also offers a solid foundation for the development of intervention policies aimed at strengthening the social climate and reducing workplace loneliness. It is recommended that researchers build upon this foundation through multidimensional and methodologically robust studies, while practitioners should take concrete steps to create psychosocially supportive work environments.

In conclusion, the social climate of a hospital is a key factor for the effective delivery of health care services and the successful fulfillment of the hospital's mission. A healthy and supportive social climate enables nurses to avoid negative feelings such as loneliness and encourages them to collaborate, build strong social bonds and develop healthy relationships with colleagues. This, in turn, prevents nurses from feeling lonely, leading to a more productive, motivated and psychologically healthy work environment.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

References / Kaynakça

Ahsan, U., & ul Haq, M. A. (2021). Perceived organizational support, workplace loneliness, and creativity: mediating role of workplace loneliness, and moderating role of proactive personality. *Reviews of Management Sciences*, *3*(2), 147-164. https://doi.org/10.53909/rms.03.02.092

Alper Ay, F. (2015). İstismarcı yönetim, işyeri yalnızlığı ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkiler sağlık çalışanlarına yönelik bir çalışma. *Journal of International Social Research*, *8*(41), 1116–1126. https://doi.org/10.17719/jisr.20154115093

Amarat, M., Akbolat, M., Ünal, Ö., & Güneş Karakaya, B. (2019). The mediating role of work alienation in the effect of workplace loneliness on nurses' performance. *Journal of nursing management*, *27*(3), 553-559. https://doi.org/10.1111/jonm.12710

Anand, P. & Mishra, S. K. (2021). Linking core self-evaluation and emotional exhaustion with workplace loneliness: does high LMX make the consequence worse?. *The International Journal of Human Resource Management*, *32*(10), 2124-2149. https://doi.org/10.1080/09585192.2019.1570308

Appelbaum, S. H., Deguire, K. J., & Lay, M. (2005). The relationship of ethical climate to deviant workplace behaviour. *The international journal of business in society*, *5*(4), 43-55. https://doi.org/10.1108/14720700510616587

Arslan, A., Yener, S., & Schermer, J. A. (2020). Predicting workplace loneliness in the nursing profession. *Journal of Nursing Management*, *28*(3), 710-717. https://doi.org/10.1111/jonm.12987

Aselage, J. & Eisenberger, R. (2003). Perceived organizational support and psychological contracts: a theoretical integration. *Journal of Organizational Behavior*, *24*(5, özel sayı), 491-509. https://doi.org/10.1002/job.211

Azeem, M. U., De Clercq, D., & Haq, I. U. (2024). Religiosity as a buffer of the harmful effects of workplace loneliness on negative work rumination and job performance. *Journal of Organizational Effectiveness: People and Performance*, *11*(4), 847-872. https://doi.org/10.1108/JOEPP-04-2023-0150

Babin, J. J., Foray, M., & Hussey, A. (2021). Shelter-in-place orders, loneliness, and collaborative behavior. *Economics and Human Biology*, 43, 101056. https://doi.org/10.1016/j.ehb.2021.101056

Baumeister, R. F. & Leary, M. R. (1995). The need to belong: desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, *117*(3), 497-529. https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497

Bektaş, Ç. & Köseoğlu, M. A. (2008). İş etiği ve iş etiğinin yayılım süreci. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, *13*(1), 145-158.

Blau P. M., (eds.) (1975). *Approaches to the Study of Social Structure*. Free Press.

Bryan, B. T., Andrews, G., Thompson, K. N., Qualter, P., Matthews, T., & Arseneault, L. (2023). Loneliness in the workplace: a mixed-method systematic review and meta-analysis. *Occupational Medicine*, *73*(9), 557-567. https://doi.org/10.1093/occmed/kqad138

Chen, X., Xie, B., Peng, J., & Nie, Q. (2022). The antecedents and consequences of workplace loneliness: a regulatory focus theory perspective. *Advances in Psychological Science*, *30*(7), 1463-1481. https://doi.org/10.3724/SP.J.1042.2022.01463

Cook, K. S. & Whitmeyer, J. M., (1992). Two approaches to social structure: Exchange theory and network analysis. *Annual Review of Sociology*, 18, 109-127. https://doi.org/10.1146/annurev.so.18.080192.000545

Çobanoğlu, F. (2019). Öğretmenlerin Yaşadıkları Örgütsel Yalnızlık. III. Uluslararası Öğretmen Eğitimi ve Akreditasyon Kongresi, Ankara, 30 Kasım - 1 Aralık, s. 108-116.

Danış, M. Z., Yıldız, R., Tekin, H. E. & Alkan, P. (2017). Sosyal hizmet öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ve bunu etkileyen faktörler: Sakarya örneği. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(14), 9-22. https://doi.org/10.17828/yalovasosbil.364331

Dietz, J. (2000). Serving employees in service organizations: three competing models of organizational climate for employee well-being effects on organizational effectiveness [Doctoral Dissertation], Tulane University, USA.

Doğan, T., Çetin, B., & Sungur, M. Z. (2009). İş yaşamında yalnızlık ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *l0*(6), 271-277.

Einav, M., Confino, D., Geva, N., & Margalit, M. (2024). Teachers' burnout–The role of social support, gratitude, hope, entitlement and loneliness. *International Journal of Applied Positive Psychology*, *9*(2), 827-849. https://doi.org/10.1007/s41042-024-00154-5

Erdil, O., & Ertosun, Ö. G. (2011). The relationship between social climate and loneliness in the workplace and effects on employee well-being. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 24, 505-525. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.09.091

Eren-Bana P. & Bekaroglu S. B. (2017). Validity And Reliability Study For Social Climate Scale In Organizations. *Research Journal of Business and Management (RJBM)*, *4*(4), 485-495. https://doi.org/10.17261/Pressacademia.2017.756

Ernst, J., & Cacioppo, J. (1998). Lonely hearts: Psychological perspectives on loneliness. *Applied & Preventative Psychology*, 8, 1-22. https://doi.org/10.1016/S0962-1849(99)80008-0

Firoz, M., & Chaudhary, R. (2022). The impact of workplace loneliness on employee outcomes: what role does psychological capital play?. *Personnel Review*, *51*(4), 1221-1247. https://doi.org/10.1108/PR-03-2020-0200

Gentina, E., Shrum, L. J., & Lowrey, T. M. (2018). Coping with loneliness through materialism: Strategies matter for adolescent development of unethical behaviors. *Journal of Business Ethics*, 152, 103-122. https://doi.org/10.1007/s10551-016-3329-x

Gómez-Salgado, J., Navarro-Abal, Y., López-López, M. J., Romero-Martín, M., & Climent-Rodríguez, J. A. (2019). Engagement, passion and meaning of work as modulating variables in nursing: A theoretical analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *16*(1), 108. https://doi.org/10.3390/ijerph16010108

Hamamcı, Z., & Duy, B. (2007). Sosyal beceriler, fonksiyonel olmayan tutumlar, akılcı olmayan inançlar ve ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaların yalnızlıkla ilişkisi. *Eurasian Journal of Educational Research*, 26, 121-130.

Heinrich, L. M., & Gullone, E. (2006). The clinical significance of loneliness: A literature review. *Clinical Psychology Review*, *26*(6), 695-718. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2006.04.002

Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. (2008). Structural equation modelling: guidelines for determining model fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60. https://doi.org/10.21427/D7CF7R

Icekson, T., Begerano, O. D., Levinson, M., Savariego, J., & Margalit, M. (2021). Learning difficulties and loneliness in college and beyond: The mediating role of self-efficacy, proactive coping, and hope. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(19), 10508. https://doi.org/10.3390/ijerph181910508

Jones, W. H., & Hebb, L. (2003). The experience of loneliness: Objective and subjective factors. *The International Scope Review*, 5, 41-68.

Jung, Y. S., Jung, H. S., & Yoon, H. H. (2022). The effects of workplace loneliness on the psychological detachment and emotional exhaustion of hotel employees. *International journal of environmental research and public health*, *19*(9), 5228. https://doi.org/10.3390/ijerph19095228

Kaplan, M. S. (2011). Öğretmenlerin işyerinde yalnızlık duygularının okullardaki örgütsel güven düzeyi ve bazı değişkenler açısından incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi, Konya.

Kayıkçı, K., & Özyıldırım, G. (2019). İl maarif müfettişlerinin hissettikleri yalnızlık duygusu: nedenleri ve başa çıkmada kullandıkları yollar. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, *7*(4), 1500-1524. https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.7c.4s.9m

Kılıç, S. (2016). Cronbachs Alpha Reliability Coefficient. *Journal of Mood Disorders*, 6(1), 47-48. https://doi.org/10.5455/jmood.20160307122823

Koçak, Ö. E., & Yener, S. (2019). Lidere güven algısının işyeri yalnızlığı üzerindeki etkisinde psikolojik rahatlık algısının aracı rolü. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, *26*(3), 937-954. https://doi.org/10.18657/yonveek569344

Lam, L.W. & Lau, D.C. (2012). Feeling lonely at work: investigating the consequences of unsatisfactory workplace relationships. *The International Journal of Human Resource Management*, *23*(20), 4265-4282. https://doi.org/10.1080/09585192.2012.665070

Lewin, K., Lippitt, R., & White, R. K. (1939). Patterns of aggressive behavior in experimentally created "social climates". *The Journal of social psychology*, *10*(2), 271-299. https://doi.org/10.1080/00224545.1939.9713366

Malloy, D.C., Fahey-McCarthy, E., Masaaki, M.Y.L., Lee, Y., Eunhee, C., Eri, H., & Hadjistavropoulos, T. (2015). Finding meaning in the work of nursing: An international study. *Online Journal of Issues in Nursing*, *20*(3), 7. https://doi.org/10.3912/OJIN.Vol20No03PPT02

Mirkin, B. J. & Middleton, M. J. (2014). The social climate and peer interaction on outdoor courses. *Journal of Experiential Education*. *37*(3), 232-247. https://doi.org/10.1177/1053825913498370

Mohapatra, M., Madan, P. & Srivastava, S. (2023). Loneliness at work: its consequences and role of moderators. *Global Business Review*, *24*(3), 433-450.

https://doi.org/10.1177/0972150919892714

Orhan, A. T. (2023). İş yeri yalnızlığının çalışan performansına etkisi: akademisyenler üzerine bir uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, *24*(1), 463-476. https://doi.org/10.31671/doujournal.1191231

Ozcelik, H., & Barsade, S. G. (2018). No employee an island: Workplace loneliness and job performance. *Academy of Management Journal*, *61*(6), 2343–2366. https://doi.org/10.5465/amj.2015.1066

Özel, G., & İnak, A. (2021). Turizm sektörü çalışanlarında atalet yordayıcısı olarak iş yaşamında yalnızlık. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *13*(3), 2188-2202. https://doi.org/10.20491/isarder.2021.1255

Patel, R. S., Wardle, K., & Parikh, R. J. (2019). Loneliness: the present and the future. *Age and ageing*, 48, 476-477. https://doi.org/10.1093/ageing/afz026

Peng, J., Chen, Y., Xia, Y., & Ran, Y. (2017). Workplace loneliness, leader-member exchange and creativity: The cross-level moderating role of leader compassion. *Personality and Individual Differences*, 104, 510–515. https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.09.020

Peplau, H. E. (1955). Loneliness. *AJN The American Journal of Nursing*, *55*(12), 1476-1478. https://doi.org/10.2307/3469548

Peplau, L. & Perlman, D. (1982). Perspectives on loneliness. In L. Peplau & D. Perlman (eds), *Loneliness: A Source Book of Current Theory, Research and Therapy*. John Wiley & Sons.

Petitte, T., Mallow, J., Barnes, E., Petrone, A., Barr, T., & Theeke, L. (2015). A systematic review of loneliness and common chronic physical conditions in adults. *The Open Psychology Journal*, *8*(1), 113-132. https://doi.org/10.2174/1874350101508010113

Preacher, Kristopher J. & Maccallum, Robert C. (2002). Exploratory Factor Analysis in Behavioral Genetics Research: Factor Recovery with Small Sample Sizes. *Behavior Genetics*, *32*(2), 153-161. https://doi.org/10.1023/A:1015210025234

Reinking, K., & Bell, R. A. (1991). Relationships among loneliness, communication competence, and career success in a state bureaucracy: A field study of the 'lonely at the top'maxim. *Communication Quarterly*, *39*(4), 358-373. https://doi.org/10.1080/01463379109369812

Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. & Müller, H. (2003). Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74. https://doi.org/10.23668/psycharchives.12784

Schmitt, J. P. & Kurdek, L. A. (1985). Age and gender differences in and personality correlates of loneliness in different relationships. *Journal of Personality Assessment*, 49(5), 485-495. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4905_5

Segrin, C. (1993). Effects Of Dysphoria and Loneliness on Social Perceptual Skills. *Perceptual and motor skills*, 77, 1315-1329. https://doi.org/10.2466/pms.1993.77.3f.1315

Stoica, M., Brate, A. T., Bucuţă M, Dura, H. & Morar, S. (2014). The Association Of

Loneliness At The Workplace With Organizational Variables. *European Journal of Science and Theology, 10*(5), 101-112.

Tabachnick, Barbara G. & Fidell, Linda S. (2007). *Using Multivariate Statistics*. Fifth Edition, Pearson Publisher.

Tezer, N., & Arkar, H. (2013). Sosyal ilişkilerde kişilik özellikleri etkili mi? Sosyal ağ, yalnızlık ve algılanan sosyal desteğin aracı etki olarak incelenmesi. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 14, 46-52. https://doi.org/doi:10.5455/apd.34468

Tian, G., Liu, T., & Yang, R. (2023). Workplace loneliness mediates the relationship between perceived organizational support and job performance: Differing by extraversion. *Frontiers in Psychology*, 14, 1058513. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1058513

Tutar, H. & Erdem, A. T. (2021). Examining the mediating role of organizational loneliness in the effect of organizational silence on the intention to quit. *Управленец*, *12*(2), 102-118. https://doi.org/10.29141/2218-5003-2021-12-2-8

Uğurlu, C. T., & Kaplan, İ. (2021). Teachers' views regarding loneliness in professional life: A mixed methods study. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *7*(1), 1-19. https://dx.doi.org/110.30855/gjes.2021.07.01.001

Uslu, O. (2021). 'Being Alone Is More Painful than Getting Hurt': The Moderating Role of Workplace Loneliness in the Association between Workplace Ostracism and Job Performance. *Central European Business Review*, *10*(1), 19-38. https://doi.org/10.18267/j.cebr.257

Weiss, R. S. (1973). *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*. The MIT Press.

Wood, R. E., Brown, R. E., & Kinser, P. A. (2022). The connection between loneliness and burnout in nurses: an integrative review. *Applied Nursing Research*, 66, 151609. https://doi.org/10.1016/j.apnr.2022.151609

Wright, S. L. (2009). In a lonely place: The experience of loneliness in the workplace. In R. L. Morrison, & S. L. Wright (Eds.), *Friends and enemies in organizations* (pp. 10–31). Hampshire, Palgrave Macmillan.

Wright, S. L. (2005). Loneliness in the Workplace. University of Canterbury, Doctor of Philosophy in Psychology. http://dx.doi.org/10.26021/8420

Wright, S. L., Burt, C. D. B., & Strongman, K. T. (2006). Loneliness in the workplace: Construct definition and scale development. *New Zealand Journal of Psychology*, *35*(2), 59-68.

Wright, S., & Silard, A. (2021). Unravelling the antecedents of loneliness in the workplace. *Human Relations*, *74*(7), 1060-1081. https://doi.org/10.1177/0018726720906013

Yaşar, M. R. (2007). Yalnızlık. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *17*(1), 237-260.

Zakahi, W. R., & Duran, R. L. (1985). Loneliness, communicative competence, and communication apprehension: Extension and replication. *Communication Quarterly*, *33*(1), 50-60. https://doi.org/10.1080/01463378509369578

Zhou, X. (2018). A review of researches workplace loneliness. *Psychology*, *9*(5), 1005-1022. https://doi.org/10.4236/psych.2018.95064

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 745-767 | Araştırma Makalesi

Beliren Yetişkinlik Döneminde Bilinçli Farkındalık ve Dua Tutumları Arasındaki İlişki

Havagül Akçe [1] **Ayşe Şentepe Lokmanoğlu** [2]

Öz

Son dönemde gelişim psikolojisi ile ilgili yapılan çalışmalarda 18-25 yaş aralığına odaklanan yıllar beliren yetişkinlik dönemi olarak adlandırılmaktadır. Beliren yetişkinlik döneminde, gençlerin farkındalık düzeyleri, yaşam boyu fiziksel ve psikolojik sağlık yörüngesini belirlemek için önemli kabul edilmektedir. Çalışmanın amacı, beliren yetişkinlik döneminde bilinçli farkındalık ve dua tutumları arasındaki ilişkiyi çeşitli değişkenler bağlamında incelemektir. Nicel çalışmaya 18-25 yaşları arasında 219 kadın ve 55 erkek olmak üzere 274 kişi katılmıştır. Veriler çevrimiçi bir veri toplama aracı ile toplanmıştır. Anket demografik bilgi formu, bilinçli farkındalık ölçeği ve dua ölçeğinden oluşmaktadır. Çalışmaya dua etme sıklığı ve namaz kılma sıklığı da birer değişken olarak dahil edilmiştir. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler SPSS 22 programı ile istatistiksel teknikler kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre bilinçli farkındalık düzeyinin dindarlık düzeyi, cinsiyet, eğitim seviyesi, gelir düzeyi ile ilişkili olmadığı görülmüştür. Demografik değişkenler ile dua tutumları arasındaki ilişki bulgularına göre, kadın katılımcılar dua tutumlarının tefekkür ve rahatlama alt boyutunda erkek katılımcılara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksek puanlar aldığı ayrıca katılımcıların gelir düzeyi arttıkça manevi hoşnutsuzluk puanlarının azaldığı bulgulanmıştır. Ek olarak, dindarlık düzeyi, tefekkür ve rahatlama ile istek ve şükür alt boyutlarıyla orta düzeyde pozitif; manevi hoşnutsuzluk ile ise düşük düzeyde negatif anlamlı ilişkilere sahiptir. Namaz kılma sıklığı ile bilinçli farkındalık arasında herhangi bir ilişki bulunamazken; dua etme sıklığı ile bilinçli farkındalığın anlamlı olarak pozitif yönde korelasyon gösterdiği ve dua etme sıklığının bilinçli farkındalıktaki değişimin yaklaşık %1.5'ini açıkladığı bulunmuştur. Sonuç olarak çalışmada bilinçli farkındalık ile dua tutumlarının alt boyutu olan istek ve şükür, tefekkür ve rahatlama ile anlamlı bir ilişki bulunamazken; beliren yetişkinlik dönemindeki katılımcılar arasında manevi hoşnutsuzluk dua alt boyutunun bilinçli farkındalık ile istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde negatif korelasyon gösterdiği ve manevi hoşnutsuzluk dua alt boyutunun bilinçli farkındalıktaki değişimin yaklaşık %8'ini açıkladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Beliren Yetişkinlik Dönemi, Dua, Namaz, Bilinçli Farkındalık

Akçe, H., & Şentepe Lokmanoğlu, A. (2025). Beliren Yetişkinlik Döneminde Bilinçli Farkındalık ve Dua Tutumları Arasındaki İlişki. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 745-767. https://doi.org/10.15869/itobiad.1603205

Geliş Tarihi	17.12.2024
Kabul Tarihi	01.05.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.

[1] Doktora Öğrencisi, Friedrich Schiller Üniversitesi, Sosyal ve Davranış Bilimleri Fakültesi, Sosyal Psikoloji, Jena, Almanya, havaguel.akce@uni-jena.de, ORCID:0000-0002-2717-3601

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Sakarya, Türkiye, asentepe@sakarya.edu.tr, ORCID:0000-0001-8698-7691

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 745-767 | Research Article

The Relationship Between Mindfulness and Prayer Attitudes in Emerging Adulthood

Havagül Akçe [1] **Ayşe Şentepe Lokmanoğlu** [2]

Abstract

In recent studies on developmental psychology, the age range of 18-25 is identified as emerging adulthood. During this critical stage, the level of mindfulness among young individuals is considered essential in shaping the lifelong trajectory of their physical and psychological health. This study aims to explore the relationship between mindfulness and prayer attitudes in emerging adulthood while accounting for various contextual variables. The quantitative study involved 274 participants, comprising 219 females and 55 males aged 18-25. Data were collected using an online survey tool, which included a demographic information form, a mindfulness scale, and a prayer scale. The frequency of prayer and the frequency of salah were included as additional variables. Relationships between dependent and independent variables were analyzed using SPSS 22 software. According to the findings, there was no significant relationship between the level of mindfulness and religiosity, gender, educationlevel, or income level. In terms of demographic variables and prayer attitudes, female participants scored statistically significantly higher than male participants in the sub-dimension of meditation and relaxation. Additionally, as participants' income levels increased, their scores for spiritual dissatisfaction decreased. The level of religiosity exhibited moderately positive relationships with the meditation and relaxation and desire and gratitude sub-dimensions, while showing a low negative relationship with the spiritual dissatisfaction sub-dimension. Although no correlation was found between the frequency of salah and mindfulness, a significant positive correlation was identified between the frequency of prayer and mindfulness, with the frequency of prayer explaining approximately 1.5% of the change in mindfulness. In conclusion, while no significant relationship was observed between mindfulness and the sub-dimensions of prayer attitudes, specifically desire and gratitude; reflection, and relaxation, spiritual dissatisfaction in the prayer sub-dimension exhibited a statistically significant negative correlation with mindfulness among emerging adults, accounting for approximately 8% of the variance in mindfulness.

Keywords: Psychology of Religion, Emerging Adulthood, Mindfulness, Prayer

Akçe, H., & Şentepe Lokmanoğlu, A. (2025). The Relationship Between Mindfulness and Prayer Attitudes in Emerging Adulthood, *Journal of the Human and Social Sciene Researches*, 14(2), 745-767. https://doi.org/10.15869/itobiad.1603205

Date of Submission	17.12.2024
Date of Acceptance	01.05.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.

[1] PhD Candidate, Friedrich Schiller University, Faculty of Social and Behavioural Sciences, Department of Social Psychology, Jena, Germany, havaguel.akce@uni-jena.de, ORCID:0000-0002-2717-3601

[2] Assist. Prof., Sakarya University, Faculty of Theology, Department of Philosophy And Religious Sciences, Sakarya, Türkiye, asentepe@sakarya.edu.tr, ORCID:0000-0001-8698-7691

Giriş

Sanayileşmiş toplumlarda demografik, kültürel ve ekonomik faktörlere bağlı olarak 18-25 yaş arası bireylerin çoğu kendilerini ne ergen ne de genç yetişkin olarak ifade etmektedir. Bu sebeple son dönemde gelişim psikolojisi ile ilgili yapılan çalışmalarda 18-25 yaş aralığına odaklanan yirmili yaşlar arası dönem beliren yetişkinlik dönemi olarak adlandırılmaktadır (Arnett, 2000: 1-2). Arada kalmışlık hissi, kimlik keşfi, istikrarsızlık, sonsuz olasılıklar ve kendine odaklanma beliren yetişkinlik döneminin beş ana özelliği olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde, birey istikrarsızlığı diğer gelişim dönemlere kıyasla daha yoğun yaşayabilir. Arada kalmışlık hissi, beliren yetişkinlik dönemindeki gencin kendisini yetişkinliğe giden yolda bir yerde görmesi kendisini ne yetişkin ne ergen olarak tanımlanması ile ilişkilidir. Kimlik keşfi sürecinde birey kim olduğuna, hayatta neler yapmak istediğine, hayattan neler beklediğine, yeteneklerinin ve sınırlarının neler olduğuna dair sorulara yanıt arayabilir ve bu aşamada aşk hayatında, iş hayatında ve dünya görüşlerinde kimliğini ortaya koyabilir. Beliren yetişkinlik döneminde birey kimlik keşfi sırasında çeşitli seçeneklere ve sonsuz olasılıklara sahip olup yaşamın birçok alanında planlar yapabilir ve bu esnada planlarını birçok kez gözden geçirebilir. Bu gelişim döneminde birey kendini daha iyi tanımayı ve kendi başına ayakta durmayı öğrenmek için kendine odaklı olabilmektedir. Kendine odaklı olmak, kimlik keşfi ve yetişkinlik için gerekli becerilerin kazanılması açısından önemlidir (Arnett, 2004: 9).

Beliren yetişkinlik dönemi, gençlerin istikrarsızlığı deneyimlediği, sonsuz olasılıkları içinde barındıran kimlik keşif sürecinde olduğu, sorumluluk aldığı ve kendi düşüncelerini, başa çıkma stratejilerini, sağlık davranışlarını, yaşam hedeflerini ve planlarını oluşturdukları kritik bir dönemdir (Lundwall, 2011: 9). Çeyrek yaşam krizini de içerisinde barındırabilen bu dönemde depresyon ve anksiyete de dahil olmak üzere önemli bir psikopatoloji varlığı görülebilmektedir (Jo ve diğ., 2022: 742; Yeler ve diğ., 2021: 246-247). Bu nedenle beliren yetişkinlik döneminde, gençlerin farkındalık düzeyleri, yaşam boyu fiziksel ve psikolojik sağlık yörüngesini belirlemek için önemli kabul edilmektedir (Lundwall, 2011: 11-17). Nitekim günümüzde gençlerin dikkat sürelerinin kısa olduğu, çabuk sıkılabildikleri, sabırsız oldukları görülmektedir. Dolayısıyla gençlerin farkındalığa ulaşıp duygularını kontrol edebilmelerinin iyi oluşlarına katkı sağlayacağı öngörülmektedir (Çevik & Kırmızı, 2020: 14-15). Bilinçli farkındalık, şu anki ânı yargılamadan ve kabullenici bir şekilde, bireyin hem içinde hem de dışarıda olanları gözlemleyebilmesi ve dikkat vererek deneyimleyebilmesidir. Doğu meditasyonundan doğmuş olan bilinçli farkındalık, dikkati odaklamanın bir yoludur (Carmody ve diğ., 2008: 394). Bilinçli farkındalığın öz farkındalığı, öz düzenlemeyi ve öz aşkınlığı arttırarak ruh sağlığına katkıda bulunduğu belirtilmektedir (Verhaeghen, 2019: 132-133). Bu sebeple çeşitli ülkelerde toplum sağlığına katkı sunması için tıp merkezleri, okullar, kiliseler, işyeri ve hatta sağlık kurumları da dahil olmak üzere birçok kurumda bilinçli farkındalık uygulamaları ve yaklaşımları öğretilmektedir (Lundwall, 2011: 1). Ayrıca stres, kaygı, kronik ağrı gibi çeşitli rahatsızların tedavisinde, ruh sağlığı hizmetleri için klinik temelli müdahalelerde bilinçli farkındalık temelli terapi modellerinin kullanıldığı görülmektedir (Brazier, 2014: 23-24).

Bilinçli farkındalık temelli terapi modellerinin genellikle Budist psikolojisi ve Batı psikolojisinin entegrasyonundan oluştuğu düşünülmektedir. Bununla birlikte, İslami gelenek üzerine yapılan incelemelere göre, bilinçli farkındalık temelli terapi modellerinin birçok yönü tasavvuf psikolojisinde mevcuttur (Isgandarova, 2018: 1150-1158). Özellikle

maneviyatı geliştirmeye yardımcı olan ibnü'lvakt, huşu, murakabe, rıza, teslimiyet, zikir gibi tasavvufi öğretiler ve uygulamalar da farkındalığı arttıran kaynaklar olarak değerlendirilebilmektedir (Angın, 2022: 531). Bilinçli farkındalık, kişinin farkındalığının farkında olmasını sağlayan bir üst biliş biçimidir. Kişinin zihninde ve kalbinde gerçekten neler olup bittiğinin farkında olmasına yardımcı olur (Parrott, 2017: 3-4). Tasavvufta bu farkındalığın, murakabe ile edinilebileceği düşünülmektedir (Omar, ve diğ., 2017: 2-3; Parrott, 2017: 24). Murakabe kelimesi "izlemek, gözlemlemek, kendi içine bakmak, dikkatle bakmak" anlamına gelmektedir (Parrott, 2017: 4). Manevi anlamına gelince, "kişinin kendi manevi kalbini ve ruhunu izlemesi ve onun, çevresinin ve yaratıcısının hakkında bilgi edinmesi" olarak tanımlanmaktadır. İnananlara, davranışlarının Allah tarafından izlendiğini hatırlatır (Shukor, ve diğ., 2019: 22). Isgandarova (2018: 1150), murakabeyi bilinçli farkındalık temelli terapi programları ile İslami psikoterapiye sistemli bir şekilde dâhil etmiştir. İslami psikoterapi ile uyumlu olan bilinçli farkındalık kavramının diğer dini uygulamalar ile ilişkisini ele alan sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır (Angın, 2022: 516). Akçe ve arkadaşları (2023) tarafından Müslüman bir örneklem üzerinde yürütülen çalışmada, bilinçli farkındalık düzeylerinin, dinin özü olarak değerlendirilen dua ile anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla dua etmek, meditasyon gibi uygulamalar bilinçli farkındalıkla ilişkili olarak ele alınan dini uygulamalar arasında yer almaktadır.

Beliren yetişkinlik döneminde diğer bir önemli kavram ise duadır. Kimlik inşasının ana bir özellik olarak değerlendirildiği beliren yetişkinlik döneminde kendine odaklanmış olan birey kimliğini ortaya koyabilmek için sorduğu soruları kutsal olana aktarıp yanıt arama ve sonsuz seçenekler içerisinde istikrarsızlık yaşadığında dini başa çıkma aracı olarak duayı kullanabilmektedir. İnsan ile yüce varlık arasındaki iletişim olarak tanımlanan dua (Hökelekli, 2015: 212-215), 1900'lerin başlarından itibaren çok boyutlu bir olgu olarak kavramsallaştırılmıştır (Ladd & Spilka, 2002: 478). Dua, bireyin kendini herhangi bir dini bir aidiyetle tanımlasın ya da tanımlamasın her bireyin başvurabileceği evrensel bir terimdir. Örneğin, ergenler üzerinde yapılan bir çalışma, dini aidiyeti olmayan ergenlerin bile içsel motivasyonları ile dua ettiklerini göstermiştir (Demmrich, 2015: 54). Din psikolojisi alan yazınında bireyleri dua etmeye iten güdüler, dua sırasındaki hissedilen dini tecrübeler ve duanın bireyler üzerindeki etkilerini anlamak üzere yapılan çalışmalar vb. yer almaktadır (Yaman & Temiz, 2014: 193; Yapıcı, 2005: 57). Ancak ülkemizdeki alanyazın incelendiğinde beliren yetişkinlik döneminde dua olgusunu ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Din psikolojisi alanyazınındaysa beliren yetişkinlik döneminde dindarlık, dini başa çıkma (Öztürk, 2023: 58-61; Tavernier ve diğ., 2019: 82) ve manevi ritüeller (Wlodarczyk ve diğ., 2016: 325) kavramlarını ruh sağlığı bağlamında inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Maneviyat ve dindarlık üzerine yapılan çalışmalarda beliren yetişkinlik döneminde dindarlık ve maneviyat algısının psikososyal olgunluk, psikolojik iyi oluş ve prososyal davranış değişkenleri ile olumlu yönde anlamlı olarak ilişkili olduğu, madde alışkanlığı gibi risk içeren davranışlar, antisosyal davranışlar ve ruhsal hastalıklar ile de olumsuz yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu görülmüştür (Magyar-Russel ve diğ., 2014: 41).

Nitekim dini inanç ve uygulamalar psikolojik sorunlarla başa çıkmada kullanılmaktadır. Araştırmacılar insanların en çok zorluklarla karşılaştıklarında dua ettiklerini ve başa çıkma yöntemi olarak sıklıkla duaya başvurduğunu belirtmişlerdir (Koç, 2005: 29-31; Yapıcı, 2005: 60). Dini başa çıkma olarak ya da bireysel isteklerini, şükranlarını, övgülerini yaratıcıya iletmek için iletişim aracı olarak kullanılan dua (Hökelekli, 2017: 134) ve ruh

sağlığı arasındaki ilişki dua etme davranışının güdülerine göre kategorileştirilen dua türlerine göre değişmektedir. Övgü, şükran duygularını yaratıcıya iletmek gibi tamamen ilahi bir güce veya başkaları adına dua etmek adına başkalarının ihtiyaçlarına odaklanan belirli dua türleri, kişinin kendi ihtiyaçları için güdülenen ya da günah çıkarmasını kapsayan ben odaklı dua türlerinin aksine psikolojik iyi oluş üzerinde daha olumlu bir etkiye sahiptir (Levy, 2017: 8).

Beliren yetişkinlik döneminde bilişsel yorumlamaların ve dini davranışa iten güdülerin, dini tecrübelerin ruh sağlığına olan etkisini göz önünde bulundurulduğunda dua tutumları ile beliren yetişkinlik döneminde ruh sağlığının olumlu bir yordayıcısı olarak kabul edilen bilinçli farkındalık kavramı ilişkili olması beklenmektedir. Bu nedenle bu çalışmada beliren yetişkinlik döneminde dua tutumları ile bilinçli farkındalık arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Zira bireylerin özgün istek ve ihtiyaçlarını daha iyi anlamalarına yardımcı olan bilinçli farkındalığın, birçok yaşam alanında seçim yapmak durumunda olan beliren yetişkinlik dönemindeki gençlerin duygu, düşünce ve deneyimlerini bilinçli bir şekilde fark etmelerini sağlamada önemli bir rol oynayabileceği kabul edilmektedir (Rogers & Maytan, 2019: 21). Benzer şekilde dua da hayatlarında önemli değişimlerle, belirsizliklerle karşılaştıkları, kimliklerini ve değerlerini şekillendirdikleri bir dönemde olan beliren yetişkinler için yaşamlarına anlam katma, zihni sakinleştirme, daha net düşünme hem kendisi hem de çevresini daha derinlemesine fark etmede önemli bir etkiye sahip olabilir.

Son yıllarda din psikolojisi alanında bilinçli farkındalığı dindarlık, maneviyat, dua, namaz, murakaba gibi farklı dini uygulamalarla ele alan çalışmalar artmaktadır (Uygur & Beyhan, 2023: 700; Ijaz, ve diğ., 2017: 2297; Isgandarova, 2018: 1146; Myers, 2012: 9). Ülkemizde bilinçli farkındalığın dindarlık, maneviyat, dua, dini şuur, manevi kaynaklar ile ilişkisinin araştırıldığı sınırlı sayıda araştırmalar (Angın, 2022: 516; Aydın, 2019: 241; Balıkçı, 2023: 111; Bayrak ve Eryücel, 2024: 141) bulunmakla birlikte özellikle beliren yetişkinlik döneminde bilinç farkındalık ve dua tutumlarına ele alan çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda yapılan çalışmanın din psikolojisi, gelişim psikolojisi gibi alanlara katkı yapması beklenmektedir.

1.Amaç ve Hipotezler

Bu çalışma, beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerde çeşitli dua tutumları ile bilinçli farkındalık arasında bir ilişki olup olmadığını ve varsa ne yönde olduğunu belirlemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca beliren yetişkinlik döneminde cinsiyet, gelir düzeyi, eğitim seviyesinden oluşan demografik değişkenler ile birlikte, dua etme ve namaz kılma ile bilinçli farkındalık ve dua tutumları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını ve varsa ne yönde olduğunu belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın hipotezleri şu şekildedir:

1. Beliren yetişkinlik döneminde dindarlık düzeyi, gelir düzeyi, eğitim seviyesinden oluşan demografik değişkenler ile bilinçli farkındalık arasında anlamlı bir ilişki vardır.
2. Beliren yetişkinlik döneminde dindarlık düzeyi, gelir düzeyi, eğitim seviyesi oluşan demografik değişkenler ile dua tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
3. Beliren yetişkinlik döneminde cinsiyet değişkeni ile bilinçli farkındalık ve dua tutumları arasında anlamlı bir farklılaşma vardır.

4. Beliren yetişkinlik döneminde dua tutumları ile dua etme sıklığı ve namaz kılma sıklığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
5. Beliren yetişkinlik döneminde bilinçli farkındalık ile dua etme sıklığı ve namaz kılma sıklığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
6. Beliren yetişkinlik döneminde bilinçli farkındalık ile dua tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

2.Yöntem

Bu araştırmada yöntem olarak dokümantasyon ve ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda, literatürde yer alan ilgili çalışmalar incelenmiş ve veri toplama sürecinde anket tekniğinden yararlanılmıştır.

2.1.Örneklem

Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu'nun 21/11/2020 tarihli (Sayı: E-61923333-050.99) yazılı onayından sonra veri toplama işlemi çevrimiçi bir veri toplama aracı olan Google Forms aracılığıyla toplanmaya başlamıştır. 28 Aralık 2020 ile 22 Şubat 2021 tarihleri arasında çalışmaya beliren yetişkinlik dönemindeki 274 kişi katılmıştır. Katılımcıların yaş aralığı 18 ile 25 arasındadır ve yaş ortalaması 22'dir. Katılımcılar, 219 (%79,9) kadın ve 55 (%20,1) erkekten oluşmaktadır. 264 (%96,4) katılımcı kendini bekar, 10 (%3,6) katılımcı kendini evli olarak belirtmiştir. Eğitim durumu açısından 40 (%14,6) katılımcı lise ve altı, 178 (%65) katılımcı yüksekokul veya üniversite, 56 (%20,4) katılımcı ise lisansüstü eğitimi aldığını bildirmiştir. Çalışma durumuna göre 66 (%24,1) katılımcı çalışan, 35 (%12,8) katılımcı çalışmayan, 173 (%63,1) katılımcı ise öğrencidir. Gelir düzeyi bakımından 87 (%31,8) katılımcı kendisini düşük gelirli, 134 (%48,9) katılımcı kendisini orta gelirli, 53 (%19,3) katılımcı ise kendisini yüksek gelirli olarak tanımlamıştır. Katılımcıların çoğu Müslümandır (*N*=263), örneklemin geri kalanı ise Agnostik (*N*=2) ve Deist (*N*=9) katılımcılardan oluşmaktadır. Müslüman katılımcılardan 25 (%9,5) kişi dindar değil, 81'i (%30,8) biraz dindar, 136'sı (%51,7) dindar, 21'i (%8) ise çok dindardır. Namaz kılan Müslüman katılımcılar ne sıklıkla namaz kıldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların 23'ü (%8,7) hiç namaz kılmadığını, 40'ı (15,2) nadiren namaz kıldığını, 76'ı (%28,9) ara sıra namaz kıldığını, 57'si (%21,7) genellikle namaz kıldığını ve 67 (%25,5) kişi ise her zaman namaz kıldığını belirtmiştir. Katılımcılara ne sıklıkla dua ettikleri de sorulmuştur. 4 (%1,5) katılımcı hiç dua etmediğini, 14 (%5,1) katılımcı nadiren, 48 (%17,5) katılımcı ara sıra, 115 (%42) katılımcı genellikle, 93 (%33,9) katılımcı her zaman dua ettiğini ifade etmiştir.

2.2.Veri Toplama Araçları

Mevcut çalışma için hazırlanan anket formu Kişisel Bilgi Formu, Bilinçli Farkındalık Ölçeği ve Dua Ölçeğinden oluşmaktadır.

Kişisel Bilgi Formu: Bu formda katılımcılara yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, gelir düzeyi, dini aidiyet, dua etme sıklığı ve namaz kılma sıklığına ilişkin sorular yöneltilmiştir.

Bilinçli Farkındalık Ölçeği: Brown ve Ryan (2003: 822) tarafından geliştirilen Bilinçli Farkındalık Ölçeği, Özyeşil ve arkadaşları (2011: 224) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek 15 maddeden oluşmaktadır. Katılımcılar her bir maddeyi ne sıklıkla deneyimlediklerini 6'lı Likert tipi ölçek kullanarak puanlandırmaktadır. Katılımcıların aldıkları puan arttıkça katılımcıların bilinçli farkındalık düzeyi de artmaktadır. Ölçek tek bir faktörden oluşmaktadır. Bu çalışma için ölçeğin iç güvenilirliği .83 olarak

hesaplanmıştır.

Dua Ölçeği: Dua ölçeği, Yaman ve Temiz (2014: 193) tarafından bireyleri dua etmeye iten motivasyonları (güdüleri) ve duanın bireyler üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla geliştirilmiştir. Yirmi üç maddeden oluşan ölçek Tefekkür ve Rahatlama, İstek ve Şükür ve Manevi Hoşnutsuzluk olmak üzere üç faktörden oluşmaktadır:

Tefekkür ve rahatlama alt boyutu dua aracılığı ile sıkıntıların üzerinde düşünme ve dua etme davranışı ile deneyimlenen yatışma ve rahatlama durumu ile ilişkilidir. "Dua ettiğimde rahatlarım", "Dua yaşadığım sıkıntı üzerinde düşünmemi sağlar" maddeleri gibi sekiz maddeden oluşur. Bu çalışma için tefekkür ve rahatlama alt boyutunun iç güvenilirliği .92 olarak hesaplanmıştır.

İstek ve şükür alt boyutu ise dua etme davranışını güdüleyen motivasyonlarından olan inananın kutsala isteğini aktarma isteği ile yaratıcının lütfuna karşı teşekkür etme isteği ile ilişkilidir. Dokuz maddeden oluşur. Bu faktörde yer alan maddelere ise "Verdiği nimetlerden dolayı Allah'a şükrederim", "Yerine gelmesini istediğim bir dileğim için dua ederim" maddeleri örnek olarak verilebilir. Bu çalışma için istek ve şükür alt boyutunun iç güvenilirliği .87 olarak hesaplanmıştır.

Manevi hoşnutsuzluk alt boyutu dua etme davranışını güdüleyen beklentilerin yaratıcı tarafından karşılanmaması durumunda dua eden bireyde ortaya çıkan kötüye yorma ve hoşnutsuzlukla ilişkilidir. Altı maddeden oluşan bu faktör de örnek olarak "Duam gerçekleşmediğinde, Allah'ın beni sevmediğini düşünürüm", "Dua ettiğim şey gerçekleşmediğinde öfkelenirim" maddeleri verilebilir. Bu çalışma için manevi hoşnutsuzluk alt boyutunun iç güvenilirliği .81 olarak hesaplanmıştır.

2.3.Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmada kullanılan veriler, gerekli etik izinler alındıktan sonra 28 Aralık 2020 ile 22 Şubat 2021 tarihleri arasında çevrimiçi bir veri toplama aracı olan Google Forms aracılığıyla toplanmıştır. Bu çalışmaya katılan katılımcılar gönüllü olarak katılmış ve bilgilendirilmiş onam formu almıştır. Verilerin analizinde SPSS 22 istatistik programı kullanılmıştır. İlk olarak verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine bakılmıştır (bkz. Tablo 1). Literatürde değişken puanlarının çarpıklık değerlerinin ±2 değerlerinin arasında olması, basıklık değerlerinin de ±2 arasında olması normal dağılıma uygun oldukları şeklinde kabul edilmektedir (George ve Mallery, 2016: 113). Bilinçli Farkındalık Ölçeği, Dua Ölçeğinin tefekkür ve rahatlama, manevi hoşnutsuzluk alt boyutları için çarpıklık ve basıklık değerleri -2 ile +2 arasında bulunmuştur ve bu ölçeklerin normal dağıldığı kabul edilmiştir. İstek ve şükür alt boyutu için çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ile +2 aralığından daha yüksek olması nedeniyle bu ölçeğin puanlarının normal dağılmadığı varsayılmıştır (bkz. Tablo1). Çalışma hipotezlerini test etmek için normal dağılım gösteren ölçekler için Pearson korelasyon analizi, Basit Doğrusal Regresyon Analizi, Bağımsız t testi, Varyans analizi testi; normal dağılım göstermeyenler için Spearman korelasyon analizi, Mann Whitney U testi, Kruskal Wallis testi uygulanmıştır. Çalışmada bilinçli farkındalık ve dua etme evrensel bir davranış olarak görüldüğü için, agnostik, deist ve Müslüman örneklem üzerinden analiz edilmiştir. Ancak namaz kılma sıklığı ile dua etme tutumları arasındaki ilişki Müslüman örneklem üzerinden analiz edilmiştir.

3.Bulgular

Araştırmada öncelikle verilerin normal dağılıp dağılmadığının saptanması için değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerlerine ayrıca ortalama puanlara bakılmıştır.

Tablo 1: Çalışma Değişkenlerine Ait Ortalama Puanlar ve Çarpıklık – Basıklık Değerleri

	N	Ortalama	Min -Max	Çarpıklık	Basıklık
Bilinçli Farkındalık	274	60,12	28 - 86	-,154	-,074
				,147	,293
Tefekkür ve Rahatlama	274	26,84	8 - 30	-1,036	1,717
				,147	,293
İstek ve Şükür	274	30,71	9 - 36	-1,331	3,271
				,147	,293
Manevi Hoşnutsuzluk	274	9,09	6 - 18	,864	,424
				,147	,293

Bilinçli Farkındalık Ölçeği'nden alınan ortalama puan 60,12'dir. Alınan minimum puan 28, maksimum puan ise 86'dır. Dolayısıyla katılımcıların bilinçli farkındalık düzeyi ortalamanın üzerindedir. Tefekkür ve rahatlama duası alt boyutundan alınan ortalama puan 26,84, alınan minimum puan 8, alınan maksimum puan 30'dur. İstek ve şükür duası alt boyutundan alınan puan ortalaması 30,71, alınan en düşük puan 9, alınan en yüksek puan 36'dır. Manevi hoşnutsuzluk duası alt boyutundan alınan puan ortalaması 9,09, alınan minimum puan 6, alınan maksimum puan 18'dir. Katılımcılar en çok istek ve şükür için dua etmektedir.

3.1.Demografik Değişkenler ile Çalışmanın Değişkenleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular

Tablo 2: Beliren Yetişkinlik Döneminde Cinsiyet Değişkenine Göre Bilinçli Farkındalık ve Dua Tutumları

		N	Ort.	SS	t	df	p
Bilinçli Farkındalık	Kadın	219	60,20	10,94	,241	,272	,810
	Erkek	55	59,80	11,38			
Tefekkür ve Rahatlama	Kadın	219	27,13	4,28	2,226	272	**,027**
	Erkek	55	25,65	4,87			
Manevi Hoşnutsuzluk	Kadın	219	9,04	2,58	-,646	272	,519
	Erkek	55	9,31	3,35			

Cinsiyet ile bilinçli farkındalık ve normal dağılım gösteren dua tutumları arasındaki ilişki bağımsız örneklem t-testi kullanılarak analiz edilmiştir. Kadınların (M = 60,20, SD = 11,94) erkeklerden (M = 59,80, SD = 11,38) bilinçli farkındalık ölçeğinden daha yüksek puanlar almasına rağmen, cinsiyet değişkenine göre bilinçli farkındalıkta anlamlı bir fark

olmadığı bulunmuştur (t (272) = ,241, p = ,810). Dua tutumlarında ise, kadın katılımcılar (M = 27,13, SD = 4.28) tefekkür ve rahatlama alt boyutunda erkek katılımcılara (M = 25.65, SD = 4,87) kıyasla daha yüksek puan almıştır ve bu fark istatistiksel olarak anlamlı düzeydedir (t (272) = 2,226, p = ,027). Manevi hoşnutsuzluk alt boyutunda ise kadın katılımcılar (M = 9,04, SD = 2,58) erkek katılımcılardan (M = 9,31, SD = 3,35) daha düşük puanlar almıştır. Ancak bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir (t (272) = ,646, p = ,519).

Tablo 3: Beliren Yetişkinlik Döneminde Cinsiyet Değişkenine Göre İstek ve Şükür Tutumu

		N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	P
İstek ve Şükür	Kadın	219	141,44	30974,50	5160,500	-1,648	,099
	Erkek	55	121,83	6700,50			

İstek ve şükür alt boyutu normal dağılım göstermediği için cinsiyet ile istek ve şükür alt boyutu arasındaki ilişki Mann Whitney U Testi kullanılarak analiz edilmiş ve istek ve şükür dua alt boyutunda kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur (U = 5160,50, p = ,099, r = ,0995).

Tablo 4: Eğitim Seviyesi ve Gelir Düzeyi Değişkenleri ile Bilinçli Farkındalık ve Dua Tutumları Arasındaki İlişki

	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Dindarlık (1)	—						
Eğitim seviyesi (2)	.035	—					
Gelir düzeyi (3)	.181**	-.123*	—				
Bilinçli farkındalık (4)	.003	.011	.081	—			
Tefekkür ve rahatlama (5)	.405***	.039	.107	.097	—		
İstek ve şükür (6)	.433***	.136*	.104	.019	.751***	—	
Manevi hoşnutsuzluk (7)	-.273***	.044	-.177**	-.280***	-.438***	-.255***	—

Note. * p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Demografik değişkenler olan dindarlık düzeyi, eğitim seviyesi ve gelir düzeyi ile normal dağılım gösteren bilinçli farkındalık, tefekkür ve rahatlama, manevi hoşnutsuzluk arasındaki ilişkiyi incelemek için iki uçlu Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Bulgular bilinçli farkındalığın dindarlık düzeyi, eğitim durumu ve gelir düzeyi ile anlamlı bir ilişkisi olmadığını, tefekkür ve rahatlamanın dindarlık ile orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahipken (r = ,405, p<0.001) eğitim durumu ve gelir düzeyi ile anlamlı bir ilişkisi olmadığını, manevi hoşnutsuzluğun dindarlık düzeyi ile düşük düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişkiye (r = ,273, p<0.001) ve gelir durumu ile düşük düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahipken (r = ,177, p<0.001) eğitim seviyesi ile ilişkili olmadığını ortaya koymuştur.

Eğitim seviyesi ve gelir düzeyi gibi demografik değişkenler ile istek ve şükür duası alt boyutu arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla, istek ve şükür alt ölçeği normal dağılım göstermediği için iki uçlu Spearman korelasyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçları,

istek ve şükür alt boyutunun eğitim durumu ile pozitif yönde zayıf bir anlamlı ilişkiye sahip olduğunu (r = ,136, p<0.05) ve dindarlık düzeyi ile pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir (r = ,433, p<0.001).

3.2.Dua Etme ve Namaz Kılma Sıklığı ile Bilinçli Farkındalık ve Dua Tutumları Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

Tablo 5: Dua Etme ve Namaz Kılma Sıklığı ile Bilinçli Farkındalık ve Dua Tutumları Arasındaki İlişki

	1	2	3	4	5	6
Dua Sıklığı (1)	—					
Namaz Sıklığı (2)	.313 ***	—				
Bilinçli Farkındalık (3)	.120 *	-.062	—			
Tefekkür ve Rahatlama (4)	.630 **	.332 **	.097	—		
İstek ve Şükür (5)	-.288 **	-.172 **	-.019	.751 ***	—	
Manevi Hoşnutsuzluk (6)	.547 **	.363 **	-.280 ***	-.438 ***	-.255 ***	—

Note. * p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Bilinçli farkındalık, tefekkür ve rahatlama alt boyutu ve manevi hoşnutsuzluk alt boyutu ile dua ve namaz sıklığının anlamlı bir ilişki gösterip göstermediğini belirlemek için iki uçlu Pearson korelasyon analizi, istek ve şükür alt boyutu ile dua ve namaz sıklığının anlamlı bir ilişkiye sahip olmadığını belirlemek için iki uçlu Spearman analizi yürütülmüştür. Yapılan analizler sonucunda dua sıklığının tefekkür ve rahatlama alt boyutu ile pozitif yönde ilişkili olduğu (r = ,630, p<0.01) ve ilişki gücünün orta düzeyde olduğu; manevi hoşnutsuzluk alt boyutu ile ise negatif yönde ilişkili olduğu (r = ,288, p<0.01) ve ilişki gücünün zayıf olduğu; istek ve şükür alt boyutu ile pozitif yönde ilişkili olduğu (r = ,547, p<0.01) ve ilişki gücünün orta düzeyde olduğu görülmüştür. Beliren yetişkinlik döneminde Müslüman katılımcılar arasında namaz kılma sıklığı ile tefekkür ve rahatlama alt boyutu ile pozitif yönde (r=,332, p<0,01) manevi hoşnutsuzluk alt boyutu ile negatif yönde (r = ,172, p<0,01), istek ve şükür alt boyutu ile pozitif yönde (r = ,363, p<0.01) ilişkilidir ancak ilişkilerin gücü zayıftır. Ayrıca Müslüman katılımcılar arasında namaz kılma sıklığı ile dua etme sıklığı ile pozitif yönde ilişkilidir (r = ,313, p<0,001).

Tablo 6: Dua Etme Sıklığının Bilinçli Farkındalık Üzerindeki Etkisi

Model			
Aşama 1	ΔR2	F	P
	,015	4,004	,000
	B	T	P
	1,436	2,001	,046
Bağımsız Değişken: Dua Sıklığı, Bağımlı Değişken: Bilinçli Farkındalık			

Bilinçli farkındalık ile dua sıklığı arasında bulunan anlamlı ilişkiyi dolayısıyla beliren yetişkinlik dönemindeki bilinçli farkındalık düzeylerini dua sıklığının ne düzeyde açıkladığını incelemek üzere basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Uygun

regresyon modeli şöyledir: Bilinçli farkındalık puanı = 54,351 + 1,436 (dua etme sıklığı). Basit regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlıdır (R^2 = 0,015, F (1,272) = 4,004, p<0,000). Dua sıklığının bilinçli farkındalık puanını anlamlı şekilde yordadığı bulunmuştur (ß = 1,436, p<0.000). Katılımcıların bilinçli farkındalık düzeylerini yordayan değişken olan dua sıklık değişkeninin tek başına beliren yetişkinlik dönemindeki katılımcıların bilinçli farkındalık düzeyindeki değişimin yaklaşık %1.5'unu açıklamaktadır.

3.3.Beliren Yetişkinlik Döneminde Bilinçli Farkındalık ile Dua Tutumları Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular

Tablo 7: Beliren Yetişkinlik Döneminde Bilinçli Farkındalık ve Dua Tutumları Arasındaki İlişki

	1	2	3	4
Bilinçli Farkındalık (1)	—			
Tefekkür ve Rahatlama (2)	.097	—		
İstek ve Şükür (3)	-.019	.751 ***	—	
Manevi Hoşnutsuzluk (4)	-.280 ***	-.438 ***	-.255 ***	—

Note. * p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Bilinçli farkındalığın tefekkür ve rahatlama alt boyutu ve manevi hoşnutsuzluk alt boyutu ile anlamlı bir ilişki gösterip göstermediğini belirlemek için iki uçlu Pearson korelasyon analizi, istek ve şükran alt boyutu ile anlamlı bir ilişki gösterip göstermediğini belirlemek için ise iki uçlu Spearman korelasyon analizi kullanılmıştır. Yapılan korelasyon analizleri sonucunda bilinçli farkındalığın sadece anlamlı olarak düşük ve negatif yönde manevi hoşnutsuz ile ilişkili olduğunu göstermiştir (r = ,280, p<0.05).

Tablo 8: Beliren Yetişkinlik Döneminde Dua Tutumlarının Bilinçli Farkındalık Üzerindeki Etkisi

Model			
Aşama 1	ΔR2	F	P
	0,78	23,081	,000
	B	T	p
	-1,121	-4,808	,000

Bağımsız Değişken: Manevi Hoşnutsuzluk Bağımlı Değişken: Bilinçli Farkındalık

Araştırma dua tutumlarından sadece manevi hoşnutsuzluk ile bilinçli farkındalık arasındaki anlamlı ilişkiyi saptadığından beliren yetişkinlik dönemindeki bilinçli farkındalık düzeylerini manevi hoşnutsuzluk alt boyutunun ne düzeyde açıkladığını incelemek üzere basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Uygun regresyon modeli şöyledir: Bilinçli farkındalık puanı=70,318-1,121(manevi hoşnutsuzluk alt boyutu puanı). Basit regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlıdır (R^2 = 0.78, F (1,272) = 23,081, p<0.000). Manevi hoşnutsuzluk alt boyut puanının bilinçli farkındalık puanını anlamlı düzeyde yordadığı bulunmuştur (ß = 1,121, p<0.000). Katılımcıların bilinçli farkındalık düzeylerini yordayan değişken olan manevi hoşnutsuzluk değişkeninin tek başına

beliren yetişkinlik dönemindeki katılımcıların bilinçli farkındalık düzeyindeki değişimin yaklaşık %8'ini açıklamaktadır.

4.Tartışma ve Sonuç

Beliren yetişkinlik dönemi, bireylerin kimliklerini keşfettikleri ve inançlarını şekillendirdikleri kritik bir süreçtir. Beliren yetişkinler, yaşam yönelimlerini belirlemeye ve kendileri için en uygun ilişkileri ile kariyerleri seçmeye çalışmaktadır. Bu süreçte, bireylerin duygu, düşünce ve deneyimlerini bilinçli bir şekilde fark etmelerini sağlayan bilinçli farkındalık önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü bilinçli farkındalık, bireylerin özgün istek ve ihtiyaçlarını daha iyi anlamalarına yardımcı olan etkili bir araçtır (Rogers & Maytan, 2019: 20). Dua da bilinçli farkındalık gibi, bireyin yaratıcıyla kurduğu iletişim yoluyla hem kendisini hem de çevresini daha derinlemesine fark etmesine katkıda bulunabilir (Hökelekli, 2015: 227-231). Bu çalışmada, beliren yetişkinlik dönemindeki gençlerin dua tutumları ile bilinçli farkındalık düzeyleri, çeşitli demografik değişkenler ile birlikte ele alınmıştır.

Birinci hipotezin test edilmesi kapsamında beliren yetişkinlik döneminde demografik değişkenler ile bilinçli farkındalık arasındaki ilişkiler analiz edilmiş olup bu ilişki incelendiğinde bilinçli farkındalık düzeyinin dindarlık düzeyi, eğitim seviyesi, gelir düzeyi ile ilişkili olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla birinci hipotez desteklenmemiştir. Bu sonuç, anın farkında olma ve deneyimlere yargısız bir şekilde yaklaşma eğilimi olarak ifade edilen bilinçli farkındalıkta demografik faktörlerin belirleyici bir rol oynamadığını ortaya koymuş olsa da alanyazında bu bulgu çelişkili ve farklı sonuçlar içermektedir. Literatürde bilinçli farkındalığın dindarlık düzeyine (Aydın, 2019: 241) cinsiyete (Angın, 2022: 525; Güler & Usulca, 2021: 372), eğitim durumuna (Karacaoğlan & Hisli Şahin, 2021: 421) ve gelir durumuna (Azak, 2018: 170) göre değiştiğini gösteren çalışmalar olmakla birlikte; bilinçli farkındalığın ele alındığı çeşitli çalışmalarda demografik değişkenlere göre anlamlı farklılığın olmadığını gösteren çalışmalar da mevcuttur (Aydın, 2019: 241; Eroğlu, 2024: 43; Özkök, 2022: 60-70). Örneğin Eroğlu'nun (2024: 43) genç yetişkinlerde benlik saygısı ve bilinçli farkındalığı incelediği çalışmasında, bilinçli farkındalık ile yaş, medeni durum, eğitim ve gelir durumları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu bağlamda beliren yetişkinlik döneminde daha geniş örneklem grupları ile demografik değişkenler ile bilinçli farkındalık arasındaki ilişki incelenebilir.

Araştırmanın ikinci hipotezi kapsamında, demografik değişkenler ile dua tutumları arasındaki ilişkiler test edilmiştir. Analizler sonucunda, istek ve şükür alt boyutunun eğitim seviyesi ve gelir düzeyi ile anlamlı bir ilişki göstermediği belirlenmiştir. Benzer şekilde, tefekkür ve rahatlama alt boyutunun da eğitim seviyesi ve gelir düzeyi ile ilişkili olmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgu, dua tutumlarının gelir düzeyi ve eğitim düzeyinden bağımsız olarak, beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin şükür, rahatlama gibi manevi deneyimlerini ve isteklerine yönelik ihtiyaçlarını kapsadığını göstermektedir. Ancak, manevi hoşnutsuzluk alt boyutu açısından ise eğitim seviyesi ile anlamlı bir ilişki bulunmazken, gelir düzeyi ile anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Katılımcıların gelir düzeyi arttıkça manevi hoşnutsuzluk puanları azalmıştır. Bu doğrultuda, ikinci hipotez kısmen desteklenmiştir. Gelir durumuna göre elde edilen sonuç Temiz'in (2014: 190) çalışması ile paralellik göstermekte, gelirin artması dua tutumları üzerinde olumlu etkiye sebep olabilmektedir. Manevi hoşnutsuzluk, yapılan duanın sonucuna yönelik olumsuz bir tutum veya tatminsizlik durumunu ifade etmektedir. Türkiye'nin de dahil olduğu yedi ülkeyi kapsayan ve gelir durumu ile yaşam memnuniyeti üzerine yapılan bir çalışmada,

yaşam standardından memnuniyetsizliğin bireylerin yaşamlarını olumsuz değerlendirme olasılığını artırdığı görülmüştür (Sirgy, ve diğ., 2011: 349). Gelir düzeyinin yüksek olması, beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin yaşamlarını daha olumlu değerlendirmelerini sağlayarak, yaşam memnuniyeti ile birlikte duanın sonucunu da daha olumlu bir şekilde değerlendirmelerine olanak tanıyabilir.

Ek olarak, dindarlık düzeyinin tefekkür ve rahatlama ile istek ve şükür alt boyutlarıyla orta düzeyde pozitif ilişkiler gösterdiği; manevi hoşnutsuzluk ile ise düşük düzeyde negatif ilişkiler sergilediği görülmektedir. Dindarlık arttıkça, dua aracılığıyla yaratıcıya duyulan minnettarlığı ifade etme ve istekleri dile getirme ile birlikte dua sırasında derinlemesine tefekkür etme ve rahatlama deneyimlerinin yaşama sıklığının arttığı yorumlanabilir. Bu durum, yüksek dindarlık düzeyine sahip beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin dua etme sürecinde daha fazla manevi tatmin ve içsel huzur arayışında olduklarını gösterebilir. Ozmen ve arkadaşlarının (2017: 622) Türkiye'de, beliren yetişkinlerden oluşan bir örneklem üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada, dindarlık düzeyinin artmasının yaşam memnuniyeti ve iyimserliğinin artışıyla ilişkili olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla, dindarlık düzeyi arttıkça manevi tatmin ve içsel huzur gibi maneviyata yönelik memnuniyet unsurlarının da artabileceği ileri sürülebilir. Dolayısıyla, dua, bu bireyler için hem içsel rahatlık ve huzur bulma aracı hem de dileklerini yaratıcılarına aktarma aracı olarak önemli bir işlev görebilmektedir.

Araştırmanın üçüncü hipotezi, cinsiyet değişkenine bağlı olarak bilinçli farkındalık düzeyinde anlamlı bir farklılaşma tespit edilmemiştir**.** Ancak, dua tutumları alt boyutlarından tefekkür ve rahatlama açısından cinsiyetler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur. Bu bağlamda üçüncü hipotez kısmen desteklenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, kadın katılımcılar dua tutumlarının tefekkür ve rahatlama alt boyutunda erkek katılımcılara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksek puanlar almıştır. Cinsiyete ilişkin yapılan çeşitli çalışmalarda araştırmada elde edilen bulguya benzer şekilde kadınların dua tutumları erkeklerden daha yüksek bulunmuş (Arıcı, 2005: 156; Temiz, 2014: 164), kadınların duanın etkisine erkeklerden daha fazla inandıkları tespit edilmiştir (Doğan, 1997: 55). Nitekim birçok çalışma kadınların erkeklerden dindarlığın özellikle manevi ve tecrübi boyutunu daha yoğun yaşadığını göstermektedir (Baynal, 2017: 56-63).

Araştırmanın dördüncü hipotezi kapsamında ise dua tutumları ile dua etme ve namaz kılma sıklığı arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre dördüncü hipotez desteklenmiştir. Dua etme ve namaz kılma sıklığı pozitif yönde dua tutumlarının istek ve şükür alt boyutu, tefekkür ve rahatlama alt boyutu ile istatiksel olarak anlamlı düzeyde ilişkili bulunmuştur. Ayrıca dua etme ve namaz kılma sıklığı, manevi hoşnutsuzluk alt boyutuyla negatif yönde anlamlı bir ilişki sergilemektedir. Namaz, birey için sadece bir dini ibadet değil, aynı zamanda bir bağ kurma aracıdır. Bireyi yaratıcı ile sürekli bir iletişim içinde tutan bir ibadettir ve bu ibadetin düzenli olarak yerine getirilmesi, bireyin manevi dünyasında derin bir bağlantı kurmasına yol açabilir (Çelikel, 2025: 5). Dua, bireyin yaratıcısıyla arasında kurulan iletişim aracıdır (Hökelekli, 2017: 65). Bireyin ihtiyaçlarını, isteklerini ve şükürlerini yaratıcısına iletme şeklidir, aynı zamanda sıkıntıların ve zorlukların üstesinden gelmek için bir başa çıkma aracıdır (Koç, 2005: 29-31; Yapıcı, 2005: 60). Namaz kılma ve dua etme sıklığı arttıkça, bireyin yaratıcısıyla iletişimde olduğu sırada sıkıntıları üzerinde daha fazla düşünme, kutsala isteklerini aktarma, yaratıcısına şükretme ve dua etme davranışlarıyla deneyimlenen yatışma ve rahatlama durumunun artmasına yol açabilir. Bu bağlamda, dua etme ve namaz kılma sıklığının artması, bireyin manevi tatminini artırabilir. Ayrıca,

dua sonrasında gerçekleşmeyen isteklerin yarattığı hoşnutsuzluk da azalabilir; birey, dua etme sürecinde olumsuz bir sonucu yaratıcıya karşı kötüye yormaktan kaçınarak, dua ile daha fazla rahatlama ve içsel huzur bulabilir.

Çalışmada namaz kılma sıklığı ile dua etme tutumları arasındaki ilişki Müslüman örneklem üzerinden analiz edilirken, dua etme evrensel bir davranış olarak görüldüğü için, agnostik, deist ve Müslüman örneklem üzerinden analiz edilmiştir. Çalışmada İslam dini inancı çoğunluğu oluşturduğu için agnostik ve deist örneklem ile Müslüman örneklemin dua tutumları ile dua etme sıklığı arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı test edilememiştir. İleriki çalışmalarda agnostik ve deist örneklem üzerinde dua etme tutumları ile dua etme sıklığı arasındaki ilişki incelenebilir. Ayrıca bu çalışmada, Müslüman örneklemde namaz kılma oranları bazı saha anketleri ile uyumsuzluk göstermektedir (Aydin, ve diğ., 2022: 9; Nişancı, 2023: 42; Nişancı, 2025: 144). Örneğin, bu çalışmada 18-25 yaş arasındaki katılımcıların %21,7'si genellikle namaz kıldığını ve %25,5'i ise her zaman namaz kıldığını belirtirken, 2024 yılı Türkiye Genel Sosyal Saha Araştırması (TGSS) bulgularına göre, 18-24 yaş grubundaki katılımcılar arasında düzenli namaz kılma oranı %26'dır. Ancak, TGSS, Türkiye genelini temsil eden daha büyük bir örneklem yapısına sahip olup, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yapıyı anlamaya yönelik olarak geniş bir katılımcı kitlesini içermektedir (Nişancı, 2025: 27). Bu nedenle, her iki çalışma arasındaki farklar, örneklem büyüklüğü ve yapı farklarından kaynaklanıyor olabilir. TGSS'nin daha kapsamlı yapısı, çalışma sonuçlarının daha genel bir perspektifle değerlendirilmesini mümkün kılarken, mevcut çalışmadaki daha dar örneklem, katılımcıların demografik özelliklerine bağlı olarak farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Bu bağlamda, elde edilen uyumsuz sonuçların, örneklem çeşitliliği ve kullanılan veri toplama yöntemlerinin farklılıkları göz önünde bulundurularak yorumlanması önemlidir.

Son yıllarda bilinçli farkındalıkla ilişkisi araştırılan konuların başında farklı dinlerdeki bilinçli bir çaba ile uygulanan dini pratik uygulamaları, dindarlık ve maneviyat gelmektedir (Angın, 2022: 516; Balıkçı, 2023: 114; Myers, 2012: 72; Uygur & Beyhan, 2023: 700). Nitekim bilinçli farkındalık birçok farklı dini uygulamalarla neredeyse tüm dini ve kültürel geleneklerde bulunur (Aydın, 2019: 263). Dini ve manevi ögelerin bilinçli farkındalıkla ilişkisinin incelendiği çalışmalarda negatif (Öztürk Akyıldız, 2019: 53) ya da anlamlı ilişkilerin olmadığını (Balıkçı, 2023: 114; Ying, 2009: 7) gösteren sonuçlar mevcut olmakla birlikte çalışmaların genelinde pozitif ilişkilerin (Angın, 2022: 516; Aydın, 2019: 241; Yalçın, 2018: 1216) görüldüğü söylenebilir. Ayrıca dinlerin özünde önemli bir yer tutan dua etmek de bilinçli farkındalık ile ilişkisi ele alınan dini pratiklerden biridir (Ijaz, ve diğ., 2017: 2300; Latipah, ve diğ., 2020: 27). Dua bilinçli bir çaba ile yapılan, Allah'a daha çok odaklanma fırsatı sunan ve farklı şekillerde yapılabilen bir ibadettir.

Araştırmanın beşinci hipotezi kapsamında bilinçli farkındalık ile dua etme ve namaz kılma sıklığı arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı analiz edilmiştir. Dua etme sıklığı ile bilinçli farkındalık arasında anlamlı olumlu yönde ilişki bulunurken; namaz kılma sıklığı ile bilinçli farkındalık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dua etme sıklığı ve bilinçli farkındalık ilişkisi bilinçli farkındalığın ruh sağlığını nasıl etkilediğini açıklamak üzere geliştirilen etki mekanizmaları üzerinden açıklanabilir. Zira bilinçli farkındalığın öz farkındalık, öz düzenleme ve öz aşkınlığı arttırarak ruh sağlığına olumlu etkide bulunduğu kabul edilmektedir (Verhaeghen, 2019: 14). Dolayısıyla dua etmenin öz farkındalık, öz düzenleme ve öz aşkınlığı ile ilişkisi aynı zamanda bilinçli farkındalık üzerindeki etkisini de gösterebilmektedir (Akçe, ve diğ., 2023). Öz farkındalıkla dua

arasında ilişki ile ilgili olarak dua, ilahi varlığa yönelme ve onunla iletişim kurma, ilahi varlıktan yardım ve manevi güç isteme eylemidir. Dua eylemini gerçekleştirmek için birey ne istediğini ve nasıl isteyeceğini bilmesini gerekir (Ayas, 2013: 80; Türk, 2020: 82). Carrel'e (1948: 37) göre sık dua etmek kişiyi olgunlaştırır. Dua ederken insan kendini olduğu gibi görür, zayıflıklarını, yanılgılarını fark eder (Ayas, 2013: 80). Kierkegaard, dua etmenin Tanrı'nın isteğini değiştirmek anlamına gelmediğini, kişinin kendisini değiştirmesi anlamına geldiğini ifade etmiştir (akt. Albayrak, 2007: 199). Dolayısıyla kendisine ve yaşamına odaklanıp istek ve düşüncelerini ilahi bir güce aktaran birey dua eylemiyle kendi zihninde ve kalbinde gerçekten neler olup bittiğine dair öz farkındalığını geliştirir. Yine öz düzenleme ile dua arasında ilişki ile ilgili olarak dua, bireylerin düşünceli bir şekilde hareket etmelerine ve kendi eylemlerinin ahlaki sonuçlarına dikkat etmelerine olanak tanıyan bilişsel veya manevi bir durum yaratır (McGill Dini ve Manevi Yaşam Ofisi, 2020). Dua ile sosyal hayatta ilişkiler üzerine yapılan çalışmalar duanın öz düzenlemedeki etkisini göstermektedir. Dua, sosyal destek açısından tüm dini ve manevi kaynaklar arasında önemli bir kaynaktır (Simão ve diğ., 2016: 1). Dua, sosyal ilişkilerin düzenlenmesine yardımcı olan bir sosyal boyuta sahiptir ve bu durum, kişinin başkaları için dua etmesine yol açabilir (Sharp, 2019: 41). İngiltere'deki bir Anglikan kilisesine gelen bin altmış yedi ziyaretçinin dua taleplerini incelendiğinde dua taleplerinin yüzde seksen birini içeren çoğunluğunun aile ve arkadaşlar için olduğu görülmüştür (Lewis, ve diğ., 2008: 3). Sosyal ilişkiler üzerinde geliştirici bir eylem olarak duanın evlilik ilişkilerinde ise çiftler arasında tevazuyu arttırdığı, iletişimi kolaylaştırdığı, yapıcı iletişimi geliştirdiği, anlayış düzeyine katkıda bulunduğu, ilişkisel tatmini arttırdığı ve çiftlerin ilişkilerini koruma arzusunu arttırdığı görülmüştür (Fincham, ve diğ., 2020: 284-286; Hatch, ve diğ., 2015: 33-40). Dolayısıyla dua, tıpkı farkındalık gibi sosyal ilişkiler bağlamında yapılan dua kavramı ile ilişkili çalışmalara bakıldığında duanın öz-düzenleme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülür. Öz aşkınlık, kişinin kendi kısıtlı çıkar dünyasını aşarak bir ötekine uzanabildiği bir tutumdur (Frankl, 1992: 50). Öz aşkınlıkla dua arasındaki ilişki ile ilgili olarak dua, kutsalla bağlantı kurmanın bir yolu olarak, kendini aşma yoluyla umut ve maneviyatı sürdürmek için kullanılabilir (Esperandio & Ladd, 2015: 679-680). Özet olarak, bilinçli farkındalık ve dua işlevsel olarak benzerlik göstermektedir ve çalışmada beklenilen bir bulgu olarak beliren yetişkinlik döneminde dua etme sıklığı arttıkça bilinçli farkındalık düzeyinin arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca, analizler dua etme sıklığının tek başına beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin bilinçli farkındalık düzeylerindeki değişimin yaklaşık %1.5'ini açıkladığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, dua pratiğinin bilinçli farkındalıkla örtüşen işlevsel yönleri olabileceğini ve bu ilişkinin daha kapsamlı araştırmalarla incelenmesi gerektiğini göstermektedir.

Bireysel duanın yanı sıra İslam dininde esasen dua etmek anlamına gelen ve farz olan namaz ibadeti de bilinçli farkındalık ile ilişkisi incelenen konulardan biridir. Ijaz vd. (2017: 2297) yaptığı çalışmada düzenli namaz kılanların, düzenli bir şekilde namaz kılmayanlara göre bilinçli farkındalığının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sebeple namaz kılma sıklığı çalışmaya bir değişken olarak eklenmiştir. Ancak çalışmada, beliren yetişkinlik döneminde bilinçli farkındalık ile namaz kılma sıklığı arasındaki ilişki incelenmiş olup anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Namaz ve bilinçli farkındalık arasındaki ilişki otopilot ve huşu kavramı ile açıklanabilir. Farkında olmadan, hissetmeden, duyumsamadan, algılamadan edinilen yaşam deneyimi otopilot kavramıyla yani özellikle rutin günlük faaliyetler için otomatik davranma ile açıklanır. Bilinçli farkındalık, otomatik davranma deneyiminin ve eğiliminin farkındalığını sağlar.

Müslümanların günde beş vakit namaz kılmaları gerektiğinden, namazın otopilotta olarak dikkatsizce kılınması ihtimali vardır. Kişi namazını Allah rızası için kılmalı ve namazdayken zihnini Allah'a yöneltmelidir. Bilinçli farkındalık, huşuyu geliştirmede ve zihnini Allah'a yöneltme sırasında dikkatin dağılmamasında ve otopilotta kılınmamasında önemli bir role sahip olabilir (Thomas, ve diğ., 2017: 970). Namazı daha çok bir rutin gibi kılan ve namaz sırasında konsantre olmakta zorlanan bireyler için namaz sırasında konsantrasyonu artırmak ve dikkat dağınıklığını en aza indirgemek ve namaz sırasında gelen tekrarlanan düşünceleri engellemek için bilinçli farkındalığı ile entegre edilmiş grup terapisi programlarına başvurulmuştur (Life Matters Academy, 2018). Manevi deneyim düzeyini araştıran bir çalışmada, en güçlü manevi deneyim düzeyi hem dini uygulamalara katıldığını hem de daha yüksek düzeyde sürekli farkındalık yaşadığını belirten ergen katılımcılar tarafından rapor edilmiştir (Cobb, 2015: 862). Namaz kılma dikkati ânda tutan bilinçli farkındalık ile geliştirebildiği gibi anda kalmanın ve dikkatini ilahi bir güce vermeyi kapsadığı için bilinçli farkındalık düzeyini arttıran bir faaliyet olarak düşünülebilir. Çalışmada elde edilen bu beklenilmeyen sonucu yorumlayabilmek için namaz ile bilinçli farkındalık ilişkisini açıklayabilecek huşu, nafile namazlar, özellikle teheccüd namazı ve otopilot kavramlarını kapsayan çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca beliren yetişkinlik dönemine odaklanan bu çalışmadan farklı olarak diğer gelişim dönemlerinde kapsayan örneklemle yapılacak çalışmalara da ihtiyaç duyulmaktadır.

Araştırmanın altıncı hipotezi kapsamında bilinçli farkındalık ve dua tutumları arasındaki ilişkiler incelenmiş ve hipotezin kısmen desteklendiği tespit edilmiştir. Buna göre, beliren yetişkinlik dönemindeki gençlerin bilinçli farkındalıkları ile dua tutumlarının istek ve şükür, tefekkür ve rahatlama alt boyutları ile anlamlı bir ilişki tespit edilememişken; manevi hoşnutsuzluk alt boyutu anlamlı negatif bir ilişki bulgulanmıştır. Bilinçli farkındalık düzeylerini yordayan manevi hoşnutsuzluk değişkeninin tek başına beliren yetişkinlik dönemindeki katılımcıların bilinçli farkındalık düzeyindeki değişimin yaklaşık %8'ini açıkladığı görülmüştür.

Çalışmada istek ve şükür, rahatlama ve tefekkür, manevi hoşnutsuzluk olmak üzere üç dua tutumu yer almaktadır. Dua tutumları ile bilinçli farkındalık arasındaki ilişki bilinçli farkındalığın vurguladığı tutumsal unsurlar üzerinden yorumlanabilmektedir. Bilinçli farkındalığın üç temel noktası dikkat, niyet ve tutumdur. İlk adım olan dikkat, âna odaklanmayı ve bağlamı fark etmeyi sağlar. Âna odaklanırken o ânda pek çok içsel ve dışsal uyaran vardır. İkinci adım olan niyet, önemsiz detayları elemek ve önemli olana odaklanmak için seçici dikkat ile ilişkilidir. Üçüncü adım olan tutum ise, farkında olunan şeyin nasıl karşılanacağını kapsar (Shapiro, ve diğ., 2006: 374-377). Tutumun nasıl karşılanacağına ilişkin bilinçli farkındalık öğretilerinde yargılamama, sabır, başlangıç zihni, güven, şefkat, çabalamama, kabullenme ve bırakma şeklinde belirli tutumsal unsurlar vardır. Yargılamama, geçmiş deneyimlere nasıl bir değer atfedildiğine bağlı olarak zihin tarafından her şeyin etiketlenme ve kategorize etme eğilimine karşın, nesnel bir temelde neler olup bittiğinin farkında olmak anlamına gelir. Sabır, olayların kendi zamanlarında gelişmesi gerektiğini vurgulayan bir bilgelik biçimidir. Sabırlı olmak, her ana tamamen açık olmayı ve olayların kendi zamanlarında gelişmesi gerektiğini kabul etmeyi sağlar. Başlangıç, zihni her şeyi sanki ilk kez görüyormuş gibi görmeyi vurgulayan böylece otopilotu yani otomatik davranmaktan uzaklaşmayı vurgulayan tutumdur. Güven, bireye kendi olmayı ve kendi olmanın ne anlama geldiğini anlamayı vurgulayan; bireyin kendisine, bilgeliğine ve iyiliğine güvenmeyi ifade eden bir tutumdur. Şefkat, acı çekme sırasında acıyı ve acının evrenselliğini ve doğasını anlamaya

yönelik bir tutumdur. Bireyin kendisine veya başkalarına acı veren duygu ve durumları onlarla özdeşleşmeden kabul etmeyi sağlar. Çabalamama, kişinin hedeflerine ulaşmasının en iyi yolu sonuçlar için çabalamasından ziyade hedefe giden yolda her şeyi an be an olduğu gibi görmek ve kabul etmektir. Kabullenme, her şeyi şu anda olduğu gibi görme tutumudur ve bireyi inkâr için çok fazla enerji harcamaktan koruduğu kabul edilir (Aktepe & Tolan, 2020: 537-543).

Çalışmada yer alan istek ve şükür, rahatlama ve tefekkür, manevi hoşnutsuzluk olmak üzere yer alan her bir dua tutumu bilinçli farkındalığın çeşitli tutum unsurları ile benzerlik göstermektedir. Tefekkür ve rahatlama, dua yoluyla sıkıntılar üzerine düşünme ve bu süreçte bir dinginlik ve rahatlama hali yaşama anlamına gelir. Bu süreç, bilinçli farkındalığın tutumları olan yargılamama, şefkat, güven, sabır, kabullenme ve bırakmayı içerebilir. Duaya yönelik tefekkür ve rahatlama tutumu, kişiyi sıkıntıları derinlemesine düşünmeye ve bu düşüncelerle barışık bir şekilde bir sakinlik içinde kalmaya yönlendirir. Bu durum, olayları yargılamadan kabul etmeyi, şefkatle yaklaşmayı ve içsel bir güven duygusu ile kontrol etme çabasından vazgeçmeyi içerir. Kutsala isteğini aktarma ile yaratıcının lütfuna karşı teşekkür etme motivasyonlarını yansıtan istek ve şükür alt boyutu ise yaratıcıya isteğini aktarma yönünden başlangıç zihni; yaratıcının lütfuna karşı teşekkür etme yönünden ise güven, çabalamama, kabullenme ve bırakma gibi bilinçli farkındalığın tutum faktörlerini içerir. Duanın istenen sonucu vermemesinden dolayı bireyde ortaya çıkan kötüye yorma ve hoşnutsuzluk durumunu ele alan manevi hoşnutsuzluk alt boyutu ise bilinçli farkındalığın yargılamama, sabır, güven, şefkat, çabalamama, kabullenme ve bırakma tutumsal faktörleri ile çelişmektedir. Çalışmada, bilinçli farkındalık düzeyi ile tefekkür ve rahatlama, istek ve şükür alt boyutları arasında, bilinçli farkındalığın tutumsal faktörleri aracılığıyla bir ilişki kurulabileceği varsayılmasına rağmen, bu boyutlar ile bilinçli farkındalık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bununla birlikte, bilinçli farkındalığın tutumsal faktörleriyle çelişen manevi hoşnutsuzluk alt boyutu ile bilinçli farkındalık arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca bilinçli farkındalık düzeylerini yordayan manevi hoşnutsuzluk değişkeninin tek başına beliren yetişkinlik dönemindeki katılımcıların bilinçli farkındalık düzeyindeki değişimin yaklaşık %8'ini açıkladığı görülmüştür. Bu bulgu, manevi hoşnutsuzluğun, bilinçli farkındalığın temel tutumları olan yargılamama, kabul ve bırakma ile ters düşebileceğini ve bu nedenle manevi hoşnutsuzluk tutumuna sahip bireylerin daha düşük bilinçli farkındalık düzeyine sahip olabileceğini göstermektedir. Bu durum, manevi hoşnutsuzluk yaşayan bireylerin, bilinçli farkındalık süreçlerini destekleyen tutumsal faktörlerden daha az faydalanabileceğini düşündürmektedir. Ancak, bu ilişkinin altında yatan dinamiklerin daha iyi anlaşılabilmesi için gelecekte yapılacak araştırmalarda bilinçli farkındalığın tutumsal faktörleri ile manevi hoşnutsuzluk arasındaki ilişkileri detaylı olarak inceleyen nicel araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Ayrıca, literatürde, bilinçli farkındalık ve dua tutumları arasındaki ilişki dua tutumuna göre değişmektedir. Daha önce dua türleri ve bilinçli farkındalık arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda karmaşık bulgular elde edilmiştir. Bu bulgulara göre tapınma (adoration), şükran (thanksgiving) ve kabul (reception) duası ile bilinçli farkındalık arasında anlamlı bir ilişki bulunurken; yakarış (supplication), günah çıkarma (confession) ve zorunlu (obligation) dua arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Levy, 2017: 28). Karmaşık bulgulardan hareketle bilinçli farkındalığı tutumsal faktörleriyle ela alan ölçekler ile dua tutumları arasındaki ilişkiler ileriki çalışmalarda detaylı bir şekilde incelenebilir.

Sonuç olarak, yetişkinliğe geçiş dönemi olarak görülen beliren yetişkinlik döneminde, dua tutumları ile bilinçli farkındalık arasındaki analizler, istek ve şükür alt boyutu ile tefekkür ve rahatlama alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını ortaya koymaktadır. Ancak, dua etme güdüsünde yer alan isteklerin yerine getirilmemesi durumunda, bireylerin yaratıcıya yönelik hayal kırıklığı, öfke, güvensizlik ve umutsuzluk gibi olumsuz duygusal deneyimlerini yansıtan manevi hoşnutsuzluk ile bilinçli farkındalık arasında anlamlı bir negatif ilişki tespit edilmiştir. Bu durum, dua etme güdüsünü etkileyen duygusal deneyimlerin, bireylerin bilinçli farkındalık düzeyleri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bireylerin dua süreçlerinde yaratıcı ile kurulan olumsuz duygusal deneyimlerinin azaltılması, beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin ruhsal sağlıklarını desteklemek açısından kritik bir öneme sahiptir. Gelecek araştırmaların, bu ilişkiyi daha ayrıntılı bir şekilde inceleyerek dua tutumları ve bilinçli farkındalık arasındaki dinamikleri anlamaya yönelik katkılar sağlaması beklenmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Şentepe Lokmanoğlu danışmanlığında 2021 yılında tamamladığımız "The Relationship between Spirituality, Mindfulness and Prayer among Turkish Emerging Adults" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *(Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal Bilimler Yayın Etiği Kurulu Başkanlığı'nın 09.12.2020 Tarih, E-61923333-050.99- Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40), Veri Toplanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40), Veri Analizi: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40), Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50), Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50),
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	This article is extracted from my master's thesis entitled "The Relationship between Spirituality, Mindfulness and Prayer among Turkish Emerging Adults", supervised by Assist. Prof. Ayşe Şentepe Lokmanoğlu (Master's thesis, Sakarya University, Sakarya, 2021). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all sources used have been properly cited in. *(Sakarya University Rectorate, Social Sciences Publication Ethics Comittee Decision was taken with the decision dated 09.12.2020, numbered E-61923333-050.99 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Data Acquisition: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Data Analysis: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50)

Kaynakça / References

Akçe, H., Aydın, K., & Lokmanoğlu Şentepe, A. (2023, 6-8 Ağustos). How Muslim Prayer Cultivates Mindfulness: Can the S-ART framework explain it? [Bildiri sunumu]. Uluslararası Din Psikolojisi Birliği Kongresi, Ağustos, Groningen, Hollanda.

Aktepe, P., & Tolan, Z. (2020). Bilinçli farkındalık: Güncel bir gözden geçirme. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar. *Current Approaches in Psychiatry*, 12(4), 534–561. https://doi.org/10.18863/pgy.692250

Albayrak, A. (2007). Dindarlık tipleri açısından dua formları. *Marife*, 7(2), 189–201.

Angın, Y. (2022). Bilinçli farkındalık (Mindfulness) ile dini şuur arasındaki ilişkinin Müslüman-Türk örneklem üzerinden incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (22), 516-538.

Arıcı, A. (2005). Ergenlerde dini başa çıkma yöntemi olarak dua [Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi]. Bursa Uludağ Üniversitesi Açık Erişim. https://acikerisim.uludag.edu.tr/items/19b06ff5-48b0-4b29-8575-c7ee28d9fcd2

Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469–480. https://doi.org/10.1037/0003-066x.55.5.469

Arnett, J.J. (2004). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties.* New York: Oxford UniversityPress.

Ayas, M. (2013). Dua öğretiminin birey üzerindeki etkileri ve değerler eğitimine katkıları. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 73–96.

Aydın, C. (2019). Dindarlık ile bilinçli farkındalık arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47, 241-269.

Aydin, M., Çelikpala, M., Canan-Sokullu, E., Güvenç, M., Ergun, A., Hawks B., Yıldırım, K., & Kaya-Sönmez S. (2022). *Kantitatif Araştırma Raporu: Türkiye Siyasal Sosyal Eğilimler Araştırması*, İstanbul, Global Akademi ve Akademetre.

Azak, A. (2018). Hemşirelik öğrencilerinin bilinçli farkındalık düzeylerinin belirlenmesi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 15 (3), 170-176.

Balıkçı, Ü. (2023). Bilgelik, bilinçli farkındalık ve dindarlık arasındaki ilişki [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Baynal, F (2017). *Tarikat ve Cemaat Ekseninde Kadın*. Bursa, Emin yayınları.

Bayrak, E., & Eryücel, S. (2024). Z kuşağında bilinçli farkındalık, yaşamın anlamı ve manevi kaynaklar. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 61, 141–151. https://doi.org/10.29288/ilted.1415755

Brazier, C. (2014). Beyond mindfulness: An other-centered paradigm. M. Bazzano (Ed.), *After mindfulness: New perspectives on psychology and meditation* (s. 23–37). Palgrave Macmillan.

Brown, K. W., & Ryan, R. M. (2003). The benefits of being present: Mindfulness and its role in psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 84*(4), 822–848. https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.4.822

Carmody, J., Reed, G., Kristeller, J., & Merriam, P. (2008). Mindfulness, spirituality, and health-related symptoms. *Journal of Psychosomatic Research*, 64(4), 393–403. https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2007.06.015

Carrel, A. (1948). *Prayer*. Morehouse-GorhamCo.

Cobb, E., Kor, A., & Miller, L. (2015). Support for adolescent spirituality: Contributions of religious practice and trait mindfulness. *Journal of Religion and Health*, 54(3), 862–870. https://doi.org/10.1007/s10943-015-0046-1

Çelikel, G. (2025). Namaz ibadetinin toplumsal bütünleştirme etkisi. *Sultan İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, *2*(1), 93–105. https://doi.org/10.5281/zenodo.12600556

Çevik, O., & Kırmızı, C. (2020). Z kuşağında bilinçli farkındalığın öznel mutluluğa etkisi: Öz şefkatin aracı rolü. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 183-202. https://doi.org/10.29029/busbed.738994

Demmrich, S. (2015). Prayer in religiously affiliated and non-affiliated adolescents: An exploratory study on socialization, concept of prayers and the God image in East Germany. *International Journal of PracticalTheology*, 19(1). https://doi.org/10.1515/ijpt-2014-1001

Doğan, M. (1997). Duanın psikolojik ve psikoterapik etkileri [Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi]. Bursa Uludağ Üniversitesi Açık Erişim. https://acikerisim.uludag.edu.tr/items/1a3fcd26-9b66-4af4-8566-2dd5f3214dde

Eroğlu, B. (2024). Genç yetişkinlerde benlik saygısı ile bilinçli farkındalık arasındaki ilişkinin incelenmesi [Yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Esperandio, M., & Ladd, K. (2015). "I heardthevoice. I feltthe presence": Prayer, healthandimplicationsforclinicalpractice. *Religions*, 6(2), 670–685. https://doi.org/10.3390/rel6020670

Fincham, F. D., & May, R. W. (2020). Generalized gratitude and prayers of gratitude in marriage. *The Journal of Positive Psychology*, 16(2), 282–287. https://doi.org/10.1080/17439760.2020.1716053

Frankl, V. E. (1992). *Man's search for meaning: An introduction to logotherapy* (4th ed.) (I. Lasch, Trans.). Beacon Press.

George, D., & Mallery, P. (2016). *SPSS for Windows Step by step: A simple guide and reference* (14th ed.) Pearson.

Güler, K., & Usulca, M. (2021). Yetişkin bireylerde bilinçli farkındalık ile yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 372-383.

Hatch, T. G., Marks, L. D., Bitah, E. A., Lawrence, M., Lambert, N. M., Dollahite, D. C., & Hardy, B. P. (2015). The power of prayer in transforming individuals and marital relationships: A qualitative examination of Christian, Jewish, and Muslim families. *Review of Religious Researc*h, 58(1), 27–46. https://doi.org/10.1007/s13644-015-0236-z

Hökelekli, H. (2015). *Din psikolojisi* (11. basım). Türkiye Diyanet Vakfı.

Hökelekli, H. (2017). *İslam psikolojisi yazıları*. Dem Yayınları.

Ijaz, S., Khalily, M. T., & Ahmad, I. (2017). Mindfulness in salah prayer and its association with mental health. *Journal of Religion and Health*, 56(6), 2297–2307. https://doi.org/10.1007/s10943-017-0413-1

Isgandarova, N. (2018). Muraqaba as a mindfulness-based therapy in Islamic psychotherapy. *Journal of Religion and Health*, 58(4), 1146–1160. https://doi.org/10.1007/s10943-018-0695-y

Jo, D., Spencer, S.D., & Masuda, A. (2022). Mindfulness as a moderator of the relationship between engaged living and depression in emerging adulthood. *Mindfulness*, 13, 742–750. https://doi.org/10.1007/s12671-022-01831-9

Karacaoğlan, B., & Hisli Şahin, N. (2021). Bilgece farkındalık ve duygu düzenleme becerisinin iş tatminine etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *8*(4), 421–444.

Koç, M. (2005). Ruh sağlığı ile dini başa çıkma metodu olarak dua ve ibadet fenomeni arasındaki ilişki üzerine psikolojik bir yaklaşım. *Ekev Akademi Dergisi*, 9(24), 11–31.

Ladd, K. L., & Spilka, B. (2002). Inward, outward, and upward: Cognitive aspects of prayer. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41(3), 475–484. https://doi.org/10.1111/1468-5906.00131

Latipah, S., Prabawati, D., & Susilo, W. H. (2020). The effectiveness of mindfulness based intervention: Prayer opens hearts against depression in HIV/ AIDS patients. *Jurnal Ilmiah Keperawatan Indonesia* [JIKI], 4(1), 26. https://doi.org/10.31000/jiki.v4i1.2819

Levy, D. B. (2017). Prayer and psychological well-being: The mediating role of mindfulness. [Doktora tezi, Pace Üniversitesi]. Pace Üniversitesi Dijital Arşivi. https://digitalcommons.pace.edu/dissertations/AAI10666060

Lewis, C. A., Breslin, M. J., & Dein, S. (2008). Prayer and mental health: An introduction to this special issue of mental health, religion & culture. *Mental Health, Religion & Culture*, 11(1), 1–7. https://doi.org/10.1080/13674670701701466.

Life Matters Academy. (2018, Kasım 4). Salat (prayer) mindfulness group therapy. http://lifemattersacademy.com.au/event/salat-group-therapy/

Lundwall, C. L. (2011). Mindfulness predicting physical and psychological health in emerging adulthood: Understanding mechanisms of mindfulness using a mediation model [Yayımlanmamış doktora tezi, California Riverside Üniversitesi].

Magyar-Russell, G., Deal, P. J., & Brown, I. T. (2014). Potential benefits and detriments of religiousness and spirituality to emerging adults. C. M. Barry & M. M. Abo-Zena (Ed.), *Emerging adults' religiousness and spirituality: Meaning-making in an age of transition* (s.39–55). Oxford UniversityPress.

McGill Office of Religious and Spiritual Life. (2020, Mayıs 5). The most guide to faith-based mediation An introduction to meditative practices from various major world religions.
https://www.mcgill.ca/morsl/files/morsl/morsl_meditation_guide_may_5_2020.Pdf

Myers, M. J. (2012). Examining the relationship between mindfulness, religious coping strategies, and emotion regulation [Doktora tezi, Liberty Üniversitesi]. Liberty Üniversitesi'nin Kurumsal Arşivi. https://digitalcommons.liberty.edu/doctoral/911/

Nişancı, Z. (2023). *Sayılarla Türkiye'de İnanç ve Dindarlık*. İstanbul: International Institute of Islamic Thought & Mahya Yayıncılık.

Nişancı, Z. (2025). İnanç ve dindarlık. Z. Nişancı & M. T. Kılavuz (Der.), *Türkiye'nin Toplumsal Haritası: TGSS 2024* (139-153). İstanbul: İSAR Yayınları.

Omar, S. H. S., Embong, R., Adam, F., Othman, M. S., Basri, I., Engku Ibrahim, E. W. Z., Mohd Safri, A., Rohai, B., Mohamad, Z., & Suhaibah, O. (2017). Techniques of practicing muraqaba by sufis in Malay archipelago. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 7(5). https://doi.org/10.6007/ijarbss/v7-i5/2973

Ozmen, C. B., Brelsford, G. M., & Danieu, C. R. (2017). Political affiliation, spirituality, and religiosity: links to emerging adults' life satisfaction and optimism. *Journal of Religion and Health*, 57(2), 622–635. https://doi.org/10.1007/s10943-017-0477-y

Özkök, B. (2022). Bilinçli farkındalık özelliğinin, bireylerin sürdürülebilir tüketim davranışlarına etkisi ve iyi hissetme durumlarıyla ilişkisine bakış [Yüksek lisans tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi]. Bilgi Üniversitesi Açık Erişim.

Öztürk Akyıldız, Y. (2019). Üniversite öğrencilerinde bilinçli farkındalık düzeyi ile dindarlık düzeyi arasındaki ilişki [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Marmara Üniversitesi Akademik Veri Yönetim Sistemi.

Öztürk, M. (2023). Beliren yetişkinlik döneminde sosyal medya bağımlılığı ve dindarlığın beden algısı üzerine etkisi. [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi]. Sakarya Üniversitesi Akademik Veri Yönetim Sistemi.

Özyeşil, Z., Arslan, C., Kesici, Ş. ve Deniz, M. E. (2011). Bilinçli farkındalık ölçeği'ni Türkçeye uyarlama çalışması. *Eğitim ve Bilim*, *36*(160), 224-235.

Parrott, J. (2017). *How to be a Mindful Muslim: An Exercise in Islamic Meditation* [E- book]. Yaqeen Institute for Islamic Research. https://nyuscholars.nyu.edu/ws/portalfiles/portal/42476045/How_to_be_a_mindful_Muslim.pdf

Rogers, H., & Maytan, M. (2019). More about emerging adults and mindfulness. In *Oxford University Presse Books* (pp. 15–22). https://doi.org/10.1093/med-psych/9780190905156.003.0002

Shapiro, S. L., Carlson, L. E., Astin, J. A., &Freedman, B. (2006). Mechanisms of mindfulness. *Journal of Clinical Psychology*, 62(3), 373–386. https://doi.org/10.1002/jclp.20237

Sharp, S. (2019). Prayer and charitable behavior. *Sociological Spectrum*, 39(1), 40–52. https://doi.org/10.1080/02732173.2019.1576561

Shukor, K. A., Safar, J., Noor, A. F. M., Jasmi, K. A., Razak, M. I. A., Rahman, M. F. A., Hassan, P., Khalid, N. K., & Basir, M. K. A. (2019). The Impact of implementing Imam al-Ghazali`s perception on self-monitoring (Muraqabah) on the development of healthy emotions among marine students during the pre-seatraining. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 9(11). https://doi.org/10.6007/ijarbss/v9-i11/6513

Simão, T., Caldeira, S., & de Carvalho, E. (2016). The effect of prayer on patients' health: Systematic literature review. *Religions*, 7(1), 11. https://doi.org/10.3390/rel7010011

Sirgy, M. J., Gurel-Atay, E., Webb, D., Cicic, M., Husic-Mehmedovic, M., Ekici, A., Herrmann, A., Hegazy, I., Lee, D., &Johar, J. S. (2011). Is Materialism All That Bad? Effects on Satisfaction with Material Life, Life Satisfaction, and Economic Motivation. *Social Indicators Research*, 110(1), 349–366. https://doi.org/10.1007/s11205-011-9934-2

Tavernier, R., Fernandez, L., Peters, R. K., Adrien, T. V., Conte, L., & Sinfield, E. (2019). Sleep problems and religious coping as possible mediators of the association between tropical storm exposure and psychological functioning among emerging adults in Dominica. *Traumatology*, 25(2), 82–95. https://doi.org/10.1037/trm0000187

Temiz, Y. E. (2014). Yetişkinlerde dini başa çıkma yöntemi olarak dua [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Thomas, J., Furber, S. W., & Grey, I. (2017). The rise of mindfulness and its resonance with the Islamic tradition. *Mental Health, Religion & Culture*, 20(10), 973–985. https://doi.org/10.1080/13674676.2017.1412410

Türk, N. (2020). İslam'da duanın ruh sağlığına katkısı. *Kilitbahir*, 17, 74–109.

Uygur, S. S. & Beyhan, E. (2023). Those who are mindful and those who make them mindful: Yunus Emre and mindfulness. *Mindfulness*, 15, 700–715.

Verhaeghen, P. (2019). The mindfulness manifold: Exploring how self-preoccupation, self-compassion, and self-transcendence translate mindfulness into positive psychological outcomes. *Mindfulness*, 10(1), 131–145.

Wlodarczyk, A., Basabe, N., Páez, D., Reyes, C., Villagrán, L., Madariaga, C., Palacio, J., & Martínez, F. (2016). Communal coping and post traumatic growth in a context of natural disasters in Spain, Chile, and Colombia. *Cross-Cultural Research*, 50(4), 325-355.

Yalçın, B. (2018). Spiritual expressions' prediction of mindfulness: The case of prospective teachers. *Universal Journal of Educational Research,* 6(6), 1216-1221. http://dx.doi.org/10.13189/ujer.2018.060612

Yaman, E., & Temiz, Y. E. (2014). Dua ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(28), 193–219.

Yapıcı, A. (2005). Güdü ve içerik açısından çocuk duaları ve dualara yansıyan sorunlar. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (ÇÜİFD), 5(2).

Yeler, Z., Berber, K., Özdoğan, H. K., & Çok, F. (2021). Quarter life crisis among emerging adults in Turkey and its relationship within tolerance of uncertainty. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 11(61), 245-262.

Ying, Y. (2009). Religiosity, spirituality, mindfulness, and mental health in social workstudents. *Critical SocialWork,* 10(1), 97-114

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 768-788 | Araştırma Makalesi

Kişisel Gelişim Kitaplarında Dini ve Spiritüel Söylemler: Türkçe Literatür Üzerine Sosyolojik Bir İçerik Analizi

Selin Bozkurt [1] **Muhammet Ertoy** [2]

Öz

Dinin modern toplumlardaki konumu çeşitli disiplinlerde ve pek çok teorik perspektifte tartışılmaktadır. Sekülerleşme teorisi, bu tartışmalar arasında öne çıkmaktadır. Sekülerleşmenin modernleşmenin kaçınılmaz sonucu olduğunu iddia eden bu teori, postmodern dönemde yeni dinsellik biçimlerinin ortaya çıkmasıyla sorgulanmaya başlamıştır. Bireyin, geleneksel dini inanç ve değerlerin kapsayıcı olduğu kadar koruyucu da olan kalkanından mahrum kalması anlam krizi, yalnızlık, yabancılaşma gibi çeşitli ve görece yeni sorunlara yol açmıştır. Bu sorunlar geleneksel dinsel, manevi çözümlere tekrar yönelişle birlikte yeni arayışları da beraberinde getirmiştir. Sonuçta neredeyse her bireyin kendi kişisel manevi alanını oluşturabileceği çoğul bir dinsellik gerçeği ortaya çıkmıştır. Bugün dinin gerilemesi veya çöküşünden değil, daha çok işlevlerinin dönüşüme uğramasından söz edilmektedir. Günümüz toplumlarında, dinin bazı işlevlerini karşılayabilecek yeni kurumsal veya bireysel alternatifler ortaya çıkmıştır. Bireycilik temelinde kişisel gelişim ve bu gelişimi destekleyen çözüm ve alternatifler de bu bağlamda değerlendirilebilir. Hem sekülerleşme süreci hem de maneviyat anlamında din, kişisel gelişimi teşvik etmektedir. Bu iki alandaki talep ve formüller, kişisel gelişim kitaplarında yeni bir dinsellik formu çerçevesinde birlikte yeniden inşa edilmektedir. Gücünü ve popülerliğini bireyin yüceltilmesinden hatta kutsallaştırılmasından alan kişisel gelişim kitapları, gerek anlam arayışına yönelik bir cevap sunmaları, gerekse yaşanan sıkıntı ve problemleri meşrulaştırıcı söylemler üretmeleri bakımından temel başvuru kaynaklarındandır. Bu çalışmada kişisel gelişim kitaplarının, referans çerçeveleri ve içerikleriyle işlevsel anlamda dine nasıl bir alternatif sunduğu tartışılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda dini, tasavvufu ve spiritüalizmi referans alan kişisel gelişim kitapları, belirlenen anlam arayışı, çare arayışı, teselli, telafi ve meşrulaştırma kategorileri çerçevesinde analiz edilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden kategorik içerik analizi tercih edilmiş ve bu kategorilere karşılık gelen dini ve spiritüel söylemler tespit edilmiştir. Bu söylemler; Yol, Yolculuk, Arayış, Bireysel Manevi Tecrübe, Yaratıcıya Güven, Sığınma ve Aidiyet, Tanrı Senin İçinde, Kader, İmtihan, İlahi Adalet, Sabır, Şükür, Tevekkül ve Teslimiyet şeklindedir. Çalışmada belirlenen kategoriler ve söylemler gözetilerek, amaçlı örneklem kullanılmıştır. Türkçe literatürde yayımlandığı yıldan itibaren en az iki baskı yapan maneviyat temalı kişisel gelişim kitapları arasından tercih yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kişisel Gelişim, Sekülerleşme, Dinsellik, Spiritüalizm, Tasavvuf

Bozkurt, S., & Ertoy, M. (2025). Kişisel Gelişim Kitaplarında Dini ve Spiritüel Söylemler: Türkçe Literatür Üzerine Sosyolojik Bir İçerik Analizi. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 768-788. https://doi.org/10.15869/itobiad.1643413

Geliş Tarihi	20.02.2025
Kabul Tarihi	14.05.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

[1] Arş Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Isparta, Türkiye, selinbozkurt@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5625-9420

[2] Doç. Dr., Muhammet Ertoy, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir, Türkiye, muhammet.ertoy@ikcu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1482-1841

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 768-788 | Research Article

Religious and Spiritual Discourses in Personal Development Books: A Sociological Content Analysis on Turkish Literature

Selin Bozkurt [1] **Muhammet Ertoy** [2]

Abstract

The position of religion in modern society is a multifaceted topic that has been examined from various disciplinary perspectives and theoretical standpoints. The secularization theory stands out in these debates. This theory asserts that the process of secularization is an inevitable outcome of modernization. However, the emergence of new forms of religiosity in the postmodern era has led to a questioning of this theory. The individual's deprivation of the protective and encompassing shield of traditional religious beliefs and values has led to various and relatively new issues, such as a crisis of meaning, loneliness, and alienation. These issues have led to a return to traditional religious and spiritual solutions, as well as a search for new pursuits. Consequently, a pluralistic field of religiosity has emerged, wherein almost every individual can create their own personal spiritual space. Today researchers speak not of the decline or collapse of religion, but rather the transformation of its functions. In contemporary societies, new institutional or individual alternatives have emerged to fulfill some functions of religion. Personal development based on individualism and the solutions and alternatives that support this development can be evaluated in this context. Personal development is promoted both by the process of secularization and by religion in the sense of spirituality. In this respect, the demands and formulas in these two areas are reconstructed together within the framework of a new form of religiosity in personal development books. Personal development books, which derive their power and popularity from the glorification and even sanctification of the individual, are among the most important sources of reference, both in terms of providing an answer to the search for meaning and in terms of producing discourses that legitimize the difficulties and problems experienced. This study examines how personal development books offer an alternative with their reference frames and content. For this purpose, personal development books referring to religion, mysticism and spiritualism were analysed within the framework of the categories of search for meaning, search for remedy, consolation, compensation and legitimation. In the study, categorical content analysis, one of the qualitative research methods, was preferred and religious and spiritual discourses corresponding to these categories were identified. These discourses are: The Path, Spiritual Journey, Searching, Individual Spiritual Experience, Trust in the Creator, Refuge and Belonging, God within You/Indwelling of God, Predestination, Trial, Divine Justice, Patience, Gratitude to God, Reliance on God and Surrender. Purposeful sampling was used in the study, taking into account the identified categories and discourses. The selection was made from spirituality-themed personal development books in the Turkish literature that have had at least two editions since the year of their publication.

Keywords: Personal Development, Secularization, Religousness, Spiritualism, Mysticism

Bozkurt, S., & Ertoy, M. (2025). Religious and Spiritual Discourses in Personal Development Books: A Sociological Content Analysis on Turkish Literature. Journal of the Human and Social Science Researches, 14(2), 768-788. https://doi.org/10.15869/itobiad.1643413

Date of Submission	20.02.2025
Date of Acceptance	14.05.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.	

[1] R. A., Suleyman Demirel University, Faculty Of Humanıtıes And Socıal Scıences, Department Of Sociology, Isparta, Türkiye, selinbozkurt@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5625-9420

[2] Assoc. Prof., İzmir Katip Çelebi University, Faculty Of Humanities And Social Sciences, Department Of Sociology, İzmir, Türkiye, muhammet.ertoy@ikcu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1482-1841

Giriş

Din, daima insanların ve toplumların düşünce sistemlerini, ahlaki değerlerini ve toplumsallaşma biçimlerini etkilemiştir. Modernleşmeyle birlikte, dinin toplumsal konumu ve işlevleri büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Bu süreç sosyal bilimler literatüründe "sekülerleşme" kavramı ile ifade edilmektedir. Sekülerleşme, en genel anlamıyla dinin toplum üzerindeki etkisinin azalması, bireylerin dini inanç ve pratiklere yönelik ilgilerinde azalma veya çeşitlenme gibi olgulara işaret eder. Bu bağlamda rasyonelleşme, bireyselleşme, özelleşme, çoğulculuk gibi değişimlerle birlikte anılan sekülerleşmenin dinde bir gerileme mi yoksa dinin yeni formlarda yeniden ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bir dönüşüm süreci mi olduğu tartışmalarının merkezinde yer almaktadır.

Sekülerleşme teorileri kendi içinde klasik ve çağdaş yaklaşım olmak üzere iki temel perspektifi barındırmaktadır. Bu perspektiflerden ilki, moderniteyle birlikte dinin ve dini pratiklerin kaçınılmaz olarak azalacağını hatta yok olacağını ileri süren klasik sekülerleşme teorisidir. Casanova (2014, s. 27), klasik sekülerleşme paradigmasını biri ana varsayım, diğer ikisi de alt varsayım olmak üzere üç madde ile ifade etmektedir: 1- Bilim, eğitim, ekonomi gibi toplumsal kurumların dinin etki alanından uzaklaşmasıdır. Yani kurumlar arasında belirgin bir farklılaşmanın ortaya çıkmasıdır. 2- Sekülerleşme sürecinde din gerileyecektir. Kimi görüşlerde ise dinin tamamen ortadan kalkabileceği öngörülmektedir. 3-Din kurumsal etki düzeyini ve otoritesini kaybedecek, sadece bireylerin özel alanında var olmaya devam edecektir. Böylelikle modern dönem, dinden ve dini pratiklerden uzaklaşmanın egemen olduğu bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle sekülerleşme teorisi, toplumların modernleştikçe "daha kompleks, daha rasyonel daha bireyci ve daha az dini" oldukları kabulüne dayanmaktadır (Gorski, 2014, s. 161). Bu değişimin en somut göstergelerinden biri önceki zamanlarda dinin egemenliğinde olan alanların, modernleşmeyle yeni kurumlara tahsis edilmesidir. Eagleaton dinin işlevlerinin farklı kurumlarca devralınmasını şöyle ifade etmektedir:

> "Din güçten düşmeye başladıkça çeşitli işlevleri onun varisi olmaya can atanlar arasında kıymetli bir miras gibi bölüştürülür. Bilimsel akılcılık onun öğretisel kesinliğini devralırken, radikal siyaset yeryüzünün çehresini dönüştürme misyonunu miras alır. Estetik anlamda kültür, onun tinsel derinliğinin bir kısmını himaye eder." (2014, s. 224)

Ertit (2014) en genel anlamıyla sekülerleşme sürecini, birbiriyle sebep ve sonuç ilişkisi kuran yedi dinamik üzerinden açıklamaktadır. Bunlar; Rönesans, Protestan Reformu, mutlak monarşilerin ortaya çıkışı, bilimsel devrim, Aydınlanma Çağı, endüstriyel kapitalizm ve kentleşmedir. O, bu dinamiklerden bilimsel gelişmeler, endüstriyel kapitalizm ve kentleşmeyi özellikle vurgulamaktadır. Çünkü bu üç gelişmenin her toplumda sekülerleşmeye yol açacağını düşünmektedir. Bu bağlamda Ertit (2014, s.109) eğer bir toplumda; bilimsel gelişmeler gündelik hayatta yaygınlaşmışsa, baskın olan ekonomik model endüstriyel kapitalizm ise ve geçmişe oranla kentleşme oranında artış mevcutsa sekülerleşme yaşanacağını varsaymaktadır.

Toparlamak gerekirse, klasik sekülerleşme teorisi temel varsayımlarını; rasyonelleşme, bireyselleşme ve kurumsal farklılaşma üzerine inşa etmektedir. Bu teze alternatif olarak sunulan çağdaş sekülerleşme teorisi ise, itiraz ve önerilerini üç temel karşıt gelişmeye, dinsel bireycilik, çoğulculuk ve yeni dini hareketlerin mevcudiyetine dayandırmaktadır

(Ertoy & Öztürk, 2024, s.298). Wilson (1976, Akt. Köse, 2014, s.23) da sekülerleşme süreciyle birlikte kurumsal dinin temsili olan kilisenin geçirdiği dönüşümü, postane benzetmesi üzerinden açıklamaktadır. Ona göre modern toplumda kilise, bireylerin sadece ihtiyaç halinde ziyaret ettiği bir kurum haline gelmiştir. Klasik sekülerleşme yaklaşımını benimseyenler, bu durumu dinin çöküşü olarak yorumlamaktadır. Yeni sekülerleşme teorisyenlerine göre ise yaşanan bu değişim, haberleşme ihtiyacının yok olduğunu göstermemektedir; aksine bireysel haberleşme biçimlerinin türetildiğini gözler önüne sermektedir. Bu durum dinin bireysel bir tarzda yaşandığını, farklı dindarlık biçimlerinin ortaya çıktığını göstermektedir.

Grace Davie (1990, s.455) bu süreci "ait olmadan inanma" tezi ile açıklamaktadır. Bu teze göre kurumsal dinden memnun olmayan insanlar, herhangi bir dine ya da inanca bağlanmadan kutsalla ilişki kurmanın bireysel yollarını aramakta, ait oldukları dini/ kültürel geleneğin gerekliliklerini yerine getirmeden, o geleneği benimsemeye devam etmektedirler. Bu tez ile dinin yok olmadığı, daha ziyade bir yer değiştirme sürecinin söz konusu olduğu anlatılmak istenmektedir. Bu kapsamda sorulması gereken asıl soru, *"İnsanlar artık neden inanmıyorlar?"* değil, *"Neden inanmaya devam ediyorken, dini kurumlara katılma ihtiyacı hissetmiyorlar?"* sorusudur. Ona göre, klasik sekülerleşme yaklaşımını benimseyenlerin iddia ettiği gibi dini pratiklerdeki azalma, dinin çöküşü anlamına gelmemektedir. Yeni sekülerleşme teorisyenleri ise dini pratiklerde azalma görülse bile, bunun yeni mekanizmalarla telafi edildiğini iddia ederler. Bu varsayım ise rasyonel seçim teorisi, diğer adıyla dini ekonomiler modeli ile açıklanmaktadır. Bu yaklaşım, küreselleşme, çoğulculuk, spiritüalizm gibi gelişmelerin dinin yapı ve işlevlerinde ve dindarlığın doğasında meydana getirdiği değişimlere odaklanmaktadır. *"Ait olmadan inanma"* tezi 1990'lı yılları açıklarken, 2000'lerden itibaren ise Voas ve Crocket (2015, s. 15), bu gidişatın *"ne inanma ne de ait olma"* yönünde olduğunu ifade etmektedirler.

Köse (2023, s. 127) 21. yüzyılda dinin geleceğinin, kültürü ne kadar etkilediğiyle, geleneksel sembolleri ne kadar canlı tutabildiğiyle doğru orantılı olacağını ifade etmektedir. Onun gözlemi dinin kültürel hakimiyetini de kaybetmeye başladığı yönündedir. Dini değer ve sembollerin zamanın ruhunu yakalaması gerektiğini, aksi takdirde dinin kaybetmeye mahkum olduğunu da eklemektedir. Toplum gittikçe dine ilgisizleşmekte, hatta dinsizlik bir dine dönüşmektedir. Bu eğilim her kuşakta daha da kendini hissettirmektedir. Jeanne Twenge'in (2018) *"İ-Nesli"* başlıklı eseri bu kültürel değişimi gözler önüne sermektedir. Jean Twenge 1995 sonrasında doğanları yeni bir nesil olarak ele almakta ve bu grubu İ- Nesli (İnternet Nesli) olarak adlandırmaktadır. Twenge'in araştırmasında bu yeni nesil hakkında temel bulgu; sosyopolitik katılımlarından cinsellik anlayışlarına, din ve maneviyat yönelimlerinden davranış biçimlerine kadar önceki nesillerden tamamen farklı bir neslin ortaya çıktığıdır. Bu kuşakla birlikte dine bağlı gençlerin sayısı git gide azalmaya başlamıştır (2018, s. 7).

Bu yeni nesille birlikte dine karşı bu ilgisiz tavrın ortaya çıkmasını Bruce (2002, s. 42) *"sekülerleşmenin son noktası"* olarak tanımlamaktadır. Dine yönelik bu ilgisizliği ifade etmek amacıyla apateist, nonreligious, no religion gibi yeni kavramlar ortaya atılmıştır. Dinin mevcut konumu bağlamında, yaşanan gidişatın dinden dinsizliğe geçiş olduğunu ifade eden bu çeşitli kavramları Türkçe literatürde "Ladinilik" kavramı altında birleştirmek mümkündür (Köse, 2023, s.203). Kosmin ve ark. (2008) bu kavramsal çerçeveyi şu şekilde ifade etmektedir:

"Bugün 'No religion/dinim yok' kavramı artık çok daha geniş kapsamlı bir şemsiye kavramdır. Bazen

> *dine karşı ilgisizliğin adı; bazen kurumsal bir dine bağlı olmadan yüce bir güce inanmanın adı; bazen ateizmin, deizmin, agnostisizmin, apateizmin, materyalizmin, natüralizmin, dinsizliğin adı; bazen de sadece din adamı veya dinsel zümre karşıtlığının adı. Bazıları Tanrı'ya inanabilir, bazıları dini ritüellere katılabilir. İnançları vardır ama dinleri yoktur; ritüelleri vardır ama kiliseleri yoktur. En belirgin ortak noktaları ise; şu veya bu sebeple kurumsal dinden hoşlanmamaları ve rasyonel şüpheci olmalarıdır." (Kosmin ve ark. 2008; Akt. Köse, 2023, s.203)*

Campbell ve arkadaşları (2021, s.40) dinim yok diyen bu kesimi, dindar sekülerler olarak tanımlamaktadır. Bu kesimin temel özelliği, bireysel sekülerlik ile geleneksel din formlarını bir arada bulundurabilseler de kurumsal bir dine bağlı olmalarıdır. Bu bağlamıyla sekülerleşme olgusu, kurumsal dinden uzaklaşma sürecine ek olarak, dini kimliğin reddini de kapsayacak şekilde geniş bir anlam kazanmıştır. Kurumsal dinden uzaklaşma ve kültürün bireyselleşmesi, kutsalın tamamen yok olması anlamına gelmemektedir. Bu süreç, Wilson 'ın (1976) postane metaforunu akıllara getirmektedir. Wilson'ın ifadesiyle *"Modern insanın gözünde kilise; sadece ihtiyaç duyulduğunda gidilen, oradan ayrılınca bir daha uğranılmayan, hatırlanılmayan bir kurum haline gelmiştir"* (1976, s. 19).

Kutsalın vazgeçilemez olduğu düşüncesi, sekülerleşme tartışmalarının diğer boyutunu oluşturmaktadır. Eagleaton (2007) dinin vazgeçilemez olduğunu 27 Nisan 2007 tarihli bir söyleşisinde şöyle ifade eder: *"Acı, ölüm, felaketler, sorumluluk, özgürlük gibi ahlaki meselelerde söyleyecek anlamlı bir sözünüz yoksa dine yönelteceğiniz eleştiriniz cahilce ve içi boş kalacaktır."* Bu bağlamda bilim ve teknoloji, en basitinden ölüme çare bulmadıkça din ya da kutsal, bireyin manevi hayatında var olmaya devam edecektir. Kurumsal dinin işlev kaybını telafi edecek yeni mekanizmaların ortaya çıkması gerekecektir.

Stark ve Bainbridge (1987, s. 39) "telafi mekanizması" kavramsallaştırması ile modern bireyin yaşadığı varoluşsal problemlere atıf yapar. Dinin her şeyden önce bir anlam dünyası ve toplumsal düzen yaratma girişimi olduğu düşünüldüğünde anlamsızlık ve belirsizlik hem toplumlar hem de bireyler için kabul edilemez bir durumdur. Rasyonelleşme, dünyevileşme, kurumsal farklılaşma ve gündelik pratiklerin rutinleşmesi gibi süreç ve değişimler geleneksel dinlerin ve ahlaki değerlerin sunduğu anlam çerçevelerini sorgulanır kılmış hatta kimi yerde işlevsizleştirmiştir. Modern bireyler, oluşan bu boşluğu doldurmak adına yeni arayışlara yönelmişler ve kendi anlam dünyalarını inşa etmeye çabalamışlardır. Stark ve Bainbridge (1987, ss. 300-305) klasik sekülerleşme tezini eleştirirken, dinin bu anlam arayışına cevap üretme yöneliminden hareket etmektedir. Modernleşme, geleneksel dini değerlerden uzaklaştırırken, beklenmedik şekilde bireyler için yeni telafi mekanizmalarının üretilmesine de fırsat vermiştir.

Berger dinin, *"insanın evrende kendisini 'evinde/yurdunda' hissetmesini sağlayan bilişsel ve normatif yapı"* (1980, s. 31) olduğunu belirtmektedir. Bu normatif yapı, bugün *"anlam dünyalarının çoğulculuğu"* tarafından tehdit edilmektedir. Çünkü hakim olan anlam şeması zayıflamaya başladıkça, birey bu otoriteye yönelik kendi düşüncelerini sorgulamaya başlamaktadır. Bu da bireyin kendi inançlarına yönelmesine, hatta kendi anlam dünyasını inşa etmesine yol açmaktadır. Bu inşa bireylerin inançlarını da kapsamaktadır. Bireyler inançlarını kendi deneyimleri üzerinden inşa etmeye başlamaktadırlar. Modern dünyanın kendisi, bu bireysel tecrübelerin sergilenmesi için uygun bir pazar oluşturmaktadır. Bu bağlamda modern çoğulculuk, dinin bir zamanlar

keyfini sürdüğü tekelciliğin zeminini kaydırmış, artık inançlar bile seçenekler arasından tercih edilir hale gelmiştir (Berger& Luckmann, 2016, s. 10).

Dinin bireysel bir tercih meselesi haline gelmesi, rasyonel seçim kuramınca vurgulanmaktadır. Hamilton (2012, s. 203-204) rasyonel seçim teorisinin, klasik sekülerleşme paradigmasının dinsel çoğulculuk ve rekabet ortamının dinin otoritesini zayıflatacağı ve dine karşı ilgisizliğe yol açacağı iddialarını sarstığını düşünmektedir. Rasyonel seçim teorisinde, dini canlanmanın dinsel çoğulculuk ve rekabet ortamında gerçekleşeceği iddia edilmektedir. Bu canlılık beraberinde dini inanç ve organizasyonlardaki artışa yol açacaktır. Çünkü dini pazarın, geleneksel kurum ve değerler tarafından belirlendiği bir toplumsal düzende, tekelci bir arz oluşmaktadır. Böyle bir ortamda bireyin seçim yapma özgürlüğü kısıtlanmaktadır. Bu kısıtlama ortadan kalktığında, bireylere istediği dine inanma ya da kendi inancını inşa etme özgürlüğü sunulmaktadır.

Turner'a göre (2012, s. 218) modern toplumda dinin temel prensipleri; bireyselcilik, geleneksel dini otoritelerde gerileme, farklı dini unsurları deneyimleme arzusu ve dini sembollerin inşa sürecindeki farkındalıktır. Küreselleşen bir dini pazarda, pazarın parçaları olan yeni maneviyat biçimleri birbiriyle çakışmaktadır. Tüketici bir din olarak yeni maneviyatçılık, bireylere özel bir diyet, alternatif eğitim, sağlık rejimleri, dualar, dini meditasyon ve teknoloji satmaktadır. Bir nevi küresel maneviyat pazarından söz edilmektedir. Böylece din, seküler tüketici anlayışla uyumlu hale gelmektedir. Dinin bu dönüşümü düşünüldüğünde, kurumsal dinin itibar kaybı moderniteyle başlamış, postmodernite ile de devam etmiştir. Furedi'ye göre (2010), postmoderniteyle birlikte insanlar "mutlak gerçek" diye bir şeyin varlığına olan inançlarını kaybetmişler ve gerçek çoğulculaşmıştır. Postmodern düşüncenin mutlak ve evrensel gerçeklikleri tartışmaya açması ve bu çoğulculaşma dinin de sorgulanmasına yol açmıştır. Dolayısıyla din, postmodernite koşullarında daha belirsiz ve karmaşık bir zeminde var olmaya çalışmaktadır. Postmodernlik, dinin özelleştiği ve herkesin kendi ihtiyaç, arayış ve tercihlerine uygun bir inancı/dini olabileceği anlayışının yaygınlaştığı bir dönemdir. Artık yeni slogan bellidir: "*Benim dinim, benim tercihim.*" (s.17-18)

Bu dinsel çoğulculuk ortamında; yeni dinsellik biçimleri birbiriyle rekabet etmektedir. Bunlar; yeni dini hareketler, New Age akımları, mistisizm, ezoterizm, fal baktırma, astrolojiye/ burçlara inanma ve kişisel gelişim şeklinde sıralanabilir. Bu çalışma kişisel gelişim kitaplarına odaklansa da Türkçe literatürde yer alan bazı çalışmalara da dikkat çekmek gerekmektedir. Örneğin Gülenay Pınarbaşı'nın (2025) "*Spiritüel Ağ*" başlıklı eserinde astroloji, modernitenin ortaya koyduğu güvensiz ortamda insanın anlam arayışına bir cevap olarak sunulmaktadır. Pınarbaşı, bu çalışmasında 2018-2019 tarihleri arasında Facebook'ta yayımlanmış astroloji odaklı iletileri incelemiştir. Benzer şekilde Hakan Yapıcı (2021) "*Toplumun Burçlarla İmtihanı: Teorik ve Gündelik Fragmanlar*" başlıklı eserinde burçlara duyulan ilgiyi temel almıştır. Gerçekleştirilen saha çalışması sonucunda ortaya çıkan temel bulgu, burçların modern birey için bir anlam ve umut kaynağı olduğu şeklindedir. Son olarak Kurtuluş Cengiz, Önder Küçükural ve Hande Gür (2022) tarafından yayınlanan "*Türkiye'de Spiritüel Arayışlar: Deizm, Yoga, Budizm, Meditasyon, Reiki vb.*" isimli çalışma, Türkçe literatür açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu çalışmada son zamanlarda artan bireysel spiritüel arayışlara odaklanılmıştır. İslam dininin yaygın olduğu Türkiye örneğinde; yoga, reiki, tantra, şifacılık, şamanlık, bioenerji, alternatif tıp, astroloji, numeroloji, meditasyon, ruhsal

varlıklarla ilişki, kabala vb. alternatif inançlar ve spiritüel pratiklerin nasıl konumlandığı tartışmaya açılmaktadır. Örnek metinlerde de görüldüğü üzere, günümüzde farklı dinsellik biçimleri birlikte var olmakta ve kişisel gelişim alanı da bunlardan birini oluşturmaktadır.

Son yıllarda bu bireysel manevi arayış, tercih ve kararlara karşılık gelen bir kişisel gelişim fikri ortaya çıkmış ve sinemada, sanatta, edebiyatta, geleneksel ve yeni medyada, kişisel gelişim kitaplarında ve kurslarında somutlaşmıştır. Bu çalışmanın örneklemini dile getirilen değişimlerin yakından izlenebildiği zengin ve çeşitli bir "pazar" oluşturan ve hayli popüler bir ilgiye karşılık gelen kişisel gelişim kitapları oluşturmaktadır.

Kişisel gelişim literatürünün ortaya çıkışına bakıldığında; ilk kişisel gelişim kitapları sıradan insanların yasal konularda nasıl davranmaları gerektiği konusunda yol gösterme amacıyla yazılmaya başlanmıştır. Daha sonra geleneklere ve püriten Protestan teolojinin değerlerine dayalı dini motifleri aktarma amacıyla da kişisel gelişim kitapları yazılmıştır (Ekşi, 2012, s. 102). Bu bağlamda 17. yüzyıl ile birlikte kişisel gelişim literatüründeki ana temalar; tutumluluk, çalışkanlık, aidiyet gibi iş ve ahlak konusunda püriten değerleri yansıtan temalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern anlamda kişisel gelişim yazınının başlangıcı ise Benjamin Franklin'in otobiyografisi ile başlamaktadır (Karayılan, 2014, s. 33). Bu doğrultuda söylenebilir ki; kişisel gelişim kitapları, başlangıçta dini motifler taşısa da sonradan seküler temaları işlemeye başlamıştır. Kişisel gelişim kitaplarının mevcut formuna kavuşması 19. yüzyılla birlikte dini, seküler ve kültürel faktörlerin birbirine eklemlenmesiyle olmuştur (Prager, 2001, s.29). 20. yüzyıla gelindiğinde kişisel gelişim kitaplarında bireylerin yeni açmaz veya arayışlarına yanıt veren yeni düşünce, çekim yasası, alternatif tıp, ruhsal şifa, metafizik tedavi gibi unsurlar öne çıkmaya başlamıştır (Ekşi, 2012, s.108). Böylece kişisel gelişim yazınında seküler temalarla birlikte yeniden kutsalın yer almaya başladığı görülmektedir.

Kişisel gelişim yazınında kutsala dönüşün gerçekleşmesinde ekonomik faktörler de etkili olmuştur. Kişisel gelişim kavramının temellerini 1929 Dünya Ekonomik Krizi, diğer adıyla Büyük Bunalıma dayandırmak mümkündür. 1929 Dünya ekonomik krizi, özellikle alt ve orta sınıflar olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'nde yıkıcı bir etkiye sebep olmuştur. Ekonomik açıdan zorlanan insanların bu dönemde yetenek ve yetkinliklerini geliştirme ya da bilmedikleri yönlerini keşfetme üzerine çalışarak kendilerine para kazandıracak yeni yollar bulma derdine düştüğü görülmektedir (Sevim, 2013, ss. 18-19). Bu yeni koşullar altında "başarı" teması kişisel gelişim literatüründe büyük bir önem kazanmıştır. Bu koşullar altında aktif ve kaotik bir hayat yaşamak zorunda kalan insanların hayata dair sorunları ve psikolojik problemleri karşısında ihtiyaç duyduğu hızlı ve pratik çözümler için kişisel gelişim kitapları adeta yardım etmeye hazır danışmanlara dönüşmüştür (Özçeşmeci, 2017, s.66).

Türkiye'de kişisel gelişim literatürünün 1968'de Nüvit Osmay'ın kitabı ile başladığı kabul edilmektedir. Şengül ve Acar (2021, s.414) Türkçe kişisel gelişim literatürünün gelişimini dört kuşak üzerinden değerlendirmektedir. Öncelikle birinci kuşak olarak adlandırılan Nüvit Osmay ile Reha Oğuz Türkkan'ın çalışmaları (1968-1980), daha sonra 1980 askeri darbesi sonrası ortaya konan ve ikinci kuşak olarak da adlandırılan Doğan Cüceloğu, Üstün Dökmen, Acar Baltaş vd. yazarların çalışmaları (1980-2001) ortaya çıkmıştır. Üçüncü kuşak olarak; Erdal Demirkıran, Mümin Sekman, Ahmet Şerif İzgören, Muhammed Bozdağ, Sıtkı Aslanhan, Ziya Baran, Cengiz Erşahin, Canten Kaya ve Alişan

Kapaklıkaya gibi yazarların çalışmaları ve onların temsil ettiği üçüncü dönem 2001 ekonomik krizi sonrası hızlanan çalışmaları (2001-2010) kapsamaktadır. Ve son olarak dördüncü kuşak olarak kabul edilen Metin Hara, Bircan Yıldırım, Ömer Ekinci, Haluk Tatar gibi yazarların çalışmaları ve onların temsil ettiği dördüncü dönem 2010 sonrası yeni söylem ve uygulamaların hâkim olduğu dönem şeklinde kategorize edilmektedir. İş yaşamında rehberlik ile başlayan metinler, sonrasında çeşitlenerek çok boyutlu hale gelmiş ve neredeyse hayatın her alanına yayılmaya başlamıştır.

Bu çalışma özelinde ise maneviyat temalı kitaplar tercih edilerek, bu metinlerdeki dini söylemler incelenmiştir. Kişisel gelişim kitaplarında dini söylemlerin kullanımı, temelde iki bağlamda karşımıza çıkmaktadır. Birincisi dini kavramlar seküler düzlemde yeniden yorumlanarak bireyin kişisel gelişim yolculuğunda kendine yer edinmektedir. İkincisi ise dini kavramların bireysel bir nitelik kazanması ve dinin daha çok bireysel bir maneviyat arayışı olarak sunulması şeklindedir. Bu çalışmada söz konusu dönüşümlerin bireyselleşme ve kişisel gelişim ile olan ilişkisi sekülerleşme teorileri üzerinden ele alınmaktadır.

Yöntem

Araştırmanın yöntemi olarak nitel araştırma yöntemlerinden kategorik içerik analizi tercih edilmiştir. Zilber, Mashiac ve Lieblich (1998) kategorik içerik perspektifini, içerik analizine en çok benzeyen tekniklerden biri olarak kabul etmektedir. Bu teknikte ele alınan konu özelinde ana başlıklar belirlenmekte ve sonrasında analize dahil olan metinlerin içerikleri, alt metinler oluşturularak kategorilendirilmektedir. Bu yöntemle on tane kişisel gelişim kitabı değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Analize dahil edilen metinler şu şekildedir:

Tablo I: Çalışmaya Dahil Edilen Metinler

Kitabın Yazarı	Kitabın Adı	Basım Yılı	Yayınevi	Baskı Sayısı	Referans Kaynağı/ Kaynakları
Metin HARA	Yol: Aşkın İstilası	2014	Destek Yayınları	40	Tasavvuf Spiritüalizm
Tuğçe IŞINSU	Mucizeleri Çağırmak	2014	Feniks Yayınları	4	Din Spiritüalizm
Tuğçe IŞINSU	Ol Der ve Olur	2016	Feniks Yayınları	17	Din Spiritüalizm
Uğur KOŞAR	Allah De Ötesini Bırak	2016	Destek Yayınları	648	Din
Uğur KOŞAR	Allah De Ötesini Bırak 2	2015/2021	Destek Yayınları	1/ 252	Din
Hakan MENGÜÇ	Ben Ney'im	2018	Destek Yayınları	23	Din Tasavvuf
Nouman Ali KHAN	Dirilt Kalbini	2017	Timaş Yayınları	4	Din Tasavvuf
Aykut OĞUT	Evrenden Torpilim Var	2011	Dharma Yayınları	81	Din Spiritüalizm
Esma SAYIN	Tasavvuf Terapisi	2014	Nesil Yayınları	2	Din Tasavvuf
Diana COOPER	Spiritüel Yasalar	2020	Maya Kitap	11	Spiritüalizm

Çalışmada kişisel gelişim kitaplarının çok çeşitli olması sebebiyle, araştırma konumuz açısından daha fazla veri sunacak metinler tercih edilmiş ve amaca yönelik örneklem oluşturulmuştur. Seçimin sınırlandırılmasında ölçüt olarak, metinlerin referansları temel alınmıştır. Çalışmanın perspektifine uygun olarak manevi, spiritüel ifadeler içeren metinler analize dahil edilmiştir. Maneviyat teması kendi içinde farklı dini ve dinimsi yapıları içerdiğinden, geleneksel, dinsel ve spiritüel ögelerle modern unsurlara göndermede bulunan metinler tercih edilmiştir. Bu kaynaklara yönelişin temel sebebi hem yazarların hem de metinlerin popüler ilgiye konu olmalarıdır. Popüler kültürün bu etkisi gözetilerek, yayımlandıkları yıldan itibaren en az iki baskı yapan maneviyat temalı kişisel gelişim kitapları arasından tercih yapılmıştır.

Analize dahil edilen metinler incelenirken birtakım zorluklarla karşılaşılmıştır. Manevi metinlerde dini, tasavvufi ve spiritüel içerikler genelde eklemlenerek kullanılmakta ve bu durumda kategorileştirme süreci açısından ayırt edilmeleri güçleşmektedir. Bu güçlük, yazarların kimi zaman dini aidiyet ve tutumlarını açıkça ifade etmelerinden, kimi zaman da bu tutumlarını gizleyerek herkese hitap etme kaygısı gütmelerinden kaynaklanmaktadır. Belirlenen kategoriler bakımından yeterince veri sunmayan ve doğrudan otobiyografi olarak kaleme alınan kitaplar çalışma için uygun görülmemiştir. Maneviyat temalı metinlerden New Age başlığı altında yer alanlar, tarikat propagandası yapanlar ve psikolojinin alt dallarını konu edinenler çalışmanın temel meselesine uygun olmaması sebebiyle analize dahil edilmemiştir.

Seçilen kişisel gelişim kitaplarının analiz aşamasında metinlerdeki dini söylemlerden, 5 kategori elde edilmiş ve bu kategoriler birbiriyle ilişkileri göz önüne alınarak; anlam ve çare arayışı ile teselli, telafi ve meşrulaştırma olmak üzere iki alt başlıkta tartışılmıştır. Daha sonrasında bu kategorilere karşılık gelen ifadeler belirlenmiştir. Bu ifadeler; yol ve yolculuk, sığınma ve aidiyet, bireysel tecrübe, kader ve bireysel sorumluluk, sabır, şükür ve tevekkül, yaratıcıya güven, imtihan ve ilahi adalet şeklindedir.

Bu çalışma genel olarak; sekülerleşme tartışmalarında vurgulanan rasyonelleşme, işlevsel farklılaşma ve çoğulculuk olgularına dayanarak, dinin anlam üretme, meşrulaştırma ve telafi- teselli etme işlevlerinin, kişisel gelişim kitaplarındaki söylemlerde ne ölçüde karşılandığını tartışmaya açmaktadır. Bu bağlamda kişisel gelişim kitaplarındaki dini- tasavvufi ve spiritüel ifadeleri sekülerleşme teorileri çerçevesinde analiz ederek, modern toplumda kişisel gelişim kitaplarının yeni bir dinsellik biçimi olarak yorumlanıp yorumlanamayacağını konu edinmektedir.

Bulgular ve Tartışma

Dini ve spiritüel terminoloji hem seküler kişisel gelişim kitaplarında hem de dinsel, spiritüel kişisel gelişim kitaplarında kullanılmaktadır. Seküler metinlerde, dini kavramlar, doğaüstü bağlamlarından uzaklaştırılarak kişisel bir olgu olarak sunulmaktadır. Dinsellik biçimlerini referans alan metinlerde ise dinin işlevlerinden bazılarını sağlamak amacıyla kadim geleneksel bilgi, modern unsurlarla harmanlanarak yeni bir forma dönüştürülmektedir. Bu bağlamda dini içerikli kişisel gelişim kitaplarında, dini ve spiritüel söylemlerin nasıl ve ne amaçla kullanıldığı üzerinde durulmaktadır.

Metinler kategorik içerik analizi ile değerlendirilmiş olup, elde edilen bulgular anlam arayışı, çare arayışı, teselli, telafi ve meşrulaştırma olmak üzere beş tema üzerinden

kodlanmıştır. Metinlerdeki referans kaynaklarının birbiriyle iç içe kullanılması sebebiyle bu kategorilere karşılık gelen ifadeler, iki alt başlık altında gruplandırılarak sunulmaktadır.

Bu kategoriler ışığında kişisel gelişim kitaplarında dini ve spiritüel terminolojinin kullanımı incelendiğinde, iki temel kullanım dikkat çekmektedir. Birincisi dini ve spiritüel kavramların seküler düzlemde yeniden yorumlanarak, bireyin kişisel gelişim sürecini anlamlandırmasıdır. İkincisi ise aynı kavramların bireysel bir maneviyat biçimi olarak yeniden yorumlanmasıdır. İkinci kullanım biçiminin temel alındığı bu çalışmada, bireyselliğe ve kişisel gelişime büyük önem verildiği, adeta bir kutsallık atfedildiği varsayılmakta ve bu metinlerin işlevsel anlamda yeni bir dinsellik biçimi olarak görülüp görülemeyeceği tartışmaya açılmaktadır.

Anlam ve Çare Arayışı

Metinlerden elde ettiğimiz kategorilerden ilk ikisi; anlam ve çare arayışıdır. Berger ve Luckmann'a (2016, ss. 10-11) 20. yüzyılla birlikte yaşanan pek çok değişimin sonucunda geleneksel yaşam biçimlerinden uzaklaşma; dinin kozmos, toplumsal düzen ve bireysel anlam inşa etme işlevlerinde yaşanan değişimler; modern toplumun temel niteliği olan risk ve belirsizlikler ve bütün bunların yarattığı anlamsızlık, yalnızlık ve çaresizlik insanları yeni arayışlara yöneltmiştir. Geleneksel anlam ve aidiyet sağlayıcı mekanizmalardan yoksun kalan bireyler bir taraftan da çoğulculuk ve göreceliğin yarattığı/dayattığı tercihlerle baş başa kalmıştır. Berger'e (1974, ss.201-205) göre yaşam dünyalarındaki çoğulculaşma ve toplumun dini değerlerden, dolayısıyla da dinin ürettiği anlam ve teselli mekanizmalarından uzaklaşması anlamında sekülerleşme, toplumların dini ve ahlaki kesinliğini ortadan kaldırmaktadır. Bu durumun sonucu olarak birey, neye inanacağı ya da ne yapacağı ile ilgili kafa karışıklığı yaşamaktadır. Toplumsal anlam dünyalarının çoğulculaşması ve çeşitlenmesi, bireyi gittikçe daha yoğun bir karmaşa ve anlamsızlık duygusuna sürüklemektedir. Bu süreci Berger evsizlik metaforu ile ifade etmektedir. Ona göre evsizlik duygusu, modern insanın en temel problemlerindendir. Bireyin kendisine ve yaşadığı topluma yönelik deneyimlerinin göçebe karakteri, kendini metafiziksel anlamda "ev- yuva" kaybı olarak göstermektedir (2011, s.96). Bu kaybı telafi etmek adına kişisel gelişim kitapları, bireye bir topluluğa dahil olmadan, ait olabileceği bir kimlik ve manevi alan yaratmaktadır.

Tablo II: Anlam ve Çare Arayışına Karşılık Gelen Söylemler

Kategoriler	İfadeler
Anlam Arayışı	Yol, Yolculuk, Arayış, Bireysel Manevi Tecrübe, Yaratıcıya Güven
Çare Arayışı	Sığınma ve Aidiyet, Bireysel Manevi Tecrübe, Tanrı Senin İçinde

Bu çerçevede kişisel gelişim kitaplarında dini ve spiritüel ifadeler analiz edildiğinde de karşımıza en yaygın biçimde çıkan kategoriler, anlam ve çare arayışıdır. Tablo II' de görüldüğü üzere anlam arayışı, bu metinlerde bireysel manevi tecrübe üzerinden tasavvur edilmektedir. Bu bağlamda bireysel tecrübeye özel bir anlam atfedildiği ve anlam sağlayıcı mekanizmaların bu tecrübeler üzerinden kurgulandığı görülmektedir. Bireye özel ve önemli olduğu *"Tanrı senin içinde, İlahi olandan bir parça taşıyorsun"* gibi söylemlerle hissettirilmek istenmekte ve kutsalla arasında bir bağ kurulmaktadır. Aykut

Oğut (2011, s.23) bireysel deneyimi vurgulamak adına, hayatın amacının deneyimlemek ve *"andan keyif almak"* olduğunu belirtir. Yaşanılan her an yeni bir şeyin deneyimlendiğini ve hayatın her anının değerli olduğunu vurgulanarak bireysel varoluş anlamlı kılınmaktadır. Geçmiş ya da gelecek değil, önemli olan şu andır. Tanrı içimizde olduğu için bizim deneyimlerimizin ortağı ve tanığıdır. Böylece bu metinlerde bireysel gündelik pratikler kutsal bir nitelik kazanmaktadır.

İslami, tasavvufî ögeleri ön plana çıkaran, Tuğçe Işınsu da Oğut'a paralel biçimde bireysel varoluş ve tecrübeyi yüceltmektedir. Işınsu (2014, s.11) hepimizin düşündüğümüzden daha mükemmel olduğumuzu, Allah'ın bize ruhundan bir nefes üflediğini ve bizi çok sevdiğini belirtmektedir. Yani Allah kendinden bir parça verdiği kullarını çok severken, onlar kendilerini nasıl sevmezler ki? Ona göre işte tam olarak bu bireyin kendisine duyduğu sevgi, insanı eşsiz kılmaktadır. Dolayısıyla insanın ayrıcalığı, Tanrı'nın bir parçasını taşımasıyla yani doğrudan doğruya kutsal özü ile ilişkilidir.

Hayatı anlamlandırma noktasında kutsalla kurulan ilişkinin niteliği önem arz etmektedir. Bu metinlerde Tanrı'yla, Allah'la ya da Evren'le yani kutsal ile doğrudan ilişki kurulması öne çıkarılmaktadır. İncelediğimiz metinlerde kurumsal aracılara ve onların rehberliğine neredeyse hiç değinilmiyor oluşu dikkat çekicidir. Diğer önemli bir nokta kişisel gelişim kitaplarında dua, ibadet, ritüel gibi formların kutsal yahut ilahi olanı hissetme söylemi ile bir arada sunulmasıdır. Koşar *"Yüreğinde hissettiğin şey ilahi olandır"* (2016, s. 123) derken, birey ile kutsal arasında ayrılmaz bir bağ kurmaktadır. İlahi olanla kurulan bu bağ, bireyin gerçekleştirmesi gereken bir amaç olarak sunulurken, aynı zamanda gündelik problemlere çözüm bulmak için de araçsallaştırılmaktadır. Bu duruma çeşitli alanlarda şifaya kavuşmak için verilen ritüel, dua ve enerji aktarımı gibi modern uygulamalar örnek verilebilir. Örneğin, Işınsu (2014, ss. 163-165) bereket ritüeli, aşk ritüeli, huzur ritüeli gibi reçeteler sunarken; Hara (2014, s.89) sinemada yer bulamadığı için bir köşede "Ki topu" yapan genci örnek vermekte, Mengüç (2018, s.177) ise söylemlerinde "kalpten dua" kavramsallaştırmasına yer vermektedir. Kalpten dua ile çekim yasasına referansta bulunmakta ve kişinin her istediğine ulaşabileceği vurgulanmaktadır. Çeşitli örneklerini gördüğümüz bu ifadeler, metinlerin referans aldıkları kadim gelenekler tarafından şekillendirilmektedir. Analizin bu kısmında iki nokta dikkat çekmektedir. Birincisi, ilahi olan ile kurulan bireysel ilişki aracılığıyla kişinin gündelik yaşamı da kutsal bir nitelik kazanmaktadır. Kullanılan ifadeler, doğaüstü ya da metafizik alanla bağı yeniden inşa etmekle, dünyaya kaybettiği düşünülen büyü ve gizemi geri getirmektedir. İkincisi ise kadim gelenek veya bilgi, gündelik problemlerin çözümü açısından araçsallaştırılmaktadır.

Örneğin Cooper *"Biriyle aranızda sorun varsa, onun iyiliğini dileyin. Bunu yapmanız karmanın ve sizin şifa bulmanızı sağlayacaktır"* (2020, s.116) derken, Işınsu *"Niyet etmek o çok istediğiniz şeyin gerçekleşmesi için atılacak spiritüel bir adımdır, gerçekleştirmenin başlangıcıdır, gücü iten etkidir"* (2016, s.174) ifadelerini kullanmaktadır. Nouman ise duanın gündelik hayattaki çeşitli kullanımlarını şu ifadelerle örneklemektedir:

> *"Kimden istiyoruz en başta? Rabbimizden. Ve genelde sahip olmadığımız bir şeye ihtiyaç duyduğumuzu hissedince yapıyoruz bunu. Birçok insan için bu geçerli, değil mi? Çocuklarımızdan biri hastalanıyor, doktora gideceği zaman sağlığı için dua ediyoruz. İş*

> *görüşmesine girecek oluyoruz, ellerimizi açıp diyoruz ki; 'Ey Allah'ım, bu işe gerçekten ihtiyacım var.'"* (2017, ss.21-22)

Örnek olarak sunulan alıntılarda da görüldüğü üzere, ritüel, dua gibi ibadetlerle modern dünyanın çeşitli problemlerine çözüm sunulurken, Hara (2014, s.162) *"Ki topu"* örneğiyle okuyucu ve sinema bileti alamayan bir çocuk arasında empati yoluyla bir bağ kurma çabası içerisine girmektedir. Gökçe Baydar Çavdar (2019, s.312) bu örnekte bir çocuğu tanıma ve anlama çabasının bir ortaklaşma göstergesi olarak okunabileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla birey kutsalla bağını koparmayarak kendine bir aidiyet alanı yaratmaktadır. Ayrıca bunu yaparken çeşitli dinsellik formları arasından tercihte bulunarak kendine özgü, bireysel bir din inşa edebilmektedir.

Hayatı anlamlandırma noktasında metinlerde sıklıkla yol, yolculuk ve arayış ifadelerine yer verilmektedir. Özellikle Tasavvuf geleneğini referans alan metinlerde bu kavramlar karşımıza çıkmaktadır. Metin Hara, yaşamın anlamını tasvir ederken dini unsurları, evrensel yasaları ve ezoterik bilgileri harmanlayarak yeni bir form olarak sunmaktadır: *"Her adımda kendinden bir parçayı geride bırakmaya hazır mısın? Bu yol sende başlayıp sende bitecek. Zihinden başlayıp kalbe doğru yol alan bir yolculuk."* (Hara, 2014, s.22) Yol ve yolculuk metaforu ile burada manevi gelişime gönderme yapılmaktadır. "Kendini bilmek, içe bakış, benliğin keşfi, öze dönüş" gibi çeşitli kavramsallaştırmalarla ifade edilen yolculuk, bir manevi gelişim sürecidir. Böylelikle yaşam adeta bir kendini bulma veya keşif süreci olarak sunulmaktadır. Hakan Mengüç (2018, s.18) okuyucuya hitap ederken, *"Bir gün seninle yolumun kesişeceğini biliyordum. Zira ikimiz de aynı kadim yolun yolcusuyuz. Aynı sonsuz arayışın içindeyiz."* ifadelerini kullanmaktadır. Böylece okuyucuyla bir ortaklık yaratmakta ve bu süreci sonsuz olarak niteleyerek varış noktasını belirsiz bırakmaktadır. Burada kastedilen varış noktası okuyucunun arayış ve inanışına bağlı olarak benliğin keşfine veya öte dünya tasavvuruna denk düşmektedir. Kemal Sayar bu yolculukta insanın geçmiş sıkıntılarından arınarak, gerçek benliğine ulaşmayı amaçladığını belirtir. Tasavvufi gelenekte insanın aslında en güzel/mükemmel biçimde yaratıldığına ancak zamanla ilahi özünden ve mükemmelliğinden kopup uzaklaştığı hatta en aşağı seviyeye düştüğüne inanılır. Dolayısıyla bu anlayışta insan hem kemali/mükemmelliği hem de zevali/çöküşü, bozulmayı barındırmaktadır. Bu iki sürecin arasında gidip gelen insan için hayatın amacı, maddi varlığını aşarak ilahi olanla yeniden bütünleşerek kendini gerçekleştirmektir (2023, s.16). Sayın'a (2014, s.37) göre birey kendi potansiyelinin farkında olmalı, ilahi sıfatlarla uyum sağlamalı ve kendi kutsal özünü hissetmelidir. Yani hayatın amacı, bireyin kendi ilahi özünü keşfetme deneyimini yaşamasında yatmaktadır. Bu süreçte anlam arayışı, öze dönüş ile bir tutulmakta ve insanın deneyimine tinsellik atfedilmektedir.

Koşar'ın metinlerinde ise bu anlam arayışı, yaratıcıya güven ve teslimiyetle özdeşleştirilmektedir: *"Allah sana kâfi değil mi? Hâlâ niçin derdini O'na bırakmıyorsun? 'O kadar dua ettim hâlâ olmadı' deyip bırakmak olmaz. Karşında Allah var, en güvenilir olan var. O'na bıraktın mı derdini takip etmeyeceksin!"* diyen Koşar, güven, teslimiyet ve tevekkül inancına göndermede bulunmaktadır (2016, s.31). Yine örneğin geçim kaygısı/sıkıntısı ile ilgili *"Sen ki bütün canlıların rızkını garanti eden Allah'a inanıyor, tevekkül ediyorsun. Bu nice tevekküldür ki rızık endişesi içindesin?"* (2016, s.117) diyerek, maddi problem yaşayan

bireylere Allah'ın yardım edeceğini beyan etmektedir. Bu söylem ile maddi problemlerin yanı sıra manevi anlamda kendini yalnız hisseden modern bireye de çare sunulmaktadır. Koşar (2016, s.131) "V*e kendini yalnız hissettiğinde üzülme. Çünkü herkes elini bıraktığında, Allah ellerinden tutmuş demektir"* diyerek bireyin yalnız olmadığını dile getirmektedir. Bireylerin kendilerini yalnız ve güvensiz hissetmemeleri için metinlerde melekler ve manevi varlıklar da söyleme dahil edilmektedir. Işınsu'nun "*Allah sana herkesten her şeyden yakın, hiç de yalnız değilsin. Kötü bir şey olduğu an Melekleri an, sadece Allah'a sığın."* (2016, s.24) ifadesi buna örnek gösterilebilir.

Teselli, Telafi ve Meşrulaştırma

Analiz edilen metinlerde anlam ve çare arayışına karşılık gelen bu ifadelere ilaveten teselli, telafi ve meşrulaştırma şeklinde tasnif ettiğimiz içerikler de yer almaktadır. Yani dinsel, manevi içerikli kişisel gelişim kitaplarındaki kimi ifadeler de teselli, telafi ve meşrulaştırma aracı olarak kullanılmaktadır. Bireysel, manevi tecrübeyi öne çıkaran bu metinlerde, bireyin yaşadığı çeşitli sorunlar karşısında telafi mekanizmaları dile getirilmektedir. Bu metinlerde, kendi hayatını biçimlendirme potansiyeli olan fakat kimi zaman bu potansiyeli yeterince kullanamadığı düşünülen bireyler için teselli edici söylemler üretilmektedir. Bu metinsel inşalarda bireyin hali hazırda içerisinde bulunduğu koşullar ile mevcut toplumsal düzenin çeşitli inanç ögeleri ile meşru, makul hatta değişmez gösterildiği dikkati çekmektedir. Bu bağlama denk düşen ifadelerde en çok kader olmak üzere, sabır, şükür, imtihan, sorumluluk ve adalet gibi kavramlar öne çıkmaktadır.

Tablo III: Teselli, Telafi ve Meşrulaştırma Kategorilerine Karşılık Gelen Söylemler

Kategoriler	İfadeler
Teselli	Kader, İlahi Adalet, Sabır, Tevekkül ve Teslimiyet, Yaratıcıya Güven
Telafi	Kader, İlahi Adalet, Şükür, Tevekkül ve Teslimiyet
Meşrulaştırma	Kader, İlahi Adalet, İmtihan

Tablo III' te de görüldüğü üzere bu ifadeler arasından kader, hem bireyler için bir teselli ve telafi üretmesi bakımından hem de mevcut sistemi ve İlahi olanı meşrulaştırması bakımından önem arz etmektedir.

Kader olgusunun bu metinlerde iki bağlamda kullanımı dikkat çekmektedir. Birincisi geleneksel anlamda kişinin dünyevi varoluş ve hayatının İlahi irade tarafından önceden belirlenmesi; ikincisi ise kutsalla bağını sürdüren bireyin kendi kaderini kendisinin tayin etmesidir. Birinci kullanım daha çok İslami/tasavvufi metinlerde öne çıkarken, ikinci kullanım ise spiritüel metinlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda dini, tasavvufi metinlerde kader kavramı, genellikle bireyin dışında var olan İlahi bir iradeye gönderme yapmaktadır. *"Kaderimi severim, yazandan ötürü."* (2016, s.72) diyen Koşar, kadere rıza göstermeyi Yaratıcıya duyulan sevginin bir gereği/sonucu olarak sunmaktadır. Ona göre iyi ya da kötü kader yoktur, zaten Rabbimiz bizim için en iyisini bilmektedir.

Bireysel manevi seçimi öne çıkaran Hara ise *"Kader denen şey, sana çizilen yol değil, senin seçtiğin yoldur..."* (2014, s.22) diyerek kaderin bir tercih meselesi olduğunu gündeme

getirmekte ve bireysel sorumluluğu öne çıkarmaktadır. Cooper (2020, s.130) da her bireyin kendi kaderinden sorumlu olduğunu, başkalarının sorumluluğunu üstlendiğimizde o kişinin manevi gelişimini engellediğimizi belirtmektedir. Bir diğer örneğimizde Mengüç (2018, s.114) *"Bu söylediğime inan ... Yüzlerce kez tanık oldum. Sadece niyet et ve yoluna devam et. Kader niyete aşıktır, çektiğin zahmet bir gün rahmet olur."* diyerek, Hara ve Cooper gibi kaderin bireysel çabayla inşa edildiğini vurgulamaktadır. Bu söylemlerden farklı olarak Işınsu, daha ılımlı bir tutum sergilemekte, *"Gereksiz suçlar ve anlamlar yüklemeyin kadere, evet mutlak bir kader var ama size bağlı bir kader, yol planı da var."* (2014, s.12) demektedir. Hayatını kendin çizebilirsin, ancak ana kader planı dahilinde. Dolayısıyla Işınsu'nun metninde ilahi olan ve bireyin iş birliği sonucu oluşan bir kader anlayışı söz konusudur. Ama hepsinin ortak noktası, kader ifadesinin bireye teselli mekanizması olarak sunulmasıdır. Birey yaşadığı problemlerden sadece kendisi sorumlu değildir, İlahi olanın çizdiği bir yol vardır. Kader kavramı, bir diğer anlamıyla yani bireyin kendi kaderini çizmesi bakımından düşünüldüğünde ise bir motivasyon/ telafi kaynağı olarak görülmektedir.

Metinlerde en çok kullanılan ifadelerden bir diğeri imtihandır. İmtihan kavramı da hem teselli kaynağı hem de meşrulaştırma aracı olarak işlevsel bir nitelik arz etmektedir. İmtihan, metinlerde yaşanan sorunları daha geniş ve gelecek yönelimli bir anlam çerçevesi içerisinde değerlendirme bağlamında sunulmaktadır. Bireyin toplumsal hayatta karşılaştığı zorlukların ya da bizzat yaşamın kendisinin imtihan olarak resmedilmesi yaşanan olumsuzluğun geçici olduğu ve çekilen sıkıntıların mutlaka bir karşılığı olacağı fikrine dayandırılmaktadır. Bu düşünce, farklı dinsellik biçimlerine referans verilerek örneklenmektedir.

Örneğin Koşar (2016, s.69) *"Yaptığın her işte bir imtihan içindesin. Yaşadığın her olayda, her kararda bir imtihan içindesin. Allah sana acıyı bir fırsat olarak gönderir. Şeytan ise acıya isyan ettirir ve genelde insanlar farkında olmadan şeytanın yolunu seçerler"* derken, Nouman (2017, s.36) *"Eğer Allah umduğunuzu anında nasip etmezse, kendi kendinize neyin en iyi olduğuna karar kılanın Allah olduğunu ve en iyisini bilenin O olduğunu hatırlatın. Bu hayatın imtihanı budur. Bunu hak edecek ne yaptım diye düşünmeyin. En iyisini o bilir"* ifadelerini kullanmaktadır.

Metinlerde imtihan olgusuna yönelik pozitif bir tutum sergilendiği görülmektedir. Yani birey için imtihan, üzülmek yerine sevinilmesi ve şükredilmesi gereken bir şey olarak tasvir edilmektedir. Çünkü imtihan, bu metinlerde bireyin daha iyi bir duruma gelene kadar sabretmesi gereken bir süreç olarak görülmektedir. Çekilen sıkıntılar karşılıksız da değildir. Bu bağlamda ödül ve ceza mekanizmaları da söylemler arasında yerini almaktadır. Bu ödül/ceza mekanizması, metinlerde İlahi adalet olgusu ile yakından ilişkili görülmektedir.

İlahi adalet kavramsallaştırması, bazı metinlerde bu dünyada gerçekleşecek kişisel gelişim, kendini gerçekleştirme ve kemâl süreci ile ilişkilendirilmektedir. Örneğin Işınsu, yaptıklarımızın karşılığını bu dünyada alacağımızı varsayan karma yasasını örnek vermektedir. Işınsu (2014, s.199) açısından sorun zannedilen hiçbir şey aslında sorun değil, bir karma veya yaşam dersidir. Bunları tekamül yolundaki taşlar olarak gördüğünüzde gerçek dönüşüm başlayacaktır. Dolayısıyla yaptığınız iyi ya da kötü her

şey size dönecektir.

Bazı kişisel gelişim kitapları ise ödül, ceza ve ilahi adalet olgusunu daha çok bu dünyada yapılan işlerin öbür dünyadaki karşılığı ile yani ölümden sonraki hayat/ahiret ile ilişkilendirmektedir. Bu türden metinlerde kutsal metinlere, ayet ve hadislere sıkça referansta bulunulduğu görülmektedir. Örneğin Koşar *"Sonunda Allah şöyle buyurdu: Sizi şahit tutuyorum. Ben bir araya gelip beni öven ve Hamd eden o kullarımın hepsini affettim. Onları istedikleri cennete sokacak ve korktukları cehennemden uzak tutacağım*" (2016, s.111) örneğini vererek, inanmanın karşılığı olarak cennet vaadini okuyuculara aktarmaktadır. Nouman da öte dünyayı, ahiret hayatını öne çıkarmakta ve *"Hayatı tecrübe edeceğiz, kariyerimiz, akademik başarılarımız ve yaşadığımız birtakım zorluklar olacak. Bunların hepsi başımıza gelecek. Ancak mevzunun özü nedir? Bunların tamamı geçicidir. Hepsi geçicidir"* (2017, s. 196) ifadelerini kullanmaktadır.

Her şeyin geçici olduğu bu dünyada yaşanan her türlü maddi ve manevi sorun ve sıkıntılara yönelik metinlerdeki genel tutum, sabır, şükür ve tevekkül kavramları üzerinden inşa edilmektedir. Metinlerde sıklıkla karşımıza çıkan sabır ifadesi zorlukta olan insanlar için bir teselli işlevi görmektedir. Sabır kavramı hem yaşanan zorlukların geçmesi için isyan etmeden beklemek bağlamında kullanılmakta, hem de gerçekleşmeyen şeylerin henüz vaktinin gelmediği algısına gönderme yapmaktadır. Örneğin Koşar' da sabır kavramının iki bağlamı da birlikte kullanılmaktadır:

> "Sen tohumunu ek ve yağacak rahmeti bekle. Biz tohum ekiyor ama bu sefer de yağmur neden yağmıyor diyoruz. İsyandayız. /Yağmur kısmına karışma, Allah en doğru vakti bilir. Ve daima anımsa: Önemli olan saati değil vaktidir. Biliyorsun sabır en güzel ibadetlerdendir. Allah rızası için sabreden kul ne güzel kuldur." (Koşar, 2015, s. 95- 96).

Mengüç ise sabır sürecini kelebeğin doğuşuna benzetmektedir: *"Sabır hiçbir şey yapmadan beklemek değildir. Aksine her güzel şeyin emek sonrası geldiğini bilmek ve zorluklara göğüs germektir. Tıpkı kelebeğin hikayesi gibi."* (Mengüç, 2018, s. 220) Bu bağlamda sabır tek başına yeterli değildir, beraberinde Yaratıcıya güvenmeyi de gerekli kılmaktadır. Örneğin, Koşar (2016, s. 49) *"Allah'a güvenmeme gibi bir durum olamaz. Bu söz konusu bile edilemez. Bu yüzden ben sana ısrarla, güvenmekten, tevekkülden, sorununu Rabb'ine koşulsuzca, sonucunu beklemeden bırakmanı öneriyorum*" ve *"Sen ki bütün canlıların rızkını garanti eden Allah'a inanıyor, tevekkül ediyorsun, Bu nice tevekküldür ki rızık endişesi içindesin?"* (Koşar, 2016, s. 117*)* ifadeleriyle her konuda tam bir teslimiyet haline göndermede bulunmaktadır. Işınsu da metinlerinde teslimiyet ve tevekkül ifadelerine sıkça yer veren isimlerdendir. Örneğin "*Yaşadığın tüm olumsuz deneyimler senin ödülündü, bunu gör ve şükret. Bir şey diledin ve olduysa teşekkür et, olmadıysa şükretmeyi de bil. Zaman koyma; her şeyin olma zamanını Allah bilir, teslim ol, tevekkül et*" (Işınsu, 2014, s. 292) ifadeleri hem bireyi olumsuz deneyimleri konusunda teselli etmekte, şükür kavramını da telafi mekanizması olarak kullanmakta ve meşrulaştırıcı ifadelerden de teslimiyet ile tevekkülü öne çıkarmaktadır. Bu metinlerde, teslimiyet kavramı, bir yapıp etme eyleminin ötesinde İlahi olanın akışına kapılma hali şeklinde kurgulanmaktadır. Örneğin Koşar (2016, s.83) bu hali "*Mutluluk senin özünde akan bir nehirdir, onu beslemeye hiç gerek yok, onunla mutsuzluk kadar ilgilenmene bile gerek yok, o basitçe senin kendi olma halinle, senin teslimiyetinle birlikte doğar"* ifadeleriyle

örneklerken, Işınsu da (2016, s.212) *"Teslimiyet, mücadeleden daha güçlüdür"* diyerek bu hali destekleyen söylemlere yer vermektedir. Işınsu bu teslimiyet halinden bahsederken, özellikle Meryem suresini referans almaktadır: *"Semaların, yeryüzünün ve ikisinin arasındakilerin Rabbidir. Öyleyse O'na kul ol! O'nun kulluğunda sabırlı ol! O'nun ismiyle isimlendirilen (bir kimse) biliyor musun? (19/Meryem-65)"* (Işınsu, 2014, s. 97).

Metinlerde yaşanılan olumsuzluklar karşısında sabır, tevekkül ve teslimiyet vurgulanırken, başına gelen güzellikler için de şükür kavramı öne çıkarılmaktadır. Mengüç *"Şükür öyle bir enerjidir ki, sana hep daha fazlasını getirir. Şükrettikçe şükredeceğin şeyler çoğalır. O yüzden şükrü hayatının bir parçası haline getir"* (2018, s.253) ifadeleriyle şükrün getirdiği bereketten söz etmektedir. Işınsu *"Aynı sorunları tekrar tekrar karşılaşıyorsanız henüz gerekli yaşam dersiniz almamış ve hala şükürde kalmayı beceremiyorsunuz demektir"* ifadeleriyle Mengüç ile benzeşmektedir. Bu bağlamda metinlerde imtihan olgusu, insanın başına gelenlerin kaderi olduğu, karşılaştığı zorluklara sabretmesi, elinde bulunan nimetlere şükretmesi gerektiği gibi ifadelerle pekiştirilmektedir. Bunun en güzel örneğini de Işınsu da görmekteyiz: *"Tevekkül ve sabır . . . Bu ikisi varsa sende, "Neden?" diye zaten sormazsın. Çaresizce değil, sonuca güvenerek iste. Yaşadığın tüm dertler ödüldü. İmtihanın çok sevdiğin, istediğin konuların içinden de gelebilir."* (Işınsu, 2016, 25) Bu bağlamda ister mutlak bir kader anlayışı olsun, isterse kişi kendi kaderini tercihleriyle belirlesin, her halükarda sabretmeyi bilmeli, sınandığı için şükretmeli ve Rabbine tevekkül etmelidir.

Toparlamak gerekirse, incelenen metinlerde her biri bireysel manevi tecrübe ve kişisel gelişim olgusu ile ilgili iki hususun öne çıktığı görülmektedir: Bazı metinlerde yaygın olarak bireyin manevi potansiyeline, bu potansiyelin harekete geçirilebilmesi için atılması gereken adımlara ve bu süreci destekleyecek inanç ögelerine yer verilmiştir. Diğer bazılarında ise yine dinsel, manevi ve spiritüel kaynaklara dayanılarak mevcut koşulların kabulüne ve bunları makul ve meşru göstermeye dönük bir söylemsellik inşa edilmiştir.

Sonuç Yerine

Küreselleşme, çoğulculuk, postmodernizm koşullarında dine, maneviyata ve spiritüalizme daha çok bireysel ve öznel planda olmak üzere bir yeniden yöneliş dikkati çekmektedir. Bu yöneliş kimi zaman geleneksel kurumsal dini geleneklerin modern formlarda yeniden üretilmesi şeklinde tezahür etmektedir. Bazı örneklerde farklı dini, mistik geleneklerden derlenen ögeler senkretik bir tarzda bir araya getirilmektedir. Bazılarında ise büyüsel, ezoterik, apokaliptik inanç ve uygulamalar modern bireyin arayış, sorun ve açmazlarına uygun içerik veya ambalajlarla sunulmaktadır. Dolayısıyla bugün kutsalın, dinin ya da inancın geri dönüşü konusunda neredeyse bir fikir birliği oluşmuş durumdadır. Aynı zamanda geleneksel form ve içeriğinden önemli ölçüde farklılaşmış da olsa bir dindarlık ve maneviyatın –en azından arayışının- da gündemde olduğu söylenebilir.

Aslında adına sekülerleşme denilen süreç, bazı dini inanç ve pratiklerde zayıflamaya yol açarken, yeni dinsel formların da üretilmesine imkan vermiştir. Farklı manevi kaynaklardan beslenen yahut gelenekselin yeniden yorumuna dayanan bu yeni dindarlık formları bireyselci yaklaşımlarla ve anlam dünyalarının öznel inşaları ile yakinen ilişkili

hale gelmiştir. Kişisel gelişim olgusu ve literatürü bu bireysel anlam arayışı ve inşası ile doğrudan ilişkilidir. Bu literatür kutsala yönelik ilgi, manevi olana gösterilen dikkat ve dinsel geleneklerin yeniden yorumu bağlamında sosyolojik bir okumayı gerektirmektedir. Kişisel gelişim kitaplarında öne çıkarılan temalar, söylemler ve ortaya konulan 'idealler' günümüz insanını ve toplumlarını anlamak için ilginç örnekler sunmaktadır. Kişisel gelişim literatürünü sosyolojinin dikkatine sunmaya yönelik bir amaçtan hareket edilen çalışmada en az iki baskı satışı gerçekleşmiş Türkçe kişisel gelişim kitapları incelenmiştir.

Türkçe kişisel gelişim literatüründe sayı, çeşitlilik ve baskı sayısı/adedi bakımından dinsel, manevi ve spiritüel içerikli olanların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bireysel manevi tecrübe ve kurtuluş bu literatürde en yaygın ortak tema olarak dikkati çekmektedir. Yapılan analiz sonucunda metinlerde, iki ana tema göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki anlam ve çare arayışıdır. Modern bireyin anlam arayışına yol, yolculuk, arayış, bireysel deneyim söylemleriyle yanıt verilmektedir. İkinci tema ise teselli, telafi ve meşrulaştırmadır. Bu temaya karşılık gelen söylemler; kader ve bireysel sorumluluk, sabır, şükür ve tevekkül, Yaratıcıya güven, İlahi adalet, imtihan ve meşrulaştırma şeklindedir.

Metinlerde dini ve spiritüel söylemlere bireyin anlam arayışı ve manevi gelişim ihtiyacı bağlamında yer verilmektedir. Yaygın biçimde kullanılan imtihan ve yolculuk metaforları bu anlam ve çare arayışıyla yakından ilişkilidir. Bir taraftan belirsizlik ve riskle bir taraftan da gözetim ve denetimle karşı karşıya olan bireylerin tercih ve karar yükümlülüklerine kişisel gelişim kitaplarında şükür, sabır, kader ve ilahi adalet gibi metaforlarla karşılık verilmektedir. Günümüz toplumlarının belirlenmişlik ile belirsizlik ve göreceliliği bir arada barındıran yapısı metinlerde yer alan söylemlerin kullanıldığı bağlamlara yansımaktadır. Dinsel ve manevi ögeleri ön plana çıkaran kişisel gelişim kitaplarının bu 'yapısal' durum ve koşullar karşısında teselli, telafi, meşrulaştırma gibi büyük ölçüde bireysel stratejiler ve çıkış yolları sunduğu görülmektedir.

Kişisel gelişim kitapları postmodern bireyin açmaz ve arayışlarına karşılık gelen ve manevi 'rehber' rolü üstlenen birer 'kaynağa' dönüşmüş durumdadır. Bugün bu rolün, geleneksel dinsel, kurumsal aracılık, rehberlik ve çözümler açısından değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. Bazı kitapların kişisel gelişim olgusunu bütünüyle seküler, dünyevi hedefler ve süreçlerle sınırladığı düşünüldüğünde bu değerlendirmeler başka bir boyut kazanacaktır. Bu makalenin bulguları dinsel ve spiritüel bir söylemsellik çerçevesi ile sınırlıdır ve metinler, maneviyatın yeni kaynakları olarak klasik sekülerleşme yaklaşımları çerçevesinde okunmuştur. Makalenin kişisel gelişim literatürü üzerine yapılacak yeni sosyolojik çalışmaları teşvik etmesini umulmaktadır. Bu literatürün popüler kültür, yeni dini hareketler, post sekülerizm, küreselleşme, çoğulculuk, din ve rasyonel seçim gibi bağlamlar/sorunsallar açısından incelenmesi teorik tartışmaları zenginleştirecektir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	* Bu makale Selin Bozkurt'un "Sekülerlikle Dinsellik Arasında: Kişisel Gelişim Kitapları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma" isimli yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%60) Veri Toplanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Veri Analizi: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%70), 2. Yazar (%30)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* This article is based on Selin Bozkurt's master thesis titled "Between Secularity and Religiousity: A Sociological Research on Self- Help Books". It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%40), 2. Author (%60) Data Acquisition: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Data Analysis: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Submission and Revision: 1. Author (%70), 2. Author (%30)

Kaynakça / References

Baydar Çavdar, G. (2019). *Yerli Kişisel Gelişimde Eğilimler: Popüler Spiritüellik ve Maneviyat Kitaplarında Retorik.* Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Berger, P. L. (1974). *Pyramids of sacrifice*. Penguin Books.

Berger, P.L. (1980) *The* h*eretical imperative: contemporary possibilities of religious affirmation*. Doubleday Publishing.

Berger, P.L. (2011). *Kutsal şemsiye* (A. Coşkun, Çev.). Rağbet Yayınları.

Berger, P.L.& Luckmann, T. (2016). *Modernite, çoğulculuk ve anlam krizi: modern insanın yönelimi* (M. D. Dereli, Çev.). Heretik Yayınları.

Bruce, S. (2003). The social process of secularization. R. K. Fenn (Ed). *The Blackwell Companion to Sociology of Religion* (ss. 249-263). Blackwell Publishing.

Campbell D. ve ark. (2021). *Secular surge: a new fault line in American politics*. Cambridge University Press.

Casanova, J. (2014), *Modern dünyada kamusal dinler* (Şahin, M.M. Çev.). Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.

Cengiz, K., Küçükural, Ö.& Gür H. (2022). *Türkiye' de spiritüel arayışlar*. İletişim Yayınları.

Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri: beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.). Siyasal Kitabevi.

Cooper, D. (2020). *Spiritüel yasalar* (S. Kayır, Çev.). Maya Kitap.

Davie, G. (1990). Believing without belonging: Is this the future of Religion in Britain. *Social Compass.* 37(4), ss. 455-459.

Çiğdem, A. (1997). *Bir imkan olarak modernite*. İletişim Yayınları.

Eagleaton, T. (2007). Din asla pes etmez. *Birikim dergisi*. Nisan. https://birikimdergisi.com/guncel/155/terry-eagleaton-ile-soylesi-din-asla-pes-etmez

Eagleaton, T. (2014). *Tanrı'nın ölümü ve kültür* (S. Dingiloğlu, Çev.). Yordam Kitap.

Ertit, V. (2014). Evrenselleştirilmiş -klasik- sekülerleşme tezi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 11(27), ss. 103-120.

Ertoy, M.& Öztürk, T. (2024). Sekülerleşme: teoriler, kavramlar ve literatür temelinde bibliyometrik bir çalışma. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 22(4), ss. 295-319. https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1559795 .

Ekşi, F. (2012). *Kritik bir bakış açısıyla kişisel gelişim kitapları*. Kaknüs Yayınları.

Furedi, F. (2010). *Nereye gitti bu entellektüeller?* (A. E. Koca, Çev.). Birleşik Yayınları.

Gorski, P.S. (2014). Sekülerleşme tartışmasını tarihselleştirmek. Michele Dillon (Ed.). *Din Sosyolojisi Elkitabı* (ss.159-177). Paradigma Yayınları.

Gürbilek, N. (2009). *Vitrinde yaşamak: 1980'lerin kültürel iklimi*. Metis Yayınları.

Hamilton, M. (2001). *Sociology of religion: theoretical and comparative perspectives*. Routledge.

Hamilton, M. (2012). Rasyonel seçim kuramı (Kirman, M. A. Çev.). P.B. Clarke (Ed.). *Din Sosyolojisi Kuram ve Yöntem* (ss. 197-222). İmge Kitabevi.

Hara, M. (2014). *Yol: aşkın istilası*. Destek Yayınları.

Işınsu, T. (2014). *Mucizeleri çağırmak*. Feniks Yayınları.

Işınsu, (2016). *Ol der ve olur*. Feniks Yayınları.

Kirman, M. A. (2008). Sekülerleşme perspektifinden dinî ve seküler fundamentalizmler. *Journal of International Social Research*. 1(2), ss. 274-291.

Karayılan, A. H. (2014). *Kişisel gelişim sisteminin kelam ilmi açısından değerlendirilmesi.* Yüksek lisans tezi. Harran Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kirman, M. A.& Sarı, H. (2019). Post- seküler toplumda anlam arayışını ve tasavvufu yol metaforu üzerinden okumak. M. A. Kirman& V. Ertit (Ed.). *Sekülerleşme Tartışmaları* (ss.197- 216). Kadim Kitap.

Koşar, U. (2015). *Allah de ötesini bırak 2*. Destek Yayınları.

Koşar, U. (2016). *Allah de ötesini bırak*. Destek Yayınları.

Köse, A. (2014). Sekülerden kutsala yolculuk: 21. Yüzyılda dinin geleceği. A. Köse (Ed). *Kutsalın Dönüşü*. (ss. 128-145). Timaş Yayınları.

Köse, A. (2023). *Dinin Geleceği*. Nobel Yayıncılık.

Lieblich, A., Tuval- Mashiach & R. Zilber, T. (1998). *Narrative research: applied social research methods series*. Sage Publication.

Mengüç, H. (2018). *Ben Ney'im*. Destek Yayınları.

Nouman, A. (2017). *Dirilt kalbini* (F. Can, Çev.). Timaş Yayınları.

Oğut, A. (2011). *Evrenden torpilim var*. Dharma Yayınları.

Özay, M. (2007). *Sekülerleşme ve din: Batı'da sekülerleşme teorileri ve tartışmaları*. İbn Haldun Üniversitesi Yayınları.

Özçeşmeci, E. (2017). *Türkiye'deki kişisel gelişim kitaplarına yönelik bir inceleme: postmodern toplum bağlamında eleştirel bir analiz.* Yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Pınarbaşı, G. (2021). *Spiritüel Ağ.* Okur Akademi.

Prager, M. (2001). *Exploring self- help literature: promoter or preventer of authentic growth.* Master's Thesis. University of Calgary. Alberta.

Sayar, K. (2023). *Sufi psikolojisi*. Kapı Yayınları.

Sayın, E. (2014). *Tasavvuf terapisi*. Nesil Yayınları.

Sevim, B. A. (2013). Kişisel gelişim kitaplarındaki başarı ideolojisi: Mümin Sekman örneği. *International Periodical For The Languages Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 8(3), ss. 17-35.

Sommerville, J. (2002). Stark's age of Faith Argument and the secularization of things: a commentary. *JSSR*. 63 (3), ss. 361-372.

Stark, R. & Bainbridge, W. S. (1987). *A theory of religion.* Peter Lang Publishing.

Şengül, S.& Acar, O.K. (2021). Türkiye'de kişisel gelişim alanının özgünlüğü: kişisel gelişim kitaplarının içerikleri ve alanın Türk İslam medeniyeti bağlamında bir değerlendirilmesi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 12(24), ss. 412-435. https://doi.org/10.47129/bartiniibf.942608

Taburoğlu, Ö. (2008). *Dünyevi ve kutsal: modernlerin maneviyat arayışları*. Metis Yayınları.

Taylor, C. (2019). *Seküler çağ* (D. Körpe, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tokur, B. (2006). *Kişisel gelişim (NLP)- din ilişkisi üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Turner, B.S. (2009). Religious speech: the ineffable nature of religious communica tion in the information age. *Theory Culture & Society*. 25(7-8), 219 – 35. https://doi.org/10.1177/0263276408097804

Turner, B. S. (2012). Post-seküler toplumda din. *Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*. 12 (3), ss. 199- 224.

Voas, D. & Crockett A. (2005). Religion in Britain: neither believing nor belonging. *Sociology*. 39(1), ss. 11- 28. https://doi.org/10.1177/0038038505048998

Yapıcı, H. (2021). *Toplumun burçlarla imtihanı*. Dün Bugün Yarın Yayınları.

Wilson, B. (1976). *Contemporary transformation of religion*. Oxford University Press.

Wilson, B. (1982) *Religion in sociological perspective.* Oxford University Press.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 789-806 | Araştırma Makalesi

Diplomasiye Nebevî Merceğinden Bakmak: Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Diplomasi Pratikleri

Recep Şehitoğlu [1] **Hüseyin Avcı** [2]

Öz

Diplomasinin tarihi insanlığın tarihi kadar eskidir. Devletler arasında müzakere yürütme sanatı olan diplomasi, uluslararası ilişkilerin temel taşlarından biridir. Zaman içinde diplomasi, küresel gelişmelerin de bir yansıması olarak uygulama bakımından değiştiği gibi yeni başlıklarla da zenginleşmiştir. İkili diplomasi, kamu diplomasisi, çok taraflı diplomasi, ekonomi diplomasisi, dini diplomasi zaman içinde oluşan birçok diplomasi türünden bazılarıdır. İnanç temelli diplomasi olarak da adlandırılan dini diplomasi, dini argümanlarla aktörleri süreçlere dâhil eden yeni bir yaklaşımdır. Günümüzde devlet yönetimlerinde yaygın olan seküler anlayışa rağmen dini diplomasi yaklaşımında aktörler dini anlayış çerçevesinde süreçlerde rol almakta, sorunları bu çerçevede çözüme kavuşturmaya çalışmaktadırlar. İslam peygamberinin uygulamaları dini diplomasi çerçevesinde değerlendirilebilir. Hz. Peygamberin diplomatik çerçevede veya herhangi bir konuda attığı hemen hemen tüm adımlar, konuşmaları, yapıp ettikleri tamamen dini amaçlıdır, inancını yayma, Allah'ın emrini yerine getirme ve peygamberlik vazifesini ifa etmek içindir. Bu yaklaşımla diplomasi çerçevesindeki tüm faaliyetleri de en temelde ve nihai kertede inanç temellidir. İslam peygamberinin hayatı ve peygamberlik sıfatları, diplomasi çerçevesinde incelendiğinde daha çok "dini diplomasi" başlığı altında ele alınan önemli uygulamaları ihtiva etmektedir. Fakat Hz. Peygamberin tüm sözlü veya fiili eylemleri inancı gereği yaptığı dikkate alındığında Hz. Peygamberin diplomasi alanında mühür vb. uygulamalarını da kapsayacak şekilde genel olarak diplomasi pratikleri şeklinde ele almak da mümkündür.

Ayrıca Hz. Peygamber'in Medine dönemindeki çalışmalarının dört alanda diplomasiye örneklik teşkil eden pratikler olduğu müşahede edilmektedir. Bunlar: a) İslam'a davet etmek üzere hükümdarlara, topluluklara gönderdiği mektuplar, b) hükümdarlara-topluluklara elçi göndermesi, c) kendisine gelen elçi ve heyetleri kabul etmesi ve d) hediyeleşmesi şeklinde ifade edilmektedir. Hz. Peygamberin uygulamaları ve sıfatları ile diplomasi kapsamındaki pratikleri analiz edildiğinde paralellik görülmektedir. Bu nedenlerle bu makalede, Hz. Peygamberin öncelikle dört alandaki diplomasi alanına örnek pratikleri incelenmiş ve kısmen Batı'nın bu alandaki felsefesiyle karşılaştırma yapılmıştır. Çalışmanın amacı Peygamberlerin 5 sıfatı ile diplomasi pratikleri ilişkisini analiz etmek ve günümüzde genişleyen, artan siyasi anlaşmazlık yaşayan ve sıcak çatışma bölgelerindeki aktörler için Hz. Muhammed'in (s.a.v.) diplomasi alanındaki pratiklerini alternatif çözüm örnekleri olarak sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Diplomasi, Kamu Diplomasisi, Dini Diplomasi, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Diplomasi Pratikleri, Uluslararası İlişkiler.

Şehitoğlu, R., & Avcı, H. (2025). Diplomasiye Nebevî Merceğinden Bakmak: Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Diplomasi Pratikleri. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 789-806. https://doi.org/10.15869/itobiad.1618149

Geliş Tarihi	12.01.2025
Kabul Tarihi	01.06.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.

1 Dr. Öğretim Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Gaziantep, Türkiye, rsehitoglu@gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6855-4841.

2 Dr., huseyinavci1@gmail.com, ORCID: 0009-0002-8488-4079.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 789-806 | Research Article

Looking at Diplomacy through the Prophetic Lens: Prophet Muhammad's (PBUH) Diplomatic Practices

Recep Şehitoğlu [1] **Hüseyin Avcı** [2]

Abstract

The history of diplomacy is as old as the history of humanity itself. Diplomacy, defined as the art of conducting negotiations between states, constitutes one of the cornerstones of international relations. In the contemporary era, and in consideration of global developments, the practice of diplomacy has undergone significant changes. Furthermore, the scope of diplomatic activities has been broadened by the introduction of new titles. The variety of diplomatic practices that have emerged over time is extensive, and includes the following: bilateral diplomacy, public diplomacy, multilateral diplomacy, economic diplomacy, and religious diplomacy. The concept of religious diplomacy, alternatively referred to as faith-based diplomacy, signifies a novel approach entailing the involvement of religious actors in political processes. Despite the prevalent secular perspective within state administrations today, actors engaged in the practice of religious diplomacy participate in processes within the framework of religious understanding, seeking to address issues within this established framework. The practices of the Prophet of Islam can be evaluated within the framework of religious diplomacy. It is evident that the actions undertaken by the Prophet within the context of diplomacy or any other matter are predominantly driven by religious motivations. These actions are undertaken with the intention of propagating his faith, adhering to Allah's directives, and fulfilling his prophetic obligations. It is evident that, in accordance with this approach, all activities undertaken within the context of diplomacy are inherently and ultimately founded on faith. When the life of the Prophet of Islam and his prophetic attributes are analysed within the framework of diplomacy, they contain important practices that are mostly dealt with under the title of "religious diplomacy". However, it is also possible to consider the Prophet's practices in the field of diplomacy as diplomacy practices in general, including the Prophet's practices such as seals, etc. in the field of diplomacy, based on the fact that the Prophet did all verbal or actual actions in accordance with his faith.

Furthermore, it has been observed that the activities undertaken by the Prophet during his time in Medina exemplified diplomatic practices in four distinct domains. The following are the actions of the individual in question: a) The sending of letters to rulers and communities, inviting them to embrace Islam. b) The sending of ambassadors to rulers and communities. c) The acceptance of ambassadors and delegations at his court. d) The exchange of gifts. When the practices and attributes of the Prophet Muhammad and his practices within the scope of diplomacy are analysed, parallels are seen. In this article, an analysis was conducted of the Prophet's exemplary practices in the field of diplomacy in four areas. These practices were then compared with the philosophy of the West in this field. The objective of the present study is to analyse the relationship between the five attributes of the Prophets and diplomacy practices. In addition, the study will present the Prophet Muhammad's (PBUH) practices in the field of diplomacy as examples of alternative solutions for actors in today's expanding, increasing political disputes and hot conflict regions.

Keywords: Diplomacy, Public Diplomacy, Religious Diplomacy, Prophet Muhammad's (PBUH) Diplomacy Practices, International Relations.

Şehitoğlu, R., & Avcı, H. (2025). Looking at Diplomacy through the Prophetic Lens: Prophet Muhammad's (PBUH) Diplomatic Practices. Journal of the Human and Social Science Researches, 14(2), 789-806. https://doi.org/10.15869/itobiad.1618149

Date of Submission	12.01.2025
Date of Acceptance	01.06.2025
Date of Publication	30.06.2025

*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.

1 Asst. Prof., Gaziantep Univ., Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration, Gaziantep, Türkiye, rsehitoglu@gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6855-4841.

2 PhD., huseyinavci1@gmail.com, ORCID: 0009-0002-8488-4079.

Giriş

Uluslararası ilişkiler disiplini genel olarak diplomasi faaliyetleri şeklinde ifade edilmektedir. Kavram, bir anlamda disiplin ile özdeşleşmiştir. Diplomasi kavramının, hariciye mesleği (Danişmend, t.y.), milletlerarası münasebetleri müzakere vasıtasıyla yönetme (Demir, 2012, s. 7), bir sanatın icra edilmesi (Nicolson, 1970, s. 21), uluslararası aktörlerin kendi politikalarını bir başka uluslararası aktöre ulaştırma çabası (Papp, 1991, s. 500) gibi tanımlamaları literatürde bulunan başlıca tarifler arasında gösterilmektedir. Bir başka ifadeyle diplomasi, müzakerenin profesyonel ve stratejik bir yöntemle yürütülmesi şeklinde ifade edilmektedir. İslam Hukukçuları diplomasi yerine daha geniş anlamı olan "Siyer" veya "Siyer ve Megazi" terimlerini kullanmışlardır (El-Fetlavi, 2018, ss. 73-74; Yaman, 2009, s. 316).

Diğer taraftan diplomasi, aktörlerden sadece güçlü olanın kazandığı bir stratejik iletişim yöntemi değil, aynı zamanda zayıf olanın da kazançlı olabileceği durumları içerisinde barındırmaktadır. Diplomasinin çok taraflı diplomasi, ikili diplomasi, sivil diplomasi, zirve diplomasisi, mekik diplomasisi, zorlayıcı diplomasi, track II diplomasi, kamu diplomasisi vb. birçok çeşidi bulunmaktadır. Diplomasi çeşitlerinden kamu diplomasisi, diplomasinin uygulama alanlarından biri olup günümüzde devletlerin en çok muhatap olduğu bir yumuşak güç pratiği olarak karşımıza çıkmaktadır. Esas itibarıyla yabancı toplumlarda yürütülen diplomasi faaliyetleri olarak ifade edilebilir. Bu diplomasi faaliyeti yürütülürken de hedef alınan yabancı toplumların siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik, sivil vb. hassasiyetleri göz önünde bulundurulmaktadır.

Diplomasi kavramı ile ilgili tanımlamalar 1700'lerin başında yapılmış olsa da diplomatik faaliyetler asırlar öncesine dayanan bir kökene sahiptir. Özellikle İslam dininin, Müslüman olmayan toplumlara anlatılması, yayılmaya çalışılması ve Müslüman olmayan toplumların İslam'a davet edilmeleri yani tebliğ süreçleri, bir diplomasi faaliyeti olarak değerlendirilmektedir. Öyle ki; İslam dininin davet edicisi ve tebliğcisi olarak ifade edilen Peygamberlerin sıfatları, görev ve sorumlulukları, yaşam şekilleri, örneklik teşkil etmeleri, lider olmaları, din ve siyaset insanı oluşları, onlara, doğal olarak bir diplomasi aktörü, yani peygamber diplomat olma misyonu yüklemektedir. Akdemir (2018, s. 57), Peygamberlerin sıfatlarını "emânet, fetânet, ismet, sıdk ve teblîğ olarak ifade eder. Söz konusu bu sıfatlar, diplomasi merceğinden bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, yabancı toplumlarda etki uyandırması hasebiyle diplomasi ve Peygamberlerin sıfatları arasında ortak noktalar bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu ortak noktalar, Peygamberlerin diplomasi faaliyetlerinin mercek altına alınmasını zorunlu kılmaktadır. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sıfatlarının yanı sıra çevre ülke ve kabileleri-toplulukları İslam'a davet etmek üzere mektuplar göndermesi, kendisine gelen elçilere yönelik ağırlama ve uğurlama gibi nev-i şahsına münhasır uygulamaları, diplomasi alanına zenginlik katan örnek pratiklerdir. İslam Peygamberinin gerek elçilere davranışları ve gerekse gönderdiği mektuplardaki mesajları incelendiğinde onun İslami literatürde "zarurat-ı diniyye" olarak nitelenen insanlığın-dinin vazgeçilmez 5 temel insan hakkı olarak din, akıl, namus, can ve mal güvenliği (Çınar, 2013, s. 138) merkezli ve inanç temelli, adalet ve ahlaki ilkeler odağında hareket etmesi, günümüzde reel politiğinin baskın olduğu devlet aktörleri için daha da dikkat çekici olmaktadır.

Yer Küre üzerinde son birkaç asırdır Batılı devletlerin ihdas ettiği günümüz uluslararası ilişkiler sistemi mevcuttur. Bu sistem, sömürüye dayalı çıkar ve menfaat odaklı bir

anlayışla oluşturulmuştur. Dolayısıyla doğal olarak özellikle diplomasi ile ilgili literatürde yoğunluklu bir biçimde Batılı ve İngilizce kaynakların bulunduğu uluslararası ilişkiler disiplini açısından İslam dünyasının da bu alanda çalışmalar barındırdığını aktarmak, disipline katkı sunacak bir girişimdir. Nitekim siyer[5] bilimine bakıldığında uluslararası ilişkiler disiplinine katkılarının olduğu görülecektir. İslam Peygamberinin diplomatik ilişkileri, savaş ve barış zamanlarında sahip olduğu hukuk düşüncesi ve içtihatları, devletlerarası münasebetleri, dış politikayı yorumlaması ve bu doğrultuda aksiyon almasının günümüz modern uluslararası ilişkiler disiplinine, dış politika ve diplomasi geleneğine temel referans oluşturduğu aşikârdır (Sayın, 2011, s. 252).

Hz. Muhammed'in (s.a.v.), diplomatik temasları daha çok Medine'de cereyan etmiştir. Bu durum aslında bizlere Medine Şehir Devleti kurulduktan sonra tebliğ üzerinden bir diplomasi faaliyeti gerçekleştirildiğini göstermesi bakımından önemlidir. İslamiyet'i daha geniş kitlelerin duymasını sağlamak ve yeni insanları İslam'a davet etmek amacıyla pek çok devlete elçiler ve mektuplar göndermiştir (Çelik, 2019, ss. 92-103). Aynı şekilde Hz. Peygamber, kendisiyle görüşmek için gelen birçok elçi ve heyeti de ağırlamıştır (Çelik, 2019, ss. 96-97). Elçi ve heyetleri farklı yerlerde ağırlamakla birlikte Mescid-i Nebi içerisinde "Üstüvanetu'l-vüfüd" (elçiler sütunu) bölgesini bu amaçla kullanmıştır (Aydeniz, 2018, s. 97). Elçiye "zeval olmaz" ilkesi çerçevesinde elçilerin güvenliğini sağlamış ve elçilere mutlaka hediyeler vererek onları uğurlamayı adet haline getirmiştir. İslam Peygamberi, elçi ataması yaparken elçilerin gittikleri ülkenin dilini bilmesine özen göstermiş ve görevlendirdiği elçilerin ilgili ülkedeki toplumun sosyolojisini bilen kişilerden olmasına dikkat etmiştir (Önkal, 2016, s. 276; Kettani, 1990, s. 190). Elbette bu tutum ve davranış daha sonra nitelikli devlet insanlarının yetişmesine de öncülük etmiştir. Öyle ki yazı kâtibi Zeyd b. Sabit'e, İbranice ve Süryanice öğrenmesini söylemiştir (Kutluay, 2009, ss. 129-130). İslam Peygamberinin diplomatlar için en büyük özelliği, elbette kendi şahsiyetidir. O, yaratılmışların en mükemmelidir. Dolayısıyla bir Peygamber olarak bütün Müslümanlara olduğu gibi diplomatlara da örnektir. Onun davranışları ve sözleri içinde diplomatların örnek alabileceği pek çok davranış kalıplarına ve sözlere rastlamak mümkündür.

Hz. Peygamberin diplomatik kişiliği ve uygulamaları hakkında bir noktayı daha vurgulamak yerinde olacaktır. Hz. Peygamberin üstün diplomatik meziyetlerini daha iyi kavramak adına içinde bulunduğu Arap toplumunun siyasi, sosyal, ticari, tarihi ve kültürel özelliklerini de göz önünde bulundurmak yerinde olacaktır. Hz. Peygamberin doğup büyüdüğü Arap yarımadasında Sümerler, Asurlar ve Babürler gibi insanlığın kadim uygarlıkları yaşamışlardır (El-Fetlavi, 2018, s. 36). Hz. Peygamberin doğup büyüdüğü topraklar, yabancı güçler tarafından işgale uğramamış, Arap toplumu, kabile sistemiyle kendi yönetim şekillerini oluşturmuşlardır. Hz. Peybamberin doğduğu Kâbe merkezli Mekke, bölgenin ticaret mekezi olmuş, bölgede Arapça üst düzeyde konuşulmuş ve bilgi akışının canlı olduğu bir yer olagelmiştir. Soyun, nesebin de çok önemli ve belirleyici olduğu, Hz. Peygamberin soyunun Hz. İsmail'e dayandığı (Hasanoğlu, 2024, s. 63) düşünülürse onun şahsi özellikleri ve peygamber olmasının

[5] İslam din biliminde peygamberlerin, din büyüklerinin, halifeler, hükümdarlar gibi büyük şahsiyetlerin hayat hikâyelerini, davranışlarını ve eylemlerini anlatan bilim dalıdır. Detaylı bilgi için bakınız: Sayın, Y. (2011). Din ve Uluslararası İlişkiler: İslam'ın Dış Politika Kuramı. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, (17). Ayrıca siyer, diplomasi anlamında kullanıldığı gibi daha geniş anlamda devlet yönetimi anlamına da gelmektedir (Çelik, 2019, s. 82; Yaman, 2009, ss. 37/316).

yanında Arap toplumunun ve bölgenin yukarıda sayılan özellikleri ile içinde bulunduğu toplumdan da diplomatik uygulamalar bakımından güçlü nitelikleri devraldığı belirtilebilir. Hz. Peygamberin kendisini anlatmak, tebliğ etmek gibi maksatlarla ve zaman zaman tartışmaya varan Yahudi ve müşriklerle olan münasebetleri, müsbet bakımdan onların yaptıkları iyi davranışları örneklemeleri (Arslantaş, 2016, s. 162), Hz. Peygamberin Yahudi kökenli (Arslantaş, 2005, ss. 37-38) bir eşinin olması dikkate alındığında birlikte yaşadığı toplumu etkilediği ve o toplumdan da etkilendiği görülmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamberin başarılı diplomatik kişiliğini analiz ederken içinde büyüdüğü toplumun yapısını da dikkate almak gerekmektedir (El-Fetlavi, 2018, s. 48).

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Sıfatları ve Diplomasi Pratiklerine Kamu Diplomasisi Nazarından Bakmak

Kamu diplomasisi faaliyetleri ile Hz. Muhammed'in (s.a.v.) siyasi ilişkilere yansıyan sıfatları arasında bir bağlantı kurabilmek için İslam Peygamberinin sergilediği tutum ve davranışların kamu diplomasisindeki karşılığına değinmek gerekmektedir. Bu çerçevede, diğer peygamberlerin olduğu gibi Hz. Peygamberin de 5 sıfatı olan Emanet, Fetanet, İsmet, Sıdk ve Tebliğ üzerinden bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

Emanet Sıfatı: Emin, doğru, güvenilir, dürüst ve huzur anlamları taşımaktadır (Toksarı, 1995, ss. 81-83). Kamu diplomasisinin "ulusların karşılıklı güven ve faydalı ilişkiler geliştirdiği ve güvenli bir küresel çevre oluşturmak için çok önemli hale gelen anahtar bir mekanizma" (Bergstrom, 2018, s. 2) olduğu düşünüldüğünde emanet ya da emin sıfatını taşıyan Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kamu diplomasisi bağını kurmak kolaylaşmaktadır. Öyle ki İslam Peygamberi, hem insan hem de lider olarak davranış ve tutumlarıyla sadece Müslümanların değil, aynı zamanda Müslüman olmayanların da takdirini kazanmış bir şahsiyettir.

Fetanet Sıfatı: Kıvrak zekâya sahip olmak, hızlı kavramak, idrak etmek, bilinçli olmak, düşünmek ve sezmek anlamları taşımaktadır (Sönmez, 2022, s. 726). Fetanet sıfatının bilgi ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Şuur, zihin duyarlılığı, muhakeme yeteneği gibi vasıfları da bu kelime kapsamına almak mümkündür. Bu sıfatın kamu diplomasisi boyutu, uygulayıcılarının da kıvrak zekâya sahip olması ve hızlı kararlar alarak bilinçli bir şekilde yabancı toplumlarda kamu diplomasisi faaliyeti yapmalarıyla ilgilidir. Kamu diplomasisi faaliyeti doğru aklın ürünüdür ve bilinçli bir şekilde yapılmalıdır. Dolayısıyla kamu diplomasisi uygulayıcılarında olması gereken sıfatlardan biri de fetanet sıfatı olmak zorundadır. Örneğin İslam dini, Mekke'de doğmuş ve oradan da tüm dünyaya yayılmıştır. Bu yönüyle İslam'ın yayılışı bizlere diplomatik açıdan keskin bir zekâyı göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü İslam Peygamberi, öyle kıvrak bir zekâyla diplomatik münasebet yürütmüştür ki; İslam dini ya da diğer bir deyişle Müslümanlık, Mekke sınırlarını aşmış ve Arap yarımadasında karşılık bulmuştur (Argun, 2022, s. 44). Ardından da dünya çapında bir yayılım göstermiştir. Öyle ki; Hz. Muhammed'in (s.a.v.) stratejisini takiben kendinden sonra gelen yöneticiler de aynı diplomatik girişimleri devam ettirmiş ve diğer ülke idarecilerine ve halklarına İslam'ın diplomasi modelini aktarma imkânı bulmuşlardır. Bu aynı zamanda bir yumuşak güç unsuru olarak kamu diplomasisinin uygulama alanlarından biri olan dini diplomasi pratiğidir.

İsmet Sıfatı: Engel olmak, önlemek, mâni olmak, himaye etmek, korumak, sığınmak, dayanmak, kazanmak, bağlamak anlamları taşımaktadır (Bulut, 2012, ss. 134-136). Bir

yumuşak güç uygulama alanı olarak kamu diplomasisi faaliyetlerinde, bir ülke için yabancı toplumlarda akıl ve gönülleri (Ekşi, 2014, s. 45) kazanma boyutu bu sıfatla açıklanabilmektedir. İslam Peygamberinin İslam Devletinin ülke içinde siyasi birliği sağlamak için Mekke'nin ileri gelenleri ile yaptığı görüşmeler, Hudeybiye Barış Antlaşması ve Medine Vesikası bu anlamda atılmış tarihi adımlardır (Argun, 2022, s. 44).

***Sıdk Sıfatı*:** Gerçeği söylemek, hak, hakikat istikâmet ve adalet üzere olmak, din ve akıl dairesinde kalmak, samimiyet ve içtenlik anlamlarına sahiptir (Çağrıcı, 2009, ss. 98-100). Kamu diplomasisinin bir ülkenin savlarını savunurken ve karşı toplumlara bu savları anlatırken samimi ve içten olunması zarureti söz konusu olduğundan bu sıfatın, kesinlikle kamu diplomasisi boyutu bulunmaktadır. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bu sıfatı, düşman şahsiyetler tarafından dahi takdir edilmiştir. Öyle ki; İslam dininin en azılı düşmanlarından olan Ebu Cehil, Ahnes bin Şerik, Utbe b. Rabia ve daha sonradan Müslüman olan Ebu Süfyan dahi kendisinin en doğru insan olduğunu itiraf etmiş veya onun üstünlüğünü teyit ederek ona hayranlık içeren ifadeler sarfetmekten kendilerini alamamışlardır (İbn Hişâm, 1955, ss. 313-314; Semerkandî, 2007, s. 282; Önkal, 1989, s. 174). İslam Peygamberi, bu girişimleri yaparken kendi prensiplerine bağlı kalmış, Richelieu veya diplomasiyi muhatabını aldatma aracı olarak gören Machiavelli (İskit, 2018, ss. 19-20) tarzıyla hareket etmeyerek ahlakı ve siyaseti, diplomasinin içerisinde tutmuştur (Argun, 2022, s. 45). Yani İslam Peygamberi, kendi şahsında herkesin mutabık olarak ifade ettiği doğruluk ve dürüstlüğü işaret eden sıdk sıfatını, diplomatik faaliyetlerinde de eksiksiz göstermiş, yaptığı bütün anlaşmalara bağlı kalmış ve bazı hükümler aleyhinde gelişse dahi anlaşma hükümlerine riayet etmiştir. Bu durumun en bariz örneği, Hudeybiye Antlaşması'nda görülmektedir. Bu Musalaha'da anlaşma maddelerinden biri "*eğer müşriklerin içinden biri Müslümanlara iltica ederse, Müslümanlar o şahsı iade edecek, fakat Müslümanların içinden biri müşriklere sığınırsa onlar bu şahsı iade etmeyecekler*" (İbn Hişâm, 1936, ss. 321-332; Vâkıdî, 2014, ss. 383-388) şeklinde yer almıştı. Bu maddeler üzerinde tartışılırken, henüz anlaşma imza altına alınmadan Mekke'den zincirlere bağlı olarak Ebû Cendel isimli yeni İslama girmiş olan sahabi çıkagelmişti. Ebû Cendel'in babası Süheyl b. Amr ise Kureyşlilerin anlaşma heyetinin başkanıydı. Süheyl, anlaşmaya göre Ebû Cendel'in kendisine verilmesini istedi. Aksi halde anlaşmanın geçersiz olacağını söyledi. Buna karşılık olarak İslam Peygamberi her ne kadar hoşnut olmasa da bu talebe razı oldu (Tüzün, 2021, s. 44). Bu durum sebebiyle Hz. Muhammed'in (s.a.v.), Ebu Cendel'e aşağıdaki metinde de görüleceği üzere söyledikleri diplomatik olarak yapılan görüşmelerde akit ve söze riayet konusunda önemli bir temsil oluşturmuştur.

> *"Ey Ebû Cendel! Sabret ve kazanacağın sevabı düşün! Allah senin ve seninle beraber olan zayıf Müslümanlar için bir kurtuluş ve çıkış yolu ihsan edecektir. Biz bu kavimle (Kureyş) bir barış anlaşması akdettik. Bu konuda biz onlara Allah namına ahid verdik. Biz bu verdiğimiz sözden geri dönemeyiz."* (İbn Kesir, 1995, ss. 1-15).

Hz. Ömer, Hudeybiye Musalahası'nın bu şartını ağır bulmuş ve bunu kabullenememiştir. Bu konudaki düşüncelerini İslam Peygamberine hitaben *"Ya Resûlallah! Kureyş'e bu şahsı (Ebû Cendel'i) niçin veriyoruz. Bu işte bu düşük duruma niçin razı oluyoruz?"* şeklinde aktarmıştır. İslam Peygamberi de *"Biz onlarla bu iş konusunda ahitleştik (sözleştik). Verilen sözden dönmek dinimizde yoktur"* diyerek bu söze karşılık

vermiş, (Belazuri, 1996) anlaşmanın mürekkebi bile kurumamışken yeni Müslüman olan sahabeye karşı ikircikli bir tutum takınmadan antlaşmalara uyma ilkesine bağlı kalmıştır. Hz. Peygamberin, bu barış antlaşması esnasında anlaşma maddelerine riayet etme ve verilen söze sadık kalma davranışı daha sonra sahabeler tarafından sürdürülmüştür. İslam Peygamberinin vefatından sonra onun tavır ve davranışlarını rehber edinenler, Rumlara saldırı konusunda onun tavır ve davranışlarına uyacak şekilde birbirlerini uyarmışlar ve diplomaside karşılıklı bilgi verilmesi konusuna dikkat etmişlerdir. Halife Muaviye ordusunu hazırlayıp Rum beldelerine doğru ilerlemiş, çünkü Rumlar ile aralarındaki anlaşma biter bitmez saldırmak düşüncesindedir. Ancak bu esnada Süleym bin Amir, atı üzerinde gelerek *"Allahu Ekber! Verilen ahde vefa gerekir bozmak değil"* diyerek Peygamber'den *"kimin bir kavimle arasında bir anlaşma varsa süresi tamamlanıncaya kadar anlaşmayı bozmasın veya değiştirmesin muhatapların anlaşmayı bozduklarını görürse de anlaşmayı bozduklarını onlara bildirsin ki aralarında eşitlik olsun"* şeklinde işittiğini aktarmıştır (Tüzün, 2021, ss. 44-45). Bunun üzerine Muaviye ordusuyla geri dönmüştür. Ancak karşı tarafın sözleşmeye bağlı kalmadığı, anlaşmayı ihlal ettiği ve ihanette bulunduğu bir durumda sözleşmenin bozulmasına izin verilmiştir (Tüzün, 2021, s. 45). Bu konuyla ilgili şu ayet nazil olmuştur: *"Antlaşma yaptığın bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Çünkü Allah, hainleri sevmez."* (Kur'an-ı Kerim Meali, Enfal Suresi, 8/58). Kurtubi bu ayetin Nadir ve Kureyza oğullarına yönelik indiğini belirtmiştir. Nitekim İslam Peygamberi, Medine'deki Yahudi kabileleriyle anlaşma yapmış ancak Yahudiler anlaşmaya ihanet ettikleri için onlarla yapılan anlaşmayı bozmuştur (Kurtubi, 1999, s. 74).

Diğer taraftan devletlerarası ilişkilerde ve diplomaside Avrupalılar birçok defa anlaşmaları bozmuşlardır. Bunda Papazlar ve Machiavelli gibi düşünürlerin etkisi büyüktür. Fakat ilerleyen süreçte Avrupa, Müslümanların 1400 sene öncesi devletlerarası ilişkilerde uyguladığı *ahde vefa* (pacta sunt servanda) ilkesinin önemini anlamış olmalı ki; Batı merkezli kurulan dünya sisteminin en büyük çatı kuruluşu olan Birleşmiş Milletler (BM) tarafından ahde vefa ilkesi, 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde resmen kabul edilmiştir. Böylelikle bu ilkeye modern diplomaside ahde vefa yani anlaşma kuralları bağlayıcıdır ilkesine yer verilmiştir (Çiftçi, 2015, s. 82).

Tebliğ Sıfatı: Götürmek, ulaşmasını sağlamak, tebliğ etmek, iletmek, bilgilendirmek, bilgi vermek, rapor vermek anlamları taşımaktadır (Boynukalın, 2011, ss. 218-219). Kamu diplomasisinin bir stratejik amaç, stratejik bir iletişim aracı (Kalın, 2012, s. 150), ilişki kurmak (Leonard, 2006, s. 8) gibi tanımlamalarının olduğu düşüldüğünde, bu sıfatın kamu diplomasisi boyutuyla ilintili olduğunu ifade etmek gerekir. İslam dini, bir barış dinidir, peygamberler de bu barış dinini yeryüzüne hâkim kılmak üzere vazifelendirilmişlerdir. Dolayısıyla İslam'da diplomasi, Kur'an-ı Kerim temellidir. Öyle ki; evrensel ve insani değerlerin en yücesi ve en değerlisi elbette Kur'an'da ifade edilmiştir. Dolayısıyla İslam Peygamberi de Kur'an'ın hükümlerini yeryüzüne yaymak ve tüm insanlığı İslam'la buluşturmak üzere bir diplomasi faaliyeti gerçekleştirmiştir. Tebliğ, esas itibarıyla stratejik bir diplomasi yönetimidir. Bu bakımdan Hz. Peygamberin yabancı devletlere gönderdiği mektuplar, kendisinin diplomasi yoluyla barışı önceleğinin bir kanıtıdır (Argun, 2022, s. 44). Yabancı devletlere gönderilen mektuplar, İslam Peygamberinin stratejik olarak diplomasi yoluyla barışı önceleyen

tutumunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca bu diplomatik mektuplar, doğduğu yarımadada dâhi tam olarak bilinmeyen bir dini, kıta dışına taşımıştır.

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Geleneksel Diplomasi Pratikleri

İslami literatürde bu alanla ilgili çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Örneğin diplomasi kaynağının kökenleri, Batılı kaynaklara dayandırılmış olsa da diplomatik temsilcilik, Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde "sefir", "rasûl", "berid" gibi kavramlar altında ifade edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra İslam Peygamberi döneminde bizzat kendisinin önderliğinde yürütülen dış ilişkilerin (diplomatik faaliyetler) daha ahlaki bir zeminde yürütüldüğünün altını çizmek gerekir. Zira insanlığın kurtarıcısı ve âlemlere rahmet olarak gönderilen bir yüce şahsiyetin ekonomik, siyasi, kültürel ve stratejik unsurlar bakımından doğrudan ahlaki ögelerle uyumlu olduğunu zikretmek gerekir. Kendisini, diplomatik temsil ve sıfatları yönünden hiçbir kimseyle karşılaştırmak söz konusu dahi olamaz. İslam Peygamberinin diplomatik ilkelerini, *"Allah'a iman, erdemlilik, arabuluculuk, mazluma yardım, dostluk, insani haysiyet ve şeref merkezli olma (insanîlik), ültimatom, mütekabiliyet, yumuşak mizaçlı ve toleranslı olma"* (Çelik, 2019, s. 81). şeklinde ifade etmek mümkündür

Kissinger, diplomatların görevlerini icra ederken onların uluslararası ilişkilerde adeta *"bir orkestra şefi"* (Demir, 2012, s. 7) gibi kusursuz çalışmaları gerektiğini vurgulamıştır. Buradan hareketle Hz. Muhammed'in (s.a.v.) de diplomatlara nazaran diplomasiyi ustaca kullandığını haddi zatında dönemin milletler arası münasebetlerinin usul ve esaslarını en iyi şekilde yerine getirdiğini söylemek gerekir. Bu bağlamda yoğun *diplomatik yazışmalar (diplomatic correspondence)* içinde bulunduğunu ve esasen dış ilişkiler faaliyetlerini de bir strateji kapsamında yerine getirdiğinin altını çizmek gerekir. Öyle ki; diplomasi dilini ustaca kullanan Hz. Muhammed (s.a.v.), diplomatik yazışmalarında her zaman barışı ön planda tutmuş ve karşı tarafta güven tesis etmiştir. İslam dininin bir gereği olarak böyle yapılması ve Peygamberinin de bu şekilde davet/tebliğ rolünü yerine getirmesi, Müslüman olmayan toplumlarda sempati uyandırma, onların kalplerini ve zihinlerini kazanma açısından stratejik öneme sahiptir.

Elçi Gönderimleri

Peygamberliğinin Mekke döneminde Hz. Peygamber ile görüşen farklı kabilelerden insanlar, Müslüman olmuşlar ve kendi kabilelerine dönmüşlerdir. Daha sonra Müslüman olan bu sahabeler, elçilik faaliyeti olarak kendi kabilelerini temsilen Hz. Peygamber ile görüşmek üzere bir kısmı Mekke'de ziyarete gelmişlerdir. Mekke'de Müslüman olan bu sahabeler, daha yoğun olarak Medine'de heyetler halinde veya kabile lideri olarak "senetü'l-vüfûd" (Fayda, 2009, ss. 520-521) diye adlandırılan elçilik faaliyeti olarak 630 yılında Hz. Peygamber ile (Demircan, 2024, s. 273) görüşmeye gelmişlerdir.

Medine'de Hz. Peygamberin öncülüğünde Medine Şehir devletinin kurulması, Müslümanların güç merkezi haline gelmeleri öncelikle çevredeki kabilelerin Hz. Peygamberi ziyarete gelmelerine yol açmıştır. Bu nedenle Hz. Peygamber'in diplomatik faaliyetlerinin Mekke'den daha ziyade Medine'de yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Medine'ye gelen heyetlere örneklerden bazıları; Ebû Zer el-Gıfârî, Tufeyl b. Amr ed-Devsî, Ezd-i Şenûe Elçisi Dımâd, Benî Dâr Heyeti'dir. Mekke'ye gelen heyetlerden bazılarına örnek ise; Medine Temsilcileri (Akabe Biatları) (Kapar, 2017a, ss. 44, 53) ve ilk Habeş Hıristiyan Heyeti'dir (İbn İshak, 2012, ss. 284-285). Hz. Peygamber'in hicret

sonrası Medine'de yeni kurulan Devleti güçlendirmek, bölgedeki farklı inanca sahip Arap ve Yahudi topluluklar ile ittifaklar kurmak, sosyal yapıyı güçlendirmek üzere bu topluluklarla çeşitli müzakere süreçlerini yürütmesi, Medine döneminin ilk diplomasi süreci olarak görülebilir. Medine döneminde Hz. Peygamberin modern diplomasiye daha uygun düşen pratiği ise Habeşistan'a gönderilen elçi ve mektupla olmuştur. Müslüman oldukları için baskıdan kurtulmak adına bir grup Müslüman, Habeşistan'a hicret etmiş, hicret eden bu Müslüman grubun kendilerine teslim edilmesini isteyen Mekkelilere karşı Bedir Gazvesi sonrasında Hz. Peygamber farklı bir diplomatik adımla elçi göndermiştir. Hz. Peygamber, o dönemde henüz Müslüman olmamış olan Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi, Habeşistan Kralı Necaşi'ye elçi olarak göndermiş ve Necaşi'den kendisine sığınan Müslümanların Mekkelilere teslim edilmemesini talep etmiştir. Gönderilen elçi ve iki mektupla birlikte gerçek anlamda diplomatik bir faaliyetten bahsedebiliriz (İşpirli, 1995, ss. 3-15). Bu durum, bazen elçilerin gayrimüslimlerden de seçilebildiğini göstermektedir. İslam Peygamberinin bu tercihi, onun diplomatik şahsiyeti ve Necâşî ile olan yakın ve samimi ilişkisi olarak gösterilmiştir (Kapar, 2017b, s. 274).

Hz. Muhammed (s.a.v.), hicretin 6. yılında 6 elçi belirlemiş ve bu elçileri İslam'a davet amacıyla değişik devletlere göndermiştir. Bu dönemde kurumsallaşmakta olan yapısı ve daha önce benzer ihtiyaçların olmaması nedenleriyle özel yetiştirilmiş elçiler yoktu. Bu anlamda İslam Peygamberinin seçtiği elçilerde bazı özelliklerin olmasına dikkat ettiği anlaşılmaktadır. Seçilen elçilerde; güvenilirlik, ahlak, fiziki güzellik, ikna gücü, idrak yeteneği, gözü tok olma, dürüstlük, bilgi ve hitabet gibi özelliklere sahip olmanın yanında gidecekleri bölgeleri daha önce görmüş olma ve dillerini bilme gibi özellikler aranmıştır (Şulul, 2011, s. 752; Avcı, 2003, ss. 41-42). Gönderdiği elçiler incelendiğinde temel özelliklerinin yanında gidecekleri ülke ve hükümdarların özelliklerine göre ilave özellikler aranmıştır. Bazı elçilerin Müslüman olmadığı halde gerekli şartları taşıdıkları için Hz. Peygamber tarafından elçi olarak gönderilmeleri buna örnektir. Dil bilmesinin yanında dikkat çeken fiziksel yapısı nedeniyle Bizans'a Dihye isimli sahabe, Sasani devletine o coğrafyayı iyi bilmesi nedeniyle Abdullah isimli sahabe elçi olarak gönderilmiştir. Habeş Kralı Necaşi'ye elçi olarak gönderilen Amr b. Ümeyye diğer temel özelliklerinin yanında Habeşistan ile olan ilişkisi nedeniyle seçilmiştir (Kapar, 2017b, ss. 279-280). Diğer taraftan elçiler seçilirken şecaat ve cesaret sahibi olanlar tercih edilmiştir. Bu da her ne olursa olsun elçilerin gittikleri yerlerde çekinmeden mesajları aktarmaları ve doğru bildiklerini söylemeleri açısından önemli bir kıstastır (Durmaz, 2012, s. 25).

Sayın (2011, s. 259); İslam fıkhının, elçilikler ve elçilerin diplomatik statüleri ve durumlarına ilişkin kapsamlı bir çerçeve çizdiğini belirtir. Buna göre İslam dininde, elçilerin dokunulmazlığının bulunması, bazı imtiyazlarla beraber özgür olması sağlanmıştır. Dolayısıyla yukarıda ifade edildiği üzere devletlerarası münasebetlerde barış ve adalet, İslam dininin temel noktalarıdır. Bu nedenledir ki bu barış ve adalet üzere olan dinin Müslüman olmayan toplumlara aktarılmasında önemli bir vazife üstlenen elçiler ve diplomasi kurumu, büyük öneme sahiptir. İslâm hukukunda elçinin dokunulmazlığı esası kabul edilmiştir. İslâm hukukçuları bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Müseylime'nin elçilerine karşı davranışını delil olarak zikretmişlerdir. Rivâyete göre irtidat eden Müseylime, peygamberliğini ilan etmiş ve Medine'ye iki elçi göndermişti. Hz. Peygamber (s.a.v.), Müseylime'nin gönderdiği mektubu okumuş sonra elçilere *"Siz bu konuda ne diyorsunuz?"* diye sormuştu. Onlar, *"Biz de Müseylime'nin*

söylediğini söylüyoruz" demişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara, *"Allah'a yemin olsun ki, eğer elçilerin öldürülmesi caiz olsaydı, ikinizin de boynunu vururdum"* demiştir (Ebû Dâvûd, 1992, s. 154). Bu elçiler, diplomatik misyonları dolayısıyla irtidat suçundan ötürü herhangi bir cezaya çarptırılmamışlardır.

Mekke ve özellikle Medine döneminde çok sayıda heyet veya elçinin geldiğini, gelen elçi ve heyetlerin geliş amaçlarının çok farklı olduğunu ifade etmek gerekir. Gelen heyetlerin bazılarının amaçlarını; Hz. Peygambere İslâm hakkında bilgi toplamak, antlaşma yapmak, siyasi, ekonomik ve ticari ilişki kurmak, Hz. Peygamberi tanımak, esirlerini kurtarmak, suikast düzenlemek ve casusluk yapmak şeklinde ifade etmek mümkündür (Kapar, 2017a, ss. 304-315). Hz. Peygamber, diplomasi pratiği olarak elçi göndermenin yanında çok sayıda elçi ağırlamış, elçileri karşılamak için özel kıyafetler giymiştir. Farklı mekânlarda elçileri ağırladığı görülmekle birlikte özel olarak elçilerin ağırlandığı mekânlar da (Medine'de Mescid-i Nebevi'de "Üstüvanetü'l- vüfüd"-elçiler sütunu) tanzim ettirmiştir. Hz. Peygamber, ziyarete gelen heyetlere-elçilere ilişkileri geliştirmek için hediye vermiş, kendisine verilen hediyeleri kabul etmiş, onların mal-can güvenliğini sağlamış ve kendilerine ibadetleri için Mescid-i Nebevi'de imkân sağlamıştır. Gelen elçilere tebliğde-davette bulunmakla birlikte, "dinde zorlama yoktur" (Kur'an-ı Kerim Meali, 2011, Bakara, (2)256) prensibini inanç özgürlüğü çerçevesinde uygulamıştır. Hz. Peygamber, en meşhur hitaplarının başında gelen Veda Hutbesinde de can ve mal emniyetine değinmiştir (Erul, 2012, s. 592). Gelen elçiler, kendisine nasıl davranırlarsa davransınlar, elçinin ülkesinde Hz. Peygamberin gönderdiği elçilere kötü davranılmış ve Hâris Bin Umeyr El-Ezdî, Bizans-Şam Valisi tarafından şehit (İbn Sa'd, 2015, s. 128) edilmiş bile olsa elçilere zarar verilmemiş, can güvenliği sağlanmıştır. Dahası elçiler geri dönerlerken elçileri hediyelerle uğurlamayı adet haline getirmiştir.

Diplomatik Yazışmalar: Mektup Gönderimleri

Hz. Peygamber, devlet başkanlarına gönderdiği mektuplarında o günkü diplomasi geleneğini göz önüne almıştır. Örneğin acemlere mektup yazmak istediğinde "onlar mühürsüz mektubu okumazlar" denilmiş, bunun üzerine o da gümüşten bir mühür yaptırmıştır ve mührün üzerine Muhammed Resulallah yazdırmıştır (Hamidullah, 1967, s. 25; İbn Sa'd, 2015, s. 198). İslam Peygamberinin mektupları, diplomatik yazışmalar yönünden önemli özellikler taşımaktadır. Habeş Kralı Necaşi Ashama'ya gönderdiği mektuplardan biri şu şekildedir.

> *"Esirgeyen bağışlayan Allah adıyla…*
> *Bu Peygamber Muhammed'den Habeş'in ulusu Necaşî Ashame'ye mektubudur.*
> *Selâm, hidayete tâbi olanlara, Allah'a ve Peygamber'ine iman edenlere, Allah'ın bir ve ortaksız olduğuna, zevce ve çocuk edinmediğine, Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna şehadet edenlere olsun. Ben seni Allah'ın davetine çağırıyorum. Çünkü ben Allah'ın elçisiyim. Müslüman ol, kurtul. 'Ey kitap ehli! Sizinle bizim aramızda ortak bir kelimeye Allah'tan başkasına tapmamak O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak, Allah'tan başka birbirimizi rabler edinmemek üzere gelin. Eğer yüz çevirirlerse, şahit olun, biz Müslümanlarız, deyin' Eğer kabul etmezsen, kavminden bütün Hristiyanların günahı sanadır." (*Beyhakî, 1969, s. 78; Hamidullah, 2003, ss. 116-117*).*

Burada kullanılan dil, nezaket ve barışı önceleyen ve karşıdaki muhatabının kalbini ve zihnini kazanacak şekilde kelimelerin kurgusu, bize İslam Peygamberinin diplomasi dilini bildiğini göstermektedir. Habeş Kralı Necaşi'ye giden ikinci mektubun diplomatik açıdan yine önemli sonuçları olmuştur. İkinci mektup, Hz. Peygamberin

Necaşi'den dönemin Mekke lideri olan Ebu Süfya'nın kızı Ümmü Habibe'yle evliliği için arabulucu olmasına ilişkindir. Bu mektup neticesinde Ebu Süfyan'ın olur vermesiyle evlilik gerçekleşmiş ve Ebu Süfyan'ın Hz. Peygambere karşı olan tutumunda yumuşamalar olmuştur (Akgül, 1999, ss. 97-98). Bu evlilik, Hz. Peygamberin Mekke yönetimiyle ve dolayısıyla Mekkelilerle bağını kuvvetlendirmiştir. Ayrıca yine bu mektup, Necaşi'ye sığınan Müslümanların Habeşistan'da korunmalarının garantisi olmuştur (İbn Sa'd, 2015, s. 199). Bu örnekteki gibi Hz. Peygamberin benzer birkaç evliliği daha olmuştur. Müstalik kabilesi ile Müslümanlar arasında olan şiddetli sorunlar, Hz. Peygamberin bu kabileden Cüveyriyye bint Haris ile evliliği sonrasında yeni bir dönem başlamış ve sorun bu şekilde çözüm yoluna girmiştir (İbn İshak, 2004, s. 443). Safiye bint Huyey ile Hz. Peygamberin evliliği, Hayberli esirlerin serbest bırakılması ile neticelenmiştir (Habeş, t.y., s. 28). Son olarak Hz. Peygamberin umrede iken Hz. Meymune ile evliliği, Mekkelilerin Müslümanlara karşı davranışlarının yumuşamasına, hasmane tavırlarının tavsamasına vesile olmuştur. Bu nedenle Hz. Peygamber, Mekkelilere aracı göndermiş ve düğün sebebiyle kendileri için yemek hazırladığını bildirerek Mekkelilerle iletişim kurmaya çalışmıştır (İbn Hişâm, 1955, ss. 904-905). Hz. Peygamberin bu evlilikleri ile diplomatik bakımdan başarılı sonuçların alınması o günün şartlarında avantaj sağlamak veya içinde bulunulan zor şartların değişimi için taktiksel davranışlar olarak değerlendirilmemelidir. Hz. Peygamberin bu evlilikleri, peygamberlik görevini ifa açısından farklı kabile ve toplumlarla iletişim kurarak İslam'ı kendilerine anlatma imkânı ve var olan sorunların çözümüne katkı sağlamıştır.

Yeniden mektup örneklerine dönecek olursak Hz. Muhammed (s.a.v.), Hristiyanlara da mektup göndermiştir. İslam'a davet motivasyonuyla toplamda 6 hükümdara mektup gönderilmiştir (Öztürk ve Ünalan, 2007, s. 13). Bizans İmparatoru Herakleios'a elçi olarak Dihye b. Halife el-Kelbî'yi (İbn Hişâm, 1985, s. 350) görevlendiren Hz. Peygamberin mektubu[6] şöyledir:

> "*Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla!*
> *Allah'ın kulu ve elçisi Muhammed'den Bizans İmparatoru Herakleios'a,*
> *Hidayete uyanlara selâm olsun. İslam'ı kabul et ki kurtuluşa eresin ve Allah da ecrini iki kat versin. Eğer kabul etmezsen sorumluluğun altındaki insanların (Erîsîyyîn) günahını sen çekersin. De ki: Ey Ehl-i Kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan söze gelin: Sadece Allah'a kulluk edelim ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da içimizden bazıları diğer bazılarını rab edinmesin. Eğer yine yüz çevirirlerse 'Şahid olun ki biz Müslümanlarız' deyin* (Taberi, 1973, ss. 429-431; Hamidullah, 1990, s. 116; Karaman, Çağrıcı, Dönmez ve Gümüş, 2006, s. 592).

Burada davet dilinin nezaketiyle birlikte davetin kabul edilmemesi durumunda toplumun dahi günahlarının hükümdara yükleneceği şeklinde bir uyarı söz konusudur. Hükümdarlar, lider şahsiyetler olduğu için takip edilen kişilerdir. Bu sebeple hükümdarın Müslüman olması, kitleler halinde toplum nezdinde kabul görecektir ve kitleler halinde Müslüman olmanın da anahtarı niteliğindedir. Zira hükümdarlar üzerinden İslam'ın daha geniş kitlelere ulaştırılması ve kitlelerce benimsenmesi daha kolay olacaktır. Hz. Peygamberin mektuplarındaki hitapları ve talepleri mektupların

[6] Mektupların içeriği bakımından tartışmalar vardır. Tartışmalar için bkz. Mehmet Azimli, (2011) "Hz. Peygamber'in Bizans İmparatoru Herakliyus'a Gönderdiği Davet Mektubu Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Hikmet Yurdu,* Yıl: 4, IV, s. 7, 13-37.

özünü oluşturmaktadır. Dönemin şartlarında otorite sahipleri, makamlarını kaybetme endişesiyle İslam dinine karşı çıkmışlardır. Bunu bilen Hz. Peygamber, imparatorları İslam'a, bir olan Allah'a ve kendisini peygamber olarak kabul etmeye davet etmiştir. Bunun dışında imparatorların, hükümdarların makamlarına, konumlarına halel gelecek bir ifadesi bulunmaması dikkat çekicidir. Diğer taraftan Hıristiyan olan Habeşistan Kralı Necaşi'ye yazdığı mektupta Hz. İsa hakkında vurguladığı noktalar, oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca tebliğ vazifesini yerine getirmek üzere muhataplarını İslam dinine davet ederken gerçek dışı, muhatabını sadece ikna etmek için taktiksel ifadeler kullanmamış, Necaşi'ye gönderilen elçi ve mektup örneğinde olduğu gibi istikrarlı bir güven tesis etmek üzere mektup yazdığı ve elçiler gönderdiği anlaşılmaktadır.

Diplomatik Dil Kullanımı

Hz. Peygamber, gayrimüslimlerle konuşurken diplomatik bir dil kullanmıştır. Bu konuda iki örnek sunulabilir. Bedir Savaşı'ndan önce Hz. Peygamber ve sahabeleri gelip yerlerini almış ve Hz. Peygamber araziyi teftişe çıkmıştır. Konakladıkları yere yakın bir yerde yaşlı bir adamla karşılaşmıştır. Adama hem müşrikler hem de Müslümanlar hakkında sorular sormuştur. Adam oldukça faydalı bilgiler vermiş, sonra "siz kimlerdensiniz?" diye sormuştur. Hz. Peygamber de "biz sudanız" demiştir. Bununla da Allah'ın insanı sudan yarattığını kastetmiştir. Adam, "Irak suyundan mı?" dese de buna cevap vermemiş ve orayı terk etmiştir (İbn Kesîr, 1995, s. 75). Hicretin 7. yılında Hudeybiye Musalahası yapılmıştı. Mekkeliler, 8. yılda anlaşmaya aykırı olarak Bekir oğullarının Huzaa kabilesine saldırmasına yardım etmişlerdi (İbn Hişâm, 1985, s. 390, 394). Bunun üzerine Hz. Peygamber, Mekkelilere mektup yazarak anlaşma şartlarını hatırlatmıştır. Öldürülenlerin diyetini vermelerini veya Bekir oğullarıyla ittifaklarını kesmelerini ya da savaşa hazır olmalarını ihtar etmiştir (Bozkurt ve Küçükaşcı, 2003, s. 557).

Mekkeliler, başlangıçta savaşmaya karar vermiş, Hz. Peygamberin elçisine de bunu söyleyerek göndermişlerdir. Fakat sonra pişman olmuş ve anlaşmayı yenilemek için Ebû Süfyân'ı Medine'ye göndermişlerdir. Ebû Süfyan, Hz. Peygambere gelmiş, anlaşmayı yenilemek ve müddeti uzatmak istemiştir (Taberî, 1973, ss. 44–46; Kazıcı, 2009, ss. 315-316). Hz. Peygamber ona, *"Bunun için mi geldin? Sizin tarafınızda bir şey mi oldu? Biz Hudeybiye'de verdiğimiz söz üzereyiz. Onu değiştirmeyiz."* demiş ve anlaşmayı yenilememiştir. Ebû Süfyân, bazı sahabeleri dolaşıp onlardan yardım istese de bir sonuç alamamıştır. Hz. Ali'nin tavsiyesi üzerine Ebû Süfyan, mescitte ayağa kalkıp halkın içinde anlaşmayı yenilediğini söylemiş ve Mekke'ye dönmştür. Olup biteni dinleyen Mekkeliler, *"Sen bize doyurucu bir bilgi getirmedin. Şimdi savaşa mı hazırlanacağız yoksa barış devam ediyor da emniyette miyiz belli değil"* demişlerdir. Bu belirsizlik, onları ne yapacağını bilmez bir hale getirmiştir. Kısa bir zaman sonra da Hz. Peygamber, 10.000 kişilik bir orduyla Mekke'ye yürümüş ve fetih gerçekleşmiştir (İbn Kesîr, 1995, s. 508). Hz. Peygamberin Ebû Süfyân'a verdiği cevap gayet diplomatik bir üslupta olmuştur. Eğer öyle değil de siz anlaşmayı bozdunuz, bunun sonucuna katlanacaksınız, size savaş ilan ediyorum demiş olsaydı, Mekkeliler de hemen ordu toplar ve savaşırlardı. Oysa yukarıda verilen cevap, Mekkelileri bir kafa karışıklığına itmiş ve Mekke'nin kolay bir şekilde fethini sağlamıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Diplomasi, asırlar öncesinde uygulamaları olan ve birçok çeşidi bulunan bir kavramdır. Diplomasi çeşitleri zaman içinde uygulama yöntemleri başta olmak üzere birçok

değişikliğe uğramıştır. Diplomasi uygulamalarına örnek olarak Hz. Peygamberin pratiklerini daha iyi vurgulamak bakımından konuyla ilgili Batı düşünce yapısına bakmak gerekir. Roma ve Bizans gibi imparatorluklar, diğer devlet/imparator gibi aktörlerle olan diplomatik ilişkilerinde menfaat merkezli bir politika takip etmişler, bunun sonucu olarak muhataplarını aldatma, onlara hile yapma gibi yollara başvurmuşlardır. Aynı şekilde Batı düşünce akımının devamı olarak Birleşik Krallık'ın süper güç olarak dünyaya hükmettiği bir dönemde İngiltere Başbakanı Palmerston'un ebedi dost ve düşman yoktur, değişmez çıkarlar vardır (Keating, 2004, s. 8) şeklinde belirttiği bu gayr-ı insani anafor, ulus devletlerin dış politika karar alıcıları için şablon olarak kullanılmıştır. Güneş batmayan Krallık tarafından yönetilen sömürgelerde acımasızca bu söze uygun politikalar takip edilmiştir. Hegemonik güç olarak Birleşik Krallık, sömürü ve asimilasyonu Palmerston'un sözüyle meşrulaştırmış ve takip eden İngiliz yönetimleri için bu politika, mubah hale gelmiştir.

Etki-tepki reaksiyonuyla Birleşik Krallık dışındaki diğer aktör devletlerin de çıkar-menfaat odaklı dış politika benimsemeleri sonucu çıkar merkezli diplomasi, günümüzde aksi düşünülemez bir dış politika felsefesi haline gelmiştir. İngiliz siyaset felsefecisi Thomas Hobbes'un "insan insanın kurdudur" metaforu da temel bir parametre olarak insanı zararlı ve düşman gören bir yaklaşıma sahip olduğunu gösterir. Bu yaklaşıma göre insan, kendi türünden zarar görmemek için önlem almak zorundadır, çünkü insanın doğal düşmanı yine insandır. Bunların bir sonucu olarak modern diplomasi; çıkar, tahakküm, sömürü, adaletsizlik bağlamında "insan tehlikelidir" ve kontrol altında tutulmalıdır, yaklaşımı üzerine kurulmuştur. Batı merkezli diplomasisinin kodlarını bu politik felsefe oluşturmuştur. Hz. Peygamber, nebevî bir yaklaşımla insanı, inancı ve etnik kökeni ne olursa olsun "mükerrem, saygın, ikram edilen" (Hanbel, 1985, s. 45) varlık olarak görmüş ve yine insanı, "eşrefi mahlûk" (varlıkların en şereflisi) olarak niteleyen bir yaklaşıma sahip olmuştur. Bu bakımdan Hz. Muhammed (s.a.v.) ; inanç temelli, adalet ve ahlaki ilkeleri esas alan iletişim ve evrensel değerler zemininde bir diplomasi anlayışına sahip olmuştur. Hz. Peygamberin, peygamberlik sıfatları ile "zarurat-ı diniyye" diye tarif edilen dinin-insanların vazgeçilmez 5 temel insan hakkının onun diplomasi pratiklerinde temel hareket noktası olduğu ve böylece toplumların barış içinde yaşamasının teminine çalıştığı görülmektedir.

Hz. Peygamber, barış döneminde barış şartlarına uygun davranmış, aleyhine bile olsa verdiği sözden dönmemiş örneğin, Hudeybiye Musalahası'na sadık kalmıştır (Müslim, 1991, s.98). Ancak gerektiği zaman Hudeybiye Musalahası hakkında görüşme yapmaya gelen Ebu Süfyan örneğinde olduğu gibi stratejik davranmış, muhataplarına diplomatik dil kullanarak kendi planlarının deşifre olmasını önlemiştir. Böylece Mekke'nin fethi kan akmadan gerçekleşmiştir. Hudeybiye Anlaşması öncesinde kendisini-Medine İslam Devleti'ni, Mekkelilerin tehdit ettikleri bir dönemde Hz. Peygamber, 627 yılında fakir Mekkelilere yardım göndererek Mekkelilerle iletişimini sağlamlaştırmış ve ilişki geliştirmiştir. Bu adımlar ; Mekke'nin fethini, Mekkelilerin Hz. Peygambere ve dolayısıyla İslam'a yaklaşımını kolaylaştırmıştır. Benzer şekilde Medine Şehir Devleti'nin temellerini atarken Müslümanların dışındaki diğer din mensuplarıyla farklı kültürlere sahip topluluklarla yapılan müzakerelere uygun olarak temel hak ve özgürlükler çerçevesinde Medine Sözleşmesi'ni oluşturmuş ve bu çerçevede bir yönetim anlayışı sergilemiştir. Hz. Peygamberin diplomasi pratiklerinde yalnızca diğer devletlerle değil, birlikte yaşayacağı ve kendisinin daha baskın güç olmasına rağmen

toplumun diğer kesimlerini de kucakladığı bir politika izlediğini vurgulamak gerekmektedir.

Hz. Peygamberin ; elçi veya mektup göndermesi, gelen elçileri kabul etmesi, elçileri hediyelerle uğurlaması dönemin diplomasi pratiklerinin en önemli örneklerindendir. Gönderilen mektuplar ve elçiler, muhataplarının özelliklerine göre değişmektedir. İslam Peygamberi, elçi gönderirken hedef ülkeye uygun elçiler seçtiği gibi mektuplarda da buna dikkat etmiş, mühür kullanan Bizans ve Sasani hükümdarlarına yazılan mektuplar için mühür kullanmıştır. Mektuplar hükümdarların konumları dikkate alınarak ünvanlarına yaraşır şekilde ve diplomasiye uygun, gerektiğinde muhataplar taltif edilerek yazılmıştır. Mektuplarda ölçülü şekilde taltif, uyarı ve tehdit dili de bulunmaktadır. Araştırmacılar tarafından günümüzde inanç temelli diplomasi mümkün mü, reel politik ve inanç temelli diplomasinin birlikte yürütülmesi ne gibi sonuçlar doğurur, bir devletin reel politik veya çıkar temelli dış politikasına rağmen ahlak temelli diplomasi yürütmesi ne derece mümkündür gibi sorulara cevap arayan çalışmalar yapılabilir. Nitekim Hz. Peygamber'in diplomasi pratiklerine örnek teşkil eden inanç temelli uygulamaları, günümüz çatışmacı ve menfaate dayalı diplomasi anlayışına çözümler ve fırsatlar sunacak, modeller oluşturacaktır. Bu modeller, çözüm bekleyen birçok konunun çözümüne ışık tutacak ve küresel barışa katkı sağlayacaktır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Etik kurul izni gerektirmemektedir
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50). Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50). Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50). Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50). Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50).
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	No ethical committee approval is required.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50). Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50). Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50). Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50). Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50).

Kaynakça | References

Akdemir, F. (2018). Kur'an Bağlamında Peygamberlerin Sıfatları. Düzce Üniversitesi *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 51-84. https://dergipark.org.tr/tr/pub/dusbed/issue/38695/449755

Akgül, M. (1999). Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Evlilikleri Üzerine Bir İnceleme. *EKEV Akademi Dergisi*, l/ 4: 97- 98.

Argun, S. (2022). Dini Diplomasi ve Diyanet İşleri Başkanlığı. *Cihannüma Dergi Kamu Diplomasisi,* (11), 43-49. https://www.cihannuma.org/uploads/sayfa-resimleri/cihannuma-dergi-11-sayi_80242_.pdf

Arslantaş, N. (2005). *Emeviler Döneminde Yahudiler*. İstanbul: Gökkubbe Yayınları.

Arslantaş, N. (2016). *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*. İstanbul: Kuramer Yayınları.

Avcı, C. (2003). *İslam Bizans İlişkileri*. İstanbul: Klasik Yayınları.

Aydeniz, N. (2018). Kampüs Camileri ve Üniversite Gençliği. Program adı: Uluslararası Cami Sempozyumu, Malatya. Malatya: *İnönü Üniversitesi Yayınları*. https://l24.im/5WnB1PV

Azimli, M. (2011). Hz. Peygamber'in Bizans İmparatoru Herakliyus'a Gönderdiği Davet Mektubu Üzerine Bazı Değerlendirmeler. *Hikmet Yurdu*, 4(4), 13-37. https://isamveri.org/pdfdrg/D03434/2011_7/2011_7_AZIMLIM.pdf

Belazuri, A. (1996). *Ensabu'l Eşraf* (1. bs, C. 1–221). Beyrut: Daru'l Fikr.

Bergstrom, H. (2018). Public Diplomacy in the Digital Age. *Diplomatic Courier*. https://www.diplomaticourier.com/posts/public-diplomacy-in-the-digital-age

Beyhakî, E. B. (1969). *Delâilü'n-Nübüvve* (C. 1–7). Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye.

Boynukalın, M. (2011). *Tebliğ*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 40, ss. 218-219). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.

Bozkurt, N. ve Küçükaşcı, M.S., (2003). *Mekke*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, c. 28/557

Bulut, M. (2012). *İsmet*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 23, ss. 134-136). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi. https://islamansiklopedisi.org.tr/ismet--kelam

Çağrıcı, M. (2009). *Sıdk*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 37, ss. 98-100). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.

Çelik, N. (2019). Hz. Peygamber'in (sav) Diplomatik İlişkilerinin Mahiyeti ve Temel Hedefi. *Hadith*, (2), 72-109. https://doi.org/10.5281/zenodo.3353535

Çınar, M. (2013). *Zarûrât-ı Dîniyye*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 44, s. 138). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.

Çiftçi, H. (2015). Siyaset Kültürümüzde Ahde Vefâ ve Nakz-i Ahd. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 73-84. https://dergipark.org.tr/tr/pub/jiss/issue/25890/272807

Danişmend, İ. H. (1954). *Fransızca-Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu* (C. 1). İstanbul:

Kanaat Kitabevi.

Demir, V. (2012). *Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Demircan, A. (2024). *Hz. Peygamber'in Yahudilere Yönelik Tebliğ Faaliyetleri*. A. Demircan (Ed.), Hz. Peygamber'in Muasırlarıyla Münasebetleri -III: Yahudilerle Münasebetler: C. İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantıları Dizisi: 112. İstanbul: Ensar Neşriyat. https://www.isav.org.tr/img/20240520__9678918719.pdf

Durmaz, Y. (2012). Muhammed b. Ali b. Ahmed İbn Tolun Ed-Dımeşki'nin (953/1546) Hayatı, Eserleri ve Hz. Peygamber Dönemi Vesikalarına Dair İ'lamu's Sailin An Kütübi Seyyidi'l-Mürselin Adlı Eseri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Harran Üniversitesi.

Ebû Dâvûd, S. b. el-E. (1992*). Es-Sünen* (No, 2761, 4214). İstanbul: Çağrı Yayınları.

Ekşi, M. (2014). *Kamu Diplomasisi ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

El-Fetlavi, S. H. (2018). *Hz. Muhammed'in (S.A.S) Diplomasi Anlayışı* (1. bs; M. Işık, Çev.). İstanbul: Rağbet Yayınları.

Erul, B. (2012). *Veda Hutbesi*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 42, ss. 591-593). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.

Fayda, M. (2009*). Senetü'l-Vüfûd*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 36, ss. 520-521). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.

Habeş, M. (t.y.) *el-İslam ve'd-diplomasiyye kıraatün fi kıyami'l-diplomasiyye fi'l-İslam*, Devha: Mektebetü'l-Arabi.

Hamidullah, M. (1967). *Hemmam İbn Munebbih'in Sahifesi* (T. Koçyiğit, Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Hamidullah, M. (1990). *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu* (M. Yazgan, Çev.). İstanbul: Beyan Yayınları.

Hamidullah, M. (2003). *İslâm Peygamberi* (S. Tuğ, Çev.). İstanbul: Yeni Şafak Yayınları.

Hanbel, A. B. (1985). *El-Müsned* (No: 27508), C. 45/499; Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, Ed.). Beyrut: Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî.

Hasanoğlu, E. (2024). *İslâm Öncesi Arap Yahudi İlişkileri.* A. Demircan (Ed.), Hz. Peygamber ve Muasırları-III: Yahudilerle Münasebetler. İstanbul: Ensar Neşriyat.

İbn Hişâm, E. M. (1936*). Es-Sîretü'n-Nebeviyye* (C. 1-4; Mustafa Sakka, İbrahim Ebyari, Abdülhafiz Şelebi, Ed.). Mısır: Mustafa Elbânî el-Çelebî ve Evlâduhu.

İbn Hişâm, E. M. (1955). *Es-Sîretü'n-Nebeviyye* (C. 1-2; Mustafa Sakka, İbrahim Ebyari, Abdülhafiz Şelebi, Ed.). Mısır: Şeriketü Mektebe ve Matbaatü Mustafa.

İbn Hişâm, E. M. (1985). *İslam Tarihi* (C. 1-4; H. Ege, Çev.). İstanbul: Kahraman Yayınları.

İbn İshak, M. (2004). *es-Siretu'n-Nebeviyye li İbn İshâk*, thk. Ahmet Ferid, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l İlmiyye.

İbn İshak, M. (2012). *Siretü İbn İshak* (M. Yassıkaya, Çev.). İstanbul: Düşün Yayınları.

İbn Kesir, Ö. (1995). *El-Bidâye Ve'n-Nihâye* (C. 1-15; M. Keskin, Çev.). İstanbul: Çağrı Yayınları.

İbn Sa'd, M. (2015). *Kitabü't-Tabakati'l- Kebir Tabakat* (C. 1-5; A. Demircan, Çev.). İstanbul: Siyer Yayınları.

İskit, T. (2018). *Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İşpirli, M. (1995). *Elçi*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 11, ss. 3-15). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.

Keating, G. (2004). Opportunities and Obstacles: Future Australian and New Zealand Cooperation on Defence and Securıty Issues, The Australian National University. Strategic and Defence Studies Centre.

Kalın, İ. (2012). *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*. A. Özkan & T. E. Öztürk (Ed.), Kamu Diplomasisi (ss. 145-160). Tasam Yayınları.

Kapar, M. A. (2017a). *Heyetler* (Ş. Öz, Çev.). İstanbul: Endülüs Yayınları.

Kapar, M. A. (2017b). *İlk İslam Diplomatı Amr b. Ümeyye Ed-Damrî*. İstem, 15(30), 271-285. https://dergipark.org.tr/tr/pub/istem/issue/33566/336788

Karaman, H., Çağrıcı, M., Dönmez, İ. K. & Gümüş, S., (2006). *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (C. 1-5). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kazıcı, Z. (2009). *Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Kettani, M. A. (1990). *Et-Teratibü'l-İdariyye* (A. Özel, Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.

Kurtubi, M. bin A. (1999). *El-Camiu Li-Ahkamî'l-Kur'ân* (C. 7; M. . B. Eryarsoy, Çev.). İstanbul: Buruc Yayınları.

Kutluay, İ. (2009). Hz. Peygamber'in Zeyd b. Sâbit'e Yahudi Yazısını/Dilini Öğrenme Talimatı Vermesi İle İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi. *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 7(2), 129-157. https://dergipark.org.tr/tr/pub/htd/issue/41476/501224

Leonard, M., Stead, C., & Smewing, C. (2006). Public Diplomacy. *The Foreign Policy Centre*. https://fpc.org.uk/wp-content/uploads/2006/09/35.pdf

Müslim, E. H. (1991). *El-Câmiʿu's-Sahîh* (4. bs, C. 5). Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.

Nicolson, H. (1970). *Diplomasi* (M. Ergin, Çev.). İstanbul: As Basımevi.

Önkal, A. (1989). *Ahnes b. Şerîk*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 2, s. 174). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.

Önkal, A. (2016). *Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları.

Öztürk, H., & Ünalan, S. (2007). Hz. Muhammed'in Hıristiyanlarla Yapmış Olduğu Diplomatik Münasebetlerin Evrensel Boyutu. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(2), 11-31. https://dergipark.org.tr/tr/pub/firatilahiyat/issue/68397/1066685

Papp, D. S. (1991). *Contemporary International Relations: Frameworks for Understanding*. New York: MacMillan Publishing Company.

Sayın, Y. (2011). Din ve Uluslararası İlişkiler: İslam'ın Dış Politika Kuramı. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (17, İmam-ı Azam Ebu Hanife özel sayısı), 233-262.

Semerkandî, E. L. (2007). *Tefsirul Kur'ân* (M. Karadeniz, Çev.). İstanbul: Özgü Yayıncılık.

Sönmez, M. (2022). Aklı Yerinde ve Zamanında Kullanma Perspektifinde Peygamberlerin "Fetânet" Sıfatı. *Kader*, 20(2), 723-744. https://doi.org/10.18317/kaderdergi.1185821

Şulul, K. (2011). *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Taberi, E. C. (1973). *Tarih-i Taberi Tercemesi* (C. 2-3). Konya: Can Kitabevi.

Toksarı, A. (1995). *Emanet*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 11, ss. 81-83). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.

Tüzün, İ. (2021). *Kur'an ve Sünnette Ahde Vefa* (Sözünde Durma). Kur'an ve Sünnet'te Vefa, 39-48. Şanlıurfa. https://ilahiyat.harran.edu.tr/assets/uploads/sites/58/files/xv-uluslararasi-mevlid-i-nebicirc-sempozyumu-bildiriler-kitabi-12012022.pdf

Vâkıdî, M. Ö. (2014). *Kitâbu'l-meğâzî* (Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları) (C. 1-3; M. K. Yılmaz, Çev.). İstanbul: İlk Harf Yayınevi.

Yaman, A. (2009). *Siyer*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 37, s. 82). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 807-824 | Research Article

Financial Sustainability of Football Clubs: An Evaluation of Debts of Four Major Clubs in Türkiye

Faruk Dayı [1] **Issa Mousa** [2]

Abstract

The four major football clubs have consistently incurred losses each year because their revenues insufficiently cover their expenses. As these losses have accumulated over time, equity has steadily declined. The abnormal increase in accumulated losses has led to a negative equity position. Instead of financing their assets with equity, the clubs have had to rely on debt to finance not only their assets but also their negative equity. The deterioration of the financial structure of the four major football clubs has resulted in increased borrowing, leading to higher principal and interest payments. Total debt has increased as interest payments have increased. For football clubs to pay high amounts of debt, the structure of their debts must be examined. It seems that debt management is important to ensure the financial sustainability of clubs. This study examines the debts and financial structures of the four major football clubs in Türkiye's Süper Lig. Using financial statement data from the past 10 years, the study evaluates their total assets, total debts, total equity, and net profit/loss for the period. The financial condition of the clubs was assessed using financial structure ratios. The findings indicate that the clubs have lost their equity, are financing both their assets and equity with external funds, and lack sufficient liquid assets to meet their debt obligations. Excessive debt negatively impacts the sustainability of football clubs. Football clubs must manage their debts through effective financial planning to achieve sustainable financial stability.

Keywords: Football Clubs, Financial Structure, Debt Management, Football Finance, Türkiye Super League.

Dayı, F., & Mousa, I. R. A. (2025). Financial Sustainability of Football Clubs: An Evaluation of Debts of Four Major Clubs in Türkiye. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 14(2), 807-824. https://doi.org/10.15869/itobiad.1655900

Date of Submission	11.03.2025
Date of Acceptance	10.06.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.

[1] Assoc. Prof., Kastamonu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Kastamonu, Türkiye, fdayi@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0903-1500

[2] PhD(C), Kastamonu University,Institute of Social Sciences, Department of Business Administration, Kastamonu, Türkiye, eissa1061990@gmail.com, ORCID: 0009-0005-1407-5630

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 807-824 | Araştırma Makalesi

Futbol Kulüplerinin Finansal Sürdürülebilirliği: Türkiye'deki Dört Büyük Kulübün Borçlarının Değerlendirilmesi

Faruk Dayı [1] **Issa Mousa** [2]

Öz

Dört büyük futbol kulübünün gelirleri giderlerini karşılamadığı için her yıl zarar etmişlerdir. Dönem zararlarının sürekli geçmiş yıl zararlarına eklenmesiyle özkaynaklar azalmıştır. Geçmiş yıllar zararlarının özkaynakları aşmasıyla toplam özkaynaklar negatif değer almıştır. Kulüpler varlıklarını özkaynaklarıyla finanse etmesi gerekirken, negatif özkaynaklarında borçlarla finanse edildiği tespit edilmiştir. Dört büyük futbol kulübünün finansal yapısının bozulmasıyla kredi anapara ve faiz ödemeleri yüksek oranda artmıştır. Faiz ödemelerindeki artış toplam borçlarıda artmıştır. Futbol kulüplerinin finansal sürdürülebilirliğinin sağlanması için borçlarının yapısının incelenmesi gerekmektedir. Borç yönetiminin önemli olduğu görülmektedir. Bu amaçla çalışmada Türkiye Süper Ligindeki dört büyük futbol kulübünün borçları ve finansal yapıları incelenmiştir. Futbol kulüplerinin son 10 yıllık finansal tablo verilerinden yararlanılarak toplam aktifleri, toplam borçları, toplam özkaynakları ve dönem net kar/zararları değerlendirilmiştir. Kulüplerin finansal durumu finansal yapı oranları ile incelenmiştir. Kulüplerin özkaynaklarını kaybettikleri, yabancı kaynaklar ile hem aktifin hem de özkaynakların finanse edildiği ve borçları ödeyecek yeterli likit varlığı olmadığı belirlenmiştir. Aşırı borçlanma futbol kulüplerinin sürdürebilirliğini olumsuz yönde etkilemiştir. Futbol kulüplerinin sürdürülebilir bir finansal yapıya sahip olabilmeleri için iyi bir finansal planlama ile borçlarını yönetmeleri gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Futbol Kulüpleri, Finansal Yapı, Borç Yönetimi, Futbol Finansı, Türkiye Süper Ligi.

Dayı, F., & Mousa, I. R. A. (2025). Futbol Kulüplerinin Finansal Sürdürülebilirliği: Türkiye'deki Dört Büyük Kulübün Borçlarının Değerlendirilmesi, *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 807-824.* https://doi.org/10.15869/itobiad.1655900

Geliş Tarihi	11.03.2025
Kabul Tarihi	10.06.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

[1] Doçent, Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Kastamonu, Türkiye, fdayi@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0903-1500

[2] Doktora Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Kastamonu, Türkiye,eissa1061990@gmail.com, ORCID:0009-0005-1407-5630

Introduction

Football is one of the most popular sports worldwide, with an estimated 4 billion fans globally (Pawlowski, 2020, p.2839). The sport interacts closely with the social, political, cultural, and economic structures of society (Calahorro-López & Ratkai, 2024, p.76; Dayı & Özulucan, 2024, p.194). Since the 1980s, the societal value and significance of football have increased, particularly with the broadcasting of matches on television, which has expanded its viewership. This shift led television broadcasters to anticipate high profits from airing matches, accelerating the commercialization of football (Akseki & Mussa, 2023, pp.59-60). Football clubs have transformed into corporate entities, engaging in commercial activities (Karamatov et al., 2019, p.239). Fans provide financial support to their teams by purchasing licensed products and subscribing to TV channels for live broadcasts. Thus, football clubs are turning into large businesses that make high-value sales (Sakınç, 2014, p.23). As businesses, clubs must operate efficiently and effectively to enhance their value and fulfill obligations promptly. The timely management of investment expenditures, wage payments, and other expenses depends on the effective management of cash assets (Beyazgül & Karadeniz, 2019, pp.606-607). Although football clubs function as businesses, they are not primarily expected to generate net profits. Because the priority is to achieve sporting success. However, with the increase in competition in the national league, it has been observed that competition in international tournaments has also increased (Dilek & Keskingöz, 2020, p.967). In addition to their sporting success, clubs need to compete under the same financial conditions. Consequently, the financial condition and performance of football clubs are assessed differently from other businesses (Franck, 2010, pp.110-111). Thus to regulate and oversee the financial structures of football clubs, UEFA has established the Financial Fair Play rules. These regulations aim to ensure the sustainability and financial stability of European football by enforcing standards related to solvency, stability, and cost control. Football clubs undergo annual audits to maintain a sustainable financial balance (UEFA, 2022).

The financial structures of football clubs in Europe began to deteriorate from the 1990s onwards. In Spain, clubs established companies to cancel their debts and started spending future revenues in advance. This corporatization led to increased debts due to high transfer fees and player salaries. As a result, the assets of these clubs became predominantly composed of intangible fixed assets. The weakening of the clubs' financial structures has caused several negative consequences, one of which is the weakening of their balance sheets. Another adverse effect is the increased risk of bankruptcy for clubs, which are unable to meet their debt obligations. Financially distressed clubs have even been relegated to lower leagues (García & Rodríguez, 2003, pp.253-255). Additionally, some clubs have struggled to pay player wages, resulting in indebtedness to their players. The failure to pay debts on time negatively impacts players' motivation, performance, and mental strength (Jafari & Shahvalizadeh, 2022, p.181). In response, UEFA implemented regulations to prevent excessive debt accumulation among clubs, leading to changes in their borrowing policies and capital structures (Abassy & Morskogen, 2024, p.15). It is well-documented that the debts of football clubs in Europe have steadily increased. For instance, the total debt of Italian football clubs rose from €4.42 billion in the 2018-19 season to €4.76 billion in the 2019-2020 season, €4.86 billion in the 2020-2021 season, and reached €4.92 billion in the 2021-2022 season. Meanwhile, their equity declined from €564 million in the 2018-2019 season to €472 million in the 2021-2022

season. Total assets increased from €5.38 billion in the 2018-2019 season to €5.91 billion in the 2021-2022 season (Zanda et al., 2024, p.143). Similarly, in the English Premier League, the total debt of football clubs increased by £400 million from the previous season, reaching £4.1 billion in 2020. Among these clubs, Chelsea had a net debt of £1.27 billion, Spurs £728 million, Manchester United £566 million, Brighton £296 million, Wolves £209 million, Arsenal £200 million, Liverpool £114 million, and Manchester City £54 million (Philippou & Maguire, 2022, p.29).

Similar to the trends observed in Italy, England, and across Europe, football clubs in Türkiye have also experienced a significant increase in debt. For instance, by 2023, the total debt of the four major football clubs in Türkiye had reached 1.4 times their total assets. One of the primary reasons for this escalating debt is the clubs' pursuit of building teams capable of winning the championship each year. Considering the social importance of football in Europe as Türkiye, it is evident that fans strongly support their teams' championship aspirations, leading clubs to incur substantial debt in assembling high-budget teams to achieve sporting success. If the football team achieves the success it wants, there will be an increase in sales of advertising, sponsorships and licensed products (Deniz, 2019, p.2295). But a team fails to achieve such success, the revenue generated from operations falls short of covering expenses, resulting in financial losses. These losses further weaken the financial structure of the clubs, compelling them to take on even more debt. This cycle jeopardizes the future of the clubs as future revenues are often mortgaged well in advance. Given the significant social role of football today, it is crucial to scrutinize the debt levels of football clubs to ensure their financial sustainability. This study examines the debts of the four major football clubs in Türkiye and evaluates their financial status. Although the debts of football clubs increase every year, it is thought that the financial structures of the clubs are not examined in detail. Excessive debt affects the daily cash flows of the clubs. The high interest paid annually makes it difficult to pay the principal debt. Considering the future of football, which is one of the most popular sports branches today, due to the limited number of similar studies, this research is expected to contribute significantly to the literature. First of all, the conceptual framework related to the football industry is presented in the introduction. In the second part, the debts of the four major football clubs are examined. In the third part, a literature review is made. In the fourth part, the analysis and results of the study are given. In the fifth and final part, the results obtained from the study are presented.

Financial Status of the Four Major Football Clubs

Analyzed the financial conditions of Italian football clubs using metrics such as total debt, equity, total assets, and capital gain or loss accounts. This study also utilizes the financial metrics employed by Zanda et al. (2024). The financial data for the four major football clubs for the 2014-2023 period, including total assets, total debt, equity, and net profit/loss for the period, were examined (KAP, 2024b). Since the financial statements of these football clubs cover the period from June 1 to May 31, the data originally denominated in Turkish Lira were converted into Euros using the exchange rate from the last trading day of May, sourced from the Central Bank of the Republic of Türkiye (TCMB, 2024). The financial data from the clubs' statements were consolidated in Microsoft Excel and converted to Euros using the exchange rate obtained from the central bank. The financial metrics are presented separately in Turkish Lira and Euro to account for and examine the potential impact of currency fluctuations.

The total assets of the four major football clubs, denominated in Turkish Lira, are presented in Table 1, while the figures in Euros are provided in Table 2.

Table 1: Total Assets of the Four Major Football Clubs (₺)

Years	BJK	FB	GS	TS	Total
2014	104.646.652	345.811.524	695.568.498	166.071.063	1.312.097.737
2015	179.621.502	311,233.179	823.968.014	271.144.788	1.585.967.483
2016	295.626.429	551,214.551	652.779.605	222.209,261	1.721.829.846
2017	549,631.163	660.854.849	761.073.011	373.831.737	2.345.390.760
2018	952,861.896	1.199.422.161	1.039.220.303	400.868.360	3.592.372.720
2019	1.151.320.499	1.980.385.023	1.434.851.023	580.212.988	5.146.769.533
2020	1.409.565.603	2.091.038.157	1.793.771.425	628.450.726	5.922.825.911
2021	2.175.623.957	2.736.667.297	2.272.669.051	830.089.992	8.015.050.297
2022	2.373.056.748	3.608.244.122	3.051.503.252	1.600.720.965	10.633.525.087
2023	2.963.597.356	4.584.203.009	5.438.128.872	5.729.952.043	18.715.881.280

Table 2: Total Assets of the Four Major Football Clubs (€)

Years	BJK	FB	GS	TS	Total
2014	36.689.802	121.243.785	243.870.871	58.225.602	460.030.060
2015	61.516.320	106.590.355	282.190.491	92.860.984	543.158.150
2016	89.746.943	167.338.965	198.172.315	67.458.792	522.717.015
2017	138.694.179	166.760.415	192.049.512	94.332.872	591.836.978
2018	181.411.118	228.352.625	197.852.509	76.319.535	683.935.787
2019	175.940.661	302.635.322	219.268.777	88.666.064	786.510.824
2020	185.696.392	275.473.692	236.311.727	82.792.197	780.274.008
2021	209.565.381	263.607.469	218.913.178	79.957.809	772.043.837
2022	134.818.216	204.991.741	173.362.151	90.940.237	604.112.345
2023	134.112.172	207.449.713	246.092.564	259.298.487	846.952.936

In 2014, the total assets of the four major football clubs amounted to 1.3 billion Turkish Lira, increasing to 18.7 billion Turkish Lira by 2023, marking an approximate 13-fold increase. A similar finding was identified by the Dayı (2019), who stated that there was a 161% increase in the 2013-2018 period. When analyzed in Euro terms, total assets rose from 460 million euros in 2014 to 846 million euros in 2023, reflecting an approximate 84% increase. While total assets in the Turkish Lira consistently increased each year, the trend in Euro terms showed fluctuations. As of 2023, Trabzonspor had the highest total assets among the clubs. The club's total assets surged from 1.6 billion Turkish Lira in 2022 to 5.7 billion Turkish Lira in 2023, representing a 257% increase.

The total debts of the four major football clubs, denominated in Turkish Lira, are presented in Table 3, while the figures in Euros are provided in Table 4.Text

Table 3: Total Debts of the Four Major Football Clubs (₺)

Years	BJK	FB	GS	TS	Total
2014	468.702.791	586.343.490	711.081.734	239.713.748	2.005.841.763
2015	667.199.693	733.531.883	929.050.415	327.490.766	2.657.272.757
2016	841.996.961	955.145.813	1.018.859.492	391.878.395	3.207.880.661
2017	1.068.439.780	1.223.042.847	1.368.713.760	654.434.276	4.314.630.663
2018	1.461.890.593	2.039.133.083	1.342.241.499	981.751.880	5.825.017.055
2019	1.966.491.791	2.629.076.761	1.707.555.362	1.100.529.908	7.403.653.822
2020	2.702.391.503	2.892.814.339	2.113.535.465	1.183.644.845	8.892.386.152
2021	3.868.033.240	3.739.976.934	3.027.595.549	1.441.389.909	12.076.995.632
2022	4.786.108.543	4.910.078.055	4.185.750.068	2.400.078.152	16.282.014.818
2023	5.882.154.697	6.163.333.196	7.533.422.583	6.721.762.426	26.300.672.902

Table 4: Total Debts of the Four Major Football Clubs (€)

Years	BJK	FB	GS	TS	Total
2014	164.330.268	205.575.868	249.309.913	84.045.210	703.261.259
2015	228.500.871	251.218.152	318.178.847	112.158.213	910.056.083
2016	255.615.349	289.965.335	309.307.678	118.967.333	973.855.696
2017	269.610.583	308.623.192	345.381.857	165.140.245	1.088.755.877
2018	278.322.816	388.221.434	255.543.360	186.911.353	1.108.998.963
2019	300.512.209	401.766.063	260.942.474	168.179.026	1.131.399.771
2020	356.013.477	381.099.811	278.437.491	155.933.556	1.171.484.336
2021	372.585.463	360.250.533	291.630.919	138.840.825	1.163.307.740
2022	271.908.632	278.951.594	237.801.037	136.353.357	925.014.619
2023	266.186.140	278.910.358	340.911.244	304.181.050	1.190.188.792

It is obvious that the debts of the four major football clubs have steadily increased. In 2014, the total debt stood at 2 billion Turkish Lira, rising to 26.3 billion Turkish Lira by 2023, representing an approximate 12-fold increase. A similar finding was identified by the Dayı (2019), who stated that there was a 250% increase in the 2013-2018 period. When examined in Euro terms, the total debt increased from 704 million euros in 2014 to 1.16 billion euros in 2021, before experiencing a decline in 2022, and then reaching the highest value within the 10-year period in 2023. In 2023, Galatasaray had the highest debt among the clubs, amounting to 7.5 billion Turkish Lira, followed by Trabzonspor with 6.7 billion Turkish Lira. Trabzonspor experienced the most significant debt increase over the 10-year period. Additionally, when comparing 2022 and 2023, Trabzonspor had the highest increase in debt. This substantial rise in debt is thought to be linked to Trabzonspor's championship win in 2022, which led to increased borrowing. The cost of such high levels of borrowing is also substantial. Fenerbahçe, on the other hand, had the smallest increase in debt over the 10-year period. The increase in debt must be sustainable. Therefore football clubs' debts must be paid according to a plan (Zanda et al, 2024 p.144).

The total equity of the four major football clubs, denominated in Turkish Lira, is presented in Table 5, while the figures in Euros are provided in Table 6.

Table 5: Total Equity of the Four Major Football Clubs (₺)

Years	BJK	FB	GS	TS	Total
2014	-364.056.139	-240.531.966	-15.513.236	-74.346.133	-694.447.474
2015	-487.578.194	-422.298.704	-105.527.075	-56.345.978	-1.071.749.951
2016	-546.370.532	-403.931.262	-366.051.120	-169.669.134	-1.486.022.048
2017	-518.808.617	-562.187.998	-607.640.749	-280.602.539	-1.969.239.903
2018	-509.028.697	-839.710.922	-303.008,793	-580.883.520	-2.232.631.932
2019	-815.171.292	-648.691.738	-272.671.217	-520.317.820	-2.256.852.067
2020	-1.292.825.900	-801.776.182	-319.697.459	-555.194.119	-2.969.493.660
2021	-1.692.409.283	-1.003.309.637	-754.813.492	-611.299.917	-4.061.832.329
2022	-2.413.051.795	-1.301.833.933	-1.134.071.437	-799.357.187	-5.648.314.352
2023	-2.918.557.341	-1.579.130.187	-2.095.032.356	-991.810.383	-7.584.530.267

Table 6: Total Equity of the Four Major Football Clubs (€)

Years	BJK	FB	GS	TS	Total
2014	-127.640.467	-84.332.083	-5.439.042	-26.066.241	-243.477.833
2015	-166.984.552	-144.627.797	-36.140.647	-19.297.229	-367.050.225
2016	-165.868.407	-122.626.370	-111.126.630	-51.508.541	-451.129.948
2017	-130.916.404	-141.862.777	-153.332.345	-70.807.373	-496.918.899
2018	-96.911.699	-159.868.810	-57.688.490	-110.591.817	-425.060.815
2019	-124.571.547	-99.130.740	-41.668.636	-79.513.099	-344.884.023
2020	-170.317.085	-105.626.119	-42.116.993	-73.141.360	-391.201.557
2021	-163.020.082	-96.643.064	-72.706.856	-58.883.016	-391.253.018
2022	-137.090.416	-73.959.853	-64.428.922	-45.413.119	-320.892.310
2023	-132.073.968	-71.460.645	-94.806.853	-44.882.563	-343.224.029

Obviously, the clubs' equity remained negative throughout the 10-year period. Between 2014 and 2023, the equity increased tenfold. When analyzed in Euro terms, total equity rose from €243 million in 2014 to €343 million in 2023. While equity in Turkish Lira increased approximately tenfold over the 10-year period, it showed an increase of about 41% in Euro terms. The club with the highest increase in equity was Galatasaray, whose equity went from -15 million Turkish Lira in 2014 to -2.09 billion Turkish Lira in 2023. Trabzonspor saw the second-highest increase in equity, with a rise from -74 million Turkish Lira in 2014 to -991 million Turkish Lira in 2023, marking a 12-fold increase. The consistent growth in accumulated losses over the years has further reduced the clubs' equity, leading to negative values. Managing clubs with negative equity significantly increases their financial risks.

The net profit/loss of the four major football clubs, denominated in Turkish Lira, is presented in Table 7, while the figures in Euros are provided in Table 8.

Table 7: Net Profit/Loss of the Four Major Football Clubs (₺)

Years	BJK	FB	GS	TS	Total
2014	-143.902.328	-52.239.246	-117.473.650	-50.972.688	-364.587.912
2015	-131.979.330	-116.632.067	-92.313.030	-104.030.351	-444.954.778

2016	-58.663.366	-116.632.067	-78.945.283	-113.465.407	-367.706.123
2017	4.703.927	-153.063.196	-282.536.988	-110.949.045	-541.845.302
2018	10.047.768	-277.019.575	-216.239.682	-292.463.607	-775.675.096
2019	-305.711.408	-205.996.193	30.531.275	-66.013.568	-547.189.894
2020	-477.704.296	-154.804.664	-66.581	-36.299.742	-668.875.283
2021	-399.174.748	-201.766.943	-113.006	-230.875.951	-831.930.648
2022	-716.879.634	-296.827.698	-175.379	-335.263.026	-1.349.145.737
2023	-506.962.572	-278.668.721	-261.355	-663.018.458	-1.448.911.106

Table 8: Net Profit/Loss of the Four Major Football Clubs (€)

Years	BJK	FB	GS	TS	Total
2014	-50.453.099	-18.315.422	-41.187.031	-17.871.358	-127.826.910
2015	-45.199.949	-39.943.857	-31.615.134	-35.628.053	-152.386.992
2016	-17.809.158	-35.407.428	-23.966.388	-34.446.086	-111.629.060
2017	1.186.991	-38.624.037	-71.295.513	-27.996.933	-136.729.492
2018	1.912.950	-52.740.519	-41.168.907	-55.680.839	-147.677.315
2019	-46.717.719	-31.479.598	4.665.680	-10.087.956	-83.619.593
2020	-62.932.838	-20.393.991	-8.771	-4.782.134	-88.117.734
2021	-38.450.215	-19.435.053	-10.885	-22.238.957	-80.135.109
2022	-40.727.401	-16.863.390	-9.964	-19.046.979	-76.647.733
2023	-22.941.663	-12.610.643	-11.827	-30.003.686	-65.567.819

An analysis of the net profit/loss for the period reveals that Fenerbahçe and Trabzonspor consistently recorded losses each year. Galatasaray, on the other hand, has seen a significant reduction in its losses over the past four years. The total net loss for the four major football clubs increased from 364 million Turkish Lira in 2014 to 1.44 billion Turkish Lira in 2023. When assessed in Euro terms, the net loss decreased from 127 million euros in 2014 to 65 million euros in 2023. Notably, Trabzonspor's loss in 2023 was significantly higher than that of the other clubs. It has been observed that when clubs fail to achieve sporting success, their net losses for the period tend to increase. The costs associated with rebuilding teams to pursue success are particularly high. The fact that clubs borrow not for investments but to cover operational losses exacerbates their financial risk. This is because debt used to finance investments carries less risk than debt used for operational expenses (Philippou ve Maguire, 2022, p.4). To ensure financial sustainability, it is crucial for clubs to manage their debts and risks effectively.

Literature Review

Studies examining the debts or financial structures of football clubs in Türkiye are relatively scarce. This section highlights research that has focused on the financial status or debt levels of football clubs. Zanda et al. (2024) analyzed the debt management of Italian football clubs in the context of football's industrialization, comparing their findings with other European clubs. Their analysis, based on data from the 2018-2022 period, revealed that Italian clubs' debts increased each year, indicating potential financial difficulties.

Abassy and Morskogen (2024) explored the relationship between capital structure and

liquidity among European football clubs. Using 860 observations from 10 leagues, they conducted an OLS regression analysis, finding that clubs had excessively high debt levels, insufficient or sometimes negative equity, and that debt levels significantly impacted club valuations.

Calahorro-López and Ratkai (2024) performed a content analysis of 405 financial studies related to football clubs, drawn from the Scopus and WoS databases. They noted that the Bosman Ruling (1995) and Financial Fair Play (2012) regulations led to significant changes in the financial structures of football clubs, including increased debts, inability to pay player salaries, and financial instability that could lead to bankruptcy.

Tekeli, Erdinç, and Işık (2023) reported that the total debt of the four major Turkish football clubs exceeded their total assets by threefold, with 75% of the debt being short-term. They highlighted the difficulties these clubs faced in repaying their debts and discussed how debt restructuring increased financing costs and short-term payment obligations. The authors proposed the Takaful model for restructuring, estimating that it could reduce payments by 1.5 billion Turkish Lira.

Urdaneta-Camacho (2023) examined the financial condition of football clubs in the Spanish league, using financial data from the 2013-2020 period. The study calculated liquidity, solvency, indebtedness, and ROA ratios and found that while the financial health of the Spanish league was improving, significant financial disparities existed among clubs.

Yücel, Sahin ve Yilmaz (2023) stated that the debts of the four major football clubs in the Turkish Super League have reached abnormal levels and are not sustainable. The economic sustainability of the debt restructuring of the four major football clubs is examined by document analysis method. The study concluded that debt restructuring alone would not resolve the financial problems faced by these clubs.

Jafari ve Shahvalizadeh (2022) investigated whether unpaid debts to players by Iranian football clubs affected the players' motivation, professional commitment, performance, behavior, and attitudes. Survey data from 384 football players indicated that delays in receiving payments, in other words, the failure of the clubs to pay their debts to the players had a negative impact on these aspects.

Dayı and Çilesiz (2020) examined the debt levels of Türkiye's four major football clubs for the 2010-2019 period. They found that club revenues fluctuate based on sporting success; thus, high-cost teams being assembled to achieve such success, and this leads to revenues fail to cover expenses, and resulting budget deficits were closed through borrowing. In addition, the study argues that exchange rate fluctuations led to foreign exchange losses, further increasing debts.

Pawlowski (2020) analyzed the financial structures of 14 football clubs in Poland by utilizing financial statement data. The study calculated liquidity, financial structure, and profitability ratios, concluding that most clubs had insufficient liquidity, high debts, and generally poor financial condition.

Ulusoy et al. (2019) prepared a cash budget for Trabzonspor based on data from the 2012-2020 period. They found that the club's annual cash flows were negative, with a cash deficit of -1.03 billion Turkish Lira over the eight years, resulting in financial instability.

The study concluded that the club's financial situation would further deteriorate unless they take corrective measures.

Dayı (2019) examined the financial risk levels of Türkiye's four major football clubs, focusing on the relationship between debt levels and exchange rates. The study developed a model based on leverage ratio, current ratio, interest coverage ratio, and

total assets, and conducted panel data analysis using financial data from the 2010-2018 period. The findings indicated that the financial risks of clubs increase with their borrowing.

Dantas et al. (2017) investigated the relationship between sporting performance and debt levels and financial condition of football clubs in Brazil. They developed a model using 10 variables, particularly current ratio and ROA, and conducted regression analysis on data from the 2010-2013 period. The study concludes that the high costs associated with player and maintenance fees contributed to the large debts of major clubs.

Gutiérrez-Fernández et al. (2017) analyzed the economic and financial status of 13 football clubs in Spain using data from the 2003-2012 period. The study utilized CAMEL variables and ratios, concluded that clubs struggled to manage their financial situations due to a lack of management or financial control, borrowed substantial amounts because of unrealistic objectives.

Barajas and Rodríguez (2010) examined the financial condition of Spanish football clubs, and developed a model that included current ratio, financial leverage ratio, and other variables. Regression analysis based on 2008 data resulted that while the financial situation of top-tier clubs was not alarming, the overall financial structure of the Spanish football industry had significant deficiencies.

García and Rodríguez (2003) analyzed the debt levels of football clubs in Spain from 1992 to 2001, and found that high transfer fees and player salaries increased club debts, led by corresponding rise in intangible assets on financial statements. The study highlighted that such trends jeopardizes the survival of football in Spain in the future.

Methodology

The aim of this study is to examine the financial structures of football clubs in Türkiye's Süper Lig using ratio analysis. Due to the unavailability of financial statement data for all Süper Lig clubs, the study focuses on Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray, and Trabzonspor, which are publicly traded on Borsa Istanbul (KAP, 2024a). The financial statement data for the past 10 years (2014-2023) were obtained from the Public Disclosure Platform (KAP, 2024b). The data were analyzed using Microsoft Excel, and financial structure ratios were calculated. The list of variables is presented in Table 9.

Table 9. Financial Structure Ratios

Variables	Formulation
Financing Ratio	Total Equity / (STL + LTL)
Financial Leverage Ratio	(STL + LTL) / Total Assets
Short-Term Debt Usage Ratio	STL / (STL + LTL)
Long-Term Debt Usage Ratio	LTL / (STL + LTL)

Note: STL: Short-Term Liabilities, LTL: Long-Term Liabilities

Ratio analysis is employed to calculate activity, liquidity, financial structure, and profitability ratios. Financial structure ratios provide information regarding a company's financial condition and the composition of its financing sources. The ratios evaluate the extent to which a company's assets are financed through debt. In this study, financing ratio, financial leverage ratio, short-term debt usage ratio, and long-term debt usage ratio were included. The financing ratio is calculated by dividing equity by total debt, which shows the company's ability to cover its debts with its own capital. Furthermore, the financial leverage ratio is determined by dividing short-term and long-term liabilities by total assets, indicating the proportion of assets financed through debt. Moreover, the short-term debt usage ratio is computed by dividing short-term debt by total debt, showing the portion of debt financed through short-term liabilities. Lastly, the long-term debt usage ratio is calculated by dividing long-term debt by total debt, indicating the share of long-term debt within total liabilities (Akdogan & Tenker, 2007; Karapınar & Zaif, 2016; Okka, 2018).

Findings

The sustainability of football clubs depends on effectively protecting their financial structures by taking into account their budgets (Öner et al., 2024, p.294). The financial condition of football clubs is assessed using financial structure ratios. Findings on financing ratio, financial leverage ratio, short-term debt utilization ratio, and long-term debt utilization ratio are analyzed in this section. Table 10 presents the findings on the financing ratio for the four major football clubs.

Table 10: Financing Ratio of the Four Major Football Clubs

Clubs	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
BJK	-0,78	-0,73	-0,65	-0,49	-0,35	-0,41	-0,48	-0,44	-0,50	-0,50
FB	-0,41	-0,58	-0,42	-0,46	-0,41	-0,25	-0,28	-0,27	-0,27	-0,26
GS	-0,02	-0,11	-0,36	-0,44	-0,23	-0,16	-0,15	-0,25	-0,27	-0,28
TS	-0,31	-0,17	-0,43	-0,43	-0,59	-0,47	-0,47	-0,42	-0,33	-0,15
Mean	**-0,38**	**-0,40**	**-0,47**	**-0,45**	**-0,39**	**-0,32**	**-0,34**	**-0,34**	**-0,34**	**-0,29**

Over the 10-year period, the financing ratio has consistently been negative, with the 10-year average ranging between -0.29 and -0.47. Under normal circumstances, this ratio is expected to be positive; however, due to the clubs' negative equity, the ratio remains negative. The negative equity (see Table 5) indicates that the clubs lack the necessary equity to cover their debts. Not only do the clubs lack sufficient equity to pay off their debts, but they must also finance their negative equity through additional borrowing. The highest ratio is observed for Beşiktaş at -0.53, while the lowest is for Galatasaray at -0.23. According to the 2023 data, Beşiktaş has the highest ratio at -0.50, and Trabzonspor the lowest at -0.15. The accumulated losses over previous years have eroded the clubs' equity, leading to negative values. Fan et al. (2023) state that excessive debt of football clubs increases their financial risks by disrupting their financial structures. Excessive debt of football clubs increases their financial risks by damaging their financial structures. Table 11 presents the findings on the financial leverage ratio for the four major football clubs.

Table 11: Financial Leverage Ratio of the Four Major Football Clubs

Clubs	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023

BJK	4,48	3,71	2,85	1,94	1,53	1,71	1,92	1,78	2,02	1,98
FB	1,70	2,36	1,73	1,85	1,70	1,33	1,38	1,37	1,36	1,34
GS	1,02	1,13	1,56	1,80	1,29	1,19	1,18	1,33	1,37	1,39
TS	1,44	1,21	1,76	1,75	2,45	1,90	1,88	1,74	1,50	1,17
Mean	**2,16**	**2,10**	**1,98**	**1,84**	**1,74**	**1,53**	**1,59**	**1,55**	**1,56**	**1,47**

One of the most important indicators explaining the financial performance of football clubs is the financial leverage ratio (Alaminos et. al, 2020, p.14). The financial leverage ratio has shown a consistent decline over the 10-year period, with the 10-year average ranging between 1.47 and 2.16. In 2014, Beşiktaş had the highest ratio at 4.48. Among the clubs, Galatasaray has the lowest financial leverage ratio, while Beşiktaş holds the highest. A financial leverage ratio above 1 indicates that the club's debts exceed its assets, which is expected given the negative equity of these clubs. In 2023, the lowest ratio is 1.17 for Trabzonspor, while the highest is 1.98 for Beşiktaş. This suggests that Beşiktaş's total debts are nearly twice its assets. The significant increase in debt highlights the deterioration of the clubs' financial structures, indicating that they lack the capacity to cover their debts with their current assets. One of the most important indicators explaining the financial performance of football clubs is the financial leverage ratio. Table 12 presents the findings on the short-term debt usage ratio for the four major football clubs.

Table 12: Short-Term Debt Usage Ratio of the Four Major Football Clubs

Clubs	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
BJK	0,68	0,51	0,69	0,69	0,71	0,82	0,44	0,21	0,25	0,30
FB	0,49	0,65	0,63	0,52	0,38	0,55	0,66	0,92	0,30	0,47
GS	0,63	0,62	0,67	0,40	0,80	0,76	0,43	0,19	0,38	0,60
TS	0,93	0,67	0,75	0,46	0,51	0,57	0,26	0,22	0,40	0,52
Mean	**0,68**	**0,61**	**0,69**	**0,52**	**0,60**	**0,67**	**0,45**	**0,39**	**0,33**	**0,47**

The short-term debt usage ratio follows a fluctuating trend over the 10-year period. The mean of the results ranges between 0.33 and 0.69. The 10-year mean of the short-term debt usage ratio is between 0.53 and 0.56, indicating that short-term liabilities consist of a significant portion of total debt. It is obvious that clubs reduced their short-term borrowing since 2020, and reached the lowest level in 2022. However, the level significantly increased again in 2023. Considering that short-term debts elevate financial risk, it is recommended clubs to avoid liabilities with maturities of less than one year. Table 13 presents the findings on the long-term debt usage ratio for the four major football clubs.

Table 13. Long-Term Debt Usage Ratio of the Four Major Football Clubs

Clubs	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
BJK	0,32	0,49	0,31	0,31	0,29	0,18	0,56	0,79	0,75	0,70
FB	0,51	0,35	0,37	0,48	0,62	0,45	0,34	0,08	0,70	0,53
GS	0,37	0,38	0,33	0,60	0,20	0,24	0,57	0,81	0,62	0,40
TS	0,07	0,33	0,25	0,54	0,49	0,43	0,74	0,78	0,60	0,48
Mean	**0,32**	**0,39**	**0,31**	**0,48**	**0,40**	**0,33**	**0,55**	**0,61**	**0,67**	**0,53**

The long-term debt usage ratio also exhibits a fluctuating trend over the 10-year period, with a mean ranging between 0.33 and 0.67. The 10-year average of the clubs' long-term debt utilization ratio varies between 0.44-0.47. Therefore, it is obvious that the share of long-term debt within the total debt has increased. The results indicate that clubs have progressively increased their long-term borrowing since 2020, peaked in 2022, but experienced a significant decline in 2023. The shift towards increased long-term borrowing since 2020 suggests that clubs have been attempting to reduce financial risk, which indicates a potential change in the borrowing strategies of the clubs in recent years. Football clubs should analyse future threats and opportunities by making strategic plans (Öner, Karataş & Karataş, 2024, p.26).

Discussion and Conclusion

This study examined the financial structures of the four major football clubs in Türkiye based on financial statement data from the 2014-2023 period. It was clear that the total assets of the clubs increased from 1.3 billion Turkish Lira in 2014 to 18.7 billion Turkish Lira in 2023, increasing approximately 13 times. As of 2023, Trabzonspor held the highest total assets, with a rise of 257% from 1.6 billion Turkish Lira in 2022 to 5.7 billion Turkish Lira in 2023. The study also observed that there is a steady increase in the clubs' total debts, from 2 billion Turkish Lira in 2014 to 26.3 billion Turkish Lira in 2023, which is nearly 12 times. In 2023, Galatasaray had the highest debt level at 7.5 billion Turkish Lira, followed by Trabzonspor at 6.7 billion Turkish Lira, Fenerbahçe at 6.1 billion Turkish Lira, and Beşiktaş at 5.8 billion Turkish Lira. On the other hand, Trabzonspor experienced the highest increase rate in debt over the 10-year period. Therefore, the cost of Trabzonspor becoming champion in 2022 is considered to be quite high. Financial institutions should implement credit limits to prevent football clubs from becoming over-indebted. Banks can impose on football clubs and limit credits. Therefore, clubs prefer to borrow money because they cannot increase their income (Yücel et al., 2023, p.23).

The study also revealed that the total equity of the clubs remained negative throughout the 2014-2023 period. Despite a tenfold increase in equity over the decade, the continuous growth of accumulated losses further eroded the clubs' equity, resulting in negative values. Managing clubs with negative equity has heightened their financial risks. An analysis of the net profit/loss for the period showed that Fenerbahçe and Trabzonspor consistently recorded losses each year. The total net loss for the four major football clubs increased from 364 million Turkish Lira in 2014 to 1.44 billion Turkish Lira in 2023. Although the debts of football clubs in Europe are seen to be high, it is noteworthy that the share of long-term debts in total debts is high (Dayı & Çilesiz, 2020, p.126).

Examining the financing ratio findings, it was observed that the ratio remained negative throughout the 10-year period, indicating that the clubs not only lack sufficient equity to cover their debts but also need to finance their negative equity through additional borrowing. To prevent future losses, the reasons behind the clubs' operational deficits should be investigated, and efforts should be made to identify sources to bolster their equity. The financial leverage ratio has shown a consistent decline, which, given the negative equity of the clubs, is an expected outcome with the ratio remaining above 1. The short-term debt usage ratio exhibited a fluctuating trend, and since short-term debts increase financial risk, it is recommended that clubs avoid liabilities with maturities of less than one year. The findings for the long-term debt usage ratio also indicate a fluctuating trend, with clubs significantly increasing long-term borrowing since 2020,

peaking in 2022, but dropping considerably in 2023. This shift towards long-term borrowing since 2020 suggests that clubs have been attempting to reduce financial risk.

Football clubs can have a financially sustainable structure by ensuring compliance with financial fair play rules. Previous studies have also stated that a weak financial structure increases the probability of clubs going into default. Similarly, this study also sees that the negative impact of debt on the financial structure increases the financial risk level of clubs. Previous studies have indicated that the increase in clubs' debts increases financial risk and the balance in budget income and expense management is disrupted. The cost of excessive debt covers a significant portion of clubs' annual income. This study shows that excessive debts of clubs disrupt their financial structures and cause clubs to be unable to manage their liquidity effectively (Dayı, 2019). This study clearly reveals the financial danger that clubs in Türkiye are in with the increase in their debts.

Suggestions

Overall, football clubs must reduce their debts and seek out sources to increase their equity in order to ensure financial sustainability. Measures are being taken to prevent football clubs from going bankrupt (Barajas & Rodríguez, 2010, p.65). The financial situation of football clubs should be publicly available (Dantas et al., 2017, p.106). Since there is a positive relationship between exchange rates and debts, clubs should take precautions to protect themselves from exchange rate risk (Dayı, 2019, p.379). There is no match between the maturity of football clubs' debts and their assets (Dayı & Çilesiz, 2020, p.131). There must be a match between liabilities and assets. Since salaries and the payment of high transfer fees for superstar players are increasing the financial burden on football clubs (Andreff, 2024, p.24). Also, setting limits on player transfers and fees is recommended to promote fair competition within the league. The federation should take necessary measures to ensure that clubs compete fairly and transparently depending on their financial condition. Furthermore, incentives should be provided to strengthen the infrastructure of clubs; on the other hand, the clubs should focus on revenue-generating activities. To ensure all clubs compete in a fair and transparent manner, money transfers such as donations should be stopped. Finally, it is recommended that further studies be conducted to develop financial ratios specifically tailored to the unique needs of football clubs.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50)) Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50)

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)

References / Kaynakça

Abassy, S., & Morskogen, W. (2024). How does ownership structure influence debt and liquidity for football clubs in Europe? [Degree Project]. Swedish: Umea School of Business Economics and Statistics, Umea University.

Akdogan, N., & Tenker, N. (2007). *Finansal Tablolar Ve Mali Analiz Teknikleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Akseki, Y., & Mussa, M. (2023). Futbolun McDonaldlaşması. *Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 3(1), 57—75.

Alaminos, D., Esteban, I., & Fernández-Gámez, M. A. (2020). Financial Performance Analysis in European Football Clubs. *Entropy*, 22(9), 1-16.

Andreff, W. (2024). Globalisation of Professional Sport Finance. Journal of Risk and Financial Management. 17, 1-9, https://doi.org/10.3390/jrfm17050201.

Barajas, Á., & Rodríguez, P. (2010). Spanish Football Clubs' Finances: Crisis and Player Salaries. *International Journal of Sport Finance*, 5, 52—66.

Beyazgül, M., & Karadeniz, E. (2019). Futbol Kulüplerinin Nakit Akış Profillerinin Analizi: Uluslararası Bir Karşılaştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 12(3), 605—624.

Calahorro-López, A., & Ratkai, M. (2024). European Football Clubs and Their Finances. *A Systematic Literature Review, Revista de Contabilidad - Spanish Accounting Review*, 27(1), 75—91.

Dantas, M., Neto, R., Costa, M., & Barbosa, A. (2017). The Determinants of Brazilian Football Clubs' Debt Ratios. *BBR, Braz. Bus. Rev*., 94—109.

Dayı, F. (2019). Futbol Kulüplerinde Finansal Risk Analizi. *Maliye ve Finans Yazıları(111)*, 357—386.

Dayı, F. ve Çilesiz, A. (2020). *Futbol Kulüplerinde Borç Yönetimi*. İ. Y. Gök, & F. Dayı içinde, *Sporda Finansal, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar* (s. 109—166). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

Dayı, F., & Özulucan, A. (2024). Petrol Sahalarından Yeşil Sahalara: Futbol Endüstrisinde Arap Sermayesinin Etkileri. *NOHÜSOSBİLD, 6(2),* 193-203.

Deniz, E. (2019). Spor Sponsorluğu İle Marka İmajı ve Marka Değeri Arasındaki İlişki: Nicel Bir Araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8 (3), 2203-2228.

Dilek, S., & Keskingöz, H. (2020). Relationship Between Success and Competition: The Analysis of Selected European Football Leagues. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), 966-988.

Fan, M., Chen, X., Liu, B., Zhou, F., Gong, B., & Tao, R.(2023). An Analysis of Financial Risk Assessment of Globally Listed Football Clubs. Heliyon, 9, 1-16.

Franck, E. (2010). Private Firm, Public Corporation or Member's Association Governance Structures in European Football. *International Journal of Sport Finance*, 5, 118—127.

García, J., & Rodríguez, P. (2003). From Sports Clubs To Stock Companies: The Financial Structure Of Football in Spain, 1992–2001. *European Sport Management Quarterly*, 3(4), 253—269.

Gutiérrez-Fernández, M., Talavero-Álvarez, F. J., & Coca-Pérez, J. L. (2017). *Economic and financial analysis of bankruptcy of football teams.* M. Á.-G.-R. In: Peris-Ortiz içinde, *Sports Management as an Emerging Economic Activity* (s. 155—182). Cham: Springer.

Jafari, A., & Shahvalizadeh, A. (2022). Investigating the Effect of Inability to Repay Debts on Motivation, Mental Strength, Professional Commitment and Performance of Athletes in Football Clubs. *Sport Psychology Studies*, 11(40), 181—200.

KAP. (2024a). *Kamuyu Aydınlatma Platformu*: https://www.kap.org.tr/tr/Sektorler.

KAP. (2024b). *Kamuyu Aydınlatma Platformu*. https://www.kap.org.tr/tr/.

Karamatov, O., Dilek, S., Nematoviç, K. İ., & Kamacı, A. (2019). Futbol Ekonomisi: Kastamonu Üniversitesi Örneği. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(20),* 238-264.

Karapınar, A., & Zaif, F. (2016). *Finansal Analiz (Gözden geçirilmiş ve yenilenmiş 4. Baskı)*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Okka, O. (2018). *Finansal Yonetim Teori Ve Cozumlu Problemler*. Ankara: Nobel Akademik Yayincilik.

Öner, İ., Karataş, Ö., & Öztürk Karataş, E. (2024). Financial Sustainability in Football Clubs. *Mustafa Kemal University Journal of the Faculty of Education*, 8(14), 289-304.

Pawlowski, J. (2020). Financial Condition of Football Clubs in the Polish Ekstraklasa. *Journal of Physical Education and Sport*, 20(5), 2839—2844.

Philippou, C., & Maguire, K. (2022). *Assessing the financial sustainability of football. England: Department for Culture, Media and Sport*. Available at. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1071503/Assessing_the_financial_sustainability_of_football__web_accessible_.pdf.

Sakınç, İ. (2014). Using Grey Relational Analysis to Determine the Financial Performance of Turkish Football Clubs. *Journal of Economics Library*, 1(1), 22-33.

TCMB. (2024, 01 07). *Gösterge Niteliğindeki Merkez Bankası Kurları*. https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kurlar_tr.html.

Tekeli, N. A., Erdinç, E., & Işık, G. (2023). Futbol Kulüplerinin Borçlarının Teverruk Yöntemi İle Yapılandırılmasının Finansal Açıdan İncelenmesi. *Uluslararası İleri Doğa Bilimleri ve Mühendislik Araştırmaları Dergisi*, 7(6), 325—334.

UEFA. (2022, June 13). *Financial Sustainability*. https://www.uefa.com/news-media/news/0246-0e796c23daa9-41f78afb0c7a-1000--financial-sustainability/.

Ulusoy, T., Esmer, Y., & Dayı, F. (2019). Spor İşletmelerinde Nakit Yönetimi: BİST'de Bir Uygulama. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 1889—1905.

Urdaneta-Camacho, R., Guevara-Pérez, J. C., Vallespín, E. M., & Clech, N. L. (2023). The other side of the "League of Stars": Analysis of the financial situation of Spanish Football. *Int. J. Financial Stud*, 11(3), 1—18. doi:https://doi.org/10.3390/ijfs11010003.

Yucel, A. S., Sahin, M., & Yılmaz, E. (2023). Debt restructuring of the Big Four Clubs; Money Dependent Systems in the Globalizing Football Industry. *International Online Journal of Educational Sciences*, 15(1), 13—26.

Zanda, S., Porretta, P., Santoboni, F., & Castaldo, F. (2024). Sustainability of Debt in the Football Industry: One, Nobody and One Hundred Thousand Owners. *Corporate Governance and Research & Development Studies*, 131—147.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 825-851 | Research Article

Investigation of the Relationship Between the Secondary School Teachers' Instructional Planning Proficiency and Curriculum Literacy Levels

Duygu Yıldız [1] **İsmail Kinay** [2]

Abstract

It is important that teachers know the curriculum and how to execute it for the curricula to have effective results. Therefore, teachers' curriculum literacy status and planning competency are required to be evaluated. This research aims to investigate the relationship between the secondary school teachers' perception of proficiency in instructional planning and curriculum literacy levels. Relational screening model was used in the research. "The Scale for Perception of Proficiency in Instructional Planning" by Gülbahar (2016) and "The Scale for Curriculum Literacy Level" by Kahramanoğlu (2019) were used in the research. The population consists of 5448 secondary school teachers working in central districts of Diyarbakır. The sample corresponds to 675 secondary school teachers determined by simple random sampling. The scales were applied face to face. Descriptive statistics, independent samples t-test, one way analysis of variance (ANOVA) and Spearman's rank correlation coefficient were made use of in data analysis. The findings show that there is no significant difference in secondary school teachers' perceptions of instructional planning depending on faculty of graduation, school type, weekly hour of lessons, getting in-service training. While school type, weekly hour of lessons, getting in-service training are the variables leading to significant difference in curriculum literacy levels, the faculty of graduation variable does not have an effect on secondary school teachers' curriculum literacy levels. It was also found that there is a positive relationship between the secondary school teachers' perception of instructional planning proficiency and curriculum literacy on moderate level. It is suggested that teachers' knowledge and attitude about the application of the curriculum be evaluated. Accordingly, teachers can be provided with in- service training.

Key words: Competency, Curriculum, Curriculum Literacy, Instructional Planning, Lesson Plan

Yıldız, D., & Kinay, İ. (2025). Investigation of the Relationship Between the Secondary School Teachers' Instructional Planning Proficiency and Curriculum Literacy Levels. Journal of the Human and Social Science Researches, 14(2), 825-851. https://doi.org/10.15869/itobiad.1528310

Date of Submission	05.08.2024
Date of Acceptance	10.06.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.	

[1] Ph.D. Student, Dicle University, Institute of Education Science, Diyarbakır, Türkiye, duyguyldz61@gmail.com, ORCID:0000-0002-3363-4312

[2] Assoc. Prof. Dr., Dicle University, Ziya Gökalp Faculty of Education, Education Science, Diyarbakır, Türkiye, ismailkinay84@gmail.com, ORCID:0000-0001-8963-8411

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 825-851 | Araştırma Makalesi

Ortaokul Öğretmenlerinin Öğretimi Planlama Yeterlik Algıları ve Program Okuryazarlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Duygu Yıldız [1] **İsmail Kinay** [2]

Öz

Öğretmenlerin öğretim programını tanımaları ve onu nasıl işe koşacaklarını bilmesi programların etkili sonuç verebilmesi için önemli bir etkendir. Bu yüzden öğretmenlerin program okuryazarlık durumunun ve öğretimi planlama yetkinliklerinin değerlendirilmesi gerekir. Bu araştırma ortaokul öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algıları ile program okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Bu araştırmada Gülbahar (2016)'ın "Öğretimi Planlama Yeterlik Algısı Ölçeği" ve Kahramanoğlu (2019)'nun "Öğretim Programı Okuryazarlığı Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmanın evreni Diyarbakır merkez ilçelerindeki ortaokullarda görev yapan 5448 ortaokul öğretmeninden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemi basit seçkisiz örnekleme yoluyla belirlenen 675 ortaokul öğretmenine tekabül etmektedir. Ölçekler öğretmenlere yüz yüze uygulanmıştır. Veri analizinde betimsel istatistiklerin yanında bağımsız örneklemler t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Spearman sıra korelasyon katsayısından faydalanılmıştır. Bulgular ortaokul öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algılarında fakülte, okul türü, haftalık ders saati, hizmet içi eğitim değişkenlerine göre farklılık olmadığını göstermektedir. Okul türü, haftalık ders saati, hizmet içi eğitim program okuryazarlık düzeyinde anlamlı farklılığa yol açan değişkenler iken mezun olunan fakülte değişkeninin ortaokul öğretmenlerinin program okuryazarlık düzeylerine etkisi yoktur. Ayrıca ortaokul öğretmenlerinin öğretimi planlama yeterlik algıları ile program okuryazarlık düzeylerinde orta düzeyde bir ilişki olduğu bulunmuştur. Öğretmenlerin kendi branşlarının öğretim programlarına yönelik bilgi ve tutumlarının değerlendirilmesi önerilmektedir. Buna göre öğretmenlere hizmet içi eğitim sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Ders Planı, Öğretimi Planlama, Program, Program Okuryazarlığı, Yeterlik

Yıldız, D., & Kinay, İ. (2025). Ortaokul Öğretmenlerinin Öğretimi Planlama Yeterlik Algıları ve Program Okuryazarlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 825-851. https://doi.org/10.15869/itobiad.1528310

Geliş Tarihi	05.08.2024
Kabul Tarihi	10.06.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

[1] Doktora Öğrencisi, Dicle Universitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır, Türkiye, uyguyldz61@gmail.com, ORCID:0000-0002-3363-4312

[2] Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Diyarbakır, Türkiye, ismailkinay84@gmail.com, ORCID:0000-0001-8963-8411

Introduction

Education can be defined as "change and improvement in individuals' behaviors" (Dirik, 2015: 2). All the stakeholders in educational contexts need to be evaluated for this change and improvement to come true. Teachers, learners, and curricula can be initially counted as the most important ones. The interaction among these three elements at the same time and setting indicates the educational process executed in schools. In this research, the intended concept is formal education carried out in a planned and organized way within the frame of predetermined objectives (Köse, 2020: 40). Education in this context requires a preparation step before the actual implementation.

Competence is generally related to high level of professional performance and there is a direct connection between the teachers' professional competency and students' performance in the field of education (Kulshrestha & Pandey, 2013: 29). Therefore, there are certain professional competencies teachers need to have in order to achieve the desired quality in education (Akkuzu, 2011: 2612). Teachers are one of the most important elements in determining the quality of education. Besides, Document of Teacher Strategy by MoNE (2017: 11) mentions the significance of highly qualified and well-trained teachers in order to have a successful education system. It can be thought that there is a highly effective link between teachers' qualifications and the quality of education. For this reason, teachers' competency is an important topic to be addressed.

Professional competency is described as continuous and reasonable use of communication, knowledge, technical skills, emotions, values and reflection of it to daily life for the benefit of individuals and society (Epstein & Hundert, 2016: 226). There is a need for a comprehensive and combining instructional competency concept considering all various aspects such as teacher features, knowledge, behavior, thinking, making decisions appropriately for situations, and concluding instructional activities (Roelofs & Sanders, 2007: 127). As an answer to this need, the concept of teacher competency is described as the required knowledge, skills and attitude of teachers in order to realize the teaching profession in an efficient and fruitful manner. General competencies for teaching are discussed under three categories: 1) professional knowledge, 2) professional skills, and 3) attitude and values. The sub-categories are as follows: 1) Professional knowledge: content knowledge, pedagogical content knowledge, knowledge of law and regulations; 2) Professional skills: planning education and instruction, designing instructional environment, management of learning and teaching process, assessment and evaluation; 3) Attitude and values: national, moral and universal values, approach towards students, communication and cooperation, personal and professional development (MoNE, 2017: 8).

Apart from the competencies addressed in the "General Competencies for Teaching Profession" document, it can be observed that instructional planning is mentioned along with other abilities in different definitions of the concept of "teacher." To exemplify, teachers are described as people who realize education and instruction within the framework of a program in a planned manner by Köse (2020: 34). In addition, teachers are called "preparer of situations" (Ertürk, 2017: 110) in that they are the organizers of learning experiences. This indicates a point of view related to planning ability. Teachers decide on which parts of the curriculum in force to be implemented and emphasized, so they have a central position in this respect (Ornstein & Hunkins, 2016: 334). They have to

take on the initial role in planning, implementation, and evaluation steps of curriculum at a local level. Planning the activities effectively depends on the fact that objectives, learning experiences to reach those objectives, and assessments to evaluate the level of achievement are qualified (Erginer, 2004: 5).

Teacher is the element planning the instruction and evaluating it on the track of the curriculum whereas students are the reason why planned instruction is done (Gürkan, 2019: 643). Therefore, on what level teachers are curriculum literate and how proficient they are in instructional planning are important issues to be discussed. There exist studies determining teachers' curriculum literacy levels and examining their perceptions and self-efficacy beliefs (Aslan & Gürlen, 2019; Saral, 2019; Kahraman, 2020; Keskin, 2020; Altuncu, 2021; Dağ, 2021; Demir & Toraman, 2021; Erdamar & Akpınar, 2021; Güler, 2021; Sarıca, 2021; Tutuş, 2021; Yılmaz, 2021; Aydın Sesli, 2023; Berberoğlu, 2023; Güleç, 2023; Öner, 2023; Taşdemircanan, 2023; Türeyen, 2023; Durak, 2024; Duman, 2024; Turan Özpolat, 2024). Curriculum literacy has also been addressed related to other professional competencies in the literature (Demir, 2022; Berberoğlu, 2023; Dikmen, 2023; Göl, 2023; Güngör, 2023; Karaağaç, 2023; Kuloğlu, 2023; Öztürk, 2023; Sevim, 2023; Tanaş, 2023; Kılıçlı, 2024). In addition, there are some studies aimed at designing in-service training or professional development programs for teachers to improve their curriculum literacy and along with teaching competencies (Bilgin, 2023; Erdem, 2023; Baysal, 2024). On the other hand, instructional planning stands out as a sub-skill addressed in teachers and teacher candidates' self-efficacy, professional competency and autonomy studies (Coşkun, Gelen & Öztürk, 2009; Şan, 2013; Üstün & Tekin, 2016; Gülbahar, 2016; Gülbahar, 2017; Tokgöz Can, 2019; Pehlivan & Özdemir, 2020; Zöğ, 2022; Taşdemircanan, 2023; Ulukulu, 2023; Kurtoğlu Yalçın, 2024). Additionally, there are studies in which planning is addressed along with other skills or competencies (Aydın, 2013; Hurioğlu, 2016; Yıldız, 2020). It is observed that relational studies have not been carried out in sufficient number. There is a study in which instructional planning has been determined as one of the predictive variables of curriculum literacy (Erkmen Bolat, 2024). Another study was carried out on teachers' awareness levels of curriculum literacy and instructional planning (Aygün, 2023). Researching the effectiveness of these two variables on each other can be seen significant in that this can point out which teacher qualifications are required to gain. Thus, which competency is prerequisite for the other can be detected and both individuals and institutions in charge can initially work on the acquisition and improvement of that skill. For this reason, the relationship between secondary school teachers' perception of proficiency in instructional planning and curriculum literacy was examined in this research.

The aim of this research is to investigate the relationship between secondary school teachers' perception of proficiency in instructional planning and curriculum literacy levels. In line with this aim, the following questions are intended to be answered:

1. What is the level of secondary school teachers' proficiency in instructional planning and curriculum literacy?
2. Is there a significant difference in secondary school teachers' perceptions of proficiency in instructional planning or curriculum literacy levels by
    a. Graduation Faculty

b. School type (private/governmental)

c. Weekly hour of lessons

d. Getting in – service training about the implementation of the curriculum?

3. What kind of relationship is there between the secondary school teachers' perception of proficiency in instructional planning and curriculum literacy?

The quality of the interaction between curriculum, teacher and learner is directly in line with whether education gives effective results. Teachers have a basic role in this cycle in that they are the implementor of the curriculum and have direct contact with learners. As teachers' strong self-efficacy beliefs are related to high level of student achievement and desired features for teachers, it would be appropriate to design experiences of learning to teach in a way to increase teachers' self-efficacy (Mulholland & Wallace, 2001: 243; Oh, 2011: 235). Teacher proficiency is stated to be effective on student attitude and emotional development; therefore, researching the efficacy beliefs among teachers draws attention (Oh, 2011: 235). As Gelmez Burakgazi (2019: 236) explains what is between the curriculum and the output is an unknown black box. This black box can correspond to the implementation. At this point, teachers do not apply content knowledge but build his/her own individual knowledge of implementation (Ben-Peretz, 2011: 5). It can be expected that the more competent teachers are in the curriculum, the better results they can get in planning. In this case, research on whether possessing these two competencies is a property which fosters each other may be beneficial for teacher training and development. By presenting this relationship, this research is expected to contribute to literature, the implementors of the curriculum; namely, teachers and authorities who support and organize decisions on teachers' professional skills and development.

Methodology

Research Design

The aim of the research is to investigate the relationship between secondary school teachers' perception of proficiency in instructional planning and curriculum literacy levels. Therefore, relational survey model was preferred in the research. The purpose in relational studies is to determine the existence or the degree of two or more variables' change together (Karasar, 2020: 114).

Population and Sample

The population of the study consists of 5448 secondary school teachers working in Diyarbakır central districts in 2021-2022 spring semester. The sample comprises 675 secondary school teachers determined by simple random sampling method. The required sample size for 5448 population was determined as 365 participants with % 95 level of accuracy and % 5 margin of error (Krejcie & Morgan, 1970: 608). Demographic variables were issued and descriptive statistics in relation to the teachers participated in the research are presented in Table 1.

Table 1. *Descriptive Statistics in Relation to The Participant Teachers*

Variables		f	%
Gender	Female	329	48.7
	Male	346	51.3
Age	34 and below	238	35.3
	35-40	220	32.6
	41 and over	217	32.1
Faculty of graduation	Education	559	82.8
	Others	116	17.2
School type	State	598	88.6
	Private	77	11.4
Weekly hour of lessons	15 hours below	29	4.3
	15-20 hours	166	24.6
	21-25 hours	274	40.6
	25 hours and over	206	30.5
In-service training	Yes	412	61.0
	No	263	39.0

Data Collection Instruments

Curriculum literacy scale (CLS)

The Curriculum Literacy Scale was developed by Kahramanoğlu (2019). This 5-point likert type scale consists of 23 items and 3 factors. The factors are 1) the foundations of curriculum, 2) the elements of the curriculum and 3) structural qualities of the curriculum. The first factor includes items from 1 to 7, the second factor from 8 to 15 and the third factor from 16 to 23. There is no reverse item in the scale. In the final form of the scale, Cronbach Alpha coefficient was calculated as 0.92 (Kahramanoğlu, 2019: 833).

Analysis was made based on the total points from the scale in this research. Stratified Cronbach Alpha coefficient was calculated for the accuracy of the scale and stated as 0.97. This calculation indicates that the accuracy of the results obtained from this scale is high (Salvucci, Walter, Convery, Fink & Saba, 1997: 115).

The scale for perception of proficiency instruction planning (SPPIP)

The Scale for Perception of Proficiency in Instruction Planning (SPPIP) was developed by Gülbahar (2016). This 5-point likert type scale with 1 factor consists of 24 items. There is no reverse item in the scale. The internal consistency Cronbach Alpha coefficient of the scale was calculated as 0.97 (Gülbahar, 2016: 699). In this research, Cronbach Alpha coefficient was calculated as 0.964. This calculation indicates that the results obtained from this scale is high (Salvucci et al., 1997: 15).

Data Collection Process

First of all, permission was gotten from the developers of the scales to be used in the research. The necessary ethical approval was obtained from Social and Human Sciences Ethics Committee of Dicle University on 24. 03. 2022. The approval for the

implementation of the scales from Diyarbakır Provincial Directorate of National Education was obtained through the Rectorate of Dicle University on 05. 04. 2022. The data were gathered by handing out the scales to the teachers face-to-face between 8th of April and 10th of June.

Data Analysis

Descriptive statistics (minimum, maximum, mean, and standard deviation values) in relation to the participants' perception of proficiency in instructional planning and curriculum literacy levels were evaluated. Afterwards, the differences among the mean values of the groups were statistically tested. On the condition that there were two independent samples, t-test was applied whereas one way ANOVA was intended to be used when there happened to be more than two variables.

For the independent samples t- test and ANOVA to be used, normal distribution and homogeneity of the variables should be addressed (Gravetter, Walnau, 2013: 337, 421). When the sample size is small, Shapiro-Wilk or Kolmogrov-Smirnov tests are used. However, it is stated that distributional statistics deliver better results when the sample size is moderate and graphical evaluations when it is big (Çelikten Demirel & Gündüz, 2022). In this respect, kurtosis and skewness coefficients were evaluated, and normal distribution was seen in the points of curriculum literacy scale while the points of perception of proficiency in instructional planning scale were away from normal distribution on mild and moderate level. Skewness and kurtosis values in relation to planning competency and curriculum literacy variables are presented in table 2 and 3.

Table 2. *Skewness and Kurtosis Values in Relation to Planning Competency*

Variables		Skewness	Std. Error	Kurtosis	Std. Error
Faculty of graduation	Education	-1.409	.103	2.983	.206
	Others	-1.195	.225	3.617	.446
School type	State	-1.244	.100	3.118	.200
	Private	-1.819	.274	3.376	.541
Weekly hour of lessons	15 hours below	-1.853	.434	3.969	.845
	15-20 hours	-.879	.188	3.211	.375
	21-25 hours	-1.240	.147	2.614	.293
	25 hours and over	-1.788	.169	3.962	.337
In-service training	Yes	-1.660	.120	3.860	.240
	No	-.836	.150	2.402	.299

Table 3. *Skewness and Kurtosis Values in Relation to Curriculum Literacy Variable*

Variables		Skewness	Std. Error	Kurtosis	Std. Error
Faculty of graduation	Education	.214	.103	-.218	.206
	Others	.450	.225	.450	.225
School type	State	.279	.100	-.224	.200
	Private	.123	.274	-1.064	.541
Weekly hour of lessons	15 hours below	.162	.434	.353	.845
	15-20 hours	.249	.188	.312	.375
	21-25 hours	.320	.147	-.162	.293
	25 hours and over	.182	.169	-1.113	.337
In-service training	Yes	.184	.120	-.318	.240
	No	.408	.150	-.221	.299

However, the fact that there is a difference in kurtosis or skewness coefficients of the related variable does not indicate that the variable deviates from normality. Thus, it does not have much effect on the results of the analysis (Tabahnick & Fidell, 2013: 86). It is addressed that this effect starts to disappear especially on the condition that the sample size is bigger than 100 (Waternaux, 1976). Apart from that, Kirk (2008: 411) states that t-test and ANOVA tests can be considered as quite powerful techniques even when there is deviation from normality. Therefore, it has been concluded that using ANOVA and t-test in this research does not pose an important threat in terms of normality distribution.

Homogeneity of variances is another hypothesis to be issued for the use of t-test and analysis of variances. To test it, Levene test was used, and the results are presented in table 4.

Table 4: *Results of Levene Test*

	Competency		Literacy	
	F statistic	p-value	F statistic	p-value
Faculty	.479	.489	2.597	.108
School Type	2.180	.140	.570	.451
Lesson Load	0.110	0.954	2.579	0.053
In-service Training	0.071	0.790	0.628	0.428

*p<.05

Effect size values are presented by calculating the eta squared (η2) and partial eta squared (partial η2) values for the significant differences observed in the research. While interpreting the effect size values, 0,01, 0,06 and 0,14 are respectively expressed as minor, medium, and large effect (Cohen, 1988: 286). In addition, Scheffe test, one of the multiple comparison tests, was used when there was seen significant differences in the results of ANOVA test in order to determine the source of the variance. Thus, among which groups there is a difference, and which group is in favor have been interpreted.

In this research, the relationship between the points obtained from the perception of proficiency in instructional planning and curriculum literacy scale has been investigated. With this aim, Spearman's Rank Correlation Coefficient was used. While interpreting the coefficient value, 0.00 – 0.30, 0.31-0.70 and 0.71-1.00 were respectively considered as low, moderate, and high level of relationship (Büyüköztürk, 2013: 32).

Findings

Findings in Relation to the Secondary School Teachers' Perception of Proficiency in Instructional Planning and Curriculum Literacy Level

Table 5. *Secondary Teachers' Level of Proficiency in Instructional Planning and Curriculum Literacy*

	N	Min	Mak	$\bar{X}$	ss	Rating/ level
Instructional Planning	675	1.00	5.00	3.95	0.72	Efficient
Curriculum Literacy	675	1.04	5.00	3.59	0.66	Quite efficient

When table 5 is examined, it is seen that the minimum score regarding secondary school teachers' perception of proficiency is 1.00 and maximum score is 5.00. Mean score regarding the related points is 3.95 and standard deviation is 0.72. It is seen that mean score obtained from the scale corresponds to "efficient" level.

When the points regarding secondary school teachers' curriculum literacy scores are examined, it is seen that the minimum score is 1.04 and the maximum score is 5.00. Mean score regarding the curriculum literacy is 3.59 and standard deviation is 0.66. It is seen that mean score obtained from the scale corresponds to "quite efficient" level.

Findings in Relation to the Secondary School Teachers' Perception of Proficiency in Instructional Planning and Curriculum Literacy Level by Various Variables

Findings in relation to faculty of graduation

Table 6. *Secondary School Teachers' Perception of Proficiency in Instructional Planning by Faculty of Graduation*

Source of Variance	N	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Education	559	3.94	.71	-.697	673	.486
Other	116	3.99	.80			

*p<.05

When table 6 is examined, it is observed that mean score of the teachers graduated from other faculties ($\bar{X}$= 3.94, SS = 0.71) regarding the perception of proficiency in instructional planning is higher than the ones graduated from educational faculties ($\bar{X}$= 3.99, SS = 0.80). In order to test whether the difference is significant, independent samples t-test was conducted. According to the results of the analysis, it has been concluded that the difference between the mean scores of the teachers graduated from other faculties and the ones graduated from educational faculties is not significant, t(673) = -0.697, p> 05.

Table 7. *Secondary School Teachers' Curriculum Literacy Levels by Faculty of Education*

Source of Variance	N	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Education	559	3.57	.65	-1.542	673	.124
Other	116	3.67	.69			

*p<.05

When table 7 is examined, it is observed that mean score of the teachers' graduated from other faculties ($\bar{X}$= 3.57, SS = 0.65) regarding curriculum literacy level is higher than the ones graduated from educational faculties ($\bar{X}$= 3.67, SS = 0.69). In order to test whether the difference is significant, independent samples t-test was conducted. According to the results of the analysis, the difference between the mean scores of the teachers graduated from other faculties and the ones graduated from educational faculties is not significant, t(673) = -1.542, p> 05.

Findings in relation to school type

Table 8. *Secondary School Teachers' Perception of Proficiency in Instructional Planning by School Type*

Source of Variance	N	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
State	598	3.94	.70	-1.064	673	.288
Private	77	4.03	.89			

*p<.05

When table 8 is examined, it is observed that mean score of the state- school teachers' perception of proficiency in instructional planning ($\bar{X}$= 3.94, SS = 0.70) is lower than the mean scores ($\bar{X}$= 4.03, SS = 0.89) of the teachers working at private schools. In order to determine whether this difference is significant, independent samples t-test was conducted. According to the results of the analysis, it has been concluded that the difference between the mean scores of the teachers working at state schools and private schools is not statistically significant, t(673) = -1.064, p > .05.

Table 9. *Secondary School Teachers' Curriculum Literacy Levels by School Type*

Source of Variance	N	$\bar{X}$	ss	t	sd	p	η^2
State	598	3.56	.65	-3.050	673	.002**	0,014
Private	77	3.80	.67				

*p<.05; **p<.01

When table 9 is examined, it is observed that mean score of the state- school teachers' curriculum literacy ($\bar{X}$= 3.56, SS = 0.65) is lower than the ones working at private school ($\bar{X}$= 3.80, SS = 0.67). In order to determine whether the difference is significant,

independent samples t- test was used. According to the results, it has been concluded that the difference between the mean scores of the teachers working at state schools and private schools is statistically significant and the effect size is minor, $t(673) = -3.050$, $p < .01$, $\eta 2 = 0{,}014$. That is to say, it can be stated that curriculum literacy level of the teachers at private schools is higher than curriculum literacy level of the teachers at state schools.

Findings in relation to weekly hours of lessons

Table 10. *Secondary School Teachers' Perception of Proficiency in Instructional Planning by Weekly Hours of Lesson*

Weekly Hours of Lesson	N	$\bar{X}$	ss	Minimum	Maximum
Fewer than 15	29	3.86	.85	1.21	5.00
15-20	166	3.96	.72	1.00	5.00
21-25	274	3.91	.69	1.00	5.00
Over 25	206	4.02	.76	1.13	5.00

When table 10 is examined, it is seen that secondary school teachers' perception of proficiency in instructional planning differs based on weekly hours of lesson on descriptive level. In order to test whether the difference is statistically significant, one-way analysis of variances (ANOVA) test was used and the results are presented in table 9.

Table 11. *Secondary School Teachers' Perception of Proficiency in Instructional Planning by Weekly Hours of Lesson*

Source of Variance	Sum of Squares	sd	Mean of Squares	F	p
Between Groups	1.792	3	.597	1.138	.333
Within groups	352.102	671	.525		
Total	353.894	674			

*p<.05

ANOVA results in table 11 show that the difference among the scores of perception of proficiency in instructional planning in terms of weekly hours of lesson is not statistically significant $F(3.\ 671) = 1.138$, $p > .05$. That is to say, the score of perception of proficiency in instructional do not change depending on weekly hours of lesson.

Table 12. *Secondary School Teachers' Curriculum Literacy Levels by Weekly Hours of Lesson*

Weekly Hours of Leeson	N	$\bar{X}$	ss	Minimum	Maximum
Fewer than 15	29	3.51	.63	2.00	4.78
15-20	166	3.53	.69	1.04	5.00
21-25	274	3.53	.62	2.00	5.00
Over 25	206	3.72	.68	2.39	5.00
Total	675	3.59	.66	1.04	5.00

When table 12 is examined, it is seen that mean scores of curriculum literacy level of teachers differ based on weekly hours of lessons on descriptive level. In order to test whether the difference is statistically significant one-way analysis of variances (ANOVA) test was used and the results are presented in table 11.

Table 13. *Secondary School Teachers' Curriculum Literacy Levels by Weekly Hours of Lesson*

Source of Variance	Sum of Squares	sd	Mean of Squares	F	p	η_p^2	Multiple Comparison
Between groups	5.010	3	1.670	3.887	.009**	0,017	(Over 25 > 21-25)
Within groups	288.273	671	.430				
Total	293.283	674					

*p<.05; **p<.01

ANOVA results in table 13 show that there is a statistically significant difference among the curriculum literacy scores in terms of weekly hours of lesson, F(3. 671) = 3.887, p < .01. That is to say, teachers' curriculum literacy scores significantly differ based on weekly hours of lessons. According to the multiple comparison test results conducted in order to find out which groups the difference in occurs, the curriculum literacy level of the teachers responsible for more than 25 hours ($\bar{X}$= 3.72) is significantly higher than the teachers responsible for 21-25 hours of lesson ($\bar{X}$= 3.53).

Findings in relation to in-service training

Table 14. *Secondary School Teachers' Perception of Proficiency in Instructional Planning by Getting In-service Training*

Source of Variance	N	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Yes	412	3.99	.74	1.735	673	.083
No	263	3.89	.70			

*p<.05

When table 14 is examined, it is observed that mean scores regarding the perception of proficiency in instructional planning of secondary school teachers who got in-service training ($\bar{X}$= 3.99, SS = 0.74) is higher than the mean scores of the ones who did not get in-service training ($\bar{X}$= 3.89, SS = 0.70). Independent samples t-test was used in order to determine whether the difference is significant. According to the analysis results, it has been concluded that the difference between the mean scores regarding the perception of proficiency in instructional planning of the teachers who got in-service training and the ones who did not get in-service training is not statistically significant, t(673) = 1.735, p > .05.

Table 15. *Secondary School Teachers' Curriculum Literacy Level by Getting In-service Training*

Source of Variance	N	$\bar{X}$	ss	t	sd	p	η^2
Yes	412	3.68	.66	4.488	673	.000**	0,029
No	263	3.45	.64				

*p<.05; **p<.01

When table 15 is examined, it is observed that mean scores regarding curriculum literacy level of the teachers who got in-service training ($\bar{X}$= 3.68, SS = 0.66) is higher than the mean scores regarding curriculum literacy level of the teachers who did not have in-service training ($\bar{X}$= 3.45, SS = 0.64). Independent samples t-test was used in order to test whether the difference is significant with minor effect size, t (673) = 4.488, p < .01, η2 = 0,029. The difference between the mean scores indicates that the curriculum literacy level of the teachers who got in-service training is significantly higher than the curriculum literacy level of the teachers who did not get in-service training with minor effect size.

Findings in Relation to the Relationship Between Secondary School Teachers' Perception of Proficiency in Instructional Planning and Curriculum Literacy Levels

Table 16. *The Relationship Between Perception of Proficiency in Instructional Planning and Curriculum Literacy*

	SPPIP	CLS
SPPIP	1	0.504**
CLS	0.504**	1

*p<.05; **p<.01

When table 16 is examined, it is seen that the relationship between the scores obtained from the scale of perception of proficiency in instructional planning and the scores obtained from the curriculum literacy scale is 0,504 and this value is statistically significant (p<.01). It can be interpreted as moderate relationship since this correlation coefficient value is between 0,30-0,70 (Büyüköztürk, 2013: 32). In general, it is concluded that there is a moderate, positive and significant relationship between perception of proficiency in instructional planning and curriculum literacy.

Discussion

The findings of the first research question show that secondary school teachers' perception of proficiency in instructional planning corresponds to "efficient" level. In this case, it can be interpreted that teachers perceive themselves to be successful in instructional planning process. It can be deduced that teachers mostly perceive themselves to be efficient in instructional planning in the studies in which teachers and teacher candidates evaluate themselves in terms of instructional planning (Şan, 2013; Özmen, 2016: 16; Yıldız, 2020: 437). It can be understood that teachers and teacher candidates perceive themselves to be highly efficient in some studies (Coşkun, Özer &

Tiryaki, 2010: 123; Yavuz, Konokman & Yanpar Yelken, 2013: 175; Gülbahar, 2017: 322; Tokgöz Can, 2019: 55; Mallillin & Mallillin, 2019: 16; Zöğ, 2022: 91; Tanaş, 2023: 54; Girgin, 2023; Türeyen, 2023: 63; Ulukulu, 2023: 77; Kurtoğlu Yalçın, 2024: 68). Bingöl Meşe (2010: 138) presented that Information and Communication Technology teachers (ICT) often exhibit the performances which instructional planning and implementation competency requires. Karaca (2019) showed that teacher candidates perceive themselves to be completely ready in instructional planning and creating a teaching environment. The findings of this research show that teachers perceive themselves to be efficient in instructional planning is supported by the results of other studies in literature. However, there exist studies with different results. Teachers were evaluated by school administrators and considered "not much competent" in terms of instructional plans in the research by Akpınar and Özer (2008: 141). Coşkun, Gelen and Öztürk (2009: 151) concluded that teacher candidates are not sufficient enough in instructional planning. On the other hand, the fact that teachers had self-evaluation may have led the perception of proficiency level to be quite positive in this research. In overseas research, it is observed that the results are not at high levels unlike the ones in our country. Copriady (2014) states that teachers perform instructional planning at average level whereas Maba and Mantra (2018) express primary school teachers lack competency of implementing the curriculum. Besides, teachers expressed their frequency of designing instruction is "sometimes" and this is not a habit in Almerich, Orellana, Suarez-Rodríguez, and Diaz-Garcia (2016: 118)'s study. Another study has concluded that teacher candidates were aware of the importance of instructional planning, but they faced some problems while they were preparing plans (Alanazi, 2019). The fact that teachers affiliate one of the models developed with successful teaching, but they still do not use it stands out in the findings of Brown and Wendel (2019: 68)'s study. In this case, it can be commented that teachers do not perform planning effectively enough although they do not ignore the importance of the role of planning competency. These findings in overseas studies differ from the ones in this research. This situation may root in the reflection of differences in teacher training and educational systems implemented in different countries.

The findings of the first research question show that secondary school teachers' curriculum literacy is at "quite efficient" level. In this case, it can be said that secondary school teachers perceive themselves to be curriculum literate at a high level. There exist several studies in line with this finding in the literature (Aslan, 2018: 55; Aslan & Gürlen, 2019: 177; Erdamar, 2020: 90; Keskin, 2020: 103; Kahraman, 2020: 48; Altuncu, 2021: 63; Atlı, Kara & Mirzeoğlu, 2021: 286; Dağ, 2021: 64; Demir & Toraman, 2021: 1522; Güler, 2021: 42, 43; Güneş Şınego & Çakmak, 2021: 244; Tutuş, 2021: 65; Yılmaz, 2021: 55; Demir, 2022: 54; Berberoğlu, 2023: 56; Sarıca, 2021: 139; Aydın Sesli, 2023: 69; Aygün, 2023: 49; Göl, 2023: 52; Güngör, 2023: 53, 54; Karaağaç, 2023: 94; Kuloğlu, 2023: 154; Taşdemircanan, 2023: 88; Kılıçlı, 2024: 60; Kurtoğlu Yalçın, 2024: 67). A qualitative study by Gündoğan (2019) supports this research's finding by expressing that 66,4 % of teachers' knowledge regarding curriculum literacy is on a sufficient level. Gülpek (2020: 52) states that both physical education teachers' and the prospective teachers' curriculum literacy levels are high. In addition, Başar and Berilgen (2021: 352) indicated that school administrators' curriculum literacy is on above average level. On the one hand, a study conducted by Aslan (2019) states that school administrators' curriculum literacy is on a moderate level. There are studies in which teachers and teacher candidates are also concluded to be curriculum literate on moderate level (Kahramanoğlu, 2019: 836, 837; Saral, 2019: 58;

Yıldız, 2020: 5185; Kızılaslan Tunçer & Şahin, 2019: 253; Erdamar & Akpınar, 2021: 1868). It is revealed that teachers consider themselves efficient at least on a moderate level in each of the studies mentioned. Considering moderate level and above as positive results, the finding of this research that secondary school teachers are curriculum literate at above average level is supported by other studies in literature. Teachers' self-evaluation in the research may have affected the results in a positive direction in that there is a modest relationship between individuals' views about themselves and their real performances and they may have too optimistic predictions (Dunning, Heath, Suls, 2004: 69). However, it must be noticed that there is a research result that teachers perceive themselves "inefficient" regarding curriculum literacy in Durak's (2024: 46) study.

The findings regarding the faculty of graduation variable show that secondary school teachers' perception of proficiency in instructional planning does not differ significantly based on having graduated from educational faculty or other faculties. Two studies addressing the faculty of graduation variable in relation to instructional planning were found in the literature. In one of them, planning the instruction and implementation was examined as a sub-dimension of special field competencies of ICT teachers by Bingöl Meşe (2010: 136). It was determined that faculty of graduation variable does not cause a significant difference in instructional planning and implementation dimension, and it supports this research finding regarding the faculty of graduation variable. However, the other study, in which mathematics teacher candidates' self-perception of instructional planning and organizing competency was examined by Şan (2013), does not comply with this research. In Şan (2013: 527)'s study, it has been concluded that teacher candidates in educational faculties have higher self-efficacy in the performance of using instructional tools, materials and making use of teaching and learning theories than the teacher candidates in science faculties.

It can also be said that secondary school teachers' curriculum literacy does not differ significantly according to faculty of graduation. There exist supporting studies indicating that faculty of graduation does not create a significant difference in teachers' curriculum literacy levels (Aslan, 2018: 77; Keskin, 2020: 111; Altuncu, 2021: 67; Başar & Berilgen, 2021: 355; Demir & Toraman, 2021: 1525; Tutuş, 2021: 73; Yılmaz, 2021: 60; Ayaz, 2023: 86; Aygün, 2023: 59) in the literature. Similarly, Yar Yıldırım (2018: 96, 97) expressed that faculty of graduation does not have an effect on school administrators' curriculum literacy levels. As opposed to these results, there are also studies ascertaining that faculty of graduation creates a significant difference in favor of graduates of educational faculties (Aslan & Gürlen, 2019: 180; Kahraman, 2020: 53; Demir, 2022: 48; Erkmen Bolat, 2024: 90). On the other hand, Erdem and Eğmir (2018: 131) stated that teacher candidates in teaching programs had higher mean score in only writing dimension of curriculum literacy.

The findings regarding the school type variable show that secondary school teachers' perception of planning proficiency does not differ significantly according to working at a state or private school. There are few studies addressing the effect of school type on the competency of instructional planning in the literature. In Tokgöz Can (2019: 59)'s study, in which teachers' perception of autonomy in instructional planning and implementation was issued, it was concluded that there is no significant difference in instructional planning and implementation autonomy based on school type. Aforesaid study complies with this research's finding. These results indicate that there does not occur any difference

in the competency of instructional planning based on working at a state or private school.

It has also been realized that secondary school teachers' curriculum literacy levels differ significantly in favor of teachers working at private schools. In other words, it can be stated that curriculum literacy levels of teachers working at private schools are higher than the ones working at state schools. There have not been any studies encountered supporting this result of the research. This difference across the school type may raise the question of whether there is a difference in the training or professional development of the teachers at private or state school. After all, there are studies addressing the situation of working at a private or state school in which this variable does not have a significant effect on teachers' curriculum literacy (Atlı, Kara & Mirzeoğlu, 2021: 290; Erkmen Bolat, 2024: 90). This research, on the other hand, presents variety with the finding that school type has a significant effect on teachers' curriculum literacy.

The findings regarding the school type variable show that there is no significant difference in perception of proficiency in instructional planning whereas there is a significant difference in curriculum literacy levels in favor of teachers working at private schools. Tokgöz Can (2019: 86) states that this situation may arise the comment that private schools have such environment in which new concepts, theories and approaches are closely followed. This may be considered as a possible cause of the difference in curriculum literacy levels. On the one hand, there is no difference in the perception of planning proficiency of the same participant teachers. This may indicate that the experience of the teachers at state schools is not different from the ones at private schools. In the end, teachers in both types of schools perceive themselves to be efficient in the implementation dimension at the same level.

The findings regarding weekly hour of lesson variable show that secondary school teachers' perception of proficiency in instructional planning does not significantly differ. Only one study has been encountered in the literature addressing the lesson load. It puts forward that weekly hours of lessons cause significant difference in instructional planning proficiency and differs from this research. In the study by Tokgöz Can (2019: 85), it was determined that there occurs a significant difference in teachers' perceptions of autonomy in instructional planning. It was stated that teachers with 31-35 and 26-30 hours of lesson load had higher perception of autonomy in instructional planning than the ones with 16-20 hours of lesson. This result shows that teachers with more hours of lessons have higher perception of autonomy in instructional planning. However, there is a need for further research regarding the weekly hours of lessons as it is a limitedly addressed variable in studies.

It is also realized that secondary school teachers' curriculum literacy levels significantly differ according to weekly hours of lesson. This difference is seen between the teachers responsible for more than 25 hours of lessons and the ones with 21-25 hours. The difference is in favor of teachers with over 25 hours of lessons. Therefore, it is possible to say that curriculum literacy level of teachers with more than 25 hours of lessons is higher than the ones with 21-25 hours of lessons. This may result from the need for teachers to make use of the curriculum, reflect all elements of it into the classroom by considering the students, and make an evaluation in this frame more often as the hours of lessons increase. In this situation, it may be thought that the increase in teachers' experience reflects curriculum literacy in the end. There have not been any studies about the effect

of lesson load on teachers' curriculum literacy in literature. This research contributes to the literature by showing that there is a difference in curriculum literacy levels between the secondary school teachers with more than 25 hours of lesson and the ones with 21-25 hours in favor of the ones with more than 25 hours of lesson load.

The findings regarding in-service training variable show that secondary school teachers' perception of instructional planning proficiency does not significantly differ. Based on this, it is possible to say that both the teachers who got in-service training and the ones who did not perceive themselves to be efficient at the same level. Likewise, it has been expressed in a few studies (Erman, 2016: 94; Örer, 2020: 48; Kurtoğlu Yalçın, 2024: 14) that getting in-service training does not create a significant difference in teachers' making use of the curriculum on preparation, implementation and planning education and instruction dimensions. As instructional planning is a competency which improves by getting hands on experience, it may be thought that in-service training is not effective at this point. In a study (Kurtuluş & Çavdar, 2011: 14) which has a finding to support this idea, participant teachers expressed that their competencies required to realize the activities in the curriculum had improved through the experience they gained in time and in-service training had no contribution to themselves. There have not been any studies in the literature in-service training is issued regarding instructional planning. This research makes a contribution to the literature by presenting a different variable on this subject.

It is also determined that secondary school teachers' curriculum literacy level differs in favor of the ones who got in-service training. That is to say, the curriculum literacy level of the teachers who got in-service training about the implementation of curriculum is higher than the ones who did not. This is an expected result in terms of the functionality of in-service trainings thinking that getting education about the implementation of the updated curriculum and being knowledgeable about the content positively affects curriculum literacy. There are studies in the literature (Aslan, 2019: 93; Erdamar, 2020: 103; Keskin, 2020: 113; Sarıca, 2021: 142; Atlı, Kara & Mirzeoğlu, 2021: 291; Duman, 2024: 60) supporting this research by putting forth that curriculum literacy level of teachers differ in favor of the ones who got in-service training.

The findings of the third research question show that there is a positive and moderate relationship between secondary school teachers' perception of proficiency in instructional planning and curriculum literacy levels. It is understood that as teachers' curriculum literacy level increases, their perception of proficiency in instructional planning also increases. This finding can be supported by another study about the relationship between curriculum literacy and competency in lesson planning. The participants of the study by Süral and Dedebali (2021) consist of candidate teachers in Pamukkale and Akdeniz University. In the results of the study, it was determined that there is a positive relationship on a high level between candidate teachers' curriculum literacy level and competency in lesson planning. Both studies are alike in finding out positive relationship between curriculum literacy and instructional planning. Besides, intern and novice teachers expressed that the ones with less experience and knowledge in content were more involved in planning in a study by Ball, Knobloch and Hoop (2007: 60). It can be deduced that there is a relationship between content knowledge and planning. This can be interpreted as a supporting study result. Another study by Yurtseven (2021: 8) examined the predictive power of teacher candidates' perception towards instructional planning on their planning performance. It was concluded that

there is a positive, significant relationship between the perception towards instructional planning and proficiency in instructional planning competency. This shows that perception towards instructional planning predicts instructional planning competency. Besides, instructional planning was detected to be the most important predictive variable of curriculum literacy in Erkmen Bolat's (2024) study. As for the findings of our research, it can be said that secondary school teachers' instructional planning proficiency increases or decreases based on their curriculum literacy levels. As Süral and Dedebali (2021: 28) express, the teachers who properly read a well-designed curriculum can use it effectively in practice. Therefore, high curriculum literacy level of teachers show that they will use their own educational programs more effectively (Süral and Dedebali, 2018: 313).

Conclusion

As a result of the research, the following conclusions can be drawn:

Secondary school teachers evaluate themselves to be curriculum literate and proficient in instructional planning on above average level.

Faculty of graduation, school type, weekly hour of lesson and in-service training variables do not have a significant effect on secondary school teachers' perception of proficiency in instructional planning.

Faculty of graduation has no significant effect on secondary school teachers' curriculum literacy levels.

Secondary school teachers at private schools have higher curriculum literacy levels than the ones at state schools.

Considering the finding that secondary school teachers' curriculum literacy level is higher in favor of the ones with more than 25 hours of lessons and the ones who got in-service training, it is possible to deduce that increase in the weekly hour of lesson and getting in-service training favorably contributes to curriculum literacy.

Finally, there is a positive and moderate relationship between secondary school teachers' perception of proficiency in instructional planning and curriculum literacy level. It can be interpreted that as curriculum literacy level of secondary school teachers increases, so does their perception of proficiency in instruction planning.

Suggestions

This research was conducted with the participation of secondary school teachers. Another research can be done with teachers working at other grade levels or including more than one grade level in a study. Deeper data can be collected by using data collection techniques such as observation and interview for further qualitative studies. Teachers or teacher candidates' instructional proficiency and curriculum literacy can be evaluated by school administrator or a specialist in educational sciences in various research contexts. The effect of the courses taken in educational faculties on teacher candidates' development of instructional planning competency and curriculum literacy can be examined. Finally, instructional planning proficiency and curriculum literacy can be issued regarding their relationship with other professional competencies.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	* Bu çalışma ikinci yazar danışmanlığında birinci yazarın 16.05.2023 tarihinde sunduğu "Ortaokul Öğretmenlerinin Öğretimi Planlama Yeterlik Algıları ile Program Okuryazarlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *(Dicle Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 24.03.2023 Tarih, 255919 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%70), 2. Yazar (%30) Veri Toplanması: 1. Yazar (%70), 2. Yazar (%30) Veri Analizi: 1. Yazar (%70), 2. Yazar (%30) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%70), 2. Yazar (%30) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%70), 2. Yazar (%30)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* This article is extracted from my master thesis entitled "Investigation of the Relationship Between the Secondary School Teachers' Instructional Planning Proficiency and Curriculum Literacy Levels", supervised by the second writer. (Master's Thesis, Dicle University, Diyarbakır/Turkey, 2023). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. * (Dicle University Rectorate, Social and Human Sciences Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 24.03.2023, numbered 255919 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%70), 2. Author (%30) Data Acquisition: 1. Author (%70), 2. Author (%30) Data Analysis: 1. Author (%70), 2. Author (%30) Writing up: 1. Author (%70), 2. Author (%30) Submission and Revision: 1. Author (%70), 2. Author (%30)

References / Kaynakça

Akkuzu, N. (2011). Determination of Relationships Between Professional Competences of Pre-Service Teachers and Factors Effecting Professional Competences: An Example of Structural Equation Model. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 6 (4), 2611- 2629.

Akpınar, B. & Özer, B. (2008). Evaluation of the Teaching Plans Prepared in the General Secondary Education According to the Opinions of Directors and Teachers. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (10), 121-145. https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/19559/208515.

Alanazi, M. H. (2019). A Study of the Pre-Service Trainee Teachers Problems in Designing Lesson Plans. *Arab World English Journal,* 10 (1) 166- 182. DOI: https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol10no1.15

Almerich, G., Orellana, N., Suarez-Rodriguez, J. & Diaz-Garcia, I. (2016). Teachers' Information and Communication Technology Competences: A structural approach. *Journal of Computer and Education*, 100, 110- 125. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2016.05.002

Altuncu, N. (2021). Examining The Curriculum Literacy Level of High School Teachers (Sample of Kayseri). Master's Thesis, Erciyes University, Kayseri.

Aslan, S. (2018). The Curriculum Literacy Level of Secondary School Teachers. Master's Thesis, Hacettepe University, Ankara.

Aslan, O. (2019). The Analysis of Primary and Secondary School Administrators' Perception of Curriculum Literacy According to Various Variables. Master's Thesis, Harran University, Şanlıurfa.

Aslan, S., & Gürlen, E. (2019) Ortaokul Öğretmenlerinin Program Okuryazarlık Düzeyleri. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* 20(1), 171-186.

Atlı, K., Kara, Ö. & Mirzeoğlu, A. D. (2021). Investigating Physical Education Teachers Perceptions About Their Curriculum Literacy Levels. *Gazi Journal of Physical Education and Sports Sciences*, 26 (2), 281-299. https://dergipark.org.tr/tr/pub/gbesbd/issue/61222/837824

Ayaz, S. (2023). The Correlation Between the Curriculum Literacy of Mathematics Teachers and The Patterns of Adaptation of The Curriculum. Master's Thesis, Dumlupınar University, Kütahya.

Aydın, İ. S. (2013). The Effect of Microteaching Technique on Teacher Candidates' Perceptions of Efficacy in Lesson. *Electronic Journal of Social Sciences*, 12 (43), 67-81. https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Esosder/İssue/6157/82749

Aydın Sesli, M. (2023). Öğretmenlerin Program Okuryazarlığı Yeterliliğinin Okul İklimine Etkisinde Program Liderliği Algısının Aracı Etkisi. [The Mediating Effect of The Perception Of Curriculum Leadership On The Effect Of Teachers' Curriculum Literacy Proficiency On School Climate]. Master's Thesis, Mimar Sinan Güzel Sanatlar University, İstanbul.

Aygün, Ç. (2023). Ortaokul Öğretmenlerinin Öğretim Programı ve Öğretimi Planlamaya Yönelik Farkındalıklarının Değerlendirilmesi. [Evaluation of Secondary School Teachers' Awareness of Curriculum and Instructional Planning]. Master Thesis, Fırat University,

Elâzığ.

Ball, A. L., Knobloch, N. A. & Hoop, S. (2007). The Instructional Planning Experiences of Beginning Teachers. *Journal of Agricultural Education*, 48(2):56-65.

Başar, T. & Berilgen, S. (2021). Determination of Curriculum Literacy Levels of School Administrators. *Kastamonu Education Journal, 29* (2), 348-361.

Baysal, O. (2024). Öğretmenler İçin Program Okuryazarlığı Mesleki Gelişim Programının Geliştirilmesi. [Developing Curriculum Literacy Professional Development Program for Teachers]. Master's Thesis, Ege University, İzmir.

Ben-Peretz, M. (2011). Teacher knowledge: What is it? How do we uncover it? What are its implications for schooling? *Teaching and Teacher Education*, 27 (2011), 3-9. doi:10.1016/j.tate.2010.07.015

Berberoğlu, A. (2023). Etken Öğretmenlik ile Öğretim Programı Okuryazarlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. [The Investigation of The Relationship Between Teacher Agency and Curriculum Literacy]. Master's Thesis, Bolu Abant İzzet Baysal University, Bolu.

Bilgin, H. (2023). Program Okuryazarlığına Yönelik Bir Program Tasarısı ile Öğretmenlerin Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterliklerinin Geliştirilmesi. [Developing Teachers' General Competencies of Teaching Profession Through A Curriculum Proposal Regarding Curriculum Literacy]. PhD Dissertation, Muğla Sıtkı Koçman University, Muğla.

Bingöl Meşe, E. T. (2010). The Self-Assessment of ICT Teachers on The Professional Standards of Their Branch: Case Of İzmir. Master's Thesis, Ege University, İzmir.

Brown, D. & Wendel, R. (1993). An Examination of First-Year Teachers' Beliefs about Lesson Planning. *Journal of Action in Teacher Education*, 15 (2), 63-71. DOI: 10.1080/01626620.1993.10734411.

Büyüköztürk, Ş. (2013). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem.

Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for The Behavioral Sciences*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Copriady, J. (2014). Teachers Competency in the Teaching and Learning of Chemistry Practical. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5 (8), 312-318. DOI: 10.5901/mjss.2014.v5n8p312.

Coşkun, E., Gelen, İ. & Öztürk, E. (2009). The Proficiency Perceptions of Pre-Service Turkish Language Teachers About Educational Planning, Application and Evaluation. *Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute,* 6 (12), 140-163. https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/19557/208437

Coşkun, E., Özer, B. & Tiryaki, E. N. (2010). An Evaluation of Competency Perceptions of Prospective Turkish Teachers. *Dokuz Eylül University Journal of Buca Education Faculty,* 6 (12), 140-163.

Çelikten Demirel, S., & Gündüz, T. (2022, Mart). Küçük ve Büyük Örneklem Koşullarında Farklı Yöntemlere Dayalı Olarak Normallik Varsayımının İncelenmesi. 12. Uluslararası

Sosyal, Beşerî ve Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunulmuş tam metin sözlü bildiri, İstanbul.

Dağ, Ş. (2021). Investigation of the Curriculum Literacy and Teaching Motivations of Teachers. Master's Thesis, Sabahattin Zaim University, İstanbul.

Demir, M. (2022). The Relationship between Curriculum Literacy Levels and Cognitive Flexibility Levels of Secondary School Teachers. Master's Thesis, Fırat University, Elâzığ.

Demir, E. & Toraman, Ç. (2021). Teachers' Levels of Curriculum Literacy. *Trakya Journal of Education,* 11(3), 1516-1528.

Dikmen, Ş. (2023). Öğretmenlerin Öğretim Programı Okuryazarlığı, Program Özerkliği, Pedagojik Bilgi ve Beceri Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. [Examining The Curriculum Literacy Levels, Curriculum Autonomy Levels and Pedagogical Knowledge And Skill Levels Of Teachers]. Master's Thesis, Aydın Adnan Menderes University, Aydın.

Dirik, M. Z. (2015). *Öğretim İlke ve Yöntemleri.* Ankara: Pegem Akademi.

Duman, M. (2024). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Öğretim Programı Okuryazarlığı Algısının İncelenmesi. [Examination of Social Studies Teachers' Perception of Curriculum Literacy]. Master's Thesis, Cumhuriyet University, Sivas.

Dunning, D., Heath, C. & Suls, M. (2004). Flawed Self-assessment: Implications for Health, Education and Workplace. *Psychol Sci Public Interest,* 5(3), 69-106. DOI: 10.1111/j.1529-1006.2004.00018.x

Durak, M. (2024). Öğretim Programı Okuryazarlığı ve Öğretmen Motivasyon İlişkisinin İncelenmesi. [Examining The Relationship Between Curriculum Literacy And Teacher Motivation]. Master's Thesis, Artuklu University, Mardin.

Epstein, R. M. & Hundert, E. M. (2016). Defining and Assessing Professional Competence. *Journal of American Medical Association,* 287 (2), 226-235. [PDF] Defining and Assessing Professional Competence (researchgate.net)

Erdamar, F. S. (2020). The Analysis of Primary School Teachers' Curriculum Literacy Perceptions and Primary School Administrators' Perceptions of Teachers' Curriculum Literacy Skills in the Context of Progressive Philosophy. Doctoral Theis, Fırat University, Elâzığ.

Erdamar, F. T. & Akpınar, B. (2021). The Analysis of Primary School Teachers' Curriculum Literacy Skills from the Administrators' Perspective. *Journal of History School,* 52, 1861-1884.

Erdem, C. & Eğmir, E. (2018). Prospective Teachers' levels of Curriculum Literacy. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences*, 20 (2), 123-138. DOI: 10.32709/akusosbil.428727

Erdem, S. (2023). Öğretmenlere Yönelik Program Okuryazarlığı Hizmet İçi Eğitim Programının Geliştirilmesi: Tasarım, Uygulama ve Değerlendirme. [Developing Curriculum Literacy In-Service Training Curriculum for Teachers: Design, Implementation and Evaluation]

Erginer, E. (2004). *Öğretimi Planlama Uygulama ve Değerlendirme.* Ankara: Öğreti Yayınları.

Erkmen Bolat, T. (2024). Sınıf Öğretmenlerinin Öğretim Programı Okuryazarlık Algılarını Yordayan Değişkenlerin İncelenmesi. [An Investigation of the Variables Predicting Primary School Teachers' Curriculum Literacy Perceptions]. Master's Thesis, Cumhuriyet University, Sivas.

Erman, M. (2016). The Examination of Teachers' Awareness About the Curricula and the Status of Their Benefit from the Curricula. Master's Thesis, Kırıkkale University, Kırıkkale.

Ertürk, S. (2017). *Eğitimde Program Geliştirme.* Ankara: Eva Edge Akademi Yayınları.

Gelmez Burakgazi, S. (2019). Curriculum Fidelity: Opening the Black Box. *Başkent University Journal of Education*, 6 (2), 236- 249. https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/355035/

Girgin, A. (2023). Investigating The Relationship Between English Teachers' Curriculum Literacy and Classroom Administration Competencies. Master's Thesis, Celal Bayar University, Manisa.

Göl, H. (2023). Özel Eğitim Öğretmenlerinin Program Okuryazarlık, Öz Yeterlik İnanç ve Programa Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. [Examination Of The Relationship Between Special Education Teachers' Levels Of Curriculum Literacy, Self-Efficacy Belief and Commitment to the Curriculum.] Master's Thesis, Artuklu University, Mardin.

Gravetter, F. J. & Wallnau, L. B. (2013). Statistics for the Behavioral Sciences, (10. Basım.) New York, Centage.

Gülbahar, B. (2016). Developing The Scale for Perception of Proficiency in Instruction Planning: Validity and Reliability Study. *Ahi Evran University Journal of Kırşehir Education Faculty,* 17 (3), 699-715.

Gülbahar, B. (2017). Investigation Into Turkish Primary School Teachers' Perception of Proficiency Towards Instruction Planning in Relation to Various Variables. *The Journal of Academic Social Science*, 5 (43), 315-328. https://asosjournal.com/DergiTamDetay.aspx?ID=12185

Güleç, H. (2023). An Investigation of Primary School Teachers' Curriculum Literacy Levels. Master's Thesis, Kastamonu University, Kastamonu.

Güler, Ş. Y. (2021). The Relationship Between Preschool Teachers' Curriculum Literacy, Self-Efficiency Beliefs and Classroom Management Skills. Master's Thesis, Sütçü İmam University, Kahramanmaraş.

Gülpek, U. (2020). Investigation Of the Physical Education and Sports Teachers and Prospective Teachers Curriculum Literacy and Physical Education Efficacy Levels. Master's Thesis, Uludağ University, Bursa.

Gündoğan, G. (2019). A Qualitative Evaluation on Teachers' Curriculum Literacy. Master's Thesis, Sütçü İmam University, Kahramanmaraş.

Güneş Şınego, S. & Çakmak, M. (2021). Examination Of Education Program Literacy

Levels of Teachers. *Journal of Kesit Academy*, 7 (27), 233-256.

Güngör, H. (2023). Öğretmenlerin Program Okuryazarlığı Yeterliklerinin Yordayıcısı Olarak Yansıtıcı Düşünme ile Öğretim Yöntemlerini Kullanma Becerileri. [Reflective Thinking and Teaching Methods Skills as Predictors of Teacher's Curriculum Literacy Competencies]. Master's Thesis, Akdeniz University, Antalya.

Gürkan, B. (2019). Primary School Teacher Candidates' Cognitive Structures in Relation to Curriculum, Instruction, Instruction Planning and Evaluating Instruction. *Kastamonu Education Journal*, 27 (2), 633- 645.

Hurioğlu, L. (2016). The Effect of Feedback on Pre-Service Teachers' Teaching Practice and Lesson Plan Preparing Skills Along with Self-Efficacy Levels During the Process of Teaching Experience. Doctoral Thesis, Çukurova University, Adana.

Kahraman, A. (2020). Özel Okul Öğretmenlerinin Eğitim Programı Okuryazarlığı, Epistemolojik İnançları ve Bireysel Yenilikçilik Düzeylerinin İncelenmesi. [Examination of Private School Teachers' Levels of Educational Program Literacy, Epistemological Beliefs, and Individual Innovativeness]. Master's Thesis, Marmara University, İstanbul.

Kahramanoğlu, R. (2019). A Study on Teachers' Curriculum Literacy Levels. *The Journal of International Social Research,* 12 (65), 827-840.

Karaağaç, M. (2023). Öğretmenlerin Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme Becerileri ile Program Okuryazarlığı Arasındaki İlişki. [The Relationship Between Teachers' Critical Thinking and Problem-Solving Skills with Curriculum Literacy]. Master's Thesis, Hacettepe University, Ankara.

Karaca, N. (2019). A Study on Preservice Teachers' Perceived Preparedness Levels Regarding Instructional Planning and Creating Learning Environments. Master's Thesis, Middle East Technical University, Ankara.

Karasar, N. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemi.* Ankara: Pegem Akademi.

Keskin, A. (2020). Determining The Perceptions of Teachers' Instructional Program Literacy Levels. Doctoral Thesis, Hacettepe University, Ankara.

Kılıçlı, H. (2024). Türkçe Öğretmen Adaylarının 21. Yüzyıl Becerileri, Program Okuryazarlığı ve Öz Yeterlik Algıları Arasındaki İlişki. [The Relationship Between 21st Century Skills, Program Literacy and Self-Efficacy Perceptions of Turkish Teacher Candidates]. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman.

Kızılaslan Tunçer, B. & Şahin, Ç. (2019). Examining the Knowledge Level of Pre-Service Teachers' About Curriculum. *Erzincan University Journal of Education Faculty,* 21 (2), 247-260.

Köse, E. (2020). *Eğitimin Temeli Temel Kavramlar.* Ankara: Pegem Akademi.

Krejcie, R. & Morgan, D. (1970). Determining Sample Size for Research Activities. *Journal of Educational and Psychology Measurement,* 30 (3), 607-610. https://doi.org/10.1177/001316447003000308

Kulshrestha, A.K. & Pandey, K. (2013). Teachers Training and Professional Competencies. Journal of Voice of Research, 1 (4), 29-33.

Kuloğlu, M. E. (2023). Program Özerkliği, Öğretmen Özerkliği, Öğretim Programı Okuryazarlığı, Öğretim Programına Bağlılık ve TPAB Arasındaki İlişkiler. [The Relationships Among The Curriculum Autonomy, Teacher Autonomy, Curriculum Literacy, Curriculum Fidelity, And Technological Pedagogical Content Knowledge]. PhD Thesis, Abant İzzet Baysal University, Bolu.

Kurtoğlu Yalçın, C. (2024). Öğretmenlerin Program ve Teknoloji Okuryazarlıkları ile Mesleki Yeterlik Algılarının Aralarındaki İlişkiye ve Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. [Investigation of Teachers' Program and Technology Literacy and Professional Competence Perceptions According to the Relationship Between Them and Some Variables]. PhD Thesis, Fırat University, Elazığ.

Kurtuluş, N. & Çavdar, O. (2011). Teachers' and Students' Views Toward the Activities of the Primary Science and Technology Curriculum. *Necatibey Faculty of Education Electronic Journal of Science and Mathematics Education*, 5 (1), 1- 23. https://dergipark.org.tr/tr/pub/balikesirnef/issue/3372/46533

Maba, W. & Mantra, I. B. N. (2018). The Primary School Teachers' Competence in Implementing the 2013 Curriculum. SHS Web of Conferences, 42, 1-6. DOI: https://doi.org/10.1051/shsconf/20184200035.

Mallillin, L. L. D. & Mallillin, J. B. (2019). Competency Skills and Performance Level of Faculties in The Higher Education Institution (HEI). *European Journal of Educational Studies*, 6 (9), 1- 19. https://zenodo.org/record/3566454#.ZA-fY5HP25c

MEB Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü (2017). Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri. Ankara: Millî Eğitim Basımevi. 15 Mayıs 2022 tarihinde https://oygm.meb.gov.tr/dosyalar/StPrg/Ogretmenlik_Meslegi_Genel_Yeterlikleri.pdf

MEB Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü (2017). Öğretmen Strateji Belgesi. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

Mulholland, J. & Wallace, J. (2001). Teacher Induction and Elementary Science Teaching: Enhancing Self-Efficacy. *Journal of Teaching and Teacher Education*, (17) 243-261.

Oh, S. (2011). Preservice Teachers' Sense of Efficacy and Its Sources. *Journal of Scientific Research*, 2 (3), 235-240. DOI:10.4236/psych.2011.23037

Ornstein, A. C. & Hunkins, F. P. "Curriculum Development". trans. Aysun Doğutaş. *Curriculum Foundations, Principles, and Issues*. Ed. Asım Arı. (s. 287-341). Konya: Eğitim Kitabevi, 2. Basım, 2016.

Öner, F. (2023). Curriculum Literacy Skills of Primary School English Teachers: A Review in The Context of Official and Functional Curriculum. Master's Thesis, Mimar Sinan Fine Arts University, İstanbul.

Örer, M. M. (2020). Investigation of Awareness on the Curriculum Implemented by the Physical Education Teachers and the Situation Teachers' Benefit from the Curriculum: The Çankaya Example. Master's Thesis, Yıldırım Beyazıt University, Ankara.

Özmen, F. (2016). Aday Öğretmenlerin Öz Yeterlilikleri ve Öğretmenlik Mesleki Kaygıları Arasındaki İlişki. Tezsiz Yüksek Lisans Projesi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Öztürk, N. (2023). Öğretmenlerin Program Okuryazarlığı Yeterliklerinin Yordayıcısı Olarak Yaratıcı Düşünme ile 21. Yüzyıl Öğreten Becerileri. [Creative Thinking And 21st Century Teaching Skills As Predictors Of Teachers' Curriculum Literacy Competencies]. Master's Thesis, Akdeniz University, Antalya.

Pehlivan, R. & Özdemir, S. (2020). Kuzey Kıbrıs'ta Devlette Görevli Okul Öncesi Öğretmenlerinin Oyun Öğretiminde Planlama ve Uygulama Öz Yeterliklerinin İncelenmesi. https://www.researchgate.net/publication/347999667

Roelofs, E. & Sanders, P. (2007). Towards A Framework for Assessing Teacher Competence. *European Journal of Vocational Training*, 40 (1), 123-139.

Salvucci S., Walter E., Conley V., Fink S. & Saba M. (1997). *Measurement Error Studies at the National Center for Education Statistics (NCES).* Washington D. C.: U. S. Department of Education.

Saral, N. Ç. (2019). Exploring Curriculum Literacy Level of English Language Teachers in Turkey. Master's Thesis, Gazi University, Ankara.

Sarıca, R. (2021). A Study on Teachers' Curriculum Literacy. *Journal of Kırşehir Education Faculty,* 22 (1), 132-170. DOI: 10.29299/kefad.776214.

Sevim, F. (2023). Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Mesleki İnançları ile Program Okuryazarlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Osmaniye İli Örneği). [Investigating The Relationship Between Professional Beliefs And Program Literacy Among Physical Education Teachers: A Case Study In Osmaniye Province, Turkey]. Master's Thesis, Mersin University, Mersin.

Süral, S. & Dedebali, N. C. (2018). A Study of Curriculum Literacy and Information Literacy Levels of Teacher Candidates in Department of Social Sciences Education. European Journal of Educational Research, 7(2), 303-317. Doi: 10.12973/eujer.7.2.303

Süral, S. & Dedebali, N. C. (2021). The Predictive Power of The Curriculum Literacy Levels of Pre-Service Teachers Upon Their Competencies in Lesson Planning. *Malaysian Online Journal of Educational Sciences*, 9 (2), 27-40.

Şan, İ. (2013). The Level of Self-Efficacy of Prospective Mathematics Teachers About Competencies for Planning and Organizing Instruction. *Journal of Turkish Studies,* 8 (3), 517-537.
https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=16196

Tabachnick, B.G. and Fidell, L.S. (2013). Using Multivariate Statistics. 6h Edition, Person Education, Boston.

Tanaş, R. (2023). Relationships Between Teachers' Levels of Curriculum Literacy, Curriculum Commitment, Learning-Teaching Process Competencies, and Achievement Goals. Doctoral Thesis, Fırat University, Elazığ.

Taşdemircanan, A. (2023). An Analysis of Perceived Autonomy of Teachers and Their Curriculum Literacy Levels. Master's Thesis, Sivas Cumhuriyet University, Sivas.

Tokgöz Can, M. (2019). A Study on Autonomy Perceptions and Expectations of Teachers in Planning and Implementing of Teaching. Master's Thesis, Ege Üniversitesi, İzmir.

Turan Özpolat, E. (2024). İlköğretim Öğretmenlerinin Eğitim Programı Okuryazarlığına Yönelik Görüşleri. [Primary School Teachers' Views on Curriculum Literacy]. International Journal of Language Academy, 12 (4), 342-366.

Tutuş, F. (2021). English Teachers' Curriculum Literacy Levels and Views on English Language Teaching. Master's Thesis, Fırat University, Elâzığ.

Türeyen, H. (2023). Investigation Of Curriculum Literacy Levels of School Administrators and Teachers. Master's Thesis, Yozgat Bozok University, Yozgat.

Ulukulu, G. (2023). Psikolojik İhtiyaçlara Duyarlı Öğretim Stili ile Mesleki Doyum, Özerklik ve Öz Yeterlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Master's Thesis, Ege University, İzmir.

Üstün, A. & Tekin, S. (2016). A Comparison of The Self-Efficacy Beliefs of Teacher Candidates in Terms of Different Variables at Amasya University Faculty of Education. *Abant İzzet Baysal University Journal of Education Faculty*, 9 (1), 35-47.

Waternaux, C. M. (1976). Asymptotic Distribution of The Sample Roots for A Nonnormal Population. Biometrika, 63(3), 639-645.

Yar Yıldırım, V. (2018). Developing and Evaluating In-Service Training Curriculum for School Administrators' Curriculum Literacy. Doctoral Thesis, Gaziosmanpaşa University, Tokat.

Yavuz Konokman, G. & Yanpar Yelken, T. (2013). Prospective Teachers' Opinions on Their Competencies in Learning Teaching Process. *Mersin University Journal of the Faculty of Education*, 9 (1), 175-188. https://dergipark.org.tr/tr/pub/mersinefd/issue/17382/181582

Yıldız, S. (2020). Educational Planning Proficiency Perceptions and Time Management Skills of Classroom Teachers. *TURAN-SAM International, Scientific Peer-reviewed and Refereed Journal*, 12 (46), 365-442. DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Yılmaz, G. (2021). Examining The Relationship Between Curriculum Literacy Levels, Curriculum Orientations and Curriculum Fidelity Levels of Teachers. Master's Thesis, Gaziantep University, Gaziantep.

Yurtseven, N. (2021). On the Path to Becoming a Teacher: Student Teachers' Competency in Instructional Planning. *The Teacher Educator,* 1-17. DOI: 10.1080/08878730

Zöğ, H. (2022). Öğretmenlerin Öğretim Programına Bağlılıkları, Eğitim Felsefelerine Yönelik Eğilimleri ve Öğretme Öğrenme Süreci Yeterlilik Algıları Arasındaki İlişki. [The Relationship Between Teachers' Commitment To The Curriculum, Their Tendencies Towards The Philosophy Of Education And Their Perceptions Of Competencies In The Teaching-Learning Process]. PhD Dissertation, Balıkesir University, Balıkesir.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 852-868 | Araştırma Makalesi

Madde ve Isı Ünitesinin Bilimsel Öykülerle Desteklenen Eğitsel Oyunlarla Öğretimine Yönelik Öğrencilerin Görüşleri

Emine Hatun Diken [1] **Şeyda Özdemir** [2]

Öz

Araştırmanın amacı "Madde ve Isı" ünitesinin bilimsel öykülere desteklenen eğitsel oyunlarla öğretimine yönelik 6. sınıf öğrencilerinin görüşlerini tespit etmektir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Araştırmaya Kars ilinin bir ilçesine bağlı bir ortaokulun 6. sınıfında öğrenim gören 21 öğrenci katılmıştır. Araştırmada veri toplama araçları olarak "Madde ve Isı Ünitesinin Bilimsel Öykülerle Desteklenen Eğitsel Oyunlarla Öğretimine Yönelik Görüşme Formu", "Madde ve Isı Ünitesine Yönelik Bilimsel Öyküler" ve "Madde ve Isı Ünitesine Yönelik Eğitsel Oyunlar" kullanılmıştır. Araştırmanın uygulamaları dört haftalık süreçte gerçekleştirilmiştir. Ünitenin bilimsel öykülerle öğretimi 5E Öğretim Yöntemi'nin "Dikkat Çekme" basamağında, eğitsel oyunlarla öğretimi 5E Öğretim Yöntemi'nin "Derinleştirme" basamağında gerçekleştirilmiştir. Ünitenin öğrencilere bilimsel öyküler içeren eğitsel oyunlarla öğretimi yapıldıktan sonra görüşme formu öğrencilere dağıtılmış, formdaki soruları öğrenciler yazılı olarak cevaplamışlardır. Öğrencilerin yazılı görüşlerinin içerik analizleri yapılarak önceden belirlenen ve analiz anında ortaya çıkan açıklayıcı, çıkarımsal kodlar kullanılarak temalar tespit edilmiştir. Araştırmada ünitenin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretimi sonucunda; öğrencilerin kendilerini sevinçli, mutlu, keyifli, eğlenceli, başarılı hissettikleri, fen bilimleri dersini çok sevdikleri, dersi çok eğlenceli, çekici, öğretici buldukları, üniteyi eğlenerek öğrendikleri, daha iyi anladıkları, ünitenin oldukça kolay olduğunu fark ettikleri, "Vücudumuzda Sistemler", "Kuvvet ve Hareket" üniteleri başta olmak üzere fen bilimleri ünitelerinin tamamının bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretilmesi gerektiği şeklinde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Madde ve Isı Ünitesi, Bilimsel Öyküler, Eğitsel Oyunlar, Fen Bilimleri Öğretimi, 6. Sınıf Öğrencileri.

Diken, E. H., & Özdemir, Ş. (2025). Madde ve Isı Ünitesinin Bilimsel Öykülerle Desteklenen Eğitsel Oyunlarla Öğretimine Yönelik Öğrencilerin Görüşleri. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 852-868. https://doi.org/10.15869/itobiad.1655799

Geliş Tarihi	11.03.2025
Kabul Tarihi	10.06.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.

1 Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Dede Korkut Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı, Kars, Türkiye, hatundiken06@gmail.com, ORCID: 0000 0003 3922 2535

2 Fen Bilimleri Öğretmeni, Atatürk Ortaokulu, Kars/Susuz, Türkiye, seydaxozdemir01@gmail.com , ORCID: 0009 0007 4486 7123

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 852-868 | Research Article

Students' Opinions on Teaching the Unit of Matter and Heat with Educational Games Supported by Scientific Stories

Emine Hatun Diken [1] **Seyda Ozdemir** [2]

Abstract

The aim of the study is to determine the opinions of 6th grade students on teaching the unit "Matter and Heat" with educational games supported by scientific stories. A case study, one of the qualitative research designs, was used in the study. 21 students studying in the 6th grade of a secondary school in a district of Kars province participated in the study. In the research, "Interview Form for Teaching the Matter and Heat Unit with Educational Games Supported by Scientific Stories", "Scientific Stories for the Matter and Heat Unit" and "Educational Games for the Matter and Heat Unit" were used as data collection tools. The research was implemented over a four-week period. Teaching the unit with scientific stories was carried out in the "Attention-Drawing" step of the 5E Teaching Method, and teaching it with educational games was carried out in the "Deepening" step of the 5E Teaching Method. After teaching the unit to students with educational games containing scientific stories, the interview form was distributed to the students and the students answered the questions in the form in writing. Themes were identified by using the descriptive and inferential codes that were determined in advance and emerged during the analysis by content analysis of the students' written opinions. In the study, it was determined that as a result of teaching the unit with educational games supported by scientific stories; the students felt joyful, happy, enjoyable, entertaining, successful, they loved the science lesson, they found the lesson very entertaining, attractive, educational, they learned the unit by having fun, they understood it better, they realized that the unit was quite easy, and they expressed the opinion that all science units, especially the units "Systems in Our Body" and "Force and Movement", should be taught with educational games supported by scientific stories.

Keywords: Matter and Heat Unit, Scientific Stories, Educational Games, Science Teaching, 6th Grade Students.

Diken, E. H., & Özdemir, Ş. (2025). Students' opinions on teaching the unit of matter and heat with educational games supported by scientific stories. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 14(2), 852-868. https://doi.org/10.15869/itobiad.1655799

Date of Submission	11.03.2025
Date of Acceptance	10.06.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.	

1 Assoc. Prof. Dr., Kafkas University, Dede Korkut Faculty of Education, Department of Science Education, Kars, Türkiye, hatundiken06@gmail.com, ORCID: 0000 0003 3922 2535

2 Science Teacher, Ataturk Secondary School, Kars/Susuz, Türkiye, seydaxozdemir01@gmail.com, ORCID: 0009 0007 4486 7123

Giriş

Ortaokul fen bilimleri dersleri incelendiğinde genellikle soyut kavramların yoğun olduğu görülmektedir. Bu soyut kavramlar, öğrencilerin öğrenme süreçlerinde zorluklar yaşamalarına neden olmaktadır (Daşcı & Yaman, 2014, s. 273; Kıncal & Deniz Yazgan, 2010, s. 725). Bu durum, öğrencilerin fen bilimleri dersinden soğumalarına sebep olabilmektedir (Gölcük, 2017, s. 2). Öğrencilerin fen bilimleri derslerindeki kavramları ezber yapmaları neticesinde öğrendikleri bilgiler zihinlerinde uzun süre kalmamakta, bu durum onların yeni kavramları öğrenmelerini olumsuz etkileyebilmektedir (; Eser & diğ.; 2024, s. 2055; Maskan & Maskan, 2007 s, 24). Halbuki fen bilimleri öğretimi, öğrencileri yalnızca ezber yapmaya yönlendirmeyen, onların kavramları anlamlı bir biçimde öğrenmelerini, içselleştirmelerini, öğrenmelerinden kendilerinin sorumlu olduklarını sağlayan bir öğrenme alanıdır. (Yıldız, Şimşek & Araz, 2016, s. 21). Bu nedenle özellikle ortaokullarda eğitim-öğretim ortamları düzenlenirken soyut kavramların somutlaştırılmasını, öğrencilerin sınıf düzeylerini, ilgi alanlarını, öğrenme ortamlarını esas alan, öğrencileri düşündüren ve eğlendiren yöntemlerin kullanılması gerekir (Gürdal, 1992, s. 186; Hazar & Altun, 2018, s. 55; Kaya & Elgün, 2015, s. 330). Böyle yöntemlerin kullanılması ile öğrenciler öğrenme ortamlarına aktif şekilde katılım sağlayacaklar, bu şekilde öğretim süreci daha etkili bir hale gelecektir (Ertuğrul & Karamustafaoğlu, 2021, s. 21). Bu yöntemlerden birisi eğitsel oyunlardır (Çakır & Kurt; 2021, s. 116). Eğitsel oyunlar, öğrencilerin konuları somutlaştırabilecekleri, derslere aktif katılım gösterebilecekleri, eğlenebilecekleri, öğrendikleri bilgilerin zihinlerinde kalıcı olmasını sağlayabilecekleri öğrenme araçlarından birisidir (Çavuş & diğ., 2011, s. 2; Demirtaş & diğ., 2021, s. 18, Karamustafaoğlu & Aksoy, 2020, s. 23; Karamustafaoğlu & Baran 2020, s. 77; Kılıç & Karamustafaoğlu, 2020, s. 146; Nur, 2019, s. 4; Seçkin Kapucu & Çağlak, 2017, s. 538). Eğitsel oyunlar; öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişimlerine katkı sağlamak amacıyla kullandıkları, bilgilerini kalıcı olarak edindikleri, fiziksel, zihinsel, eğlenceli vakit geçirdikleri, duygusal becerilerini geliştirdikleri planlı olan etkinliklerdir (Çakır & Kurt, 2021, s. 116; Dündar & Ayan, 2009, s. 66; Işılak & Durmuş, 2004, s. 18; Karamustafaoğlu & Yurtyapan, 2016, s. 84; Sorkun & Karamustafaoğlu, 2022, s.393; Yıldırım, 2015, s. 24). Oyunlar, öğrenciler kadar öğretmenler için de çok etkili olan öğrenme-öğretme araçlarındandır (Kayış & Güven Yıldırım, 2024, s. 45; Yıldırım, Sezer & Ergin Yavaş, 2023, s. 1467). Ayrıca oyunlar çekingen ve kendini ifade etmekte zorlanan öğrencilerin derslere katılımlarını artıran öğrenme araçlarındandır (Çakır & Karamustafaoğlu, 2021, s. 540; Demirel, 2002; s. 35; Karamustafaoğlu & Kılıç, 2020, s. 3; Önen, Demir, & Şahin, 2012, s. 301). Eğitim-öğretim sürecini daha etkili duruma getirebilmek, öğrencilerin kavramları öğrenmelerini daha kolaylaştırmak, öğrendikleri bilgileri unutmalarını daha fazla engellemek için eğitsel oyunları destekleyen, motive edici öyküler de kullanılabilir (Beker-Baş & Karamustafaoğlu, 2022, s. 270). Bu öykülerin bir bileşeni de bilimsel öykülerdir. Bilimsel öyküler, öğrencilerin fen bilimlerine olan ilgilerini artırırken, aynı zamanda öğrendikleri bilgilerin hafızalarında daha kalıcı olmasını sağlar (Tezel & Karacalı, 2018, s. 453). Bilimsel öyküler, fen bilimleri derslerinde öğretmenler tarafından kullanılarak öğrencilere anlamlı, tutarlı, akılda kalıcı bağlamlar sunulabilir, onların duyusal tepkilerini uyandırılabilir, öğrencilerin ünitelere/konulara yönelik daha kolay hayal etmelerini, bilgileri daha rahat hatırlamalarını sağlayabilir ve derse olan ilgilerini artırabilir (Coşkun, 2012; s. 7; Millar & Osborne, 1998, s. 21; Tezel & Karacalı, 2018, s. 454). Bilimsel öyküler, fen bilimleri kavramlarının öğrencilere aktarılmasında, yeni bilgiler

edinme fırsatının yaratılmasında etkili bir araç olmasının yanında öğrencilerin bilime olan ilgilerini tekrar canlandırabilmektedir (Osborne & Collins, 2010, s. 444; Şen-Gümüş, 2009, s. 5). Bilimsel öyküler, fen eğitiminin dünyayla bağlantısını kurmada ve öğrencilerin kavram yanılgılarını düzeltmede yardımcı olabilen öğrenme araçlarından da birisidir (Akçay & Akçay, 2017, s. 419; Dolunay & Karamustafaoğlu; 2021, s. 60). Öğrencilere eğitsel oyunlarla fen bilimleri ünitelerinin/konularının öğretimleri öncesinde bilimsel öyküleme etkinliklerinin yapılması ile zor, soyut olan kavramların daha kolay ve anlaşılır olması sağlanabilir (Beker-Baş & Karamustafaoğlu, 2022, s. 270). Bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlara fen bilimleri konularının/ünitelerinin öğretilmesi hakkında öğrencilerin duygularını, düşüncelerini belirlemenin, öğrenmenin ve anlamanın alan yazına katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir (Beker-Baş & Karamustafaoğlu, 2022, s. 286; Tezel & Karacalı, 2018, s. 78). Bu araştırmanın amacı "Madde ve Isı" ünitesinin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretimine yönelik 6. sınıf öğrencilerinin görüşlerini tespit etmektir. Araştırmada "Madde ve Isı" ünitesi 6. sınıf öğrencilerinin anlamakta en fazla zorlandıkları ünitelerden birisi olduğu için bu ünitenin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlar ile öğretilerek ünitenin içeriğindeki fen kavramlarının öğrenciler için daha anlaşılır olması hedeflenmektedir. Ayrıca bu araştırmada kullanılan "Madde ve Isı" ünitesine yönelik geliştirilen, kullanılan bilimsel öyküler ile eğitsel oyunların; fen bilimleri öğretiminde bilimsel öykülerle desteklenmiş eğitsel oyunlardan faydalanmak isteyen program geliştiricilere, öğretmenlere, öğrencilere ve velilere rehber olabileceği düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Nitel araştırma, algıların ve olayların doğal ortamlarında bütüncül ve gerçekçi olarak ortaya konmasına yönelik sürecin izlendiği bir araştırma yöntemidir (Yıldırım & Şimşek, 2006, s. 277). Durum çalışması ise güncel olan bir olguyu kendi kapsamında ele alan, birden fazla kanıtın olduğu durumlarda kullanılan, görgül olan bir araştırma desenidir (Yin, 1984, s. 96).

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcılarını Kars ilinin Susuz ilçesine bağlı bir ortaokulun 6. sınıfında (tek şube) öğrenim gören 21 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmanın katılımcılarının belirlenmesinde kolay ulaşılabilir durum örneklemesi yöntemi kullanılmıştır. Kolay ulaşılabilir durum örneklemesi araştırmaya pratiklik, hız kazandırır ve bu örneklemede araştırmacı erişilmesi kolay, yakın olan durumu seçer (Yıldırım & Şimşek, 2006, s. 113).

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak; "Madde ve Isı Ünitesinin Bilimsel Öyküler İçeren Eğitsel Oyunlarla Öğretimine Yönelik Görüşme Formu", "Madde ve Isı Ünitesine Yönelik Bilimsel Öyküler" ve "Madde ve Isı Ünitesine Yönelik Eğitsel Oyunlar" kullanılmıştır.

a) "Madde ve Isı" Ünitesinin Bilimsel Öyküler İçeren Eğitsel Oyunlarla Öğretimine Yönelik Görüşme Formu

Araştırmada birinci veri toplama aracı olarak "Madde ve Isı Ünitesinin Bilimsel Öyküler

İçeren Eğitsel Oyunlarla Öğretimine Yönelik Görüşme Formu" kullanılmıştır. Bu form araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Görüşme formundaki sorular araştırmacılar tarafından hazırlandıktan sonra bilimsel öyküler ve eğitsel oyunlar konularında çalışmaları olan iki farklı üniversitedeki öğretim üyelerine kontrol ettirilmiştir. Öğretim üyelerinin görüşme soruları üzerinde verdikleri dönütler doğrultusunda sorular düzeltilmiştir. Bu şekilde görüşme formundaki soruların geçerlik-güvenirlik süreci tamamlanmıştır. Görüşme formunda açık uçlu ve yapılandırılmış 11 soru bulunmaktadır. Görüşme formu "Madde ve Isı" ünitesinin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlar ile öğretiminden sonra öğrencilere dağıtılmış ve öğrenciler formdaki sorulara yazılı olarak cevap vermişlerdir. Öğrenciler görüşme formundaki sorulara yazılı olarak cevap verdikten sonra görüşme formları öğrencilerden toplanmış ve her bir formdaki soruların tamamının öğrenciler tarafından yanıtlanıp yanıtlanmadığı araştırmacı tarafından kontrol edilmiştir.

Görüşme formundaki sorulardan birkaç tanesi şunlardır.

1- "Madde ve Isı" ünitesinin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretiminden sonra ünitenin zorluk derecesini "Çok Zor" dan "Çok Kolay" a kadar olan derecelendirmeyi göz önüne alarak belirtebilir misin?

2- "Madde ve Isı" ünitesinin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretiminden sonra üniteyi anlayıp anlamadığına dair performansını "Çok Kötü" den "Çok İyi" ye kadar olan derecelendirmeyi göz önüne alarak değerlendirebilir misin?

3- "Madde ve Isı" ünitesini bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğrenmek Sende hangi duyguları uyandırdı?

4- "Madde ve Isı" ünitesinin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretiminden sonra fen bilimleri dersine olan düşüncelerin neler oldu?

5- "Madde ve Isı" ünitesi dışındaki hangi fen bilimleri üniteleri bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretilmeli?

b) "Madde ve Isı" Ünitesine Yönelik Bilimsel Öyküler

Araştırmada ikinci veri toplama aracı olarak "Madde ve Isı Ünitesine Yönelik Bilimsel Öyküler" kullanılmıştır. Bilimsel öyküler araştırmacılar, fen bilimleri ve Türkçe öğretmenlerinin ortak çalışmaları ile hazırlanmıştır. Hazırlanan bilimsel öyküler; maddelerin hâlleri ve tanecikli yapısına vurgu yapmak amacıyla hazırlanan "Madde Diyarı", maddelerin taneciklerinin birbirine olan yakınlığına vurgu yapmak amacıyla hazırlanan "Yoğunluk Adası", ısı iletimi ve ısı yalıtımına vurgu yapmak amacıyla hazırlanan "Isı Krallığı'nın Bilgesi; Usta Termo", "Yakıtlar" konusuna vurgu yapmak amacıyla hazırlanan "Enerji Krallığı" adlı öykülerdir. Hazırlanan bilimsel öykülerde herhangi bir yanlış bilgi ya da kavram yanılgısının olup olmadığı ilgili konuda çalışmaları olan iki öğretim üyesine kontrol ettirilmiştir. Öğretim üyeleri bilimsel öyküleri kontrol etmişler, öyküler üzerinde gerekli düzeltmeleri yapmışlardır.

c) "Madde ve Isı" Ünitesine Yönelik Eğitsel Oyunlar

Araştırmada üçüncü veri toplama aracı olarak "Madde ve Isı Ünitesine Yönelik Eğitsel Oyunlar" kullanılmıştır. Eğitsel oyunlar araştırmacılar ve fen bilimleri öğretmenlerinin ortak çalışmaları ile hazırlanmıştır. Hazırlanan eğitsel oyunlar; "Madde ve Isı Avı", "Kutuyu Aç", "Isı Kaşifleri: Madde ve Isı Macerası", "Kelime Avı" adlı oyunlardır.

Hazırlanan eğitsel oyunlarda herhangi bir yanlış bilgi ya da kavram yanılgısının olup olmadığı ilgili konuda çalışmaları olan iki akademisyene kontrol ettirilmiştir. Akademisyenler eğitsel oyunları kontrol etmişler, oyunlar üzerinde gerekli düzeltmeleri yapmışlardır.

Araştırma Süreci

Araştırmanın Kars ilinin bir ilçesine bağlı ortaokulda yapılabilmesi için öncelikle İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nden yazılı izinler çıkmış, bu yazılı izinler araştırmacılara ve uygulamanın yapıldığı ortaokulun müdürüne tebliğ edilmiştir. Öğrenciler araştırmaya gönüllülük esasına göre katılmışlardır. Çalışmaya dair araştırmacılardan birisinin görev yaptığı üniversitenin "Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu" nun 19.02.2025 tarihli 66 sayılı kararı ile çalışmanın etik kurul izni alınmıştır. Araştırmanın uygulama sürecinde öncelikle öğrencilerin anlamakta en fazla zorlandıkları, soyut ve karmaşık kavramların fazla olduğu "Madde ve Isı" ünitesinin 6. sınıf öğrencilerine bilimsel öyküler içeren eğitsel oyunlarla öğretimine araştırmacılar tarafından karar verilmiştir. 6. sınıf Fen Bilimleri Öğretim Programı'na göre çalışma 2024-2025 eğitim-öğretim yılının birinci döneminde "Madde ve Isı" ünitesinin işlendiği Aralık ayında, her hafta 4 saat olmak üzere dört haftada toplam 16 saatlik fen bilimleri dersinde gerçekleştirilmiştir. Ünite her hafta öğrencilere 5E Öğretim Yöntemi'ne göre anlatılmıştır. Bilimsel öykülerle ünitenin öğretimi 5E Öğretim Yöntemi'nin "Dikkat Çekme" basamağında, eğitsel oyunlarla ünitenin öğretimi 5E Öğretim Yöntemi'nin "Derinleştirme" basamağında gerçekleştirilmiştir. "Madde ve Isı" ünitesine yönelik bilimsel öyküler araştırmacılar, fen bilimleri öğretmenleri ve Türkçe öğretmenlerinin ortak çalışmaları ile hazırlanmıştır. Bilimsel öykülerin oluşturulmasında "Kim?", "Nerede?", "Ne zaman?", "Problem nedir?", "Ne oldu?", "Çözüm ne oldu?" bileşenleri dikkate alınmıştır. Araştırmacılardan birisi olan dersin fen bilimleri öğretmeni, her hafta fen bilimleri dersinde öğrencilere bilimsel öyküleri okumuş, ardından merak uyandırıcı sorular sormuş, tartışmalar başlatarak öğrencilerin dikkatlerini çekmeyi başarmıştır. Ardından öğrencilere 5E Öğretim Yöntemi'nin "Derinleştirme" basamağında üniteye yönelik eğitsel oyun etkinlikleri yaptırmıştır. Öğretmen tarafından eğitsel oyunlar öncelikle öğrencilere tanıtılmış, oyunların kuralları detaylı olarak açıklanmış, öğrencilerin anlamadığı noktalar tekrar açıklanmıştır. Bilimsel öyküler ve eğitsel oyunlarla ünitenin öğretimi 4 haftalık fen bilimleri derslerinde belirli bir sıraya göre yapılmıştır. İlk hafta işlenen fen bilimleri dersinde "Madde Diyarı" adlı bilimsel öykü ile desteklenen "Madde ve Isı Avı" adlı eğitsel oyunu, ikinci hafta "Yoğunluk Adası" adlı bilimsel öykü ile desteklenen "Kutuyu Aç" adlı eğitsel oyunu, üçüncü hafta "Isı Krallığı'nın Bilgesi Usta Termo" adlı bilimsel öykü ile desteklenen "Isı Kaşifleri: Madde ve Isı Macerası" adlı eğitsel oyunu, dördüncü hafta "Enerji Krallığı" adlı bilimsel öykü ile desteklenen "Kelime Avı" adlı eğitsel oyunu kullanılarak öğrencilere ünitedeki konuların öğretimleri yapılmıştır.

Dört haftalık fen bilimleri dersinde aşağıdaki sıraya göre bilimsel öyküler ve eğitsel oyunlarla ünitenin öğretimi yapılmıştır.

1. Hafta Fen Bilimleri Dersinin İşlenişi: 5E Öğretim Yöntemi'nin "Dikkat Çekme" aşamasında, maddelerin hâlleri ve tanecikli yapısına vurgu yapmak amacıyla haftanın ilk ders saatinde öğrencilerle birlikte "Madde Diyarı" adlı bilimsel öykü sınıfta öğretmen tarafından öğrencilere okunmuştur. Dersin birinci saatinde öğrencilerin derse olan ilgilerini artırmak amacıyla onlara merak uyandırıcı sorular sorulmuştur. İkinci ve

üçüncü ders saatlerinde 5E Öğretim Yöntemi'nin "Keşfetme" ve "Açıklama" basamaklarında "Madde ve Isı" ünitesinin anlatımına devam edilmiştir. Dersin dördüncü saatinde 5E Öğretim Yöntemi'nin "Derinleştirme" basamağında öğrencilerin öğrendiklerini pekiştirmeleri, öğrenme sürecine aktif katılmaları, eğlenceli bir ortamda kavramları daha iyi anlamaları, içselleştirmeleri, işbirliği yapmaları amacıyla "Madde ve Isı Avı" adlı eğitsel oyun öğrencilerle oynanmıştır.

2. Hafta Fen Bilimleri Dersinin İşlenişi: 5E Öğretim Yöntemi'nin "Dikkat Çekme" aşamasında maddelerin taneciklerinin birbirine olan yakınlığına vurgu yapmak amacıyla haftanın ilk ders saatinde öğrencilerle birlikte "Yoğunluk Adası" adlı bilimsel öykü sınıfta öğretmen tarafından öğrencilere okunmuştur. Dersin birinci saatinde öğrencilerin derse olan ilgilerini artırmak amacıyla onlara merak uyandırıcı sorular sorulmuştur. İkinci ve üçüncü ders saatlerinde 5E Öğretim Yöntemi'nin "Keşfetme" ve "Açıklama" basamaklarında "Madde ve Isı" ünitesinin anlatımına devam edilmiştir. Dersin dördüncü saatinde 5E Öğretim Yöntemi'nin "Derinleştirme" basamağında öğrencilerin öğrendiklerini pekiştirmeleri, öğrenme sürecine aktif katılmaları, eğlenceli bir ortamda kavramları daha iyi anlamaları, içselleştirmeleri, işbirliği yapmaları amacıyla "Kutuyu Aç" adlı eğitsel oyun öğrencilerle oynanmıştır.

3. Hafta Fen Bilimleri Dersinin İşlenişi: 5E Öğretim Yöntemi'nin "Dikkat Çekme" aşamasında, ısı iletimi ve ısı yalıtımına vurgu yapmak amacıyla haftanın ilk ders saatinde öğrencilerle birlikte "Isı Krallığı'nın Bilgesi Usta Termo" adlı bilimsel öykü sınıfta öğretmen tarafından öğrencilere okunmuştur. Dersin birinci saatinde öğrencilerin derse olan ilgilerini artırmak amacıyla onlara merak uyandırıcı sorular sorulmuştur. İkinci ve üçüncü ders saatlerinde 5E Öğretim Yöntemi'nin "Keşfetme" ve "Açıklama" basamaklarında "Madde ve Isı" ünitesinin anlatımına devam edilmiştir. Dersin dördüncü saatinde 5E Öğretim Yöntemi'nin "Derinleştirme" basamağında öğrencilerin öğrendiklerini pekiştirmeleri, öğrenme sürecine aktif katılmaları, eğlenceli bir ortamda kavramları daha iyi anlamaları, içselleştirmeleri, işbirliği yapmaları amacıyla "Isı Kaşifleri: Madde ve Isı Macerası" adlı eğitsel oyun öğrencilerle oynanmıştır.

4. Hafta Fen Bilimleri Dersinin İşlenişi: 5E Öğretim Yöntemi'nin "Dikkat Çekme" aşamasında "Yakıtlar" konusuna vurgu yapmak amacıyla haftanın ilk ders saatinde öğrencilerle birlikte "Enerji Krallığı" adlı bilimsel öykü sınıfta öğretmen tarafından öğrencilere okunmuştur. Dersin birinci saatinde öğrencilerin derse olan ilgilerini artırmak amacıyla onlara merak uyandırıcı sorular sorulmuştur. İkinci ve üçüncü ders saatlerinde 5E Öğretim Yöntemi'nin "Keşfetme" ve "Açıklama" basamaklarında "Madde ve Isı" ünitesinin anlatımına devam edilmiştir. Dersin dördüncü saatinde 5E Öğretim Yöntemi'nin "Derinleştirme" basamağında öğrencilerin öğrendiklerini pekiştirmeleri, öğrenme sürecine aktif katılmaları, eğlenceli bir ortamda kavramları daha iyi anlamaları, içselleştirmeleri, işbirliği yapmaları amacıyla "Kelime Avı" adlı eğitsel oyun öğrencilerle oynanmıştır.

"Madde ve Isı" ünitesinin öğretimi yukarıdaki bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla yapılarak dört haftalık süreçte tamamlanmıştır. Ardından öğrencilere "Madde ve Isı Ünitesinin Bilimsel Öyküler İçeren Eğitsel Oyunlarla Öğretimine Yönelik Görüşme Formu" çoğaltılıp dağıtılarak öğrencilerden formdaki yapılandırılmış sorulara yazılı olarak cevap vermeleri istenmiştir. Öğrenciler formları doldurduktan sonra araştırmacı her bir öğrencinin kurşun kalemle yazarak doldurdukları her bir görüşme formunu öğrencilerden toplamıştır. Araştırmacı her bir görüşme formundaki soruların tamamına

öğrencilerin cevap verip vermediklerini kontrol etmiştir. Formdaki bazı sorulara eksik cevap veren öğrencilere araştırmacı tarafından formlar tekrar dağıtılarak öğrencilerin tüm sorulara eksiksiz cevap vermeleri sağlanmıştır. Bu şekilde görüşme formları nitel veri analizine hazır hale getirilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde nitel veri analiz teknikerinden içerik analizi kullanılmıştır. Görüşme formlarındaki sorulara öğrencilerin yazılı olarak cevap verdikleri görüşleri araştırmacı tarafından tekrar tekrar okunmuş, önceden tespit edilerek analiz anında ortaya çıkan açıklayıcı ve çıkarımsal kodlar kullanılarak temalar belirlenmiştir (Miles & Huberman, 1984, s. 110). Yapılan içerik analizinde birbirine benzeyen temalar bir araya getirilmiş, tekrarlayan aynı temalara frekans değerleri verilmiş, frekans değerleri verilen temalar okuyucunun anlayacağı biçimde düzenlenmiş ve yorumlanmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2006, s.236).

Bulgular

Araştırmanın bulgular kısmında nitel verilerinin analizinde tespit edilen temalar ve temaların frekansları tablolar halinde verilmiştir. Sonrasında tablolardaki temalar ve frekanslarına yönelik ilgili açıklamalar tabloların altına yapılmıştır.

"Madde ve Isı" ünitesinin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretiminden sonra ünitenin zorluk derecesini "Çok Zor" dan "Çok Kolay" a kadar olan derecelendirmeyi göz önüne alarak belirtebilir misin? sorusuna öğrencilerin verdikleri yanıtlar ve frekansları Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1. Uygulama sonrasında öğrencilerin ünitenin zorluk derecesine yönelik görüşleri

Öğrencilerin Görüşleri	Çok Zor	Zor	Orta Zorlukta	Kolay	Çok Kolay
Frekans (f)			3	7	11

Tablo 1 incelendiğinde ünitenin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretiminden sonra 3 öğrencinin üniteyi "orta zorlukta" değerlendirdiği, 7 öğrencinin üniteyi "kolay" olarak, 11 öğrencinin de üniteyi "çok kolay" olarak değerlendirdikleri şeklinde görüş bildirdikleri belirlenmiştir.

"Madde ve Isı" ünitesinin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretiminden sonra üniteyi anlayıp anlamadığına dair performansını "Çok Kötü" den "Çok İyi" ye kadar olan derecelendirmeyi göz önüne alarak değerlendirebilir misin? sorusuna öğrencilerin verdikleri yanıtlar ve frekansları Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2. Uygulama sonrasında öğrencilerin konuyu anlama düzeylerine yönelik görüşleri

Öğrencilerin Görüşleri	Çok Kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok İyi
Frekans (f)			2	13	6

Tablo 2 incelendiğinde ünitenin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretimi sonrasında 2 öğrencinin "Orta", 13 öğrencinin "İyi", 6 öğrencinin de "Çok İyi" düzeyde üniteyi anladıkları şeklinde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir.

"Madde ve Isı" ünitesini bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğrenmek Sende hangi duyguları uyandırdı?" sorusuna öğrencilerin verdikleri yanıtlar ve frekansları Tablo 3'deki gibidir.

Tablo 3. Uygulama sonrasında öğrencilerin hissettikleri duygularına yönelik görüşleri

Öğrencilerin Görüşleri	**Frekans (f)**
Kendimi sevinçli, mutlu hissettim	9
Kendimi keyifli ve eğlenceli hissettim	6
Kendimi başarılı hissettim	3
Yoğun arkadaşlık duygusunu hissettim	2
Kendimi değerli hissettim	1

Tablo 3 incelendiğinde ünitenin bilimsel öyküler içeren oyunlarla öğretilmesinden sonra 9 öğrencinin kendilerini sevinçli ve mutlu hissettikleri, 6 öğrencinin kendilerini keyifli ve eğlenceli hissettikleri, 3 öğrencinin kendilerini başarılı hissettikleri, 2 öğrencinin yoğun arkadaşlık duygusu hissettikleri, 1 öğrencinin de kendisini değerli hissettiği şeklinde görüş bildirdikleri belirlenmiştir.

"Madde ve Isı" ünitesinin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretiminden sonra fen bilimleri dersine olan düşüncelerin neler oldu?" sorusuna öğrencilerin verdikleri yanıtlar ve frekansları Tablo 4'deki gibidir.

Tablo 4. Uygulama sonrasında öğrencilerin fen bilimleri dersine yönelik görüşleri

Öğrencilerin Görüşleri	**Frekans (f)**
Dersi çok sevdim	10
Dersi çok eğlenceli buldum	7
Dersi ilgi çekici ve öğretici buldum	4

Tablo 4 incelendiğinde ünitenin bilimsel öyküler içeren oyunlarla öğretilmesinden sonra 10 öğrencinin fen bilimleri dersini çok sevdikleri, 7 öğrencinin fen bilimleri dersini çok eğlenceli buldukları, 4 öğrencinin de dersi ilgi çekici ve öğretici buldukları şeklinde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir.

"Madde ve Isı" ünitesinin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretimi, üniteyi anlaman için yeterli mi?" sorusuna öğrencilerin verdikleri yanıtlar ve frekansları Tablo 5'deki gibidir.

Tablo 5. Uygulamanın üniteyi anlamalarında yeterli olup olmadığına dair öğrencilerin görüşleri

Sınıf Düzeyi	Yeterli Değil	Yeterli
6. Sınıf	2	19

Tablo 5 incelendiğinde 2 öğrencinin ünitenin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretiminin üniteyi anlamaları noktasında yeterli olmadığı, 19 öğrencinin ise ünitenin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretiminin üniteyi anlamaları noktasında yeterli olduğu şeklinde görüş bildirdikleri belirlenmiştir.

"Madde ve Isı" ünitesinin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretimi, üniteyi anlaman için neden yeterli değil?" sorusuna öğrencilerin verdikleri yanıtlar Tablo 6 'daki gibidir.

Tablo 6. Uygulamanın üniteyi anlamalarında neden yeterli olmadığına yönelik öğrencilerin görüşleri

Öğrencilerin Görüşleri	**Frekans (f)**
Oyunların sayısı artırılabilir	2

Tablo 6 incelendiğinde ünitenin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretiminin üniteyi anlamaları noktasında yeterli olmadığını düşünen 2 öğrencinin bunun nedeni olarak oyun sayısının artırılması gerektiği görüş bildirdikleri tespit edilmiştir.

"Madde ve Isı" ünitesinin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretimi, üniteyi anlaman için neden yeterlidir?" sorusuna öğrencilerin verdikleri yanıtlar ve frekansları Tablo 7 'deki gibidir.

Tablo 7. Uygulamanın üniteyi anlamalarında neden yeterli olduğuna yönelik öğrencilerin görüşleri

Öğrencilerin Görüşleri	**Frekans (f)**
Öyküler ve oyunlara üniteyi çok iyi öğrendik	8
Eğlenerek öğrendik	5
Öğrendiğimiz bilgilerin aklımızdaki kalıcılığı arttı	4
Öğretmenimi sıkılmadan, keyifle dinledim	4

Tablo 7 incelendiğinde ünitenin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretiminin üniteyi anlamaları noktasında yeterli olduğunu düşünen 8 öğrencinin bunun nedeni olarak öyküler ve oyunlarla üniteyi çok iyi öğrendikleri, 5 öğrencinin eğlenerek öğrendikleri, 4 öğrencinin öğrendikleri bilgilerin akıllarında kalıcılıklarının arttığı, 4 öğrencinin de öğretmenlerini sıkılmadan keyifle dinledikleri şeklinde görüş bildirdikleri belirlenmiştir.

"Bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla ile ünitenin öğretimine başlamadan önceki duygu ve düşüncelerin ünitenin öğretiminden sonra değişti mi?" sorusuna öğrencilerin verdikleri yanıtlar ve frekansları Tablo 8 'deki gibidir.

Tablo 8. Uygulama ile ünitenin öğretimine başlamadan önceki duygu ve düşüncelerinin uygulama sonrasında değişip değişmediğine yönelik öğrencilerin görüşleri

Sınıf Düzeyi	Değişmedi	Değişti
6. Sınıf	1	20

Tablo 8 incelendiğinde 1 öğrencinin ünitenin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretimi sonrasında duygu ve düşüncelerinin değişmediği, 20 öğrencinin ise ünitenin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretimi sonrasında duygu ve düşüncelerinin değiştiği şeklinde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir.

"Bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla ünitenin öğretimine başlamadan önceki düşüncelerin ünitenin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretiminden sonra nasıl değişti?" sorusuna öğrencilerin verdikleri yanıtlar ve frekansları Tablo 9 'daki gibidir.

Tablo 9. Uygulama sonrasında öğrencilerin düşünceleri

Öğrencilerin Görüşleri	**Frekans (f)**
Üniteyi daha iyi anladım	9
Ünitenin oldukça kolay ve eğlenceli olduğunu fark ettim	7
Üniteye ait soruları daha iyi çözmeye başladım	5

Ünitenin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretiminden sonra 9 öğrencinin üniteyi daha iyi anladıkları, 7 öğrencinin ünitenin oldukça kolay ve eğlenceli olduğunu fark ettikleri, 5 öğrencinin üniteye ait soruları daha iyi çözmeye başladıkları şeklinde görüş bildirdikleri belirlenmiştir.

"Bu ders dışındaki farklı derslerdeki ünitelerin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretimlerine yönelik uygulamalar yapıldı mı?" sorusuna öğrencilerin verdikleri yanıtlar ve frekansları Tablo 10'daki gibidir.

Tablo 10. Uygulamanın farklı derslerde yapılıp yapılmadığına yönelik öğrencilerin görüşleri

Sınıf Düzeyi	Evet	Hayır
6. Sınıf		21

Tablo 10 incelendiğinde 21 öğrencinin tamamının fen bilimleri dersi dışındaki farklı derslerde ünitelerin bilimsel öyküler ile desteklenen eğitsel oyunlarla öğretilmesine yönelik herhangi bir uygulamanın yapılmadığı şeklinde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir.

"Madde ve Isı" ünitesi dışındaki hangi fen bilimleri üniteleri bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretilmeli?" sorusuna öğrencilerin verdikleri yanıtlar ve frekansları Tablo 11'deki gibidir.

Tablo 11. Uygulamanın başka hangi fen bilimleri ünitelerine yapılması gerektiğine yönelik öğrencilerin görüşleri

Öğrencilerin Görüşleri	**Frekans (f)**
Vücudumuzda Sistemler	8
Güneş Sistemi ve Gezegenler	5
Tüm Üniteler	4
Kuvvet ve Hareket	3
Yoğunluk	1

Tablo 11 incelendiğinde "Madde ve Isı" ünitesinin dışında; 8 öğrencinin "Vücudumuzda Sistemler" ünitesinin, 5 öğrencinin "Güneş Sistemi ve Gezegenler" ünitesinin, 4 öğrencinin tüm fen bilimleri ünitelerinin, 3 öğrencinin "Kuvvet ve Hareket" ünitesinin, 1 öğrencinin de Yoğunluk konusunun bilimsel öyküler ile desteklenen eğitsel oyunlarla öğretilmesi gerektiği şeklinde görüş bildirdikleri belirlenmiştir.

Sonuçlar

Araştırmanın bulgularından elde edilen sonuçlara bakıldığında "Madde ve Isı" ünitesinin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretiminden sonra;

6. sınıf öğrencilerinin çoğunlukla üniteyi "çok kolay" ve "kolay" buldukları, ünitenin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretiminden sonra üniteyi "iyi" ve "çok iyi" anladıkları, ünitenin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretimi sonrasında kendilerini sevinçli, mutlu, keyifli, eğlenceli, başarılı, değerli ve yoğun arkadaşlık duygusuna sahip hissettikleri görüşlerinde oldukları belirlenmiştir.

6 sınıf öğrencilerinin "Madde ve Isı" ünitesinin eğitsel oyunlarla öğretiminden sonra fen bilimleri dersini çok sevdikleri, dersi çok eğlenceli, çekici, öğretici buldukları tespit edilmiştir. Madde ve Isı ünitesinin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretiminin öğrencilerin üniteyi anlamalarında yeterli olduğu bunun nedeninin de öyküler ve oyunlarla üniteyi çok iyi ve eğlenerek öğrendikleri, üniteyle ilgili bilgilerin

akıllarındaki kalıcılığının arttığı, öğretmenlerini sıkılmadan, keyifle dinledikleri görüşlerinde oldukları tespit edilmiştir.

6. sınıf öğrencilerinin "Madde ve Isı" ünitesinin öğretimine başlamadan önceki duygu ve düşüncelerinin, ünitenin bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretiminden sonra tamamen değiştiği, bunun nedeninin ise üniteyi daha iyi anladıkları, ünitenin oldukça kolay, eğlenceli olduğunu fark ettikleri, üniteye dair soruları daha iyi çözmeye başladıkları şeklinde görüşlerinin olduğu belirlenmiştir.

6. sınıf öğrencilerinin fen bilimleri dersi dışındaki bir derste bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla ünitelerin öğretimlerinin yapılmadığı, "Madde ve Isı" ünitesi dışında "Vücudumuzda Sistemler", "Güneş Sistemi ve Gezegenler", "Kuvvet ve Hareket", "Yoğunluk" ünitelerinin/konularının, hatta tüm fen bilimleri ünitelerinin/konularının bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretilmesi gerektiği şeklinde görüş bildirdikleri belirlenmiştir.

Alan yazında bu araştırmanın sonuçlarını destekleyen, bilimsel öyküler ve eğitsel oyunlarla fen bilimleri ünitelerinin/konularının öğretimlerine yönelik öğrencilerin görüşlerini inceleyen bazı nitel araştırma temelli çalışmalar bulunmaktadır.

Aycan ve diğ. (2002, s. 4) periyodik cetvel konusunda "Tombala" oyununun öğretimine yönelik 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin derste sıkılmadan eğlenerek öğrendiklerini tespit etmişlerdir. Karamustafaoğlu & Kaya (2013, s. 47). "Yansıma ve Aynalar" konusunun "Yansımalı Koşu" eğitsel oyunu ile öğrencilere öğretimi sonrasında öğrencilerin derse aktif olarak katıldıklarını, dersin eğlenceli geçtiğini, sınıf disiplini konusunda sorun yaşanmadığını, oyunun konuyu daha iyi anlamalarına, bilgilerini derinleştirmelerine olanak sağladığını belirlemişlerdir. Çavuş & Balçın (2017, s. 336) "Maddenin Yapısı ve Özellikleri" ünitesine yönelik öğrencilere uyguladıkları eğitsel oyun etkinliklerinin; onların konuyu öğrenmelerini kolaylaştırdığı, dersin eğlenceli geçtiği, eğitsel oyunların öğretici olduğu, zekâyı daha çok geliştirdiği şeklinde görüşlerinin olduğunu tespit etmişlerdir. Karamustafaoğlu, Pazar & Karamustafaoğlu (2018, s. 12) "Kan Yolu" eğitsel oyunu ile "Dolaşım Sistemi" konusunun öğretimini yaptıkları çalışmalarının sonucunda; öğrencilerin oyunun konuyu öğrenmelerini kolaylaştırdığı, daha önce anlamakta zorlandıkları bu konunun akıllarında kalmasını sağladığı şeklinde görüşleri olduğunu tespit etmişlerdir. Gençer & Karamustafaoğlu (2020, s. 83) "Yaşamımızdaki Elektrik" ünitesinin 'Durgun Elektrik' konusunun eğitsel oyunlarla öğretimine yönelik yaptıkları çalışmalarında ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin; oyunun uygulanabilir olduğu, derse aktif katıldıkları, derse olan ilgilerinin arttığı şeklinde görüşleri olduğunu tespit etmişlerdir. Tezel & Aksoy (2020, s. 205), periyodik sistem konusunda bilimsel öykü içeren eğitsel oyun etkinliğinin 8. sınıf öğrencilerinin başarıları üzerinde olumlu etkisinin olduğunu, etkinliğin öğretici, eğlenceli olduğunu, öğrencilerin derse olan ilgilerini artırdığını ve dersin bilimsel öykü ile eğitsel oyun destekli işlenmesinin hem keyifli hem de öğretici olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca, bu yöntemlerin öğrenmeyi kolaylaştırdığı, dersin daha akıcı geçmesini sağladığı, öğrencilerin böyle etkinliklerin sıkça uygulanmasını istedikleri görüşlerine sahip olduklarını belirlemişlerdir. Berker Baş & Karamustafaoğlu (2022, s. 286), "Kuvvet ve Hareket" ünitesine yönelik bilimsel öyküler içeren eğitsel oyunlar ile derslerin daha eğlenceli hale geldiğini, 6 sınıf öğrencilerinin konuyu uygulamalı bir şekilde öğrendiklerini, sınavlarda faydalı hatırlatıcılar sağladığını, çalışma motivasyonlarını artırdığını, derslere olan ilgilerinin arttığını çalışmalarının sonucunda tespit etmişlerdir. Durusoy & Çelik (2022, s. 13) eğitsel oyunlara yönelik 6.

sınıf öğrencilerinin oyunla öğretimin iyi güzel bir yöntem olduğu, eğitsel oyunlar sayesinde öğrencilerin dersi sevdikleri, derse olan ilgilerinin ve katılımlarının arttığı şeklinde görüşleri olduğunu belirlemişlerdir. Demirezen & Öner Armağan (2024, s. 29), "Sindirim Sistemi" konusunun "Sindirim Enerjisi" eğitsel oyunuyla öğretimi sonucunda 6. sınıf öğrencilerinin derse aktif katıldıkları, eğlenerek, kalıcı öğrenmeler gerçekleştirdikleri, oyun sayesinde konuyu öğrenmeye istekli oldukları şeklinde görüş bildirdiklerini tespit etmişlerdir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre aşağıdaki öneriler verilmiştir.

1- "Madde ve Isı" ünitesi dışındaki farklı fen bilimleri üniteleri/konularının bilimsel öykülerle desteklenen eğitse oyunlarla öğretimlerine yönelik çalışmalar yapılabilir.

2- 6. sınıf öğrencileri dışında 5., 7., 8. sınıf öğrencilerine bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretimler yapılabilir.

3- Fen bilimleri ünitelerinin/konularının bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla öğretim süreçlerine yönelik fen bilimleri öğretmenlerinin görüşlerini tespit etmeye yönelik çalışmalar yapılabilir.

4- Bilimsel öykülerle desteklenen eğitsel oyunlarla ünitelerin/konuların öğretimlerine dair uygulamalar; eğlendirme, dikkat çekme, somutlaştırma gibi olumlu niteliklerinden dolayı öğretmenler tarafından öğretim süreçlerinde sıkça kullanılabilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *(Kafkas Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 19.02.2025 Tarih, 66 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları (Makale Çift veya Üç Yazarlı olduğu taktirde)	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%70), 2. Yazar (%30) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%90), 2. Yazar (%10)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. *(Kafkas University Rectorate, Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 19.02.2025, numbered 66 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions (If the article is written by two or three authors)	Design of Study: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Data Acquisition: 1. Author (%90), 2. Author (%10) Data Analysis: 1. Author (%90), 2. Author (%10) Writing up: 1. Author (%90), 2. Author (%10) Submission and Revision: 1. Author (%90), 2. Author (%10)

Kaynakça / References

Akçay, A., & Akçay, N. O. (2017). Hikâye kartlarının çocukların görsel ifade becerileri üzerindeki etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 5*(3), 417-432. https://doi.org/10.16916/aded.331246

Aycan, Ş., Türkoğuz, S., Arı, E., & Kaynar, Ü. (2002). Periyodik cetvelin ve elementlerin tombala oyun tekniği ile öğretimi ve bellekte kalıcılığının saptanması. *V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*, ODTÜ, Ankara.

Beker Baş, M., & Karamustafaoğlu, O. (2022). Bilimsel öyküler içeren eğitsel oyunlar ile fen öğretimine yönelik öğretmen ve öğrenci görüşleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*(2), 269-297. https://doi.org/10.33711/yyuefd.1075698

Coşkun, H. (2012). *Bilimsel öyküler içeren eğitsel oyunlar ile fen öğretiminin öğrencilerin akademik başarısına etkisi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Çavuş, R., & Balçın, M. D. (2017). Fen bilimleri dersinde gerçekleştirilen oyun etkinliklerine ilişkin öğrenci görüşleri: Maddenin yapısı ve özellikleri ünitesi örneği. *Researcher: Social Science Studies, 5*(10), 323-341. https://dergipark.org.tr/en/pub/researcher/issue/66628/1042599

Çakır, A., & Karamustafaoğlu, O. (2021). İlkokul 3. sınıf "maddenin halleri" konusunun eğitsel oyunla öğretimine ilişkin öğretmen görüşleri: takip et! iğnele!. *Journal of Social and Humanities Sciences Research, 8*(67), 539- 553. http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2325

Çakır, A., & Kurt, M. (2021). Eğitsel oyunlarla beş duyumuz konusunun öğretimine ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Ekev Akademi Dergisi, 25*(86), 113-148. https://dergipark.org.tr/en/pub/sosekev/issue/71569/1151560

Çavuş, R., Kulak, B., Berk, H., & Öztuna Kaplan, A. (2011). Fen ve teknoloji öğretiminde oyun etkinlikleri ve günlük hayattaki oyunların derse uyarlanması. *İstanbul Gönüllü Eğitimciler Derneği (İGEDER) Fen ve Teknoloji Öğretmenleri Zirvesi*, İstanbul, Türkiye.

Daşcı, A., & Yaman, S. (2014). Fen ve teknoloji dersinde öğrencilerin zihinsel risk alma becerilerinin Piaget'in bilişsel gelişim dönemlerine ve eğitim kademelerine göre incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 7*(3), 271-285. https://dergipark.org.tr/en/pub/akukeg/issue/29354/314102

Demirel, Ö. (2002). *Programdan değerlendirmeye öğretme sanatı.* Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.

Demirezen , S., & Öner Armağan, F. (2024). Sindirim sistemi konusunda eğitsel oyun geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi. *Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi,7*(1), 13-36. https://doi.org/10.47155/mamusbbd.1479897

Demirtaş, Z., Çalık, M., Sarışık, S., & Sarıışık, S. (2021). Öğretmenlerin görüşlerine göre öğrenme-öğretme sürecinde eğitsel oyunlar tekniğinin kullanımı. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1*(1), 16-28. https://dergipark.org.tr/en/pub/refad/issue/77255/1291850

Dolunay, A., & Karamustafaoğlu, O. (2021). Fen bilimleri öğretmenlerinin eğitsel oyunlar hakkında görüşleri: "En Süratli Ses" oyunu. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 9*(16), 48-69. https://doi.org/10.46778/goputeb.872860

Durusoy, M., & Çelik, H. (2022). Eğitsel oyunlarla fen öğretiminde öğrenme ürünlerine yönelik öğrenci görüşleri. *Kırıkkale Üniversitesi Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Dergisi, 2*(2), 1–17. https://panel.kku.edu.tr/Content/kued/Arsiv/Vol.2-No.2/1.

Dündar, H., & Ayan, S. (2009). Eğitimde okulöncesi yaratıcılığın ve oyunun önemi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 28*, 63–74. https://ebot11.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/04/28_05_efd-2009-008.pdf

Gölcük, A. (2017). *Bilimsel hikâyelerle desteklenen fen eğitiminin öğrencilerin yaratıcılıkları ve duyuşsal özellikleri üzerindeki etkileri.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Gürdal, A. (1992). İlköğretim okullarında fen bilgisinin önemi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8*(8), 185-189. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/88301

Ertuğrul, A., & Karamustafaoğlu, O (2021). Teachers' views about an educational game developed for teaching the subject of magnet. *Jornal of Computer and Education Research 9*(17), 16-38. https://doi.org/10.18009/jcer.794498

Eser, E., Dişli, K., Çakır, Z., & Karakaya, F. (2024). Fen eğitiminde eğitsel oyunlar: biopoly örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 22*(3), 2054-2074. https://doi.org/10.37217/tebd.1495666

Gençer, S., & Karamustafaoğlu, O (2020). Durgun elektrik' konusunun eğitsel oyunlarla öğretiminde öğrenci görüşleri. *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi, 4*(2), 72-87. https://ated.info.tr/index.php/ated/article/view/62/101

Hazar, Z., & Altun, M. (2018). Eğitsel oyunlara yönelik öğretmen görüşleri ve yeterliliklerinin incelenmesi. *Celal BayarÜniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 13*(1), 52-72. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/498831

Işılak, H., & Durmuş, A. (2004). *Kara tahtayı aşmak öğrenci merkezli öğretmenlik.* İstanbul: Kaknüs Yayınları

Kaya, S., & Elgün, A. (2015). Eğitsel oyunlarla desteklenmiş fen öğretiminin ilkokul öğrencilerinin akademik başarılarına etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 23*(1), 329-342. https://scholar.google.com/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&q

Karamustafaoğlu, O., & Kaya, M. (2013). Eğitsel oyunlarla 'yansıma ve aynalar' konusunun öğretimi: yansımalı koşu örneği. *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi, 3*(2), 41-49. https://www.ated.info.tr/index.php/ated/article/view/69/108

Karamustafaoğlu, O., & Yurtyapan, E. (2016). Fen bilimleri dersi yedinci sınıf "ışığın soğurulması" konusunun eğitsel oyunlarla öğretimi: renk oyunu örneği. *Route Educational and Social Science Journal, 3*(4), 81-94. https://doi.org/10.17121/ressjournal.550

Karamustafaoğlu, O., Pazar, Ş. B., & Karamustafaoğlu, S. (2018). Eğitsel oyunlarla dolaşım sistemi konusunun öğretimi: kan yolu oyunu örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eğitim Dergisi,3*(2), 1-18. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/571359

Karamustafaoğlu, O., & Aksoy, S. (2020). "Canlıların sınıflandırılması" konusunda geliştirilen eğitsel oyunla ilgili öğretmen görüşleri. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi, 5*(1), 90-109. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1036049

Karamustafaoğlu, O., & Baran, S (2020). 'Kuvvet kapmaca' eğitsel oyunu ile fen öğretimine yönelik öğretmen görüşleri. *Fen Bilileri Öğretimi Dergisi, 8*(1), 76 – 91. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2581386

Karamustafaoğlu, O., & Kılıç, M. F. (2020). Eğitsel oyunlar üzerine yapılan ulusal bilimsel araştırmaların incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 40,* 1-25. https://doi.org/10.33418/ataunikkefd.730393

Kayış, Ö., & Yıldırım Güven, E. (2024). Özgün tasarlanan eğitsel oyunların öğretmen adaylarının sıfır atık yaklaşımına ilişkin görüşlerine etkisi. *Journal of Interdisciplinary Education: Theory and Practice, 6*(1), 34-50. https://doi.org/10.47157/jietp.1452308

Kılıç, M. F., & Karamustafaoğlu, O (2020). Kan kapmaca isimli eğitsel oyun hakkında öğretmen görüşleri. *Fen, Matematik, Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Dergisi, 3*(3), 144-158. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1441822

Kıncal, Y., & Deniz Yazgan, A. (2010). İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin formal operasyonel düşünme becerilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *İlköğretim Online, 9*(2), 723-733. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/90773

Maskan, A, K., & Maskan, M, H. (2007). İlköğretim 4. sınıf fen ve teknoloji ders kitabının değerlendirme ölçütleri yönünden incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 9*, 22–32. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/787188

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1984). *Qualitative data analysis: a sourcebook of new methods*. CA: Sage.

Millar, R., & J. Osborne (1998). *Beyond 2000. Science education for the future.* London: School of Education, King's college

Nur, G. Y. (2019). *Madde ve ısı ünitesinin öğretiminde eğitsel oyunları kullanmanın öğrencilerin akademik başarısı üzerine etkisi ve sürece yönelik öğrenci görüşleri.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Osborne, J., & Collins, S. (2010). Pupils' views of the role and value of the science curriculum: a focus-group study. *International Journal of Science Education, 23*(5), 441-467. https://doi.org/10.1080/09500690010006518

Önen, F., Demir, S., & Şahin, F. (2012). Fen öğretmen adaylarının oyunlara ilişkin görüşleri ve hazırladıkları oyunların değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 13*(3), 299-318. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1491711

Seçkin Kapucu, M., & Çağlak, S. (2017). Fen bilgisi öğretmen adaylarının eğitsel oyun tasarlama ve sürece ilişkin görüşler: bir durum çalışması. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10*(29), 536-573. https://research.ebsco.com/c/f57n4n/viewer/pdf/y345ineyjv

Sorkun, S. S., & Karamustafaoğlu, O. (2022). "Kuvvetin cisimler üzerindeki etkileri" konusunun eğitsel oyunlarla öğretimi ve öğretmen görüşleri. *The Journal of Academic Social Science, 10*(127), 382-402. http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.57828

Şen-Gümüş, B. (2009). *Bilimsel öykülerle fen ve teknoloji eğitiminin öğrencilerin fen tutumlarına ve bilim insanı imajlarına etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Tezel, Ö., & Aksoy, K. (2020). Sekizinci sınıf "periyodik sistem" konusunda bilimsel öykü içeren eğitsel oyun etkinliğinin etkililiğinin incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 39*(3), 192-209. https://doi.org/10.7822/omuefd.718259

Tezel, Ö., & Karacalı, K. (2018). Bilim öyküleri içeren eğitsel oyunlarla fen öğretimi. Karamustafaoğlu O., Tezel, Ö., & Sarı, U. (Edt), *Güncel yaklaşım ve yöntemlerle etkinlik destekli fen öğretimi* (s. 450-472). Ankara: Pegem Akademi.

Yıldırım, B. (2015). *Eğitsel oyun ve dönüt-düzeltmenin öğrenme düzeyi ve kalıcılığa etkisi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Yıldırım, A., Sezer, D., & Ergin Yavaş, M. (2023). Opinions of classroom teachers on the use of educational games in teaching science lessons at school. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 6*(11), 1454-1471. https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1325%20%20

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yıldız, E., Şimşek, Ü., & Araz, H. (2016). Dolaşım sistemi konusunda eğitsel oyun yönteminin kullanılmasının öğrencilerin akademik başarı ve fen öğrenimi motivasyonu üzerine etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13*(36), 20-32. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/683921

Yin, R. K. (1984). *Case study research: design and methods.* Beverly Hills, CA: Sage.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 869-886 | Araştırma Makalesi

Makina Öğrenmesi Yoluyla İşsizlik Oranlarının Tahmini: Türkiye İçin Bir Uygulama

Gülferah Ertürkmen [1] **Ali Öter** [2]

Öz

Bu çalışma, Türkiye'de işsizlik oranlarının tahmini için geleneksel istatistiksel yöntemler ile makine öğrenmesi tekniklerini karşılaştırarak analiz etmektedir. İşsizlik oranları; ekonomik büyüme, enflasyon, nüfus artışı, göç hareketleri ve eğitim harcamaları gibi makroekonomik değişkenlerden etkilenmektedir. Bu nedenle, TÜİK verilerine dayalı olarak Rastgele Ormanlar (RF), Gradyan Artırma (GB) ve Çok Katmanlı Algılayıcı (MLP) gibi makine öğrenmesi algoritmaları kullanılarak işsizlik oranları tahmin edilmiş ve modellerin performansları karşılaştırılmıştır. Çalışmada, makine öğrenmesi modelleri arasından MLP modeli en düşük hata oranları ile en iyi tahmin performansını (MAE: 1,945, RMSE: 2,235) göstermiştir. RF ve GB modelleri belirli bir doğruluk seviyesine ulaşsa da, hata oranları MLP modeline kıyasla daha yüksek çıkmıştır. Bulgular, makine öğrenmesi tekniklerinin işsizlik tahmininde geleneksel istatistiksel modellere göre daha başarılı olduğunu göstermektedir. Özellikle MLP modeli, doğrusal olmayan ilişkileri öğrenebilme kapasitesi sayesinde diğer modellere göre daha hassas tahminler sunmuştur. Ayrıca, yapılan korelasyon analizleri, işsizlik oranlarının enflasyon, ekonomik büyüme ve göç hareketleri ile anlamlı ilişkiler içinde olduğunu ortaya koymuştur. Ekonomik büyümenin işsizlik üzerindeki negatif etkisi belirgin şekilde gözlemlenirken, göç hareketlerinin işsizlik oranlarını artırabileceği tespit edilmiştir. Özellikle enflasyon ve eğitim harcamaları arasındaki negatif korelasyon, ekonomik istikrarsızlık dönemlerinde eğitim yatırımlarının azaldığını göstermektedir. Bu çalışmada, makine öğrenmesi teknikleri kullanılarak 2025, 2026 ve 2027 yıllarına ait işsizlik oranları tahmin edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, 2025 yılında işsizlik oranının %9,2 ile %11,5 arasında değişmesi beklenirken, 2026 yılında bu oranın %8,8 ile %11,0 seviyelerinde olacağı öngörülmüştür. 2027 yılı tahminlerine göre ise işsizlik oranının %8,5 ile %10,7 seviyelerine gerileyeceği hesaplanmıştır. Analiz sonuçları, MLP modelinin TÜİK verilerine en yakın tahminleri sunduğunu göstermektedir. RF ve GB modelleri ise işsizlik oranlarını %9-14 aralığında tahmin ederek daha geniş bir hata payına sahip olmuştur. Bu tahminler, ekonomik politika yapıcıları ve işgücü piyasası analistleri için önemli bir rehber niteliğinde olup, işsizlik oranlarının gelecekteki seyri hakkında öngörüler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, Makine Öğrenmesi, İşsizlik Oranı Tahmini, Rastgele Ormanlar, Gradyan Artırma, Çok Katmanlı Algılayıcı

Ertürkmen, G., & Öter, A. (2025). Makina Öğrenmesi Yoluyla İşsizlik Oranlarının Tahmini: Türkiye İçin Bir Uygulama. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 869-886. https://doi.org/10.15869/itobiad.1629420

Geliş Tarihi	29.01.2025
Kabul Tarihi	03.06.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.

1 Dr.Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Finans ve Bankacılık Bölümü, Kahramanmaraş, Türkiye, gbozkaya@ksu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2239-0241

2 Dr.Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Elektronik ve Otomasyon Bölümü, Kahramanmaraş, Türkiye, alioter@ksu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9546-0602

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 869-886 | Research Article

Estimation of Unemployment Rates through Machine Learning: An Application for Türkiye

Gülferah Ertürkmen [1] **Ali Öter** [2]

Abstract

This research compares and analyzes traditional statistical methods and machine learning techniques for forecasting unemployment rates in Türkiye. Unemployment rates are affected by macroeconomic variables such as economic growth, inflation, population growth, migration movements and education expenditures. Therefore, unemployment rates are estimated using machine learning algorithms such as Random Forests (RF), Gradient Boosting (GB) and Multilayer Perceptron (MLP) based on TurkStat data and the performances of the models are compared. In the research, among the machine learning models, the MLP model showed the best forecasting performance (MAE: 1,945; RMSE: 2,235) with the lowest error rates. Although the RF and GB models achieved a certain level of accuracy, their error rates were higher compared to the MLP model. The findings suggest that machine learning techniques are more successful in unemployment forecasting than traditional statistical models. In particular, the MLP model provides more accurate forecasts than other models thanks to its capacity to learn nonlinear relationships. Moreover, correlation analyses reveal that unemployment rates are significantly correlated with inflation, economic growth and migration flows. While the negative effect of economic growth on unemployment is clearly observed, migration movements are found to increase unemployment rates. In particular, the negative correlation between inflation and education expenditures suggests that education investments decrease during periods of economic instability. In this research, unemployment rates for the years 2025, 2026 and 2027 are estimated using machine learning techniques. As a result of the analysis, the unemployment rate is expected to vary between 9.2% and 11.5% in 2025, while this rate is expected to be between 8.8% and 11.0% in 2026. According to the 2027 forecasts, the unemployment rate is expected to decline to between 8.5% and 10.7%. The results of the analysis show that the MLP model provides the closest forecasts to the TurkStat data. The RF and GB models, on the other hand, have a wider margin of error, predicting unemployment rates in the range of 9-14%. These forecasts are an important guide for economic policy makers and labor market analysts and provide predictions about the future course of unemployment rates.

Keywords: Unemployment, Machine Learning, Unemployment Rate Prediction, Random Forests, Gradient Boosting, Multilayer Perceptron

Ertürkmen, G., & Öter, A. (2025). Estimation of Unemployment Rates through Machine Learning: An Application for Türkiye. Journal of Human and Social Sciences Research, 14(2), 869-886. https://doi.org/10.15869/itobiad.1629420

Date of Submission	29.01.2025
Date of Acceptance	03.06.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.

[1] Asst . Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Göksun School of Applied Sciences, Department of Finance and Banking, Kahramanmaraş, Türkiye, gbozkaya@ksu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2239-0241

[2] Asst. Prof. Dr.,Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Vocational School of Technical Sciences, Department of Electronics and Automation, Kahramanmaraş, Türkiye, alioter@ksu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9546-0602

1. Giriş

İşsizlik, ekonomik kalkınma, toplumsal refah ve bireysel yaşam standartları üzerinde doğrudan etkisi olan temel makroekonomik göstergelerden biridir. İşsizlik oranlarının yükselmesi, gelir dağılımındaki adaletsizlikleri artırırken, sosyal huzursuzluklara ve ekonomik durgunluğa yol açabilir. Özellikle ekonomik krizler, küresel salgınlar ve teknolojik dönüşümler gibi dışsal şoklar, işgücü piyasasında ani değişimlere neden olarak işsizlik oranlarını öngörmeyi daha da zorlaştırmaktadır (Olmedo, 2014, s. 189). Bu nedenle, işsizlik oranlarının güvenilir tahminlerle öngörülmesi, ekonomi yönetiminin önlem alabilmesi açısından kritik bir önem taşımaktadır.

Geleneksel ekonomik tahmin yöntemleri, genellikle zaman serisi analizlerine veya istatistiksel regresyon modellerine dayanmaktadır. Örneğin, Otokorelasyon Fonksiyonu (ACF) ve Gecikmeli Kısmi Otokorelasyon (PACF) analizleri kullanılarak oluşturulan ARIMA (Autoregressive Integrated Moving Average) modelleri, geçmiş işsizlik verilerinin istatistiksel özelliklerini kullanarak gelecekteki işsizlik oranlarını tahmin etmeye çalışmaktadır (Tüzemen & Yıldız, 2017,s.90). Bunun yanı sıra, GARCH (Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity) modelleri gibi volatilite analizine dayalı yöntemler, işsizlik oranlarının zaman içindeki değişkenliğini modellemekte ve tahminlerde kullanılmaktadır (Gil-Alina vd., 2019, s.222). Ancak, işsizlik oranları sadece geçmiş verilere bağlı kalmadan, ekonomik büyüme, enflasyon, nüfus artışı, göç hareketleri ve eğitim harcamaları gibi birçok makroekonomik faktörden etkilenmektedir. Bu noktada, geleneksel istatistiksel yöntemler, doğrusal olmayan ve karmaşık ilişkileri yakalamakta yetersiz kalabilmekte ve alternatif tahmin tekniklerine ihtiyaç duyulmaktadır (Katris, 2020, s.674).

Son yıllarda, makine öğrenmesi (ML) ve yapay zekâ tabanlı modeller işsizlik oranlarının tahmininde giderek daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. Makine öğrenmesi, büyük veri kümeleri üzerinde örüntüleri ve ilişkileri öğrenerek, istihdam piyasasında ani değişimlere karşı daha duyarlı ve esnek tahminler yapabilmektedir. Örneğin, Yapay Sinir Ağları (ANN - Artificial Neural Networks) ve Uzun Kısa Süreli Bellek Ağları (LSTM - Long Short-Term Memory Networks) gibi derin öğrenme modelleri, doğrusal olmayan ilişkileri öğrenerek işsizlik oranlarını uzun vadeli olarak tahmin edebilme kapasitesine sahiptir (Mulaudzi & Ajoodha, 2020). Benzer şekilde, Destek Vektör Makineleri (SVM - Support Vector Machines) ve Gradyan Artırma (GB - Gradient Boosting) yöntemleri, farklı ekonomik göstergeler arasındaki karmaşık ilişkileri öğrenerek tahmin doğruluğunu artırabilmektedir (Ahmad vd., 2021, s.529).

Bu çalışmada, Türkiye'de işsizlik oranlarının tahmini amacıyla makine öğrenmesi teknikleri kullanılarak geleneksel yöntemlerle karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirilmiştir. RF, GB ve MLP gibi popüler makine öğrenmesi algoritmaları uygulanarak, farklı model yapılandırmalarının tahmin performansı ölçülmüştür. Kullanılan veri seti, TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından sağlanan aylık işsizlik oranlarını içermekte olup, tahmin modellerine enflasyon, eğitim harcamaları, ekonomik büyüme, nüfus artışı ve göç gibi ekonomik değişkenler de dahil edilmiştir. Çalışmada ele alınan temel araştırma soruları şunlardır:

- Makine öğrenmesi yöntemleri, geleneksel istatistiksel modellere kıyasla işsizlik oranlarını daha başarılı bir şekilde tahmin edebilir mi?

- Hangi makine öğrenmesi yöntemi en düşük hata oranı ile en doğru tahminleri sunmaktadır?
- İşsizlik oranlarını belirleyen en önemli makroekonomik faktörler nelerdir ve bu faktörlerin tahmin modeline etkisi nasıl değişmektedir?

Bu araştırmanın temel amacı, işsizlik oranlarının tahmininde geleneksel yöntemler ile makine öğrenmesi yaklaşımlarını karşılaştırmalı olarak analiz ederek en etkili tahmin yöntemini belirlemektir. Elde edilen bulguların, ekonomik politika yapıcılar ve işgücü piyasası analistleri için yol gösterici olması hedeflenmektedir. Makine öğrenmesi modellerinin sağladığı yüksek doğruluk sayesinde, mevcut tahmin yöntemlerinin geliştirilmesi ve gelecekteki tahmin süreçlerinin daha güvenilir hale getirilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmada, literatürde genellikle sadece geçmiş işsizlik oranlarına odaklanan araştırmalardan farklı olarak; enflasyon, ekonomik büyüme, eğitim harcamaları, nüfus artışı ve göç gibi çeşitli makroekonomik değişkenler bir arada ele alınmış ve bu değişkenlerin işsizlik tahmini üzerindeki etkileri incelenmiştir. Ayrıca, farklı makine öğrenmesi algoritmaları (Random Forest, Gradient Boosting, Multi-Layer Perceptron) aynı veri seti üzerinde karşılaştırmalı olarak test edilmiş, algoritmaların performansları ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir. Çalışmanın özgün yönlerinden biri, geliştirilen modeller aracılığıyla Türkiye için gelecekteki işsizlik oranlarının tahmin edilmesi ve olası eğilimlerin ortaya konmasıdır. Böylece araştırma, hem kullanılan değişken çeşitliliği hem de algoritmaların sistematik karşılaştırması ve ileriye dönük tahmin sunması açısından literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Çalışmanın devamında sırasıyla literatür özeti, araştırmada kullanılan veri seti ve yöntem, elde edilen bulguların tartışılması ve son bölümde sonuçlar ile politika önerileri sunulmaktadır.

2. Literatür

İşsizlik oranlarının tahmini, ekonomi literatüründe önemli bir araştırma alanı olarak dikkat çekmektedir. Artan işsizlik oranı tüm dünyada, özellikle de ülkemizde en acil sorunlardan biridir. Sosyal ve politik önemi göz önüne alındığında, işsizlik oranlarını tahmin etmek, politika yapıcıların karar alma süreçlerine yardımcı olmak için özellikle önemlidir. Bu konuda yapılan çalışmalar, hem geleneksel yöntemler hem de makine öğrenimi ve hibrit modeller gibi çağdaş yaklaşımları kapsamaktadır. Aşağıda, bu alanda yapılan bazı önemli çalışmalar özetlenmiştir.

Olmedo (2014) çalışmasında, İspanya'da işsizlik oranlarının tahmin edilmesinde Yakın Komşu ve Sinir Ağı Teknikleri kullanılmıştır. Araştırmanın amacı, yeniden yapılandırma ve öğrenme yaklaşımlarını vurgulayarak, parametrik olmayan tahmin yöntemlerini karşılaştırmaktır. İlk yöntemde tek adımlı tahmin yapılırken, ikinci yöntemde daha uzun bir zaman dilimi kullanılarak tahmin yapılmıştır. Yöntemlerin etkinliği, farklı Avrupa ülkelerinin işsizlik zaman serilerine uygulanarak değerlendirilmiştir. Sonuçlar, uzun vadeli tahminlerin daha başarılı sonuçlar verdiğini göstermektedir.

Çiftçi (2016) çalışmasında, Türkiye'deki işsizlik oranının tahmini için Markov zincirleri yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle, işsizlik oranlarının gelecekteki değerleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma, işsizlik oranının zaman içindeki geçiş olasılıklarını analiz ederek, gelecekteki eğilimleri öngörmeyi amaçlamaktadır. Elde edilen sonuçlar, Markov zincirleri yönteminin işsizlik oranı tahmininde etkili bir araç olabileceğini

göstermektedir.

Yolcu ve Baş (2016) çalışmasında, işsizlik oranı ve işgücüne katılım oranının tahmini üzerine odaklanılmış; Polonya ve Türkiye örneklerinde çeşitli bulanık zaman serisi yöntemleri uygulanmıştır. Analizler sonucunda, bulanık zaman serisi modellerinin bu tür ekonomik göstergelerin tahmininde yüksek doğruluk sağladığı ve etkili bir tahmin aracı olarak kullanılabileceği ortaya konmuştur. Ayrıca, bu yöntemlerin geliştirilmesi durumunda tahmin başarılarının daha da artırılabileceği belirtilmiştir.

Tüzemen ve Yıldız (2017), Türkiye'nin 01/2005-10/2016 dönemi işsizlik oranlarını tahmin etmek için Toplamsal ve Çarpımsal-Mevsimsel Holt-Winters yöntemlerini kullanmıştır. Analizde yer alan Ortalama Kare Hatası (MSE), gerçek ve tahmin değerleri arasındaki farkların karelerinin ortalamasını; Ortalama Mutlak Yüzde Hatası (MAPE) ise bu farkların gerçek değerlere oranının mutlak değerlerinin ortalamasını yüzde cinsinden ifade etmektedir. Performans analizlerinde, Toplamsal-Mevsimsel HW yöntemi daha düşük hata oranlarıyla (MSE = 0,073711, MAPE = 0,021695) öne çıkarken, Çarpımsal-Mevsimsel HW yöntemi daha yüksek hata değerleri (MSE = 0,8618929, MAPE = 0,02217202) vermiştir. Çalışmada, Toplamsal-Mevsimsel HW yöntemiyle işsizlik oranlarının 2017 yılında artmaya devam edeceği tahmin edilmiştir.

Kızılkaya(2017) çalışmasında, Türkiye'nin enflasyon **ve** işsizlik oranlarının tahmini için Yapay Sinir Ağları (YSA) **ve** ARIMA modelleri kullanılmıştır. 1923–2014 arası işsizlik ve 1969–2014 arası enflasyon verileri ile modelleme yapılmıştır. Tahminlerde, YSA'nın yaygın bir türü olan Çok Katmanlı Algılayıcı (ÇKA) ile Box-Jenkins yöntemi temel alınarak uygun ARIMA süreci belirlenmiştir. 2015–2020 dönemi için elde edilen tahmin sonuçları, resmi tahminlere göre daha başarılı bulunmuştur.

Yıldırım ve Başeğmez (2017), Türkiye'deki işsizlik oranının analizini ve tahminini gerçekleştirmek amacıyla zaman serisi analiz yöntemlerini kullanmıştır. Çalışmada, geçmiş dönem işsizlik verileri incelenerek mevcut eğilimler değerlendirilmiş ve gelecekteki işsizlik oranları öngörülmüştür. Araştırma, işsizlik oranının zaman içindeki davranışını anlamak ve gelecekteki değişimleri tahmin etmek için istatistiksel modelleme tekniklerinin etkinliğini ortaya koymaktadır.

Gil-Alina vd. (2019), Türkiye işsizlik oranını incelemek için uzun hafızalı modeller ve kısmi bütünleşik yöntemler kullanmışlardır. 1988-2013 verilerine dayanan çalışma, işsizliğin Türkiye'de büyük ölçüde kalıcı olduğunu ve entegrasyon derecesinin genelde 1 veya üzerinde olduğunu göstermektedir. Çalışma, işgücü piyasası ve makroekonomik politikaların işsizlik üzerinde uzun vadeli etkiler yaratabileceğini vurgulamıştır.

Kütük ve Güloğlu (2019) Türkiye'de işsiz bireylerin istihdama geçiş olasılıklarını tahmin etmek için lojistik regresyon, yapay sinir ağları ve makine öğrenmesi yöntemlerini karşılaştırmıştır. 2004–2016 verileriyle yapılan analizde, makine öğrenmesi yöntemleri, özellikle XGBoost ve RF, %67 doğrulukla en iyi performansı göstermiştir; bu da işgücü piyasası analizinde bu tekniklerin etkinliğini ortaya koymuştur.

Katris (2020) tarafından yapılan çalışma, işsizlik tahmininde kullanılan yöntemlerin başarı oranlarının tahmin dönemi uzunluğuna göre değiştiğini ortaya koymuştur. Çalışmada, Fractional ARIMA (FARIMA) modelinin kısa vadeli (1 adımlı) tahminlerde en iyi performansı sunduğu belirlenmiştir. Ancak, tahmin dönemi uzadığında (örneğin 12 adımlı tahminlerde), sinir ağı modelleri (neural network models) daha başarılı

sonuçlar sağlamıştır. Bu durum, farklı yöntemlerin tahmin ufku uzunluğuna göre seçilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çalışma, tahmin süresi ve kullanılan yöntem arasındaki uyumun tahmin doğruluğunu önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir.

Mulaudzi ve Ajoodha (2020) çalışmasında, Güney Afrika'nın işsizlik oranını tahmin etmek için altı geleneksel istatistiksel model ve yedi makine öğrenimi modelini karşılaştırarak, tek değişkenli makine öğrenimi yöntemlerini değerlendirmişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre, Çok Katmanlı Perceptron en düşük hata oranını sağlarken, Ridge Regresyon modeli en yüksek R^2 değerini elde etmiştir. ARIMA, LASSO ve Elastik Ağ modelleri ise bu yöntemlerin hemen ardından gelmiş ve genel bulgular, makine öğrenimi modellerinin geleneksel yöntemlerden daha doğru tahminler sunduğunu ortaya koymuştur.

Zhao (2020), uzun süreli işsizlik riskini tahmin etmek için Avrupa'daki kamu istihdam verilerini kullanarak XGBoost gibi makine öğrenmesi algoritmalarını uygulamış ve %81,2 doğruluk oranı elde etmiştir. Çalışmada SHAP yöntemiyle model kararları açıklanmış, özellikle yaşlılar ve göçmenler gibi gruplar için önyargı riskleri belirlenmiştir; sonuçlar, kamu istihdam politikalarında şeffaf ve adil yapay zeka kullanımının önemini vurgulamaktadır.

Bağcı (2020), Türkiye'de işsizlik oranını tahmin etmek amacıyla önce GM(1,1) modelini, ardından bu modele Markov zincirlerini entegre ederek Gri Markov modelini kullanmıştır. İlk olarak GM(1,1) modeliyle işsizlik oranlarına ilişkin tahminler yapılmış ve hata oranları hesaplanmıştır. Daha sonra hata oranları ve orijinal verilerle durum geçiş matrisi oluşturularak Markov analizi gerçekleştirilmiştir. Gri Markov modeli ile yapılan tahminlerin, GM(1,1) modeline göre daha düşük hata oranına sahip olduğu ve daha isabetli sonuçlar ürettiği belirlenmiştir.

Lai ve diğerleri (2021), Asya'daki beş gelişmiş ve beş gelişmekte olan ülkenin işsizlik oranlarını tahmin etmek amacıyla bir çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırmada, ARIMA-ARNN, ARIMA-ANN ve ARIMA-SVM gibi hibrit modeller kullanılmıştır. Analiz sonuçları, Asya'nın gelişmiş ülkelerinde hibrit modeller arasında en iyi performansı ARIMA-ARNN modelinin sergilediğini ortaya koymuştur.

Ahmad vd. (2021) çalışması, Avrupa'nın bazı ülkelerinde, özellikle Fransa, İspanya, Belçika, Türkiye, İtalya ve Almanya'da işsizlik oranlarını daha doğru bir şekilde tahmin etmek amacıyla doğrusal ve doğrusal olmayan hibrit tahmin modellerini incelemiştir. Araştırmanın bulgularına göre, Fransa, Belçika, Türkiye ve Almanya'da hibrit ARIMA-ARNN modelinin başarılı bir şekilde tahmin yaptığı, İspanya ve İtalya'da ise hibrit ARIMA-SVM modelinin daha etkili olduğu belirlenmiştir. Çalışma, COVID-19 pandemisinin işsizlik oranlarını artıracağını ve bu etkinin söz konusu ülkelerde en az 5 yıl süreceğini göstermektedir.

Davidescu vd. (2021), Romanya'nın işsizlik oranını tahmin etmek için hem tek değişkenli (univariate) hem de çok değişkenli (multivariate) yöntemleri karşılaştırmalı olarak değerlendirmiştir. Çalışmada kullanılan modellerden SETAR (Threshold AutoRegressive) ve VECM (Vector Error Correction Model), doğruluk açısından oldukça yakın sonuçlar vermiştir. Özellikle pandemi öncesi dönemi yansıtan tahminlerde, her iki modelin de güvenilir sonuçlar sunduğu belirlenmiştir. Araştırmanın bulguları, karmaşık yapıda olmayan dönemler için bu modellerin uygun olabileceğini ve işsizlik oranlarını

doğru bir şekilde öngörebildiğini ortaya koymaktadır .

Chakraborty vd. (2021), yedi farklı ülkeye ait işsizlik oranı verilerini kullanarak, hibrit modellemelerin geleneksel yöntemlere kıyasla daha üstün performans sunduğunu ortaya koymuştur. Araştırmada kullanılan hibrit yöntemler, tahmin doğruluğunu artırarak işsizlik oranlarının daha iyi bir şekilde öngörülmesini sağlamıştır.

Sen ve diğerleri (2022) çalışmasında, Hindistan'daki istihdam fırsatlarını artırmaya ihtiyaç duyan eyaletleri belirlemek için Lojistik Regresyon, Destek Vektör Makineleri, K-en yakın komşu (kNN) algoritması ve Karar Ağaçları gibi farklı popüler denetimli makine öğrenimi algoritmalarını kullanmışlardır. Çalışma, Karar Ağaçları algoritmasının daha üstün bir performans sergilediğini ortaya koymuştur..

Karahan ve Çetintaş (2022), Türkiye'nin 2005-2018 yıllarına ait aylık ekonomik verilerini kullanarak, işsizlik oranının gelecekteki dönemlere ilişkin tahminini gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Araştırmada toplam altı temel ekonomik gösterge dikkate alınmıştır. Çalışmanın sonuçları, geleneksel yöntemlerin hatalı veya aşırı sapmalı sonuçlar üretme riskinin yüksek olduğu durumlarda, kaotik problemlerin çözümünde çağdaş yaklaşımlardan biri olan Yapay Sinir Ağları (YSA) yönteminin güvenilir ve gerçeğe yakın tahminler sağladığını ortaya koymuştur.

Simionescu ve Cifuentes-Faura (2022), İspanya'daki genç işsizlik oranını tahmin etmek için Google Trend verilerini kullanarak yenilikçi bir yaklaşım benimsemiştir. Araştırmada, hem bölgesel hem de ulusal düzeyde farklı modelleme teknikleri kullanılmıştır. Bölgesel analizlerde, Bayes panel veri modelleri ve sabit etkiler modelleri tercih edilmiştir. Ulusal düzeyde ise Bayesyen vektör otoregresif (BVAR) modelleri ve hata düzeltme modelleri (VECM) uygulanmıştır. Sonuçlar, Bayes yöntemleri ile elde edilen tahminlerin dokuz farklı bölge için en başarılı ve doğru sonuçları sunduğunu göstermiştir. Bu yaklaşım, işsizlik oranlarını tahmin etmede Google Trend gibi alternatif veri kaynaklarının kullanılabileceğini ve farklı ölçeklerde (bölgesel veya ulusal) etkili sonuçlar elde edilebileceğini vurgulamaktadır.

Celbiş (2022) çalışması, kırsal bölgelerde işsizlikle ilişkili temel bireysel faktörleri belirlemek ve politika geliştirmeye katkı sağlamak amacıyla ağaç tabanlı sınıflandırma modelleri kullanmıştır. Sınıflandırma ağacı, bootstrap agregasyonu, rastgele orman ve gradyan artırma algoritmalarıyla yapılan analizlerde, eğitim, cinsiyet, yaş ve ebeveyn eğitimi gibi faktörlerin iş gücü piyasasındaki eşitsizlikleri azaltmada kritik olduğu bulunmuştur. SHAP analiziyle desteklenen bulgular, eğitim programlarına erişimin önemini ve bazı alt gruplarda eşitsizliklerin daha belirgin olduğunu vurgulamaktadır.

Yıldız (2022) çalışmasında , TÜİK'in İllerde Yaşam Endeksi ve diğer veri setlerini kullanılarak Türkiye'de işsizlik oranını tahmin etmek için veri madenciliği ve makine öğrenmesi yöntemleri uygulanmıştır. Farklı algoritmaların karşılaştırıldığı analizde, Genel Regresyon Sinir Ağı (GRNN) yönteminin SVM ve Gen İfadesi Programlama (GEP) yöntemlerinden daha başarılı olduğu bulunmuştur. Ayrıca, eğitimle ilgili verilerin işsizlik tahmininde en etkili değişken grubu olduğu belirlenmiştir.

Wei vd. (2023) çalışması, üniversite mezunlarının "yavaş istihdam" riskini tahmin etmek için geliştirilmiş yarasa algoritması (GEBA) ve destek vektör makinelerini (SVM) birleştirerek bGEBA-SVM adında bir makine öğrenmesi modeli sunmuştur. 1.694 öğrenci verisiyle test edilen model, %93,86 doğruluk oranıyla diğer yöntemlerden daha iyi sonuç

vermiştir. Çalışma, bireysel ve ailesel faktörlerin istihdam olasılığı üzerindeki etkisini vurgulamış ve eğitim kurumları için stratejik öneriler sunmuştur.

Yamaçlı ve Yamaçlı (2023) çalışmalarında Türkiye'deki işsizlik oranının tahmininde ARIMA ve Yapay Sinir Ağları (YSA) yöntemlerinin performansı karşılaştırılmıştır. 2008-2022 dönemi aylık verilerle yapılan analizde, ARMA (2,1) modelinin Root Mean Squared Error – Kök Ortalama Kare Hatası (RMSE), Mean Absolute Error – Ortalama Mutlak Hata (MAE), Mean Absolute Percentage Error – Ortalama Mutlak Yüzde Hatası (MAPE) ve Belirleme Katsayısı (R^2) kriterlerine göre en uygun model olduğu bulunmuştur. Ancak, Covid-19 pandemisi gibi ekonomik belirsizlik dönemlerinde YSA'nın daha düşük tahmin hataları sunduğu gözlemlenmiştir. Sonuçlar, ARIMA'nın işsizlik oranındaki kronik eğilimleri daha iyi yakalarken, YSA'nın belirsizlik dönemlerinde avantajlı olduğunu göstermektedir .

Yurtsever (2023) çalışmasında, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya'nın işsizlik oranlarını tahmin etmek amacıyla, Ocak 1983 ile Mayıs 2022 arasındaki aylık işsizlik verilerini kullanarak, LSTM ve GRU (Geçitli Yinelemeli Birim) katmanlarını birleştiren bir model geliştirmiştir. Sonuçlar, hibrit modelin İtalya dışında kalan dört ülke için daha başarılı tahminler sağladığını göstermektedir .

Vinaya vd. (2023) çalışmalarında, işsizlik oranlarının tahmininde en iyi yöntemi belirlemek için farklı modelleri karşılaştırmıştır. Spiral tabanlı sinir ağı ve öğrenme vektör kantizasyonu birlikte kullanıldığında tahmin doğruluğunun arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca, doğrusal regresyon, destek vektör regresyonu, SVM, Rastgele Orman ve Gradyan Artırma gibi yöntemlerle tahmin performansı daha da iyileştirilmiştir. Elde edilen modeller, gelecekteki işsizlik oranlarını doğru bir şekilde tahmin edebilmek için bir eğitim modeli oluşturulmasını sağlamaktadır.

Aliyev (2024) çalışmasında, Türkiye'deki işsizlik oranlarının tahmin edilmesinde yapay zekâ, makine öğrenimi ve klasik yöntemlerin karşılaştırılmasını amaçlamaktadır. TÜİK verileriyle 2005-2023 dönemi işsizlik oranı verileri kullanılmıştır. ARIMA, SARIMA, Rassal Orman, XGBoost, LSTM ve GRU modelleri uygulanmıştır. Sonuçlar, SARIMA modelinin performansının ARIMA modeline göre daha iyi olduğunu göstermektedir. Makine öğrenimi modelleri arasında ise, en uygun tahmin sonuçlarını GRU modeli vermektedir, çünkü MAE ve RMSE değerleri en düşük, R2 değeri ise en yüksektir. Rassal Orman modeli ise buna en yakın performansı sergilemiştir.

Güler vd. (2024), Türkiye'de 2005–2023 verileriyle işsizlik oranlarını tahmin etmek için ANN, SVM ve XGBoost algoritmalarını karşılaştırmıştır. Yalnızca geçmiş verilerle ve ek ekonomik göstergelerle iki model geliştirilmiş, performansları MAE, RMSE ve MAPE ile değerlendirilmiştir. XGBoost'un en yüksek doğruluğu sağladığı belirlenmiş; sonuçlar, makine öğrenmesi yöntemlerinin işsizlik tahmininde etkili olduğunu ve politika yapıcılara destek sunabileceğini göstermiştir.

Maigur (2024) çalışmasında , 2017–2021 verilerini kullanarak Rusya'daki işsiz bireylerin iş bulma süresini tahmin etmek için Cox orantılı tehlike modeli ve sinir ağı tabanlı Cox-Time modelini karşılaştırmıştır. Çalışmada, Cox-Time modeli %64 doğruluk oranıyla en iyi sonucu vermiş ve iş aranan bölgenin işsizlik süresi üzerinde en etkili faktör olduğu belirlenmiştir.

3. Veri Seti ve Yöntem

3.1. Veri Seti

Çalışmada kullanılan veri seti 2005-2024 yılları arasındaki TÜİK verilerinden elde edilmiştir. Tüm değişkenler için veri bütünlüğünün ve karşılaştırılabilirliğinin sağlanabilmesi amacıyla, veri seti 2005 yılından başlatılmıştır. İşsizlik, Enflasyon, Eğitim Harcamaları, Ekonomik Büyüme ve Nüfus Artış oranı yüzde (%) oran şeklinde değerlendirilirken, Göç verisi olarak Türkiye'de geçici koruma dışında kalan mülteciler ele alınırken; göç verisi sayısal değer olarak kaydedilmiştir. Tablo 1'de 20 yıllık verilerin değişkenlere göre istatiksel dağılımını gösterilmektedir.

Tablo 1. Değişkenlerin İstatistiksel Özellikleri

	Maks.	Min.	Ortalama	Std	Çarpıklık	Basıklık
İşsizlik	15.1	7.0	10.38	1.83	0.56	-0.4
Enflasyon	72.45	5.93	16.85	17.63	2.1	2.87
Eğitim Harcamaları	12.14	8.2	10.31	1.17	-0.18	-1.11
Ekonomik Büyüme	22.3	-14.5	5.18	5.01	-0.94	4.22
Nüfus Artış	1.5	0.16	1.1	0.33	-1.46	1.71
Göç	15.14	7.78	12.61	2.87	-0.57	-1.48

Tablo 1'de yer alan tanımlayıcı istatistikler, işsizlik, enflasyon, eğitim harcamaları, ekonomik büyüme, nüfus artışı ve göç oranı gibi temel makroekonomik değişkenlerin dağılım özelliklerine dair genel bir çerçeve sunmaktadır. Veriler incelendiğinde, enflasyon ve ekonomik büyümenin görece yüksek varyans sergilediği ve zaman içinde önemli dalgalanmalar gösterdiği görülmektedir. Buna karşılık, eğitim harcamaları ve nüfus artış oranı daha sınırlı değişkenliğe sahip olup, daha istikrarlı bir yapı arz etmektedir. İşsizlik ve göç oranları ise orta düzeyde dalgalanma göstermekte ve dağılımları genel olarak dengeli bir görünüm sunmaktadır. Bu sonuçlar, ilgili ekonomik göstergelerin dönemsel dinamiklerini ortaya koymakta ve sonraki ekonometrik analizler için önemli bir zemin hazırlamaktadır.

2.2. Yöntem

Giriş verileri olarak enflasyon, eğitim harcamaları, ekonomik büyüme, nüfus artışı ve göç değişkenleri kullanılmıştır. Veriler üzerinde minimum-maksimum normalizasyonu uygulanarak ölçeklendirme işlemi gerçekleştirilmiştir. Göç verileri ise logaritması alınarak dönüştürülmüş ve ardından karesi hesaplanarak (enerji değeri) makine öğrenmesi modellerine giriş değişkeni olarak kullanılmıştır.

2.2.1. Rastgele Ormanlar (RF)

Rastgele Ormanlar (RF), birden fazla Karar Ağacı (DT)'nı birleştirerek daha sağlam ve genelleştirilebilir bir model oluşturan bir makine öğrenimi tekniğidir (Breiman, 2001; Öter, 2024). Aşırı uyum, makine öğreniminde önemli bir zorluktur ve bu zorluğun üstesinden gelmek ve sağlamlık sağlamak için RF yöntemi, rastgele özellik seçimi ile örnekleme ve rastgeleleştirme kullanır. Bu nedenle, her ağaç farklı bir alt küme üzerinde eğitilirken, her düğümde bölmek için rastgele bir özellik alt kümesi kullanılır ve bu da modelin genelleme yeteneğini artırır (Hastie vd, 2009,s.64). Ormandaki her ağaç bir sınıf

tahmini verir ve nihai tahmin bu bireysel tahminlerin ortalaması olarak hesaplar ve şu şekilde verilir:

$$y = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n} y_i \quad (1)$$

Burada y tahmin edilen değer ve m ormandaki toplam ağaç sayısıdır.

RF yöntemi, veri kümeleri kapsamlı ve karmaşık olduğunda yüksek doğruluk sağlayarak sınıflandırma ve regresyon uygulamalarında performansı artırır. Ayrıca RF, modele girdi olan özniteliklerin ağırlıklarının anlaşılmasını ve açıklanmasını sağlar. Birçok çalışma, RF'nin çeşitli veri kümeleri üzerinde geleneksel karar ağaçları ve diğer topluluk yöntemlerinden daha iyi performans gösterdiğini ve finansal tahmin, görüntü işleme, tıbbi teşhis ve biyoinformatik gibi alanlarda uygulanabilir olduğunu göstermektedir. Özetle, RF'de uygulanan topluluk öğrenme ilkeleri ile rastgeleliği birleştirmek, sağlam ve uyarlanabilir bir tahmin modeli oluşturur.

2.2.2. Gradient Boosting (GB)

Gradyan Artırma (Gradient Boosting - GB) olarak bilinen topluluk tekniği, zayıf öğrenenleri, özellikle karar ağaçlarını art arda eğiterek bir tahmin sorununu ele almak için güçlü bir model oluşturur. Bu yaklaşımla, her yeni öğrenen önceki model tarafından yapılan hataları en aza indirmek için eğitilir. Gözlemsel ve öngörü tutarsızlıkları, modelleme sürecini yönlendiren kayıp fonksiyonunun gradyanını oluşturur (Öter ,2024). Bu iteratif süreç, hataları minimize ederek her bir ağacın performansını artırmayı hedefler. GB'nin en önemli avantajı, büyük ölçekli veri setleri ve karmaşık özellikler üzerinde çalışırken yüksek doğruluk oranları elde etme yeteneğidir (Chen ve Guestrin, 2016). Bu özellikleri, onu özellikle zorlu problemlerde etkili bir yöntem haline getirmektedir.

2.2.3. Çok Katmanlı Algılayıcı (MLP)

İnsan nöron ağı ve sinir sisteminden esinlenen Yapay Sinir Ağları (YSA) ve bunların bir çeşidi olan Çok Katmanlı Algılayıcı (MLP), karmaşık veri setlerinden öğrenme ve gürültülü veriler içerse bile karmaşık doğrusal/doğrusal olmayan ilişkileri tahmin etme yeteneğine sahiptir. İnsan nöron ağından ve sinir sisteminden esinlenen yapı, nöronlar ve katmanlardan oluşan düğümsel bir ağ yapısına sahiptir (Öter 2024; Öter vd. 2024). Birkaç nöron bir araya geldiğinde katmanlar oluşur ve katmanlar arasında aktivasyon fonksiyonu uygulanarak ve her nörona ağırlıklar atanarak nöronlar arasında bilgi iletilir. YSA ağı eğitim sırasında bilgiyi öğrenir ve genelleştirir, test aşamasında ise yeni verileri sınıflandırır. Ağın ağırlıklarını ayarlayarak birden fazla model oluşturabilen YSA yöntemi, veri boyutuna bağlı olarak hızlı çalışabilir, gürültülü verileri tolere edebilir ve derin öğrenme de dahil olmak üzere geniş bir uygulama alanına sahiptir. YSA modelinin birçok avantajına rağmen, hesaplama talebine bağlı olarak güçlü donanım gerektirebilir. Çözümün detayları elde edilemediği için kara kutu tekniği olarak da anılmaktadır. Ancak son yıllarda açıklanabilir yapay zeka teknikleri ile kara kutu yöntemleri anlaşılabilir ve yorumlanabilir hale gelmiştir (Haeffele ve Vidal,2017)

Nöronlardan oluşan klasik bir YSA modelinin çıkışı Net, giriş sayısı n ve ağırlık w_i, giriş x_i ve bias b ile aktivasyon fonksiyonu f ile aşağıdaki gibi hesaplanır.

$$Net = \sum_{i=1}^{n} f(w_i\, x_i + b_i) \quad (2)$$

2.3. Değerlendirme Kriterleri

Model performansını değerlendirmek için değerlendirme metrikleri kullanmak, yeni veriler üzerinde üretime geçmeden önce bir modelin tahmin gücünü anlamamızı ve geliştirmemizi sağlar. Bu çalışmada, RMSE, ve MAE, gibi bir regresyon modelinin performansını değerlendirmek ve raporlamak için sıklıkla kullanılan üç hata ölçüsü kullanılmıştır. RMSE ve MAE, bir modelin tahmin edilen ve gerçek değerleri arasındaki sapmayı hesaplar (Öter vd. 2024; Sezer vd. 2024). Bu çalışmada, deneysel sonuçlarımıza en yakın tahminsel modellemeyi bulmayı, deneysel değerlerden sapmaları görmeyi ve bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki ilişkileri yakalamayı amaçlıyoruz. Yapılan tahmin çalışmalarında MSE ve MAE metrikleri kullanılmıştır.

$$RMSE = \sqrt{\frac{1}{N}\sum_{i}^{N}(Y_i - Y_{predict(i)})^2} \quad (3)$$

$$MAE = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}|Y_i - Y_{mean}| \quad (4)$$

n: veri değeri sayısı; Y_i: kümedeki veri değerleri; Y_{mean}: veri kümesinin ortalama değeri $Y_{predict}$: veri kümesinin tahmin edilen değeri göstermektedir.

3. Bulgular ve Tartışma

Çalışmada, 2005-2024 yılları arasında TÜİK verilerinden elde edilen veri seti kullanılmış ve bu veri setindeki değişkenler arasındaki ikili ilişkiler analiz edilmiştir**.** Şekil 1 de İşsizlik oranının 20 yıllık dağılımı gösterilmiştir. En yüksek oran 15.00 ile 49 ay (2009 Ocak) ve 15.8 ile 168. Ay (2016 Aralık) olarak kaydedilmiştir. Çalışmada Enflasyon, Eğitim Harcamaları, Ekonomik Büyüme, Nüfus Artış ve Göç giriş değişkeni olarak, İşsizlik ise çıkış değişkeni olarak kullanılmıştır. Eğitim verileri olarak 2005-2022 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Test verileri için 2022-2024yıllarındaki veriler kullanılmıştır. Göç değerlerinin kullanımında logaritması alınarak optimizasyon işlemi yapılmış elde edilen değerler önerilen modellerde kullanılmıştır.

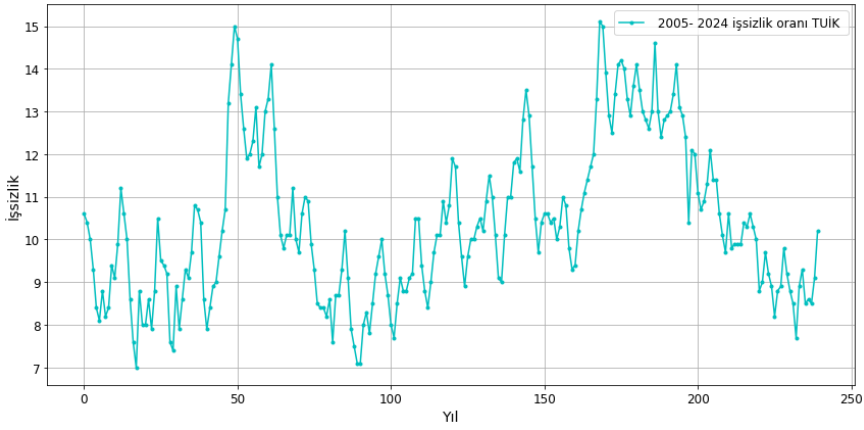

Şekil 1. 20 Yıllık (240 Aylık) İşsizlik Oranlarının Dağılımı

2005-2024 yılları arasındaki 240 aylık işsizlik oranlarının değişimini göstermektedir. İşsizlik oranı genel olarak 7% ile 15% arasında dalgalanmaktadır ve belirli dönemlerde keskin artışlar ve düşüşler görülmektedir. Özellikle 2008-2009 yıllarında küresel ekonomik krizle birlikte işsizlik oranının hızla yükseldiği ve 15% seviyelerine ulaştığı dikkat çekmektedir. Benzer şekilde, 2018-2020 yılları arasında ekonomik kriz ve COVID-19 pandemisinin etkisiyle işsizlik oranında keskin bir artış yaşanmıştır. 2020 sonrasında ise işsizlik oranında bir düşüş eğilimi gözlemlense de dalgalanmalar devam etmektedir. 2024 yılına doğru işsizlik oranı 8%-10% seviyelerinde seyretmektedir, ancak gelecekteki ekonomik ve politik gelişmelere bağlı olarak bu oranın nasıl şekilleneceği belirsizdir. Genel olarak, grafik Türkiye'de işsizlik oranlarının ekonomik krizler, enflasyon, büyüme oranları ve pandemiler gibi çeşitli faktörlerden etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Değişkenler arasındaki ilişkilerin detaylı görselleştirilmesi Şekil 2'de sunulmuştur**.**

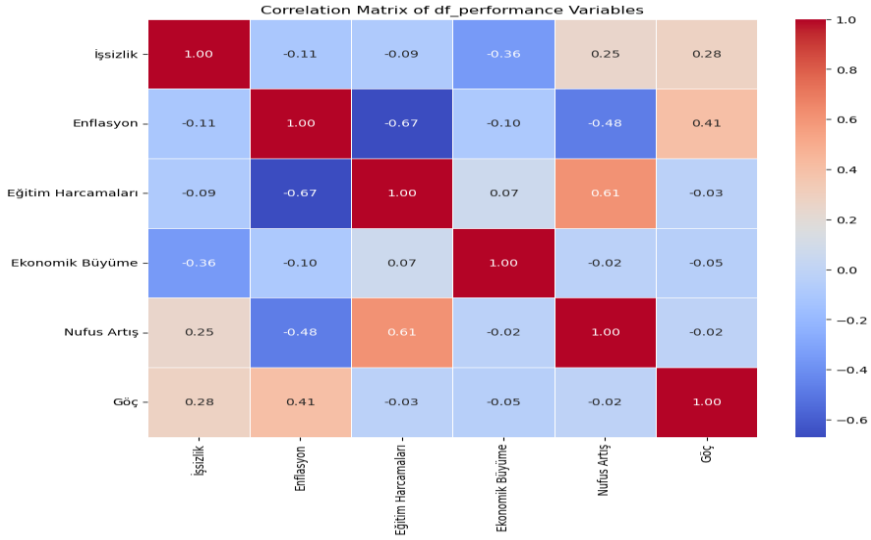

Şekil 2. Değişkenler Arası İkili İlişkinin Dağılımı

Şekil 2'deki korelasyon matrisi incelendiğinde, bazı değişkenler arasında anlamlı ve dikkat çekici ilişkiler olduğu görülmektedir. Enflasyon ile eğitim harcamaları arasında gözlenen güçlü negatif ilişki, enflasyon oranı yükseldikçe eğitim harcamalarının görece azaldığını göstermektedir. Ekonomik büyüme ile işsizlik oranı arasında ise negatif bir ilişki söz konusudur; bu durum, büyümenin hızlandığı dönemlerde işsizliğin azaldığına işaret etmektedir. Ayrıca nüfus artışı ile eğitim harcamaları arasında pozitif yönlü bir ilişki görülmekte, bu da artan nüfusun kamu eğitim yatırımları üzerinde artırıcı bir etkisi olabileceğini düşündürmektedir. Göç oranı ise hem enflasyon hem de işsizlik ile pozitif yönde ilişkilidir; bu durum, özellikle ekonomik belirsizlik dönemlerinde göç hareketlerinin arttığını göstermektedir. Bu ilişkiler, değişkenler arasındaki temel etkileşimleri anlamak ve ileri analizlerde nedensel bağlantılar kurmak açısından önemli bir temel sunmaktadır.

Çalışmada RF, GB, MLP 3 farklı ML yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Her ML modeli Tablo 2'de verilen eğitim parametreleri kullanılarak en iyi parametreler belirlenmiştir.

Tablo 2 . ML Modellerinin Parametreleri

Modeller	Eğitimlerde Kullanılan Parametreler	En İyi Modelin Parametleri
RF	n_estimators: [50, 100, 150], max_depth: [10, 20, 30], min_samples_split: [2, 5, 10], min_samples_leaf: [1, 2, 4]	n_estimators: 150 max_depth: 20, min_samples_leaf: 1, min_samples_split: 2,
GB	n_estimator: 100, 200, 300 max_depth: 3, 5, 7 min_samples_split: 2, 5, 10 min_samples_leaf: 1, 2, 4 subsample: 0.8, 1.0 learning_rate: 0.01, 0.05, 0.1 random_state:42	n_estimators:200 learning_rate: 0.2 max_depth:7 min_samples_split:2 min_samples_leaf:2 subsample:0.8 random_state=42,
MLP	hidden_layer_sizes: [(50,), (100,), (50, 50), (100, 50)], activation: ['relu', 'tanh', 'logistic'], solver: ['adam', 'sgd'], alpha: [0.0001, 0.001, 0.01], learning_rate: ['constant', 'adaptive'], max_iter: [200, 500, 1000]	hidden_layer_sizes: (50, 50), activation: 'relu', solver: 'adam' alpha: 0.001, learning_rate: 'constant', max_iter: 1000,

Tablo 2'de ML modellerinde kullanılan en iyi parametreler belirlenmesi ile bu modellerler kullanılarak 2022-2024 yılları arasındaki oluşturulan veriler ile Test işlemleri gerçekleştirilmiştir. Şekil 3 'te her model için tahmin değerler verilmiştir.

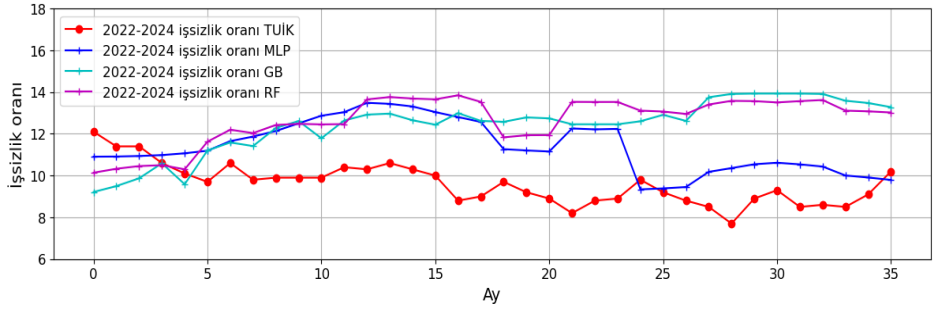

Şekil 3 2022-2024 Arasındaki Veriler ile ML Yöntemlerinin Karşılaştırılması

Şekil 3'te 2022-2024 arasındaki 36 aylık enflasyon, eğitim harcamaları, ekonomik büyüme, nüfus artış oranları ve göç verileri kullanılarak 3 farklı ML yöntemi ile Tahmin edilen İşsizlik verileri ile TÜİK verilerinin 36 aylık değişimi verilmiştir. TÜİK verileri 36 aylık dönemde % 8-12 arasında değişmiştir. ML yöntemleri ile yapılan tahmin çalışmalarında ise TÜİK en yakın değerler MLP yöntemiyle elde edilmiştir. RF ve GB yöntemleri Benzer sonuçlar vererek %9-14 arasında değişmektedir. Göç oranları logaritmik olarak kullanıldığında aşağıda verilen şekilde ise MLP yönteminin TÜİK verilerine daha yakın

olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 3 yıllık test verisi

Model	MAE	RMSE
RF	3,277	3,589
GB	3,174	3,488
MLP	1,945	2,235

Tablo 3 'te, işsizlik oranlarının tahmini için kullanılan RF, GB ve MLP modellerinin performansları karşılaştırılmıştır. Modellerin başarısı MAE ve RMSE değerleri üzerinden değerlendirilmiştir. Sonuçlara göre, en düşük hata oranlarına sahip olan MLP modeli (MAE: 1,945 ; RMSE: 2,235) en başarılı tahmin performansını göstermiştir. GB modeli, RF modeline kıyasla daha iyi bir performans sergilese de MLP kadar düşük hata oranına ulaşamamıştır. RF modeli, en yüksek hata oranına sahip olduğu için en düşük tahmin doğruluğunu göstermiştir. Bu bulgular, işsizlik oranlarının tahmininde MLP modelinin diğer modellere kıyasla daha başarılı olduğunu ortaya koymaktadır. Gelecekte tahmin performansını artırmak için MLP modelinin daha fazla veriyle eğitilmesi veya farklı mimarilerin denenmesi önerilmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, Türkiye'de 2005-2024 dönemine ait işsizlik oranlarının tahmininde makine öğrenmesi algoritmalarının performansını değerlendirmek ve geleneksel istatistiksel yöntemlerle karşılaştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, işsizlik oranlarının ekonomik büyüme, enflasyon, eğitim harcamaları, nüfus artışı ve göç gibi çeşitli makroekonomik değişkenlerden etkilendiği varsayımından hareketle, tahmin modellerine bu değişkenler dahil edilmiştir.

Analizlerin ilk aşamasında, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler korelasyon analizi aracılığıyla incelenmiştir. Bulgular, ekonomik büyüme ve eğitim harcamalarının işsizlik oranı ile negatif; enflasyon ve göçün ise pozitif yönlü anlamlı ilişkiler gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu ilişkiler, işgücü piyasasının çok boyutlu yapısını yansıtmakta ve tahmin sürecinde dikkate alınması gereken temel faktörleri işaret etmektedir.

Korelasyon analizinin ardından, tahmin sürecinde Rastgele Ormanlar (RF), Gradyan Artırma (GB) ve Çok Katmanlı Algılayıcı (MLP) algoritmaları uygulanmış; modellerin performansları Ortalama Mutlak Hata (MAE) ve Kök Ortalama Kare Hata (RMSE) kriterlerine göre karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgular, en düşük hata oranlarının MLP modeliyle (MAE: 1.945, RMSE: 2.235) elde edildiğini, dolayısıyla bu modelin en başarılı tahmin performansını sergilediğini göstermiştir. GB ve RF modelleri de makul doğruluk seviyelerine ulaşmakla birlikte, hata oranları MLP modeline kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Özellikle, MLP modelinin doğrusal olmayan ilişkileri öğrenebilme kapasitesi, işsizlik oranlarının tahmininde üstün performans göstermesinin temel nedenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, ileriye dönük tahminlerde MLP modelinin, 2025-2027 yılları için işsizlik oranlarına dair en tutarlı ve TÜİK verilerine en yakın tahminleri sunduğu belirlenmiştir.

Çalışmadan elde edilen bulgular, işgücü piyasası için çeşitli politika önerileri geliştirilmesine zemin oluşturmuştur. Bu kapsamda; dijital dönüşümün yarattığı yeni çalışma biçimlerine uyum sağlanması, esnek çalışma modellerinin teşvik edilmesi, kayıt

dışı istihdamın azaltılmasına yönelik vergi ve sosyal güvenlik reformlarının hayata geçirilmesi öncelikli stratejiler arasında önerilmektedir. Ayrıca, işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu niteliklerin karşılanabilmesi amacıyla STEM alanlarına yönelik eğitim yatırımlarının artırılması ve yaşam boyu öğrenme fırsatlarının yaygınlaştırılması önem arz etmektedir. İstihdamın artırılmasına yönelik olarak, küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi, girişimcilik ekosisteminin güçlendirilmesi ve yeşil ekonomi ile dijital ekonomi gibi yenilikçi sektörlere yatırım yapılması önerilmektedir. Bunun yanı sıra, bölgesel kalkınma politikaları kapsamında altyapı yatırımlarının artırılması ve yerel ekonomilerin desteklenmesi, işsizlik oranlarının düşürülmesine katkı sağlayacak diğer stratejiler arasında yer almaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma, makine öğrenmesi algoritmalarının Türkiye'de işsizlik oranlarının tahmininde yüksek doğruluk sunduğunu ve özellikle MLP modelinin üstün performans sergilediğini ortaya koymuştur. Çalışma bulguları, işsizlik gibi karmaşık ve çok değişkenli ekonomik bir göstergenin tahmininde makine öğrenmesi yöntemlerinin etkili bir araç olabileceğini göstermesi bakımından literatüre katkı sağlamaktadır. Gelecekte, daha geniş veri setleri ve alternatif algoritmalarla gerçekleştirilecek çalışmalarla model performanslarının daha da artırılabileceği değerlendirilmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu makale etik kurul kararı gerektirmemektedir ve daha önce herhangi bir yerde sözlü bildiri olarak sunulmamış ve bir tez çalışmasından üretilmemiştir. Tüm etik ilkeler uygun biçimde araştırmada göz önünde bulundurulmuştur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	This article does not require ethics committee approval and has not been previously presented as an oral presentation anywhere and is not derived from a thesis. All ethical principles have been appropriately considered in the research.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50)

Kaynakça | References

Ahmad, M., Khan, Y. A., Jiang, C., Kazmi, S. J. H., & Abbas, S. Z. (2023). The impact of COVID-19 on unemployment rate: An intelligent based unemployment rate prediction in selected countries of Europe. *International Journal of Finance & Economics, 28*(1), 528-543.

Aliyev, P. (2023). İşsizlik oranı öngörülerinde makine öğrenimi yaklaşımları: Türkiye üzerine bir uygulama. *Igdir University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences, 11*, 1-15.

Breiman, L. (2001). Random forests. *Machine Learning, 45*, 5-32.

Celbiş, M. G. (2023). Unemployment in rural Europe: A machine learning perspective. *Applied Spatial Analysis and Policy, 16*(3), 1071-1095.

Chakraborty, T., Chakraborty, A. K., Biswas, M., Banerjee, S., & Bhattacharya, S. (2021). Unemployment rate forecasting: A hybrid approach. *Computational Economics, 57*(1), 183-201.

Çiftçi, C. (2016). Forecasting of unemployment rate for Turkey: Markov chains approach. *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Business & Economics Journal, S2*, 657-665. http://dx.doi.org/10.17740/eas.econ.2016-MSEMP-140

Davidescu, A. A., Apostu, S.-A., & Marin, A. (2021). Forecasting the Romanian unemployment rate in time of health crisis—a univariate vs. multivariate time series approach. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(21), 11165.

Gil-Alana, L. A., Özdemir, Z. A., & Tansel, A. (2019). Long memory in Turkish unemployment rates. *Emerging Markets Finance and Trade, 55*(1), 201-217.

Güler, M., Kabakçı, A., Koç, Ö., Eraslan, E., Derin, K. H., Güler, M., Ünlü, R., Türkan, Y. S., & Namlı, E. (2024). Forecasting of the unemployment rate in Turkey: Comparison of the machine learning models. *Sustainability, 16*(15), 6509. https://doi.org/10.3390/su16156509

Karahan, M., & Çetintaş, F. (2022). Forecasting of Turkey's unemployment rate for future periods with artificial neural networks. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 62*, 163-184.

Katris, C. (2020). Prediction of unemployment rates with time series and machine learning techniques. *Computational Economics, 55*(2), 673-706.

Kızılkaya, O. (2017). Türkiye'nin enflasyon ve işsizlik oranının yapay sinir ağları ve Box-Jenkins yöntemiyle tahmini. *Social Sciences Studies Journal, 3*(12), 2197-2207.

Kütük, Y., & Güloğlu, B. (2019). Prediction of transition probabilities from unemployment to employment for Turkey via machine learning and econometrics: A comparative study. *İktisat Araştırmaları Dergisi, 3*(1), 58–75. https://doi.org/10.24954/jore.2019.29

Lai, H., Khan, Y. A., Thaljaoui, A., Chammam, W., & Abbas, S. Z. (2023). Retracted article: COVID-19 pandemic and unemployment rate: A hybrid unemployment rate prediction approach for developed and developing countries of Asia. *Soft Computing, 27*(1), 615-615.

Maigur, A. A. (2024). Machine learning algorithms for predicting unemployment duration in Russia. *Russian Journal of Economics, 10*(4), 365–384.

https://doi.org/10.32609/j.ruje.10.128611

Mulaudzi, R., & Ajoodha, R. (2020). An exploration of machine learning models to forecast the unemployment rate of South Africa: A univariate approach. *2020 2nd International Multidisciplinary Information Technology and Engineering Conference (IMITEC)*.

Olmedo, E. (2014). Forecasting Spanish unemployment using near neighbour and neural net techniques. *Computational Economics, 43*, 183-197.

Öter, A. (2024). Automatic detection of epileptic seizures from EEG signals using artificial intelligence methods. *Gazi University Journal of Science Part C: Design and Technology, 1*, 257-266.

Öter, A., Ersöz, B., Berktaş, Z., Bülbül, H. İ., Orhan, E., & Sağıroğlu, Ş. (2024). An artificial intelligence model estimation for functionalized graphene quantum dot-based diode characteristics. *Physica Scripta, 99*(5), 056001. https://doi.org/10.1088/1402-4896/ad3515

Sen, M., Basu, S., Chatterjee, A., Banerjee, A., Pal, S., Mukhopadhyay, P. K., Dutta, S., & Tarafdar, A. (2022). Prediction of unemployment using machine learning approach. *2022 OITS International Conference on Information Technology (OCIT)*.

Sezer, S., Öter, A., Ersöz, B., Topcuoğlu, C., Bülbül, H. İ., Sağıroğlu, Ş., Akın, M., & Yılmaz, G. (2024). Explainable artificial intelligence for LDL cholesterol prediction and classification. *Clinical Biochemistry*, 110791. https://doi.org/10.1016/j.clinbiochem.2024.110791

Simionescu, M., & Cifuentes-Faura, J. (2022). Forecasting national and regional youth unemployment in Spain using Google Trends. *Social Indicators Research, 164*(3), 1187-1216.

TÜİK. İstihdam, işsizlik, ücret. https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1

Tüzemen, D., & Yıldız, H. (2017). İşsizlik oranlarının tahmininde zaman serisi analizleri: Türkiye örneği. *İktisat ve Finans Dergisi, 32*(4), 89-112.

Wei, Y., Rao, X., Fu, Y., Song, L., Chen, H., & Li, J. (2023). Machine learning prediction model based on enhanced bat algorithm and support vector machine for slow employment prediction. *PLOS ONE, 18*(11), e0294114. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0294114

Yamaçlı, D. S., & Yamaçlı, S. (2023). Estimation of the unemployment rate in Turkey: A comparison of the ARIMA and machine learning models including Covid-19 pandemic periods. *Heliyon, 9*(1), e12796. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e12796

Yıldırım, H., & Başeğmez, H. (2017). Analysis and forecast of Turkey unemployment rate. *Global Journal of Mathematical Analysis, 1*(1), 11-15. https://doi.org/10.14419/gjma.v5i1.6841

Yıldız, İ. (2022). Veri madenciliği: Makine öğrenme algoritmaları ile Türkiye'nin işsizlik oranı tahminini etkileyen faktörlerin tespit edilmesi. *International Journal of Management Information Systems and Computer Science, 6*(2), 78-91. https://doi.org/10.33461/uybisbbd.1129013

Yolcu, U., & Baş, E. (2016). The forecasting of labour force participation and the unemployment rate in Poland and Turkey using fuzzy time series methods. *Comparative*

Economic Research, 19(2), 5–25. https://doi.org/10.1515/cer-2016-0010

Yurtsever, M. (2023). Unemployment rate forecasting: LSTM-GRU hybrid approach. *Journal for Labour Market Research, 57*(1), 18.

Zhao, L. F. (2020). Data-driven approach for predicting and explaining the risk of long-term unemployment. *E3S Web of Conferences, 214*, 01023. https://doi.org/10.1051/e3sconf/202021401023

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 887-910 | Araştırma Makalesi

Osmanlı İmparatorluğu'nda Su Arzı ve Çeşitliliğinin Sağlanmasında Bir Yöntem: Artezyen Kuyuları

Halil İbrahim Gül [1]

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nda su ile ilgili üretilen bilimsel çalışmalar genellikle İstanbul ile sınırlı kalmıştır. Dersaadet'in su ihtiyacının karşılanması stratejik bir öneme sahiptir. Günümüzde su arzı, su ihalesi, kaynak sular, vakıf sular ve şirket suları ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bununla birlikte kuyu suları Osmanlı vakıf sisteminde önemli bir yer tutar. Ancak bu çalışmaların hiçbirinde artezyen kuyularına değinilmemiştir. Dolayısıyla artezyen kuyuları ile su arzı ilk defa bu çalışmada ortaya konmuştur. Konunun anlaşılması için öncelikle Osmanlı su kaynakları ve su sağlama yöntemlerine kısaca değinilmiş sonra ana gövdeyi oluşturan artezyen kuyuları ile su konusu işlenmiştir. Ana kaynak olarak Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde bulunan Osmanlı arşiv belgeleri temel alınmış ve artezyen kuyularının su sorunun giderilmesindeki katkısı gösterilmeye çalışılmıştır. Diğer kaynaklar ise İstanbul Su Külliyatı ve su alanında yapılmış tez, kitap ve makalelerden yararlanılmıştır. Çalışma sonrasında özellikle Osmanlı Arap yarımadasında kuyu suyunun ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Libya, Yemen, Suriye, Irak gibi bölgelerde yapılan artezyen çalışmaları suya erişimde önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte artezyen kuyuları başta İzmir, İstanbul ve Selanik olmak üzere diğer şehirlerde su açığını kapamada destek olmuştur. Önceleri ihtiyaçtan açılan bu kuyular daha sonra 20. yüzyılla birlikte bir sektör haline gelmiş ve müteşebbisler tarafından bir ticari faaliyet haline dönüştürülmüştür. "Artezyen Kuyuları Hafriyatı ve Maadin-i Sondaj Ameliyatı Osmanlı Anonim Şirketi" bu alanda faaliyet yürüten bir şirket olarak hicri 1263 miladi 1918'de kurulmuştur. Bu şirket %100 yerli sermaye yapısı ile dikkat çekmektedir. Şirket ortakları tamamı farklı meslek gruplarından oluşan Türklerdir. Osmanlı su meselesi ağırlıklı olarak İstanbul üzerinden araştırıldığından ve su ile ilgili birkaç çalışma olmasına rağmen İmparatorluğun genelinde su arzının nasıl sağlandığını gösteren kapsamlı bir çalışma henüz yapılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Su, Artezyen Kuyusu, Arz, Osmanlı

Gül, H. İ. (2025). Osmanlı İmparatorluğu'nda Su Arzı ve Çeşitliliğinin Sağlanmasında Bir Yöntem: Artezyen Kuyuları. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 887-910. https://doi.org/10.15869/itobiad.1627627

Geliş Tarihi	27.01.2025
Kabul Tarihi	13.05.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

[1] Dr. öğretim üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Çankırı, Türkiye, hibrahimgul@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2428-5373

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 887-910 | Research Article

A Method For Ensuring Water Supply And Diversity in the Ottoman Empire: Artesian Wells

Halil İbrahim Gül [1]

Abstract

Scientific studies on water in the Ottoman Empire were generally limited to Istanbul. Meeting the water needs of Dersaadet has a strategic importance. Today, studies have been conducted on water supply, water tenders, spring waters, foundation waters and company waters. However, wells waters hold an important place in the Ottoman foundation system. Yet, none of these studies have addressed artesian wells. Therefore, the supply of water with artesian wells is presented for the first time in this study. To provide context, Ottoman water resources and water supply methods are briefly mentioned, followed by a discussion of artesian wells, which form the main body of the work. Ottoman archival documents in the Presidency State Archives serve as the primary source, and the contribution of artesian wells to solving the water problem is highlighted. Other sources include the Istanbul water compendium and theses, books, and articles on water. The study reveals the significance of well water, particularly in the Ottoman Arabian Peninsula. Artesian well projects in regions like Libya, Yemen, Syria, and Iraq played a crucial role in accessing water. Additionally, artesian wells supported efforts to address water shortages in other cities, notably Izmir, Istanbul, and Thessaloniki. Initially opened out of necessity, these wells later became a sector in the 20th century and were transformed into a commercial activity by entrepreneurs. The 'Ottoman Joint Stock Company for Artesian Well Excavation and Mining Drilling Operations' was established in 1918 (AH 1263) as a company operating in this field. This company is notable for its 100% domestic capital structure. The shareholders of the company were all Turks from various professional backgrounds. Since the Ottoman water issue has been predominantly researched through the lens of Istanbul, and despite a few studies on water, a comprehensive study showing how water supply was provided throughout the Empire has not yet been conducted."

Keywords: Water, Artesian Well, Supply, Ottoman

Gül, H. İ. (2025). A Method For Ensuring Water Supply And Diversity in the Ottoman Empire: Artesian Wells. Journal of the Human and Social Science Researches, 14(2), 887-910. https://doi.org/10.15869/itobiad.1627627

Date of Submission	27.01.2025
Date of Acceptance	13.05.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.

[1] Dr. öğretim üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Çankırı, Türkiye, hibrahimgul@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2428-5373

Giriş

Su insanın hayatını sürdürmek için gerekli en önemli temel taşıdır. İnsanlık tarihinden günümüze su ve su ile ilgili birçok olumlu ve olumsuz olaylar meydana gelmiştir. Bu olaylar içinde su, iktisadi, siyasi, hukuki ve kültürel olarak kritik öneme sahip olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Diğer medeniyet ve toplumlar gibi çok geniş bir coğrafyada büyümüş ve gelişmiş Osmanlı için de su, oldukça önem arz etmiştir. Yüzyıllar boyunca meydana gelen bir birikim sonucu bir su ekonomisi, bir su hukuku ve bir su kültürü hatta daha da ileri götürürsek bir su mimarisi gelişmiş ve oluşmuştur (Gül, 2015, s.366-375). Diğer yandan suyun olumlu etkilerinin yanında susuzlukla karşı karşıya kalmanın olumsuz etkileri olmuştur. Dolayısıyla kendi coğrafyası içinde Osmanlı susuzluğa nasıl çare bulması gerektiği üzerinde de durmuştur. Zaman zaman imparatorluk ve Dersaadet'in gıda maddesi ve su ihtiyacının karşılanmasında zorluklar yaşanmıştır. Bu zorlukları aşmak için farklı çözüm yolları bulunmuş ve halkın iaşe ve su sorunundan en az zararla çıkması sağlanmıştır (Uzun, 2015, s.75-76). Özellikle Osmanlı'nın su arzı sağlamasında çeşitlilik ortaya koyması kayda değerdir. Dolayısıyla Osmanlı'da artezyen kuyuların bu çeşitliliğin içinde olup olmadığı araştırma konusu olmuştur. Bu çalışma iktisat ve iktisat tarihi açısından ilk olması açısından önem arz etmektedir. Bununla birlikte bu çalışma, suyun yeryüzüne çıkarılması ve kullanılması açısından diğer çalışmalardan farklılık arz etmektedir. Su üzerine yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak İstanbul suları, klasik ve vakıf sular üzerine yoğunlaşmıştır. Oysa artezyen kuyuları sadece İstanbul ile sınırlı olmayıp, imparatorluğun farklı bölgelerinde uygulanması kayda değer bir durumdur. Artezyen sistemi ile suya ulaşım ilk olarak su açığının kapatılmasına yönelik olarak devlet tarafından gerçekleştirilirken, daha sonra sermaye sahibi müteşebbisler tarafından ticari bir faaliyet haline gelmesi de farklı bir yöntem olduğunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla su alanında yapılan çalışmalardan farklılık arz etmektedir. Bu farklılık yazıyı önemli ve kayda değer kılmaktadır.

Kuruluşundan cumhuriyete kadar farklı zaman dilimi içinde çeşitli su sağlama yolları geliştirilmiştir. Bizans ve sonraki dönemde halkın su talebinin karşılanmasında bent ve mahzenlerle sağlanan su, Osmanlı devleti ile beraber su arzı ve su isale sistemi daha da geliştirilerek suya ulaşım konusunda farklı yollar bulunmuştur. Nüfusun artması ile içme ve kullanma suyuna olan ihtiyaç tarımsal alanların genişlemesiyle beraber de sulama suyuna olan ihtiyaç, her geçen gün yeni kaynakların bulunmasını gerekli kılmıştır. Geleneksel su yollarıyla beraber suyun sevki, dağıtımı ve satışında önemli ilerlemeler olmuştur. Özellikle İstanbul, su temini konusunda ön plana çıkmıştır. Halkın su ihtiyacının karşılanmasında kaynak suları, akarsular, göller ve çeşmelerden yararlanılmıştır. 19. yüzyılın son çeyreği ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ise su üzerine yabancı sermaye yatırımı başka bir deyişle su imtiyazı verilerek şirketler kurulmuş ve klasik su arzının yanında şirketler vasıtasıyla da su satışı yapılmış ve bir su piyasası meydana gelmiştir (Gül, 2009, s.19-44) Bütün bunların dışında özellikle kurak ve çöl bölgelerinde ön plana çıkmasının yanında, İstanbul ve Anadolu'nun diğer şehirlerinde de su ihtiyacının karşılanmasında makalenin araştırma konusu olan artezyen kuyularının rolü son derece kritik olmuştur. Araştırma sorusu olarak artezyen kuyuları Osmanlı coğrafyasında su sorunun çözülmesine bir katkı sağlayıp sağlamadığı araştırma sonucu ortaya çıkmıştır. Osmanlı arşiv belgelerinin okunup yorumlanması sonucu Artezyen kuyularının, su sorununun kısmen de olsa önüne geçmesinin yanı sıra diğer su kaynakları ile birlikte su çeşitliliğini sağladığı ve daha sonraki dönemlerde bir iktisadi

faaliyet kolu haline geldiğinin ortaya çıkması araştırma sorusunu karşılamaktadır. Özellikle Arap ve Ortadoğu Osmanlı'sında iktisadi, siyasi ve toplumsal bir fayda sağlamıştır. Göl, akarsu ve kaynak suları gibi geleneksel su kaynaklarının yanında yer altında var olan suların makine gücü kullanılarak yeryüzüne çıkarılması sağlanarak içme suyu açığının kapatılması ve zirai üretimin artırılmasında önemli rol oynamıştır (Chamberlin,1885, s.131-160).

Çalışma Osmanlı arşiv belgelerinin okunması ve yorumlanması sonucu oluşturulmuştur. Buna ilaveten su üzerine yapılan diğer çalışmalardan istifade edilmiştir. Önce artezyen kelimesinin kökü, nerede ortaya çıktığı ve ilk kullanım alanı belirtilmiştir. Daha sonra Osmanlı Devleti'nde özellikle İstanbul'un su kaynakları ve su verme yöntemlerine değinilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Artezyen Kuyuları başlığı oluşturularak devlet eliyle su bulunması, ticari olarak artezyen işiyle uğraşının doğması ve çeşitli şirketlerin kurulması alt başlıkları ile ana gövde ortaya çıkmıştır.

1. Artezyen Kelimesinin Kökü ve İlk Kullanımı

Artezyen kuyuların su pompalama sistemini ilk olarak tanımlayan Ebu Reyyan el Biruni'dir. Biruni'nin suyun yeryüzüne çıkması için yaptığı açıklama günümüzdeki artezyen tanımına benzediğinden dolayı o artezyeni ilk tanımlayan kişi olarak kabul edilmiştir (Davis ve De Wiest,1966, s.9-10; Tümer, 1992, s.206-215). Artezyen kuyusu klasik olarak ilk defa Fransa'da belli bir bölgede kullanılmıştır. Eski çağlardan beri Fransa'nın Artois bölgesinde yüzyıllarca başarılı bir şekilde uygulanmıştır (Scientific American Magazine Volume 2. s.88). Bu bölge toprak yapısı ve suyun bol olması açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla bölgenin adı Artois fışkıran su anlamında halk arasında yayılmıştır (Pierre, 2009, s.1-5). Buna ek olarak Artois bölgesi ve Carthusian manastırı aynı bölgede olduğundan manastır suyunun kuyulardan sağlanması da bölgeyi ve kelimeyi meşhur etmiştir (Cox, 1869, s.8). Artezyen kelimesi, artezyen kuyusu dışında dönemsel olarak ve farklı bilim dallarında artezyen kaynağı, artezyen suyu, artezyen akiferi, artezyen basıncı, akan kuyu, taşan kuyu, serbest akan kuyu gibi kullanılmıştır. Ayrıca Fransızlar artezyen çeşmesi terimini de kullanmışlardır (Jiang, Cherry ve Wan, 2020, s. 6003). Bu kullanım biçimleri özellikle jeoloji ve hidroloji alanında önemli yer tutmaktadır. Osmanlı devletinde genel yaygın olarak kullanımı kabul gören ise "artezyen kuyuları" terimidir.

İngiltere Londra bölgesi artezyen kuyularının etkin bir şekilde kullanıldığı bölgelerden birisidir. Özellikle meclis binası, merkez bankası, Trafalgar meydanı, hapishaneler ve çeşmeler bu kuyulardan yararlanmıştır (Cox, 1869, s.14). İngiltere'de kuyu suyu ile su arzı 1836-1907 yılları arasında düzenli bir şekilde artmıştır. Ancak 1908-1909 yılları artezyen kuyuları zirveye ulaşmıştır. Kuyuların yaklaşık %61'i bu yıllar arasında açılmıştır (Collingridge, 1910, s. 373). Artezyen kuyuları ile su temini ilk olarak Avrupa da görülmesine rağmen Amerika Birleşik Devletleri'nde Avrupa'ya göre daha yaygın olarak faydalanıldığı şüphe götürmez bir gerçektir. Amerika'nın sanayi devriminden önce ve sonra artezyen kuyuları açılmış ve su kıtlığına çözüm olarak kullanılmıştır. Alabama, Chicago eyaletleri başta olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'nin hemen hemen her eyaletinde su sorununu çözmek için kullanılmıştır (Scientific American Magazine Volume 2. s.88). Bununla birlikte Pensilvanya'nın kasaba, köy ve çiftliklerin neredeyse tamamında temiz içme suyu olarak kullanılmasının yanında buz üretimi, bira üretimi, buhar, lokomotif, diğer sanayi ve üretim alanlarında da önemli ölçüde

kullanılmıştır (Carter, 1893, s.230). Yine kuyular halkın içme ve sulama ihtiyacını karşılamasının yanında halka açık park alanlarını süslemiş ve gezinti, eğlence ve dinlenme mekânın birer parçası haline gelmiştir (Crodele, 2025, 670). Amerika Birleşik Devletleri'nde artezyen kuyusu açmak bir sektör haline gelmiş birçok şirket yeni teknolojileri tanıtarak piyasadan pay almaya çalışmışlardır (Darley, 1884, s.4). Amerika Birleşik Devletleri'nde 1869 verilerine göre artezyen kuyusu sayısı yaklaşık 17.000 adete ulaşmıştır (Cox, 1869, s.24). Avrupa kıtasında Fransa'nın yanında İngiltere, İtalya diğer yandan ise Avustralya ve Kanada artezyen kuyularından faydalanmıştır (Jiang, Cherry ve Wan, 2020, s. 6006). Bununla birlikte artezyen kuyusu yöntemiyle su çıkarmak başta Eski Mısır ve Suriye bölgesi olmak üzere Doğu'da biliniyordu. Aynı şekilde Çin de bu yöntemi biliyor ve kullanıyordu (Scientific American Magazine Volume 2. 88).

2. Osmanlı Su Kaynakları ve Su Sağlama Yöntemleri

Osmanlı coğrafyasında özellikle de İstanbul'da su kaynakları ve bu kaynakların yönetilmesinde çeşitli yollar bulunmuş ve halkın içme, kullanma ve zirai su ihtiyacı giderilmiştir. Birçok medeniyete beşiklik etmiş İstanbul'a şehir merkezi dışındaki sular, Roma döneminde su yolları ve kemerlerle, Bizans döneminde sarnıçlarla daha sonra ise Osmanlı zamanında çeşmelerle halkın hizmetine sunulmuştur (Tabakoğlu, 2017, s.18). Sarnıçlar, suların depolanmasında önemli rol oynayarak su sağlama yöntemlerinde kritik rol oynamıştır. Bu açıdan kuyu suyunun depolanması için sarnıçlar ön plana çıkmıştır. Sarnıçların Mezopotamya bölgesi, Fırat, Dicle ve Nil nehirlerinin sularının tutulmasında, İslam coğrafyasında özellikle Medine'de ticaret ve hac yollarında sağladığı su depolama hizmeti, Selçuklu ve Osmanlı döneminde de devam etmiştir (Bozkurt, 2009, s.158-159). Başta Konya ve civarı olmak üzere Kayseri, Alanya, Antalya, Denizli, Aydın, Muğla, Edirne ve Balkanlarda suların saklanması ve biriktirilmesinde sarnıçlar önemli rol oynamıştır (Çobanoğlu, 2009, s.159-161).

Osmanlı'da ise 19. yüzyıl su yatırımlarında önemli bir dönem olmuştur. İstanbul özelinde Avrupa kesiminin su ihtiyacının giderilmesinde kayda değer en önemli çalışma Fatih zamanından beri hizmet veren ve zamanla işlevselliğini yitiren Kırkçeşme sularının şehre kazandırılması dikkati çeker (Çeçen, 1988, s. 440-447). Bu sulardan, kemer, sarnıç, havuz, kuyu, maslak, çeşme, hamam ve saraya su arzı yapılarak, şehrin su ihtiyacı kesintisiz karşılanmıştır. Kırkçeşme suları bent suyu olarak önemli bir su kaynağıdır (İstanbul su külliyatı 23, 2002, s.23). Kırkçeşme suları gibi önem arz eden halkalı suları, kaynak suyu olarak su ihtiyacının karşılanmasında önemli rol oynamıştır. Bent ve kaynak suyundan farklı olarak İstanbul halkının su ihtiyacını karşılayan diğer bir su çeşidi bahçe sularıdır. Turunçlu olarak adlandırılan bu sular, Halkalı sularıyla Kırkçeşme sularının ulaşamadığı bölgelere hizmet vermiştir ((İstanbul su külliyatı 13, 2002, s.19). Aynı şekilde Taksim ve Hamidiye suları su çeşitliliğinin sağlanmasında İstanbul halkı için önemli rol oynamıştır (Tabakoğlu, 2017, s.117). İstanbul'un Avrupa kesiminin yanında Asya kesimini de göz ardı etmemek gerekir. Dersaadet'in bir bölümü Üsküdar ve Kadıköy'den oluşur. Dolayısıyla Üsküdar ve Kadıköy'ün su arzının karşılanması da önemli yer tutar. Bu bölgelerin su ihtiyacı başta Elmalı suyu olmak üzere irili ufaklı birçok su kaynağından, su yolları ya da su tünelleriyle karşılanmıştır. İstanbul'un Avrupa yakasına hizmet veren 19. yüzyılda özelleştirilen Terkos Gölü suları gibi Asya yakasında Elmalı suları da yabancı sermaye yatırımı alarak ticarileşmiştir (Tabakoğlu, 2015, s.82-117). Klasik Osmanlı su sağlama yöntemlerinden biri de kişilerin suyu bulması ve bu bulunan suyu ana su yollarına aktarmasıdır. Suyu bulan kişiler aynı zamanda suyun sahibi de olurlar.

Vakıflar ya da bireyler tarafından bulunup ana isaleye verilen sular katma sular olarak adlandırılmıştır ((İstanbul su külliyatı 14 2002, s.32). 12. yüzyıla kadar İstanbul sularının bir bölümü Trakya'dan su kanalları vasıtasıyla su ihtiyacını karşılamak için şehre ulaştırılmıştır. Ancak daha sonra su ve su isalesiyle ilgili önemli bir yatırım yapılmamıştır (Crow, 2015, s.44-55). Uzun bir boşluk döneminden sonra 15. ve 16. yüzyıllar daha sonra ise 19. yüzyıl su yatırımlarının zirveye çıktığı dönemlerdir. Bu dönemde içme ve kullanma suyuna ulaşmak için su yolları denen kanal ya da tüneller açılmıştır. Şehre su arzı için çeşitli yolların denendiği bu dönemde su işiyle uğraşanlar için su yolcu olarak adlandırılan meslek erbabı ortaya çıkmıştır (Martal, 1988, s.1589). Başta İstanbul olmak üzere imparatorluk coğrafyasında suya ulaşım, sarnıç, sebil ve çeşmelerden sağlanırken, 19. yüzyılın ikinci yarısından cumhuriyete kadar göl ve baraj suları suya ulaşmada önemli rol üstlenmişlerdir (Yurdakul, 1998, s.197). Sürekli gelişen ve yenilenen Osmanlı su sistemi çeşme ve hamamlarla bir su kültürü oluştururken, sakalar ile de suyun pazarlanması ve halka ulaştırılması sağlanmıştır. Sakalar, piyasada su arzı ve çeşitliliği içinde bireylerin ve ailelerin su ihtiyacını gidermede katkıda bulunmuşlardır (Doğan, 2009, s.68-70). Sakalar Osmanlı'da su arzını sağlama ve istihdam oluşturmada önemli bir yere sahip olmuştur (Yıldız ve Özbey, s.12-14).

19. yüzyıl Osmanlı su yönetimi ve su politikasında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bazı bölgelerde Osmanlı su kaynaklarının çıkarılma ve işletilme hakkı şirketler kurularak yabancılara verilmiştir. Şirketlerin su piyasasına girmesiyle yeni bir su arzı modeli ortaya çıkmıştır. İmparatorluk içinde Dersaadet, Terkos, Fransız su şirketi olarak da bilinen İstanbul Su Şirketi, bununla birlikte Üsküdar -Kadıköy su şirketi, İzmir su şirketi, Selanik su şirketi ve Lübnan su şirketi olmak üzere beş adet su şirketi kurulmuş ve su piyasasında yeni bir dağıtım, pazarlama ve kazanç yöntemi oluşturmuşlardır (Gül, 2009, s.2). Şirketlerle birlikte su daha profesyonel bir şekilde yönetilmiş ve bir bedel karşılığı elde edilen ticari bir mal konumuna gelmiştir.

Su zamanla şirketler sayesinde bir ticari mal haline geldiği gibi, kuyu suları da aynı şekilde ihtiyacın giderilmesi için gerekli bir mal olmasının yanında ticarileşmiş ve şirketler kurulmasıyla su piyasasında yerini almıştır. Bütün bu su çeşitliliğin içinde artezyen kuyuları yer almamıştır. Osmanlı'da artezyen yöntemiyle su çıkarma, 19. yüzyılın son döneminde başlamıştır.

3. Artezyen Kuyuları

İnsanlık varoluşundan buyana yeraltı ve kuyu sularının içme suyu olarak kullanıldığı şüphe götürmez bir gerçektir. Özellikle çöl ikliminin hâkim olduğu Arabistan, Afrika ve Asya'da su kuyuları önemli rol oynamıştır. İnsan topluluklarının olduğu her yerde, ticari yollar üzerinde, mera ve tarım arazilerinde kuyular açılmıştır. Kuyuculuk (kuyu işiyle uğraşı) bir meslek haline gelmiş, kuyu ve su ile ilgili bir uzmanlık ve tecrübe birikimi oluşmuştur (Kayapınar, 2002, s.510-513). Zamanla şehirlerin büyüyüp gelişmesi, nüfus artışı ve su ihtiyacının çeşitlenmesi suya daha uzak mesafelerden ulaşma zaruriyetini doğurmuştur (Tabakoğlu, 2015, s.18). 19. yüzyıl sonlarına doğru basit ve ilkel yeraltı ve kuyu suyu kullanımı yerini daha modern su tesislerine bırakmıştır. Kuyular makinelerle açılmaya ve işletilmeye başlamıştır. Kuyu açmada makine kullanımı artezyen kuyularının başlangıcı sayılabilir. Dolayısıyla artezyen kuyuları insan ve hayvan gücünden tasarruf ederek, halkın daha hızlı bir şekilde suya ulaşımını sağlamıştır.

Oldukça eski olan kuyu suyu kültürü, Osmanlı vakıf ve hukuk sisteminde kendisine yer

bulmuştur. Başta İstanbul olmak üzere vatandaşların tek başlarına sahip oldukları kuyular olduğu gibi; vakıflar tarafından işletilen vakıf kuyular da suya ulaşmada katkı sunmuşlardır (Tabakoğlu, 2017, s.117). Yine Osmanlı'dan önce Selçuklular zamanında Konya ve Akşehir'de İstanbul'daki gibi kuyu sularından yararlanılmış ve bu sular çeşitli su sağlama sistemleriyle Osmanlı'dan cumhuriyete kadar kullanılmıştır (Sağır, 2016, s.451). Kuyularla beraber sarnıçlar yapılmış ve kuyudan çıkarılan sular doğrudan sarnıçlara aktarılmıştır (Çobanoğlu, 2009, s.159-161). Tarihi süreçle birlikte kuyu sularını değerlendirme şekli de gelişmiştir. Kuyu suyu ile tekrar su temini sağlama, daha modern ve zaman kaybını önleyen artezyen kuyuları sayesinde gerçekleşmiştir.

Artezyen kuyularıyla suya ulaşma ve bu yolla içme ve kullanım suyu olarak faydalanma, belgelere göre 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk çeyreği arasında ağırlık kazandığı görülmektedir. Dönemin su bulma ve çıkarma teknolojisinin sürekli gelişmesi ve bu konuda uzman Fransızların artezyen kuyu yöntemini kolaylaştıran makineleri geliştirmesi, su ihtiyacı artan Osmanlı coğrafyasında da yaygınlaşmasının önünü açmıştır. Artezyen sularından yararlanma ihtiyacı ve yaygınlaşması birkaç nedenden dolayı olmuştur. İlk olarak zorunlu devletçilik politikası[3] güdülerek su yetersizliği, su eksikliği, suya ulaşımın zor olduğu bölgelerde ya da su olduğu halde su çeşitliliğinin sağlanmasında kuyular açılmıştır. İkinci olarak bir iktisadi faaliyet yani kar elde etme amacıyla artezyen kuyuları açılmıştır. Artezyen kuyularının ortaya çıkması, bu kuyuları ilgilendiren çeşitli yan sektörlerin de ortaya çıkmasının önünü açmıştır. Üçüncü olarak ise belediyeler halkın su ihtiyacının giderilmesine yardımcı olmak için artezyen kuyuları açmıştır. Belediyeler bu kuyulara önem vermiş ve bütçe ayırmışlardır. 19.yüzyılın son dönemi ve 20.yüzyılın ilk çeyreği iktisadi, siyasi ve sosyal sebeplerden dolayı ülke coğrafyasının her yerinde artezyen kuyuları vasıtasıyla suya ulaşma projeleri hayata geçirilmiştir. Açılan ya da açılacak kuyular Osmanlı coğrafyasının her bölgesinde su açığını gidermek ya da kazanç elde etmek gibi farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır. Artezyen kuyuları ile su çıkarma yöntemi belli bir dönemde revaçta olmuştur.

3. 1. Artezyen Kuyularının Açıldığı Yerler

3.1.1. Devletçilik Faaliyeti Olarak Artezyen Kuyuları

Arap yarımadası, Libya, Yemen, Sahra çölü, Basra Körfezi bölgesi, Umman ve diğer bölgeler artezyen kuyuları için iyi birer örnektir. Bu bölgelerde zirai üretim yer altından su çekmekle sağlanırdı (Cox, 1869, s.6). Osmanlı hakimiyetinin olduğu bu bölgelerin yanısıra Fransız hakimiyetinin olduğu Cezayir'de de artezyen kuyuları büyük rol oynamıştır. Fransa Cezayir'de elde ettiği başarıyı Tunus'a aktarmıştır (Cox, 1869, s.87). Osmanlı Devleti'nin Libya, Yemen ve diğer Arap çöllerinde artezyen kuyuları ile su arzı 1908 de başlamasına rağmen (BEO, 1908, 3258/244333) Fransa'nın Cezayir'de mevcut su kuyularını daha modern bir şekilde işletmeye başlaması 1885 yılıdır (Cox, 1869, s.9). Fransa'nın Cezayir çöllerinde artezyen kuyuları ile su arzı verimi artırmış dolayısıyla halk üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanılmıştır (Cox, 1869, s.10-11). Devletçilik politikası çerçevesinde Artezyen kuyularının açıldığı bölgelerden biri Libya, Bingazi ve Trablusgarp'tır (BEO, 1908, 3258/244333). Geniş, uzun ve uçsuz bucaksız çöllerden oluşan

[3] Devletçilik politikasından kast edilen devletin ekonomiye müdahalesi olmayıp, devletin vatandaşlarına kâr amacı gütmeden hizmetlerini yerine getirmesidir.

Libya coğrafyasında içme ve sulama suyuna ulaşmak zor ve güç bir iştir. Gerek iklimsel gerekse coğrafi olarak suyun az bulunması Osmanlı için stratejik öneme sahip Trablusgarp ve çevresinde su sorunun çözülmesini gerekli kılmıştır. Bunun için de daha modern ve teknolojik olan artezyen kuyuları açılarak su sorunu giderilmeye çalışılmıştır. Artezyen kuyuları (BOA, 1867, AYN.d, 915/s.25), ilk aşamada dört adet (DH-MUİ., 1909, 6/49) açılması düşünülen kuyuların daha sonra artırılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Kuyuların açılmasıyla su sorununun çözülmesi ve ürün artışının sağlanması aynı zamanda ise daha fazla vergi geliri elde edilmesi amaçlanmıştır (BEO, 1908, 3258/ 244333). Kuyuların açılması kararlaştırıldıktan sonra Trablusgarp'a açılacak kuyular için 2500 kuruş maaşla bir mühendis istihdamı onaylanmıştır. Mühendisin maaşının ise Ziraat Bankası aracılığıyla ödenmesi kararlaştırılmıştır. Trablusgarp'ta açılacak kuyuların keşfi ve açılması için Ziraat Bankası'ndan ödenek ayrılmıştır. Alınan karar gereğince istihdam edilecek mühendisin yurt dışından getirilmesi ve tatmin edici bir maaş verilmesi üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu mühendisin tarafsız ve herhangi bir siyasi bağının olmaması şartı getirilmiştir. İtalya ve Osmanlı arasında bir mücadele ve rekabetin olması tarafsızlık ilkesini önemli hale getirmiştir (Ceviz, 2011, s.80). Bu bölgede yağış azlığı ve küçük su göletlerinin de kuruması artezyen kuyuları yöntemiyle su çıkarılmasını gerekli kılmıştır (BEO, 1908, 3258/ 244333). Artezyen kuyularıyla beraber Trablusgarp'a borularla da su taşınmıştır (Ceviz, 2011, s.83). Dolayısıyla sondaj için gerekli malzemenin satın alınması önem arz ettiği gibi; aynı şekilde bu işte tecrübe kazanmış, birikimi olan bir şehrin model olması da önem arz etmiştir[4]. Dolayısıyla artezyen kuyularında uzmanlaşmış İzmir şehrinin model alınması ön plana çıkmıştır. Libya'da açılacak her bir kuyu masrafı için de 500 lira ayrılmıştır (BEO, 1909, 3258/ 244333). Yöre halkı ve hayvanların susuz kalması bununla birlikte mahsul ve tarımsal ürünlerin azalması ya da azalma endişesine karşı bir an evvel kuyu suyu çıkarılması çok önemli hale gelmiştir. Daha önce açılmış birkaç tane kuyu olmasına rağmen bu kuyuların suyunun çekilmiş olmasından dolayı işlevsiz kalmışlardır. Bölgedeki susuzluk şehir, kasaba ve köyleri tümüyle etkilemiştir. Bölge halkının ve çiftçilerin fakir ve ihtiyaç sahibi olması, karaborsa ve fırsatçılığın ortaya çıkmasının önünü açmış, köylü ve çiftçi zor duruma düşmüştür. Bu durum halk üzerinde şiddetli bir şekilde hissedilmiştir (BEO, 3258/ 244333). Diğer yandan bölgede İtalya hakimiyetinin olması, halkı borçlandırması ve arazilerin İtalyanlar tarafından alınması, hükümet tarafından müdahale yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla hazine bakanlığı ve Ziraat Bankası'nın kredi kullandırması ile artezyen kuyuları açılarak arazilerin sulanması ve ürün artışı sağlanması en kolay ve tek yol olarak görülmüş ve bu yolla halkın maddi ve manevi refahının sağlanması amaçlanmıştır (BEO, 3258/ 244333). Bazı dağlık ve vadi alanlarda su bulunmasına rağmen bütün bölge için yeterli olmamasından dolayı su sağlamada artezyen kuyu modelinden yararlanılmıştır.

Devletçilik politikası çerçevesinde Artezyen kuyularının açıldığı diğer bir bölge de Yemen bölgesidir (BEO, 1909, 3628/ 272040). Yemen ve civarında 1898 yılında kuraklık meydana gelmiş ve bu kuraklıktan dolayı kıtlık yaşanmıştır. Bölgeye İstanbul, Bağdat ve Basra'dan satın alınan buğday ve pirinç gönderilmiştir (İ. DH, 1895, 1315/25). Yine 1905'te tekrar kuraklık ve kıtlık yaşanmış ve Sana halkına 70.000 kuruş dağıtılmıştır (İ.HUS, 1905, 1323/68). Dolayısıyla su, her zamankinden daha fazla hayati öneme sahip olmuştur.

[4] Bu model şehir İzmir'dir. İzmir, civarı ve Aydın bölgesi tarım alanları bakımından ve ticaretin gelişmiş olması açısından artezyen kuyularının açmak ve işletmekte tecrübe kazandığı belgelerde ortaya çıkmaktadır.

Yemen'de gerek halkın gerekse bölgede bulunan Osmanlı askerlerinin su ihtiyacının karşılanması için Hudeyde ve Sana bölgeleri arasında artezyen kuyuları projesi ortaya çıkmıştır (DH-MUİ, 1909, 4/23). Daha önce Hudeyde'de künk borularla kuyu sularından yararlanılmış ancak kuraklık ve aşınmadan dolayı kuyular belli bir dönem işlevsiz kalmıştır (İ. DH, 1873, 46622). Suyun yanında Yemen ve civarına Osmanlı'nın birçok yardımları olmuştur. Bu yardımlar eğitim, alt yapı hizmetleri ve temel ihtiyaçların giderilmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Osmanlı, Yemen bölgesinde, kız ve erkek ilkokulları yapılması ve birçok okulun tamir edilmesi, okullara kitapların dağıtılması, yolların düzeltilmesi gibi alt ve üst yapı yatırımların yanında suya ulaşım ve su ihtiyacının giderilmesi için artezyen kuyularının açılması hizmetlerini yerine getirmiştir. Bu yatırımlarda yaklaşık 1000 kişiyi aşan bir istihdam sağlanmıştır (DH-SYS, 1910, 38/6). Yemen'de açılacak kuyuların zemin etüdü için İstanbul Galata'da mühendislik hizmeti veren bir firmayla anlaşma imzalanmıştır (DH-SYS, 1910, 38/6). Ayrıca bölgede yapılacak etüt çalışmaları ve kuyuların yerlerinin tespit edilmesi için Paris'ten bir mühendisle anlaşılmıştır. Bu mühendise günlük 100 Frank, toplamda da 4.000 Franklık bir sözleşme imzalanmıştır (DH-SYS, 1910, 38/6). Ayrıca ülkede kaldığı müddetçe otel parasının ödenmesi, koruma, tercüman ve ulaşım aracı, silah ve keşif aletleri verilmesi kararı alınmıştır. Buna ek olarak Mısır bölgesinde çalışmış iki mühendisin Yemen bölgesinde artezyen kuyuları açmaları için aylık 3.000 kuruş maaş ve bu tutarın 3'te bir tutarında da yol parası karşılığında anlaşma yapılmıştır. Anlaşmanın iki yıl yapılmak istenmesine rağmen bu sürenin uzun olması nedeniyle dört ayla sınırlandırılmış, gerekli görülmesi halinde uzatılması kararlaştırılmıştır (HR. MKT, 1873, 798/32). Mühendislere ödenecek miktar, Trablusgarp artezyen kuyuları için ayrılan ödenekten karşılanması söz konusu olmuştur. Ancak istihdam edilecek mühendislerin tecrübe ve iş yeteneklerinin yeterliliği konusunda anlaşmazlık çıkmış ve bu mühendislerin istihdam edilip edilmemesi gerekliliği tartışılmıştır.

Devletçilik politikaları çerçevesinde Artezyen kuyuları talep eden bir diğer bölge Suriye ve Halep bölgesi olmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan hemen önce bu bölgelerde çok acil artezyen kuyularına ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için yurtdışından gerekli malzemenin getirilmesi ve bu malzemelerin İskenderun limanına indirilmesi, malzemelerin maliyeti, su uzmanları ve çalışma şartlarının belirlenmesi talep edilmiştir (HR. İD, 1915, 1169/24). Osmanlı Halep ve Suriye'ye yapılacak kuyular için İsveç Stockholm'deki şirketle iş yapmayı tercih etmiş ve şirketle temasa geçilmiştir. Diğer bölgelerde yapıldığı gibi şirketten bölgeye bir mühendis göndermesi ve bu mühendisin hangi mahallede kaç kuyu açılması gerektiğini tespit etmesi istenmiştir. Bir iki ay sürecek bu yolculuk içinde günlük 25 İsveç Kronu ile birlikte diğer masrafların da karşılanması ayrıca birinci sınıf trenlerde yolculuk etmesi, tren ve vapur ücretinin ödenmesi, şehir içi ulaşımın karşılanması ve bir tercüman verilmesi kabul edilmiştir. Bu iş için Suriye ve Halep vilayetinden 50 Lira ayrılmıştır. Kalan kısmın Konya vilayeti bütçesinden ödeneceği belirtilmiştir. Bu işin tamamı için 643 İsveç Kronu ayrılmıştır. Bu paranın Osmanlı Deutsche Bank'ta (Germanya Han, Deutsche Orient Bank / Drestner Bank) yatırılması kararlaştırılmıştır[5].

[5] Vikipedi Germanya Han Maddesi. Erişim tarihi. 04/12/2023. Ve turkiyenintarihieserleri.com. Erişim Tarihi. 05/12/2023. Deutsche bank ya da Germanya han Sirkeci Sultan hamamda merkezi olan, faaliyetlerine 1888 yılında başlamış, 1959 yılına kadar bankacılık hizmeti vermiş, daha sonra 1972 de tasfiyesi gerçekleşmiş, 1973 de ise ticaret sicilinden kaydı silinmiş ve ülkeden ayrılmıştır. Germanya han günümüzde birkaç kere tadilatı yapılmış ve otel olarak hizmet vermektedir. Neoklasik bina aynı zamanda Türkiye'deki ilk çok katlı yüksek ofis binasıdır. Deutsche Orient Bank binası İstanbul'da yeni bir moda başlatmıştır (kuleli yüksek apartman)

Ancak I. Dünya Savaşı şartları mühendisin gelmesini olumsuz etkilemiştir (HR. İD, 1916, 1169/28).

3.1.2. İktisadi Faaliyet Olarak Artezyen Kuyuları

Osmanlı'nın zaruriyetten dolayı tecrübe ettiği artezyen kuyuları üzerinde bir bilgi birikimi oluşmuş, aynı zamanda kuyu teknolojisi içinde makine alet ve edevatları gelişmiş dolayısıyla zamanla bir sektör haline gelmiştir. Bu gelişme ve bilgi birikimi, müteşebbisler için yeni bir iş kolunun oluşmasının önünü açmıştır. İktisadi bir teşebbüs ve kâr amacıyla açılan kuyular genellikle Selanik, İstanbul ve İzmir çevresinde yoğunlaşmıştır. İktisadi faaliyet çerçevesinde Balkanlar'da Osmanlı'nın önemli bir şehri olan Selanik'te su arzı yapmak amacıyla artezyen kuyuları açılmıştır. Selanik'te açılan kuyularda son derece gelişmiş yöntem ve tahliller uygulanmıştır. Balkanlar'da özellikle Selanik ve civarına kurulan kuyulardan, evlerde içme suyu olarak tüketilmesinin yanında diğer ihtiyaçların giderilmesi için kullanma suyu olarak da yararlanılmıştır. Şehre verilecek su Vardar nehrinden aynı zamanda artezyen kuyuları kazılarak kaynak suların değerlendirilmesi şeklinde gelişmiştir. Bu suların içilebilir olup olmadığı, sunulan içilebilirlik raporları doğrultusunda yapılmış ve şehre isalesi kararlaştırılmıştır (BEO, 1893, 306/22932). Bu suların berrak, renksiz ve kokusuz olması aynı zamanda hafif ve içilebilirlik şartlarını taşıması su arzının sağlanmasında önemli olmuştur (BEO, 1893, 306/22932). Yine aynı şekilde kaynak sularının saflığı, zararlı maddelerin karışmaması ve mikrobik açıdan temizliği bu suların kullanımını cazip hale getirmiştir. Dolayısıyla bu suların bölgedeki içime en uygun sular olduğu anlaşılmaktadır. Vardar nehri sularının ve memba sularının halka ulaştırılması Selanik Osmanlı Su Şirketine imtiyaz verilmesi suretiyle yerine getirilmiştir (BEO, 1893, 306/22932). Şehre birkaç kilometre uzakta açılması düşünülen kuyuların demir borular vasıtasıyla isalesi yapılmıştır. Su çeşitliliğinin sağlanması ile acil suya ihtiyaç duyan Selanik'in su sorununun bir kısmı bu şekilde çözülmeye çalışılması hicri 1309-1310-1311 yılları, miladi ise 1893 yıllarına denk gelmektedir. Açılan on kuyudan numune alınmış ve bu kuyulardan alınan sonuçlarda içilebilirlik derecelerinin uygunluğu Fransız Budron ve Bodo usulüyle değerlendirilerek saf, temiz ve içime uygunluğunun ispatı yapılmıştır (BEO, 1893, 306/22932).

Bir iktisadi faaliyet olarak Artezyen kuyuları ile su arzı İstanbul'un farklı bölgelerinde de uygulanmıştır. Payitahtın başkenti İstanbul, göl, dere ve kaynak suları açısından zengin olmasına rağmen, su arz ve talebinin sağlanmasında diğer su kaynaklarının yanında artezyen kuyuları da önemli rol oynamıştır. Özellikle Haliç bölgesi Kağıthane[6], Bahariye, Çırpıcı Çayırı ve Alibeyköy semtlerinde su çeşitliliğin sağlanması için kuyu açılması üzerinde durulmuştur (BEO, 1895, 27/554511). Bununla birlikte İstanbul Boğazı'nın kuzey bölgelerine artezyen kuyularıyla su isalesi yapılmıştır. Bu bölgelerde maden çıkarma ve artezyen kuyuları açma (taharri[7] -i maadin ve hafriyat şirketi-i Umumiyesi)

aynı zaman dilimi içinde Rumeli Han, Vakıf Han, Büyük Postahane ve Frej Apartmanı gibi pek çok benzer "kuleli yüksek bina" inşa edilmiştir.

[6] Bu bölgeler (Kâğıthane ve civarı) su kaynakları açısından oldukça iyi durumdadır. Ancak açılacak kuyuların su kaynaklarından uzakta olmasına dikkat edilmesi ve artezyen kazılarak su çıkarılması istenmiştir. Bu bölgede imtiyaz alan şirketin kurucuları yabancı uyruklu kişilerden oluşmaktadır. Şirket Taharri-i Maadin ve Harfiyat-ı Şirketi Umumiyesi adı altında mösyö Belle tarafından kurulmuştur (BEO, 1895, 27/554511).

[7] Feza Günergun, ''Bi't Tecrübe İsbat: On dokuzuncu Yüzyıl İstanbul'unda Deney ve Fizik Aletleri Üzerine Notlar (1809186),'' *Osmanlı Bilim Araştırmaları*, 24, no. 2 (2023): 757-758. Taharri, Araştırma, deney ve tecrübe anlamlarında kullanılmıştır

ile taharri-i Maadin ve iskandil şirketi kurulmuştur (BEO, 1895, 727/554511). Bu şirket mösyö Belle tarafından hicri 1313, miladi 1895 tarihinde faaliyete geçirilmiştir. Ancak bölgenin arazi yapısı suyun çıkıp çıkmayacağı endişesini doğurmuştur. Çünkü açılacak kuyuların daha önce bulunan su kaynakları ya da pınarlardan başka bir yerde olması zorunluluğu şirket sözleşmesine eklenmiştir (BEO, 1895, 727/554511). Dolayısıyla kuyu açma işi oldukça riskli olmuştur. Yine de artezyen kuyu çalışması için 2.000 Osmanlı lirası ayrılmıştır. Bu miktar içinden 500 Osmanlı lirası gerekli alet ve edevatın temini için ayrılmıştır. Kalan 1.500 liranın 1.000 lirası iş yarılandığında geri kalan 500 lira ise su bulununca ödenmesi kararlaştırılmıştır. Hükümetle yapılan bu anlaşma gereği kuyu kazma ve su bulma taahhüt edilmiştir. Yani su bulununcaya kadar kuyu kazma işi devam edecektir (BEO, 1896, 852/63879). Dolayısıyla kuyu açma maliyeti artacak belki de sonuçsuz kalacaktı. Kağıthane ve Alibeyköy derelerinin birleştiği noktada suyun derinliğini ölçmek için İskandil makinesi yerleştirilmiştir (BEO, 1896, 727/554511). Bu makine derinlik ölçme ve su bulma işlemlerini yerine getirmede kullanılmıştır[8].

İktisadi faaliyet olarak artezyen kuyuları şirketi kurulan ve önemli bir birikime ulaşmış olan diğer bir bölge ise İzmir'dir. Osmanlı, Arap yarımadası Libya ve Yemen bölgelerinde açacağı kuyuları İzmir artezyen kuyuları modeline göre yapmıştır. İzmir ve civarında artezyen kuyuları açmak ve konut inşa etmek hususunda şirketler kurulmuş ve bu şirketler kuyu açma konusunda oldukça uzmanlaşmışlardır. İzmir ve ilçelerinde hizmet vermek amacıyla Osmanlı Anonim Akar Şirketi, Caferizade Kemal Bey[9] tarafından kurulmuştur (ŞD, 1912, 1249/39). Bu şirket arazi satın alabilecek, satın aldığı bu araziler üzerinde konut yapabilecek ve bu konutları taksitle satacak aynı zamanda da su ihtiyacının giderilmesi için artezyen kuyuları açabilecekti. Osmanlı Anonim Akar Şirketi'nin sermayesi 20.000 Osmanlı lirası olarak belirlenmiş ve kırk yıllık bir imtiyaz süresi verilmiştir (ŞD, 1912, 1249/39). Belgelerde bu şirketlerin dışında Artezyen Kuyuları Hafriyatı ve Maadin-i Sondaj Ameliyatı Osmanlı Anonim Şirketi doğrudan artezyen kuyuları hizmeti veren bir şirket olarak karşımıza çıkmaktadır (ŞD, 1918, 1263/10). Artezyen kuyularının bir ticari faaliyet haline gelmesi, Gayri Müslimlerin yanında Müslüman ve Türk müteşebbisler tarafından da benimsenmesinin bir sonucudur.

3.1.3. Kuyuların Açıldığı Diğer Yerler

Artezyen kuyuları açısından önemli yer tutan Libya, Yemen, İstanbul, İzmir ve Selanik illeri dışında Konya, Eskişehir, Elâzığ gibi şehirlerde açıldığı ya da açılmaya teşebbüs edildiğine belgelerde rastlanmaktadır. Elâzığ şehrinde artezyen kuyuları açılması belediye yatırım bütçesine konulmuştur. Ancak kuyuların kazılma maliyeti çok yüksek bulunması sonucu 40.000 kuruşluk ek bütçe talep edilmiştir. Elâzığ gibi Eskişehir belediyesi de hicri 1334 miladi 1918 yılında belediye bütçesine artezyen kuyu ve bunların alet ve edevatı için 15.000 kuruş ayırmıştır (DH-UMVM, 1919, 29/9).

[8] TDK Sözlüğü 12 Baskının Genel Ağ Sürüm. Sözlük.gov.tr İskandil maddesi. Erişim tarihi: 04/12/2023.

[9] Caferizade Kemal Bey İzmir'in tanınmış zengin tüccarlarındandır. Kızı saffet hanım Eczacıbaşı şirketinin kurucusu Süleyman Ferit Eczacıbaşı'yla evlenmiştir. Caferizade Kemal Bey İttihat ve Terakki ile sıkı ilişkide olmuş ve onun yönlendirmesiyle İzmir milli kütüphanesinin kurulmasında maddi yardımda bulunmuştur. Caferizade Kemal Bey 1912 yılında İzmir belediye meclis üyeliğine seçilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Doğan Üvey, Süleyman Ferit Eczacıbaşı ve Türkiye'de ilaç sanayinin kuruluşuna katkıları, Basılmamış doktora tezi, İÜ Sağlık bilimleri enstitüsü 1996. Ayrıca bkz: Serhan Kemal Saygı, meclis-i mebusanda İzmir mebusları (1908-19189, basılmamış doktora tezi, 2014. Ayrıca bkz: Erkan Serçe, Tanzimattan cumhuriyete İzmir'de kütüphanecilik makalesi, erdem insan ve toplum bilimleri dergisi.

Osmanlıda artezyen kuyuları su piyasasına önemli katkı yapmış ve yeni istihdam alanları sağlamıştır. Ülke çapında birçok şehirde artezyen kuyuları açılırken; belgelerde su işleri genel müdürlüğünde artezyen kuyuları uzmanlarının çalıştırılması bir gelenek haline geldiği görülmüştür. Bu uzmanlara en iyi örnek Konya ve Bağdat şehirleri gösterilebilir. Bu şehirler, artezyen uzmanı mühendisler istihdam etmişlerdir. Burada çalışanlara bazı hizmetlerde öncelik tanındığı gibi askerlik ve seferberlikte görev almama muafiyeti de getirilmiştir. Ancak I. Dünya Savaşı şartlarından dolayı bu mühendislerin askerden muafiyeti isteğinden bir sonuç alınamamıştır (DH-UMVM, 1917, 120/49).

Ülke genelinde kalkınma hamleleri arasında ziraatın geliştirilmesi için alınan birçok kararların içinde artezyen kuyularının açılması da yer almıştır. Alınan karar ve kalkınma hamlelerinden sonra artezyen kuyuları bir iktisadi faaliyet haline gelmiştir[10]. Bu faaliyet gün geçtikçe artmış ve kuyu işi cazip hal almıştır. Artezyen kuyularının revaçta olduğu dönemde birçok ülke ve şirket Osmanlı'da artezyen kuyusu açmak için müracaat etmiştir. Bu doğrultuda İsveç Stockholm'den bir firma artezyen kuyu açmak için başvuru da bulunmuştur. Bu başvuru mühendislerin Türkçe bilmemesinden dolayı kabul edilmemiştir. Bu fabrika Stockholm büyükelçiliği tarafından ziyaret edilmiş ve üretilen makine, alet ve edevatlar bizzat görülmüştür (HR. İD, 1915, 1169/20). Ancak işe başlamadan önce birtakım engeller çıkmıştır. Yabancıların Türkçe bilmesi gerekliliği bunlardan biridir. Dil meselesi kuyuların açılmasını geciktirmiştir. Dolayısıyla Türkçe bilmek, konuşmak ve yazmak herhangi bir yatırım için kritik bir duruma gelmiştir. Bu dönemde dış işleri bakanı Said Halim Paşa'dır. 1915 yılına kadar bu görevde kalan Said Halim Paşa'nın yabancı ülkelerle ticari faaliyetlerin geliştirilmesinde önemli katkıları olmuştur (Bostan, 2008, s.557-560). Ancak artezyen kuyuları, iktisadi açıdan ön plana çıkmasına rağmen siyasi kararlardan da olumsuz etkilenmiştir. Görüldüğü gibi artezyen kuyuları bir ihtiyaç, bir ticari olgu olmasının ötesinde siyasi ve hukuki anlamda da öneme sahip olmuş, işletme izni alınması ve faaliyete başlaması ile de kayda değerdir.

3.1.4. Makine, Alet ve Edevatın Gümrükten Muafiyeti

Artezyen kuyusu açabilmek için gerekli makine ve teçhizatın gümrükten muafiyeti önemli bir konudur. İktisadi bir faaliyet olarak kurulan şirketlerin gerekli makine ve teçhizatının yurt dışından getirilmesinde gümrük vergisi ödeyip ödemeyeceği konusundaki belirsizlik belli bir dönem gündemi meşgul etmiştir. Önce Artezyen kuyuları için gerekli alet ve edevatın gümrükten muaf olup olmaması konusunda yapılan tartışmalar sonucu, bu kuyular için gerekli olan makinelerin gümrükten muaf olan zirai aletlerden olmadığı dolayısıyla artezyen kuyuları makinelerin gümrük vergisine tabi olması gerektiği ortaya çıkmıştır. Ancak daha sonra bu makinelerin Osmanlı ziraat ve ekonomisini geliştireceği dikkate alınarak gümrükten muafiyeti sağlanmıştır. Gümrük muafiyetinden yararlanmaya örnek olarak Nesim Lui'nin yurt dışından getirdiği kuyu makineleri verilebilir. Serbest ticaretle uğraşan Nesim Lui Yahudi bir aileden gelmektedir[11]. Ona Aydın şehrinde kullanılacak artezyen kuyuları makinesinin ve bu iş için gerekli her türlü alet ve edevatın İzmir gümrüğüne indirilmesi ve vergiden muafiyeti

[10] Belgelerden çıkarılan sonuca göre 19. yüzyılın son çeyreğinde zorunlu ihtiyaçlar için açılan kuyular 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bir iktisadi olgu haline gelmiştir.

[11] Ebuzziya Tevfik, pdfcoffee.com. Nesim levi (lui ya da louis) Bayraklıoğlu. İzmir Yahudi cemaatinden bir tüccardır. Okuma yazma bilmemesine rağmen Fransa'dan şapka ithalatı yaparak zengin olmuştur. İzmir Karataş semtinde bir hastane yaptırmıştır. Günümüzde çocuk hastanesi ve kütüphane olarak kullanılmaktadır. Ayrıca 1907 de Karataş semtine asansör yaptırarak yaya ulaşımını kolaylaştırmıştır.

sağlanmıştır. Ayrıca İzmir Konak bölgesinde bulunan Halkapınar çiftçilerinin arazi ve bahçeleri sulamak için bu makinenin gümrük vergisinden muaf tutulma isteği dikkate alınmıştır. Yine aynı şekilde Fransa'dan Bağdat'a arazileri sulamak için 4.770 Frank değerindeki alınan artezyen kuyu makinesinin gümrük vergisinden muafiyeti talep edilmiştir. Bu makinelerin ya da su çıkarmaya yarayan alet ve edevatın gümrükten muafiyet talebi, bu makinenin ücret karşılığı iş yapılacağı gerekçesiyle uygun olmadığı kanaatine varılmıştır (ŞD, 1914, 1249/39). 19. yüzyıl Osmanlı kalkınma hamlelerinden biri, kurulacak herhangi bir tesis için gerekli alet ve edevatın gümrük vergisinden muafiyeti ilkesidir. Ülkede kurulan su, elektrik, havagazı, tramvay şirketleri gibi artezyen kuyuları şirketlerinin de gümrük muafiyeti almaları dikkate değer bir noktadır. Bu şirketlerin tamamına yakını yabancılara imtiyaz verilerek kurulan şirketlerdir. Ancak diğer sektördeki şirketlerden farklı olarak artezyen kuyuları için kurulan şirketler içinde %100 yerli sermaye yapısına sahip şirketler bulunmaktadır.

3.1.5. Artezyen Kuyusu ile Su Arzına Bir Örmek: Artezyen Kuyuları Hafriyatı ve Maadin-i Sondaj Ameliyatı Osmanlı Anonim Şirketi

Artezyen kuyularının özel sektör tarafından kurulması ve işletilmesi 20. yüzyılın ilk çeyreği ile beraber görülür. Oysa Amerika'da[12] ve Avrupa'da artezyen kuyuları şirketleri 19. Yüzyıl ikinci yarısı ile ortaya çıkmıştır. Artezyen kuyuları, zamanla hem devlet eliyle hem yabancı sermayeye imtiyaz verilerek Osmanlı su piyasasında ortaya çıktığı gibi, aynı zamanda Müslüman müteşebbislerin bir araya gelerek anonim şirket kurmasıyla bir iktisadi faaliyet olarak Osmanlı su piyasasında kendine yer bulmuştur. Yerli ortaklık ve yerli sermaye ile kurulan "Artezyen Kuyuları Hafriyatı ve Maadin -i Sondaj Ameliyatı Osmanlı Anonim Şirketi" bu alanda öne çıkmaktadır (ŞD, 1918, 1263/10). Bu şirket artezyen kuyuları açmak, sulama ve yeni su kaynakları keşfetmenin yanında maden ve su kaynaklarının tespit edilmesi ve sondaj açma alanlarında da faaliyette bulunmak için kurulmuştur. Şirketin sermayesi 25.000, imtiyaz süresi ise 50 yıl olarak belirlenmiştir. Şirket, Harbiye'den emekli Neşet Paşa ile dilaver paşazade Raif Bey ve arkadaşları tarafından kurulmuştur. Şirket sözleşmesi sekiz bölüm ve 45 maddeden oluşmaktadır. Şirket sözleşmesinde dikkat çeken birçok madde bulunmaktadır. Birinci maddesinde, on metreye kadar tulumba ile su arzı, su olmayan kuyuların yeniden işlevlik kazandırılması, farklı boyut ve çeşitlerde artezyen kuyularının oluşturulması, sulama ve su bulma işlerinin yerine getirilmesi, her türlü sondaj çalışması ve maden arama, şirketin yapabileceği işler olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte gerekli alet ve edevatın kendi tesislerinde üretmesi ve ihtiyaç duyulan iyileştirme ve tamir işlerinin yine kendi tesislerinde yapabilmesi ve gerekli durumlarda her türlü alet ve edevatın yurt dışından getirilmesi yetkisine sahip olmuştur. Rüzgâr, buhar ve el gücüyle çalışan tulumbaların imalatı ve kullanılması işi de bu şirkete verilmiştir.

22 ortaklı kurulan şirket asker emeklilerinin yanı sıra mühendisler, kaymakam emeklisi, avukat, tüccarlar, milletvekilliği yapmış olanlar ve farklı meslek gruplarına ait ortaklardan oluşmuştur.

Şirket sözleşmesinde dikkat çeken ikinci maddede, şirketin bir Osmanlı şirketi olduğu

[12] **Colorado General Assembly, "To Incorporate the Colorado and Denver Artesian Well Company." (1864). Session Laws 1861-1900. 349.** https://scholar.law.colorado.edu/session-laws-1861-1900/349. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1864 yılında Colorado ve Denver artezyen kuyuları şirketi kurulmuş şirketin artezyen kuyu açma şartları belirlenmiştir.

belirtilmiş ve Osmanlı kanunları çerçevesinde hareket edeceği vurgulanmıştır. Yine önem arz eden üçüncü maddede, şirket merkezinin Dersaadet'te olacağı, yurt içi ve yurt dışında şube açabileceği belirtilmiştir. Diğer bir maddede şirketin sermaye miktarının 25.000 Osmanlı lirası olduğu ve bu sermayenin beş liralık 5.000 hisseye bölüneceğinin üzerinde durulmuştur. Başka bir maddede ise; hisse senetlerinin en fazla %25'in yabancılara satılabileceği şeklinde bir açıklama yer almıştır (ŞD, 1918, 1263/10). Bu madde şirketin tamamının yabancıların eline geçmemesi açısından dikkate değer bir durumdur. Ayrıca şirketin, yüzde yüz yerli sermaye ve yerli ortaklı bir girişim yapısının olması açısından ve kendi bünyesinde gerekli her türlü alet, edevat, araç, gereç ve makine üretimi ve tamiri tekelini ya da imtiyazını elde etmesi yönleriyle oldukça kayda değer olduğu söylenebilir.

20. yüzyılın ilk çeyreği yerli ve milli şirketlerin artmaya başladığı bir dönemdir. Aynı zamanda yeni bir iş kolu ve bu iş koluyla beraber yan kolların açılması ve yeni bir kazanç alanı olarak önem arz etmektedir. Artezyen kuyuları, özellikle ticari bir faaliyet koluna dönüşmesinden sonra makine, kadastro, harita, ölçüm gibi bazı sektörlerle etkileşim halinde olmuş ve bu sektörlerle birlikte ekonominin, zirai hasılanın ve istihdamın olumlu bir şekilde gelişmesine katkı sağlamıştır. Bununla birlikte kuyu açmak için gerekli bazı aletlerin yurt içinde üretilecek olması da önemlidir. Her ne kadar kuyu açma makinesi dışardan getirilecek olsa da zamanla oluşacak bilgi birikimi sayesinde yurt içinde üretilmesinin önü açılmıştır.

3.1.6.Artezyen Kuyuları ile ilgili Bazı Rakamsal Değerler

Artezyen kuyularının 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Osmanlı maliyesinde yer aldığı ve ekonomik bir değer olduğunu göstermek açısından makale içinde geçen belgelerden çıkan rakamsal değerler verilmiştir. Bu rakamsal değerleri şu şekilde sıralayabiliriz. 2.500 kuruş maaşla bir mühendis istihdamı sağlanmıştır. Libya da açılacak her bir kuyu masrafı için de 500 lira ayrılmıştır. Yemende 1.000 kişiyi aşan bir istihdam oluşturulmuştur. Yine Yemende açılacak kuyular için mühendise günlük 100 Frank verilmesi ve toplamda da 4.000 Franklık bir sözleşme imzalanmıştır. Yine Yemen bölgesinde artezyen kuyuları açmaları için aylık 3.000 kuruş maaş ve bu tutarın 3'te bir tutarında da yol parası tahsis edilmiştir. Halep ve Suriye kuyuları için mühendisin günlük 25 İsveç Kronu ile birlikte diğer masrafların da karşılanması sağlanmıştır. Aynı şekilde Halep ve Suriye kuyuları mühendisin mutfak giderleri ve diğer giderler için 50 lira ayrılmıştır. Yine Halep ve Suriye kuyuları tamamı için 643 İsveç Kronu gönderilmiştir. İstanbul'un boğaz bölgesine artezyen kuyu çalışması için 2.000 Osmanlı lirası harcanmıştır. Artezyen kuyusu faaliyeti yapacak Osmanlı İzmir Anonim Akar Şirketinin sermayesi 20.000 Osmanlı lirası olarak belirlenmiştir. Elâzığ belediyesi artezyen kuyuları için ayırdığı ek bütçe 40.000 kuruş olarak tespit edilmiştir. Eskişehir'de 1918 bütçesinde artezyen kuyu ve bunların alet ve edevatı için 15.000 kuruş ayrılmıştır. Bağdat'a arazileri sulamak için 4.770 Frank değerindeki artezyen kuyu makinesi satın alınmıştır. Belgelerden elde ettiğimiz son sayısal değer olarak Artezyen Kuyuları Hafriyatı ve Maadin -i Sondaj Ameliyatı Osmanlı Anonim Şirketinin sermayesi 25.000 olarak onaylanmıştır.

Sonuç/ Conclusion

Osmanlı'nın hüküm sürdüğü bölgelerde ve İstanbul'da kritik öneme sahip ekonomik

konulardan bir tanesi de yeterli su arzının sağlanması konusudur. Osmanlı farklı yüzyıllarda farklı su temini yolları kullanarak su sorunun çözülmesi yönünde önemli çalışmalar yapmıştır. Mevcut kaynakların yanında yeni su kaynakları bulunarak her geçen gün artan nüfusun su sorunu çözülmeye çalışılmıştır. Göller, akarsular ve kaynak sular, su ihtiyacının giderilmesinde önemli rol oynamıştır. Bu sular bentler, kanallar ve isale hatlarıyla şehir merkezlerine ulaştırılmış ve büyük ölçüde su sorunu çözülmüştür. Şehir merkezine ulaşan bu sular çeşmeler, sebiller ve sakalar vasıtasıyla halkın içme ve kullanma suyu olarak tüketilmiştir. Osmanlı'da önemli yer tutan vakıflar ya da vakıf sular yanında su bulup, suyun mülkiyetini alan kişiler de hatırı sayılır bir öneme sahip olmuştur. Suyun halka ulaştırılmasında, su çeşitliliğinin sağlanmasında, susuzluğun giderilmesinde ve piyasa su arz ve talebin sağlanmasında Osmanlı'da kurulan su şirketleri başka bir model olmuştur.

Bununla birlikte varlığı bilinmekle beraber faydası göz ardı edilemeyecek kuyu suları da Osmanlı coğrafyasında su açığının kapatılmasında önemli bir yer teşkil etmiştir. Dolayısıyla kuyu suyu basit bir su olma özelliğinden zamanla çıkarak, su arzının sağlanmasında gelişmiş bir model haline gelmiştir. Artezyen kuyuları ile su çıkarma önceleri bir zorunluluk olmasına rağmen daha sonra kar elde edilebilecek bir sektör haline gelmiştir. Devlet eliyle yerine getirilen artezyen kuyuları ile su sağlama zamanla değişerek özel sektör aracılığı ile ticari bir şekil almıştır. Doğrudan artezyen kuyuları hizmeti veren şirketler kurulurken bununla birlikte dolaylı olarakta mühendislik hizmetleri ve makine alet ve edevat üreten şirketler de kurulmuştur. Bu şirketlerin en geniş ve kapsamlı çalışma alanına sahip tamamen yerli ve çok ortaklı (hicri 1263) 1918 de kurulan Artezyen Kuyuları Hafriyatı ve Maadin-i Sondaj Ameliyatı Osmanlı Anonim Şirketidir. Şirket her türlü su çıkarma işi, suyu bulmak için gerekli makinelerin temin edilmesi ve gerekli araçların imalatı için yetkili kılınmıştır. Bu şirket kuyu suyu sistemlerine örnek olmuştur. Özellikle İzmir ve civarında önemli bir yere sahip olmuş ayrıca farklı iş kollarının gelişmesine katkı sağlamıştır. Sondaj ve su makinelerinin sürekli gelişmesi, suya ulaşma ve dağıtılmasında zamandan ve emekten tasarruf sağlamıştır. Eskiden beri hayvan ve insan gücüyle çıkarılmaya çalışılan sular, artezyen kuyuları sayesinde daha etkin ve daha çabuk bir şekilde halkın hizmetine sunulmuştur.

Artezyen kuyuları ile su temini, belli bir dönem aralığında ülkenin her köşesinde ihtiyaç olduğu hissedilmiş ve su arzı için bir seçenek olmuştur. Yeni makine ve sistemler geliştikçe de uygulanmaya devam etmiştir. Genellikle 19. yüzyılın son dönemi ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinde kendini gösteren bu kuyular daha sonraki dönemlerde azalarak devam etmiştir.

Artezyen kuyuları ile ilgili mühendislik, biyoloji ve kimya dallarında doğrudan çalışmalar olmasına rağmen iktisat bilimi ve Osmanlı iktisat tarihinde bu konuyla alakalı doğrudan bir çalışma bulunmamaktadır. Bununla birlikte Türk iktisat çalışmalarında su arzı ve temini konusunda çalışmalar olmasına rağmen artezyen kuyuları ile ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışma artezyen kuyuları ile su arzı konusunda yöntem, araştırma, bakış açısı ve sonuçları ile literatürde ilk olma özelliğine sahiptir. Çalışma Osmanlı arşiv belgeleri baz alınarak cumhuriyet öncesi döneme kadar incelenmiştir. Cumhuriyetten sonra gelişme sürecine değinilmemiştir. Dolayısıyla bu araştırma daha sonra yapılacak çalışmalara ışık tutması açısından önemlidir. Karşılaştırmalı ya da dönemsel çalışmalara yol gösterici olacağı yadsınamaz bir gerçektir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support

Kaynakça | References

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA. BEO. (Bâb-ı Âli Evrak Odası). 3258/244333, (Muharrem 1326-16 Şubat 1323 [29 Şubat 1908]).

BOA. BEO. (Bâb-ı Âli Evrak Odası). 3628/ 272040, (18 Ağustos 1325 [31 Ağustos 1909]).

BOA. BEO. (Bâb-ı Âli Evrak Odası). 306/22932, (17 Temmuz 1309 [29 Temmuz 1893]).

BOA. BEO. (Bâb-ı Âli Evrak Odası). 27/554511, (1311 [13 Mart 1895]).

BOA. BEO. (Bâb-ı Âli Evrak Odası). 852/63879, (3 Teşrini Evvel 1312 [15 Ekim 1896]).

BOA. BEO. (Bâb-ı Âli Evrak Odası). 727/554511, (30 Kanun-u Evvel 1311 [11 Ocak 1896]).

BOA. BEO. (Bâb-ı Âli Evrak Odası. 306/22932, (25 Rebi- ül evvel 1311 [6 Ekim 1893]).

BOA. BEO. (Bâb-ı Âli Evrak Odası). 306/22932, (7 Eylül 1309, 19 Eylül 1893).

BOA. BEO. (Bâb-ı Âli Evrak Odası). 306/22932, (17 Temmuz 1309 [29 Temmuz 1893]).

BOA. DH-MUİ. (Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye). 6/49, (27 Ağustos 1325 [9 Eylül 1909]).

BOA. DH-SYS. (Dahiliye Siyasi Kısım). 38/6 (14 Teşrini Sani 1326 [27 Kasım 1910]).

BOA. DH-UMVM. (Dahiliye Nezareti Umur- Mahalliye ve Vilayet Müdürlüğü Evrakı). 24/47, (25 Kanuni Evvel 1330 [Ocak 1915]).

BOA. DH-UMVM. (Dahiliye Nezareti Umur- Mahalliye ve Vilayet Müdürlüğü Evrakı). 29/9, (21 Eylül 1335 [21 Eylül 1919]).

BOA. DH-UMVM. (Dahiliye Nezareti Umur- Mahalliye ve Vilayet Müdürlüğü Evrakı). 120/49, (19 Haziran 1333 [19 Haziran 1917]).

BOA. HR. MKT. (Hariciye Mektubi Kalemi). 798/32, (Cemaziyel Ahir 1290 [27 Temmuz 1873]).

BOA. HR. İD. (Hariciye İdare). 1169/24, (16 Temmuz 1331 [29 Temmuz 1915]).

BOA. İ. DH. (İradi Dahili). 1231/96451, (20 Haziran 1307 [13 Haziran 1891].

BOA. İ. DH. (İradi Dahili). 1315/25, (4 Nisan 1314 [16 Nisan 1898]).

BOA. İ. DH. (İradi Dahili). 46622 (15 Ca 1290, [11 Temmuz 1873]).

BOA. İ.HUS. (İradi Hususi). 39/13. (Temmuz 1895).

BOA. İ.HUS. (İradi Hususi). 1323/68, (22 Şaban 1323 [22 Ekim 1905]).

BOA. MV. (Meclisi Vükela Mazbataları). 132/35. Osmanlı Arşiv Belgelerinde Yemen Kitabı 236.

BOA. ŞD. (Şura-yı Devlet). 1249/39, (26 recep 730[15 Mayıs 1330]).

BOA. ŞD. (Şura-yı Devlet). 1249/39, (5 Mart 1330 [18 Mart 1914]).

BOA. ŞD. (Şura-yı Devlet). 1263/10, (12 Ağustos 1334 [12 Ağustos 1918]).

BOA. ŞD. (Şura-yı Devlet). 1263/10, (6 Mart 1334 [6 Mart 1918]).

Bostan, M. H. (2008). Said Halim Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt 35. ss. 557-560). İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.

Bozkurt, N. (2009). Sarnıç. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt 36. ss. 158-159). İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.

Doğan, M. S. (2004). *İslam Su Medeniyeti ve Konya Suları.* Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları. (Dijital ortama aktarılması 2009).

Carter, O. C. (1893). Artesian wells. *The Sanitarian* (1873-1904), 31(288), 414.

Chamberlin, C. T. (1885). *The Requiside And Qualifing Conditions of Artesian Well.* Washington: Goverment Printing Office.

Collingridge, W. (1909). Water supply from artesian wells in the city. *Public Health*, 23, 373-375.

Colorado General Assembly, (1864). "To Incorporate the Colorado and Denver Artesian Well Company." *Session Laws* 1861-1900. 349. https://scholar.law.colorado.edu/session-laws-1861-1900/349.

Cox, W. G. (1869). *Artesian Wells As a Means of Water Supply*. Brisbane: Sapsford Co.1-131.

Crow, J. (2015). Bizans Konstantinopolis'in Su Tedarik Sistemi. *Antik Çağdan Günümüze İstanbul Ansiklopedisi* içinde. (Cilt: 6. ss. 44-55). İstanbul, İstanbul Kültür A.Ş: Antik Çağdan 21. Yüzyıla İstanbul Ansiklopedisi.

Ceviz, N. (2011). Libya Tarihine Kısa Bir Bakış. *Ortadoğu Analiz,* 3(27), 80-90.

Çeçen, K. (1988). Sinan'ın Yaptığı Su Tesisleri, İstanbul: https://macıkerisim.fsm.edu.tr. Erişim Tarihi: 30.04.2025.

Çobanoğlu, A. V. (2009). Sarnıç. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt 36. ss. 159-161). İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.

Darley, C.W. (1884). *Drıllıng And Borıng Artesıan Wells, As Practısed In The Unıted States Of Amerıca.* Sydney: Thomas Rıchards, Government Prınter.

Davıs, S. N., and Wıest, R. J.M. DE. (1966). *Hydrogeology.* New York: John Wiley & Sons.

Ebuzziya T. https://pdfcoffee.com/, Erişim Tarihi: 05. 07. 2023.

Germanya Han, https://tr.wikipedia.org/wiki/Germanya_Han, Erişim Tarihi: 04.12. 2023.

Germanya Han, http://turkiyenintarihieserleri.com./ Erişim Tarihi: 05.12. 2023.

Gül, H. İ. (2009). Terkos su şirketi. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Günergun, F. (2023). Bi't Tecrübe İsbat: On Dokuzuncu Yüzyıl İstanbul'unda Deney ve Fizik Aletleri Üzerine Notlar (1809186). *Osmanlı Bilim Araştırmaları* 24(2), 757-758.

İloğlu, A. S. (1964). Türkiye'de Zirai Kredi ve T.C. Ziraat Bankası. *Sosyal Politika Konferansları Dergisi*, 89-118.

İstanbul Su Külliyatı XXIII. (2002) *Vakıf Su Defterleri Avrupa Yakası Suları 1* (1603-1826). İstanbul: İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları.

İstanbul Su Külliyatı XIII. (2002). *Vakıf Su Tahlilleri 1 19 ve 20 Yüzyılda İstanbul Suları İstanbul: İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları*.

İstanbul Su Külliyatı XIV. (2002). Vakıf Su Tahlilleri 2 Su Hukuku ve Teşkilatı, *İstanbul: İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları.*

Jiang, X.-W., Cherry, J., and Wan, L. (2020). Flowing wells: terminology, history and role in the evolution of groundwater science. *Hydrol. Earth Syst. Sci.*, 24, 6001–6019.

Kayapınar, H. (2002). Kuyuculuk, *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 26, ss. 510-513. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.

Martal, A. (1988). XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Su-Yolculuk. *Belleten,* 52 (205), 1585-1654.

Osmanlı Arşiv Belgelerinde Yemen. (2008). 174. 44 nolu belge İ. DH (İradi Dahili). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Osmanlı Belgelerinde Trablusgarp. (2013). 199-313. 61 ve 101 Belgeler, AYN.d, 915/s.25. İ. DH (İradi Dahili). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Pierre T, (2009). Puits artésien alimentant une cressonnière dans l'extrême Ouest de l'Artois, Brêmes (près d'Ardres), Pas de Calais, Planet Terre- ISSN 2552-9250, https://planet-terre.ens-lyon.fr/ressource/Img265-2009-03-09.xml *Nappes captives et puits jaillissants / artésiens*.

Sağır, Y. (2016). Osmanlı Su Vakıfları. *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*,15, 445-473.

Şafak, A. (1989). Akar. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 2., ss. 221). İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.

Tabakoğlu, A. (2017). *Osmanlı Dönemi İstanbul Su Tarihi.* İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.

Tabakoğlu, A. (2015). Osmanlı İstanbul'unda Su Tarihi. *Antik Çağdan 21.yüzyıla İstanbul ansiklopedisi* içinde. (Cilt 6. ss. 82-117). İstanbul, Kültür A. Ş: Antik Çağdan 21. Yüzyıla İstanbul Ansiklopedisi.

TDK Sözlüğü, İskandil Maddesi. https://sozluk.gov.tr/Erişim Tarihi: 04.12.2023.

TDK Sözlüğü, Maslak maddesi. https://sozluk.gov.tr/Erişim Tarihi: 04.12.2023.

Tümer, G. (1992). El Biruni. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt 6. ss. 206-215). İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.

Uzun, A. (2015). İstanbul'un İaşesi. *Antik Çağdan 21.yüzyıla İstanbul ansiklopedisi* içinde. Antik Çağdan Günümüze İstanbul Tarihi. (Cilt 6., ss. 56-80). İstanbul, Kültür A. Ş: Antik Çağdan 21. Yüzyıla İstanbul Ansiklopedisi.

Yıldız, D., ve Özdemir Ö. (2014). Osmanlıda Su Hizmetleri Yönetimi, İstanbul: *https://hidropolitikakademi.org*

Yurdakul, İ. (1998*). İstanbul Suları İçinde Terkos Gölü ve Bazı Suların İçme Suyu Olarak Kullanılmasına Dair Raporlar*. İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul Araştırmaları 7.

Well Sinking—Artesian Wells. (1852). *Scientific American Magazine,* 8(11), 88.

EK: 1 Artezyen Kuyuları ile İlgili Çeşitli Belgeler

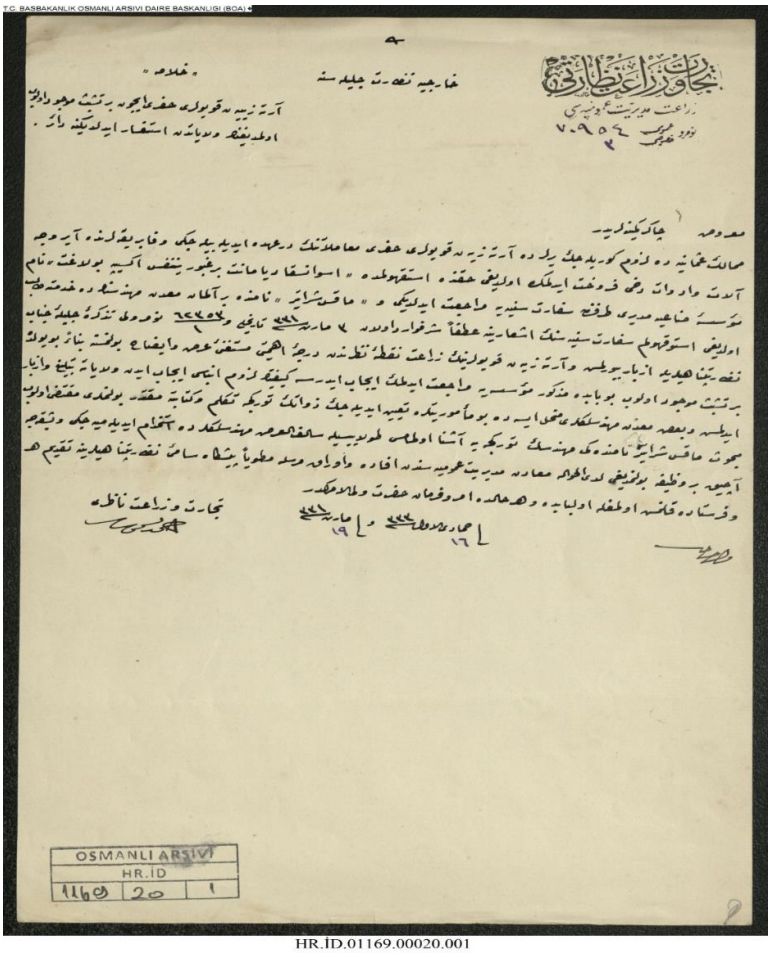

HR.İD.01169.00020.001

Artezyen Kuyuları Kazılması ile İlgili Belge

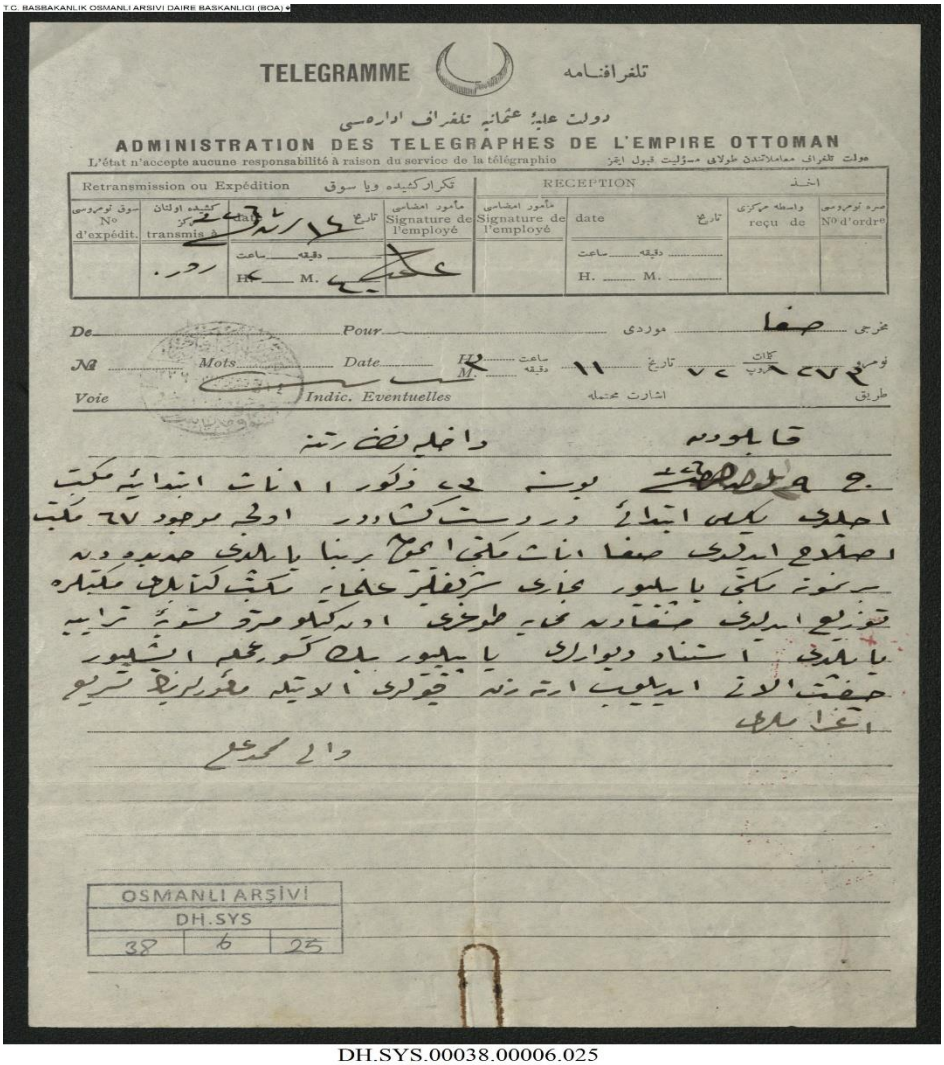

DH.SYS.00038.00006.025

Artezyen Kuyuları İçin İçişleri Bakanlığına Telgraf Çekildiğini Gösteren Belge

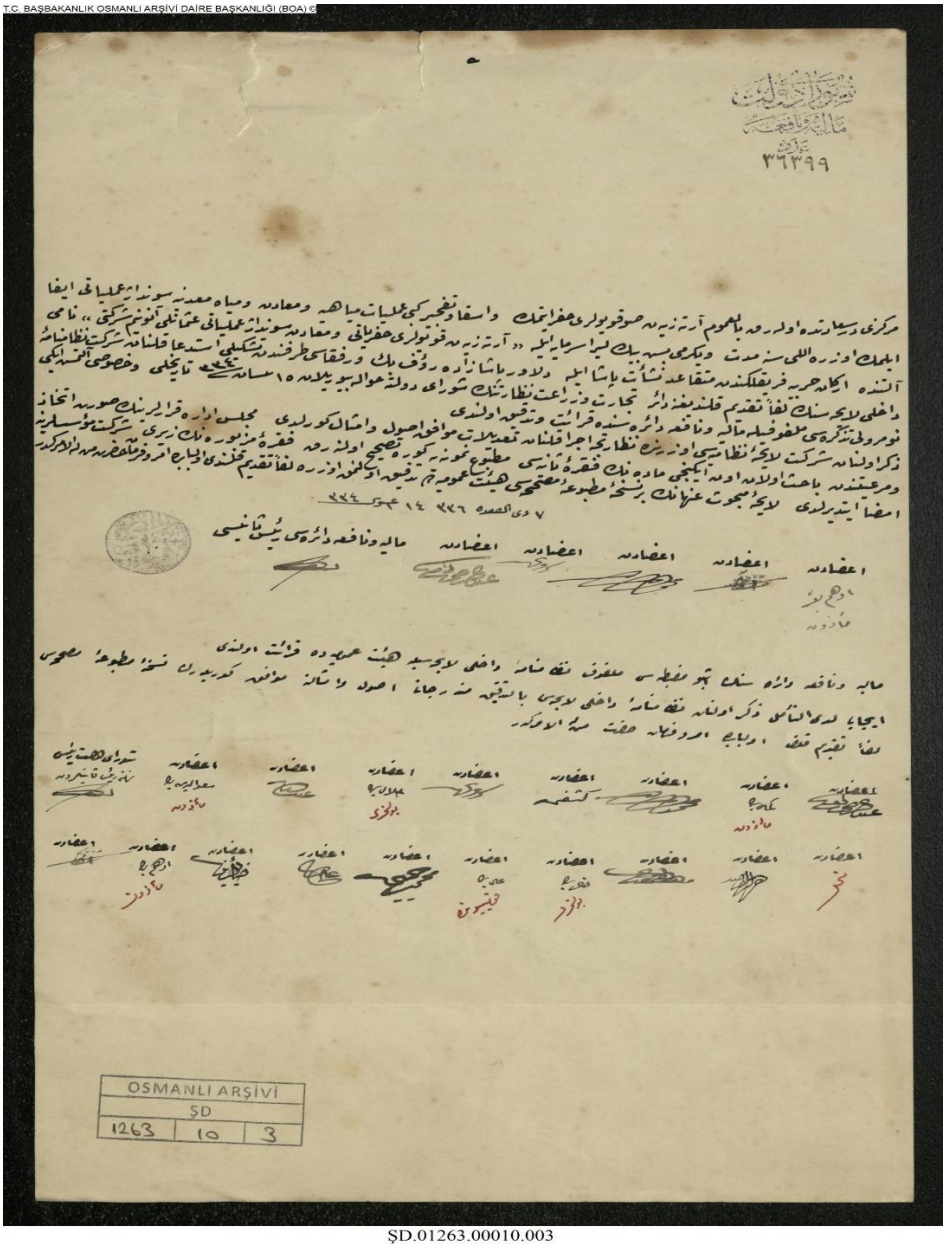

ŞD.01263.00010.003

Artezyen Kuyuları ile İlgili Bir Şirketin Kurulduğunu Gösteren Kararın Belgesi

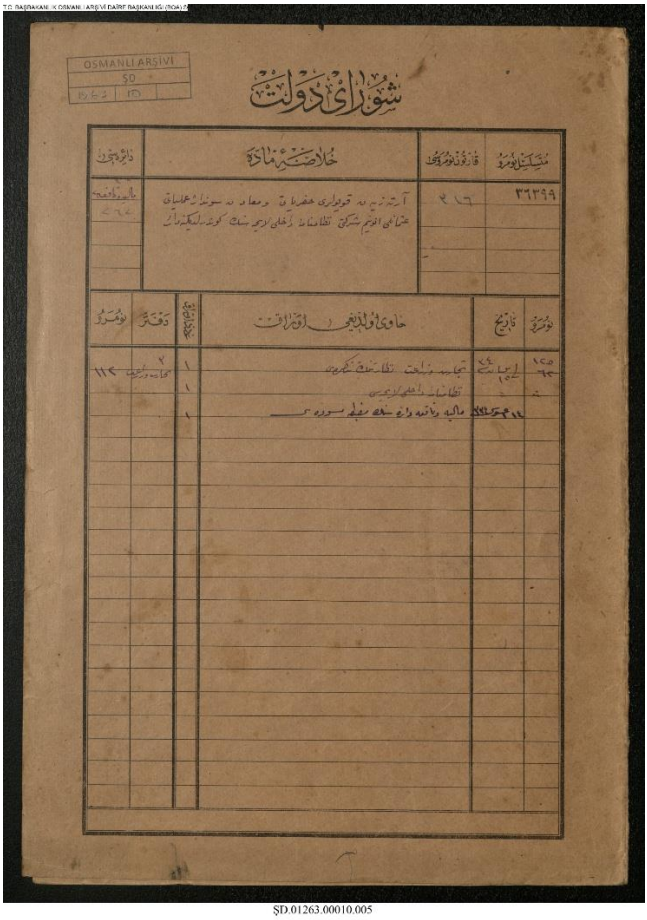

ŞD.01263.00010.005

Artezyen Kuyuları ile İlgili Bir Şirketin Kurulduğunu Gösteren Düzenleme

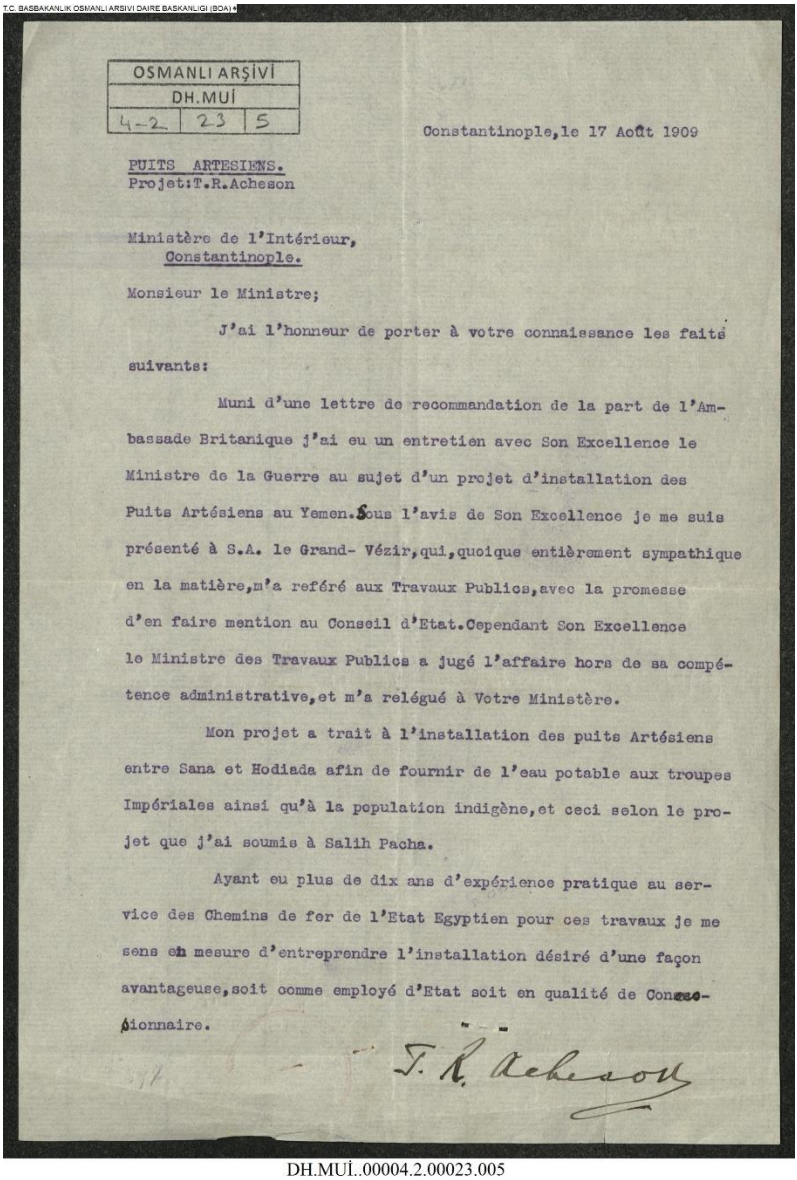
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

OSMANLI ARŞİVİ
DH.MUİ
4-2 | 23 | 5

Constantinople, le 17 Août 1909

PUITS ARTESIENS.
Projet: T.R.Acheson

Ministère de l'Intérieur,
Constantinople.

Monsieur le Ministre;

J'ai l'honneur de porter à votre connaissance les faits suivants:

Muni d'une lettre de recommandation de la part de l'Ambassade Britanique j'ai eu un entretien avec Son Excellence le Ministre de la Guerre au sujet d'un projet d'installation des Puits Artésiens au Yemen. Sous l'avis de Son Excellence je me suis présenté à S.A. le Grand- Vézir, qui, quoique entièrement sympathique en la matière, m'a referé aux Travaux Publics, avec la promesse d'en faire mention au Conseil d'Etat. Cependant Son Excellence le Ministre des Travaux Publics a jugé l'affaire hors de sa compétence administrative, et m'a relégué à Votre Ministère.

Mon projet a trait à l'installation des puits Artésiens entre Sana et Hodiada afin de fournir de l'eau potable aux troupes Impériales ainsi qu'à la population indigène, et ceci selon le projet que j'ai soumis à Salih Pacha.

Ayant eu plus de dix ans d'expérience pratique au service des Chemins de fer de l'Etat Egyptien pour ces travaux je me sens en mesure d'entreprendre l'installation désiré d'une façon avantageuse, soit comme employé d'Etat soit en qualité de Concessionnaire.

T. R. Acheson

DH.MUİ..00004.2.00023.005

Yemende Artezyen Kuyuları Açılması İçin İçişlerine Yazılan Fransızca Yazı

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 911-933 | Araştırma Makalesi

Sahra-altı Afrika'da Toplumsal Değişim ve Direnişin İzleri: Chinua Achebe'nin Parçalanma Romanı Üzerine

Celalettin Güngör [1] **Gülistan Alpaslan** [2]

Öz

Bu çalışmanın amacı, Chinua Achebe'nin *Parçalanma* romanında yerli ve yabancı yaşam biçimlerinin karşılaşma anlarının ürettiği bilgiler üzerinden romandaki toplumsal değişim-dönüşüm-direniş üzerine bir tartışma yürütmektir. Bu bilgilerin dayandığı veri setini romandaki sömürgeci karşılaşmalar oluşturmaktadır. Ağırlıklı olarak yerli toplumun geleneksel değerlerini ele alan romanda doğrudan karşılaşma anları her ne kadar az yer bulsa da anlam-bağlamsal karşılaşmalar romansal akıştaki belirleyici düğümleri oluşturmaktadır. Geleneksel değerlere ilişkin verilerin ağırlıklı olduğu eserdeki bu az sayıda karşılaşma anları kişiler ve kurumlar arasındakiler gibi somut olanlarla, değerler, zamansallıklar, anlamlar gibi soyut olan karşılaşmalar olarak hesaba katılmaktadır. Bu doğrultuda çalışma temel olarak hem somut hem soyut katmanlarda, kültürel değişim sürecindeki kimliklerin parçalanmasına ve parçalanmaya direnişin (ya da diren-e-meyişin) romanın ana karakterleri ve toplumsal-siyasal alandaki etkilerine odaklanmaktadır. Achebe'nin romanları arasında, bir üçlemenin (Parçalanma – Artık Huzur Yok – Tanrının Oku) ilk kitabı olan *Parçalanma* romanına ilişkin bu analizde, sömürgeci "karşılaşmalar" bir çatışma anı olarak konumlandırılmaktadır. Dolayısıyla söz konusu karşılaşmalar birbiri içinde eriyip kaybolan değil birbiri içinde çözünmesi güç "durum"lar olarak kabul edilmektedir. Parçalanma romanının incelendiği bu çalışmada, metin analizi ve tematik analiz bir arada kullanılmaktadır. Böylelikle, geleneksel değerlerle bir arada ilerleyen kültürel değişimin nasıl işlediği merkeze alınmaktadır. Bu incelemede, romanın kurgusu ve romandaki karakter gelişimi üzerine çıkarımlar yapabilmeyi kolaylaştıran metin analizine kültürel değişim, geleneksel değerler, sömürgecilik ve kimlik gibi temaların incelendiği tematik analiz eklenecektir. Sonuç olarak, metin analizinin ve tematik analizin bir arada kullanıldığı bu araştırmada, romanda konu edilen Nijerya/İgbolar'da olduğu kadar genel olarak Sahra-altı Afrika'da kültür, kimlik, değişim, gelenek, değerler vb. gibi unsurlar üzerine tartışarak derinlemesine bir anlayış geliştirebilmenin olanakları aranacaktır. Bunun yanı sıra çalışmadaki analizlerin hem metnin yapısının hem de belirli temaların incelenmesi yardımıyla sömürgeciliğin etkileri ve toplumsal dönüşümler hakkında temel nitelikte bir bakış açısı sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afrika, Toplum, Postkolonyal Edebiyat, Chinua Achebe, *Parçalanma*

Güngör, C., & Alpaslan, G. (2025). Sahra-altı Afrika'da Toplumsal Değişim ve Direnişin İzleri: Chinua Achebe'nin Parçalanma Romanı Üzerine. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 911-933. https://doi.org/10.15869/itobiad.1563578

Geliş Tarihi	09.10.2024
Kabul Tarihi	01.05.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.

1 Doçent Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kırıkkale, Türkiye, gungorce@kku.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5041-2554

2 Araştırma Görevlisi, Kırıkkale Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kırıkkale, Türkiye, gulistan@kku.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7839-4773

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 911-933 | Research Article

Traces of Social Change and Resistance in Sub-Saharan Africa: Analyzing Chinua Achebe's Things Fall Apart

Celalettin Güngör [1] **Gülistan Alpaslan** [2]

Abstract

This study aims to discuss the themes of change, transformation, and resistance in Chinua Achebe's novel "Things Fall Apart" by analyzing the interactions between local and foreign lifestyles. The data used for this analysis is derived from the colonial encounters depicted in the novel. Although direct encounters are rare in the novel, the interactions and encounters that do take place play a crucial role in shaping the narrative and providing context for understanding the traditional values of the local society. This work delves into the encounters between traditional values and different facets of life. These encounters encompass interactions between individuals and institutions, as well as more abstract encounters involving values, time, and meanings. The study primarily delves into the fragmentation of identities during cultural change, and how this fragmentation impacts the main characters of the novel and the socio-political sphere, as well as the effects of resistance or non-resistance to this fragmentation. In this analysis of Achebe's novel "Things Fall Apart", the first book of a trilogy ("Things Fall Apart," "No Longer at Ease," "God's Arrow"), colonial encounters are portrayed as moments of conflict. These encounters are depicted as challenging situations that do not easily merge with one another, rather than dissolving into each other. In this study, we analyze the novel "Things Fall Apart" using both textual and thematic analysis. Our focus is on examining how cultural change intersects with traditional values. Textual analysis enables us to make inferences about the fiction and character development in the novel, while thematic analysis delves into themes such as cultural change, traditional values, colonialism, and identity. This study employs a combined approach of textual and thematic analyses to explore and gain a deeper understanding of elements such as culture, identity, change, tradition, and values within Nigeria/Igbo and the broader sub-Saharan African context. Additionally, the study aims to provide valuable insights into the effects of colonialism and social transformations by examining both the text's structure and specific themes.

Keywords: Africa, Society, Postcolonial Literature, Chinua Achebe, *Things Fall Apart*

Güngör, C., & Alpaslan, G. (2025). Traces of Social Change and Resistance in Sub-Saharan Africa: Analyzing Chinua Achebe's Things Fall Apart, *Journal of the Human and Social Sciene Researches*, 14(2), 911-933. https://doi.org/10.15869/itobiad.1563578

Date of Submission	09.10.2024
Date of Acceptance	01.05.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.

1 Associate Professor, Kırıkkale University, Political Science and Public Administration Department, Kırıkkale, Türkiye, gungorce@kku.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5041-2554

2 Research Assistant, Kırıkkale University, Political Science and Public Administration Department, Kırıkkale, Türkiye, gulistan@kku.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7839-4773

Giriş

Güçlü devletlerin ekonomik, siyasi, kültürel çıkarları doğrultusunda başka bölgeleri hakimiyetleri altına alarak bu bölgelerdeki yerel halkların kaynaklarını kendi çıkarları doğrultusunda kontrol etmesi ve kullanması literatürde sömürgecilik olgusuyla açıklanmaktadır (Luraghi, 2000, s.13-14; Magdoff, 2005, s.140-144; Rodney, 2015, s.224-238; Osterhammel ve Jansen, 2023, s.7-16). Sömürgecilik faaliyetlerinin yoğunlaşma süreci, Sanayi Devrimi sonrasında 19. yüzyılın Avrupalı devletlerinin yeni pazar ve hammadde arayışına girmesinin sonucu olarak işaretlenmektedir. Afrika kıtası, Avrupa devletlerinin bu süreçteki genişlemesinde merkezde yer alırken özellikle İngiltere dünya çapında genişleyen ağıyla, "üzerinde güneş batmayan imparatorluk" olarak öne çıkmıştır.

Afrika kıtası özelindeki sömürgecilik faaliyetlerinin başlangıcı Avrupalı tüccarların ve kâşiflerin bölgeye olan ilgisiyle başlamıştır (Luraghi, 2000, s.217). Daha sonra misyonerlerin ve ticaret şirketlerinin devreye girdiği bir evreye geçilir. Kimi zaman tüccar ve kâşifler ile misyoner ve ticaret şirketlerinin çıkarlarının ötüştüğü ilişkiler de kurulmuştur (Salvadore, 2017, s.21-22). Sonuç olarak, Avrupalı devletlerin kıtaya olan ilgisiyle birlikte siyasi, askeri, ekonomik, kültürel, dinsel olarak kıtaya yerleşmelerinin de önü açılmıştır. Öncelikle kıyı bölgelerinde ticari limanlar kurarak kıtaya yayılmaya başlayan İngiltere'nin[5] yerel liderlerle anlaşmalar yaparak onların desteğini kazandığı ve zamanla bu ekonomik ve siyasi ilişkileri askeri müdahalelerle destekleyerek sömürge yönetimini tesis ettiği görülmektedir (Daban, 2024a, s.102). Dolayısıyla, bu çalışmaya konu olan coğrafyadaki Igbo/Nijerya topraklarındaki sömürgeci güç olarak İngiltere'nin, Afrika'daki sömürge politikası daha çok ticaret, keşif, misyonerlik ve diplomatik ilişkiler üzerinden şekillenmiştir. İngiltere'nin Afrika'daki hâkimiyeti 19. yüzyılda giderek genişlemiş, özellikle Berlin Konferansı (1884-1885) ile kıtanın Avrupalı devletler arasında paylaşılması sürecinde İngiltere, kıtanın doğusundan batısına ve güneyine kadar geniş toprakları kontrolü altına almıştır.

İngiltere'nin Afrika'daki sömürgeci faaliyetlerinde stratejik konuma sahip Batı Afrika ülkelerinden biri olarak Nijerya, doğal kaynakları ve ticaret yolları nedeniyle İngiltere'nin ilgisini çekmiştir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren bölgedeki varlığını artıran İngiltere'nin Nijerya'yı sömürgeleştirme süreci, 1861 yılında Lagos'un ilhak edilmesiyle başlamış ve zamanla bölgedeki İngiliz ticaret ağları genişletilmiştir. Genişleme sürecinde ise en büyük engellerden biri olarak, kuzeydeki Sokoto Halifeliği güçlü bir merkezi yönetime sahip olması nedeniyle, İngiliz yayılmacılığına uzun süre direnmiştir. Ancak 1903 yılında İngiliz ordusuyla yapılan savaşın ardından yenilgiye uğramış ve bölge tamamen İngiltere'nin denetimi altına girmiştir. Böylece İngiltere, Nijerya'nın kuzeyini de kontrol altına alarak dolaylı yönetim sistemini uygulamaya başlamıştır (Daban, 2024a, s. 99).

İngiltere, dolaylı yönetim ilkesi gereği, doğrudan askeri yönetim yerine yerel liderleri kendi otoriteleri altında bırakmayı ve onların aracılığıyla bölgeyi yönetmeyi tercih etmiştir. Bu sistem hem yerel halkın tepkisini azaltmak hem de İngiltere'nin sömürge yönetimini daha az maliyetle sürdürmesini sağlamak amacıyla uygulanmıştır. İngiltere'nin sömürge yönetimini pekiştirmek amacıyla başta altyapı yatırımları olmak

[5] Bu çalışmada "Britanya İmparatorluğu" ve "İngiltere" birbirinin yerine kullanılmıştır.

üzere giriştiği faaliyetler, sömürge yönetimi altındaki Nijerya'nın ekonomik yapısını değiştirmiş, geleneksel üretim sistemlerini büyük ölçüde bozmuş ve bölge, İngiltere'nin ihtiyaç duyduğu hammaddeleri sağlayan bir tarım ve ticaret merkezi haline gelmiştir. İngilizler ayrıca eğitim ve idari sistemlerde de değişiklikler yaparak yerel halkı kendi çıkarlarına uygun şekilde yönetmeyi amaçlamıştır (Daban, 2024a, s.101-102). Tüm bu süreçler, Nijerya'da modern devlet yapısının temellerini oluşturmuş olsa da aynı zamanda İngiliz sömürgeciliğinin bıraktığı ekonomik ve toplumsal eşitsizliklerin de başlangıcı olmuştur. Bu çalışmada da sömürgeciliğinin bıraktığı ekonomik ve toplumsal eşitsizlikleri, sömürge öncesi Afrika toplumunun işleyişiyle birlikte ele alırken yerel olanın bilgisini de okuyucusuna sunmayı hedefleyen, eleştirel bakış açısıyla post kolonyal edebiyatın önemli yazarlarından biri olan Chinua Achebe'nin Parçalanma romanı konu edilmektedir.

Chinua Achebe (Çinua Açebe) post-kolonyal edebiyatın Nijeryalı yazar ve eleştirmenleri arasında önemli bir yere sahiptir. Nijeryalı yazar, Hıristiyan bir anne-babanın oğlu olarak bir Igbo kasabasında (Ogidi) 16 Kasım 1930 tarihinde dünyaya gelmiştir. Babası evanjelist[6] bir öğretmen Isaiah Okafo Achebe, annesi bir demircinin kızı ve Kiliseli Kadınlar grubunun lideri Janet Anaenechi Iloegbunam'dır. Ailenin altı çocuğundan biri olan Albert Chinualumogu Achebe'nin kardeşlerinin adı da kendi adı gibi Afrika gelenekleri ile Hıristiyan geleneklerinin ailedeki etkisini göstermesi açısından dikkat çekicidir: Frank Okwuofu, John Chukwuemeka Ifeanyichukwu, Augustine Nduka, Zinobia Uzoma ve Grace Nwanneka. Hem Hıristiyanların kullandığı isimler hem de geleneksel Afrika isimlerinin kullanılması Afrikalı aile üzerinde gelenekselliğe tutunmanın yanında Hristiyanlığın etkisinin kanıtı gibidir (Ezenwa-Ohaeto, 1997, s.7). Chinua Achebe, yazar olarak tanındıktan sonraki bir konuşmasında kendi yaşamı üzerinden Hıristiyanlık algısını şöyle anlatacaktır:

> "Dinin içindeydim, yabancıların dininin; çünkü babam din değiştirdiğinde orada değildim, dolayısıyla bu hayatın bir tarafıydı. Sorgulamıyordum dini. Gerçekte, Hıristiyanlığın iyi bir din ve bizim için değerli olduğunu düşünmüştüm. Bir süre sonra bize anlatılan hikayenin eksik olduğunu düşünmeye başladım. Igbo dininin anlaşılması için herhangi bir çaba yoktu. Basitçe, taşlara tapınma olarak göz ardı edilmişti" (Achebe'nin 2008 yılındaki bir konuşmasından aktaran, Akçay, 2017: 1019).

Chinua Achebe, ailesindeki bu dinsel etkiyle birlikte, döneminin diğer pek çok düşünür/yazar grubundaki Afrikalılar gibi misyoner okulunda okumuş, daha sonra da İngiliz edebiyatı alanında eğitim almıştır (Booker, 2003, s.2). Achebe'nin dünya çapında tanınmasını sağlayan eseri ise Parçalanma (Things Fall Apart, 1958) romanı olmuştur.

Şiirleriyle de tanınan Achebe'nin ilk romanı olan Parçalanma'nın Afrika edebiyatı açısından nereye oturduğu da önemli bir soru olarak durmaktadır. Buna derli toplu bir yanıt oluşturan Booker'a göre; roman, Heinemann Afrika Yazarları Serisi'nin "açılış metni" (inaugural text) olarak modern Afrika edebiyatının kurucu metinlerindendir. Ayrıca Batılı okurların en sık okuduğu, İngiliz ve Amerikan sınıflarında en sık öğretilen,

[6] "*Evanjelist*" kavramı, "İncil öğretilerini yayma faaliyetleri yürütenler veya bu faaliyetler üzerine teolojik düşünceler" anlamında kullanılmaktadır. Bkz. Bedir, Ş.F. (2013). Reformasyondan Günümüze Evanjelik Hıristiyanlık, *Birey ve Toplum*, Cilt.3, Sayı:6, s.73-97.

sadece Afrika edebiyatına ilişkin derslerin vazgeçilmezi olmakla kalmayıp aynı zamanda dünya edebiyatı derslerinde de yaygın olarak okutulan romanlardandır. Afrika kültürünü, toplumunu ve tarihini anlamak isteyenler için sömürge öncesi Afrika toplumunun işleyişine dair bir giriş olarak sıklıkla başvurulan kaynaklardan biridir. Öte yandan, Afrika romanlarının Batılı okuyucularının karşılaştığı birçok temel tipik meseleyi de örnekler. Booker, kitabın en akılda kalıcı kısmının, çoğu okuyucu için, yirminci yüzyılın başında İngiliz sömürgeciliğinin Igbo topraklarına ilk büyük akınları sırasındaki Igbo toplumunun capcanlı bir şekilde sunulması olduğuna değinir. Achebe amacına ulaşmış gibidir çünkü kitaptaki temel amacını Afrikalı okuyuculara sömürge öncesi geçmişi, Avrupalı anlatılarda bu geçmişe dayatılan çarpıtma ve klişelerden arındırılmış gerçekçi bir tasvirle sunmak olarak tanımlar (Booker, 2003, s.246).

1950'li yıllar Afrika edebiyatının altın çağı olmakla birlikte, Afrika edebiyatı Achebe'nin Parçalanma romanı ile şahlanışa geçmiştir. Bu dönem, Achebe'yi de post-kolonyal edebiyatın öncüsü konumuna taşımıştır (Akçay, 2021, s.147). Akçay, post-kolonyal yazarların kaçınması imkânsız olan trajik romanlardan biri olan Parçalanma romanını, sömürgecilerle yerlilerin şiddet derecelerini göstermesi açısından önemli bulur:

> "…Köyün liderinin aklını kaybedip intihara sürüklenmesini "hafıza"nın kaybı olarak okumak lazım. Sömürgecilerin yaptığı en büyük tahribat, siyahların geleneğini, dinsel ritüellerini ve değerlerini daha doğrusu kimliğini ve geçmişini yerle yeksan etmektir. Sömürgecilik, kendi idari yapısıyla geleneksel liderlerin, toplum önderlerinin öncü rolünü de bitirmiş olur. Geleneğin çözülüşünü örnekleyen romanlar yazar Achebe…" (Akçay, 2021: 151-152).

Bu öncülden hareketle, Achebe'nin parçalanma romanında kültürel değişim ve direnişi, toplumsal-siyasal bir şiddet karşısında parçalanan kimlikler perspektifinden okumak olanaklı hale gelmektedir.

Post-kolonyal toplumu, kendini tanımlayan özgün kurumlardan mahrum kalmış bir toplum olarak tanımlayan Frantz Fanon (2014a, 2014b) yine de kimliğinin, belleğinin, geçmişin bilgisine sahip olmanın geleceği inşa etme umudunu içinde barındırdığı inancını taşır. Achebe de Parçalanma romanı ile aslında bu inanç ve iyimserliği Fanon ile ortak bir duyguyla paylaştığını ortaya koyar. Özellikle sömürge öncesi kültürün özgünlüğünü capcanlı bir şekilde tasvir ettiği Parçalanma romanı ile Nijerya'nın geçmişine ışık tutar. Achebe bu romanda, kendi sesine sahip karakterler sunar ve romanındaki karakterleri, yerli bir perspektiften, Avrupalıların gelişinden sonra yıkılan kendi sosyo-kültürel değerleri üzerine düşünürler. İster mükemmel ister kusurlu olsun, temel değerlerinin sömürgecilik tarafından nasıl ezildiği okuyucuya sunulur (Alam, 2014, s.103). Ancak bu sunum bir son olarak değil, yeniden ayağa kalkma ve canlanış üzerine düşünme yolunun bir başlangıcı olma vaadini içinde taşır.

1. Romanda Kolonyalizmi İşaretleyen Temalar

> 'Beyaz adamların hikayesine benziyor bu,' dedi Obierika. 'Dediklerine göre şu tebeşir gibi beyazmışlar.' Eline bir parça tebeşir aldı. Her adam obi[7] sinde tebeşir bulundurur,

[7] Obi: (Romanın İngilizce versiyonunda -Things Fall Apart-, kitap sonunda açıklamalara yer verilmektedir: A Glossary of Ibo words and phrases. Buna göre obi aile reisinin geniş yaşam alanıdır (Things Fall Apart, s.185).

> misafirleri kola cevizi yemeden önce bununla yere çizgiler çizerdi. 'Ve bu beyaz adamların, denildiğine göre ayak parmaklan yokmuş.'
>
> "Onlardan hiç görmedin mi?" dedi Maçi.
>
> "Sen gördün mü?" diye sordu Obierika.
>
> "İçlerinden biri sık sık buralardan geçer," dedi Maçi. "Adı da Amadi."
>
> Amadi'yi tanıyanlar kahkahalarla güldüler. Adam cüzzamlıydı ve cüzzamlılar için kullanılan kibar tabir 'beyaz tenli'ydi." (Achebe, 2011:72-73)

Yukarıdaki alıntı Afrika'nın yerel topluluklarından Igboların yabancı "beyaz adam"a ilişkin karşıtlığının Parçalanma romanı satırlarında ilk ifade bulduğu bölümdür. "Beyaz adam" imgesi başlarda dalga geçilerek küçümsenen bir imgedir. Zira bir insan beyaz ise ancak cüzzamlı olabilir… Ayak parmakları bile olmayan beyaz adamın, romanın başında işlenen kırılganlığı ve imgesinin zayıflığı hikâyenin sonuna doğru geleneksel topluluğun kendisinin ve kolektif kimliğinin kırılganlığı ve zayıflığı ile yer değiştirecektir.

Achebe'nin romanında hikâyenin neredeyse yarısına kadar kolonyal bir temas yoktur. Geleneksel toplumsal-siyasal yaşama geniş bir yer ayrılmıştır. Böylelikle koloni öncesi yapıya ilişkin uzun uzun fikir edinme olanağı bulunur. Beyaz adama ilişkin ilk ifade yirmi beş bölümlük romanın dokuzuncu bölümünde, ayak parmakları olmayan bir cüzzamlı (Achebe, 2011, s.72)[8] ile tanımlandıktan sonra yine uzun bir aradan sonra on beşinci bölümde, olsa olsa albino olabilecek biri olarak tekrar görünür:

> "….'Geçen ekim mevsiminde klanlarına bir beyaz adam gelmiş' diye devam etti.
>
> "Bir albino[9] yani," dedi Okonkwo.
>
> "Albino değilmiş. Oldukça farklıymış." ….. "Demirden bir ata biniyormuş. Onu ilk görenler korkup kaçmış. Ama o eliyle işaret edip onları çağırmış. Sonunda birkaç cesur kişi ona yaklaşmış, hatta dokunmuşlar. Yaşlılar, Kahin'lerine danışmış. O da tuhaf adamın klanlarını yıkıp yok edeceğini söylemiş…. "Bunun üzerine beyaz adamı öldürmüşler. Demir atını da kutsal ağaçlarına bağlamışlar, çünkü kaçıp adamın arkadaşlarını çağırmaya gidecek gibiymiş. Size Kahin'in dediği diğer şeyi söylemeyi unuttum. Dediğine göre yolda başka beyaz adamlar da varmış. Bunlar çekirgeymiş [10], o ilk gelen adam bölgeyi incelemek üzere gönderdikleri habercileriymiş. Bu yüzden onu öldürmüşler" (s.129).

…ve bu noktadan sonra beyazların Igbo topraklarına nüfuzu hızla ilerlemektedir, zira gelenler öncü misyonerlerdir. Öncü misyonerlerin çekirgelere benzetilmesi de Igbo efsaneleri içinden bir temsildir:

> "Yaşlılar, çekirgelerin her nesilde yalnızca bir kez geldiğini, bunu takip eden yedi yıl boyunca her sene yeniden ortaya çıktıklarını, sonra diğer nesle dek tümüyle yok

[8] Bu noktadan sonra Parçalanma romanından alıntılar sadece sayfa numarası ile belirtilecektir.

[9] Sahra-altı Afrika'da albino olmak, halen, büyü gibi batıl inanışlara konu olacak şekilde, albinolar için tehlike arz eden bir vakadır.

[10] Öncü misyonerler kastediliyor.

> olduklarını söylediler. Uzak bir ülkedeki mağaralarına dönüyorlardı. Orada bodur bir insan ırkı tarafından korunuyorlardı. Diğer neslin vadesi geldiğinde bu insanlar mağaraların kapısını açıyor ve çekirgeler tekrar Umuofia'ya geliyordu (s.55)… Çekirgeler çok uzun yıllardır gelmiyordu, onları daha önce yalnızca yaşlılar görmüştü…Önce çok küçük bir sürü geldi. Bunlar önden inceleme yapmak için gönderilen habercilerdi. Sonra ufukta ağır ağır yaklaşan bir güruh belirdi, sanki sonsuz uzunlukta siyah bir bulut Umuofia'ya doğru süzülüyordu. Çok geçmeden gökyüzünün yansını kapladılar…(s.56)"

Achebe'nin çekirgeler ve misyonerler arasında kurduğu benzeşim oldukça etkileyicidir. Kolonyalizmin tarihselliği içinden, önden inceleme yapmak için gelen ve sonradan her yeri kaplayan bir yayılmacılıkla efsanelerden süzülüp gelen bir hikâye anlatıcılığı Acehebe'nin yalın dilinde ifadesini bulur.

Yukarıdaki alıntılar, Achebe'nin, romanında kolonyalizmin etkisini hissettirmeden önce Umuofia köyündeki Igboları nasıl eksiksizlikle ve mükemmellikle, nesilden nesile yok olan değil yıllarca var olan bir süreklilikle tasvir ederek roman karakterlerini inşa ettiğini gösterir. Örneğin, çekirgeler gelir geçer ama Umuofia kadim ve kalıcıdır. Yerliler, beyaz olmanın ancak cüzzamlıyken mümkün olduğu bir hastalığa sahip değildirler. Ya da (okuyucunun tahmin ettiği üzere ayakkabı giydikleri için) ayak parmaklarından yoksun kaldıkları bir eksiklikle de malul değildirler. Üstüne üstlük bir albinonun, tanrının lanetini üzerine çekmiş beyazlığından da azadedirler. Albino olmak, Sahra-altı Afrika'daki çoğu gelenekte (bugün bile) "insan olma" kriterlerinin karşılanmadığı anlamına gelir. Albinizmli kişiler bu düşünce çerçevesinde bir tuhaflıkla malul "ontolojik bir öteki" olarak tasavvur edilir (Imafidon, 2018, s.6). Dolayısıyla geleneğin ontolojisi içindeki albinizm tasavvuru beyaz adamı insanlaşamamış bir öteki olarak kodlar. Ancak sömürgeciliğin en yıkıcı dönemlerinde bu tam tersinden işleyecektir.

Böylelikle tüm bu unsurlarla yerlilerin mükemmelliği ve güçlülüğü, beyaz adamın ise eksikliği ve kusurluluğu olarak kurulur. İkinci bölümde daha detaylı ele alınacak olmakla birlikte, öncü misyonerlerin giderek güçlenişi "demir at"ı sahneye çıkaracaktır (s.129-130) Yerel halk tarafından "demir at" olarak tabir edilen bisikletin gelişi ve romanda belirişi Batılı teknolojilerin ve yeniliklerin sembolüdür. Demir at yabancı ve anlaşılmaz bir unsur olarak geleneksel yaşam üzerinde bir şaşkınlık hissi yarattığı gibi geleneksel yaşama tehdit hissinin kendisinde yoğunlaştığı bir figürdür.

> "'Söyle onlara,' dedi, 'buraya, yanlarına yerleştiğimizde çok sayıda demir at getireceğim. Hatta bazıları bunlara kendileri de binebilecekler.'…. (Umuofialılar) Kendi aralarında hararetle konuşmaya başlamışlardı, çünkü beyaz adam onlarla birlikte yaşayacağını söylemişti. Bunu hiç beklemiyorlardı" (s.135).

Kolonyal güçler giderek kendi teknolojilerini, takas usullerini, üretim önceliklerini, iletişim biçimlerini ve dillerini taşırlar. Esas yıkıcı olan ise yerel dilin değersizleşmesinin ve İngilizcenin dayatılmasının yerel kültürün ve kimliğin silinmesine katkıda bulunmasıdır. Dil kaybı kültürel kimliğin de kaybının beraberinde getirir.

Buraya kadar, romanda Igbolar için bireysel ve kolektif kimlik ayrımı yapılamaz: Klan üyeleri topluluğun içinde ve toplulukça kabul gördükleri sürece var olurlar. Ele alınan topluluk / klan / Umuofia köyü, küçük bir geleneksel topluluk olarak bireysel, sosyal ve

kolektif kimliklerin birbirinden ayrılmadığı, birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu ve ayrıma da imkân tanımayan bir zemine sahiptir. Böylelikle, örneğin (liderin oğlu) Nwoye'nin kimliği üzerinden Hıristiyan değerlere ilişkin dönüşümün izini sürmek aynı zamanda toplumsal dönüşüme dair bir tematik analize olanak verecek şekilde işlenmektedir.

Yine buraya kadar, beyaz adam ve kurumları henüz siyasallaşmış bir öteki değil bir yabancıdır sadece. Çünkü kabul görmemekte, ciddiye alınmamaktadır. Ancak çalışmanın ikinci bölümünde işaret edileceği gibi, Batılı aktörlerin müdahalesi neyin kolektif neyin bireysel olduğuna ilişkin bir ayrımı yapabilmenin sınırlarını işaretleyecektir. Artık topluluğa etki etme gücüne sahip bir karşıtlık ilişkisi içinde bir öteki olarak konumlanacaktır. Ve bunun yanı sıra romanda kolonyal temasların nüfuz etme gücü açısından, işleyiş sırası önemli olduğundan, bu bölümde de romansal akıştaki kronolojik izlek takip edilmiştir. Nitekim, karşılaşmaların şiddetini bu tarihsel akış çerçevesinde anlamlandırmak imkanlı hale gelmektedir.

1.1. Kilise ve Misyonerler

Parçalanma'da, kolonyalizmin varlık ve etkisine dair ilk göze çarpan romansal ögeleri, kolonyal idarecilerin oluşturduğu karakterlerden misyoner Mr. Brown (s.148 ve 166'dan itibaren) ve Peder James Smith (s.170'ten itibaren) ile romanın sonuna doğru karşılaşılacak olan Bölge Komiseri (s.162'den itibaren) oluşturmaktadır. Brown ve Smith sırasıyla yerlilerin topraklarına giren ilk beyaz misyonerlerdir. Brown uzlaşmacıdır, Smith ise Brown'un uzlaşmacı tavrını kınayan bir üsluba sahiptir ve iki zıt karakterdirler (s.170). Bölge Komiseri ise emperyalist güçlerin politik ve askeri baskısını sembolize eden bir karakter olarak sonlara doğru belirir (s.177). Bölge Komiseri, Umuofialı önderleri hükümet binasında tuzağa düşürür, tutuklar ve kendi "mahkeme" usullerince cezalandırır (s.178-180). Bu karakterler yerli topraklarına beyaz misyonerlerin gelişi ve beyaz yöneticilerin idareyi eline almasını temsil eden başat karakterlerdir ve idareci misyonları ölçeğinde siyasal egemenlik kurma çabasını gösteren ilk katmanı temsil eder.

Kilise ve misyonerlerle bağlantılı olarak, romandaki ikinci katman Hıristiyanlığa ilişkindir. Bu unsurun romanda somutlaştığı karakter Nwoye'dir. Romanın baş kahramanı ve topluluk liderlerinden olan Okonkwo'nun büyük oğlu Nwoye kilise ve misyonerlik faaliyetleri sonucunda Hıristiyanlığı kabul edecektir. Ancak geleneksel değerlerin baskınlığından duyduğu korkuları nedeniyle uzunca bir süre bu sırrı kendisine saklar (s.139). Nwoye'nin geleneksel inançlardan Hıristiyanlığa geçişi genç neslin geleneksel değerlerden kopuşunu ve bireysel kimlikler üzerindeki dönüştürücü etkisini sembolize eder. Bu dönüşüm Hıristiyanlık ve geleneksel inançlar arasındaki bir çatışma olarak ortaya konmaktadır.

Söz konusu unsurlar çerçevesinde romanda Kilise, Batı'nın dinsel ve kültürel yayılmacılığının bir sembolü olarak ele alınmaktadır. Bu açıdan romandaki misyonerlere ve kilise ögelerine vurgu da dinsel ve kültürel yayılmacılık bağlamında anlaşılmalıdır. Umufoia'ya gelen misyonerler ve kilise üyeleri zamanla dini bir yayılma ile sınırlı kalmayıp Batılı değerlerin, yasaların ve yaşam biçimlerinin Afrikalı topluluğa zorla kabul ettirilmesinin bir göstergesi haline gelir. Kilisenin topluluğa ilk giriş anını işaretleyen bölüm, misyonerlere "Kötülük Ormanı (Evil Forest)"nda bir arazi verilmesidir:

> "Her köyün ve klanın kendine ait bir Kötülük Ormanı vardı. Buraya cüzzam ve çiçek hastalığı gibi gerçekten kötücül hastalıklardan ölenler gömülürdü. Ayrıca büyük

> hekimler öldüğünde güçlü putlarının atıldığı bir çöplük alanıydı. Dolayısıyla, Kötülük Ormanı denen yer uğursuz ve karanlık güçlerle doluydu. Mbanta'nın yöneticileri misyonerlere bu ormanı verdi. Onları klanlarında istemiyorlardı, bu yüzden de aklı başında hiç kimsenin kabul etmeyeceği bu teklifi sunmuşlardı" (s.138).

Ancak beyaz adamın Kötülük Ormanı ile herhangi bir kutsal bağ kurması mümkün değildi. Kötülük Ormanı'ndan bir parça toprak edinebilmek yerlilerin kutsal inançlarındakinden farklı olarak beyaz adam için lanetlenmek anlamına gelmeyecekti. Dolayısıyla yerliler tarafından (sözde kurnazca) arazi tahsis edilmesi yoluyla, Hıristiyan kilisenin köyde yer edinmesini sağlayan kurgu, geleneksel inançların zayıflaması ve toplumsal çözülmenin başlangıç noktası olarak romandaki yerini alır. Bu doğrultuda Nwoye gibi gençler Hıristiyanlığa geçerken toplumsal-siyasal dönüşüm de toplumsal ve bireysel kimlikler düzeyinde yer bulur. Ayrıca bu değişimleri dini çatışma, kutsal mekanların ve geleneklerin tahrip edilmesi çerçevesinden de okumak mümkün hale gelmektedir.

Kötülük Ormanı, romanda yerel halk tarafından kutsal / tabu olarak görülen bir mekandır (s.138). Kutsal/tabu mekânın, bir kilise inşa edilmesi için misyonerlere verildiği bölüm, kolonyalizmin yerel inançları ve saygı duyulan değerlerin giderek çözüldüğü bir sürecin başlangıcını işaretler. Bu yönüyle kutsal mekanların/geleneklerin tahrip edilmesinin bir başka örneği "maske törenine" hem mekânsal hem de anlam olarak Hıristiyanların saldırısıdır (s.171-172). Maske töreni geleneksel bir ritüeldir. Kültürel ve dini sembollerin sergilendiği bu ritüel törene yapılan saldırı yerel kültürün ve ritüellerin bastırılmasını sembolize eder.

> "Bay Brown gittiğinden beri Umuofia'da kilise ve klan arasında gitgide tırmanan gerginliği ateşleyen de Enok olmuştu…Olay, her yıl toprak tanrıçasının onuruna düzenlenen tören sırasında gerçekleşmişti. Bu tür törenlerde, öldükleri vakit Toprak Ana'ya teslim edilmiş klanın ataları minik karınca deliklerinden egwugwu[11] olarak yeniden yeryüzüne çıkarlardı….Bir insanın işleyebileceği en büyük suçlardan biri, bir egwugwu'nun maskesini herkesin içinde çıkarmak(tı)…. İşte Enok'un yaptığı şey buydu. …Toprak tanrıçasının o seneki töreni Pazar'a denk gelmişti. Maskeli ruhlar dışarıdaydılar. Bu yüzden de kiliseye gitmiş Hıristiyan kadınlar evlerine dönemiyordu. … Enok yüksek sesle ve kibirli bir edayla, bir Hristiyan'a dokunmaya cüret edemeyeceklerini söyledi. Bunun üzerine … egwugwu'lann hep yanlarında taşıdıkları asasıyla Enok'a olanca şiddetiyle vurdu. Enok da ona saldırdı ve maskesini yırtıp kopardı. Diğer egwugwu'lar hemen koşup kutsallığı zedelenen arkadaşlarının etrafını sardılar ve onu kadınlarla çocukların dünyevi bakışlarından koruyarak apar topar alıp götürdüler. Enok bir atanın ruhunu öldürmüştü ve Umuofia kargaşaya sürüklenmişti (s.171).

Kilisenin kurulmasıyla birlikte nüfuzunu genişletmesi ve topluluktan yeni üyeler devşirmesi topluluk içindeki bölünmenin somut olaylarla ortaya konmasıyla sürdürülür. Kiliseye gidenler ve geleneksel dinin buyurduklarını yerine getrinler arasındaki

[11] Egwugwu: köyün atasının ruhunu temsil eden, törenler sırasında değişik türde, ürkütücü maskeler takan ve dans eden adamlardır.

çatışmalar görünür olmaya başlar. Topluluk içinde bir grup Kilise'ye giderken bir grubun geleneksel yaşam biçimini sürdürmesi uyumsuzluklar ve topluluğun birliğini tehlikeye sokacak nitelikte iç kargaşa yaratmaya başlar. Bu vakalar hem geleneğin hem de uzlaşma mekanizmalarının giderek işlevsizleştiğini göstermektedir. Geleneksel toplumda uzlaşama mekanizmalarının tahribi toplumsal huzursuzluğu getirirken, geleneksel kimlik ve statülerin görmezden gelinmesi toplumsal normların çözülüşünü de beraberinde getirecektir:

> "…(B)eyaz adamlar yalnızca kilise değil, bir hükümet de getirmişti. Bölge Komiseri'nin davalara bilgisizce baktığı bir mahkeme binası inşa etmişlerdi. Kendisine dava edilecek adamlar getiren mübaşirleri vardı. Bu mübaşirlerin çoğu Büyük Nehir'in kıyısındaki Umuru'dan gelmişti. Beyaz adamlar yıllar önce ilk oraya gitmiş ve orada dinlerinin merkez binasını, ticaret ve hükümet binalarını inşa etmişlerdi. Umuofia halkı bu mübaşirlere karşı büyük bir nefret besliyordu, çünkü yabancıydılar, küstahtılar ve zorbaydılar. Hapishanede ….onları dövüyor, her sabah hükümet binasını temizlemek, beyaz komiser ve mübaşirler için odun getirmek gibi işlere koşuyordu. İçlerinde böylesi adi işlere yakışmayan unvan sahibi adamlar vardı. Yaşadıkları aşağılanmadan dolayı ızdırap çekiyor, ihmal ettikleri tarlaları için üzülüyorlardı" (s.162).

Yeni kuralların, değer yargılarının ve adaletin kilise-hükümet iş birliğinde belirleniyor olması adalete olan inancın da sarsılması anlamına gelecektir.

1.2. Adalet, Yasa ve Yönetim Sistemlerindeki Değişim ve Sömürge İktidarı

Sömürge öncesi dönemin Nijerya coğrafyasındaki yerel yönetim yapıları, İngiliz sömürgeciliği etkisindeki iktidar ve değişim süreçleriyle birlikte önemli dönüşümler geçirmiştir. Bu dönüşümlerin en etkili olduğu sahalar adalet, yasa, hukuk ve yönetim sistemleri olmuştur. Sömürge öncesi dönemin, geleneksel otorite figürleriyle şekillenen merkezî-olmayan yönetim yapısı kuzeyde Sokoto Halifeliği gibi İslam hukuku uygulayan emirliklerle, güneyde Yoruba şehir devletleri ve Igbo toplumlarının daha kolektif yönetim sistemlerinin hâkim olduğu bir görünüm sergilemiştir (Ferhavi, 2015, s.10-20). Bu dönemde adalet ve yasa, büyük ölçüde toplulukların kültürel normlarına, geleneksel otoritelere ve yerel liderlerin kararlarına dayanmaktadır. Ancak sömürgecilik dönemiyle birlikte, başta eğitim sistemindeki adaletsizliklerle yapısal eşitsizlikler kalıcılaşmıştır. Yoksulluk, sağlık vb. gibi yapısal sorunlara evrilen eğitim krizi, Batılı hukuk sisteminin de dayatıldığı bir düzende geleneksel yönetim yapılarını zayıflatmıştır. Bu düzen, sömürge iktidarının Nijerya'da şiddet ve radikalizmi kurumsallaştırdığı bir sürecin faili olarak konumlanmıştır (Ferhavi, 2015, s.31-36). Yargı ve yönetim mekanizmaları, İngiliz hukukuna dayalı yeni bir sistemle değiştirilirken, halkın yönetime ve adalet mekanizmalarına olan güven azalmıştır. Boko Haram[12] ve benzeri grupları ortaya çıkaran radikalleşmenin nedenleri arasında ekonomik eşitsizlik, eğitimsizlik, devletin zayıf yönetimi ve dini aşırılık ön plana çıkmaktadır. Boko Haram, gençleri ve işsiz nüfusu militan olarak kazanma stratejileri geliştirerek, özellikle eğitimsiz ve yoksul kesimleri hedef almıştır. Bu süreçte dini söylemler, sosyal adalet vaatleri ve ekonomik

[12] "Boko Haram" kelimesi kuzey Nijerya'da yaygın olan Hausa dilinde "Batılı/modern eğitim haramdır" anlamına gelmektedir. Bkz. Farhavi, F. (2015). Nijerya'da Şiddet, Radikalizm ve Boko Haram, USAK Yayınları., s.90.

teşvikler kullanılarak gençler örgüte çekilmiştir. Devletin yetersiz tepkisi ve güvenlik güçlerinin aşırı güç kullanımı, toplumdaki hoşnutsuzluğu artırarak Boko Haram'ın daha fazla destekçi bulmasına yol açmıştır (Ferhavi, 2015, s.89-102).

Sonuç olarak, bağımsızlık sonrası dönemde, adalet sistemindeki yapısal sorunlar çözülememiştir. Dolaylı yönetim anlayışıyla kurumsallaşan yargı süreçlerinin yerel kültüre yabancılaşması, halkın resmi yönetim organlarına duyduğu bağlılığı zayıflatmış ve merkezi otoritenin meşruiyetini sorgulayan yeni dinamiklerin oluşmasına neden olmuştur (Ateş, 2022, s.59-63). Adalet, yasa ve yönetim sistemlerindeki dönüşümle yolsuzluk, siyasi nüfuzun hukuki süreçler üzerindeki etkisi ve devletin yerel topluluklarla olan zayıf ilişkileri, yönetim sisteminde kalıcı krizler doğurmuştur. Halkın resmi yargı mekanizmalarına olan güveni düşük seviyelerde kalmış ve birçok topluluk, geleneksel otoritelere veya alternatif adalet sistemlerine yönelmeye devam etmiştir (Ferhavi, 2015, s.73-121). Devletin hukuk mekanizmasını güçlendirme çabalarına rağmen, yerel ve merkezi yönetimler arasındaki güç mücadelesi vatandaş lehine bir sonuca ulaşmada yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizliğin kökenlerine ilişkin sorunlara dikkat çekmek üzere Achebe, Parçalanma romanında suç ve ceza arasındaki ilişkinin dönüşümünde sömürgecinin varlığına işaret eden anlatımıyla dikkat çekmektedir.

Romanda üç kurgusal sahnede suç ve ceza ilişkisi öne çıkmaktadır. Birincisi Ikemefuna'nın kadim geleneklere göre kurban edilmesi (s.61), ikincisi Okonkwo'nun yanlışlıkla bir klan üyesini öldürmesiyle suçlu sayılması ve geleneksel yasaya göre sürgüne gönderilmesi (s.117), üçüncüsü ise köyün ileri gelenlerinin kolonyal mahkemece tutuklanması ve Batılı "yargılama" usullerince cezalandırılmalarıdır (s.178).

Ikemefuna'nın on beş yaşında yabancı bir delikanlı olarak klana girişi, Umuofia'nın kız evlatlarının Mbaino köyündeki pazara gittiği sırada öldürülmesiyle bir bedel/diyet olarak klana verilmesi sonucu gerçekleşir (s.17). Bütün bu karar süreci, köyün yaşlılarının öncülüğünde tüm köy halkının toplandığı ve tarafların dinlendiği geniş bir meydanda geleneksel usullerle ilerler (s.16-18). Düşman klandan, ölen eşin yerine geçmek üzere bir bakire ve ayrıca bir de delikanlı, genç Ikemefuna, bedel olarak alınır. Ikemefuna klanın tamamına ait olacaktır ve kaderinin kararlaştırılmasında acele edilmez. Bu süreçte bakımını klan adına Okonkwo üstlenir ve evinde ağırladığı Ikemefuna ile aralarında baba-oğul ilişkisine yaklaşan duygusal bir bağ gelişir.

Okonkwo ve Ikemefuna arasında baba-oğul bağı kurulmasına rağmen yine de cezasının bizzat Okonkwo tarafından infaz edilecek olması romanın akışı boyunca adeta unutturulur. Ancak Okonkwo uzun yıllar evinde ağırladığı ve oğlu yerine koyduğu Ikemeufuna'yı palası ile öldürdüğünde boyun eğdiği kurallar kadim yasanın kurallarından başkası değildir. Çünkü Okonkwo güçlü bir lider olarak ve üstelik kendi babasının zayıflığıyla sorunu olan bir karakter olarak korkak biri olduğunun düşünülmesine asla tahammül edemeyeceğinin farkına varır. Cesaret ve yiğitlik, klandaki saygınlığı için her şeyden daha önemlidir. Bu çarpıcı sahne Okonkwo'da kendisiyle bir iç hesaplaşmaya gömüleceği kalıcı bir etki yaratır.

Ikemefuna'nın kurban edilmesi, Igboların geleneksel kadim yasalara sıkı sıkıya bağlı oldukları bir sistemi işaret eder. Ikemefuna klanlar arasındaki bir çatışma sonrası yerel bir anlaşma sonucunda köyün huzurunu sağlamak ve sürdürmek amacıyla, kan davası denilebilecek bir geleneksel usulle kurban edilmekte olan bir çocuktur. Bu olay aynı zamanda, Okonkwo'nun içsel çatışmalarının derinleştiğini gösteren ve geleneksel

düzenin kırılganlığını ortaya koyan ve de duygu-durumu değişimleri açısından kırılmaları işaretleyecek kadar romanın göbeğine oturur.

İkinci olay, Okonkwo'nun yanlışlıkla öldürdüğü klan üyesi nedeniyle topluluğun ileri gelenlerinin kararıyla sürgüne gönderilmesidir (s.116). Bu anlatı bize aynı anda geleneksel ritüellere ilişkin bir sahne de sunmaktadır: cenazesine bütün klanın katıldığı büyük bir savaşçı olan yaşlı Ezeudu ölmüştür. Geleneksel davullar çalıp tüfekler ve gülleler atılmaktadır. Vücutları tebeşirle ve kömürle boyanmış farklı yaşlardaki savaşçılar, arada bir de ölüler diyarından ataların ruhları (egwugwu) gelip gitmektedir. Yaşayanların ülkesi ataların gittiği yerin fazla uzağında değildir (s.114-115). Soylu bir savaşçıya yaraşır cenaze töreninin görkemi akşama doğru davul sesleri ve pala çınlamalarıyla daha da artar. Bu hengâmede kalabalık arasından bir çığlık ve ani sessizlik kan gölü içinde yatan bir delikanlının haberini verir. Ölen adamın 16 yaşındaki oğlu kardeşleriyle birlikte babasına veda dansı yaparken Okonkwo'nun tüfeğinden çıkan bir saçma parçasıyla hayatını kaybeder (s.116).

Klan üyesini öldürmek toprak tanrıçasına karşı işlenmiş bir suç sayılacağından suçu işleyenin klandan kaçıp gitmesi gerekir. Ancak Okonkwo bunu istemden yaptığı için yedi yıl sonra klana dönmesine izin verilebilecektir ve ailesiyle birlikte, olması gerektiği gibi, annesinin köyüne sığınır. Kulübesi ise ertesi gün savaşçı erkekler tarafından ateşe verilir. Yine köyün huzuru için, ailesiyle birlikte köyden uzun bir süre uzaklaştırılması ve sürgüne gönderilmesi geleneksel yasalara bağlılığa işaret eder.

Roman ilerledikçe yaşanan gelişmeler, üçüncü olay olarak, lider Okonkwo'nun ve diğer önderlerin tutuklandığı bir sahneyle bizi karşı karşıya bırakır (s.180-183). Umuofia topraklarında geleneksel mahkemelerin yerini çoktan almış olan kolonyal mahkemeler yerel topluluğun adalet anlayışının ve sosyal düzeninin "bozulma" ile kodlandığı noktayı işaretler:

> "O ihtilaflı toprağa ne oldu?" diye sordu Okonkwo.
>
> "Beyaz adamın mahkemesi, Nnama'nın ailesine verilmesine karar verdi. Nnama, beyaz adamın mübaşirlerine ve tercümanına epeyce para vermiş."
>
> "Beyaz adam toprakla ilgili adetlerimizi bilmiyor mu?"
>
> "Daha dilimizi bile konuşamazken nereden bilsin? Ama adetlerimizin kötü olduğunu söylüyor, onun dinine giren kendi kardeşlerimiz de adetlerimizin kötü olduğunu söylüyorlar. Kendi kardeşlerimiz bize sırt çevirmişken nasıl savaşabileceğimizi düşünüyorsun? Beyaz adam çok akıllı. Sakin ve barışçıl bir halde gelip dinini getirdi. Aptallığıyla alay edip kalmasına izin verdik. Şimdi ise kardeşlerimizi kendi tarafına çekti. Artık klanımız bir bütün olarak hareket edemez. Bizi bir arada tutan şeyleri palayla kesip attı, dağılıp parçalara ayrıldık" (s.163-164).

Kolonyal yönetim artık kendi hukuk ve adalet sistemini uygulamaya başlamıştır. Bunu yaparken de geride "kardeşlerin birbirine sırt çevirecek" kadar yozlaştığı bir topluluk bırakmıştır. Bunun sonucu yerel otoritenin ve toplumsal yapının tahribatı olarak belirginleşecektir. Bu açıdan romanda, geleneksel mahkemelerin yerini alan kolonyal mahkemelere ilişkin kurgu yerel otoritenin yıkımını sembolize eder. Kolonyal yönetimin

köye getirdiği hükümet binası ve mahkeme, kolonyal otoritenin fiziksel varlığının sembolüdür. Ama aynı zamanda da geleneksel liderlerin ve yerel hukukun yerini alan bu yapı, yerel otoritenin zayıfladığının ve kolonyalizmin toplumsal kontrolü ele geçirdiğinin de göstergesidir. Yerel liderlerin hapsedilmesi ve saçlarının tıraş edilerek aşağılanması (s.178-180), kolonyalizmin yerel direnişleri bastırma ve otoriteyi ele geçirmedeki şiddetini temsil eder.

Sonuç olarak toplumsal adalet ve sömürge iktidarı açısından romanın temaları arasında en önemlilerinden biri kolonyalizmin adalet sistemine yönelik eleştirileriyle şekillenmektedir. Igbo toplumu kendi adalet sistemini ve toplumsal düzeni korumak üzere geliştirilmiş bir yapıya sahipken kolonyal hükümetin getirdiği yasal düzen bu sistemi hiçe saydığı gibi kendisi de yabancı bir otoritenin kontrolünü dayatan bir unsur olarak romanda yer bulur. Bu durum bireyler için tek tek olduğu kadar toplumun tümü için de adaletsizlik duygusunu beslemiş olur.

2. Toplumsal Değişime ve Kimlik Dönüşümüne İşaret Eden Temalar

19. yüzyıl sonlarında hız kazanan sömürgeci rekabet, Berlin Afrika Konferansı (1884-1885) ile sistematik bir sömürü politikasına dönüştüğünde, bunun yalnızca toprakların ekonomik çıkarlar doğrultusunda bölüşülmesiyle sınırlı kalmayıp aynı zamanda kimlik yapılarını, yönetim sistemlerini ve güvenlik paradigmalarını da etkileyen bir dönüşüm süreci olduğu belirginleşmiştir. Bunu açığa çıkaran başlıca gelişme ise 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrası zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu'nun Afrika'daki sömürge karşıtı dengeyi bozmasıyla Avrupa devletlerinin kıtayı daha kolay paylaşmasına kapı aralaması olmuştur (Daban, 2023, s.841-842).

Berlin Konferansı coğrafi, etnik, kültürel gerçekler dikkate alınmadan Avrupalı güçlerin ekonomik ve siyasi çıkarları doğrultusunda Afrika kıtasının paylaşımına sahne olmuştur. Konferans, sömürgeci devletler olarak İngiltere, Fransa, Belçika, Almanya, Portekiz ve İtalya'nın aldığı kararların hukuki bir zemine oturtularak fiili işgalin meşrulaştırılmasını sağlamıştır (Daban, 2023, s.843-845). Böylelikle Konferans, yapay sınırların oluşturulması ve geleneksel yönetim yapılarının çökmesiyle kıtada baş gösterecek uzun vadeli kimlik ve güvenlik krizlerinin de miladı olmuştur.

Afrika'nın etnik, dini ve kültürel yapılarını dikkate almayan yeni yapay sınırlar kimlik dönüşümleri, halkın yerel geleneklerden koparılması, dışardan dayatılan kimlikler oluşturulması yoluyla etnik çatışmaların ve iç savaşların temelini oluşturmuş, sömürge sonrası dönemde de genelde Afrika'nın özelde Nijerya'nın güvenlik paradigmasının belirlenmesinde etkili hale gelmiştir (Ferhavi, 2015; Ateş, 2022; Daban 2023). Sambi-Mandara Güvenlik Eylem Planı gibi, kimlik ve sınır krizlerine bir yanıt olarak geliştirilen bölgesel eylem planları, Afrika'daki güvenlik politikalarının, sömürgecilik sonrası kimlik bölünmeleri ve yönetişim krizlerinden doğan güvenlik tehditlerine karşı nasıl şekillendiğine örnektir (Daban, 2024b, s.115-117). Planın hedefi, doğrudan sömürgecilik döneminde atılan yanlış adımlardan beslenen modern Nijerya'nın krizlerini aşmaya yönelik yerel topluluklarla devlet otoritesi arasındaki bağları kurmak ve ulusal sınırlar içinde güvenlik mekanizmaları tesis etmektir (Daban, 2024b, s.125-128). Ulusal kimlikler etrafında birleşmekte zorlanan halkların etnik çatışma, iç savaş, terör gruplarının doğuşuna hizmet etmeye sürüklenmesi ekonomik eşitsizliklerin olduğu kadar yapay kimliklerin de bir sonucudur.

Sonuç olarak, sömürgeci paylaşım yalnızca kıtanın haritasını değil aynı zamanda kimlik yapılarını ve güvenlik dinamiklerini de kökten değiştirmiştir. Berlin Konferansı'nın sömürgeci politikaları uygulamaya geçirmesi, Afrika halklarının kendi kaderlerini belirleme yetkisi ellerinden almış olmakla birlikte kimliklerinin, yönetimlerinin, güvenlik ve yasalarının dış müdahalelerle şekillendirildiği bir tarihsel momenti temsil eder. Modern Nijerya'da da hala devam eden etnik çatışmalar, sınır anlaşmazlıkları, yönetim krizleri, liderlik sorunları vd. bu tarihsel bölüşüm sürecinin uzun vadeli sonuçları olarak değerlendirilebilir.

Bu bölümde bir önceki başlık altında ele alınan kolonyal karşılaşmaların, kimliklerin dönüşümü ve parçalanması bağlamında analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu kimlik temalarına temas etmekle romandaki kolonyalizmin dönüştürücü etkisinin kimlikler üzerindeki yansımaları aydınlatılmaya çalışılacaktır. Bunlar da yine sembolik anlamları çerçevesinde değerlendirilecektir. Ayrıca kimlik dönüşümümün tek bir unsura bağımlı olmayıp kolonyalizmin nüfuzuyla gelen toplumsal-siyasal değişim ve dönüşümlerin bir karması olduğu da akılda tutulmalıdır. Örneğin kilisenin gelişi bireysel kimlik kadar toplumsal kimliğin de dönüşümünde etkili olduğu gibi, kilise, misyoner eğitim faaliyetleri, ticaret, teknoloji vd. unsurların bireysel kimliğin dönüşümünde elbirliğiyle etkili olabildiği süreçler olabileceğine dikkat edilmelidir. Bu süreçte, kolonyal güçler giderek kendi teknolojilerini, takas usullerini, üretim önceliklerini, iletişim biçimlerini ve dillerini taşırlar. Esas yıkıcı olan ise yerel dilin değersizleşmesinin ve İngilizcenin dayatılmasının yerel kültürün ve kimliğin silinmesine katkıda bulunmasıdır. Dil kaybı kültürel kimliğin de kaybının beraberinde getirecektir.

Romanda, kolonyal güçlerin kurduğu ticaret merkezleri ve yeni para birimleri ekonomik faaliyet ile birlikte toplumsal ilişkiler örüntüsü içinde geleneksel ekonomik sistemi bozan bir unsurdur:

> " Beyaz adam gerçekten de kaçık bir din getirmişti, ama aynı zamanda bir ticaret binası inşa etmişti; ilk kez palmiye yağı ve tohumu yüksek fiyatlardan satılabilmeye başlamış, bu sayede Umuofia'ya epeyce para akmıştı…. Din konusunda dahi, ne denli delice olursa olsun, içinde belli belirsiz de olsa düzene benzer bir şeyler barındırabileceği düşüncesi gitgide artmaya başlamıştı." (s.165)

Geleneksel topluluğun yaşlıları ve önderleri, yaşadıkları değişimlere karşı düzeni nasıl koruyabileceklerine ilişkin tedbirleri tartışırken diğer yanda yerliler içinde beyaz adamın yeni düzenini benimseyici hisler yeşermektedir. Ekonomik kazanç, dışlanmışların kilise tarafından cemaate kabulü, geleneğin yasalarının mağdurlarının kendilerine yeni topluluk içinde yer edinebiliyor olması vd. bu hisleri besleyen unsurlar olarak yer bulur. Bu durum geleneksel yapılar yerine sömürgeci ekonomik çıkarların ön plana çıkmaya başladığı bir dönüşümün habercisidir. Yerel halkın başta geçim kaynakları olmak üzere toplumsal- siyasal - ekonomik kaynakların kontrolünü kaybetmesini simgelemektedir.

2.1. Okonkwo, Tarlası ve Yam

Romanın girişinde Okonkwo'nun gençliğinden başlayan yaşam hikayesi ve mücadelesiyle Okonkwo güçlü bir karakter olarak inşa edilmektedir (s. 9-10).

Okonkwo'nun bir çiftçi olarak emeğiyle hayat verdiği tarlası ve kaliteli yam[13] bitkileri onun Igbo toplumunun geleneksel yapısı içinde erkeklik statü ve kimliğiyle özdeşliğini kurmaktadır. Batı Afrika Igbo geleneğinde kişisel başarı, sosyalleşme sürecinin destekleyicisidir (Nwoye, 2017, s.455).

Romanda, "Yam Bayramı" ile "Tanrıça Ani" ilişkisinin kurulması yam bitkilerinin neden Okonkwo'nun başarısını, gücünü ve kimliğini simgelediğini de açıklar. Yam bitkisi, Igbo geleneğinde, doğa tarafından onaylanmış yenileyici ilişki ilkesinin sembolüdür (Nwoye, 2017, s. 463). Yam hasadının kutlandığı Umuofia'da büyük bir şenlik havasında gerçekleşen Yam Bayramı toprak tanrıçası ve her türlü bereketin kaynağı Ani'ye şükranlarını sunmak için bir vesiledir. Toprak Tanrıçası Ani, ahlakın ve davranışların nihai yargıcı olarak diğer tanrıların hepsinden önemlidir. Üstelik Ani, bedenleri toprağa verilmiş klan atalarıyla temasta olabilme ayrıcalığıyla bilindiğinden ve saygı gördüğünden klanın sürekliliğinin de sembolüdür (s.39).

Yam her zaman törensel yemeklerde, geçim kaynağı olarak ve toplumsal statünün göstergesi olarak önceliklidir (s.154) Ancak kolonyalizm beyaz adamın ürün önceliklerinin hayata geçirilmesi anlamına gelmiştir. Mungo Park'ın, "Afrika'nın Derinliğine Yolculuk" başlığıyla yayınlanan 1795-1796-1797 tarihli gezi notları ve çizimlerini içeren eserinde bu durum kendini belli eder. Mungo Park, bu dönemde hiçbir yerde şeker kamışı, kahve veya kakaoya rastlamadığı gibi bunların bilinmediğinden de söz eder. Sadece Gambiya nehri ağzında portakal ve muz yetiştirildiğini gördüğünde bunların Portekizlilerce üretilmeye başladığı tahminini yürütür. Birçok tarımsal ürünün Afrika'ya mı ait olduğu yoksa Avrupalılarca mı getirildiği bilinmezliğini korumuştur (Park, 2017, s.293). Kolonyalizmin gelişiyle birlikte, misyonerlerin Igbo topraklarındaki varlığı ve Hıristiyan değerlerin giderek yaygınlaşması yanında tarla ürünlerinin hangisinin, ne zaman, nereye ekilip biçileceğine misyonerler ve beyaz yerleşimciler tarafından karar verilmeye başlanmasıyla sosyo-ekonomik dönüşümler yaşanır. Beyaz adam yeni ticaret binaları inşa ederek ekonomik dengeyi etkiler (s.162, 165, 169). Yeni din ve yeni hükümet ile birlikte yeni ticaret binaları da zamanla yam bitkilerinin ve verimli tarla sahibi olmanın önemini azaltır. Yam bitkilerinin çokluğuyla veya verimli bir tarla sahibi olmakla edinilecek geleneksel saygınlık statüsü çözülür ve yam Okonkwo'nun kimliğini sürdürebileceği bir alan olmaktan zamanla çıkar. Dolayısıyla geleneksel öneme sahip bu tarla bitkilerinin Batı kültürü ve dini yayıldıkça anlamını kaybetmeye başlaması ekonomik faaliyetin dönüşümü yanında Okonkwo'nun da kimliğinin çözülüşünü de simgeler.

2.2. Hıristiyanlığa Geçen Nwoye

Romanda kimlik temaları açısından önemli figürlerden biri de Okonkwo'nun büyük oğlu Nwoye'dir. Nwoye'nin Okonkwo ile ilişkisi romandaki sembolizm açısından geleneksel kimliğin kuşaklar arası aktarımını temsil eden bir ilişki olarak inşa edilir. Okonkwo, Nwoye'nin karakteristik özelliği olan tembelliğini kendi babasına benzettiğinden bundan memnun değildir (s.19, 65). Okonkwo ve Nwoye arasındaki bağ, Nwoye babasının beklentilerini yerine getirmeye çalışıp durdukça canlı tutulan ve ancak o koşulda güçlü bir bağ olarak kurgulanmıştır. Ancak Hıristiyanlığın gelmesi Nwoye'nin omuzundaki

[13] Tatlı patates. Çoğunlukla tropik bölgelerde yetişmeye uygun olup yemeklerde kullanılan, yumrulu kökleri olan nişastalı bir bitki. Igboların yaşadığı Nijerya ve özellikle Batı Afrika coğrafyasında önemli bir besin ve geçim kaynağı olarak yaygındır.

sorumluluğun büyük yükünden adeta kaçışını anlamlandırır. Nwoye'nin Hıristiyanlığa geçişi, onun kimlik dönüşümüne ve babasıyla olan bağın kesin bir şekilde kopmasına işaret eder (s.134-141). Okonkwo artık oğlunu tanımayacak, Nwoye de Okonkwo'yu artık babası olarak kabul etmeyecektir.

Nwoye'nin Hıristiyanlığa geçişi, geleneksel kimlikten kopuşu ve yeni bir toplumsal-dinsel kimliğe yönelişi temsil eder. Bu yönüyle romanda kimliğin dönüşümüne ilişkin en açık sembollerden biri olarak işlev görmektedir. Nwoye, babası Okonkwo'nun temsil ettiği geleneksel değerlerden uzaklaşarak, ya da bu uzaklaşmaya ihtiyaç duyarak yeni bir kimlik arayışına girmiştir. Onun geleneksel değerler yerine Hıristiyan değerlerini benimsemesi yoluyla yaşadığı geçiş, geleneksel kimliklerin yeni kültürel ve dini etkileri altındaki parçalanmaya işaret eder. Nwoye'nin benimsediği yeni kimliği, babasının eski beklentileriyle ve geleneksel toplumun değerleriyle çatışan niteliktedir.

2.3. Egwugwu Maskeleri

Egwugwu maskeleri[14] Igbo ruhani liderlerinin giydiği ve yerel adaletin sembolü olan maskelerdir. Egwugwu, "köyün atasının ruhunu temsil eden, törenler sırasında değişik türde, ürkütücü maskeler takan ve dans eden adamlardır. Dokuz köyün her birinin kendi 'egwugwu'su vardır. Köyde yaşanan anlaşmazlıklarda hâkim rolü de üstlenirler" (s.10). Dolayısıyla maskeler ve adaletin dağıtımı arasında doğrudan bir ilişki kurulur. Bu maskeler aynı zamanda geleneksel topluluğun, geleneksel kimliğin ve geleneksel otoritenin sembolüdür.

> "Dokuz egwugwu'nun her biri klanın bir köyünü temsil ediyordu. ….Umuofia'nın dokuz köyü, klanın ilk atasının dokuz oğlu tarafından kurulmuştu. Umeru köyünü, ya da dokuz oğlun en büyüğü olan Eru'nun çocuklarını temsil (eden)…lider egwugwu, rafya palmiyesinin yapraklarıyla kaplı kolları havaya savurarak, …çıngıraklı asasının sivri ucunu toprağa sapladı. Asa, sanki içine giren metalik bir ruhla çalkalanıyormuşçasına sallanıp şıngırdamaya başladı. Boş taburelerden ilkini çekip oturdu. Diğer sekiz egwugwu da onun ardından yaş sırasına göre oturdular (s.87).

Maskeler tahrip edildiğinde, ki bu tahrip ancak misyonerlerce gerçekleştirilebilir ve aksi düşünülemez bile, sadece fiziksel bir nesne olmadıkları için toplumun kolektif kimliği zedelenmiş olur. Topluluğun kolektif kimliğinin çözülüşü, ruhani bağ ve bağlantılarının da çözülüşü anlamına gelir (s.171-172). Yukarıdaki bölümde Hıristiyanlığa geçmiş kabile üyesi Enok'un bir maskeyi (ve dolayısıyla ata ruhunu) nasıl parçaladığına değinilmişti. Bu bir toplumsal parçalanmanın işaretlendiği ayrım olarak durur ve bu parçalanma, romanda kimliğin, fiziksel ve sembolik düzeyde nasıl yok edildiğini göstermektedir.

Egwugwu maskelerinin gün ışığına çıktığı geleneksel törenler de topluluğun kimliğini ve birlikteliğini temsil eder. Bu törenler köyün ortak değerleri ve inançlarını yansıtarak köyün kolektif kimliğini pekiştirir. Bu törenlerin kolonyalizmin gelişiyle birlikte anlamını yitirmesi ve toplu etkinliklerin giderek önemsizleşmesine eşlik eden Kilise'nin yükselişi, köydeki varlığının görünür hale gelmesi ve Batılı kurumların köy hayatına nüfuzu bu

[14] Maskeler burada kişileşmektedir.

törenlere katılımı da azaltarak geleneksel kimliğin çözülmesine yol açar. Böylelikle, toplumsal bağların ve toplumsal kimliğin zayıflamasına çarpıcı bir örnek sunmuş olur.

Benzer şekilde kolektif kimliği simgeleyen inançlar olarak Ani (toprak tanrıçası veya Toprak Ana) ve diğer geleneksel tanrılara olan inanca yönelik Kilise'den yönelen saldırılar toplumun kendini tanımlama biçimine yönelik saldırılardır (s.33, 66, 116, 117, 135). Kolonyalizmle birlikte geleneksel inancın zayıflaması da kolektif kimliğin zayıflamasını hızlandıracaktır. Geleneksel inançların yerini alan Hıristiyanlık, romanda toplumsal kimliğin büyük dönüşümünü ifade eder.

2.4. Ikemefuna ve sürgün

Romandaki çarpıcı sahnelerden biri de Ikemefuna'nın kurban edilmesi sahnesidir. Bu kurban "töreni" topluluk kimliğinin ve geleneksel değerlerin sürdürülmesi için yapılan bir eylemdir. Ancak bu olay Okonkwo'nun içsel kimlik çatışmalarını ve geleneklerin birey üzerindeki baskısını simgelemektedir. İkemefuna'nın ölümü, Okonkwo'nun kendi babası gibi zayıf olmak istememesi, güçsüzlükten korkması ile kendi kimliği arasındaki çatışmayı derinleştirir. Kimlik geleneksel değerlerle şekillenmiştir ve bu değerler birey üzerinde baskı unsuru oluşturmaktadır.

Romanda kimlik krizini işleyen sahnelerden bir diğeri de Okonkwo'nun sürgünüdür. Sürgün Okonkwo'nun kimlik krizini derinleştiren bir başka faktördür. Okonkwo sürgünden döndüğünde, dönüşen toplum karşısında şaşkınlık / kaybolmuşluk hissi kuvvetlenir. Sürgün kararı verildiğinde parçalanmış ve toplumdan dışlanmış olan Okonkwo sürgün edildiğinde toplumsal kimliğini de kaybetmiştir. Toplumsal bağlam ve topluluk aidiyetiyle kimliğin yakından ilişkisini vurgulayan bu olay dönüşmüş bir toplumla karşılaşıldığında içsel kimlik krizinin derinleşmesini ve toplumda kendi yerini bulamama hissinin kuvvetlenmesini işler.

> "Umuofia, savaşçının dönüşüne özel bir ilgi göstermemişti. Sürgün yıllarında klanda o kadar büyük değişimler olmuştu ki, Okonkwo'nun dönüşü neredeyse fark edilmemişti bile. Yeni din, yeni hükümet ve ticaret binaları insanların zihnini fazlasıyla meşgul ediyordu. Çoğu hala bu yeni kurumlan uğursuz buluyordu, yine de üzerine konuşup düşündükleri başka pek az şey vardı ve Okonkwo'nun dönüşü kesinlikle bunlardan biri değildi…Okonkwo derin bir ızdırap içindeydi ve bu yalnızca kişisel bir acı değildi" (s.169).

Okonkwo'nun toplumdaki yerini bulamama hissini veren tema köyün, kolonyal güçlerin etkisiyle ikiye bölünmüş olmasıdır. Bu bölünme kolektif kimliğin parçalanmasını ve dönüşümünü sembolize eder. Bir grup geleneksel değerlere bağlı kalırken diğer grup Hıristiyan ve Batılı değerlere ve bu değerlerin getirdiği yeni düzene uyum sağlamaktadır. Okonkwo, Umuofia'nın kendi gibi savaşçı erkekleri için üzülmekte ve acı duymaktadır. Bölünme / parçalanma, kolektif kimliğin parçalanmasının toplum üzerindeki derin etkilerini ve geleneksel-modern arasında sıkışıp kalan bireylerin iç çatışmalarını derinleştirir.

3. Kimlik Bunalımı: Okonkwo'nun İntihar Paradoksu

Romanın en çarpıcı bölümü, Okonkwo'nun kendini asarak intihar etmesidir (s.199). Bu eylem, geleneksel yaşam tarzının ve değerlerin kolonyalizm karşısında yenilgiye

uğramasını simgeler. Bir başka yönüyle de bireysel direnişin çaresizliğinin ve umutsuzluğunun yansımasıdır. Okonkwo'yu intihara sürükleyen başlıca neden kendi klanına olan inancını yitirmesidir. Klanın, beyaz adam tarafından maruz kaldığı utanç verici saygısızlıklar o kadar ileri boyutlara ulaşmıştır ki "ölmüş atalar ağlıyor"dur. (s.186). Bu saygısızlıkların nasıl üstesinden geleceklerini bulmaya çalıştıkları bir sırada toplantıyı basan "mübaşirler"den birini öldürmesi karşısında Okonkwo, köyü Umuofia'nın savaşa girmeyeceğini bilmektedir. Çünkü sorunları için çarpışmak yerine kargaşaya kapılmışlar ve diğer mübaşirlerin kaçmasına izin vermişlerdir. Okonkwo'yu yıkıma götüren ve şu soruyu soran sesler duyulmuştur: "Bunu neden yaptı?" (s.188)

"Bunu neden yaptı?" sorusu romandaki çaresizliğin sesi olur. Topluluğunu korumak için savaşçıların direnmeyeceklerini bildiği, güçlü bir lider olarak kararlarının sorgulandığı ve üstelik topluluğu koruyucu hamlesi sonrasında destek görmediği bir ortamda Okonkwo varlık nedenini yitirmiş gibidir. Ertesi gün de onun cansız bedeni bir ağacın dallarına asılı halde bulunur. Bölge Komiseri bir memurunu kaybetmiş olduğu köye hesap sormak için geldiğinde ise köyün yaşlısı ondan Okonkwo'nun gömülmesi işlemi için yardım ister. Çünkü kendi hayatına son veren biri geleneklere aykırı davranmıştır ve geleneklerce dokunulmaması emredilen bir tabudur.

> "Belki adamlarınız onu aşağı indirip gömmemize yardım eder," dedi Obierika. "Bunu yapması için başka bir köyden yabancılar çağırdık, ama buraya gelmeleri uzun sürebilir."
>
> Komiserin tavrı bir anda değişti. …."Neden onu kendiniz indiremiyorsunuz?"
>
> "Bu geleneklerimize aykırı, " dedi adamlardan biri. "Bir adamın kendi hayatına son vermesi tiksinti uyandıran bir şeydir. Toprak tanrıçasına karşı işlenmiş bir suçtur ve bunu yapan kişiyi kendi klanından olan insanlar gömemez. Onun bedeni artık kötüdür, yalnızca yabancılar dokunabilir. Bu yüzden adamlarınızdan onu aşağı indirmelerini rica ediyoruz, çünkü siz yabancısınız."
>
> "Onu da diğer herkes gibi gömecek misiniz?" diye sordu Komiser.
>
> "Biz onu gömemeyiz. Bunu ancak yabancılar yapabilir. Adamlarınıza bunun için para vereceğiz. Gömüldükten sonra biz üzerimize düşen görevi yapacağız. Lekelenmiş toprağı temizlemek için kurban keseceğiz."(s.190).

İntihar geleneksel inançlara göre tanrılara karşı işlenmiş bir suç ve utanç kaynağıdır. Bu nedenle Okonkwo'nun ölüm şekli toplumun gözünde onu aşağılar ve dokunulmaz/tabu kılar. Oysa Okonkwo'nun ölmeden önce tek önemsediği şey klanı ve kadim gelenekleridir. Dolayısıyla karşı karşıya kalınan bu ikilem bireyin ve toplumun değerlerinin sınırlarının artık belirsizleşmiş olduğunu gösterir. Topluluk değerleri yitirildiği için kendini öldüren Okonkwo'nun cansız bedenine dokunulmayarak, aynı anda topluluğun değerleri en katı haliyle uygulanmaktadır. Okonkwo'nun intihar paradoksu da burada yatar. Geleneksel değerlerin yitirilmesi üzerine Okonkwo'nun verdiği kararı ve canıyla ödediği direnişi, yitirildiğine inandığı geleneksel inançlarca karşılanır: toplumdan dışlanır. Toplumsal kimlik ve geleneksel değerlerle özdeşleşen varoluş tamamen parçalanır.

Cohen (1999:134)'in de vurguladığı gibi, topluluğun gerçekliği, kendi mensuplarının topluluk kültürünün canlılığını algılamalarında yatar. "İnsanlar topluluğu simgesel olarak kurar, böylelikle de onu bir anlam kaynağı ve ambarı haline getirip kimliklerinin bir göstergesine dönüştürürler." Bu nedenle topluluğun gerçekliği bireyin kimliğinden bağımsız değildir.

Sonuç ve Değerlendirme

Sömürge karşıtlığı üzerinden okunabilecek Parçalanma romanının özgün dili İngilizce'dir. Afrika edebiyatında, post-kolonyal yazının yerel dilde olması ile Avrupa dillerini kullanmaya dair antagonizm 1960'lardan bu yana sürmektedir. Bu tartışmanın ucunu Achebe'ye doğru çektiğimizde onun bu tartışmayı, yani romanlarını yazarken İngilizce'yi kullanmasını kendi direniş sahası olarak açıklayarak aydınlattığını görürüz.

Bir direniş sahası olarak genelde Avrupa dillerinin, özelde İngilizcenin, Afrika edebiyatında kullanımının Afrikalı diğer bazı yazarlarca eleştirilmesine bir örnek de Ngugi wa Thiong'o'dur. Kenyalı Ngugi wa Thiong'o İngilizce eserler veren bir yazar olarak "Bizim yazdığımız Afrika edebiyatı olmaya layık mıydı?" sorusunu sorarak içerden bir eleştiri yöneltir (Ngugi wa Thiong'o, 2017, s.911). "Kıtaların dilsel ihatasından çıkış yolunun haritası olması gereken yazarlar kendilerini emperyalist boyunduruğun dilline göre belirlenirken ve belirlerken buldular" (Ngugi wa Thiong'o, 2017, s.909) derken Afrikalı yazarların kendi ana dillerini kullanma görevine gönderme yapar.

Afrikalı yazarların, Afrika dillerini kullanma konusundaki alevli tartışmaların başlangıç noktası yeni olmayıp 1962'de Uganda'da yapılan Makerere Afrikalı Yazarlar Konferansı ve Obiajunwa Wali'nin "The Dead end of African Literature?" ("Afrika Edebiyatı'nın Çıkmazı") (1963) başlıklı makalesidir. Achebe tam da bu konferansta, Igbo estetiği üzerine kurulu ancak uluslararası okuyucunun da anlayabildiği bir dil kullanarak, İngilizce'yi yaratıcı kullanımı ile ün yapmış ve İngiliz dilinde yazmanın destekçisi olan Nijeryalı bir genç yazar olarak varlık gösterir. Klinger 'e göre, Achebe,yeni İngilizce dediği kullanımıyla yabancılaşmanın alışılmış halinin ötesine geçmeyi amaçlamıştır. Sömürgeci olanın dilini, İngilizce'nin Afrika kültürüne devşirdiği yerel bir dilin benimsenmesi yoluyla uluslararası okuyucuya ulaşır. Sömürge döneminin gerçeklerini bugün kullanarak eski sömürgeciyle yüzleşebilir hale gelmektedir. Achebe'nin romanlarında, iki dilbilimsel estetik arasında bulunan "yeni İngilizce" iki tarafın kültürel farklılıklarını ortaya koyarak hikâyenin bir parçası haline gelir (Klinger, 2017, s.121). Parçalanma romanlarındaki esas tema olan Igbo ve İngiliz kültürlerinin çatışmasını vurgulamak amacıyla Achebe'nin bu karma dili nasıl kullandığı incelenmeye değer bir önem kazanır. Zira Achebe İngilizce'yi Afrikalılaştırmış (Akçay, 2021; Klinger, 2017), karma dilini iki kültürün çakışma noktasında ustalıkla kullanmıştır.

Bu bağlamda sahip olunan ayrıcalık sömürge çift dilliliğinin kıyaslanamaz bir dilbilimsel ayrıcalık olmasındandır. Zira iki dile sahip olmak sadece iki araca sahip olmayı değil aynı zamanda iki ruhsal ve kültürel alana katılımı içerir. Bu durumu aslında "dilsel bir dram" olarak tanımlayan Memmi (2002, s.116), iki dilin simgeleştirdiği ve taşıdığı, çatışma halindeki iki dünyanın varlığına gönderme yapmaktadır.

Avrupa sömürgeciliğinin yıkıcı portresini çizen ve sömürge egemenliğinin temelindeki insanlıktan çıkarma eylemine dikkat çeken Hailu'nun "Lejyoner: Libya'nın Anti-kolonyal Savaşı" romanına önsöz yazan Laura Chrisman da Lejyoner'in önünü açan ve İngilizce

çevirisinin zamanlamasının Afrika edebi çalışmaları arasındaki yeri bakımından önemine işaret ederken Achebe'nin parçalanma romanına değinmeden geçmez (Hailu, 2020, s. 7-9). Chrisman'a göre Achebe'nin romanı Afrika edebiyatının post-kolonyal egemenlikle var olabileceğini, devletleşme süreçleriyle estetiğin intizamlı birlikteliğini pekiştirdiğini ve Avrupa dillerinin Afrika edebiyatının sorgulanamaz aracı olduğunu tasdik etmiştir (Hailu, 2020, s.7). Son yıllarda Afrika edebiyatının araştırmacılar tarafından yeniden gözden geçirilmeye başlanması sürecinde, Parçalanma romanının bu dil, tema, söylem vd. unsurları içeren bağlamı Afrika edebiyatının kurumsallaşma sürecinin başlangıcı olarak görülmektedir.

Chrisman'ın Avrupa dillerinin Afrika edebiyatının sorgulanamaz aracı olduğunu tasdik ettiği noktadan Ngugi wa Thiong'o tekrar sözü devralır: Afrikalı aydınları dilsel ve kültürel dayanaklarından koparark bunu becermiş olsalar da İngilizce ve Fransızca Afrika varlığının görünür kılınmasını sağlamıştır. Afrikalı aydınları Avrupa belleği içinde faaliyet göstermeye davet ederken Afrika edebiyatının en iyi örnekleri bu dillerde verilmiştir. "Afrika entelektüel üretiminin ambarı" olan bu diller bir bütün olarak pan-Afrika toplumsal varlığına katkı sunmuşlardır. "Erksiz değil mümkün kıldıkları" için kullanışlıdır (Ngugi wa Thiong'o, 2021, s.62-63).

Hary Garuba, Parçalanma romanını, yazarın üçlemesinin diğer kitabı olan Tanrı'nın Oku ile birlikte değerlendirirken iki noktaya dikkat çeker. Bunlar, Achebe'nin, sömürgeciliği deneyimlemiş toplumların yüzleştiği meseleleri önümüze seren iki sorunsaldır. Birincisi sömürgeleştirilenler olarak, sömürge sonrası toplumların modernleşmeyle birlikte gündemine gelen geleneksel kültürlerinin meşruiyetleri ve geçerliliğine ilişkindir. İkincisi ise aynı anda var olan iki normatif düzenle post-kolonyal toplumların nasıl baş edebileceğidir (Garuba, 2015, s.19). Buna göre de Parçalanma romanında, geleneksel düzene işaret eden unsurların, moderniteyi temsil eden sömürge idarecilerinin getirdiği düzene karşı çıkamadığı, karşı çıkabilme gücünü bulamadığı görülür. Hıristiyan değerlerin geleneksel değerler karşısındaki hızlı yayılması ve sosyo-ekonomik dönüşümlerin toplumda giderek cazibe kazanması topluluğu korumaya çalışan önderlerin gücünü zayıflatmıştır. Romandaki intihar, bu güçsüzlüğü ve hayatının hiçbir evresinde güçsüzlüğe tahammül edememiş Okonkwo'nun diren(-e-meyiş)ini işaretler.

Öte yandan, gelenekseli modern karşısında güçsüzleşmiş olarak sunar gibi duran romanın kendisi, Achebe'nin dili bir direniş sahası olarak kullanmasının bir ürünüdür. Akçay, geleneksel olanın meşruiyeti ve iki farklı toplumsal-siyasal düzenin birlikte varoluşunun nasıl sağlanabileceğine ilişkin yanıtın, söylemlerin "iktidar için çatışan normatif düzenler" olarak okunması halinde bulunabileceğini iler sürer (Akçay, 2021, s.158).

Sonuç olarak, geleneksel değerlere bağlı kalmak yoluyla Okonkwo'nun kimliğinin temelini oluşturan toplumsal statü(ler), kolonyal etki arttıkça Okonkwo'nun (geleneksel topluluğun) kimliğini zayıflatır ve romanın sonunda da trajik bir şekilde yok olur. Okonkwo'nun hayatındaki iniş ve çıkışlar bireysel kimliğin toplumsal statü ve başarılarla nasıl şekillendiğini gösterir. Sömürgeleştirmenin sömürge insanını maddi olarak öldürmesine ruhsal olarak öldürdüğü de eklenmelidir. İnsan ilişkileri bozulmuş, kurumlar yok edilmiş, insanlar -sömürgecileri de sömürgeleştirilenleri de- yozlaşmıştır. "Sömürge insanı yaşayabilmek için, sömürgeleştirmeden kurtulmalıdır. Bir insan olmak için sahip olduğu sömürge insanı benliğinden kurtulmalıdır …. (S)ömürge insanı

sömürgeleştirilmiş varlığının üstüne çıkmalıdır…" (Memmi, 2002, s.150). Kolonyalizmin toplumsal ve bireysel kimlikleri kırılgan hale getirdiği, yine kolonyalizmin kendi diliyle kanıtlanmış olmakla beraber bu kırılganlığı aşmanın olanakları kültürel, siyasal, toplumsal alanlarda her daim kendini hatırlatmaktadır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	* Bu makale, Uluslararası Afrika Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Chinua Achebe'nin Parçalanma Romanında Sömürgeci Karşılaşmaların Analizi: Sömürgecilik Karşıtlığı ve Toplumsal Dönüşümler Üzerine Bir İnceleme" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled "An Analysis of Colonial Encounters in Chinua Achebe's Things Fall Apart: A Study of Anti-Colonialism and Social Transformations", orally delivered at the International Africa Symposium It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes – Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50)

Kaynakça | References

Achebe, C. (2011). *Parçalanma*. (Nazan Arıbaş Erbil,Çev.). İthaki.

Achebe, C. (2012). *Artık Huzur Yok*. (Nazan Arıbaş Erbil,Çev.), İthaki.

Achebe, C. (2020). *Tanrının Oku*. (Nazan Arıbaş Erbil,Çev.). İthaki.

Achebe, C. (1958). *Things Fall Apart.* Hainemann.

Akçay, A.S. (2021). Modern Afrika Edebiyatı: Dönemler, Temalar, Yaklaşımlar. Hece.

Akçay, A.S. (2017). Afrika Edebiyatına Kısa Bir Giriş. *Hece, Afrika Özel Sayısı:500 Yıllık Serencamın Hikayesi*, Cilt 2. s.1018-1034.

Alam, M. (2014). Reading Chinua Achebe's Things Fall Apart from the Postcolonial Perspective. Research on Humanities and Social Sciences, 4 (12), No.12. s.102-107.

Ateş, M. Ateş, M. (2022). Afrika'da İngiliz Sömürgeciliği ve Sömürge Sonrası Dönemde İlişkiler: Nijerya, Kenya ve Güney Afrika Cumhuriyeti, Orion Akademi.

Bedir, Ş.F. (2013). Reformasyondan Günümüze Evanjelik Hıristiyanlık, *Birey ve Toplum,* Cilt.3, Sayı:6, s.73-97.

Booker, M.K. (2003). The Chinua Achebe Encyclopedia. Greenwood.

Cohen, A. P. (1999). Topluluğun Simgesel Kuruluşu. (Mehmet Küçük, Çev.). Dost.

Daban, C. (2024a). The Role of England in 19th Century Colonialism Activities: The Case of the Continent of Africa . Journal of International Relations Studies, 4(2), 92- 107.

Daban, C. (2024b). Uluslararası Güvenliği Sağlama Açısından Bir Yol Haritası: Sambi-Mandara Güvenlik Eylem Planı Örneği. Hitit Sosyal Bilimler Dergisi, 17(1), 114-133. https://doi.org/10.17218/hititsbd.1434743

Daban, C. (2023). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Afrika kıtasına etkileri: Berlin Afrika Konferansı örneği. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13 (3), 828-853. DOI: 10.18074/ckuiibfd.1273625.

Fanon, F. (2014a). Yeryüzünün Lanetlileri. (Şen Süer, Çev.). 3.Baskı. Versus.

Fanon, F. (2014b). *Siyah Deri Beyaz Maske. (*Cahit Koytak, Çev.). 2.Baskı. Versus.

Ferhavi, F. (2015). Nijerya'da Şiddet, Radikalizm ve Boko Haram, USAK Yayınları.

Garuba, H. (2015). Post-colonial Modernity and Normalization: Reading Chinua Achebe's Arrow of God in the present Tense", içinde James Ogude (Ed.). *Chinua Achebe's Legacy: Illuminations from Africa*. Africa Institute of South Africa Press. s.16-29.

Hailu, G. (2020). *Lejyoner: Libya'nın Anti-kolonyal Savaşı* (Laura Chrisman'ın Önsözüyle) (Ahmet Sait Akçay, Çev.). Hece.

Imafidon, E. (2018). African Philosophy and the Otherness of Albinism: White Skin, Black Race (1st ed.). Routledge.

Klinger, S. (2017). At the Interface of Two Different Lingusitic Aesthetics: Chinua Achebe's Things Fall Apart and Arrow of God. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 34 (1).

s.121-130.

Loomba, A. (1998). Kolonyalizm–Postkolonyalizm (M. Küçük, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Luraghi, R. (2000). Sömürgecilik tarihi (H. İnal, Çev.). E Yayınları.

Magdoff, H. (2005). Sömürgesiz emperyalizm (Ç. Çidanlı, Çev.). Devin Yayınları.

Memmi, A. (2002). *Sömürgecinin ve Sömürgeleştirilenin Portresi*, (Şen Süer, Çev.). Versus.

Ngugi wa Thiong'o. (2021). *Öze Dönüş: Afrika'yı Görünür Kılmak*. (Seda Ağar, Çev.). Ayrıntı.

Ngugi wa Thiong'o. (2017). Afrika Edebiyatının Dili. *Hece, Afrika Özel Sayısı:500 Yıllık Serencamın Hikayesi*. Cilt 2. s.908-938.

Nwoye, C.M.A. (2017). Igbo Kültürel ve Dini Dünya Görüşü: İçeriden Bir Bakış (Sami Oğuz, Çev.). *Hece, Afrika Özel Sayısı:500 Yıllık Serencamın Hikayesi*, Cilt 1. s.445-471.

Ohaeto, E. (1997). *Chinua Achebe: A Biography*. Indiana Universtiy Press.

Osterhammel, J.; Jansen J.C. (2023). Sömürgecilik: Tarihi, Biçimleri ve Sonuçları, (Nilüfer Epçeli, Çev.). Runik Kitap.

Park, M. (2017). Afrika'nın Derinliğine Yolculuk: 1795-1796-1797. (Haktan Birsel, Çev.).IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Rodney, W. (2013). Avrupa Afrika'yı Nasıl geri Bıraktı. (Hülya Osmanağaoğlu, Çev.). Dipnot.

Salvadore, M. (2017). The African Prester John and the Birth of Ethiopian-European Relations, 1402–1555.Routledge .

Wali, O. (1997). The Dead end of African Literature?. *Transition.* No. 75/76, The Anniversary Issue: Selections from Transition, 1961-1976. s.330-335.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 934-952 | Research Article

Müzikal Gelenek Çerçevesinde Kültürel Kimlik ve Toplumsal Etkileşim: Filistin Örneği

Özge Güncan [1]

Öz

Bu çalışma, Filistin'deki müzik eğitim modelleri ile kültürel kimlik arasındaki ilişkiyi incelemekte ve bu modellerin bölgenin kültürel mirasını nasıl şekillendirdiğini ve yansıttığını araştırmaktadır. Filistin, tarih boyunca farklı kültürlerin, dinlerin ve medeniyetlerin kesişim noktasında yer almış bir coğrafyadır. Bu kültürel çeşitlilik, sanattan müziğe, edebiyattan eğitime kadar pek çok alanda zengin ve dinamik bir kültürel miras oluşturmuştur. Geleneksel ve karmaşık bir siyasi tarihe sahip bir toplumda, müzik kültürel kimliği ifade etmenin hayati bir aracı olarak hizmet etmektedir. Müzik eğitimi, bireylerin kültürel kimliklerini şekillendirmede ve toplumsal bağları güçlendirmede etkili bir araçtır. Filistin'deki müzik eğitimi modelleri, hem geleneksel unsurları hem de modern pedagojik yaklaşımları bir araya getirerek zengin bir öğrenme deneyimi sunmaktadır. Geleneksel müzik formlarının aktarımı, genç nesillerin kültürel mirasa sahip çıkmaları ve bu mirası yaşatmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Filistin'de klasik batı müziği eğitimi, sanatta öğrenme modelleri ve müzikteki yenilikçi yaklaşımlar, kültürel bir direniş ve kimlik arayışının ötesinde, yeni bir sanat dili yaratma çabasıdır. Belirli müzik eser örnekleriyle, sözlerin ve melodilerin kültürel mirasla nasıl etkileşimde bulunduğu ve Filistin toplumundaki kültürel ifade ve kimlik oluşumu üzerindeki etkilerini anlamayı hedeflemektedir. Bu araştırma, çok kültürlü yapılarda müzik eğitimi, kültürel miras ve kimlik üzerine daha derin bir tartışmaya katkıda bulunmaktadır. Filistin'de kültürel mirasını müzikal ifadede konu alan araştırmanın temel amacı, Filistin kültürünün ve kimliğinin müzikal formlar aracılığıyla nasıl ifade edildiğini ve etkileşimde bulunduğunu anlamaktır. Araştırma, Filistin'deki müzik eğitiminin, kültürel kimliğin korunması ve geliştirilmesi konusundaki katkılarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Filistin müziği içinde önemli yer tutan geleneksel müzik formları (örneğin, mawwal, zajal) ve modern müzik tarzları incelenecektir. Bu formların kültürel kimlik ile ilişkisi ele alınacaktır. Bu çalışma, Filistin müziği ve kültürel kimliği arasındaki etkileşimi anlamak için bir temel sağlamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, müzik ve kimlik ilişkisi tartışılacak, kültürel etkileşimlerin önemi vurgulanacaktır.

Anahtar kelimeler: Kültürel Kimlik, Müzikal Etkileşim, Eğitim, Kültürel Miras, Müzikal İfade.

Güncan, Ö. (2025). Müzikal Gelenek Çerçevesinde Kültürel Kimlik ve Toplumsal Etkileşim: Filistin Örneği. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 934-952. https://doi.org/10.15869/itobiad.1642689

Geliş Tarihi	19.02.2025
Kabul Tarihi	24.05.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, Müzik Bölümü, Piyano Anasanat Dalı, Eskişehir Türkiye, ozgeguncan@anadolu.edu.tr ORCID:0000 0002 6376 5743

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 934-952 | Research Article

Cultural Identity and Social Interaction in the Framework of Musical Tradition: The Case of Palestine

Özge Güncan [1]

Abstract

This study examines the relationship between music education models in Palestine and cultural identity, exploring how these models shape and reflect the region's cultural heritage. Throughout history, Palestine has been a crossroads of various cultures, religions, and civilizations. This cultural diversity has contributed to a rich and dynamic heritage in many fields, including art, music, literature, and education. In a society with a complex political and historical background, music serves as a vital tool for expressing cultural identity. Music education plays a crucial role in shaping individuals' cultural identities and strengthening social bonds. Music education models in Palestine integrate both traditional elements and modern pedagogical approaches, offering a comprehensive learning experience. The transmission of traditional music forms is essential for ensuring that younger generations embrace and preserve their cultural heritage. The teaching of Western classical music, artistic learning models, and innovative approaches in music education go beyond cultural resistance and identity formation; they represent an effort to create a new artistic language. By analyzing specific musical works, this study aims to understand how lyrics and melodies interact with cultural heritage and influence cultural expression and identity formation within Palestinian society. It contributes to a broader discussion on music education, cultural heritage, and identity in multicultural contexts. The primary goal of this research is to examine how Palestinian culture and identity are expressed and shaped through musical forms. The study seeks to highlight the contributions of music education in Palestine to the preservation and development of cultural identity. Traditional music forms that hold significant importance in Palestinian music, such as mawwal and zajal, as well as modern musical styles, will be analyzed in relation to cultural identity. This research aims to establish a foundation for understanding the interaction between Palestinian music and cultural identity. In this context, the relationship between music and identity will be explored, emphasizing the importance of cultural interactions.

Keywords: Cultural Identity, Musical Interaction, Education, Cultural Heritage, Musical Expression.

Güncan, Ö. (2025). Cultural Identity and Social Interaction in the Framework of Musical Tradition: The Case of Palestine. Journal of the Human and Social Science Researches, 14(2), 934-952. https://doi.org/10.15869/itobiad.1642689

Date of Submission	19.02.2025
Date of Acceptance	24.05.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the CC BY-NC license.

[1] Asst.Prof.Dr., Anadolu University Department of Music, Piano Division, State Conservatory,, Eskişehir, Türkiye, ozgeguncan@anadolu.edu.tr , ORCID: 0000 0002 6376 5743

Giriş

Filistin, tarihi ve kültürel zenginlikleriyle dolu bir coğrafyadır. Bu zenginlik, sanatın farklı dallarında, özellikle müzikte kendini belirgin bir şekilde göstermektedir. Filistin müziği, sadece estetik bir ifade biçimi olmanın ötesinde, toplumsal kimlik, kültürel miras ve direnişin bir aracı olarak önemli bir rol oynamaktadır. Bir uygarlığı, dönemi, tarihi, temel yönelimlerini, kimliğini, yaşayış ve düşünüş biçimi anlaşılmak isteniyorsa sadece ona ailt olan sanat yapıtlarına dahi bakılabilir (Çevik, 2020, s. 1365). Kimlik kavramı toplumun sosyal sisteminin temelini oluşturan önemli bir fenomendir. Kimlik bireyin kültürel, sosyal konumu ve statülerinin karşılığı olan inanç, tutum ve değer yargılarını sembolize eden kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Yıldız, 2007, s. 9). Bu bağlamda, sanatta öğrenme modelleri, Filistin'de müziğin nasıl öğretildiği, öğrenildiği ve bu süreçlerin kültürel kimliğe nasıl katkı sağladığına dair önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Araştırmanın ilk aşamasında, Filistin müziği, kültürel miras, kimlik ve etkileşim konuları ele alınacaktır. Filistin müziği ve kültürel mirasıyla ilgili ana temalar ve alt başlıklar belirlenerek araştırmanın çerçevesi oluşturulacaktır.

Filistin'de müzik eğitimi, sadece teknik beceriler kazandırmakla kalmayıp; aynı zamanda kültürel mirası aktarmak ve bireylerin yaratıcı düşünme yetilerini geliştirmek amacıyla yapılandırılmış olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, öğrenme modelleri genellikle çok disiplinli ve kültürel duyarlılığa dayalı unsurlar içermektedir. Klasik batı müziği eğitimi, öğrencilerin hem bireysel hem de toplu çalışmalarda becerilerini geliştirmesine olanak tanımaktadır. Özellikle Edward Said Ulusal Konservatuvarı gibi müzik okulları, batı klasik müziği eğitiminin merkezleri haline gelmiştir. Bu kurumlar, öğrencilerine hem batı müziğinin temel tekniklerini hem de yerel müzik kültürüyle bağlantılı öğeleri öğretmeyi amaçlamaktadır. Filistinli müzisyenler, bu iki müzik türünü harmanlayarak kendilerine özgü bir stil geliştirmiştir.

Filistin'de klasik batı müziği, genellikle Avrupa'dan gelen kültürel etkilerle ve yerel müzikal geleneklerin birleşimiyle şekillenmiştir. 20. yüzyılın başlarından itibaren Filistin'deki okullar ve konservatuvarlar, klasik müziği öğretmeye başlamış ve bu alanda yetenekli birçok müzisyen yetişmiştir. Müzik eğitimi, teorik bilgi, uygulama ve sahne performanslarının birleşimiyle yürütülür ve öğrencilerin teknik becerilerini artırmanın yanı sıra yaratıcı düşünme ve problem çözme yetilerini de geliştirmektedir. Bu çok kültürlü yapı, Filistin müziğini yalnızca geleneksel sınırların ötesine taşıyarak yeni formların ve yenilikçi yaklaşımların ortaya çıkmasına olanak sağlayacaktır. Akman'a göre sanat, estetik şifrelerle kristalize olmuş bir kodlar toplamıdır ve her okumada analizde bize başka bir kapı açar. (Akman, 2018, s. 169) Tüm bu süreç içerisinde, müzisyenler yerel ve küresel etkilerden ilham alarak yeni formlar geliştirmelerine olanak sağlayacak ve Filistin müziğinin hem yerel hem de uluslararası arenada güçlü bir varlık göstermesini sürdürecektir. Beyazdüz'ün söylemiyle yumuşak güç kullanımı ve kültürel diplomasi sayesinde kültürel, sanatsal ve edebi tüm metinleri yoluyla dünyaya var olduğunu göstermeye çalışan bir ulus olarak mücadelesine devam etmektedir (Beyazdüz, 2024, s. 268).

Filistin'de müzik, sadece bir eğlence aracı değil, aynı zamanda toplumsal sorunların dile getirildiği, kültürel kimliğin korunduğu ve ifade edildiği bir araçtır. Bu nedenle, klasik batı müziği Filistinli müzisyenler tarafından yerel melodiler ve ritimlerle

zenginleştirilerek yeniden yorumlanmıştır. Örneğin, geleneksel Filistin halk müziği enstrümanları olan ud ve darbuka, klasik batı müziği unsurlarıyla ile birleşerek yenilikçi bir yapı ortaya çıkarmaktadır. Bu da, Filistin müziğinde hem geleneksel öğelerin korunmasına hem de yeniliklerin teşvik edilmesine olanak sağlamaktadır. Filistin'deki müzisyenler, batı klasik müziğini yenilikçi biçimde kullanarak, sosyal mesajlar vermekte ve müzikle direnişin sesini duyurmaktadır. Bu bağlamda, Ramzi Aburedwan gibi müzisyenler, müzik yoluyla kültürel direnişi ve Filistin kimliğini canlı tutmayı başarmışlardır. Bu tür yenilikçi yaklaşımlar, müziği sadece bir sanat formu değil, aynı zamanda bir direnç ve ifade aracı haline getirmektedir.

Bu makalede, Filistin'deki müzik ve kimlik unsurları incelenerek, bu unsurların kültürel miras üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, müzik öğrenme süreçlerinin toplumsal bağlamı, bireylerin kimlik oluşumundaki rolü ve müzik ile kültürel ifade arasındaki ilişki ele alınacaktır. Müziğin sosyal ve kültürel bağlamını daha iyi anlamayı sağlayacaktır. Yeni nesillere kültürel mirası aktarma unsurunu ve sanatsal ifade özgürlüğünü destekleyeceği düşünülmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, Filistin'de müzik eğitiminin kültürel kimlik üzerindeki etkisini içermektedir. Çalışmanın, etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer aldığını beyan ederim. Araştırma, öncelikle geleneksel ve modern müzik tarzlarına odaklanacak, bu formların müzik eğitimine nasıl entegre edildiğini ve kültürel kimliğin korunmasına ve geliştirilmesine nasıl katkıda bulunduğunu inceleyecektir. Bu kapsamlı yaklaşım, müzik ve kültürel kimlik arasındaki etkileşimi daha derinlemesine anlamamızı sağlayacaktır. Filistin ve Levant bölgesindeki Arap müziğinin geleneksel şiir ve müzik formları olan zajal ve mawwal üzerine bir inceleme sunmayı amaçlamaktadır. Araştırmada, tarihsel ve kültürel arka plan bilgileri ile birlikte bu müzik formlarının toplumsal, kültürel ve sanatsal önemini ele almak için etnografik bir inceleme yapılmıştır. Ayrıca, geleneksel ve müzikal gelenek çerçevesinde eserler üzerinden örnekler verilmiştir. Veri toplama sürecinde döküman analizi yapılarak, akademik makaleler, kitaplar ve müzik eserleri gibi çeşitli kaynaklar kullanılmıştır.

Araştırma Modeli/Deseni

Bu çalışmada araştırma modeli olarak kültür analizi (etnografi) deseni benimsenmiştir. Kültür analizi, belirli bir topluluğun yaşam tarzını, değerlerini, normlarını ve inanç sistemini gündelik pratikler aracılığıyla anlamaya ve betimlemeye yönelik bütüncül bir yaklaşımdır. Bu bağlamda, çalışmanın odağında yer alan Filistin örneği, yalnızca müzikal formların biçimsel özellikleriyle değil, aynı zamanda bu formların toplumsal bağlamda taşıdığı kültürel anlamlarla birlikte ele alınmıştır. Tarihsel ve kültürel bağlamları ifade eden bu model, aynı zamanda modern dönem uygulamalarını ve yeniden yorumlamaları inceleyecek şekilde genişletilmiştir. Filistin'de müzik, bireylerin ve toplulukların kimlik inşasında, kolektif hafızanın aktarımında ve direniş pratiği olarak işlev görmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle kültür analizi, müzikal geleneklerin toplumsal etkileşim ve kimlik temsilleriyle nasıl iç içe geçtiğini anlamak açısından uygun bir araştırma modeli sunmaktadır. Yerel müzik pratiklerine ilişkin doküman incelemeleri yoluyla elde edilen veriler, müziğin Filistinli topluluklar için bir ifade, aidiyet ve direniş aracı olarak taşıdığı sembolik değerleri açığa çıkarmayı

hedeflemiştir. Böylece kültür analizi, yalnızca bir betimleme aracı değil, aynı zamanda müziğin sosyo-kültürel yapılar içindeki işlevini kavramsallaştıran yorumlayıcı bir çerçeve olarak da işlev görmektedir. Müzik eğitiminin kültürel kimlik üzerindeki rolünü kapsamlı bir şekilde ele alan tanımlayıcı bir model ile araştırma yapılmıştır. Araştırmada, Filistin ve Levant bölgesinde zajal ve mawwal'ın müzikal ve kültürel işlevlerine odaklanırken, müzikal gelenek çerçevesinde kültürel kimlik konusunda bir inceleme sunulacaktır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Filistin, Lübnan, Suriye, Ürdün ve Mısır'da zajal ve mawwal icra eden müzisyenler, bu tür eserlerin dinleyicileri, halk şairleri ve akademik araştırmalardır. Örneklem olarak, Filistin'de icra edilen çeşitli zajal ve mawwal eserleri ile modern sanatçıların bu formları içeren çalışmaları ele alınmıştır. Mahmoud Darwish'in şiirleri ve Umm Kulthum'un "Alf Leila Wa Leila" eseri gibi klasik ve modern üç adet eser örneği kullanılmıştır.

Filistin Eğitim Modeli ve Temel Bileşenleri

Filistin, tarihi ve kültürel zenginlikleri ile dikkat çeken bir bölge olduğu bilinmektedir. Eğitim ise bu zenginliği sürdürülebilir kılmanın ve toplumsal gelişimi sağlamanın temel araçlarından biri olarak düşünülmektedir. Filistin'deki eğitim modeli, siyasi, sosyal ve kültürel faktörlerden etkilenmiştir. Filistin eğitim sistemi, 1994 yılında Filistin Ulusal Yönetimi'nin kurulmasıyla birlikte yeniden yapılandırılmıştır. Bu süreçte, eğitim sistemi dört temel ilkeye dayandırılmıştır: eğitimin bir insan hakkı olarak tanınması, vatandaşlık bilincinin geliştirilmesi, sosyal ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesi ve eğitimin sürekli, yenilenebilir ve katılımcı bir süreç olarak görülmesi (Alayan & Rohde, 2012, s. 171).

Filistin'de ilköğretim ve ortaöğretim düzeylerinde uygulanan müfredat, öğrencilerin kültürel kimliklerini korumayı ve toplumsal etkileşimi artırmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, müfredat programları tarih, edebiyat, sanat ve müzik gibi derslerle zenginleştirilmiş, öğrencilerin kendi kültürel miraslarını tanımaları ve ifade etmeleri teşvik edilmiştir (Bishara, 2013, s. 86). Filistin eğitim modeli, hem resmi hem de resmi olmayan yapıları içermektedir. Filistin'deki okullar, Eğitim Bakanlığı tarafından denetlenen resmi eğitim kurumlarıdır. Bu okullarda müfredat, ulusal ve uluslararası standartlara göre şekillendirilmektedir.

Toplumsal ve kültürel değerlerin aktarımında önemli bir rol oynayan geleneksel eğitim, aile ve toplum içinde gerçekleşmektedir. Bu tür eğitim, genellikle sözlü anlatım ve pratik uygulamalar yoluyla bireylere aktarılmaktadır. Filistin'deki kültürel eğitim, geleneksel müzik, dans ve sanat ile iç içe geçmiş durumda olduğu görülmektedir. Bu yolla eğitim, bireylerin kültürel kimliğini geliştirmelerine ve toplumun sosyal bağlarını güçlendirmelerine yardımcı olmaktadır. Bu bölümde, Filistin'deki eğitim modellerine ilişkin bazı örnekler irdelenecektir. Filistin'de, resmi eğitim sisteminin yanı sıra alternatif eğitim modelleri de bulunmaktadır. Özellikle çatışma bölgelerinde yaşayan öğrencilerin eğitim ihtiyaçlarına cevap vermeyi amaçlayan bu tür programlar, genellikle savaş ve çatışma nedeniyle eğitimine ara veren çocuklar için düzenlenmektedir. Eğitim kurumları, öğretim metodolojilerini esnek hale getirerek bu öğrencilerin eğitimlerini sürdürmelerine olanak tanıdığı görülmektedir. Sürekli eğitim programları, öğrencilerin

eğitimde sürekliliğini sağlar ve bireylerin kişisel ve toplumsal gelişimlerine katkıda bulunduğu görülmektedir. Filistin eğitim sistemi, uluslararası kuruluşların desteğiyle sürekli olarak geliştirilmektedir. UNESCO, UNICEF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar, eğitim altyapısının iyileştirilmesi, öğretmen eğitimi ve müfredat geliştirme konularında Filistin'e destek sağlamaktadır (World Bank, 2014, s. 27).

Filistin'deki bazı eğitim girişimleri, toplulukların ihtiyaçlarına yönelik olarak şekillendirilmektedir. Bu programlar, yerel kaynakları kullanarak bireylerin ve toplulukların eğitim ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflemektedir. Kültürel ve sanat programları kapsamında yerel sanatçılar ve eğitmenler, topluluk merkezlerinde çeşitli kültürel ve sanatsal etkinlikler düzenlemektedir. Bu etkinlikler, bireylerin sanatla etkileşimde bulunmalarını ve kültürel değerleri keşfetmelerini sağlamaktadır. Toplum temelli eğitim programları, bireylerin sosyal becerilerini geliştirmelerine ve kültürel mirası anlamalarına yardımcı olmaktadır. Ayrıca, toplumsal dayanışmayı ve kültürel kimliği pekiştirmektedir. Filistin'deki müzik ve sanat eğitimi, kültürel kimliğin korunmasında ve toplumsal bağların güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktır. Heinich, bu konuyu net bir ifade biçimiyle yorumlamıştır. Sanatçıların imgelemi statü ve kimlikten ayrı düşünülemez, statü ve kimliğin değişimleri sanat uğraşını organize eden mekanizmaların tarihinden anlaşılır. (Heinich, 2013, s. 51)

Filistin'de, müzik eğitimi veren okullar ve kurumlar bulunmaktadır. Bu okullar, geleneksel müzik formlarını ve modern müzik stillerini bir arada öğretmektedir. Müzik eğitimi, bireylerin yaratıcılıklarını geliştirmelerine ve kültürel miraslarına sahip çıkmalarına olanak tanır. Aynı zamanda, toplumsal dayanışma ve aidiyet duygusunu güçlendirmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde resmi eğitim kurumları, alternatif eğitim modelleri, toplum temelli eğitim programları ve müzik sanatı eğitimi, bireylerin kültürel kimliklerini geliştirmelerine ve sosyal dayanışmayı güçlendirmelerine olanak tanımaktadır. Filistin'deki eğitim sistemi, mevcut zorluklara rağmen, toplumsal gelişim ve kültürel sürdürülebilirlik açısından umut verici bir perspektif sunmaktadır.

Kültürel diplomasi, uluslararası ilişkilerde önemli bir araç olarak, ülkelerin kültürel değerlerini, kimliklerini ve tarihlerini tanıtmak amacıyla kullanılmaktadır. Filistin, tarihi ve kültürel derinliği ile bu alanda dikkat çekici bir örnek olduğu görülmektedir. Filistin'in kültürel diplomasi çabaları, hem içsel bir dayanışma oluşturma amacı taşırken hem de uluslararası kamuoyunda Filistin halkının haklarını ve kültürel mirasını savunmayı hedeflemektedir. Filistinli sanatçılar, yazarlar ve düşünürler, kültürel diplomasi yoluyla, Filistin'in yaşadığı zorlukları, tarihini ve kültürel kimliğini anlatmayı amaçlayarak uluslararası alanda görünürlük kazanmaktadır. Kültürel diplomasi, sanatın çeşitli kolları, bilim, eğitim gibi alanlarda ülkelerin itibarını arttırıcı nitelikte olabiliyorken, var olma mücadelesi veren ve görünür olmaya çabalayan ulusların da farkedilmesini sağlamaktadır (Yağmurlu, 2019, s. 1184). Eğitim, Filistin halkının geçmişini, mevcut durumunu ve geleceğini şekillendiren önemli bir araçtır. Bu bağlamda daha geniş bir destek ve işbirliği gerektirmekte olduğu gözlenmektedir. Filistin, zengin kültürel mirası, geleneksel sanatları, müziği ve edebiyatı ile dünya sahnesinde kendini ifade etmeye çalışırken, özellikle sanat ve kültür etkinlikleri aracılığıyla global bir farkındalık yaratmayı hedeflemektedir.

Filistin Yerel Müziği ve Konservatuvar Eğitimi

Filistin, tarih boyunca birçok kültür ve medeniyetin kesişim noktası olmuştur. Bu

zengin kültürel mozaik, Filistin'in sanatsal mirasında da kendini göstermektedir. Çevik'e göre sanat, tarih boyunca toplumsal tramvalarla ilgili olmuş ve kendi gerçekliğinde konuyu irdelemiştir (Çevik, 2020, s. 1365). Müzik, bu kültürel mirasın en önemli parçalarından biri olduğu görülmektedir ve Filistin'de hem yerel hem de batı müziği önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle Filistin yerel müziği, tarihsel ve kültürel anlam taşıyan melodileriyle Filistin halkının duygu ve düşüncelerini ifade etmenin bir yolu olmuştur. Filistin yerel müziği ve bu müziğin geleceğe taşınmasında büyük rol oynayan konservatuvar eğitimini vurgulamak gerekmektedir. Filistin müziği, tarih boyunca bölgenin çok kültürlü yapısını yansıtan zengin ve çeşitli bir mirasa sahip olmuştur. Bu müzik türünün, çok kültürlü toplum yapısındaki rolü ve bu müziğin küresel arenada nasıl kendine yer bulduğu Arap, Osmanlı, İslam ve batı kültürlerinin etkilerini bir araya getirdiği görülmektedir. Filistin'de müzik, sadece bir sanat formu değil, aynı zamanda toplumsal direniş unsurunun, kültürel kimliğin ve birlikteliğin ifadesi olarak önemli bir rol oynamaktadır.

Filistin yerel müziği, Orta Doğu'nun karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Melodik yapısı, ritimleri ve kullanılan enstrümanlarıyla kendine özgü bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir. Bu müzik türü genellikle ud, kanun, ney, darbuka ve def gibi geleneksel enstrümanlarla icra edilmektedir. Yerel müzik, ağıtlar, düğün şarkıları, halk dansları ve bayram şarkıları gibi birçok formda ortaya çıkar. (Agha, 2018, s. 221) Tarih boyunca halkın yaşamındaki önemli olayları, sevinçlerini, hüzünlerini ve mücadelelerini anlatan bir ifade biçimi olmuştur. Özellikle Filistin mücadelesi sırasında bu müzik, direnişin sesi haline gelmiş, insanların dayanışma ve birlik duygularını pekiştiren bir araç olarak kullanılmıştır. Bunun en bilinen örneklerinden biri, "Mawtini" (Vatanım) isimli şarkıdır. Bu eser, Filistinli müzisyenlerin yerel müzik ile toplumsal meseleleri nasıl harmanladığını göstermektedir.

Filistin'de konservatuvar eğitimi, yerel müziğin korunması ve geleceğe aktarılması için eğitim çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, Filistin'deki müzik bölümü konservatuvarları, hem klasik batı müziği hem de yerel müzik eğitimi veren önemli kurumlar olduğu bilinmektedir. Filistin'deki lisans düzeyindeki konservatuvar eğitimi, Edward Said Ulusal Müzik Konservatuvarı (ESNCM) tarafından sunulan programlar aracılığıyla yürütülmektedir. ESNCM, 1993 yılında kurulmuş olup, Ramallah, Kudüs, Gazze, Nablus ve Beytüllahim'de beş şubesi bulunmaktadır ve 1.000'den fazla öğrenciye eğitim vermektedir (Edward Said National Conservatory of Music, 2023). Bu konservatuvarlar, yerel müziğin yaşatılması, geliştirilmesi ve yeni nesillere aktarılmasını sağlamak için kapsamlı eğitim programları sunmaktadır. Filistin müziği, kültürel kimliğin korunmasında ve toplumsal direnişin ifadesinde önemli bir araç olmuştur.

ESNCM'nin eğitim modeli, hem Arap hem de Batı müziğini kapsayan kapsamlı bir müfredat üzerine kuruludur. Öğrenciler, bireysel enstrüman dersleri, teorik dersler, ensemble çalışmaları, koro ve Arap perküsyonu gibi çeşitli alanlarda eğitim alırlar. Program, sekiz seviyeden oluşan yapılandırılmış bir programı takip eder ve öğrenciler, dersleri tamamlayarak sınavlara girerler (Edward Said National Conservatory of Music, 2023). Bu eğitim modeli, öğrencilerin müzikal becerilerini geliştirmeyi, kültürel kimliklerini pekiştirmeyi ve toplumsal etkileşimi artırmayı hedeflemektedir. Ayrıca, ESNCM'nin düzenlediği çeşitli festivaller ve konserler aracılığıyla öğrenciler, performans deneyimi kazanmakta ve Filistin'in müzikal mirasını ulusal ve uluslararası

platformlarda temsil etme fırsatı bulmaktadırlar (Edward Said National Conservatory of Music, 2023). Yerel müziğin, özellikle konservatuvar eğitimi aracılığıyla öğretilmesi, genç nesillerin kültürel mirasını sahiplenmesine ve bu mirası uluslararası alanda tanıtmalarına olanak tanımaktadır. Birekul'un tanımına göre; bir kültürün sembolik anlatımı veya bir grubun yaşam biçimi olması nedeniyle fonksiyonel olarak birey, grup içinde uyumlu, katılımcı ve düzenli davranış oluşturmada yönlendirici de olabilmektedir (Birekul, 2015, s. 168). Müzik eğitimi, bireylerin müzikal yeteneklerini geliştirmenin ötesinde, onların kültürel kimliklerine olan bağlılıklarını da güçlendirir.

Edward Said Ulusal Konservatuvarı gibi kurumlar, Filistin'de müzik eğitiminin gelişmesinde öncü rol oynamaktadır. Bu konservatuvarlar, öğrencilere hem teorik hem de pratik müzik bilgisi sunmaktadır. Yerel müzik eğitimi, geleneksel enstrümanların öğrenilmesi ve yerel müziğin tarihsel ve kültürel arka planının öğretilmesini içermektedir. Ayrıca, öğrenciler konserler ve performanslar aracılığıyla deneyim kazanmaktadır; bu da müziğin sadece teorik olarak değil, toplumsal ve kültürel bağlamda da öğrenilmesini sağlamaktadır. Filistin'deki müzik eğitimi, sadece yerel müziğin öğretilmesiyle sınırlı değildir. Konservatuvarlar, batı müziği eğitimi de sunarak öğrencilere çok yönlü bir müzikal altyapı kazandırmaktadır. Bu sayede, öğrenciler hem batı hem de yerel müzik geleneklerini öğrenmekte ve iki müzik türünü birleştirerek yeni ve özgün müzikal eserler üretebilmektedir. Filistinli müzisyenler, bu çok kültürlü müzikal yaklaşımla, klasik batı müziği ile yerel melodileri harmanlayan yenilikçi çalışmalar yapmaktadır. Bu da Filistin müziğine uluslararası alanda tanınırlık kazandırmakta ve kültürel zenginliğin bir yansıması olarak önemli bir yere oturmaktadır.

Filistin Müziğinin Tarihsel Gelişimi ve Kültürel Direniş Perspektifinde Filistin Müziğinin Yeniden Canlanışı

Filistin müziği, halkın günlük yaşamının bir parçası olarak yüzyıllardır süregelen bir gelenek olduğu bilinmektedir. Bu müzik türü, Filistin halkının yaşamındaki önemli olayları, ritüelleri ve duygusal ifadeleri kapsamaktadır. Düğünlerden bayramlara, ağıtlardan toplumsal direniş şarkılarına kadar farklı müzikal formlar, Filistin müziğinin zenginliğini ortaya koymaktadır. Geleneksel Filistin müziği, ud, kanun, darbuka, ney ve def gibi enstrümanlar eşliğinde çalınmaktadır. Bu enstrümanlar, müziğin melodik yapısını ve ritmini belirlemektedir. Aynı zamanda, sözlü halk şarkıları da Filistin müziğinde önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle "zajal" ve "mawwal" gibi doğaçlamaya dayalı formlar, halkın kültürel hafızasını koruyan anlatılardır. Bu geleneksel formlar, yüzyıllardır nesilden nesile aktarılmakta ve Filistin kimliğinin bir parçası olarak yaşatılmaktadır. Filistin, tarih boyunca farklı kültürlerin bir araya geldiği bir coğrafya olmuştur. Bu çok kültürlü yapı, Filistin müziğinin gelişiminde büyük bir etki yaratmıştır. Arap müziğinin yanı sıra Osmanlı Dönemi' nden kalma müzikal etkiler, Filistin müziğine zengin bir dokunuş katmıştır. Aynı zamanda, enternasyonal farklı müzik geleneklerinden de etkiler görülmektedir.

1948'de İsrail'in kurulması ve sonrasında yaşanan çatışmalar, Filistin müziğinin evriminde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Filistin halkı için müzik, bu dönemde bir direniş ve dayanışma aracı haline gelmiştir. Özellikle "Mawtini" (Vatanım) gibi şarkılar, Filistin'in bağımsızlık ve özgürlük mücadelesinin sembolü haline gelmiştir. Bu tür eserler, Filistin kimliğinin ve kültürel mirasının korunmasına büyük katkı

sağlamıştır. Çevik, (2020, s. 1367) kültürel kimlik oluşumu, toplumsal etkileşim ve sanatla ilgili önemli bir ifadede bulunmuştur;

> "Sanat imgesinin ortaya çıkmasında akıl, içgüdü, duygu ne kadar etkili ise toplum koşulları, ekonomi, siyaset gibisosyolojik konular da o kadar etkilidir. Bu nedenle sanatçıyı bulunduğu toplum, kültür, dil ve dinden ayırmak imkansızdır. İnsanın duyguları, kişiliği, düşünceleri, içinde yaşadığı toplumda ve toplumdan edindiği deneyim ve birikimlerini eserlerine aktarır."

Dünya genelinde Filistin diasporası, bu müziği yaşatmak ve yaygınlaştırmak için önemli bir rol üstlenmiştir. Özellikle Lübnan, Ürdün, Suriye ve diğer Arap ülkelerinde yaşayan Filistinli müzisyenler, yerel müzik festivalleri ve konserler aracılığıyla bu kültürel mirası tanıtmışlardır (Shakir, 2016, s. 497). Bu süreç, Filistin müziğinin sadece yerel değil, bölgesel ve küresel ölçekte bir direniş sembolü olarak görülmesine neden olmuştur. Küreselleşmenin etkisiyle Filistin müziğinin uluslararası arenadaki yeri, dünya çapında daha geniş bir kitle tarafından tanınır hale gelmiştir (Kanaana, 2000, s. 57). Filistinli müzisyenler, uluslararası konserler, festivaller ve müzik etkinlikleri aracılığıyla kültürel miraslarını tanıtmaktadır (Schmidt, 2012, s. 118). Ramzi Aburedwan, Le Trio Joubran ve DAM gibi sanatçılar ve müzik grupları, Filistin'in müzikal mirasını modern müzikle harmanlayarak uluslararası arenada başarılı projelere imza atmıştır (Frishkopf, 2013, s. 203). Bu müzisyenler, geleneksel Filistin müziği ile modern caz, hip-hop ve klasik Batı müziği gibi türleri bir araya getirerek çok kültürlü bir müzikal dil geliştirmiştir (Halasa, 2011, s. 44). Bu da, Filistin müziğinin küresel bir dinleyici kitlesine ulaşmasını sağlamış ve kültürel mirası dünya çapında tanıtmıştır (Schade-Poulsen, 2005, s. 167).

Arap Müziğinin Geleneksel Şiir ve Müzik Formları Zajal ve Mawwal

Filistin, tarih boyunca çeşitli kültürel ve edebi unsurların birikimi ile şekillenmiş bir coğrafyadır. Bu topraklarda yaşayan halk, zengin bir geleneksel müzik ve edebiyat kültürü oluşturmuştur. Filistin'deki geleneksel şarkı sözleri ve şiirler, sadece estetik bir ifade biçimi değil, aynı zamanda toplumun kültürel kimliğini, değerlerini ve tarihini yansıtan önemli bir iletişim aracı olduğu görülmektedir. Arap müziği, yüzyıllar boyunca sözlü kültürün ve edebiyatın zenginliğini melodilerle birleştirerek eşsiz bir sanat formu yaratmıştır. Bu sanat formunun önemli iki öğesi, zajal ve mawwal olarak bilinen şiirsel ve müzikal türlerdir. Orta Doğu'da, özellikle de Levant (Şam, Lübnan, Filistin, Ürdün) bölgesinde popüler olan bu formlar, Arap kültürünün duygusal ve sanatsal ifade biçimlerini ortaya koymaktadır.

Şiir ve melodinin birleşimi diye tanımlanan zajal, kökeni Orta Çağ Arap şiirine dayanan, müzikal ve ritmik bir şiir türüdür. Genellikle halk arasında icra edilen zajal, şairlerin (zajjal veya zajjalar) doğaçlama olarak karşılıklı atışmalarıyla gerçekleşmektedir. Bu atışmalar, toplumsal meseleleri, aşkı, doğayı, mizahı ve hayatın farklı yönlerini işlemektedir. Zajalin en belirgin özelliği, kelime oyunları, uyak düzenleri ve ritmik yapısıyla dikkat çeken lirik bir yapıya sahip olmasıdır. Zajal, daha çok düğünler, kutlamalar, dini festivaller ve toplumsal etkinliklerde icra edilmektedir. Genellikle bir grup şairin (zajjal) birbirleriyle yarışarak, doğaçlama ve esprili bir dille, halkın gündelik yaşantısına ve duygularına değinerek şiir söylemeleri şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu yarışma ve doğaçlama geleneği, zajalin önemli bir özelliği olup halkın

katılımını teşvik etmektedir. Zajalin müzikle birleşmesi, bu sanatı daha canlı ve etkileyici hale getirmektedir. Geleneksel enstrümanlar (ud, darbuka, def vb.) eşliğinde çalınır ve topluluğun enerjisini yükselten bir performans sergilenmektedir. Zajal'in tarihi, Endülüs İslam dönemine kadar uzanmaktadır. Zajal, Lübnan, Filistin ve Suriye gibi Levant coğrafyalarında köklü bir şiir-müzik formu olarak gelişmiş, doğaçlamaya dayalı bir vokal gelenektir (Stone, 2008, s. 92). İlk olarak İspanya'daki Arap toplumlarında gelişen zajal, buradan Kuzey Afrika ve Levant bölgesine yayılmıştır. Zamanla, yerel kültürlerin etkisiyle farklı versiyonları ortaya çıkmış ve Arap dünyasının birçok bölgesinde popüler hale gelmiştir. Filistin, Lübnan ve Suriye'de hala yaygın olarak icra edilen bu sanat, kültürel kimliği ve tarihsel belleği canlı tutmanın bir yolu olarak kabul edilmektedir. Müzikal olarak Zajal formları genellikle Maqam Bayati, Hijaz ya da Rast gibi Arap müziğinin temel makamlarında icra edilir (Touma, 1996, s. 144). Bu makamlar, formun duygusal ifadesini ve toplumsal mesajını destekleyen melodik yapılar sunar. Zajal ezgileri genellikle 6/8 veya 4/4 gibi açık ritmik döngülerle icra edilir; bu da hem sözlü şiirin akışını hem de müzikal ifadenin sürekliliğini destekler (Shiloah, 1995, s. 101).

Zajal, toplumsal olaylara yanıt veren bir tür olarak, Filistin toplumunun dinamiklerini yansıtmaktadır. Şarkının icrası sırasında yapılan doğaçlama performanslar, toplumsal etkileşimi güçlendirmekte ve dinleyicilerin katılımını teşvik etmektedir.

Mawwal, melankoli ve doğaçlamanın sesi şeklinde ifade edilmektedir. Arap müziğinde derin duygusal ifadeleri ve melankolik tonlarıyla bilinen bir başka geleneksel müzikal formdur. Mawwal, şarkı söyleyen kişinin (mawwalci veya mawwalı) genellikle doğaçlama olarak söylediği ve belirli bir melodiye bağlı kalmadığı serbest ritimli bir şarkı türüdür. Mawwal, uzun süreli melodik pasajlar ve içli vokal süslemeler ile dikkat çeker. Şarkı sözleri genellikle aşk, ayrılık, özlem ve hüzün gibi temaları işlemektedir. Mawwal, genellikle diğer şarkıların veya müzikal performansların başlangıcında söylenir ve bir geçiş bölümü olarak hizmet etmektedir. Bu doğaçlama müzikal pasajlar, dinleyiciyi şarkının ruhuna hazırlamakta ve sanatçının yeteneklerini sergilemesine olanak tanımaktadır. Mawwal'in en büyük özelliği, belirli bir uyak düzenine ve ritme bağlı olmadan, sanatçının içsel duygularını özgürce ifade edebilmesidir. Bu nedenle, mawwal türü, büyük ölçüde bireysel yaratıcılığa ve doğaçlamaya dayanmaktadır. Mawwal'ın kökleri de Orta Çağ'a kadar uzanır ve tarihsel olarak Arap halk şiirinin ve müziğinin birleşimi olarak görülmektedir. Orta Doğu'nun farklı bölgelerinde farklı tarzlarda icra edilen mawwal, genellikle söylenen yöreye göre değişiklik göstermektedir. Lübnan, Mısır, Suriye ve Filistin'de popüler olan bu müzik türü, yerel aksanlar ve melodi yapılarıyla farklılaşmaktaıdr. Bu esneklik, mawwal'ın bölgesel özellikleri korumasına ve gelişmesine olanak tanıdığı görülmektedir.

Zajal ve mawwal, Arap müziğinde hem geleneksel hem de modern müzik formlarında önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Arap müziğinin en özgün ve etkileyici formlarından ikisi olan bu formlar, klasik Arap müziği konserlerinde, düğünlerde, halk festivallerinde ve sosyal etkinliklerde yaygın olarak icra edilmektedir. Sanatçılar, zajal ve mawwal'ı kullanarak toplumla bir iletişim köprüsü kurmuştur; onların duygularını, düşüncelerini ve kültürel mirasını yansıtmaktadır. Zajal'in doğaçlama doğası, sanatçının yaratıcılığını sergilemesine ve dinleyiciyi aktif bir şekilde katılmaya teşvik eder. Bu da zajal'ı canlı ve etkileşimli bir performans sanatı haline getirmektedir. Öte yandan, mawwal ise daha kişisel ve derin bir ifade biçimi olduğu bilinmektedir.

Mawwal söyleyen sanatçılar, içsel duygularını melodik bir şekilde dışa vurarak, dinleyiciye duygusal bir deneyim sunmaktadır. Bu iki müzikal ve şiirsel tür, kültürel hafızayı canlı tutarak, toplumsal dayanışmayı teşvik etmektedir. Bireylerin duygusal ifadelerini sanatsal bir şekilde dile getirmelerine olanak tanımaktadır. Tarih boyunca gelişmiş ve farklı kültürel etkilerle zenginleşmiş olan zajal ve mawwal, günümüzde de Arap müziğine önemli bir katkı sunmaktadır.. Modern dünyada, zajal ve mawwal'ın geleneksel köklerini koruyarak, çağdaş müzikle birleşmesi, bu formların canlılığını ve popülerliğini sürdürmesine yardımcı olmaktadır. Bu da, Arap müziğinin hem yerel hem de küresel arenada zengin bir kültürel miras olarak tanınmasına katkı sağlamaktadır.

Modern dönemde ise, zajal ve mawwal'ın geleneksel formları korunmakla birlikte, popüler müzikle birleşerek yeni şekillerde ortaya çıkmaktadır. Filistin, Lübnan ve Mısır gibi ülkelerde, bu geleneksel formlar modern müzikle harmanlanarak yeni bir müzikal dil oluşturulmuştur. Bu da, zajal ve mawwal'ı genç nesiller için daha çekici hale getirmiştir. Modern Arap müziğinde, zajal ve mawwal türleri hala kullanılmakta ve geleneksel müzik festivalleri, televizyon programları ve dijital platformlarda geniş bir dinleyici kitlesine hitap etmektedir. Bu süreç, Arap kültürünün ve müzikal mirasının korunmasına ve yaygınlaştırılmasına katkı sağlamaktadır.

Klasik Filistin şiirine örnek;

Mahmoud Darwish'in "A Lover from Palestine"

Mahmoud Darwish, Filistin'in en önemli şairlerinden biri olduğu bilinmektedir ve şiirlerinde sıkça özgürlük, kimlik ve aşk temalarını işlemektedir. "A Lover from Palestine" şiirinde, aşk ve vatan sevgisi iç içe geçmiş olarak işlenmiştir. Şair, sevdiğini özlerken vatanını da unutmamaktadır. Darwish, zengin bir imgeler dünyası kullanarak okuru derin bir düşünceye sevk eder. "Bir aşk, bir vatan, bir kimlik" arasında kurduğu bağ, Filistin halkının duygu dünyasını yansıtmaktadır. Darwish'in eserleri, Filistin halkının kimliğini ve kültürel mirasını simgelemektedir. Şiirlerinde kullandığı diller ve imgeler, toplumsal hafızayı pekiştirdiği gibi; aynı zamanda direniş ruhunu canlı tutmaktadır.

Modern geleneksel şarkılara örnek;

"Ya Rabea al-Layl"

Bu şarkı, modern Filistin müziğinde sıklıkla icra edilen bir eserdir ve hem geleneksel hem de modern unsurları barındırır. Gecenin güzelliklerini, huzurunu ve yalnızlığını ifade etmektedir. Aynı zamanda aşkı ve özlemi de dile getirir. Şarkının sözlerinde imgeler ve doğa betimlemeleri ön plandadır. Duygusal bir dil kullanılarak, dinleyicide derin bir his uyandırılır. Modern yorumlarla birlikte bu eser, Filistin müziğinin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Geleneksel unsurların korunması, yeni nesillere aktarılması açısından büyük bir değer taşımaktadır.

Filistin geleneksel müziği, zengin bir repertuvara sahip olup, çeşitli temaları içermektedir. Şarkı sözleri genellikle aşk, doğa, özlem, direniş ve toplumsal olaylar gibi konulara odaklanmaktadır. Bu şarkılar, toplumun duygularını, düşüncelerini ve deneyimlerini ifade etmek için güçlü bir araç olduğu bilinmektedir. Özellikle direniş teması, Filistin halkının tarihsel mücadelesini ve kimliğini yansıtan önemli bir ifade

içermektedir.. Şarkı sözlerinin yapısında, çoğunlukla ezgi ve ritimle uyumlu bir dil kullanılmaktadır. Bu da sözlerin daha akıcı ve etkileyici bir biçimde iletilmesini sağlamaktadır. Geleneksel müzik formları, bu sözleri melodi ile birleştirerek, dinleyicilere duygusal bir deneyim sunmaktadır.

Filistin'de geleneksel şiir, halkın sözlü kültürünün önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Şiir, genellikle anlatı geleneği içinde aktarılır ve toplumsal olaylara, tarihi mücadelelere, aile bağlarına ve doğaya dair izlenimleri yansıtır. Filistinli şairler, şiirlerinde özgürlük, kimlik ve umut temalarını sıkça işleyerek, halkın duygularını dile getirir. Geleneksel şiir, sözlü geleneğin bir parçası olarak, toplumsal olayların aktarılmasında ve bireylerin duygu ve düşüncelerinin ifade edilmesinde önemli bir rol oynar. Şairler, toplumun yaşadığı acıları, sevinçleri ve mücadeleleri dile getirirken, bu süreçte kültürel kimliği de pekiştirmektedir. Filistin'deki geleneksel şarkı sözleri, şiirler, kültürel kimliğin ve toplumsal dayanışmanın güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Bu eserler, bireylerin, toplulukların kültürel miraslarına bağlanmalarını, geçmişle bağlantı kurmalarını ve kendilerini ifade etmelerini olanak tanımaktadır. Özellikle müzik, toplumsal olaylara yanıt verme ve direnişin bir sembolü olma işlevini üstlenmiştir, Geleneksel şarkılar ve şiirler, Filistin halkının kimliğini oluşturan unsurlardan biri haline gelmiştir. Bu eserler, hem geçmişten günümüze süregelen kültürel değerlerin aktarımını sağlamakta hem de yeni nesillerin bu değerlere sahip çıkmasına olanak tanımaktadır.

Günümüzde, Filistin'de geleneksel şarkı sözleri ve şiirler, modern müzik ve edebiyat ortamında yeniden yorumlanmaktadır. Yeni nesil sanatçılar, geleneksel unsurları modern melodilerle birleştirerek, bu eserleri geniş bir kitleye ulaştırma çabası içinde olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, sosyal medya ve dijital platformlar, geleneksel müziğin ve şiirlerin yayılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Filistin'de geleneksel şarkı sözleri ve şiirler, yalnızca kültürel bir miras değil, aynı zamanda toplumsal kimliğin ve dayanışmanın ifade biçimleridir. Bu eserler, geçmişin izlerini taşırken, geleceğin inşasında da önemli bir yer tutmaktadır. Filistin halkının mücadelesi, kültürel kimliği ve duygusal derinliği, bu geleneksel formlar aracılığıyla aktarılmaya devam etmektedir.

Kültürel Kimliğin Müzikal Yansıması "Alf Leila Wa Leila": Şarkı Sözleri ve Yorum Analizi

"Alf Leila Wa Leila" (Bin Gece ve Bir Gece), Arap müziğinin en ikonik eserlerinden biridir ve ünlü Arap sanatçısı Umm Kulthum tarafından seslendirilmiştir. Bu eser, yalnızca melodik yapısı ve vokal performansı ile değil, aynı zamanda zengin sözleri ve derin anlamları ile de dikkat çekmektedir. "Alf Leila Wa Leila," dinleyiciyi büyüleyen bir masal gibi akarak Arap kültürünün zenginliğini ve geleneksel unsurlarını yansıtmaktadır. "Alf Leila Wa Leila" şarkısının sözleri, Alevi bir aşkı ve hayal dünyasında kaybolmayı anlatmaktadır. Şarkının açılışında, dinleyiciler, masalsı bir atmosfere çekilir. Şarkıda, "Bin gece ve bir gece" ifadesi, aşkın ebediliğini ve zamansızlığını simgelerken, aynı zamanda doğu masallarının derinliklerine bir gönderme yapmaktadır. Sözlerin içeriği, hem romantik bir anlatım sunmakta hem de melankolik bir his taşımaktadır. Şarkıda, bir âşık, sevgilisinin hatıraları ile dolu bir dünyada kaybolmuş gibidir. Aşkın verdiği sevinç ve acı, dinleyicilere derin bir duygusal deneyim yaşatmaktadır.

"وليلة ليلة ألف"

وسهره قمره وقمره، ونجومه وسماه الليل
أنا حياتي يا أنا حبيبي يا وأنا وإنت
حبيبي يا حبيبي، يا
وسماه الليل
وقمره ونجومه
وسهره قمره
وأنا وإنت
أنا حبيبي يا
أنا حياتي يا
سوا الحب في كلنا كلنا
الهوى منه آه والهوى،
الهوى منه آه الهوى،
الهوى منه آه الهوى، منه آه
الهوى سهران
الهنا يسقينا
بالهنا ويقول
الهوى منه آه والهوى،
الهوى منه آه الهوى، آه
الهوى منه آه الهوى، منه آه
الهوى سهران
الهنا يسقينا
بالهنا ويقول

"Binbir Gece"

Ah sevgilim, ah sevgilim, ah sevgilim
Gece ve onun gökyüzü ve onun yıldızları ve onun ayı, onun ayı ve onun gecesi
Ve sen ve ben, aşkım, ben, hayatım, ben
Ah aşkım, aşkım
Gece ve adı
Ve onun yıldızları ve ayı
Onun ayı ve gecesi
Ve sen ve ben
Ah aşkım, benim
Ah hayatım
Hepimiz birlikte aşığız
Ve tutku, ah, tutku
Fantezi, ah ne tutku
Ah onun tutkusu, ah onun tutkusu
Tutkuyla geç saatlere kadar uyanık kalın
Tanrımız bize su veriyor
Ve buraya gel diyor
Ve tutku, ah, tutku
Ah tutku, ah tutku
Ah onun tutkusu, ah onun tutkusu
Tutkuyla geç saatlere kadar uyanık kalın
Tanrımız bize su veriyor
Ve buraya gel diyor

Şarkının özellikle şu bölümleri dikkat çekicidir:
*Aşkın ve özlemin vurgulanması
*Sevgiliye duyulan özlem ve hasret
*Hayaller ve gerçekler arasındaki çatışma

Şarkının ana teması, aşkın yoğun duygusallığıdır. Aşk, hem mutluluk hem de acı ile birleştirilmiş bir şekilde sunulmaktadır. Dinleyici, şarkının sözlerinde aşkın getirdiği duygusal dalgalanmaları hissetmektedir. "Bin Gece ve Bir Gece" ifadesi, dinleyiciyi doğu masallarının büyülü dünyasına taşımaktadır. Bu masalsı anlatım, şarkının duygusal derinliğini artırmaktadır ve bunun yanı sıra dinleyicinin hayal gücünü harekete geçirmektedir. Şarkı, Arap kültürünün zenginliklerini ve geleneklerini yansıtmaktadır. Aşkın ve romantizmin geleneksel temaları, dinleyiciye Arap kültürünün derinliklerine bir bakış sunmaktadır. Şarkıda hayallerle gerçekler arasındaki çatışma, sevgiliye duyulan özlem, hayallerde yaşamaya iterken, aynı zamanda gerçeklerin ağırlığı hissedilmektedir. Bu durum, aynı zamanda dinleyicide bir içsel çatışma yaratmaktadır.

Bu şarkı, hem müzikal yapısı hem de lirik içeriği bakımından önemli bir kültürel miras unsuru olarak değerlendirilmektedir. "Alf Leila Wa Leila", Maqam adı verilen geleneksel Arap müzik teorisine dayanan bir müzik formu içinde yapılandırılmıştır. Maqam, Arap müziğinin melodik yapı taşlarını oluşturmaktadır ve belirli duyguları ifade etmek için farklı ton ve modların kullanımını içermektedir. Şarkı, Hicaz Kar makamında bestelenmiştir. Bu makam, melankoli ve derin duygusal ifade için sıkça kullanılmaktadır. "Alf Leila Wa Leila"nın lirik içeriği ve melodik yapısı, bu makamın karakteristik özellikleriyle örtüşerek derin bir duygusal yoğunluk yaratmaktadır. Umm Kulthum'un şarkıdaki duygusal ifade gücü, dinleyicilerin kendi yaşamlarındaki deneyimlerle bağ kurmalarını sağlamaktadır. Her bir nota ve dizede, aşkla ilgili karmaşık duyguları ustalıkla yansıtır. Şarkının uzunluğu ve dinamik yapısı, sanatçının doğaçlama yeteneğini de sergiler. Şarkı genellikle A-B-A formunu izlemektedir. Bu form, ilk bölümde bir tema sunar, ikinci bölümde ise bu temanın geliştirilmesiyle yeni bir melodi ve duygu katmanları eklenmektedir. "Alf Leila Wa Leila", Maqsum ritim düzeniyle icra edilmektedir. Bu ritmin, Arap müziğinde sıkça kullanılan bir yapı olduğu bilinmektedir ve dinamik bir atmosfer içermektedir. Şarkının temposu, dinleyiciye hem hareketlilik hem de duygu yoğunluğu hissi vermektedir.

"Alf Leila Wa Leila", yalnızca müzikal bir eser olmanın ötesinde, Filistin ve Arap kültürünün önemli bir parçasını temsil etmektedir. Umm Kulthum'un yorumuyla bu eser, Arap dünyasında yankı bulmuş ve kültürel kimliğin pekiştirilmesinde rol oynamıştır. Şarkı, geçmiş ile günümüz arasında köprü kurarak Arap halkının duygusal ve kültürel bağlarını güçlendirmiştir. Filistin'de ve daha geniş Arap dünyasında toplumsal olaylarla iç içe geçmiş bir bağlamda dinlenmiştir. Siyasi ve sosyal bağlamda, bu şarkının söylemi, halkın umutları, hayalleri ve mücadeleleri ile iç içe geçmiş olduğu görülmektedir.

Bulgular

Çalışmanın bulguları, Filistin'deki müzik eğitiminin kültürel mirasın korunması ve aktarılmasında önemli bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Mawwal ve zajal gibi

geleneksel müzik formlarını, klasik batı müziği ile birlikte müzik okullarının müfredatına entegre edilerek, harmanlanmış bir öğrenme ortamı hazırlamaya destek olabilmektir. Edward Said Ulusal Konservatuvarı gibi kurumlar bu entegrasyonda kilit rol oynamaktadır ve batı müziğinin teknik becerilerini öğretirken aynı zamanda yerel müzik geleneklerine de önem vermektedir. Ayrıca, modern uyarlamalarla geleneksel müziğin performe edildiği konser ve festivallerin, evrilen fakat dirençli bir kültürel kimliği yansıttığını göstermektedir.

Araştırma, zajal ve mawwal'ın sadece sanatsal ifade biçimleri değil, aynı zamanda toplumsal etkileşimi ve kültürel kimliği pekiştiren araçlar olduğunu ortaya koymuştur. Zajal, toplulukların bir araya gelerek toplumsal sorunları, aşkı, mizahı ve gündelik hayatı ele aldığı doğaçlama bir performans sanatı olarak karşımıza çıkarken, mawwal, bireylerin içsel duygularını melankolik bir dille ifade etmelerine olanak tanımaktadır. Modern dönemde, bu formlar dijital medya ve popüler müzikle birleşerek genç nesillere ulaşmış ve geleneksel unsurlarını koruyarak çağdaş bir müzikal dil oluşturmuştur.

Tartışma

Bu çalışmada elde edilen bulgular, Filistin'de müzik eğitiminin yalnızca teknik becerilerle sınırlı kalmadığını; aksine kültürel kimliğin korunması, yeniden inşası ve küresel düzlemde temsili açısından önemli bir işlev üstlendiğini göstermektedir. Bu bağlamda, müzik eğitiminin kültürel diplomasi ve kimlik politikaları ile iç içe geçtiği anlaşılmaktadır. Benzer şekilde, literatürde Filistinli müzisyenlerin sadece sanatsal üretim değil, aynı zamanda kültürel direnişin taşıyıcıları olarak da değerlendirildiği görülmektedir (Frishkopf, 2013, s. 209; Kanaana, 2000, s. 58). Bu durum, müzik eğitiminin bireysel ifade biçimlerinin ötesine geçerek toplumsal hafızanın bir taşıyıcısı ve aktarıcısı olduğunu ortaya koymaktadır.

Filistin örneği ile paralel biçimde, Türkiye'de yapılan bazı Türk halk müziği çalışmaları da kültürel mirasın aktarımı bağlamında benzer işlevler üstlenmektedir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yapılan saha araştırmalarında, halk müziğinin toplumsal hafızayı diri tutan bir araç olduğu ve genç kuşaklara kültürel kimlik aktarımında kritik bir rol oynadığı saptanmıştır (Öztürk, 2017, s. 121; Demirci, 2020, s. 89). Bu bağlamda, geleneksel müzik eğitimi ile modern müzik pedagojisi arasında kurulan köprüler, hem Filistin'de hem Türkiye'de kültürel süreklilik açısından benzer sonuçlar doğurmaktadır. Özellikle Filistin'de müzik eğitimi, baskı altındaki bir halkın kimliğini koruma stratejilerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, eğitim süreci yalnızca bireysel gelişim değil, aynı zamanda kolektif bir varoluş mücadelesidir (Shannon, 2006, s. 131). Bu durum, kültürel direniş kavramı ile örtüşmektedir. Nitekim LeVine (2005, s. 99), Filistin'de hip-hop, ud ve şiir gibi müzikal formların birer direniş aracı olarak konumlandığını belirtmektedir. Benzer şekilde Türkiye'deki bazı çalışmalar da, özellikle Alevi-Bektaşi müzik geleneğinin, toplumsal dışlanma süreçlerine karşı bir direniş estetiği geliştirdiğini ortaya koymaktadır (Tura, 2006, s. 75). Dolayısıyla çalışmanın bulguları, sadece Filistin bağlamında değil, kültürel baskı ve asimilasyon riski altındaki diğer toplumlar için de geçerli olabilecek bir çerçeve sunmaktadır. Müzik eğitimi, bu toplumlarda hem kimliğin inşası hem de kültürel devamlılık açısından stratejik bir araç olarak öne çıkmaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, bu işlevin daha geniş karşılaştırmalı perspektiflerle ele alınması, hem

eğitim politikaları hem de kültürel sürdürülebilirlik bağlamında önemli katkılar sağlayacaktır.

Sonuç/ Conclusion

Filistin, tarihi ve coğrafi olarak zengin bir kültürel mirasa sahip olup, bu miras, halkın kimliğini ve toplumsal dinamiklerini şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Filistinli bireylerin kültürel kimlikleri, yalnızca geçmişle değil, aynı zamanda günümüzde yaşanan sosyal, siyasi ve ekonomik dinamiklerle de etkileşim halindedir. Bu bağlamda, Filistin kültürel kimliği, çok katmanlı ve dinamik bir yapıya sahip olup, bireylerin kimlik arayışları, toplumsal bağlamları ve kültürel pratikleri ile derin bir şekilde ilişkilidir. Kültürel kimliğin oluşumunda müzik, sanat, edebiyat ve dil gibi unsurlar, Filistin halkının kolektif hafızasını ve kimliğini pekiştiren araçlar olarak ön plana çıkmaktadır. Özellikle müzik, Filistinli bireylerin duygusal ve toplumsal deneyimlerini ifade etmede, kültürel miraslarını sürdürmede ve ulusal bilinci artırmada hayati bir rol oynamaktadır. "Alf Leila Wa Leila" gibi eserler, bu kimliğin ifade edilmesinde ve anlaşılmasında önemli bir yer tutar. Filistin müziği, tarihsel birikimi, kültürel çeşitliliği ve çok kültürlü yapısıyla zengin bir müzikal gelenektir. Bu müzik türü, yalnızca Filistin halkının yaşamını ve kültürel kimliğini yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda çok kültürlü toplumların ifade ve birlikteliğini temsil eder. Kültürel direnişin bir sembolü olarak, Filistin müziği dünya genelinde geniş bir dinleyici kitlesi tarafından tanınmakta ve sevilmektedir. Bu müzikal kimliğin geleceği, çok kültürlü toplum yapısı içinde zenginleşmeye ve evrim geçirmeye devam edecektir. Araştırmanın sonuçları, Filistin'deki müzik eğitiminin kültürel kimlik ile derin bir şekilde iç içe geçtiğini göstermektedir.

Çalışma, Filistin'deki müzik eğitimi ve gelişiminin yalnızca teknik becerilerin öğretilmesi ile sınırlı olmadığını, kültürel kimliğin korunması ve canlandırılması için dinamik bir platform sunduğunu ortaya koymaktadır. Geleneksel ve batı müziği eğitiminin harmanlanmasıyla, Filistinli müzisyenler yenilikçi ve kendine özgü bir müzikal ifade biçimi geliştirmekte, bu sayede müziği güçlü bir kültürel diplomasi aracı olarak kullanmaktadırlar. Bu araştırma, müzik eğitiminin kültürel koruma ve modern sanatsal ifade arasında nasıl bir köprü oluşturabileceğine dair değerli içgörüler sunmakta ve küreselleşme karşısında kültürel kimliklerini korumaya çalışan diğer bölgeler için bir model teşkil etmektedir.

Kültürel diplomasi, ülkelerin kültürel değerlerini, kimliklerini ve tarihlerini tanıtmak amacıyla önemli bir çerçeve sunmaktadır. Filistin, derin tarihi ve kültürel kökleriyle bu alanda öne çıkan bir örnektir. Kültürel diplomasi çabaları, içsel dayanışma oluşturma ve Filistin halkının haklarını ve kültürel mirasını uluslararası arenada savunma amacı taşımaktadır. Müzik, sanat ve diğer kültürel ifade biçimleri aracılığıyla Filistinli sanatçılar ve düşünürler, kendi deneyimlerini, mücadelelerini ve kimliklerini görünür kılarak küresel bir farkındalık yaratmaktadır. Bu çalışma, özellikle müzik eğitiminin kültürel mirasın korunması ve kültürel ifadelerin dünya sahnesinde tanıtılması açısından önemli bir araç olduğunu vurgulamakta, bu bağlamda kültürel direnişi ve sanatsal özgürlüğü desteklemenin önemini ortaya koymaktadır. Filistin'deki kültürel kimlik, zorluklar ve baskılarla şekillenmiş olsa da, bu kimlik aynı zamanda direniş, dayanıklılık ve umudu simgelemektedir. Filistin halkı, kültürel mirasını yaşatarak ve bu mirası yeni nesillere aktararak, kendi kimliklerini korumakta ve güçlendirmektedir.

Kültürel kimlik, yalnızca bireylerin kendilerini tanımlama biçimleri değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmanın ve kültürel direnişin de bir ifadesi olduğu görülmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	*Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.*
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	*It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.*
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça | References

Agha, F. (2018). "Contemporary Palestinian music: the intersection of tradition and modernity". *Musical Cultures in the Middle East, 12*(2), 215-229.

Akman, M. K. (2018). "Savaşın ve çatışmanın sanatta temsili" *Sanat Sosyolojisi ve Güvenlik Sosyolojişi Çözümlemeleri Social Science Studies, 6*(4), 168-181

Arı, A. (2018). *"Müzik ve kimlik: kültürel miras ve yenilikçilik"*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Baram, A. (2013). *"The role of music in Palestinian identity formation".* Philadelphia: Temple University Press.

Beyazdüz, Selim. (2024). "Kültürel direniş pratiği olarak sinema anlatıları özelinde dünyadan arda kalan topraklara, Filistin'e bakmak" *Ombudsman Akademik, 10*(20), 229-278.

Birekul, Mehmet. (2015). "Popüler kültür ve müzikte anlamın kaybı". *Akademik İncelemeler Dergisi, 10*(1), 155-180.

Çelik, Zeynep. (2019). "Filistin müzik kültürü ve diaspora". *Müzik Bilimleri Dergisi, 14*(1) , 45-62.

Çevik, S. K. (2020). "Sanatsal intifada bir işgalin anatomisi / Filistin". *İdil Dergisi*, 73, 1363-1378.

Demirci, A. (2020). "*Kültürel Bellek ve Halk Müziği: Diyarbakır Örneği".* Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Duman, İsmail. (2020). "Filistin ve müzik: kimlik ve direniş". *Kültürel Çalışmalar Dergisi, 8*(4), 89-103.

Frishkopf, M. (2013). *"Music and Media in the Arab World".* American University in Cairo Press.

Heinich, Nathalie. (2013). *"Sanat sosyolojişi"*, Çev: T. Arnas, İstanbul: Bağlam Yayınları

Kanaana, S. (2000). *"Popular music and resistance in Palestine. In E. S. Kaplan (Ed.), Being Palestinian".* Pluto Press.

Kassem, A. (2014). *"The music of Palestine: identity and resistance."* New York: Routledge.

Korkmaz, Hasan. (2017). "Filistin müzik kültürü ve kültürel kimlik". *Uluslararası Müzik Araştırmaları Dergisi, 5*(2), 123-140.

LeVine, M. (2005). *"Heavy Metal Islam: Rock, Resistance, and the Struggle for the Soul of Islam".* Random House.

Öztürk, M. (2017). Kültürel Mirasın Taşıyıcısı Olarak Halk Müziği Eğitimi: Van Yöresi Üzerine Bir Araştırma. *"Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi", 84*, 115–132.

Said, E. (2009). *"Kültür ve direniş"*. Agora Kitaplığı, İstanbul.

Shakir, A. (2016). "Music and cultural identity in the Palestinian diaspora". *International Journal of Middle Eastern Studies, 48*(3), 491-505.

Shannon, J. H. (2006). *"Among the Jasmine Trees: Music and Modernity in Contemporary Syria"*. Wesleyan University Press.

Tura, Y. (2006). *"Alevi-Bektaşi Müzik Geleneği ve Kimlik İnşası"*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

Yağmurlu, Aslı. (2019). "Kültürel diplomasi: kuram ve pratikteki çerçevesi". *Selçuk İletişim, 12*(2), 1210-1238.

Yıldız, H. (2021). *"Çok kültürlü toplumlarda müzik: Filistin ve diğer örnekler".* Ankara: Nobel Yayınları.

Yıldız, Süleyman (2007). "Kimlik ve ulusal kimlik kavramlarının toplumsal niteliği", *Milli Folklor Dergisi, 19*(74), 9-16.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 953-969 | Araştırma Makalesi

Bağlamanın Organolojik Özellikleri: Gelişim Normlarının Belirlenmesi

Ümit Baykara [1] **Emine Ceylan Ünal Akbulut** [2]

Öz

Bu çalışma, bağlamanın fiziksel yapı özelliklerini ve bu özelliklerin organolojik açıdan gelişim normlarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Bağlama, Türk halk müziği ve halk kültürü içinde önemli yer tutan ve farklı coğrafyalarda geniş kullanım alanı bulan bir enstrümandır. Tarihsel süreçte hem halk arasında hem de akademik çevrelerde icra ve yapım şekillerinde sürekli bir değişim ve gelişim gösteren bağlama, fiziksel özellikleri bakımından çeşitlenmiştir. Bu bağlamda bağlamanın ana yapı elemanlarının ve bu elemanlar üzerinde oluşturulan normları araştırma kapsamında incelenmiştir. Çalışmada bağlamanın fiziksel yapı elemanları, tekne, kapak, sap gibi büyük bölümlerle birlikte, bu bölümleri tamamlayan tel, mızrap, perdeler, burgu, eşik, cila ve ölçülendirme gibi diğer yapısal unsurlar da ele alınmaktadır. Araştırmanın temel amacı, bu yapı elemanlarının görsel olarak ayırt edilebilen özelliklerinin belirli normlara oturtulmasıdır. Böylelikle, bağlamanın yapısal gelişiminin doğru bir şekilde anlaşılması ve gelecekteki çalışmalar için rehber oluşturulması hedeflenmektedir. Bağlamanın fiziksel yapısındaki gelişim, toplumsal değişimler ve sanat dünyasındaki ilerlemelerle yakından ilişkilidir. Bağlama çalgısında tekne, kapak ve sap gibi temel bölümlerinin yapımında kullanılan malzemeler ve teknikler, tarihsel süreç içinde değişiklik göstermiştir. Tekne kısmı oyma veya yaprak gibi iki farklı şekilde üretilirken, kullanılan ağaç türleri de değişiklik göstermektedir. Aynı şekilde, kapak bölümü sesin iletilmesinde önemli bir rol oynayan farklı ağaç türlerinden yapılmakta, kapakta kullanılan destek çıtası veya balkon sistemi gibi yapısal desteklerle çalgının performansı artırılmaktadır. Çalışma, bağlamanın fiziksel yapısına dair normların oluşturulması ve bu normların detaylı bir şekilde değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir. Yapısal elemanlar arasında sapın dayanıklılığı, tellerin kalitesi, perdelerin düzenlenişi gibi faktörler icra ve performans üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Ayrıca, bağlamada kullanılan tel ve cila türleri gibi daha küçük yapı elemanları da çalgının genel performansını etkilemektedir. Araştırma, bu yapı elemanlarının tamamını değerlendirerek, bağlamanın fiziksel yapısını sistematik bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bağlama, Organoloji, Norm, Müzik Aleti, Gelişim.

Baykara, Ü., & Ünal Akbulut, C. (2025). Bağlamanın Organolojik Özellikleri: Gelişim Normlarının Belirlenmesi. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 953-969. https://doi.org/10.15869/itobiad.1573439

Geliş Tarihi	25.10.2024
Kabul Tarihi	28.03.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

1 PhD(C), Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Müzik ve Sahne Sanatları, İstanbul, Türkiye, umitbykr@icloud.com, ORCID: 0000-0001-7064-7641

2 Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Müzik ve Sahne Sanatları, İstanbul, Türkiye, ceylanunal@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5108-7386

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 953-969 | Research Article

The Physical Structural Characteristics of the Baglama Instrument From an Organological Perspective: Establishing Development Norms

Ümit Baykara [1] **Emine Ceylan Ünal Akbulut** [2]

Abstract

This study aims to determine the physical structural characteristics of the bağlama and establish development norms from an organological perspective. The baglama plays a significant role in Turkish folk music and culture, and its construction and performance methods have evolved over time. These changes, influenced by both public use and academic developments, have diversified the instrument's physical properties. The research focuses on analyzing the main structural components and establishing norms for these elements. The study examines major components such as the body, soundboard, and neck, along with additional elements like strings, plectrum, frets, tuning pegs, bridge, varnish, and measurement systems. Its primary objective is to establish norms for the visual and functional characteristics of these components and provide a reference for future studies on the baglama's structural development. The development of the baglama's physical structure is closely tied to social changes and advances in the art world. The body of the instrument can be made from either a single block of wood or laminated pieces, with different wood types used for construction. The soundboard, essential for sound transmission, is crafted from various woods, and structural supports like braces are used to enhance performance. This study is significant as it creates and evaluates norms related to the baglama's structure, including the durability of the neck, string quality, and fret arrangement, all of which impact performance. Smaller components such as string types and varnish also influence the instrument's playability. By analyzing these structural elements, the study systematically presents the physical characteristics of the baglama and its development.

Keywords: Baglama, Organology, Norm, Musical Instrument, Development.

Baykara, Ü., & Ünal Akbulut, C. (2025). The Physical Structural Characteristics of the Baglama Instrument From an Organological Perspective: Establishing Development Norms. Journal of the Human and Social Science Researches, 14(2), 953-969. https://doi.org/10.15869/itobiad.1573439

Date of Submission	28.10.2024
Date of Acceptance	28.03.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.	

1 PhD(C), Yıldız Technical University Graduate School of Social Sciences, Music and Performing Arts, Türkiye, umitbykr@icloud.com, ORCID: 0000-0001-7064-7641

2 Assoc.Prof.Dr., Yıldız Technical University Faculty of Art and Design, Music and Performing Arts, Türkiye, ceylanunal@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5108-7386

Giriş

Bağlama, kullanım alanları ve yaygınlığı ile önemli bir konuma sahiptir. Sahip olduğu bu konum dolayısıyla gerek halk arasında gerekse sanat çevreleri tarafından sürekli bir etkileşime maruz kalarak değişim ve gelişim göstermektedir. Bu değişim ve gelişim çalgının hem icrası hem de fiziki yapısı ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle Türk müziği ile ilgili eğitim veren üniversitelerde yapılan araştırmalar ve çalışmalar, bağlama üzerinde görülen gelişimin hızlanmasını sağlamıştır. Üniversitelerde çalgı üzerine yapılan sistemli geliştirmeler, yetiştirilmiş olan kişiler tarafından uygulanarak yaygınlık kazanmıştır. Ayrıca yeni denemelerin de yine sistemli bir şekilde yapılmasının önü açılmıştır. (Alaskan, 2013, s. 178, Doğan, 2018, s. 4 ve Işık ve Uslu, 2012, s. 26)

Bağlama, Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan geniş bir coğrafyada yüzyıllar içinde biçim ve işlev bakımından önemli değişimler geçirmiştir. Orta Asya Türk topluluklarında rastlanan kopuz, bağlamanın atası ve ilk örneği kabul edilmektedir. (Parlak'tan aktaran Karababa, 2005, s. 24-25) 9. ve 10. yüzyıllarda İslamiyet'in etkisiyle çalgının yapısal ve icra yönünden evrildiği; 13. yüzyılda Anadolu'da gelişen ozan-baksı geleneğiyle birlikte işlevselliğinin değiştiği ve sanatın yanı sıra dini bir simge haline geldiği de görülmektedir. (Gül'den aktaran Karababa, 2005, s. 56-59 ve Özbek, 2019 s. 46–49) Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde halk müziğinin en önemli taşıyıcısı haline gelen bağlama, 20. yüzyıldan itibaren akademik ve sanatsal bağlamda daha kurumsal bir yapıya kavuşmuş; yapım teknikleri, akort sistemleri ve çalım biçimleri açısından çeşitlenmiştir. Bu tarihsel sürecin, coğrafi yayılım ve kültürel etkileşimlerle birlikte bağlamayı yalnızca bir halk çalgısı olmaktan çıkarıp, ulusal müzik kültürünün temel öğelerinden biri haline getirdiği söylenebilir. Bu süreç içinde "bağlama ailesi" kavramı da önem kazanmıştır. Farklı boy ve perde çeşitleriyle bir çalgı ailesi halini alan bağlama; cura, tambura, divan sazı, çöğür ve meydan sazı gibi farklı türlere ayrılmıştır. Özellikle 18. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun farklı bölgelerinde bu çeşitlerin yerel müzik ihtiyaçlarına göre şekillendiği ve bölgesel icra tarzlarıyla bütünleştiği söylenebilir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte bu çeşitlilik daha sistematik bir hale gelerek; devlet konservatuvarlarında yapılan sınıflandırmalarla bağlama ailesi akademik zemine taşınmıştır. (Önal, 1989, s. 243, Beşiroğlu, 2001 s. 53–57 ve Uçan, 1997 s. 122–124)

Genel olarak toplumsal açıdan da önemli bir yere sahip olduğu bilinen bağlama üzerine yapılan çalışmalarda dikkati çeken bir diğer husus ise halk tarafından yapılan çalgılarda planlı veya plansız değişimlerin meydana gelmesidir. Büyük bir sahaya yayılmış olan bağlamada kopuzdan süre gelen değişimlerin bugün de kendisini göstermesi ve çalışmalara konu olması önemli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek çalgı yapımındaki yöntem gerekse çalgıda kullanılan malzemeler, yöreden yöreye veya toplumdan topluma değişim gösterebilmektedir. (Önal, 1989, s. 243)

Çalgılarda değişim, toplumların değişimi ve gelişimiyle yakından ilişkilidir. (Işıktaş, 2018, s. 7) Çalgıların kısmen ya da tümüyle sürekli bir değişim halinde olması organoloji biliminin de gelişmesini sağlamıştır. Gerek araştırma alanının çeşitliliği gerekse toplumların farklı amaçlarla konuya yaklaşması bu alanı desteklemiştir. (Kerimov, 2014, s. 23) Akustik bilimi, sanat tarihi, sosyoloji ve arkeoloji gibi diğer disiplinler de çalgıların değişim sürecinin tespitinde başvurulan önemli araştırma alanlarıdır. (Kalender, 2001, s. 160)

Bağlamanın fiziksel değişimiyle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde; tekne, kapak, sap, burgu, tel, mızrap (tezene), perdeler, cila, eşik, görsel süslemeler ve ölçülendirme gibi faktörlerle ilgili çalışmaların farklı normlarla açıklandığı ve bir bütün olarak nasıl açıklanması gerektiği önemli bir sorun olarak dikkatimizi çekmektedir. (Çiçekçioğlu, 2021 s. 58-71 ve Apaydın, 2024, s. 217-244) Bu oluşturulması gereken normlar, yapılacak çalışmanın ana hedefini oluşturmaktadır.

Çalışmada bağlama örneklemi üzerinden gelişim normlarının belirlenmesi, bağlamanın birden fazla türünün olması ve zengin bir kültürel mirasa sahip olmasından dolayıdır. (Karababa, 2005, s. 24-25 ve Yılmaz, 2011, s. 22) Çalgı üzerine yapılacak çalışmada, bağlamanın yapı elemanlarının fiziksel gelişiminin hangi normlara oturtulması gerektiği çözümlenecektir. Bu normlar; fiziki bölümler, yapı elemanlarında görsel olarak tespit edilebilen farklılıklar ve fiziksel olarak değişimin tespit edilemeyeceği durumlar olarak üç farklı bölümde belirlenerek ve bir şablon oluşturularak aktarılacaktır.

1. Amaç ve Önem

Bu çalışmanın amacı, bağlamanın tüm bölümlerini ve yapı elemanlarını araştırmak, yapı elemanlarının oluşturduğu bölümleri tespit etmek ve kullanılan yapı elemanlarının tümünü ortaya koymaktır. Üretilmiş olan bağlamaların doğru bir şekilde incelenmesi için normları belirlemek ve bu normları değerlendirmek hedeflenmektedir.

Çalışma, yoğun bir icra sahası olan bağlama çalgısında yapısal özelliklerinin ele alınıp, ilgili akademik yayınların incelenerek, tüm elemanlarının detaylı bir şekilde aktarılması ve çalgıya dair gelişimin anlaşılması açısından önemlidir.

Akademik araştırmalara yoğun bir şekilde konu olan bağlama üzerine yapılan çalışmaların yeniden değerlendirilmesi, organolojik açıdan çözümlenerek yeni icracılara ve yeni yapımcılara yönelik göz ardı edilen bilgilere dikkat çekilmesi bakımından bu çalışma önemlidir. Ayrıca bu çalışma organoloji bilimine de ışık tutacaktır.

Yöntem

Bağlama üzerinde var olan bölümlerin ve bu bölümleri oluşturan yapı taşlarının tespit edilerek ortaya koyulması için nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Araştırmada elde edilecek veriler için veri tarama yöntemine başvurulacaktır. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile çalışma içerisinde yorumlanmıştır. Bu makaleyi ilgilendiren bağlamanın fiziksel yapısı ile ilgili tekne, kapak, sap, diğer yapı elemanlarından; cila, eşikler, burgular, teller, mızrap (tezene), perdeler ve ölçülendirmeyle ilgili bilgilere yukarıda değinildiği gibi tarama yöntemiyle ulaşılmıştır.

2. Bağlamanın Fiziksel Yapısı

Bağlama, yapısı gereği telli çalgı sınıfına girmektedir. Gavaert'e göre telli çalgı sınıflandırması üç bölümde yapılmaktadır. Tellere sürterek, telleri çekerek ve tellere vurarak şeklinde ayrıştırılan bu üç bölüm çalgıların icra edilme şekilleriyle ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin keman icrasında kullanılan yay ile çıkartılan ses ve hurdy-gurdy icrasında döndürülen çark aracılığıyla çıkarılan sesler tellere sürtünme yoluyla elde edilmektedir. Tellere vurarak çalgılara verilebilecek en önemli örnek ise piyano denilebilir. Fakat bağlama çalgısında iki önemli faktör ön plana çıkmaktadır. Bağlama her ne kadar mızrap ile tellere vurularak icra edilen bir çalgı olsa da perdelere baskı yapılan

el ile teller çekilerek de ses elde edilmektedir. Bu durumda bağlamanın hem telleri çekerek hem de tellere vurarak çalınan telli çalgı sınıfına girdiği söylenebilir. (Gavaert, 1913'ten aktaran Kerimov, 2012, s. 105)

2.1. Tekne Bölümü

Bağlamada üç büyük bölüm karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümler tekne (ses kutusu), kapak (ses tahtası) ve sap olarak isimlendirilmektedir. (Ekim, 2002, s. 82) Bu bölümler birbirinden ayrıştırılarak ele alınmalı ve açıklanmalıdır.

Şekil 1: Bağlamada tekne, kapak ve sap bölümleri

Tekne bölümü, oyma ve yaprak (çember) olarak iki farklı şekilde yapılmaktadır. Tek parça ağaçtan oyularak üretilen oyma teknelere göre daha az ağacın gerektiği yaprak tekneler oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır.

Şekil 2: Bağlamada yaprak (solda) ve oyma (sağda) tekne örnekleri

Yaprak tekneler 5 mm kalınlığında dilimlenen ağaç parçalarının bir form kalıbı üzerinde şekillendirilmesiyle oluşturulmaktadır. Form kalıpları birbirine göre farklılık gösterse de ortaya çıkan sonuç armudi bir biçimdir. Yaprak teknelerde ayrıca oyma teknelere göre daha çeşitli ağaçlar kullanılabilir. (Copçuoğlu, 1993, s. 19-21) Oyma tekneler iki farklı şekilde üretilmektedir. Yekpare ağacın keser ve benzer kesici aletlerle el ile

oyulabilmesinin yanı sıra CNC (Computer Numerical Control) ile insan eli değmeden de üretilebilmektedir. Yaprak tekneler ise 4-5 mm ölçüsünde dilimlenen ağaçların tekne form kalıbına yerleştirilerek şekillendirilmesiyle oluşturulmaktadır. (Tan, 1977, s. 96-97, Çağlar, 2021, s. 33 ve Açın, 1998, s. 57)

Şekil 3: CNC (solda) ve el (sağda) ile üretilen oyma tekne örnekleri

Bağlama teknesi yapımında kullanılan ağaç türleri ise ardıç, kestane, dut, ıhlamur, kızılağaç, huş, kavak, abahi, söğüt, sedir, akçaağaç, karaağaç, ceviz, çınar, okaliptüs, erik, maun, porsuk, armut, dişbudak, kiraz, abanoz, gül ağacı, pelesenk, tik, zeytin ve şimşir ağaçlarıdır. Ayrıca tekne üzerinde bir veya birden fazla ses deliği bulunmaktadır. Ses deliği teknenin alt kısmına veya üst kısmına açılabildiği gibi her iki yerde de görülebilmektedir. Kafesin farklı yerlerde açılması akustik açısından çalgı performansını etkileyebilmektedir. Ses performansı açısından gürlüğün artması için birden fazla kafes kullanılabildiği gibi sadece ses rengiyle ilgi olarak da kafesin konumunun değiştirildiği düşünülmektedir. (Coşkun, 1991, s. 6-53)

2.2. Kapak Bölümü

Bağlamanın ana bölümlerinden bir diğeri ise kapaktır. Ses tahtası olarak da adlandırılan kapak bölümü, sesi iletme özelliği yüksek olan ağaçlar ile yapılmaktadır.

Şekil 4: İşlenmemiş (solda) ve form çalışması yapılmış (sağda) kapak örnekleri

Bu bölüm üç farklı şekilde üretilmektedir. Genel olarak uygulanan tek parça ağaç yapısına ilave olarak birbirine yapıştırılan eşit iki parça ve yanak ilaveli kapak olarak üretilen şekilleri mevcuttur. Yanak ilavesiyle üretilen ses tahtaları, kapak ve yanaklar olmak üzere üç parçanın birbirine yapıştırılmasıyla meydana getirilmektedir. (Güdek,

2019, s. 5-6) Mukavemet açısından tek veya birden fazla parçanın birleştirilmesiyle yapılan kapaklar arasında farklı görüşler hakimdir. Ancak burada durumu etkileyen önemli bir diğer faktör ise seçilen ağacın türüdür. Ses iletimi açısından elverişli olan ladin ve köknar ağaçları bu bölüm için yaygın olarak kullanılmaktadır. Her ne kadar farklı türde ağaçlar kullanılarak üretim yapılsa da gerek literatürde gerekse üretilen bağlamalar göz önüne alındığında bu ağaçların sıklıkla tercih edildiğini söylemek mümkündür. Bu ağaç türleri hem yurt içinde yetişmeleri dolayısıyla hem de performans açısından kapak yapımına uygun ağaçlardır. (Coşkun, 1991, s. 54-58) Bağlama kapak yapımında görülen bir başka ağaç türü ise Kanada çamıdır. Çam ağaçlarının belirli türlerinin karşımıza yaygın olarak çıktığı kapak bölümü, ağaç türleri açısından temin edilebilme durumuna göre de farklılık göstermektedir. Kanada çamı yurt dışında yetiştirilen bir ağaç türü olduğu için kullanımı yurt içinde yetiştirilen ağaç türlerine göre daha azdır. (Demir, 1996, s. 13-14) Kapak bölümünün kalınlığı da tıpkı teknede olduğu gibi ağacın 4-5 mm kalınlığa göre ayarlanmasıyla tamamlanmaktadır. İlk olarak 6-7 mm kalınlığında ayarlanmış olan kapak, bağlamanın türüne ve boyuna göre inceltilmektedir. Daha büyük tekne ölçülerinde daha kalın kullanılan ağaç, daha küçük tekne ölçülerinde daha ince ayarlanmaktadır. Bunun en önemli sebeplerinden biri kapakta mukavemetin verimli bir şekilde ayarlanmasıdır. (Copçuoğlu, 1993, s. 21-23) Kapak bölümünün kalınlığıyla ilgili olarak, 4-5 mm ölçüden daha ince yapılacak kapağın istenilen neticeyi vermeyeceği yönünde görüşler de dikkati çekmektedir. (Açın 1998, s. 57) Bu fikirlerden yola çıkıldığında tutarlı bir ölçülendirmenin karşımıza çıktığı kanısına varmak mümkündür. Kapak bölümünün yapımındaki bir diğer uygulama ise balkon sistemidir. Gerek kapak bölümünün mukavemetini artırmak için gerekse çalgının ses kalitesinin artırılması adına gitar çalgısının kapak bölümünde kullanılan şekillere benzer balkon sistemleri denenmektedir. Kapak bölümünün iç kısmına yapıştırılan ince ve uzun ağaç parçaları olarak karşımıza çıkan balkon, tellerin uyguladığı basınca karşı direnç oluşturarak kapağın dayanıklılığını artırmaya yardımcı olmaktadır. (Aktaş, 1999, s. 36) Teller tarafından uygulanan basınç eğer kontrol altına alınmaz ise bağlama kapağı üzerindeki basınç kapağın düzleşerek ağaç damarlarının sıkılaşmasına yol açabilir. Bu durumda ise çalgının sesinde tizleşme görülmesi muhtemeldir. Fakat mukavemet ile ilgili çalışmanın dikkatli bir şekilde yapılması, çalgıdan elde edilecek sesin daha dengeli olmasını sağlayabilir. Her ne kadar teorik olarak bu varsayım doğru olarak kabul edilse de ağacın türü, cinsi ve damar yapısı elde edilen neticede farklılıklar meydana getirebilir. (Erdiş, 2006, s. 108)

2.3. Sap Bölümü

Bağlamada son olarak kabul edilebilecek diğer büyük bölüm ise saptır. Sap bölümü, bağlama üzerinde yapısal olarak en uzun ve ince bölümdür.

Şekil 5: Bağlamada sap örneği

Dolayısıyla sap yapımında kullanılan ağacın en temel özelliği dayanıklılık olarak düşünülebilir. Yapımında gerek akustik gerekse dayanıklılık açısından iyi netice verebilecek ağaçlar ön plana çıkmaktadır. Genellikle gürgen, kayın, erik, kelebek ve maun gibi ağaçların bağlama sapı yapımında kullanıldığı görülmektedir. Genel olarak 15-20 cm çapında ağaçlardan oluşturulan sap bölümü tıpkı kapak bölümünde olduğu gibi birden fazla parçanın birleştirilmesiyle de üretilebilir. Tek, iki veya üç parça ağacın birleştirilmesiyle oluşturulan saplar, ağacın çalışma yönüne bağlı olarak, mukavemet açısından daha verimli bir sonuç ortaya çıkarabilir. Sapta önemli olan diğer bir husus ise ergonomidir. Daha hafif ve icracının el yapısına daha uygun olarak ayarlanan sapların, icra performansı açısından daha iyi netice vermesi beklenir. (Copçuoğlu, 1993, s. 24)

2.4. Diğer Yapı Elemanları ve Ölçülendirme

Her ne kadar bağlamada tekne, kapak ve sap olarak üç bölüm ön plana çıksa da çalgıda bu bölümler üzerinde bulunan daha küçük yapı elemanları oldukça fazladır. Bu yapı elemanları bağlama çalgısını tamamlayan diğer unsurlardır. Dolayısıyla cila, eşik, burgu, tel, mızrap, süsleme malzemeleri, direnç malzemeleri gibi bağlamaya direkt etki eden diğer elemanların incelenmesi de önemli olacaktır.

2.4.1. Cila

Bağlama üzerinde ağacın korunması için koruyucu bir katman olarak cila bulunmaktadır. Cila gerek ağaca dayanıklılık katmasıyla gerekse görsel olarak estetik kazandırmasıyla önemli bir malzeme olarak kullanılmaktadır. Cilanın geleneksel olarak kullanılan türü gomolak ciladır. Fakat gomalak cila uygulamadaki zorluklardan dolayı günümüzde çok az tercih edilmektedir. Bunun yerine polyester cila türü hem hızlı kurumasından dolayı hem de işçilik açısından daha kolay uygulanabilmesinden dolayı daha yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. (Copçuoğlu, 1993, s. 28-30) Cilanın bir diğer özelliği ise sese etki etmesidir. Cila ağaç aracılığıyla üretilen sesleri, ağacı kaplayan bir katman olarak toparlamakta ve sesin dağılmasının önüne geçmektedir. Polyester cila gomalak cilaya göre daha sert bir yapıdadır. Fakat bağlama kapaklarında zaman zaman selülozik vernik de kullanılmaktadır. Polyester sert olmasından dolayı tekne ve sap bölümlerine uygulanmakla beraber selülozik verniğin kullanılmadığı durumlarda kapak üzerine de uygulanabilmektedir. Gomalak cila ise geleneksel olarak bağlamanın tamamına uygulanabilen bir cila türüdür. Bu üç cila türünün sese etkisi incelendiğinde polyesterin daha toplayıcı olduğu buna karşın selülozik verniğin sesi daha az topladığı söylenebilir. (Alp, 2018, s. 8-9)

2.4.2. Eşikler

Bağlama üzerinde tellerin bağlanması ve tellerin titreşebilir yükseklikte olmasını sağlayan üç adet eşik bulunmaktadır. Bu eşikler; üst, orta (köprü) ve dip (alt) eşik olarak adlandırılmaktadır. Üst eşik 0.5 ve 0.7 mm arasında bir yükseklik ölçüsüne göre ayarlanmaktadır. Üst eşiğin görevi, burgulara bağlanmış olan tellerin, sapın üzerine taşınmasını sağlamaktır. Orta eşik ise kapak üzerinde bulunmakta ve tellerin titreşebileceği şekilde çalgının üzerine konumlanmasını sağlamaktır. Orta eşik 4 ve 6 mm arasında bir yükseklik ölçüsüne göre yapılmaktadır. Dip eşik ise tekne bölümüne bağlı bir şekilde konumlandırılır ve teller bu bölüme sabitlenir. Üst ve dip eşiklerde genellikle dayanıklı ağaçlar kullanılmaktadır. Gerek tellerin oluşturduğu çekme kuvvetine direnç oluşturmak gerekse icraya engel bir durum yaşanmaması için şimşir ve abanoz gibi sert

ağaçlar tercih edilmektedir. Orta eşikte ise tellerde oluşan titreşimin en az kayıpla kapağa iletilmesi için daha yumuşak ve iletken olan akçaağaç (kelebek) yoğun olarak tercih edilmektedir. (s. , 2002, 3 ve Güdek, 2019, s. 17) Orta eşiğin daha yüksek olması, volümün daha yüksek olmasını sağlamasına rağmen titreşimlerin daha erken kaybolmasına yol açabilir. Eğer orta eşik daha düşük bir ölçüde ayarlanırsa, bu durum tam tersi bir netice ile sonuçlanabilir. Burada çalgı yapımcısının kabiliyeti veya deneme yanılma yoluyla kendine göre en iyi neticeyi bulması, önemli bir durum olarak görülmektedir. Orta eşiğin yükseklik ölçüsünü etkileyen diğer durum ise çalgının ölçüsüdür. Daha büyük bağlamalarda daha yüksek, daha küçük bağlamalarda ise daha alçak ölçülerde eşik kullanılabilir. Eşiğin yükseklik ölçüsü, çalgıdan temiz ses elde etmek için dikkat edilen bir hususdur. (Çiçekçioğlu ve Alaskan, 2018, s. 136)

2.4.3. Burgular

Bağlamada burgular, sap bölümü üzerinde bulunan önemli bir yapı elemanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tellerin bağlanması ve telleri akort etmek için kullanılan bu parçalar, geleneksel ağaç formlarının dışında gitar burguları, mandolin burguları, wittner burgu ve zeyman burgular gibi farklı formlarda da karşımıza çıkmaktadır. (Göktaş ve Dursun, 2022, s. 251-258) Bağlamada burgu yapımında en çok dikkat edilen husus, dayanıklılık ve akort problemi yaşatmayacak şekilde tasarlanmasıdır. Bunun için ağaç malzemeden üretilen burgularda, burguluğun ve burguların birbirine iyi alıştırılması önemlidir. Alıştırma için yardımcı olarak tebeşir tozu, pudra ve 8B kurşun kalem gibi yardımcı maddelere ihtiyaç duyulabilmektedir. Bu maddeler, burguların kullanılabilirlik ve verimlilik açısından daha iyi netice alınmasına yardımcı olmaktadır. (Demir, 2002, s. 17)

2.4.4. Teller

Bağlama üzerinde sesi oluşturan birinci faktör tellerdir. Çünkü ses oluşumu ilk olarak telin uyarılmasıyla meydana gelmektedir. Çelik ve sırma olmak üzere teller iki çeşit tel kullanılan bağlama çalgısında farklı materyaller ile karşılaşmak mümkündür. Sırma teller çelik üzerine ipek malzemenin sarılmasıyla oluşturulurken, çelik teller ise çinko, alüminyum, manganez ve magnezyum gibi alaşımların karışımlarıyla üretilmektedir. (Alp, 2018, s. 9) Tellerin titreşmesi ile sesin üretilmesi, tellerin kalitesinin önemini de artırmaktadır. Uyarılan telde titreşim oluştuğunda ilk olarak temel frekansın meydana geldiği gibi diğer armonikler de harekete geçmektedir. Ses kutusu yani kapak ve tekne bölümünün oluşturmuş olduğu yapı aracılığıyla tellerde oluşan titreşimler güçlendirilerek daha işitsel hale getirilmektedir. Teller bu oluşumun en başında bulunduğu için bağlamada tel seçimi önemli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Kullanılan materyallere göre teller, ses kalitesi ve uzun ömürlülük açısından farklı özelliklere sahip olabilir. Fakat bu konudaki değerlendirmeler, genellikle deneme yanılma yöntemiyle yapılmaktadır. (Alp, 2018, s. 9)

2.4.5. Mızrap (Tezene)

Bağlamada teller, geleneksel olarak şelpe olarak isimlendirilen el tekniğiyle harekete geçirilmesinin yanı sıra yoğun olarak mızrap (tezene) aracılığıyla da harekete geçirilebilmektedir. Geleneksel olarak kiraz ağacının kabuğuyla yapılan mızraplar, günümüzde daha çok petrokimya endüstrisinin gelişmesiyle beraber plastik malzeme ile de üretilmektedir. Plastik mızraplar, icracılar tarafından yumuşak veya sert olarak

değerlendirilmektedir. İcracılar, mızrap seçimlerinde kendi alışkanlıkları ve çalım tekniklerine uygun mızrapları kullanmaktadır. Sert mızraplar genellikle bağlamadan daha gür bir ses elde edilmesine yardımcı olurken yumuşak mızraplar daha yumuşak bir ton elde edilmesini sağlamaktadır. (Yılmaz, 2011, s. 28)

2.4.6. Perdeler ve Süsleme

Sap üzerinde bulunan ve notaların elde edilmesi sağlayan perdeler, misina denilen naylon ipler bağlanarak oluşturulur. Bağlamanın daha eski örneklerinde kuzu bağırsağından bağlanan perdeler tıpkı mızrapta olduğu gibi yerini daha güncel malzemelere bırakmıştır. Perdelerde kullanıma bağlı olarak aşınmalar meydana gelebilmektedir. İcra performansını olumsuz yönde etkileyen aşınmanın yanı sıra bir diğer olumsuz durum da perdelerin bağlanma şekilleridir. Naylon ipler bu iki olumsuz durumda çözümün sağlanması açısından önemlidir. Çünkü bu ipler kolay bir şekilde temin edilebilmektedir. Bunun yanı sıra bağlama üzerinde süslemelere de önem verilmektedir. Sap, tekne ve kapak bölümlerinin tamamında karşımıza çıkabilen süslemeler; sedef, fildişi, kaplumbağa kabuğu gibi farklı malzemelerin yanı sıra sapın ucunda çeşitli oyma figürleri olarak görülebilir. Bunlarla beraber yine sapın ucuna asılan nazar boncuğu ve püskül gibi şekillerle de karşılaşılabilmektedir. (Tan, 1977, s. 97)

2.4.7. Ölçülendirme

Bağlamada ölçü olarak standart bir yapıya rastlamak oldukça güçtür. Her yapımcı arasında farklılık gösterebilecek ölçüler ile ilgili farklı fikirler mevcuttur. Mahmut Ragıp Gazimihal, tekne ölçüsüne göre sapın uzunluğunun sabit olduğunu ifade etmiştir. Gazimihal'e göre sap uzunluğu burguluk hariç tekne ölçüsüne 13 cm eklenerek oluşturulmalıdır. Bu ölçülendirme bağlama hangi boyda yapılırsa yapılsın geçerli olmalıdır. (Tan, 1977, s. 96) Bağlamaların akort edileceği frekansa göre farklı boylarda yapılmasından dolayı bu konudaki görüşlerin çeşitli olduğunu söylemek mümkün olabilir. Gazimihal'e karşın Cafer Açın ise 5/1 sistemini formüle etmiştir. Diğer bir yapımcı Kemal Eroğlu ise 1/4 altın oran denilen ölçülendirme sistemine göre üretim yapmaktadır. Ayrıca bağlama üzerinde 1/4,5 oranında ölçülendirme yöntemi de mevcuttur. Bu ölçülendirmeler temel olarak orta eşiğin yerinin değiştirilmesiyle elde edilmektedir. Bu hareket sonucunda sap boyu daha kısa veya daha uzun yapılmaktadır. (Çiçekçioğlu, 2021, s. 60)

3. Bağlamada Gelişim Normları

Bağlamanın incelenmesinde çalgının tüm elemanlarının değerlendirmeye alınması önemli olacaktır. TDK 'ya göre norm "Önceden belirlenmiş kalıp; düzgü." olarak açıklanmaktadır. (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, [25.03.2025]) Burada bağlamanın gelişim normlarının oluşturulması için en küçük parçanın dahi göz ardı edilmeden değerlendirilmesi önemli olacaktır. Bu adımda üç ana bölüm ve bu bölümleri ilgilendiren diğer yapı elemanlarının ele alınmasının doğru bir yaklaşım olacağı düşünülmektedir.

Bağlamanın tekne bölümü üzerinde bulunan yapı elemanları, genellikle görsel olarak ayırt edilebilecek düzeyledir. Çalgının gelişimi veya organolojik değişimi incelenirken ilk olarak dikkati çeken unsur görsel olarak ayırt edilebilen durumlardır. Tekne bölümünde ağaç türü, form, dip eşiğin şekli ve süslemeler görsel olarak fark ortaya çıkartabilir. Fakat bu bölümde uygulanan cila türü, görsel olarak ayırt edilmesi zor bir durumdur. Bununla

beraber kapak destek çıtası da iç kısımda kaldığı için çalgının incelenmesinde güç bir durum oluşturmaktadır. (Çağlar, 2021, s. 33 ve Açın, 1998, s. 57)

Bağlama teknesinde şekil 1'deki yapı elemanlarının tamamının bulunması gerekmez. Görsel süsleme ve kapak destek çıtası her bağlamada bulunan yapı elemanları arasında değildir. Oluşturulmuş olan şekilde, karşılaşılabilecek tüm şekiller göz önüne alınmıştır. Dolayısıyla bağlama tekne bölümü incelenirken tüm yapı elemanlarının kapsamlı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. (Güdek, 2019, s. 5-6)

Bağlamanın gelişimi incelenirken tekne bölümünde dikkat edilmesi gereken yapı elemanlarının genel olarak ele alınması, içeriğin anlaşılmasını zorlaştırabilir. Bundan dolayı çalgıyı incelerken her yapı elemanını birbirinden ayırarak açıklamak, daha iyi bir tahlil ortaya koyacaktır.

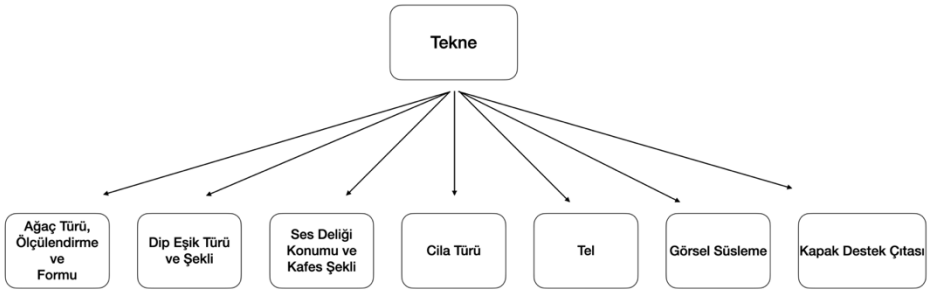

Şekil 6: Bağlama tekne bölümünün elemanları

Bağlamanın diğer büyük bölümü olan kapak incelendiğinde karşımıza şekil 2'deki yapı elemanları çıkmaktadır. Bu yapı elemanlarının yapılmış olan tüm bağlamalarda karşımıza çıkması söz konusu değildir. Fakat ağacın türü, ölçülendirme, form, orta eşik türü ve tel her bağlamada olması gereken temel yapı elemanlarıdır. İncelenecek çalgıda hangi özelliklerin karşılanıp karşılanmadığının anlaşılması ve aktarılması yapılacak olan incelemede daha iyi sonuçlar elde edilmesini sağlayabilir. (Doğanyiğit, Şahin, Yiğiter ve Tüfekci, 2018, s. 470)

Kapak bölümünde her ne kadar fiziksel olarak ayırt edilebilen durumlar olsa da cila türü ve yapısı gözlem ile anlaşılacak bir madde değildir. Ayrıca zaman zaman bağlamanın teknesinde ve sapında kullanılan cilaya karşı kapakta kullanılan tür farklılık gösterebilir. Bu sebeple bölümlerin ayrı ayrı tahlil edilmesi önemli olacaktır. Bunun yanı sıra tel de verimlilik açısından daha detaylı bir çalışma gerektirebilir. Her ne kadar tel ile ilgili olarak deneme yanılma yöntemi ile testler gerçekleştirilse de bu alanda gerek literatürde gerekse uygulamada önemli eksiklikler olduğu görülmektedir. (Alp, 2018, s. 9) Dolayısıyla yapılacak araştırmada aşağıdaki normların dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

Genel olarak çalgıda ses açısından önemli görülen kapak bölümü üzerinde uygulanan yapım özellikleri, temelde çalgı performansı açısından özel durumlar ortaya çıkarabilir. Kapak bölümünün iç kısmına uygulanabilecek balkon sistemi, destek olarak çalışırken aynı zamanda akustik performans açısından da farklılık yaratabilir. (Aktaş, 1999, s. 36)

Bu durumda da incelenecek çalgı üzerinde eğer balkon sistemi varsa üzerine çalışma yapılması, çalışmanın niteliğini artırabilir.

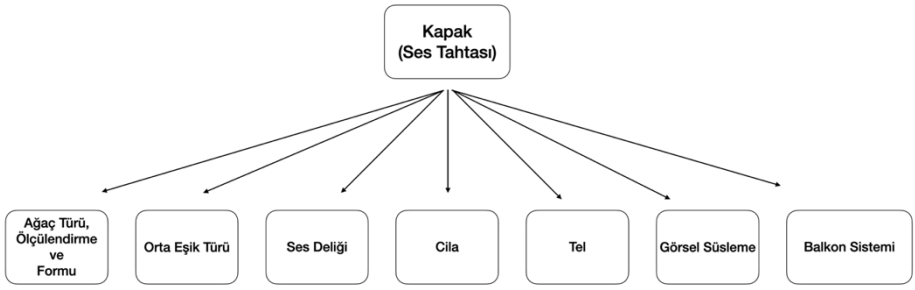

Şekil 7: Bağlama kapak bölümünün elemanları

Bağlama sap bölümünde şekil 3'te gösterildiği gibi birbirinde farklı yapı elemanları vardır. Bağlama üzerinde icranın temelini oluşturan sap bölümünde ergonomi, cila ve perde sistemi çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Ergonomi, çalgının icra konforunu etkilerken aynı zamanda cila türü de icranın performansını daha uzun sürelere yayılabilmesine olanak sağlayabilir. Örneğin elin yatay sekanslarda aşınmaması ve elin daha rahat hareket etmesi için buna uygun cila ile sapın kaplanması, icracı açısından önemli olabilir. (Alp, 2018, s. 8-9) Bağlamada perdelerin bağlanma şekli de icra kalitesini ve icra süresini etkileyen faktörlerden bir diğeridir. Düğümleri düzenli bir şekilde bağlanmayan perdeler, icracının elinde çeşitli sağlık problemleri ortaya çıkarabilir. Ayrıca çalgı üzerindeki perde sistemi de bağlamanın hitap ettiği yöresel tavır ve icra geleneği hakkında fikir verebilir. (Tan, 1977, s. 97 ve Alan, 2024, s. 6)

Burguluk kısmı da birçok farklılığın ortaya çıkabileceği bir bölüm olarak dikkati çekmektedir. Hem fiziki olarak hem de uygulamada farklılıklar ortaya çıkarabilecek burguluk ve burguların sebep ve sonuçlarının incelenmesi, bağlamanın incelemesinde önemli olabilir. Farklı çalgılardan bağlamaya devşirilen burguluk ve burgular ile karşılaşabilmek mümkündür. Bunun nedeni genellikle akort rahatlığı ve kalitesi olarak görülse de görsel farklılık veya daha farklı durumlar da olabilir. (Göktaş ve Dursun, 2022, s. 251-258) İnceleme esnasında bu durumun da tespit edilmesi gerekebilir.

Bağlamanın genelinde görülebilen görsel süslemeler, yaygın olarak sap bölümde dikkati çekmektedir. Genellikle sap bölümünün klavye olarak isimlendirilen ön bölümünde yoğun olarak kullanılan süslemeler, zaman zaman balık sırtı olarak isimlendirilen arka bölümde de karşımıza çıkabilir. Klavye bölümünde kısmi parçalar, motifler veya filetolar olarak karşılaşılabilecek süslemeler, balık sırtı kısmında ise kaplama olarak tüm sapı saran şekilde uygulanmış olabilir. Bu süslemelerin meydana getirmiş olduğu pozitif veya negatif durumların incelenmesi de çalgı ile ilgili yapılacak olan çalışmanın daha nitelikli olmasını sağlayabilir. (Tan, 1977, s. 97)

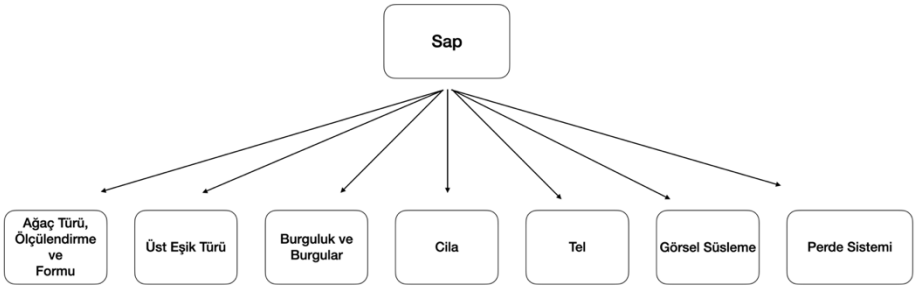

Şekil 8: Bağlama sap bölümünün elemanları

Bağlama birçok yapı elemanının bir araya gelmesiyle oluşturulmaktadır. Şekil 4'te görüleceği gibi bu yapı elemanları bütünü oluştururken çalgının incelenmesi esnasında dikkatli bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Bu normların bazıları veya tümüyle birden karşılaşılması muhtemeldir. Gelişimi doğru analiz etmek için yapı elemanlarının şeklini, ortaya çıkışını ve yapım yöntemlerini belirlemek, çalışmanın niteliğini artırma açısından önemli olabilir.

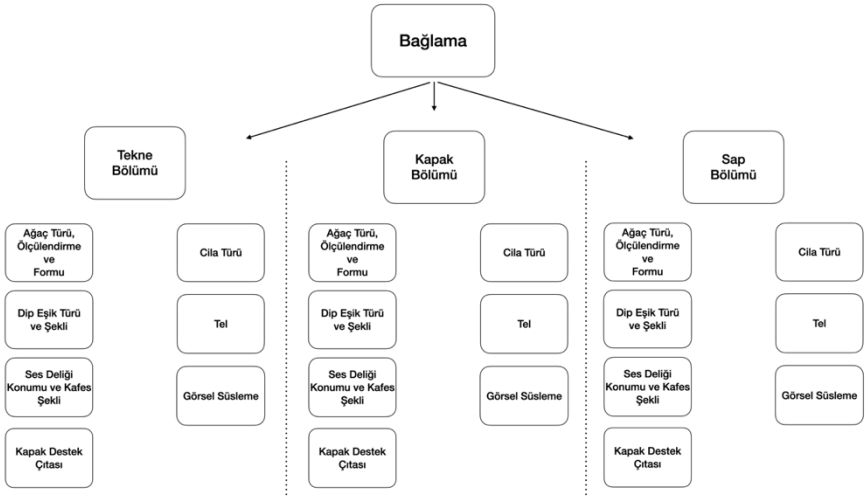

Şekil 9: Bağlamada tüm bölümler ve yapı elemanları

Sonuç

Yapısal olarak bağlama üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde birbirinden farklı yaklaşımlar görülmüştür. Araştırmalar üzerine yapılan belirli sınırlandırılmalar olsa da yapıları oluşturan etmenlerin belirli soru işaretlerini gidermesi beklenmektedir. Ortaya çıkabilecek problemlerin önüne geçmek için çalgı üzerine yapılan araştırmaların daha kapsamlı olması gerekmektedir. Bu çalışmada bağlama üzerinde karşılaşılan yapı

elemanlarının tümü incelenmiş olup şekiller aracılığıyla ortaya konmuştur.

Bağlama üzerinde üç ana bölüm tespit edilmiş ve bu bölümler üzerinde bulunan yapı elemanlarının ortak veya farklı şekillerde karşılaşılabileceği vurgulanmıştır. Buna göre bağlamada kullanılan tel, tüm bölümleri ilgilendiren ana maddedir. Cila ise her bölüm üzerinde bulunmasına rağmen yapmış olduğumuz çalışmaya göre kapak bölümü üzerindeki cila diğer bölümlerden farklı türde olabileceği ortaya çıkmıştır. Her ne kadar çalgının temelini ağaç oluştursa da çalgıdaki bölümler, eşik, burgu ve kafes gibi yapı elemanlarında kullanılan ağaçların birbirinden farklı olabildiği görülmüştür. Bağlamayı oluşturan bu elemanların ayrıştırılarak ele alınmasının doğru bir yaklaşım olacağı düşünülmektedir.

Bağlama üzerinde bulunan tel, cila, mekanik burgu ve görsel süslemede kullanılan sedef gibi ağaç harici malzemeler çalgının sadece ağaç üzerine yapılan çalışmalarla değil aynı zamanda diğer maddeler üzerine yapılacak çalışmalarla desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Buna göre telde kullanılan maddeler, mekanik burguda bulunan plastik ve metal malzemeler, cila içerisinde bulunan kimyasal çözümler ve süslemede kullanılabilecek her türlü malzemenin çalgıya olan etkisinin incelenmesinin önemli olacağı düşünülmektedir.

Çalışmada ortaya konulan değişim normlarının diğer çalışmalara örnek teşkil etmesi beklenen bir sonuçtur. Buna göre bağlamanın organolojik değişimi üzerine yapılacak çalışmalarda bu normlar dikkate alınabilir. Ayrıca diğer çalgılar üzerine yapılacak çalışmalar için ise bu yaklaşım bir örnek teşkil edebilir.

Bağlamanın tüm yapı elemanlarının ortaya çıkarılarak belirli kurallar haline getirilmesi icracılar için bir rehber oluşturabilir. İlgili icracıların bu çalışma aracılığıyla çalgılarını fiziksel olarak daha iyi tanımaları ve hangi parça ya da özelliklere sahip olduğunu tespit etmeleri açısından önemli olabilir. Ayrıca icracıların çalgılarını iyileştirmeleri veya yeni çalgı seçerken hangi faktörleri göz önünde bulundurmaları gerektiğini bu normları dikkate alarak tahlil etmeleri daha kolay olacaktır.

Bağlama genel olarak her ne kadar özgür bir üretim yoluyla yapılsa da bu kaidelerin bazıları veya tümü yapımcılar tarafından bütünü oluşturma yolunda yapılması gereken adımlardır. Dolayısıyla bu normların genel olarak kabul edilmesi mümkündür.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	*Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.*
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Veri Toplanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Veri Analizi: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	*It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.*
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Data Acquisition: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Data Analysis: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Writing up: 1. 1. Author (%60), 2. Author (%40) Submission and Revision: 1. Author (%60), 2. Author (%40)

Kaynakça | References

Açın, S. Y. (1998). Türk Halk Müziği Sazlarından Bağlama ve Kemanenin Son Yapım Teknikleri. Sanatta Yeterlik Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aktaş, B. (1999). Bağlamalarda Balkon Uygulamasıyla Ses Tablosunda Meydana Gelen Değişiklikler. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Alan, M. (2024). Türk müziği çalgılarından Bağlama ailesine analitik bir bakış. Türk Organoloji Dergisi, 1(1), 11-17.

Alaskan, A. (2013). Üniversitelerdeki Çalgı Yapım Eğitimi ve Geleneksel Usta-Çırak İlişkisi. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, 175-180.

Alp, M. (2018). Bağlama Enstrümanında Ağaç Tekne Büyüklüğünün Akustiğe Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Apaydın, A. K. (2024). Bağlama Yapım Dinamiklerinin İcra Pratiklerine Etkisine Yönelik Yapımcı ve İcracı Görüşlerinin Değerlendirilmesi. İSTEM 43, 217-244.

Beşiroğlu, Ş. (2001). Türk Halk Müziği. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bozkır, B. (2002). Bağlamada Malzeme-Tını İlişkisi ve Dinamik Analizler. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Copçuoğlu, M. (1993). İstanbul'da Profesyonel Bağlama Yapımcıları ve Teknik Özellikler. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Coşkun, İ. (1991). Bağlama Çalgısında Ses Tablasının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çağlar, H. S. (2021). Ordu İli Geleneksel Çalgı Yapımcılığı. Yüksek Lisans Tezi. Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.

Çiçekçioğlu, Ü. (2021). Bağlama Yapımında Kullanılan Yöntemler ve Yöntemlere Ait Hesaplamalar. Yegah Musiki Dergisi, 4(1), 58-71.

Çiçekçioğlu, Ü., Alaskan, A. (2018). Bağlamada Eşik Yeri, Yüksekliği ve Kapak Montajı Üzerine Bir Öneri. Eurasian Journal of Music and Dance, Sayı 13, 133-146.

Demir, O. (2002). Bağlamadaki Eşik Sistemi Üzerinde Yeni Uygulama. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Demir, T. (1996). Bağlamalarda Balkon Sistemleri Üzerine İncelemeler. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Doğan Y. (2018). Çeşitli Müzik Aletlerinin Yapımında Kullanılan Ağaçların Orijinleri ve Kullanım Dönemleri Üzerine Dendrokronolojik Araştırmalar. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Doğanyiğit, S., Şahin, C., Yiğiter, M. E., & Tüfekci, S. (2018). Bağlama Yapımcılarının Bağlama Üretimine Yönelik Görüşleri. Journal Of International Social Research, 11(61), 467-478.

Ekim, G. (2002). Bağlamanın Tarihsel Gelişimi. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Erdiş, E. (2006). Bağlamanın Akustik Açıdan İncelenmesi ve Geliştirilmesine İlişkin Yeni Yaklaşımlar. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Göktaş, U., Dursun, D. (2022). Bağlamada Kullanılan Burgu ve Burguluk Çeşitlerine Yönelik Tespitler. İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, 249-263.

Güdek, H. C. (2019). Bağlama Gövdesinin Akustik Olarak Yeniden Düzenlenmesi Üzerine Öneri; Kayıt Teknolojileri İle Tınısal Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Işık, S., Uslu, R. (2012). Türk Müziğinde Ağaç ve Çalgı Yapım Bibliyografyası. Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, Sayı 2-2, 24-41.

Işıktaş, B. (2018). Dünyada ve Türkiye'de Organoloji Çalışmaları: Çalgıların Sınıflandırılması, İşlevi ve Anlamı. Uluslararası Hakemli Müzik Araştırmaları Dergisi, Sayı 12, 1-24.

Kalender, N. (2001). Çalgı Yapım, Bakım ve Onarımı. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 19, Sayı 1, 159-166.

Karababa, H. (2005). Nefesi Bağlama Tarihçesi. Anadolu Medeniyetleri Kültür Merkezi, 1. Baskı, Ankara.

Kerimov, R. (2012). Çalgıların Sınıflandırma Sistemleri ve Bir Model Önerisi. Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Kayseri.

Kerimov, R. (2014). Çalgılarda Sistemleştirme Yöntemleri ve Önemli Taksonomi Kriterleri. Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı 3, 16-25.

Önal, H, (1989). Konya İl Merkezinde Bağlama Yapımcıları. Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Konya, S. 3, s. 245-252.

Özbek, M. (2019). Bağlama çalgısının tarihçesi ve yapısal özellikleri. *Müzik Kültürü ve Bilimi Dergisi*, *4*(2), 45–56.

Tan, N. (1977). Bağlama Yapımı. Türk Etnografya Dergisi, Cilt 66, 95-106.

Türk Dil Kurumu. (2025). Norm. Güncel Türkçe Sözlük. Erişim tarihi: 25 Mart 2025, https://sozluk.gov.tr

Uçan, A. (1997). Müzik eğitimi: Temel kavramlar, ilkeler, yaklaşımlar. Ankara: Müzik Eğitimi Yayınları.

Yılmaz, Ali. (2011). Günümüzde Profesyonel Bağlama İcrasında Değişimler. Yüksek Lisans Tezi. Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 970-985 | Araştırma Makalesi

Ergenlerde Öz Şefkat ile Sosyal Bağlılık Arasındaki İlişkide Duygusal Başa Çıkmanın Aracılık Rolü

Aslı Efe [1] **Mustafa Yüksel Erdoğdu** [2]

Öz

İnsan, doğası gereği sosyal bir varlık olarak toplumsal aidiyet ihtiyacı, sağlıklı bir şekilde yaşam sürme, kendini geliştirme istek ve ihtiyacı hissetmektedir. Bununla birlikte insanın toplumsal dayanışmanın içinde olma zorunluluğu hiç kuşkusuz sosyal bağlılığın önemini artmaktadır. Bu nedenle sosyal bağlılık ile ilgili değişkenlerin belirlenmesi oldukça önemli görülmektedir. Bu çalışmada bunun gereği olarak ergenlerde öz şefkat ile sosyal bağlılık arasındaki ilişkide duygusal başa çıkmanın aracılık rolünün incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma ilişkisel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya Şanlıurfa ili Ceylanpınar ilçesinde öğrenim gören 13-18 yaş arasında 186'sı kadın 199'u erkek toplam 385 öğrenci katılım sağlamıştır. Öğrencilerin %,65.2'si (n = 251) 13-15 yaşında, %34.8'i (n = 134) 16-18 yaşındadır. Araştırma verilerini toplamak amacıyla Öz Şefkat Ölçeği Kısa Form (ÖŞÖ-KF), Sosyal Bağlılık Ölçeği, Duygusal Başa Çıkma Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki yönünü belirlemek amacıyla Pearson Momentler çarpımı korelasyon katsayısı, aracılık rolünün olup olmadığının araştırılması için SPSS Process Macro v4.2 modeli kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda Araştırmada öz şefkat ile sosyal bağlılık arasında pozitif yönde anlamlı ilişki, öz şefkat ile duygusal başa çıkma ölçek puanları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu gözlenmiştir. Bununa birlikte sosyal bağlılık ile duygusal başa çıkma ölçek puanları arasında da arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Ergenlerde öz şefkat ile sosyal bağlılık arasındaki ilişkide duygusal başa çıkmanın aracılık rolünün olduğu gözlenmiştir. Bununla birlikte tüm modelin anlamlı olduğu ve sosyal bağlılık üzerindeki toplam varyansın %15'ini açıkladığı görülmektedir. Elde edilen bulgular ana hatlarıyla tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Öz Şefkat, Sosyal Bağlılık, Duygusal Başa Çıkma, Duygusal İşlemleme, Duygusal İfade Etme

Efe, A., & Erdogdu, Y. (2025). Ergenlerde Öz Şefkat ile Sosyal Bağlılık Arasındaki İlişkide Duygusal Başa Çıkmanın Aracılık Rolü. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 970-985. https://doi.org/10.15869/itobiad.1650936

Geliş Tarihi	04.03.2025
Kabul Tarihi	14.06.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.

[1] Uzman Psikolojik Danışman, Milli Eğitim Bakanlığı, Şanlıurfa, Türkiye, asliciftci.1275@gmail.com, ORCID: 0009-0009-5527-976X

[2] Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye Ülke, myerdogdu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6403-5630

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 970-985 | Research Article

The Mediating Role of Emotional Coping in the Relationship Between Self-Compassion and Social Commitment in Adolescents

Aslı Efe [1] **Mustafa Yüksel Erdoğdu** [2]

Abstract

Humans, by nature, are social beings who feel a need for social belonging, a desire and need to live a healthy life, and to develop themselves. However, the necessity of being part of social solidarity undoubtedly increases the importance of social connectedness. Therefore, determining the variables related to social connectedness is considered to be quite important. In this study, the aim is to examine the mediating role of emotional coping in the relationship between self-compassion and social connectedness in adolescents. The research was conducted using a correlational survey model. A total of 385 students, 186 female and 199 male, aged 13-18, studying in Ceylanpınar district of Şanlıurfa province participated in the study. Of the students, 65.2% (n = 251) were aged 13-15, and 34.8% (n = 134) were aged 16-18. The Self-Compassion Scale Short Form (SCS-SF), Social Bonding Scale, Emotional Coping Scale, and Personal Information Form were used to collect research data. The Pearson product-moment correlation coefficient was used to determine the direction of the relationship between variables, and the SPSS Process Macro v4.2 model was used to investigate whether there was a mediating role. The results of the analyses revealed a significant positive relationship between self-compassion and social connectedness, as well as a significant positive relationship between self-compassion and emotional coping scale scores. In addition, a positive relationship was found between social connectedness and emotional coping scale scores. It was observed that emotional coping played a mediating role in the relationship between self-compassion and social connectedness in adolescents. Furthermore, it was found that the entire model was significant and explained 15% of the total variance in social connectedness. The findings were discussed in detail, and recommendations were made.

Keywords: Self-Compassion, Social Connectedness, Emotional Coping, Emotional Processing, Emotional Expression.

Efe, A., & Erdogdu, Y. (2025). The Mediating Role of Emotional Coping in the Relationship Between Self-Compassion and Social Commitment in Adolescents. Journal of the Human and Social Science Researches, 14(2), 970-985. https://doi.org/10.15869/itobiad.1650936

Date of Submission	04.03.2025
Date of Acceptance	14.06.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.

[1] Expert Psychological Counselor, Ministry of National Education, Şanlıurfa, Türkiye, asliciftci.1275@gmail.com, ORCID: 0009-0009-5527-976X

[2] Prof. Dr., Istanbul Sabahattin Zaim University, Faculty of Education, Department of Guidance and Psychological Counseling, Istanbul, Türkiye Country, myerdogdu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6403-5630

Giriş

Ergenlikte kimlik gelişiminin ve duygusal yoğunluğun söz konusu olması (Atak, 2011:165) bununla birlikte akran ilişkilerinin öneminin artması (Yöndem ve Totan, 2007:55-56) ergenlerin duyguları ile başa çıkabilme ve sosyal bağlılıkla ilişkili olabilecek değişkenlerin belirlenmesini önemli kılmaktadır. Ergenin özellikle duygularını düzenleme ve sağlıklı akran ilişkilerini oluşturma da şefkat duygusunun önemli bir rolün olacağı düşünülmektedir.

Şefkat, bireyin toplumdaki diğer bireylere değer vermesini, onları önemsemesini, duygularını anlamasını ve yaşadıkları acıyla ilgili yardımcı olmasını içeren bir davranış biçimidir (Bırni ve Eryılmaz, 2024: 328). Neff ve Karney'e (2009: 203) göre, şefkat, bireyin hem kendi hem de başkalarıyla olan ilişkilerinde biyolojik, felsefi, toplumsal ve psikolojik boyutları içeren çok yönlü bir kavramdır. Şefkat, diğer bireylerin zorluklarına karşı duyarlı olmasını, onların yaşadıkları durumları anlamasını (Pommier, vd., 2019: 22) ve eleştirel bir tavırdan uzak bir şekilde düşünce ve duygularıyla birlikte bu zorlukları hafifletmeyi içerir (Deniz ve Yıldırım, 2023: 26; Palazoğlu ve Karaca, 2024: 92).

Öz şefkat, bireylerin olumsuz yaşantılarını kabul etme kendi içsel dünyasına karşı şefkatli ve nazik olma (Van der Hout vd., 2023: 709), duyguları sağlıklı bir şekilde algılama ve başkalarıyla bağlantı kurma yeteneğini destekleyerek bireyin yaşadığı acıyla daha sağlıklı bir şekilde baş edebilme (Çevik ve Kırmızı, 2020: 185; Finlay vd., 2017: 202) becerisini içerir. Öz şefkat, bireyin acı çektiği durumlarda, kendisiyle olan ilişkisinin sağlıklı olmasına yardımcı olur (Neff vd., 2020: 265). Bireylerin başkalarına karşı duyarlı ve şefkatli olabilmeleri için öncelikle kendi içlerinde şefkat duygularını beslemeleri gerekmektedir (Neff ve Knox, 2016: 2).

Öz şefkat ile ilgili araştırmalara bütün olarak bakıldığında lisedeki kadın öğrencilerin öz şefkat düzeylerinin erkek öğrencilerden anlamlı derecede düşük olduğu (Bluth ve Blanton, 2015: 308) öz-şefkat arttıkça öğrencilerin yaşam doyumu ve strese tolerans gösterme düzeyinin arttığı, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre yaş düzeyi arttıkça öz şefkat puanlarının düştüğü (Bluth ve ark., 2016: 221), öz şefkatin benlik saygısını ve pozitif duyguları artırdığını, depresyon, kaygı ve olumsuz duyguları azalttığı (Arimitsu, 2016: 560) gözlenmiştir. Neff ve McGehee (2010: 237) tarafından yapılan çalışmada öz şefkatin sosyal bağlılık ve güvenli bağlanmayla doğru orantılı, saplantılı, korkulu ve kayıtsız bağlanma ile ters orantılı olduğunu tespit etmiştir. Yukarıda verilen araştırma bulgularından hareketle öz şefkatin bireylerin sosyal yaşantıları üzerinde önemli bir payı bulunmaktadır. Bu pay, kişiler arasındaki iletişimden kaynaklanarak ilişkilerimizi belirleyen önemli bir unsur olmaktadır. Çokamay ve Yılmaz'a (2018: 134) göre bireylerle olan etkileşimimiz, iletişim becerilerimiz ve hissedilen aidiyet duygusu, sosyal bağlılığımızı etkileyen temel faktörlerden biridir. Bireylerin bir arada olma ve etkileşimde bulunma ihtiyacı sosyal bağlılık kavramının ortaya çıkmasını sağlayan temel faktördür (Gültekin ve Arıcıoğlu, 2017: 376).

Sosyal bağlılık, bireyin çevresi ve sosyal ortamı ile etkileşimde olması (de Jong Gierveld vd., 2016: 485) sosyal çevresi tarafından kabul edildiğini hissetmesi (Duru, 2007: 142) ve kendini bir bütünün bir parçası olarak görmesi (Karcher, 2001: 33) durumudur. Yüksek düzeyde sosyal bağlığa sahip bireyler, toplum içinde kendilerini ait hissettikleri için daha güçlü iletişim becerilerine sahiptir ve insan ilişkilerinde daha sağlıklı bir denge kurma eğilimindedir. Sosyal bağlılık düzeyi yüksek olan bireyler, düşük düzeydeki bireylere kıyasla toplumu, çevreyi ve kendilerini daha olumlu bir perspektiften değerlendirme

(Lee ve Robbins,1998; Akt. Thai vd.,2019: 45) ve psikolojik sağlamlılıklarını yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Arslan, 2015: 49; Ergün ve Can, 2018: 768). Bu bağlamda, sosyal bağlılık yalnızca bireyin toplumsal uyumunu sağlamakla kalmaz, aynı zamanda psikososyal refahını da etkiler. Yüksek sosyal bağlığa sahip bireyler, ilişkilerde güven duygusu geliştirme eğilimindedir ve bu da duygusal sağlıkları üzerinde olumlu bir etki yaratır. Bu durum, bireyin yaşam kalitesini artırabilir ve genel mutluluğunu destekleyebilir (Bostan, 2018: 16). Robbins (1995) sosyal bağlılığı aidiyet ve yakın olma duygusunun yansıması olarak ifade etmektedir (akt, Derinyar, 2022: 16).

İlgili literatür incelendiğinde bireylerin öz şefkat düzeyleri arttıkça sosyal bağlılık düzeylerinin arttığı görülmektedir. Anılgan (2022: 140) tarafından yapılan bir araştırma da öz şefkat ile sosyal bağlılık araştırmasında pozitif yönlü anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur. Benzer biçimde lise öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada da öz şefkat ile sosyal bağlılık arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (Karataş ve Uzun, 2021: 248). Japonya da duygusal ilişki içinde bulunan çiftler üzerinde yapılan araştırmada öz şefkati yüksek olanların sosyal bağlılık düzeylerinin de yüksek olduğu belirtilmiştir (Park vd., 2018: 20).

1.Duygusal Başa Çıkmanın Aracılık Rolü

Duygusal başa çıkma, duyguları anlamak ve kabul etmek için etkin girişimlerde bulunma ve duyguları ifade etme sürecini içerir (Meneses ve Diaz: 2017:3). Bireyler, yaşadıkları ruhsal uyuşmazlıkların sebep olduğu bireysel sorunları çözüm bulabilmek için duygusal başa çıkma becerilerini kullanma eğilimindedirler (Aktaş ve Şahin, 2018: 394). Duygularını anlamak ve kabul etmek, bireylerin duygusal başa çıkma becerilerini artırır. Bu beceriler, bireylerin çevreleriyle iletişim kurma yeteneklerinde belirleyici bir rol oynar. Yüksek duygusal başa çıkma becerisine sahip bireyler, karşılaştıkları sorunları anlamak ve kabul ederek olumlu ve işlevsel bir değerlendirme yapabilirler. Öte yandan, başa çıkma becerisi düşük olan bireyler, olayları kendilerine yönelik bir tehdit olarak algılayarak olumsuz duygularla değerlendirme eğilimindedirler (Çiçeksoy, 2022: 15; Garcia Sancho vd. 2016: 143).

Duygusal başa çıkma becerisi, bireyin olumlu ve olumsuz duyguları fark etme, kabul etme ve bu duygulara uygun şekilde hareket etme yeteneğini ifade eder (Stanton vd.,2000:1152). Bu beceri genellikle olumsuz olaylar ve duygularla başa çıkma üzerine odaklanır. Eryılmaz ve Ercan'a (2010: 383) göre, duygusal başa çıkma, kaygılı durumlarda olumsuz duyguların kontrol edilip olumlu duygulara yönlendirilmesini içerir. Bireylerin zor durumlarla baş etme ve kendilerini aşma becerisi olarak da tanımlanan bu yetenek (GarcíaSancho vd., 2016: 143; Stanton vd., 2000: 1152), kişinin işlevselliğini olumlu yönde etkiler. Duygusal başa çıkma, duyguların işlenmesi ve ifade edilmesi amacıyla kullanılır. Duygusal işlemleme, bireyin duygularını fark etmesi, tanıması ve kabul etmesini içerirken, duyguyu ifade etme, kendi duygularını başkalarına aktarabilme (Chaplin, 2015: 16; Meneses ve Diaz, 2017: 4) ve bu konuya yeterli zaman ayırabilme sürecini içerir.

Öz şefkat, bireyin kendi duygularını fark etme, anlama ve kabul etme yeteneğini geliştirebilir. Bu da bireylerin duygusal başa çıkma stratejilerini uygulamada daha etkili olmalarına olanak tanır. Bireylerin öz şefkat düzeyi yüksek olduğunda duygusal başa çıkma becerilerinin de arttığı yapılan çeşitli araştırmalarda bulunmuştur. Germer'a (2021: 119) göre duygusal başa çıkma ile öz şefkat arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Benzer biçimde ergen birey üzerinde yapılan araştırmada da öz şefkat ile başa çıkma arasında doğrusal yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (Özcan, 2023: 94).

Türkiye'de şiddete uğramış olduğunu ifade eden 70 ve şiddete uğramadığını bildiren 149 kadın üzerinde yapılan bir araştırmada da şiddet mağduru olmayan kadınlarda öz şefkat arttıkça başa çıkma düzeylerinin de arttığı bulunmuştur (Kaş, 2021). Çin'de duygusal başa çıkma ile öz şefkat üzerine lise öğrencileri ile yapılan araştırmada doğru orantılı bir ilişki olduğu saptanmıştır (Chwyl vd., 2021: 1327). Bu bulgular, öz şefkat duygusunun ergen bireylerin duygusal başa çıkma stratejilerini etkileyebileceğini ve bu stratejilerin çeşitli yönlerinde artışa neden olabileceğini düşündürebilir.

Öz şefkat, bireyin kendi duygularını fark etme, anlama ve kabul etme yeteneğini geliştirebilir. Bu da duygusal başa çıkma stratejilerini uygulamada daha etkili olmalarına olanak tanır. Örneğin, öz şefkat duygusu yüksek olan bir ergen, zorlayıcı duygusal durumlarla karşılaştığında daha sağlıklı ve yapıcı bir şekilde bu duygularla başa çıkabilir. Ayrıca, öz şefkat duygusuyla birlikte ergenlerin duygusal ifade etme ve duygusal işlemleme becerilerinde artış gösterebileceği düşünülebilir. Öz şefkat, bireyin duygularını ifade etme ve işleme süreçlerini destekleyerek duygusal zekasını güçlendirebilir. Bu nedenle, öz şefkat duygusunun artmasıyla birlikte ergenlerin duygusal başa çıkma, duygusal ifade etme ve duygusal işlemleme becerilerinde artış yaşaması beklendik bir durumdur.

İnsanlar, duygusal olarak zorlayıcı durumlarla sağlam bir sosyal destek ağına sahip olduğunda, daha iyi başa çıkabilir. Bu durumda duygusal başa çıkma becerileri ile sosyal bağlılık arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarabilir. Otizmli çocuğa sahip ebeveynlerle yapılan çalışmada duygusal başa çıkma ile sosyal destek arasında doğrusal yönde anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur (Aydemir, 2015: 91). Huang ve diğerleri (2022: 2703) tarafından yapılan araştırmada da duygusal başa çıkma düzeylerinin arttıkça sosyal bağlılık düzeylerinin de arttığı bulunmuştur. Benzer biçimde İskoçya da lise öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada COVID-19 salgını sırasında koruyucu faktörler olarak sosyal bağlılık, farkındalık ve başa çıkma düzeyleri incelenmiş ve araştırma sonucunda olumlu başa çıkma ile sosyal bağlılık arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir (Dailey vd., 2023: 114). Benzer biçimde COVID-19 pandemisi sürecinde üniversite öğrencilerinde başa çıkma mekanizmalarının yordayıcıları olarak sosyodemografik değişkenler ve sosyal bağlılık düzeylerinin incelendiği bir araştırmada da duygusal baş etme mekanizmaları ile sosyal bağlılık arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur (Bano ve Deka, 2022: 28).

Öz şefkat düzeyi yüksek olan bireyler karşılaştıkları başarısızlık ve acı durumlara karşı kendilerine karşı kibar, nazik, anlayışlı, şefkatli davranabildikleri ve yaşanılan durumu birçok insanın yaşadığını, sürecin bir parçası olduğunu kabul edebildikleri için duygusal başa çıkma becerileri olumlu yönde etkilendiği (Akt: Uyanık ve Çevik, 2020: 662 Neff, 2003a), öz şefkat gelişiminin olumlu duyguları arttırdığı (Alaoğlu,2020) görülmektedir.

Yukarıdaki açıklamalar ve yapılan araştırmalara bütün olarak bakıldığında öz şefkatin sosyal bağlılık ve duygusal başa çıkma ile ilişkili olması bununla birlikte duygusal başa çıkmanın da sosyal bağlılığı artırmasından hareketle öz şefkatin sosyal bağlılık ile ilişkisinde duygusal başa çıkmanın aracı rolünün olması beklenmektedir.

Öz şefkatin sosyal bağlılık ile ilişkisinde duygusal başa çıkmanın aracı rolünün bulunması durumunda elde edilen bulguların bireylerin sosyal bağlılığını artırmaya yönelik önleyici ve geliştirici çalışmalara temel oluşturacak olması, özellikle bu alanda çalışan psikolog, psikolojik danışman gibi uzmanlara rehberlik etmesi bu araştırmayı önemli kılmaktadır. Bununla birlikte bu üç değişkenin birlikte aracılık rolü ile etkilerinin

test edilmesi de bu çalışmayı da özel kılmaktadır.

Sonuç olarak bu araştırmanın hipotezlerine aşağıda yer verilmiştir.

1.Öz şefkat, sosyal bağlılık ve duygusal başa çıkma ölçek puanları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler vardır

2.Öz şefkat ile sosyal bağlılık arasındaki ilişkide duygusal başa çıkma aracılık rolü bulunmaktadır.

2.Yöntem

2.1.Araştırma Modeli

Ergenlerde öz şefkat ile sosyal bağlılık arasındaki ilişkide duygusal başa çıkmanın aracılık rolü bu çalışma ilişkisel araştırma modeline sahiptir. İlişkisel (korelatif) araştırmalar, iki veya daha çok değişken arasında ilişkinin gerçekleşip gerçekleşmediğini belirlemek (Büyüköztürk vd., 2013; Erkuş, 2011) amacıyla yürütülen çalışmalardır.

2.2.Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Şanlıurfa ili, Ceylanpınar ilçesinde 2023-2014 eğitim ve öğretim yılında ortaöğretim okullarında öğrenim gören 13-18 yaş aralığındaki öğrencilerden oluşmaktadır. Ceylanpınar ilçesinde 2023-2024 eğitim öğretim döneminde toplam 8900 lise ve orta okul öğrencisi bulunmaktadır (MEB, 2023). Evrendeki lise öğrencisinin 8900 kişiden oluşması durumunda ,05 örneklem hatasına göre en az 360 öğrenci örneklem olarak alınması gerekmektedir (Yazıcıoglu ve Erdogan, 2004). Kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen üç okuldan 13-18 yaş arası 385 öğrenci araştırmanın örneklem grubunu temsil etmektedir. Araştırmaya katılan lise öğrencilerin 186'sı (%48.3) kadın, 199'u%51,7) erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Öğrencilerin 251'i(%,65.2) 13-15 yaşında, 134'ü se (%34.8') 16-18 yaşındadır.

2.3.Veri Toplama Araçları

2.3.1.Öz Şefkat Ölçeği Kısa Formu (ÖŞÖ-KF): Neff (2009) tarafından oluşturulan Öz Şefkat Ölçeği, bireylerin öz şefkat seviyelerini değerlendirmek için geliştirilmiştir. Yıldırım ve Sarı (2018), ölçeği Türkçeye uyarlamış ve ergenler üzerinde psikometrik değerlendirmeler yapmıştır. Orijinal ölçek 12 maddeden oluşurken, Türk kültürüne adaptasyon sırasında yapılan faktör analizinde 10. maddenin faktör yükünün 0.30'un altında olduğu tespit edilmiş ve çıkarılmıştır. ÖŞÖKF'nin geçerliliğini ortaya koyabilmek için açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda, ölçeğin uyum indekslerinde anlamlı değerler elde edilmiştir (χ2=96.05, N=339, p=0.00). Analiz sonuçlarına göre uyum indeksleri şu şekildedir: RMSEA=0.06, RMSR=0.095, GFI=0.96, NFI=0.91, CFI=0.95 ve NNFI=0.94.ÖŞÖ'nün Cronbach alfa katsayısı 0,75 olarak hesaplanmıştır. Türk kültürüne uyarlanan 11 maddelik ve tek boyutlu bu ölçeğin, ergenlerin öz şefkat düzeylerini ölçmek için geçerliliği ve güvenilirliği yüksek bir ölçüm aracı olduğu belirtilmiştir (Yıldırım ve Sarı, 2018). Bu çalışmada Öz Şefkat Ölçeğinin iç tutarlık katsayısı da hesaplanmış olup, toplam puan için Cronbach Alfa katsayısı 0,68 olarak bulunmuştur.

2.3.2. Sosyal Bağlılık Ölçeği

Sosyal Bağlılık Ölçeği Lee ve Robbins (1995) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkiye kültürüne uyarlanması ise Duru (2007) tarafından yapılmıştır. Sosyal Bağlılık Ölçeği 8

maddeden oluşmakta ve likert tipi ölçeğe uygun bir şekilde yanıtlanmaktadır. Kişilerin sosyal bağlılık düzeylerini ortaya koymaya çalışan ölçekten elde edilecek maksimum puan 48, minimum puan 8 olarak hesaplanmıştır. Ölçekteki ters hesaplanan madde bulunmamaktadır. Sosyal Bağlılık Ölçeğinin doğrulayıcı faktör analizi, ölçeğin özgün çalışması esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları, ölçeğin uyum indeks değerlerinin iyi olduğunu göstermiştir [χ2(N =1247) = 22.21,p < .0001; x2/df= 4.404; GFI = .99, AGFI =.98, CFI = .99, RMSEA = . 052, SRMR = .037]. Sosyal bağlılık ölçeğinin Türk kültürüne uyarlama çalışmaları sonucunda hem iç tutarlık hem güvenirlik katsayısının 0.90 olarak hesaplanmıştır. Uyarlanan ölçeğin Türkiye'de ergenler üzerinde yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda [χ2(N =1247) = 22.21,p < .0001; x2/df= 4.404; GFI = .99, AGFI = .98, CFI = .99, RMSEA = . 052, SRMR = .037] ölçeğin uyum indeks değerlerinin yüksek olduğu gözlenmiştir (Bostan ve Duru, 2019).Bu çalışmada, Sosyal Bağlılık Ölçeğinin toplam puan Cronbach Alfa katsayısı.84 olarak hesaplanmıştır.

2.3.3. Duygusal Başa Çıkma Ölçeği

Duygusal Başa Çıkma Ölçeği Stanton ve ark (2000) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Durak ve Şenol-Durak (2011) tarafından yapılmıştır. Ölçek, 16 maddeden oluşan 5'li likert tipi (1-Hiçbir zaman, 5-Her zaman) bir ölçektir. Ölçeğin Türkçe uyarlamasında Cronbach Alfa katsayısı 0.89, alt ölçeklerden duyguyu ifade etme için .91, duyguyu işlemleme için 0,89 olarak bulunmuştur. Duygusal Başa Çıkma Ölçeği, uyum indeksleri açısından kabul edilebilir değerlere ulaşmıştır. [χ2 (103, N=557)=450.751, IFI=.920, TLI=.906, CFI=.919, SRMR=.070, RMSEA=.078)]. Ölçeğin Türkiye Kültüründe ergenler üzerinde yapılan çalışmada psikometrik verilerinin yüksek çıktığı gözlenmiştir (Çiçeksoy, 2022). Duygusal Başa Çıkma Ölçeği toplam puan verdiğinden bu araştırmada ölçeğin toplam puan üzerinden aracılığı incelenmiş, ölçeğin bu araştırma için hesaplanan Cronbach Alfa katsayısı .86 olarak hesaplanmıştır.

2.4. İşlem ve Verilerin Analizi

Araştırma verilerini toplamadan önce etik belge İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesinden, ölçek uygulaması için de MEB'den gerekli izinler alınmıştır. Bununla birlikte örneklem grubu ergenlerden oluştuğu için ailelerden onam belgesi talep edilmiştir. Uygulama öncesinde öğrenciler ile görüşülmüş araştırmanın amacı konusunda kendileri bilgilendirilmiş ve araştırmaya katılmaya gönüllü olanlara veri toplama araçları yüz yüze uygulanmıştır. Öğrenciler ölçekleri ortalama 20 dakikalık bir süre zarfında tamamlanmıştır. Uygulama 394 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiş 9 öğrencinin gelişigüzel yanıt vermesi nedeniyle bu ölçme araçları analize dahil edilmemiştir.

Araştırma için toplanan veriler detaylıca incelenmiş, hatalı doldurmaların olup olmadığı kontrol edilmiştir. Kontrol sonrasında kişisel bilgi formu ve ölçeklerden elde edilen 385 veri bilgisayar programına aktarılmıştır. Aktarılan veriler IBM SPSS 22 programı ile analiz edilmiştir.

Kullanılan ölçme araçlarının normallik değerleri ölçek puanlarının basıklık ve çarpıklık değerleri hesaplanarak elde edilmiş ve elde edilen puanlar 2.00 altında olmasından dolayı dağılım normal olduğu kabul edilmiştir (Tablo 1). George ve Mallery (2010) basıklık ve çarpıklık değerlerinin -2 ile +2 arasında olduğunda verilerin normal dağılıma sahip olduğunu ifade etmektedir. Değişkenler arasındaki ilişkinin hesaplanmasında Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Ergenlerde öz şefkat ile sosyal bağlılık arasındaki

ilişkide duygusal başa çıkmanın aracı rolünün olup olmadığı araştırılması için Hayes tarafından geliştirilen SPSS Macro eklentisi olan SPSS Process Macro v4.2 yazılımı kullanılmıştır. Bu yöntemde bootstrap tekniği uygulandığı için elde edilen sonuçların geçerlik güvenirlik açısından daha iyi sonuçlar verdiği belirtilmektedir (Hayes,2009). Bu yöntemde doğrudan etki, dolaylı etki ve toplam etki terimleri kullanılmaktadır. Bu etkilerin anlamlı olup olmadığını belirlemek için bootstrap güven aralığı kullanılmaktadır. Bootstrap analizleri, PROCESS Macro aracılığıyla "Model 6" kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Modelde testler %95 güven aralığında ve 5000 yeniden örnekleme yoluyla gerçekleştirilmiştir. Alt ve üst sınırlarda değerler 0'ı içermiyorsa değişken etkilerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu (Hayes, 2009) şeklinde yorumlanmıştır.

3. Bulgular

Araştırmanın bu kısmında sırayla ölçeklerin betimsel istatistiklerine, korelasyon değerlerine ve çoklu aracılık rolü analizi bulgularına yer verilmiştir. Araştırmada kullanılan Öz Şefkat Ölçeği Kısa Formu, Sosyal Bağlılık Ölçeği ve Duygusal Başa Çıkma ölçek puanlarının betimsel istatistikleri Tablo 1'de verilmiştir

Tablo 1.Öz Şefkat Ölçeği, Sosyal Bağlılık Ölçeği ve Duygusal Başa Çıkma ölçek Puanlarının Betimsel İstatistikleri ile Basıklık ve Çarpıklık Değerleri

Ölçekler	Ortalama	S.d.	Basıklık	Çarpıklık
1.Öz şefkat	32.81	7.30	0,15	1,55
2.Sosyal bağlılık	29.75	8.97	1,50	1,54
3.Duygusal başa çıkma	50.10	12.29	0,29	0,83

Tablo 1.'de görüldüğü üzere, Öz Şefkat Ölçeği toplam puanlarının aritmetik ortalaması 32.81, standart sapması 7.30'dur. Sosyal Bağlılık Ölçeği puan toplamlarının aritmetik ortalaması 29.75, standart sapması 8.97'dir. Duygusal Başa Çıkma Ölçeği toplam puanı 50.10, standart sapması 12.29'dur. DBÇÖ'den elde edilen minimum puan 16 maksimum puan 80 olarak ölçümlenmiştir. Öz şefkat ölçeğinin basıklık değeri 0,15, sosyal bağlılık ölçeğinin 1,50 duygusal başa çıkmanın ise 0,29 olarak ölçülmüştür. Öz şefkat ölçeğinin çarpıklık değeri 1,55, sosyal bağlılık ölçeğinin 1,54 duygusal başa çıkmanın ise 0,83 olarak ölçülmüştür.

Araştırmada kullanılan Öz Şefkat Ölçeği, Sosyal Bağlılık Ölçeği ve Duygusal Başa Çıkma ölçek Puanları Arasındaki İlişkilere Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2.Öz Şefkat Ölçeği, Sosyal Bağlılık Ölçeği ve Duygusal Başa Çıkma ölçek Puanları Arasındaki İlişkiler

Ölçekler	1	2	3
1.Öz Şefkat	--		
2.Sosyal Bağlılık	. .26**	--	
3.Duygusal Başa Çıkma	.34**	.35**	--

Tablo 2'de görüldüğü üzere öz şefkat ölçeği puanı ile sosyal bağlılık ölçeği puanı arasında pozitif yönde korelasyon bulunmuştur (r=.26, p>.01). Bundan yola çıkarak öz şefkat düzeyi arttıkça sosyal bağlılık düzeyinin de arttığı söylenebilir. Öz şefkat ölçeği puanları

ile duygusal başa çıkma puanları arasında pozitif yönde korelasyon bulunmuştur (r=.34, p>.01). Bundan yola çıkarak öz şefkat düzeyi arttıkça duygusal başa çıkma düzeyinin de arttığı söylenebilir. Sosyal bağlılık ölçeği puanı ile duygusal başa çıkma ölçeği arasında pozitif yönlü bir korelasyon bulunmuştur (r=.35, p>.01). Bundan yola çıkarak sosyal bağlılık düzeyi arttıkça bireylerin duygusal başa çıkma becerilerinin de arttığı söylenebilir.

Öz şefkat ile sosyal bağlılık arasındaki ilişkide duygusal başa çıkmanın aracılığına ilişkin analiz sonuçlarına Şekil 1'de yer verilmiştir

Şekil 1: Duygusal Başa Çıkmanın Aracılığına İlişkin Analiz Sonuçları

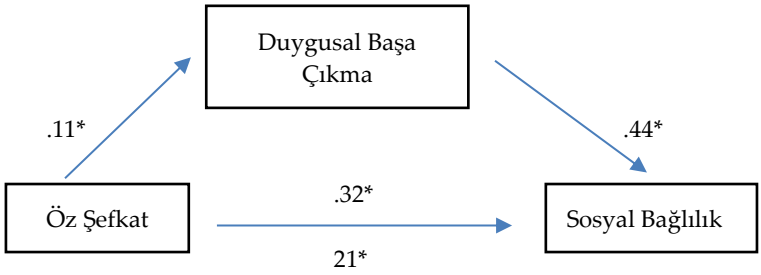

Şekil 1. Öz şefkat ile sosyal bağlılık arasındaki ilişkide duygusal başa çıkmanın aracılık rolü ile standardizasyon yapılmamış beta değerleri, *p<.01.

Şekil 1'degörüldüğü gibi öz şefkatin sosyal bağlılık üzerindeki toplam etkisi (c= .32, S_h= .06, t= 5.43, p<.001) anlamlıdır (Adım 1). Ayrıca öz şefkatin aracı değişken olan duygusal başa çıkma üzerindeki doğrudan etkisi (B= .44, S_h= .16, t= 7.07, p<.01) de anlamlı düzeydedir (Adım 2). Aracı değişken olan duygusal başa çıkmanın sosyal bağlılık üzerindeki doğrudan etkisi (B= .11, S_h= .01, t= 5.90, p<.01) anlamlıdır (Adım 3). Öz şefkat ile aracı değişken olan duygusal başa çıkma denkleme aynı anda alındığında (Adım 4) doğrudan etki açısından öz şefkat ile sosyal bağlılık arasındaki ilişki azalmış ancak anlamlılık değeri aynı düzeyde kalmıştır (c'= 21, S_h= .06, t= 3.32, p<.001). Bununla birlikte tüm modelin anlamlı olduğu (F(2-382)= 33.53, p<.001) ve sosyal bağlılık üzerindeki toplam varyansın % 15'ini açıkladığı görülmektedir.

Öğrencilerin öz şefkat puanlarının duygusal başa çıkma aracılığı ile sosyal bağlılık üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri ile spesifik dolaylı etkilerine Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Öz Şefkat Puanlarının Sosyal Bağlılık Üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkilerinin Duygusal Başa Çıkma Aracılığıyla Karşılaştırılması

Model 2	**BE**	**SE**	**t**	**95% BCa Güven Aralığı**	
				LLCI	**tULCI**
Toplam Etki	0.328	0.065	5.43	0.209	0.447
Doğrudan Etki	0.205	0.061	3.32	0.083	0.326
Dolaylı Etki	0.123	0.031		0.067	0.191
Dolaylı Etki (ÖŞ→ $DBÇ \rightarrow SB$)	0.123	0.031		0.076	0.021

Bootstrap örneklem büyüklüğü = 5000; BE Boot etkisi, SE standart hata, LLCI alt sınır

güven aralığı, ULCI üst sınır güven aralığı. Öz Şefkat (ÖŞ), Duygusal Başa Çıkma (DBÇ), Sosyal Bağlılık (SB).

Çalışmada kullanılan değişkenlerin dolaylı etkileri 5000 bootstrap örneklemi kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen tahminler %95 güven aralığında değerlendirilmiş ve düzeltilmiş sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir. Tablo 2, toplam etki değerinin 0,328, doğrudan etki değerinin 0,205 ve toplam dolaylı etki değerinin 0,328 olduğunu göstermektedir. Model bir dolaylı etkiye sahiptir. Dolaylı etkide, öz şefkatin (ÖŞ) Duygusal Başa Çıkma (DBÇ) aracılığı ile sosyal bağlılık (SB) üzerindeki etkisi güven aralıkları sıfır değeri içermediğinde anlamlıdır (bootstrap = 0,123, %95 GA

Sonuç

Çalışmada öz şefkatle sosyal bağlılık arasındaki ilişkiye duygusal başa çıkmanın aracılık etkisini ortaya koyma amaçlanmıştır. Araştırmada öz şefkat ile sosyal bağlılık arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Buna göre ergen bireylerde öz şefkat düzeyi arttıkça sosyal bağlılık düzeyleri de artmaktadır. İlgili literatür incelendiğinde araştırma bulgusuyla benzerlik gösteren çalışmalara rastlanılmıştır. Anılgan (2022: 1) tarafından yapılan öz şefkat ile sosyal bağlılık araştırmasında pozitif yönlü anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur. Benzer biçimde ergen bireyler üzerinde yapılan başka araştırmalarda öz şefkat düzeyi yüksek olan bireylerde sosyal bağlılık düzeylerinin de yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Karataş ve Uzun, 2021: 248; Lavin vd. 2020: 41; Park vd., 2018: 20; Saiz vd., 2021: 1). Öz şefkat duygusu aynı zamanda başkalarına karşı empati kurmayı kolaylaştırabilir, bu da gençlerin sosyal ilişkilerinde daha duyarlı ve anlayışlı olmalarına yardımcı olabilir. Bu bağlamda, öz şefkat duygusu gençlerin kendilerini kabul etmelerine ve başkalarıyla daha olumlu ilişkiler kurmalarına yardımcı olabilir, bu da sosyal bağlılık düzeylerini artırabilir. Bu nedenle, öz şefkat duygusunun artmasıyla birlikte gençlerin sosyal bağlılık düzeylerinin de artması beklenebilir.

Çalışmada öz şefkat ile duygusal başa çıkma toplam arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ergen bireylerde öz şefkat düzeyi arttıkça duygusal başa çıkma düzeyleri de artmaktadır. İlgili literatür incelendiğinde araştırma bulgusuyla benzerlik gösteren çalışmalara rastlanılmıştır. Germer'a (2021: 119) göre duygusal başa çıkma ile öz şefkat arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çeşitli araştırmalarda öz şefkat ile başa çıkma arasında doğrusal yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (Chwyl vd., 2021: 1327; Özcan, 2023: 94; Kaş, 2021:75). Bunun yanında Uludağ (2021: 71)'ın çalışmasında öz şefkat ile baş etme arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmemiştir. Öz şefkat duygusunun ergen bireylerin duygusal başa çıkma stratejilerini etkileyebileceğini ve bu stratejilerin çeşitli yönlerinde artışa neden olabileceğini düşündürebilir.

Araştırmada duygusal başa çıkma ile sosyal bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bulunan sonuca göre ergen bireylerde duygusal başa çıkma toplam, duygusal işlemleme ve duygusal ifade etme düzeyleri arttıkça sosyal bağlılık düzeyleri de artmaktadır. Literatüre bakıldığında duygusal başa çıkma düzeyleri arttığında sosyal bağlılık düzeylerinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır (Bano ve Deka, 2022: 30; Dailey vd., 2023: 115; Huang ve diğerleri 2022: 2703; Marroquín ve diğerleri 2019: 114). Bireylerin duygusal ifade etme ve duygusal işleme becerileri arttıkça sosyal bağlılık düzeyleri kolaylaştırabilir. Bu nedenle, ergenlerin duygusal başa çıkma, duygusal işlemleme ve duygusal ifade etme becerilerinin artmasıyla birlikte sosyal bağlılık düzeyinde artış yaşamaları olasıdır.

Çalışmanın asıl amacı öz şefkatle sosyal bağlılık arasındaki ilişkiye duygusal başa çıkmanın aracılık etkisini ortaya koymaktır. Araştırma bulgularına göre öz şefkatin sosyal bağlılık ve duygusal başa çıkabilme becerisi üzerindeki doğrudan etkisi anlamlıdır. Öz şefkat genel olarak bireye, yaşadığı zorlukların ya da acıların sadece kendi başına gelmediğini insan olmanın doğal bir gereği olduğu duygusunu kazandırır. Bu duygu yalnızlık hissini azaltacağı gibi yakın ilişkileri destekler. Bu nedenle öz şefkatin sosyal bağlılık duygusunu artırdığı ifade edilebilir. Araştırma bulguları da öz şefkatin sosyal bağlılığı artırdığını ortaya koymaktadır (Brophy vd., 2020;45-47; Vardar, 2019). Öz şefkate sahip bireyler kendilerine karşı daha nazik ve anlayışı olma eğiliminde olmalarından dolayı (Neff, 2009:54) bunlar genel olarak kendilerini suçlama yerine anlamayı tercih ederler. Bunu başarabilen bireyler duygularını düzenleyebilir ve daha işlevsel stratejiler kullanabilir. Bu nedende öz şefkatin duygu düzenleme üzerinde olumlu etkileri olduğu düşünülmektedir. Yapılan araştırmalarda öz şefkatin duygusal yaklaşımlarda ve duygusal başa çıkmada olumlu etkileri olduğunu (Germer, 2021: 119; Miller, 2020;4-8) ortaya koymaktadır. Duygusal başa çıkmanın sosyal bağlılık üzerindeki doğrudan etkisi anlamlıdır. Duygusal başa çıkma bireylerin zorlu durumlarda duygularını anlama ve düzenleme becerisi kazandırır bu durum bireylerin sosyal ilişkilerini kolaylaştırmakta bunun sonucu olarak duygusal başa çıkmanın sosyal bağlılığı artırdığı düşünülmektedir. Araştırma bulguları da duygusal başa çıkmanın sosyal ilişkilerde ve sosyal bağlılıkta önemli etkileri olduğunu göstermektedir (Do vd., 2025:2-4; Gross ve John, 2003:5). Öz şefkatin duygusal başa çıkma aracılığı ile sosyal bağlılık üzerindeki dolaylı etkisi anlamlıdır. Diğer bir ifade ile öz şefkat duygusu duygusal başa çıkabilme becerisini geliştirmekte bu beceri de sosyal bağlılığı artırmaktadır.

Özellikle, duygusal başa çıkmanın, öz şefkat ve sosyal bağlılık arasındaki ilişkide belirleyici bir faktör olduğu ve bu ilişkiyi güçlendirdiği söylenebilir. Bu bağlamda, duygusal başa çıkmanın önemi vurgulanarak, öz şefkat ve sosyal bağlılık ilişkisini daha bütüncül bir şekilde anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Öz şefkat ile sosyal bağlılık arasındaki ilişkide duygusal başa çıkmanın aracılığını konu alan bu araştırmanın bulguları duygusal başa çıkma ve sosyal bağlılık üzerinde çalışacak uzmanlar, psikologlar, eğitimciler ve aileler için yol gösterici olabilir. Diğer bir ifade ile sosyal bağlılığı artırmaya yönelik çalışmalarda bireylerin duygusal başa çıkma becerilerini geliştirmeye yönelik uygulamalar yapmak oldukça önemlidir. Bu araştırma da öz şefkat ile sosyal bağlılık arasındaki ilişki de duygusal başa çıkma becerilerinin aracılığı incelenmiştir bundan sonraki çalışmalarda benlik saygısı, psikolojik sağlamlık gibi değişkenleri konu alan araştırmaların yapılması oldukça önemli görülmektedir. Her araştırmada olduğu gibi bu araştırmanın da bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırmanın sınırlı bir bölgede yapılmasından hareketle araştırma bulgularının genellenmesinde dikkatli olunması, araştırma deneysel bir modelde gerçekleştirilmediği için elde edilen bulgulardan neden-sonuç ilişkisi çıkarılmaması gerekir. Öz şefkat ile sosyal bağlılık arasındaki ilişkide duygusal başa çıkmanın aracılık rolü ile ortaya konulması, bu üç değişkenin birlikte çok sınırlı çalışmada yer alması bu araştırmanın güçlü yönlerindendir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *(İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Rektörlüğü, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 24.05.2024 Tarih, 2024/04Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
BenzerlikTaraması	Yapıldı – Ithenticate
EtikBildirim	itobiad@itobiad.com
ÇıkarÇatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışma Tasarımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Toplama: 1. Yazar (%100) Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Yazma: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Gönderme ve Revizyon: 1. Yazar (%70), 2. Yazar (%30)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. *(Istanbul Sabahattin Zaim University Presidency, Istanbul Sabahattin Zaim University Publication Ethics Board Presidency's Ethics Board Decision was taken with the decision dated 24.05.2024 and numbered 2024/04)
Plagiarism Checks	Yes – Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Study Design: Author 1 (50%), Author 2 (50%) Data Collection: Author 1 (100%) Data Analysis: Author 1 (50%), Author 2 (50%) Writing: Author 1 (60%), Author 2 (40%) Submission and Revision: Author 1 (70%), Author 2 (30%)

Kaynakça | References

Abaci, R., & Arda, D. (2013). Relationship between self-compassion and job satisfaction in white collar workers. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *106*, 2241-2247.

Aktaş, A., & Şahin, M. (2018). Narsisistik Özellik, Öz-Şefkat ve Duygu Düzenleme Güçlüğü Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *5*(6), 362-374.

Anılgan, H. (2022). *Ergenlerin Öz-Şefkat, Sosyal Bağlılık ve Stresle Başa Çıkma Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Arıcan, B., & Canatan, K. (2019). Tekebeveynli Kadınların Sosyal Psikolojik Sorunları ve Bu Sorunlarla Baş etme Yöntemleri. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(14), 109-128.*

Arimitsu, K. (2016). The effects of a program to enhance self-compassion in Japanese individuals: A randomized controlled pilot study. *The Journal of Positive Psychology*, *11*(6), 559-571.

Arslan, G. (2015). Psikolojik istismar, psikolojik sağlamlık, sosyal bağlılık ve aidıyet duygusu arasındaki ilişki. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *1*(36), 47-58.

Atak, H. (2011). Kimlik gelişimi ve kimlik biçimlenmesi: Kuramsal bir değerlendirme. *Psikiyatride güncel yaklaşımlar*, *3*(1), 163-213.

Aydemir, S. E. (2015). *Otizmli çocukların ebeveynlerinin evlilik uyumlarının, başa çıkma stratejilerinin ve sosyal destek algılarının incelenmesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Bano, S., & Deka, T. (2022). SocioDemographic Variables and Social Connectedness as Predictors of Coping Mechanisms in College Students during COVID-19 Pandemic. *Indian Journal of Psychiatric Nursing*, *19*(1), 28-34.

Başak, B. E. (2012). *Düşük gelirli ailelerden gelen üniversite öğrencilerinin öz duyarlık, sosyal bağlılık ve iyimserlik ile psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişkiler* (Doctoral dissertation, Anadolu University, Türkiye).

Bırni, G., & Eryılmaz, A. (2024). Conceptual and theoretical review of self-worth. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *16*(2), 327-346.

Bluth, K., & Blanton, P. W. (2015). The influence of self-compassion on emotional well-being among early and older adolescent males and females. *The journal of positive psychology*, *10*(3), 219-230.

Bluth, K., Gaylord, SA, Campo, RA, Mullarkey, MC & Hobbs, L. (2016). Kendinizle arkadaş olmak: Ergenlere yönelik bilinçli bir öz şefkat programının karma yöntem pilot çalışması. *Farkındalık*, 7 , 479-492.

Bostan, B. C., & Duru, E. (2019). Ergenlerde algılanan psikolojik istismar ile öznel iyi oluş ilişkisinde psikolojik sağlamlık ve sosyal bağlılığın rolü. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *47*, 205-224.

Brophy, K., Brähler, E., Hinz, A., Schmidt, S., & Körner, A. (2020). The role of self-compassion in the relationship between attachment, depression, and quality of life. *Journal of affective disorders*, *260*, 45-52.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2008). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: PegemA.

Chaplin, T. M. (2015). Gender and emotion expression: A developmental contextual perspective. *Emotion Review*, *7*(1), 14-21.

Chwyl, C., Chen, P., ve Zaki, J. (2021). Beliefs About Self-Compassion: Implications for Coping and Self-Improvement. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 47(9), 1327-1342.

Çiçeksoy, G. (2022). *Ergenlerde Saldırganlık Düzeyinin Prososyal Davranış ve Duygusal Başa Çıkma ile İlişkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Çoban, Y. (2021). Öz-şefkat ile ilişki doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *1*(2), 128-139.

Dailey, S. F., Parker, M. M., & Campbell, A. (2023). Social connectedness, mindfulness, and coping as protective factors during the COVID-19 pandemic. *Journal of Counseling & Development*, *101*(1), 114-126.

De Jong Gierveld, J., vanTilburg, T.G. & Dykstra, P.A. (2016). Loneliness and social solation. In A. Vangelisti & D. Perlman (Eds.), The Cambridge handbook of personal relationships (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press. (pp. 485-500).

Deniz, M. E., & Yıldırım Kurtuluş, H. (2023). Self-efficacy, self-love, and fear of compassion mediate the effect of attachment styles on life satisfaction: A serial mediation analysis. *Psychological reports*, 00332941231156809. https://doi/10.1177/00332941231156809.

Do, Q. B., McKone, K. M., Hofman, S. J., Morrow, K. E., Brehm, M. V., Ladouceur, C. D., & Silk, J. S. (2025). Feeling socially connected to others :is linked to better emotion regulation in adolescent girls' daily lives: An ecological momentary assessment study. *Journal of Research on Adolescence*, *35*(1), e70009.

Duru, E. (2007). Sosyal Bağlılık Ölçeği'nin Türk Kültürüne Uyarlanması. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *26*, *85-94*.

Erkuş, A. (2013). Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci. Ankara: Seçkin.

Eryılmaz, A., & Ercan, L. (2010). Beliren yetişkinlikte romantik yakınlığı başlatma ve başa çıkma. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *23*(2), 381-397.

Finlay-Jones, A., Kane, R., & Rees, C. (2017). Self-compassion online: A pilot study of an internet-based self-compassion cultivation program for psychology trainees. *Journal of clinical psychology*, *73*(7), 797-816.

García-Sancho, E., Salguero, J. M., & Fernández-Berrocal, P. (2016). Angry rumination as a mediator of the relationship between ability emotional intelligence and various types of aggression. *Personality and Individual Differences*, *89*, 143-147.

Germer, C. K. (2021). Öz Şefkatli Farkındalık. (H. Ünlü Haktanır, Çev.). İstanbul: Diyojen Yayıncılık. (Orijinal çalışma 2009 yılında yayınlanmıştır).

Gross, J. J., & John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: implications for affect, relationships, and well-being. *Journal of personality and social psychology*, *85*(2), 348

Gültekin, F., & Arıcıoğlu, A. (2017). Üniversite öğrencilerinde bağlanma stilleri ve sosyal bağlılık ilişkisi. *Sakarya University Journal of Education*, *7*(2), 373-384.

Hayes, A. F. (2009). Computational procedures for probing interactions in OLS and logistic regression: SPSS and SAS implementations. *Behavior research methods*, *41*(3), 924-936.

Huang, H. Y., Li, H., ve Hsu, Y. C. (2022). Coping, COVID knowledge, communication, and HBCU student's emotional well-being: Mediating role of perceived control and social connectedness. *International Journal of Educational Research,* 50(6), 2703-2725.

Karataş, Z., & Uzun, K. (2021). Ergenlerin kendilerini, başkalarını ve durumları affetme eğilimlerinin yordanmasında mükemmeliyetçilik, yalnızlık ve öz-şefkatin etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (58), 248-289.

Karcher, M. J. (2001). The Hemingway measure of adolescent connectedness: Validation studies.[Paper presentation]. In *109th American Psychological Association Conference, San Francisco, CA.*

Kaş, A. N. (2021). *Şiddet mağduriyetine göre kadınlarda kişilik inançlarının öz-şefkat ve başa çıkma tarzları açısından incelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Kayrak, M. E., & Söyler, H. Ç. (2024). Çocukluk döneminde annesi çalışan ve çalışmayan yetişkin bireylerin duygusal zekâ, stresle başa çıkma tarzları ve özgüvenlerinin karşılaştırılması. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi, 7(3), 205-223.*

Lavin, K., Goeke-Morey, M. C., & Degnan, K. A. (2020). The role of self-compassion in college students' perceived social support. *Journal of Positive Psychology and Wellbeing*, *4*(1), 41-48.

Lee, R. M., & Robbins, S. B. (1995). Measuring belongingness: The social connectedness and the social assurance scales. *Journal of counseling psychology*, *42*(2), 232.

MEB, 2023. Ceylanpınar İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü. Erişim: 08/06/2025, https://ceylanpinar.meb.gov.tr/

Meneses, J. A. C., & Díaz, J. M. M. (2017). Vocal emotion expressions effects on cooperation behavior. *Psicológica*, *38*(1), 1-24.

Miller, L. M. (2020). *Examining the Relationship Between Self-Compassion and Emotion Regulation Strategies Using Ambulatory Assessment Methods* (Doctoral dissertation, Northern Illinois University).

Neff, K. D., & McGehee, P. (2010). Self-compassion and psychological resilience among adolescents and young adults. *Self and identity*, *9*(3), 225-240.

Neff, K. D., & Vonk, R. (2009). Self-compassion versus global self-esteem: Two different ways of relating to oneself. *Journal of personality*, *77*(1), 23-50.

Neff, K. D., Knox, M. C., Long, P., & Gregory, K. (2020). Caring for others without losing yourself: An adaptation of the Mindful Self-Compassion Program for Healthcare Communities. *Journal of clinical psychology*, *76*(9), 1543-1562.

Özcan, İ. (2023). *Ergenlerde başa çıkma stratejilerinin yordayıcıları olarak bilişsel esneklik ve öz şefkat* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Park, J. J., Long, P., Choe, N. H., & Schallert, D. L. (2018). The contribution of self-

compassion and compassion to others to students' emotions and project commitment when experiencing conflict in group projects. *International Journal of Educational Research*, *88*, 20-30.

Pommier, E., Neff, K. D., & Tóth-Király, I. (2020). The development and validation of the compassion scale. *Assessment*, *27*(1), 21-39.

Saiz, J., Ausín, B., González-Sanguino, C., Castellanos, M. Á., Salazar, M., Marin, C., ... & Muñoz, M. (2021). Self-compassion and social connectedness as predictors of "peace and meaning" during Spain's initial COVID-19 lockdown. *Religions*, *12*(9), 683.

Senol-Durak, E., & Durak, M. (2011). Factor structure and psychometric properties of the Emotional Approach Coping Scale in Turkish university students and community members. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, *33*(2), 264-272.

Stanton, A. L., Kirk, S. B., Cameron, C. L., & Danoff-Burg, S. (2000). Coping through emotional approach: scale construction and validation. *Journal of personality and social psychology*, *78*(6), 1150.

Thai, M., Sheeran, N., & Cummings, D. J. (2019). We're all in this together: The impact of Facebook groups on social connectedness and other outcomes in higher education. *The Internet and Higher Education*, *40*, 44-49.

Topkaya, N., Köksal, Z., & Bayram, S. (2022). Ergenlerde iyi oluşun yordanmasında bilişsel esneklik ve öz-şefkatin rolü. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, *13*(1), 646-662.

Uludağ, G. (2021). *Psikolojik esnekliğin belirsizliğe tahammülsüzlüğü yordamasında öz şefkat ve baş etme stratejilerinin aracı rolü.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

Uyanık, N., & Çevik, Ö. (2020). Öz-şefkat gelişiminde bilişsel formülasyonun rolü. *International Journal of Current Approaches in Language, Education and Social Sciences*, *2*(2), 660-674.

Vardar, Z. S. (2019). *Yetişkinlerde öz-şefkat düzeyi ve kişilerarası bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Master's thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Yazıcıoglu, Y., & Erdoğan, S. (2004). SPSS Uygulamali Bilimsel Arastirma Yöntemleri. *Ankara: Detay Yayincilik*, 49-50.

Yıldırım, M., & Sarı, T. (2018). Öz-şefkat ölçeği kısa formu'nun türkçe uyarlaması: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *18*(4), 2502-2517.

Yıldırım, M., & Ünlü, G. (2023*). Lise öğrencilerinde üstbiliş, psikolojik sağlamlık ve öz-şefkat ile sınav kaygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi.* (Uzmanlık Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Yılmaz, G. Ç. (2018). Bilişsel davranışçı terapiye dayalı anababa eğitimleri: Kuramsal bir gözden geçirme. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, *7*(3), 133-143.

Yöndem, Z. D., & Totan, T. (2007). Ergenlerde zorbalığın anne baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, *8*(2), 53-68.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 986-1006 | Araştırma Makalesi

Z Kuşağının Şüphecilik Düzeyleri ve İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Odağı Algıları: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma

Abdülkadir Akturan [1]

Öz

Z kuşağı, sosyal ve çevresel konulara yönelik artan farkındalıkları ve endişeleriyle tanınmaktadır. Dijital çağda doğan bu kuşak, öncekilere kıyasla teknolojik açıdan daha bilgili ve kurumsal uygulamalar konusunda daha bilinçlidir. Mevcut literatür, Z kuşağının önceki kuşaklara kıyasla kurumsal sosyal ve çevresel katılım konusunda daha yüksek standartlara ve daha yüksek beklentilere sahip olduğunu göstermektedir. Bu çalışma, Z kuşağının kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) faaliyetlerine yönelik şüphecilik düzeylerini incelemeyi hedeflemektedir. Ayrıca, çalışma yüksek ve düşük düzeyde şüpheci olan bireylerin kurumsal sosyal sorumluluk odağına dair beklentilerinin farklılık gösterip göstermediğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. İşletme ve yönetim bağlamında şüphecilik, şirketlerin sundukları bilgilerin doğruluğuna yönelik temkinli bir tutum olarak değerlendirilir. Bu çerçevede, şüphecilik, bir işletmenin beyan ettiği değerler ile fiili performansı arasında bir tutarsızlık algılandığında ortaya çıkmaktadır. Akademik literatür, Z kuşağı tüketicilerinin KSS uygulamalarını değerli bulduklarını ve bu tür girişimleri ödüllendirme eğiliminde olduklarını, ancak aynı zamanda sosyal sorumluluk iddiasında bulunan şirketlere karşı şüpheci bir tutum sergileyebileceklerini ortaya koymaktadır. Bu çalışma, Z Kuşağı tarafından sergilenen artan şüpheciliğin, şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine katılım beklentilerini farklılaştırdığını varsaymaktadır. Veriler 474 katılımcıdan çevrimiçi anket yoluyla toplanmış, araştırma hipotezleri kümeleme analizi ve t-testi kullanılarak analiz edilmiştir. Sonuç olarak, Z kuşağının işletmelerin KSS faaliyetlerine ilişkin şüphecilik algılarına göre iki gruba ayrıldığı bulunmuştur. Yüksek şüphecilik düzeyine sahip olanlar ile düşük şüphecilik düzeyine sahip olanlar KSS odağına ilişkin algıları itibariyle kısmen farklılaşmaktadır. Bu çalışma, Z kuşağının KSS faaliyetlerine ilişkin algılamalarına ilişkin bir kavrayış sağlamaktadır. Ayrıca bu araştırmanın bulguları, önümüzdeki yıllarda önemli bir tüketici ve işgücü demografisi haline gelmeye hazırlanan Z kuşağı ile etkili bir şekilde etkileşim kurmak ve güven tesis etmek isteyen işletmeler için değerli bilgiler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Z Kuşağı, Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Şüphecilik, Etik Beklentiler, İş Yeri Değerleri

Akturan, A. (2025). Z Kuşağının Şüphecilik Düzeyleri ve İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Odağı Algıları: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 986-1006. https://doi.org/10.15869/itobiad.1614888

Geliş Tarihi	07.01.2025
Kabul Tarihi	14.04.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

1 Dr.Öğr.Üyesi, Piri Reis Üniversitesi, İİBF, Ekonomi ve Finans Bölümü, Türkiye aakturan@pirireis.edu.tr, ORCID: 0009-0008-9107-0333

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 986-1006 | Research Article

Gen Z's Skepticism Levels and Perceptions of Corporate Social Responsibility Focus of Corporations: A Study on University Students

Abdülkadir Akturan [1]

Abstract

Generation Z is recognized for its increasing awareness of and concerns regarding social and environmental issues. Born into the digital age, this generation is more technologically proficient and more conscious of corporate practices compared to previous generations. Existing literature suggests that Generation Z holds higher standards and expectations regarding corporate social and environmental engagement than earlier generations.This study aims to examine the level of skepticism that Generation Z exhibits toward corporate social responsibility (CSR) activities. Furthermore, it seeks to analyze whether individuals with high and low levels of skepticism differ in their expectations regarding the focus of CSR initiatives. In the context of business and management, skepticism is regarded as a cautious attitude toward the accuracy of information provided by companies. In this framework, skepticism arises when a perceived discrepancy exists between a company's stated values and its actual performance. Academic literature indicates that Generation Z consumers perceive CSR initiatives as valuable and tend to reward such efforts. However, they may also adopt a skeptical stance toward companies claiming to be socially responsible. This study hypothesizes that the increasing skepticism exhibited by Generation Z differentiates their expectations regarding corporate participation in CSR activities. Data were collected through an online survey of 474 participants, and the research hypotheses were analyzed using cluster analysis and t-tests. The findings reveal that Generation Z can be categorized into two groups based on their skepticism toward corporate CSR activities. Individuals with high and low levels of skepticism exhibit partial differences in their perceptions of CSR focus. This study contributes to the understanding of Generation Z's perceptions of CSR initiatives. Additionally, its findings provide valuable insights for businesses seeking to engage with and establish trust among Generation Z, which is poised to become a significant consumer and workforce demographic in the coming years.

Keywords: Generation Z, Corporate Social Responsibility, Skepticism, Ethical Expectations, Workplace Values

Akturan, A. (2025). Gen Z's Skepticism Levels and Perceptions of Corporate Social Responsibility Focus of Corporations: An Empirical Study. *Journal of the Human and Social Sciene Researches*, 14(2), 986-1006. https://doi.org/10.15869/itobiad.1614888

Date of Submission	07.01.2025
Date of Acceptance	14.04.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.

1 Asst. Prof. Dr., Piri Reis University, Faculty of Business and Economics, Dep. of Economy and Finance, Türkiye aakturan@pirireis.edu.tr, ORCID: 0009-0008-9107-0333

Giriş

1997-2013 yılları arasında doğan Z Kuşağı, günümüzde iş gücüne katılmaya başlamış olup, işverenlerin bu kuşağın iş dünyasına girişine hazırlıklı olmaları gerekmektedir. Z Kuşağı, Y Kuşağı ile birçok ortak özelliği paylaşmakla birlikte, iş yaşamına kendine özgü yeni davranış kalıpları da getirmektedir (Schroth, 2019, s. 9). İşletmelerin, yalnızca genç ve deneyimsiz çalışanları en etkili şekilde yönetme yöntemlerini anlamakla kalmayıp, aynı zamanda bu kuşağın geçmiş deneyimlerinden şekillenen benzersiz özelliklerini de kavramaları önemlidir. Z kuşağının belirleyici özelliklerinden biri, benzersiz dijital yeterlilikleridir (Alruthaya vd., 2021, s. 4). Sosyal medya ve yaygın bilgi çağında büyüyen bu nesil, kurumsal uygulamalar ve bunların toplumsal etkileri konusunda daha bilinçlidir (Çelikdemir ve Tükel, 2015, s. 530). Literatür bu kuşağın üyelerinin sosyal sorumluluk sahibi şirketlere güvenme, bu şirketlerden alışveriş yapma ve bu şirketlere ilgi gösterme olasılıklarının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Wong, 2021, s. 398). Bunların yanı sıra, Z kuşağı sosyal ve çevresel konularla daha fazla ilgilenmekte ve işletmelerin bu zorlukları ele almada aktif bir rol üstlenmesini beklemektedir. Teknolojiyle iç içe büyüyen Z kuşağı, hızla gelişen dijital dünya ve sürekli bağlantı halinde olma deneyimiyle şekillenmektedir (Gentina, 2020, s. 5). Bununla birlikte, özellikle kurumlara ve otoriteye karşı doğuştan gelen şüphecilikleri, kurumsal sosyal sorumluluk girişimlerini eleştirel bir gözle değerlendirmelerine, güdüleri ve samimiyeti sorgulamalarına yol açmaktadır (Moscato ve Hopp, 2018, s. 28).

Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) işletmelerin paydaşlarının beklentilerine uyum sağlarken toplumsal, çevresel ve ekonomik zorlukları ele aldıkları stratejik ve etik bir yaklaşımdır (Frederick, 2018, s. 5). KSS'nin temel avantajları arasında maliyetleri ve riskleri azaltma, kârlılığı artırma, rekabet avantajı elde etme, kurumsal itibar ve meşruiyeti koruma ile sinerjik değer yaratma yer almaktadır (Yalman, 2021, s. 3689). İşletmeler, KSS'yi temel faaliyetlerine entegre ederek toplum için uzun vadeli değer yaratmayı, itibarlarını güçlendirmeyi ve sosyal bilince sahip tüketiciler ve çalışanlar arasında güven oluşturmayı amaçlamaktadır (Chatzopoulou & Kiewiet, 2020, s. 522-523). KSS girişimlerinin başarısı, başta tüketiciler, çalışanlar ve yatırımcılar olmak üzere paydaşların bu girişimlerin özgünlüğünü ve etkisini nasıl algıladıklarıyla yakından ilişkilidir (Joo, 2020, s. 67). KSS, paydaşlar arasında güven ve güvenilirlik inşa etmek için güçlü bir mekanizma görevi görmektedir. Sürdürülebilirlik ve etik uygulamalara yapılan vurgunun artması, KSS'yi kurumsal stratejinin temel taşlarından biri haline getirmiştir. Z kuşağı, işletmeler için yüksek etik standartlara ve beklentilere sahip bir kuşak olarak tanımlanmıştır (Klopotan vd., 2020, s. 33-36). Çelikdemir ve Tükel'e (2015, s.531) göre "sosyal medya ve dijital iletişim araçlarının şekillendirdiği bilgi çağında yetişen bu nesil, kurumsal uygulamaların etik boyutları, çevresel etkileri ve toplumsal sorumlulukları konusunda daha bilinçli ve sorgulayıcı bir yaklaşım sergilemektedir".

Z kuşağının kurumsal sosyal sorumluluğa ilişkin tutum ve tercihlerini inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Düger ve Bayram, 2023, s. 1058; Karaca ve Uyar, 2024, s. 392; Arıker ve Toksoy, s. 487, 2017; Sun vd., 2022, s. 1592; Narayanan, 2022, s. 905-907). Bu çalışmalarda Z kuşağının tüketici olarak tutum ve beklentileri incelenmiş, ancak genel olarak Z kuşağının işletmelerden ne tür bir sosyal sorumluluk odağı bekledikleri literatürde yeterince ele alınmamıştır.

Bununla yanı sıra, KSS faaliyetlerine ilişkin algıyı etkileyen önemli bir faktör de

şüpheciliktir (Moreno ve Kang, 2020, s. 2480). Şüphecilik, bireylerin veya kamuoyunun bir kuruluşun sosyal sorumluluk eylemlerine ve iddialarına karşı sorgulama, güvensizlik ve olumsuz duygular besleme eğilimi olarak tanımlanmakta ve bireyin/kamuoyunun davranışlarda ve iddialarda sürekli tutarsızlık deneyimlemesi durumunda gelişmektedir (Rim ve Kim, 2016, s. 249-250). Literatürde Z kuşağının şüpheci tutumu yine tüketici olarak şüphecilik temelinde ele alınmış (bkz. Kim ve Austin, 2020, s. 302-303; Nguyen vd., 2023, s. 11; Sawicka ve Marcinkowska, 2023, s. 4), ancak şüpheciliğin sosyal sorumluluk odağı algısında ayrıştırıcı olup olmadığı araştırılmamıştır.

Bu çalışma, literatürdeki bu boşluğu doldurmayı hedeflemekte ve bu bağlamda Z kuşağının kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine ilişkin şüphecilik düzeylerini belirlemeyi ve yüksek ve düşük şüphecilik düzeyine sahip bireylerin kurumsal sosyal sorumluluk odağına ilişkin beklentilerinin farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışma, şüphecilik ile KSS odağı arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Literatürde özellikle Z kuşağının şüphecilik algılarını KSS beklentileri üzerinden inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışma, bu bağlamda mevcut bilgi düzeyini derinleştirerek literatüre katkı sağlamaktadır. Çalışmanın bulguları, üniversite öğrencilerini kapsadığından yakın gelecekte kritik bir iş gücü grubu olacak Z kuşağıyla etkili bir şekilde iletişim kurmak isteyen işletmelere önemli iç görüler sunmaktadır.

Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, araştırmanın amacı, kapsamı ve önemi ele alınmaktadır. İkinci bölümde, literatür taraması kapsamında kurumsal sosyal sorumluluk (KSS), tüketici şüpheciliği ve Z kuşağının bu konulara yönelik tutumları incelenmektedir. Üçüncü bölümde, araştırma yöntemi açıklanmakta; veri toplama süreci, örneklem seçimi ve kullanılan analiz teknikleri ayrıntılı olarak sunulmaktadır. Dördüncü bölümde, elde edilen bulgular analiz edilerek hipotez testleri doğrultusunda yorumlanmaktadır. Son olarak, beşinci bölümde, araştırmanın temel sonuçları özetlenmekte, teorik ve pratik katkılar tartışılmakta, sınırlılıklar belirtilmekte ve gelecekteki araştırmalar için öneriler sunulmaktadır.

1. Teorik Çerçeve

1.1. Z Kuşağı ve KSS Odağı

"Dijital yerliler' veya 'Zoomerlar' olarak da bilinen Z Kuşağı, 1997-2013 yılları arasında doğan bireylerden oluşan kuşağı ifade etmektedir (Schroth, 2019, s.5). Bu neslin, teknolojik gelişmelerin hız kazandığı ve bilginin önceki kuşaklara kıyasla çok daha kolay erişilebilir hale geldiği bir dönemde büyümüş olması, tarihte en fazla eğitim almış kuşaklardan biri oldukları yönünde değerlendirmelere yol açmaktadır (Yıldız ve Güleç, s.648). Bu kuşak diğer kuşaklarla karşılaştırıldığında daha fazla başarı odaklı bir kuşaktır. Z kuşağı üyeleri daha yüksek ekonomik refaha sahip, daha yüksek eğitim seviyesine sahip ve diğer kuşaklardan daha etnik ve ırksal olarak çeşitlidir (Schroth, 2019, s. 5). Bu kuşağın tutumları, davranışları ve değerleri önemli ölçüde etkileyen dijital çağın hızlı teknolojik gelişmeleri ve küresel bağlam ile şekillenmiştir (Csobanka, 2016, s. 68). Bu kuşak, hızlı teknolojik gelişmeler, yaygın sosyal medya ve küresel sosyal ve çevresel zorluklara ilişkin artan farkındalıkla tanımlanan bir dünyada büyümüştür (Burgess-Wilkerson vd., 2018, s. 2). Dijital platformlar ve sosyal medya konusunda son derece yetkin olan Z kuşağının algıları, davranışları ve beklentileri bu teknolojilerden önemli ölçüde etkilenmektedir (Alruthaya vd., 2021, s. 4).

Z Kuşağı, özgünlük, şeffaflık ve kapsayıcılığa büyük önem vermektedir (Dahlquist ve Garver, 2022, s. 217). Sosyal bilince sahip bir nesil olarak, iklim değişikliği, sosyal adalet, çeşitlilik ve eşitlik gibi konulara karşı yüksek bir duyarlılık göstermektedir (Wong, 2021, s. 398). Bu değerler, Z Kuşağı'nın hem işveren hem de marka tercihlerini belirleyen karar alma süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır (Matheny, 2019, s. 2). Özellikle bu kuşak için kişisel değerlerin tüketim veya istihdam gibi dış etkileşimlerle uyumlu olması, güven ve sadakat oluşumunda kritik bir faktör olarak öne çıkmaktadır (Said vd., 2020, s. 572). Z kuşağı, işle ilgili olarak da farklı değerlere ve beklentilere öncelik verme eğilimindedir. Araştırmalar, iş-yaşam dengesi, esneklik ve anlamlı bir çalışma ortamı gibi faktörlerin bu kuşak için çok önemli olduğunu göstermektedir (Yunyi vd., 2024, s.11). Bu kuşak sadece rekabetçi ücret sunan değil, aynı zamanda kapsayıcılık, çeşitlilik ve kurumsal sosyal sorumluluk gibi kişisel değerleriyle uyumlu işler arama eğilimi göstermektedir (Seyfi vd., 2024, s. 118).

Araştırmalar, bu kohortun yüksek etik standartlara ve güçlü bir sosyal sorumluluk duygusuna sahip olduğunu ve sosyal sorumluluk sahibi şirketlere karşı daha fazla güven ve satın alma davranışı sergilediğini göstermektedir (Valentine ve Powers, 2013, s. 598). Ayrıca, Z kuşağı sosyal ve çevresel konulara daha fazla ilgi göstermekte ve işletmelerin bu zorlukları aktif bir şekilde ele almasını beklemektedir. Önceki kuşakların aksine, Z kuşağı bilginin demokratikleşmesinden derinden etkilenmiş, bu da onların kurumlara ve toplumsal yapılara yönelik tutum, davranış ve beklentilerini derinden şekillendirmiştir (Seemiller ve Grace, 2017, s. 22-23). Mevcut araştırmalar, Z kuşağının güçlü bir sosyal ve çevresel bilinç duygusunun yanı sıra dünya üzerinde olumlu bir etki yaratma arzusu ile karakterize olduğunu göstermektedir (Kung, 2023, s. 20). Bu kuşak, sürdürülebilirlik, etik uygulamalar ve toplumsal katılım gibi alanlarda samimi bir kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) anlayışı benimseyen şirketleri desteklemeye ve onlarla ilişki kurmaya daha yatkındır. (Rank ve Contreras, 2021, s. 8).

KSS, en geniş tanımıyla "şirketlerin kar amaçlı operasyonundan etkilenen bütün unsurlara zarar vermemek ya da bir fayda sağlamak için doğrudan kar amacı gütmeksizin yaptığı her türlü etkinlik" şeklinde tanımlanmaktadır (Acar, 2022, s. 758). KSS, sosyoekonomik faydayı artırmak amacıyla işletme faaliyetlerinin toplumun ve tüm paydaşların beklentilerini karşılayacak biçimde yürütülmesini gerektirir (Temiz ve Varıcı, 2022, s. 409). Kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları günümüzde yalnızca kar arayışında olan işletmelerin değil, aynı zamanda sosyal, çevresel ve etik sorumluluklarını da göz önünde bulunduran bir strateji olarak benimsenmektedir (Seyitoğulları ve Bilen, 2020, s. 196). Böylece, işletmelerin ekonomik büyüme ve toplumsal faydayı bir arada sağlamaları mümkün olmaktadır. KSS temelde, işletmelerin hissedarlar ve paydaşlarının ihtiyaçlarını gözetme çabalarına dayanmaktadır.

Literatürde kurumsal sorumluluklar dört temel boyutta sınıflandırmıştır: Ekonomik sorumluluklar, yasal sorumluluklar, etik sorumluluklar ve filantropik sorumluluklar (Maignan, 2001, s. 58). Ekonomik sorumluluklar, işletmelerin, üretken ve kârlı olma yükümlülüklerini ifade etmektedir. Ekonomik sorumluluklar, bir işletmenin toplumun ekonomik ihtiyaçlarını karşılama temel işlevine dayanmaktadır. Mal ve hizmet üretimi, istihdam sağlanması ve ekonomik büyümeyi teşvik etme gibi işlevler, işletmelerin ekonomik rolünü belirleyen ana unsurlardır (Seçme, 2022). İşletmeler, ekonomik büyüme ve kalkınma açısından kritik bir faktördür çünkü sağladıkları ürün ve hizmetler, bireylerin yaşam kalitelerini artırmakta ve ekonomik refahı teşvik etmektedir (Yazıcı,

2023). Bu, işletmenin finansal istikrarını sürdürmesi ve uzun vadeli başarısını sağlaması anlamına gelmektedir. Ekonomik ve sosyal sorumlulukları eş zamanlı olarak yerine getirmek işletmelerin daha iyi finansal sonuçlar elde edilmesine katkı sağlamaktadır (Oskouei, 2019).

Yasal sorumluluklar, toplumun işletmelerden, ekonomik yükümlülüklerini yerine getirirken yasalara uygun hareket etmelerini beklemesi ile ilgilidir. Bu, düzenleyici sistemler ve yasalar çerçevesinde faaliyet gösterme gerekliliğini kapsamaktadır. İşletmeler, yasalarla belirlenen çeşitli düzenlemelere uymak zorundadır. Bu düzenlemeler, iş sağlığı ve güvenliği, çevre koruma, tüketici hakları ve vergi yükümlülükleri gibi konuları kapsar. Yasal yükümlülüklere uyum, işletmelerin itibarını korumak ve yasal sorunlardan kaçınmak açısından kritik bir öneme sahiptir (Widjaja, 2024, s. 1).

Etik sorumluluklar, işletmelerin adil ticaret, dürüstlük, şeffaflık ve toplumsal değerlerle uyumlu kararlar alma gibi yerleşik sosyal normlara ve doğru davranış standartlarına uymalarını gerektirmektedir. Bu sorumluluklar, yasal zorunlulukların ötesine geçerek ahlaki prensiplere ve toplumun beklentilerine uygun davranışları içermektedir. Etik yükümlülükler, işletmelerin yalnızca kar amacı gütmeyen, aynı zamanda topluma ve çevreye karşı sorumluluklarını da kapsayan bir davranış modelini ifade etmektedir. Bu yükümlülükler, işletmelerin faaliyetlerini yürütürken adalet, dürüstlük, saygı ve toplumsal fayda gibi etik değerleri gözetmelerini zorunlu kılmaktadır (Çuhadar vd., 2019, s.475). Kurumsal yönetim; şeffaflık, adalet, hesap verebilirlik ve sorumluluk gibi etik ilkeler içermektedir (Bektaş, 2024 s.85). İş etiğine uygun yönetim, işletmenin kârlılığını artırırken çevre ve toplumun da işletmeye güvenini güçlendirir. Bu durum, rekabet avantajı ve çalışan performansının yükselmesi gibi faydalar sağlar (Cezlan, 2024, s.260).

Filantropik sorumluluklar, hayırseverlik ile ilişkilidir ve işletmelerin, toplumun refahını artırmak amacıyla aktif şekilde sosyal projelere katılmasını ifade etmektedir. Bu sorumluluklar, işletmelerin kâr amacının ötesinde topluma katkıda bulunma isteklerini yansıtır ve genellikle gönüllü niteliktedir. Hayırseverlik faaliyetleri, işletmelerin toplumsal algılarını iyileştirmek için kullanılabilecek etkili bir araçtır. Kurumsal sosyal sorumluluk kapsamındaki hayırseverlik, kurumsal itibar üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir (Yalman ve Çonkar, 2020, s. 383). Hayırseverlik faaliyetlerinin birincil motivasyonlarından biri, işletmelerin toplumsal itibarlarını güçlendirmek ve toplumsal beklentileri karşılamaktır. Tüketiciler, sosyal sorumluluk projelerine aktif katılım gösteren ve topluma katkıda bulunan işletmelere karşı daha olumlu bir görüş belirleme eğilimindedirler (Arco-Castro et al., 2020, s.3). Bu nedenle, işletmelerin stratejik hayırseverlik uygulamaları hem toplumsal faydayı artırma hem de işletmenin kendi ticari hedeflerini gözetme açısından önemli bir yere sahiptir (Vicario et al., 2020, s. 291).

Bu çalışmada bu dört boyut işletmelerin KSS odağı olarak tanımlanmıştır. Çünkü Maignan (2001, s. 58-59) bu dört boyutun bireyler tarafından farklı algılandığını ve ülkeler arasında bu algıların farklılık gösterebileceğini ortaya koymuştur. Örneğin, ABD'de bireyler tarafından işletmelerin ekonomik sorumlulukları öncelikli olarak görülürken, Fransa ve Almanya'da yasal ve etik sorumluluklara daha fazla önem verildiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda bu dört boyut bireyler tarafından işletmelere atfedilen öncelikli sorumluluk alanları olarak tanımlanmıştır.

1.2. Şüphecilik

Literatürde şüphecilik üzerine yapılan araştırmalar, felsefe, siyaset, sosyoloji, psikoloji ve işletme gibi çok çeşitli disipline yayılmıştır (Skarmeas ve Leanidou, 2013, s. 1832). İşletme ve yönetim bağlamında şüphecilik, şirketlerin sundukları bilgilerin yanıltıcı olabileceği inancıyla yakından ilişkilidir. Bu bağlamda şüphecilik, bir işletmenin iddia ettiği değerlerle gerçek performansı arasında bir uyumsuzluk algılandığında ortaya çıkmaktadır (Fabiola ve Mayangsari, 2020, s. 98). İşletme alanında şüphecilik kurumsal sosyal pazarlama (Forehand ve Grier, 2003, s. 350), çevresel iddialar (Mohr vd., 1998, s. 350), kriz dönemlerinde KSS iletişimi (Vanhamme ve Grobben, 2009, s. 274) ve tüketici davranışı (Farooq ve Wicaksono, 2021, s. 10; Ahmad ve Guzmán, 2021, s. 587) temelinde incelenmiştir.

Bazı çalışmalar, şüpheciliği kişilik özelliği ya da sürekli bir inançsızlık hali (bireysel şüphecilik) olarak tanımlarken, çoğu araştırma, şüpheciliği bağlama ve duruma bağlı olarak değişen, bireysel özelliklerden bağımsız bir durum olarak incelemektedir (Skarmeas ve Leanidou, 2013, s. 1833). Şüpheci bireylerin belirgin özelliği, yeterli kanıt sunulduğunda fikirlerini değiştirebilmeleridir (Mohr vd., 1998, s. 359). Bu doğrultuda, şüphecilik genellikle durumsal faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan bilişsel bir tepki olarak kabul edilmektedir (Forehand ve Grier, 2003, s. 351). Dolayısıyla bilgi kaynaklarının güvenilirliği ve doğrulama mekanizmalarının sağlamlığı, şüpheciliğin oluşumunda kritik rol oynamaktadır. Bireyler, işletmelerin söylemleri ile gerçek uygulamaları arasında bir tutarsızlık fark ettiklerinde, bu durum güven duygusunun zedelenmesine yol açmakta ve şüphecilik oluşmasını tetiklemektedir (Nguyen vd., 2023, s. 11).

Marschlich ve Hurtado (2025, s. 7) yeşil aklama vakaları ve KSS ile ilgili skandalların işletmelerin KSS iletişimlerinin samimiyetine ve güvenilirliğine zarar vererek şüpheciliği artırdığını belirtmektedir. Öte yandan, işletmelerin çevre dostu uygulamaları benimseme eğilimi arttıkça, bu girişimlere yönelik şüphecilik de artmaya devam etmektedir. Bu durum, çevreci uygulamalardaki artışa rağmen kamuoyunun bu tür girişimleri genellikle çıkar odaklı ve samimiyetsiz olarak değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır (Kim vd. 2023, s. 1). Bu sorunun aşılabilmesi için işletmelerin şeffaf bir şekilde paydaşlarla etkileşime girmelerinin kritik bir öneme sahiptir.

Örgütsel davranış alanında çalışan şüpheciliği, önemli bir unsur olarak görülmekte ve kurumsal girişimlere yönelik tutumlar ile genel iş yeri ortamını doğrudan etkilemektedir. Çalışan şüpheciliği, özellikle KSS, işyeri dinamikleri ve çalışan-işveren ilişkileri gibi çeşitli alanlarda kendini göstermektedir. Cheng vd. (2022, s. 1), kriz dönemlerinde (örneğin COVID-19 pandemisi sırasında) KSS ihlallerine yönelik olumsuz algıların çalışanlar arasında artan örgütsel sinizm ve güvensizliğe yol açtığını ve bunun da işten ayrılma niyetini yükselttiğini göstermiştir. Bunun yanı sıra, çalışan şüpheciliği örgüt içi dinamikleri de etkileyebilmektedir. Otchere vd (2022, s. 1162), şüpheciliğin iş yerindeki etik olmayan uygulamaların tespitinde kritik bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Bu kapsamda şüpheci çalışanlar, etik ihlalleri bildirme konusunda daha eğilimlidir. Bunlara ek olarak literatürde çalışan şüpheciliği bağlamında, ödül sistemlerinin yapısı ve örgütsel değişim ele alınmıştır. Tutarsız veya kötü yapılandırılmış ödül sistemleri çalışanlar arasında şüpheciliğe yol açabilmektedir. Örneğin, yüksek maliyetli şüpheciliğin net ve tutarlı kriterler olmadan ödüllendirilmesi, çalışanların riskten kaçınma eğilimini artırmakta, bu da çalışanların potansiyel sorunlara karşı duyarlılığını azaltarak ve bunları

iletme istekliliğini düşürerek örgütsel etkinliği olumsuz yönde etkilemektedir (Brazel vd. 2022, s. 131). Çalışan şüpheciliği, aynı zamanda örgütsel değişikliklere yönelik sinizmden de kaynaklanabilmektedir. Bu sinizm, genel şüphecilikten farklıdır ve kişisel ve durumsal faktörlerden etkilenmektedir. Çoğu zaman, özellikle çalışanlar yönetime güven duymuyorsa veya değişiklikleri kötü yönetilmiş olarak algılıyorsa, değişime karşı şüphecilikten kaynaklanan bir direnç gösterebilirler (Stanley vd., 2005, s. 429).

Literatür, Z kuşağı üyelerinin tüketici olarak KSS uygulamalarını değerli gördüklerini ve ödüllendirmeye istekli olduklarını ancak aynı zamanda sosyal sorumluluğa sahip şirketlere karşı şüpheci olabileceklerini ortaya koymaktadır (Kozlowski, 2024, s. 108). Bu durum Z kuşağının dijital yeterlilikleri ve medya okuryazarlıkları dolayısıyla yeni teknolojilere hızla adapte olmaları, her türlü bilgiye hızlıca ulaşmaları ile açıklanabilir. Bu şüphecilik, sosyal medya aracılığıyla farklı bakış açılarına ve bilgilere yoğun bir şekilde maruz kalmaları ile açıklanabilir. Thomas (2022, s. 8), şüpheciliğin Z kuşağının KSS faaliyetlerine katılım niyetleri üzerinde önemli bir rol oynadığı ortaya koymuştur. Buna göre şüpheciliğin daha düşük olduğu durumlarda KSS faaliyetlerine katılım seviyelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra şüphecilik KSS faaliyetlerine yönelik algı da şüphecilikten etkilenmektedir (Moreno ve Kang, 2020, s. 2479; Rim ve Kim, 2020, s. 250). Bu bağlamda araştırma hipotezi ve alt hipotezleri aşağıdaki gibi formüle edilmiştir.

H1: Z Kuşağının şüphecilik düzeyine göre işletmelerin KSS odağına ilişkin algılamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H1a: Z Kuşağının şüphecilik düzeyine göre işletmelerin KSS odağının ekonomik alt boyutuna ilişkin algılamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H1b: Z Kuşağının şüphecilik düzeyine göre işletmelerin KSS odağının yasal alt boyutuna ilişkin algılamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H1c: Z Kuşağının şüphecilik düzeyine göre işletmelerin KSS odağının etik alt boyutuna ilişkin algılamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H1d: Z Kuşağının şüphecilik düzeyine göre işletmelerin KSS odağının filantrofik alt boyutuna ilişkin algılamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

Literatür ve araştırma amacı doğrultusunda geliştirilen araştırma modeli Şekil 1′ de verilmiştir.

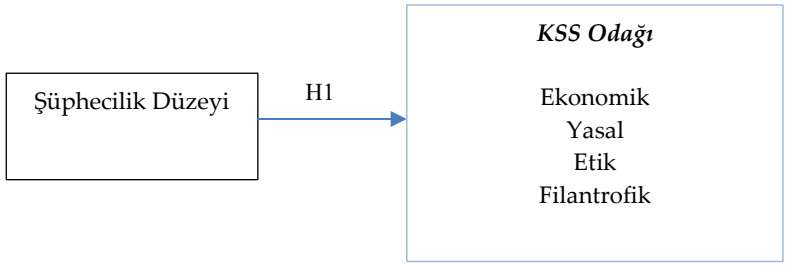

Şekil 1: Araştırma Modeli

2. Araştırma Yöntemi

2.1. Örnekleme ve Veri Toplama

Araştırmanın ana kütlesini Z kuşağı üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Bu kapsamda İstanbul ilinde üç üniversitede kolayda örnekleme yapılmış ve 474 üniversite öğrencisinden çevrimiçi anket tekniği ile data toplanmıştır. Araştırma örnekleminin sosyo-demografik özellikleri Tablo 1' de verilmiştir. Araştırma kapsamında veri toplamak için kullanılan ölçekler literatürde daha önceden oluşturulmuş ölçeklerden uyarlanmış ve ölçüm için beşli Likert ölçeği (kesinlikle katılmıyorum/ kesinlikle katılıyorum) kullanılmıştır. Bu kapsamda şüphecilik ölçeği Obermiller ve Spangenberg (1998, s. 162) ölçeğinden; KSS Odağı ölçeği Maignan (2001, s. 62) ölçeğinden uyarlanmıştır. Şüphecilik ölçeği tek boyutludur ve üç ifade içermektedir. KSS odağı ölçeği dört boyutludur ve 16 ifade içermektedir.

Tablo 1: Araştırma Örneğinin Sosyo-Demografik Özellikleri

		Frekans	%
Cinsiyet			
	Kadın	212	44,7
	Erkek	262	55,3
Yaş			
	18-19	174	36,7
	20-21	149	31,4
	22-23	87	18,4
	24-25	13	2,7
	26-28	51	10,8
Gelir			
	17.002 TL den az	33	7
	17.002-37.000	64	13,5
	37.001- 57.000	86	18,1
	57.001-77.000	107	22,6
	77.001 ve üzeri	184	38,8

Çalışma Durumu			
	Çalışıyor	162	34,2
	Çalışmıyor	312	65,8

3. Analiz ve Bulgular

3.1. Ölçeklerin Güvenirlik ve Geçerlilik Tespiti

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin güvenirliklerini tespit etmek için Cronbach'a Alpha katsayısı kullanılmıştır. Cronbach's Alpha katsayısı, ölçme araçlarının (örneğin anketlerin) iç tutarlılığını, yani bir ölçeğin ölçmek istediği şeyi tutarlı bir şekilde ölçüp ölçmediğini değerlendiren bir güvenilirlik katsayısıdır. Ölçeğin içsel tutarlılığından bahsedebilmek için Cronbach's Alpha katsayısının 0.70 ve üzerinde olması gerekmektedir (Hair vd., 2013, s. 2). Ölçeklerin geçerliliğini tespit etmek için ise Keşfedici Faktör Analizi kullanılmıştır. Keşfedici Faktör Analizi, bir veri setindeki gözlemlenen değişkenlerin altında yatan gizli yapıları keşfetmek amacıyla kullanılan bir istatistiksel yöntemdir. Bu analiz, çok sayıda değişkeni daha az sayıda anlamlı faktöre indirgemeyi ve veriler arasındaki ilişkileri açıklayan yapıları ortaya çıkarmayı hedeflemektedir (Hair vd., 2013, s. 3). Çalışma kapsamında ölçeklerin güvenirlik ve geçerliliklerini tespit etmek amacıyla yürütülen analizler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Güvenirlik ve Geçerlik Analizi Sonuçları

Değişken	İfade sayısı	Cronbach's Alpha Katsayısı	Açıklanan Varyans (%)
Şüphecilik	3	0,802	71,726
KSS Odağı	16	0,915	64,802
Silinen (KSS Odağı)	3		

Tablo 2'de görüldüğü üzere şüphecilik ölçeğinin Cronbach's Alpha Katsayısı 0,802; KSS Odağı ölçeğinin Cronbach's Alpha Katsayısı 0,915 olarak bulunmuştur. Bu değerlerin 0,70'in üzerinde olması ölçeklerin içsel tutarlılığını göstermektedir. Güvenirlik analizini takiben Keşfedici Faktör Analizi yürütülmüştür. Şüphecilik ölçeği için KMO= 0,709; Bartlett's Küresellik Testi p<0,000; KSS Odağı ölçeği için ise KMO= 0,908; Bartlett's Küresellik Testi p<0,000 olarak bulunmuştur. **Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)** testi ve **Bartlett Küresellik Testi,** verilerin faktör analizine uygunluğunu değerlendirmek için kullanılmaktadır. KMO testi, değişkenler arasındaki ilişkilerin kısmen birbirini açıklayıp açıklamadığını gösterir ve örneklem yeterliliğini değerlendirir. KMO değeri ne kadar yüksekse, değişkenler arasında faktör analizi için uygun bir korelasyon yapısının olduğuna işaret eder. Bartlett testinin p değeri < 0.05 ise, korelasyon matrisinin birim matris olmadığı, yani değişkenler arasında anlamlı korelasyonlar olduğu sonucuna varılır. Bu durum faktör analizinin yapılabilirliğini destekler (Hair vd., 2013, s. 3-6). KMO değerleri ve Barlett Küresellik testi sonuçlarına göre elde edilen data keşfedici faktör analizi yapmak için uygundur. Bu değerler incelendikten sonra rotasyon sonrası oluşan matrise bakılmış ve KSS odağı ölçeğinde 3 değişkenin iki faktörü yüklediği görülmüştür.

Buna göre econ2, eco3 ve eth3 değişkenlerinin ölçekten silinmesine karar verilmiştir. Son durumda şüphecilik ölçeği tarafından açıklanan varyans %71,7; KSS odağı ölçeği tarafından açıklanan varyans ise %64,8 olarak elde edilmiştir.

3.2. Hipotez testi

3.2.1. K-Ortalamalar Kümeleme Analizi

Ölçeklerin geçerlilik ve güvenirlikleri tespit edildikten sonra hipotez testi yapılmıştır. Araştırma hipotezi kapsamında şüphecilik düzeyini (yüksek-düşük) belirlemek için öncelikle K-Ortalamalar Kümeleme Analizi kullanılmıştır. K-Ortalamalar Kümeleme Analizi, veri setindeki benzer özelliklere sahip gözlemleri gruplamak için kullanılan, temel amacı, veriyi homojen alt gruplara ayırmak ve her bir grubu temsil eden küme merkezlerini belirlemek olan çok değişkenli bir analizdir (Hair vd., 2013, s. 6). Araştırma kapsamında şüphecilik düzeyi değerlendirildiğinden 2'li ve 3'lü kümeleme çözümleri incelenmiştir. Bu kümeleme çözümleri kümeleme merkezlerinin uzaklığı ve ANOVA analizinin anlamlılığı üzerinden karşılaştırılmış ve çalışmada 2' li kümeleme çözümünün uygun olduğuna karar verilmiştir. Buna göre 2'li kümeleme analizinin sonuçları aşağıda verilmektedir.

Tablo 3: Kümeleme Çözümü İçin ANOVA Tablosu

	Küme		Hata			
	Toplam Karelerin Ortalaması	s.d.	Toplam Karelerin Ortalaması	s.d.	F	Anl.
ske1	182,040	1	,554	472	328,774	,000
ske2	265,907	1	,625	472	425,674	,000
ske3	224,013	1	,538	472	416,601	,000

Tablo 3'te 2'li küme çözümünün uygunluğunu test etmek amacıyla yürütülen ANOVA analizi sonuçları verilmiştir. Anlamlılık düzeyleri değerlendirildiğinde 2'li küme çözümü tüm değişkenler itibariyle farklılaşmaktadır ve uygun çözüm olarak kabul edilmiştir.

Tablo 4: Nihai Küme Merkezleri

	Şüphecilik	
	Yüksek	Düşük
Şirketlerin sosyal sorumluluk vaatlerini yerine getireceğine güvenmiyorum (ske1).	3,36	2,08
Şirketler, sosyal sorumluluk girişimlerine ilişkin gerçek niyetleri konusunda genellikle dürüst değillerdir (ske2).	3,77	2,23
Genel olarak, şirketlerin sosyal sorumluluk hedeflerini gerçekleştireceklerine inanmıyorum (ske3).	3,37	1,95

Tablo 4' te görüldüğü üzere yüksek şüphecilik düzeyine sahip bireyler şirketlerin sosyal sorumluluk vaatlerini yerine getireceğine güvenmemekte, şirketlerin niyetleri

konusunda dürüst olmadığını düşünmekte ve şirketlerin sosyal sorumluluk hedeflerini gerçekleştireceklerine inanmamaktadır.

Tablo 5: Küme Hacimleri

Küme	Üye Sayısı
Yüksek Şüphecilik	297
Düşük Şüphecilik	177
Toplam	474

Tablo 5'te kümelerin üye sayıları verilmiştir. Buna göre araştırma örneklemi içerisinde yüksek şüphecilik grubunun üye sayısı 297 iken düşük şüphecilik grubu üye sayısı 177 olmuştur.

3.2.2. Hipotez Testi

Araştırma kapsamında yüksek ve düşük şüphecilik düzeyine sahip bireyler belirlendikten sonra araştırma hipotezini test etmek için Bağımsız Örneklem T-testi kullanılmıştır. Buna göre elde edilen bulgular Tablo 6'daverilmiştir.

Tablo 6: T-testi Sonuçları

	t	s.d.	Anl.	Ortalama Farkı*
Ekonomik Odak				
İşletmeler her zaman karlarını maksimize etmeyi hedeflemelidir.	1,310	472	,191	,14455
İşletmeler her zaman ekonomik performanslarını iyileştirmek için uğraşmalıdır.	1,547	472	,123	,14318
Hukuki Odak				
İşletmeler her zaman çalışanlarının yasalarda tanımlanan standartlar çerçevesinde hareket etmelerini sağlamalıdır.	**2,864**	**472**	**,004**	**,23695**
İşletmeler her zaman sözleşme yükümlülüklerini ihmal etmekten kaçınmalıdır.	**1,872**	**472**	**,062**	**,16675**
İşletmeler her zaman düzenlemelere uymamak karlarını artırsa bile, yasaları çiğnemekten kaçınmalıdır.	1,199	472	,231	,09656
İşletmeler her zaman yasaların belirlediği ilkelere uymalıdır.	**3,247**	**472**	**,001**	**,28682**
Etik Odak				
İşletmeler her zaman etik kaygıların ekonomik performansı olumsuz etkilemesine izin vermelidir.	1,635	472	,103	,19317
İşletmeler her zaman etik ilkelere uymayı, ekonomik performanstan öncelikli tutmalıdır.	1,268	472	,205	,12173
İşletmeler her zaman kurumsal hedeflere ulaşmak	1,299	472	,195	,12755

için etik standartlardan ödün vermemelidir.				
Filantrofik Odak				
İşletmeler her zaman sosyal sorunların çözümüne yardımcı olmalıdır.	**3,416**	**472**	**,001**	**,27587**
İşletmeler her zaman kamusal işlerin yönetimine katılmalıdır.	**2,950**	**472**	**,003**	**,24625**
İşletmeler her zaman kaynaklarının bir kısmını hayırseverlik faaliyetlerine ayırmalıdır.	1,538	472	,125	,13925
İşletmeler her zaman toplumda yalnızca kar elde etmenin ötesinde bir rol oynamalıdır.	1,749	472	,081	,17531

* (Yüksek Şüphecilik Grup Ortalaması) - (Düşük Şüphecilik Grup Ortalaması)

Tablo 6'da görüldüğü üzere, yüksek ve düşük şüphecilik seviyesine sahip Z kuşağı bireyleri işletmelerin KSS odağına ilişkin olarak tüm ifadeler itibariyle değil ama bazı ifadeler itibariyle istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Bu bağlamda hipotez testi sonucuna göre araştırma hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Sonuç-Öneriler ve Tartışma

Bu çalışma, Z kuşağının, işletmeler tarafından yürütülen KSS projelerine ne kadar güvendiğini ve bu projelerden ne beklediğini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda öncelikle Z kuşağının şüphecilik düzeyi araştırılmış, sonrasında ise yüksek düzeyde şüpheci olan ve olmayan bireyler arasındaki KSS beklentileri açısından farklılıklar olup olmadığı incelenmiştir. Çalışma kapsamında 474 üniversite öğrencisinden çevrimiçi anket yolu ile veri toplanmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenirlik ve geçerlik analizleri yapıldıktan sonra K-Ortalamalar Kümeleme Analizi ile katılımcıların şüphecilik düzeylerine göre gruplara ayrılıp ayrılmadığına bakılmıştır. Yürütülen analize göre katılımcılar şüphecilik düzeyleri yüksek ve düşük olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Buna göre bu iki grubun KSS odağı beklentilerinin birbirinden farklı olup olmadığına ilişkin Bağımsız Örneklemler t-testi yürütülmüştür.

Hipotez testi sonucuna göre Z kuşağı bireyleri içerisinde yüksek ve düşük şüphecilik düzeyine sahip bireylerin işletmelerin KSS faaliyetlerinde hukuki ve filantrofik odağa sahip olmaları noktasında farklılaşmaktadır. Yüksek şüphecilik düzeyine sahip olan bireyler düşük şüphecilik düzeyine sahip olan bireylere nazaran işletmelerin hukuki çerçeveye uyan bir KSS anlayışına sahip olması gerektiğine inanmaktadır. Yüksek şüphecilik düzeyine sahip olan bireylere göre işletmeler her zaman çalışanlarının yasalarda tanımlanan standartlar çerçevesinde hareket etmelerini sağlamalı; sözleşme yükümlülüklerini ihmal etmekten kaçınmalı ve her zaman yasaların belirlediği ilkelere uymalıdır. Düşük şüphecilik düzeyine sahip bireyler ise KSS anlayışı içerisinde hukuksal bir odağın gerekliliğini zaruri olarak görmemektedir. Şüphecilik kavramı, özellikle tüketici davranışları literatüründe sıklıkla incelenmiştir. Obermiller ve Spangenberg (1998, s.160), şüpheciliği "tüketicilerin pazarlama iddialarına karşı duyduğu genel bir güvensizlik" olarak tanımlamaktadır. Yüksek şüphecilik düzeyine sahip bireyler, işletmelerin reklam ve iletişim stratejilerine karşı daha temkinli davranmakta ve bu iddiaların gerçekliğini sorgulamaktadır. Bu durum, özellikle yeşil aklama gibi uygulamalara karşı daha duyarlı olmalarına neden olmaktadır (Mohr vd., 1998, s. 345). Bu kapsamda yüksek şüphecilik düzeylerine sahip Z kuşağı bireylerinin de KSS

beklentileri içerisinde hukuka uygunluk beklentisinin olması literatürdeki bulgularla paralellik göstermektedir.

Buna ek olarak yüksek ve düşük şüphecilik düzeyine sahip bireyler işletmelerin KSS anlayışı içerisinde filantrofik bir odağa sahip olmak hususunda da farklı bir tutuma sahiptir. Bu bağlamda yüksek şüphecilik düzeyine sahip olan bireylere göre işletmeler her zaman sosyal sorunların çözümüne yardımcı olmalı, daima kamusal işlerin/sorunların yönetimine katılmalı ve toplumda yalnızca kar elde etmenin ötesinde bir rol oynamalıdır. Önceki çalışmalar, bireylerin bir firmanın eylemlerinin kamu yararına değil de kendi çıkarlarına hizmet ettiğine inanmaları durumunda firmayı daha olumsuz değerlendirdiğini göstermektedir (Yoon vd., 2006 s.377). Forehand ve Grier (2003, s.349) şüpheciliğin firmanın motivasyonlarını sorgulamayı ve motivasyonlarla elde edilenler arasında neden-sonuç ilişkisi kurmayı etkilediğini ortaya koymuştur. Bu çalışmada da şüphecilik düzeyi yüksek olan Z kuşağı üniversite öğrencilerinin, KSS faaliyetlerine karşı daha eleştirel bir tutum sergilediği, bu faaliyetlerin samimi olup olmadığını sorguladığı ve bu faaliyetlerin gerçek bir toplumsal katkı sağlaması gerektiğine inandığı bulunmuştur.

Çalışmada ayrıca, Z kuşağı bireyleri yüksek düzeyde şüpheciliğe sahip olsunlar veya olmasınlar işletmelerin ekonomik ve etik odaklara sahip olması gerektiğine inanmakta ve işletmelerin bu açılardan ödün vermemesi ve bu odakları önceliklendirmesi gerektiğini düşünmektedir. Z kuşağının etik değerleri, genellikle sosyal adalet ve çevresel konulara yönelik artan bir farkındalıkla şekillenmekte ve bu durum onları önceki nesillerden ayırmaktadır. Önceki çalışmalar Z kuşağının etik tüketime yönelik eğilimlerinin, sosyal etkileşimleri ve etkileşimde bulundukları markaların bütünlüğüne dair algılarından önemli ölçüde etkilendiği göstermektedir (Robichaud & Yu, 2021, s. 2740; Djafarova & Foots, 2022, s. 413). Z kuşağı, özellikle sürdürülebilir uygulamalarla uyumlu markalara yönelmekte ve bu tür etik ürünleri, her zaman en uygun maliyetli seçenekler olmasa bile tercih etmektedir (Djafarova & Foots, 2022, s. 416). Z kuşağının davranışlarını yönlendiren etik çerçeve, kişisel değerler ile toplumsal etkilerin bir kombinasyonundan oluşmaktadır. Ciziceno (2024, s.1) çalışmasında, Z kuşağının dijital yerliler olmaları açısından Y kuşağıyla benzerlikler taşıdığını, ancak vergi ahlakı, kurumlara olan güven ve tüketici etiği gibi konularda nesiller arası farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Z kuşağının etik duruşunun yalnızca bireysel nedenlerden değil, aynı zamanda kolektif deneyimlerinden kaynaklanmakta olduğunu söylemek mümkündür. Zira bu kuşak önceki kuşaklara kıyasla, dijital aktivist olarak sosyal ağlarda bir ideoloji veya toplumsal hareketi desteklemek amaçlı daha faal bir şekilde yer almaktadır (Köse, 2020, s. 1255).

Bu çalışma, Z kuşağının işletmelerin KSS faaliyetlerine yönelik güven algısını ve beklentilerini şüphecilik düzeyleri çerçevesinde ele alarak önemli bulgular sunmuştur. Araştırma sonuçlarına göre Z kuşağı bireyleri, şüphecilik düzeylerine bağlı olarak hukuki ve filantrofik KSS odaklarına yönelik farklı tutumlar sergilemektedir. Yüksek düzeyde şüpheciliğe sahip bireyler, işletmelerin hukuki sorumluluklarını ön planda tutmasını ve yasalara sıkı sıkıya bağlı kalmasını beklerken; düşük şüphecilik düzeyine sahip bireyler hukuki odağa daha esnek yaklaşmaktadır. Filantrofik odak bağlamında ise yüksek şüphecilik düzeyine sahip bireyler, işletmelerin toplumsal sorunların çözümüne aktif katkıda bulunması gerektiğini düşünmektedir.

Bununla birlikte, Z kuşağı bireyleri genel olarak ekonomik ve etik KSS odaklarının tüm

işletmeler için temel birer öncelik olması gerektiği konusunda birleşmektedir. Bu durum, Z kuşağının işletmelerden sadece ekonomik kazanç odaklı değil, toplumsal ve etik sorumluluk sahibi bir yaklaşım benimsemelerini beklediklerini göstermektedir. Çalışmanın bulguları, işletmelerin KSS stratejilerini Z kuşağının beklentileri doğrultusunda şekillendirmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Özellikle yüksek düzeyde şüphecilik gösteren bireylerin güvenini kazanmak için işletmelerin hukuki ve filantrofik sorumluluklarını daha şeffaf ve tutarlı bir şekilde yerine getirmeleri önem taşımaktadır.

Z kuşağının etik zihniyeti ve kurumsal iddialara yönelik şüpheciliği, acil küresel sorunların ele alınmasına gerçek, şeffaf ve etkili katkılar sunabilen kuruluşlarla etkileşim kurmaya çalıştıkları için önemli bir ayırt edici faktör haline gelmiştir (Rank ve Contreras, 2021, s. 7; Kim ve Austin, 2019, s. 303). İşletmeler, Z kuşağının değerleri ve beklentileriyle örtüşen KSS stratejilerine öncelik vererek hem bu etkili demografik grupla ilişkilerini güçlendirebilir hem de kendilerini sürdürülebilir ve sorumlu uygulamalarda lider olarak konumlandırabilir.

Z kuşağı üniversite öğrencilerinin şüphecilik seviyelerine göre KSS odağı algılarını tespit etmek amacıyla yürütülen bu çalışmanın birtakım kısıtları bulunmaktadır. Bu araştırma, İstanbul'da okuyan Z kuşağı üniversite öğrencilerini kapsamaktadır. Araştırmaya katılan Z kuşağı üniversite öğrencilerinden %34'ü çalışmakta, %65'i çalışmamaktadır. Bu bağlamda araştırma, çalışma hayatı içerisinde bulunmayan ancak potansiyel olarak önümüzdeki birkaç yıl içinde iş arayacak olan adayların algılarını yansıtması açısından yöneticilere bir iç görü sağlamaktadır. Bununla birlikte gelecekteki çalışmaların aktif olarak çalışan Z kuşağını kapsamasının örgütsel davranış alanına önemli katkı yapacağı düşünülmektedir. Buradan hareketle Z kuşağı içerisinde çalışan ve çalışmayan kişilerin algılarının farklı olup olmadığı da saptanabilir. Ayrıca gelecekteki araştırmalar, Z kuşağının KSS odaklı tutumlarını farklı kültürel ve sektörel bağlamlarda inceleyerek çalışmanın bulgularını daha da derinleştirebilir. Ayrıca, işletmelerin KSS faaliyetlerinin iletişim stratejileriyle Z kuşağının güven algısı arasındaki ilişkinin araştırılması da literatüre önemli katkılar sağlayabilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Piri Reis Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan (Onay No: 09, 15 Kasım 2024 tarihli) alınmıştır.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. The ethical approval was obtained from Piri Reis University Scientific Research and Publication Ethics Committee (Approval No. 09, dated November 15, 2024).
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

Acar, B. (2022). Kurumsal sosyal sorumluluk algılarının demografik değişkenler açısından incelemesi: demir-çelik sektörü örneği. International Journal of Social Humanities Sciences Research. https://doi.org/10.26450/jshsr.3074

Ahmad, F., & Guzmán, F. (2021). Consumer skepticism about online reviews and their decision-making process: The role of review self-efficacy and regulatory focus. *Journal of Consumer Marketing*, *38*(5), 587-600. https://doi.org/10.1108/JCM-09-2020-4119

Alruthaya, A., Nguyen, T. T., & Lokuge, S. (2021). The application of digital technology and the learning characteristics of Generation Z in higher education. *arXiv preprint arXiv:2111.05991*. https://doi.org/10.48550/arXiv.2111.05991

Arco-Castro, M., Pérez, M., Rodríguez-Gómez, S., & Sánchez, R. (2020). Do stakeholders modulate philanthropic strategy? corporate philanthropy as stakeholders' engagement. Sustainability, 12(18), 1-18. https://doi.org/10.3390/su12187242

Arıker, Ç., & Toksoy, A. (2017). Generation Z and CSR: Antecedents of purchasing intention of university students. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *8*(16), 483-502. https://doi.org/10.9775/kauiibfd.2017.023

Bektaş, M. (2024). Sürdürülebilirlik ve iş etiği. E. Akay & N. Palabıyık (Ed.), *Sürdürülebilir yönetim* (ss. 83-110). Özgür Yayınları.

Brazel, J. F., Leiby, J., & Schaefer, T. J. (2022). Do rewards encourage professional skepticism? It depends. The Accounting Review, 97(4), 131-154. https://doi.org/10.2308/TAR-2019-0361

Burgess-Wilkerson, B., Hamilton, C., Garrison, C., & Robbins, K. (2019). Preparing millennials as digital citizens and socially and environmentally responsible business professionals in a socially irresponsible climate. *arXiv preprint arXiv:1901.06609*. https://doi.org/10.48550/arXiv.1901.06609

Cezlan, E. Ç. (2024). Sağlık sektöründe iş etiği dinamiklerinin değerlendirilmesi: Bir DEMATEL uygulaması. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26(1), 260-275.

Chatzopoulou, E., & de Kiewiet, A. (2021). Millennials' evaluation of corporate social responsibility: The wants and needs of the largest and most ethical generation. *Journal of Consumer Behaviour*, *20*(3), 521-534. https://doi.org/10.1002/cb.1882

Cheng, Y., Wang, Y., & Pan, F. (2022). The impact of csr perceptions on employees' turnover intention during the covid-19 crisis in china. International Journal of Environmental Research and Public Health, 19(14), 1-14. https://doi.org/10.3390/ijerph19148297

Ciziceno, M. (2023). What shapes tax morality in younger generations? a comparative analysis between gen y and gen z. Sociology Compass, 18(2). https://doi.org/10.1111/soc4.13179

Csobanka, Z. E. (2016). The Z generation. *Acta Educationis Generalis*, *6*(2), 63-76. https://doi.org/10.1515/atd-2016-0012

Çelikdemir, D. Z., & Tukel, I. (2015). Incorporating ethics into strategic management with regards to generation Y's view of ethics. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *207*, 528-535. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.10.123

Çora, H. (2019). The effects of characteristics of generation Z on 21st century business strategies. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *10*(20), 909-926. https://doi.org/10.36543/kauiibfd.2019.038

Çuhadar, M., Öncü, H., & Mutlu, H. (2019). Konaklama işletmeleri web sitelerinin kurumsal sosyal sorumluluk içerikleri açısından incelenmesi: antalya örneği. Journal of Recreation and Tourism Research, 6(4), 464-474. https://doi.org/10.31771/jrtr.2019.47

Dahlquist, S., & Garver, M. S. (2022). Effects of product and product company information on generation Zs' purchasing preferences. American Business Review, 25(1), 11. https://doi.org/10.37625/abr.25.1.209-220

Djafarova, E., & Foots, S. (2022). Exploring ethical consumption in Gen Z: The role of social media and brand integrity. *Journal of Consumer Behaviour*, *21*(3), 456-468. https://doi.org/10.1002/cb.2015

Düger, Y. S., & Bayram, T. (2023). Kurumsal sosyal sorumluluk algısının işveren marka çekiciliğine etkisi: z kuşağı bireylerin kişilik özellikleri bağlamında bir araştırma. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *13*(1), 1055-1078. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1178267

Fabiola, K., & Mayangsari, L. (2020). The Influence of Green Skepticism, Environmental Knowledge and Environmental Concern on Generation Z's Green Purchase Intentions in Indonesia. *Malaysian Journal of Social Sciences and Humanities (MJSSH)*, *5*(8), 96-105. https://doi.org/10.47405/mjssh.v5i8.470

Farooq, Y., & Wicaksono, H. (2021). Advancing on the analysis of causes and consequences of green skepticism. *Journal of Cleaner Production*, *320*, 128927. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.128927

Forehand, M. R., & Grier, S. (2003). When is honesty the best policy? The effect of stated company intent on consumer skepticism. *Journal of consumer psychology*, *13*(3), 349-356. https://doi.org/10.1207/S15327663JCP1303_15

Frederick, W. C. (2018). Corporate social responsibility: From founders to Millennials. In *Corporate social responsibility* (pp. 3-38). Emerald Publishing Limited. https://doi.org/10.1108/S2514-175920180000002001

Gentina, E. (2020). Generation Z in Asia: a research agenda. *The new Generation Z in Asia: Dynamics, differences, digitalisation*, 3-19. https://doi.org/10.1108/978-1-80043-220-820201002

Hair, J. F., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2013). Partial least squares structural equation modeling: Rigorous applications, better results and higher acceptance. *Long range planning*, *46*(1-2), 1-12. http://dx.doi.org/10.1016/j.lrp.2013.01.001

Joo, J. H. (2020). A mediating role of social capital between corporate social responsibility and corporate reputation: Perception of local university on CSR of KHNP. *The Journal of*

Industrial Distribution & Business, *11*(3), 63-71. https://doi.org/10.13106/jidb.2020.vol11.no3.63

Karaca, Y., & Uyar, K. (2024). X,Y ve Z kuşaklarının kurumsal sosyal sorumluluk reklamlarına karşı tutumlarının nöropazarlama yöntemiyle karşılaştırılması. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, *7*(2), 390-410. https://doi.org/10.33712/mana.1512162

Kim, E., Kwon, E., Hong, S., Shoenberger, H., & Stafford, M. (2023). Mollifying green skepticism: effective strategies for inspiring green participation in the hospitality industry. Frontiers in Psychology, 14, 1-8. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1176863

Kim, S., & Austin, L. (2020). Effects of CSR initiatives on company perceptions among Millennial and Gen Z consumers. *Corporate Communications: An International Journal*, *25*(2), 299-317. https://doi.org/10.1108/CCIJ-07-2018-0077

Klopotan, I., Aleksić, A., & Vinković, N. (2020). Do business ethics and ethical decision making still matter: Perspective of different generational cohorts. *Business Systems Research: International Journal of the Society for Advancing Innovation and Research in Economy*, *11*(1), 31-43. https://doi.org/10.2478/bsrj-2020-0003

Kozłowski, W. (2024). Exploring generation Z's skepticism towards cause-related marketing: understanding the antecedents and consequences. *Research Papers of Wroclaw University of Economics and Business*, *68*(2), 106-116. https://doi.org/10.15611/pn.2024.2.09

Köse, G. (2020). Toplumsal hareketlenmede önemli bir durak: Sosyal ağlarda dijital aktivizm ve dinamiklerine ilişkin Y ve Z kuşağının farkındalıkları üzerine bir araştırma. OPUS International Journal of Society Researches, 15(22), 1255-1288.

Kung, W. (2023). Using the pestel analysis to determine the effectiveness of new digital media strategies. *Advances in Economics, Management and Political Sciences*, *5*(1), 19-25. https://doi.org/10.54254/2754-1169/5/20220054

Latif, B., Ong, T. S., Meero, A., Abdul Rahman, A. A., & Ali, M. (2022). Employee-perceived corporate social responsibility (CSR) and employee pro-environmental behavior (PEB): The moderating role of CSR skepticism and CSR authenticity. Sustainability, 14(3), 1380.

Maignan, I. (2001). Consumers' perceptions of corporate social responsibilities: A cross-cultural comparison. *Journal of business ethics*, *30*, 57-72. http://dx.doi.org/10.1023/A:1006433928640

Marschlich, S. & Hurtado, E. (2025). The effect of third-party certifications on corporate social responsibility communication authenticity and credibility. Corporate Communications an International Journal, 30(7), 1-20. https://doi.org/10.1108/ccij-01-2024-0015

Matheny, R. L. (2019). Redefining the future of retail: millennials and gen z envision a more sustainable retail culture. In R. L. Matheny, *Journal of Textile Science & Fashion Technology* (Vol. 3, Issue 4). https://doi.org/10.33552/jtsft.2019.03.000570

Mohr, J. W. (1998). Measuring meaning structures. *Annual review of sociology*, *24*(1), 345-370. https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.345

Moreno, F., & Kang, J. (2020). How to alleviate consumer skepticism concerning corporate responsibility: The role of content and delivery in CSR communications. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, *27*(6), 2477-2490. https://doi.org/10.1002/csr.1969

Moscato, D., & Hopp, T. (2019). Natural born cynics? The role of personality characteristics in consumer skepticism of corporate social responsibility behaviors. *Corporate Reputation Review*, *22*, 26-37. https://doi.org/10.1057/s41299-018-0058-3

Narayanan, S. (2022). Does Generation Z value and reward corporate social responsibility practices?. Journal *of Marketing Management*, *38*(9-10), 903-937. https://doi.org/10.1080/0267257X.2022.2070654

Nguyen, N., Priporas, C. V., McPherson, M., & Manyiwa, S. (2023). CSR-related consumer scepticism: A review of the literature and future research directions. *Journal of Business Research*, *169*, 114294. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.114294

Obermiller, C., & Spangenberg, E. R. (1998). Development of a scale to measure consumer skepticism toward advertising. *Journal of consumer psychology*, *7*(2), 159-186. https://doi.org/10.1207/s15327663jcp0702_03

Oskouei, Z. (2019). Linking social and economic responsibilities and financial performance: the assisting role of innovation for an oil engineering and development company. International Journal of Finance & Economics, 24(3), 1345-1354. https://doi.org/10.1002/ijfe.1722

Otchere, O., Owusu, G., & Bekoe, R. (2022). Determinants of whistleblowing intentions of accountants: a middle range theoretical perspective. Journal of Financial Crime, 30(5), 1162-1181. https://doi.org/10.1108/jfc-07-2022-0168

Rank, S., & Contreras, F. (2021). Do millennials pay attention to corporate social responsibility in comparison to previous generations? Are they motivated to lead in times of transformation? A qualitative review of generations, CSR and work motivation. *International Journal of Corporate Social Responsibility*, *6*, 1-13. https://doi.org/10.1186/s40991-020-00058-y

Rim, H., & Kim, S. (2016). Dimensions of corporate social responsibility (CSR) skepticism and their impacts on public evaluations toward CSR. *Journal of Public Relations Research*, *28*(5-6), 248-267. https://doi.org/10.1080/1062726X.2016.1261702

Robichaud, L., & Yu, S. (2021). Ethical consumption among Gen Z: The influence of social interactions and brand integrity. Journal of Retailing and Consumer Services, 58, 102345. https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102345

Said, R. A., Rashid, M. A. A., & Othman, M. A. (2020). Generation Z for job employment: Characteristic and expectation. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, *10*(3), 570-575. http://dx.doi.org/10.6007/IJARBSS/v10-i3/7072

Sawicka, J., & Marcinkowska, E. (2023). Environmental CSR and the purchase declarations of Generation Z consumers. *Sustainability*, *15*(17), 12759. https://doi.org/10.3390/su151712759

Schroth, H. (2019). Are you ready for Gen Z in the workplace?. California Management Review, 61(3), 5-18. https://doi.org/10.1177/0008125619841006

Seçme, G. (2022). Multi-criteria approach to firm performance evaluation: an application on the banking sector. Ekonomi Politika Ve Finans Arastirmalari Dergisi, 7(2). https://doi.org/10.30784/epfad.1109033

Seemiller, C., & Grace, M. (2017). Generation Z: Educating and engaging the next generation of students. *About campus*, *22*(3), 21-26. https://doi.org/10.1002/abc.21293

Seyfi, S., Vo-Thanh, T., & Zaman, M. (2024). Hospitality in the age of gen Z: a critical reflection on evolving customer and workforce expectations. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 36(13), 118-134. https://doi.org/10.1108/ijchm-01-2024-0035

Seyitoğlulları, O. & Bilen, A. (2020). Kurumsal sosyal sorumluluk üzerine bir literatür taraması. Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, 3(2), 195-205. https://doi.org/10.38004/sobad.785251

Skarmeas, D., & Leonidou, C. N. (2013). When consumers doubt, watch out! The role of CSR skepticism. *Journal of business research*, *66*(10), 1831-1838. http://dx.doi.org/10.1016/j.jbusres.2013.02.004

Stanley, D., Meyer, J., & Topolnytsky, L. (2005). Employee Cynicism and Resistance to Organizational Change. Journal of Business and Psychology, 19, 429-459. https://doi.org/10.1007/S10869-005-4518-2.

Sun, J., Leung, X. Y., Zhang, H., & Williams, K. (2022). Attracting generation Z talents to the hospitality industry through COVID CSR practices. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, *34*(4), 1587-1606. https://doi.org/10.1108/IJCHM-03-2021-0293

Temiz, H. & VARICI, İ. (2022). Sürdürülebilirlik, kurumsal sosyal sorumluluk ve finansmana erişim arasindaki ïlişkinin incelenmesi: bist örneği. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Iktisadi Ve Idari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(1), 406-431. https://doi.org/10.30798/makuiibf.912331

Thomas, G. (2022). Corporate social responsibility as a sustainable business practice: a study among generation Z customers of indian luxury hotels. *Sustainability, 14 (24): 16813*. https://doi.org/10.3390/su142416813

Valentine, B. D., & L. Powers, T. (2013). Generation Y values and lifestyle segments. *Journal of consumer marketing*, *30*(7), 597-606. https://doi.org/10.1108/JCM-07-2013-0650

Vanhamme, J., & Grobben, B. (2009). "Too good to be true!". The effectiveness of CSR history in countering negative publicity. *Journal of Business Ethics*, *85*, 273-283. https://doi.org/10.1007/s10551-008-9731-2

Vicario, R., León-Gómez, A., Gutiérrez-Ruiz, A., & Fernández-Gámez, M. (2020). Sustainable development through corporative social responsability, corporative philanthropy and creating shared value. Technium Social Sciences Journal, 10, 291-298. https://doi.org/10.47577/tssj.v10i1.1325

Widjaja, G. (2024). Principles, processes and practices in legal management of organizations. J Law Judic Syst, 7(1), 1-10. https://doi.org/10.22259/2637-5893.0701001

Wong, M. C. (2021). Does corporate social responsibility affect Generation Z purchase intention in the food industry. *Asian Journal of Business Ethics*, *10*, 391-407. https://doi.org/10.1007/s13520-021-00136-9

Yalman, Y. (2021). Çalışanlara dönük kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin kurumsal itibara etkisi: Sivas'ta bir imalat işletmesi örneği. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 10 *(4)*, 3685-3710.

Yalman, Y. & Çonkar, K. (2020). Türkiye'de, işletmelerin çalışanlarına yönelik kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin kurumsal itibara etkisi. Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi, 4(2), 393-408. https://doi.org/10.29216/ueip.783212

Yazıcı, R. (2023). Türkiye'deki işletmelerin döngüsel ekonomiye geçiş sürecinde bankacılık sektörünün rolü. The Journal of International Scientific Researches, 8(1), 31-45. https://doi.org/10.23834/isrjournal.1191334

Yıldız, H., & Güleç, S. Mutluluk Metaforları: X, Y ve Z Kuşaklararası Karşılaştırma Çalışması. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), 644-660.

Yoon, Y., Gürhan-Canli, Z., & Schwarz, N. (2006). The effect of corporate social responsibility (CSR) activities on companies with bad reputations. Journal of Consumer Psychology, 16(4), 377-390. https://doi.org/10.1207/s15327663jcp1604_9

Yunyi, C., Singh, J., & Kularajasingam, J. (2024). The influence of workforce diversity and job meaningfulness on employee engagement and organizational citizenship behaviors. Human Systems Management, 43(1), 1-15. https://doi.org/10.3233/hsm-220184

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 1007-1027 | Araştırma Makalesi

Enneagram Kişilik Tiplerinin Akılcı ve Sezgisel Karar Verme Stilleri Üzerindeki Etkisi

Mehmet Kayserili [1]

Öz

Bu araştırmanın amacı kişilik tiplerinin akılcı ve sezgisel karar verme stilleri üzerinde etkisi olup olmadığını Enneagram kişilik modeli bağlamında incelemektir. Araştırmada nicel araştırma yöntem ve tekniklerinden nedensel karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma evreni İstanbul ilinde bulunan bir vakıf üniversitesinde öğrenim gören lisans ve ön lisans öğrencilerinden oluşmaktadır. Basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile araştırmaya gönüllü olarak katılan 375 öğrenci örnekleme dâhil edilmiştir. Veriler, Enneagram Kişilik Tipleri Ölçeği ile Akılcı ve Sezgisel Karar Verme Stilleri Ölçeğinden oluşan anket formu kullanılarak toplanmıştır. Anketler katılımcılara yüz yüze görüşmelerle ve çevrim içi olarak uygulanmıştır. Analizler için SPSS 22.0 ve LISREL 8.7 istatistik paket programları kullanılmıştır. Enneagram kişilik tiplerinden Tip-1, Tip-3, Tip-5 ve Tip-8 ile akılcı karar verme stili; Tip-2 ve Tip-4 ile sezgisel karar verme stili arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler vardır. Tip-1, Tip-2, Tip-3 ve Tip-9 kişilik tiplerinin akılcı karar verme stili üzerinde anlamlı etkisi vardır ve bu tipler akılcı karar verme stilini %62 oranında açıklamaktadır. Fakat Enneagram kişilik tiplerinin sezgisel karar verme stili üzerinde etkisi yoktur. Sonuç olarak katılımcıların Enneagram kişilik tipleri ile akılcı ve sezgisel karar verme stilleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve Enneagram kişilik tiplerinin akılcı karar verme stili üzerinde anlamlı etkisinin olduğu söylenebilir. Araştırmada ulaşılan sonuçlar Enneagram kişilik modelinin teorik içeriği ile açıklanabilir nitelikte olup bireylerin kişilik tipleri aracılığı ile karar verme stillerinin öngörülebileceğine dair kanıtlar sunmaktadır. Ulaşılan sonuçların kariyer planlama, işe alım, terfi, ekip oluşturma, bireylerin satın alma kararlarını öngörme gibi birçok alanda kullanılması mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Enneagram, Kişilik Tipleri, Karar Verme, Akılcı Karar Verme, Sezgisel Karar Verme

Kayserili, M. (2025). Enneagram Kişilik Tiplerinin Akılcı ve Sezgisel Karar Verme Stilleri Üzerindeki Etkisi. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 1007-1027. https://doi.org/10.15869/itobiad.1655904

Geliş Tarihi	11.03.2025
Kabul Tarihi	16.06.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025

*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.

1 Dr. Öğr. Görevlisi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, İstanbul, Türkiye, mkayserili@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8040-7916

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 1007-1027 | Research Article

The Effect of Enneagram Personality Types on Rational and Intuitive Decision-Making Styles

Mehmet Kayserili[1]

Abstract

The aim of this study is to examine whether personality types have an effect on rational and intuitive decision-making styles within the context of the Enneagram personality model. The causal-comparative method is used in this study. The population of the study consists of undergraduate and associate degree students studying at a university in Istanbul. With the simple random sampling method, 375 students who voluntarily participated in the research are included in the sample. The data are collected using a questionnaire consisting of the Enneagram Personality Types Scale and the Rational and Intuitive Decision-Making Styles Scale. The questionnaires are administered through face-to-face interviews with participants and online. SPSS 22.0 and LISREL 8.7 statistical package programs are used for analysis. There are statistically significant relationships between the rational decision-making style and Enneagram personality types Type-1, Type-3, Type-5, and Type-8, as well as between the intuitive decision-making style and Enneagram personality types Type-2 and Type-4. Type-1, Type-2, Type-3 and Type-9 have a significant effect on the rational decision-making style and these types explain 62% of rational decision-making style. However, Enneagram personality types have no effect on intuitive decision-making style. As a result, it can be said that there is a significant relationship between Enneagram personality types and participants' rational and intuitive decision-making styles and Enneagram personality types have a notable effect on the rational decision-making style. The findings of the study can be explained by the theoretical content of the Enneagram personality model and provide evidence that individuals' decision-making styles can be predicted based on their personality types. The results may have practical applications in various areas such as career planning, recruitment, promotion, team building, and predicting individuals' purchasing decisions.

Keywords: Enneagram, Personality Types, Decision-Making, Rational Decision-Making, Intuitive Decision-Making

Kayserili, M. (2025). The Effect of Enneagram Personality Types on Rational and Intuitive Decision-Making Styles, *Journal of the Human and Social Sciene Researches*, 14(2), 1007-1027. https://doi.org/10.15869/itobiad.1655904

Date of Submission	11.03.2025
Date of Acceptance	16.06.2025
Date of Publication	30.06.2025

*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.

1Assist. Prof., Istanbul Kültür University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Trade and Finance, Istanbul, Türkiye, mkayserili@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8040-7916

Giriş

Karar verme, bireylerin çeşitli seçenekler arasından uygun olanı seçmelerine olanak tanıyan temel bir beceri veya araçsal bir yetenek olarak tanımlanabilir (Crivelli vd., 2024, s.1). Karar verme, değerlendirici ve yargılayıcı aşamalardan oluşan bir süreç sonucunda ortaya çıkar ve alternatiflerden birini seçmekle sonuçlanır (Chatoupis, 2007, s.195; Nutt, 1979, s.77; Simon, 1976, s.1). Değerlendirme, alternatiflerin özelliklerini açıklar ve ele alınan her alternatifin değerini tanımlamak için nicel bir endeks sağlayabilir. Alternatif eylem yolları arasında seçim yapmak, değerlendirme aşamasında ulaşılan bilgileri tartmak ve elemek için yargılayıcı süreçler kullanılır (Nutt, 1979, s.77-78).

Karar verme stili ise karar verme sürecinde bireyin nasıl bir yaklaşım benimsediğini ifade eder (Eser, 2022, s.148). Başka bir deyişle analitik veya etkileşimli ilkelerin, karar alma sürecinin değerlendirme ve yargılama aşamalarını yürütmek için nasıl kullanıldığını açıklar (Nutt, 1979, s.78). Karar verme süreci karmaşık bir yapıya sahiptir ve birçok değişken tarafından etkilenebilir (Tekin ve Ehtiyar, 2010, s.3395). Benzer şekilde bireylerin öğrenmelerine ve deneyimlerine bağlı olarak şekillenen (Nas, 2010, s.44; Driver vd., 1990, s.3; Nutt, 1979, s.85) karar verme stilleri de literatür incelendiğinde (Cardona-Isaza vd., 2025; Covin vd., 2025; Kim vd., 2025; Svenson vd., 2024; Uysal ve Özsarı, 2024; Totan vd., 2023; Aybar, 2022; Özüren, 2022; Karamanlıoğlu ve Basım, 2022; Tatlılıoğlu, 2014) görüleceği üzere birçok değişken tarafından etkilenmektedir. Karar verme stilleri üzerinde etkisi olan değişkenlerden biri de kişilik özelikleri/tipleridir (Ambawatta ve Singh, 2024; Crivelli vd., 2024; Yalçın, 2015).

Karar verme stilleri ve kişilik tipleri arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalar (Aydemir Dev ve Bayram Arlı, 2025; Ambawatta ve Singh, 2024; Crivelli vd., 2024; Kalı Soyer vd., 2021; Durmuş, 2019; Güvendi vd., 2018; Helvacı vd., 2017; Eroğlu, 2016; Yalçın, 2015; Tatlılıoğlu, 2010) incelendiğinde bu çalışmaların büyük çoğunluğunun kişilik tiplerini Beş Faktör Kişilik Kuramı, Eysenck Kişilik Ölçeği ve Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi kapsamında ele aldığı görülmektedir. Kişilik tiplerine farklı bir bakış açısı getiren, son dönemde ekip oluşturma, liderlik geliştirme programları (Anand ve Mishra, 2022, s.104), iş yeri tutumlarının tespiti, insan kaynakları ve kariyer planlamada (Sutton vd., 2013, s.234) kullanımı giderek artan Enneagram kişilik modeli kullanılarak yapılan çalışmaların (Wang vd., 2019; Kim vd., 2016) ise oldukça sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın, kişilik tiplerinin sınıflandırmasında kabul görmüş ve yaygın bir şekilde kullanılan sınıflandırmalara alternatif olabilecek potansiyeldeki, Enneagram kişilik modelinin;

1. Kullanımının yaygınlaşmasına,

2. Konuya ilişkin literatürün gelişmesine ve

3. Kişilik tiplerinin karar verme stilleri üzerindeki etkisinin anlaşılmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

Literatür Taraması

Enneagram Kişilik Modeli

Gündelik hayatta ve akademik yazında sıkça kullanılan ve uzun zamandır üzerinde çalışılan kişiliğin, literatür incelendiğinde görüleceği üzere, bir çok tanımı vardır.

Örneğin Santrock (2018, s.132) tarafından bireyin dünyaya uyum sağlama biçimini karakterize eden ayırt edici düşünceleri, duyguları ve davranışları şeklinde tanımlanan kişilik, Weinberg ve Gould (2019, s.29) tarafından bireyleri benzersiz yapan özellikler veya özelliklerin karışımı şeklinde tanımlanmıştır. Kişilik tanımlarında vurgulanan unsurlar ve bu tanımların ortak noktaları dikkate alındığında kişiliğin; bireyi diğerlerinden farklı kılan, bireye özgü, tutarlı ve yapılandırılmış özellikler bütünü olarak tanımlanması mümkündür. Kişilik tipleri ise benzer özelliklere sahip olan bireyleri içeren kategorilerdir (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2012, s.2-3, s.79-80).

Kişilik tiplerinin kategorize edildiği kişilik modellerinden biri de Enneagram'dır. Enneagram sözcüğü Yunanca "dokuz" anlamındaki "ennea" ve "noktalar" anlamındaki "grammos" sözcüklerinin birleşimiyle ortaya çıkmıştır (Palmer, 2014, s.25). Dokuz köşeli yıldızla sembolize edilen Enneagram, dokuz farklı tipe dayanan ve bu tiplerin düşünme, hissetme ve eyleme geçme kalıbından oluşan bir kişilik modelidir (Tlemsani vd., 2023, s.1; Anand ve Mishra, 2022, s.103; Daniels ve Price, 2016, s.15). Enneagram kişilik modelinin öncelikli kullanım alanı bireyseldir. Bu bağlamda Enneagram bireye kendini tanıma ve dönüştürme sürecinde, kişisel gelişim ve öz farkındalık için çeşitli araçlar sunar. Enneagramın diğer kullanım alanı ise başkalarını anlamak ve onlarla çalışmaktır. Bu anlamda Enneagram insanları tanıyarak farklı düşünce, duygu ve davranışları anlamlandırıp bireye nesnel bakış açısı kazandırmak için kullanılır (Anand ve Mishra, 2022, s.103; Riso ve Hudson, 2018,s.14-15). Enneagram; genellikle farkındalık, meditasyon ve bilişsel-davranışçı terapi gibi diğer araçlar ve yaklaşımlarla birlikte kullanılır. Ayrıca, bireylerin ve grupların birbirlerinin güçlü ve zayıf yönlerini daha iyi anlamalarına ve bunlarla çalışmalarına yardımcı olabileceği için ekip oluşturma ve liderlik geliştirme programlarında da yaygın olarak kullanılır (Anand ve Mishra, 2022, s.104).

Enneagram insan zihninin, bilincinin ve bilinç dışının tamamını ifade eden insan psişesinin üç temel bileşenine (duygu, zihin, içgüdü) işaret eder (Riso ve Hudson, 2020, s.61). Duygular, belirli fiziksel ve sosyal zorluklara ve fırsatlara tepki olarak ortaya çıkan epizodik, nispeten kısa süreli, biyolojik temelli algı, deneyim, fizyoloji, eylem ve iletişim örüntüleridir (Keltner ve Gross, 1999, s.468). Tanımdan da anlaşılacağı üzere duygunun, davranışlar (eylem ve iletişim), öznel duygular (deneyim), düşünceler (algı) ve fizyoloji olmak üzere dört bileşeni vardır. Bu bileşenler, tetikleyici (uyarıcı) bir olay meydana geldikten sonra değişir. Tetikleyici (uyarıcı) olay, bu dört bileşendeki değişiklikleri harekete geçiren durumsal nedendir. Tetikleyici (uyarıcı) olay, benliğin dışında (çevresel) olabileceği gibi içsel de olabilir (Yarwood, 2022, s.10). Doğumdan itibaren sosyal ve kültürel etkilerle şekillenen zihin ise beynin bir bütün olarak çevreyle sürekli etkileşimine (bir şeyi algılamak, hatırlamak, istemek, hedeflemek vb.) dayanan bir ilişki kurma sürecidir. Zihin bir nesne veya durum değildir. Dolayısıyla herhangi bir yerde konumlandırılamaz; beyin, beden ve çevre arasında dağılmıştır. Fakat algı ve eylemlere aracılık eden beyin ve beyin yapıları, zihinsel olgular açısından önemlidir ve zihinsel süreçlerde merkezi bir rol üstlenir (Fuchs, 2002, s. 261-262). İçgüdü, bir türün hayatta kalması için gerekli olan önceden programlanmış eğilimlerdir. Dolayısıyla içgüdülerin hayatta kalmak için gerekli olan önceden programlanmış eğilimler tarafından yönetildiğini ve aynı zamanda bir davranış repertuarı sağladığı söylenebilir (Gerrig ve Zimbardo, 2016, s.342).

Enneagram teorisine göre bu üç bileşen (duygu, zihin, içgüdü) insan bedenindeki "Merkezlerle" bağlantılı olup kişilik fiksasyonu ise özünde bu merkezlerden birisi ile

ilişkilidir. Bundan dolayı Enneagram her biri üç tipi içeren, üç merkez üzerine inşa edilmiştir (Riso ve Hudson, 2020, s.61-62). Bu merkezlerden biri Tip-2, Tip-3 ve Tip-4'ü içeren "Duygu" merkezidir. Bu merkezdeki tipler "Kalp" üçlüsü olarak adlandırılır. Kalp üçlüsünde yer alan tipler duygusal, hassas ve empatik olma eğilimindedir. Bu tipleri sevgi ve bağlanmaya duydukları ihtiyaç yönlendirir. Değerli hissetmek için genellikle başkalarından onay ararlar. Bir diğer merkez ise Tip-5, Tip-6 ve Tip-7'yi içeren "Zihin/Düşünce" merkezidir. Bu merkezdeki tipler "Baş" üçlüsü olarak adlandırılır. Baş üçlüsünde yer alan tipler analitik, mantıksal ve beyinsel olma eğilimindedir. Bu tipleri, bilgiye ve anlayışa duydukları ihtiyaç yönlendirir. Cevapları bulmak için genellikle kendi zihinlerine çekilirler. Son merkez ise Tip-8, Tip-9 ve Tip-1''i içeren "İçgüdü/Hareket" merkezidir. Bu merkezdeki tipler "Bağırsak" üçlüsü olarak adlandırılır. Bağırsak üçlüsünde yer alan tipler içgüdüsel, kararlı ve eyleme yönelik olma eğilimindedir. Bu tipleri, kontrol ve özerkliğe duydukları ihtiyaç yönlendirir. Karar almak için genellikle içgüdülerine güvenirler (Anand ve Mishra, 2022, s.104; Riso ve Hudson, 2020, s.63-72).

Enneagram modeline göre bireyler dış dünyayla etkileşime girmeleri, çatışma durumlarına yanıt vermeleri ve stresi yönetmeleri için onları yönlendiren ve etkileyen baskın bir kişilik tipine sahiptirler (Tlemsani vd., 2023, s.1). Aynı zamanda tiplerin her birinin stres ve güven anlarında kendine özgü temel bir motivasyonu, korkusu, arzusu ve savunma mekanizması vardır (Anand ve Mishra, 2022, s.103; Alexander ve Schnipke, 2020, s.2). Bundan dolayı tipler hem tahmin edilebilir bir davranış örüntüsüne sahiptirler (Alexander ve Schnipke, 2020, s.2) hem de temel olarak birbirinden ayrışırlar. Ancak tipler aralarındaki dinamik ilişkiler nedeniyle birbiriyle yakından bağlantılıdır. (Tlemsani vd., 2023, s.1; Daniels ve Price, 2016, s.29). Tipler arasındaki dinamik ilişkiler Şekil 1'de aktarılmıştır.

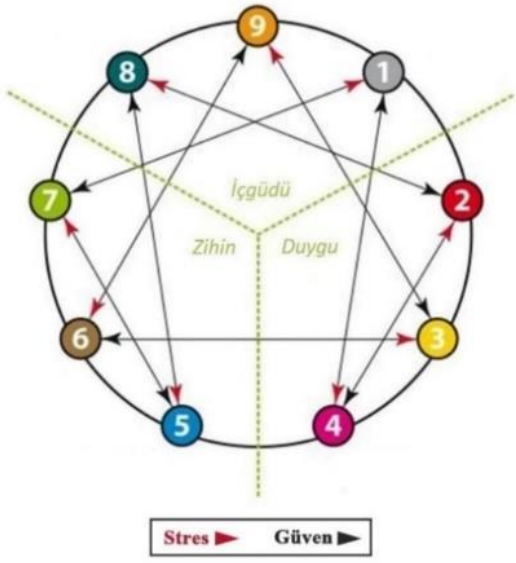

Şekil 1. Enneagram Sembolü (PLI, 2025).

Enneagram modeline göre birey; temel kişilik tipi, kanat tipi, stres ve güven hattı olmak üzere dört tarzın etkisindedir (Riso ve Hudson, 2020, s.83-89). Çember çizgisinin üzerinde yer alan sayıların her biri bir tipi temsil etmektedir. Çemberin içerisindeki üçgeni oluşturan Tip 3, 6 ve 9 merkezlerin ana tipleridir. Her tip bir merkezde yoğunlaşmaktadır fakat üç merkezle de ilişkilidir ve oklar hangi tipler arasında ilişkilerin olduğunu göstermektedir (Maitri, 2018, s.47-49; Riso ve Hudson, 2018, s.24-31). Diyagramdaki siyah oklar tipin güven yönünü, kırmızı oklar stres yönünü temsil eder. Güven yönü pozitif olarak yorumlanır ve bir tipin büyümeyi deneyimlediğinde nasıl davrandığını temsil eder. Buna karşılık, stres yönü negatif olarak yorumlanır. Bir tipin stres altında veya zor zamanlarda nasıl davrandığını ortaya koyar. Sembolde görülebilecek bir diğer yön, bireyin baskın tipinin sağındaki ve solundaki sayılardır. Bunlara kanat tipler denir. Örneğin, Tipi 9 olan bir bireyin, kanat tipi Tip-1 veya Tip-8'dir. Bu Tip-9'un Tip-1 ve Tip-8'in tarzlarından etkilendiği anlamına gelir (Riso ve Hudson, 2018, s.32-34; Daniels ve Price, 2016, s.29-30; Palmer, 2014, s.63-64). Enneagram kişilik tiplerinin temel kişilik özellikleri ve karar verme davranışlarına dair bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Enneagram Kişilik Tiplerinin Özellikleri

	Tip		**Temel Özellikler**
Duygu Merkezli Tipler	Tip-2	Kişilik Özellikleri:	Başkalarının ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar, sevilmek isterler. Hayatlarındaki insanları ve olayları düzenlemek için çaba sarf ederler.
		Karar Verme:	İkiler, karar verirken duygularına ve kararın başkalarıyla olan ilişkileri üzerindeki etkisine önem verirler.
	Tip-3	Kişilik Özellikleri:	Hayatlarını başkalarının saygısını ve hayranlığını kazanmak, belirli hedeflere ulaşmak ve başarılı görünmek için düzenlerler.
		Karar Verme:	Üçler, karar verirken artıları ve eksileri hızlıca değerlendirir ve hemen harekete geçerler.
	Tip-4	Kişilik Özellikleri:	İçsel benlikleriyle derin bir bağ kurmayı arzularlar, duygularını özgün bir biçimde ifade ettiklerinde kendilerini daha canlı hissederler.
		Karar Verme:	Dörtler, karar verirken sezgilerini kullanarak iyi düşünülmüş ve değerlere dayalı kararlar alma eğilimindedirler.
Zihin Merkezli Tipler	Tip-5	Kişilik Özellikleri:	Bilgiye ve öğrenmeye susamışlardır. Başkalarıyla ilişkilerini asgari düzeyde tutmanın bir yolu olarak duygusal kopukluğu kullanırlar.
		Karar Verme:	Beşler, karar verirken konuyla ilgili tüm gerçekleri araştırır ve analiz eder, ardından mantıklı ve ayrıntılı bir şekilde gerekçelendirilmiş kararlar alırlar.
	Tip-6	Kişilik Özellikleri:	Endişelenmeye yatkındırlar ve bir şeylerin ters gitmesi durumunda kendilerini hazır hissetmek için en kötü durum senaryolarını yazarlar.
		Karar Verme:	Altılar, karar verirken en kötü senaryolar da dâhil olmak üzere tüm olası kararların etkilerini düşünürler.
	Tip-7	Kişilik Özellikleri:	Yeni fikirlerin, insanların ve deneyimlerin heyecanını arzulayıp acıdan kaçınırlar. Tüm seçeneklerin açık olduğu ayrıntılı gelecek planları yaparlar.
		Karar Verme:	Yediler, karar verirken olası kararlar için birden fazla seçenek üretirler.

	Tip		Temel Özellikler
İçgüdü/Beden Merkezli Tipler	Tip-8	Kişilik Özellikleri:	Olayları kontrol altında tutmayı sever, gerçeğin peşinden giderler. Önemli şeyler yapmak isterler ve zafiyetlerini gizlemeye çalışırlar.
		Karar Verme:	Sekizler, karar verirken anlık ve içgüdülerine dayalı kararlar vermekten korkmazlar.
	Tip-9	Kişilik Özellikleri:	Uyum, barış ve karşılıklı saygı ararlar; çatışmadan, gerilimden ve husumetten hoşlanmazlar.
		Karar Verme:	Dokuzlar, karar verirken farklı bakış açılarını ve alternatifleri dinler, ardından alınan geri bildirimlere dayanarak bir uzlaşmaya varırlar.
	Tip-1	Kişilik Özellikleri:	Mükemmel bir dünya arayışındadırlar. Hem kendilerini hem de çevrelerindeki herkesi ve her şeyi geliştirmek için gayret ederler.
		Karar Verme:	Birler, karar verirken önce içgüdülerini ve ardından içgüdüsel tepkilerini kontrol etmek için akıllarını kullanırlar.

Kaynaklar: Stanley, 2020; Kim vd., 2016, s.209.

Karar Verme Stilleri

Karar vermek, alternatifler arasından seçim yapmaktır ve bir sürecin sonucunda ortaya çıkan bir davranıştır (Chatoupis, 2007, s.195; Simon, 1976, s.1). Karar verme stili ise karar vermesi gereken bireyin, sergilediği öğrenilmiş ve alışkanlık haline gelmiş davranışlarıdır (Scott ve Bruce, 1995, s.820) ve karar verme sürecinde bireylerin nasıl bir yaklaşım benimsediğini ifade etmektedir (Eser, 2022, s.148). Bir diğer deyişle karar verme stili, bireylerin karar almalarının tipik biçimini yansıtır (Hamilton vd., 2016, s.523) ve bireysel öğrenme ve tecrübelerinin sonucunda ortaya çıkmaktadır (Nutt, 1979, s.85). Bu bağlamda karar verme stilini, karar vermenin öğrenilmiş alışkanlığı şeklinde ifade etmek mümkündür (Driver vd., 1990, s.3). Dolayısıyla karar verme stilinin, öğrenilebilen ve alışkanlık haline gelebilen bir davranış olduğu söylenebilir (Nas, 2010, s.44). Ancak karar verme stili sadece öğrenme, alışkanlıklar ve bazı düşünme pratiklerini yansıtmaz. Karar verme stili aynı zamanda temel öz değerlendirmeyi, niyetleri başlatma ve sürdürme becerisini (yani öz düzenlemeyi) de içerir (Thunholm, 2004, s.931).

Karar verme stillerini ele alan çalışmalar incelendiğinde, karar verme sürecini etkileyen çok fazla değişkenin olması ve sürecin karmaşık yapısı nedeniyle içerik açısından büyük ölçüde benzerlik gösteren ancak detaylarda ayrışan birçok farklı karar verme stili sınıflandırması ortaya çıkmaktadır. (Tekin ve Ehtiyar, 2010, s.3399). Örneğin Melbourne Karar Verme Ölçeğinde karar verme stilleri dikkatli, kaçıngan, erteleyici ve panik karar verme stili olarak sınıflandırılırken (Mann vd., 1998); Genel Karar Verme Stili Ölçeğinde mantıklı, sezgisel, bağımlı, çekingen ve anlık karar verme stili olarak sınıflandırılmıştır (Scott ve Bruce, 1995). Driver vd. (1990, s.12) tarafından yapılan çalışmada ise karar verme stilleri kararlı, esnek, hiyerarşik, bütünleştirici ve sistemik stil olarak sınıflandırılmıştır. Hamilton vd. (2016) tarafından geliştirilen ve bu çalışmada kullanılan ölçekte ise karar verme stilleri akılcı ve sezgisel karar verme stili olarak ele alınmıştır.

Akılcı karar verme stili karar verilmesi gereken durumla ilgili araştırma ve inceleme yapılarak en uygun alternatifin seçilmesini ifade eder (Pekdoğan, 2024, s.324; Tatlılıoğlu, 2014, s.154). Bu stili kullanan bireyler isabetli kararlar vermek için seçenekleri araştırırlar,

olasılıkları tarafsız bir şekilde değerlendirirler ve dikkatli tutumlar sergilerler. Akılcı karar verme stili bilgi girişinin en üst düzeyde olduğu stildir (Nas, 2010, s.55-57; Tatlılıoğlu, 2014, s.154). Fakat günümüzün hızlı değişen dünyasında bu karar verme stilini kullanmak, karar vericiler üzerinde önemli bir zaman baskısının oluşmasına neden olabilir. Bunun yanı sıra her zaman yeterli ve doğru bilgiye erişmek de mümkün olmayabilir ve detaylı araştırmalar karar vermenin maliyetini önemli oranda artırabilir (Sinclair ve Ashkanasy, 2005, s.354).

Sezgisel karar verme stili, bireylerin analizler veya detaylı değerlendirmeler olmaksızın, içgüdülerine ve hislerine dayanarak karar vermesidir (Pekdoğan, 2024, s.324; Sinclair ve Ashkanasy, 2005, s.354-356). Bilinç dışı bir algılama olan sezgi (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2012, s.82), geçmiş deneyimlerin ve öğrenilmiş bilgilerin bilinç dışında işlenmesi sonucu ortaya çıkan bir içgörüdür. Bu içgörü, bireyin bir durum hakkında ani bir anlayış geliştirmesine ve buna uygun bir karar vermesine olanak tanır (Sinclair ve Ashkanasy, 2005, s.354-356). Bu stili kullanan bireylerde duygusal faktörler baskındır, bilgi toplama ve mantıksal değerlendirmeler yapma eksiği vardır (Nas, 2010, s.55). Fakat bu karar verme stili, özellikle zaman baskısı altında veya karmaşık durumlarda, hızlı ve etkili çözümler üretme potansiyeline sahiptir. Bu stil kullanılarak verilen kararların etkili olabilmesi için bireyin karar verilen konuda yeterli uzmanlık bilgisine ve deneyimine sahip olması kritik faktördür (Dane ve Pratt, 2007, s.40-43).

Geleneksel eğilimler, karar alma stillerinden birinin kullanımına odaklıdır. Fakat bu stillerin avantajları ve dezavantajları vardır. Bu nedenle bu stillerden birini kullanmak yerine, her iki stilin entegrasyonunu içeren ve daha etkili sonuçlar üretme olasılığı olan karma stillerin kullanımı önerilmektedir (Batool, Riaz ve Riaz, 2015, s.147).

Yöntem

Araştırma Modeli ve Soruları

Araştırmada nicel araştırma yöntem ve tekniklerinden nedensel karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Özellikle sosyal bilimlerde sıkça kullanılan nedensel karşılaştırma yöntemi, neden sonuç ilişkisini inceleyen bir araştırma yöntemidir. Araştırmacılar bu yöntemi kullanarak iki veya daha fazla değişken arasındaki neden sonuç ilişkilerini, bir durumun ya da olayın nedenlerini, bu nedenler üzerinde etkisi olan değişkenleri ya da bir etkinin sonuçlarını anlamaya çalışırlar. Değişkenler arasındaki etkileşimi ve nedensel bağlantıları belirlemek için ise çeşitli istatistiksel teknikler kullanılır. Bu yöntem neden sonuç ilişkilerini daha derinlemesine anlamak için güçlü bir araçtır (Büyüköztürk vd., 2013, s.189).

Bu araştırmada Enneagram kişilik tiplerinin akılcı ve sezgisel karar verme stilleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu bağlamda araştırmanın soruları aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

1. Enneagram kişilik tipleriyle karar verme stilleri (akılcı, sezgisel) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. Enneagram kişilik tiplerinin karar verme stilleri (akılcı, sezgisel) üzerinde etkisi var mıdır?

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, İstanbul ilinde bulunan bir vakıf üniversitesinde öğrenim gören lisans ve ön lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sisteminden alınan rapora göre bu üniversitede 9.101'i lisans, 3.728'i ön lisans olmak üzere toplam 12.829 öğrenci öğrenim görmektedir (Yükseköğretim Kurulu [YÖK], 2025). Homojen yapıdaki kitle üzerinden aşağıdaki formül kullanılarak, oran tahmini yöntemi ile örneklem hesabı yapılmıştır (Özdemir vd., 2024).

$$n = \frac{N*p*q*Z_{\alpha/2}}{(N-1)*d^2+Z_{\alpha/2}*p*q} = \frac{12829*0,5*0,5*(1,96)^2}{(12829-1)*(0,05)^2+0,5*0,5*(1,96)^2} = \frac{12320,97}{33,03} \cong 373$$

*(n: Örneklem büyüklüğü, N: Evren büyüklüğü, Z_(α/2) = 0,05 anlamlılık düzeyinde Z tablo değeri, d: duyarlılık, p*q: homojen yapıdaki kitle oranına ilişkin varyans)*

Yukarıda aktarılan örneklem hesabı dikkate alındığında, araştırmanın güvenirliği ve geçerliliği için en az 373 öğrenciye ulaşılması gerekmektedir. Bu değer dikkate alınarak 375 öğrenci örnekleme dâhil edilmiştir. Araştırma verileri İstanbul Kültür Üniversitesi Etik Kurulunun 15.02.204 tarih ve 2024/41 sayılı kararı sonrasında 28.02.2024-10.01.2025 tarihleri arasında toplanmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin yaşları 18 ile 27 arasında değişmekte olup ortalaması 21,25 ± 2,08 ve medyanı 21 yıldır. Katılımcıların %51,47'si (n=193) kadın, %48,53'ü (n=182) erkektir. Katılımcıların %89,07'si (n=334) iktisadi ve idari bilimler fakültesi, %1,60'ı (n=6) eğitim fakültesi, %9,33'ü (n=35) meslek yüksekokulunda öğrenim görmektedir. Katılımcıların %46,67'si (n=175) uluslararası ticaret ve finansman, %22,19'ü (n=83) iktisat, %17,33'ü (n=65) işletme, %10,93'ü (n=41) lojistik, %0,27'si (n=1) uluslararası ilişkiler, %0,53'ü (n=2) okul öncesi öğretmenliği, %1,07'si (n=4) Türkçe öğretmenliği, %0,80'i (n=3) girişimcilik bölümlerinde öğrenim görmektedir.

Örneklem oluşturulurken basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem kolay, uygulanabilir ve evrendeki her bir birimin eşit seçilme şansına sahip olmasını sağlayarak temsil edici bir örneklem elde etme potansiyeli yüksek bir yöntemdir (Büyüköztürk vd., 2013, s.85).

Veri Toplama Araçları

Enneagram Kişilik Tipleri Ölçeği

Enneagram Kişilik Tipleri Ölçeği, Taştan (2019) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 44 maddeden oluşan 7'li Likert tipi (6. Kesinlikle Evet, 5. Evet, 4. Kısmen Evet, 3. Ne Evet Ne Hayır, 2. Kısmen Hayır, 1. Hayır, 0. Kesinlikle Hayır) bir ölçektir. Ölçeğin Tip-1, Tip-2, Tip-3, Tip-4, Tip-5, Tip-6, Tip-7, Tip-8 ve Tip-9 olmak üzere 9 alt boyutu bulunmaktadır. Ölçeğin tamamı için Cronbach alfa değeri 0,839, Split-Half değeri birinci bölüm için 0,817, ikinci bölüm için 0,757 olarak hesaplanmıştır. Guttman Split-Half katsayısı ise 0,520 olarak hesaplanmıştır. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) sonuçları, dokuz alt boyutun toplam varyansın %60'ından fazlasını açıkladığını göstermektedir. Farklı kişilik tiplerini tespit etmek için kullanılan ölçeğin ortalama duyarlılığı (%82,8) ve özgüllüğü (%97,8) yüksektir. Özgüllük tüm alanlar için %94'ün üzerindeyken, Tip-4 kişilik tipi için duyarlılık %66,7'dir.

Bu araştırma kapsamında toplanan veriler kullanılarak DFA yapılmıştır. DFA sonuçlarına göre Enneagram Kişilik Tipleri Ölçeği standardize katsayı değerleri (0,18-0,96) arasındadır ve bütün maddelerin anlamlı olduğu söylenebilir ($p<0,01$). Ölçeğin tamamı için Cronbach's alpha değeri 0,864 olarak hesaplanmıştır ve Enneagram kişilik tipleri ölçeğine verilen cevapların tutarlılığının yüksek olduğu söylenebilir. Enneagram kişilik tipleri ölçeğine ilişkin DFA modeli uyum indeksi değerleri*; Chi-square/df(cmin/df)(2,78), CFI(0,93), NNFI(0,92), IFI(0,93) ve RMSEA(0,069)* şeklindedir. Çokluk vd. (2012, s.271-272)'ne göre bu değerler iyi uyum sınırları içindedir ve modelin geçerli olduğu söylenebilir.

Akılcı ve Sezgisel Karar Verme Stilleri Ölçeği

Hamilton vd. (2016) tarafından geliştirilen Akılcı ve Sezgisel Karar Verme Stilleri Ölçeğinin Türkçeye uyarlaması İme vd. (2020) tarafından yapılmıştır. Ölçek 10 maddeden oluşan 5'li Likert tipi (5. Her Zaman, 4. Sıklıkla, 3. Ara Sıra, 2. Nadiren, 1. Hiçbir Zaman) bir ölçektir. Ölçeğin Akılcı Karar Verme ve Sezgisel Karar Verme olmak üzere 2 alt boyutu bulunmaktadır. Ölçeğin tamamı için Cronbach alfa değeri 0,80, akılcı karar verme alt boyutu için 0,90 ve sezgisel karar verme alt boyutu için 0,85 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin tamamı için test-tekrar test korelasyon değeri ise 0,86 olarak hesaplanmıştır.

Bu araştırma kapsamında toplanan veriler kullanılarak DFA yapılmıştır. DFA sonuçlarına göre Akılcı ve Sezgisel Karar Verme Stilleri Ölçeği standardize katsayı değerleri (0,68-0,93) arasındadır ve bütün maddelerin anlamlı olduğu söylenebilir ($p<0,01$). Ölçeğin tamamı için Cronbach's alpha değeri 0,655 olarak hesaplanmıştır ve Akılcı ve Sezgisel Karar Verme Stilleri Ölçeğine verilen cevapların tutarlılığının oldukça iyi olduğunu göstermektedir. Ölçeğe ilişkin DFA modeli uyum indeksleri değerleri*; Chi-square/df (cmin/df) (2,62), CFI (0,99), NNFI (0,98), IFI (0,99)* şeklindedir. Bu değerler (Çokluk vd., 2012, s.271-272) iyi uyum sınırları içindedir ve modelin geçerli olduğu söylenebilir.

Verilerin Analizi

Çalışmada verilerin analizi için SPSS 22.0 ve LISREL 8.7 paket programları kullanılmıştır. Çalışmada, öncelikle tanımlayıcı istatistikler verilmiştir. Bu araştırma kapsamında toplanan veriler kullanılarak ölçeklerin geçerliliği ve güvenirliği kontrol edildikten sonra Yapısal Eşitlik Modeliyle belirlenen modelin hipotezleri test edilmiştir. Değişkenlerin normal dağılım göstermemesi nedeniyle ($p<0,001$), araştırma modeli test edilirken "robust maximum likelihood" yöntemi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler incelenirken Spearman's (rho) korelasyon analizi kullanılmıştır. Sonuçlar %95-%99 güven aralığında, $p<0,05$, $p<0,01$ anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Bulgular

Enneagram Kişilik Tipleriyle Karar Verme Stilleri (Akılcı ve Sezgisel) Arasındaki İlişki

Araştırmanın birinci sorusuna cevap vermek üzere Enneagram kişilik tipleriyle karar verme stilleri (akılcı, sezgisel) arasındaki ilişki Korelasyon Analiziyle test edilmiştir. Sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişken	Ort. ± SD	Spearma	Tip 1	Tip 2	Tip 3	Tip 4	Tip 5	Tip 6	Tip 7	Tip 8	Tip 9	Akılcı	Sezgisel
Tip 1	4,35 ± 1,13	r	1,000	0,200	0,452	0,320	0,461	0,062	0,231	0,359	0,048	0,420	-0,086
		p		0,000 **	0,000 **	0,000 **	0,000 **	0,228	0,000 **	0,000 **	0,352	0,000 **	0,097
Tip 2	4,31 ± 1,19	r		1,000	0,303	0,331	0,236	-0,022	0,334	0,208	0,345	0,004	0,192
		p			0,000 **	0,000 **	0,000 **	0,670	0,000 **	0,000 **	0,000 **	0,940	0,000 **
Tip 3	4,21 ± 0,98	r			1,000	0,250	0,354	-0,164	0,436	0,582	0,093	0,408	-0,040
		p				0,000 **	0,000 **	0,001 **	0,000 **	0,000 **	0,071	0,000 **	0,444
Tip 4	3,55 ± 1,21	r				1,000	0,294	0,179	0,175	0,159	0,311	0,028	0,216
		p					0,000 **	0,000 **	0,001 **	0,002 **	0,000 **	0,588	0,000 **
Tip 5	3,84 ± 0,94	r					1,000	0,127	0,205	0,356	0,107	0,304	-0,001
		p						0,014 *	0,000 **	0,000 **	0,039 *	0,000 **	0,984
Tip 6	2,90 ± 1,24	r						1,000	-0,259	-0,236	0,149	0,056	-0,013
		p							0,000 **	0,000 **	0,004 **	0,276	0,803
Tip 7	3,99 ± 1,21	r							1,000	0,403	0,076	-0,040	0,097
		p								0,000 **	0,139	0,435	0,062
Tip 8	4,14 ± 1,03	r								1,000	-0,105	0,156	0,016
		p									0,042 *	0,002 **	0,750
Tip 9	3,31 ± 1,31	r									1,000	0,051	0,100
		p										0,325	0,053
Akılcı	20,49 ± 3,46	r										1,000	-0,296
		p											0,000 **
Sezgi	16,85 ± 4,62	r											1,000
		p											

**p<0,01, *p<0,05

Tablo 2'ye göre Tip-1, Tip-3, Tip-5 ve Tip-8 kişilik tipleriyle akılcı karar verme stili arasında pozitif yönde ve anlamlı ilişkiler vardır (p<0,01). Tip-2 ve Tip-4 kişilik tipleriyle ise sezgisel karar verme stili arasında pozitif yönde ve anlamlı ilişkiler vardır (p<0,01).

Enneagram Kişilik Tiplerinin Karar Verme Stilleri (Akılcı ve Sezgisel) Üzerindeki Etkisi

Araştırmanın ikinci sorusuna cevap vermek üzere Enneagram kişilik tiplerinin karar verme stilleri (akılcı, sezgisel) üzerindeki etkisi Yapısal Eşitlik Modeliyle test edilmiştir. Sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Yapısal Eşitlik Modeli Sonuçları

Yol	B	Standart Hata	t	p	R^2
Tip-1 → Akılcı	0,46	0,23	2,00	0,045	
Tip-2 → Akılcı	-1,13	0,54	-2,09	0,036	
Tip-3 → Akılcı	0,71	0,21	3,41	0,000	
Tip-4 → Akılcı	0,15	0,23	0,66	0,509	
Tip-5 → Akılcı	0,22	0,30	0,75	0,453	0,62
Tip-6 → Akılcı	0,17	0,16	1,06	0,289	
Tip-7 → Akılcı	-0,024	0,17	-0,14	0,888	
Tip-8 → Akılcı	-0,36	0,35	-1,03	0,303	
Tip-9 → Akılcı	0,71	0,36	1,99	0,046	
Tip-1 → Sezgisel	-0,35	0,32	-1,08	0,280	
Tip-2 → Sezgisel	1,86	1,19	1,57	0,116	
Tip-3 → Sezgisel	-0,31	0,30	-1,04	0,298	
Tip-4 → Sezgisel	-0,33	0,46	-0,71	0,477	
Tip-5 → Sezgisel	0,041	0,41	0,10	0,920	0,45
Tip-6 → Sezgisel	-0,19	0,24	-0,78	0,435	
Tip-7 → Sezgisel	-0,34	0,32	-1,07	0,284	
Tip-8 → Sezgisel	-0,080	0,55	-0,14	0,888	
Tip-9 → Sezgisel	-0,97	0,77	-1,27	0,204	

**p<0,01, *p<0,05

Araştırma modeline göre, Enneagram kişilik tiplerinin sezgisel karar verme stili üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı söylenebilir (p>0,05). Tip-4, Tip-5, Tip-6, Tip-7 ve Tip-8, kişilik tiplerinin akılcı karar verme stili üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı söylenebilir (p>0,05). Fakat Tip-1 (B= 0,46; p<0,05), Tip-2 (B= -1,13; p<0,05), Tip-3 (B= 0,71; p<0,01) ve Tip-9 (B= 0,71; p<0,05) kişilik tiplerinin akılcı karar verme stili üzerinde anlamlı etkisinin olduğu söylenebilir. R^2=0,62 olduğu için; Tip-1, Tip-2, Tip-3 ve Tip-9 kişilik tiplerinin akılcı karar verme stilini %62 oranında açıkladığı söylenebilir. Modele ilişkin yol diyagramı Şekil 2'de, uyum indeksleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Uyum İndeksleri

Uyum Ölçütleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Model
χ^2/df	$0 \leq \chi^2/df \leq 2$	$2 \leq \chi^2/df \leq 3$	2,86
GFI	0,95≤GFI≤1	0,90≤GFI≤0,95	0,91
CFI	0,95≤CFI≤1	0,90≤CFI≤0,95	0,91
NNFI	0,95≤NNFI≤1	0,90≤NNFI≤0,95	0,91
IFI	0,95≤IFI≤1	0,90≤IFI≤0,95	0,91
RMSEA	0≤RMSEA≤0,05	0,05≤RMSEA≤0,08	0,071

Tablo 4'teki sonuçlarına göre modelin uyum indeks değerleri *Chi-square/df(cmin/df)(2,86), GFI(0,91) CFI(0,91), NNFI(0,91), IFI(0,91), RMSEA(0,071)* şeklindedir. Bu değerler (Çokluk vd., 2012, s.271-272) kabul edilir ve iyi uyum sınırları içinde yer almaktadır. Bu nedenle modelin geçerli olduğu söylenebilir.

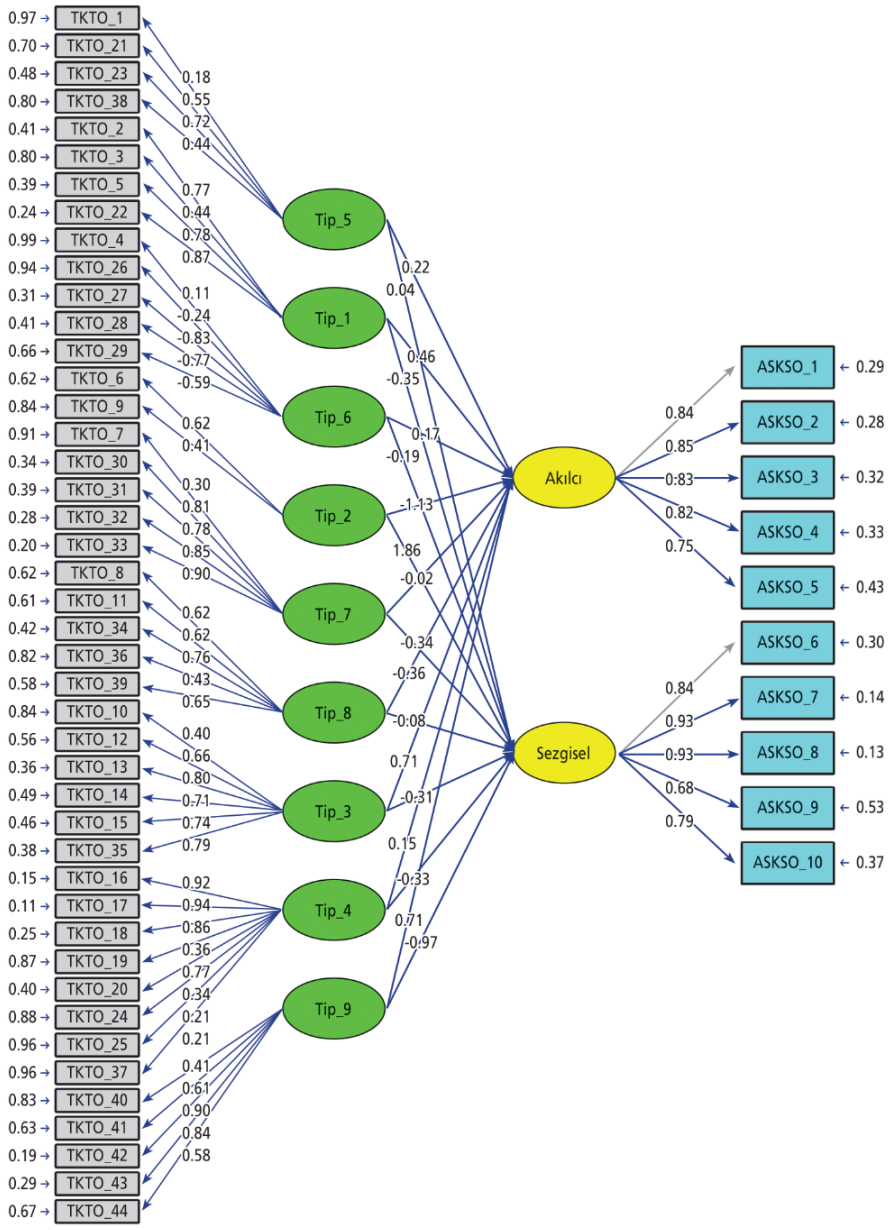

Şekil 2. Yapısal Eşitlik Modeli Yol Diyagramı

Sonuçlar ve Tartışma

Araştırmada Enneagram kişilik tipleriyle akılcı karar verme stili (Tip-1, Tip-3, Tip-5, Tip-8) ve sezgisel karar verme stili (Tip-2, Tip-4) arasında ilişki olduğu; kişilik tiplerinin (Tip-1, Tip-2, Tip-3, Tip-9) akılcı karar verme stili üzerinde etkisi olduğu ve bu tiplerin akılcı karar verme stilini %62 oranında açıkladığı fakat Enneagram kişilik tiplerinin sezgisel

karar verme stili üzerinde etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Ulaşılan bu sonuçların Wang vd. (2019, s.266) ile Kim vd. (2016) tarafından yapılan araştırmalarda ulaşılan sonuçları destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Wang vd. (2019) tarafından büyük çoğunluğu lisans ve lisansüstü düzeyde eğitime sahip 347 kişinin katılımıyla yapılan araştırmada içgüdü ve duygu merkezli tipler ile karar alma stilleri arasında ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kim vd. (2016, s.222) tarafından 421 lisans öğrencisinin katılımıyla yapılan araştırmada katılımcıların satın alma karar verme stillerinin Enneagram kişilik tiplerine göre farklılaştığı ve katılımcıların satın alma kararı verme stilleri ile Enneagram kişilik tipleri arasında ilişkinin olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Araştırmada ulaşılan sonuçlar Enneagram kişilik modelinin teorik içeriği ile de açıklanabilir niteliktedir. Enneagram kişilik modeline göre Tip-2, Tip-3 ve Tip-4 duygu merkezli tiplerdir. Duygu merkezli tipler güçlü ve hassas hislere sahiptirler (Wang vd., 2019, s.68). Tip-2 sezgili, duygusal ve iyimser olma eğilimdedir. Tip-3 başarı ve hedef odaklı, faydacı, azimli, mükemmelliği arzulayan, kendisini performans ve başarı ile tanımlayandır. Tip-4 hassas, içe dönük, özgün ve içsel deneyimine dayanarak anlamlı olma eğilimdedir (Yanartaş vd., 2022, s.249; Alexander ve Schnipke, 2020, s.3; Riso ve Hudson, 2018, s.81,88,94; Gramm, 2012, s.16-17). Tip-2 karar verirken hislerine ve verecekleri kararların diğer insanlar üzerindeki etkilerine önem verir. Tip-4 ise karar verirken sezgilerini kullanma eğilimindedir. Tip-3 her ne kadar duygu merkezli olsa da karar verirken artıları ve eksileri değerlendirme, en verimli olan seçeneklere yönelme eğilimindedir (Stanley, 2020). Dolayısıyla Enneagram kişilik modelinin teorik içeriğine uygun olarak Tip-3'ün akılcı, Tip-2'nin ve Tip-4'ün sezgisel karar verme stilini kullanması beklenir.

Tip-5 Zihin merkezlidir. Zihin merkezli tipler, bilgi toplamaya ve değerlendirmeye önem verirler; bilginin davranış kalıplarını analiz etme, bilgileri mantıksal süreçler ve kişisel olmayan nesnel analiz yoluyla işleme eğilimindedir (Wang vd., 2019, s.268-269). Tip-5 akılcı, araştırmacı ve analitiktir. Bilgiye ve detaylıca düşünmeye ilgi duyar (Alexander ve Schnipke, 2020, s.3). Karar verirken verileri ve gerçekleri dikkate alırlar. Konuyla ilgili tüm gerçekleri araştırır ve analiz eder, ardından mantıklı ve ayrıntılı bir şekilde gerekçelendirilmiş kararlar alırlar (Stanley, 2020). Dolayısıyla Enneagram kişilik modelinin teorik içeriğine uygun olarak Tip-5'in, akılcı kararlar verme stilini kullanma olasılığı en yüksek olan tip olduğu söylenebilir.

Tip-8, Tip-9 ve Tip-1 Beden/İçgüdü merkezli tiplerdir. Beden/İçgüdü merkezli tipler içe dönüktürler, kendilerine fazla dikkat ederler ve kendi güvenliklerine büyük önem verirler (Wang vd., 2019, s.268). Tip-8 kontrol etme arzusu ve liderlik vasıfları yüksek, otoriter olabilen, kendine güvenen, iddialı, kararlı ve korumacı tiptir. Tip-9 barışçıl, açık fikirli, kendini geri planda tutan, destekleyici ve güven verici, uyumlu olmaya ihtiyaç duyan, istikrar ve barış arzulayan tiptir. Tip-1 akılcı, kurallar ve ilkeler konusunda hassas, planlı, organize ve kusursuzluğu arayan mükemmeliyetçi tiptir (Yanartaş vd., 2022, s.249; Alexander ve Schnipke, 2020, s.3; Riso ve Hudson, 2018, s.121,129,137; Gramm, 2012, s.16,19-20; Naranjo, 1994, s.16-17). Tip-8, anlık ve içgüdülerine dayalı kararlar vermekten korkmaz. Tip-9 farklı bakış açılarını ve alternatifleri dinleme, ardından alınan geri bildirimlere dayanarak fikir birliğine dayalı kararlar verme eğilimindedir. Tip-1 önce içgüdülerini ve ardından içgüdüsel tepkilerini kontrol etmek için aklını kullanarak karar verme eğilimindedir (Stanley, 2020). Dolayısıyla Enneagram kişilik modelinin teorik içeriğine uygun olarak Tip-9 ve Tip-1'in akılcı, Tip-8'in ise

sezgisel kararlar verme stilini kullanması beklenir. Ancak araştırmanın sonuçları Tip-8'in sezgisel değil, akılcı kararlar verme stilini kullandığını göstermektedir.

Tip-8'in sezgisel değil, akılcı kararlar verme stilini kullanması Enneagram kişilik modelinin teorik içeriği ile çelişkili gibi görünmektedir. Anlık ve içgüdülere dayalı karar vermekten korkmasa da (Stanley, 2020) aslında Tip-8, hem kendini hem de değer verdiklerini koruma ve zarardan kaçınma eğilimindedir (Yanartaş vd., 2022, s.249; Riso ve Hudson, 2020, s.323-325; Riso ve Hudson, 2018, s.121). Ayrıca Tip-8, stres anında Tip-5'e yönelmektedir (Riso ve Hudson, 2018, s.34). Yani baskın bir şekilde akılcı, araştırmacı ve analitik olan (Alexander ve Schnipke, 2020, s.3) Tip-5 gibi davranmaktadır. Dolayısıyla üzerinde iyi düşünülmemiş sezgisel kararların doğurabileceği olumsuz sonuçların getirebileceği stres etkisinin, kendisini ve değer verdiklerini olumsuz sonuçların etkilerinden koruma arzusu, Tip-8'i akılcı karar verme stilini kullanmaya yönlendirmiş olabilir.

Bu araştırmada kişilik tiplerinin akılcı ve sezgisel karar verme stili üzerindeki etkisi Enneagram kişilik modeli bağlamında incelenmiştir. Ulaşılan sonuçlar Tip-1, Tip-3, Tip-5 ve Tip-8 kişilik tipleriyle akılcı ve sezgisel karar verme stili arasındaki ikili korelasyonların istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü olduğunu göstermektedir. Fakat tüm değişkenlerin bir arada incelendiği yapısal eşitlik modeli sonuçlarına göre kişilik tiplerinin sadece akılcı karar verme stili üzerinde etkili olduğu buna karşılık sezgisel karar verme stili üzerinde etkili olmadığı anlaşılmaktadır. Ulaşılan sonuçlar Enneagram kişilik modelinin teorik içeriği ile açıklanabilir niteliktedir ve bireylerin kişilik tipleri üzerinden karar verme stillerinin öngörülebileceğine dair kanıtlar sunmaktadır. Ulaşılan bu sonucun kariyer planlama, işe alım, terfi, ekip oluşturma, bireylerin satın alma kararlarını öngörme gibi birçok alanda kullanılması mümkündür. Fakat daha önce de ifade edildiği gibi, kişilik tiplerinin karar verme stilleri üzerindeki etkisinin Enneagram kişilik modeli bağlamında incelendiği araştırma sayısı oldukça sınırlıdır. Bundan dolayı kişilik tiplerinin karar verme stilleri üzerindeki etkisini Enneagram kişilik modeli bağlamında ele alan daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Bu araştırmanın sınırlılıklarından dolayı incelenemeyen ancak incelenmesi gereken bir konu ise tiplerin stres ve güven noktasında hangi karar verme stillerini kullandıklarıdır. Enneagram kişilik modeli, her tipin stres ve güven noktasını tanımlamış; tiplerin stres ve güven anında hangi tiplere yöneldiğine (hangi tipler gibi davrandığına) dair açıklamalar yapmıştır. Örneğin bu araştırmada sezgisel karar verme stilini kullanması beklenen Tip-8'in sezgisel değil, akılcı kararlar verme stilini kullandığı tespit edilmiş ve bu durum Enneagram kişilik modelinin teorik içeriğine uygun olarak stres noktası etkisiyle ilişkilendirilmiştir. Fakat bu ilişkilendirmenin, tiplerin stres ve güven anında karar verirken nasıl davrandıklarının, hangi stili kullandıklarının test edilmesine yönelik deneysel çalışmalara da ihtiyaç vardır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *(İstanbul Kültür Üniversitesi Rektörlüğü, Etik Kurulunun 15.02.2024 Tarih, 2024/41 nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. * (Istanbul Kultur University Rectorate, Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 15.02.2024, numbered 2024/41 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author acknowledge that he received no external funding in support of this research.

Kaynakça | References

Alexander, M. and Schnipke, B. (2020). The Enneagram: A primer for psychiatry residents, *American Journal of Psychiatry Residents'*, 15(3), 2-5. http://dx.doi.org/10.1176/appi.ajp-rj.2020.150301

Ambawatta, M. and Singh, P. (2024). The interplay of decision-making styles and personality traits among individuals, *International Journal of Interdisciplinary Approaches in Psychology*, 2(5), 1564-1582.

Anand, R. and Mishra, A. I. (2022). Navigating choices: How gender and enneagram type shape decision-making in Mumbai's youth, *Asian Journal of Organic & Medicinal Chemistry*, 7(2), 102-107.

Aybar, S. (2022). Makyavelizmin öğretim üyelerinin karar verme stilleri üzerindeki etkisi: nicel bir araştırma, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *13*(1), 83-97.

Aydemir Dev, M. and Bayram Arlı, N. (2025). The role of personality traits and decision-making styles in career decision-making difficulties, *Behavioral Sciences, 15*(2), 159. https://doi.org/10.3390/bs15020159

Batool, N., Riaz, M. N. and Riaz, M. A. (2015). Integrated use of rational and intuitive decision making style: Modern trends in organizational decision making. *Pakistan Business Review*, *17*(1), 147-161.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karakoç, T. ve Demir, A. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara, Pegem Akademi.

Cardona-Isaza, A. d. J., Montoya-Castilla, I. and Trujillo, A. (2025). Decision-making styles, prosociality, and behavioral difficulties in adolescent offenders: The mediating role of life satisfaction and emotional experiences, *Behavioral Sciences, 15*(1), 80. https://doi.org/10.3390/bs15010080

Chatoupis, C. (2007). Decision making in physical education: Theoretical perspectives, *Studies in Physical Culture and Tourism, 14*(2), 195-204.

Covin, J. G., Lisanti, A., Latorre, G., Brownell, K. M. and Kreiser, P. M. (2025). Strategic learning self-efficacy, strategic decision-making style, and environment as determinants of firm growth, *Journal of Innovation & Knowledge, 10*(1), 1-12. https://doi.org/10.1016/j.jik.2025.100657

Crivelli, D., Acconito, C. and Balconi, M. (2024). Emotional and cognitive "route" in decision-making process: The relationship between executive functions, psychophysiological correlates, decisional styles, and personality, *Brain Sciences, 14*(7), 734. https://doi.org/10.3390/brainsci14070734

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları,* Ankara, Pegem Akademi.

Dane, E. and Pratt, M. G. (2007). Exploring intuition and its role in managerial decision making, *Academy of Management Review*, *32*(1), 33-54.

Daniels, D. N. and Price, V. A. (2016). *Enneagram Kendini Bilme Sanatı* (S. D. Çiftçi, Çev.), İstanbul, Kaknüs.

Driver, M. J., Brousseau, K. R. and Hunsaker, P. L. (1990). *The Dynamic Decisionmaker Five Decision Styles for Executive and Business Success*, New York, Harper & Row.

Durmuş, İ. (2019). Çalışanların işlerine yönelik tutumları ile kişilik özelliklerinin karar verme stilleri üzerindeki etkisi, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (43), 321-345.

Eroğlu, E. (2016). Merkezi spor yönetiminde örgüt kültürünün ve çalışanların kişilik özelliklerinin karar verme stillerine etkisinin incelenmesi (Yayımlanmamış doktora tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.

Eser, G. (2022). Karar verme stilleri ve kişilik özellikleri arasındaki ilişki üzerine bir inceleme, *İktisat İşletme ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, 1*(2), 146-161. https://doi.org/10.58654/jebi.1207271

Fuchs, T. (2002). Mind, meaning and the brain. *Philosophy, Psychiatry & Psychology*, 9(3), 261-264. http://dx.doi.org/10.1353/ppp.2003.0040

Gerrig, R.J. and Zimbardo, P.G. (2016). *Psikoloji ve yaşam* (çev. A. A. Özdoğru). Ankara: Nobel

Gramm, S. E. (2012). The Enneagram and Schulz Von Thun's psychology of differential communication, *The Enneagram Journal, 5(1)*, 1-29.

Güvendi, B., Türksoy Işım, A. ve Güçlü, M. (2018). Korumalı futbol (Amerikan futbol) sporcularının kişilik özellikleri ve psikolojik performans stratejileri ile karar verme stilleri arasındaki ilişki, *İstanbul Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 8*(2), 159-175.

Hamilton, K., Shih, S. I. and Mohammed, S. (2016). The development and validation of the rational and intuitive decision styles scale, *Journal of Personality Assessment, 98*(5), 523-535. https://doi.org/10.1080/00223891.2015.1132426

Helvacı, İ., Turhan, M. ve Köprülü, O. (2017). Kişilik, karar verme tarzları ve iş fikri bulma yöntemleri arasındaki ilişki, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 5*(5), 23-37. https://doi.org/10.25272/j.2147-7035.2017.5.5.03

İme, Y., Kalı Soyer, M., ve Keskinoğlu, M. Ş. (2020). Akılcı ve sezgisel karar verme stilleri ölçeğinin Türkçeye uyarlanması, *OPUS International Journal of Society Researches, 16*(Eğitim ve Toplum Özel sayısı), 5995-6013. https://doi.org/10.26466/opus.720827

Kalı Soyer, M., Keskinoğlu, M. Ş. ve İme, Y. (2021). Kişilik özelliklerinin karar verme stilleri ve yaratıcı düşünmeyi yordama düzeyleri, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22*(2), 1828-1863. https://doi.org/10.17679/inuefd.938650

Karamanlıoğlu, A. U. ve Basım, N. (2022). Sosyal zekânın karar verme stiline olan etkisinde bilişsel esnekliğin düzenleyici rolü, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *13* (Kongre Özel Sayısı), 148-164. https://doi.org/10.36543/kauiibfd.2022.ozelsayi7

Keltner, D., and Gross, J. J. (1999). Functional accounts of emotions. *Cognition and Emotion,* 13(5), 467–480. https://doi.org/10.1080/026999399379140

Kim, B. S., Kim, W. and Min, J. H. (2025). Decision-making styles and cognitive biases: Experimental results from a Korean sample, *Journal of Behavioral and Experimental Economics, 114*, 102329. https://doi.org/10.1016/j.socec.2024.102329

Kim, S. Y., Ahn, S. Y. and Koh, A. R. (2016). Fashion consumers' purchase decision-making styles related to the Enneagram core values and self-construal levels, *Family and Environment Research, 54*(2), 207-225. http://dx.doi.org/10.6115/fer.2016.017

Maitri, S. (2018). Enneagramın Spritüel Boyutu, (S. Özgün, Çev.) İstanbul, Omega Yayınları.

Mann, L., Radford, M., Burnett, P., Ford, S., Bond, M., Leung, K., Nakamura, H., Vaughan, G. and Yang, K. S. (1998). Cross-cultural differences in self- reported decision-making style and confidence, *International Journal of Psychology*, *33*(5), 325-335. https://psycnet.apa.org/doi/10.1080/002075998400213

Naranjo, C. (1994). *Character and neurosis: An integrative view,* San Francisco, CA: Gateways Books Tapes.

Nas, S. (2010). Karar verme stillerine bilimsel yaklaşımlar, *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi, 2*(2), 43-65.

Nutt, P. C. (1979). The influence of decision style on use of decision models, *Technological Forecasting and Social Change*, *14*(1), 77-93. https://doi.org/10.1016/0040-1625(79)90058-1

Özdemir, Y. A., Şahin Tekin, S. T. ve Esin, A. (2024). *Örnekleme Yöntemlerine Giriş,* Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Özüren, Ü. (2022). Yöneticilerin karar verme tarzları ile kişilik özellikleri ve örgüt kültürü etkileşimi: İstanbul'daki tekstil işletmelerinde bir araştırma (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Palmer, H. (2014). *Ruhun Aynası Enneagrama Yansıyan İnsan Manzaraları* (O. Gündüz, Çev.), İstanbul, Kaknüs Yayınları.

Pekdoğan, S. (2024). Karar verme stilleri araştırmaları: 2009-2013 yılları arasındaki yüksek lisans tezlerinin incelenmesi, *The Journal of Academic Social Science Studies*, *4*(34), 321-331. http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2788

Professional Leadership Institute [PLI] (2025). A Guide to the Enneagram Personality Test: Origins, Types, and Spirituality. https://professionalleadershipinstitute.com/resources/a-guide-to-the-enneagram-personality-test/ (Erişim tarihi: 26.01.2025)

Riso, D. R. ve Hudson, R. (2018). *Enneagram ile Kişilik Analizi* (G. Aksoy, Çev.), İstanbul, Butik Yayıncılık.

Riso, D. R. ve Hudson, R. (2020). *Enneagram Bilgeliği Dokuz Kişilik Tipi için Psikolojik ve Spiritüel Dönüşüm Rehberi* (S. Yüksel, Çev.), İstanbul, Lena Psikoloji Yayınları.

Santrock, J. W. (2018). *Eğitim Psikolojisi* (D. M. Siyez, Çev. Ed.), Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.

Scott, G. S. and Bruce, A. R. (1995). Decision making style: the development and assessment of a new Measure, *Educational and Psychological Measurement*, *55*(5), 818-831. http://dx.doi.org/10.1177/0013164495055005017

Simon, H. A. (1976). Administrative Behavior a Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization, New York, The Free Press.

Sinclair, M. and Ashkanasy, N. M. (2005). Intuition: Myth or a decision-making tool?, *Management Learning*, *36*(3), 353-370. http://dx.doi.org/10.1177/1350507605055351

Stanley, A. (2020). The Enneagram & decision-making, part 1 [Application Guide]. https://andystanley.com/wp-content/uploads/2020/09/2020.09-Application-Guide-Enneagram-and-Decision-Making-Part-1.pdf (Erişim tarihi: 15.12.2024)

Sutton, A., Allinson, C. and William, H. (2013). Personality type and work-related outcomes: An exploratory application of the Enneagram model, *European Management Journal*, *31*(3), 234-249. http://dx.doi.org/10.1016/j.emj.2012.12.004

Svenson, F., Peuser, M., Çetin, F., Aidoo, D. C. and Launer, M. A. (2024). Decision-making styles and trust across farmers and bankers: Global survey results, *Decision Analytics Journal*, *10*, 1-11. https://doi.org/10.1016/j.dajour.2024.100427 https://doi.org/10.1016/j.dajour.2024.100427

Tastan, K. (2019). Development and validation of a personality type inventory based on Enneagram, *Konuralp Medical Journal, 11*(1), 112-118. https://doi.org/10.18521/ktd.462049

Tatlılıoğlu, K. (2010). Farklı öz-anlayış düzeylerine sahip üniversite öğrencilerinin karar vermede özsaygı, karar verme stilleri ve kişilik özelliklerinin değerlendirilmesi (Yayımlanmamış doktora tezi), Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Tatlılıoğlu, K. (2014). Üniversite öğrencilerinin karar vermede öz-saygı düzeyleri ile karar verme stilleri arasındaki ilişkinin bazı değişkenlere göre incelenmesi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2*(1), 150-170. DOI: 10.16992/ASOS.46

Tekin A. Ö. ve Ehtiyar R. V (2010). Yönetimde karar verme: Batı Antalya Bölgesindeki beş yıldızlı otellerde çalışan farklı departman yöneticilerinin karar verme stilleri üzerine bir araştırma, *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, *20*(5), 3394-3414.

Thunholm, P. (2004). Decision-making style: Habit, style or both? Personality and Individual Differences, 36(4), 931-944. https://doi.org/10.1016/S0191-8869(03)00162-4

Tlemsani, I., Mohamed Hashim, M. A., Matthews, R., Ndrecaj, V. and Mason-Jones, R. (2023). An Enneagram approach to strategy, *Administrative Sciences*, 13(5), 1-18. https://doi.org/10.3390/admsci13050119

Totan, T., Danacı, F. N. ve Bedir, İ. (2023). Duygu düzenleme stratejilerinin karar verme stilleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi, *Uluslararası Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *5*(2), 86-93. DOI: 10.47770/ukmead.1298997

Uysal, H. ve Özsarı, A. (2024). Karar Verme Stilleri ve Kariyer Adanmışlığı: Spor Yöneticisi Adayları Araştırması, *Journal of Management Archive*, 1(1), 1-14. DOI:10.70877/joma.3

Wang, Y., Fang, X. and Feng, Q. (2019). The influence of Enneagram on decision style: Mindfulness as mediator variable, *Open Journal of Social Sciences, 7*(4), 266-281. https://doi.org/10.4236/jss.2019.74021

Weinberg, R. S. and Gould, D. (2019). *Personality and Sport Foundations of Sport and Exercise Psychology*, United Kingdom, Human Kinetics.

Yalçın, O. (2015). *Kişilik özelliklerinin ve risk algısının karar verme stillerine etkisi: Pilotlar üzerine bir araştırma,* (Yayınlanmamış doktora tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Yanartaş, Ö., Malakcıoğlu, C., Acarkan, İ. and Akça, E. (2022) .Validity and reliability of enneagram personality types and subtypes inventory in a Turkish sample, *Anatolian Clinic Journal of Medical Sciences*, 27(3), 248-259. https://doi.org/10.21673/anadoluklin.1104082

Yarwood, M. (2022). Psychology of human emotion: An open access textbook. Pressbooks. https://roam.libraries.psu.edu/system/files/e-books/PSYCH425-Psychology_of_Human_Emotion.pdf (Erişim tarihi: 14.06.2025)

Yazgan İnanç, B. ve Yerlikaya, E. E. (2012). *Kişilik Kuramları*, Ankara, Pegem Akademi.

Yükseköğretim Kurulu [YÖK] (2025). *Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi Öğrenci İstatistikleri.* https://istatistik.yok.gov.tr/ (Erişim tarihi: 05.01.2025)

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 1028-1047 | Araştırma Makalesi

Türkiye'de Dijital Bağımlılık Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz

[1] Mehmet Barış Yılmaz [2] Gufran Dündar

Öz

Dijital bağımlılık kavramına ilişkin çalışmalar iletişim teknolojilerinin hem niceliksel hem de niteliksel olarak gelişim gösterdiği son yıllarda artış göstermektedir. Kavramın literatüre giriş süreciyle birlikte birçok farklı bilim dalı kendi perspektifinden çalışmalar yapmaktadır. Özellikle pandemi sürecinde evde daha fazla vakit geçirmek zorunda kalan bireylerin söz konusu bağımlılık türüne daha yatkınlaştığı yadsınamaz bir gerçektir. Çalışmanın sonuçları da bu durumu doğrulayacak niteliktedir. Özellikle 2019 yılından sonra dijital bağımlılık konusunda lisansüstü çalışmaların sayısında önemli bir arış görülmektedir. Bu bağlamda dijital bağımlılık ile ilgili lisansüstü tezlere yönelik bibliyometrik bir analiz yapmak durumu tespit edebilmek adına önemlidir. Dolayısıyla araştırmanın amacı, dijital bağımlılık ile ilgili Türk Akademisinde tamamlanan lisansüstü tezleri incelemektir. Çalışmada bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmış ve YÖK Tez Tarama Sisteminden bu konuyla ilgili yazılan toplam 52 adet yüksek lisans, doktora ve tıpta uzmanlık tezleri incelenmiştir. Araştırma soruları doğrultusunda tezlerin bibliyometrik göstergeleri çıkartılmış ve bu göstergeler üzerinden analiz işlemi uygulanmıştır. Araştırmada dijital bağımlılık konusunun Türkiye'deki ilk olarak 2016 yılında lisansüstü tez konusu olarak ele alındığı ve en çok Eğitim Bilimleri Enstitülerinde yazıldığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar konunun çok önemli bir boyutunu oluştursa da İletişim Bilimleriyle ilişkili ana bilim dallarında ise sadece 2 lisansüstü tezin hazırlandığı anlaşılmaktadır. Son dönemde artan oranda toplumsal bir sorun olarak görülen dijital bağımlılık konusunun akademik alanda daha fazla incelenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Yapılacak çalışmaların disiplinler arası olmasının nitelik açısından son derece önemli olduğu anlaşılmakta ayrıca yapay zeka, makine öğrenimi gibi yeni gelişen alanların çalışmalara dahil edilmesi önemsenmektedir. Bununla birlikte farklı yaş gruplarına yönelik çalışmaların ufuk açıcı bir perspektif sunacağı da düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Bağımlılık, Bibliyometrik Analiz, Lisansüstü Eğitim, İletişim, Teknoloji

Yılmaz, M. B., & Dündar, G. (2025). Türkiye'de Dijital Bağımlılık Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 1028-1047. https://doi.org/10.15869/itobiad.1642129

Geliş Tarihi	18.02.2025
Kabul Tarihi	21.05.2025
Yayın Tarihi	30.06.2026
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.

[1] Doç. Dr. İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Malatya, Türkiye, baris.yilmaz@inonu.edu.tr, ORCİD: 0000-0003-0928-248

[2] Doktorant, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, Türkiye, dundargufran@gmail.com, ORCİD: 0000-0003-0986-4473

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 1028-1047 | Araştırma Makalesi

A Bibliometric Analysis of Graduate Theses on Digital Addiction in Turkey

[1] Mehmet Barış Yılmaz [2] Gufran Dündar

Abstract

Studies on the concept of digital addiction have increased in recent years as communication technologies have developed both quantitatively and qualitatively. With the introduction of the concept into the literature, many different disciplines have been conducting studies from their own perspectives. It is an undeniable fact that individuals who have to spend more time at home, especially during the pandemic, are more prone to this type of addiction. The results of the study confirm this situation. Especially after 2019, there has been a significant increase in the number of graduate studies on digital addiction. In this context, it is important to conduct a bibliometric analysis of graduate theses on digital addiction in order to determine the situation. Therefore, the aim of the study is to examine the postgraduate theses on digital addiction completed in the Turkish Academy. The bibliometric analysis method was used in the study and a total of 52 master's, doctoral and medical specialty theses written on this subject were examined from the YOK Thesis Screening System. In line with the research questions, bibliometric indicators of the theses were extracted and the analysis process was applied on these indicators. In the research, it is understood that digital addiction was first addressed as a postgraduate thesis topic in Turkey in 2016 and was mostly written in Educational Sciences Institutes. Although it constitutes a very important dimension of the subject, it is understood that only 2 graduate theses were prepared in the main disciplines related to Communication Sciences. It is understood that the issue of digital addiction, which has recently been increasingly seen as a social problem, needs to be examined more in the academic field.

Keywords: Digital Addiction, Bibliometric Analysis, Postgraduate Education, Communication, Technology

Yılmaz, M. B., & Dündar, G. (2025). A Bibliometric Analysis of Graduate Theses on Digital Addiction in Turkey, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 14(2), 1028-1047. https://doi.org/10.15869/itobiad.1642129

Date of Submission	18.02.2025
Date of Acceptance	21.05.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.

[1] Assoc. Prof. Dr. Inonu Univesrty, Communication Faculty, Malatya, Türkiye, baris.yilmaz@inonu.edu.tr. ORCID: 0000-0003-0928-248

[2] Doctoral Candidate, Sakarya Universty, Institute of Social Sciences, Sakarya, Türkiye, dundargufran@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0986-4473

1. Giriş

İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte 21. Yüzyılın ilk yıllarından itibaren bireysel ve toplumsal dijitalleşme 20 yıllık bir süre içerisinde neredeyse hayatın her alanına hakim olmuş durumdadır. Özellikle internet tabanlı cihazların kullanımının artması bu cihazlarla birlikte sosyal medya platformları ve akıllı cihazların yaygınlaşması gerek olumlu gerekse olumsuz anlamda bireylerin ve toplumların hayatını dönüştürmüştür. Saatlerden, televizyonlara; buzdolaplarından, arabalara kadar kullanılan her aracın bir ağa bağlanabilmesi bu dijitalleşme sürecinin geldiği noktayı gözler önüne sermektedir. Bu değişim süreci, dijital bağımlılık kavramını bilimsel ve toplumsal bir sorun olarak günümüz çağının önemli tartışma konularından birisi haline getirmiştir. Dijital bağımlılığın önemli bir parçası olan internet bağımlılığı ile ilgili yapılan çalışmalarda bu durumun sadece bireysel bir sorun olmadığı aynı zamanda toplumsal ve çevresel faktörlerle de ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır (Cheng ve Li, 2014:759). Doğal olarak bu konuda yapılan çalışmaların da birçok farklı disiplin tarafından ele alınması kaçınılmazdır. İletişim bilimlerinin de bu disiplinlerin başında gelmesi ve topluma çözümler önermesi önemlidir. Zira dijital bağımlılık konusu, iletişim teknolojileri, kişiler arası iletişim ve sosyal medya gibi birçok farklı alanın birlikte ele alınmasını gerektirmektedir.

Her ne kadar dijital bağımlılık konusu evrensel bir olgu olsa da çalışmanın sınırlılıkları gereği Türkiye'deki duruma yönelik verileri paylaşmak son 10 yılda yaşanan değişimi ortaya koymak açısından çalışmanın daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır.

Dijital pazarlama, sosyal medya ve veri analizleri konusunda uzman bir ajans olan We Are Social'ın raporları karşılaştırmalı olarak incelendiğinde Türkiye'de 2014 ve 2023 yılları arasında ne tarz bir dijital dönüşüm yaşandığı açıkça görülmektedir. Dijital bağımlığın önemli göstergeleri olan internet kullanım oranı, sosyal medya kullanımı, günlük internet kullanım süresi, mobil cihaz kullanımı oranları ve 10 yıllık değişimi şu şekildedir (Creative Agency - We Are Social USA):

İnternet Kullanımı:

2014: Türkiye'de internet kullanımı %46.

2023: Bu oran %83,4'e yükselmiştir.

Sosyal Medya Kullanımı:

2014: Aktif sosyal medya kullanıcılarının oranı %36.

2023: Bu oran %73,1'e ulaşmıştır.

Günlük İnternet Kullanım Süresi:

2014: Günlük ortalama internet kullanım süresi yaklaşık 4 saat.

2023: Bu süre 7 saat 24 dakikaya çıkmıştır.

Mobil Cihaz Kullanımı:

2014: Mobil cihaz sahipliği %50'nin altında.

2023: Mobil bağlantı sahipliği %95,4'e yükselmiştir.

Bu veriler, Türkiye'de dijitalleşme oranının hızlı bir şekilde arttığını göstermekteyken bu yükselişin bir sonucu olarak sosyal medya bağımlılığının da artmış olması da varsayılabilir. Türkiye'de yapılan akademik çalışmalar da bu durumu doğrulamaktadır.

Yıldırım (2021) konuya ilişkin detaylı bir literatür taraması sonucunda özellikle genç nüfusun dijital bağımlılık sonucunda aile bağlarının zayıfladığı, dijitalleşmenin aile içi rol ve ilişki düzeylerini dönüştürdüğü vurgulanmaktadır (2021:1252-1254).

Söz konusu durum toplumun en temel yapı taşı olan aile yapısının bile dijitalleşme sürecinden etkilendiğini rollerin, ilişkilerin ve iletişim düzeylerinin farklılaştığını ortaya koymaktadır.

2020 yılında üniversite öğrencilerinin dijital bağımlılık seviyelerini ölçmek için dijital bağımlılık ölçeğinin uygulandığı ve Arslan tarafından yayınlanan çalışmada ise Üniversite öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeyleri genel olarak orta seviyede bulunmuştur. Bununla birlikte birinci sınıf öğrencilerinin bağımlılık puanları, dördüncü sınıf öğrencilerinden daha yüksek çıkmıştır (2020:31-36).

Bu durum her geçen yıl üniversite öğrencilerinin bağımlılık seviyeleri daha yüksek bireylerden oluştuğunu ortaya koymaktadır.

Altınok tarafından 2021 yılında ilişkisel tarama yöntemiyle 967 lise öğrencisi üzerinde dijital bağımlılık ölçeği ve yaşam doyumu ölçeği ile gerçekleştirilen çalışmada ise cinsiyet, sınıf düzeyi, ailevi durumlar gibi farklı sosyal faktörlerin öğrencilerin dijital bağımlılığı üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (2021:284-285).

2019 yılında Arslan tarafından ortaokul öğrencilerine yönelik yapılan araştırmada dijital bağımlılık ölçeği kullanılarak genel tarama modeli uygulanmış ve sonuçta dijital bağımlılık seviyesinin medya boyutu en yüksek puana, oyun boyutu ise en düşük puana sahip olduğu belirlenmiştir (2019:76-77).

Ortaokul gibi yaşları diğer öğrenci gruplarına oranla düşük olan öğrenciler de bile dijital bağımlılığın bir türünün belirlenmiş olması, bu davranış bozukluğunun toplumun bütün katmanlarına sirayet ettiğini göstermektedir.

Demirel ve arkadaşlarının 2022 yılında betimsel ilişkisel tarama modeli kullanarak yaptıkları çalışmada ise sosyal faaliyetlere daha az katılan bireylerin sosyal medya bağımlılığına daha yatkın oldukları ortaya konmuştur (2022:1299-1301). Bu sonuç aslında dijital bağımlılığın bireyi sosyal yaşamdan uzaklaştıran bir unsur olduğu anlamına da gelmektedir. Türkiye'de yapılan çalışmalar dijital bağımlılığın yaşamın her alanına, her farklı demografik seviyeye etki eden bir sorun olduğunu ortaya koymakla birlikte. Genç nüfus üzerinde gittikçe artan bir bağımlılık türü olarak karşımızda durduğunu göstermektedir.

2. Dijital Bağımlılık Kavramı

Dijital bağımlılık kavramı aslında kendi bünyesinde internet bağımlılığı, oyun bağımlılığı ve sosyal medya bağımlılığı gibi pek çok farklı bağımlılık türlerini de içeren bir çatı kavramdır (Christakis'ten akt. Meng ve ark, 2022:102-103). Dijital teknolojilerin yer aldığı her türlü platforma yönelik sergilenen bir davranış bozukluğu olarak düşünülebilecek bir bağımlılık türü olan bu kavram başka bir bakış açısıyla ise sonucunda bir ödül olan davranışın pekiştirilmesi sonucu sürekli hale gelmesi olarak da adlandırılmaktadır.

Özellikle kaydırma, tıklama veya internette gezinme sonucunda bağımlılık olarak kabul edilebilecek davranışlar sergilenmesine neden olan bu davranış şekli Amerikan Bağımlılık Tıbbı Derneği (ASAM) ve Amerikan Psikiyatri Derneği (APA) tarafından bağımlılık türleri içerisine dahil edilmiştir (Love ve ark.'dan aktaran Peper ve Harvey, 2018:4). Kavramın pek çok farklı disiplini içeriyor olması farklı tanımlamalarının olmasını da beraberinde getirmektedir. Psikoloji temelli bir bakış açısıyla dijital bağımlılık, dijital cihazların, dijital teknolojilerin ve dijital platformların (internet, video oyunları, çevrimiçi platformlar, mobil cihazlar, dijital araçlar ve sosyal ağ platformları vb.) takıntılı kullanımını içeren bir dürtü kontrol bozukluğu olarak tanımlanabilir (Singh ve Singh, 2019:36)

Tanımlamaların çoğaltılabilmesi mümkündür ancak genel olarak tanımlamak gerekirse dijital bağımlılık; bireylerin dijital aygıtları kullanarak haz alma ihtiyaçlarını gidermesi ve bu haz alma davranışının sürekli ve giderek artan bir durum sergileyecek noktaya getirmesi sonucunda, sosyal, akademik ve kişisel alanlarda sorunlar yaşamaya başlamasıyla sonuçlanan davranış bozuklukları olarak özetlenebilir.

Bireyleri ve toplumları derinden etkileyen her bağımlılık türü gibi dijital bağımlılık kavramı da özellikle bilim insanları tarafından bir çalışma problemi olarak görülmüş ve gerek uluslararası gerekse ulusal çapta lisansüstü çalışmalara konu olmuştur. Kavramın henüz nispeten yeni olması çalışmaların da son yıllarda ele alınmasına sebep olmuştur.

3. Yöntem ve Bulgular

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'de dijital bağımlılık konusuna odaklanan lisansüstü tezleri bibliyometrik analiz yöntemiyle inceleyerek alandaki mevcut akademik eğilimleri, yoğunlaşma alanlarını ve araştırma boşluklarını belirlemektir. Bu doğrultuda, Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi'nden elde edilen 52 lisansüstü tez, çeşitli bibliyometrik göstergeler (tezlerin yılı, üniversiteleri, enstitü ve ana bilim dalları, kullanılan yöntemler, veri toplama araçları ve anahtar kelimeler) üzerinden analiz edilmiştir.

Çalışmanın önemi, dijital bağımlılığın yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal, psikolojik ve sağlıkla ilişkili bir sorun olarak gün geçtikçe daha fazla dikkat çekmesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle pandemi sürecinde dijital araçların kullanımının artması, bu tür bağımlılıkların yaygınlığını artırmış ve konunun disiplinler arası bir biçimde ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Türkiye bağlamında dijital bağımlılık konusuna akademik ilgiyi sayısal verilerle ortaya koymak, hem alandaki araştırma eğilimlerini görmek hem de gelecekte yapılacak çalışmalara yön vermek açısından önemli bir katkı sağlamaktadır. Ayrıca, dijital bağımlılık alanındaki araştırmaların hangi disiplinlerde yoğunlaştığını ve hangi alanlarda yetersiz kaldığını göstermek suretiyle akademik boşluklara ışık tutmaktadır.

Araştırmanın evrenini, Türkiye'de dijital bağımlılık konusunu ele alan tüm lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Literatürün kapsamını dijital bağımlılık konusunda yazılan lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Araştırma örneklemi için Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi arşivinde 'dijital bağımlılık' kelimesi aranmış sonuçta ortaya çıkan 52 lisansüstü tez örneklem olarak alınmıştır. Tezler bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmiş ve çalışmanın araştırma sorularına cevaplar aranmıştır. Bibliyometrik analiz, belirli bir alanda yapılmış çalışmaların tanımlanmış bazı özelliklerini analiz ederek bilimsel bulgulara ulaşma yöntemi olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu özellikler

çalışmaların içerik ve niteliklerine göre belirlenir (Çiftçi vd, 2016:1098-1100). Çalışmanın araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

- Türkiye'de dijital bağımlılık üzerine yapılan lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
- Dijital bağımlılık üzerine yapılan tezler hangi akademik alanlarda yoğunlaşmıştır?
- Dijital bağımlılık üzerine yapılan tezler en çok hangi üniversitelerde hazırlanmıştır?
- Dijital bağımlılık üzerine yapılan tezler en çok hangi ana bilim dallarında yoğunlaşmaktadır?
- Dijital bağımlılık üzerine yapılan tezlerde konuyla ilişkili görülen anahtar kelimeler en çok hangileridir?
- Dijital bağımlılık üzerine yapılan tezlerde en çok kullanılan yöntemler ve veri toplama araçları hangileridir?

Tablo 1. Bitirilen Tezlerin Lisansüstü Derecelerine Göre Dağılımı

Doktora	Yüksek Lisans	Tıpta Uzmanlık
8	38	6

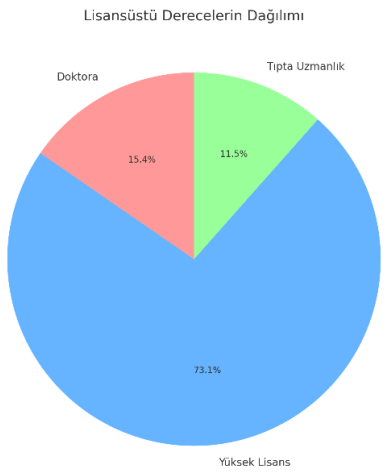

Şekil 1. Lisansüstü Tezlerin Dağılımı

Türkiye'de 2024 yılı aralık ayına kadar dijital bağımlılık üzerine yapılan tezlerin lisansüstü seviyeleri incelendiğinde en çok (38) yüksek lisans tezi yapıldığı görülmektedir. Doktora seviyesinde hazırlanan tezlerin 8, Tıpta uzmanlık seviyesindeki tezlerin ise 6 adet olduğu anlaşılmaktadır. Tıpta uzmanlık seviyesinde de konunun ele alınması dijital bağımlılık kavramının tıp literatürüne de girdiğini göstermektedir. Bu durum dijital bağımlılığın, literatürde de belirtildiği üzere ciddi bir davranış ve sağlık sorunu olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Bitirilen Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

2016	1
2019	2
2020	4
2021	8
2022	6
2023	17
2024	14
Toplam	52

Türkiye'de 2024 yılı aralık ayına kadar dijital bağımlılık üzerine yapılan tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde ilk tezin 2016 yılında hazırlandığı, 2019 yılına kadar başka tez yazılmadığı görülmektedir. Aynı zamanda iletişim teknolojilerinde yıldan yıla yaşanan gelişmeler, bireylerin bu teknolojilere ulaşabilme imkanlarının artması, sosyal hayatta dijitalleşmenin giderek artması da bu konuda yazılan tezlerin sayılarının artmasında önemli etkenler olarak değerlendirilebilir.

Tablo 3.Bitirilen Tezlerin Bağlı Olduğu Enstitüler

Eğitim Bilimleri Enstitüsü	15
Sağlık Bilimleri Enstitüsü	11
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	10
Sosyal Bilimler Enstitüsü	9
Tıp Fakültesi	4
Antalya Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi, Aile Hekimliği Kliniği	1
Fen Bilimleri Enstitüsü	1
İstanbul Fatih Sultan Mehmet Eğitim ve Araştırma Hastanesi	1
Toplam	52

İncelenen lisansüstü tezlerin, farklı disiplinlere ait sekiz farklı enstitüde hazırlandığı belirlenmiştir. Bu durum, dijital bağımlılık konusunun disiplinler arası niteliğini göstermektedir. En fazla Eğitim Bilimleri Enstitüsü (15), Sağlık Bilimleri Enstitüsü (11) ve Lisansüstü Eğitim Enstitülerinde (10) tezlerin hazırlandığı anlaşılmaktadır. Dijital bağımlılık kavramının çok farklı disiplinlerin çalışma alanlarına girmesi bu durumun bir sebebi olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda dijital bağımlılığın insan hayatının her alanına sirayet etmiş bir sorun olması da yine bu durumun bir açıklaması olabilir.

Tablo 4. Bitirilen Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Gazi Üniversitesi	4
İstanbul Aydın Üniversitesi	3
Kocaeli Üniversitesi	3
İnönü Üniversitesi	3
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	2
Sağlık Bilimleri Üniversitesi	2
Süleyman Demirel Üniversitesi	2
Hacettepe Üniversitesi	2

İstanbul Gelişim Üniversitesi	2
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	2
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2
Gaziantep Üniversitesi	2
Marmara Üniversitesi	1
Yeditepe Üniversitesi	1
Erciyes Üniversitesi	1
Atatürk Üniversitesi	1
Kırıkkale Üniversitesi	1
Yalova Üniversitesi	1
Dokuz Eylül Üniversitesi	1
Amasya Üniversitesi	1
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	1
Başkent Üniversitesi	1
Selçuk Üniversitesi	1
Mersin Üniversitesi	1
Fırat Üniversitesi	1
Toros Üniversitesi	1
Ege Üniversitesi	1
Ordu Üniversitesi	1
Akdeniz Üniversitesi	1
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	1
Sakarya Üniversitesi	1
Necmettin Erbakan Üniversitesi	1
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	1
Bolu İzzet Baysal Üniversitesi	1
Üsküdar Üniversitesi	1
Toplam	52

Gazi Üniversitesi, dijital bağımlılık konusunda 4 tez ile en çok çalışmanın yapıldığı üniversite olarak öne çıkmaktadır. İstanbul Aydın Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi ve İnönü Üniversitesi, 3'er tez ile bu alanda tez hazırlanan diğer üniversiteler olarak göze çarpmaktadır. Toplamda 52 tez, 35 farklı üniversite tarafından tamamlanmıştır. Bu durum aslında dijital bağımlılık konusunun akademik camiada geniş bir ilgi gördüğünü ortaya koymaktadır. Kavramın literatüre nispeten yeni girmiş olması sayıların düşük olmasında etkili bir unsurken, geniş bir yelpazede farklı üniversitelerin konuya ilişkin çalışmalar çıkarmış olması gelecek yıllarda sayının daha da artacağını işaret etmektedir.

Tablo 5. Bitirilen Tezlerin Ana Bilim Dalları

Aile Hekimliği Ana Bilim Dalı	5
Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı	5
Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı	5
Çocuk Gelişimi Ana Bilim Dalı	4
Eğitim Programları ve Öğretimi Ana Bilim Dalı	3
Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı	3
Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi	3

Anabilim Dalı	
Büro Yönetimi Eğitimi Ana Bilim Dalı	2
Hemşirelik Ana Bilim Dalı	2
Psikoloji Ana Bilim Dalı	2
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı	2
Spor Yöneticiliği Ana Bilim Dalı	2
Halk Eğitimi Ana Bilim Dalı	1
Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı	1
Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı	1
Yönetim Bilişim Sistemleri Ana Bilim Dalı	1
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı	1
Beslenme ve Diyetetik Ana Bilim Dalı	1
Kurumlar Sosyolojisi Ana Bilim Dalı	1
Psikoloji Ana Bilim Dalı	1
Halk Sağlığı Hemşireliği ana Bilim Dalı	1
Temel Eğitim Ana Bilim Dalı	1
Rekreasyon Yönetimi Ana Bilim Dalı	1
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı	1
Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı	1
İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı	1
Toplam	52

Çalışmaların bitirildiği ana bilim dalları incelendiğinde en fazla tezin Aile Hekimliği ABD, Eğitim Bilimleri ABD ve Sosyal Hizmetler ABD'da yoğunlaştığı görülmektedir. Bununla birlikte toplamda 26 farklı ana bilim dalında lisansüstü tez yazılmış olması konunun çok yönlü ve disiplinlerarası bir özellik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle Sağlık, eğitim, sosyal bilimler, spor ve teknoloji gibi disiplinlerin dijital bağımlılık konusunu ele alması konuya yönelik araştırmaların çok yönlü yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 6. Bitirilen Tezlerde Kullanılan Anahtar Kelimeler

Dijital Bağımlılık	46
Bağımlılık	7
Üniversite Öğrencileri	4
Uyku Kalitesi	3
Teknoloji	3
Spor/Sportif Etkinlik	3
Öğrenci/Öğrenciler	3
İnternet Bağımlılığı	3
Hemşirelik	3
Yalnızlık	2
Vücut Kitle İndeksi	2
Sosyal Medya Bağımlılığı	2
Sosyal Medya	2
Sosyal Beceri	2

Psikolojik İyi Oluş	2
Mutluluk	2
Kronik Hastalık	2
İletişim Becerileri	2
Fomo	2
Ergenler	2
Dijital Oyun Bağımlılığı	2
Dijital Okuryazarlık	2
Dijital Cihazlar/Araçlar	2
Cep Telefonu Bağımlılığı	2
Bilinçli Farkındalık	2
Aile/Aile İlişkileri	2
Aile Hekimliği	2
Yaşam Doyumu	1
Yaşam Doyumu	1
Uyku	1
Toplumsanallaşma	1
Teknoloji Bağımlılığı	1
Spor Lisesi	1
Sosyal Onay İhtiyacı	1
Sosyal Kaygı	1
Sosyal İzolasyon	1
Sosyal Hizmet Öğrencileri	1
Sosyal Hizmet	1
Sosyal Hayat	1
Sosyal Etkileşim	1
Sosyal Bağlılık	1
Siber Zorbalık	1
Sınıf Düzeyleri	1
Serbest Zaman Değerlendirme	1
Sanallaşma	1
Saldırganlık	1
Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları	1
Sağlık Yönetimi	1
Psikoljik Danışman	1
Özsaygı	1
Ölçek Değerlendirmesi	1
Öğretmen Adayları	1
Ortaokul Öğretmenleri	1
Okul Öncesi Öğretmenliği	1
Obezite	1
Nomofobi	1
Medya	1
Makine Öğrenmesi	1
Lise öğrencileri	1

Kronotip	1
Koruyucu Ve Önleyici Sosyal Hizmet	1
Kocaeli Üniversitesi Medikosyal Birimi	1
Kişilik Özellikleri	1
Kişilik	1
Kesitsel Araştırma	1
Kendini Değersiz Hissetme	1
İzcilik	1
İnternet	1
İlkokul	1
İletişim	1
Gündüz Aşırı Uykululuk	1
Genel Erteleme	1
Genç Yetişkinler	1
Genç	1
Geleceğe Yönelik Tutum	1
Geçerlik ve Güvenirlik	1
Fiziksel Uygunluk	1
Fiziksel Aktivite	1
Etkileşim Kaygısı	1
E-spor	1
Erteleme Davranışı	1
Eleştirel düşünme	1
Ebeveyn Tutumu	1
Ebelik	1
Düzenli Spor	1
Duygu Düzenleme	1
Doğru Kullanım	1
Dijitalleşme	1
Dijital Tükenmişlik	1
Dijital Teknoloji	1
Dijital Sosyalleşme	1
Dijital Risk Alma	1
Dijital Öğretmenlik	1
Dijital Oyun	1
Dijital Medya	1
Dijital İletişim	1
Dijital Hastalık	1
Dijital Farkındalık	1
Dijital Ebeveynlik	1
Dijital Diyet	1
Dijital Bağımlılıkla Mücadele	1
Demografik Faktörler	1
Davranışsal Sorunlar	1
Bournemouth Boyun Ağrısı Ölçeği	1

Bilişsel Esneklik	1
Bilgi Güvenliği	1
Beden Eğitimi ve Spor	1
Bebeklik	1
Asosyallik	1
Aleksitimi	1
Akademik Öz Yeterlik	1
Akademik Başarı	1
Aile Sorunları	1
Aile Aidiyeti	1
Aidiyet	1
Adölesan	1
Açık Hava Etkinlikleri	1
Toplam	213

Anahtar kelimeler incelendiğinde dijital bağımlılıktan etkilenen grupların genellikle her seviyeden öğrenciler yani genç yaş grubun dahil olan bireyler olduğu göze çarpmaktadır. Bununla birlikte yazılan tezlerde dijital bağımlılıkla ilgili fiziksel, toplumsal ve psikolojik rahatsızlıkların da ele alındığı vurgulanabilir. Ayrıca "İnternet Bağımlılığı" (3), Sosyal Medya Bağımlılığı (2), Cep Telefonu Bağımlılığı (2), Dijital Oyun Bağımlılığı (2) gibi spesifik bağımlılık türleri sıkça çalışılan konulardır.

Şekil 3. Anahtar Kelimelerin Yoğunluğuna Göre Oluşturulmuş Kelime Bulutu

Tablo 7. Bitirilen Tezlerde Kullanılan Yöntemler

İlişkisel Tarama Modeli	20
Nicel Araştırma Yöntemi	19
Betimsel Analiz Yöntemi	8
Kesitsel Araştırma Yöntemi	5
Tarama Yöntemi	2
Karma araştırma Yöntemi	2
Test	2
Tanımlayıcı Araştırma Yöntemi	1
Yüz Yüze Görüşme Yöntemi	1
Makine Öğrenmesi Yöntemleri	1
Geçerlik Güvenilirlik Çalışması	1
Kuramsal Çalışma Yöntemi	1

Gözlemsel Analitik Kesitsel Çalışma	1
Nitel Araştırma Yöntemi	1
Deneysel Model	1

Tezler araştırma yöntemleri açısından incelendiğinde en çok kullanılan yöntemlerin ilişkisel tarama modeli ve nicel araştırma yöntemleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, ölçülebilir verilerin dijital bağımlılık araştırmalarında önemsendiğini göstermektedir.

Tablo 8. Bitirilen Tezlerde Kullanılan Veri Toplama Aracı

Ölçek	42
Kişisel/Demografik Bilgi Formu	24
Anket	16
Yarı Yapılandırılmış Görüşme	4
Literatür Taraması	1
Tanı Kriterleri	1

Kullanılan yöntemlerle doğru orantılı olarak veri toplama araçları da nicel verilerin öne çıktığını ve dijital bağımlılığın derecesini, etkilerini ve ilişkili faktörleri ölçmek için geçerli ve güvenilir ölçeklerin tercih edildiğini göstermektedir. Ayrıca farklı disiplinlerin yoğunlukla kullandığı farklı veri toplama araçlarının inceleme sonucunda ele alındığını ortaya koymaktadır.

4. Sonuç

Çalışmanın araştırma sorularından yola çıkarak ve yapılan analizler ışığında birtakım sonuçlara ulaşılabilir: Türkiye'de dijital bağımlılık üzerine yapılan lisansüstü tezlerin ilk olarak 2016 yılında bir tezle başladığı anlaşılmaktadır. Bu durum kavramın görece yeni bir çalışma alanı olduğunu göstermektedir. 2019 yılına kadar başka bir çalışma mevcut değilken 2019-2024 yılları arasında 51 adet lisansüstü tezin yazılmış olması kavramın toplumsal ve bireysel hayat içerisinde kendisine giderek artan bir yer edindiğini de göstermektedir. Bu dönemler arasında yaşanan pandemi sürecinin bu etkinin artmasında başat rol oynadığı savunulabilir. Ayrıca iletişim teknolojilerinin büyük bir hızla yaygınlaşması ve gelişmesiyle birlikte kavramın toplumu oluşturan geniş kitleler üzerinde etkinliğini artırmakta olduğu vurgulanabilir.

52 lisansüstü tezin 8 farklı enstitünün çalışma alanında hazırlanmış olması en başta konunun disiplinler arası özelliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Sağlık Bilimleri Enstitülerinin konuya ağırlık vermesi dijital bağımlılık kavramının bireyler üzerinde bir takım sağlık sorunlarına neden olduğunu ortaya koymaktadır. Zira incelenen tezlerde özellikle öğrencilerin bağımlılık seviyeleriyle yaşadıkları sağlık sorunları arasında ilişkiler aranmıştır. Bu perspektiften hareketle dijital bağımlılık konusunun ilerleyen yıllarda toplum ve birey sağlığı için giderek artan seviyede bir sorun olarak ortaya çıkacağı öngörülebilir.

İlk olarak 2016 yılında ele alınan bir kavram olarak dijital bağımlılığın toplamda 52 tez, 34 farklı üniversitede tamamlanmış olması dijital bağımlılığın ulusal çapta yaygın bir araştırma konusu haline geldiğini göstermektedir. Dağılımların sayılarının birbirinden çok da fazla ayrışmaması (en fazla 4, en az 1) hem konunun yeni olmasıyla hem de dijital bağımlılık konusunun, geniş bir üniversite ağı tarafından ele alınmış olduğunu ortaya

koymaktadır.

Konunun ele alındığı ana bilim dalları ve anahtar kelimeler incelendiğinde ise karşımıza çıkan sonuç dijital bağımlılık konusunun disiplinler arası bir özellik taşımasıdır. Zira dijital bağımlılık hedef kitlesi, ortaya çıkardığı sorunlar, tanı ve teşhis yöntemleri, sosyal yaşama etkileri gibi çok farklı bakış açılarıyla ele alınmaktadır. Bu noktada üzerinde uzlaşılan en önemli unsur ise dijital bağımlılık konusunun giderek artan oranda bir sorun olarak görülmesidir.

5. Öneriler

Yapılan araştırma sonucunda dijital bağımlılıkla ilgili bundan sonra yapılacak lisansüstü çalışmalara yönelik birtakım öneriler ortaya konabilir. Bu önerilerin en başta geleni konunun disiplinler arası bir noktada yer aldığı ve çalışılacak konuyla ilgili farklı disiplinlerden araştırmacıların veya önceki çalışmaların dahil edilmesinin önemli katkılar sağlayacağıdır. İletişim, eğitim, sağlık, psikoloji ve sosyoloji gibi alanlar başta olmak üzere disiplinler arası çalışmaların teşvik edilmesi, dijital bağımlılığın daha kapsamlı bir şekilde ele alınmasını sağlayacaktır.

Kullanılan yöntemler ve veri toplama teknikleri açısından sunulabilecek önerilerin başında ise çalışmalarda nicel yöntemlerin baskın olduğunun gözlemlenmiş olmasıdır. Dijital bağımlılığın bireyler üzerindeki psikolojik ve sosyal etkilerini derinlemesine anlamak adına nitel yöntemlerin ve karma araştırma modellerinin kullanımının artırılması daha detaylı sonuçlara ulaşmak açısından faydalı olabilir.

Dijital bağımlılık konusunda yapılan çalışmalarda yapay zeka, büyük veri analizi, makine öğrenmesi gibi yenilikçi modellerin kullanımı artırılarak geleceğe yönelik perspektifler geliştirilebilir ve farklı bakış açıları yakalanabilir. Ayrıca uzun vadeli deneysel çalışmaların alana sağlayacağı katkı göz ardı edilmemelidir.

Çalışmalarda her ne kadar genellikle genç yaş grupları araştırma örneklemi olarak kullanılmış olsa da daha farklı demografik özelliklere sahip örneklemlerin çalışmalarda seçilmesi toplumsal dinamikleri açıklamak için daha doğru tespitler yapmayı kolaylaştırabilir. Bu öneriler, dijital bağımlılıkla ilgili akademik çalışmaların kapsamını genişletmeye ve toplumsal fayda sağlayacak çözüm önerileri üretmeye katkı sağlayacaktır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	*Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.*
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%70), 2. Yazar (%30) Veri Toplanması: 1. Yazar (%70), 2. Yazar (%30) Veri Analizi: 1. Yazar (%70), 2. Yazar (%30) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%70), 2. Yazar (%30), Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%70), 2. Yazar (%30)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	*It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.*
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%70), 2. Author (%30) Data Acquisition: 1. Author (%70), 2. Author (%30) Data Analysis: 1. Author (%70), 2. Author (%30) Writing up: 1. Author (%70), 2. Author (%30) Submission and Revision: 1. Author (%70), 2. Author (%30)

Kaynakça | References

Akgül, F. (2023). *Üniversite Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık ve Sosyal Beceri Düzeylerinin Sportif Etkinliklere Katılım Durumlarına Göre İncelenmesi (Yozgat Bozok Üniversitesi Örneği)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Akıncan, E. (2022). *Ortaokul öğretmenlerinin dijital okuryazarlık, dijital bağımlılık ve bilgi güvenliği farkındalık düzeylerinin incelenmesi. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Amasya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Amasya.

Altınok, M. (2021). Lise Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık ve Yaşam Doyumunun İncelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 19*(1), 262-291.

Alvar, R. (2024). *Psikolojik Danışmanlarda Dijital Bağımlılık Düzeyi ile Genel Erteleme Eğilimi İlişkisi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

Arslan, A. (2019). Ortaöğretim Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Sivas İli Örneği. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi, 5*(2), 63-80.

Arslan, A. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *International e-Journal of Educational Studies, 4*(7), 27-41.

Atalayın, Ö. (2021). *Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinde Dijital Bağımlılık Düzeyi ve Uyku Kalitesi Arasındaki İlişkisi.* (Tıpta Uzmanlık Tezi), Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi, Kocaeli.

Aydın, B. (2023). *Dijital Bağımlılık ile Dijital Risk Alma, Doğru Kullanım, Bilişsel Esneklik ve Duygu Düzenleme İlişkisinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Balkın, A. (2020). *Lise Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeyi ile Eleştirel Düşünme Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Boğa, B. E. (2023). *Dijital Okuryazarlık Programının Bebeklerde Dijital Bağımlılık Eğilimine ve Ebeveynlerde Dijital Tükenmişliğe Etkisi.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Cheng, C., & Li, A. (2014). Internet Addiction Prevalence and Quality of (Real) Life: A Meta-Analysis Of 31 Nations Across Seven World Regions. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 17*(12), 755-760.

Creative Agency - We Are Social USA (Erişim zamanı: 14.12.2024 21:31)

Çelik, G. (2023). *İlkokul Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeyleri ile Matematik Ders Başarıları Arasındaki İlişki.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.

Çırak, M. (2021). *Üniversite Öğrencilerinde Nomofobi: Dijital Bağımlılık, Sosyal Bağlılık ve Yaşam Doyumunun Rolü.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çokkeser, Ş. P. (2023). *Adölesanlarda Dijital Bağımlılık, Obezite, Kronotip ve Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çukurluöz, Ö. (2016). *Lise Öğrencilerinin Dijital Bağımlılıklarının İncelenmesi: Ankara İli Çankaya İlçesi Örneği.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Demirel, M.; Er, Y.; Kaya, A. & Çuhadar, A. (2022). Dijital Bağımlılık ve Boş Zaman Yönetiminin Günlük Hayata Etkisinin İncelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13*(3), 1292-1306.

Doğan, A. A. (2024). *Kocaeli Üniversitesi Medikososyal Birimi Aile Hekimliği Polikliniğine Başvuran Öğrencilerde Dijital Bağımlılık Düzeyi ve Boyun Ağrısına Etkisi.* (Tıpta Uzmanlık Tezi), Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi, Kocaeli.

Domlu, E. (2022). *Çocuklar İçin Dijital Bağımlılık Ölçeği Geçerlik Güvenirlik Çalışması.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kırıkkale.

Durmaz, Ö. (2023). *İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeyleri ile Sosyal Beceri Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

Ekinci, Ş. (2021). *Examination of The Relationship Of Digital Addiction And The Psychological Well-Being in Regular Sports Participants.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Erdem Akçaoğlu, Ö. (2024). *İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerinin İletişim Becerileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Örneği.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bolu.

Ertural, G. (2020). *Üniversitede Okuyan Ebelik ve Hemşirelik Öğrencilerinin Dijital Bağımlılıklarının ve Akademik Öz Yeterliklerinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

Erzincanlı, Y. (2022). *Üniversite Öğrencilerinin Kişilik Tiplerine Göre Dijital Bağımlılık ve Bilinçli Farkındalık Düzeylerinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Gezer, D. (2022). *Üniversite Öğrencilerinin Kişilik Özellikleri, Psikolojik İyi Oluş ve Dijital Bağımlılık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Güldemir, E. (2023). *Öğretmen Adaylarının Dijital Bağımlılık Düzeyleri ile İletişim Becerileri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.

Güler, Y. E. (2021). *Türkiye'de E-Spor: E-Spor Sporcularının Dijital Bağımlılık ve Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

Güven, M. (2024). *Sağlık ile İlgili Lisans Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerinde Dijital*

Bağımlılık ve Uyku Kalitesinin Gündüz Aşırı Uykululuğuna Etkisi. (Tıpta Uzmanlık Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi, Isparta.

Kaçmaz, C. (2022). *Dijital Bağımlılık Eğilimi Olan Ortaokul Öğrencilerinin Profilinin Çıkarılması.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Karaca, B. (2023). *Beliren Yetişkinlikte Dijital Bağımlılık, Sosyal Onay İhtiyacı, Yalnızlık ve Siber Zorbalık Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.

Kaymal, B. (2020). *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Dijital Bağımlılıklarının İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Khaghanyrad, E. (2023). *Hemşirelik Öğrencilerinde Dijital Bağımlılık ile Bilinçli Farkındalık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Kırma, M. (2023). *Spor Lisesi Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Koca, T. M. (2024). *Ebeveynlerde Dijital Farkındalık ve Dijital Bağımlılık: Ebeveyn Tutumunun Aracı Rolü.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Kurnaz, Ş. (2023). *Gençlerde Dijital Bağımlılık ve Dijital Bağımlılığın Aile Sorunları Üzerindeki Etkisi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Nasuhbeyoğlu, G. (2023). *Ordu Üniversitesi'nde 2022-2023 Eğitim Yılı Bahar Döneminde Öğrenim Gören Öğrencilerin Dijital Bağımlılık Düzeyinin ve İlişkili Faktörlerin Değerlendirilmesi.* (Tıpta Uzmanlık Tezi), Ordu Üniversitesi Tıp Fakültesi, Ordu.

Önder, E. (2024). *Dijital Bağımlılık Belirti Şiddeti ile Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FOMO) ve Sosyal Kaygı İlişkisinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Özaydın Sarı, S. *Aile Hekimliği Polikliniklerinde İzlenen Erişkinlerin Dijital Bağımlılık Düzeyinin ve İlişkili Faktörlerin Değerlendirilmesi.* (Tıpta Uzmanlık Tezi), Sağlık Bilimleri Üniversitesi, İstanbul.

Özkan, B. (2023). *Hemşirelik Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerinin Akademik Başarı Düzeylerine Etkisi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Koç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Paş, B. (2023). *Ergenlerin Dijital Bağımlılık Düzeyleri ile Özsaygıları ve Etkileşim Kaygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Peper, E., & Harvey, R. (2018). Digital addiction: Increased loneliness, anxiety, and depression. *NeuroRegulation, 5*(1), 3–8.

Sarıca Keçeci, H. (2023). *Kişilik, FOMO, Dijital Bağımlılık ve Mutluluk İlişkisinin Makine Öğrenmesi Yöntemleri ile Araştırılması.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Shi-Qiu, M., & Ark. (2022). Global Prevalence of Digital Addiction in General Population: A Systematic Review And Meta-Analysis. *Clinical Psychology Review, 92*, 102-128. doi: 10.1016/j.cpr.2022.102128.

Singh, A. K., & Singh, P. K. (2019). Digital Addiction: A Conceptual Overview. *Library Philosophy and Practice (e-Journal)*, 35-38.

Sözbilir, A. (2019). *Açık Hava Etkinliklerinin Dijital Bağımlılık Düzeyine Etkisinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Şen, N. B. (2022). *Koruyucu ve Önleyici Sosyal Hizmet Perspektifinden Dijital Bağımlılıkta Ailenin Farkındalığının Belirlenmesi (Uşak İli Örneği).* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yalova.

Şengül, M. (2021). *COVID-19 Sürecinde Toplumsallaşma ve Dijital Bağımlılık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Şentürk, A. (2024). *Üniversite Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeyi ile Aile Aidiyeti Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: İstanbul Örneği.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Şevli, R. (2024). *Aile Hekimliği Polikliniklerine Başvuran Erişkin Bireylerin Dijital Bağımlılık Düzeyi ile Uyku Kalitesi Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi* (Tıpta Uzmanlık Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, İstanbul.

Tarım, E. B. (2024). *Dijital Bağımlılık ve Aile İlişkileri: Etkileşimler ve Sonuçlar.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tiryaki, A. İ. (2024). *Serbest Zaman Değerlendirme Alışkanlıkları Bağlamında Dijital Bağımlılık ve Asosyallik İlişkisi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Topal, H. (2023). *Devlet Üniversitesi ve Vakıf Üniversitesi Öğrencilerinin Dijital Bağımlılıklarının Gelecek Beklentileri ve Kişisel Özelliklerine Göre İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Toros Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mersin.

Uğurlu, D. (2023). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeyleri ile Beden Eğitimi ve Spora Yönelik Eğilimlerinin Karşılaştırılması.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Urtekin, C. (2024). *Ebeveyn Olan Öğretmenlerin Dijital Ebeveynlik Farkındalıkları ile Dijital Bağımlılıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

Uylas, S. (2024). *Lise Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeyleri ile Kendilerini Değersiz Hissetme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi),

Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Ünal, M. (2024). *Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Durumları, Sosyal Hayatları ve Uyku Kalitelerinin İlişkisi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Yalçın, A. (2021). *Genç Yetişkinlerde Dijital Bağımlılık Düzeyleri ve Aleksitimi İlişkisi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Yıldırım, İ. (2021). Sosyal medya, dijital bağımlılık ve siber zorbalık ekseninde değişen aile ilişkileri üzerine bir değerlendirme. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *9*(5), 1237-1258.

Yılmaz, B. (2019). *Ortaöğretim Kurumlarındaki Öğretmen ve Yöneticilerin Dijital Bağımlılık Düzeylerinin İncelenmesi: Ankara İli Çankaya İlçesi Örneği.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yılmaz, S. (2020). *Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki Turizm Fakültelerinde Bir Araştırma.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.

Yılmaz, S. (2024). *12-15 Yaş Arası Çocuklarda Yüzmenin Dijital Bağımlılık ve Mutluluk Düzeyleri Üzerine Etkisinin İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Zıvalı, C. (2024). *Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 1048-1068 | Research Article

Deconstructing a Discourse: A Western Critique of the Orientalist Stereotype of the "Soulless Muslim Woman"

Bahar Karataş [1]

Abstract

In 19th-century Western discourse, the assertion that women in Islam had no soul was deeply ingrained, particularly through the recurrent use of the word "soul." This notion proliferated in European travel literature, missionary reports, and Orientalist writings, where Muslim Turkish women were portrayed as oppressed, invisible, and devoid of individual identity. The term "soul" became an ideological tool to portray Turkish women as closed-off, passive, and objectified beings confined to the domestic sphere. These narratives not only described the position of Ottoman women but also functioned as a rhetorical strategy to depict Islamic societies as backward and in need of Western intervention. Turkish women were often symbolized as emblems of a primitive civilization, instrumentalized to justify the civilizing mission of the West. However, not all Western observers endorsed such reductionist portrayals. Some travellers and writers offered more nuanced accounts, closely observing Ottoman women's daily lives, social roles, and influence within their families and communities. They highlighted the autonomy and respect women enjoyed, occasionally citing Islamic sources to challenge prevailing narratives. These alternative perspectives helped uncover the complex and dynamic realities of Ottoman womanhood. The findings of this study reveal that a counter-discourse existed within Western travel narratives that resisted Orientalist stereotypes. These writings demonstrated that Ottoman women were not merely passive subjects, but active agents with social visibility, familial authority, and religiously grounded dignity. By bringing these voices to light, the study exposes the multiplicity of gender perceptions in the 19th-century Western gaze and contributes to a deeper understanding of cross-cultural representations and the limitations of Orientalist generalizations.

Keywords: Islam, Orientalism, Western Discourse, Travelers, Ottoman Empire, Turkish Woman.

Karataş, B. (2025). Deconstructing a Discourse: A Western Critique of the Orientalist Stereotype of the "Soulless Muslim Woman". Journal of the Human and Social Science Researches, 14(2), 1048-1068. https://doi.org/10.15869/itobiad.1569196

Date of Submission	17.10.2024
Date of Acceptance	16.06.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.

[1] Instructor (PhD), Trabzon University, Faculty of Humanities and Social Sciences, History, Trabzon, Türkiye, baharkose@trabzon.edu.tr, ORCID:0000-0001-8782-6785

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 1048-1068 | Araştırma Makalesi

Bir Söylemi Yıkmak: "Ruhsuz Müslüman Kadın" Oryantalist Stereotipine Batı'dan Bir Eleştiri

Bahar Karataş [1]

Öz

19. yüzyıl Batı söyleminde, İslam'da kadınların "ruhu olmadığı" yönündeki iddia özellikle "ruh" kelimesi üzerinden yaygın bir şekilde yerleşmişti. Bu düşünce, Avrupalı seyyahların edebiyatında, misyoner raporlarında ve Oryantalist metinlerde geniş biçimde yer aldı. Bu yazınlarda Müslüman Türk kadınları; baskı altında, görünmez ve bireysel kimlikten yoksun kişiler olarak tasvir ediliyordu. "Ruh" kavramı, Türk kadınlarını kapalı, pasif ve evle sınırlı nesneler olarak betimlemenin ideolojik bir aracı haline geldi. Bu anlatılar yalnızca Osmanlı kadınlarının toplumsal konumunu tarif etmekle kalmadı, aynı zamanda İslam dünyasını geri kalmış olarak göstermek ve Batı müdahalesini meşrulaştırmak için de kullanıldı. Türk kadınları çoğu zaman ilkel bir toplumun sembolü olarak sunuldu ve modernleşme misyonunu haklı çıkarmada araçsallaştırıldı. Ancak tüm Batılı gözlemciler bu indirgemeci temsilleri benimsemedi. Bazı seyyahlar ve yazarlar, Osmanlı kadınlarının günlük yaşamlarını yakından gözlemleyerek onların aile içindeki rollerini, toplumsal etkilerini ve gördükleri saygıyı inceledi. Bu gözlemler, Osmanlı kadınlarının aileleri ve toplulukları içinde özerklik, etki ve saygınlık sahibi olduklarını ortaya koydu. Hatta bazı Batılı yazarlar, İslam'ın kadına verdiği değeri göstermek için Kur'an ayetlerine dahi atıfta bulundu. Bu alternatif bakış açıları, Osmanlı kadınının daha karmaşık ve dinamik toplumsal rollerini gün yüzüne çıkardı. Bu çalışmanın bulguları, Batılı seyahat anlatılarında Oryantalist kalıplara karşı çıkan bir karşı söylemin varlığını ortaya koymaktadır. Bu metinler, Osmanlı kadınlarının yalnızca edilgen figürler değil; toplumsal görünürlüğe, aile içi otoriteye ve dini temellere dayanan bir onura sahip etkin öznelere dönüştüğünü göstermektedir. Bu seslerin görünür kılınması, 19. yüzyılda Batı'nın kadın tasavvurlarındaki çok katmanlılığı gözler önüne sererek Oryantalist genellemelerin sınırlarını sorgulayan daha derin bir kültürlerarası temsiller tartışmasına katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Oryantalizm, Batı Söylemi, Seyyahlar, Osmanlı Devleti, Türk Kadını

Karataş, B. (2025). Bir Söylemi Yıkmak: "Ruhsuz Müslüman Kadın" Oryantalist Stereotipine Batı'dan Bir Eleştiri. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 1048-1068. https://doi.org/10.15869/itobiad.1569196

Geliş Tarihi	17.10.2024
Kabul Tarihi	16.06.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.

[1] Öğr. Gör. Dr., Trabzon Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih, Trabzon, Türkiye, baharkose@trabzon.edu.tr, ORCID:0000-0001-8782-6785

Introduction

The Islamic concept of *tawhid* (the oneness of God) asserts that all creation originates from God and ultimately returns to Him, eliminating the possibility of duality, hierarchy, or inherent superiority between beings (Al-Baqarah 2:156). Within this framework, gender distinction does not translate into spiritual inequality. Both the Qur'an and Hadith emphasize that women possess equal spiritual value to men, and that all humans are created with an individual soul. References to "man" in Islamic texts are frequently neutral, inclusive of both genders, and are grounded in the broader principle of *tawhid*, which emphasizes harmony and balance in creation (Younos, 2002, p. 1–2). For example, the Qur'anic metaphor in Al-Baqarah 2:223 likening marital intimacy to cultivated farmland does not imply male superiority; rather, it underscores mutual consent, care, and reciprocity in spousal relationships (Quran.com, 2024, p. 37). Accordingly, the roles of women within the family are constructed upon principles of justice, affection, and dignity. Nevertheless, the interpretation and practical application of these values have historically varied across cultural and political contexts and thus must be analysed within their respective socio-historical environments.

The rise of European imperialism in the 19th century facilitated intensified exploration and textual documentation of Eastern societies. Much of the Western knowledge about Islam and Eastern culture was mediated through encounters with the Ottoman Empire, a key geopolitical actor with rich civilizational heritage. This mediation, however, was often filtered through a Eurocentric lens, resulting in a reductive portrayal of Muslim women. Travel literature and missionary accounts frequently depicted Ottoman women as voiceless, secluded figures, encapsulated by the harem trope and rendered passive within public discourse. These depictions not only ignored women's social agency but also used Islam as the principal explanatory variable for gendered subjugation (Akman, 2018, 20). Notably, the construction of this discourse was shaped by a broader Western tendency to view Islam as a monolithic and regressive tradition. Throughout the 19th century, many scholars regarded Islam as a rigid form of Semitic monotheism and used it as a tool for comparative theological and anthropological critiques. This approach often paralleled similar critiques directed at Catholicism, accusing both of fostering backwardness and superstition (Küçük, 2010, p. 117). The Islamic message of monotheism did not emerge in isolation but was deeply interwoven with earlier Semitic and Iranian religious traditions. Religious systems such as Judaism, Christianity, and Zoroastrianism shared essential elements including divine revelation, moral law, prophecy, and belief in angels and devils—further complicating the notion of Islamic exceptionalism (Esposito, 2005, p. 4).

Within this intellectual framework, critiques of Islam frequently centred on three primary axes: the status of women, the issue of slavery, and intra-Muslim conflicts (Akbulut, 2024, p. 48). Islam was often portrayed as fundamentally distinct from the Greco-Roman roots of European civilization, thereby positioning Muslims as cultural outsiders. However, such binary categorizations ignore the extent to which Islamic societies were heirs to the same Hellenistic intellectual legacy that Europe claimed as its own (Asad, 2003, p. 168). Although contemporary Orientalist discourse has adopted a more secular and ostensibly objective tone, it continues to emphasize perceived deficiencies in Islamic civilization—particularly the lack of freedom, progress, and humanism. These perceived gaps are

regularly attributed to Islam's religious character rather than to contextual historical developments (Asad, 2008, p. 135).

Islam, as a universal religion, encompasses followers from a wide array of cultures, regions, and ethnicities. Accordingly, interpretations and applications of Islamic teachings—particularly regarding women's rights—inevitably vary across communities. As with adherents of Christianity, Judaism, or Buddhism, Muslim women cannot be treated as a homogenous group. Their roles and experiences differ significantly based on cultural, historical, and geographical contexts. Throughout Islamic history, religious principles have played a central role in shaping women's rights and societal positions. However, these roles have never been static; they have evolved in response to shifting socio-political and cultural dynamics. During the Ottoman period, women occupied diverse roles and held varying degrees of agency. Despite the patriarchal structure and certain social restrictions, Ottoman women had the legal right to own property, initiate lawsuits, and seek justice in the courts—demonstrating a considerable degree of legal autonomy (Shaw, 2002, p. 159).

Contrary to the dominant Western narrative that depicted Muslim women as passive and socially invisible, Ottoman women, particularly in urban centres, participated actively in economic, religious, and philanthropic life. Women from elite families frequently endowed public institutions through waqfs, thereby exercising substantial influence in both civic and political spheres (Dallh, 2023, p. 25). These contributions are often omitted in Orientalist representations. Moreover, the intellectual and literary engagement of Ottoman women have been exemplified by figures such as Fatma Aliye Hanım, who contributed meaningfully to Ottoman feminist and philosophical thought (Demir, 2016, p. 178). Judicial records from the Ottoman Empire—including documents from Prime Ministry Ottoman Archives (BOA), such as BOA, C.ADL, 29/1706; BOA, C.İKTS, 24/1186-1; BOA, A.DVN.MHM, 5/47; and BOA, ŞD, 631/32-2—further corroborate the active legal involvement of women in matters such as property claims, inheritance disputes, and marital litigation, thereby affirming their agency and legal recognition within the framework of Islamic jurisprudence (Nehir, 2021, p. 90-100). Given this complexity, any attempt to generalize the status of women in Islam risks oversimplification. A historically and culturally informed approach is essential to understanding the multiplicity of Muslim women lived experiences. Rather than assuming a monolithic reality, it is necessary to appreciate the heterogeneity that characterizes gender roles in Muslim-majority societies.

1. Methodology

This study adopts a qualitative research methodology grounded in historical and discourse analysis, aiming to investigate the representations of Muslim women in the Ottoman Empire as constructed by 19th-century Western observers. The methodological orientation of the study is interpretivist, prioritizing the contextual, cultural, and ideological dimensions embedded within textual sources over statistical generalizability. Rather than treating the selected texts merely as historical documents, the study seeks to examine them as discursive instruments that mediate perceptions of gender, culture, and civilization. The research draws upon both primary sources—including travelogues, and secondary sources, such as scholarly critiques of Orientalism, and Islamic legal history. By integrating these two categories of sources, the study aims to reconstruct the multi-

layered representations of Ottoman Muslim women that circulated in 19th-century European discourse.

The core focus lies on Western travel literature, missionary narratives, and Orientalist writings, which historically functioned as vehicles for both empirical observation and ideological projection. These texts are analysed not only for the descriptive content they provide about women but also for their rhetorical strategies, representational frameworks, and implicit cultural assumptions. Particular attention is paid to binary oppositions established between East and West—such as woman/man, progress/backwardness, and civilization/primitive—which underpin the structure of many of these writings. To identify and compare different representational strategies, the study employs a comparative content analysis. This allows for the identification of dominant Orientalist discourses and the counter-narratives that emerged in opposition—narratives produced by certain Western travellers and observers who, based on direct experience, interreligious familiarity, or ideological dissent, offered alternative and often more nuanced portrayals of Muslim women.

The empirical dataset of the study consists of texts published between 1820 and 1912, selected through purposive sampling to reflect a range of ideological perspectives. Among the authors examined are prominent figures such as Lucy Garnett, Sir Edwin Pears, William Ramsay, Alexander Van Millingen, and Lydia Maria Child. In addition to these distinguished writers, texts by other Western travellers of the period will also be included in the analysis, with the aim of addressing representational patterns concerning Ottoman Muslim women within a broader and more comparative framework. Additionally, missionary documents affiliated with the American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) are included, offering critical insight into how religiously motivated narratives contributed to—or occasionally contested—the hegemonic construction of Muslim womanhood.

2. Gender Justice and Women's Rights in the Foundational Texts of Islam

Islam is a universal religion that addresses all of humanity, advocating for justice, the eradication of oppression, and peaceful coexistence among people of diverse ethnic, cultural, and religious backgrounds (Aziz & Al-Bayati, 2019, pp. 9-11). One of the core principles of Islamic doctrine is the equality of all individuals before God, irrespective of gender. In this context, Islam affirms women's rights to participate fully in religious, educational, social, and moral spheres of life. Islam does not conceive of women as subordinate beings but rather as autonomous individuals who share equal moral and legal responsibilities with men. Women are regarded as partners in family life, bear social responsibilities, and possess inheritance rights, all of which are guaranteed in foundational Islamic texts. Notably, the early Muslim community acknowledged women's personhood and legal agency, as evident in Qur'anic verses (Kırbaşoğlu, 1997, p. 260) such as Surah al-Mumtahina (60:10), where the Prophet is commanded to seek allegiance from believing women—affirming their political and spiritual autonomy (Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Kur'an-ı Kerim, 2024). Similarly, Surah At-Tawbah (9:71) underscores mutual support and solidarity between believing men and women, portraying them as cooperative moral agents within society. Moreover, Surah An-Nahl (16:97) articulates that any believer—male or female—who performs righteous deeds will be rewarded equally by God, thereby establishing a theological basis for gender parity in moral and spiritual merit (DİB Kur'an-ı Kerim, 2024). In addition to scriptural support,

modern interpretations also affirm Islam's egalitarian foundations. Qasim Amin, in his seminal works *The Liberation of Women* and *The New Woman*, offers a progressive view of Islam as inherently compatible with women's autonomy and social equality. He argues that Islam, in its ideal essence, provides a framework for individual self-determination, allowing women to engage freely in economic, intellectual, and social life without subjugation to patriarchal constraints (Amin, 2000, p. 68). Rather than viewing Islam as a restrictive force, Amin interprets it as a liberating tradition that enables individuals—regardless of gender—to flourish, provided that mutual rights and responsibilities are respected. These scriptural and intellectual perspectives collectively reinforce that Islam, far from marginalizing women, envisions a complementary and cooperative gender dynamic rooted in justice, mutual respect, and shared moral agency.

Islam brought about significant reforms in the realm of women's financial and economic rights, granting them a level of autonomy that was unprecedented in the legal systems of its time. Women were given full control over their own property, income, and financial decisions, safeguarded from any male guardianship or interference (Mutahhari, 1998, p. 226). By formally recognizing women's right to legal ownership and financial independence, Islamic law not only acknowledged female agency but also offered a striking contrast to contemporary legal structures, many of which subordinated women's economic rights to male relatives or spouses. A core element of this economic framework is the institution of dowry (mahr). According to Islamic jurisprudence, *mahr* refers to a designated sum of money or property that a husband is required to provide to his wife at the time of marriage or as a deferred obligation. The Qur'an explicitly commands this practice, as in Surah An-Nisa (4:4): *"Give women their dowry (mahr) graciously, as if you were paying a debt"* (DİB Kuran'ı Kerim, 2024). This verse not only affirms the obligation but also frames *mahr* as a moral and financial right of the wife.

The principle of *mahr* is reinforced across several other Qur'anic verses: al-Baqarah 2:236–237, an-Nisa 4:4, 20–21, 24–25, al-Ma'idah 5:5, al-Ahzab 33:50, and al-Mumtahanah 60:10 (Budak-Aslantaş, 2022). These verses employ terms such as *"what you have appointed for women"* and *"what you have given to women"* to describe *mahr* as an inalienable right, one that cannot be retracted or transferred without the explicit and voluntary consent of the wife (Budak-Aslantaş, 2022, p. 42). Within this framework, *mahr* serves not only as a symbolic gesture of marital commitment but also as a practical legal mechanism for ensuring a woman's financial security and economic independence during marriage. As such, it reflects the broader Islamic commitment to upholding women's rights to ownership, agency, and dignity within both the family and society.

In Islamic tradition, the experience of motherhood is not only recognized as biologically demanding but is also ethically sanctified. Pregnancy, childbirth, breastfeeding, and the postpartum period are understood to profoundly affect a woman's physical, emotional, and spiritual well-being. This recognition is reflected in Surah Al-Ahqaf (46:15), which reads: *"We have enjoined upon man to be kind to his parents. His mother bore him with hardship and delivered him with hardship"* (Türkçe Kur'an Mealleri, November 2024). The verse highlights not only the physical sacrifices made by mothers but also underscores the moral imperative of filial piety, gratitude, and respect towards parents, with an emphasis on maternal labour. Beyond motherhood, Islam also elevates women's intellectual and spiritual status, explicitly encouraging both men and women to seek knowledge. The Prophet Muhammad's sayings, such as *"Seeking knowledge is obligatory upon every Muslim"*

and *"Whoever follows a path in pursuit of knowledge, Allah will make the path to Paradise easy for him"*, reinforce the idea that intellectual development is a religious duty equally incumbent upon women and men (Karakuş, 2019, p. 849). This directive applies without gender distinction and forms the basis for the inclusion of women in educational and intellectual development—both in religious and secular domains.

Perhaps most comprehensively, the Prophet Muhammad's Farewell Sermon outlines the ethical, social, and legal foundations of gender relations in Islam. In this seminal address, the Prophet Muhammad emphasized that women are not merely wives or subordinates but are entrusted to men by God—referred to as *"God's trust"*. This framing elevates the husband-wife relationship from a merely contractual or social arrangement to a theologically rooted mutual responsibility (Erul, 2012, p. 592). The Qur'an also places considerable emphasis on the religious, moral, and spiritual significance of women, often presenting them as exemplars of faith, resilience, and ethical conduct. Numerous female figures appear in the Qur'anic narrative not merely as passive participants but as active moral agents whose lives embody universal virtues such as perseverance, courage, and unwavering belief. Among the most venerated figures is Maryam (Mary), the mother of the Prophet Jesus (*Isa*). She is the only woman mentioned by name multiple times in the Qur'an and is honored with a dedicated chapter—Surah Maryam. Maryam is depicted as a paragon of chastity, piety, and divine favor, serving as a spiritual model not only for women but for all believers (Harman, 2004, p. 238). Other women—such as Hawwa (Eve), the wife of the Aziz (often associated with Potiphar), the Queen of Sheba, and the mother, sister, and wife of Moses (Musa)—are also presented in the Qur'anic narrative with nuanced moral roles. These women collectively illustrate the full spectrum of human moral experience, encompassing themes of virtue and vice, strength and vulnerability, and spiritual clarity and moral conflict (Stowasser, 2005, p. 18). While not explicitly named in the Qur'an, prominent early Muslim women such as Hatice bint Hüveylid, the first wife of the Prophet Muhammad and the first female convert to Islam, are widely recognized in Islamic historiography for their significant contributions. Islamic historical sources also highlight moments in which women's voices and judgments were respected in public and legal settings. For example, when Caliph Umar proposed limiting the amount of dowry (*mahr*) in a sermon, an unnamed woman publicly challenged his interpretation by citing the Qur'an—an act that Umar accepted as valid, affirming the woman's argument (Taslaman C. & Taslaman F., 2019, p. 32-34). This episode exemplifies the early Islamic respect for women's intellectual and legal agency. Beyond private life, several women in Islamic history also engaged in political and social activism. For instance, Sakina, the daughter of Husayn ibn Ali, was known for her outspoken political stance and continuous criticism of the Umayyad dynasty. Similarly, Aisha bint Abu Bakr, a prominent companion of the Prophet and scholar of Hadith, actively participated in political affairs, most notably during the Battle of the Camel, where she challenged Caliph Ali over political grievances (Taslaman C. & Taslaman F., 2019, p. 38-39). In a broader historical context, the early Islamic period marked a significant transformation in the roles and rights of women. As Leila Ahmed (1992) argues, the teachings of the Prophet Muhammad—reflected in the Qur'an and Hadith—introduced reforms that improved the socio-legal status of women in ways unprecedented in pre-Islamic Arabia. These reforms included rights to inheritance, education, property ownership, legal participation, and marital agency—many of which were radical departures from earlier patriarchal norms and practices. Thus, both scriptural representation and historical accounts affirm that women in Islamic thought were not marginal figures, but instead held vital religious,

social, and political roles, shaping the moral and communal fabric of the early Muslim world.

In pre-Islamic Arab societies, gender hierarchy was deeply entrenched, and girls were often subjected to severe discrimination and human rights violations. The birth of a daughter was frequently perceived as a source of shame, and in extreme cases, some tribes practiced female infanticide, including the literal burial of newborn girls—a brutal custom aimed at preserving patriarchal honour and avoiding perceived social disgrace (Khan, 2016, p. 12). The Qur'an explicitly condemns this practice, reflecting a radical ethical shift. In Surah Az-Zukhruf (43:16), this mentality is criticized with rhetorical force: *"Has He taken daughters out of what He has created and chosen sons for you?"* (The Noble Quran, 2024). With the advent of Islam, significant legal and moral reforms were introduced to affirm the dignity and rights of women and girls. Islam granted women rights to inheritance, education, spiritual agency, and participation in social life—rights that were unprecedented in the pre-Islamic context. However, as with many religious traditions, the interpretation and implementation of these teachings have varied across historical, social, and cultural contexts. While Islamic teachings delineate certain familial roles, these should not be conflated with structural inequality. The overarching Qur'anic message promotes gender complementarity, not domination—everyone, male or female, is responsible before God and entitled to dignity, fairness, and spiritual fulfilment.

This phenomenon of interpretive diversity is not unique to Islam. All major religious traditions—including Christianity, Judaism, and Hinduism—have exhibited variations in how women's roles have been constructed across different periods and societies. For instance, in ancient Egypt, women held positions of political and religious authority, while in medieval Europe, women were often excluded from public life, and many were persecuted under accusations of witchcraft (Mark, 2025). Islam, from its earliest revelations, sought to counter harmful pre-Islamic practices by emphasizing that men and women are equal in their humanity and spiritual potential. The Qur'an articulates clear ethical parameters for gender relations based on justice, compassion, and mutual responsibility. In conclusion, while the core of Islamic teaching affirms the equality and value of women, the degree to which these principles have been actualized has been shaped by historical contingencies, cultural reinterpretations, and local power dynamics. Understanding this distinction is essential for evaluating both the theological foundations and the socio-political realities of gender in Muslim societies.

2.1. Turkish Women: Historical Continuity

In the development of societies, the role of women is determined not only by biological sex but also by historical, political, and cultural processes. The historical development of Turkish women, in this context, is not limited solely to the Ottoman or Republican periods but reflects a multi-layered past extending back to the pre-Islamic era. In pre-Islamic Turkish societies, women were positioned not only within the family but also as essential elements of political and social structures. One of the strongest pieces of evidence of this can be found in the Orkhon Inscriptions. The Bilge Khagan Inscription states: "Above, the Turkic God arranged the blessed land of the Turks in this way. So that the Turkic nation would not perish but become a nation, he raised my father İlteriş Khagan and my mother İlbilge Khatun and seated them on the throne" (Ergin, 1989, p. 19). This clearly demonstrates that women played a legitimizing political role, not merely a symbolic one. Here, man and woman are both "seated on the throne," emphasizing the shared

responsibility of governance. Khatuns were indispensable figures in the continuity of the state and in representing public authority. Likewise, in the pre-Islamic social structure, women held responsibilities equal to those of men in public and ritual domains. With roles such as horseback riding, hunting, participating in wars, and even conducting shamanic ceremonies, women presented a multifaceted social presence not confined to domestic life (Açıl, 2016, p. 64). This reflects a cultural structure in which gender-based discrimination was not prevalent.

Although the adoption of Islam brought religious norms into influence over Turkish societies, the social status of women did not undergo a radical change. On the contrary, the woman-centered values inherited from ancient Turkish traditions were largely preserved and continued in harmony with the Islamic legal system. According to Acar (2019, p. 400), women continued to be part of social life during this period, retaining certain rights in areas such as family, education, property ownership, and law. Contrary to what is often claimed by Western orientalist narratives, women in Ottoman society were not completely passive individuals excluded from public life. Until the 19th century, although women held a more subjective and family-centered position, they enjoyed a more protected and respected status compared to women in Western societies. Evidence of women's active roles in social life prior to the Tanzimat era can be traced through limited documents such as court records, estate inventories, and foundation charters (Uğurcan, 1999, 990). Starting from the mid-19th century, as the modernization process gained momentum in the Ottoman Empire, the issue of women began to be discussed more systematically. From the late 1830s onward, women gradually began to appear in working life; and during the reign of Abdulhamid II, reformist steps were taken in the field of female education. The first girls' high school, opened in 1880, offered a comprehensive curriculum including not only religious education but also subjects like Turkish, French, German, English, music, handicrafts, and home economics, playing a significant role in transferring Western educational concepts to Ottoman women (Koç, 2012, p. 68). During this period, the aim was to increase women's presence in the public sphere through education. The National Struggle period can be considered a new threshold in the historical journey of Turkish women. Women were not only individuals providing logistical support behind the front lines but also figures who organized men, called for resistance, carried weapons, and played active roles in conflicts. This made Turkish women both the carriers and symbols of the resistance, leading to increased societal respect and appreciation (Koç, 2018, 162).

Despite these historical realities, some Western feminist thinkers in the 18th and 19th centuries traced the roots of gender discrimination to Eastern societies. Figures like Mary Wollstonecraft and Elizabeth Barrett Browning positioned Islam and Eastern cultures as systems opposed to women's demands for freedom (Ezer, 2012, p. 27). This approach is considered an orientalist manifestation of Western-centric feminist discourse and conceals the historical gender inequalities present in the West. In truth, issues such as education, property rights, professional employment, moral autonomy, and freedom of dress are not exclusive to Eastern societies. These themes also formed the core struggles of feminist movements in Europe and North America throughout the 19th century, becoming the vanguard of a transformation that challenged entrenched gender structures (Roberts, 2010). With the proclamation of the Republic, there was a radical transformation in the political and social perspective towards women. Mustafa Kemal Atatürk, who appreciated the sacrifices and leadership roles assumed by women during the National

Struggle, ensured that these contributions were institutionalized through the Republican reforms (İçli, 1992, p. 69). As a result, the historical development of Turkish women should be evaluated not merely as objects of change but as subjects who carry and shape change. The roles undertaken by women in political, social, and cultural life from past to present are the strongest indicators of historical continuity and transformation.

3. Counter-Narratives to Orientalist Claims on Muslim Women's Spiritual Inferiority

The 19th century was a period marked by unprecedented global mobility, during which travel became a prominent medium through which Western intellectuals, missionaries, and adventurers engaged with the non-Western world. Travelogues and missionary accounts emerged as central texts for Western audiences seeking knowledge about distant geographies, cultures, and peoples. However, these accounts were often filtered through deeply personal lenses, shaped by the traveller's cultural background, ideological orientation, religious belief, and the broader Orientalist worldview that pervaded Western epistemologies of the East. Notably, within the literature on Muslim societies, a pervasive stereotype emerged suggesting that "women in Islam have no soul." This idea, which became especially prominent in missionary rhetoric and Orientalist texts of the 19th century, served as a discursive instrument to justify Western interventions in the Islamic world under the guise of moral and civilizational superiority.

Yet, even within 19th-century Western discourse, there were contradictory and nuanced perspectives. While some travel writers and missionaries perpetuated degrading assumptions about Muslim women—casting them as passive, oppressed, and spiritually inferior—others offered more balanced and empathetic portrayals. These contrasting views underscore the heterogeneity of Western engagement with Islam, challenging any monolithic understanding of Western Orientalism. During the 18th and 19th centuries, Orientalist scholars dedicated themselves to studying Eastern civilizations, especially the Islamic world. Although this scholarship produced valuable contributions in philology, history, and comparative religion, it also often reinforced colonial ideologies. Despite having introduced Western audiences to prominent Islamic thinkers such as Ibn Sina (Avicenna) and Omar Khayyam, Western academia gradually shifted towards narratives that downplayed Islamic contributions and relegated the religion to a static, backward role (Nogales, 1980, p. 39). Simultaneously, Protestant missionary efforts, such as those carried out by the American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM), played a crucial role in shaping perceptions of Islam. Beginning in the 1820s, American missionaries in the Levant not only offered education and healthcare to local communities but also sought to interpret Islamic theology through the lens of their own Christian theological frameworks. Consequently, their reports often reflected a mixture of ethnographic observation and theological polemic, which led to distorted characterizations of Islamic gender norms (Doğan, 2013, pp. 40-42). One notable dissenting voice among 19th-century Western observers was Lucy Mary Jane Garnett, a British folklorist and traveller who visited the Ottoman Empire extensively. In her article *"Women Under Islam: Their Social Status and Legal Rights"* (1895), published in *The Eclectic Magazine of Foreign Literature, Science, and Art*, Garnett critiques widespread Western claims—such as those by Rev. N.G. Clark, who declared in 1878 that "Islam teaches that women have no soul" (Garnett, 1895, p. 5). Garnett contextualizes and refutes such assertions, noting that similar views were espoused by public figures such as Lord

Granville and Orientalist M. Servan de Luguy. However, she explicitly argues that such statements are misinformed and unjustified. She challenges the trope of Muslim women being viewed as property, asserting that while gender inequality might exist in practice, the Islamic legal and ethical tradition does not support such dehumanizing conclusions (Garnett, 1895, p. 6). In her 1895 work, Lucy M.J. Garnett provides a nuanced analysis of the status and moral agency of women in Islamic society, countering dominant Orientalist discourses of her time. Drawing upon primary Islamic sources, Garnett references specific Qur'anic verses—namely from Surah At-Tawbah, Surah Al-Ahzab, and Surah Az-Zukhruf—to argue that women are portrayed as essential moral agents within the Qur'anic ethical framework. These scriptural citations are used to underscore the theological and ethical inclusion of women in Islam.

Garnett further supports her argument by invoking hadith literature, including sayings such as "Paradise lies at the feet of mothers" and "He who mistreats his wife is under the curse of Allah." Garnett (1895, p. 11) highlights the moral status and legal protections Islam grants to women, especially in family and marriage. She interprets the requirement of two witnesses in Islamic marriage as recognition of women's consent and legal agency. Her perspective challenges orientalist views, offering a balanced, source-based account of women's rights in Ottoman Islamic society. Garnett (1895, p. 12) emphasizes that Islamic law grants women clear legal rights in matters like dowry, marriage, and divorce. She underscores that women retain their property and receive the dower upon divorce, reflecting economic autonomy. More broadly, she presents Islamic family law as a core component of the broader Islamic legal tradition, highlighting its role in protecting women's rights. Charrad (2011, p. 420) explains that Islamic family law shapes gender roles while also reinforcing broader social structures. The concept of *mahr* (bridal gift) serves as a protective financial mechanism for women. Ortaylı (2009, p. 57) notes that when the *mahr* amount is unclear, it is assessed based on the woman's social norms, ensuring fairness and preventing exploitation by male relatives.

In *Life in Turkey* (1912), Sir Edwin Pears cites the remarks of British archaeologist Sir William Ramsay, who articulates a deeply critical view of the status of women in Islamic societies. Ramsay contends that *"the fatal error of Islam, namely the low esteem in which women are held,"* originates, at least in part, as a reaction to the Christian veneration of the Virgin Mary, particularly the doctrine of *Theotokos*—Mary as the "Mother of God" (Ramsay, 1912, p. 37). Ramsay further argues that this perceived devaluation of women poses a fundamental obstacle to social and civilizational progress in Muslim-majority societies, specifically Ottoman Turkey. He suggests that the lack of a stable and nurturing family structure—what he deems essential for societal advancement—is a direct consequence of the way women are viewed (Ramsay, 1912, p. 36–37). However, such assertions must be situated within the broader context of 19th-century Orientalist discourse, which often projected European cultural anxieties onto Islamic societies through reductive generalizations. Scholars like Leslie Peirce (1993) challenge this depiction by demonstrating that Ottoman women, particularly those in the imperial harem, held significant political, legal, and symbolic power. Far from being voiceless or undervalued, many women in the Ottoman elite exercised direct influence over governance, public architecture, and dynastic continuity. Likewise, Lady Mary Wortley Montagu—writing nearly two centuries before Ramsay—offered a contrasting view of Ottoman women, noting their social autonomy, legal protections, and control over property. These counter-narratives complicate Ramsay's portrayal and reveal that

perceptions of Muslim women's status varied widely among Western observers, depending on their ideological commitments, access to local contexts, and degree of cultural engagement.

Ramsay's position reflects a broader 19th and early 20th-century Western discourse, which equated gender equality with modernity and civilizational superiority. His argument not only pathologizes Islamic views on gender but also constructs a civilizational hierarchy wherein Christianity, symbolized by the cult of Mary, is positioned as morally and culturally superior. This contrast is further emphasized by Vuola (2019), who notes that the figure of Mary—through ecumenically accepted doctrines of divine motherhood and perpetual virginity—played a central role in shaping Western ideals of womanhood. Ramsay's invocation of this symbol serves to elevate Christian gender norms while casting Islamic gender roles as deficient. Moreover, his claim that Turks believed women to lack souls or possess inferior souls exemplifies a recurring trope within Orientalist literature: the dehumanization of Muslim women to validate the alleged moral and cultural stagnation of Islamic societies (Ramsay, 1912, p. 36). Such assertions are consistent with what Edward Said (2003) defines as *Orientalism*—the process by which the West constructs the East as an inferior "Other," often through generalized and reductive narratives that serve colonial or ideological agendas. In this light, Ramsay's critique of Islam and Turkish society must be read not only as a cultural judgment but also as a reflection of imperial epistemologies that sought to legitimize Western dominance through claims of civilizational superiority, especially via discourses surrounding gender and modernity.

In his travel account published in 1833, *Sketches of Turkey in 1831 and 1832*, James E. De Kay, who accompanied an American diplomatic mission as a ship's physician, challenges a widespread Orientalist stereotype regarding the alleged belief among Muslims that women lack souls. De Kay notes, *"It is gravely stated, and repeated by every traveller in this country, that the Turks firmly believe their females to have no souls"* (Kay, 1833, p. 263). Disturbed by this claim, he recounts an encounter with an elderly Turkish man whom he questioned on the matter. The man reportedly reacted with a mixture of condescension and amusement, especially upon learning that such misconceptions were being disseminated throughout Europe. In response, the man cited verses from the Qur'an to refute the claim, particularly Surah Ar-Ra'd (Chapter 13) and Surah Al-Ahzab (Chapter 33), which explicitly affirm the equal spiritual and moral capacities of men and women (Kay, 1833, p. 263). These verses— *"Verily, the Muslims of both sexes… Allah has prepared for them forgiveness and a great reward"*—emphasize the moral parity between genders in Islamic theology, directly undermining the belief that Islam denies women spiritual status. De Kay also observes that the veil, often framed in Western discourse as a symbol of oppression, has parallels in biblical tradition, further problematizing reductive comparisons between Christianity and Islam on the issue of women's status. Despite his attempts to provide a more balanced and document-based portrayal of Ottoman Muslim society, De Kay was met with criticism from European readers who accused him of defending the Turks and misunderstanding their traditions. However, his ethnographic observations challenge dominant narratives of the time. For instance, during a picnic with Turkish women in the countryside outside Constantinople, De Kay remarked on the degree of freedom and social visibility afforded to middle-class women. He noted that they appeared to "enjoy more freedom than those in other European countries or in America" (Marr, 2006, p. 268), a statement that subverts the common trope of Muslim

women's absolute seclusion and lack of agency. His use of Islamic textual references and first-hand social observations challenges the hegemonic discourse that portrayed Muslim societies as inherently misogynistic, thereby contributing to a counter-discursive strand within 19th-century Western travel literature.

While De Kay approached the matter through ethnographic observation and Qur'anic reference, Lydia Maria Child addressed it through feminist theology and textual critique." Lydia Maria Child, a 19th-century American women's rights activist and prominent abolitionist, offered a critical perspective that challenged dominant Western misconceptions about the spiritual status of women in Islam. In contrast to widespread claims—often rooted in Orientalist discourse—that Islam denies women a soul or spiritual agency, Child argued that such beliefs are not explicitly found in the Qur'anic text. Rather, they stem from certain interpretations of *hadith* literature. She cites a hadith attributed to the Prophet Muhammad stating, *"Whoever does good deeds, whether male or female, will go to heaven,"* and points out that Muslim women actively participate in religious rituals, including pilgrimage and prayer (Child, 1840, p. 68). Her emphasis on interpretative context in approaching religious texts represents an early and significant move toward deconstructing the essentialist portrayals of Muslim women in 19th-century Western thought. Child's analysis highlights a crucial methodological insight: that theological texts must be understood within their exegetical and historical contexts, rather than through isolated or ideologically motivated readings. In doing so, she affirms that women are recognized in Islamic theology as moral agents and spiritual beings capable of salvation and divine reward, thereby directly challenging reductionist and Islamophobic narratives.

Similarly, Alexander Van Millingen—writing in the early 20th century—acknowledges the presence of spiritually active women within Ottoman religious life. He cites Qur'anic expressions such as *"believing men and believing women," "righteous men and righteous women,"* and *"patient men and patient women"* as evidence of the equal moral standing of both genders in Islam (Millingen, 1906, p. 242). Millingen observes that elderly women could be seen praying in mosques even outside regular prayer times, and he notes the existence of special religious services held exclusively for women in large mosques and within the imperial harem during Ramadan (Millingen, 1906, p. 243). Yet, despite documenting these spiritual roles and spaces, Millingen offers a more ambivalent conclusion. He concedes that while Islamic societies uphold certain honourable views of women in theory and practice, the overarching social framework is still shaped by patriarchal structures that tend to marginalize women (Millingen, 1906, p. 244). Importantly, Millingen situates these issues not as uniquely Islamic but as part of a universal pattern of gender inequality found across religious and cultural traditions. His acknowledgment of the global and systemic nature of patriarchy marks a partial departure from the more one-dimensional critiques often found in Orientalist literature. Together, Child and Millingen contribute to a counter-narrative that recognizes the complexity of gender relations in Islamic societies. Rather than subscribing to binary tropes of oppression versus liberation, their writings invite more nuanced readings of both Islamic theology and the sociocultural realities of Muslim communities.

One of the enduring misconceptions that has contributed to the belief that women are spiritually and socially inferior in Islam is the practice of polygamy. In Western popular imagination, particularly during the 19th and early 20th centuries, the assumption that every Muslim man had four wives was widespread. This essentialist view, however,

ignores the legal and historical complexity of Islamic family law and its nuanced stance on polygamy. While Islam does permit up to four wives, this is strictly conditional upon fair treatment and the husband's ability to maintain justice among his wives—an ethical requirement that is difficult to fulfil and thus often discourages the practice. As Hak (2008, p. 143) illustrates, polygamy was not an Islamic invention; it was practiced by pre-Islamic Arabs, as well as by Jews, Christians, Babylonians, Abyssinians, Persians, and indigenous communities across Africa, Australia, and India. Even in contemporary times, polygamy remains restricted or outlawed in several Muslim-majority nations through modern legislative measures (Hak, 2008, p. 144). Historical evidence also suggests that polygamy was rarely observed in Ottoman society, contrary to the Western stereotype. Western travellers and observers who visited the empire often noted the discrepancy between the stereotype and actual social practices. British traveller Grace Ellison, for example, challenges the myth that Muslim men uniformly treated women as property. She stresses that the Prophet Muhammad introduced reforms that limited the number of wives a man could take, aiming to curb the practice of unlimited marriage that existed in pre-Islamic Arabia. Moreover, Ellison emphasizes the Prophet's sermons and moral teachings that upheld the dignity and rights of women, arguing that these reforms served to protect rather than degrade them (Ellison, 2017, p. 117). Alongside American missionary Patrick, she further contends that certain practices attributed to Islam, such as polygamy or veiling, were in fact cultural legacies inherited from Byzantine society, not inherent to Islamic doctrine (Müderrisoğlu, 2021, p. 195).

Similarly, Ferriman Z. Duckett provides a strong rebuttal to the notion that Islam relegates women to the status of slaves. He quotes the Prophet Muhammad: *"Allah's curse is on the man who rejects his wife without reason,"* and highlights Muhammad's active efforts to improve women's social and religious conditions (Duckett, 1911, p. 100). Duckett critiques the views expressed in *The North American Magazine* by the Duchess of Marlborough, who claimed that Muslims viewed women as psychologically akin to animals and denied them redemption (Duckett, 1911, p. 101). He identifies such assertions as part of a dehumanizing Orientalist narrative that historically justified colonial and patriarchal interventions into Muslim societies. In contrast, Duckett presents evidence from Ottoman sources and women themselves to challenge these claims. He refers to a customary Friday sermon prayer that invokes blessings upon *"all devoted and believing women, living and dead"* (Duckett, 1911, p. 101), underscoring the spiritual value accorded to women in Islamic practice. Furthermore, Duckett cites Selma Hanım, sister of Ottoman Parliament President Ahmet Rıza Bey, who stated at the World Women's Congress in 1900: *"The freedom and safety of Turkish women are sufficiently secured by the country's civil and religious laws"* (Duckett, 1911, p. 102). Together, these perspectives offer a counter-narrative to Orientalist generalizations, demonstrating that Islam and Islamic societies historically recognized women's moral agency, legal rights, and spiritual equality. While patriarchal structures undoubtedly existed—as they did across all societies—Western critiques often misrepresented Islamic teachings by conflating cultural practices with religious doctrine and by overlooking Muslim women's own voices.

During the late 19th and early 20th centuries, numerous Western intellectuals and travellers challenged widespread Orientalist assumptions about Muslim women's status, particularly the persistent notion that Islam degrades or denies women a soul or spiritual agency. Among these voices, Will Seymour Monroe stands out for his critical interrogation of these claims. Although he acknowledges encountering such assertions in

various texts on Islam, Monroe openly questions the validity of the belief that women are soulless (Monroe, 1907, p. 100). He highlights Islamic teachings affirming that *both men and women are promised the joys of heaven*, and underscores women's religious rights, including the right to initiate divorce and enjoy religious and social protections, as evidence of the inclusiveness of Islamic doctrine. Similarly, Richard Davey emphasizes the Prophet Muhammad's reforms regarding women's property rights. He notes that Islamic law grants women absolute control over their personal property and requires the return of all dowries and any financial contributions they brought into the marriage upon divorce (Davey, 1907, pp. 90–92). While Davey initially defends these protections, he later reflects deep-seated Orientalist biases by quoting Stanley Lane Poole, who declares: *"The fatal stain of Islam is the degradation of women"* (Davey, 1907, p. 100). Poole attributes this degradation to socio-economic pressures, including the institutionalization of polygamy and gender imbalances. Such views exemplify the Orientalist tendency to universalize cultural practices and interpret them as immutable features of Islamic civilization—often ignoring regional variation and historical context.

The symbolic language used by Hester Donaldson Jenkins in her work *Behind Turkish Bars* (1911) also reflects this Orientalist paradigm. The "bars" of the harem were often misread by Western observers as physical and metaphorical prisons, despite their protective and status-oriented functions in Ottoman society. These misrepresentations prompted resistance not only from scholars but also from intellectual Muslim women. Fatma Aliye, in her article on early Islamic women, contests the view that Islam devalues women, asserting instead that it honours their contributions and agency (Koç, 2019, p. 208). She showcases biographies of influential Muslim women to rebut Western claims of Islamic misogyny. This defence of Islamic values is echoed in Necip Fazıl Kısakürek, who sharply distinguishes Islamic principles from local cultural customs. In *İdeolocya Örgüsü*, he writes: *"Locking women behind cages and in harems… is not something that Islamic norms prescribe"* (Kısakürek, 2021, p. 37). While acknowledging the historical realities of restrictive gender practices, Kısakürek emphasizes that these are distortions, not foundations, of Islamic law.

Recent scholarship also emphasizes the agency of Ottoman women within Islamic legal structures. Edicts issued by Ottoman rulers and administrative authorities protected women's property, inheritance, marriage, and divorce rights. For instance, the *Istanbul Kadi registers* from the 16th and 17th centuries reveal that women frequently accessed local courts for business transactions such as renting, buying, and legal disputes—suggesting significant legal visibility (Gümrükçüoğlu, 2020, p. 290). Although Islamic family law was undeniably patriarchal in structure—e.g., through unilateral male divorce (*talaq*), polygamy, and concubinage—women often used Islamic courts to contest and negotiate these patriarchal limitations (Tuğ, 2023, p. 466).

In sum, while Western critiques often portrayed Islamic gender relations as unchanging and oppressive, the historical record and reformist voices—both Western and Muslim—paint a more complex picture. Women in the Ottoman Empire were not passive subjects of religious patriarchy but active participants in legal and social life, navigating both their rights and constraints. The essentialist idea that Islam inherently oppresses women fails to account for the diverse legal, cultural, and temporal experiences of Muslim women.

4. Conclusion

This study has critically engaged with 19th and early 20th-century Western discourses concerning the status of women in Islam, particularly focusing on the pervasive and misinformed claim that Muslim women are spiritually inferior or lack a soul. Through a close reading of primary religious sources—especially the Qur'an—it becomes clear that such assertions have no theological basis. The Qur'an explicitly affirms that all human beings, regardless of gender, are created from a single soul and repeatedly assures both believing men and women of equal moral responsibility and equal reward in the afterlife. These core principles of spiritual equality, justice, and human dignity are foundational to Islamic theology, yet have often been ignored or distorted in Western narratives shaped by colonial, patriarchal, and Orientalist frameworks.

Western travel literature and missionary accounts of the 19th century commonly portrayed Muslim women as veiled, silenced, oppressed, and spiritually marginalized. These portrayals served not only to reinforce Western notions of cultural superiority but also to legitimize colonial projects under the guise of "civilizing" Eastern societies. However, when these narratives are subjected to critical scrutiny, a more complex picture emerges. Not all Western observers adhered to these reductive tropes. Figures such as Lydia Maria Child, Will Seymour Monroe, Grace Ellison, Ferriman Duckett, and others provided more balanced or revisionist views, often drawing directly on Qur'anic texts, legal practices, and ethnographic observations. They highlighted women's religious duties (e.g., prayer, pilgrimage), legal rights (e.g., property ownership, divorce), and their participation in social and cultural life, particularly in the Ottoman Empire. Furthermore, Ottoman legal archives and court records demonstrate that women actively engaged with the judicial system. Women frequently appeared before courts to file lawsuits, manage financial transactions, secure inheritances, and initiate or respond to divorce proceedings. These practices reveal a legal consciousness and agency that sharply contrasts with the passive image often projected in Orientalist writings. The study also situates gender debates within a broader historical and comparative context. It acknowledges that restrictive practices such as polygamy or veiling were not unique to Islamic societies, nor uniformly enforced; similar gender hierarchies existed across Christian, Jewish, and secular Western societies. Scholars like Monroe and Ellison argued that these practices often reflected local cultural traditions or Byzantine legacies, rather than the core teachings of Islam. Intellectual Muslim women such as Fatma Aliye likewise contested Western claims by reasserting women's central roles in Islamic history and law. Thinkers like Necip Fazıl Kısakürek emphasized that oppressive practices attributed to Islam were often cultural distortions, not scriptural mandates.

Ultimately, this research contributes to a deeper and more nuanced understanding of women's roles in Islamic societies. It challenges essentialist binaries that depict the West as emancipatory and Islam as inherently oppressive. Instead, it reveals how Muslim women navigated complex religious, legal, and social terrains with agency and resilience. The findings also call attention to the importance of interpretive context in religious scholarship and urge future researchers to move beyond stereotypes by engaging with historical evidence, legal documentation, and indigenous voices. In doing so, the study lays a foundation for further interdisciplinary scholarship at the intersection of Islamic studies, gender history, and postcolonial theory. It affirms that any attempt to assess the position of women in Islam must consider not only normative texts but also the historical

practices, legal frameworks, and lived experiences that have shaped Muslim societies across time. This approach is essential for producing more accurate, ethical, and inclusive academic work that resists both religious essentialism and cultural relativism and instead advocates for gender justice grounded in both faith and historical complexity.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	* Bu makale, 7-9 Mart 2024 tarihlerinde Dünya Kadın Çalışmaları Konferansı VII. Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan "19. Yüzyılda Batı'nın "İslam'da Kadının Adı Yoktur" Söylemine Batıdan Karşıt Görüşler" başlıklı yayınlanmamış konferans sunumunun revize edilmiş ve geliştirilmiş halidir. * Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled " 19. Yüzyılda Batı'nın "İslam'da Kadının Adı Yoktur" Söylemine Batıdan Karşıt Görüşler ", orally delivered at the World Women Studies Conference- VII Symposium in March 7-9, 2024. * It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

References | Kaynakça

Acar, H. (2019). Türk kültür ve devlet geleneğinde kadın. *İnsan & İnsan*, *6*(21), 395–411. https://doi.org/10.29224/insanveinsan.536610

Açıl, O. (2016). İlk Türk devletlerinde kadın algısı ve kadın hakları. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(3), 63–72.

Aftab, S. (2024) Equality and dignity: Islam's revolutionary stance on women's rights. *Kashmir Reader*. Retrieved November 20, 2024, from https://kashmirreader.com/2024/11/14/equality-and-dignity-islams-revolutionary-stance-on-womens-rights/

Ahmed, L. (1992). *Women and gender in Islam: Historical roots of a modern debate*. Yale University Press.

Akbulut, A. (2024). Din-kültür ilişkisi üzerine. In Y. Kara (Ed.), *Dini cevaplar 3: İslam'da kadın* (pp. 41-83). İstanbul Yayınevi.

Akman, B. F. (2018). *Ottoman women - In the eyes of Western travelers*. Kopernik.

Aksoy, R. (2021). İslam öncesi toplumlarda ve İslam'da kadının statüsü. *Journal of International Social and Educational Sciences, 15*, 20-39. https://doi.org/10.20860/ijoses.929270

Allaw, I. H. (2022). Islamic historiography methodology between Muslim historians and Orientalists: A comparative study. In *Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalcık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu: Bildiriler* (Vol. 1, pp. 113-130). Türk Tarih Kurumu.

Âmin, Q. (2000). *The liberation of women; and, the new woman: Two documents in the history of Egyptian feminism*. American University in Cairo Press.

Asad, T. (2003). *Formations of the secular: Christianity, Islam, modernity*. Stanford University Press.

Asad, T. (2008). *Antropoloji ve sömürgecilik*. Ütopya.

Aziz M. & Al- Bayati H (2019). *Tolerance, religious freedom, and ways to combat violent extremism* (Paperback). Rosedog Books.

Budak, H., & Aslantaş, N. S. (2022). Kadınların İslam aile hukukunda mehr hakkına bakış açıları ve tecrübeleri üzerine bir değerlendirme. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 29*, 36-68.

Charrad, M. M. (2011). Gender in the Middle East: Islam, state, agency. *Annual Review of Sociology, 37*, 417-437.

Child, M. L. (1840). *The history of the condition of women in various ages and nations*. Boston: Broaders & Co. Press.

Dallh, M. (2023). Accumulate but distribute: Islamic emphasis on the establishment of waqf (pious endowment). *Religion & Development, 2*(1), 21-40. https://doi.org/10.30965/27507955-20230014

Davey, R. (1907). *The sultans and his subjects*. Chatto & Windus Press.

Demir, Ç. (2026). The first Turkish woman novelist, Fatma Aliye, and the patriarchal social system. *OÜSOBİAD, 15*, 177-183.

Dixon, T., Cantor, G., & Pumfrey, S. (Eds.). (2010). Islam, Christianity, and the conflict thesis. In *Science and religion: New historical perspectives* (pp. 111-131). Cambridge Press.

Diyanet İşleri Başkanlığı. (n.d.). *Kur'an-ı Kerim: Nisâ Suresi.* Retrieved June 10, 2024, from https://kuran.diyanet.gov.tr

Diyanet İşleri Başkanlığı. (n.d.). *Tevbe Suresi 71–72. Ayet Tefsiri.* Retrieved June 10, 2024, from https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Tevbe-suresi/1306/71-72-ayet-tefsiri

Diyanet İşleri Başkanlığı. (n.d.). *Mümtehine Suresi 10–11. Ayet Tefsiri.* Retrieved June 10, 2024, from https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Mumtehine-suresi/1412/10-11-ayet-tefsiri

Doğan, A. M. (2013). *American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) and "Nominal Christians": Elias Riggs (1810-1901) and American missionary activities in the Ottoman Empire* (Doctoral dissertation). The University of Utah.

Duckett, Z. D. (1911). *Turkey and the Turks*. London: Mills & Boon.

Ellison, G. (2017). *İstanbul'da bir konak ve yeni kadınlar: İngiliz kadın gazetecisinin gözüyle Türk evleri ve gündelik hayat*. Dergâh Yayınları.

Ergin, M. (1989). *Orhun Abideleri* (15. baskı). Boğaziçi Yayınları.

Erul, B. (2012). Veda tutbesi. *TDV İslam Ansiklopedisi, 42*, 591-593. Ankara: TDV Yayınları.

Esposito, L. J. (2005). *Islam: The straight path*. Oxford Press.

Ezer, Ö. (2012). *Üç kadın seyyahımızın kaleminden Doğu, Batı ve kadın: 1913–1930*. Kitap Yayınevi.

Garnett, M. J. (1895). *Women under Islam: Their social status and legal rights*. The Eclectic Magazine of Foreign Literature, Science, and Art. CreateSpace Independent Publishing Platform.

Gómez Nogales, S. (1980). How Ibn Sina became Avicenna: Transmitted to Europe, his writings sparked off an intellectual revival. *The UNESCO Courier: A window open on the world, XXXIII (10)*, 32-35,

Gümrükçüoğlu, S. O. (2020). Osmanlı toplumunda kadınlar (16. ve 17. yüzyıllar). In Ş. Albayrak (Ed.), *Kadın olmak: İslam, gelenek, modernlik ve ötesi* (pp. 275-299). İz Yayınları.

Hak, S. (2008). *Family law in Islam: Divorce, marriage and women in the Muslim world*. I.B. Tauris.

İçli, T. (1992). Atatürk ve Türk kadını. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, *9*(25), 67–72.

Harman, F. Ö. (1991). Asiye. *TDV İslam Ansiklopedisi, 3*, 487. Ankara: TDV Yayınları.

Harman, F. Ö. (2004). Meryem. *TDV İslam Ansiklopedisi, 29*, 236-242. Ankara: TDV Yayınları.

Hester, D. J. (1911). *Behind Turkish bars: The story of a Turkish woman's life*. Kessinger Publishing.

Karakuş, A. (2019). Kur'an perspektifinden kadın. *Şarkiyat, 11*(2), 841-859. https://doi.org/10.26791/sarkiat.561769

Kay, D. J. (1883). *Sketches of Turkey in 1831 and 1832*. J. & J. Harper.

Khan, S. M. (2016). *Status of women in Islam*. A.P.H Publishing.

Kırbaşoğlu, H. M. (1997). Kadın konusunda Kur'an'a yöneltilen başlıca eleştiriler. *İslami Araştırmaları Dergisi*, *10*(04), 259-270.

Kısakürek, F. N. (2021). *İdeolocya örgüsü*. Büyük Doğu Yayınları.

Koç, T. Ç. (2019). *Modernleşme sürecinde Batı'da ve Osmanlı'da feminizm ve kadın dergileri (1869-1927)*. İstanbul: Gece Akademi Yayınları.

KuranMeali.com. (n.d.). Kur'an Meali: Nahl 97, Ahkaf 15, Zuhruf 43. Retrieved June 15, 2024, from https://kuranmeali.com

Küçük, H. B. (2010). Islam, Christianity, and the conflict thesis. In T. Dixon, G. Cantor, & S. Pumfrey (Eds.), *Science and religion: New historical perspectives* (pp. 111-131). Cambridge Press.

Mark, J. J. (2025, May 18). Women in ancient Egypt. *World History Encyclopedia*. Retrieved from https://www.worldhistory.org/article/623/women-in-ancient-egypt/

Marr, T. (2006). *The cultural roots of American Islamicism*. Cambridge University Press.

Millingen, V. A. (1906). *Constantinople*. London: Black.

Monroe, S. W. (1907). *Turkey and the Turks: An account of the lands, the peoples, and the institutions of the Ottoman Empire*. Boston: L. C. Page.

Mutahhari, M. (1998). *The rights of women in Islam*. World Organization for Islamic Services. Retrieved November 16, 2024, from https://www.najaf.org/books/pdf/240.pdf

Müderrisoğlu, A. (2021). Batılı kadınların Osmanlı hemcinslerine yaklaşımı: Oryantalizm perspektifinden "özgürlük", "harem" ve "çok eşlilik". In A. Müderrisoğlu (Ed.), *Kadının değişen dünyası: Osmanlı sosyal ve kültürel yaşamından izler* (pp. 170-210). Kronik Yayınları.

Nehir, N. (2021). *Arşiv belgeleri ışığında Osmanlı'da kadın*. İksad Yayınevi.

Nogales, S. G. (1980). How Ibn Sina became Avicenna: Transmitted to Europe, his writings sparked off an intellectual revival. *The UNESCO Courier: A window open on the world*, *XXXIII*(10), 32–35.

Ortaylı, İ. (2009). *Osmanlı toplumunda aile*. Pan Yayınları.

Peirce, L. (1993). *The imperial harem: Women and sovereignty in the Ottoman Empire*. Oxford University Press.

Ramsay, W. (1912). *Turkey and its people*. London: Methuen & Co.

Roberts, J. M. (2004). *Avrupa tarihi: Rönesans'tan bugüne* (F. Aytuna, Çev.). İnkılap Kitapevi.

Sadıkoğlu, R. M. (2017). *Hz. Havva'dan günümüze kadın, insan insana emanet*. Yayınları.

Quran.com. (n.d.). Al-Baqarah. Retrieved November 20, 2024, from https://quran.com/al-baqarah/223-233

Said, E. W. (2003). *Şarkiyatçılık*. Metis.

Shaw, J. S. (2002). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume 1, Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire 1280–1808*. Cambridge Press.

Stowasser, B. F. (2005). The Qur'an and history. In A. El-Azhary Sonbol (Ed.), *Beyond the exotic: Women's histories in Islamic societies* (Gender, Culture, and Politics in the Middle East, pp. 15-37). Syracuse University Press.

Taslaman, C., & Taslaman, F. (2019). *İslam ve kadın*. İstanbul Yayınları.

Tuğ, B. (2023). Hukuk ve evlilik özneleri olarak Osmanlı kadınları. In C. Woodhead (Ed.), *Osmanlı Dünyası* (pp. 465-485). Alfa Tarih. (G. Çağalı Güven, Trans.)

Vuola, E. (2019). *The Virgin Mary across cultures: Devotion among Costa Rican Catholic and Finnish Orthodox women*. Routledge.

Younos, F. (2002). *Gender equality in Islam*. Bloomington: USA.

Uğurcan, S. (1999). Osmanlı'dan cumhuriyete Türk kadını. *Erdem*, *11*(33), 989-998, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 1069-1090 | Research Article

"A Century in the Cinema" or the Centenary of Turkish Cinema: Some Pretexts for not Approaching the History of Early Turkish Cinema From the Perspective of the New Film History

Tunç Yıldırım [1]

Abstract

In 2014, the 100th anniversary of Turkish cinema has been prestigiously celebrated at the Antalya International Film Festival with the publication of a collective work entitled *A Century in the Cinema: A Gift for the 100th Anniversary of Turkish Cinema*. Fifty-two authors have mixed the scientific discourse with the cinephilic discourse in this historical book that mixes the thematic, political, economic, social, feminist, scenaristic, film-centric, authoristic, anecdotal and didactic approaches to the detriment of a historian approach that could problematize the sources, methods, objects and writing of the traditional history of Turkish cinema. In this heterogeneous work, four authors have only been interested only in "the beginning of cinema in Turkey" by building their historical objects from a narrative and rehabilitating discourse rather than descriptive and demonstrative. Their relationship to non-filmic archives has to be criticized because they often favour the use of secondary documents when compared to the primary sources. Their reliance on secondary sources and non-filmic archives is criticized, as they often prioritize memoirs, testimonies, and late-published scholarly writings over primary sources. This approach perpetuates a traditional, nationalistic historiography that emphasizes chronological milestones and foundational myths rather than critical historiographical analysis. The aim of this article is to analyse the implied ideas and the research tools used by these historians on the early Turkish cinema through a corpus of four texts taken from this work. The objective is, therefore, to question the scientific competence and empirical verifiability of these texts by comparing them to the methodological and epistemological principles of the concept of "the new film history".

Keywords: Centenary of Turkish Cinema, Historiography of Cinema, Historiographical Operation, Michel de Certeau, Early Cinema, New Film History

Yıldırım, T. (2025). "A Century in the Cinema" or the Centenary of Turkish Cinema: Some Pretexts for not Approaching the History of Early Turkish Cinema From the Perspective of the New Film History. Journal of the Human and Social Science Researches, 14(2), 1069-1090. https://doi.org/10.15869/itobiad.1681817

Date of Submission	22.04.2025
Date of Acceptance	23.06.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.

[1] Assoc. Prof. Düzce University, Faculty of Art, Design and Architecture, Department of Radio, Television and Cinema, Düzce, Türkiye, tuncyildirim@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2546-4517

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 1069-1090 | Araştırma Makalesi

"Sinemada bir Yüzyıl" ya da Türk Sinemasının Yüzüncü Yılı: Erken Dönem Türk Sinemasının Tarihine Yeni Sinema Tarihi Açısından Yaklaşmamanın Bazı Bahaneleri

Tunç Yıldırım [1]

Öz

2014 yılında Türk sinemasının yüzüncü yılı, Uluslararası Antalya Film Festivali'nde *Sinemada Bir Asır: Türk Sinemasının 100. Yılına Armağan* başlıklı kolektif çalışmanın yayınlanmasıyla itibarlı şekilde kutlandı. Elli iki yazar; tematik, politik, ekonomik, sosyal, feminist, senaryo merkezli, film merkezli, auteurist (yönetmen merkezli), anekdotik ve didaktik yaklaşımları harmanlayan bu sinema tarihi kitabında, tarihsel yaklaşımın zararına olacak şekilde bilimsel söylemi sinemasever söylemle karıştırarak geleneksel Türk sinema tarihinin kaynaklarını, yöntemlerini, nesnelerini, sorunlarını, dönemselleştirmelerini ve yazımını sorunsallaştıramadı. Üstelik bu heterojen çalışmaya katkı sunan sadece dört yazar, tarihsel nesnelerini betimleyici ve kanıtlayıcı olmaktan ziyade anlatısal ve rehabilite edici bir söylemden inşa ederek, kendilerinden önceki araştırmacıların ele aldıkları "Türkiye'de sinemanın başlangıcı" meselesi ile ilgilendi. Onların filmsel olmayan arşivlerle olan ilişkileri genellikle birincil kaynaklar yerine ikincil belgelerin kullanımını tercih ettikleri için eleştirel yöntemin süzgecinden geçirilmelidir. Söz konusu dört yazarın ikincil kaynaklara veya filmsel olmayan kaynaklara güvenmeleri sorunsallaştırılmalıdır çünkü onlar; genellikle birincil kaynaklara kıyasla anılara, tanıklıklara ve geç yayınlanmış akademik yazılara öncelik vermektedir. "Yeni sinema tarihi" paradigmasına hiç uygun düşmeyen bu yaklaşım, eleştirel tarih yazımı çözümlemesinden ziyade yerleşik Türk sinema tarihyazımı anlatılarındaki kronolojik kilometre taşlarını, ilkleri, öncüleri, başlangıç yani big-bang arayışını ve temel mitleri vurgulayan, pekiştiren geleneksel, ulusalcı bir tarih yazımını sürdürmektedir. Bu metinlerin, sinema/film araştırmaları disiplininin kurumsallaştığı Batı üniversitelerinde ortaya çıkan, yerleşen ve gelişen yeni sinema tarihi paradigmasının metodolojik ve epistemolojik ilkeleriyle karşılaştırılması ve bilimsel yeterlilikleri ile ampirik doğrulanabilirlikleri sorgulanmalıdır. Bu makalenin amacı da adı geçen anma kitabından alınan dört metinden oluşan doğru bir örneklem üzerinden yazarların Türk sinemasının ilk dönemlerine dair tefekkürlerini ve kullandıkları araştırma araçlarını tarihyazımsal işlem yaklaşımından analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Sinemasının Yüzüncü Yılı, Sinema Tarih Yazımı, Tarih Yazımsal İşlem, Michel de Certeau, Erken Dönem Sinema, Yeni Sinema Tarihi

Yıldırım, T. (2025). "Sinemada bir Yüzyıl" ya da Türk Sinemasının Yüzüncü Yılı: Erken Dönem Türk Sinemasının Tarihine Yeni Sinema Tarihi Açısından Yaklaşmamanın Bazı Bahaneleri. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 1069-1090. https://doi.org/10.15869/itobiad.1681817

Geliş Tarihi	22.04.2025
Kabul Tarihi	23.06.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.

[1] Doç. Dr. Düzce Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, Düzce, Türkiye, tuncyildirim@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2546-4517

Introduction[1]

« Comme toute histoire, celle du cinéma est l'histoire des divisions,

des déhiscences, des ruptures qui ont affecté l'art du film,

l'ont transformé et l'ont fait ce qu'il est (Bonitzer, 1982, p. 13). »

En 2014, le centième anniversaire du cinéma turc a été prestigieusement célébré au Festival International du Film d'Antalya. À l'occasion de cette activité culturelle qui existe depuis 1964, un ouvrage collectif, gigantesque et largement illustré a été publié grâce aux diverses contributions de cinquante-deux auteurs. Ceux-ci n'ont pas hésité à mêler de façon arbitraire le discours scientifique au discours cinéphilique dans ce livre historique intitulé *Sinemada Bir Asır: Türk Sinemasının 100. Yılına Armağan* [Un siècle au cinéma : cadeau pour le centième anniversaire du cinéma turc], qui mélange les approches thématique, politique, économique, sociale, féministe, scénaristique, filmocentrique, auteuriste, anecdotique et didactique au détriment d'une approche historienne qui pourrait problématiser les sources, les méthodes, les objets et l'écriture de l'histoire traditionnelle du cinéma turc.

En effet, ce groupe hétérogène, formé de différents auteurs (chercheurs, universitaires, critiques, historiens amateurs, médiateurs, festivaliers, anciens dirigeants de festival, écrivains de cinéma, professionnels de cinéma, bureaucrates issus du Ministère de la Culture etc.), a négligé de traiter de l'histoire du cinéma turc à partir d'une méthodologie et d'une épistémologie propres au concept de « nouvelle histoire du cinéma »[2]. Ce manque historiographique n'a donc pas permis de remettre en cause le discours historique du chercheur Nijat Özön, le pionnier marxiste de l'histoire du cinéma en Turquie, dont les ouvrages principaux publiés à partir de 1962 sont notamment influencés par le modèle sadoulien de l'histoire socio-économique du cinéma[3].

Parmi cette masse d'articles sur le passé du cinéma turc, quatre textes (signés par deux historiens amateurs, une chercheure universitaire et un écrivain de cinéma) sont seulement dédiés « aux débuts du cinéma » en Turquie. Ces auteurs ont construit leurs objets historiques (« le premier film du cinéma turc », « les premiers films du cinéma turc », « le cinéaste-fondateur du cinéma turc : Muhsin Ertuğrul » et « l'exploitant-pionnier du cinéma turc : Cemil Filmer ») à partir d'un discours narratif et réhabilitant plutôt que descriptif et démonstratif. Leur relation aux archives (toujours non-filmiques) doit être critiquée parce qu'ils privilégient souvent l'utilisation des documents secondaires par rapport aux sources primaires. À vrai dire, les sources les plus exploitées

[1] La première version de cet article est oralement présentée à la journée d'études « Vingt ans après le ''centenaire'' : quelle Histoire pour quelles Mémoires du cinéma ? » qui s'est tenue le 2 mai 2016 à la Fondation Jérôme Seydoux-Pathé à Paris. Pour plus d'information sur cette journée historique voir Billaut et Champomier, 2016, pp. 172-179. À vrai dire, cette étude doit être considérée comme le préambule d'une série de quatre articles historiographiques dont les trois premiers sont respectivement parus en 2020, 2021 et 2022. Voir Yıldırım et Yıldırım, 2020, pp. 39-71; Yıldırım, 2021, pp. 72-98 ; Yıldırım, 2022, pp. 207-241.

[2] La nouvelle histoire aborde le cinéma en tant que phénomène social complexe. On organise une multiplicité de documents et écrits de toutes sortes à partir desquels on élabore une problématique précise. Voir à sujet, Gauthier, 2011, p. 90.

[3] Pour l'analyse comparatiste de l'impact méthodologique de Sadoul sur Özön voir Yıldırım, 2021, pp. 72-98.

par les auteurs en question sont les mémoires ou les témoignages des protagonistes et les écrits d'autres chercheurs publiés très tardivement après la période étudiée, celle qui va approximativement du milieu des années 1910 à la fin des années 1940. Bref, il est utile de comprendre et d'expliquer comment ces auteurs reconstituent et interprètent leurs objets d'étude sans avoir recours aux outils méthodologiques et épistémologiques de la nouvelle histoire du cinéma considérée comme le « paradigme dominant » des recherches cinématographiques universitaires en Occident dès le début des années 1980 (Gauthier, 2011, p. 87).

L'objectif de cet article est d'analyser la réflexion menée et les instruments de recherche utilisés par ces historiens sur « le cinéma des premiers temps en Turquie[4] » à travers un corpus de quatre textes tirés de l'ouvrage *Un siècle au cinéma : cadeau pour le centième anniversaire du cinéma turc* pour mettre en question la compétence scientifique et la vérifiabilité empirique de ce livre colossal. Ce faisant, je vais démontrer comment ils répètent « le récit national de l'historiographie turque du cinéma » dont les origines, qui favorisent uniquement la perspective chronologique pour fonder le mythe d'un début, datent de la fin des années 1940 et du début des années 1950.

Dans le champ de l'histoire du cinéma, je pense que le recours à une critique historiographique est une nécessité analytique comme le souligne Jill Nelmes (2012, p. 488), éditeur d'un ouvrage de base pour la discipline d'études cinématographiques anglo-saxonnes, à propos de « l'historiographie », qui est particulièrement une branche de l'histoire :

> The study of how history is written – or constructed. […] Film history, like other kinds of history, needs to be reflected upon, not just in relation to its content, but also in relation to the processes by which it has been written.

À cet égard, il est indispensable, d'une part, de « prendre l'histoire du cinéma comme objet à historiciser » et d'autre part, d'accepter que « l'histoire du cinéma elle-même a une histoire qui doit être écrite et constamment réécrite » (Hagener et Zimmermann, 2024, p. 14). Comme le rappelle André Gaudreault (2008, p. 32), le grand spécialiste de l'histoire du cinéma des premiers temps :

> […] le développement des études cinématographiques au sein de l'institution universitaire, dans les années 1960 et 1970[5], s'est notamment traduit par le développement des méthodes et du sens critique. On peut dire que ce développement a aussi eu une influence en retour sur le milieu des archives du film et sur

[4] En Turquie, le terme « histoire du cinéma des premiers temps » fait référence aux années 1896-1929, qui correspondent à la période muette dans le contexte cinématographique et à la fin de la période ottomane et au début de la période républicaine dans le contexte sociopolitique (Odabaşı, 2023, p. 285).

[5] Au début des années 1970, une nouvelle génération d'historiens a pris conscience des insuffisances des histoires de seconde main. Il s'en est suivi un double mouvement :

- un retour aux sources primaires (consultation et analyse systématique des archives de l'époque) ;
- dans certains cas, un souci de réflexion épistémologique encore rare dans la discipline (Aumont & Marie, 2001, pp. 97-98).

> l'historiographie du cinéma.

Pour un historien du cinéma comme Jean-Louis Leutrat (2004, p. 6), ce qui pose nécessairement la question :

> faire quelle histoire ? l'histoire de quoi ? de systèmes de production ? du spectacle lui-même ? de la perception des spectateurs ? des relations des films avec les sociétés ? de l'inscription de l'idéologie dans ces films ? des « pratiques signifiantes » (mais lesquelles ? le montage ? la lumière ? l'écriture de scénario ?, etc.) ?

Il n'y a pas d'histoire du cinéma avec un grand H ; juste *des* histoires[6] du cinéma (Barnier et Jullier, 2017, p. 9). Comme le soulignent Aumont et Marie (2001, p.97), « l'histoire du cinéma doit donc s'efforcer de définir son principe de pertinence (de quelle histoire s'agit-il ?) et de proposer une méthodologie rigoureuse d'enquête. La question initiale est celle des sources et des matériaux de références. »

Il faut commencer par adopter une méthodologie stricte qui peut m'aider à étudier d'une manière historiographique les discours historiques tenus sur le cinéma turc des premiers temps. *L'écriture de l'histoire* est envisagée par Michel de Certeau (1975, p. 64) comme une « opération historiographique » ayant un rapport entre une *place* (un recrutement, un milieu, un métier, etc.), des *procédures d'analyse* (une discipline) et la *construction d'un texte* (une littérature). Pour moi, l'usage de ce concept théorique est tout à fait légitime parce que la « structure triadique » proposée par cet historien français peut me servir de méthode pour l'analyse approfondie de divers types de discours historiques sur les débuts du cinéma turc. Selon Gaudreault (2008, pp. 49-50), « la discipline historique est d'abord et avant tout une activité *discursive* » et « par ailleurs, l'Histoire est aussi un discours, au sens habituel du terme. » La véracité de tel ou tel discours historique doit être donc confirmée ou infirmée par une lecture historiographique convaincante.

Je choisis de diviser cette étude en deux parties liées les unes aux autres. Dans la première, je me focalise obligatoirement sur les pères fondateurs de l'historiographie officielle du cinéma en Turquie. Il s'agit des protohistoriens du cinéma turc (Kâzım Nami Duru, Nurullah Kâzım Tilgen et Rakım Çalapala) qui ont jeté les bases idéologiques de l'histoire du cinéma turc à partir des années 1930. Puis, je traite de Nijat Özön, le premier vrai historien du cinéma (au sens occidental du terme) dont les contributions moderne, marxiste et nationale ont dominé l'historiographie du cinéma en Turquie pendant trois décennies[7].

[6] Les premières histoires du cinéma sont des histoires des techniques. […] C'est avec la fin du cinéma muet que les « histoires de l'art cinématographique » apparaissent. Elles s'inspirent alors du modèle de l'histoire littéraire : nomenclature sélective des chefs-d'œuvre et de leurs amateurs. À ces deux types, l'histoire esthétique et l'histoire technique, on peut ajouter l'histoire économique et l'histoire sociale. Cette dernière regroupe l'histoire des publics et l'histoire des représentations sociales, qui sont deux manières d'aborder le cinéma radicalement différentes (Aumont & Marie, 2001, p. 97).

[7] Cette partie initiale est essentiellement dérivée de quelques publications récentes qui portent sur l'historiographie du cinéma en Turquie. Voir Yıldırım et Yıldırım, 2020, pp. 39-71 et Yıldırım, 2021, pp. 72-98.

La seconde partie tente de démontrer comment la nature, les thèmes et les problématiques principaux du discours nationaliste de ces pionniers (« origines », « début », « pionniers nationaux », « premières fois » etc.) sur le cinéma des premiers temps en Turquie n'est pas dépassée mais largement répétée par les quatre auteurs (Burçak Evren, Alican Sekmeç, Burcu Yasemin Şeyben et Özgür Şeyben) ayant contribué à l'ouvrage commémoratif, *Un siècle au cinéma : cadeau pour le centième anniversaire du cinéma turc*, mis en question dans cet article. Mon intention est de prendre en compte la pratique de ces auteurs qui visent à faire des recherches sur les premiers temps du cinéma sans avoir sapé le discours turco-centrique des précurseurs de l'historiographie traditionnelle du cinéma en 2014. Ce faisant, je cherche à répondre à une série de questions. Qui sont ces chercheurs ? Quelles sont leurs places sociales ? Comment ils construisent leurs objets de recherche ? Comment ils organisent leurs discours historiques ? De quels types de sources profitent-ils ? Quelles sont leurs méthodes ? Comment et pourquoi ils se penchent sur l'histoire du cinéma des premiers temps ?

Il est à moi de rappeler que cette étude de cas ne vise pas pourtant à mettre en avant les caractéristiques historiographiques de quelques publications séminales qui datent d'après le centenaire et entreprennent d'aborder l'histoire des premiers temps du cinéma en Turquie ottomane ou républicaine dans certaines perspectives de la nouvelle histoire du cinéma. Je pense qu'un tel effort intellectuel nécessitera l'écriture d'un article ou projet de recherche pour pouvoir montrer et prouver quelles sont les conditions de possibilité d'écrire et de construire une nouvelle histoire du cinéma des premiers temps dans le contexte turco-ottoman ?

1. Enjeux Principaux des Histoires Traditionnelles du Cinéma Turc

1.1 Évolution des historiques du cinéma en Turquie ottomane et républicaine

Si l'on considère l'historiographie du cinéma en Turquie moderne, les deux textes les plus anciens trouvés à ce jour et rédigés en alphabet latin (le premier est un rapport rédigé en anglais, le second est un chapitre de livret publié en turc) remontent à 1933. Mais quelle était la situation de l'historiographie du cinématographe avant l'effondrement de l'Empire ottoman ? Un ouvrage phare publié par Odabaşı (2017, pp. 15-171) qui est le spécialiste de la presse ottomane, examine l'histoire de la presse cinématographique et analyse la manière dont les débats sur le « cinéma national » se déroulaient dans les périodiques. Cependant, les articles éventuels parus dans la presse de l'époque sur l'arrivée, la diffusion et le développement historique de la « photographie vivante » ou des « vues animées » dans les frontières de l'Empire ottoman restent à enquêter. Considérant que l'histoire du cinéma(tographe) a été écrite à plusieurs reprises et de différentes manières avant 1914[8], il convient d'étudier d'éventuels textes couvrant l'histoire du cinéma des premiers temps à l'époque ottomane.

Dans l'étude d'Özuyar (2004, pp. 87-106), où une grande partie des publications ottomanes (articles, critiques, apologies, polémiques etc.) sur le cinéma sont traduites, il n'y a aucun historique du cinéma. Lorsqu'on examine l'anthologie de ce chercheur indépendant qui contient certains des articles emblématiques de cinéma publiés dans la presse générale et spécialisée avant la Révolution linguistique du 1er novembre 1928, une poignée d'écrivains partagent le même point de vue, c'est-à-dire un regard toujours

[8] Voir à ce sujet, Kessler et Lenk, 2011, pp. 27-47 et Anonyme, 1912, p. 36.

centré sur l'importance des premières productions du cinéma turc. Ceux-ci fournissent des informations partielles, fausses ou vraies sur les films dits « nationaux » réalisés à la fin des années 1910 et au début des années 1920 (Özuyar, 2015, pp. 15-169).

Le long rapport intitulé « The Motion Picture in Modern Turkey » daté du 1er juillet 1933, préparé par Hinkle (2007, pp. 25-187), conseiller de l'Ambassade des États-Unis à Ankara, est à la fois un recueil statistique et un panorama historique. Le chercheur universitaire Malik (1933, pp. 7-11) publie une courte étude qui examine la relation pédagogique entre le cinéma et l'éducation en Turquie. Dans la seconde partie de ce livret qui analyse dans une perspective sociologique les effets tant positifs que négatifs du cinéma sur les enfants, l'histoire générale et turque du cinéma est brièvement résumée. Des informations y sont données sur les premiers films muets projetés dans l'empire, les premiers cinémas fixes ouverts à Istanbul, Salonique et Izmir, les premiers films turcs tournés ainsi que la situation actuelle de l'industrie cinématographique.

En 1933, un autre article est publié de manière anonyme et non signée dans le quotidien national *Cumhuriyet* (1933, p. 23) qui souhaitait célébrer le dixième anniversaire de la déclaration de la République. Les sources verbales et visuelles de ce résumé qui se concentre sur les branches d'exploitation et de production de l'industrie cinématographique sont basées en effet sur des informations et des photographies fournies par deux firmes telles que la Kemal Film et l'İpek Film.

Cependant, un article historique du pédagogue, politicien et ancien révolutionnaire (Jeune Turc) Kâzım Nami Duru, publié en français est récemment découvert, traduit et analysé[9]. D'ailleurs, son texte sur le cinéma turc qui date de 1932 avait été cité dans un ouvrage très bien connu en matière d'historiographie du cinéma. Le duo français qui a tenté d'écrire l'histoire encyclopédique et l'évolution artistique du septième art en cinq volumes distincts, fait référence à cet historien amateur dans le deuxième volume consacré aux périodes muettes des cinémas du monde (Jeanne et Ford, 1952, p. 392). Duru, pédagogue et homme politique de haut rang, devenu député en 1936, attribue au cinéma des rôles et des valeurs idéologico-politiques en fonction des contributions directes qu'il peut apporter à l'éducation du peuple et à la propagande du nouveau régime. Il souligne que le cinéma doit occuper la place la plus importante au début de la période républicaine et appelle le gouvernement national à créer un cinéma turc en bâtissant des studios convenables (Duru, 1936, p. 5).

L'historique de cet auteur est écrit sans citation ni bibliographie. Son récit n'est pas non plus conçu pour apporter des réponses définitives à des questions spécifiques. L'auteur reste silencieux sur la méthode. Son article est un sommaire descriptif mais dépourvu d'aspects analytiques ou interprétatifs. Son récit uniquement basé sur ses souvenirs personnels montre l'importance des projections cinématographiques dans les premières salles fixes situées à Salonique[10]. C'est une qualité qu'on ne voit pas chez les successeurs qui favorisent toujours la capitale ottomane par rapport aux villes portuaires. Duru traite d'une période d'environ quarante ans de l'histoire du cinéma en Turquie (1896-1932), en se concentrant principalement sur les questions d'exploitation, de production, de

[9] Voir Nami, 1932, pp. 730-731 ; Yıldırım et Yıldırım, 2020, pp. 50-62.

[10] L'héritage cinématographique riche de cette ville cosmopolite et ottomane attire désormais l'attention des chercheurs internationaux comme l'attestent ces deux publications récentes : Voir Leventopoulos, 2024, pp. 1-32 et Yıldırım, 2025, pp 1-6.

distribution, d'audience, de censure et de cinéma éducatif. Cette narration chronologique s'opère selon un développement linéaire. La structuration implicite de cette période historique du cinéma s'effectue à travers trois tournants concernant l'histoire politique du pays : l'Ancien Régime, l'ère de la monarchie constitutionnelle et l'après-guerre d'Indépendance (Voir, Yıldırım et Yıldırım, 2020, p. 53).

Le premier historique national connu de Tilgen (1939, p. 8), qui s'intéresse à l'histoire du cinéma turc ainsi qu'à celle de l'art calligraphique et du théâtre d'ombres en tant qu'historien autodidacte, date de 1939. Le récit de Tilgen, qui se concentre principalement sur la période d'après 1923 donne de brèves informations sur les sociétés de production, les studios sonores, les films tournés, les genres, les acteurs et les artistes de doublage. Selon l'auteur, le tournage de *Binnaz* marque le début de l'industrie nationale du film en Turquie. En 1950, il devient scénariste et écrit l'histoire de *Bırakılan Çocuk*, un mélodrame de famille tourné par Cahit Irgat pour la Halk Film qui était la maison de production la plus prolifique de l'époque (*Cumhuriyet*, 1950, p. 3).

Tilgen, qui a modifié et enrichi son résumé au fil du temps, s'est mis à publier des articles en série. Cette fois-ci, son discours historique accorde également de l'importance à la période pré-républicaine puisqu'il présente Sigmund Weinberg comme le pionnier étranger ayant présenté le premier film en Turquie, ayant tourné le premier film turc et ayant formé Fuat Uzkınay comme caméraman (Tilgen, 1951, p. 10-11). Ainsi, « le big bang » qu'il considère comme nécessaire à l'histoire nationale du cinéma turc est créée et le culte des « premières fois » est né. Son nouveau récit chronologique aborde tant la production cinématographique que l'exploitation (cinémas ouverts à Istanbul) et évalue pour la première fois, un réalisateur-scénariste turc, Muhsin Ertuğrul, à travers ses films muets et sonores qu'il a écrits et réalisés pour la Kemal Film et l'İpek Film.

Deux longues séries de ses huit articles publiés dans la presse spécialisée des années 1950 prouvent la transformation de l'historiographe en protohistorien (Yıldırım, 2021, p. 78). Le magazine populaire, *Yıldız* commence à éditer l'histoire illustrée du cinéma turc sous la plume de Tilgen (1953) qui donne la priorité aux archives non film. Tilgen agit comme un historiographe voire comme un annaliste qui d'abord énumère et ensuite classe par ordre chronologique les emblématiques événements nationaux concernant tous les aspects de l'histoire du cinéma turc entre 1914 et 1953. Les opérateurs, les vedettes, les producteurs, les scénaristes, les metteurs en scène, les associations de cinéma et tous les films d'actualité, de fiction et de documentaire ayant fait date dans l'histoire du cinéma turc font partie du contenu descriptif de son discours nationaliste. Selon lui, le cinéma turc naît le 14 novembre 1914 avec la réalisation d'*Ayastefanos'taki Rus Âbidesinin Hadmi* par une figure militaire. Il s'agit d'une actualité de propagande commandée par l'armée ottomane qui venait d'entrer en guerre contre la Russie tsariste. Ce film est désormais considéré comme un point de départ pour l'origine du cinéma turc. Quant à son réalisateur turc (l'officier de réserve Fuat Uzkınay), il devient logiquement le père-fondateur de ce cinéma national.

Le texte suivant de Tilgen (1956), divisé comme le premier en huit articles inextricablement liés, représente, à mes yeux, un historique national écrit sur le cinéma turc. Grâce à cette nouvelle série, il abandonne la simple démarche d'un historiographe en devenant un protohistorien dont l'objectif principal est de rédiger l'histoire du cinéma turc des origines à 1956 (Tilgen, 1956-a, p. 12). Son récit historique vise à mettre en valeur un entrepreneur étranger (Weinberg) qui représentait les Pathé Frères en Turquie

européenne et organisait la première projection publique à Istanbul vers la fin du XIXe siècle. Cette fois-ci, le propos idéologique de Tilgen qui détaille le tournage du premier film turc en 1914 n'est pas tributaire seulement des documents écrits ou graphiques car l'auteur se réfère aux sources orales en réalisant un entretien avec Uzkınay qui est en effet le personnage absolument indispensable de son récit national (Tilgen, 1956-b, p. 23).

Çalapala qui n'a reçu aucune formation universitaire en histoire obtient pourtant son diplôme de droit de l'Université Ankara en 1936 (*Cumhuriyet*, 1997, p. 14). Il travaille dans la presse comme rédacteur en chef et se spécialise dans l'écriture des romans pour enfants. Entretemps, ce journaliste-cinéphile n'hésite pas à rédiger un article sur l'adaptation cinématographique d'un roman nationaliste des années 1920 pour demander son remake actuel (Çalapala, 1944). Dans la seconde moitié des années 1940, Çalapala, sur la demande de l'Association des producteurs de films turcs, signe un texte intitulé « L'industrie du film en Turquie » qui est rédigé dans une perspective économique[11]. Ces entrepreneurs, avant de faire la promotion de leurs films tournés pour la saison cinématographique 1946-1947, profitent de l'apport historique de Çalapala avec l'intention de présenter le court passé du cinéma turc aux lecteurs intéressés.

Son panorama historique est idéologiquement conçu pour commémorer le cinquantenaire du cinéma en Turquie. Cet historien amateur qui ne cherche pas à présenter un récit narratif choisit de séparer son texte en vingt chapitres différents organisés selon le modèle chronologique des premières fois. Ce faisant, il rend légitime l'existence nationale du cinéma en Turquie depuis un demi-siècle. L'arrivée du cinématographe à la capitale ottomane, le lien entre le premier exploitant de cinéma (Weinberg) et la grande société de production française (Pathé), le tournage du premier film turc (*Himmet Ağanın İzdivacı*), l'œuvre du premier opérateur turc (Uzkınay), les premières salles ouvertes par les exploitants turcs (Cevat Boyer et Murat Bey), le premier film parlant (*İstanbul Sokaklarında*) sont des moments historiques incontournables cités dans son texte.

Toutes ces contributions à l'historiographie turque du cinéma ont donné lieu à la favorisation des origines et des premières fois dans les textes suivants rédigés par des successeurs. La focalisation unilatérale sur les hommes jugés « pionniers » et les événements jugés « premiers » est devenue la caractéristique traditionnelle des études sur l'histoire du cinéma des premiers temps en Turquie. L'absence de problématiques, de méthodes analytiques, de références, de citations, de périodisations et d'outils conceptuels sont des caractéristiques non seulement de l'historique de Duru mais aussi des articles de Çalapala et Tilgen. Trois protohistoriens du cinéma agissent souvent dans un ordre chronologique et présentent des récits aux liens de causalité faibles.

1.2. Tournant Crucial dans l'Historiographie du Cinéma Turc : 1954-1970

Dans l'historiographie du cinéma turc ; l'usage d'une méthode, le recours à la documentation, la citation des références, l'importance portée à la périodisation, la conception de la problématique et le choix d'une approche de l'histoire du cinéma en tant qu'art et industrie apparaissent pour la première fois chez Nijat Özön (Yıldırım, 2021, pp.

[11] Cette association formée par onze membres istanbuliotes veut attirer l'attention de l'opinion publique et de l'État sur les problèmes économiques du cinéma turc en écrivant un avant-propos sous forme de manifeste d'anti-fiscalité. Voir Yıldırım, 2014, pp. 56-58.

79-91). Avec sa contribution novatrice largement inspirée de la réflexion méthodologique de Georges Sadoul qu'on passe donc à la première étape de l'écriture moderne de l'histoire du cinéma en Turquie. Comment et pourquoi la pratique historienne de ce parangon a pu renouveler l'historiographie turque du cinéma au cours des années 1960 ? Qu'est-ce qu'il a apporté de nouveau à l'écriture de l'histoire du cinéma des premiers temps en Turquie ?

Ce grand érudit polyglotte fait ses études littéraires à l'Université Ankara et s'intéresse au cinéma avec toute sa passion intellectuelle et cinéphilique. Au début des années 1950, il est arrêté en raison de ses liens idéologiques avec le Parti Communiste Turc qui était clandestin. Après quelques mois passés en prison, Özön s'est mis à publier des articles critiques et des essais historiques dans des revues prestigieuses d'art, de culture, de littérature et de politique. Sa tentative d'écrire l'histoire socio-économique du cinéma à la Sadoul est perceptible dès ses premières études consacrées au cinéma turc replacé dans ses contextes économique, industriel et institutionnel (Özön, 1954, p. 3). En 1956, à Ankara, il fonde *Sinema*, une revue spécialisée dont le but principal est de défendre la légitimité du septième art comme une branche d'art majeure (Özön, 1956, pp. 1-2). C'est ainsi qu'un transfert culturel entre Sadoul et son admirateur Özön apparaît premièrement dans les numéros[12] de ce périodique mensuel qui publie la traduction d'une étude historiographique récemment écrite par l'historien chevronné[13].

Le premier récit important qui rapproche explicitement le discours nationaliste du chercheur Özön (1959, pp. 21-26) de celui de ses prédécesseurs (Tilgen, Çalapala) sur la question de souligner les origines du cinéma turc et de trouver son anniversaire date pourtant de 1959. C'est dans cette courte étude qu'il aborde pour la première fois l'histoire du cinéma des premiers temps en Turquie. Ce texte est écrit pour célébrer le 45e anniversaire du cinéma turc en confirmant la thèse de Tilgen qui considérait *La Démolition du monument russe d'Ayastefanos* comme le premier film turc étant tourné sur le sol ottoman. Pour Özön, le cinéma turc a vu le jour le 14 novembre 1914 grâce à cette actualité tournée par Uzkınay, un caméraman débutant[14]. Sa façon d'étudier « les origines et les pionniers » du cinéma en Turquie ottomane et son insistance de se focaliser sur « les premières fois » font de cet historien l'un des fondateurs du récit national du cinéma turc (Yıldırım, 2021, p. 83).

Dans son article commémoratif qui raconte chronologiquement l'histoire du cinéma turc entre 1914 et 1959, sa perspective sadoulienne l'aide à fusionner les aspects artistiques avec les aspects industriels. Autrement dit, son interprétation esthétique méprisante à propos du cinéma turc se mêle à une lecture industrielle critique. Dans cet historique, l'auteur décrit et analyse l'évolution de l'industrie du cinéma turc à partir des données statistiques relatives aux branches de production, de distribution et d'exploitation. Pour un marxiste comme lui, la désorganisation industrielle et le sous-développement économique du cinéma turc ne peuvent être surmontés qu'avec la syndicalisation des travailleurs de cinéma et les politiques de soutien et de protection de l'État. À cet égard, il exige l'intervention et la planification de l'État comme une recette pour pouvoir

[12] Voir Özön 1956, p. 2 et 1956, pp. 2. 40.

[13] Voir Sadoul, 1954, pp. 16-24 et 93-96.

[14] Dans son dictionnaire encyclopédique publié un an auparavant, Özön (1958, pp. 320-321) cite le nom de Fuat Uzkınay comme « le caméraman turc » ayant tourné ses actualités en 1914 et le considère comme « l'un des premiers cinéastes turcs. »

résoudre tous les problèmes cruciaux de cette structure économique. L'auteur qui juge, condamne voire stigmatise l'état primitif de l'art du cinéma en Turquie fait de Muhsin Ertuğrul, la tête de Turc de ce domaine. À ses yeux, ce réalisateur d'origine metteur en scène de théâtre ayant réalisé des films muets pendant les années 1920 et des films parlants pendant les années 1930 et 1940 est le responsable unique d'une très mauvaise influence esthétique théâtrale ayant dominé et abîmé le langage cinématographique turc pendant longtemps.

La publication de son ouvrage scientifique dédiée à l'histoire du cinéma turc date du début des années 1960 (Özön, 1962**)**. L'originalité de l'auteur est que son étude séminale commence par dessiner un cadre méthodologique assez moderne et s'interroge sur la manière dont l'histoire du cinéma turc peut s'écrire. Son *Histoire du cinéma turc d'hier à aujourd'hui : 1896-1960* s'appuie sur quatre approches historiennes que l'on ne retrouve pas dans les travaux précédents des historiens amateurs : la définition d'une problématique précise, la conception d'une méthode analytique profitant de la méthodologie de documentation vulgarisée par Sadoul, la réflexion sur l'absence ou l'inaccessibilité des archives filmiques et non-filmiques en Turquie et la périodisation dichotomique de l'histoire du cinéma turc en prenant en compte les styles théâtraux et cinématographiques de quelques réalisateurs dominants comme Muhsin Ertuğrul et Lütfi Akad.

La structure discursive idéologique du premier livre sur l'histoire du cinéma turc écrit par Özön est tout à fait compatible avec celles de ses prédécesseurs ayant marqué l'historiographie du cinéma. En effet, son discours historique est empreint d'un nationalisme qui met en avant les origines du cinéma en Turquie, les premières fois ainsi que les pionniers turcs. L'approche marxiste de Sadoul, c'est-à-dire l'écriture de l'histoire du cinéma en tant qu'art et industrie influe sur Özön qui finit par écrire une véritable histoire nationale du cinéma turc.

Son livret sur l'œuvre cinématographique d'Uzkınay publié par la Cinémathèque turque repose sur des recherches effectuées dans les archives filmiques du Centre du cinéma et de la photographie de l'armée turque. Özön qui l'exalte en tant que pionnier des actualités, des documentaires et des films de fiction réalisés ou produits au sein de l'armée ottomane analyse techniquement et thématiquement ses films survécus mais sème le doute sur ledit premier film turc, *La Démolition du monument russe d'Ayastefanos* à cause de son absence dans la collection des archives militaires (Özön, 1970, p. 10). Cependant, cette tentative méticuleuse d'analyses filmiques se mêle idéologiquement à la reconnaissance du père-fondateur du cinéma turc[15]. Ce chercheur reconnaît quand même l'existence de ce film qu'il considère comme perdu et introuvable lors du déménagement du Centre d'Istanbul à Ankara.

2. Un Grand Prétexte pour la Commémoration Nationale du Centenaire du Cinéma Turc

À l'occasion de la cinquante et unième édition du Festival d'Antalya dont le thème principal était « Le cinéma en Turquie, de la tradition à l'avenir », un grand ouvrage a été

[15] Özön (1975, p. 452) cite le nom de Milton Manaki pour la première fois en 1975 mais ne lui donne aucun rôle important dans les histoires communes des cinémas balkaniques, ottomans ou turcs.

collectivement préparé sous la direction d'un haut bureaucrate culturel. Le Dr. Şeyh Abdurrahman Çelik, qui était le Directeur général des droits d'auteur et du cinéma avant d'être nommé le Conseiller au Ministère de la Culture et du Tourisme a pris la responsabilité éditoriale de ce livre dont l'objectif décisif est de célébrer le centenaire du cinéma turc : 1914-2014. Çelik (2014, pp. 7-9) tient à éditer ce livre avec le concours de la Mairie d'Antalya parce qu'il voit dans le cinéma une valeur stratégique capable de contribuer à la contemporainisation de la culture turque. Ce haut fonctionnaire de culture qui envisage le cinéma comme une industrie, un art et un moyen de communication de masse publi son livre *Kültür Endüstrileri* dans lequel il défend et soutient la privatisation dans le domaine d'art (*Cumhuriyet*, 2014, p. 6). Son commentaire spéculatif donne un avis clair sur la manière dont les premiers temps du cinéma en Turquie vont être traités dans cette étude collective publiée à l'occasion de cet événement culturel :

> On sait définitivement que cent ans avant, le tournage du premier film dans notre pays a commencé avec *La Démolition du monument russe d'Ayastefanos*. On pense quand même qu'il y a eu des films réalisés par les Turcs en Turquie avant cette date (Çelik, 2014, p. 7).

2.1. Une Querelle d'Origines

Dans ce contexte éditorial, Burçak Evren, archiviste, collectionneur, organisateur des festivals, critique et historien amateur du cinéma ayant écrit des articles et des livres sur ce film jamais vu mais aussi mythifié qu'exalté depuis les premiers travaux des protohistoriens, signe le premier texte intitulé « L'aventure du monument russe d'Ayastefanos qui est l'anniversaire du cinéma turc ». Un retour en arrière serait obligatoire pour l'explication de l'élaboration de cet article de synthèse. En 1969, Evren commençait à travailler au quotidien *Dünya* comme correcteur avant d'y devenir critique de cinéma tandis qu'il faisait ses études universitaires au département de préhistoire et d'archéologie classique de l'Université d'Istanbul[16]. Dans la première moitié des années 1970, il a apporté sa contribution à une revue cinéphilique importante *Yedinci Sanat* avec ses articles critiques alors qu'il travaillait en tant qu'éditeur ou rédacteur en chef dans la grande presse gauchiste. Ce critique de cinéma a pu avoir une réputation populaire à partir de la publication de ses articles dans *Yeni Ortam*, le journal de gauche le plus vendu des années 1970.

En l'occurrence, il s'est transformé petit à petit en chercheur de cinéma comme la plupart des précurseurs de l'historiographie turque du cinéma qui travaillaient dans la presse générale. Dès ses premiers textes parus en 1984, l'année qui équivalait à la célébration du 70e anniversaire du cinéma turc, il a remis en question le tournage incertain de *La Démolition du monument russe d'Ayastefanos*, un documentaire de 150 mètres que personne n'a vu mais qui est reconnu comme le premier film turc (Evren, 1984, pp. 6-8). Ensuite, il a lancé les deux frères Macédoniens, Yanaki et Milton Manaki comme les réalisateurs balkaniques du premier film turc grâce aux sujets ottomans de leur film. Il s'agit d'un autre documentaire, *Sultan V. Mehmet Reşat'ın Manastır Ziyareti,* réalisé du 5 au 26 juin 1911 et projeté en Turquie pour la première fois en 1990, puis en 1995 à l'occasion de la Semaine du film de Macédoine. Selon Evren (1996, p. 66), les frères Manaki, citoyens

[16] Voir, Vardar, 2012, pp. 42-43 et Saydam, 2015, p. 38.

ottomans vivant sur le territoire de l'Empire ottoman, ont réalisé le premier film ottoman et par conséquent turc de l'histoire.

Son approche révisionniste de l'histoire du cinéma turc s'est développée plus concrètement avec la publication d'un ouvrage biographique et réhabilitant sur l'exploitant pionnier étranger, Sigmund Weinberg, à l'occasion du centenaire du cinéma[17]. Il est évident que le discours historique de ce chercheur de cinéma a adopté, dès le début, une attitude critique face aux discours publiés avant le sien sur les premiers temps du cinéma turc. En plus, il a toujours souligné l'importance de l'usage des sources primaires (majoritairement écrites) sur le plan méthodologique. Par contre, sa façon de fétichiser et de souligner les premières fois d'après un point de vue idéologique est compatible avec la conception turco-centrique de ses prédécesseurs pour étudier les premiers temps de l'histoire du cinéma turc. Son attitude de créer ou de trouver une origine pour l'histoire du cinéma turc est très visible dans ses deux livres dont l'objectif unique est de désigner, d'après un point de vue chronologique, les premiers films turcs (Evren, 2003, pp. 9-55; 2006, pp. 7-94). Il s'agit du même texte historique publié sous deux titres différents.

Son article publié dans *Un siècle au cinéma* est une compilation d'onze pages de ses textes publiés entre 1984 et 2006. Divisé en neuf intertitres thématiques et chronologiques, il débute par la description du contexte de guerre entre l'Empire ottoman et la Russie tsariste en 1877 et présente l'édification d'un arc de triomphe à Ayastefanos (un quartier grec donc orthodoxe de Constantinople) comme la conséquence de la victoire définitive des Russes en 1878. Avant de passer à la démolition de cet édifice pour cause de participation de l'Empire à la Grande Guerre contre la Russie, l'auteur décrit les caractéristiques architecturales de ce monument commémoratif en ajoutant des documents photographiques pris avant, pendant et après sa destruction totale. Son résumé sur le tournage d'un film de propagande pour enregistrer cette démolition en 1914 répète mot à mot les discours historiques antérieurs mais soupçonne de son existence en ayant recours au livret d'Özön sur Uzkınay et à un article de Burhan Arpad (1982, p. 2), le critique de cinéma des années 1950 qui a supposé que le film n'avait jamais été réalisé[18]. Il passe alors à la filmographie des frères Manaki pour les proposer comme les premiers cinéastes de l'histoire du cinéma turc.

Le problème c'est que le discours turco-centrique de ce texte est à la fois contradictoire et paradoxal parce que son auteur, à l'instar des promoteurs de l'historiographie turque du cinéma, continue à reconnaître *La Démolition du monument russe d'Ayastefanos* comme

[17] Ce livre largement illustré qui croise les documents imprimés, manuscrits et graphiques avec les sources de seconde main contient aussi deux chapitres sur *La Démolition du monument russe d'Ayastefanos*. Le but d'Evren (1995) est de faire une archéologie du cinéma turc à travers une analyse dédiée à ses premières années.

[18] Cette source n'est pas citée par Evren dans sa bibliographie. L'hypothèse d'Arpad est infirmée par le chercheur universitaire Odabaşı (2017, pp. 160-162) qui a publié dans son ouvrage novateur deux annonces parues dans la presse générale de l'époque sur la projection de ce film à İstanbul, dans la salle Ali Efendi, à la fin du décembre 1914. Selon cet auteur (2017, pp. 162-163), la presse ottomane ne prend pas au sérieux *La Démolition du monument russe d'Ayastefanos* et ne le considère jamais comme le premier film turc ou ottoman. Cependant, pour les journalistes ottomans, le « cinéma national » date de 1917 avec la production des films narratifs de long métrage qui inaugurent une industrie locale de cinéma.

l'anniversaire national du cinéma turc tandis qu'il considère *La Visite du Sultan Mehmet V Reşat à Monastir* comme le premier film turc[19]. Il pense le terme de national avec l'identité nationale du cinéma. La cohérence de son propos est contestable parce qu'il a infirmé la thèse historique qui fait de *La Démolition du monument russe d'Ayastefanos* l'anniversaire du cinéma turc en exigeant l'écriture de l'histoire à partir des documents mais pas des rumeurs lors d'une table ronde organisée la même année de la publication de son dernier article (Saydam, 2015, p. 8). Sans avoir élargi l'horizon des études cinématographiques sur les premiers temps du cinéma en Turquie ottomane, Evren amplifie le discours nationaliste de ses ancêtres qui étaient en quête d'une origine capable de porter la force symbolique d'une naissance. À vrai dire, il ne tente que de trouver le film le plus ancien tourné à l'intérieur des frontières de l'Empire en négligeant d'analyser techniquement, formellement ou thématiquement tous les films cités tout au long du texte. Sa perspective turco-centrique (et filmo-centrique) se manifeste sans doute avec cette phrase qui ne s'appuie sur aucune source fiable : « Le tournage des films par les Turcs en Turquie d'avant 1914 obtient la certitude ». En raison de sa technique récursive qui sert à déterminer seulement une naissance nationale pour la légitimité de l'histoire du cinéma turc, cet auteur se perd dans une querelle des origines et dans une étude des premières fois.

2.2. Des Productions Cinématographiques Ottomanes à la Naissance du Cinéma Turc

« Les premiers films du cinéma turc », c'est-à-dire le second article de l'ouvrage est dû à Alican Sekmeç qui est un producteur de télévision ayant fait ses études à l'Institut de cinéma et de télévision de la Faculté des Beaux-arts de l'Université Mimar Sinan. Ce collectionneur-archiviste a collaboré à quelques revues cinéphiliques comme *Klaket*, *Geceyarısı Sineması* dans la première moitié des années 2000 et a souvent participé aux festivals du film organisés en Turquie avec ses livrets monographiques écrits sur les anciennes vedettes du cinéma et ses interventions orales. Sekmeç a été aussi curateur des expositions de cinéma turc organisées au Festival d'Antalya en 2003, 2004, 2009 et 2010[20]. Il a pris place dans la presse audiovisuelle professionnelle au contraire des autres historiens amateurs qui travaillaient en majorité dans la presse écrite.

Le court texte de ce chercheur résulte également d'une approche turco-centrique pour éclairer les films de fiction réalisés pendant la période qui va de 1897 à 1923. Sa méthode consiste à classer par ordre chronologique les œuvres d'une cinématographie qu'il nomme « ottomane » alors que son discours vise à désigner le premier film turc dans le contexte multiethnique et multiculturel de l'Empire défunt. Son propos de cinq pages se réfère aux témoignages anecdotiques très tardivement publiés après la période qu'il étudie et aux articles critiques contemporains qui donnent des jugements superficiels sur deux films narratifs *Mürebbiye* et *Binnaz* réalisés par Ahmet Fehim en 1919 mais n'ont pas survécu.

La focalisation linéaire de Sekmeç sur la production cinématographique ottomane des années 1910 aux années 1920 sert à classer les documentaires et actualités réalisés par le Centre du cinéma de l'armée sous la direction de Weinberg et d'Uzkınay, à décrire les

[19] Par contre, on ne sait pas à cause du quel critère il ne prend pas en compte deux films antérieurement réalisés par les frères Manaki : *Büyükanne Despina* et *Ulah Göçmenleri*. Voir Stardelov, 2014, pp. 67-68.

[20] Voir, Sekmeç, 2014, p. 378.

deux premiers films de long métrage, *Pençe* et *Casus*, tournés par un jeune journaliste Sedat Simavi en 1917 avec le soutien financier d'une association militaire et à présenter les films de la première série comique *Bican Efendi* tournés par Şadi Fikret Karagözoğlu à partir de 1921 en s'inspirant du fameux type Charlot créé par Charlie Chaplin. L'auteur choisit d'orner son texte avec les photographies de tournage de *La Gouvernante*, de *Binnaz* et de *Bican Efendi Vekilharç* au lieu d'inventer une méthode convenable à l'analyse de leurs fragments filmiques survécus et conservés dans les archives de l'Université Mimar Sinan.

Le discours critique de Sekmeç qui cherche, comme les autres, à déterminer la naissance du cinéma turc problématise la place du premier film de fiction, *Le Mariage de l'agha Himmet* (1916-1918) dans l'histoire du cinéma turc en s'adressant aux propos de Vahram Balıkçıyan, un chanteur arménien de l'Opérette Benliyan, qui prétend avoir joué dans les deux films produits par un producteur anglais mais tournés par la troupe de Benliyan à Istanbul en 1912. En fait, Sekmeç (2014, p. 23) cite l'article de Tilgen ayant réalisé un entretien avec Balıkçıyan au début des années 1960. Il construit son objet historique pour attirer l'attention sur les films narratifs réalisés en Turquie ottomane en remettant en question la célébration du centième anniversaire du cinéma turc. Sa façon de favoriser les premières fois réside dans l'intention de remonter à l'origine nationale du cinéma turc qui date d'avant 1914 selon lui.

2.3. La Reconnaissance de Muhsin Ertuğrul comme un Cinéaste Avant-Coureur du Cinéma Turc

Comment expliquer le troisième article élogieux, « Muhsin Ertuğrul en tant que cinéaste », écrit sur le metteur en scène le plus controversé de l'histoire traditionnelle du cinéma turc ? Son auteure, Burcu Yasemin Şeyben, est une universitaire ayant fait un doctorat sur la critique de théâtre et la dramaturgie. *A priori*, cette enseignante-chercheure n'a aucun lien scientifique avec des recherches historiques qui concernent le passé du cinéma turc. D'ailleurs, cette spécialiste de théâtre est connue grâce à ses critiques parues dans la grande presse des années 2010 sur les pièces présentées au Festival d'Avignon et grâce à sa participation directe pour l'organisation d'un symposium international sur l'éducation de théâtre en 2009 (Şeyben, 2010, p. 17 et Gürün, 2010, p. 18). Sa contribution de six pages à l'ouvrage commémoratif dédié au centenaire du cinéma turc découle donc d'un discours critique des histoires du cinéma turc qui dévalorisent et sous-estiment, selon elle, l'œuvre cinématographique d'Ertuğrul qui mérite pourtant d'être acclamée. C'est avec cet article qu'on passe de la promotion des films considérés premiers du cinéma turc à celle de la figure historique la plus influente de ce cinéma national.

La démarche historiographique de l'auteure commence par regrouper les travaux de trois historiens chevronnés du cinéma turc dans une catégorie conceptuelle qui a pour titre « Histoire Officielle du Cinéma ». À son avis ; les ouvrages d'Özön, de Giovanni Scognamillo (1998) et d'Alim Şerif Onaran (2013), l'auteur d'un livre monographique sur le cinéaste en question reprochent à Ertuğrul d'être la cause essentielle de l'esthétique théâtrale et mélodramatique ayant dominé les premiers temps du cinéma turc. Pour Şeyben, cette étiquette d' « esthétique théâtrale » qui rejette à la poubelle tous les films d'Ertuğrul du début des années 1920 à la fin des années 1940 provient d'une attitude réductionniste et d'un parti pris comparatif en devenant un principe dogmatique des études sur ce précurseur.

L'objectif de son propos est d'exiger une relecture théorique et analytique de l'œuvre

filmique d'Ertuğrul dont elle fait l'apologie en le sublimant avec des expressions somptueuses. Il s'agit d'un créateur phénoménal qui est reconnu à la fois comme le père-fondateur du cinéma turc, le maître-pionnier des arts et l'artiste unique des arts du spectacle en Turquie. C'est avec l'intention de défendre, de réhabiliter et de favoriser ce réalisateur méprisé qu'elle se met à saper les discours historiques antérieurs au sien.

Le problème c'est que la réflexion idéologique de Şeyben qui demande immédiatement une légitimité artistique pour l'œuvre d'Ertuğrul ne se réfère pas à une analyse pertinente de films survécus de ce réalisateur dans le contexte esthétique de leur époque mais au soulignement habituel des premières fois qui font de son protagoniste le pionnier national de quelques nouveautés techniques et génériques concernant l'histoire du cinéma turc. En l'occurrence, les sources les plus exploitées par l'auteure ne sont qu'écrites. En plus, elle omet de se servir d'articles et de mémoires (Ertuğrul, 2007) publiés par son cinéaste préféré d'après une méthode critique. Les photographies de plateau et de tournage comme les photogrammes tirés de quelques films d'Ertuğrul sont des ornements qui illustrent son texte au discours évaluatif. En effet, elle se contente de réfuter tous les discours historiques critiques dans le but de formuler de nouvelles propositions sur la production cinématographique de ce cinéaste qui se compose de trente-cinq films tournés en Allemagne, en Turquie ottomane et républicaine, et en URSS entre la fin des années 1910 et le début des années 1950. Cependant, sa méthode consiste à comparer les écrits anecdotiques de ce réalisateur, édités dix ans après sa mort, avec les arguments impressionnistes des représentants de l'histoire traditionnelle du cinéma turc. En bref, son discours historique se concentre sur un seul homme jugé très important.

Du point de vue filmocentrique de l'auteure, Ertuğrul est un grand réalisateur parce qu'il signe les premiers films de genre (le premier film parlant *Dans les rues d'Istanbul*, le premier film musical *Karım Beni Aldatırsa*, le premier film de village *Aysel Bataklıdamın Kızı*, le premier film de chanteur *Allah'ın Cenneti* et le premier film en couleurs *Halıcı Kız*); parce qu'il donne pour la première fois les rôles aux actrices turco-musulmanes dans l'un de ses films muets *la Chemise de feu* et parce qu'il réalise la première coproduction multinationale de l'histoire du cinéma turc avec *Dans les rues d'Istanbul*. Le résumé chronologique, biographique, narratif et réhabilitant de l'auteure manque néanmoins d'une base démonstrative et descriptive à cause de sa négligence analytique. La faiblesse de sa démarche se situe dans le fait qu'elle néglige le visionnage des films sur lesquels porte son étude historique. Le discours solennel de Şeyben vise à remettre en valeur Ertuğrul en tant que pionnier révolutionnaire du cinéma turc en soulignant la légitimité de son héritage artistique pour l'écriture de l'histoire esthétique du cinéma turc.

2.4. L'Éloge de Cemil Filmer en tant qu'Exploitant Pionnier du Cinéma Turc

Le seul article qui ne prend pas comme objet les films ou les réalisateurs importants des premiers temps du cinéma turc appartient à Özgür Şeyben qui se présente comme écrivain de cinéma et cinéaste. Cet enseignant professionnel qui donne des cours de scénario et de mise en scène à l'Université a reçu une formation universitaire dans la discipline de cinéma et de télévision à l'Université de Marmara. Avant de réaliser son premier long métrage, *Bir Aylak Adam* en 2012, il a collaboré à la revue cinéphilique, *Sinematürk*, sortie par le critique Burçak Evren en 2006 (*Cumhuriyet*, 2006, p. 16). Son texte initial publié dans le premier numéro de ce périodique mérite d'être rappelé puisqu'il se concentre sur les frères Manaki et le(s) début(s) du cinéma macédonien (Şeyben, 2006-a, pp. 22-29). Dans l'article suivant, il a abordé les travaux photographiques et

cinématographiques de ce tandem balkanique en Turquie en adoptant un discours historique consacré aux études des premières fois (Şeyben, 2006-b, pp. 22-29). Ensuite, il a donné un ouvrage biographique à la mémoire d'Aykut Oray, un inoubliable comédien de théâtre et de cinéma en Turquie (*Cumhuriyet*, 2009, p. 16).

Dans son texte de neuf pages emblématiquement intitulé « L'exploitant pionnier Cemil Filmer à la lumière de ses mémoires », il convoque l'approche biographique de l'histoire du cinéma en respectant le turco-centrisme de l'ouvrage collectif auquel il collabore en tant que chercheur. Le problème c'est que l'auteur se contente de résumer de façon chronologique la longue vie de cet homme de cinéma (1895-1990) en utilisant une source unique qui est en effet le livre écrit par cette personne. Sans avoir fait une critique interne de ce document autobiographique dans lequel Filmer (1984) se considère comme l'un des premiers cinéastes turcs, il donne la parole à son protagoniste en citant neuf paragraphes au fil de cet article pour pouvoir prouver la véracité de son discours historique. Sa méthode de renvoi aux citations de plus en plus longues se répète tout au long du texte. En définitive, l'auteur ne remet pas en question la subjectivité potentielle des souvenirs autobiographiques du ledit exploitant en oubliant de les comparer avec d'autres sources primaires de caractère synchronique[21].

En dépit des fautes, des exagérations voire des falsifications que ce récit personnel pourrait contenir, Şeyben essaie de tracer le portrait subjectif de Filmer en le considérant comme un précurseur ayant fait date dans les branches de l'exploitation, de la distribution et de la production de l'industrie turque du cinéma. La déficience méthodologique, l'absence d'une attitude analytique et d'une problématique précise poussent l'auteur à faire l'apologie de ce cinéaste turco-musulman qui est présenté aux nouvelles générations comme un grand maître et un doyen du cinéma turc. Il cherche donc à rappeler et à souligner l'importance patrimoniale des activités cinématographiques essentielles de son protagoniste entre la fin des années 1910 et le début des 1960. La technique narrative de cet auteur se libère de la perspective filmocentrique des articles précédents et se distingue d'une banale étude des premières fois alors que son discours nationaliste se focalise sur un autre homme jugé incontournable pour la pérennité de l'historiographie nationale du cinéma turc.

Conclusion

Ces historiens non professionnels qui écrivent sur les premiers temps du cinéma turc dans cet ouvrage collectif dont le but principal est d'assurer la continuité de l'historiographie turque du cinéma convoquent en même temps les approches chronologique, biographique, esthétique et filmocentrique de l'histoire du cinéma. Ils s'appuient majoritairement sur l'exploitation des sources écrites pour fétichiser les premières fois et hiérarchiser les précurseurs à travers le critère de chronologie. Il s'agit alors d'une étude historique qui tient à regrouper une poignée de films considérés premiers et à favoriser la cinématographie turque à travers l'éloge de ses pionniers.

Ses articles sont à la recherche de donner des réponses adéquates à ces types de questions avec l'intention de déterminer une naissance pour le cinéma turc : Quelle est la première œuvre filmique du cinéma turc ? Qui est son pionnier le plus influent ? Et pour quelles raisons « nationales » ? À vrai dire, ces chercheurs se donnent deux objets

[21] Sur la relation entre l'autobiographie et l'historiographie voir Aydın, 2015, pp. 145-199.

historiques : les films d'un côté et les précurseurs de l'autre. Même s'ils adoptent une attitude critique et légèrement révisionniste face aux discours des représentants de l'histoire traditionnelle du cinéma turc (Çalapala, Tilgen et Özön), ils ne réussissent pas cependant à élargir l'horizon des études historiques sur les premiers temps du cinéma turc parce qu'ils n'arrivent pas à fonder une méthodologie rigoureuse et novatrice compatible avec le paradigme de la nouvelle histoire du cinéma.

Comme d'habitude, ils se perdent dans une querelle des origines ou dans une demande très romantique de réhabilitation. Leur façon de faire un travail d'historien ne prend pas en compte curieusement l'analyse de documents filmiques. Dans ces conditions ; les mémoires, les écrits des protagonistes, les témoignages oculaires et quelques rares articles critiques de l'époque étudiée l'emportent sur le visionnage indispensable des films ou des fragments filmiques accessibles. Il est évident que les sources écrites jouent un rôle central dans l'élaboration du discours évaluatif ou normatif de tel ou tel historien amateur ayant contribué à l'ouvrage en question.

En somme, tous ces textes écrits d'après une perspective narrative et réhabilitant contribuent à la reconstruction de l'historiographie nationale du cinéma turc en restant liée essentiellement aux discours idéologique et nationaliste des protohistoriens du cinéma.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

References / Kaynakça

ANONYME. (1912). Le cinématographe en Turquie. *Ciné-Journal*, 179, 36.

_ (1933, 29 Teşrinievvel). 10 Yılın Sinema Tarihi: Türkiye'de Sinemacılık ve Filimcilik Nasıl İnkişaf Etti? *Cumhuriyet*, 23.

_ (1959, 14 Ağustos). Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni. *Cumhuriyet*, 4.

_ (1997, 14 Şubat). Gazeteci Rakım Çalapala Öldü. *Cumhuriyet*, 14.

_ (2006, 20 Ekim). İki Yeni Dergiyle Sinema ve Tiyatro. *Cumhuriyet*, 16.

_ (2009, 24 Aralık). Aykut Oray Kitabı Çıktı. *Cumhuriyet*, 16.

ARPAD, B. (1982, 10 Eylül). İlk Türk Filmleri Üzerine. *Cumhuriyet*, 2.

AUMONT, J. & MARIE, M. (2001). *Dictionnaire théorique et critique du cinéma*. Paris, Nathan.

AYDIN, S. (2015). Otobiyografi Nasıl Okunur ? Biteviye Tarihçiliğin Açmazlarına Dair. Bülent Somay (ed.), *Tarih, Otobiyografi ve Hakikat: Yüzbaşı Torosyan Tartışması ve Türkiye'de Tarihyazımı*. İstanbul, BÜY, 145-199.

BARNIER, M. & JULLIER, L. (2017). *Une brève histoire du cinéma (1895-2015)*. Paris, Fayard/Pluriel.

BILLAUT, M. & CHAMPOMIER, E. (2016). Vingt ans après le "centenaire" : quelle histoire pour quelles Mémoires du Cinéma ? *1895. Mille huit cent quatre-vingt-quinze*, 79, 172-179. https://doi.org/10.4000/1895.5186

(1950, 6 Eylül). Bırakılan Çocuk. *Cumhuriyet*, 3.

BONITZER, P. (1982). *Le champ aveugle*. Paris, Cahiers du cinéma/Gallimard.

CERTEAU de M. (1975). *L'écriture de l'histoire*. Paris, Gallimard.

ÇALAPALA, R. (1944, 15 Haziran). *Ateşten Gömlek* Yeniden Çevrilmelidir. *Yıldız*, 129.

_ (1947). *Türkiye'de Filmcilik*, İstanbul, YFYC.

ÇELİK, Ş. Abdurrahman. (2014). Takdim. Ş. Abdurrahman Çelik (ed.), *Sinemada Bir Asır: Türk Sinemasının 100. Yılına Armağan*, Ankara, ANSET, 7-9.

[DURU]. N. K. (1932). Le cinématographe en Turquie. *Revue internationale du cinéma d'éducateur*, 8, 730-731.

_ (1936, 6 Ekim). Sinemanın Rolü. *Cumhuriyet*, 5.

ERTUĞRUL, M. (2007). *Anılar: Benden Sonra Tufan Olmasın!* İstanbul, Remzi.

EVREN, B. (1984, Kasım). İlk Türk Filmi Üstündeki Kuşkular. *Gelişim Sinema*, 2, 6-8.

_ (1984, Aralık). İlk Türk Filmine İlişkin Görüşler ve Belgeler. *Gelişim Sinema*, 3, 18-19.

_ (1995). *Sigmund Weinberg Sinemayı Türkiye'ye Getiren Adam*. İstanbul, Milliyet.

_ (1996). Les premiers pas (1895-1923), Mehmet Basutçu (ed.), *Le cinéma turc*. Paris, Centre Pompidou, 63-69.

_ (2003). *Türk Sinemasının Doğum Günü Bir Savaş - Bir Anıt - Bir Film*. İstanbul, Antrakt.

_ (2006). *İlk Türk Filmleri*. İstanbul, Es.

_ (2014). Türk Sinemasının Doğum Gününü Oluşturan Ayastefanos'taki Rus Abidesinin Serüveni. Ş. Abdurrahman Çelik (ed.), *Sinemada Bir Asır: Türk Sinemasının 100. Yılına Armağan*. Ankara, ANSET, 11-21.

FİLMER, C. (1984). *Hatıralar: Türk Sinemasında 65 Yıl*. İstanbul.

GADREAULT, A. (2008). *Cinéma et Attraction. Pour une Nouvelle Histoire du Cinématographe*. Paris, CNRS.

GAUTHIER, P. (2011). L'histoire amateur et l'histoire universitaire : paradigmes de l'historiographie du cinéma. *Cinémas*, 21 (2-3), 87-105. https://doi.org/10.7202/1005585ar

GÜRÜN, D. (2010). Üniversiteler Tiyatroda Buluştu. *Cumhuriyet*, 18.

HAGENER, M. & ZIMMERMANN, Y. (2024). Introduction: Unpacking Film History's Own Histories: Towards an Archaeology of Film Historiography. Malte Hagener & Yvonne Zimmermann (ed.), *How Film Histories Were Made. Materials, Methods, Discourses*. Amsterdam, AUP, 13-43. 10.5117/9789463724067

HINKLE, M. E. (2007). The Motion Picture in Modern Turkey. Rıfat N. Bali (ed.), *The Turkish Cinema in the Early Republican Years*. İstanbul, İsis, 25-187.

KESSLER, F. & LENK, S. (2011). L'écriture de l'histoire au présent. Débuts de l'historiographie du cinéma. *Cinémas*, 21 (2-3), 27-47. https://doi.org/10.7202/1005583ar

JEANNE, R. & FORD, C. (1952). *Histoire encyclopédique du cinéma-II: Le cinéma muet (suite) 1895-1929*. Paris, SEDE.

LEUTRAT, J-L. (2004). *Le cinéma en perspective : Une histoire*. Paris, Nathan.

LEVENTOPOULOS, M. 2024. Thessaloniki in Early Cinema History: Cinematic Entanglements and Disentanglements amid Moving Borders in the Balkans and the Eastern Mediterranean, *Film History*, 35 (3), 1-32. https://doi.org/10.2979/fih.00007

MALİK, A. H. (1933). *Türkiye'de Sinema ve Tesirleri*. Ankara, Hakimiyeti Milliye.

NELMES, J. (2012). *Introduction to Film Studies*. Londra & New York, Routledge.

ODABAŞI, İ. A. (2017). *Milli Sinema Osmanlı'da Sinema Hayatı ve Yerli Üretime Geçiş*. İstanbul, Dergâh.

_ (2023). Bir İstiklal Savaşı Filmi (Zafer Yollarında) Anlatısının Geleneksel Sinema Historiyografisinde İnşası ve Tarihî Hakikatler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 284–301. https://doi.org/10.32709/akusosbil.1341699

ONARAN, A. Ş. (2013). *Muhsin Ertuğrul'un Sineması*. İstanbul, Agora.

ÖZÖN, N. (1954). Türk Sinemacılığı. *Yeditepe*, 66, 3.

_ (1956). Çıkarken. *Sinema*, 1, 1-2.

_ (1956). *Sinema Sanatı*. Ankara, Sinema.

_ (1956). Sinema Tarihçisinin Meseleleri. *Sinema*, 5, 2. [Traduction de l'article de Georges Sadoul, « Paradoxes et vérités sur l'histoire du cinéma », *Cinéma 55*, n° 2, décembre 1954, pp. 16-24 et 93-96]

_ (1956). Sinema Tarihçisinin Meseleleri. *Sinema*, 6, 2-4. [Traduction de l'article de Georges Sadoul, « Paradoxes et vérités sur l'histoire du cinéma », *Cinéma 55*, n° 2, décembre 1954, pp. 16-24 et 93-96]

_ (1958). *Ansiklopedik Sinema Sözlüğü*. İstanbul, Arkın.

_ (1959). 45 Yıl Sonra. *Akis*, 274, 21-26.

_ (1960). Yaşarken Ölen Yazar. *Akis*, 339, 26-27.

_ (1962).*Türk Sineması Tarihi. Dünden Bugüne (1896–1960)*. İstanbul, Artist.

_ (1970). *İlk Türk Sinemacısı Fuat Uzkınay*. İstanbul, TSDY.

_ (1975). Türkiye'de Sinema. Rekin Teksoy (ed.), *Arkın Sinema Ansiklopedisi*. İstanbul, Arkın, 449-480.

ÖZUYAR, A. (2004). *Babıâli'de Sinema*. İstanbul, İzdüşüm.

_ (2015). *Sessiz Dönem Türk Sinema Antolojisi (1895–1928)*. İstanbul, Küre.

SAYDAM, B. (2015). *Sinemada Tarih Yazımı: Burçak Evren – Marian Tutui Söyleşisi*. İstanbul, UBSD.

SCOGNAMILLO, G. (1998). *Türk Sinema Tarihi*. İstanbul, Kabalcı.

SEKMEÇ, A. (2014). *Türk Sinemasında Görüntü Yönetmenleri*. Ankara, ANSET.

_ (2014). Türk Sinemasında İlk Filmler. Ş. Abdurrahman Çelik (ed.), *Sinemada Bir Asır: Türk Sinemasının 100. Yılına Armağan*. Ankara, ANSET, 23-27.

STARDELOV, I. (2014). *Balkanların Işık Ressamları Manaki Kardeşler*, İstanbul,

ESR.

ŞEYBEN, B. Y. (2010, 29 Temmuz). Cinsel Kimlik Sorgulaması. *Cumhuriyet*, 17.
_ (2014). Muhsin Ertuğrul'un Sinemacılığı. Ş. Abdurrahman Çelik (ed.), *Sinemada Bir Asır: Türk Sinemasının 100. Yılına Armağan*. Ankara, ANSET, 29-35.

ŞEYBEN, Ö. (2006-a). Makedonya Sinemasının İlk Dönemlerine Kronolojik Bir Bakış ve Manaki Kardeşler. *Sinematürk*, 1, 22-29.

_ (2006-b). Türkiye'de İlk Kez Manaki Kardeşlerin Çektiği Filmler ve Fotoğraflar. *Sinematürk*, 2, 22-29.

_ (2014). Anıları Işığında Öncü Sinemacı Cemil Filmer. Ş. Abdurrahman Çelik (ed.), *Sinemada Bir Asır: Türk Sinemasının 100. Yılına Armağan*. Ankara, ANSET, 37-45.

TİLGEN, N. (1939). Türk Filmi. *Yeni Adam*, 239, 8.

_ (1951). Türk Filmciliğinin Tarihçesi. *Film ve Öğretim*, 8-9, 10-11.

_ (1953, 18 Temmuz–5 Eylül). Türk Filmciliği: 1914-1953. *Yıldız*, 30-37.

_ (1956, 3 Şubat–8 Ağustos). Bugüne Kadar Filmciliğimiz. *Yeni Yıldız*. 36-39/41-42/44/63.

_ (1961). Türkiye'de İlk Film 1912 Yılında Çevrilmiştir. *Sanat Dünyası*, 153.

VARDAR, B. (2012). *Bir Sinema Arkeoloğu Burçak Evren*. Ankara, Dünya KİV.

YILDIRIM, T. (2014). *Une période emblématique du cinéma turc : Le cinéma de Yeşilçam (1948-1971)*. İstanbul, İsis-IFEA.

_ (2021). Transmission et historiographie du cinéma : l'influence de Georges Sadoul sur Nijat Özön, pionnier marxiste de l'histoire turque du cinéma. *Revue canadienne d'études cinématographiques*, 30(1), 72-98. https://doi.org/10.3138/cjfs-2020-000

_ (2022). Modern Türk Sinema Tarihyazımına Marxist ve Ulusalcı Bir Giriş : Nijat Özön'ün Sinema Tarihçiliğine Dair Görüşler. A. Bedir, B. Soykan, Uğur Cenk Deniz İmamoğlu (ed.), *Uluslararası Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu*. Ankara, TTK, 207-241. 10.37879/9789751749987.2022.10

_ (2025, 5 Mayıs). Salonique au tournant du XX e siècle : un moment de centralité culturelle dans une périphérie impériale. *Métropolitiques*, 1-7. https://doi.org/10.56698/metropolitiques.2164

YILDIRIM, T. & YILDIRIM, F. E. (2020). Türkiye'de Sinematograf: Kâzım Nami Duru'nun Türkiye'de Sinema Tarihyazımına Katkısı. *İLEF Journal*, 7(1), 39-71. https://doi.org/10.24955/ilef.1396894

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 1091-1119 | Araştırma Makalesi

Türk Nesta'lik Üslubunda Noktanın Ritim ve Denge İlkeleri Açısından Analizi

Bayram Yoğurtcu [1] **Mehmet Nuhoğlu** [2]

Öz

Hat sanatı, Türk sanatlarının önemli bir kolu olarak asırlar boyunca estetik ve manevi değerleri buluşturan bir anlatım biçimi olmuştur. Yazıyı ve sanatı bir arada sunma amacı olan hat sanatı, klasik sanatların temel alanlarındandır. Büyük bir özenle icra edilen hat sanatı, toplumun kültürel ve sanatsal değerini de yansıtır. Hat sanatında yazı çeşitleri olarak sülüs ve nesih gibi yazı çeşitlerini barındıran aklam-ı sitte ve bunların dışında gelişen nesta'lik, divani, celi divani ve rik'a gibi yazı çeşitleri bulunmaktadır. Nesta'lik hattı, sadeliğin ve zarafetin ön planda olduğu bir yazı çeşididir. Genellikle nokta dışına okutma işaretleri, ilave harf işaretleri ve tezyin işaretleri kullanılmaması temel özelliklerindendir. Nokta, bu durumda estetik bir ifade olarak öne çıkar. Nesta'lik yazıda nokta, kompozisyon dengesi ve bütünlüğü açısından önemli bir yer edinir. Araştırma, Türk Nesta'lik üslubunda noktanın ritim ve denge ilkeleri bağlamında analiz etmeyi amaçlamaktadır. Ritim ve denge, bir kompozisyonda etkili ve estetik tasarımların meydana gelmesi açısından önem taşıyan ilkelerdir. Nitel yöntemler kullanılarak noktanın ritim çeşitlerinden düzenli, düzensiz ve akıcı ritim, denge çeşitlerinden simetrik, asimetrik ve merkezi denge gibi ilkeler bağlamında analiz edilmiştir. Bu ilkeler detaylı olarak ele alınarak nesta'lik hattı açısından kullanımının daha anlaşılır olması hedeflenmiştir. Araştırma evreni, Türk nesta'lik üslubunu içermektedir. Levhalar, amaçlı örneklem tekniği ile seçilerek betimsel ve karşılaştırmalı analiz yöntemleriyle analiz edilmiştir. Betimsel analiz yöntemiyle nesta'lik kompozisyonlarda nokta kullanımının ritim ve denge ilkelerinin tasarım etkileri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Karşılaştırmalı analiz yöntemiyle ritim ve denge analizleri karşılaştırılmıştır. Araştırmada yer alan levhalar, farklı dönem ve hattatların eserleri arasından seçilmiştir. Nesta'lik yazıda noktanın ritim ve denge ilkelerinin kompozisyon düzenlenmesinde önemli katkılar sunduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nokta, Ritim, Denge, Nesta'lik, Hat Sanatı.

Yoğurtcu, B., & Nuhoğlu, M. (2025). Türk Nesta'lik Üslubunda Noktanın Ritim ve Denge İlkeleri Açısından Analizi. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 1091-1119. https://doi.org/10.15869/itobiad.1647829

Geliş Tarihi	04.03.2025
Kabul Tarihi	05.05.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

[1] Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Sanatları Tasarımı Bölümü, Sanat ve Tasarım Ana Sanat Dalı, İstanbul, Türkiye, bayramyy@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0164-7001

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Sanat Bölümü, Bileşik Sanatlar Ana Sanat Dalı, İstanbul, Türkiye, nuhzademehmet@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4742-644X

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 1091-1119 | Research Article

An Analysis of the Point in Turkish Nasta'liq Style in Terms of Rhythm and Balance Principles

Bayram Yogurtcu [1] **Mehmet Nuhoglu** [2]

Abstract

The Art of Khat has been an expressive form combining aesthetic and spiritual values as a significant branch of Turkish arts for centuries. Aiming to present writing and art together, The Art of Khat is a fundamental area of classical arts. Executed with great care, it also reflects the cultural and artistic values of society. Script styles include The Six Classical Scripts (such as thuluth and naskh) and independently developed styles (such as nastaliq, diwani, jali diwani, and riq'a). Nastaliq is characterized by simplicity and elegance, with its key feature being the absence of diacritical marks, except for dots, which serve as an aesthetic element. In nastaliq writing, dots play a crucial role in compositional balance and unity. This study analyzes the role of dots in the rhythm and balance principles of Turkish nastaliq style. Rhythm and balance are essential in creating effective compositions. Using qualitative methods, the study examines dots in nastaliq calligraphy within different rhythm types—regular, irregular, and flowing—as well as balance types—symmetrical, asymmetrical, and circular. These principles are explored to provide a clearer understanding of their application. The research universe consists of Turkish nastaliq style. Calligraphic panels appropriate to the subject were selected using a purposive sampling technique and analyzed through descriptive and comparative analysis. Descriptive analysis examines the design effects of dots in nastaliq compositions concerning rhythm and balance. Comparative analysis compares rhythm and balance findings. The calligraphic panels included were selected from works of calligraphers from different periods. Findings indicate that dots contribute significantly to composition arrangement in nastaliq writing by reinforcing rhythm and balance principles.

Keywords: Point, Rhythm, Balance, Nastaliq, Art of Khat.

Yoğurtcu, B., & Nuhoğlu, M. (2025). An Analysis of the Point in Turkish Nasta'liq Style in Terms of Rhythm and Balance Principles. Journal of the Human and Social Science Researches, 14(2), 1091-1119. https://doi.org/10.15869/itobiad.1647829

Date of Submission	04.03.2025
Date of Acceptance	05.05.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.

[1] Master's Student, Yildiz Technical University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish Arts Design, Art and Design Major Art Branch, Istanbul, Turkiye, bayramyy@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0164-7001

[2] Assistant Professor, Yildiz Technical University, Faculty of Art and Design, Department of Art, Department of Combined Arts, Istanbul, Turkiye, nuhzademehmet@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4742-644X

Giriş

Hat sanatında yazı çeşitleri olarak, küfi, ma'kılı, aklam-ı sitte grubunda yer alan altı çeşit yazı ve ta'lik, nesta'lik, divani, celi divani ve rik'a gibi yazılar yer almaktadır. Her bir yazı çeşidi kendine özgü yazılış tekniklerini barındırır. Kullanım alanı olarak da çeşitlenen bu yazılardan sülüs ve nesta'lik yazısının celisi mimaride ve levhalarda, divani yazılar resmî kurumlarda, nesih yazısı kitap yazımında ve rik'a yazısı ise gündelik yaşamda kullanım alanı bulmuştur.

Nesta'lik yazı, şiir ve edebi metinlerde de tercih edilen estetik yönü yüksek olan bir yazıdır. Çizgilerin estetiği, harflerin akıcılığı ve canlılığı ile bütünleşen estetik bir görünüme sahiptir. Nesta'lik yazıda okutma işareti olarak sadece noktanın yer alması, noktanın kompozisyon içinde kullanımının da önemini göz önüne sermektedir. Nokta, hat sanatında önemli bir yere sahiptir. Harflerin oran ve ölçülerinin belirlenmesinde etkendir. Eğim ve mesafelerdeki düzenlemelerde nokta esas alınarak yapılır. Tasarım ve düzenlenme aşaması olan kompozisyonlarda kullanılan her nesnenin tasarım katkısı vardır. Nokta esas alındığında denge, uyum ve ritmin sağlanmasında etkisi söz konusudur.

Tasarım ve kompozisyonlarda etkili tasarımlar üretmek için kullanılan temel tasarım öğeleri ve ilkelerinin, hat sanatında da yeri ve önemi vardır. Hat sanatında bu öğelerin ve ilkelerin incelenmesi, tasarım aşamasındaki katkısının anlaşılmasını sağlar. Bu konu üzerindeki araştırmaların eksikliği yeni yeni ortaya çıkmış ve kimi araştırmacılar bu eksikliğe dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Memiş ve İsen (2023, s. 363), çalışmalarında "diğer sanatlardaki plastik unsurların benzerleri hat sanatında da mevcutken bu sanatın estetik incelemesinin yapılmaması büyük bir eksikliktir." İfadelerine yer verir. Berk (1955, s. 49) ise "Bu sanat, genel olarak, Doğu sanat tarihinin bir kolu bilinmiş, plastik ve ifade hassaları üzerinde hiç durulmamıştır." sonucuna varmıştır.

1. Amaç

Bu araştırmada, hat sanatı kuralları kapsamında temel tasarım ilkelerinden ritim ve denge incelenmiştir. Türk nesta'lik üslubu, kompozisyon unsurları açısından ele alınarak estetik ifadelerinin ön plana çıkması amaçlanmıştır. Nokta ve çizgi unsuru kapsamında yapılan araştırmalar, hat sanatı unsurlarının daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Araştırmanın amacı, Türk nesta'lik üslubunda nokta analizi ile tasarım ritim ve denge ilkelerinin önemini vurgulamaktır. Bu kapsamda cevap aranan araştırma sorusu şu şekildedir.

1. Türk nesta'lik üslubunda noktanın ritim ve denge ilkeleri açısından etkileri nelerdir?

2. Nokta kullanımı, ritim etkisini nasıl oluşturur?

3. Nokta kullanımı, denge etkisini nasıl meydana getirir?

1.1. Yöntem

Araştırmada nitel yöntemler kullanılmıştır. Türk nesta'lik sanatına ait bilgilerde, literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Araştırma evreni, Türk nesta'lik sanatıdır. Örneklemi, Türk nesta'lik sanatı kapsamında Mehmet Esad Yesârî Efendi'nin 18. yüzyıl sonlarındaki eserlerinden başlayarak 21. yüzyılın ilk yarısına kadar devam eden celi nesta'lik eserleri

içermektedir. Araştırma evreni kapsamında amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilen on bir adet celi nesta'lik levha, betimsel analiz ve karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada analiz edilen levhaların verileri, yazarın tez çalışmasındaki yaklaşımlar ve analiz yöntemi doğrultusunda incelenmiştir. Levhadaki noktaların belirgin bir hale getirilmesi için dijital düzenleme araçlarından Adobe Photoshop programı kullanılarak düzenlenmiştir.

Araştırma, Türk Nesta'lik sanatına yönelik olup diğer kültür ve coğrafyalardaki nesta'lik eserler araştırma kapsamına dahil edilmemiştir. Türk nesta'lik sanatının gelişim süreci, kurucuları, teknik yönleri, tasarım öğeleri ve ilkeleri bilgilerine yer verilmiştir. Devamında Türk nesta'lik üslubunda noktanın düzenli, düzensiz ve akıcı ritim, simetrik, asimetrik ve merkezi denge kapsamında seçilen eserler analiz edilmiştir.

2. Nesta'lik Yazının Tanımı ve Tarihçesi

Nesta'lik yazı, ta'lik ve nesih yazı birleşiminden meydana gelen ve 2 – 3 mm. genişliğinde sağa meyilli olarak yazılan bir yazı çeşididir (Alparslan, 2007, s. 12). Ta'lik hattı, Fars kültüründe kullanılan bir yazı çeşididir. Harflerin, çoğunlukla birbirine bitişik yazıldığı görülür. Karışık bir yazı çeşidi olması dolayısıyla okuma zorluğu olan bir yazıdır (Derman, 2010, s. 507). Karşılaşılan bu durumlar neticesince nesta'lik yazısı gelişmiş ve kısa sürede kabul görmüştür (Alparslan, 2007, s. 11).

Nesta'lik hattı, aklam-ı sitte adı verilen yazı çeşitlerinden sonra yaygın olarak kullanılır. Çoğunlukla ta'lik ismi kullanılsa da literatürde nesta'lik terimi kullanılır. Orantılı, sade, ince ve zarif bir yazıdır (Alparslan, 2007, s. 12). Nesta'lik yazıdan, Türk hattatların kendilerine özgü bir tarz geliştirmeleriyle bu üslup doğmuştur (Ülker, 1987, s. 14). Mîr İmâd-i Hasenî'nin öğrencilerinden olan hattat Derviş Abdî-i Mevlevî aracılığı ile İstanbul'a ulaşmıştır (Derman, 1994, s. 190). Daha sonra, Tophâneli Mahmud Nûri, Siyâhî Ahmed Efendi, Durmuşzâde Ahmed Efendi, Veliyyüddin Efendi ve Kâtibzâde Mehmed Refî gibi hattatların katkılarıyla gelişim göstermiştir (Alparslan, 2007, s. 14).

Yeni bir tarz arayışında olan hattat Yesârî Mehmed Esad Efendi, hattat Mîr İmâd'ın yazılarından yola çıkarak harflerdeki oran – orantı ve uyumu yakalamaya çalışmış ve Türk nesta'lik ekolü için gerekli zemini sağlamıştır. Hattat Yesârîzâde Mustafa İzzet, kendi sanat zevkini dikkate alarak nesta'lik yazıda yeni kurallar belirlemiş ve Türk Nesta'lik Ekolü'nü kurmuştur (Alparslan, 2007, s. 15). Kıbrısîzâde İsmâil Hakkı, Ali Haydar Bey ve Kazasker Mustafa İzzet tanınmış öğrencileri arasındadır (Serin, 2019, s. 369).

Celi sülüste Rakım Efendi ve celi nesta'likte Yesârîzâde tarzında eserler veren Hattat Sâmi Efendi ile nihai duruma getirilmiştir (Derman, 2009, s. 73). Hulûsi Yazgan ve Necmeddin Okyay gibi tanınmış öğrencileri yoluyla yayılım göstermeye devam etmiştir. Cumhuriyet döneminde Türk nesta'lik sanatı, Hamit Aytaç, Mustafa Halim Özyazıcı, Kemal Batanay ve Ali Alparslan gibi tanınmış hattatlar tarafından en iyi bir şekilde temsil edilmiştir. Uğur Derman, Muhittin Serin ve Ali Toy gibi hattatların uğraşları neticesinde günümüzde varlığını sürdürerek yeni kuşaklara aktarılmaya devam etmektedir (Serin 2012, s. 579-580).

2.1. Nesta'lik Yazının Özellikleri ve Teknik Yapısı

Nesta'lik yazı, sağa meyilli olarak yazılır. Bu eğime eşlik eden harflerdeki ince ve kalın bağlantıların uyumu ile canlı ve dinamik bir görünüme sahiptir. Sade bir görünümde olan nesta'lik yazıda tezyini unsurlar ve hareke kullanılmaz. Bu özellikleriyle son dere sade ve yalın bir hat çeşididir. Özcan (1996, s. 21), çalışmasında nesta'lik yazı özellikleri hakkında şu bilgelere yer vermiştir.

> "Nesta'lîk yazıda her harf, belirli ölçü ve kaidelere bağlı olup belirli şekillere sahiptir. Çizgiler yer yer incelîp kalınlaşarak harfler oluşturulur. Bu inceden kalına geçişler ve kalından birden incelen hareketler bu yazının en çarpıcı özelliğidir. Yaklaşık olarak altıda biri düz geriye kalanı yuvarlağımsıdır. İncelerek, bükülerek gelen keşideler asılıp duran son derece ölçülü çanaklar, Nesta'lîk yazıda güzelliği tasvir için en güzel ifadelerdir. Dikey harfler sağa doğru meyletmiştir. Harekeler ancak yanlış okuma ihtimali bulunan yerlerde kullanılmıştır."

İfadelerine yer vermektedir.

Yine nesta'lik yazının özellikleri hakkında Gündüz (1994, s. 49) ise tezinde,

"Ta'lik "asma, asılma" anlamına gelmektedir. Bu adı almasının sebebi de harflerinin birbirine asılmış gibi bir manzara arz etmesinden ileri gelmektedir. Ta'lik hattında düzlük yoktur, başlı başına bilinmesi gereken teknik ve artistik hususiyetleri vardır. Zülfeler düşmüş, boylar kısalmış, çanaklar küçülmüş ve derinleşmiş, bazı harflerin gözleri kapanmıştır. Harfleri ölçmekte kullanılan ölçüler Sülüstekiler gibidir. Harfler genellikle birle beş nokta arasında değişir. Uzatılmış harflerin boyu normal olarak 10, çanakların (sin, nun) içlerinin genişliği 3 noktadır. Tâlik harflerinin başta, ortada ve sonda yazılış harf şekilleri ve nokta ile ölçüleri şöyledir: Ta'lik'te elif, sağdan sola ve aşağı bir cezm meyille yazılır. Başında kalem ağzı görünür. Boyu üç noktadır. Sonda elif soldan sağa ve yukarı doğru bir cezm meyille yazılır, kalem ağzı görünür. Boyu sağ kenardan üç, sol kenardan dörttür. Bütün meyilleri birer cezmdir."

İfadelerine yer vermiştir (bkz. Görsel 1).

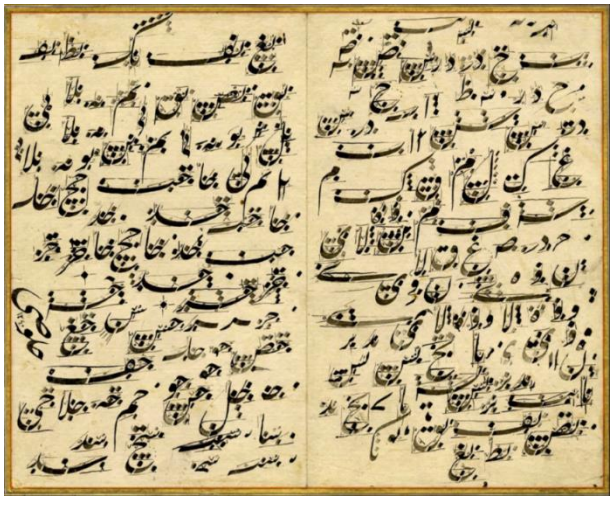

Görsel 1. Hulusi Yazgan, Nesta'lik, Meşk Murakkaı, Karalama

Kaynak: Hulusi Yazgan, Nesta'lik, Meşk Murakkaı, Karalama. Ketebe, t.y. (Erişim: 5 Ocak 2025).

Nesta'lik meşk kalemi ölçüleri 2 – 3 mm. olarak düşünülürse bu ölçülerin üç katı kadar genişlikte kalemle yazılan çeşidine celi nesta'lik denir. Nesta'lik yazı ile celi nesta'lik arasında büyüklük farkından başka celi yazıda elif harfi ve çanaklı harfler yarım nokta kadar uzun ve geniş yazılır (Alparslan, 1993, s. 266). Daha ziyade satır yazısı olarak yazılmaya elverişli olmasının yanında nadiren istifli yazılarda yazılmıştır. Nesta'lik yazı, mimaride anıt yazısı olarak kullanılmasının yanında levhalarda da kullanım alanı bulmuştur (Derman, 2001, s. 332).

3.1. Ritim ve Denge İlkelerinin Tanımı

Müzikte ritim, notaların belirli bir uzunlukta düzenli tekrarlarından oluşan ses uyumudur (Türk Dil Kurumu, t.y)., Ritim. 29 Ocak 2025). Görsel sanatlarda ise ritim, bir kompozisyonda yer alan benzer veya farklı unsurların belirli bir düzende sıralanmasını ifade eder. Ritim ilkesi, sanatın her dalında önemli bir yere sahiptir. Müzik sanatı denilince akla ilk gelen kavramın ritim olduğudur. Şiirlerde vurgulanan benzer sesler, diğer görsel, işitsel ve dramatik sanatlarda olduğu gibi birçok sanat dalında ritim önemli bir yere sahiptir. Görsel sanatlarda ifade edilen ritmin en belirgin özelliği görsel nesnelerin tekrarını ve benzer düzenini ifade eder. Bu tekrarların etkisiyle kompozisyonda birlik oluşur, ahenk sağlanır, benzerlikleri dengeler ve canlılık kazanarak tekdüzelikten kurtarır (Özsoy & Ayaydın, 2016, s. 158-159, Atalayer, 1994, s. 115-116, Ayaydın, et al, 2011, s. 117-118).

Ritim ilkesinin farklı etkileri mevcut olup düzenli, düzensiz ve akıcı ritim olarak da karşımıza çıkar (bkz. Görsel 2). Düzenli ritim, benzer şekillerin düzenli tekrarı ile oluşur. Düzensiz ritim, rastgele olarak veya düzensiz aralıklarla tekrarlanan unsurlardır. Akıcı ritim ise ögelerin akıcı veya hareket eden bir şekilde meydana gelmesidir (Öztuna, 2007, s. 32).

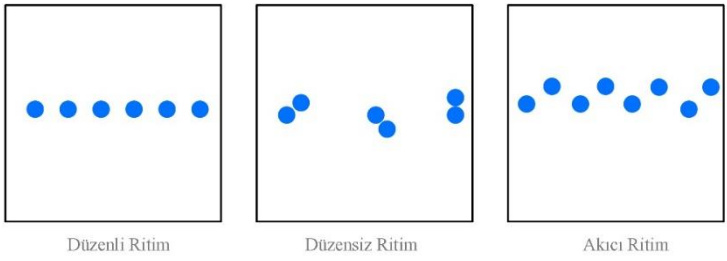

Görsel 2. Ritim Çeşitleri

Kaynak: Yazar Arşivi, 2025.

Görsel 3'te görülen Claude Monet'a ait "Kavaklar" isimli tabloda ağaçların belirli bir düzende sıralanışı ile oluşan görüntü düzenli ritme örnektir. Ağaçların sıralanışı ile oluşan tekrarlar tabloda bir ritim etkisi bırakmaktadır.

Görsel 3. Claude Monet'in "Kavaklar" (1891) Adlı Tablosu

Kaynak: Claude Monet, Kavaklar (1891). Wikimedia Commons, Kamu Malı. (Erişim: 4 Şubat 2025).

Görsel 4'te görülen Claude Monet'in "Limetz Çayırı" adlı tablosunda ağaçların farklı sıra ve düzende yer alışı görülmektedir. Kompozisyonun odak noktasında, önde yer alan ve kompozisyonun bir kısmını kaplayan ağaç yer almaktadır. Bu ağacın sağ tarafında bulanık olarak yer alan fırça darbelerini andıran küçük ağaçlar yer almaktadır. Sol tarafında ise belirli bir düzende ağaçlar yer alır. Her ağacın kendi içinde bir bütün olarak ritmik bir etkisi olup dağınık yer alması dolayısıyla düzensiz ritim etkisini barındırmaktadır.

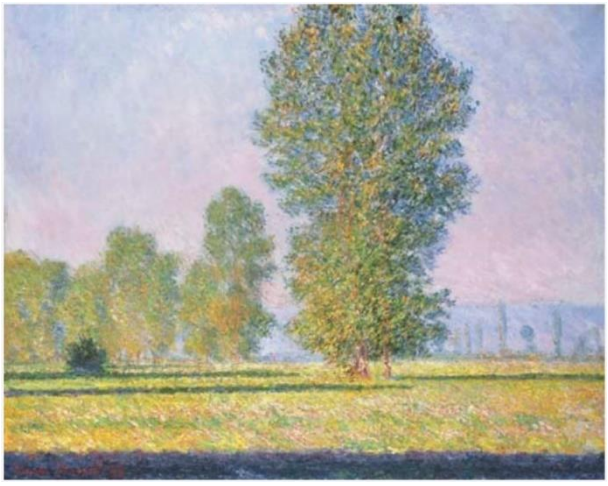

Görsel 4. Claude Monet'nin "Limetz'deki Çayır" (1888) Adlı Tablosu

Kaynak: Claude Monet, Limetz'deki Çayır (1888). Wikimedia Commons, Kamu Malı. (Erişim: 4 Şubat 2025).

Görsel 5'te görülen Vincent Van Gogh'un "Zeytin Ağaçları" adlı tablosu yer almaktadır. Tabloda kıvrımlı dairesel hareketlerle oluşturulmuş fırça darbeleri görülmektedir. Gökyüzü, toprak ve ağaçların fırça hareketlerinin etkisiyle, izleyici bakışlarını kompozisyonun odak noktası olan merkeze, ağaçlara doğru çekmektedir. Renk kontrastları ve dairesel fırça hareketleriyle akıcı ritim etkisi açığa çıkmaktadır.

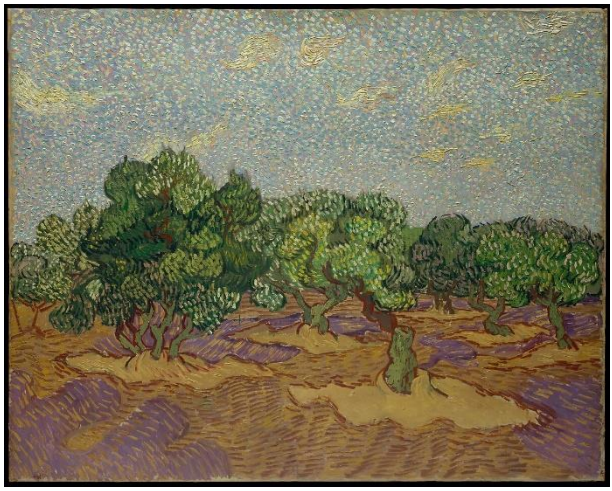

Görsel 5. Vincent Van Gogh, Zeytin Ağaçları (1889).

Kaynak: Vincent Van Gogh, Zeytin Ağaçları (1889). Metropolitan Sanat Müzesi. Kamu Malı. (Erişim: 7 Şubat 2025).

Denge, görsel ağılığın eşit olması durumudur. Simetrik, asimetrik ve merkezi denge çeşitleri mevcuttur (bkz. Görsel 6). Simetrik denge, görselin sağ ve sol kısımlarının aynı olmasını ifade eder. Görsel ağırlık olarak kompozisyonun her iki kısmında eşit görsel ağırlığın olduğu denge çeşididir. Asimetrik denge, karşıt olan kısmın eşit dengede olmamasını ifade eder. Merkezi denge, görsel unsurların bir merkeze doğru dairesel bir şekilde düzenlenmesidir. (Özsoy & Ayaydın, 2016, s. 184-187, Yazıcıoğlu, 2017, s. 158-163).

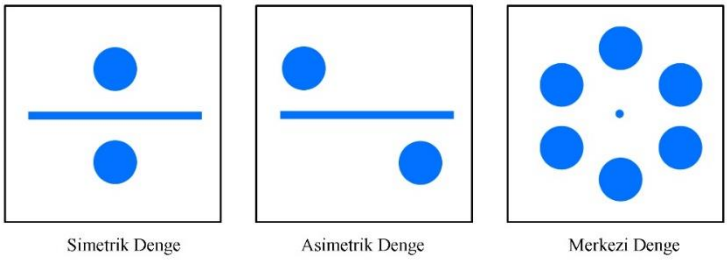

Görsel 6. Denge Çeşitleri

Kaynak: Yazar Arşivi, 2025.

Denge ilkesinde görsel ağırlık merkezi yer alır. Görsel ağırlık, bir kompozisyonda izleyici bakışlarının bir bölgeye yoğunlaşmasını ifade eder. Görsel denge ise kompozisyondaki denge oranını ifade eder (Atalayer, 1994, s. 206, Özsoy & Ayaydın, 2016, s. 182).

Görsel 7'de yer alan Vincent Van Gogh'un Ayçiçekleri tablosu simetrik dengeye örnek gösterilebilir. Tabloda yer alan çiçekler merkezde yoğunlaşmakta ve kompozisyonun her iki kısmında eşit görsel ağırlık oluşturmaktadır. Kompozisyonun tamamı simetrik olmasa da görsel ağırlığın her iki tarafa eşit yayılması dolayısıyla simetrik denge mevcuttur.

Görsel 7. Vincent Van Gogh, Ayçiçekleri (1888), Tuval Üzerine Yağlı Boya.

Kaynak: Vincent Van Gogh, Ayçiçekleri (1888). Wikimedia Commons, Kamu Malı. (Erişim: 7 Şubat 2025).

Görsel 8'de yer alan Katsushika Hokusai'nin "Büyük Dalga" adlı tablosunda eşit olmayan görsel elemanlar yer almaktadır. Görsel elemanlar uyumlu bir şekilde yer alır. Görsel ağırlığın kompozisyonun sol tarafında yer almaktadır. Kompozisyon içinde tam simetrik olmayan ve görsel ağırlığın sol kısımda yoğunlaşmasıyla oluşan asimetrik bir denge mevcuttur.

Görsel 8. Katsushika Hokusai, Büyük Dalga (1830).

Kaynak: Katsushika Hokusai, Büyük Dalga (1830). Metropolitan Sanat Müzesi. Kamu Malı. (Erişim: 7 Şubat 2025).

Görsel 9'da Vincent Van Gogh'un Ayçiçekleri tablosu yer alır. Görsel ağırlığın çiçeğin merkezinde olmasıyla merkezi denge meydana gelmektedir. İzleyici bakışlarını doğrudan çiçeğin ortasına doğru çekmesi ile merkezi denge etkisi açığa çıkarmaktadır.

Görsel 9. Vincent Van Gogh, Ayçiçekleri (1887), Tuval Üzerine Yağlı Boya

Kaynak: Vincent Van Gogh, Ayçiçekleri (1887). Metropolitan Sanat Müzesi. Kamu Malı. (Erişim: 7 Şubat 2025).

3. Türk Nesta'lik Sanatında Noktanın Ritim ve Denge İlkeleri Açısından Analizi

Temel tasarım ilkeleri ve ögeleri hat sanatında da kullanılan unsurlardır. 19. yüzyılda sistemleşen tasarım öğeleri ve ilkeleri görsel sanatların birçok alanında kullanılmaktadır (Özsoy & Ayaydın, 2016, s. 9). Bu unsurlar, modern yaklaşımlardan çok önce hat sanatında, tarihsel süreçte kendine özgü estetik anlayışlarla uygulanmıştır.

Soysal'a (2004, s. 22) göre:

> "Mustafa Râkım'ın, Yesârîzâde'nin, Kazasker Mustafa İzzet'in ve daha birkaç hattatın celî yaratılarında, estetik anlamını İslâm kültür düzleminin dışına da taşıma yoluna kendi içsel süreciyle girmiş olan Türk Hat Sanatı, Sâmi Efendi'nin yapıtlarıyla bu "evrensellik" niteliğinin doruklarından birine ulaşmıştır. Sâmi Efendi'nin kurduğu "plastik" ilişkilerin düzeyi, en büyük modern sanatçılarınkinden aşağı değildir; hatta bir bakıma, gelenekle ve sözün anlamıyla temellendirilmiş olmasından dolayı, onlara göre daha sağlamdır, daha kesindir."

İfadeleri incelendiğinde plastik unsurların hat sanatındaki varlığı çok yeni değildir.

Boydaş 'a (1982, s. 162) göre:

> "Batılı ressamların, büyük Türk hattatlarının eserlerini kolayca tefrik etmelerinin bir sebebi her iki sanatın da kullandıkları ortak unsurlara dayanmaktadır. Resim sanatının dört temel unsuru nokta, çizgi, leke ve renk-hat sanatının da temel unsurlarıdır. Hat sanatında renk çok az kullanılmıştır."

İfadelerine yer vermektedir. Dolayısıyla hat sanatında noktanın diğer unsurlarla beraber estetik ilişkisinin varlığının söz konusu olmasıdır. Noktaların, hat kompozisyonlarında tasarım unsurları dikkate alınarak konumlanmasıyla kompozisyon dengesinin kurulmasında önemli rol oynar.

3.1. Noktanın Şekil Özellikleri ve Ölçü Birimi Olarak Kullanımı

Hat sanatı, belirli ölçülerle uygulanan bir sanat dalıdır. Nokta, hat sanatında ölçü belirleme amacıyla da kullanılır. Her bir yazı çeşidinin noktaları yazıldıkları kalem ucu ölçüsüne göre değişkenlik gösterir (bkz. Görsel 10).

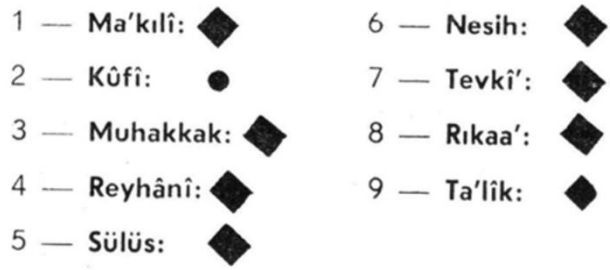

Görsel 10. Hat Yazı Türlerinde Nokta Şekilleri

Kaynak: Yazır, 1972, s. 89.

Sülüs, nesih ve muhakkak gibi yazı çeşitlerinde dikdörtgen şeklinde olan nokta, nesta'lik yazıda kare biçiminde olup sağ alt köşesi yuvarlatılmıştır (bkz. Görsel 11; Derman, 2011).

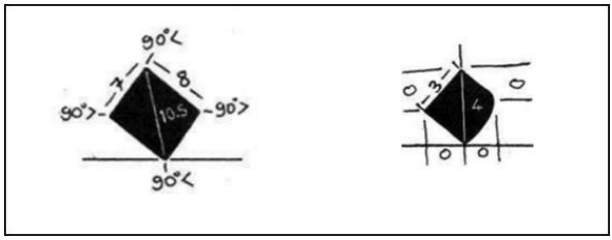

Görsel 11. ***Sülüs ve Nesta'lik Nokta Şekilleri***

Kaynak: Yazır, 1989, s. 359

Harfler aralarındaki boşluklar, oranları, satır düzeni, eğim ve açıların belirlenmesinde nokta esas alınır. Bir hat kompozisyonunda estetik ve uyumu, harflerin ve kelimelerin arasındaki boşlukların dengeli düzenlenmesi, harflerin kurallı yazılması yazıdaki estetik ve uyumu oluşturacak biçimde düzenlenir.

3.2. Düzenli Ritim Açısından Noktanın Analizi

Ritim, müzik sanatı dışında görsel sanatlarda da kullanılan bir terimdir. Görsel sanatlarda düzeni, tekrarı ve ögelerin uyumunu ifade eder (Özsoy & Ayaydın, 2016, s. 158-159). Boydaş (1988, s. 140), hat sanatında ritmin, yatay, dikey, eğik, diyagonal ve yuvarlak hareketler ile devamlılığı ve dengeyi sağlayan vurgularla meydana geldiğine dikkat çekmiştir. Yine Boydaş'ın (1988, s. 302) çalışmasında,

"Celî ta'lik ve celî dîvânî yazılar bu açıdan daha zengindirler. İşte bu ritm zenginliğidir ki, İslâm hat sanatı,

onu okumasını bilmeyen izleyici ile fizyo – psikolojik bir anlaşma (estetik haz) sağlamasına imkân vermektedir. İslâm yazısı bu empati gücünü, ritm zenginliğinden başka zengin form klavyesine de borçludur."

İfadeleri yer almaktadır.

Ritim, sanatta nokta, çizgi, form ve renklerin düzenli tekrarıyla meydana gelir (Boydaş, 1994, s. 138). Satır düzeninde yazılmaya daha uygun olan nesta'lik hattı, sade bir yazı olmasıyla ön planda olup nokta haricinde bezeme ve hareke unsurları çoğunlukla yer almamaktadır. Nesta'lik yazıda harflerin doğası gereği yan yana gelen harflerde çizilerin kesişmesi durumu tam olarak ortaya çıkması az görüldüğü için sülüs yazıdaki gibi istif/kompozisyon özelliği daha az meydana gelir (Derman, 2001, s. 332).
Görsel 12'de görülen celi nesta'lik yazısı, hattat Sâmi Efendi tarafından yazılmıştır. Levhada "El-Kâsibu Habîbullah" ibaresi yer alır. Siyah bir zemin üzerinde bulunan yazı, zerendud tekniği ile hazırlanmıştır (Ketebe, t.y.). Yatay ve dikey harflerin yer aldığı levhada noktalar kompozisyonun alt orta kısımlarında sıralı ve düzenli bir tekrar ile kendini gösterir. Levhada toplam beş adet nokta bulunur ve bu noktalar, yazının yatay harflerle bütünleşerek sıralı bir ritim etkisi meydana getirir. Noktaların birbirine olan mesafesi aşağı yukarı yakın uzaklıktadır.

Görsel 12. Sâmi Efendi, Celî Ta'lîk, Levha

Kaynak: Kanbaş, 2022, s. 376.

Yatay ve dikey bir şekilde uzanan harflerde noktalar uyumlu bir biçimde konumlanır. Örneğin, levhada yer alan Be, Be, Ye ve Be harflerinin noktaları ritmik ve dengeli bir şekilde konumlanmıştır. Bu noktalar, esere kompozisyon dengesi ve uyumu sağlamıştır. Hattat Sâmi Efendi'nin nesta'lik eserlerindeki noktalar, kompozisyonda ritim etkisini hissettirir.

Atalayer, (1994, s. 115) çalışmalarında, "Ritim, görsel hareketlerin müziksel düzenidir" ifadesini kullanır. Düzenli aralıklarla konumlanan noktalar ile oluşan ritim etkisi, levhanın odak noktalarından biridir. Noktaların yan yana ve üst üste yerleştirilmesi, ritim etkisini oluşturan bir etmendir. Noktaların en dikkat çeken özellikleri belirli bir düzende tekrarlanarak konumlanmasıdır. Tıpkı çizgilerin üzerine yazılan müzik notaları gibi ritimsel bir etki hissettirir. Levhadaki noktalar, yatay harflerin altında yer almalarıyla daha belirgin bir şekilde dikkat çeker. Oluşan dengeli boşluklar, noktaların dahada ön plana çıkmasına katkı sağlamıştır. Bu düzende yazı ve noktalar birbirleriyle bir bütün olarak uyum içinde kaynaşmıştır. Öztuna (2007, s. 35), "Bir sanat yapıtının ve tasarımın oluşum sürecinde tekrar, görsel öğelerin birbiriyle kaynaşmasını sağlar" şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Bu uyum ve bütünlük bir armoniyi meydana getirmektedir.

Görsel 13'te, levhanın yalnızca noktalarının yer aldığı ve bu noktaların beyaz renkle vurgulandığı biçimleri görülmektedir. Görseller incelendiğinde noktaların sıralı ve düzenli bir biçimde tekrarlanması, levhaya canlılık ve dinamizm katmıştır (Ayaydın, et al, 2011, s. 118).

Görsel 13. Noktaların Konumu ve Vurgusu

Celi Nesta'lik hat kompozisyonlarında noktaların dengeli ve düzenli konumlanması yazının akıcı ve uyumlu görünmesini sağlar. Tekrarlanan noktalar ile ritmik bir düzen ve kompozisyon bütünlüğü oluşur. Noktalar, harflerin üzerinde veya altında yer alabilir. Bu konumlandırma ile sıralı veya düzenli bir yerleşim ile düzenli ritimsel bir etki yakalamak mümkündür. Hat Kompozisyonlarında bu tarz konumlandırma, harflerin de estetik yapısıyla birleşerek ahenkli bir tasarım oluşur. Nesta'lik yazıda ikili noktalar çoğunlukla yan yana sıralı bir düzende yer alır. Kompozisyon da yer alan bu tarz ikili noktalar ile ritmik etki dahada güçlenmektedir. Nesta'lik yazı, eğimli ve yuvarlak bir harf yapısına sahiptir. Noktalar bu harf yapısıyla da bütünleşerek dinamik bir etkiyi oraya çıkarmıştır. Hattat Sâmi Efendi'nin celi nesta'lik bu eseri, Türk nesta'lik sanatının zarif ve estetik yönüyle ritmik etkisini de yansıtmaktadır.

Bir diğer örnek olarak Görsel 14'teki celi nesta'lik yazıda "Men âmene bil kader, emine minel keder." Kim kadere iman ederse kederden emin olur." (Ketebe, t.y.) ibaresinin yer aldığı levhada "nun" harflerinin merkezinde yer alan noktalar, sıralı ritme örnek diğer bir celi nesta'lik hat eseridir (bkz. Görsel 15).

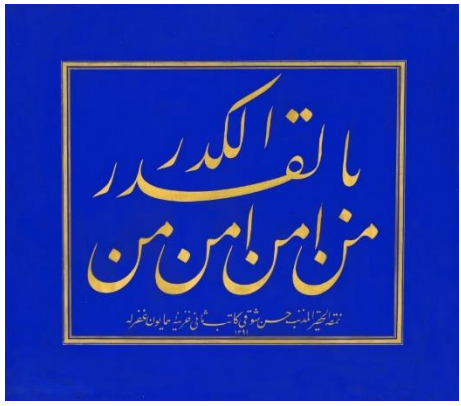

Görsel 14. Hasan Şevkî Bey, Celi Nesta'lik Levha

Kaynak: Hasan Şevkî Bey: Celi Nesta'lik Levha. Ketebe. t.y. (Erişim: 7 Şubat 2025).

Görsel 15. Hasan Şevkî Bey, Celi Nesta'lik Detay

Kaynak: Hasan Şevkî Bey: Celi Nesta'lik Detay. Ketebe. t.y. (Erişim: 7 Şubat 2025).

Türk nesta'lik üslubunda düzenli ritmin göstergesi ve önemli bir unsur olan noktalar, belirli bir düzende tekrarlanarak kompozisyonda uyum ve ahenk yakalanır. Analiz edilen levhalarda, noktaların belirli aralık ve düzende tekrarlanmaları ile ritmik bir uyum sağlanmıştır. Dolayısıyla estetik bir ifade oluşmaktadır. Hattat Sâmi Efendi ile Hasan Şevki Bey'in yazılarında kullanılan noktalar, ritim etkisi oluşturarak, uyum ve bütünlüğü sağlamaktadır.

Türk nesta'lik üslubunda noktalar, ritim etkisi sağlar. Ayrıca yazıya ahenk katar. Özsoy ve Ayaydın (2016, s. 159), çalışmalarında "ritim bir müziksel düzendir." cümlesine yer vermektedir. Noktaların veya benzer unsurların tekrarıyla ortaya çıkan düzen, gözün bu tekrarları takip etmesiyle müziksel bir uyumu simgeler. Zarifliği ve sadeliğiyle ön plana çıkan nesta'lik harflerin noktasız görünümleri incelendiğinde, noktaların ritim açısından etkisi daha net anlaşılır.

3.3. Düzensiz Ritim Açısından Noktanın Analizi

Türk nesta'lik hat kompozisyonlarında yer alan düzensiz ritim, noktaların yoğun ve seyrek dağılımı, serbest veya dalgalı olarak yer almasıdır (Öztuna, 2007, s. 32).

Görsel 16'da yer alan eser, Hattat Hulusi Yazgan'a ait celi nesta'lik türünde bir kompozisyondur. Levhada, Rahman süresinin 46. ayeti "Ve li men hâfe makâme rabbihî cennetân." ibaresi yer alır. Anlamı ise "Rabbinin huzurundan korkan kimse için çifte cennet vardır." şeklindedir (Diyanet İşleri Başkanlığı, t.y.). Satır kompozisyonu şeklinde is mürekkebi ile yazılmıştır (Ketebe, t.y.).

Görsel 16. Hulusi Yazgan, Celi Nesta'lik, Satır

Kaynak: Hulusi Yazgan, Celi Nesta'lik, Satır. Ketebe, t.y. (Erişim: 7 Şubat 2025).

Yatay ve dikey harflerin belirgin olduğu yazıda, noktalar kompozisyonun satır boyunca ve daha çok sol kısmında yoğunlaşmıştır. Levhada toplam on bir adet nokta yer almaktadır. Düzensiz bir şekilde konumlanan bu noktalar, satır boyunca yer yer seyrekleşip ve son kısımlarda artarak bir ahenk oluşturmuştur.

Levhanın sağ kısımları nokta açısından daha sade ve boşlukların yer aldığı alanlar oluşturmuştur. Noktaların kompozisyon içinde dağınık görülmesini sonucu düzensiz bir ritmik etki yansıtmaktadır. Tekli ve ikili yer alan noktalar ile sol kısımda baskın bir görüntü oluştururken sağ kısımda noktaların daha seyrek yer aldığı harf grupları yer almaktadır. Kompozisyondaki bu düzen nihayetinde ritmik bir dalgalanma hissedilmektedir. Hat Kompozisyonlarında noktalar hangi harflerde yer alıyorsa ona göre konumlandırılır. Bu kompozisyonda bir tarafta yoğun ve bir tarafta daha seyrek yer alan noktalar ile düzensiz ve asimetrik bir denge söz konusudur. Levhada yatay harflerin daha çok yer alması ile noktaların yoğun olduğu bölgede ritmik etkiyi artırırken seyrek olan yerlerde ise genişlik hissi vermektedir. Nesta'lik harflerin akıcılığı ile birleşen noktaların da ritmik etkisiyle dinamik ve hareketli bir kompozisyon sergilenmektedir. Noktaların yoğunluğun satırın sonlarına doğru yer almasıyla izleyici bakışı bu bölgeye yoğunlaştırmaktadır. Noktaların bir bölgede yoğun ve diğer bölgede seyrek yer almasıyla yoğun kısımlarda kontrast etkisi oluşturmaktadır. Nesta'lik kompozisyonlarda noktaların bir bölgede yoğun ve bir bölgede seyrek yer almasıyla gözün belirli kısımlara odaklanmasını ve görsel ağırlığın bu yoğunlukta oluşmasını sağlar. Yoğunluktaki bu dalgalanmalar ile düzenli ritmin aksine düzensiz ritim ortaya çıkmaktadır. Hattat Hulusi Yazgan'ın bu levhası düzensiz ritim açısından incelendiğinde, noktaların satır boyunca ve yoğun olarak sol kısımda ritmik bir etkiyle yoğunlaşmasıyla yazının görsel etkisi ve dinamizmi açısından estetik ifadesini belirginleşmesini sağlamıştır.

Noktalar arasında düzensiz, rastgele, mesafelerin birbirine eşit olmayan ve değişken mesafeler bulunmakta, serbest ama uyumlu bir düzende yerleşimi mevcuttur. Bu yönüyle düzensiz ritim etkisi görülmektedir. Noktaların düzeninde dikkat çeken özelliği, deniz dalgasını andıran bir hareket etkisini hissettirmesidir (bkz. Görsel 17).

Görsel 17. Noktaların Konumu ve Vurgusu

Noktaların yoğunlaştığı son kısımlarda harf çizgilerinin seyrek ve yatay bir düzende olmasıyla noktalar belirgin bir biçimde dikkati üzerine çekmektedir. Rastgele ritim de denilen düzensiz ritim, belirli bir düzende olmayan tekrarlar olarak karşımıza çıkar (Öztuna, 2007, s. 32). Gökyüzünde küme oluşturan dağınık yıldızlar ve ilkbaharda çiçek açan ağaçların düzensiz bir küme topluluğu şeklinde bir araya gelmesiyle oluşan karmaşık düzen rastgele veya düzensiz ritim örnekleridir.

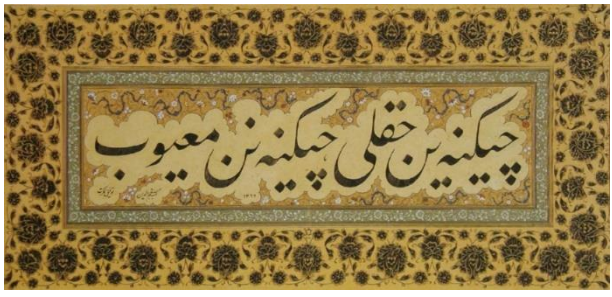

Görsel 18. Hattat Necmeddin Okyay, Celi Nesta'lik Levha

Kaynak: Serin, 2003, s. 382.

Bir diğer örnek olarak Görsel 18'deki levha, Hattat Necmeddin Okyay tarafında celi nesta'lik hat çeşidi ile kaleme alınmıştır. Çoğunlukla birleşik harflerin bulunduğu levhada yatay harfler yer almaktadır. Tekli, ikili ve üçlü noktaların yoğun bir biçimde bir araya gelmesiyle düzensiz bir düzende ritim etkisi yer alır. Türk nesta'lik üslubunda düzensiz ritmin görüldüğü bir diğer örnek olan bu eserde noktalar sağ alt kısımlarda yoğun olmakla beraber satır boyunca yer almaktadır (bkz. Görsel 19).

Görsel 19. Noktaların Konumu ve Vurgusu

Bu bölümde analiz edilen hattat Hulusi Yazgan ve Necmeddin Okyay levhalarında noktaların düzensiz yerleşimi ile açığa çıkan ritim etkisinin kompozisyonun görselliğine hareket, dinamizm ve canlılık gibi etkileri görülmektedir. Noktalardaki yoğun ve seyrek konumlanmanın da etkisiyle kompozisyonda ritim ve hareket etkisi belirgin olmakladır.

3.4. Akıcı Ritim Açısından Noktanın Analizi

Akıcı ritim, kompozisyona hareket ve dinamizm katarak ritmin sağlanmasında önemli rol oynar. Türk nesta'lik hat sanatında akıcı ritmin ve kompozisyondaki hareket hissinin oluşmasında noktalar önemli bir yer teşkil eder (Öztuna, 2007, s 32).

Özsoy & Ayaydın, (2016, s. 159) çalışmalarında ritmi; benzer nesnelerin tekrarı, gözün nesneler arasında dolaşması ve birinden diğerine geçmesidir şeklinde açıklamışlardır. Noktaların dikkati üzerine çektiği nesta'lik bir kompozisyonda seyircinin bakışları noktalar arasında dolaşır. Noktaların etkisiyle oluşan bu gezintideki hareket, akıcı bir ritim ifadesini barındırır.

Görsel 20'de hattat Mehmed Es'ad Yesârî'nin hicri 1181/miladi 1767 tarihli celi nesta'lik hat ile yazdığı levhası yer alır. Levhada, "Cihanın bayramı! Senin bayramın mübarek olsun. İkbalinin gölgesi hep kalıcı olsun" anlamına gelen "Îyd-i cihân îyd-i tu ferhunde bâd / Sâye-i ikbâl-i tu pâyende bâd" şiiri yer alır (Ketebe, t.y.). Açık bir zemin renkli aharlı kâğıt üzerine siyah (is) mürekkep ile yazılmıştır. Etrafında rokoko tarzı tezhip süslemeleri mevcuttur. Uzatılarak yazılan (keşideli) harflerin ve yatay harflerin yoğun olduğu bir düzende noktalar akıcı ve dinamik bir şekilde kendini gösterir.

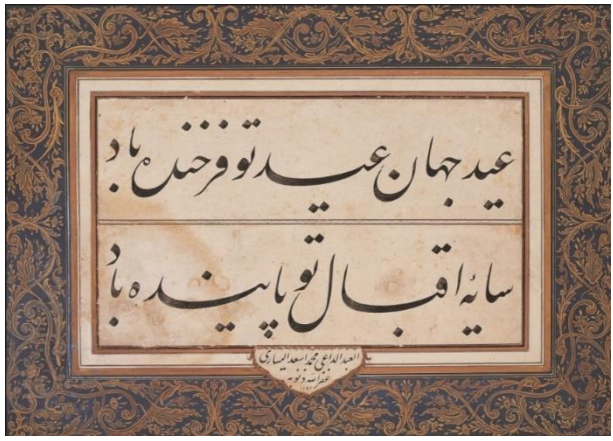

Görsel 20. Mehmed Es'ad Yesârî, Celi Nesta'lik, Satır, Şiir.

Kaynak: Mehmed Es'ad Yesârî, Celi Nesta'lik, Satır, Şiir. Ketebe, t.y. (Erişim: 29 Ocak 2025).

Nesta'lik hattının eğimli, zarif ve sade yapısındaki harfler, (Alparslan, 2007, s.12) levhada belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu şekliyle yazıya hem süreklilik hem de armoni kazanırmıştır. Harfler ve kelimeler arasındaki bağlantılar kesintisiz ve uyumlu bir şekilde devam etmektedir. Kompozisyondaki bu düzen, yazının akışını sağlarken aynı zamanda bütünlük de oluşturmuştur. Bu durum, gözün satır boyunca ilerlemesini kolaylaştırır. Noktaların dengeli dağılımı, kompozisyonun ritmik etkisine katkıda bulunmuştur. Mehmet Esad Yesari'nin bu celi nesta'lik levhası, yazı türünün estetik yönlerini ve noktaların akıcı ve aynı zamanda dinamik ritmini yansıtmaktadır (bkz. Görsel 21).

Görsel 21. Noktaların Akıcılığı ve Hareket Hissi

Noktalar arasındaki mesafeler farklı aralıklarla değişkenlik gösterir ve kademeli olarak artma ve azalma görülür. Bu durum hareket hissini açığa çıkarmakta ve akıcı bir ritim etkisi meydana getirmektedir. Hareket, tasarım unsurlarının yer veya yön durumundaki değişimleri kapsar. Tasarım unsurlarının kullanım şekli ile gözün hareket etmesini sağlar ve bu durum tasarımda durağan etkinin yerini canlılığa bırakır. Bu etki sonucu tasarıma veya yazıya odaklanmak kolaylaşır. Bu bağlamda Akbaş, Atmaca ve Demir, (t.y., s. 87) çalışmalarında

> "Bir varlığın durumunun, yerinin değişmesidir. Çizgi ve yüzeylerde yön değişikliği resme hareket kazandırır. Yatay ve dik çizgiler durgunluk, eğik ve kavisli çizgiler de hareket hissi yaratır. Ayrıca yüzeylerin de modelin çevresine göre yön değiştirmesi ile dik ve yatay yüzeylerin eğimli bir şekilde olması resimde hareketi sağlar. Resimde simetrinin monoton bir etki bırakması gibi hareketsizlik de durgunluk etkisi

bırakır.”

İfadesine yer vermişlerdir. Hareket ve dinamizm etkisinin ritmik bir akış sağladığı düşünüldüğünce noktaların, levhada bulunduğu miktar, yön ve konumuna göre akıcılık sağladığı ve bu hareket etkisiyle de akıcı ritim meydana geldiği görülmekledir.

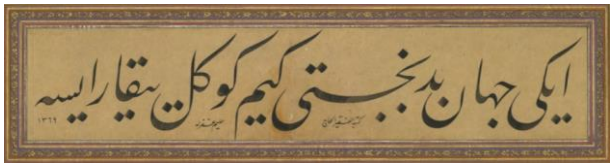

Görsel 22. Mustafa Halim Özyazıcı, Celi Nesta’lik Satır

Kaynak: Mustafa Halim Özyazıcı, Celi Nesta’lik, Satır. Ketebe, t.y. (Erişim: 7 Şubat 2025).

Bunun yanı sıra Görsel 22’deki hattat Halim Özyazıcı’ya ait celi nesta’lik levha incelendiğinde benzer bir şekilde noktaların kompozisyonda yer aldığı konumuna göre akıcı bir ritim etkisini barındıran bir diğer örnektir. Satır boyunca dengeli ve yer yer yoğun bir şekilde var olan noktalar arası gezinti ile bir hareket etkisi ve ritmik bir akış gözlemlenir.

Görsel 23. Soldan sağa, Sâmi Efendi, Hulusi Yazgan, Es’ad Yesârî, Hasan Şevkî Bey, Necmeddin Okyay ve Halim Özyazıcı Levhaları

Tablo 1. Karşılaştırmalı Tablo, Ritim İlkesi Analizi (bkz. Görsel 23).

Özellik	Sâmi Efendi	Hasan Şevkî Bey	Hulusi Yazgan	Necmeddin Okyay	Es’ad Yesârî	Halim Özyazıcı
Nokta Yoğunluğu	Düşük	Orta	Orta	Yüksek	Yüksek	Yüksek
Ritim Türü	Düzenli	Düzenli	Düzensiz	Düzensiz	Akıcı	Akıcı
Ritim Düzeni	Durağan	Dingin	Esnek	Hareketli	Dinamik	Hareketli
Tekrar Aralığı	Birbirine eşit	Düzenli ve	Aralıklar değişken	Dağınık ve değişken	Düzensiz, artan ve	Akışkan ve yer

	yakınlıkta aralıklar	mesafeler arası değişken aralıklar	ve farklı sıklıkta	aralıklar	azalan bir şekilde	yer azalıp çoğalan aralıklar

Tablo 1'de, Sâmi Efendi, Hasan Şevkî Bey, Hulusi Yazgan, Necmeddin Okyay, Es'ad Yesârî ve Halim Özyazıcı'nın levhalarının ritim çeşitleri arasındaki farklar detaylı bir şekilde sıralanmıştır. Tablodaki veriler incelendiğinde, hattat Sâmi Efendi'nin levhasında nokta yoğunluğu düşük olup ferah bir görünüm ve düzen hakimdir. Düzenli ritimde noktalar, dengeli ve durağan bir yapıdadır. Kompozisyon dingin ve göz yormayan bir düzendedir ve noktalar arası benzer mesafeler mevcuttur. Dolayısıyla levhada düzen ve dengeli bir ritim söz konusudur. Hattat Hasan Şevkî Bey'in levhasında orta düzeyde nokta yoğunluğu ile dikkat çekmektedir. Noktalarda, özellikle levhanın alt kısmında düzenli ritim görülmekte ve noktalar arası mesafe alt kısımda eşit diğerleri arasında değişken mesafeler mevcuttur. Hattat Hulusi Yazgan'ın levhasında orta seviyede nokta yoğunluğu ile noktalar kompozisyonda daha dengelidir. Noktaların esnek ve serbest yerleşimi hissi ile düzensiz ritim etkisi olduğunu gösterir. Hattat Necmeddin Okyay'ın levhasında yüksek oranda nokta yoğunluğu, hareketli ve dinamik bir kompozisyon etkisi görülür. Dağınık ve değişken aralıklarda yer alan noktalar, düzensiz ritim etkisi verir. Hattat Es'ad Yesâri'nin levhasında yüksek nokta yoğunluğu ile kompozisyon daha akıcı bir izlenimde yer alır. Noktaların akıcılığı ile ritmik bir etki görülmekte olup bu düzen dinamik ve canlı bir etki meydana getirir. Hattat Halim Özyazıcı'nın levhasında da yine yüksek nokta yoğunluğu mevcuttur. Akıcı, canlı ve dinamik bir kompozisyon ektisini hissettirir.

Zincir, vd. (2011, s. 70)'ne göre;

> "Ritim, benzerliklerin düzenli tekrarı ile oluşan bir durumdur. Uyum, süreklilik ve düzen içerir. Doğada ritim içeren unsurlara sıklıkla rastlarız. Uğur böceğinin üzerindeki noktalar, zebranın çizgileri, bal peteğinin gözenekleri, bir çiçeğin yaprakları gibi. Bir müzik parçasında, saatin tik taklarında, koşan bir insanın adımlarında da ritim vardır. Tasarımda şekil, biçim, ton, renk gibi elemanlarla oluşturulan ritim, farklı ya da aynı yön ve aralıklarda belirli bir düzen içinde olur. Bu düzen, denge ve uyumu beraberinde getirir. Ritim kompozisyona hareket kazandırarak tasarımı monotonluktan kurtarır."

Akıcı bir ritmik ifadenin açığa çıkması için unsurların tekrarının, düzeninin ve konumunun etkisiyle de hareketi barındırmasıyla mümkündür. Türk nesta'lik üslubunda plastik ifadelerin ve ritmik etkinin açığa çıkmasında noktaların önemi ve rolü büyüktür.

3.5. Simetrik Denge Açısından Noktanın Analizi

Denge, yatay, düşey ve diyagonal elemanların görsel düzenlenmesiyle de düzenlenir (Yazıcıoğlu, 2017, s. 158). Simetrik, asimetrik ve merkezi denge olarak üç farklı denge çeşidi vardır (Öztuna, 2007, s. 25-28). Hat sanatında denge, diğer sanatlarda olduğu gibi öne çıkan bir unsurdur. Hat sanatında kompozisyonu oluşturan unsurlar arasında denge ilkesi önemli bir yere sahiptir. Bir hat levhası kompozisyonunda harflerin, satırların, boşlukların ve diğer elemanların eşit dağılımı gibi özelliklerle denge düzeni aranır. Bu unsurların etkili kullanımı ile dengeli ve göz yormayan levha tasarımları meydana gelir.

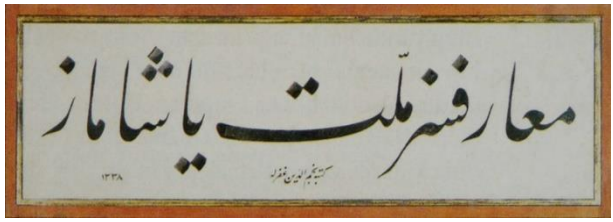

Görsel 24. Necmeddin Okyay, Celi Nesta'lik, Levha

Kaynak: Alparslan, 1999, s. 147.

Görsel 22'de ki levha, hattat Hulusi Yazgan tarafından celi nesta'lik hat ile yazılmıştır. Levhada, "Maarifsiz millet yaşamaz" ibaresi yer almaktadır (Alparslan, 1999). Levhada, noktalar harflerin oluşturduğu boşlukları dengeleyecek şekilde yerleşim sergiler. Hepsi on adet olan noktalar daha çok satır sonunda yoğunlaşmıştır. "Millet" kelimesinde yer alan uzatma harfinden meydana gelen boşluk, "te" harfinin noktaları ile espas dengesine kavuşmuştur. Satır sonunda bulunan "şe" ve "ze" harflerinin noktaları buradaki boşlukların espas dengesini sağlamıştır. Levhada noktaların olmadığı düşünülürse satırda yer alan dikey ve yatay harflerin açığa çıkardığı boşluklar dolayısıyla espas dengesi eksik kalacaktır. Özellikle uzatılan harfin oluşturduğu geniş boşluk dikkate alınınca satırda bir dengesizlik açığa çıkacaktır. Noktaların devreye girdiği bu boşluklarda satır boyunca açığa çıkan görsel bir denge söz konusu olmuştur. Satırda meydana gelen eşit görsel denge ağırlığı ile simetrik bir denge gözlenmektedir (Boydaş, 1982, s.122, bkz. Görsel 25).

Görsel 25. Noktaların Simetrik Denge Etkisi

Özsoy ve Ayaydın (2016, s. 183), denge hakkında şöyle demektedir. "Denge elemanların düzenli dağılımıdır." Sonuç olarak hattat Necmeddin Okyay her bir noktayı yazının dengesini koruyacak bir biçimde yerleştirilmiştir. Noktaların yerleşimindeki bu düzen denge etkisini kuvvetlendirmekte ve simetrik dengeyi sağlamaktadır.

Başka bir örnek vermek gerekirse Görsel 26'daki levhada, hattat Necmeddin Okyay'a ait celi nesta'lik levha yer alır. Yazıda "Er-rızku a'l Allah" ibaresi yer almaktadır ve "Rızık Allah'tandır" manasına gelir (Ketebe, t.y.). Bu tasarım incelendiğinde satır boyunca eşit bir görsel ağırlığın yer aldığı ve simetrik denge gözlemlendiği söylenebilir.

Görsel 26. Necmeddin Okyay, Celi Nesta'lik, Dikdörtgen İstif

Kaynak: Necmeddin Okyay, Celi Nesta'lik, Dikdörtgen İstif. Ketebe, t.y. (Erişim: 7 Şubat 2025).

Simetrik kompozisyonlar eşit görsel dengeye sahiptirler ancak monoton ve durağan etkileri mevcuttur (Zincir vd., 2020, s. 63). Simetrik dengenin hâkim olduğu bu levhalarda statik bir etkide mevcut olup durağan bir yapıdadır.

3.6. Asimetrik Denge Açısından Noktanın Analizi

Asimetrik denge, görsel ağırlığın eşit oluşturulmasına karşın simetrik bir düzenin olmadığı kompozisyondur. Asimetrik kompozisyonlarda hareket ve dinamik etkiler gözlemlenir (Öztuna, 2007, s. 26). Hat sanatında oluşturulan bir istif veya kompozisyonda noktaların, harflerin ve boşlukların dengeli olarak yer alması yanında simetrinin yer almadığı tasarımlarda bulunur. Bu tasarımlarda noktaların bulunduğu konuma ve düzene göre denge çeşitleri açısından tasarımlar veya istiflerde yer almaktadır.

Görsel 27. Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi, Celi Nesta'lik, Hadis-i Şerif, Satır

Kaynak: Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi, Celi Nesta'lik, Hadis-i Şerif, Satır. Ketebe. t.y. (Erişim: 22 Ocak 2025).

Görsel 27'de Hattat Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'nin Nesta'lik levhasında "Ed'dünya Mezraatül Akhirah" hadis-i şerifi yazılıdır. Mana olarak "Dünya ahiretin tarlasıdır" ibaresi yer almaktadır (Ketebe, t.y.). Levhada noktalar, sağ kısımda dört ve sol kısımda üç olmak üzere yedi adet nokta kullanılmıştır. Satırın başlarında yer alan noktalar harflerin oluşturduğu alanları dengeleyerek espas açısından tamamlayıcılık sağlar. Satırın sonunda yer alan kısımda yine noktaların oluşan boşlukları tamamlamasıyla boşluk doluluk dengesi sağlanmıştır. "mezraatül" kelimesinde yer alan "ayn" harfinin uzatılarak keşideli yazılması tasarıma derinlik kazandırmıştır. Bu kelimede yer alan "te" harfinin mevcut iki noktası tam olarak uzatılan çizginin ortasına da konumlanma imkânı varken uzatılan harfin son kısmına yerleşimi tercih edilmiş ve satır sonundaki dengeyi sağlamıştır. Ayn harfinin başlangıç kısmının satırın üst kısmında yer almasıyla keşidede oluşan boşluğun dengesi sağlanmış satırda bütünlük ve uyum meydana gelmiştir. Özsoy ve Ayaydın (2016, s. 187) araştırmalarında "Dengede ağırlık merkezi vardır" ifadesine yer verir. Levhadaki noktaların yerleşimi ve satırdaki denge ağırlığına katkısı dikkate alındığında her iki kısmında dengeli olduğu fakat sağ tarafta denge ağrılığının fazla olmasıyla simetrik bir denge söz konusudur (bkz. Görsel 28).

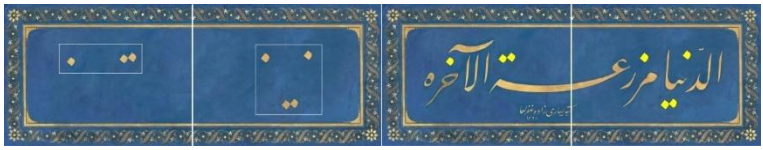

Görsel 28. Noktaların Asimetrik Denge Etkisi

Zincir vd. (2020, s. 63) araştırmalarında "Simetrik kompozisyon mükemmel bir denge ve bütünlüğe sahip olmasına rağmen monoton ve durgundur. Asimetrik kompozisyon ise hareket ve coşku içerir" açıklamasına yer verir. Eserin asimetrik dengesi ve noktaların harfler ve oluşan boşluklar ile uyumu dikkate alınınca kompozisyonda bir hareket ve heyecan etkisi sezilir.

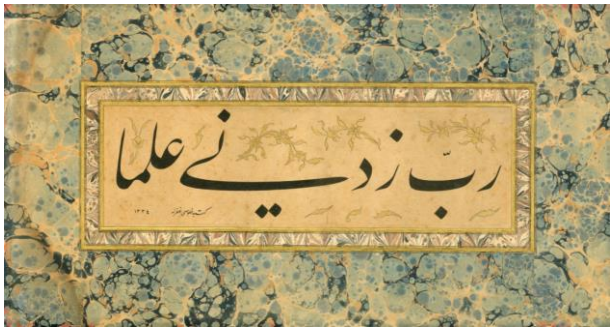

Görsel 29. Hulusi Yazgan, Celi Nesta'lik Levha

Kaynak: Hulusi Yazgan, Celi Nesta'lik Levha. Ketebe, t.y. (Erişim: 7 Şubat 2025).

Diğer bir örnek olarak Hattat Hulusi Yazgan'ın "Rabbi zidni ilmen" (Ketebe, t.y.) ibaresinin yer aldığı celi nesta'lik levhası incelendiğinde benzer durum görülmektedir. Levhanın sol kısmında yer alan noktaların ve harflerin yoğunluğunun sağ kısma oranla fazla olması görsel dengeyi sol kısımda toplamıştır. Dolayısıyla simetrik denge etkili olup aynı zamanda canlılık etkisi de hissedilmektedir.

3.7. Merkezi Denge Açısından Noktanın Analizi

Merkezi denge, görsel ögelerin etkisiyle merkeze doğru ağırlık oluşturmasıyla açığa çıkar (Öztuna, 2007, s. 28). Yine dinamik bir etki özelliğine sahip merkezi dengede seyircinin bakışları merkeze doğru yönlendirmesi esasıdır. Türk nesta'lik üslubunda bir levhada yer alan noktaların etkisiyle merkezi denge etkisi açığa çıkabilir.

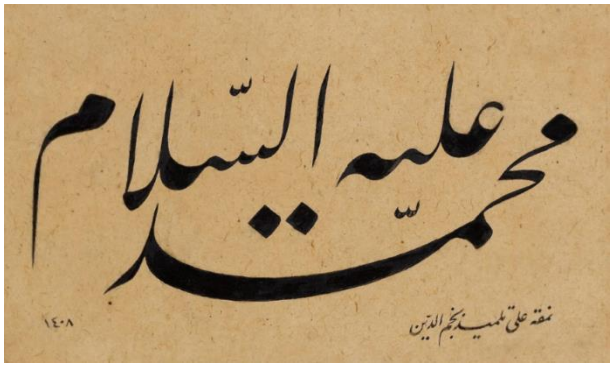

Görsel 30. Hattat Ali Alparslan, Celi Nesta'lik, Levha.

Kaynak: Ali Alparslan, Celi Nesta'lik, Levha. Ketebe, t.y. (Erişim: 10 Nisan 2025).

Hattat Ali Alparslan tarafından kaleme alınan görsel 30'da "Muhammed Aleyhisselâm" yazısı yer alır (Ketebe, t.y.). İbare, satır nizamında bir kompozisyona dayanır. Kompozisyonun ortasında iki adet nokta bulunur. Noktaların sarmal hareket yerine durağan yer alması, izleyicinin göz hareketlerini sabit bir eksende tutmasıyla merkezi bir denge etkisi görülür. Bu düzen, sakin ve durağan bir etki oluşturur. Kompozisyonda, harflerin ve noktaların bu düzeni merkezi bir denge etkisi oluşturmaktadır (bkz. Görsel 31).

Görsel Görsel 31. Nokta ve Denge İlişkisi

Kaynak: Yazar Arşivi, 2024.

Merkezdeki bu iki nokta, birbirine çok yakın olması ve boşlukta yer almasıyla izleyicinin gözünü merkezde tutar (bkz. Görsel 32). Noktaların durağanlığı ve harflerle kurduğu bağlantı kompozisyonda bütünlüğü de sağlar. Bu denge, durağanlıktan olmayıp noktanın harflerle olan ilişkisi tesiriyledir.

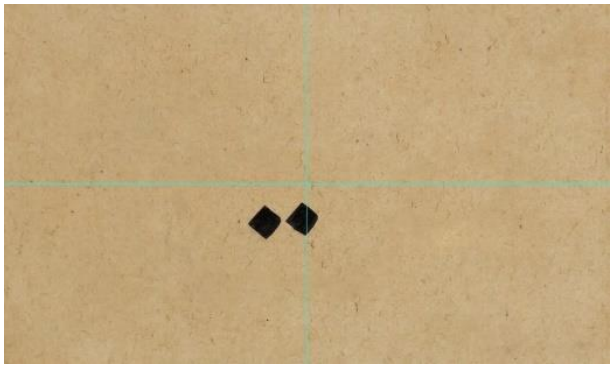

Görsel 32. Noktaların Merkezi Denge Etkisi

Kaynak: Yazar Arşivi, 2024.

Bu düzen, izleyici gözünün merkeze odaklanmasını sağlar. Levhada, sağ ve sol tarafta ayna simetrisi yer alır. Bu simetrik bir denge ahenk ve uyum meydana getirirken noktaların durağan görünümüyle merkezi veya dairesel denge söz konusudur. Noktaların akışı, kompozisyonda genel olarak merkezi denge ilkesine uygun olarak yer almış ve bu düzen estetik bir görünüm kazanmasını sağlamıştır.

Görsel 33. Soldan sağa, Necmeddin Okyay, Yesârîzâde İzzet, Ali Alparslan, Necmeddin Okyay ve Hulusi Yazgan Levhaları

Tablo 2. Karşılaştırmalı Tablo, Denge İlkesi Analizi (bkz. Görsel 33).

Özellik	Necmeddin Okyay	Necmeddin Okyay	Yesârîzâde İzzet	Hulusi Yazgan	Ali Alparslan
Nokta Yoğunluğu	Orta	Orta	Düşük	Orta	Düşük
Denge Düzeni	Simetrik Kompozisyon	Simetrik Kompozisyon	Asimetrik	Asimetrik	Sarmal
Görsel Ağırlık	Sağ ve sol eksen	Sağ ve sol kısımlarda dengeli	Denge, sağ kısımda daha ağırlıklı	Görsel ağırlık sol kısımda fazla	Denge, orta merkezde

Tablo 2'de, Necmeddin Okyay'ın iki levhası, Yesârîzâde İzzet, Hulusi Yazgan ve Ali Alparslan'ın levhalarının denge çeşitleri arasındaki farklar detaylı bir şekilde sıralanmıştır. Tablodaki veriler incelendiğinde, hattat Necmeddin Okyay'ın levhasında nokta yoğunluğu orta düzeyde ve kompozisyonda dengeli bir espas mevcuttur. Kompozisyonun sağ ve sol kısımlarında görsel ağırlığın eşitliği ile simetrik bir kompozisyon yer alır. Necmeddin Okyay'ın diğer levhasındaki yine orta düzeyde nokta yer alır. Kompozisyonda sağ ve sol kısımda eşit görsel ağırlığın yer almasıyla simetrik bir denge söz konusudur. Hattat Yesârîzâde İzzet Efendi'nin levhasındaki noktalar düşük bir seviyede olup harfler arası uyumlu olan noktaların espas dengesi mevcuttur. Kompozisyonda sağ taftadaki görsel ağırlık etkisiyle asimetrik bir denge söz konusudur. Hattat Hulusi Yazgan'ın levhasında düşük seviyede yer alan notalar, kompozisyonun sol kısmında ağırlık oluşturarak asimetrik bir denge meydana getirmiştir. Hattat Ali Alpsarlan'ın levhasındaki nokta yoğunluğu düşük seviyede olup asimetrik bir kompozisyon hakimdir. Noktaların kompozisyonun merkezinde yer alması, görsel ağırlığın bu bölgede yoğunlaşmasına ve merkezi denge etkisinin oluşmasını sağlamıştır.

Zincir vd. (2020, s. 18)'ne göre

> "Büyük Rus ressam Brullof (Bralıf) öğrencilerinden birinin eserini düzeltmiştir. Öğrenci bu düzeltme yüzünden büsbütün değişen levhaya hayretle bakmış ve: "Siz bir tek noktaya dokundunuz fakat eser ne kadar değişti?" Demiş. Brullof da şu cevabı vermiştir: "Sanat o küçük noktanın başladığı yerde başlar."

İfadeleriyle, bir resim veya tasarımda noktanın ne kadar önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Türk nesta'lik üslubunda noktanın plastik unsur olarak sağladığı katkılar göz önünde bulundurulunca düğer öge ve ilkelerde de etkisinin varlığı söz konusu olurken bu araştırmada ele alınan ritim ve denge ilkeleri açısından tasarım ve estetik içeriğine etkisinin ne denli önemli olduğu göz önünde olmaktadır.

Sonuç

Türk nesta'lik üslubunda noktanın ritim ve denge ilkeleriyle olan etkileşimini inceleyen bu araştırma, söz konusu ögelerin kompozisyon üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. Nokta, ritim ve denge ilkeleriyle uyum içinde kompozisyonda yer alır. Bu unsurların bir araya gelmesiyle görsel bir denge ve akış oluşur. Nesta'lik hattında nokta, plastik bir ifade olarak ritim ve denge ilkeleri açısından önemli bir öge olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda, araştırma sorularına yanıt olarak ulaşılan sonuçlar şu şekildedir. Türk nesta'lik üslubunda noktanın, kompozisyon içinde yer alış şekline göre ritmik ve görsel bir ağırlık oluşturur. Bu yönüyle ritim ve denge çeşitleri açısından etkileri görülmüştür. Araştırmada, nesta'lik hattında noktanın düzenli, düzensiz ve akıcı ritim, simetrik, asimetrik ve merkezi denge kullanımı açısından estetik etkiler oluşturduğu tespit edilmiştir. Noktaların, analiz edilen levhaların kompozisyonlarında sıralı, düzenli, düzensiz ve akıcı bir şekilde yer alır. Denge ilkesi, yazıdaki yatay ve dikey harfler dikkate alınarak konumlandığında simetrik, asimetrik ve merkezi bir denge etkisini hissettirmektedir. Nokta, sıralı veya düzenli aralıklarla tekrarlarının olması durumunda ritim etkisi oluşturmaktadır. Noktaların sayısı ve konumuna göre ritmik ifadelerin çeşitliliği söz konudur. Farklı alanlarda konumlanan tekrar niteliğindeki noktalar, hareket etkisi oluşturarak dinamik bir ifade sağlamıştır. Harflerin yapısı gereği bazı alanlarda oluşan boşluklar yer almaktadır. Bu boşluklara gelen noktalar espas açısından denge sağlamaktadır. Yapılan inceleme sonucunda elde edilen bulgular, noktanın ritim ve denge ilkelerindeki önemini teşkil eder. Nesta'lik yazının kompozisyon ve tasarım yönünden özenle seçilmiş örnek eserlerdeki analizler ve karşılaştırmalar noktanın tasarım değerini ortaya koymaktadır.

Nesta'lik yazıda noktanın kompozisyon üzerinde bütünlük, uyum ve görsel denge sağladığı görülmektedir. Araştırmada, ritim ve denge çeşitlerinin kompozisyondaki etkileri ile ulaşılan sonuçların Türk nesta'lik üslubunda noktanın tasarım değerinin önemini göstermektedir. Hat sanatı, her bir dönem ve evrede ilerleme kaydederek günümüzde kadar gelmiştir. Güzellik arayışının ve estetik değerlerin belirli bir sınırı veya durma noktası bulunmamaktadır. Hat sanatı açısından da geçerli olan bu durum bir adım sonraki estetik değerler için arayışın devam etmesini niteler. Gelişen ve farklılaşan estetik değerlerin hat sanatında da görünür olması için gerek tasarım ilkelerinden ritim ve denge çeşitlerinin gerekse diğer kompozisyon unsurlarının irdelenmesi önemini koruyacaktır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışma, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet NUHOĞLU danışmanlığında 2024 tarihinde tamamladığımız "Türk Nesta'lik Sanatında Noktanın Grafik Tasarım Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. (Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul/Türkiye, 2024). *Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.*
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%70), 2. Yazar (%30) Veri Toplanması: 1. Yazar (%90), 2. Yazar (%10) Veri Analizi: 1. Yazar (%80), 2. Yazar (%20) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%85), 2. Yazar (%15) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%60)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	This article is produced from our master's thesis titled "Evaluation of The Point in Turkish Nasta'liq Art in Terms of Graphic Design", which we completed in 2024 under the supervision of Dr. Lecturer Mehmet NUHOGLU. (Master's Thesis Dissertation, Yildiz Technical University, Istanbul/Turkiye, 2024). *It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.*
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%70), 2. Author (%30) Data Acquisition: 1. Author (%90), 2. Author (%10) Data Analysis: 1. Author (%80), 2. Author (%20) Writing up: 1. Author (%85), 2. Author (%15) Submission and Revision: 1. Author (%40), 2. Author (%60)

Kaynakça | References

Akbaş, A., Atmaca, E., Demir, G. (t.y.). *Temel Desen, 9. Sınıf Ders Kitabı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları. Erişim Tarihi: 12 Mart 2025. Erişim adresi: https://kitap.eba.gov.tr/panel/dosyalar/upload/1380/0/U_0_27_08_2020_10_14_36_464.pdf

Alparslan, A. (1993). *Celî.* Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde, (Cilt 7, ss. 265-267). İstanbul: TDV Yayınları.

Alparslan, A. (1999). *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi.* İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.

Alparslan, A. (t.y.). *Celi Nesta'lik, Levha.* Ketebe. Erişim Tarihi: 10 Nisan 2025. Erişim Adresi: https://www.ketebe.org/eser/3747?ref=artist&id=107

Alparslan, A. (2007). *Nesta'lik.* Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Cilt 33, ss. 11-15). İstanbul: TDV Yayınları.

Atalayer, F. (1994). *Temel Sanat Ögeleri.* Eskişehir. Anadolu Üniversitesi.

Ayaydın, A., et al (2011). *Sanat Eğitimi ve Görsel Sanatlar Öğretimi.* 2011. Pegem Akademi Yayıncılık.

Berk, N. (1955). *İslam Yazısında Plastik ve İfade.* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Cilt: IV, Sayı: I-II, s. 49 – 51.

Boydaş, N. (1982). *Hat Sanatımız ve Batı'ya Tesiri.* Vakıflar Dergisi, sayı: 16, s. 161-164.

Boydaş, N. (1988). *İslâm Hat Sanatında Ritm.* GÜEF Dergisi, c, 4, 1. s. 299-310

Boydaş, N. (1994). *Ta'lik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım.* (Vol. 36). Millî Eğitim Bakanlığı.

Derman, M. U. (1994). *Derviş Abdî-i Mevlevî.* Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Cilt 9, ss. 190-191). İstanbul: TDV Yayınları.

Derman, M. U. (2001). *İstif.* TDV İslâm Ansiklopedisi, (Cilt 23, ss. 330-333). İstanbul: TDV Yayınları.

Derman, M. U. (2009). *Sâmi Efendi, İsmail Hakkı.* TDV İslâm Ansiklopedisi, (Cilt. 36, ss. 72-74). İstanbul: TDV Yayınları.

Derman, M. U. (2010). *Ta'lik.* Türkiye İslâm Ansiklopedisi içinde. (Cilt 39, ss. 507-508). İstanbul: TDV Yayınları.

Diyanet İşleri Başkanlığı. (t.y.). *Rahmân Suresi 46–78. Ayet Tefsiri*. Erişim 4 Mart 2025. Erişim Adresi: https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Rahm%C3%A2n-suresi/4947/46-78-ayet-tefsiri#:~:text=Rabbinin%20huzurundan%20korkan%20kimse%20i%C3%A7in%20%C3%A7ifte%20cennet%20vard%C4%B1r.&text=Art%C4%B1k%20rabbinizin%20nimetlerinden%20hangisini%20ink%C3%A2r%20edebilirsiniz%3F&text=%C4%B0kisinde%20de%20%C3%A7e%C5%9Fit%20%C3%A7e%C5%9Fit%20ve%20emsalsiz%20nimetler%20bulunur.

Gündüz, H. (1994). *Hat Sanatının Teknik ve Estetik Ölçüleri.* (Sanatta Yeterlik Tezi). Mimar Sinan Üniversitesi.

Hasan Şevkî Bey, (t.y.). *Celi Nesta'lik Detay.* Ketebe. Erişim Tarihi: 7 Şubat 2025. Erişim Adresi: https://www.ketebe.org/sanatkar/hasan-sevki-bey-362#lg=1&slide=0

Hasan Şevkî Bey, (t.y.). *Celi Nesta'lik Levha.* Ketebe. Erişim Tarihi: 7 Şubat 2025. Erişim Adresi: https://www.ketebe.org/eser/3812?ref=artist&id=362

Hokusai, K. *Büyük Dalga (1830).* Metropolitan Sanat Müzesi, Kamu Malı. Erişim Tarihi: 7 Şubat 2025. Erişim Adresi: https://www.metmuseum.org/art/collection/search/45434

Kanbaş, M. S. (2022). *Hattat Sâmi Efendi ve Hat Sanatındaki Yeri.* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi.

Memiş, M., & Öznur, İ. (2023). *Hat Sanatında Özgür Yorum: Karalamalar.* Akademik İncelemeler Dergisi, 18 (2), 351-377

Monet, C. *Limetz'deki Çayır (1888).* Wikimedia Commons, Kamu Malı. Erişim Tarihi: 4 Şubat 2025. Erişim Adresi: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Prairie_de_Limetz_(1888)_Claude_Monet_(W_1201).jpg

Monet, C. *Kavaklar (1891).* Wikimedia Commons, Kamu Malı. Erişim Tarihi: 4 Şubat 2025. Erişim Adresi: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Les_Peupliers_(1891)_Claude_Monet_(W_1301).jpg

Okyay, N. (t.y.). *Celi Nesta'lik, Dikdörtgen İstif.* Ketebe. Erişim Tarihi: 7 Şubat 2025. Erişim Adresi: https://www.ketebe.org/eser/3793?ref=artist&id=690

Okyay, N. (t.y.). *Celi Nesta'lik, Levha.* Ketebe. Erişim Tarihi: 28 Ocak 2025. Erişim Adresi: https://www.ketebe.org/eser/3193?ref=artist&id=690

Özcan, A. R. (1996). *Türk Nesta'lik ekolü.* (Sanatta Yeterlik Eser Çalışması). Mimar Sinan Üniversitesi.

Özsoy, V. ve Ayaydın, A. (2016). *Görsel Tasarım: Öge ve İlkeleri.* Pegem Akademi.

Öztuna, H. Y. (2007). *Görsel İletişimde Temel Tasarım.* Tiblan yayıncılık.

Özyazıcı, M. H. (t.y.). *Celi Nesta'lik Satır.* Ketebe. Erişim Tarihi: 7 Şubat 2025. Erişim Adresi: https://www.ketebe.org/eser/2691?ref=artist&id=341

Serin, M. (2003). *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar.* Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı.

Serin, M. (2012). *Türkiye madd.* Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde, (Cilt 41, ss. 578-581). İstanbul: TDV Yayınları.

Serin, M. (2019). *Hat Sanatı Tarihi Ekoller ve Takipçileri,* 2. Cilt. Baskı, İstanbul: Kubbealtı.

Soysal, A. (2004). *Hüsnühat.* İstanbul. Norgunk Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (t.y.). *Ritim.* Güncel Türkçe sözlük. Erişim Tarihi: 29 Ocak 2025, https://sozluk.gov.tr/

Ülker, M. (1987). *Türk Hat Sanatı.* Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Van Gogh, V. *Ayçiçekleri (1887).* Metropolitan Sanat Müzesi, Kamu Malı. Erişim Tarihi: 7 Şubat 2025. Erişim Adresi: https://www.metmuseum.org/art/collection/search/436524

Van Gogh, V. *Ayçiçekleri (1888).* Wikimedia Commons, Kamu Malı. Erişim Tarihi: 7 Şubat 2025. Erişim Adresi: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vincent_Willem_van_Gogh_127.jpg

Van Gogh, V. *Zeytin Ağaçları (1889).* Metropolitan Sanat Müzesi, Kamu Malı. Erişim Tarihi: 7 Şubat 2025. Erişim Adresi: https://www.metmuseum.org/art/collection/search/437998

Yazgan, H. (t.y.). *Celi Nesta'lik, Satır.* Ketebe. Erişim Tarihi: 7 Şubat 2025. Erişim Adresi: https://www.ketebe.org/eser/3755?ref=artist&id=385

Yazgan, H. (t.y.). *Celi Nesta'lik Levha.* Ketebe. Erişim Tarihi: 7 Şubat 2025. Erişim Adresi: https://www.ketebe.org/eser/8233?ref=artist&id=385

Yazgan, H. (t.y.). *Nesta'lik, Meşk Murakkaı, Karalama.* Ketebe. Erişim Tarihi: 5 Ocak 2025. Erişim Adresi: https://www.ketebe.org/eser/4136?ref=artist&id=385

Yazıcıoğlu, Y. (2017). *Temel tasarım.* İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Yazır, M. B. (1972). Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli: I. Kısım. Ankara. Dinayet İşleri Başkanlığı.

Yazır, M. B. (1989). Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli: III. Kısım. Ankara. Dinayet İşleri Başkanlığı.

Yesârî, M. E. (t.y.). *Celi Nesta'lik, Satır, Şiir.* Ketebe. Erişim Tarihi: 29 Ocak 2025. Erişim Adresi: https://www.ketebe.org/eser/3082?ref=artist&id=563

Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi, (t.y.). *Celi Nesta'lik, Hadis-i Şerif, Satır.* Ketebe. Erişim Tarihi: 22 Ocak 2025. Erişim Adresi: https://www.ketebe.org/eser/4628?ref=artist&id=9929

Zincir, E., Kılınç, G., Kovan, N., & Koç, S. (2020). Temel Tasarım 9 Ders Kitabı. Devlet Kitapları. Millî Eğitim Bakanlığı.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 1120-1139 | Araştırma Makalesi

Muhammes Usulündeki Murabba Bestelerin Form ve Güfte-Biçim Analizi

Özgür Yakınlar [1] **Yasin Bol** [2]

Öz

Beste formu, klasik Türk müziğinin önemli sözlü formlarından biri olup, özellikle 15. ve 19. yüzyıllar arasında bestekârlar tarafından yoğun şekilde kullanılmış ancak bu eserlerin pek azı günümüze ulaşabilmiştir. Büyük usullerle bestelenen bu eserler, Divan edebiyatının gazel tarzındaki şiirlerine dayanmakta ve terennümlerle zenginleştirilmektedir. Klasik fasıl müziğinde kar formundan sonra veya doğrudan peşrevden sonra icra edilmesi, onun geleneksel müzik içindeki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır. Hem teknik yapısı hem de estetik unsurlarıyla beste formu, Türk musikisi geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Geçmişten günümüze önemini korumuş olan beste formunun, form-biçim ve güfte-biçim bağlamında incelenmesine yönelik bir araştırma yapılması gerekli görülmüştür. Bu araştırmada muhammes usulünde bestelenmiş murabba beste formundaki eserlerde, bestekârlar arasında form-biçim ve güfte-biçim bağlamında ortak bir kompozisyon uygulaması olup olmadığı incelenmiştir. Araştırma, iki alt problem üzerine temellendirilerek muhammes usulünün kullanıldığı murabba bestelerin form-biçim yapılarının nasıl olduğu ve muhammes usulünün kullanıldığı murabba bestelerin güfte-biçim yapılarının nasıl olduğu, sorularına cevap aranmıştır. Bu bağlamda tarama yöntemi kullanılarak Dârülelhan Külliyatı, TRT Nota Arşivi ve Zeki Atkoşar Nota Arşivi'nde yer alan murabba beste formundaki eserlere ulaşılmıştır. Betimsel analiz yöntemin kullanıldığı çalışmada, muhammes usulündeki murabba besteler form-biçim ve güfte-biçim başlıkları altında analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Geleneksel Türk müziğinde oldukça yaygın olarak kullanılan murabba beste formunun tarihsel süreç içerisinde nasıl bir değişime uğradığı, bestekarlar arasında ortak bir kompozisyon anlayışının olup olmadığı ya da bestekarlar arasında besteleme yöntemleri bakımından nasıl bir etkileşim olduğuna yönelik tespitler yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre araştırma kapsamında incelenen 50 eserde toplam 19 farklı form-biçim yapısı kullanıldığı, bu 19 farklı form-biçim yapısı gruplandırıldığında ise 15 farklı temel form-biçim yapısının bulunduğu ve toplamda 7 farklı vezin kalıbının kullanılmış olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beste, Murabba, Muhammes Usulü, Form-Biçim, Güfte-Biçim

Yakınlar, Ö., & Bol, Y. (2025). Muhammes Usulündeki Murabba Bestelerin Form ve Güfte-Biçim Analizi. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 1120-1139. https://doi.org/10.15869/itobiad.1633918

Geliş Tarihi	05.02.2025
Kabul Tarihi	23.05.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.

1 Ögr. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, Geleneksel Türk Müzigi Bölümü, Konya, Türkiye, ozguryakinlar@gmail.com, ORCID:0000-0003-1250-1526

2 Dr. Ögr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, Türk Müzigi Bölümü, Eskisehir, Türkiye, yasinbol@anadolu.edu.tr, ORCID:0000-0002-5693-2857

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 1120-1139 | Research Article

Form and Lyric-Composition Analysis of Murabba Bestes Composed in Muhammes Usul

Özgür Yakınlar [1] **Yasin Bol** [2]

Abstract

The beste form is one of the most important vocal forms of classical Turkish music and was used extensively by composers, especially between the 15th and 19th centuries, but very few of these works have survived to the present day. These works, which are composed with great usuls, are enriched with poems in the ghazal style of Divan literature and with terennüm. The fact that it is performed after the kâr form or after the peşrev in classical fasıl music reveals its decisive role in traditional music. With both its technical structure and aesthetic value, the beste form has an important place in the tradition of Turkish music. In this context, it was deemed necessary to conduct a research to analyze the beste form, which has preserved its place from the 15th century to the present day, in the context of form-composition and lyric-composition. In this study, it is examined whether there is a common composition practice between the composers in terms of form-composition and lyric-compositionin murabba bestes composed in muhammes usul. The research is based on two sub-problems: how the form-composition structures of murabba bestesin which muhammes usul is used and how the lyric-composition structures of murabba bestes in which muhammes usul is used. In this context, the works in the murabba beste form in the Dârülelhan Note Collection, TRT Note Archive and Zeki Atkoşar Note Archive were accessed by using the scanning method. In this study, in which descriptive analysis method was used, murabba bestes in muhammes usul were analyzed and interpreted under the headings of form-composition and lyric-composition. Determinations have been made as to how the murabba beste form, which is widely used in traditional Turkish music, has undergone a change in the historical process, whether there is a common understanding of composition among composers, or how there is an interaction between composers in terms of composition techniques. According to the results obtained, a total of 19 different form-composition structures were used in the 50 pieces examined within the scope of the research, and when these 19 different form-composition structures were grouped, it was concluded that there were 15 different basic form-composition structures and 7 different verse patterns were used in total.

Keywords: Beste, Murabba, Muhammes Usul, Form-Composition, Lyric-Composition

Yakınlar, Ö., & Bol, Y. (2025). Form and Lyric-Composition Analysis of Murabba Bestes Composed in Muhammes Usul. Journal of the Human and Social Science Researches, 14(2), 1120-1139. https://doi.org/10.15869/itobiad.1633918

Date of Submission	05.02.2025
Date of Acceptance	23.05.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.

1 Instructor (PhD),Selçuk University, State Conservatory, Department of Turkish Music, Konya, Türkiye, ozguryakinlar@gmail.com, ORCID:0000-0003-1250-1526

2 Asst. Prof. Dr, Anadolu University, State Conservatory, Department of Turkish Music, Eskişehir, Türkiye, yasinbol@anadolu.edu.tr, ORCID:0000-0002-5693-2857

Giriş

Beste kelimesi, Farsçada "bağlamak" veya "düğüm atmak" anlamına gelen "bast" kökünden türemiştir ve "bağlanmış, düzenlenmiş" anlamını taşımaktadır. (Yavaşça, 2002, s. 474). Beste formunu oluşturan temel ögeler; büyük usullerle bestelenmesi, murabba türü şiirlerin güfte olarak tercih edilmesi ve terennüm bölümü içermesidir (Akdoğu, 1995, s. 287). Beste formu, klasik fasıl düzeninde kar formundan sonra yer alır. Eğer icra edilen makamda kar formu bulunmuyorsa, peşrevden hemen sonra gelen ilk sözlü form olarak icra edilir. Bu yönüyle beste formu ladini formlar arasında büyüklük bakımından ikinci sırada kabul edilir. Beste formundaki eserlerin gü fteleri, genellikle Divan edebiyatına ait gazel tarzında yazılmış ve dört mısradan oluşan şiirlerden seçilir. Bu eserler, anlamlı (lafzi) ve anlamsız (ikai) terennümlerle zenginleştirilmiş olup, büyük usullerle bestelenen bir kompozisyon biçimini temsil eder (Yavaşça, 2002, s. 474).

Divan edebiyatında bazı şiir şekillerinin ardışık olarak gruplar halinde sıralanmasına yani üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz ve on mısralı şiirlerin bir araya getirilmesine "musammat" adı verilir. Musammatların ikinci sırasında yer alan dört mısralı şiirler ise "murabba" olarak adlandırılır. "Dörtlü", "dörtlenmiş" veya "dörtgen" gibi anlamlara gelen "murabba" terimi, her bir bendi dört mısradan oluşan nazım şekillerine verilen isim olarak kullanılmıştır. Murabba, Divan edebiyatında 15. yüzyıldan itibaren yaygın olarak kullanılan bir şiir formudur. Murabbaların kafiye düzeni genellikle; ilk dörtlüğün her mısrası kendi aralarında, diğer dörtlüklerin ilk üç mısrası kendi aralarında, bütün dörtlüklerin son mısraları ise birinci dörtlükle kafiyelidir (Özalp, 1992, s. 14,15).

Murabba terimi edebiyat dışında müzik alanında da yer bulmuştur. Murabba, günümüzde beste olarak isimlendirilen müzik formunun eski adı olarak da kullanılmıştır. Aslında beste formunda murabba formundaki şiirlerden çok gazeller kullanılmıştır ancak beste formunun murabba olarak anılmasındaki sebep, bu formda daima dört mısralı şiirlerin kullanılması olarak gösterilebilir. Sonraları bu terimin "murabba beste" şeklinde, yakın dönemde ise sadece "beste" olarak kullanıldığı görülmektedir (Öztuna, 1974, s. 38). Bu durumda "*Atrâbü'l Âsar*" isimli musikişinaslar tezkiresinin hemen hemen her maddesinde yer alan murabba teriminin "beste formu" anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır (Özalp, 1992, s. 14,15). Bu durum, murabba teriminin geleneksel Türk müziği terminolojisinde önemli bir yer tuttuğunu ve zamanla beste formuyla özdeşleştiğini ortaya koymaktadır. Nasıl ki söz olarak murabbalar dört mısradan mürekkep ve genellikle murabbanın diğer bentleri arasında bir kafiye ve bazen bir mısra tekrarı mevcutsa, beste olarak da bu tür eserlerde melodik kuruluşlarının dört bölüme ayrılması ve bölümlerin tekrarlarının da bulunması, bu eserlerin "murabba" olarak anılmasında önemli bir etken olarak düşünülebilir (Özalp, 2000, s. 137).

Bu araştırmada muhammes usulünde bestelenmiş murabba besteler ele alınmıştır. Muhammes, beş sayısını ifade eden hams/hamse sözcüğünden türemiş mezîd bir kiptir. Beşlemek, beş parçalı yapmak anlamına gelen tahmis kökünden bir ismi mef'ûldür. Edebiyatta, kıtaları beş mısra üzerine kurulu manzumeleri ifade etmek için kullanılır (Suzan, 2008, s. 17). Muhammes terimi aynı zamanda geleneksel Türk müziğinde XV. veya XVI. yüzyıldan itibaren kullanılan bir usulün ismi olarak literatüre geçmiştir (Özkan, 2014, s. 765). Eski musiki kaynaklarına göre muhammes usulünün, 4 zamanlı muhammes-i sagir (günümüzde kullanılan sofyan), 8 zamanlı Muhammes-i vasat (günümüzde kullanılan düyek), 16 zamanlı muhammes-i kebir (günümüzde kullanılan

çifte düyek) usullerinden fikir alınarak ortaya çıktığı düşünülmektedir (Ezgi, 1940, s. 292). Murabba beste formunda kullanılan ve araştırma kapsamında ele alınan şekliyle muhammes usulü 32 zamanlıdır, 21 darpta vurulur. Peşrev, beste, kar, na't, tevşih ve ilahi formlarında kullanılır. Peşrev formunda devr-i kebir usulünden sonra en çok kullanılan usuldür. Beste formunda da en çok kullanılan usullerden biridir. Akıcı revişi dolayısıyla geleneksel Türk musikisinde oldukça çok kullanılmış bir usul olmuştur (Yekta, 1986, s. 122). 32/4'lük olarak yazılır. Literatürde 32/2'lik ağır muhammes, 32/8'lik yürük muhammes olarak farklı mertebelerinin varlığından bahsedilse de bu mertebeler ancak birkaç eserde görülür (Öztuna, 1974, s. 34). Muhammes usulü için çoğu kaynakta 8 tane sofyanın birleşmesinden oluştuğu şeklinde bir tanımlama yapılmıştır fakat bu tanımlamanın, usulün tarifini kolaylaştırmak için yapıldığı düşünülmektedir. Aşağıdaki görselde incelemelerde kullanılan ve günümüzde kabul görmüş şekliyle muhammes usulü ve darpları yer almaktadır.

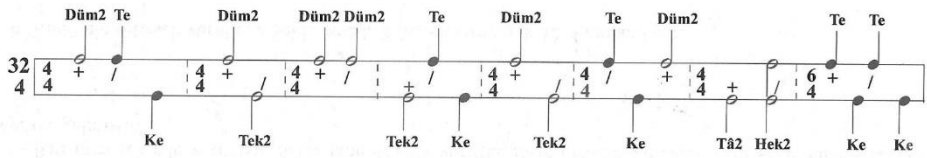

İlgili literatür tarandığında konu ile benzer bazı akademik lisansüstü çalışmalar yapıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalar büyük çoğunlukla usul-aruz-vezin bağlamında yapılmış çalışmalar olup eser güftelerinin usul darplarına nasıl dağılım gösterdiğine yönelik çalışmalardır. Ayrıca bu çalışmalar ya bir bestekar ya da belirli bir usul çerçevesinde kısıtlı örneklem ile sınırlandırılmış çalışmalardır. Yapılan literatür taramasında mevcut repertuvarda yer alan muhammes usullü bestelerin tamamının form-biçim bağlamında incelendiği bir çalışmaya da rastlanmamıştır.[1] İlaveten Türk müziği kaynaklarında form-biçim yapılarına yönelik bazı bilgiler yer almaktadır. Ancak yazılı kaynaklarda yer alan bu bilgiler genel evreni yansıttığı düşünülerek yapılmış genel tanımlamalardır. Yapılan bu genel tanımlar bestelerin form-biçim yapılarının usul bazında değişiklik göstermesi hasebiyle eksik kalmaktadır. Bu araştırma ile; mevcut repertuvarda notaları tespit edilebilen tüm muhammes usullü bestelerin form-biçim analizleri yapılmış ve muhammes usulü kullanılan beste formundaki eserler özelinde daha bilimsel önerme ve yargılarda bulunulması amaçlanmıştır. Literatürde muhammes usulünde bestelenmiş 50 adet murabba beste notası tespit edilmiştir. Tespit edilen eserler incelenerek bestekârlar arasında form-biçim ve güfte-biçim bağlamında ortak/benzer bir kompozisyon uygulaması veya biçimi kullanılıp kullanılmadığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır

Problem Cümlesi ve Alt Problemler

Araştırmanın problem cümlesi; "Muhammes usulünde ve beste formundaki murabbalarda, bestekârlar arasında form-biçim ve güfte-biçim bağlamında ortak/benzer bir kompozisyon uygulaması veya biçimi kullanılmış mıdır?" olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın alt problemleri ve hipotezi aşağıdaki gibidir.

- ✓ Muhammes usulünün kullanıldığı murabba bestelerin form-biçim yapıları nasıldır?

[1] Konu ile ilgili benzer bir başka çalışma için bkz. BOL, Y. ve DÜZBAŞ, M. (2024). "Zencir usulünde ve beste formundaki eserlerin inşa rükünleri" *Yegah Musicology Journal (YMJ)*, 7(3), 369-392. https://doi.org/10.51576/ymd.1539546

✓ Muhammes usulünün kullanıldığı murabba bestelerin güfte-biçim yapıları nasıldır?

Hipotez: "Muhammes usulünde ve beste formundaki murabbalarda, bestekârlar arasında form-biçim ve güfte-biçim bağlamında ortak/benzer bir kompozisyon uygulaması vardır"

Yöntem

Bu araştırmada tarama yöntemi ile dijital nota arşivleri taranmış (TRT Nota Arşivi, Dârülelhan Külliyâtı, Zeki Atkoşar Nota Arşivi) murabba beste formundaki eserlere ulaşılmış ve ulaşılan eserler arasında 50 adet muhammes usulünde bestelenmiş murabba beste tespit edilmiştir. Araştırmanın örneklemini oluşturan 50 eser içerik analizine tabi tutularak form ve güfte-biçim açısından incelenmiş, böylece eserlerin yapısal olarak ne gibi ortak ve farklı özelliklere sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu aşamadan sonra elde edilen veriler özetlenmiş ve yorumlanmıştır.

Evren Örneklem

Araştırmanın evreni, muhammes usulünün kullanıldığı beste formundaki eserlerdir. Araştırmanın örneklemi ise muhammes usulünün kullanıldığı ve notaları tespit edilebilinen 50 murabba besteden oluşmaktadır. Örneklem dahilindeki eserler Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1. *Muhammes Usulünün Kullanıldığı Murabba Besteler*

Güfte	Makam	Bestekar
Aşk elinden âşıkı câm ile sahbâ söyletir	Tahir	Zekai Dede
Aşkdır insana kâmil nâmını tevcîh eden	Hüseyni	Salih Berkmen
Ayb eder hâl-i dil-i âşüfte sâmânım gören	Evc-Buselik	İsmail Dede Efendi (Hammami-zade)
Bağda meyler içilip nâleler eyler neyler	Nihavend-i Kebir	Hafız Şeyda
Bezm-i ağyâre ne dem ol şûh-i sîmîn-ten	Arazbar	Sadullah Ağa (Hacı)
Bezm-i meyde mutrıbâ, bir nağme-i dil-cû	Segah	Rif'at Efendi (Hafız)
Bin cefa görsem ey sanem senden	Acem-Aşiran	Zekai Dede
Bir muhammes beste yaptım yâd edin	Ferahnak-Aşiran	Cüneyd Kosal
Bir nim nigâh etse o mah istemez misin	Saba	Ali Paşa
Bir tarâvet verdi kim feyz ile dehre sonbahâr	Sultani-Yegah	?
Bu ne lebdir ne ağız ne güzel gülüştür bu	Mahur	Itri (Buhuri-zade Mustafa)
Cân-ı küllâb-ı ser-i zülfün çeker senden yana	Nikriz	Itri (Buhuri-zade Mustafa)
Cüdâ etti beni gerdûn o mâh-i mihribânımdan	Acem-Kürdi	Ali Rıza Efendi (Neyzen, Şeyh)
Derd-i hicrâne tabibim bir devâ bilmez misin	Hüseyni	Mehmed Efendi (Molla)
Derd-i hicrâne tabibim bir devâ bilmez misin	Muhayyer	Abdullah Ağa (Tosun-zade)
Dil-rübâlardan değildir böyle giryân olduğum	Büzürg	Şentürk Deveci
Düşse zülfünden arak ruhsâr-ı cânân üstüne	Hicaz	Halil Efendi (Müezzin)
Ey gözü âhû bana bilmem niçin bîgânesin	Mahur	Mehmed Bey (Eyyubi)
Ey perî ruhsârına ben gül desem de elverir	Mahur	İlya
Ey şehinşah-ı cihân âmâde-i ihsânınım	Şerefnüma	Faik Bey (Hacı)
Gözlerin mest olduğun demlerde ey şeh	Şehnaz-Buselik	Sadeddin Kaynak
Hâm-ı zülfün, dehenin büsbütün efsûn ile	Saba	İsmail Demirkıran
Hasret-i hamyâze-rîz etmiş hilâli kâşına	Buselik-Aşiran	Hasan Ağa (Enfi)
Herkese mihr-i vefâ uşşâka nâz etmek neden	Acem-Kürdi	Oseb
Kâmetin serv-i sehîdir, ârızın berk-i semen	Kürdi	Rif'at Efendi (Hafız)
Kaydetme dökülsün ruh-i hûy-gerdeye	Muh.-Sünbüle	Faik Bey (Hacı)
Kimi mestâne-seher yâr ile gülşende yatır	Acem-Kürdi	Zekai Dede
Mevc-i atlas-ı felekde ben hevâdan geçdim	Evc-ara	Sultan III. Selim (Selim Dede)
Müjde ey dil müjde ki bir nev-civân buldum	Kürdi'li Hicazkar	Asdik Ağa
Müptelâyım gerçi sana bî-vefâsın neyleyim	Rast	Karakız-zade
Mürg-i cânı edeyim âteş-i gamda pür-yân	Irak	Sadık Ağa

Nâledendir ney gibi âvâze-i aşkım bülend	Nihavend	Ali Rif'at Çağatay
Ne dehendir bu ne kâ'küldür bu sevdiğim	Şehnaz	İsmail Dede Efendi (Hammami-zade)
Ne kadar dûr ise de ol meh-behçed zârın	Rehavi	Corci
Ol kim misâl-i hâle meh-i mihribânı var	Acem	Yahya Nazim Çelebi
Ol lâle-ruhun tarh-ı gülistânı güzeldir	Hüzzam	Ebubekir Ağa
Oldu âlem şâd senden ben esîr-i gam henüz	Hicazkar	İsmail Fenni Ertuğrul
Öyle sermestem ki idrâk etmezem dünyâ nedir	Dilkeşhaveran	İsmail Fenni Ertuğrul
Penbe-i dağ-ı cünûn içre nihândır bedenim	Bestenigar	Faik Bey (Hacı)
Renc-i hâtır vermesin feryâd ü efgânlar sana	Nişabur	Ali Efendi (Tanburi)
Rûz ü şeb âh eylemekten çâk-çâk oldum yeter	Suz-nak	Mehmed Ağa (Küçük)
Rûz ü şeb bu cihân içre eyledikce geşt ü güzâr	Acem-Kürdi	Oseb
Sînede her gamze-i şemşîrden bir yâre var	Bayati	Mehmed Efendi
Sîne-i pür-şevkimi meyhâneler reşk eylesin	Sünbüle	İsmail Hakkı Bey (Muallim)
Şem'-i bezme yâr olup sûzân ü giryân oldum	Cihar-Agazin	Edhem Efendi (Santuri)
Şeydâ-ter eyledi beni huy-kerde gerdenin	Evc	Ebubekir Ağa
Şûh-i meşreb bir zarîf ü nüktedândır dilberim	Nişaburek	Kantemiroğlu
Yakdı cânı bezm-i aşkın âteşîn peymânesi	Zavil	Faik Bey (Hacı)
Yâre varsın peyk-i nâlem âh ü zârım söylesin	Isfahan	Subhi Ziya Özbekkan
Zeyn eden bâğ-ı cihânı gül müdür bülbül müdür	Neva	İsmail Dede Efendi (Hammami-zade)

Tanımlar

✓ Form-Biçim: İlgili eserin; mısra ve var ise terennüm, mısra veya mısranın ikinci yarısı tekrarlarının, usul devir sayısı ve ezgi yapısı bağlamında değerlendirilip en temel şekilde ilgili eserin tasarım şemasının oluşturulmasını ifade etmektedir.

✓ Güfte-Biçim: Güfte vezninde kullanılan her bir tef'ilenin, kullanılan usulün zamanlarına bestekar tarafından nasıl pay edildiğinin tespit edilmesi ifade etmektedir.

✓ Tef'ile: Kelime olarak cüz anlamına da gelen tef'ile, divan edebiyâtında arûz veznini oluşturan birimlerin, durakların her birine verilen isimdir. Her tef'ile arûz bahirlerini tespitte kullanılan birer ölçektir (Dursunoğlu, 2019, s. 21). Bahirler ise tef'ilelerin bir mısra veya beyit içindeki cins ve sayılarına göre meydana gelirler (Belviranlı, 1965, s. 34).

✓ Form-biçim şemalarında kullanılan A, B, C, D, E ve F harfleri, bulunduğu kısımdaki ezgi yapısını ve ezgi yapısındaki değişimleri belirtmektedir.

✓ "1.m, 2.m, 3.m ve 4.m" ifadeleri mısra numaralarını, "m/1" ilgili mısranın ilk yarısını, "m/2" ilgili mısranın ikinci yarısını, "t" terennümü, "A/2" A ezgisinin ikinci yarısını, parantez içindeki (2) usul sayısını ifade etmektedir. Parantez içinde rakam belirtilmeyen tüm hallerde her bir "+" işareti bir usul devrinin bittiğini ve yenisinin başladığını ifade etmektedir.

✓ Form-biçim şemalarında "(2)" ifadesi yer aldığı kısımda iki usul devri bulunduğunu, "+" işareti usul devir/devirlerinin tamamlandığını belirtmektedir. Bazı durumlarda ise "+" işareti yerine "-" ve "- +" işaretleri kullanılmıştır. Bunun durumu 3 örnek üzerinden açıklamak gerekmektedir.

Örnek 1: A 1.m (2) + B t + C 1.m/2 = 4 Usul
Örnek 2: A 1.m + B t - C 1.m/2 = 2 Usul
Örnek 3: A 1.m + B t - + C 1.m/2 = Örnek 1 ve Örnek 2

Örnek 1'de toplam 4 usul kullanılmıştır. Örnek 2'de ise 2 usul kullanılmıştır zîrâ "A 1.m" 1 usul, "B t ve C 1.m/2" birlikte 1 usul ile bestelenmiştir. Dolayısıyla 1. ve 2. örneklerin form-biçim yapıları aynı olmasına rağmen sadece kullanılan usul sayısı farklıdır. Örnek

3'te yer alan "- +" yazımı, aslında aynı olan Örnek 1 ve Örnek 2'nin tek bir şema ile açıklanabilmesi adına kullanılmıştır.

✓ Güfte-biçim yapılarının daha anlaşılabilir olması için bir adet güfte-biçim değerlendirmesi Tablo 2'de izah edilmiştir.

Tablo 2. *Örnek Güfte-Biçim Tablosu*

f	1. Tef'ile	2. Tef'ile	3. Tef'ile	4. Tef'ile	Terennüm	Toplam
1	feilâ	tün - feilâ	tün - feilâ	tün - feilün	Terennüm	**2 Usul**
Z.	8	8	8	8	32	
Z.T.	**32**				**32**	

Toplamda her bir mısra, 2 muhammes usulü ile;

Birinci usulün; ilk 8 zamanıyla 1. Tef'ile'nin son hecesi eksik (feilâ), ikinci 8 zamanıyla 1. Tef'ilenin son hecesi dahil ve 2. Tef'ilenin son hecesi eksik (tün - feilâ), üçüncü 8 zamanıyla 2. Tef'ilenin son hecesi dahil ve 3. Tef'ilenin son hecesi eksik (tün - feilâ), dördüncü 8 zamanıyla 3. Tef'ilenin son hecesi dahil ve 4. Tef'ilenin tamamı (tün - feilün), ardından 1 muhammes usulü ile Terennüm bölümü.

✓ **Z.:** Zaman, **Z.T.:** Zaman Toplamı

BULGU ve YORUMLAR

Form-Biçim Bulguları

Örneklem dahilindeki 50 adet muhammes usullü murabba beste incelendiğinde, bestekârların kullanmış oldukları gruplandırılmış temel form-biçim yapıları aşağıda belirtilmiştir.[2]

1) Mısra sonrası terennümler [3] aynı ezgiyle,

A 1.m + B t
A 2.m + B t
C 3.m + B t (Meyân)
A 4.m + B t

2) Terennüm ve mısra/2 tekrarları aynı ezgiyle,

A 1.m + B t - + C 1.m/2
A 2.m + B t - + C 2.m/2
D 3.m + B t - + C 3.m/2 (Meyân)
A 4.m + B t - + C 4.m/2

3) Meyânın terennümü farklı ezgiyle,

A 1.m + B t
A 2.m + B t
C 3.m + D t (Meyân)

[2] Form-Biçim yapıları, Tablo 3'te yer alan Gruplandırılmış Temel Biçimler sıralamasına göre yazılmıştır. Tablo 3'te yer alan Gruplandırılmış Temel Biçimler, ilgili biçimlerin kullanım sıklığına göre fazla'dan az'a doğru sıralanmıştır. Ayrıca Güfte-Biçim Bulguları bölümünde yer alan sıralamalar da kullanım sıklığına göre düzenlenmiştir.

[3] İncelenen eserlerin 28 adedinde sadece Lafzî terennümler, 22 adedinde ise lafzî ve ikai terennümler beraber kullanılmıştır.

A 4.m + B t

4) Meyânın terennümü farklı, mısra/2 tekrarları aynı ezgiyle,

A 1.m + B t + C 1.m/2
A 2.m + B t + C 2.m/2
D 3.m + E t + C 3.m/2 (Meyan)
A 4.m + B t + C 4.m/2

5) Terennümsüz, mısra/2 tekrarlı, meyânın mısra/2 tekrarı farklı ezgiyle,

A 1.m + B 1.m/2
A 2.m + B 1.m/2
C 3.m + D 1.m/2 (Meyan)
A 4.m + B 1.m/2

6) Meyânın terennüm ve mısra/2 tekrarı farklı ezgiyle,

A 1.m + B t + C 1.m/2
A 2.m + B t + C 2.m/2
D 3.m + E t + F 3.m/2 (Meyan)
A 4.m + B t + C 4.m/2

7) Meyânın terennümü farklı, mısra/2 tekrarları 1. mısra ezgisinin ikinci yarısıyla,

A 1.m + B t + A/2 1.m/2
A 2.m + B t + A/2 2.m/2
C 3.m + D t + A/2 3.m/2 (Meyan)
A 4.m + B t + A/2 4.m/2

8) Terennümler aynı ezgiyle, mısra/2 tekrarları 1. mısra ezgisinin ikinci yarısıyla, meyânın mısra/2 tekrarı farklı ezgiyle

A 1.m + B t + A/2 1.m/2
A 2.m + B t + A/2 2.m/2
C 3.m + B t + D 3.m/2 (Meyan)
A 4.m + B t + A/2 4.m/2

9) Terennümler aynı ezgiyle, meyânın mısra/2 tekrarı farklı ezgiyle,

A 1.m + B t - C 1.m/2
A 2.m + B t - C 2.m/2
D 3.m + B t - E 3.m/2 (Meyan)
A 4.m + B t - E 4.m/2

10) Mısraların birinci yarıları meyânda farklı ezgiyle (e), mısraların ikinci yarıları (b) (d) ve terennümler aynı ezgiyle,

A 1.m/1 + B 1.m/2 + C t + D 1.m/2
A 2.m/1 + B 2.m/2 + C t + D 2.m/2
E 3.m/1 + B 3.m/2 + C t + D 3.m/2 (Meyan)
A 4.m/1 + B 4.m/2 + C t + D 4.m/2

11) Terennüm bölümleri ve mısra/2 tekrarları aynı ezgiyle,

A 1.m + B t + C t - D 1.m/2
A 2.m + B t + C t - D 2.m/2
E 3.m + B t + C t - D 3.m/2 (Meyan)
A 4.m + B t + C t - D 4.m/2

12) Meyânın birinci terennümü farklı, ikinci terennüm bölümleri ve mısra/2 tekrarları aynı ezgiyle,

A 1.m + B t + C t - D 1.m/2
A 2.m + B t + C t - D 2.m/2
E 3.m + F t + C t - D 3.m/2 (Meyan)
A 4.m + B t + C t - D 4.m/2

13) Terennümsüz, mısra/2 tekrarlı, mısra/2 tekrarları aynı ezgiyle,

A 1.m + B 1.m/2
A 2.m + B 1.m/2
C 3.m + B 1.m/2 (Meyan)
A 4.m + B 1.m/2

14) Terennümsüz,

A 1.m
A 2.m
B 3.m (Meyan)
A 4.m

15) Terennümsüz, B tekrarlı,

A 1.m
B 2.m
C 3.m (Meyan)
B 4.m

Muhammes usulünde ve beste formunda incelenen eserlerin form-biçim bulgularına yönelik yukarıda tespit edilen 15 temel form-biçim yapısının detayları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. *Temel Form-Biçim Tablosu*

Muhammes Murabba Beste Form-Biçimleri	f	Gruplandırılmış Temel Form-Biçimler	f
A 1.m (2) + B t (2) A 2.m (2) + B t (2) C 3.m (2) + B t (2) A 4.m (2) + B t (2)	10		
A 1.m (2) + B t A 2.m (2) + B t C 3.m (2) + B t A 4.m (2) + B t	2	A 1.m + B t A 2.m + B t C 3.m + B t (Meyan) A 4.m + B t	13
A 1.m (2) + B t A 2.m (2) + B t C 3.m + A/2 3.m/2 + B t A 4.m (2) + B t	1		
A 1.m + B t - + C 1.m/2 A 2.m + B t - + C 2.m/2 D 3.m + B t - + C 3.m/2 A 4.m + B t - + C 4.m/2	11	A 1.m + B t - + C 1.m/2 A 2.m + B t - + C 2.m/2 D 3.m + B t - + C 3.m/2 (Meyan) A 4.m + B t - + C 4.m/2	11

A 1.m (2) + B t (2) A 2.m (2) + B t (2) C 3.m (2) + D t (2) A 4.m (2) + B t (2)	5		
A 1.m + B t A 2.m + B t C 3.m + D t A 4.m + B t	2	A 1.m + B t A 2.m + B t C 3.m + D t (Meyan) A 4.m + B t	8
A 1.m (2) + B t (2) A 2.m (2) + B t (2) C 3.m (2) + D t + B/2 t A 4.m (2) + B t (2)	1		
A 1.m (2) + B t + C 1.m/2 A 2.m (2) + B t + C 2.m/2 D 3.m (2) + E t + C 3.m/2 A 4.m (2) + B t + C 4.m/2	4	A 1.m + B t + C 1.m/2 A 2.m + B t + C 2.m/2 D 3.m + E t + C 3.m/2 (Meyan) A 4.m + B t + C 4.m/2	4
A 1.m (2) + B 1.m/2 A 2.m (2) + B 2.m/2 C 3.m (2) + D 3.m/2 A 4.m (2) + B 4.m/2	3	A 1.m + B 1.m/2 A 2.m + B 1.m/2 C 3.m + D 1.m/2 (Meyan) A 4.m + B 1.m/2	3
A 1.m (2) + B t + C 1.m/2 A 2.m (2) + B t + C 2.m/2 D 3.m (2) + E t + F 3.m/2 A 4.m (2) + B t + C 4.m/2	2	A 1.m + B t + C 1.m/2 A 2.m + B t + C 2.m/2 D 3.m + E t + F 3.m/2 (Meyan) A 4.m + B t + C 4.m/2	2
A 1.m (2) + B t + A/2 1.m/2 A 2.m (2) + B t + A/2 2.m/2 C 3.m (2) + D t + A/2 3.m/2 A 4.m (2) + B t + A/2 4.m/2	1	A 1.m + B t + A/2 1.m/2 A 2.m + B t + A/2 2.m/2 C 3.m + D t + A/2 3.m/2 (Meyan) A 4.m + B t + A/2 4.m/2	1
A 1.m (2) + B t + A/2 1.m/2 A 2.m (2) + B t + A/2 2.m/2 C 3.m (2) + B t + D 3.m/2 A 4.m (2) + B t + A/2 4.m/2	1	A 1.m + B t + A/2 1.m/2 A 2.m + B t + A/2 2.m/2 C 3.m + B t + D 3.m/2 (Meyan) A 4.m + B t + A/2 4.m/2	1
A 1.m + B t - C 1.m/2 A 2.m + B t - C 2.m/2 D 3.m + B t - E 3.m/2 A 4.m + B t - E 4.m/2	1	A 1.m + B t - C 1.m/2 A 2.m + B t - C 2.m/2 D 3.m + B t - E 3.m/2 (Meyan) A 4.m + B t - E 4.m/2	1
A 1.m/1 + B 1.m/2 + C t + D 1.m/2 A 2.m/1 + B 2.m/2 + C t + D 2.m/2 E 3.m/1 + B 3.m/2 + C t + D 3.m/2 A 4.m/1 + B 4.m/2 + C t + D 4.m/2	1	A 1.m/1 + B 1.m/2 + C t + D 1.m/2 A 2.m/1 + B 2.m/2 + C t + D 2.m/2 E 3.m/1 + B 3.m/2 + C t + D 3.m/2 (Meyan) A 4.m/1 + B 4.m/2 + C t + D 4.m/2	1
A 1.m (2) + B t + C t - D 1.m/2 A 2.m (2) + B t + C t - D 2.m/2 E 3.m (2) + B t + C t - D 3.m/2 A 4.m (2) + B t + C t - D 4.m/2	1	A 1.m + B t + C t - D 1.m/2 A 2.m + B t + C t - D 2.m/2 E 3.m + B t + C t - D 3.m/2 (Meyan) A 4.m + B t + C t - D 4.m/2	1
A 1.m (2) + B t + C t - D 1.m/2 A 2.m (2) + B t + C t - D 2.m/2 E 3.m (2) + F t + C t - D 3.m/2 A 4.m (2) + B t + C t - D 4.m/2	1	A 1.m + B t + C t - D 1.m/2 A 2.m + B t + C t - D 2.m/2 E 3.m + F t + C t - D 3.m/2 (Meyan) A 4.m + B t + C t - D 4.m/2	1
A 1.m (2) + B 1.m/2 A 2.m (2) + B 2.m/2 C 3.m (2) + B 3.m/2 A 4.m (2) + B 4.m/2	1	A 1.m + B 1.m/2 A 2.m + B 1.m/2 C 3.m + B 1.m/2 (Meyan) A 4.m + B 1.m/2	1
A 1.m (2) A 2.m (2) B 3.m (2) A 4.m (2)	1	A 1.m A 2.m B 3.m (Meyan) A 4.m	1
A 1.m B 2.m C 3.m B 4.m	1	A 1.m B 2.m C 3.m (Meyan) B 4.m	1

Güfte-Biçim Bulguları

Örneklem dahilinde incelemeye tabi tutulmuş 50 [4] adet muhammes usulündeki bestede toplam 8 farklı vezin kalıbı kullanılmıştır.

Tablo 4. *Muhammes Bestelerde Kullanılan Vezinler*

Bahirler	**Vezinler**
Remel	fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün
	feilâtün / feilâtün / feilâtün / feilün
Hezeç	mef'ûlü / mefâîlü / mefâîlü / feûlün
	mefâîlün / mefâîlün / mefâîlün / mefâîlün
Muzârî	mef'ûlü / fâilâtü / mefâîlü / fâilün
Müctes	mefâilün / feilâtün / mefâilün / feilün
Recez	müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün

Muhammes usulündeki 47 bestede tespit edilen 7 vezin kalıbındaki tef'ilelerin, terennümlerin yahut mısra/2 tekrarlarının (3. ve 4. Tef'ile tekrarı) muhammes usulü ve zamanlarına dağılımları 5. ve 16. tablolar arasında gösterilmiştir.

Birinci vezin (Remel): ***fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün***

Tablo 5. *Birinci Güfte-Biçim Tablosu*

f	**1. Tef'ile**	**2. Tef'ile**	**3. Tef'ile**	**4. Tef'ile**	**3. Tef'ile**	**4. Tef'ile**	**Toplam**
2	fâilâtün - fâ	ilâtün	fâilâtün	fâilün	fâilâtün	fâilün	**3 usul**
1	fâilâtün	fâilâtün	fâilâtün	fâilün	tün-fâilâtün	fâilün	
Z.	16	16	16	16	16	16	
Z.T.	**32**		**32**		**32**		
f	**1. Tef'ile**	**2. Tef'ile**	**3. Tef'ile**	**4. Tef'ile**	**Terennüm**		
11	fâilâtün	fâilâtün	fâilâtün	fâilün	Trm	Trm	**4 usul**
1	fâilâtün	fâilâtün	fâilâ	tün-fâilün			
1	fâilâtün - fâ	ilâtün	fâilâtün	fâilün			
Z.	16	16	16	16	32	32	
Z.T.	**32**		**32**		**32**	**32**	
1	fâilâtün	fâilâtün	fâilâtün	fâilün	Terennüm		**3 usul**
1	fâilâtün - fâ	ilâtün	fâilâtün	fâilün			
Z.	16	16	16	16	32		
Z.T.	**32**		**32**		**32**		
1	fâilâ	tün - fâi	lâtün- fâilâ	tün-fâilün	Terennüm		**2 usul**
Z.	8	8	8	8	32		
Z.T.	**32**				**32**		

Tablo 6. *İkinci Güfte-Biçim Tablosu*

f	**1. Tef'ile**	**2.Tef'ile**	**3. Tef'ile**	**4. Tef'ile**	**Trm**	**3. Tef'ile**	**4. Tef'ile**	**Toplam**
4	fâilâtün	fâilâtün	fâilâtün	fâilün	Trm	fâilâtün	fâilün	**4 usul**
1	fâilâtün	fâilâtün	fâilâtün	fâilün		tün-fâilâtün	fâilün	
1	fâilâtün	fâilâtün	fâilâ	tün-fâilün		lâtün	fâilün	
1	fâilâtün	fâilâtün	fâilâ	tün-fâilün		fâilâtün	fâilün	
1	fâilâtün-fâ	ilâ	tün-fâilâtün	fâilün		tün-fâilâtün	fâilün	
1	fâilâtün	fâilâ	tün- fâilâtün	fâilün		tün-fâilâtün	fâilün	
Z.	16	16	16	16	32	32		
Z.T.	**32**		**32**		**32**	**32**		
1	fâilâtün	fâilâtün	fâilâtün	fâilün	Trm	fâilâtün	fâilün	**2 usul**
2	fâilâtün	fâilâtün	fâilâtün	fâilün		tün-fâilâtün	fâilün	
Z.	8	8	8	8	16	16		

[4] 3 Adet bestenin güfte vezni tespit edilemediği için güfte-biçim bulguları başlığında yer alan değerlendirmelerde 47 beste yer almaktadır.

Z.T.	32				32				
1	fâilâtün	fâilâtün	fâilâtün	fâilün	Trm	Trm	tün	fâilün	4 usul
Z.	16	16	16	16	32	16	16		
Z.T.	32		32		32	32			

Tablo 7. *Üçüncü Güfte-Biçim Tablosu*

f	1. Tef'ile	2. Tef'ile	3. Tef'ile	4. Tef'ile	Toplam
1	fâilâtün	fâilâtün	fâilâtün	fâilün	2 usul (Terennümsüz)
Z.	16	16	16	16	
Z.T.	32		32		

İkinci vezin (Remel): *feilâtün / feilâtün / feilâtün / feilün*

Tablo 8. *Birinci Güfte-Biçim Tablosu*

f	1. Tef'ile	2. Tef'ile	3. Tef'ile	4. Tef'ile	Trm	3. Tef'ile	4. Tef'ile	Toplam
1	feilâ	tün - feilâ	tün - feilâ	tün - feilün	Trm	tün - feilâtün	feilün	2 usul
Z.	8	8	8	8	16	16		
Z.T.	32				32			
2	feilâtün	feilâtün	feilâtün	feilün	Trm	tün - feilâtün	feilün	4 usul
Z.	16	16	16	16	32	32		
Z.T.	32		32		32	32		

Tablo 9. *İkinci Güfte-Biçim Tablosu*

f	1. Tef'ile	2. Tef'ile	3. Tef'ile	4. Tef'ile	Terennüm		Toplam
1	feilâ	tün - feilâ	tün - feilâ	tün - feilün	Terennüm		2 usul
Z.	8	8	8	8	32		
Z.T.	32				32		
1	feilâtün	feilâ	tün - feilâ	tün - feilün	Terennüm	Terennüm	4 usul
Z.	16	16	16	16	32	32	
Z.T.	32		32		32	32	

Tablo 10. *Üçüncü Güfte-Biçim Tablosu*

f	1. Tef'ile	2. Tef'ile	3. Tef'ile	4. Tef'ile	Toplam
1	feilâtün	feilâtün	feilâtün	feilün	2 usul (Terennümsüz)
Z.	16	16	16	16	
Z.T.	32		32		

Üçüncü vezin (Hezeç): *mef'ûlü / mefâîlü / mefâîlü / feûlün*

Tablo 11. *Birinci Güfte-Biçim Tablosu*

f	1. Tef'ile	2. Tef'ile	3. Tef'ile	4. Tef'ile	Terennüm	Terennüm	Toplam
1	mef'û	lü - mefâî	lü - mefâî	lü - feûlün	Terennüm	Terennüm	4 usul
Z.	16	16	16	16	32	32	
Z.T.	32		32		32	32	

Tablo 12. *İkinci Güfte-Biçim Tablosu*

f	1. Tef'ile	2. Tef'ile	3. Tef'ile	4. Tef'ile	Trm	3. Tef'ile	4. Tef'ile	Toplam
1	mef'ûlü - mefâ	îlü - mefâ	îlü - feû	lün	Trm	lü - mefâîlü	feûlün	4 usul
Z.	16	16	16	16	32	32		
Z.T.	32		32		32	32		

Dördüncü vezin (Hezeç): *mefâîlün / mefâîlün / mefâîlün / mefâîlün*

Tablo 13. *Güfte-Biçim Tablosu*

f	1. Tef'ile	2. Tef'ile	3. Tef'ile	4. Tef'ile	Trm	3. Tef'ile	4. Tef'ile	Toplam
1	mefâîlün - me	fâîlün	mefâîlün	mefâîlün	Trm	mefâîlün	mefâîlün	4 usul
Z.	16	16	16	16	32	32		
Z.T.	32		32		32	32		

Beşinci vezin (Muzârî): *mef'ûlü / fâilâtü / mefâîlü / fâilün*

Tablo 14. *Güfte-Biçim Tablosu*

f	1.Tef'ile	2.Tef'ile	3.Tef'ile	4.Tef'ile	Trm		3.Tef'ile	4.Tef'ile	Toplam
1	mef'û	lü-fâilâ	tü-mefâî	lü-fâilün	Trm		tü-mefâîlü	fâilün	
1	mef'û	lü-fâilâ	tü-mefâîlü-fâ	lün			îlü	fâilün	**4 usul**
Z.	16	16	16	16	32		32		
Z.T	**32**		**32**		**32**		**32**		
1	mef'û	lü-fâilâ	tü-mefâ	îlü-fâilün	Trm	Trm	tü-mefâîlü	fâilün	**4 usul**
Z.	16	16	16	16	32	16	16		
Z.T	**32**		**32**		**32**	**32**			

Altıncı vezin (Müctes): *mefâilün / feilâtün / mefâilün / feilün*

Tablo 15. *Güfte-Biçim Tablosu*

f	1. Tef'ile	2. Tef'ile	3. Tef'ile	4. Tef'ile	3. Tef'ile	4. Tef'ile	Toplam
1	mefâilün	feilâ	tün - mefâilün	feilün	tün - mefâilün	feilün	**3 usul**
Z.	16	16	16	16	16	16	**(Terennümsüz)**
Z.T.	**32**		**32**		**32**		

Yedinci vezin (Recez): *müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün*

Tablo 16. *Güfte-Biçim Tablosu*

f	1. Tef'ile	2. Tef'ile	3. Tef'ile	4. Tef'ile	Trm	3. Tef'ile	4. Tef'ile	Toplam
1	müstef'ilün	müstef'ilün	müstef'ilün	müstef'ilün	Trm	müstef'ilün	müstef'ilün	
Z.	16	16	16	16	32	32		**4 Usul**
Z.T.	**32**		**32**		**32**	**32**		

SONUÇLAR

Birinci Alt Probleme Yönelik Sonuçlar

"Muhammes usulünün kullanıldığı murabba bestelerde form-biçim yapıları nasıldır?" birinci alt problem sorusuna yönelik sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Muhammes usulünde ve beste formunda incelenen 50 eserde toplamda 19 farklı form-biçim yapısı kullanıldığı, bu 19 farklı form-biçim yapısı gruplandırıldığında ise 15 farklı temel form-biçim yapısı kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 17. *Muhammes Usullü Bestelerin Temel Form-Biçim Yapıları*

Temel Form-Biçim	f	Temel Form-Biçim	f
A 1.m + B t **Mısra-Terennüm** A 2.m + B t C 3.m + B t (Meyan) A 4.m + B t	13	A 1.m + B t - C 1.m/2 **Mısra/2 tekrarlı** A 2.m + B t - C 2.m/2 D 3.m + B t - E 3.m/2 (Meyan) A 4.m + B t - E 4.m/2	1
A 1.m + B t - + C 1.m/2 **Mısra/2 tekrarlı** A 2.m + B t - + C 2.m/2 D 3.m + B t - + C 3.m/2 (Meyan) A 4.m + B t - + C 4.m/2	11	A 1.m/1 + B 1.m/2 + C t + D 1.m/2 **Mısra/2 tekrarlı** A 2.m/1 + B 2.m/2 + C t + D 2.m/2 E 3.m/1 + B 3.m/2 + C t + D 3.m/2 (Meyan) A 4.m/1 + B 4.m/2 + C t + D 4.m/2	1
A 1.m + B t **Mısra-Terennüm** A 2.m + B t C 3.m + D t (Meyan) A 4.m + B t	8	A 1.m + B t + C t - D 1.m/2 **Mısra/2 tekrarlı** A 2.m + B t + C t - D 2.m/2 E 3.m + B t + C t - D 3.m/2 (Meyan) A 4.m + B t + C t - D 4.m/2	1
A 1.m + B t + C 1.m/2 **Mısra/2 tekrarlı** A 2.m + B t + C 2.m/2 D 3.m + E t + C 3.m/2 (Meyan) A 4.m + B t + C 4.m/2	4	A 1.m + B t + C t - D 1.m/2 **Mısra/2 tekrarlı** A 2.m + B t + C t - D 2.m/2 E 3.m + F t + C t - D 3.m/2 (Meyan) A 4.m + B t + C t - D 4.m/2	1
A 1.m + B 1.m/2 **Mısra/2 - terennümsüz** A 2.m + B 1.m/2 C 3.m + D 1.m/2 (Meyan)	3	A 1.m + B 1.m/2 **Mısra/2 - Terennümsüz** A 2.m + B 1.m/2 C 3.m + B 1.m/2 (Meyan)	1

A 4.m + B 1.m/2			A 4.m + B 1.m/2	
A 1.m + B t + C 1.m/2 **Mısra/2 tekrarlı** A 2.m + B t + C 2.m/2 D 3.m + E t + F 3.m/2 (Meyan) A 4.m + B t + C 4.m/2	2	A 1.m **Terennümsüz** A 2.m B 3.m (Meyan) A 4.m	1
A 1.m + B t + A/2 1.m/2 **Mısra/2 tekrarlı** A 2.m + B t + A/2 2.m/2 C 3.m + D t + A/2 3.m/2 (Meyan) A 4.m + B t + A/2 4.m/2	1	A 1.m **Terennümsüz** B 2.m C 3.m (Meyan) B 4.m	1
A 1.m + B t + A/2 1.m/2 **Mısra/2 tekrarlı** A 2.m + B t + A/2 2.m/2 C 3.m + B t + D 3.m/2 (Meyan) A 4.m + B t + A/2 4.m/2	1	**TOPLAM**	**50**

Tablo 17'de belirtilen 15 temel form-biçim yapısı incelendiğinde, bestekarların eserlerin inşasında 4 temel kompozisyon şekli kullandıkları görülmektedir. Bu 4 temel kompozisyon uygulaması ve eserlerin bestelendikleri yüzyıllara göre dağılımı Tablo 18'de belirtilmiştir.

Tablo 18. *Komposizyon Şekilleri ve Yüzyıllar*

Yüzyıl	**?**	**17**	**17/18**	**18**	**18/19**	**19**	**19/20**	**20**	**20/21**	**f**	**%**
Mısra / 2 tekrarlı	1	-	3	2	3	5	6	1	2	**23**	**46,0%**
Mısra - Terennüm	3	1	5	6	2	1	1	2	-	**21**	**42,0%**
Terennümsüz, Mısra/2	1	-	3	-	-	-	-	-	-	**4**	**8,0%**
Terennümsüz	-	-	-	1	-	-	-	1	-	**2**	**4,0%**

Muhammes bestelerde %46 oran ile 23 bestede "Mısra/2 Tekrarlı" form-biçimin (1.m+t-+1.m/2, 2.m+t-+2.m/2, 3.m+t-+3.m/2, 4.m+t-+4.m/2), %42 oran ile 21 bestede "Mısra-Terennüm" form-biçiminin (1.m+t, 2.m+t, 3.m+t, 4.m+t), %12 oran ile 6 bestede "Terennümsüz" ve "Terennümsüz Mısra/2 Tekrarlı" form-biçimlerinin (1.m+2.m+3.m+4.m, 1.m+1.m/2, 2.m+2.m/2, 3.m+3.m/2, 4.m+4.m/2) kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda Muhammes bestelerde, güftenin her bir mısrası özelinde:

✓ "Mısra/2 tekrarlı"; her mısranın ardından bir terennüm ve terennümün ardından ilgili mısranın ikinci yarısının tekrarı esâsına göre (23 Beste),

✓ "Mısra - Terennüm"; her mısranın ardından bir terennüm bölümü tekrarı esâsına göre (21 Beste),

✓ "Terennümsüz ve Mısra/2 esasına göre"; her mısranın ardından aynı mısranın ikinci yarısının tekrarı esâsına göre (4 Beste) ve

✓ "Terennümsüz"; sadece mısra esasına göre bestelenmiş 4 farklı temel komposizyon şekli kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 18'de yer alan verilere göre; örneklem dahilindeki eserlerin başlangıcı olan 17. yüzyıldan günümüze kadar, bestekarların muhammes usullü bestelerde "Mısra / 2 tekrarlı" ve "Mısra – Terennüm" esasına göre bestelerini inşa ettikleri, "Terennümsüz ve Mısra / 2 esasına göre" ve "Terennümsüz" kompoziyon uygulamasını çok az tercih ettikleri sonuçlarına ulaşılmıştır.

Muhammes usulünde ve beste formunda incelenen 50 eserde toplamda 19 farklı form-biçim yapısının kullanılmış olması, çeşitlilik arz eden bireysel yaklaşımların varlığına işaret etse de bu yapıların 15 temel grup altında toplanabilmesi, bestekârlar arasında

belirli bir form-biçim ortaklığına işaret etmektedir. Bu durum, bestekârların belirli kompozisyon normlarına ve geleneksel kalıplara bağlı kaldıklarını ve eserlerini belli başlı yapısal şemalar doğrultusunda inşa ettiklerini göstermektedir.

Form-biçim ortaklıklarının varlığı, bestekârların yalnızca aynı gelenek içinde eser üretmelerini değil, aynı zamanda birbirlerinin eserlerinden doğrudan ya da dolaylı biçimde etkilendiklerini de göstermektedir. Bu bağlamda, önceki bestekârların form-biçim anlayışlarının sonraki kuşaklar tarafından takip edildiği ve bazen birebir benimsendiği, bazen ise küçük varyasyonlarla geliştirildiği görülmektedir. Bu da ortak bir kompozisyon anlayışının oluşumunda etkili olmuştur.

Türk müziği eğitiminin temelini oluşturan meşk sistemi, sadece eserlerin ezberlenmesini değil; aynı zamanda üslubun, süsleme tekniklerinin, usul uygulamalarının ve form-biçim anlayışlarının da aktarımını sağlamaktadır. Bu bağlamda, bestekârlar arasındaki ortak kompozisyon anlayışı ve belirli formlar etrafında toplanan eserler, meşk zinciri içinde şekillenmiştir. Meşk yoluyla aktarılan eserler bestekârlar tarafından çoğu zaman örnek alınmış ya da yeniden yorumlanmıştır.

İkinci Alt Probleme Yönelik Sonuçlar

"Muhammes usulünün kullanıldığı murabba bestelerde güfte-biçim yapıları nasıldır?" ikinci alt problem sorusuna yönelik sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Örneklem dahilinde incelemeye tabi tutulmuş 50 (47) adet muhammes usulündeki bestede toplam 7 farklı vezin kalıbı kullanılmıştır. Eserlerde kullanılmış güftelerin vezinleri, bahirleri ve bestelendiği yüzyıllara göre dağılımı Tablo 19'da belirtilmiştir.

Tablo 19. *Muhammes Usullü Bestelerde Kullanılan Vezinler*

Bahri	Vezin Kalıbı	Yüzyıllar									Toplam f		%
		17	17/18	18	18/19	19	19/20	20	20/21	?			
Remel	fâilâtün / fâilâtün fâilâtün / fâilün	1	5	4	3	6	7	3	2	2	33	**39**	**78,0%**
	feilâtün / feilâtün feilâtün / feilün	-	-	2	1	2	-	1	-	-	6		
Hezeç	mef'ûlü / mefâîlü mefâîlü / feûlün	-	-	1	-	1	-	-	-	-	2	**3**	**6,0%**
	mefâîlün / mefâîlün mefâîlün / mefâîlün	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1		
Muzârî	mef'ûlü / fâilâtü mefâîlü / fâilün	-	1	1	-	-	-	-	-	1	3	**3**	**6,0%**
Müctes	mefâilün / feilâtün mefâilün / feilün	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	**1**	**2,0%**
Recez	müstef'ilün/müstef'ilün müstef'ilün/müstef'ilün	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	**1**	**2,0%**
?	Belirlenemeyen	-	-	-	1	2	-	-	-	-	3	**3**	**6,0%**
TOPLAM											**50**	**100,0%**	

7 vezin kalıbı içinde; %78 oran ile remel, %6 oran ile hezeç, %6 oran ile muzârî ve %2 oran ile müctes ve recez bahirlerinde yazılmış şiirlerin güfte olarak şeçildiği görülmüştür. Remel bahrindeki "fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün" ve "feilâtün / feilâtün / feilâtün / feilün" vezinlerinin, örneklemde yer alan eserlerin başlangıç tarihi olan 17. yüzyıldan bu yana çok yüksek oranda muhammes bestelerde kullanıldığı, diğer vezinlerin ise 1'er frekans ile muhammes usulünde murabba besteler için tercih edilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Muhammes Usulünün Kullanıldığı Bestelerde Zaman Dağılımları

Tablo 20. *Zaman Dağılımları Tablosu*

Tef'ileler ve Terennüm/Terennümler							Toplam	f
1. Çeşit	**1. Tef'ile**	**2. Tef'ile**	**3. Tef'ile**	**4. Tef'ile**	**Trm**	**3. ve 4. Te'file**		
Zaman	16	16	16	16	32	32	**4 Usul**	**16**
Z.T.	**32**		**32**		**32**	**32**		
2. Çeşit	**1. Tef'ile**	**2. Tef'ile**	**3. Tef'ile**	**4. Tef'ile**	**Trm**	**Trm**		
Zaman	16	16	16	16	32	32	**4 Usul**	**15**
Z.T.	**32**		**32**		**32**	**32**		
3. Çeşit	**1. Tef'ile**	**2. Tef'ile**	**3. Tef'ile**	**4. Tef'ile**	**Trm**	**3. ve 4. Te'file**		
Zaman	8	8	8	8	16	16	**2 Usul**	**4**
Z.T.	**32**				**32**			
4. Çeşit	**1. Tef'ile**	**2. Tef'ile**	**3. Tef'ile**	**4. Tef'ile**	**3. ve 4. Te'file**			
Zaman	16	16	16	16	32		**3 Usul**	**4**
Z.T.	**32**		**32**		**32**			
5. Çeşit	**1. Tef'ile**	**2. Tef'ile**	**3. Tef'ile**	**4. Tef'ile**	**Trm**			
Zaman	16	16	16	16	32		**3 Usul**	**2**
Z.T.	**32**		**32**		**32**			
6. Çeşit	**1. Tef'ile**	**2. Tef'ile**	**3. Tef'ile**	**4. Tef'ile**	**Trm**			
Zaman	8	8	8	8	32		**2 Usul**	**2**
Z.T.	**32**				**32**			
7. Çeşit	**1. Tef'ile**	**2. Tef'ile**	**3. Tef'ile**	**4. Tef'ile**	**Trm**	**Trm**	**3. ve 4. Te'file**	
Zaman	16	16	16	16	32	16	16	**4 Usul**	**2**
Z.T.	**32**		**32**		**32**	**32**		
8. Çeşit	**1. Tef'ile**		**2. Tef'ile**		**3. Tef'ile**	**4. Tef'ile**		
Zaman	16		16		16	16		**2 Usul**	**2**
Z.T.	**32**				**32**			

Tablo 20'de görüldüğü üzere ilk dört tef'ilenin ardına gelen; terennüm/terennümler ve 3. ve 4. tef'ile tekrarları hariç, toplam usul sayısı farketmeksizin ilk dört tef'ilenin usulün zamanlarına dağılımı 8+8+8+8=1 usul ya da 16+16+16+16=2 usul şeklindedir.

Bu doğrultuda kullanılan vezin tef'ilelerinin 8'li ve 16'lı olarak dağılımlarının Tablo 21, 22, 23, 24, 25, 26 ve 27'deki gibi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 21. *Birinci Vezin (fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün)*

f	1. Tef'ile	2. Tef'ile	3. Tef'ile	4. Tef'ile
23	fâilâtün	fâilâtün	fâilâtün	fâilün
4	fâilâtün - fâ	ilâtün	fâilâtün	fâilün
3	fâilâtün	fâilâtün	fâilâ	tün - fâilün
1	fâilâ	tün - fâi	lâtün - fâilâ	tün - fâilün
1	fâilâtün	fâilâ	tün - fâilâtün	fâilün
1	fâilâtün - fâ	ilâ	tün - fâilâtün	fâilün

Tablo 22. *İkinci Vezin (feilâtün / feilâtün / feilâtün / feilün)*

f	1. Tef'ile	2. Tef'ile	3. Tef'ile	4. Tef'ile
3	feilâtün	feilâtün	feilâtün	feilün
2	feilâ	tün - feilâ	tün - feilâ	tün - feilün
1	feilâtün	feilâ	tün - feilâ	tün - feilün

Tablo 23. *Üçüncü Vezin (mef'ûlü / fâilâtü / mefâîlü / fâilün)*

f	1. Tef'ile	2. Tef'ile	3. Tef'ile	4. Tef'ile
1	mef'û	lü - fâilâ	tü - mefâ	îlü - fâilün
1	mef'û	lü - fâilâ	tü - mefâî	lü - fâilün
1	mef'û	lü - fâilâ	tü - mefâîlü - fâ	lün

Tablo 24. *Dördüncü Vezin (mef'ûlü / mefâîlü / mefâîlü / feûlün)*

f	1. Tef'ile	2. Tef'ile	3. Tef'ile	4. Tef'ile
1	mef'û	lü - mefâî	lü - mefâî	lü - feûlün
1	mef'ûlü - mefâ	îlü - mefâ	îlü - feû	lün

Tablo 25. *Beşinci Vezin (mefâîlün / mefâîlün / mefâîlün / mefâîlün)*

f	1. Tef'ile	2. Tef'ile	3. Tef'ile	4. Tef'ile
1	mefâîlün - me	fâîlün	mefâîlün	mefâîlün

Tablo 26. *Altıncı Vezin (mefâilün / feilâtün / mefâilün / feilün)*

f	1. Tef'ile	2. Tef'ile	3. Tef'ile	4. Tef'ile
1	mefâilün	feilâ	tün - mefâilün	feilün

Tablo 27. *Yedinci Vezin (müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün)*

f	1. Tef'ile	2. Tef'ile	3. Tef'ile	4. Tef'ile
1	müstef'ilün	müstef'ilün	müstef'ilün	müstef'ilün

Tablo 21, 22, 23, 24, 25, 26 ve 27'de belirtilen tef'ile ve bölünmeleri arasında -1 frekansla ilgili tablolarda gösterilenler hariç- 2 ve üzerinde frekansla belirtilenlerde genel ortak bir uygulama şeklinin bulunduğu görülmüştür.

Tablo 21, 22, 23, 24, 25, 26 ve 27'den özetleyerek; Tablo 28 ve 29'da belirtilen 2 farklı vezindeki 5 uygulama biçimi haricinde, bestekârların genel ortak bir uygulama kullanmadıkları sonucuna varılmıştır.

Tablo 28. *fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün*

f	1. Tef'ile	2. Tef'ile	3. Tef'ile	4. Tef'ile
23	fâilâtün	fâilâtün	fâilâtün	fâilün
4	fâilâtün - fâ	ilâtün	fâilâtün	fâilün
3	fâilâtün	fâilâtün	fâilâ	tün - fâilün

Tablo 29. *feilâtün / feilâtün / feilâtün / feilün*

f	1. Tef'ile	2. Tef'ile	3. Tef'ile	4. Tef'ile
3	feilâtün	feilâtün	feilâtün	feilün
2	feilâ	tün - feilâ	tün - feilâ	tün - feilün

İncelenen 50 adet murabba bestenin 23 tanesi Mısra/2 tekrarlı; her mısranın ardından bir terennüm ve terennümün ardından ilgili mısranın ikinci yarısının tekrarı esâsına göre, 21 tanesi "Mısra-Terennüm; her mısranın ardından bir terennüm bölümü tekrarı esâsına göre, 4 tanesi "Mısra/2-Terennümsüz"; her mısranın ardından aynı mısranın ikinci yarısının tekrarı esâsına göre ve 2 tanesi ise "Terennümsüz" olarak bestelenmiştir (Tablo 17, 18).

Tablo 30'da, mısra/2 tekrarlı geriye kalan 16 bestede yer alan bu istisnalar, vezin tef'ileleri üzerinden örneklenmiştir.

Tablo 30. *Mısra/2 (3. ve 4. Tef'ile) Tekrarlarının İstisnaları*

Örnekler	Vezin	3. Tef'ile	4. Tef'ile	f
2. Tef'ilenin Son Hecesi Dahil	fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün	tün - fâilâtün	fâilün	6
	feilâtün / feilâtün / feilâtün / feilün	tün - feilâtün	feilün	3
	mef'ûlü / fâilâtü / mefâîlü / fâilün	tü - mefâîlü	fâilün	2
	mef'ûlü / mefâîlü / mefâîlü / feûlün	lü - mefâîlü	feûlün	1
	mefâilün / feilâtün / mefâilün / feilün	tün - mefâilün	feilün	1
3. Tef'ilenin İlk İki Hecesi Eksik	fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün	lâtün	fâilün	1
	mef'ûlü / fâilâtü / mefâîlü / fâilün	îlü	fâilün	1
3. Tef'ilenin İlk Üç Hecesi Eksik	fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün	tün	fâilün	1

Mısra/2 tekrarlı olan 26 bestenin 10 tanesinde terennümün ardından tekrar edilen 3. ve 4. tef'ileler, tef'ile hecelerinde eksik ya da fazla olmaksızın aynıyla tekrar edilmiştir. Ancak ilgili mısrada uygulanan bu ikiye bölme işleminin güftenin anlamını bozduğu durumlarda 3. ve 4. tef'ileler katî şekilde değil bazı istisnalar ile terennümün ardından [5] tekrar edilmiş olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmaya dahil edilen 50 (47) adet muhammes usulündeki beste üzerinde yapılan inceleme sonucunda toplam 7 farklı vezin kalıbının kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum, muhammes usulünde vezin yapısının hem çeşitlilik hem de belirli bir sınırlılık içinde olduğunu göstermektedir. Yani bestekârlar, vezin tercihlerinde birden fazla kalıptan faydalanmakla birlikte, kullanılan kalıp sayısının sınırlı olması, vezin bakımından geleneksel ve stabil bir yapının hâkim olduğunu göstermektedir.

Bu sınırlı vezin kalıbı çeşitliliği, muhammes usulünde ritmik düzenin ve şiirsel akışın belirli standartlar etrafında şekillendiğini ortaya koymaktadır. Böylelikle, bestekârlar vezin seçiminde özgünlük arayışı içinde olmakla birlikte, usulün karakteristik ritmik yapısını korumaya özen göstermiştir. Bu durum bestekârların muhammes usulüne uygun bir biçimsel disiplin ve estetik anlayışı benimsediklerini göstermektedir. Ayrıca bu sınırlılık, muhammes usulünde vezin kalıplarının eğitim ve meşk süreçleriyle kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel yapılar doğrultusunda standartlaştığına da işaret etmektedir.

Elde edilen sonuçlara göre; "Muhammes usulünde ve beste formundaki murabbalarda, bestekârlar arasında hem form-biçim hem de güfte-biçim bağlamında ortak/benzer bir kompozisyon uygulaması vardır" hipotezinin büyük oranda doğru olduğu tespit edilmiştir.

[5] Terennümsüz olarak bestelenmiş 4 eserde, 3. ve 4. Tef'ile terennümün ardından değil mısranın ardından tekrar edilmiştir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.*
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30) Veri Toplanması: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30) Veri Analizi: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	** It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.*
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%40), 2. Author (%30) Data Acquisition: 1. Author (%40), 2. Author (%30) Data Analysis: 1. Author (%40), 2. Author (%30) Writing up: 1. Author (%40), 2. Author (%30) Submission and Revision: 1. Author (%40), 2. Author (%30)

Kaynaklar | References

Akdoğu, O. (1995). Türk Müziğinde Türler ve Biçimler. İzmir: Can Ofset.

Belviranlı, A. K. (1965). Aruz ve Ahenk. Konya: Selçuk Yayınları.

Dursunoğlu, H. (2019). Arûz Öğretimi. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Ezgi, S. (1940). Nazari ve Ameli Türk Musikisi V. Cilt. İstanbul: Alkaya Matbaası.

Özalp, M. N. (1992). Türk Musikisi Beste Formları. İstanbul: TRT Genel Sekreterlik Basım ve Yayın Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 239.

Özalp, M. N. (2000). Türk Mûsikîsi Tarihi I Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi.

Özkan, İ. H. (2014). Türk Musikisi Nazariyatı ve Usulleri Kudüm Velveleleri 13. Basım. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Öztuna, Y. (1974). Türk Musikisi Ansiklopedisi II. Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi.

Suzan, Y. (2008). Arap Şiirinde Muhammes ve Tahmis. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları (Arap Dili ve Edebiyatı) Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Yavaşça, A. (2002). Türk Musikisinde Kompozisyon ve Beste Biçimleri. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı. Mart Matbaacılık Sanatları.

Yekta, R. (1986). Türk Musikisi. İstanbul: Pan Yayıncılık.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 1140-1163 | Araştırma Makalesi

Haber Üretimindeki Farklılıklar Bağlamında Kadın Cinayetlerinin Haber Medyasında Sunumu*

Nalan Ova [1]

Öz

Toplumsal cinsiyet temelli bir motivasyonla ve kasıtlı olarak işlenen kadın cinayetleri, ülkeler üzerinde yarattığı kültürel, toplumsal ve ekonomik etkileri nedeniyle küresel çapta bir kriz durumu olarak nitelendirilmektedir. Sorunun çözümüne yönelik önleyici politikaların hayata geçirilmesinde yasal ve hukuki düzenlemeler önemli olmakla birlikte sorunları kamuoyunun gündemine taşıyarak görünür hale getiren haber medyasının bu konudaki sorumluluğu da en az yasalar kadar toplumsal alanda etkili olabilmektedir. Bu noktadan hareket edilen çalışmada Türkiye'de haber üretim sürecinde farklı pratiklerin benimsendiği haber medyasında kadın cinayetlerinin sunumuna odaklanılmaktadır. Çalışmanın temel amacı, ana akım ve alternatif haber mecralarında kadın cinayetlerinin tanımlanma biçimi, fail ve mağdur temsillerinde kendini gösteren eğilimlerin ortaya konularak, bu soruna yönelik medyasının sorumluluğunun tartışmaya açılmasıdır. Bu amaçla bağlantılı olarak çalışma kapsamında, *Hürriyet, Sözcü ve Sabah* gazeteleri, *Bianet* ve *Diken* haber sitelerinde 1 Ekim-31 Ekim 2024 tarihleri arasında işlenen kadın cinayeti vakalarına ilişkin olarak yayımlanan toplam 146 haber, cinayetlerin adlandırılma biçimi, fail ve mağdura yönelik temsiller bağlamında; haber metinlerinde öne çıkan söylemsel eklemlenmeler üzerinden tematik olarak başlıklandırılarak analiz edilmiştir. Kadın cinayetlerinin münferit birer vaka olarak işaretlendiği *Hürriyet, Sözcü ve Sabah* gazetelerinin haberlerinde, mağdur suçlama stratejilerinin sıklıkla kullanıldığı bununla bağlantılı olarak da suçu hafifletici unsurların anlamlandırmaya dahil edilmesi ile failin masumlaştırıldığı bulgulanmaktadır. Cinayetlerin doğrudan erkek şiddeti ve kadın cinayeti olarak tanımladığı *Diken* ve *Binaet*'te yayımlanan haberlerde ise haber kaynağının kullanımı ve seçiminde kendini gösteren çeşitlilik dikkat çekmektedir. Haberin merkezinde failin ve işlediği suçun yer aldığı alternatif mecralarda, mağdur suçlama stratejilerine yer verilmemektedir. *Hürriyet, Sözcü ve Sabah* gazetelerinden farklı olarak *Diken* ve *Bianet*'te yayımlanan haberler aracılığı ile kadın cinayetlerinin toplumsal cinsiyetle bağlantılı boyutu öne çıkarılırken, bu cinayetler kadınların yaşam hakkı ihlalini içeren toplumsal bir mesele olarak kamuoyunun gündemine taşınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Cinayetleri, Haber Medyası, Temsil, Mağdur Suçlama, Haber Kaynağı

Ova, N. (2025). Haber Üretimindeki Farklılıklar Bağlamında Kadın Cinayetlerinin Haber Medyasında Sunumu. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 1140-1163. https://doi.org/10.15869/itobiad.1651411

Geliş Tarihi	04.03.2025
Kabul Tarihi	25.06.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

* Bu çalışmaya katkılarından dolayı Doç. Dr. Rukiye Çelik'e teşekkür ederim

[1] Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversite İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü. nalanova@sdu.edu.tr
ORCID:0000-0001-6410-400X.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 1140-1163 | Research Article

Representaion of Femicide in the News Media With in the Contex of Diffrences in News Production

Nalan Ova [1]

Abstract

Femicides committed with a gender-based motivation and deliberately are characterised as a global crisis situation due to their cultural, social and economic effects on countries. Although legal and legislative regulations are important in the realisation of preventive policies to solve the problem, the responsibility of the news media, which makes the problems visible by bringing them to the public agenda, can be as effective in the social sphere as the laws. From this point of view, this study focuses on the presentation of femicides in the news media in Turkey, where different practices are adopted in the news production process. The main aim of the study is to reveal the way femicides are defined in mainstream and alternative news outlets, the trends in the representation of perpetrators and victims, and to open the responsibility of the media towards this problem to discussion. In connection with this purpose, within the scope of the study, a total of 146 news articles published in *Hürriyet, Sözcü and Sabah* newspapers, *Bianet* and *Diken* news websites between 1 October-31 October 2024 on femicide cases committed between 1 October and 31 October 2024 were analysed thematically in the context of the way the murders are named, the representations of perpetrators and victims, and the discursive articulations prominent in the news texts. In the news articles of *Hürriyet, Sözcü and Sabah* newspapers, where femicides are labelled as isolated incidents, it is found that victim blaming strategies are frequently used, and in connection with this, the perpetrator is made innocent through the inclusion of mitigating factors in the interpretation of the crime. In the news items published in *Diken* and *Binaet*, where the murders are directly defined as male violence and femicide, the diversity in the use and selection of news sources is striking. In alternative media outlets where the perpetrator and the crime committed are at the centre of the news, victim blaming strategies are not included. Unlike *Hürriyet, Sözcü and Sabah*, the news items published in *Diken* and *Bianet* emphasise the gender-related dimension of femicides and bring these murders to the public agenda as a social issue involving the violation of women's right to life.

Keywords: Femicide, News Media, Representation, Victim Blaming, News Source

Ova, N. (2025). Representaion of Femicide in the News Media With in the Contex of Diffrences in News Production. Journal of the Human and Social Science Researches, 14(2), 1140-1163. https://doi.org/10.15869/itobiad.1651411

Date of Submission	04.03.2025
Date of Acceptance	25.06.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.

[1] Nalan Ova Associate Proffessor. Suleyman Demirel University, Faculty of Communication, Department of Journalism, nalanova@sdu.edu.tr, Orcid no: 0000-0001-6410-400X

Giriş

2023 yılı Birleşmiş Milletler (UN) verilerine göre dünya genelinde yaklaşık 51.100 kadın ve kız çocuğu, ilişkide olduğu yakınları veya diğer aile üyeleri tarafından öldürülmüştür (United Nations Office on Drugs and Crime UNODC, 2024). Bir önceki yılda (2022) bu rakamın 48.800 olduğu dikkate alındığında (UNODC 2023), kadın ve kız çocuklarına yönelik ölümle sonuçlanan şiddet olaylarının azalmak bir tarafa, sistematik bir biçimde artarak devam ettiğini söylemek mümkündür. Söz konusu verilerin ortaya koyduğu bu çarpıcı bulgulara göre dünya genelinde bir günde ortalama 140 kadın öldürülmektedir. Her 10 kasıtlı cinayetten 4'nün ülkelerin, hukuki soruşturmalarında kendini gösteren farklı uygulamaları nedeniyle bir cinayet vakası olarak tanımlanmadığı da göz önüne alındığında, bu rakamlar buz dağının görünen kısmıdır (UNODC, 2024).

Küresel çapta bir halk sağlığı sorunu, kadının insan hakları ihlalinin önemli bir boyutu ve bir kalkınma meselesi olarak tartışılan, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin en uç noktası kadın cinayetleri (Carbo-Zack, 2022), Türkiye'nin de gündeminde yer alan bir toplumsal sorundur ve sadece ulusal değil, uluslararası düzlemde de bir kriz durumuna işaret etmektedir. Kadınların, çocukların, ailelerin; fiziksel, ruhsal sağlık ve refahı üzerinde orta ve uzun vadeli olumsuz etkilerinin yanı sıra, ülkeler açısından yarattığı sosyal ve ekonomik zarar, olgunun bir kriz olarak nitelendirilmesinin en önemli nedenidir (WHO, 2021). Konu ile ilgili olarak önleyici politikaların hayata geçirilmesi ise son otuz yıldır gerek ulusal gerekse de uluslararası düzeyde politikalar yapıcılar açısından önemli hale gelmiştir. (Walby, Towels, Balderston, Corradi, Francis, Heiskanen, Larsen, Mergaert, Olive, Palmer, Stöckle ve Strid, 2017, s. 18).

Hukuki düzenlemeler ve çıkarılan yasalar, çözüme yönelik kapsamlı müdahaleler açısından önemlidir. Ancak bununla birlikte toplumsal sorunları kamuoyunun gündemine getiren medya ve özellikle haber medyasının sorumluluk taşıyan konumu, sorunları ele alış biçimi de en az yasalar kadar etkili olabilmektedir. Söz konusu etkinin boyutu iki düzeyde öne çıkmaktadır. Haberler, resmi istatistiki verilere ulaşmanın zor olduğu durumlarda veya kayıt altına alınamayan kadın cinayetleri söz konusu olduğunda vakalarla ile ilgili tek bilgi kaynağı haline gelmektedir (Widyono, 2009, s. 16; Taccini ve Mannarini, 2024). Asya, Güney Amerika, Güney Afrika ülkelerinde kadın cinayetleri üzerine yapılan çalışmalarda, verilerin büyük ölçüde gazete haberlerinden toplandığı bilinmektedir (Widyono, 2009, s. 16). Konu ile ilgili olarak medyada yer alan içerikler ise toplumsal alanda kadın cinayetlerine ilişkin farkındalığın arttırılması ve bu yolla da risklerin önlenmesine katkı sağlama potansiyeli taşımaktadır (Weil, 2018, s. 12; Kouta, Boira, Nudelman ve Gill, 2018, s. 66). Nitekim kamusal alanda, toplumsal bir sorunun nasıl tanımlandığı, bu sorunun çözümüne yönelik politikaların hayata geçirilmesi açısından oldukça önemlidir. Medya içerikleri dolayımı ile öne çıkan anlamlandırmalar, yurttaş topluluklarının da bu mesele ile ilgili düşünce ve kanaatlerini belirlemektedir. Özellikle haber medyasında, kadın cinayetleri örneğinde bu cinayetlerin tanımlanma ve haberleştirilme biçimi, toplumun bu şiddetin temel dinamiklerini, mağdur ve failleri nasıl algıladığını dolaylı olarak şekillendirmektedir. Bu, aynı zamanda yurttaşların meselenin çözümüne yönelik potansiyel rollerini de ortaya koyabilmeleri açısından önemlidir (Richards, Gillespie ve Smith, 2014). Kısaca haber medyasında, kadın cinayetlerinin nasıl sunulduğu, kamuoyunun düşüncelerini ve konu hakkındaki temel kanaatini dolaylı olarak etkilediği için, yasal düzenlemeler ve politikaların toplumsal alanda uygulanabilirliğine, medya içeriklerinin bir müdahalesi olduğunu söylemek mümkündür (Taccini ve Mannarini, 2024). Bu etki, Türkiye'de de yasa yapıcılar açısından

göz önünde bulundurulan bir durumdur. Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yayımlanan "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele 2023 yılı Faaliyet Planı" nda, Şiddetle Mücadele İçin Toplumsal Farkındalık Hedefi başlığı altında iletişim eğitimi veren lise ve dengi okullarda ve iletişim fakültelerinde okuyan üniversite öğrencilerine yönelik medya atölye çalışmalarının yürütülmesi amaçlanmaktadır. İlgili raporda öne çıkan önemli bir diğer başlık altında da doğrudan medyada kadın temsilinin iyileştirilmesi ve medya aracılığı ile kadına yönelik şiddetle mücadele kapsamında çalışma gruplarının oluşturularak, medya çalışanlarına şiddetle mücadelede farkındalığı arttırıcı eğitimlerin verilmesinin hedeflendiği görülmektedir (ss. 38-39). Medyada kadına yönelik şiddeti meşrulaştıran dil kullanımının önlenmesi de raporda öncelik verilen konuların başında gelmektedir (ss. 46-47).

Kadın cinayetlerinin medyada temsilinin, toplumsal alanda yaratacağı farkındalığın öneminden hareketle bu çalışmada ise cinayetlerin ana akım ve alternatif haber medyasında sunumuna odaklanılmaktadır. Çalışmada, haberler aracılığı ile kadın cinayetlerinin tanımlanma biçimi, fail ve mağdur temsillerinde kendini gösteren eğilimler ortaya konularak, bu toplumsal soruna yönelik haber medyasının sorumluluğunun tartışmaya açılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla bağlantılı olarak, ana akım haber medyasından *Hürriyet*, *Sözcü* ve *Sabah* gazetelerinde, alternatif medyadan *Bianet* ve *Diken* haber sitelerinde, 1 Ekim-31 Ekim 2024 tarihleri arasında yayımlanmış kadın cinayetlerini içeren haberler örneklem olarak seçilmiştir. *Hürriyet*, *Sözcü* ve *Sabah* gazetelerinin seçiminde 2024 yılı Ekim ayının gazete tiraj rakamları dikkate alınırken, *Bianet*, Türkiye'de alternatif medya bağlamında en bilenen örnek olması (Bozkur ve Taylan, 2020, s. 53) nedeniyle tercih edilmiştir. 1990'larda Türkiye'de ana akım medyanın tekelleşme ve endüstrileşmeye geçiş yaptığı bir aşamada, toplumsal muhalefetin farklı bileşenlerinin çok yönlü haber kaynağı ihtiyacına bir yanıt olarak 1993'te kurulan Bağımsız İletişim Ağı (BİA) ve 2001'de faaliyete geçen bu ağın haber sitesi *Bianet*, kâr amacı gütmemekte ve tarafsızlık iddiası taşımamaktadır. Ana akım medya tarafından dışlanan farklı toplumsal kesimlerin söz ve düşüncelerini ulusal gündeme taşıma gayreti, *Bianet*'i ana akım medyadan farklılaştıran en temel unsurdur (Taylan, 2012, ss. 207-208). Herhangi bir parti, kurum ve sermaye grubuna bağlı olmadan, tamamen bireysel kaynaklarla 2013 yılında yayın hayatına başlayan (NewslabTurkey, 30 Ekim 2018), *Diken* ise Boomsocial (2024) verilerine göre, 152 binden fazla takipçi sayısı ile en yüksek takibe ulaşan alternatif haber sitesi olduğu için örnekleme dahil edilmiştir. İlgili medya mecralarında 1 Ekim-31 Ekim 2024 tarihleri arasında yayımlanmış kadın cinayeti haberlerinin seçiminde ise kadın ölümlerinin belirlenen tarih aralığındaki yoğunluğu dikkate alınmıştır. Resmi verilere göre, 2024 yılında 394 kadın, cinayete maruz kalarak öldürülmüştür. Verilerin toplanmaya başlandığı 2010 yılından itibaren kadın cinayeti vakalarında en dramatik artışın gözlendiği tarih aralığı ise 48 kadın cinayeti vakası ile 2024 yılının Ekim ayıdır (*BBCNewsTürkçe*, 03.01.2025). Çalışma kapsamında, *Hürriyet* (48), *Sabah* (44), *Sözcü* (38), *Bianet* (6) ve *Diken* (10)'de belirlenen tarih aralığında işlenmiş kadın cinayetleri ile ilgili olarak yayımlanan toplam 146 haber[2]; cinayetlerin tanımlanma/adlandırılma biçimi, fail ve mağdura yönelik temsiller bağlamında

[2]Çalışma kapsamında analiz edilen 146 haberin, 130'u *Hürriyet*, *Sabah* ve *Sözcü* gazetelerinde yayımlanırken, *Bianet* ve *Diken*'de toplam 16 haber yer almaktadır. Ana akım ve alternatif medyadan seçilen örneklem bağlamında 2024 Ekim ayında işlenen kadın cinayetlerine ilişkin olarak yapılan haber sayıları arasındaki bu farklılık ilk etapta dikkat çekmekle birlikte çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de görüleceği üzere, haberlerin niceliksel olarak kapladığı yer önemsizdir. Konu ile ilgili kaç haber yapıldığından ziyade, bu haberler dolayımı ile medyada kadın cinayetlerine ilişkin hangi tür anlamlandırmaların öne çıkarıldığı meselesi daha merkezidir.

haberlerde öne çıkan söylemsel eklemlenmeler üzerinden tematik olarak başlıklandırılarak analiz edilmektedir.

Kadın Cinayetleri

Kadına yönelik şiddetin en zarar verici türü olan kadın cinayetleri, bir kavramsallaştırma olarak ilk kez 1976 yılında Brüksel'de yapılan Uluslararası Kadınlara Karşı İşlenen Suçlar Mahkemesi'nde ifade veren Amerikalı yazar Diana H. Russell tarafından kullanılmıştır (Russell, 2009; Grzby, Naudi ve Marcuello-Servos, 2018; Weil, 2016). Her ne kadar bu tarihten önce de Anglosakson dünyada, kadın cinayeti bir kavram olarak biliniyor olsa da Russell tarafından kullanımı, olguya yönelik politik bir kavrayış için önemli bir adım olmuştur (Grzby ve diğerleri, 2018, s. 20). Mahkemede, kadınların, kadın oldukları için öldürüldüğünü ifade eden Russell, 1990'lardan itibaren de kadın cinayetlerini, cinsiyetçi ideolojinin işleyişi bağlamında yeniden tanımlama girişimlerinde bulunmuştur. Bu girişimler, nefret ve aşağılama ya da kadınları sahiplenme duygusuyla hareket eden erkekler tarafından, kadınların sadece kadın oldukları için öldürülmeleri olarak nitelendirilen kadın cinayetlerinin, toplumsal cinsiyetle olan bağlantısının görünür olmasına ve kamusal alanda tartışılmasına da olanak sağlamıştır (Russell, 2009, s. 28). Nitekim, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından da 2012 yılında yayımlanan rapordan itibaren, kadın cinayetleri; kadınların sadece kadın oldukları için kasten öldürülmesi olarak tanımlanmaktadır (WHO, 2012).

Toplumsal cinsiyetle bağlantılı bir motivasyonla ve kasıtlı olarak işlenen kadın cinayetleri, kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkekler arasındaki eşitsiz güç ilişkisinden beslenmektedir (United Nation (UNWOMEN), 2022). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olarak kabul edilmekle birlikte bu cinayetlerin içeriği ve kapsamı üzerine net bir uzlaşının olmadığını da söylemek mümkündür. Öncelikle ortaya çıkış nedeni ve yaygınlığı hakkında güvenilir ve küresel olarak karşılaştırılabilir verilerin sınırlı olması, konuya kapsamlı ve bütünlüklü çalışmaların yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bunun yanı sıra kadın cinayetleri, fail ve mağdur arasındaki ilişkinin dinamiği ve suçun niteliğine bağlı olarak da farklı kategoriler altında değerlendirilebilmektedir (Bouzerdan ve Whitten-Woodring, 2018). Kadınlar; eşleri, boşandıkları eski eşleri, sevgilileri, ayrıldıkları eski sevgilileri, tanıdık aile üyeleri, tanımadıkları yabancılar tarafından öldürülmektedir. Bu durum, fail ve mağdur arasındaki ilişkinin türüne bağlı olarak, kadın cinayetleri arasında belli birtakım ayrımların yapılmasına neden olmuştur. Kocalar/eski kocalar, erkek arkadaşlar/eski erkek arkadaşları içeren yakın partner cinayetleri; baba/üvey baba, erkek kardeş/üvey kardeşler, amca-dayı/üvey akrabalar, kuzenler, kayınpeder tarafından işlenen aile içi kadın cinayetleri; erkek aile dostları ya da erkek komşu veya iş arkadaşları gibi bilinen ve tanıdık diğer failler tarafından işlenen cinayetler ve tanıdık olmayan yabancı erkekler tarafından işlenen farklı türde kadın cinayetleri söz konusudur (Russell, 2009, s. 29). Ancak bu ayrımlara rağmen, kadınların kasıtlı olarak öldürüldüğü cinayetlerin yarısından fazlasının ilk iki guruptaki erkekler tarafından işlendiği de bilinmektedir (Walby ve diğerleri, 2017, s. 64; Aldrete, Taşkale, Rivera-Ramirez ve Gil-Vera, 2024). Kadınların aile üyeleri ya da ilişkide oldukları erkekler tarafından öldürülme olasılıkları, yabancı erkekler tarafından öldürülme olasılığından 3,5 kat daha fazladır. Konu ile ilgili global düzeyde istatistiki veriler dikkate alındığında da cinayet sonucu ölen kadınların yaklaşık üçte ikisinin, yaşadıkları dönemde ilişkide oldukları eşleri ya da yakın aile üyeleri tarafından sistematik olarak fiziksel şiddete maruz kaldığı da bilinmektedir (Taccini ve Mannarini, 2024).

Kadınların bedensel bütünlüğüne ve yaşam hakkına karşı yapılan bu kasıtlı saldırıların/şiddetin ortaya çıktığı ve yaygınlaştığı koşulların analiz edilmesinde ve nihai olarak bu şiddetle mücadelede olgunun nasıl tanımladığı önemlidir. Kelimelerin, dünyaya anlam verdiği ve gerçekliği şekillendirdiği göz önüne alındığında; ölümlerin "kadın cinayeti" olarak tanımlanması, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin sistematik bağlamına vurgu yaparken, diğer taraftan da meseleye yönelik oluşturulan kamu politikalarının toplumsal alandaki işlevselliğine doğrudan etki edebilmektedir (Aldrete, 2024). Şiddetin haberleştirilme biçiminde medya, toplumsal farkındalığın teşvikinde ve adalet arayışında kilit araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Cinsiyetçi ve ayrımcı söylemler, şiddeti normalleştirmeye ve ölümlerin meşrulaştırılmasına neden olurken, tam tersine kadın cinayetlerinin, kadına yönelik şiddetin çok daha geniş sosyo-politik bağlamı içinden değerlendirildiği haberler dolayımı ile (Aldrete, Taşkale, Rivera-Ramirez ve Gil-Vera, 2024) de soruna yönelik politika değişikliği yaratabilmek için önemli bir fırsat yakalanabilmektedir.

Haber üretim ve dağıtım pratiklerinin farklı koşullar altında işlediği ana akım ve alternatif mecralarda kadın cinayetlerine yönelik temsillerde ve haber içeriklerinde öne çıkan anlamlandırmalarda belirgin farklılıklar olduğu varsayımından hareket edilen bu çalışmada ise söz konusu farklılığın gazetelerin yayın politikası, sahiplik yapısı veya seslendiği okur kitlesinin politik eğilimlerinden ziyade, haber üretiminde kullanılan kaynak seçimi ile doğrudan ilişkili olup olmadığı sorusuna yanıt aranmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda çalışmada öne çıkan tema, kategori ve kodlara ilişkin görselleştirme Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Tema, Kategori ve Kodlar

Tema	**Kategori**	**Kodlar**
Kadın Cinayetleri	Münferit Bir Cinayet	Eski koca vahşeti-Sevgili dehşeti-Eski eş dehşeti-Feci şekilde katledildi-Öğretmen eşini bıçakladı-Görmeye gitti, öldürüldü-Tartıştığı eşini öldürdü-Gelinine kurşun yağdırdı-Öldürüp, ormana gömdü-Araç içinde katletti-tabanca ile vurdu-Kanlar içinde yere yığıldı-başını taşla ezmiş-Cesedi ırmağa attı-8 yerinden bıçakladı
	Toplumsal Bir Sorun	Eylül'de 33 kadın öldürüldü-Bir kadın cinayeti daha-Bursa'da kadın Cinayet-Nevşehir'de kadın cinayeti-Şüpheli kadın ölümleri-Öldürülen iki kadından birinin eşi katili-kadın cinayetlerinin istatistiki verileri
Mağdur Suçlama Stratejisi		Barışma teklifini reddetti-Maddi sorunlar nedeniyle tartışma çıkardı-Kocasını terk etti-Eşi annesine hakaret etti-Erkek arkadaşı olduğunu söyledi-Alkol aldı-başka bir erkekle görüştü-kadının uzaklaştırma kararı aldırmamış olması
Failin Mağdurlaştırılması	Mağdur Erkekler	Öfkesini kontrol edemedi-Ayrılık acısına dayanamadı-Cinnet geçirdi-Platonik aşkı tarafından reddedildi-Kıskandı-Karısı tarafından kışkırtıldı-Aldatıldı-Psikolojik sorunlar-kadının toplumsal ahlaka uygun olmayan davranışlarda bulunması

Haber Üretiminde Haber Kaynağı	Cinayet-İntihar Vakaları	Öldürdü ve yaşamına son verdi-Alkol ve uyuşturucunun etkisi altındaydı-Kendi canına kıydı-İntihara teşebbüs etti-Aşk/tutku/trajedi
	Ana Akım Haber Medyası	Polis çerçevesi-Güvenlik güçlerinin durum tanımları-Fail ifadeleri
	Alternatif Haber Medyası	Avukatlar-Hak savunucuları-Dernek ve STK'lar-Basın Açıklamaları-Rapor ve İstatistiki belgeler

"Münferit Bir Cinayet" Olarak Kadın Cinayetleri

Haberin bütününe ilişkin temel bakış açısı sunan, haber metnindeki ana fikri özetleyen (Alat, 2006; Richards ve diğerleri, 2014), haber söyleminde özgül bir tematik fonksiyona sahip olan haber başlıkları, bu yönüyle haberin en önemli konusunu ifade etmektedir ve metnin makro, mikro ve üst yapısı ile doğrudan ilişkilidir (Van Dijk, 1985, s. 69).

"Samsun'da eski koca vahşeti" (*Sabah*, 14.10.2024), "Mersin'de sevgili dehşeti" (*Sözcü*, 5.10.2024), "Bursa'da baltalı dehşet" (*Sözcü*, 13.10.2024), "Eski eş dehşeti: Araç içerisinde feci şekilde katledildi", (*Sözcü*, 28.10.2024), "Barışmak için buluştuğu kadını öldürdü" (*Sözcü*, 14.10.2024), "Çarşıya diye evden çıktı, ormanlık alanda ölü bulundu" (*Hürriyet*, 8.10.2024), "Konya'da öğretmen koca, öğretmen eşini bıçakla öldürdü" (*Hürriyet*, 26.10.2014), "Kuaför kadın, eski kocası tarafından otomobilde vurularak öldürüldü" (*Hürriyet*, 28.10.2024), "Çocuğunu görmeye gitti, öldürüldü" (*Sabah*, 6.10.2024), "Pelin'in katili, eski komşusu çıktı" (*Sabah*, 9.10.2024), "Tartıştığı eşi, Güler Muslu'yu öldürdü" (*Sabah*, 12.10.2024).

Hürriyet, *Sözcü* ve *Sabah* gazetelerinde yer bulan haberlere ait söz konusu başlıklarda, ölümlerin "kadın cinayeti" olarak adlandırılmadığı görülmektedir[3]. Haber başlıklarının tamamında kullanılan tekil ifadelerle, Türkiye'nin farklı şehirlerinde yaşanan, sıradan birer cinayet vakası olarak nitelendirilen kadın cinayetleri, tam da bu nedenle habere konu olan kadınların başına gelen, kişisel ve münferit bir vaka olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu başlıklar aracılığı ile haberlerde ölümlerin, failin bireysel şiddet eylemi sonucunda gerçekleşmiş, "vahşet" içerikli, insanı "dehşete düşüren" bir cinayet olarak nitelendirilmesi nedeniyle sistematik hale gelen kadın cinayetleri, ana akım gazetelerin haberlerinde kadının insan hakkı ihlali ile bağlantılı bir sorun alanı olarak işaretlenememektedir. Başlıkların yanı sıra haber metinlerinde de "vahşet", "dehşet" gibi ifadeler veya bu ifadeleri çağrıştıran sözcüklerin kullanımına sıklıkla yer verilmesi aslında bu strateji ile doğrudan bağlantılı olması açısından dikkat çekicidir.

"Aygan kanlar içerisinde yere yığıldı" (*Hürriyet*, 02.10.2024), "Yalçıner'in tabancayla öldürülüp, cesedinin tel ile kaldırım taşlarına bağlanarak, ırmağa atıldığı öğrenildi" (*Hürriyet*, 15.10.2024), "Yatak odasında ensesinden tabanca ile vurdu" (*Hürriyet*, 17.10.2024), "Gelinine kurşun yağdırdı" (*Sabah*, 05.10.2024), "Öldürüp, ormana gömdü" (*Sabah*, 09.10.2024), "Ortaya çıkan detaylar tüyler ürpertti: başını taşla ezmiş" (*Sabah*,

[3] *Hürriyet*, *Sözcü* ve *Sabah* gazetelerinde konu ile ilgili olarak yayımlanan toplam 130 haberden sadece 5'inde "kadın cinayeti" ifadesine yer verildiği görülmektedir. Ancak bu ifadeye yer verilen haberlerde de cinayetlerin, münferit bir vaka olarak temsil edildiği görülmektedir.

09.10.2024), "Araç içerisinde feci şekilde katledildi" (*Sözcü*, 28.10.2024). Haberlerde yer verilen sansasyonel içerikli söz konusu ifadeler, kadın cinayetlerinin, toplumsal cinsiyet temelli ve cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı yapısal bir sorun olarak tanımlanmasının önüne geçmekte ve olay, sıradan/rastgele gerçekleşmiş bir cinayet vakası olarak gösterilmektedir.

Dikkat çekme ve okuyucuda belirli duygusal tepkileri harekete geçirme amacıyla, kısmen "haber değeri" niteliği ile de öne çıkarılan sansasyonel dil ve ifadelerin kullanımı, kadına yönelik şiddet haberlerinde sadece Türkiye'de değil tüm dünyada da ana akım haber medyasında karşımıza çıkan genel bir eğilimdir. Kadına yönelik şiddetin medyada temsili bağlamında 2000 sonrası yayınlanmış araştırma makalelerini değerlendirdikleri çalışmalarında Sutherland, McCormack, Pirkis, Easteal, Holland ve Vaughan (2015), medyada kadına yönelik şiddettin sansasyonel içeriklerle sunulmasının, konu ile ilgili yapılmış araştırmalarda ortaklaşan genel bir bulgu olduğuna dikkat çekmektedir. Benzer bir biçimde, kadın cinayetlerinin medyada temsili üzerine yapılmış çalışmaları bibliyometrik analiz ile değerlendirdikleri araştırma makalesinde Aldrete ve diğerleri (2024), kadın cinayetlerinin haberlerde sunumunda, sansasyonel içeriklerin sık kullanımının araştırmalarda ortak bir bulgu olduğunu vurgulamaktadır.

Türkiye'de de ana akım medyanın haber metinlerinde öne çıkan bu eğilimin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Haberlerde "dehşet", "vahşet", "kan dondurucu", "tüyler ürpetici" gibi sansasyonel içerikli kelimeler aracılığı ile "alarmist" bir söylem öne çıkarılırken, bu girişimle doğrudan bağlantılı bir biçimde de kadın cinayetleri, "aniden gelişen", "beklenmedik", "şok edici", "tesadüfi" bir olay olarak tanımlanabilmektedir. "İşe gitmek için çocukları ile evden çıktığı esnada bir anda faille karşılaşan" (*Sabah*, 14.10.2024), "Çocuklarını görmek için boşandığı eşinin evine gidip, kurşun yağmuruna tutulan" (*Sabah*, 06.10.2024), "Çarşıya diye çıkıp, ormanlık alanda ölüsü bulunan" (*Hürriyet*, 08.10.2024), "Akraba ziyareti için İstanbul'a gelip, kuzeni tarafından bir anda öldürülen" (*Sözcü*, 30.10.2024) kadınlar, beklenmeyen olayların mağdurları olarak resmedilmektedir. Söz konusu bu temsil biçimi dolayımı ile aynı zamanda failin sorumluluğu, suç, suçun nedenleri ve suçla ilişkili bağlamın da haberlerde bulanıklaştırıldığı görülmektedir. Nitekim haberlerin büyük bölümünde cinayetin nedeni doğrudan "taraflar arasında bilinmeyen bir nedenle çıkan tartışmanın, bir anda kavgaya dönüşmesi" ile ilişkilendirilmektedir. Cinayete kadar gelinen süreçte, fail ve mağdur arasında yaşanan olası geçmiş sistematik şiddet öyküsüne hiç yer verilmeyen haberlerde, kadın cinayetleri "nedeni belirsiz bir tartışma sonucunda gerçekleşen bir eylem" olarak meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır.

Kadın Cinayeti Haberlerinde "Mağduru Suçlamak"

Kadın cinayetleri bağlamında, haber medyasında yer bulan, şiddet eyleminden hemen önce "bir tartışma çıktığına" yönelik ifadeler, cinayet olayına "karşılıklılık" içeren bir sorumluluk yüklemesi bağlamında önemlidir. Haber metinleri aracılığı ile kurulan bu "tartışma" ve "ölüm" eşleştirilmesi nedeniyle, cinayetin kaynağı, çift arasında yaşanan birtakım sorunlara indirgenirken, "ilişki içinde yaşanan sorunlar", "tartışma" da öldürülmenin bir gerekçesi olarak sunulabilmektedir (Sutherland ve diğerleri, 2015, s. 25).

Cinayetten hemen önce fail ve mağdurun "tartıştığına" dair ifadeler, haber metinleri aracılığı ile kadın cinayetlerinde sorumluluğun, öldürülen kadınlara da yüklenmesi bağlamında dikkat çekicidir.

> Samsun Vezirköprü'de, bir süre birlikte yaşayıp ayrılan Huriye Özkan (44) ile itfaiyeden emekli Ömer T. (49), konuşup barışmak amacıyla önceki gece Tikenli Mahallesi'ndeki parka gitti. Aynı zamanda kuzen olan taraflar arasında konuşurken tartışma çıktı. Tartışmanın büyümesiyle Ömer T., Huriye Özkan'ı 8 yerinden bıçakla yaraladı (*Hürriyet*, "Huriye, Kızının gözü önünde katledildi", 15.10.2024)
>
> Adana'nın Tufanbeyli ilçesinde Haceli Araz, eşine hakaret ettiğini öne sürdüğü annesi Nimet Araz'ı (75) önce bıçaklayıp ardından bastonla boğarak öldürdü. (*Hürriyet*, "Annesi, eşine hakaret edince cinnet getirdi", 15.10.2024)
>
> Emekli Hasan Kıyılı ile ilk eşinin bir süre önce ölümünün ardından yalnız kalmamak için evlendiği Manal Kıyılı arasında iddiaya göre maddi sorunlar nedeniyle tartışma çıktı. Eşinin kendinden ayrılmak istemesi üzerine tartışma, kavgaya dönüştü. (*Hürriyet*, "69 yaşındaki adam 3 ay önce evlendiği eşini tüfekle öldürdü", 16.10.2024)
>
> Edinilen bilgiye göre, Edremit ilçesinde M.Ö., ayrılmak üzere olduğu karısı ile barışmak için Kızılkeçili Mahallesi Fazıl Bey Caddesi'ndeki eve geldi. M.Ö., karısı Nezihe Nurçin Ö., kayınpederi Ali Rıza Kaya, kayınvalidesi Sevim Kaya ve baldızı Gülçin Kaya ile konuşmaya başladı. Çıkan tartışmada M.Ö., bıçakla aileye saldırdı (*Sabah*, "Balıkesir'de damat dehşeti", 14.10.2024).
>
> Olay yaşanmadan önce eğlenmek için dışarı çıktıklarını ve birlikte alkol aldıklarını söyleyen Talip Yıldız, eve geldiklerinde ise Şahin'in başka bir erkek arkadaşı olduğunu ve yeni ayrıldığını söylediğini, kendisinin bunun üzerine sinirlenerek Şahin'i darp ettiğini, bayıldıktan sonrada bıçak ile yaraladığını söyledi. (*Sabah* "İstanbul'da kuzen vahşeti", 29.10.2024)
>
> Abdullah Şeyhmusoğlu, bir dönem birlikte yaşadığı Evin Demirtaş ile ayrıldıktan sonra barışma girişiminde bulundu. Ancak, Demirtaş'ın bu teklifi reddetmesi üzerine Şeyhmusoğlu, Demirtaş'ı takibe aldı ve geçeceği sokakta beklemeye başladı (*Sözcü*, "Birlikte yaşadığı kadını öldüren kişi tutuklandı", 28.10.2024.)

Sözcü, *Hürriyet* ve *Sabah* gazetesinde yayımlanan haberlerden alınan yukarıdaki alıntılarda, öldürülen kadınlar; ayrıldıkları/boşanma aşamasında oldukları eşleri/eski eşleri, erkek arkadaşları/eski erkek arkadaşlarının "barışma teklifini reddeden", "toplumsal ve ahlaki normlara uygun olmayan davranışlarda bulunan" bireyler olarak işaretlenmektedir. "Eşini terk eden", "Barışmayı kabul etmeyen", "eşinin ailesine hakaret eden", "maddi sıkıntılar nedeniyle evde sorun çıkaran", "geçmişte başka erkeklerle görüşen" kadınlar, haber temsilindeki bu anlamlandırmalar dolayımı ile cinayete giden süreçte doğrudan sorumluluğu olan bireyler olarak nitelendirilmektedir. Kadın cinayetlerinin ana akım haber medyasında temsilinde kedini gösteren "cinayeti hak eden" mağdur ve "kışkırtılmış" fail kategorisi; Easteal, Holland ve Judd'a (2015) göre suçun gerçek boyutunun gizlenmesine dayalı stratejinin bir parçasıdır. Mağdurun kendisine karşı işlenen suçtan kısmen veya tamamen sorumlu olduğu izlenimini verecek şekilde temsil edilmesi olarak tanımlanan "mağdur suçlama" (victim blaming) stratejisine ana akım haber medyasında şiddet ya da cinayet mağduru kadınların temsilinde sıklıkla başvurulmaktadır. Aldrete ve Fernandez-Ardevol (2024), kadının

maruz kaldığı şiddeti daha önce bildirmemiş olmasının, sadakatsizlik, faille duygusal ya da fiziksel ilişki içinde olduğuna dair imaların, kadının öz bakımının eksikliği, fiziksel olarak güzel ya da çirkin olduğuna dair vurguların, haber medyasının yaygın mağdur suçlama stratejilerinin örneği olduğuna dikkat çekmektedir. Kadınların eylem ve davranışları, ölüm riskini arttıran bir olgu olarak haberlerde sıklıkla öne çıkarılmaktadır (Sutherland ve diğerleri, 2015, s. 26).

Türkiye'de kadın cinayetlerinin ana akım medyada temsili bağlamında bu çalışma kapsamında da farklı mağdur suçlama stratejilerine başvurulduğu görülmektedir. Kadının boşanma/ayrılma kararı veya erkeğin barışma isteğini reddetmesi, kadınlara yönelik en sık başvurulan suçlama biçimidir. Haber hikayelerinde failin barışma isteği öne çıkarılırken, mağdur; boşanma aşamasında olan/boşanmış eşi ya da daha önce ilişki yaşadığı ve ayrıldığı erkek arkadaşının barışma teklifini kabul etmemekle suçlanmaktadır. Öne çıkan diğer bir stratejide ise kadınlar, hayattayken faile yönelik herhangi bir suç duyurusunda bulunmamış olmakla suçlanmaktadır. 11 Ekim 2024 tarihinde İstanbul'da kocası tarafından öldürülen ve *Hürriyet* gazetesinde "Hastane bahçesinde eşini katletti", *Sabah* 'ta "Berivan Önala son yolculuğuna uğurlandı" başlığı ile verilen haberde, mağdurun; fail ile ilgili olarak yaşadığı dönemde, faile karşı herhangi bir tedbir ya da uzaklaştırma kararı aldırmamış olması öne çıkarılmakta ve vurgulanmaktadır. "Erhan Önala hakkında herhangi bir şikâyet ya da uzaklaştırma kararının bulunmadığı tespit edildi" (*Hürriyet*), "22 adet uyuşturucu kullanmaktan suç kaydı çıktı. Araştırmada aralarında güncel, herhangi bir uzaklaştırma kararının olmadığı tespit edildi" (*Sabah*) ifadeleri ile öldürülen kadın, suçu/suçluyu bildirmemiş olmakla itham edilmekte ve "sorumsuz" davranışı nedeniyle suçlanmaktadır. Benzer bir biçimde, Mersin'de 24 Ekim tarihinde yaşanan kadın cinayetine ilişkin olarak yayımlanan haberlerde cinayet mağduru, öldürülmeden iki gün önce, kocası hakkında çıkarttığı önleyici tedbir kararının süresini uzatmak istememiştir: "Eşi hakkında aldırdığı 'önleyici tedbir' kararı 22 Ekim'de dolan Fatma Biricik ile bir gün önce görüşme yapıldığı ve tedbire ilişkin uzatma talebinin olmadığını beyan ettiği bildirildi" (*Hürriyet,* 24.10.2024; *Sabah,* 24.10.2024). Tam da bu nedenle haber metninde öldürülen kadın, "cinayeti kısmen hak etmiş bir mağdur" olarak işaretlenebilmektedir.

Her üç gazetede öne çıkarılan diğer bir stratejide ise kadınlar "Toplumsal ahlaka uygun olmayan davranışlarda bulunmak"la suçlanmaktadır. 30 Ekim 2024 tarihinde İstanbul'da kuzeni tarafından öldürülen kadına yönelik olarak haberlerde fail ve mağdurun "aralarında gönül ilişkisi olduğu, olay yaşanmadan önce eğlenmek için dışarı çıktıkları, eğlence mekanına giderek, birlikte alkol aldıkları" vurgulanmakta ve mağdurun; faili "geçmişte, başka bir erkekle aldattığı"na yönelik iddialara yer verilmektedir.

Kadın Cinayeti Haberlerinde Failler: "Mağdur Erkek"

Cinayet mağduru kadınların, cinayete giden süreçte, yaptığı ya da yapmadığı davranış ve eylemler nedeniyle kısmen ya da tamamen sorumlu bireyler olarak suçlanmasına karşılık, cinayet işleyen erkekler, suçun sorumluluğunu hafifletici birtakım unsurların anlamlandırmaya dahil edilmesine bağlı olarak "aşık", "kıskanç", "kadın tarafından kışkırtılmış", "öfke ve şiddetini kontrol etmekte zorlanan", "ayrılık acısına dayanamayan" failler olarak işaretlenmektedir. Failin suçunu hafifletmeye yönelik bu strateji dolayımı ile kadınları öldüren erkeklerin haber metinlerinde "mağdur edilmiş" bireyler olarak öne çıkarıldıklarını söylemek mümkündür. "Sebepsiz bir biçimde bir anda cinnet geçiren" (*Sabah*, 31.10.2024), "Karısını, erkek kardeşinden kıskanan" (*Sabah*,

24.10.2024), "Annesi, eşine hakaret edince cinnet getiren" (*Hürriyet*, 15.10.2024), "Karısı ile şiddetli geçimsizlik yaşayan" (*Sözcü*, 17.10.2024), "Platonik olarak aşık olduğu kadın tarafından reddedilen" (*Sabah*, 06.10.2024), "Eşinin ölümünün ardından yalnız kalmamak için evlenen ancak evlendiği kadın, maddi sorunlar yüzünden evde sürekli huzursuzluk çıkaran" (*Hürriyet*, 16.10.2024), "Öfkeli olduğu için dayanamayıp, ateş açan" (*Sözcü*, 17.10.2024) erkeklerin, cinayetlere ilişkin kurulan bu nedensellik ilişkisi dolayımı ile işledikleri suç hafifletilmektedir.

Failin, kadını neden öldürdüğüne yönelik haberlerde öne çıkarılan bu gerekçelendirmeler, büyük oranda faili aklama ve olaydaki sorumluluğunu kısmen ortadan kaldırmaya dayalı stratejinin bir parçasıdır (Aldrete, 2024). Failin cinayet sonrasında savcılığa ve polise verdiği ifadelerin doğrudan "dedi" (*Sözcü*, 26.10.2024; *Hürriyet*, 13.10.2024, *Sabah*, 26.10.2024), "söyledi" (*Sözcü*, 12.10.2024; *Hürriye*t, 30.10.2024, *Sabah*, 8.10.2024) biçiminde yer bulduğu haberlerde, cinayetlerin nedeni de "failin öldürme gerekçesine" bağlı olarak aktarılmaktadır. Nitekim, haberlerden alınan alıntılarda da görüldüğü üzere, haberin merkezine öldürülen kadınların davranışları/eylemleri konularak, suç ve suçluya ilişkin anlamlar bulanık hale getirilmektedir.

Bu durum sadece Türkiye'de değil, kadın cinayetlerinin ana akım medyada temsiline yönelik uluslararası literatürde yapılan çalışmalarda da karşımıza çıkan diğer bir yapısal bir eğilimdir (Taccini ve Mannarini, 2024). Failin eylemi; kıskançlık ya da boşanma/ilişkinin sona ermesini kabullenememekle ilgili psikolojik temelli bir olgu olarak nitelendirilmekte, suç da erkeğin yoğun yaşadığı duygularının bir tezahürü olarak sıradanlaştırılmaktadır. Faille yönelik bu "kontrol kaybı"na haberlerde sıklıkla yer verildiği görülmektedir.

> Gaziantep Şahinbey'de dün berberlik yapan ve psikolojik sorunları olduğu belirtilen Ahmet Demir (32), tabanca ile eşini başından vurduktan sonra aynı tabanca ile başına ateş ederek yaşamına son verdi. Şahsın bipolar rahatsızlığı bulunduğu, psikolojik sorunlarının olduğu yakınları tarafından beyan edilmiş, son bir yıl içerisinde 7 adet hastane kaydı tespit edilmiştir (*Hürriyet*, "Eşi ve dört çocuğunu öldürdü: Aile katliamı", 13.10.2024).
>
> Sakarya Geyve'de Ömer Sevigen (56) tartıştığı eşi Nuran Sevigen'i (47) tabancayla öldürdükten sonra aynı silahlı intihar etti (*Sözcü*, "Bir kadın daha katledildi: Eşini öldürüp, intihar etti", 14.10.2024).
>
> Diyarbakır'ın Sur ilçesinde ise uzman çavuş Muhammed Recai Işık (29), önce, tartıştığı boşanma aşamasındaki eşi Bedriye Işık'ı (29) tabancayla öldürdü, ardından da kendi yaşamına son verdi (*Hürriyet*, "Mersin ve Diyarbakır'dan da vahşet haberi! 2 kadın öldürüldü", 05.10.2024).
>
> Atilla Biricik (44), eşi Fatma Biricik'i (40) av tüfeğiyle vurdu. Atilla Biricik'in, olaydan sonra adrese yaklaşık 200 metre uzaklıkta otomobilinde aynı tüfekle intihar ettiği belirlendi (*Sözcü*, "Av tüfeği ile karısını vurup, intihar etti, 24.10.2024).
>
> Mersin'de sevgilisini boğarak öldürdükten sonra gittiği evinde, silahla hayatına son verdi (*Sabah*, "Sevgilisini boğarak öldürdü, ardından silahla intihar etti", 05.10.2024).

> Adana'da 37 yaşındaki Emre Naynal, kız arkadaşı Ayşegül Sefer'i (40) başından vurarak öldürdükten sonra aynı silahla intihar ederek yaşamını son verdi (*Sabah*, "Lüks otomobil içinde sevgilisini öldürdü, daha sonra intihar etti", 14.10.2024).

Yukarıda yer bulan haberlerden alınan alıntılarda, faillin, işlediği cinayetin ardından kendisini öldürdüğü ya da öldürmeye teşebbüs ettiği görülmektedir. Haberlerde "aynı silahla yaşamına son verdi", "hayatına son verdi", "tüfeği çenesinin altına dayayıp tetiği çekerek intihara teşebbüs etti" gibi bir takım dramatik unsurların metne dahil edilmesiyle, cinayetin ardından yaşanan fail ölümleri, "dramatik", "münferit" ve "olağandışı" bir vaka olarak resmedilmektedir. Ancak bu, kadın cinayetleri bağlamında sıklıkla karşılan bir durumdur. Kadınların eş/eski eş, erkek arkadaş/eski erkek arkadaşları tarafından öldürüldüğü yakın partner cinayetlerine ilişkin araştırmalarda ortaya konulan bulgular, failin intiharı ile sonuçlanan kadın cinayetlerinin sayısal olarak artışına dikkat çekmektedir. Sıradan bir cinayet vakasında, cinayetin ardından failin intiharı nadir görülen bir durumken, kadın cinayetlerinde sıklıkla cinayeti, failin intiharları izlemektedir (Richards ve diğerleri, 2014, s. 24). BM 2024 yılı verilerine göre de eş/eski eş, erkek arkadaş/eski erkek arkadaş tarafından işlenen kadın cinayetini, başka bir şiddet olayı takip etmektedir. Vakaların yüzde 30'dan fazlasında failin kendini öldürdüğü, yüzde 10'nun fazlasında ise öldürmeye teşebbüs ettiği görülmektedir (UNODC, 2024, s. 16).

Bir kişinin, bir veya birden fazla kişiyi öldürdükten sonra intihar ederek kendini öldürdüğü, cinayetin ardından gelen intihar, "cinayet-intihar" (homicide-suicides)[4] olarak adlandırılmaktadır (Galvin, Quinn ve Cleary, 2023; Dayan, 2021; Harper ve Voight, 2007; Banks, Crandall, Sklar ve Bauer, 2008). Cinayet-intihar vakalarının büyük bir bölümünün kadın cinayetini takiben gerçekleşen, fail intiharları olduğu görülmektedir ve cinayet-intihar vakalarının yazılı basında yer alma olasılığı, bağımsız diğer intihar eylemlerinden çok daha yüksektir (Richards ve diğerleri, 2014).

Failin cinayetten kısa bir süre sonra kendini öldürmesinin haber metinlerinde dramatik birtakım unsurların metne dahil edilmesi ile öne çıkarılarak vurgulanıyor olması, kadın cinayetlerinde kimin fail, kimin mağdur olduğuna ilişkin tanımlamaları yerinden etmesi bağlamında dikkat çekicidir. "Eşi/kız arkadaşı tarafından terkedilmiş", "boşanmış", "psikolojik rahatsızlığı" bulunan "alkol veya uyuşturucunun etkisi altında kalmış" erkekler olarak temsil edilen failler, cinayet işledikten sonra kendini öldürmektedir. Fail ve mağdur arasında olası şiddet ve istismar geçmişine ve bunun bilgisine hiç yer verilmeyen ana akım medyanın haberlerinde cinayet ve intihar eylemi arasında kurulan bu nedensellik ilişkisi dolayımı ile de fail "kurbanlaştırılmakta" ve cinayete neden olan suç "hafifletilerek", suça ilişkin sorumluk da ortadan kaldırılmaktadır.

Bu durum kadın cinayetlerinin büyük bir bölümünün, belirsiz ve ansızın gerçekleşen "çiftlerin/ailenin dramatik ölümü" olarak da resmedilebilmesine neden olmaktadır (Richards ve diğerleri, 2014, s. 32). Mağdurun, haber anlatısından dışlandığı cinayet-intihar haberlerinde, fail, haberin merkezine alınmakta, öfke ve intikam ya da umutsuzluk ve aşağılanma duygusuyla gerçekleşmiş olarak sunulan intihar eylemi (Galvin ve diğerleri, 2023, s. 1500), aşk-tutku-trajedi bağlamında anlamlandırılmaktadır

[4] Dayan (2021, s. 149), söz konusu olgunun literatürde bazen "murder suicide" olarak tanımlanmasına rağmen, olayın kasıtlı/planlı bir cinayet ve sonrasında gerçekleşen insan öldürmeyi (mansloughter) kapsadığı için homicide-suicides kavramsallaştırmasının daha uygun bir tanım olduğunu belirtmektedir.

(Aldrete, 2024). Özellikle sabah gazetesinde konu ile ilgili olarak yayımlanan haberlerde, failin ölümünün sıklıkla "kendi canına kıymak"[5] olarak nitelendirilmesi dikkat çekicidir. Bu ifade, faili de olayın bir mağduru olarak işaretlerken, bu söylemsel operasyon nedeniyle, kadın cinayetleri, kadınların yaşam hakkı ihlalini içeren temel bir suç unsuru olmaktan çıkarılmaktadır.

Alternatif Haber Üretiminde Toplumsal Bir Sorun Olarak "Kadın Cinayetleri"

Ana akım medyada, kadınların kasıtlı olarak öldürülmelerinin sıradan birer cinayet vakası olarak tanımlanması, cinayete maruz kalan kadınların yaptıkları ya da yapmadıkları eylemlerinden dolayı suçlanmaları, buna karşın, failin; işlediği suçu hafifletici birtakım unsurların anlamlandırmaya dahil edilmesi ile masumlaştırılması, kadın cinayetlerinin "normalleştirilmesi" bağlamında önemli bir sorundur. Ana akım medya tarafından, daha en başından meselenin adının "kadın cinayeti" olarak ortaya konulamıyor olması ise çözüme yönelik bütünlüklü politikaların oluşturulabilmesine dair fırsatın kaçırılmasına neden olmaktadır.

"Nevşehir'de kadın cinayeti: Eski kocası tarafından vurulan kadın hayatını kaybetti" (*Diken*, 28.10.2024), "Bursa'da kadın cinayeti: Boşanma aşamasındaki eşini öldürdü" (*Diken*, 27.10.2024), "Bir kadın cinayeti daha: boşanamadan öldürüldü" (*Diken*, 31.10.2024), "Kadın cinayetleri ile aynı oranda şüpheli kadın ölümü var" (*Bianet*, 06.10.2024), "Erkekler Eylül'de 33 kadını öldürdü" (*Bianet*, 03.10.2024), "Erkek şiddetine cezasızlık örneği: Yeşim Akbaş" (*Bianet*, 13.10.2024)

Ekim 2024'te yaşanan kadın cinayetlerine ilişkin olarak *Diken* ve *Bianet*'te yayımlanan haberlerin başlıklarında, ölümler; doğrudan "erkek şiddeti" ve "kadın cinayeti" olarak tanımlanmaktadır. Kadınların boşanma aşamasında olduğu/boşandığı eski eşleri, erkek arkadaşları/ayrıldıkları eski erkek arkadaşları tarafından öldürülmelerinin, toplumsal cinsiyetle bağlantılı boyutu, "erkek şiddeti" olarak vurgulanmaktadır ve haber başlıklarında da bu şiddetin yaygınlığına dikkat çekilmektedir. Kadın cinayetlerinin ana akım medyanın haberlerinde münferit vakalar olarak tanımlanmasına karşın, *Diken* ve *Bianet*'te cinayetlerin sistematik hale gelen boyutunu öne çıkarmaya yönelik olarak rakam ve sayısal verilerden haber üretim sürecinde yararlanıldığı görülmektedir. Van dijk'a (1988) göre ikna edici bir doğası olan haberde; kesinliği ve doğruluğu vurgulamak önemlidir. Sayıların kullanımı, bu bağlamda haber hikayelerindeki olaya ilişkin "nesnelliği" ve "inandırıcılığı" arttırmaya yönelik stratejinin önemli bir parçasıdır (s.114). Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu tarafından yayımlanan raporlarda yer alan verilere dayalı olarak oluşturulan ve "Eylül'de öldürülen iki kadından birinin katili eşi" başlığı ile *Diken*'de (08.10.2024) yer alan haberde, Eylül 2024'te 34 kadının yüzde 47'sinin evli olduğu erkekler tarafından öldürüldüğü belirtilmekte ve 31 cinayet failinin de adli sicil kaydının bulunduğuna dikkat çekilmektedir. Benzer biçimde yerel-ulusal gazete, haber siteleri ve haber ajanslarından derlenen verilere dayalı olarak oluşturulmuş, "Erkekler Eylül'de 33 kadını öldürdü" başlığı ile *Bianet*'te (03.10.2024) yer bulan haberde de 2024'ün ilk dokuz ayında, 278 kadının erkekler tarafından öldürüldüğü ifade edilmektedir. 2021'de 234, 2022'de 248, 2023'te ise 247 kadının cinayet sonucu hayatını kaybettiğinin vurgulandığı haberde, kadın cinayetlerinin yıl ve aylara göre istatistiksel

[5] *Sabah* gazetesinde söz konusu ifadenin yer aldığı haberler için bkz. "Saplantılı aşık dehşeti!" (06.10.2024), "Gaziantep'te, Ahmet Demir eşi ve dört çocuğunu öldürüp, intihar etti" (14.10.2024), "Yer İstanbul Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi: Eşini öldürüp, canına kıydı!" (10.10.2024), "Cinnet getiren baba dehşet saçtı: 3 ölü" (31.10.2024), "Mersin'de kan donduran olay: Eşini öldürüp, aynı silahla canına kıydı!" (24.10.2024)

dağılımı yapılarak ulaştığı çarpıcı boyut, kamuoyunun dikkatine sunulmaktadır.

Haber Üretiminde Haber Kaynağı ve Kaynak Kullanımının Önemi

> Van Star Kadın Derneği ve İnsan Hakları Derneği (İHD) verilerine göre, Van'da son iki yılda 23 kadın, erkekler tarafından öldürüldü. Star Kadın Derneği üyesi Zeynep Tağtekin, "Namusun bahane edilerek işlendiği cinayetlerde bir ceza artışı yapıldı. Ardından namus cinayeti oranı düştü ama kadın intiharlarında bir artış oldu. (*Bianet*, "Kadın cinayetleri ile aynı oranda şüpheli kadın ölümü var", 06.10.2024)

> "Erkek şiddetinin bahanesi olmaz, katledilen kadınların hesabını soracağız" sloganıyla gerçekleştirilen yürüyüşe katılan öğrenciler "Kampüslerden sokaklara güvende yaşamak istiyoruz," dedi. (*Bianet*, "Boğaziçi Üniversitesi'nde yüzlerce öğrenci erkek şiddetine karşı yürüdü" 08.10.2024)

Bianet'te, kadın cinayetlerine yönelik olarak alanda çalışan hak savunucularının, dernek/sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin ifadelerinden ve kurumlar tarafından toplanan verilerden bir haber kaynağı olarak yararlanıldığı ve bu verilerin doğrudan haberleştirildiği görülmektedir. Alanda çalışan uzmanlar ve hak savunucuları, kadın cinayetlerinin sistematik boyutuna işaret etmekte ve olguya yönelik kapsamlı mücadeleler yürütmektedir. *Diken* ve *Bianet*'te yayımlanan haberler aracılığı ile STK'ların söz ve faaliyetlerinin kamusal alana taşınması, *Bianet*'te, farklı haber kaynaklardan toplanan veriler aracılığı ile haberlerin üretiliyor olması konuya yönelik toplumsal farkındalığın arttırılmasına olanak sağlamaktadır. Bu durum kadın cinayeti haberlerinin üretim sürecinde, haber kaynağı ve kaynağın konumunu tartışmaya açması bağlamında da önemlidir.

Kadın cinayetlerine yönelik haberlerin polis vb. resmi kaynaklardan toplanan bilgilere dayalı olarak oluşturulması ile bu cinayetlerin haberlerde münferit birer vaka olarak tanımlanması arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır (Richards ve diğerleri, 2014; Easteal ve diğerleri, 2015; Simons ve Morgan 2018). Haberlerde, kaynak olarak sadece güvenlik güçlerinin, suçun kim tarafından nasıl işlendiğine yönelik basit ve sınırlı durum tanımlarına bağlı kalınması, şiddetin toplumsal yapı ile olan yakın ilişkisine dair çarpık bir bakış açısının oluşmasına neden olmaktadır (Sutherland, Easteal, Holland ve Vaughan, 2019; Simons ve Morgan, 2018, s. 1203). Öncelikle haber kaynağı olarak güvenlik güçlerinden alınan bilgilere dayalı olarak oluşturulan haberlerde odak noktası, failin cinayeti nasıl ve hangi yöntemle işlediği üzerinedir (Sutherland ve diğerleri, 2015). Genel olarak bireysel suç vakaları ile ilgilenen polis kaynaklarının, kadın cinayetlerini toplumsal bir mesele olarak tanımlanma ihtimali de bu bağlamda oldukça düşüktür. Ayrıca kadın cinayeti vakalarında, kadınların hayatta oldukları dönemde fail tarafından maruz kaldıkları olası şiddet ve istismar geçmişine haber metinlerinde yer verilmemesi ve cinayetin "çift arasında çıkan tartışma" ile gerekçelendirilmesi de haber üretim sürecinde resmi kaynaklara olan bağımlılığın bir sonucudur. Cinayet sonucu ölen kadınlar, yaşadıkları dönemde ilişkide oldukları eşleri ya da yakın aile üyeleri tarafından sistematik olarak farklı türde şiddete maruz kalsalar da "aile içi şiddet" yaygın olarak bildirilmemekte ve kayıt altına alınamamaktadır. Kanıta dayalı verinin eksik olduğu durumlarda, cinayet vakalarına ilişkin sadece polis kaynaklarından toplanan bilgilere dayalı olarak haberlerin oluşturulması, bu cinayetlere ilişkin bağlamın çarpıklaştırılıyor oluşunun temel nedenidir. (Simons ve Morgan, 2018, ss. 1205-1206). Bu çarpıklık

haberlerde; polis, mahkeme tutanakları gibi yasal bilgi kaynaklarına olan yoğun bağımlılık nedeniyle hak savunucularının, alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının ve bizzat kadınların kendi seslerinin kamusal alandan dışlanması ile daha da görünür hale gelmektedir (Sutherland ve diğerleri, 2015, s. 30; Sutherland ve diğerleri, 2019). Literatür bağlamında ana akım medyada haber kaynağı kullanımına yönelik bu eleştiriler göz önüne alındığında, *Diken* ve *Bianet*'te yayımlanan haberlerde, alanda faaliyet yürüten STK ve hak savunucularından birer kaynak olarak yararlanılması ve onların sözlerine yer verilmesinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Nitekim *Sabah*, *Hürriyet* ve *Sözcü* gazetelerinde yer bulan kadın cinayeti haberlerinde fail ve mağdurun temsiline yönelik öne çıkan anlamlandırmaların, *Diken* ve *Bianet*'te yayımlanan haberlerde yerinden ediliyor olması, haber kaynağı ve kaynaktan gelen bilginin nasıl kullanıldığı ilişkilidir.

"Nevşehir'de genç bir kadın, bir ay önce boşandığı eski kocası tarafından otomobilin içinde tabancayla vuruldu" (*Diken*, 28.10.2024), "Bursa'nın merkez Osmangazi ilçesinde boşanma aşamasındaki eşi tarafından silahla vurulan diş doktoru kadın hastanede hayatını kaybetti. Bağlarbaşı Mahallesi Yalman Sokak'ta, Atilla Ç. boşanma aşamasındaki eşi Yasemin Ç'ye evden çıkarken tabancayla ateş etti" (*Diken*, 27.10.2024), "Boşanma aşamasında olduğu karısı B. I.'yı (29) sokakta tabanca ile öldürdü" (*Bianet*, 06.11.2024)[6] "Mersin'de A.B. (44) isimli bir erkek, boşanma aşamasındaki karısı Fatma B.'yi (40) evinde pompalı tüfekle öldürdü. Erkek aynı silahla intihar etti. Erkeğin uzaklaştırma kararının 22 Ekim'de bittiği öğrenildi" (*Bianet*, 06.11.2024), "Urfa'da M. D. (44) isimi bir erkek, karısı Emine D.'yi (38) evinde, tabancayla başından vurarak öldürdü" (*Bianet*, 06.11.2024), "Konya'da öğretmen A.K. (47) isimli bir erkek, ayrı yaşadığı öğretmen karısı E.K.'yi (45) özel ders vermek için gittiği evin önünde bıçaklayarak öldürdü. Erkek gözaltına alındı. Soruşturma başlatıldı" (*Bianet*, 06.11.2024)

Diken ve *Bianet*'te yayımlanan haberlerden alınan alıntılarda, erkeklerin; eşleri/ boşanma aşamasında olduğu/ayrı yaşadığı/boşandığı eski eşlerini öldüren cinayet failleri olarak işaretlendiği görülmektedir. Dramatik ve sansasyonel içerikli ifadelere hiç yer verilmeyen haber metinlerinde, failin eylemini merkeze alan bir anlamlandırma öne çıkarılmaktadır. Tam da bu nedenle mağdur ve suç arasında bir nedensellik ilişkisinin kurulmaya çalışılmadığı da görülmektedir. Bu bağlamda kadın cinayetlerinin ana akım haber medyasında temsilinde yapısal bir eğilim olarak karşımıza çıkan mağdur suçlama stratejilerinin hiçbirine *Diken* ve *Bianet*'in haberlerinde yer verilmediğini söylemek mümkündür.

"Zanlı ifadesinde Karaca'yla ilişkisi olduğunu ve kendisini terk eden 21 yaşındaki kadını barışmaya zorladığını itiraf etmişti" (*Diken*, 08.10.2024), "Erkekler, 16 kadını barışmak istemediği ve/veya ayrılmak istediği için öldürdü" (*Bianet*, 03.10.2024), "Kılık değiştirip sürekli şapka takan ve günlük hayatında bisiklet kullanarak dikkat çekmemeye çalıştığı belirlenen M.D., saklandığı barakaya düzenlenen operasyonla yakalandı" (*Diken*, 06. 10.2024). Doğrudan failin eyleminin odağa alındığı haberlerden alınan bu ifadelerde failler, "kadını barışmaya zorlamak", "cinayet işledikten sonra kaçmaya çalışmak", "ayrılmak isteyen ya da barışmak istemeyen kadınları" öldürmekle suçlanmaktadır. "Kadınlar tarafından kışkırtılmış fail" temsilinin önüne geçilen haberlerde, failin suçunu

[6]*Bianet*'te kadın cinayeti vakaları ilişkin haberler örneklemdeki diğer gazetelerin haberlerinden farklı olarak, raporlaştırılmakta ve tek bir haber dosyası halinde, aylık olarak yayımlanmaktadır. Bu nedenle *Bianet*'te Ekim 2024'te gerçekleşen kadın cinayetlerine ilişkin haber Kasım ayında yayımlanmıştır.

hafifletmeye ya da cinayet eylemini masumlaştırmaya yönelik herhangi bir stratejiye yer verilmediği de görülmektedir.

> "Erkekler, 16 kadını barışmak istemediği ve/veya ayrılmak istediği için öldürdü. Erkekler iki kadını "gasp etmek" için öldürürken, erkeklerin 15 kadını öldürme bahanesi basına yansımadı…Kadınları öldüren 42 fail erkek vardı. 22 fail tutuklandı, sekiz fail gözaltına alındı. Altı fail intihar etti. Bir failin süreci "kaçtı" diye yansıdı. En az beş failin hukuki süreci basına yansımadı…Erkekler en az altı kadını koruma kararına rağmen öldürdü" (*Bianet*, "Erkekler Eylül'de 33 Kadını öldürdü", 03.10.2023)

Pek çok farklı kaynaktan toplanan verilere dayalı olarak oluşturulan, kapsamlı bir biçimde yapılandırılmış haberden alınan alıntıda, 2024 yılının Eylül ayında işlenen kadın cinayetlerinin faillerine yönelik bilgilere yer verilmektedir. Cinayetin nedenine dair failler tarafından verilen ifadelerin, "bahane" olarak nitelendirildiği haberde; tutuklanan, gözaltına alınan ya da intihar edenler dışında, 5 fail ile ilgili hukuki sürece yönelik bir bilginin kamuoyu ile paylaşılmamış olmasına da dikkat çekilmektedir. Eylül ayında öldürülen 6 kadının, koruma kararına rağmen öldürüldüğünün altının çizilmesi ise önemlidir. Daha önce de ifade edildiği gibi ana akım medyada en yayın mağdur suçlama stratejilerinden biri; kadınların yaşadığı dönemde maruz kaldığı şiddeti, güvenlik güçlerine bildirmemiş olmalardır. Bu çalışma kapsamında da *Hürriyet*, *Sözcü* ve *Sabah* gazetelerinin haberlerinde, kadınların; hayattayken faile yönelik herhangi bir suç duyurusunda bulunmamış olması, bir "suç" olarak işaretlenmektedir. Ancak *Bianet*'te yer bulan bu haberde de görüldüğü üzere, kadınlar çıkarttıkları koruma kararına rağmen öldürülebilmektedir. Haberde yer verilen bu koruma kararına yapılan vurgunun ise iki açıdan önemli olduğu düşünülmektedir. Öncelikle haberde öne çıkarılan koruma kararı, cinayetlerin önlenmesinde alınabilecek yasal ve hukuki tedbirlere işaret etmektedir. Tam da bu vurgu dolayımı ile kadınlara, hayattayken, yardıma ihtiyaç duymaları halinde yurttaş olarak sahip oldukları haklar hatırlatılmakta ve bilgilendirme yapılmaktadır. Ancak diğer taraftan kadınların koruma kararına rağmen öldürüldüklerinin ifade edilmesi ile de haberde yasaların uygulanma sürecinde yaşanan kısmi boşluklara dikkat çekilmektedir. Kısaca, işlenen cinayetlerde suçun sorumluluğunun kadınlardan alınmasına dayalı bu tür anlamlandırmalar dolayımı ile bir taraftan önleyici tedbirler hakkında bilgilendirme yapılırken diğer taraftan da yasa yapıcılara ve uygulayıcılara sorumlulukları hatırlatılmaktadır. Bu bağlamda haberler dolayımı ile suça dair sorumluluğun kadınlar alınarak, faile yönetilmesi, alternatif medyanın haber üretiminde yaygın bir eğilim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Daha önce de vurgulandığı gibi failin cinayetin ardından intihar ettiği cinayet-intihar vakalarının ana akım medyada temsilinde, dramatik unsurların haberlere dahil edilmesi ile failin "mağdurlaştırıldığı" görülmektedir. Konu ile ilgili olarak Diken ve Bianet'te yayımlanan haberlerde ise kadın cinayetleri odağa alınmakta, failin intiharı ile sonuçlanan cinayet-intihar vakaları nadiren haber metinlerine taşınmaktadır. Fail intiharlarının haber metinlerine taşındığı durumda ise "erkek aynı silahla intihar etti", "daha sonra aynı silahla yaşamına son verdi" (*Diken*, 10.10.2024) ifadeleri kullanılmaktadır.

Kadın cinayetini izleyen cinayet-intihar vakalarının haberlerde sunumun yönelik olarak Richards ve diğerleri (2014), intiharın ön plana çıkarılmamasının gerekliliğini

vurgulamaktadır (s. 29). Özellikle haber başlıklarında intihar girişimine dair bir bilgiye yer verilmemesi bu bağlamda önemlidir. Nitekim, geçmiş aile içi şiddet ve istismar öyküsünün bilinmediği ve haberde bunun bilgisinin yer almadığı durumlarda, cinayetin ardından yaşanan intiharın özellikle vurgulanması, kadın cinayetlerinin bir biçimde "çiftler arası gizemli ölümler" olarak anlamlandırılmasına neden olmaktadır. *Diken* ve *Bianet*'te yer alan haberlerde fail intiharlarına haber başlıklarında hiç verilmemesinin bu bağlamda önemli olduğu düşünülmektedir. Failin intihar ettiğine yönelik bilginin yer aldığı sınırlı sayıda haberde ise bu intiharlar, cinayetin önüne geçecek bir biçimde vurgulanmaya çalışılmamaktadır.

Özetle, ana akım medyada kadın cinayetlerinin temsiline yönelik öne çıkan anlamlandırmaların yerinden edildiği *Diken* ve özellikle *Bianet*'in haberlerinde, haber kaynağı ve kaynak kullanımının niteliği ile ilişkili olarak kadın cinayetlerinin toplumsal cinsiyetle bağlantılı boyutunun öne çıkarıldığı görülmektedir. Kadınların suçlu ya da mağdur olarak temsil edilmediği haberlerde, suç ve suçun sorumluluğu doğrudan faile yüklenmektedir.

Sonuç

Türkiye'de 2024 yılında, 394 kadın, maruz kaldığı cinayet sonrası hayatını kaybetmiştir. Bu sayı, konu ile ilgili olarak verilerin toplanmaya başlandığı 2010 yılından itibaren bir yıl içinde ulaşılan en yüksek rakamdır ve kadın cinayeti vakalarının artarak devam ettiğini ortaya koyması açısında da dikkat çekicidir. Failleri büyük oranda eş/boşandığı-boşanma aşamasındaki eski eş, sevgili/eski sevgili gibi tanıdık erkeklerden oluşan, toplumsal cinsiyetle bağlantılı bir motivasyonla ve kasıtlı olarak işlenen kadın cinayetleri, sadece Türkiye'de değil, dünyanın pek çok farklı ülkesinde de maruz kalınan şiddetin en uç noktasıdır. Bu çalışmada, Türkiye'de farklı haber üretim pratiklerinin benimsendiği haber mecralarında kadın cinayeti vakalarının temsili ve bu temsil dolayımı hangi tür anlamlandırmaların öne çıkarılmaya çalışıldığı analiz edilmiştir.

Kadınların sistematik bir biçimde tanıdıkları erkekler tarafından öldürülmelerinin, kadın cinayeti olarak tanımlanmadığı *Hürriye*t, *Sözcü* ve *Sabah* gazetelerinin haberlerinde, bu cinayetler Türkiye'nin farklı şehirlerinde yaşayan kadınların başına gelen, ayrı ayrı münferit birer vaka olarak resmedilmektedir. Cinayete kadar gelinen süreçte kadınlara yönelik olası şiddet ve istismar geçmişinin bilgisine hiç verilmeyen haberlerde temel olarak cinayetin neden ve hangi yöntemle işlendiği merkeze alınmaktadır. Sansasyonel içerikli ve dikkat çekici kelimelere ve ifadelere sıklıkla yer verilen haber metinlerinde cinayetlerin, "bir anda gerçekleşen", "şok edici", "kan dondurucu" boyutu öne çıkarılmaya çalışılmaktadır. Öldürülen kadınların büyük bölümünün, yaşadığı dönemde fail tarafından çeşitli şiddet ve istismar biçimlerine maruz kaldığı göz önüne alındığında, bu geçmiş şiddet öykülerine haberin bağlamı içerisinde hiç yer verilmemesi önemlidir. Nitekim gazetelerin haberlerinde cinayetler, bağlama ilişkin bu boşluk nedeniyle "çift arasında bir anda ortaya çıkan tartışma sonucunda gerçekleşmiş bir eylem" olarak işaretlenebilmektedir. "Tartışma"ya yapılan bu vurgu ile cinayetteki sorumluluk, fail ve mağdur arasında paylaştırılmaktadır. Farklı türde mağdur suçlama stratejilerine başvurulan ana akım medyanın haberlerinde, failler de yer yer, mağdurlar tarafından kışkırtılmış birer "kurban" olarak temsil edilmektedir. Faillere yönelik bu mağduriyet, özellikle kadın cinayeti-intihar vakalarına ait haberlerde sıklıkla karşımıza çıkan bir durumdur.

Kadın cinayeti haberlerinin temsilinde kendini gösteren bu türdeş anlamlandırmalar, çalışmada da sıklıkla vurgulandığı üzere, sadece bu araştırmanın örneklemi bağlamında değil, tüm dünyada kadın cinayetleri ile ilgili olarak ana akım haber medyasında karşımıza çıkan yapısallaşmış, genel bir eğilimdir. Tam da bu nedenle *Hürriye*t, *Sözcü* ve *Sabah* gazetelerinin, seslendiği okur kitlesi ve yayın politikalarındaki farklılık, kadın cinayetlerinin temsilinde bir ayrışmaya neden olmamaktadır. Medya endüstrileri içerisinde kitleselleşme ve karlılık güdüsüyle hareket edilen, geleneksel ve kalıplaşmış haber üretim pratiklerinin benimsendiği ve bu pratiklerin yeniden üretildiği haber mecralarında tam da bu nedenle gazetelerin yayın politikaları arasındaki farklılıktan ziyade, haber üretim sürecinde kendini gösteren ayrımın daha önemli olduğu görülmektedir.

Tarafsızlık iddiası taşımayan aksine; kadın, çocuk, insan hakları odaklı bir habercilik perspektifi ile haber üretiminin yapıldığı *Bianet*'te ve endüstri içinde maksimum karlılık hedefinin gözetilmediği *Diken*'de, kadın cinayetlerinin toplumsal cinsiyetle bağlantılı boyutunu öne çıkarmaya yönelik bir strateji olarak, ölümler doğrudan "kadın cinayeti" ve "erkek şiddeti" olarak işaretlenmektedir. Fail ve işlediği suçun haberin merkezine alındığı *Diken* ve *Bianet*'te konu ile ilgili olarak yayımlanan haberlerde, dramatik unsurlara ve sansasyonel içerikli ifadelere de yer verilmediği görülmektedir. Haber üretiminde tercih edilen bu eğilim nedeniyle ana akım medyadan farklı olarak *Diken* ve *Bianet*'te mağduru suçlayan, faili haklılaştıran anlamlandırmalara rastlanılmamaktadır.

Bu mecralarda kadın cinayetlerine ilişkin haberler üretilirken, sadece güvenlik güçlerinin vakalara dair durum tanımlarına bağlı kalınmaması, bir haber kaynağı olarak polis güçlerinden yararlanıldığı durumlarda da failin ifadesinin doğrudan haber metinlerine taşınmıyor olması önemlidir. Cinayet faili erkeklerin, yakalandıktan sonra polis sorgusunda ve savcılığa verdiği ifadeler, temel olarak cinayetin nasıl ve neden işlediği üzenidir. Sorgulama sırasında verilen bu ifadelerin haberlere "belirtti", "ifade etti", "söyledi" biçiminde taşınması, güvenlik güçlerinin vakaya ilişkin durum tanımlarının, haberin merkezine yerleşmesine neden olmaktadır. Nitekim ana akım medyada karşımıza çıkan cinayetin karşılılıklılık içeren boyutu ve mağdurun da bu cinayette dolaylı olarak suçlu olduğuna yönelik temsillerin, haber üretim sürecinin bu boyutuyla doğrudan ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Özellikle *Bianet*'te sivil toplum kuruluşları, dernek ve alanda çalışan uzmanların, konu ile ilgili söz ve faaliyetlerine yer verilmesi ve bu gruplardan birer haber kaynağı olarak yararlanılması ise ayrıca önemlidir. Kadın cinayetlerinin önlenmesinde kapsamlı, sürdürülebilir ve çözüm odaklı bir perspektiften içinden politika üretimine katkı sunan çeşitli dernek ve STK'lar, bu sorun alanını toplumsal bağlamı içinde ele alıp tartışmaktadır. Bu grupların seslerine, çalışma ve faaliyetlerine, konuya yönelik bakış açılarına haberlerde yer verilmesi, haberler dolayımı ile meselenin de kamuoyunun gündemine taşınmasına olanak sağlamakta ve yasa yapıcılara ve uygulayıcılara konuya dair sorumlulukları hatırlatılmaktadır. Bu olanak, kadın cinayetlerini; kadınların yanlış yerde, yanlış zamanda bulunmalarından kaynaklı korkunç bir trajedi vakası olmaktan çıkararak, bu cinayetlerin küresel çapta yaygınlığına ve toplumsal, kültürel siyasal, ekonomik alanla ilişkisine dair bir farkındalığa yol açma potansiyeli taşıdığı için de değerlidir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	*Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.*
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları (Makale Çift veya Üç Yazarlı olduğu taktirde)	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%100) Veri Toplanması: 1. Yazar (%100) Veri Analizi: 1. Yazar (%100) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%100) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%100)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	*It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.*
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça | References

Alat, Z. (2006). News coverage of violence against women. *Feminist Media Studies*, 6 (3), 295-314. doi: 10.1080/14680770600802041.

Aldrete, M. (2024) Femicide in Mexico. Who are the slain women according to news media? A quantitative study of social representations of victims and perpetrators. *Violence Againts Women*, 30 (12-13), 3297-3319. doi: 10.1177/10778012231174346

Aldrete, M., Taşkale, N., Rivera Ramirez, E. ve Gil Vera, V. D. (2024). Media representations of femicide. A systematic review of literature in English and Spanish. *Annals of the International Communication Association*, 48(3), 219-236. Doi: 10.1080/23808985.2024.2336924

Aldrete, M. ve Fernández-Ardèvol, M. (2024). Framing femicide in the news, a paradoxical story: A comprehensive analysis of thematic and episodic frames. *Crime, Media, Culture*, 20(3), 231-249. doi:10.1177/17416590231199771.

Banks, L., Crandall, C., Sklar, D. ve Bauer, M. (2008). A comparison of intimate partner homicide to intimate partner homicide–suicide one hundred and twenty-four New Mexico cases. *Violence Againts Women*, 14(9), 1065-1078. doi: 10.1177/1077801208321983

Boomsocial (2025). Erişim Adresi: https://www.boomsocial.com/instagram/UlkeSektor/turkiye/basin-yayin/haber-siteleri

BBCNewsTürkçe (3 Ocak 2025). 2024'te kadın cinayetleri ve şüpheli kadın ölümleri rekor düzeye yükseldi. Erişim adresi: https://www.bbc.com/turkce/articles/ced87ln92zno

Bouzerdan, C. ve Whitten-Woodring, J. (2018). Killings in context: an analysis of the news framing of femicide. *Human Rights Review*, 19, 211-228. doi: 10.1007/s12142-018-0497-3

Bozkur, B. ve Taylan, A. (2020). Medyada annelik temsili: Ana akım ve alternatif medyada anneliğin sunumuna yönelik bir karşılaştırma. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 34, 45-65. doi: 10.31123/akil.781227.

Carbo-Zack, G. (2022, 21 Kasım). Stand with her: 6 women-liked organisations tackling gender-based violence. Washington, DC United Nations Foundation

Dayan, H. (2021). Sociocultural aspects of femicide-suicide: The case of Israel. *Journal of Interpersonal Violence*. 36(9-10), 148-166. doi: 10.1177/0886260518792983.

Easteal, P., Holland, K., ve Judd, K. (2015). Enduring themes and silences in media portrayals of violence against women. *Women's Studies International Forum*. 48, 103-113. Erişim adresi:http://dx.doi.org/10.1016/j.wsif.2014.10.015

Galvin, A., Quinn, F. ve Cleary, Y. (2023). Shaping the 'inexplicable': A social constructionist analysis of news reporting of familicide-suicide. *Journalism*, 24(7), 1499-1517. doi: 10.1177/14648849211063265

Grzby, M., Naudi, M. ve Marcuello-Servos, C. (2018). Femicide definitions. S. Weil, C. Corradi ve M. Naudi (Ed.) *Femicide Across Europe: Theory, research and prevention* içinde (s.17-32). Bristol: Policy Press.

Harper, D. V. ve Voigt, L. (2007). Homicide followed by suicide an integrated theoretical perspective. *Homicide Studies*, 11(4), 295-318. doi: 10.1177/1088767907306993

Kouta, C., Boira, S., Nudelman A., ve Gill, A. K. (2018). Understanding and preventing femicide using a cultural and ecological approach. S. Weil, C. Corradi ve M. Naudi (Ed.) *Femicide Across Europe: Theory, research and prevention* içinde (s.53-70). Bristol: Policy Press.

Newslabturkey (20 Eylül 2018). Diken'in kaptanı Erdal Güven: Türkiye'de gazeteci çok ama kaliteli iş yapan bulmak zor. Erişim adresi: https://www.newslabturkey.org/2018/09/30/erdal-guven-soylesi/)

Richards, T. N., Gillespie, L. K. ve Smith, M. D. (2014). An examination of the media portrayal of femicide–suicides: An exploratory frame analysis. *Feminist Criminology*, 9(1), 24-44. doi: 10.1177/1557085113501221

Russell, D. E. H. (2009). Femicide: Politicizing killing of females. M. Widyona ve diğerleri (Ed.) *Conceptualizing Femicide içinde Strengthening Understanding of Femicide: using research to galvanize action and accountability* içinde (s.27-32). Washington, DC, Meeting April 2008. Erişim Adresi: www.path.org/publications/files/GVR_femicide_rpt.pdf

Simons, M. ve Morgan, J. (2018). Changing media coverage of violence against women: Changing sourcing practices. *Journalism Studies*, 19(8), 1202-1217. doi:10.1080/1461670X.2016.1266279

Sutherland, G., McCormack, A., Pirkis, J., Easteal, P., V. Holland, K. ve Vaughan, C. (2015). *Media representations of violence against women and their children: State of knowledge paper*. Sydney, Australia: ANROWS.

Taccini, F. ve Mannarini, S. (2024). News media representation of intimate partner violence: A systematic review. *Sexuality Research and Social Policy*. Erişim adresi: https://doi.org/10.1007/s13178-023-00922-z

Taylan, A. (2012). *Alternatif medya ve Bianet Oörnegi: Turkiye'de alternatif medyaya dair etnografik Cçalışma*. (Yayımlanmamış yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

TC. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2023). *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele 2023 Yılı Faaliyet Planı*. Erişimi adresi: https://www.aile.gov.tr/media/122860/2023-faaliyet-plani.pdf

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2023). Gender-Related killings of women and girls (Femıcıde/Feminicide): Global estimates of female intimate partner/family-related homicides in 2022. Erişim adresi: https://www.unwomen.org/sites/default/files/2023-11/gender-related-killings-of-women-and-girls-femicide-feminicide-global-estimates-2022-en.pdf

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2024) *Femicides in 2023: Global Estimates of Intimate Partner/Family Member Femicides*. United Nations Publication. Erişim adresi: https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2024/11/femicides-in-2023-global-estimates-of-intimate-partner-family-member-femicides

UNWOMEN, (Kasım 22, 2022). *Five essential fact to knows about femicide*. Erişim adresi: https://www.unwomen.org/en/news-stories/feature-story/2022/11/five-essential-facts-

to-know-about-femicide

van Dijk T. A. (1985). Structure of news in the press. T. A. van Dijk (Ed.), *Discourse and Communication: New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication*, içinde (s. 69-93)., Berlin: Gruyter Publication.

van Dijk T. A. (1988). *News analysis: Case studies of international and national news in the press.* Hillsdale: New Jersey.

Walby, S., Towers, J., Balderston, S., Corradi, C., Francis, B., Heiskanen, M., Helweg-Larsen, K., Mergaert, L., Olive, P., Palmer, E., Stöckl, E. ve Strid, S. (2017). *The concept and measurement of violence against women and men*. Bristol: Policy Press. Erişim adresi: https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/31892/623150.pdf?sequence=1

Weil, S. (2016). Making femicide visible. *Current Sociology*. 64 (7), 1124-1137. doi: 10.1177/0011392115623602.

Weil, S. (2018). Research and prevention of femicide across Europe. S. Weil, C. Corradi ve M. Naudi (Ed.) *Femicide Across Europe: Theory, research and prevention* içinde (s.1-16). Bristol: Policy Press.

Widyono, M. (2009). Conceptualizing Femicide. M. Widyona ve diğerleri (Ed.) *Conceptualizing Femicide içinde Strengthening Understanding of Femicide: using research to galvanize action and accountability* içinde (s.8-26). Washington, DC, Meeting April 2008. Erişim Adresi: www.path.org/publications/files/GVR_femicide_rpt.pdf

World Health Organization (WHO). (2012). *Understanding and addressing violence against women.* Erişim adresi: https://www.who.int/publications/i/item/WHO-RHR-12.38.

World Health Organization (WHO), (2021). *Violence Against Women Prevalence Estimates*, 2018. Geneva: World Health Organization. Erişim adresi: https://www.who.int/publications/i/item/9789240022256

İncelenen Haberler

3 kadın, 3 dram. (2024, 02 Ekim). *Hürriyet.*

Erkekler Eylül'de 33 kadını öldürdü. (2024, 03 Ekim). *Bianet*.

Mersin ve Diyarbakır'dan da vahşet haberi! 2 kadın öldürüldü. (2024, 05 Ekim). *Hürriyet*.

Sevgilisini boğarak öldürdü, ardından silahla intihar etti. (2024, 05 Ekim) *Sabah.*

Mersin'de sevgili dehşeti. (2024, 5 Ekim). *Sözcü*.

Çocuğunu görmek için gelen gelinini öldürdü. (2024, 05 Ekim) *Sabah*

Saplantılı aşık dehşeti!. (2024, 06 Ekim) *Sabah.*

Çocuğunu görmeye gitti, öldürüldü. (2024, 06 Ekim) *Sabah.*

Kadın cinayetleri ile aynı oranda şüpheli kadın ölümü var. (2024, 06 Ekim). *Bianet*.

Tekirdağ'da platonik aşk cinayet! Ölü sayısı ikiye yükseldi. (2024, 06 Ekim) *Sabah.*

Hilal Kar'ın katil zanlısı eşi aylar sonra bulundu. (2024, 05 Ekim). *Diken*

Korkunç olay! Çarşıya diye çıktı, ormanlık alanda ölüsü bulundu. (2024, 08 Ekim). *Hürriyet*.

12 gündür aranıyordu! Kaybolan Pelin'den acı haber: Sevgilisi cinayeti itiraf etti; ormanlık alanda… (2024, 08 Ekim) *Sabah.*

Manisa'da 21 yaşındaki kadını öldürdüğü iddia edilen şüpheli tutuklandı. (2024, 08 Ekim). *Diken*

Boğaziçi Üniversitesi'nde yüzlerce öğrenci erkek şiddetine karşı yürüdü. (2024, 08 Ekim). *Bianet*.

Eylül'de öldürülen iki kadından birinin katili eşi. (2024, 08 Ekim). *Diken*

Pelin'in katili eski komşusu çıktı. (2024, 09 Ekim) *Sabah.*

İzmir'deki eski koca dehşetinde kan donduran detay. (2024, 09 Ekim) *Sabah.*

Yer İstanbul Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi: Eşini öldürüp, canına kıydı!. (2024, 10 Ekim) *Sabah.*

İstanbul'da hastanenin bahçesinde kadın cinayeti. (2024, 10 Ekim). *Diken*

Hastane bahçesinde eşini katletti. (2024, 11 Ekim). *Hürriyet*.

Berivan Önala son yolculuğuna uğurlandı. (2024, 11 Ekim). *Sabah.*

Şişli'de eşini öldürüp kaçan şüpheli tutuklandı. (2024, 12 Ekim). *Sözcü*

Tartıştığı eşi, Güler Muslu'yu öldürdü. (2024, 12 Ekim). *Sabah.*

Eşi ve dört çocuğunu öldürdü: Aile katliamı. (2024, 13 Ekim). *Hürriyet*.

Bursa'da baltalı dehşet. (2024, 13 Ekim). *Sözcü*

Erkek şiddetine cezasızlık örneği: Yeşim Akbaş. (2024, 13 Ekim). *Bianet*.

Gaziantep'te Ahmet Demir eşi ve dört çocuğunu öldürüp intihar etti!. (2024, 14 Ekim). *Sabah.*

Bir kadın daha katledildi: Eşini öldürüp, intihar etti. (2024, 14 Ekim). *Sözcü*

Barışmak için buluştuğu kadını öldürdü. (2024, 14 Ekim). *Sözcü*

Lüks otomobil içinde sevgilisini öldürdü, daha sonra intihar etti. (2024, 14 Ekim). *Sabah.*

Balıkesir'de damat dehşeti. (2024, 14 Ekim). *Sabah.*

Samsun'da eski koca vahşeti. (2024, 14 Ekim). *Sabah.*

Huriye, kızının gözü önünde katledildi. (2024, 15 Ekim). *Hürriyet*.

Annesi, eşine hakaret edince cinnet getirdi. Adana'da korkunç cinayet. (2024, 15 Ekim). *Hürriyet*

69 yaşındaki adam 3 ay önce evlendiği eşini tüfekle öldürdü. (2024, 16 Ekim). *Hürriyet*.

Semira'dan acı haber. (2024, 17 Ekim). *Hürriyet*,

Karısını katleden polis memuru yakalandı. (2024, 17 Ekim). *Sözcü*.

Av tüfeği ile karısını vurup, intihar etti. (2024, 24 Ekim). *Sözcü*.

Mersin'de kan donduran olay: Eşini öldürüp, aynı silahla canına kıydı!. (2024, 24 Ekim). *Sabah.*

Mersin'de dehşet! Eşini evde tüfekle öldürüp otomobilde

İzmir'de kıskançlık vahşeti: Eşi ve Kayınbiraderini katletti!. (2024, 24 Ekim). *Sabah.*

Mezarlıkta katliam yapmıştı… Özel ekip yakaladı. (2024, 26 Ekim). *Sözcü*.

Adana'da anne ve iki kızını mezarlıkta öldüren katil, hayvan yuvasında yakalandı. (2024, 26 Ekim). *Sabah*.

Konya'da öğretmen koca, öğretmen eşini bıçakla öldürdü. (2024, 26 Ekim). *Hürriyet*

Bursa'da kadın cinayeti: Boşanma aşamasındaki eşini öldürdü. (2024, 27 Ekim). *Diken*.

Eski eş dehşeti. (2024, 28 Ekim). *Sözcü*.

Nevşehir'de kadın cinayeti: Eski kocası tarafından vurulan kadın hayatını kaybetti. (2024, 28 Ekim). *Diken*

Birlikte yaşadığı kadını öldüren kişi tutuklandı. (2024, 28 Ekim). *Sözcü*.

Eski eş dehşeti: Araç içerisinde feci şekilde katledildi. (2024, 28 Ekim). *Sözcü*.

Kuaför kadın, eski kocası tarafından otomobilde vurularak öldürüldü. (2024, 28 Ekim). *Hürriyet*

İstanbul'da kuzen vahşeti. (2024, 29 Ekim). *Sabah.*

Şehir dışından gelen kuzenini evde defalarca bıçaklayıp, katletti. (2024, 30 Ekim). *Hürriyet*.

Kuzen vahşetine kurban giden Duygu, son yolculuğuna uğurlandı. (2024, 30 Ekim). *Sözcü*.

Cinnet getiren baba dehşet saçtı: 3 ölü. (2024, 31 Ekim). *Sabah.*

Bir kadın cinayeti daha: boşanamadan öldürüldü. (2024, 31 Ekim). *Diken*.

Erkek Şiddeti Ekim 2024. (2024, 06 Kasım). *Bianet*

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 1164-1189 | Araştırma Makalesi

Sürdürülebilir Pazarlama Alanında Gelecek Araştırma Perspektiflerine Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz

Ahmet Yağmur Ersoy [1] **Metin Saygılı** [2] **Tolga Yalçıntekin** [3]

Öz

Bu araştırmanın amacı, sürdürülebilir pazarlama alanındaki çalışmaları sistematik bir şekilde incelemektedir. Bu bağlamda bu araştırma sürdürülebilir pazarlama alanında, bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak Web of Scince (WOS) veri tabanından elde edilen veriler ile gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada, sürdürülebilir pazarlama alanına ait mevcut literatür analiz edilerek alanın temel yapının belirlemesine yönelik yayımlanmış ve araştırma kapsamına uygun olduğu belirlenen 2001-2024 yılları arasında yayımlanan 268 çalışma seçilmiştir. Sonuçlar alanda en çok çalışmanın Yang Sun ve Juran Kim tarafından gerçekleştirildiğini ve en çok atıf alan çalışmanın Journal of Cleaner Production dergisinde Dangelico ve Vocalelli (2017) tarafından gerçekleştirilen çalışma olduğunu göstermiştir. Ortak kelime analizi sonucu oluşan anahtar kelime ağına ve kümeleme analizine ait sonuçlar ise oluşan 10 kümenim sürdürülebilir pazarlama alanının hem teorik hem de uygulamaya yönelik çok boyutlu yapıya sahip olduğunu ortaya koymuştur. Oluşan kümeler sürdürülebilir pazarlama alanının sadece çevresel unsurlarla sınırlı olmadığını, aynı zamanda markalaşma, rekabet avantajı, tüketici davranışı, etik ve sosyal sorumluluk gibi işletmeleri ve tüketicileri yakından ilgilendiren birçok unsuru da barındırmaktadır. Bu araştırmada sürdürülebilir pazarlama alanında yapılan çalışmaların performans gelişimi de incelendiğinden elde edilen sonuçlar, alanın hem nitel hem de nicel olarak giderek güçlendiğini göstermektedir. Elde edilen sonuçlar, sürdürülebilir pazarlama alanının hem araştırmacılar hem de yayın yapılan dergiler açısından dinamik ve gelişmekte olan bir alan olduğunu göstermektedir. Gerçekleştirilen bibliyometrik analiz sonuçları, sürdürülebilir pazarlama literatüründe henüz yeterince derinlemesine incelenmemiş alanların bulunduğuna da işaret etmektedir. Özellikle dijital dönüşüm ve sürdürülebilir pazarlama arasındaki ilişki, gelecekte ele alınabilecek potansiyel araştırma konuları arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Pazarlama, Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Pazarlama Stratejileri, Bibliyometrik Analiz, Web of Science

Ersoy, A. Y., Saygılı, M., & Yalçıntekin, T. (2025). Sürdürülebilir Pazarlama Alanında Gelecek Araştırma Perspektiflerine Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 1164-1189. https://doi.org/10.15869/itobiad.1654070

Geliş Tarihi	09.03.2025
Kabul Tarihi	18.06.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.

1 Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Sakarya, Türkiye, ayersoy@sakarya.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-7865-6574

2 Doç. Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, msaygili@subu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-7118-0705

3 Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çan Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, tolga.yalcintekin@comu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-6920-822X

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 1164-1189 | Research Article

A Bibliometric Analysis of Future Research Perspectives in Sustainable Marketing

Ahmet Yağmur Ersoy [1] **Metin Saygılı** [2] **Tolga Yalçıntekin** [3]

Abstract

This research aims to examine the studies in sustainable marketing systematically. In this context, this research was conducted with the data obtained from the Web of Science (WOS) database using the bibliometric analysis method in sustainable marketing. In this research, the existing literature on sustainable marketing was analyzed, and 268 studies published between 2001 and 2024, which were determined to be suitable for the scope of the research, were selected to determine the basic structure of the field. The results showed that most studies in the field were conducted by Yang Sun and Juran Kim, and the most cited study by Dangelico and Vocalelli (2017) in the Journal of Cleaner Production. The results of the keyword network formed from the common word analysis and the clustering analysis revealed that the 10 clusters formed have a multidimensional structure for both theoretical and practical aspects of sustainable marketing. The clusters formed show that sustainable marketing is not only limited to environmental elements but also includes many elements closely related to businesses and consumers, such as branding, competitive advantage, consumer behavior, ethics, and social responsibility. Since the performance development of studies in sustainable marketing is also examined in this research, the results show that the field is getting stronger both qualitatively and quantitatively. The results show that sustainable marketing is a dynamic and developing field in terms of both researchers and journals. The results of the bibliometric analysis also indicate that areas have not yet been examined in sufficient depth in the sustainable marketing literature. In particular, the relationship between digital transformation and sustainable marketing is among the potential research topics that can be addressed in the future.

Keywords: Sustainable Marketing, Sustainability, Sustainable Marketing Strategies, Bibliometric Analysis, Web of Science

Ersoy, A. Y., Saygılı, M., & Yalçıntekin, T. (2025). A Bibliometric Analysis of Future Research Perspectives in Sustainable Marketing. Journal of the Human and Social Science Researches, 14(2), 1164-1189. https://doi.org/10.15869/itobiad.1654070

Date of Submission	09.03.2025
Date of Acceptance	18.06.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.

1 Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Sakarya, Türkiye, ayersoy@sakarya.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-7865-6574

2 Doç. Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, msaygili@subu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-7118-0705

3 Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çan Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, tolga.yalcintekin@comu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-6920-822X

Giriş

Sürdürülebilirlik, tüm toplumu direkt ilgilendiren bir kavram olduğu için sanayi ve hizmet endüstrilerinin odağında yer almaktadır. Çevresel olarak sürdürülebilir ürün veya hizmetleri başarıyla geliştirmek ve üretmek, endüstriyel faaliyetlerin çevresel etkisini azaltmak ve daha temiz üretimi teşvik etmek için esastır (Dangelico ve Vocalelli, 2017, s.1264). İşletmelerin üretim faaliyetlerini etkin kılmak adına odaklarına aldıkları sürdürülebilirlik, işletmenin tüm yönetim faaliyetlerinde ve özellikle pazarlama yönetiminde, uygulamaların ve stratejilerin belirlenmesinde önem arz etmektedir. Bu bağlamda bu araştırma sürdürülebilir pazarlama alanındaki çalışmaları sistematik bir şekilde incelemektedir. Bu araştırmada sürdürülebilir pazarlama çalışmaları bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak Web of Scince (WOS) veri tabanından elde edilen veriler ile gerçekleştirilmiştir. Buradan hareketle bu araştırmada sürdürülebilir pazarlama alanında yapılan çalışmalara yönelik aşağıda yer alan araştırma sorularına cevap aranmıştır.

1. *Sürdürülebilir pazarlamaya yönelik gerçekleştirilen çalışmaların performans gelişimi (en çok çalışma yapan araştırmacılar, en çok atıf alan yayınlar, en çok yayın yapan; dergiler, üniversiteler ve ülkeler hangileridir?*

Bu sorunun cevaplanması ile sürdürülebilir pazarlama alanındaki bilimsel faaliyetlerin zaman içindeki seyrinin anlaşılması kolaylaşacaktır. Sürdürülebilir pazarlama alanının hangi aktörler (araştırmacılar, dergiler, üniversiteler ve ülkeler) tarafından şekillendirildiğini belirlemek, söz konusu alanın akademik gelişimini ve etkisini değerlendirebilmek için önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu sorunun cevaplanması sürdürülebilir pazarlama alanındaki akademik üretkenliğin ve etkilerin değerlendirilmesi ve söz konusu alanın mevcut durumunun objektif bir haritasının çıkarılmasında ipuçları sunacaktır. Bu bağlamda alandaki yayınların sayısı, sürdürülebilir pazarlama konusuna duyulan akademik ve sektörel ilgi incelenebilecek hangi araştırmacıların bu alana en çok katkı sağladığı ve hangi çalışmaların etkili olduğu belirlenerek gelecekteki çalışmalara yön verilmesi sağlanabilecektir. Ayrıca sürdürülebilir pazarlama konusunda en çok çalışma yapılan ülkeler ve üniversitelerin belirlenmesi, en çok yayın yapılan dergilerin ortaya konulması uluslararası iş birliklerinin gerçekleştirilmesi ve akademik açısından stratejileri planlayabilmek için fırsatlar sunacaktır.

2. *Sürdürülebilir pazarlama alanında gerçekleştirilen kavramsal yapı ve tematik gelişim (anahtar kelimelere dayalı ortak kelime yapısı ve oluşan kümeler) nasıldır?*

İkinci araştırma sorusunun cevaplanması ile sürdürülebilir pazarlamaya ait kavramsal yapının ve tematik gelişimin analizi sağlanabilecektir. Ayrıca bu soruya verilecek cevap ile sürdürülebilir pazarlamanın nasıl evrildiğini, hangi anahtar konuların ön planda olduğunu ve gelecekte hangi araştırma boşluklarının doldurulması gerektiğini anlaşılması kolaylaşacaktır. Dolayısıyla anahtar kelimelere dayalı ortak kelime yapısı ve oluşan tematik kümeler sürdürülebilir pazarlama literatürünün hangi konu ve kavramlar etrafında yoğunlaştığını ve hangi konu ve temaların henüz keşfedilmediği konusunda ipuçları sunacaktır. Analiz sonucunda ortaya çıkan anahtar kelimelere dayalı ortak kelime yapısı ve oluşan kümeler bu alanda çalışan araştırmacılara ve uygulayıcılara çalışma alanı seçiminde rehberlik sunacaktır. Farklı kümeler ve tematik yapılar arasındaki ilişkilerin incelenmesi sürdürülebilir pazarlama alanına yeni perspektifler

kazandıracak; uygulayıcılar ve politika yapıcılar ise akademik çalışmalar temelinde oluşan tematik yapıları uygulamaya entegre ederek sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada avantaj sağlayabilecektir.

Araştırma giriş, kavramsal çerçeve, yöntem, bulgular ve sonuç kısımlarının yer aldığı beş bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın giriş aşamasında konunun arka planı ve araştırma sorularına yer verilirken kavramsal çerçevede sürdürülebilir pazarlama kavramına ait literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Yöntem kısmında bibliyometrik analiz hakkında bilgi sunulmuş ve analizin nasıl gerçekleştirileceği araştırma stratejisi yardımıyla açıklanmıştır. Sonrasında Arts & Humanities Citation Index (AHCI), Social Sciences Citation Index (SSCI), Science Citation Index (SCI), Science Citation Index Expanded (SCI-Expanded) ve Emerging Sources Citation Index (ESCI) gibi etki faktörü yüksek dergilerin yer aldığı Web of Science veri tabanında 2001-2024 yılları arasında gerçekleştirilen araştırmalar incelenmiştir. Bulgular kısmında sürdürülebilir pazarlamaya yönelik gerçekleştirilen bibliyometrik araştırma verilerine ait analiz sonuçları sunulmuştur. Son bölümde ise araştırmanın sonuçlarına yer verilerek öneriler sunulmuştur. Bu çalışma, sürdürülebilir pazarlama alanındaki önemli bilimsel yayınları ve gelişmeleri bütüncül bir bakış açısıyla inceleyerek, mevcut perspektifi anlamanın yanında, gelecekteki araştırma ve uygulamalara katkı sunacak stratejik bir temel oluşturmayı da amaçlamaktadır.

1. Sürdürülebilir Pazarlama

Tüketimin ve üretimin daha etkin gerçekleşmesi ve insanların yaşam kalitesini arttırmaya yönelik olan sürdürülebilirlik kavramı Lee vd., (2015) tarafından ''çevreye duyarlı ürünlerin satın alınması ve kullanılması yoluyla, çevreye duyarlı olmayan ürünlerin kullanımını reddetme, tüketimi azaltma, yeniden kullanma ve geri dönüştürme gibi sürdürülebilir imha uygulamaları'' olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir pazarlama kavramın diğer önemli kısmını oluşturan pazarlama ise Amerikan Pazarlama Derneği (2024) tarafından ''müşteriler, iş ortakları ve toplum için değer taşıyan tekliflerin yaratılması, iletilmesi, sunulması ve değiştirilmesine yönelik faaliyet, kurum ve süreçler bütünü'' olarak tanımlanmıştır. Sürdürülebilirlik ve pazarlama kavramlarının kesişim noktasında ise işletmelerin hem ekonomik çıkarlarını hem de toplumsal ve çevresel sorumluluğu birlikte gözettiği bir yaklaşım olan sürdürülebilir pazarlama, işletmelerin bu çok yönlü sorumluluk anlayışını benimsemesiyle söz konusu dengeleri kurma arayışının bir sonucu olarak literatürde kendine önemli bir yer edinmiştir.

Birbiriyle tüketim anlayışı ve kaynakların korunması bağlamında uyuşmayan ilkelere sahip pazarlama ve sürdürülebilirlik kavramı çelişkili bir durum gibi gözükse de geçmişten günümüze çeşitli değişimler sayesinde bir araya gelmiş ve sürdürülebilir pazarlama kavramı doğmuştur (Jones vd., 2008). ''Sürdürülebilir pazarlama, tüketici ihtiyaçlarının karşılanması, örgütsel amaçlara ulaşma, süreçlerin ekosistemle uyumlu olması ölçütlerini sağlayacak biçimde ürünlerin planlanması, geliştirilmesi, gelişimin kontrol edilmesi, fiyatlandırılması, tutundurulması ve dağıtılmasıdır'' (Ayyıldız ve Genç, 2008).

İşletmeler çevresel ve toplumsal sorumluluklarının yanında bu değerleri pazarlama stratejileri ile bütüncül bir şekilde ele alarak sürdürülebilirliği rekabet avantajına dönüştürmekte ve bu yaklaşım sayesinde sürdürülebilir pazarlama anlayışının önem kazanmasına katkı sağlamaktadır. Literatür ele alındığında, sürdürülebilir pazarlama

kavramına ilişkin kuramsal çerçeveyi şekillendiren ve uygulamaya yönelik çeşitli yaklaşımlar sunan çok sayıda akademik çalışmanın yer almaktadır. Bu çalışmalar, sürdürülebilir pazarlamanın tanımı, öncülleri, sonuçları, temel ilkeleri, stratejik önemi ve işletmelerin sürdürülebilirlik hedefleriyle entegrasyonu gibi bağlamlara odaklanarak alanyazına önemli katkılar sunmaktadır (Dangelico ve Vocalelli, 2017; Minton vd., 2012; Jung, vd. 2020; Kemper ve Ballantine, 2019; Peterson vd., 2021; Park vd., 2022). Ayrıca, sürdürülebilir pazarlama kavramı son yıllarda Türkiye'de de akademik çevreler tarafından artan bir ilgiyle ele alınmakta olup, bu alanda gerçekleştirilen çalışmaların sayısı ve çeşitliliği dikkat çekici bir biçimde artış göstermektedir (Saygılı, 2022; Kayıkçı vd., 2019; Açıkalın, 2020; Küçükyörük ve Kurtuldu, 2022; Çayırağası ve Sakıcı, 2021; Kara vd., 2023).

2. Yöntem

Bu araştırma Thomson Reuters tarafından oluşturulan Web of Scince (WOS) veri tabanından elde edilen veriler ile gerçekleştirilmiştir. Web of Scince dünyadaki en ünlü bilimsel atıf indeksi veri tabanlarından biridir (Wang vd., 2017). Çalışmada elde edilen verilerin analizinde bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır.

Bibliyometri, yazılı belgelerin çeşitli yönlerini analiz ederek bilimsel iletim sürecini araştırmak için nicel yöntemlerin kullanıldığı disiplindir. Bibliyometri aynı zamanda araştırma modellerinin izlenmesine olanak sağlar (Roy ve Basak, 2013). Kavramsal haritalar, atıf analizi ve ortak atıf analizi bibliyometride kullanılan yaygın araçlardandır (Daim & Suntharasaj, 2009, s.47).

Bibliyometri kavramı TÜBİTAK ULAKBİM Cahit Arf Bilim Merkezi (t.y.) tarafından *"Belirli bir alanda belirli bir dönemde ve belirli bir bölgede kişiler ya da kurumlar tarafından üretilmiş yayınların ve bu yayınlar arasındaki ilişkilerin sayısal olarak analizidir."* şeklinde tanımlanmıştır.

Alsharif ve diğerleri (2020: 2949) ise bibliyometrik analizi *"Scopus veya WOS veri tabanı olsun, akademik yayınların çıktıları üzerinde belirli bir alandaki küresel araştırma eğilimlerini anlamaya yönelik bir araştırma yaklaşımı"* olarak tanımlamıştır.

Bibliyometrik analiz yöntemi herhangi bir akademik alanda zamanla oluşan birikimi değerlendirme ihtiyacından ortaya çıkmıştır (Ellegaard & Wallin, 2015, s.1812). Bu analiz yöntemi bir alanda oluşan veri yığınlarının davranış analizini, alanın tamamına veya belirli bir zaman aralığındaki kısmına bakış sağlayarak gerçekleştirme imkanı sunmaktadır (Hood &Wilson, 2001, s.309).

Bibliyometrik analiz, veri tabanındaki verileri kullanarak mevcut literatürü derinlemesine inceleme ve analiz etme, literatürün gelişimine ilişkin derinlemesine bilgi sağlama fırsatı sunarken; çalışılan alandaki eğilimler hakkında bilgi vermekte ve o alanda çalışmaya başlayacak araştırmacılar için zaman tasarrufu sağlamaktadır (Özkan, 2023: 553; Iqbal vd., 2019 Leung vd., 2017). Bibliyometrik analiz ile literatürdeki araştırmaların kalitesine erişilebilir, araştırmaların kilit alanları analiz edilebilir ve gelecekte yapılacak araştırmaların yönünü temsil edebilir (Yuetian ve diğerleri, 2020: 2)

Bibliyometrik analiz, belirli bir alandaki makale, bildiri, kitap ve tez gibi literatürdeki çalışmaların farklı parametreler üzerinden incelenerek elde edilen nicel verilerin analizine ve buna bağlı olarak açıklanmasına olanak sağlayan bibliyometrik analiz;

büyük ölçekli bilimsel verilerin titiz bir şekilde araştırılmasını ve analiz edilmesini sağlayan popüler bir yöntemdir (Kasemodel vd., 2016; Güleç, 2023, s.42). Dolayısıyla bibliyometrik yöntemler sayesinde bilimsel araştırmaların içerik, sonuç ve etkinliği incelenebilmekte ve bilimsel çalışmaların yazar, konu, yıl, sayfa sayısı, atıfları vb. analiz edilebilmektedir (Dilek vd., 2020, s.11).

Bibliyometrik araştırmalar, yayınların belirli özelliklerinin analiz edilerek, bilimsel iletişime ilişkin çeşitli bulguların elde edilmesine ve çeşitli konularda; kurumlar, ekoller veya ülkeler arasından karşılaştırmalar yapılmasına olanak sağlamaktadır (Umut & Coştur, 2007; Al, 2008). Dolayısıyla bibliyometrik araştırmalarla hem bir konudaki en verimli araştırmacılar belirlenmekte hem de bu araştırmacılar arasındaki etkileşimin boyutu ortaya çıkarılmaktadır (Al, 2008).

Bibliyometrik araştırmalar kitap, tez, makale, bildiri gibi bilimsel yayınların istatistiksel olarak içerik analizlerinin yapıldığı bir yöntemdir (Diodato, 2012 & Oğan, 2024). Bu yöntem, araştırılan konu ile ilgili bilim alanında ortaya çıkan gelişmelere dair araştırmacılara, uygulayıcılara ve yöneticilere bilgi sunmaktadır (Dilek, 2020, s.2530). Bu bağlamda bibliyometrik yöntem sayesinde araştırılan konuya ilişkin yazarlar, kaynaklar, atıflar, dergiler, kurumlar, anahtar kelimeler ve ülkeler gibi çeşitli parametreler çerçevesinde sınıflandırma sağlanabilmektedir (Ulu & Akdağ, 2015). Diğer taraftan bibliyometrik analiz, araştırmaya değer akademik konuların ve ilgili alanların akademik gelişimini saptamak için elde edilen çok fazla verinin haritasını ortaya koymaktadır (Donthu vd., 2021).

Özetle, bibliyometrik araştırma, büyük veri setlerini analiz ederek araştırma alanlarındaki eğilimleri, yönleri ve gelişimi anlama noktasında önemli bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. (Özkan, 2023, s.553).

Bibliyometrik analiz, 2010 yılında Ness Jan Van Eck ve Ludo Waltman tarafından tarafından gerçekleştirilen VOSviewer programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. VOSviewer programı verilerin içeriğine göre ortak atıf analizi, ortak yazarlık analizi, bibliyografik eşleştirme analizi, anahtar kelime analizi ve atıf analizi gibi analizleri bibliyometrik haritalama yöntemi ile görselleştirerek verilerin analizini gerçekleştirmektedir (Duman, 2024, s.33).

VOSviewer, bibliyometrik ağları oluşturmak ve görselleştirmek için kullanılan bir yazılım aracıdır (VOSviewer, t.y.). Bu bağlamda VOSviewer, bibliyometrik analiz, veri görselleştirme ve akademik atıf ilişkilerini analiz etmek ve incelemek amacıyla araştırmacılar tarafından kullanılan bilimsel haritalar oluşturmaya olanak sağlayan bir veri analizi yazılımıdır (Dereli, 2024 s.2).

Bu araştırmada verilerin elde edilmesinde Web of Science veri tabanı seçilmiştir. Bu tercihin nedeni Arts & Humanities Citation Index (AHCI), Social Sciences Citation Index (SSCI), Science Citation Index (SCI), Science Citation Index Expanded (SCI-Expanded) ve Emerging Sources Citation Index (ESCI) gibi etki faktörü yüksek dergileri içermesidir.

Bibliyometrik analizler en temel haliyle şu şekildedir (Karaboğa, 2019: 48).

- Atıf Analizi (Citation Analysis)
- Ortak Atıf Analizi (Co-citation Analysis)

• Bibliyografik Eşleşme (Bibliographical Coupling)

• Ortak Yazar Analizi (Co-author Analysis)

• Ortak Kelime Analizi (Co-word Analysis)

Bu araştırmada verilen elde edildiği yöntemler izleyen kısımda sunulmuştur.

Title ("sustainable marketing" and "sustainable market" or "sustainability" or "sustainable" or "marketing" or "market") and Article and Review Articles (Document Types) and "sustainable marketing" (Search within all fields).

- **İlk aramada:** 449,985
- **Article ve Review Article:** 318,912
- "**sustainable marketing" (Search within all fields):** 268
- **Yıl[7] (2001-2024):** 268

Araştırma stratejisi Bağış vd. (2023) tarafından gerçekleştirilen çalışma dikkate alınarak ise Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Araştırma Stratejisi

Sustainable Marketing
WOS Database
↓
Mining of Bibliometric Data
Search Strategy Title ("sustainable marketing" and "sustainable market" or "sustainability" or "sustainable" or "marketing" or "market") and Article and Review Articles (Document Types) and "sustainable entrepreneurship" (Search within all fields).
Save Result **All:**449,985 **Article and Review Article:** 318,912 **Sustainable Marketing:** 268 **Year (2001-2024): 268** **Export Saved Result:** 268
Import Data
↓
VOSviwer
↓
Analysis of Bibliometric Analysis
↓

[7] Bu araştırmada bibliyometrik analizin gerçekleştirildiği 2021 yılından 2024 Eylül ayına kadar Web of Science veri tabanında yer alan çalışmalar temel alınmıştır.

Bibliometric Mapping Co-Citation Analysis **N:** 268

3. Bulgular

Sürdürülebilir pazarlamaya yönelik gerçekleştirilen bibliyometrik araştırma verilerine ilişkin temel bilgiler Tablo 2'te sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırma Verilerine Yönelik Temel Bilgiler

Temel Bilgiler		**Yayın Türleri**	
Zaman Aralığı	2001-2024	Article	252
Yayın Sayısı	268	Review Article	16

Tablo 2'de yer alan araştırma verilerine yönelik temel bilgiler incelendiğinde 2001-2024 yılları arasında 268 çalışmaya ulaşıldığını göstermektedir. Bu çalışmalardan 252 tanesi article 16 tanesi ise review article olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1. En Çok Çalışma Yapan Araştırmacılar

Sürdürülebilir pazarlama alanında en çok çalışma yapan araştırmacılara ait bulgular Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. En Çok Çalışma Yapan Araştırmacılar

Yazar	Çalışma	Toplam Atıf Sayısı
Sun, Yang	6	162
Kim, Juran	6	163
Kim, Kyung Hoon	5	204
Rudawska, Edyta	3	24
Lavuri, Ramabu	3	42
Seretny, Marek	3	17
Chhabra, Deepak	3	68
Ko, Eunju	3	34
Schouten, Jonh W	2	83
Lee, Kun Chang	2	24
Sharp, Anne	2	3
Hunt, Shelby D.	2	141
Kim, Cheong	2	24
Trojanowski, Tomasz Witold	2	5
Kowalska, Magdalena	2	9
van Trijp, Hans C. M	2	42
Kemper, Joya	2	121
Lucic, Andrea	2	31
Garrett, Tony C.	2	62
Kazibudzki, Pawel Tadeusz	2	5
Bagaric, Lidija	2	1
Li, Jing	2	22

Mestroviç, Dunja	2	1
Martin, Diane M.	2	83

Tablo 3'te yer alan bulgular Sürdürülebilir pazarlama bağlamında en çok çalışmanın Yang Sun ve Juran Kim tarafından gerçekleştirildiğini göstermektedir. Her iki araştırmacı 6 eserle literatüre katkıda bulunmuştur. Kim Juran 163 atıfa sahipken Yang Sun 162 atıfa sahiptir. Alandaki en çok atıfa sahip araştırmacı ise Kyung Hoon Kim'dir. 5 çalışma ile alana katkıda bulunan Kim, 204 atıfa sahiptir. Shelby D Hunt 2 çalışmayla alana katkı sağlarken atıf sayısı 141'dir. Bir diğer 2 çalışma ile alana katkı sağlayan Joya Kemper 121 atıfa sahiptir.

3.2. En Çok Atıf Alan Yayınlar

Sürdürülebilir pazarlama alanında en çok atıf alan yayınlar Tablo 4'te ve en çok atıf alan yayınlar ağı Şekil 1'te sunulmuştur.

Tablo 4. En Çok Atıf Alan Yayınlar

Çalışma Adı	Yıl	Araştırmacılar	Dergi Adı	Atıf Sayısı
"Green Marketing": An analysis of definitions, strategy steps, and tools through a systematic review of the literature	2017	Dangelico & Vocalelli	Journal of Cleaner Production	307
Feelings that make a difference: How guilt and pride convince consumers of the effectiveness of sustainable consumption choices	2014	Antonetti & Maklan	Journal of Business Ethics	289
Toward a "theoretical toolbox" for sustainability research in marketing	2010	Connelly, Ketchen & Slater	Journal of the Academy of Marketing Science	237
Frontiers of the marketing paradigm in the third millennium	2011	Achrol & Kotler	Journal of the Academy of Marketing Science	195
Sustainability and marketing in tourism: its contexts, paradoxes, approaches, challenges and potential	2017	Font & McCabe	Journal of Sustainable Tourism	188
Biofuel policy in India: A review of policy barriers in sustainable marketing of biofuel	2018	Saravanan, Mathimani, Deviram,	Journal of Cleaner Production	184

		Rajendran & Pugazhendhi		
A framework for sustainable marketing	2011	Gordon, Carrigan & Hastings	Marketing Theory	151
Going beyond green: The "why and how" of integrating sustainability into the marketing curriculum	2008	Bridges & Wilhelm	Journal of Marketing Education	128
Marketing means and ends for a sustainable society: A welfare agenda for transformative change	2010	Varey	Journal of Macromarketing	119
Sustainable Marketing and Social Media.	2012	Minton, Lee, Orth, Kim & Kahle	Journal of Advertising,	117
Sustainable marketing, equity, and economic growth: a resource-advantage, economic freedom approach.	2010	Hunt	Journal of the Academy of Marketing Science	109
Sustainable value propositions: Framework and implications for technology suppliers.	2016	Patala, Jalkala, Keränen, Väisänen, Tuominen & Soukka	Industrial Marketing Management	96
What do we mean by sustainability marketing?	2019	Kemper & Ballantine	Journal of Marketing Management	94
Consumers' purchase behaviour and green marketing: A synthesis, review and agenda.	2021	Sharma	Journal of Consumer Studies	93
Sustainable marketing: Market-driving, not market-driven.	2020	Sheth & Parvatiyar	Journal of Macromarketing	85
Sustainable export marketing strategy fit and performance	2014	Zeriti, Robson, Spyropoulou & Leonidou	Journal of International Marketing	80
Doing good does good? Sustainable marketing of CSR and consumer evaluations	2011	Lii, Wu & Ding	Corporate Social Responsibility and	78

			Environmental Management	
Marketing and the new materialism	2014	Scott, Martin & Schouten	Journal of Macromarketing	71
Proposing a sustainable marketing framework for heritage tourism.	2009	Chhabra	Journal of Sustainable Tourism	68
Sustainable marketing activities of traditional fashion market and brand loyalty	2020	Jung, Kim & Kim	Journal of Business Research	61

Tablo 4'te en çok atıf alan yayınlar listesi incelendiğinde en çok atıf alan çalışma Dangelico ve Vocalelli (2017) tarafından Journal of Cleaner Production isimli dergide yayınlanan "Green Marketing": An analysis of definitions, strategy steps, and tools through a systematic review of the literature" isimli çalışmadır. Söz konusu araştırma 307 atıfla alanda en fazla atıfa sahiptir. "Feelings that make a difference: How guilt and pride convince consumers of the effectiveness of sustainable consumption choices" isimli çalışma Antonetti ve Maklan tarafından yapılmış olup 289 atıfa sahiptir. Söz konusu araştırma 2014 yılında Journal of Business Ethics isimli dergide yayınlanmıştır. 237 atıfla alandaki en çok 3 atıfa sahip olan Toward a "theoretical toolbox" for sustainability research in marketing isimli çalışma 2007 yılında Connelly ve diğerleri tarafından Journal of the Academy of Marketing Science isimli dergide yayınlanmıştır.

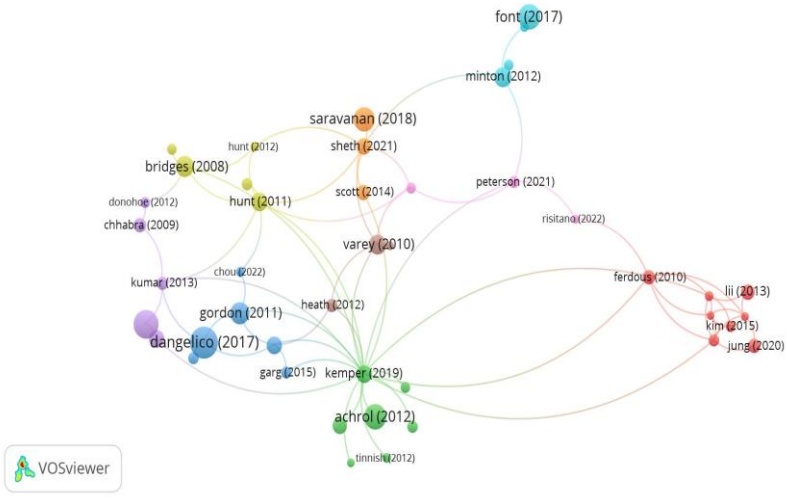

Şekil 1. En Çok Atıf Alan Yayınlar Ağı

3.3. En Çok Yayın Yapan Dergiler

Sürdürülebilir pazarlama bağlamında yayın yapan dergilere ait bulgulara Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5. En Çok Yayın Yapan Dergiler

Dergi Adı	Çalışma Sayısı	Atıf Sayısı
Sustaınability	44	417
Journal of Global Scholars of Marketing Science	8	139
Journal of Business Research	7	192
Journal of Cleaner Production	6	507
Journal of Macromarketing	6	369
Journal of Marketıng Management	5	163
Journal of Strategic Marketing	5	32
Amfiteatru Economic	4	57
Industrial Marketing Management	4	157
Journal of Sustainable Tourism	4	320
Business Strategy and The Environment	3	61
Cogent Business Management	3	18
Foundations of Management	3	17
International Journal of Consumer Studies	3	158
Journal of Business Industrial Marketing	3	35
Journal of Marketing Education	3	166
Journal of The Academy of Marketing Science	3	541
Polish Journal of Management Studies	3	34
Recherche et Applicatıons en Marketing (English Edition)	3	16
Strategic Change Briefings in Entrepreneurial Finance	3	29

Tablo 5 incelendiğinde sürdürülebilir pazarlama bağlamında 44 çalışma ile "Sustainability" dergisi en çok yayına sahip dergidir. Bu dergiyi 8 yayınla "Journal of Global Scholars of Marketıng Science" dergisi takip ederken, "Journal of Business Research" dergisi 7 çalışma ile alandaki en çok yayına sahip üçüncü dergi konumundadır.

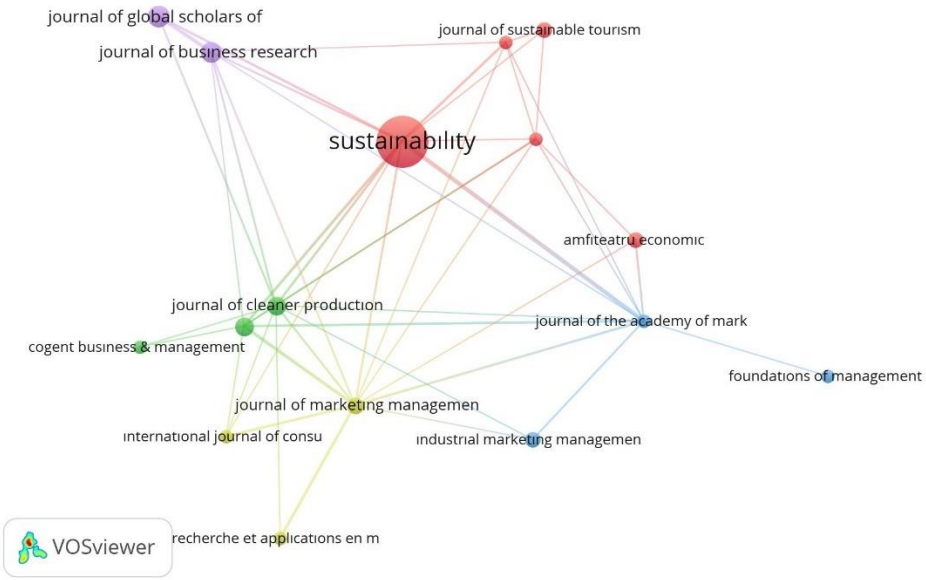

Şekil 2. En Çok Yayın Yapan Dergiler Ağı

3.4. En Çok Yayın Yapılan Üniversiteler

En çok yayın yapılan üniversitelere ait Web of Science (WOS) istatistikleri temel alınarak elde edilen bulgular Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. En Çok Yayın Yapılan Üniversiteler*

Üniversite	Çalışma Sayısı
Jeonju University	6
University of Szczecin	6
Bucharest University of Economic Studies	5
Changwon National University	5
Egyptian Knowledge Bank (EKB)	4
Indian Institute of Management (IIMs)	4
Indian Institute of Technology System (IITs)	4
Korea University	4
Texas Tech University	4
Texas Tech University System	4
University System of Ohio	4
Yonsei University	4

*Wos istatistiklerinden alınmıştır.

Tablo 6'da yer alan bulgular "Jeonju University" ve "University of Szczecin" üniversitelerinin sürdürülebilir pazarlama alanında 6'şar yayınla en çok çalışmaya sahip üniversiteler konumunda yer aldığını göstermektedir. Bu iki üniversiteyi "Bucharest

University of Economic Studies" ve "Changwon National University" üniversiteler 5'er çalışma ile takip etmektedir.

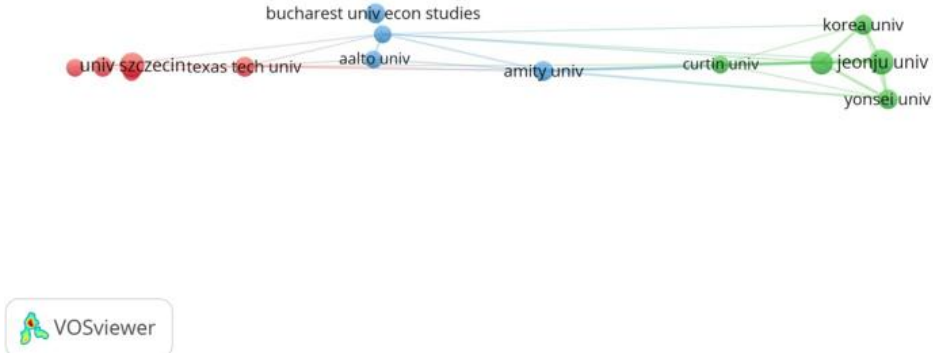

Şekil 3. En Çok Yayın Yapan Üniversite Ağı

3.5. En Çok Yayın Yapan Ülkeler

Sürdürülebilir pazarlama alanında en çok yayına sahip ülkelere ait bulgulara Tablo 7'de yer verilmiştir.

Tablo 7. **En Çok Yayın Yapan Ülkeler**

Ülke	**Çalışma**
Amerika	34
Hindistan	29
Çin	23
İngiltere	21
Güney Kore	19
Avustralya	15
Polonya	14
Hırvatistan	9
Pakistan	9
İspanya	9

Tablo 7'de yer alan çok yayına sahip ülkeler incelendiğinde Amerika 34 çalışma ile ilk sırada yer almaktadır. Hindistan 29 çalışma ile ikinci sırada yer alırken Çin, 23 çalışma ile alana katkı sağlayan üçüncü ülke konumundadır.

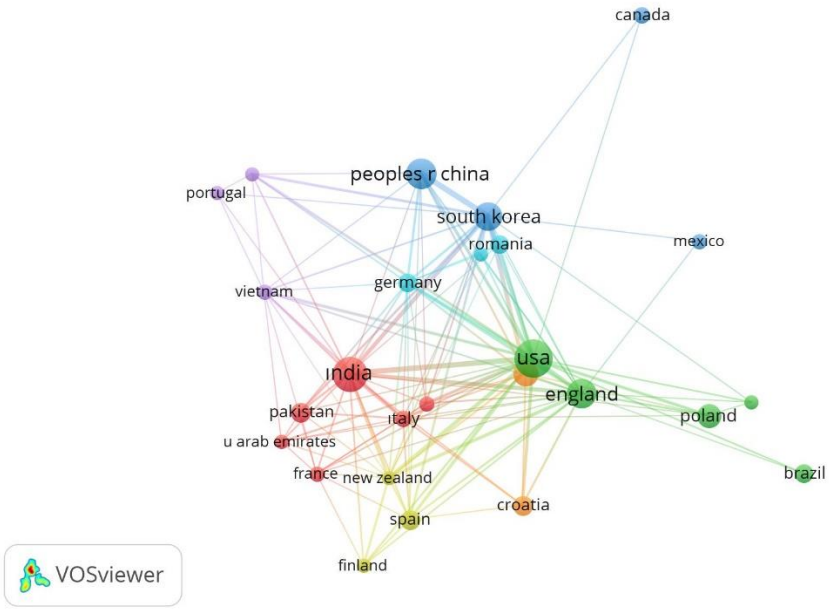

Şekil 4. En Çok Yayın Yapan Ülkeler Ağı

En çok yayın yapan ülkelere ilişkin yoğunluk grafiği Şekil 5'te yer almaktadır.

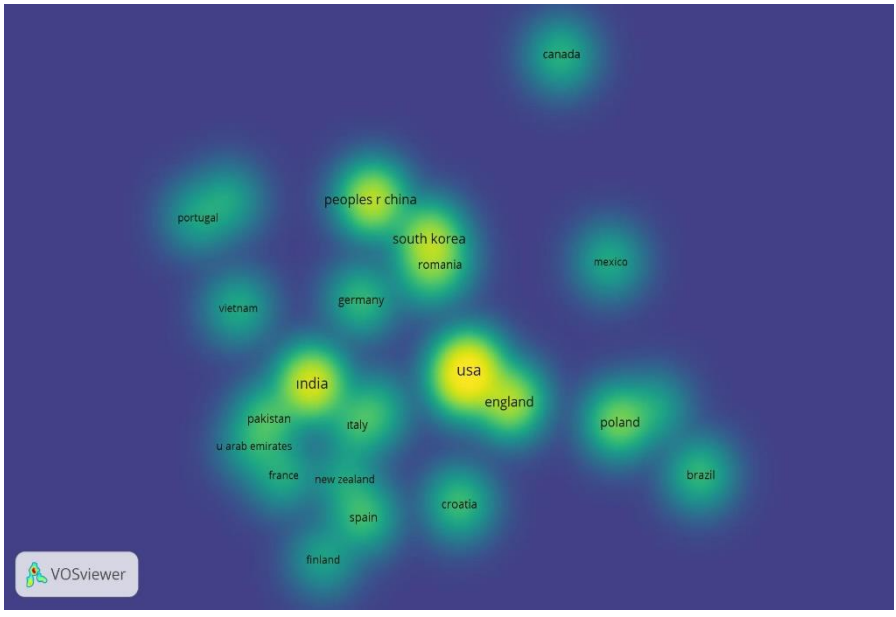

Şekil 5. Ülkelere Göre Yoğunluk Haritası

Şekil 5'te yer alan bulgular incelendiğinde Amerika, Hindistan ve Çin'in sürdürülebilir pazarlama kavramının yer aldığı çalışmalarda ön planda olduğu görülmektedir.

3.6. Anahtar Kelimeler Ağı

Sürdürülebilir pazarlama kavramına ait çalışmalar temel alınarak gerçekleştirilen ortak kelime analizine ait sonuçlara Şekil 6'da yer verilmiştir.

Sürdürülebilir pazarlama kavramına ait çalışmalar temel alınarak gerçekleştirilen ortak kelime analizi sonucu oluşan anahtar kelime ağına Şekil 6'da ve kümeleme analizine ait bulguları ise Tablo 8'de yer verilmiştir.

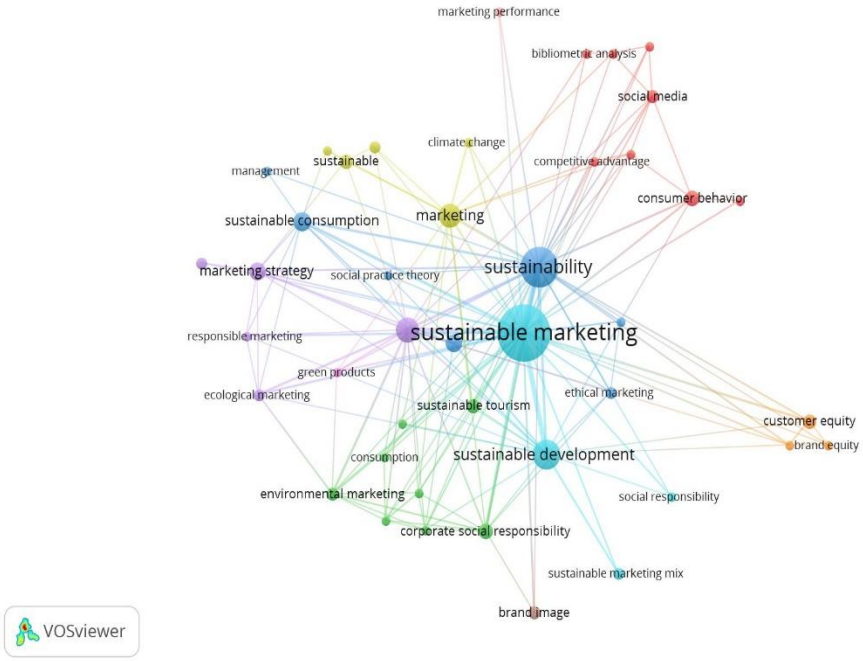

Şekil 6. Sürdürülebilir Pazarlama Anahtar Kelimeler Ağı

Tablo 9. Kümeleme Analizi Bulguları

1. Küme	**2. Küme**
Bibliyometric analysis	Consumption
Branding	Corporate social responsibility
Competitive advantage	Environmental marketing
Cosumer behavior	Ethichs
Purchase intention	Macromarketing
SMES	Metaverse
Social media	Social marketing
Stratgy	Sustainable tourism
3. Küme	**4. Küme**
Brand loyalty	Climate change
Ethical marketing	Consumer
Management	Environment
Social Practice Theory	Marketing
Sustainability	Sustainable
Sustainability marketing	
Sustainable consumption	
5. Küme	**6. Küme**
Ecological marketing	Social responsibility
Green marketing	Sustainable development
Marketing strategy	Sustainable marketing
Responsible marketing	Sustainable marketing mix
Sustainable marketing orientation	
7. Küme	**8. Küme**
Brand equity	Brand image
Costumer equity	
Fast fashion	
9. Küme	**10. Küme**
Gren products	Marketing performance

Elde edilen bulgular 10 kümenin ortaya çıktığını göstermektedir ***1. Kümede;*** "bibliyometric analysis", "branding", "competitive advantage", "consumer behavior", "purchase intention", "SMEs", "social media" ve "stratgy" yer almaktadır. ***2, Kümede;*** "consumption", "corporate social responsibility", "environmental marketing", "ethics", "macromarketing", "metaverse", "social marketing" ve "sustainable tourism" yer almaktadır. "Brand loyalty", "ethical marketing", "management", "social practice theory", "sustainability", "sustainability marketing" ve "sustainable consumption" ***3. Kümede*** yer almaktadır. ***4. Kümede*** "climate change", "consumer", "environment", "marketing" ve "sustainable" kavramları yer almaktadır. "Ecological marketing", "green marketing", "marketing strategy", "responsible marketing" ve "sustainable marketing orientation" ***5. Kümede*** yer almıştır. **6. Kümede** "social responsibility", "sustainable development", "sustainable marketing" ve "sustainable marketing mix" yer almaktadır. ***7. Kümede "***brand equity", "costumer equity" ve "fast fashion" yer alırken ***8. Kümede***

"brand image", ***9. Kümede*** "gren products", ***10. Kümede*** ise "marketing performance" yer almaktadır.

3.7. Web of Science Kategorileri

Sürdürülebilir pazarlama kavramı üzerine gerçekleştirilen ve bibliyometrik analizinde kullanılan 268 çalışmanın Web of Science veri tabanında yer aldığı kategoriler Tablo 10'da sunulmaktadır.

Tablo 10. Web of Science Kategorileri*

Kategori	Çalışma	268 Çalışma İçinde Yüzdesi (%)
Business	109	%40.67
Green Sustainable Science Technology	67	%25
Environmental Sciences	58	%21.64
Management	53	%19.78
Environmental Studies	52	%19.40
Economics	18	%6.72
Hospitality Leisure Sport Tourism	12	%4.48
Engineering Environmental	7	%2.61
Business Finance	6	%2.24

*WOS istatistiklerinden alınmıştır.

Tablo 10'daki yer alan bulgular yapılan çalışmaların 109'unun (%40.67) "business"; 67'sinin (%25) "Green Sustainable Science Technology"; 58'inin (%21.64) "Environmental Sciences" kategorilerinde yer aldığını göstermektedir. "Management" (53) ve "Environmental Studies" (52) kategorilerinde yer alan çalışmaların sayısı ise neredeyse birbirine eşittir.

Sonuç

Bu araştırmada sürdürülebilir pazarlama çalışmaları bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak Web of Scince (WOS) veri tabanından elde edilen verilere dayanmaktadır. Araştırma verilerine yönelik temel bilgiler 2001-2024 yılları arasında 268 çalışmaya ulaşıldığını göstermektedir. Elde edilen sonuçlar sürdürülebilir pazarlama alanında yapılan çalışmaların 109'unun (%40.67) "Business"; 67'sinin (%25) "Green Sustainable Science Technology"; 58'inin (%21.64) "Environmental Sciences" kategorilerinde yer aldığını göstermiştir. "Management" (53) ve "Environmental Studies" (52) kategorilerinde yer alan çalışmaların sayısı ise neredeyse birbirine eşit olarak ortaya çıkmıştır. Araştırmada sürdürülebilir pazarlama alanında yapılan çalışmaların performans gelişimi incelenirken; hem araştırmacıların üretkenliği hem de çalışmaların aldığı atıflar, yayın organlarının ve üniversitelerin katkıları ortaya konmuştur. Araştırmada elde edilen sonuçlar, alanın hem nitel hem de nicel olarak giderek güçlendiğini göstermektedir.

Araştırmada öncelikle "Sürdürülebilir pazarlamaya yönelik gerçekleştirilen çalışmaların performans gelişimi (en çok çalışma yapan araştırmacılar, en çok atıf alan yayınlar, en çok yayın yapan; dergiler, üniversiteler ve ülkeler hangileridir?" sorusuna cevap aranmıştır. Ele edilen sonuçlar araştırmada temel alınan veri setinde sürdürülebilir

pazarlama bağlamında en çok çalışmanın Yang Sun ve Juran Kim tarafından gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. 6 eserle literatüre katkıda bulunan araştırmacılardan Kim Juran 163 atıfa sahipken Yang Sun 162 atıfa sahiptir. Diğer taraftan sonuçlar, 5 çalışma ile alana katkıda bulunan Kyung Hoon Kim'in, 204 atıfla en çok atıfa sahip araştırmacı konumunda olduğunu göstermektedir. En çok atıf alan yayınlar listesine ait sonuçlar incelendiğinde 307 atıfla en çok atıf alan çalışma, Dangelico ve Vocalelli (2017) tarafından Journal of Cleaner Production isimli dergide yayınlanan "Green Marketing": An analysis of definitions, strategy steps, and tools through a systematic review of the literature" isimli çalışma olduğu görülmüştür. 2014 yılında Journal of Business Ethics isimli dergide Antonetti ve Maklan tarafından yayımlanan "Feelings that make a difference: How guilt and pride convince consumers of the effectiveness of sustainable consumption choices" isimli çalışma en çok atıf alan ikinci çalışma olmuştur. Sonuçlar ayrıca, 2010 yılında Connelly ve diğerleri tarafından Journal of the Academy of Marketing Science isimli dergide yayımlanan "Toward a "theoretical toolbox" for sustainability research in marketing" isimli çalışmanın 237 atıfla alandaki en çok atıfa sahip olan üçüncü çalışma olduğunu göstermiştir. Araştırmanın sonuçları "Sustainability" dergisinin sürdürülebilir pazarlama bağlamında 44 çalışma ile en çok yayına sahip dergi olduğunu ortaya koymuştur. "Journal of Global Scholars of Marketıng Science" dergisi 8 yayınla ikinci sırada yer alırken "Journal of Business Research" dergisi 7 çalışma ile alandaki en çok yayına sahip üçüncü dergi konumunda olduğu bulunmuştur.

Sonuçlar, "Jeonju University" ve "University of Szczecin" üniversitelerinin sürdürülebilir pazarlama alanında 6'şar yayınla en çok çalışmaya sahip üniversiteler konumunda yer aldığını göstermiştir. "Bucharest University of Economic Studies" ve "Changwon National University" üniversiteleri ise 5'er çalışma ile sürdürülebilir pazarlama ile ilgili en çok çalışmaya sahip olan diğer üniversiteler olarak bulunmuştur. Ayrıca sürdürülebilir pazarlama alanında çok yayına sahip ülkeler arasında Amerika'nın 34 çalışma ile ilk sırada; Hindistan'ın 29 çalışma ile ikinci sırada; Çin'in ise 23 çalışma ile alana katkı sağlayan üçüncü ülke konumunda olduğu bulunmuştur.

Gerçekleştirilen bibliyometrik analize ait sonuçlar, sürdürülebilir pazarlama literatürünün sadece sayısal olarak artmadığını, aynı zamanda etkili ve yön belirleyici çalışmaları barındırdığını ortaya koymaktadır. Özellikle yüksek atıf alan çalışmalar, sürdürülebilir pazarlama alandaki teorik çerçevenin ve uygulamaların şekillenmesinde önemli bir role sahip olduğunu gösterirken aynı zamanda gelecekteki araştırmalara yön veren hipotezler ve modeller sunmaktadır. Sürdürülebilir pazarlama alanında yayın yapan araştırmacılar arasında belirli araştırmacıların ön plana çıkması, bu yazarların literatüre yön veren çalışmalar gerçekleştirdiğini ve alanın gelecekteki gelişimine ışık tuttuğuna işaret etmektedir. En çok atıf alan dergiler sürdürülebilir pazarlama konusunun geniş kitlelere ulaşmasında ve disiplinler arası etkileşimin sağlanmasında önemli bir rol üstlendiğinden, söz konu dergilerin alanın görünürlüğünü ve akademik etkisini artırdığını ifade etmek mümkündür. Diğer taraftan ülkeler ve üniversiteler arasındaki dağılım, sürdürülebilir pazarlamanın yalnızca belirli coğrafi bölgelerle sınırlı olmadığını; Amerika, Hindistan ve Çin gibi farklı ülkelerde yoğun araştırma faaliyetlerinin yürütüldüğünü göstermektedir. Dolayısıyla sürdürülebilir pazarlama alanının küresel ölçekte önem taşıdığı ve farklı perspektiflerden zenginleştiği görülmektedir.

Elde edilen sonuçlar, sürdürülebilir pazarlama alanının hem araştırmacılar hem de yayın yapılan dergiler açısından dinamik ve gelişmekte olan bir alan olduğunu göstermektedir. Sonuçlar hem teorik çerçevenin zenginleşmesi hem de uygulamada somut stratejilerin geliştirilmesi açısından değerlendirildiğinde bu araştırma, sürdürülebilir pazarlama alanın mevcut durumunu ve gelecekteki potansiyel araştırma alanlarını ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda, bu araştırma sürdürülebilir pazarlama literatürün gelişimini, önde gelen araştırmacıların ve yayın organlarının rollerini ve üniversiteler arasındaki iş birliklerinin önemini detaylandırarak sürdürülebilir pazarlama alanına dair kapsamlı bir perspektif sunmaktadır.

Araştırmacıların farklı yöntem ve perspektifler geliştirmesi, literatürde hem geleneksel pazarlama yaklaşımlarının hem de çevresel, sosyal ve etik perspektiflerin entegre edildiğini göstermektedir. Bu çeşitlilik, sürdürülebilir pazarlama alanın sürekli gelişmesine ve yeni kavramsal çerçevelerin oluşmasına olanak tanımaktadır. Analiz sonuçları, pazarlama literatürünün geleneksel konuları (örneğin marka yönetimi, tüketici davranışı) ile sürdürülebilirlik kavramlarını (çevre, etik, sosyal sorumluluk) başarılı bir şekilde entegre ettiğini göstermektedir.

Pazarlamaya ait geleneksel konular ve sürdürülebilirlik kavramlarına ait entegrasyon pazarlamanın sadece ekonomik bir yapıya sahip olmadığını aynı zamanda toplumsal ve çevresel sorumlulukların da bir parçası olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Dolayısıyla sürdürülebilir pazarlama hem akademik hem de uygulamada yeni bir çerçeve kazandırmada önemli role sahiptir. Ayrıca çalışmada ortaya çıkan marka sadakati, müşteri değeri ve pazarlama performansı gibi değişkenler, işletmelerin ve uygulayıcıların sürdürülebilir pazarlama stratejilerinde göstergeler işletmelerin uzun vadeli rekabet avantajı sağlaması için stratejik planlamalarda önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda işletmeler, tüketici beklentilerini karşılamak ve marka imajını güçlendirmek için etik pazarlama, kurumsal sosyal sorumluluk ve çevresel yaklaşımları stratejik pazarlama karmalarına entegre ederek hem toplumsal hem de çevresel sorunlara duyarlı bir pazarlama yaklaşımı benimseyebilir. Diğer taraftan, akademik çalışmalar ile elde edilen sonuçların işletme ve uygulayıcılar ile paylaşılması inovasyon ve rekabet avantajı yaratma konusunda işletmeler önemli fırsatlar sunabilir.

Gerçekleştirilen bibliyometrik analiz sonuçları, sürdürülebilir pazarlama literatüründe henüz yeterince derinlemesine incelenmemiş alanların bulunduğunu da göstermektedir. Özellikle dijital dönüşüm ve sürdürülebilir pazarlama arasındaki ilişkinin, gelecekte ele alınabilecek potansiyel araştırma konuları arasında yer alabileceğini ifade etmek mümkündür. Elde edilen sonuçlar sürdürülebilir pazarlama açısından hangi araştırma alanlarının daha fazla ilgi görebileceğine ait ipuçları sunduğundan yeni pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi, teknolojik yeniliklerin entegrasyonu veya sürdürülebilirlik kavramının farklı sektörlerdeki uygulanabilirliği üzerine detaylı araştırmalar yapılabilmesinde de yol gösterici olacaktır. Bu şekilde sürdürülebilir pazarlamanın teorik çerçevesi ile stratejik uygulamalar arasında bağlantı kurulması da oldukça olasıdır.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar ile farklı ülke ve coğrafyalarda yayınlarını sürdüren araştırmacılar arasında iş birliklerinin artırılması, sürdürülebilir pazarlama alanındaki teorik ve metodolojik yaklaşımların çeşitlenmesine katkı sağlayabilir. Sürdürülebilir pazarlama alanında yüksek atıf alan çalışmaların ortaya koyduğu kavramsal ve teorik çerçevelerin detaylı analiz edilmesi, literatürdeki boşlukların tespit edilmesine ve yeni

araştırma alanlarının ortaya konulmasına imkan sağlayabilir. Bu bağlamda sürdürülebilir pazarlama, ekonomik, sosyal, çevresel ve etik boyutları içerdiğinden; farklı disiplinlere ait yöntem ve bakış açılarının entegrasyonunun sağlanması açısından teşvik edilmelidir. Alanın önde gelen dergileri vasıtasıyla sürdürülebilir pazarlama çalışmalarının daha geniş kitlelere ulaşması sağlanabileceğinden alanda en çok atıf alan dergiler örnek alınarak benzer dergilerin desteklenmesi, akademik görünürlüğü artırmada önem arz etmektedir. Bibliyometrik analiz sonuçları dikkate alındığında, sürdürülebilir pazarlama alanında henüz yeterince ele alınmamış konuların (örneğin, dijital dönüşüm ve sürdürülebilir stratejilerin entegrasyonu) araştırılması alanın gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Araştırmada cevap aranan bir diğer soru ise "Sürdürülebilir pazarlama alanında gerçekleştirilen kavramsal yapısı ve tematik gelişimi (anahtar kelimelere dayalı ortak kelime yapısı ve oluşan kümeler) nasıldır?" sorusudur. Araştırmanın sonuçları, anahtar kelimelere dayalı ortak kelime yapısı ve oluşan kümeler açısından incelendiğinde 10 kümenin ortaya çıktığını görülmüştür. Bibliyometrik analiz, markalaşma, rekabet avantajı, tüketici davranışı ve satın alma niyeti anahtar kelimeleri birinci kümede ön plana çıkarken tüketim, kurumsal sosyal sorumluluk, çevresel pazarlama ve etik konuları ikinci kümede ön planda yer almıştır. Marka sadakati, etik pazarlama, sürdürülebilir pazarlama ve sürdürülebilir tüketim kelimeleri üçüncü kümede ön plandayken iklim değişikliği, tüketici, çevre ve sürdürülebilirlik anahtar kelimelerinin dördüncü kümede yer aldığı bulunmuştur.

Elde edilen sonuçlar iklim değişikliği, yeşil pazarlama, pazarlama stratejileri, sorumlu pazarlama ve sürdürülebilir pazarlama yönelimi anahtar kelimelerinin oluşan beşinci kümede yer aldığını gösterirken sosyal sorumluluk sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir pazarlama ve sürdürülebilir pazarlama karması anahtar kelimelerinin oluşan altıncı kümede yer aldığını göstermiştir. Marka değeri ve müşteri değeri anahtar kelimeleri oluşan yedinci kümedeyken marka imajı sekizinci kümede, yeşil ürünler dokuzuncu kümede pazarlama performansı onuncu kümede kendine yer bulmuştur.

Anahtar kelimelere dayalı ortak kelime yapısı ve elde edilen kümeler sürdürülebilir pazarlama alanının hem teorik hem de uygulamaya yönelik çok boyutlu yapıya sahip olduğunu ve bu alandaki çeşitli temaların birbirleriyle nasıl bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Kümelerin dağılımı dikkate alındığında, sürdürülebilir pazarlama alanının sadece çevresel unsurlarla sınırlı olmadığını, aynı zamanda markalaşma, rekabet avantajı, tüketici davranışı, etik ve sosyal sorumluluk gibi işletmeleri ve tüketicileri yakından ilgilendiren birçok unsuru da barındırdığını ortaya koymaktadır.

Bibliyometrik analiz sonuçları ile anahtar kelimelere dayalı ortak kelime yapısı ile oluşan birinci ve üçüncü kümelerde yer alan markalaşma, rekabet avantajı, marka sadakati ve satın alma niyeti gibi anahtar kelimeler, sürdürülebilir pazarlamanın geleneksel pazarlama kavramlarıyla entegre olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, sürdürülebilir stratejilerin yalnızca çevre dostu uygulamalarla değil, aynı zamanda güçlü marka yönetimiyle desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir. İkinci, dördüncü ve beşinci kümelerde ortaya çıkan çevresel pazarlama, iklim değişikliği, yeşil pazarlama ve sorumlu pazarlama gibi anahtar kelimeler pazarlama stratejilerinde çevresel sürdürülebilirliğin, etik değerlere ve toplumsal sorumluluğa dayalı yaklaşımların önemine işaret etmektedir. Altıncı kümede sürdürülebilir pazarlama karması ve sürdürülebilir kalkınma gibi

kavramların yer alması, işletmelerin pazarlama stratejilerini oluştururken tüm pazarlama karması unsurlarını (4P) sürdürülebilirlik perspektifiyle ele almaları gerektiğini göstermektedir. Yedinci ve sekizinci kümelerde marka değeri, müşteri değeri ve marka imajı anahtar kelimelerinin ortaya çıkması; dokuzuncu kümede yeşil ürünler; onuncu kümede ise pazarlama performansının ön plana çıkması, sürdürülebilir uygulamaların işletmenin hem marka imajı hem de finansal performansı üzerinde olumlu etkiler yaratabileceğini işaret etmektedir.

Elde edilen kümeler, sürdürülebilir pazarlamanın yalnızca çevresel faktörlerle sınırlı olmadığını aynı zamanda etik, kurumsal sosyal sorumluluk, tüketici davranışları, marka yönetimi gibi pek çok farklı temayı içerdiğini ortaya koymaktadır. Ortaya çıkan çok boyutlu yapı, sürdürülebilir pazarlama alanının karmaşıklığını ve farklı perspektiflerden ele alınması gerekliliğini de vurgulamaktadır. Farklı kümeler arasında gözlemlenen bağlantılar, bir konunun diğerini nasıl etkilediğine ışık tuttuğundan pazarlama stratejileri oluşturulurken teorik yaklaşımların ve uygulamaların birbirine entegre edilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Elde edilen kümeler, sürdürülebilir pazarlamanın temel bileşenlerini ve bu bileşenler arasındaki etkileşimi ortaya koyarak, literatürde var olan teorik yaklaşımların üzerine inşa edilebilecek yeni kavramsal modellerin temelini de oluşturmaktadır. Bu bağlamda elde edilen sonuçlar gelecekte gerçekleştirilecek araştırmalarda hangi temaların derinlemesine incelenebileceği konusunda yol gösterici olabilir. Sonuçlar, akademik literatürün ötesinde işletmelerin stratejik karar alma süreçlerine de doğrudan katkı sağlayacak pratik öneriler sunmaktadır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	*Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.*
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30) Veri Setinin Oluşturulması: 1. Yazar (%30), 2. Yazar (%40), 3. Yazar (%30) Veri Analizi: 1. Yazar (%30), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%40) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	*It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.*
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30) Creating The Dataset: 1. Author (%30), 2. Author (%40), 3. Author (%30) Data Analysis: 1. Author (%30), 2. Author (%30), 3. Author (%40) Writing up: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30) Submission and Revision: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30)

Kaynakça | References

Achrol, R. S., & Kotler, P. (2011). Frontiers of the marketing paradigm in the third millennium. *Journal of the Academy of Marketing Science,* 40(1), 35–52. https://doi.org/10.1007/s11747-011-0255-4

Açıkalın, N. (2020). Sürdürülebilir pazarlama bakış açısı ile döngüsel ekonomi incelemesi. *Sakarya İktisat Dergisi*, 9(3), 238-257.

Al, U. (2008). *Türkiye'nin bilimsel yayın politikası: Atıf dizinlerine dayalı bibliyometrik bir yaklaşım* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Alsharif, H. A., Salleh, Z., & Baharun, R. (2020). Research trends of neuromarketing: A bibliometric analysis. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*, 98(15), 2948-2962.

American Marketing Association (AMA). (2024). *Definitions of marketing.* https://www.ama.org/the-definition-of-marketing-what-is-marketing/

Antonetti, P., & Maklan, S. (2014). Feelings that make a difference: How guilt and pride convince consumers of the effectiveness of sustainable consumption choices. *Journal of Business Ethics,* 124(1), 117–134. https://doi.org/10.1007/s10551-013-1841-9

Ayyıldız, H. & Genç, K. Y. (2008). Çevreye duyarlı pazarlama: üniversite öğrencilerinin çevreye duyarlı pazarlama uygulamaları ile ilgili tutum ve davranışları üzerine bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 505-527.

Bağış, M., Kryeziu, L., Kurutkan, M. N. & Ramadani, V. (2023). Women entrepreneurship in family business: Dominant topics and future research trends. *Journal of Family Business Management*, 13(3), 687-713. https://doi.org/10.1108/JFBM-03-2022-0040

Bridges, C. M., & Wilhelm, W. B. (2008). Going beyond green: The "why and how" of integrating sustainability into the marketing curriculum. *Journal of Marketing Education,* 30(1), 33-46. https://doi.org/10.1177/0273475307312196

Chhabra, D. (2009). Proposing a sustainable marketing framework for heritage tourism. *Journal of Sustainable Tourism,* 17(3), 303–320. https://doi.org/10.1080/09669580802495758

Connelly, B. L., Ketchen, D. J., & Slater, S. F. (2010). Toward a "theoretical toolbox" for sustainability research in marketing. *Journal of the Academy of Marketing Science,* 39(1), 86–100. https://doi.org/10.1007/s11747-010-0199-0

Çayırağası, F., & Sakıcı, Ş. (2021). Avrupa Yeşil Mutabakatı (Green Deal) ve Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri perspektifinde sürdürülebilir dijital pazarlama stratejileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20(4), 1916-1937. https://doi.org/10.21547/jss.930568

Daim, T., & Suntharasaj, P. (2009). Technology diffusion: forecasting with bibliometric analysis and Bass model. *Foresight*, 11(3), 45-55.

Dangelico, R. M., & Vocalelli, D. (2017). "Green Marketing": An analysis of definitions, strategy steps, and tools through a systematic review of the literature. *Journal of Cleaner Production,* 165, 1263-1279. https://doi.org/:10.1016/j.jclepro.2017.07.184

Dereli, A. B. (2024). VOSviewer ile bibliyometrik analiz. *Communicata*, (28), 1-7.

https://doi.org/10.32952/communicata.1517725

Dilek, S. (2020). İnsan ve toplum bilimleri araştırmaları dergisinde 2015-2019 arasında yayınlanan iktisat makalelerinin bibliyometrik analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 2529-2547.

Dilek, S. Kesgingöz, H., & Güney, O. (2020). Türkiye'de rekabet gücü ve rekabet avantajı konularındaki lisansüstü tezlerinin bibliyometrik profili (2000-2018). *ECONDER International Academic Journal*, 4(1), 6-25.

Diodato, V.P. (2012). *Dictionary of bibliometrics*. London, NY: Routledge.

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee D., Pandey N., & Lim, W.M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: an overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296. doi:10.1016/j.jbusres.2021.04.070

Duman, O. (2024). *Web of Science'ta listelenen kodlama konulu eğitim araştırmalarının Vosviewer İle bibliyometrik analizi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Konya.

Ellegaard, O., & Wallin, J. A. (2015). The bibliometric analysis of scholarly production: How great is the impact? *Scientometrics,* 105(3), 1809–1831. https://doi.org/10.1007/s11192-015-1645-z

Font, X., & McCabe, S. (2017). Sustainability and marketing in tourism: its contexts, paradoxes, approaches, challenges and potential. *Journal of Sustainable Tourism,* 25(7), 869–883. https://doi.org/10.1080/09669582.2017.1301721

Gordon, R., Carrigan, M., & Hastings, G. (2011). A framework for sustainable marketing. *Marketing Theory,* 11(2), 143–163. https://doi.org/10.1177/1470593111403218

Güleç, U.T. 2023. Duyusal Markalama Yaklaşımının Bibliyometrik Analiz İle İncelenmesi. *International Review of Economics and Management*, 11(1), 35-56. http://dx.doi.org/10.18825/iremjournal.1272720

Hood, W. W., & Wilson, C. S. (2001). The literature of bibliometrics, scientometrics, and informetrics. *Scientometrics.* 52. 291-314. https://doi.org/10.1023/A:1017919924342

Hunt, S. D. (2010). Sustainable marketing, equity, and economic growth: a resource-advantage, economic freedom approach. *Journal of the Academy of Marketing Science,* 39(1), 7–20. https://doi.org/10.1007/s11747-010-0196-3

Iqbal, W., Qadir, J., Tyson, G., Mian, A. N., Hassan, S. U., & Crowcroft, J. (2019). A bibliometric analysis of publications in computer networking research. *Scientometrics*, 119, 1121-1155.

Jones, P., Hill, C. C., & Comfort, D. (2008). Viewpoint: Marketing and sustainability. *Marketing Intelligence and Planning,* 26(2), 123–130.

Jung, J., Kim, S. J., & Kim, K. H. (2020). Sustainable marketing activities of traditional fashion market and brand loyalty. *Journal of Business Research.* https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.04.019

Kara, M., Karaman, M., & Çelikkaya, K. (2023). Sürdürülebilir pazarlama yönelimi ölçeğinin konaklama işletmeleri üzerinde uyarlanması: Yozgat ili örneği. *Uluslararası*

İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 9(2), 84-110. https://doi.org/10.29131/uiibd.1388244

Karaboğa, H. A. (2019). *Örgütsel davranış araştırmalarının bibliyometrik analizi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kasemodel, M. G. C., Makishi, F., Souza, R. C., & Silva, V. L. (2016). Following the trail of crumbs: A bibliometric study on consumer behavior in the food science and technology field. *International Journal of Food Studies*, 5(1), 73-83. https://doi.org/10.7455/ijfs/5.1.2016.a7

Kayıkçı, P., Armağan, K., & Dal, N. E. (2019). Sürdürülebilir pazarlama: Kavramsal bir çalışma. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(1), 77-93.

Kemper, J. A., & Ballantine, P. W. (2019). What do we mean by sustainability marketing?. *Journal of Marketing Management, 35 277-309.* https://doi.org/10.1080/0267257x.2019.1573845

Küçükyörük, G., & Kurtuldu, G. (2022). Sürdürülebilir pazarlamanın sürdürülebilir tüketim üzerindeki etkisinde çevre bilincinin aracılık rolü. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 11(2), 141-162. https://doi.org/10.47934/tife.11.02.04

Lee, C. K., Levy, D. S., & Yap, C. S. F. (2015). How does the theory of consumption values contribute to place identity and sustainable consumption?. *International Journal of Consumer Studies,* 39(6), 597-607. https://doi.org/10.1111/ijcs.12231s

Leung, X. Y., Sun, J., & Bai, B. (2017). Bibliometrics of social media research: A co-citation and co-word analysis. *International Journal of Hospitality Management*, 66, 35-45. https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2017.06.012

Lii, Y.-S., Wu, K.-W., & Ding, M.-C. (2011). Doing good does good? sustainable marketing of CSR and consumer evaluations. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management, 20(1), 15–28*. https://doi.org/10.1002/csr.294

Minton, E., Lee, C., Orth, U., Kim, C.-H., & Kahle, L. (2012). Sustainable marketing and social media. *Journal of Advertising, 41(4), 69–84*. https://doi.org/10.1080/00913367.2012.10672458

Oğan, Y. (2024). Gastronomik kimlik ve miras bağlamında bir bibliyometrik analiz. *Tourism and Recreation,* 6(1), 76-88. https://doi.org/10.53601/tourismandrecreation.1433457

Özkan, S. (2023). Dijital eşitsizliği anlamak: Erken tespit ve eylem için bibliyometrik analiz. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(4), 547-571.

Park, J. Y., Perumal, S. V., Sanyal, S., Ah Nguyen, B., Ray, S., Krishnan, R., Narasimhaiah, R. & Thangam, D. (2022). Sustainable marketing strategies as an essential tool of business. *American Journal of Economics and Sociology*, *81*(2), 359-379. https://doi.org/10.1111/ajes.12459

Patala, S., Jalkala, A., Keränen, J., Väisänen, S., Tuominen, V., & Soukka, R. (2016). Sustainable value propositions: Framework and implications for technology suppliers. *Industrial Marketing Management, 59, 144–156*. https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2016.03.001

Peterson, M., Minton, E. A., Liu, R. L., & Bartholomew, D. E. (2021). Sustainable marketing and consumer support for sustainable businsses. *Sustainable Production and Consumption*, 27, 157-168. https://doi.org/10.1016/j.spc.2020.10.018

Roy, S. B. & Basak, M. (2013). Journal of documentation: A bibliometric study. *Library Philosophy and Practice (e-Journal*), 945, 1-10.

Saravanan, A. P., Mathimani, T., Deviram, G., Rajendran, K., & Pugazhendhi, A. (2018). Biofuel policy in India: A review of policy barriers in sustainable marketing of biofuel. *Journal of Cleaner Production,* 193, 734–747. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.05.033

Saygılı, M. (2022). *Sürdürülebilir tüketim ve satın alma davranışları*. A. Y. Ersoy & M. Saygılı (Ed.) Sürdürülebilirlik Güncel Araştırmalar (ss. 147-165) içinde. Ankara: Gazi Kitabevi.

Scott, K., Martin, D. M., & Schouten, J. W. (2014). Marketing and the New Materialism. *Journal of Macromarketing, 34(3), 282–290.* https://doi.org/10.1177/0276146714532471

Sharma, A. P. (2021). Consumers' purchase behaviour and green marketing: A synthesis, review and agenda. *International Journal of Consumer Studies. 45(6), 1217-1238*. https://doi.org/10.1111/ijcs.12722

Sheth, J. N., & Parvatiyar, A. (2020). Sustainable marketing: Market-driving, not market-driven. *Journal of Macromarketing, 027614672096183.* https://doi.org/10.1177/0276146720961836

TÜBİTAK ULAKBİM Cahit Arf Bilim Merkezi. (t.y.) *Bibliyometrik analiz sıkça sorulan sorular.* https://cabim.ulakbim.gov.tr/bibliyometrik-analiz/bibliyometrik-analiz-sikca-sorulan-sorular/

Ulu, S., & Akdağ, M. (2015). Dergilerde yayınlanan hakem denetimli makalelerin bibliyometrik profili: Selçuk İletişim Dergisi örneği. *Selçuk İletişim, 9*(1), 5-21. https://doi.org/10.18094/si.04052

Umut, A. L., & Coştur, R. (2007). Türk Psikoloji Dergisi'nin bibliyometrik profili. *Türk Kütüphaneciliği*, 21(2), 142-163

Varey, R. J. (2010). *Marketing means and ends for a sustainable society: A welfare agenda for transformative change. Journal of Macromarketing,* 30(2), 112–126. https://doi.org/10.1177/0276146710361931

Wang, J.-J., Chen, H., Rogers, D. S., Ellram, L. M., & Grawe, S. J. (2017). A bibliometric analysis of reverse logistics research (1992-2015) and opportunities for future research. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 47(8), 666-687.

Vosviewer. (t.y.). *Welcome to VOSviewer*. https://www.vosviewer.com/

Yuetian, Y., Li, Y.; Zhang, Z., Gu, Z., Zhong, H., Zha, Q., Yang, L., Zhu, C., & Chen, E. (2020). A bibliometric analysis using VOSviewer of publications on COVID-19. *Annals of Translational Medicine*, 8(13), 1-12.

Zeriti, A., Robson, M. J., Spyropoulou, S., & Leonidou, C. N. (2014). *Sustainable export marketing strategy fit and performance. Journal of International Marketing*, 22(4), 44–66. https://doi.org/10.1509/jim.14.0063

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 1190-1210 | Araştırma Makalesi

Tanburi Cemil Bey'in İcra Tahlili ve Keman Eğitim Alıştırmalarının Oluşturulması

Süleyman Barış Demirdirek [1]

Öz

Tanburi Cemil Bey (1873-1916), icra tavrıyla Klasik Türk Müziği saz icrasının 20. yüzyıldaki ve günümüzdeki üslubunun oluşumuna yön vermiş, yalnızca icra ettiği tanbur, klasik kemençe, lavta ve viyolonsel icra üslubunu değil, diğer bütün Klasik Türk Müziği sazlarının icra üslubunun oluşumuna da büyük katkı sağlamıştır. Cemil Bey taksim, peşrev, saz semaisi gibi formlarla saz müziğinde bıraktığı eserlerin yanı sıra birçok sözlü eser de vermiştir. Birçok akademik çalışmada Cemil Bey'in icraları tahlil edilmiş ve Klasik Türk Müziği eğitiminde kullanılabilmesi amacıyla çalışma içerikleri oluşturulmuştur. Klasik Türk Müziği keman icrasında Nubar Tekyay, Hakkı Derman, Sadi Işılay gibi önemli icracıların icraları incelenerek keman eğitim alanında kullanılabilecek eğitim kaynakları oluşturulmuştur. Ancak Klasik Türk Müziği keman icrasında Cemil Bey'in tavrının uygulanabilmesi için gerekli olan etüt, alıştırma vb. çalışmaların sayısının yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Bu çalışmada Cemil Bey'in Tanburi Büyük Osman'a ait Nihavend Peşrev icrasında kullanmış olduğu süsleme teknikleri ve yay teknikleri tahlil edilerek, bu tahlillerin doğrultusunda Cemil Bey'in tavrının keman eğitiminde uygulanabilmesi için alıştırmalar oluşturulması amaçlanmaktadır. Araştırmada, Cemil Bey'in Tanburi Büyük Osman'a ait Nihavend Peşrev icrasında kullandığı süsleme ve yay teknikleri ortaya konulup, bu doğrultuda alıştırmalar oluşturulduğundan nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında literatür taraması, doküman incelemesi ve arşiv taraması teknikleri kullanılmıştır. Cemil Bey'in tahlili yapılan icrasından hareketle süsleme ve yay tekniklerinin bir arada kullanımına yönelik, keman sazındaki teknik gereksinimler de göz önünde bulundurularak iki adet alıştırma oluşturulmuştur. Cemil Bey'in icrasının tahlili doğrultusunda; en fazla çarpma süsleme tekniğini kullandığı ve ekseriyetle legato yay tekniğini tercih ettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Müziği, Tanburi Cemil Bey, Keman, Taksim Tahlili, Türk Müziği Keman Alıştırmaları

Demirdirek, S. B. (2025). Tanburi Cemil Bey'in İcra Tahlili ve Keman Eğitim Alıştırmalarının Oluşturulması. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(2), 1190-1210. https://doi.org/10.15869/itobiad.1629075

Geliş Tarihi	29.01.2025
Kabul Tarihi	28.03.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu **CC BY-NC** lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

1 Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı, Çalgı Eğitimi Bölümü., Ankara, Türkiye, barisdemirdirek@gmail.com, ORCID:0000-0002-0650-7342

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]
14 th Years

2025, 14 (2), 1190-1210 | Research Article

Performance Analysis of Tanburi Cemıîl Bey and the Creation of Violin Training Exercises

Süleyman Barış Demirdirek [1]

Abstract

Tanburi Cemil Bey (1873-1916), with his performance style, shaped the style of Classical Turkish Music instrumental performance in the 20th century and today, and made a great contribution not only to the performance style of tanbur, classical kemençe, lute and cello, but also to the formation of the performance style of all other Classical Turkish Music instruments. In addition to his works in instrumental music in forms such as taksim, peşrev and saz semaisi, Cemil Bey also produced many spoken works. In many academic studies, Cemil Bey's performances have been analyzed and study contents have been created in order to be used in instrumental education. By analyzing the performances of important performers such as Nubar Tekyay, Hakkı Derman, Sadi Işılay in Classical Turkish Music violin performance, educational resources that can be used in the field of violin education have been created. However, it is seen that the number of studies, exercises, etc. necessary for the application of Cemil Bey's style in Classical Turkish Music violin performance is not at a sufficient level. In this study, it is aimed to analyze the ornamentation techniques and bowing techniques used by Cemil Bey in the performance of Tanburi Büyük Osman's Nihavend Peşrev and to create exercises in order to apply Cemil Bey's style in violin education in line with these analyzes. In the study, since the ornamentation techniques used by Cemil Bey in the performance of Tanburi Büyük Osman's Nihavend Peşrev were revealed and exercises were created in this direction, the survey model, one of the qualitative research methods, was used. Literature review, document review and archive scanning techniques were used to collect the data. Based on the analyzed performance of Cemil Bey, 2 exercises were created for the use of ornamentation techniques and bowing techniques together, taking into account the technical requirements of the violin instrument. In line with the analysis of Cemil Bey's performance; it was determined that he mostly used the multiplication ornamentation technique and mostly preferred legato bowing technique.

Keywords: Classical Turkish Music, Tanburi Cemil Bey, Violin, Taksim Analysis, Turkish Music Violin Exercises.

Demirdirek, S. B. (2025). Performance Analysis of Tanburi Cemîl Bey and the Creation of Violin Training Exercises. Journal of the Human and Social Science Researches, 14(2), 1190-1210. https://doi.org/10.15869/itobiad.1629075

Date of Submission	29.01.2025
Date of Acceptance	28.03.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the **CC BY-NC** license.

1 Asst. Prof., Ankara Hacı Bayram Veli University, Turkish Music State Conservatory, Instrument Education Department, Ankara, Türkiye, barisdemirdirek@gmail.com, ORCID:0000-0002-0650-7342

Giriş

Klasik Türk Müziği repertuvarı incelendiğinde, saz eserlerinin sayısının, 20. yüzyılda önceki yüzyıllara göre artış gösterdiği görülmektedir. Bu durumun temel sebepleri arasında, 18. yüzyılla birlikte başlayan modernleşme ve batılılaşma çalışmaları çerçevesinde ortaya çıkan bireyselleşme kavramının, saz icracılarının da artık sazlarıyla adeta bir solist olarak icrada bulunmaları gösterilebilir. Mevzubahis gelişme neticesinde saz icracılarının sazlarındaki mahirliklerini daha iyi gösterebilecekleri taksim, peşrev, saz semaisi ve longa gibi saz eserleri formları da önem kazanmıştır. Bu çerçevede Klasik Türk Müziği saz icrasındaki başat isimlerden birisi olan Tanburi Cemil Bey'in katkıları önem arz etmektedir. Tanburi Cemil Bey, Klasik Türk Müziği saz icrasının üzerinde inşa edileceği, önemli bir miktarı taksim, peşrev, saz semailerinden oluşan kayıt külliyatı, haleflerinin ondan sonra büyük bir dikkat ve titizlikle takip edeceği bir kaynak olmuştur. Bu külliyatın kendisinden sonraki birçok bestekar ve saz icracısına, saz müziği alanında eser vermeleri için ilham vermiştir denilebilir. 1914 yılına kadar Orfeon firması tarafından alınan bu kayıtlarda (Tel, 2016: 205), Orfeon Records'un Tanburi Cemil Bey özel kataloğu incelendiğinde taksim, peşrev, saz semaisi, zeybek, sirto ve diğer saz eseri formunda 73 gazel, şarkı ve diğer sözlü formlarda 28'den fazla eserin olduğu görülmektedir (Özden, 2013: 217-223). Ancak mevcut kayıtlar göz önüne alındığında katalog içerisinde verilen sayıların eksiklikler içerdiği ve sayının bundan daha fazla olduğu bilinmektedir. Bıraktığı bu büyük saz eseri icrası külliyatıyla Cemil Bey kendisinden sonra gelen tüm Klasik Türk Müziği sazlarının tavrını etkilemiş, Klasik Türk Müziği saz icrası üslubunun oluşumunda da önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Tanburi Cemil Bey'in başka sazlar da icra ettiği kaynaklarda geçse de elde bulunan kayıtlara göre tanbur, klasik kemençe, viyolonsel, lavta icra ettiği kesindir. Hem yaylı hem de mızraplı sazları büyük bir ustalıkla icra eden Cemil Bey, bu sazların üsluplarının oluşumunda önemli bir temel atmıştır denilebilir. Tanburi Cemil Bey'in bu kayıtları müteakip yıllarda Klasik Türk Müziği icracılarının başvurduğu önemli bir kaynak haline gelmiştir. Birçok icracı Klasik Türk Müziği üslubunu kavrama ve kendi bireysel tavırlarını yaratma yolunda Cemil Bey'i önemli bir kaynak olarak kabul etmişlerdir. Cemil Bey'in icralarına ilgi gün geçtikçe artmış ve Klasik Türk Müziği'nin öğretici özelliği, bir meşk aracı kabul edilmiştir (Ünlü, 2016: 194). Tanbur, klasik kemençe, viyolonsel, lavta sazlarını icra edenler için Cemil Bey'in icraları bir yol haritası çizmiş, Cemil Bey'in tavrı ise bu sazların üslubunun oluşumunda yapıtaşı olmuştur.

Üslup, sanatçının görüş, duyuş ve anlayışındaki veya bir türün, bir çağın kendine özgü anlatış biçimi, biçem, hava, stil anlamına gelirken, tavır ise durum, bir olay, bir durum karşısında kişinin takındığı davranış, kişiden beklenen davranış anlamına gelmektedir ("Üslup", t.y.). Üslup ve tavır, birçok önemli Klasik Türk Müziği icracısı, bestekarı ve yazarı tarafından da üzerinde durulan bir kavram olmuştur. Yavaşca, Zeybek'in yüksek lisans çalışması için yapılan görüşmelerde, "Üslup-tavır sanatta şahsiyetin ifadesidir; ses sanatçısında, saz sanatçısında ve toplu icra yöneticilerinde olduğu kadar, bestekar ve bestelerde de üslûbun yeri önemlidir (Zeybek, 2013: 6), diyerek üslup ve tavrın önemine dikkat çekmektedir. Klasik Türk Müziği'nde büyük önem arz eden Tanbûrî Cemil Bey tavrının bir üslûba dönüşmesi ve ekolleşmesinin sürdürülmesi, kişiye has tavrın oluşması için bu rol modelin günümüze kadar izinin sürüldüğünü göstermektedir. Günümüzde dahi birçok icracı Cemil Bey'in taksim ve eser icra kayıtlarını inceleyerek bu icra özelliklerini kendi icralarında göstermeye, icralarına yansıtmaya çalışmaktadırlar.

Çünkü Tanburi Cemil Bey'i taklit edebilmek, icralarındaki teknik kapasiteye ulaşmak, onun icra özellikleriyle icra yapabilmenin mahirlik göstergesi olarak ifade edilmektedir (Demirdirek, 2023: 185). Ancak Tanburi Cemil Bey'in etki alanının yalnızca bu sazlarla sınırlandırılmayacağı aşikârdır. Kendisinden sonra Klasik Türk Müziği saz icralarında kendi sazlarıyla ekol olmuş ve iz bırakmış birçok icracının bireysel tavrının ve o sazın genel üslubunun oluşumunda Tanburi Cemil Bey'in etkisi bilinmektedir. Bir diğer deyişle Tanburi Cemil Bey, Klasik Türk Müziği saz icracıları için bir "ekol" haline gelmiştir.

Ekol sözcüğü "bir bilim ve sanat kolunda ayrı nitelik ve özellikleri bulunan yöntem veya akım" ("Ekol", t.y.), anlamına gelmektedir. Bir diğer deyişle bir sanatçı topluluğu tarafından kendilerine has bir şekilde meydana getirilmiş farklı tarz ve biçimlerde eser vermeleri "ekol", "okul" olarak adlandırılmaktadır (Akın Şişman, 2018: 367). Alıntılardan da anlaşılabileceği üzere ekol icracılık geleneğinin oluşabilmesi için evveliyatında ortaya çıkan etkili bir tavır, daha sonrasında o sanat dalının takipçilerinin bu akımı kendi yapıtlarında taklit etmeleriyle oluşan bir üsluba ihtiyaç vardır. Nasıl ki bir makam meydana getirilmeden önce o makamın terkibine ilham veren müzikal izler ve parçaların kendisinden önceki icralarda yer alması gerekiyorsa (Tuncel, 2023: 849) bir üslup ve onun içerisinden çıkan tavrın oluşumu için gereken müzikal parçaların da kendisinden önceki icralarda var olması gerekmektedir. Yani ekol olmuş bir icranın oluşumu bir sürecin, uzun süreli kollektif bir kültür çalışmanın sonucudur. Ekol icracılık ve bir icra tavrının üsluba dönüşerek ekol haline gelmesi de böylece ortaya çıkmaktadır. Tanburi Cemil Bey'in icraları incelendiğinde ise kendisinden sonra gelen birçok saz üslubunun ve saz icracılarının kendine has tavırlarının oluşumunda icra dinamikleri açısından önemli bir yere sahip olduğu, o saz icracıları tarafından bir ekol olarak takip edildiği söylenebilir.[3] Bu sazlardan birisi de Klasik Türk Müziği'nin neredeyse bütün icralarında kendisine vazgeçilmez bir yer bulan kemandır. Bazı kaynaklarda belirtilmesine rağmen Cemil Bey'in keman sazını icra ettiğine dair herhangi bir ses kaydı, resim vb. kesin delil bulunmamaktadır. Keman sazını icra etmemesine rağmen Cemil Bey, halihazırda kemanın üslubunun oluşumunda çok önemli bir rol oynayan klasik kemençeyi büyük bir ustalıkla icra etmiştir. Birçok önemli keman icracısının da kemençe tavrını sazlarında uyguladıkları bilinmektedir. Tanburi Cemil Bey'in keman icra üslubundaki yerinin daha net anlaşılabilmesi için öncelikle kemanın Klasik Türk Müziği içerisindeki yeri ve kısa tarihçesinin ifade edilmesi faydalı olacaktır.

Klasik Türk Müziği'nde keman, ilk olarak 18. yüzyılın ikinci yarısının başından itibaren kullanılmaya başlanılmış, 19. yüzyılda Batı Müziği'nin de revaçta olmasının etkisiyle popülerleşmiş ve fasıl müziğinin asıl sazlarından birisi haline gelmiştir (Soydaş & Beşiroğlu 2007: 8). Keman sazının öncülerinin arasında 18. yüzyılda Kemani Hızır Ağa, 19. yüzyılda Kemani Sadık Ağa, Kemani Sebuh, erken cumhuriyet dönemi ve sonrasında ise Leon Hancıyan (1860-1947), Haydar Tatlıyay (1890-1963), Nubar Tekyay (1905-1955),

3 Cemil Bey'in icrasının özelliklerini ele alan çalışmalar için bkz. Başar Çelik, B. (1995). Tanburi Cemil Bey'in Kemençe İcrasının Özellikleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.; Sever, S. (2008). Tanbûrî Cemil Bey'in Klasik Kemençe ile Eser İcrasının Özellikleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.; Hatipoğlu, V. (2009). Cemil Bey'in Kemençe İcrasında Kullanmış Olduğu Süslemeler. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, (22), 115-128.; Eruzun Özel, A. (2010). Kemençe ile Eser İcralarından Hareketle Tanburi Cemil Bey'in Tavır Özellikleri. Journal of International Social Research, 3 (11), 283-298.

Hakkı Derman(1907-1972), Sadi Işılay (1899-1969) gibi birçok isim zikredilebilir (Hatipoğlu, 2016: 422-423).

Kayıt teknolojisinin gelişmesinden önceki süreçte yaşamış keman icracılarının icra özellikleri bugün yalnızca şifahi olarak meydana çıkan bilgilerle ifade edilebilse de erken cumhuriyet dönemi ve sonrasındaki icracıların kayıtlarla sabit olan icraları Klasik Türk Müziği keman üslubuna ışık tutmaktadır. Yapılan bu icralar günümüzün klasik tavırlı keman icrasının temelini oluşturmuştur. Bu icracılardan birçoğunun taksimleri, eser icraları, refakat icraları akademik çalışmalarla ortaya konulmuş ve neden birer ekol oldukları sorusuna cevap aranmıştır.[4] Keman sazı ve onun ekol icracılarının icraları üzerinde yapılan bilimsel araştırmalar neticesinde bugün keman sazında üslup ve bireysel tavır takibi için lisansüstü düzeyde tez, makale, kitap çalışmaları yapıldığı görülmektedir. Mezkur başlıklarda bahsedildiği üzere Cemil Bey'in de icra örnekleri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Ancak Klasik Türk Müziği saz üslubunun oluşumunda başat bir rol oynayan Cemil Bey'in icra ettiği klasik kemençe ve viyolonsel sazlarının çok yakın bir akrabası olan kemanın üslubuna, ekol olmuş keman icracılarının bireysel tavırlarının oluşumuna etki ettiği de yadsınamaz bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede Cemil Bey'in eser icrası üzerinden onun Klasik Türk Müziği üslubunun oluşmasında yapıtaşlarından birisi olan tavrının keman icracılarına aktarılması için gereken öğretimde kaynakları yeterli düzeyde oluşturulmamıştır.

Tanburi Cemil Bey'in saz eseri icrasından hareketle, kemanın teknik özellikleri ve Klasik Türk Müziği yeterlilikleri göz önüne alınarak oluşturulacak olan alıştırmaların keman talebelerine, bu müziğin saz icra üslubunun oluşumunda büyük önem arz eden Cemil Bey'in tavrının aktarılması, anlaşılması ve uygulanabilmesi konusunda kaynak sağlayacağı düşünülmektedir. Bir beceriyi, bilgiyi kazanmak için yapılan tekrar; temrin, talim, egzersiz ("Alıştırma", t.y.), anlamına gelen alıştırma keman eğitiminde üslubun ve tavrın oluşturulabilmesi için büyük önem arz etmektedir. Çalışma kapsamında meydana getirilen alıştırmalarla Tanburi Cemil Bey'in saz eseri icra özelliklerinin teknik zorluklar aşılarak kemanda uygulanabilmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmada, Tanburi Cemil Bey'in kemençe ile seslendirdiği Tanburi Büyük Osman'a ait Nihavend Peşrev icrasında kullanmış olduğu süsleme ve yay teknikleri tahlil edilerek, bu tahliller doğrultusunda Cemil Bey'in tavrının, keman eğitiminde uygulanabilmesi amacıyla alıştırmalar oluşturulmuştur.

1. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, veri toplama teknikleri ve verilerin tahlili açıklanmıştır.

4 Bu çalışmaların başlıca lisansüstü düzeyde olanları için bkz. Gürel, M. (2016). Nubar Tekyay'ın Keman Taksimlerinin Tahlîli. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.; Bükülmez, H. (2017). Haydar Tatlıyay ve Sadi Işılay'ın Keman İcrâlarının Tahlîli. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.; Demirdirek, S. B. (2018). Hakkı Derman'ın Keman Taksimlerinin Tahlili ve Bu Tahliller Doğrultusunda Keman Eğitiminde Kullanılabilecek Alıştırmaların Oluşturulması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, Tanburi Cemil Bey'in kemençe ile seslendirdiği Tanburi Büyük Osman'a ait Nihavend Peşrevi icrasının özellikleri açıklanacağından tarama modeli kullanılmıştır. "Tarama, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle tespit etmeyi amaçlayan araştırma modelidir. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır" (Karasar, 2016: 109).

2.2. Veri Toplama Teknikleri

Verilerin toplanmasında literatür taraması, doküman incelemesi ve arşiv taraması teknikleri kullanılmıştır. TRT arşivi, kişisel arşivleri, web siteleri (youtube.com) kullanılarak, sanatçının hayatı, sanat yaşantısı ve icracılığını içeren alan yazıları ile icralarını, icra tahlillerini içeren kaynaklar ve Tanburi Cemil Bey'e ait taksim, peşrev, saz semaisi vd. eser icrası kayıtlarına ulaşılmıştır.

2.3. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Çalışmada Tanburi Cemil Bey'in Tanburi Büyük Osman'a ait Nihavend Peşrev icrası notaya alınmış ve icra üzerinde kategorisel içerik analizi yapılmıştır. "İçerik analizi, toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temanın saptanmasıdır" (Şimşek & Yıldırım, 2005: 227). Tanburi Cemil Bey'in eser icrasında kullanılacak kategoriler süsleme teknikleri ve yay teknikleri olarak belirlenmiştir.

Tahlilin ilk bölümünde Nihavend Peşrev kaynaklarda bulunan notaları dikkate alınmadan yalnızca Cemil Bey'in icrası esas alınarak notaya alınmıştır. İcrada kullanılan süslemeler, süsleme tekniğinin kendi işaretleriyle gösterilmiştir. Ardından Cemil Bey'in yay teknikleri, peşrev icrası kaydı incelenerek, vurgu ve nota değerlikleri göz önünde bulundurularak nota üzerinde gösterilmiştir. Ortaya çıkan icra tavrı sonucunda Tanburi Cemil Bey'in tahlili yapılan icrasından hareketle süsleme tekniklerinin ve yay tekniklerine bir arada kullanımına yönelik, keman sazındaki teknik farklılıklar da göz önünde bulundurularak 2 adet alıştırma oluşturulmuştur. Alıştırmalarda Cemil Bey'in kullanmış olduğu süsleme teknikleri önce teker teker alıştırmanın devamında ise bir arada verilerek, süsleme tekniklerinin keman sazında uygulanmasına yönelik alıştırmalar oluşturulmuştur. Cemil Bey'in tahlil sonucunda ortaya çıkan yay kullanımları bu alıştırmalarda kullanılmıştır. Hem nota üzerinde hem de alıştırmalarda, "Devrikebir" usulündeki eser icra analizinin ve alıştırmaların daha rahat bir şekilde anlaşılabilmesi için 4/4'lük birim zamanla gösterilmiş ve notaya alınmıştır. Analiz içerisinde Cemil Bey'in süsleme teknikleri kullanımının sıklık ve art ardalıklarının ifade edilmesinde daha net bir anlatım elde etmek için bu yöntem tercih edilmiştir.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde Tanburi Cemil Bey'in Tanburi Büyük Osman'a ait Nihavend Peşrevi icrasının tahlili doğrultusunda ulaşılan bulgular ve bulgulara getirilen yorumlar yer almaktadır.

3.1. Tanburi Cemil Bey'in Tanburi Büyük Osman'a ait Nihavend Peşrev İcrasında Kullanmış Olduğu Süsleme Teknikleri

Bu bölümde Tanburi Cemil Bey'in Tanburi Büyük Osman'a ait Nihavend Peşrevi

icrasının tahlili doğrultusunda süsleme tekniklerine ait edinilen bulgular yer almaktadır.

3.1.1. Çarpma Süsleme Tekniği

"Değerini asıl notadan önce veya sonra alarak mızrap ya da parmak darbesi ile yapılan çok kısa değerlikli notalardır" (Kaçar, 2012: 126).

Tanburi Cemil Bey peşrevin 112 ölçüsünün 72'sinde çarpma süsleme tekniğini kullanmıştır. Tanburi Cemil Bey'in peşrevde çarpma süsleme tekniği kullanımları aşağıdaki örneklerle gösterilmiştir.

Örnek 1

Örnek 2

Eserin genelinde ve örneklerde de görüldüğü üzere Tanburi Cemil Bey çarpma süsleme tekniğini icrasının temel bir unsuru olarak kullanmıştır. Cemil Bey çarpma süsleme tekniğini hem münferit olarak hem de diğer süsleme teknikleriyle birlikte kullanarak nağme çeşitliliği yaratmıştır. Çarpma süsleme tekniğini diğer tüm süsleme tekniklerinin önünde ve ardında kullanmış, hem legato hem de detaşe yay tekniği kullanımlarıyla da icra ederek, bu kullanımların duyumunda oluşabilecek monotonluktan kaçınmış ve çeşitlilik oluşturmuştur denilebilir. Çarpma süsleme tekniğini tüm tartım kalıplarıyla kullanırken, özellikle on altılık değerliğe sahip notalarla oluşan tartım kalıplarında sıklıkla kullanmıştır. Özellikle teslimdeki her dönüşte tartım kalıplarını değiştirerek eseri yorumlarken, bu tartım kalıplarını da yapmış olduğu çarpma süsleme tekniği örnekleri ile çeşitlendirmiştir. Çarpma süsleme tekniğini kullanmış olduğu tartımlar Cemil Bey'in sazındaki teknik kabiliyetinin de bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Cemil Bey detaşe yay kullanımlarıyla çarpma süsleme tekniği kullanımlarında vurguları öncelemiştir. Bunun yanı sıra legato yay tekniği icrasında da sıklıkla çarpma süsleme tekniğine başvurmuştur.

3.1.2. Mordan Süsleme Tekniği

Bulunduğu perdenin bir alt perdesine hızlıca çıkıp gelme hareketidir (İlgar, 2018: 27). Bu mordan süsleme tekniği alt mordan olarak adlandırılırken, bulunduğu perdenin bir üst perdesine hızlıca çıkıp geri gelme hareketi de üst mordan olarak adlandırılmaktadır.

Tanburi Cemil Bey peşrevin 112 ölçüsünün 43'ünde mordan süsleme tekniğini kullanmıştır. Tanburi Cemil Bey'in peşrevde mordan süsleme tekniği kullanımları aşağıdaki örneklerle gösterilmiştir.

Örnek 1

Örnek 2

Cemil Bey'in mordan kullanımlarına peşrev icrasının genelinde sıklıkla başvurduğu görülmektedir. Cemil Bey mordan kullanımlarını, yalnızca uzun seslerde değil dörtlük, sekizlik ve onaltılık perdelerde de kullandığı görülmektedir. Uzun seslerdeki mordan kullanımlarında ekseriyetle vibrato öncesinde bu kullanımlara başvurduğu görülürken, diğer tartımlardaki kullanımlarında ise farklı süsleme tekniklerinin önünde ve ardında kullandığı mordanlarla bu süsleme tekniğini birleştirerek icrada çeşitlemeler yaptığı ifade edilebilir. Mordan kullanımlarının Cemil Bey'in icrasının en önemli dinamiklerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Cemil Bey bu nağme çeşitliliğini elde ederken mordan süsleme tekniği kullanımlarını legato yay tekniği ile icra etmiştir.

3.1.3. Vurkaç Çarpma Süsleme Tekniği

Sıra ile inilen perdelerde, diziye uygun olarak, perdenin sonrasında bir üstteki perdeye çarpılarak seslendirilen bir çarpma türüdür (Gönül, 2010: 41).

Tanburi Cemil Bey peşrevin 112 ölçüsünün 9'unda vurkaç çarpma süsleme tekniğini kullanmıştır. Tanburi Cemil Bey'in peşrevde vurkaç çarpma süsleme tekniği kullanımları aşağıdaki örneklerle gösterilmiştir.

Örnek 1

Örnek 2

Tanburi Cemil Bey'in icrası içerisinde vurkaç çarpma süsleme tekniğine başvurduğu görülmektedir. Vurkaç çarpma süsleme tekniğini diğer süsleme tekniklerine nazaran daha az kullanmasının sebebi olarak eserin melodik yapısı gösterilebilir. Bu duruma karşın kendi yarattığı nağme çeşitlemelerinde ve üçleme kullanımlarında vurkaç çarpma süsleme tekniğine başvurduğu görülmektedir. Vurkaç çarpma süsleme tekniğini de tek başına ve diğer süsleme teknikleriyle birlikte kullandığı görülürken bu tekniğin icrasında hem legato hem detaşe yay tekniğine başvurduğu görülmektedir.

3.1.4. Glissando Süsleme Tekniği

Bir perde üzerindeki parmağın daha tiz veya pest bir perdeye kaydırılarak yeni perdenin elde edilmesine glissando denir (Sevsay, 2013: 38).

Tanburi Cemil Bey peşrevin 112 ölçüsünün 6'sında glissando süsleme tekniğini kullanmıştır. Tanburi Cemil Bey'in peşrevde glissando süsleme tekniği kullanımları aşağıdaki örneklerle gösterilmiştir.

Örnek 1

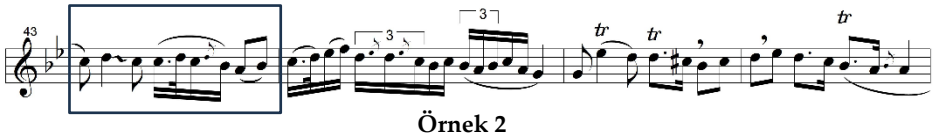

Örnek 2

Cemil Bey'in Nihavend peşrev icrası incelendiğinde glissando süsleme tekniğine de eserin farklı bölümlerinde başvurduğu görülmektedir. Bu kullanımlar incelendiğinde özellikle rast teli üzerindeki çargah neva ve neva çargah geçişlerinde Cemil Bey'in glissando süsleme tekniğini kullandığı görülmektedir. Kemençenin akort sisteminde rast ve neva perdeleri kemanla paralellik gösterdiği için bu kullanımlar keman icrası uygulamalarında da önem arz etmektedir. Süsleme tekniğinin bazı kullanımlarında diğer süsleme tekniklerinin önünde ve arkasında kullanarak yarattığı çeşitlemelerle esere dinamizm kattığı ifade edilebilir. Cemil Bey glissando süsleme tekniğini diğer süsleme teknikleriyle uyum içerisinde kullanmış, tekniği icra ederken perde hassasiyetine de önem göstermiştir. Geçişlerdeki salınımlar hızlı ve netken kalışlarda da perdenin doğru icrası önem arz etmektedir. Tekniği hem legato hem de detaşe yay tekniği ile icra ettiği görülmektedir.

3.1.5. Tril Süsleme Tekniği

Tril, perdenin dizi ile uyumlu olarak bir üstündeki perdeyle hızlı bir şekilde dönüşerek çalımı (Griffiths, 2006: 826) olarak tanımlanır.

Tanburi Cemil Bey peşrevin 112 ölçüsünün 26'sında tril süsleme tekniğini kullanmıştır. Tanburi Cemil Bey'in peşrevde tril süsleme tekniği kullanımları aşağıdaki örneklerle gösterilmiştir.

Örnek 1

Örnek 2

Cemil Bey tril süsleme tekniğine eser icrasında sıklıkla başvurmuştur. Cemil Bey'in tril süsleme tekniği kullanımları incelendiğinde diğer süsleme teknikleriyle birlikte olan kullanımlarının yanı sıra, tril süsleme tekniğini art arda mükerreren kullanarak da yorumunu çeşitlendirdiği görülmektedir. Cemil Bey sadece dörtlük tartımlarda değil aynı zamanda sekizlik tartımlarda da tril süsleme tekniğine ekseriyetle başvurmuştur. Tril süsleme tekniğinin ardından kullanmış olduğu mordan ve on altılık suslarla yapmış olduğu tartım çeşitlemeleri dikkat çekmektedir. Tekniği ekseriyetle legato yay tekniği ile icra ettiği tespit edilmiştir.

3.1.6. Grupetto Süsleme Tekniği

Üzerine konulan perdede, onun alt veya üst perdelerinden oluşan küçük süre değerinde üç adet sesi gösterir (İlgar, 2018: 26).

Tanburi Cemil Bey peşrevin 112 ölçüsünün 4'ünde grupetto süsleme tekniğini kullanmıştır. Tanburi Cemil Bey'in peşrevde grupetto süsleme tekniği kullanımları aşağıdaki örneklerle gösterilmiştir.

Örnek 1

Örnek 2

Tanburi Cemil Bey eser icrasında sıklıkla olmasa da grupetto süsleme tekniği kullanımlarına başvurmuştur. Diğer süsleme teknikleriyle birlikte art arda kullanımlar olduğu gibi, grupetto süsleme tekniğini üst üste kullanarak da Cemil Bey icrasını çeşitlendirmiştir. Bu kullanımlar icrasında Cemil Bey legato yay tekniğini tercih etmiştir. Legato yay tekniğini kullanmasındaki sebebin ise daha bütüncül bir duyum oluşturma isteği olduğu söylenebilir.

3.1.7. Vibrato Süsleme Tekniği

Vibrato, bir perde üzerinde değişen derecelerle yapılan salınımdır ve müzik ifadesinin doğal bir parçası haline geldiği için nota üzerinde özel bir ifade ile gösterilmez (Sevsay, 2013: 122).

Mezkur alıntıdan da hareketle Tanburi Cemil Bey peşrevdeki vibrato süsleme tekniği kullanımları nota üzerinde gösterilmemiştir. Vibrato halihazırda müziğin içerisindeki doğal bir ifadedir ve nota üzerinde gösterilmediği gibi tahlil içerisinde de gösterilmemiştir. Kayıt incelendiğinde ise Cemil Bey'in sekizlik ve dörtlük notaların büyük çoğunluğunda icrasının genel bir özelliği olarak vibrato süsleme tekniğini kullandığı görülmektedir.

3.2. Tanburi Cemil Bey'in Tanburi Büyük Osman'a ait Nihavend Peşrev İcrasında Kullanmış Olduğu Yay Teknikleri

3.2.1. Legato Yay Tekniği

"Notaların yumuşakça birbirine bir sıra içinde birbirlerine bağlanmalarına legato denir" (Griffiths, 2006: 442). "Bir veya birkaç sesin bir yayda kesintisiz olarak çalınmasına ve değiştirildiği belli olmayan yay kullanım şekline legato denmektedir (Büyükaksoy, 1997: 40).

Tanburi Cemil Bey peşrevin 112 ölçüsünün 101'inde legato yay tekniğini kullanmıştır. Tanburi Cemil Bey'in peşrevde legato yay tekniği kullanımları aşağıdaki örneklerle gösterilmiştir.

Örnek 1

Örnek 2

Cemil Bey'in eserin genelinde legato yay tekniğini kullandığı görülmektedir. Legato yay tekniğini tüm tartımlarda, kendi içerisinde art arda kullandığı gibi detaşe yay tekniği ile art arda kullandığı da görülmektedir. Cemil Bey'in tüm süsleme tekniği kullanımlarında legato yay tekniğini ustalıkla kullandığı görülürken, legato yay tekniği kullanımlarının onun bütüncül icrasının oluşumunda başat bir rol oynadığı ifade edilebilir. Cemil Bey'in süsleme tekniklerinde legato yayı kullanmasının bir diğer sebebi olarak da icrada oluşabilecek vurgulardan kaçınma isteğidir. Vurgu her ne kadar müziği oluşturan dinamiklerden biri olsa da icra içerisinde art arda gelen vurgular sert bir duyum yaratabilir. Yaylı saz icracıları da bu sertlikten kaçınmak için Klasik Türk Müziği'nde ekseriyetle legato yay tekniğine başvururlar. Cemil Bey de icrasında tercih etmiş olduğu legato yay tekniği ile hem bu vurgulardan kaçınmış hem de Klasik Türk Müziği yaylı saz icracıları için bir yol gösterici olmuştur denilebilir.

3.2.2. Detaşe Yay Tekniği

Yay tekniğinde her ses için ayrı yay yönü kullanılması anlamına gelir (Büyükaksoy, 1997: 42).

Tanburi Cemil Bey peşrevin 112 ölçüsünün 45'inde detaşe yay tekniğini kullanmıştır. Tanburi Cemil Bey'in peşrevde detaşe kullanımları aşağıdaki örneklerle gösterilmiştir.

Örnek 1

Örnek 2

Tanburi Cemil Bey eser icrasında sıklıkla başvurduğu detaşe yay tekniğini legato yay tekniğine nazaran daha az kullanmıştır. Hem bir peşrev icra ediyor olması, hem de eserdeki uzun nota değerlikleri kullanımlarının bu durumda bir etken olduğu ifade edilebilir. Cemil Bey, detaşe yay kullanımlarını kendi içerisinde art arda kullandığı gibi legato yay tekniğiyle üst üste icra ettiği de görülmektedir. Cemil Bey'in tüm süsleme teknikleriyle birlikte detaşe yay tekniğini kullandığı görülmektedir. Cemil Bey, detaşe yay kullanımlarını mordan, çarpma gibi süslemelerle birlikte kullanarak eserde çeşitli vurgular yarattığı ve eserin dinamizmine katkıda bulunduğu ifade edilebilir.

3.2.3. Pizzicato

Telin parmakla çektirilerek ses elde edilmesidir (Sevsay, 2013: 41). Bu teknikte sağ el işaret parmağıyla tel yukarıdan aşağı çektirilerek ses elde edilir.

Tanburi Cemil Bey peşrevin 112 ölçüsünün 1'inde pizzicato tekniğini kullanmıştır. Tanburi Cemil Bey'in peşrevde pizzicato kullanımları aşağıdaki örneklerle gösterilmiştir.

Örnek 1

Cemil Bey'in pizzicato süsleme tekniğini eserin bir ölçüsünde kullandığı tespit edilmiştir. Cemil Bey'in, kemençenin akort sistemiyle uyum gösterdiği için bu pizzicatoları sağ elini kullanmadan, boş teller olan yegah ve rast telinde sol el parmakları ile icra ettiği ifade edilebilir. Bu durum aynı zamanda kullanmış olduğu sazın teknik özelliklerini de icrasında çeşitlilik yaratmak için yaratıcı bir şekilde kullanabildiğine bir gösterge olarak sunulabilir.

3.3.1. Tanburi Cemil Bey'in Tanburi Büyük Osman'a ait Nihavend Peşrev İcrasının Tahlili Doğrultusunda Keman Eğitiminde Kullanılabilecek Alıştırmaların Oluşturulması

Çalışmada mezkur ifadelerle ve analizlerle Tanburi Cemil Bey'in Nihavend Peşrev icrasının analizi ortaya konulmuştur. Daha önce de ifade edildiği gibi kendisinden sonraki saz icra üslubunu önemli ölçüde etkileyen Cemil Bey'in icrasının daha iyi anlaşılması, keman özelinde çalışılabilmesi, eserin icrasının yapılabilmesi ve tavır kazanımı amacıyla Cemil Bey'in tahlili yapılan icrasından hareketle süsleme tekniklerinin ve yay tekniklerine bir arada kullanımına yönelik, keman sazındaki teknik gereksinimler de göz önünde bulundurularak 2 adet alıştırma oluşturulmuştur.

Süsleme ve Yay Tekniklerine Yönelik Alıştırma 1

Alıştırma içerisinde öncelikle süsleme teknikleri Tanburi Cemil Bey'in eser içerisindeki kullanım sıraları dikkate alınarak çarpma, mordan, vurkaç çarpma, glissando, tril, grupetto olmak üzere teker teker verilmiştir. Alıştırmayı icra edenlerin bu süsleme tekniklerini Cemil Bey'in kullanımlarıyla pekiştirmeleri amaçlanmıştır. Daha sonra Cemil Bey'in eser içerisindeki süsleme tekniği kullanımları girift halde kullanılarak, teknik açıdan zor olabilecek kısımlar keman sazının teknik özellikleri de dikkate alınarak alıştırma haline getirilmiştir. Bu uygulamalar içerisinde hem lagato hem de detaşe yay tekniği kullanımları Cemil Bey'in kullanımlarıyla uyumlu olarak alıştırma içerisinde yer almıştır.

Süsleme ve Yay Tekniklerine Yönelik Alıştırma 2

Alıştırma içerisinde birinci alıştırmada tamamı yer bulamayan Cemil Bey'in farklı tartımlardaki süsleme tekniği kullanımları yer bulmuştur. Birinci alıştırmaya nazaran teknik zorluğu artan alıştırma keman sazının teknik özellikleri dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Alıştırmanın icrası sırasında;

- Belirtilen metronom hızlarına uyulmasına, belirtilen metronomların hızlı gelmesi halinde daha yavaş bir metronomdan başlayarak çalışılmasına,
- Legato ve detaşe yay kullanımlarına,
- Legato yaylarda bütün yay kullanımlarının öncelenmesine,
- Gereksiz vurgulardan kaçınılmasına,
- Süsleme teknikleri tam olarak uygulanmadan geçilmemesine,

- Süsleme tekniklerinin birlikte kullanımlarında, tüm süsleme tekniklerine gerekli süre değerlerinin ayrılmasına dikkat ediniz.

4. Sonuç

Çalışmada Tanburi Cemil Bey'in kemençe ile seslendirdiği Tanburi Büyük Osman'a ait Nihavend Peşrev icrası süsleme teknikleri ve yay teknikleri yönlerinden incelenmiştir. Tahlil sonuçlarından hareketle Tanburi Cemil Bey'in süsleme teknikleri ve yay tekniklerine yönelik, kemanın teknik özellik ve gereklilikleri de dikkate alınarak alıştırmalar oluşturulmuştur.

Tahlil sonucunda Cemil Bey'in süsleme tekniği olarak çarpma, mordan, vurkaç çarpma, tril, glissando, grupetto ve vibrato kullandığı tespit edilmiştir. Cemil Bey'in icra içerisinde en fazla çarpma süsleme tekniğini kullandığı görülmüştür. Cemil Bey, tüm tartım kalıplarıyla, süsleme teknikleriyle ve yay teknikleriyle çarpma süsleme tekniğini icra etmiştir. Çarpma süsleme tekniği Cemil Bey'in icrasının karakterini oluşturan başat bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Mordan kullanımlarının da Cemil Bey'in icrasında bir vazgeçilmez olduğu yalnızca uzun seslerde değil, onaltılık değerlerde dahi bu süsleme tekniğini kullandığı tespit edilmiştir. Vurkaç çarpma süsleme tekniğine ise eserin tartım ve ezgi kalıpları dikkate alındığında çok kullanmamış olsa da kendi yarattığı çeşitlemeler içerisinde yer vermiştir. Tril süsleme tekniği de Cemil Bey'in icrasını oluşturan temel yapı taşlarından biri olmuştur. İcra içerisinde özellikle noktalı sekizlik ve onaltılıkların birleştiği münferit ve art arda tartımlarda bu kullanıma sıklıkla rastlanmaktadır. Tril süsleme tekniğini farklı sıklık ve salınımlarla kullandığı görülmektedir. Glissando süsleme tekniğine de icrasında yer veren Cemil Bey özellikle rast perdesi üzerinde çargah ve neva perdeleri arasında bu kullanımları uygulamıştır. Bu kullanımlarında perde doğruluğuna ve hassasiyetine önem göstermiştir. Çok sıklıkla olmasa da grupetto süsleme tekniği de Cemil Bey'in icrasının önemli bir öğesi olmuştur. Cemil Bey'in grupetto süsleme tekniklerinin üst üste kullanımlarıyla çeşitlemeler yarattığı görülmüştür. Vibrato süsleme tekniğinin ise Cemil Bey'in icrasının vazgeçilmezi olduğu görülmektedir. Tüm tartımlarda vibrato süsleme tekniği kullanımlarına rastlanmaktadır. Cemil Bey'in süsleme tekniği kullanımları büyük bir çeşitlilik içerisinde gerçekleşirken, yalnızca süsleme tekniklerini girift bir şekilde kullanarak değil, aynı süsleme tekniğini üst üste kullanarak da icrasını çeşitlendirdiği görülmektedir. Bu geniş kullanım yelpazesi Cemil Bey'in hem sazındaki teknik yeterliliğini hem de yorumculuk hususundaki kabiliyetini gösterir niteliktedir.

Cemil Bey'in yay tekniği kullanımları incelendiğinde, eser içerisinde genellikle hem legato hem de detaşe yay tekniğini, tüm tartımlar ve süsleme teknikleriyle birlikte uyguladığı anlaşılmıştır. Hem legato hem detaşe yay tekniğini tüm tartımlarla ve süsleme teknikleri ile kullandığı anlaşılmıştır. Legato yay tekniği kullanımlarında daha bütüncül bir ses elde etmeyi amaçlarken, detaşe yay uygulamalarıyla süsleme tekniği kullanımlarının vurgularını önceledeği tespit edilmiştir. Bu durumun yanı sıra pizzicato tekniği kullanımlarına da rastlanılmaktadır. Cemil Bey, pizzicato kullanımlarını eser içerisinde rast yegâh atlamalarıyla ve sol el parmaklarıyla uygulamıştır. Bu kullanımlar, onun, sazının teknik yelpazesini zorlarken aynı zamanda icra içerisinde teknik açıdan yenilikler de getirebildiğinin göstergesidir. Bu kullanımı legato ve detaşe yay tekniğiyle ardı ardına kullandığı görülmektedir. Cemil Bey'in icrasının tahlili doğrultusunda; en fazla çarpma süsleme tekniğini kullandığı, süsleme tekniklerini kendi

içerisinde ve art arda gruplayarak kendine has tavrını yarattığı, teslim bölümlerinde her dönüşte farklı süsleme teknikleri kullanarak icrayı çeşitlendirdiği, bu kullanımlar esnasında en fazla legato yay tekniğini kullandığı, detaşe yay tekniğine de eserin genelinde başvurduğu tespit edilmiştir.

Tahlil sonucunda son yüzyılın tüm önemli keman icracılarını etkilemiş olan Cemil Bey'in tavrı çerçevesinde onun süsleme tekniklerini ve yay kullanımlarının edinilmesine yönelik alıştırmalar oluşturulmuştur. Bu alıştırmalar oluşturulurken keman sazının genel teknik özellikleri dikkate alınmıştır. Benzeri çalışmaların çoğaltılarak, kendinden sonraki tüm saz icracılarına örnek teşkil eden Cemil Bey'in tavrı çerçevesinde hem keman hem de diğer sazlar için alıştırmalar oluşturulması önerilmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça | References

Akın Şişman, Ö. (2018). Dünyadaki Önemli Keman Ekolleri ve Türkiye'de Uygulanan Ekoller. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 14(4), 360-375.

Alıştırma. (t.y.). *Türk Dil Kurumu güncel Türkçe Sözlük* içinde. Erişim adresi: (22.01.2025) https://sozluk.gov.tr/

Başar Çelik, B. (1995). *Tanburi Cemil Bey'in Kemençe İcrasının Özellikleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bükülmez, H. (2017). *Haydar Tatlıyay ve Sadi Işılay'ın Keman İcrâlarının Tahlîli*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.

Büyükaksoy, F. (1997). *Keman Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*. Ankara: Armoni Ltd. Şti.

Demirdirek, S. B. (2018). *Hakkı Derman'ın Keman Taksimlerinin Tahlili ve Bu Tahliller Doğrultusunda Keman Eğitiminde Kullanılabilecek Alıştırmaların Oluşturulması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.

Demirdirek, S. B. (2023). Tanburi Cemil Bey'in İzinde - Türk Müziğinde Ezgi Atfı. *Doğumunun 150. Yılında Uluslararası "Üstâd-ı Cihân" Tanburi Cemil Bey Çevrimiçi Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 182-193). İstanbul: The Replika.

Ekol. (t.y.). *Türk Dil Kurumu güncel Türkçe Sözlük* içinde. Erişim adresi: (21.01.2025) https://sozluk.gov.tr/

Eruzun Özel, A. (2010). Kemençe ile Eser İcralarından Hareketle Tanburi Cemil Bey'in Tavır Özellikleri. *Journal of International Social Research*, 3 (11), 283-298.

Gönül, M. (2010). *Nevres Bey'in Ud Taksimlerinin Analizi ve Ud Eğitimine Yönelik Alıştırmaların Oluşturulması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Griffiths, P. (2006). *New Penguin Dictionary of Music*. Cornwall: Penguin Books Ltd.

Gürel, M. (2016). *Nubar Tekyay'ın Keman Taksimlerinin Tahlîli*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.

Hatipoğlu, V. (2009). Cemil Bey'in Kemençe İcrasında Kullanmış Olduğu Süslemeler. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (22), 115-128.

Hatipoğlu, V. (2016). Türk Müziği Keman Öğretimine Yönelik Yeni Kaynak Hazırlamada "Beylik Aranağmelerden" Oluşturulan Çeşitlemelerin Yeri ve Öneminin Değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 11(19), 417-442.

İlgar, K. (2018). *Türk Müziği Viyolonsel İcrâcılığında Mes'ud Cemil*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.

Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (31. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Özden, E. (2013). Mûsıkîşinas-ı Şehir Tanbûrî Cemil Bey'in Artistik Plaklarının Husûsî Kataloğu ve Cemil Bey'in Tuttuğu Notlar. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, *13*(1), 211-227.

Sever, S. (2008). *Tanbûrî Cemil Bey'in Klasik Kemençe ile Eser İcrasının Özellikleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Sevsay, E. (2013). *The Cambridge Guide to Orchestration*. Cambridge University Press.

Soydaş, M. E., & Beşiroğlu, Ş. Ş. (2007). Osmanlı Saray Müziğinde Yaylı Çalgılar. *İTÜDERGİSİ/b*, 4 (1), 3-12.

Şimşek, H. & Yıldırım, A. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Tel, M. C. (2016). *Tanbûrî Cemil'in Hayatı*. (4. Baskı). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Tuncel, E. (2023). Kitab-ı İlmü'l-Musiki Ala Vechi'l Hurufat'ta Kürdilihicazkâr Makamı. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 12 (106), 842-850.

Ünlü, C. (2016). *Git Zaman Gel Zaman: Fonograf-Gramofon-Taş Plak*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

Üslup. (t.y.). *Türk Dil Kurumu güncel Türkçe Sözlük* içinde. Erişim adresi: (20.01.2025) https://sozluk.gov.tr/

Yahya Kaçar, G. (2012). *Türk Mûsikîsi Üzerine Görüşler*. Ankara: Maya Akademi.

Zeybek, Ö. (2013). *Türk Makam Müziği'nde Üslûp-Tavır Görüşleri Doğrultusunda Münir Nurettin Selçuk, Alâeddin Yavaşça ve Bekir Sıdkı Sezgin İcrâlarının Analizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

EKLER

Tanburi Cemi Bey'in Nihavend Peşrev İcrasının Notası

Teslimin ikinci dönüş icrası
Üçüncü hane icrası

Teslimin üçüncü dönüş icrası
Teslimin dördüncü dönüş icrası